

ITALSKÁ
RENEŠANČNÍ
LITERATURA

SVAZEK

2

Václav ČERNÝ
Jiří PELÁN

Elle dunque di me animaduertendo alhora, il Nymphéo grado aff
ando steteron, uacabonde dal suo dolce canto, repentinamente in
la quella nouitate di me in quello loco aduenticio. Et mutuanéte
uegliantise & curiose tacitaméte explorantime, insolente gli apparu
usitato. In quella celebre patria homo alieno & extrario cusi a caso e
puenuto. Per laquale cagione per uno poco di spatío steteron tra
na all'altra cum secreto murmurillo, & molte fiata arimirarme scruta
linantise. Qualesi phantasme stetero io fuisse. Omo io me fantise in

Václav Černý (1905–1987), literární historik, romanista, komparatista. Po studiích na lyceu ve francouzském Dijonu absolvoval na FF UK bohemistiku, romanistiku a filosofii. Roku 1936 byl jmenován docentem, 1938 profesorem románských literatur. V letech 1945–51 a 1968–69 přednášel na FF UK srovnávací literaturu, pokaždé však musel z politických důvodů odejít. V lednu 1977 podepsal Chartu 77. Jako komparatista se soustřeďoval hlavně na románské literatury, ze zřetele však neztrácel ani literaturu českou. Mezi jeho velká témata patřila středověká literatura a baroko, ale pozornost věnoval i současnosti. Řada jeho prací vyšla až posmrtně, včetně jeho univerzitních přednášek *Soustavný přehled obecných dějin naší vzdělanosti I–IV* (1996–2009). Je autorem faktograficky mimořádně bohatých *Pamětí* (poprvé Toronto 1977–83).

Jiří Pelán (1950), literární historik, romanista, komparatista, překladatel. Na FF UK studoval francouzský a italský jazyk a literaturu a srovnávací literaturu u Václava Černého. Od roku 1991 přednáší italskou literaturu v Ústavu románských studií FF UK a spolupracuje rovněž s Centrem komparatistiky. Habilitoval se v roce 2000, profesuru získal v roce 2017. Jeho odborné zájmy jsou orientovány zejména na italskou a francouzskou literaturu 19. a 20. století, ale publikoval i práce medievalistického charakteru, příspěvky k teorii a historii překladu a k historii literární vědy. Své studie soustředil do publikací *Kapitoly z francouzské a italské literatury* (2000) a *Kapitoly z francouzské, italské a české literatury* (2007). Z italštiny a francouzštiny překládá beletrii i odborné práce a jeho překlady patří k nejocenenějším v oboru.

DILLA MAGNA PORTA, SEC
DESCRIVENDO IL PER POL
SVO ORNATO, ET QVANTO
POSITA ERA.

LLA NOBILE TV
uole Amore assiduam
sea(oro)per che io hebi
riore narrato. Il quale p
tulo gratiofo, Cupidi d
do (che quantunque in
mo il suo core festiuo in quella collocant
humano naturalmente uariabile essendo
questo da essi insimulato, il pane grato al
prauato e displicebile, Ma piu praesto da
mente gratificato. Perche in alcuna par
debito allarchitectare, che e la praestante in
tamente dil aedificio il solido corpo. Pos
to, Lo Architecto per minute diuisione e
il Musico hauendo inueto la intonation
maxima quello da poi proportionando
namente sopra il solido lui el riporta. Per
tioe la principale regula peculiare al Arc
sta distribuentila in paruissime, La harm
& commodulatione, Et al suo principale
la quale cosa questa porta per la sua adm
per excellentia essendo bellissima, & allaq
cipua elegantia, & cum tanta emendata c
recifamento castigabonda non se accusau
stimo il perfecto suo compimento descri

REVIEW COPY KAROLINUM

ITALSKÁ
RENEŠANČNÍ
LITERATURA
Antologie

REVIEW COPY KAROLINUM

li inexcogitabile cordellatura ornate Da le moderate aure i pulſe le rotu-
le & elephantine gambe ſpeſſe fiata alquanto manifeſtare.

Elle dunque di me animaduertendo alhora, il Nymphico grado affer-
mando ſteteron, uacabonde dal ſuo dolce canto, repentinamente in ua-
e da quella nouitate di me in quello loco aduenticio. Et mutua mēte m-
auegliantife & curioſe tacitamēte explorantime, inſolente gli apparue &
nuſitato. In quella celebre patria homo alieno & extrario cuſi a caſo eſſe
e puenuto. Per laquale cagione per uno poco di ſpatio ſteteron tra eſſe
una all'altra cum ſecreto murmurillo, & molte fiata arimirame ſcrutari

ITALSKÁ
RENEŠANČNÍ
LITERATURA
ANTOLOGIE

SVAZEK

2

Václav Černý
Jiří Pelán

Překladaatelé:

Václav Čep (1908–1985)
Josef Čermák (1928)
Václav Černý (1905–1987)
Adolf Felix (1904–1987)
Anděla Fialová (1919–1981)
Zdeněk Frýbort (1931–2013)
Emanuel Frynta (1923–1975)
František Halas (1901–1949)
Alena Hartmanová (1925–2006)
Jan Herúfek (1980)
Josef Hiršal (1920–2003)
Jiří Konůpek (1919–1968)
Petr Kopta (1927–1983)
Lubor Kysučan (1968)
Josef Mach (1883–1951)
Jiří Pechar (1929)
Jiří Pelán (1950)
Miroslav Petříček (1951)
Jaroslav Pokorný (1920–1983)
Richard Psík (1967)
David Sanetník (1974)
Martin Svatoš (1951)
Jan Zábřana (1931–1984)

Obsah

III. ŠESTNÁCTÉ STOLETÍ (CINQUECENTO)

Obecné vítězství renesance 15

PIETRO BEMBO A NÁSTUP KLASICISMU 17

PIETRO BEMBO 17

Z *HOVORŮ ASOLSKÝCH* (JP) 18

Z *POJEDNÁNÍ O LIDOVÉM JAZYCE* (JP) 30

Z *BÁSNÍ* 36

Jestliže vzlykáš, ptáčku osamělý (EF) 36

Mé pero nezemdlí a bez ustání (EF) 37

Anděla krásného a čistého (EF) 38

ARISTOTELISMUS A KODIFIKACE TVORBY 39

GIULIO CESARE SCALIGERO 41

ZE *SEDMI KNIH*

O *UMĚNÍ BÁSNICKÉM* (MS) 41

ANTONIO MINTURNANO 43

Z *UMĚNÍ BÁSNICKÉHO* (JP) 43

LODOVICO CASTELVETRO 47

Z *PŘEKLADU A VÝKLADU*

ARISTOTELOVY POETIKY (JP) 48

PLATONIZUJÍCÍ TEORIE LÁSKY 52

LEONE EBREO 53

Z *DIALOGŮ O LÁSCE* (JP) 54

SPERONE SPERONI 67

Z *ROZPRAVY O LÁSCE* (JP) 67

TULLIA D'ARAGONA 74

Z *O NEKONEČNOSTI LÁSKY* (JP) 74

FILOSOFICKÝ TRAKTÁT 79

PIETRO POMPONAZZI 79

Z *POJEDNÁNÍ O NESMRTELNOSTI DUŠE* (MP) 79

PETRARKISTICKÁ LYRIKA 89

GIOVANNI DELLA CASA 90

Lásko, tvá stezka vede k ztroskotání (JP) 90

GIOVANNI GUIDICIONI	91
Nedržíš sliby, lásko tyrane (<i>JP</i>)	91
Přivykněme si na smrt, je-li smrtí (<i>JP</i>)	92
GALEAZZO DI TARSIA	93
Paní, tys byla východ zářivý (<i>JP</i>)	93
LUIGI TANSILLO	94
Když jsem již rozpjal křídla v krásném chtění (<i>EF</i>)	94
Nebesa chválím, že už necítím (<i>EF</i>)	95
Jak oceán, když nejvíc řve a bouří (<i>EF</i>)	96
Vy strmé hory, na nichž trosky stojí (<i>EF</i>)	96
Na tvrdém lůžku v dlouhém pláči tráví (<i>JPk</i>)	97
VERONICA GAMBARA	98
Tehdy, kdy mladý, krásný, táhl hlavou (<i>JP</i>)	98
<i>STANCE</i> (<i>JP</i>)	98
VITTORIA COLONNA	101
List Ferrantovi Franceskovi d'Avalos, svému choti, po porážce u Ravenny (<i>JP</i>)	101
Lásko, ty víš, já nikdy neprchala (<i>JP</i>)	105
Když smrt vzala mé slunce, v téže době (<i>JP</i>)	105
Na této pusté skále duše strádá (<i>JP</i>)	106
GASPAR STAMPA	107
Já často vidím obraz svého pána (<i>JP</i>)	107
Plála jsem, plakala; a planu, pláči (<i>JP</i>)	108
Můj život – to je moře, zoufalý (<i>JP</i>)	108
Na moře, jež jsem brázdila tři léta (<i>JP</i>)	109
Kající, smutná, obtížená hříchem (<i>JP</i>)	110
MICHELANGELO BUONARROTI	111
Vážím si sebe víc už mnoho dní (<i>JP</i>)	111
Nejlepší tvůrce na nic nepřipadne (<i>JP</i>)	112
Epitafy (<i>JP</i>)	113
Obtížen léty, hříchy pokálený (<i>JPch</i>)	114
Mám už teď vole, že tu stále dřepím (<i>JP</i>)	115
Já jako dřeň jsem v kostech a nic více (<i>FH</i>)	116

KLASICISTICKÝ PROGRAM V POEZII

ÓDA, NAUKOVÁ BÁSEŇ, MYTOLOGICKÁ POÉMA,
HEROICKÝ EPOS 118

ANNIBALE CARO 119

Pojďte, mé múzy, k hyacintům Inoucí (*JZb*) 119

GIOVANNI RUCELLAI	123
ZE VČEL (PK)	123
LUIGI ALAMANNI	125
Přec, Itálie, krok můj k tobě spěje (JZb)	125
ROLNICKÉ PRÁCE (JP)	126
FRANCESCO MARIA MOLZA	129
Z TIBERSKÉ NYMFY (JZb, JP)	129
GIAN GIORGIO TRISSINO	132
Když sbohem dával jsem své drahé paní (PK)	132
Z ITÁLIE OSVOBOZENÉ OD GÓTŮ (JP)	133

KOMICKO-REALISTICKÁ POEZIE

A POEZIE MAKARONSKÁ	136
FRANCESCO BERNI	136
Sonet o kurvách (JP)	136
Sonet proti ženě (JPk)	137
Z kapitoly o papeži Hadriánovi (JP)	138
Kapitola o chlapci (JP)	139
Sonet na svou paní (JP)	141
Papež nic nedělá, jen jí a tráví (JPk)	141
Z kapitoly fra Sebastianovi del Piombo (JP)	142
TEOFILO FOULINGO	144
Z MLADÉHO ROLANDA (JP)	145
Z BALDA (JP)	162

RYTÍŘSKÝ EPOS 170

LUDOVICO ARIOSTO	170
Z LATINSKÝCH BÁSNÍ	171
K Philiroe (EF)	171
ZE ZPĚVNÍKU	172
Příslibů plné sladké vězení (JPk)	172
ZE SATIR	173
Satira III (JP)	173
ZE ZUŘIVÉHO ROLANDA	176
Medoro a Angelica (JH)	177
Rolandovo šílenství a jeho uzdravení (JH)	185

POLITICKÁ VĚDA A HISTORICKÁ PRÓZA 200

NICCOLÒ MACHIAVELLI	200
Z VLADAŘE (JČ)	201

Z FLORENTSKÝCH LETOPISŮ	220
Vzpoua ciompiů (JČ)	220
Lorenzo Nádherný (JČ)	229
Z MANDRAGORY (JPk)	231
FRANCESCO GUICCIARDINI	246
ZE ZPRÁVY ZE ŠPANĚLSKA, SEPSANÉ FRANCESKEM GUICCIARDINIM, VYSLANCEM U FERDINANDA KATOLICKÉHO	247
Španělé (VČp)	247
Z FLORENTSKÝCH DĚJIN	249
Co soudit o Savonarolovi (VČp)	250
Z ROZPRÁVY O VLÁDĚ VE FLORENCII	252
Ideální vláda (VČp)	253
Z DĚJIN ITÁLIE	258
Reformace (VČp)	259
Sacco di Roma 1527 (JP)	261
Z POLITICKÝCH A OBČANSKÝCH PŘIPOMÍNEK (VČ)	267
BERNARDO SEGNI	274
Z PŘÍBĚHŮ FLORENTSKÝCH	274
Zavraždění vévody Alexandra Medicejského (VČ)	275
BENEDDETTO VARCHI	277
Z FLORENTSKÝCH DĚJIN	277
Florentinové (VČ)	277
PIER FRANCESCO GIAMBULLARI	280
Z EVROPSKÝCH DĚJIN	280
Slované (VČ)	280
Češi a německá říše (VČ)	282
O válce Boleslava I. s císařem Otou Velikým (VČ)	283
BIOGRAFIE A AUTOBIOGRAFIE	287
GIORGIO VASARI	288
ZE ŽIVOTOPISŮ NEJZNAMENITĚJŠÍCH MALÍŘŮ, SOCHAŘŮ A STAVITELŮ	288
Provedení a náčrt v umění (VČp)	289
Paolo Uccello a perspektiva (VČp)	289
Šprýmy Botticelliho (VČp)	291
Lionardo da Vinci (VČp)	292
La Gioconda (VČp)	294

Manýry Raffaellovy (VČp) 294
Torrigiano rozbije nos Michelangelovi (VČp) 296
Proroci a Sibylly ze Sixtinské kaple (VČp) 297
Mojžíš (VČp) 298
Výroky Michelagnolovy (VČp) 299
„Sodoma, Sodoma“ (VČp) 302
Barva a kresba (VČp) 303
PAOLO GIOVIO 305
Z *CHVALOŘEČÍ*
NA PROSLULÉ VÁLEČNÍKY 305
Piero de' Medici (JP) 306
Ludovico Sforza, milánský vladař (JP) 309
Cesare Borgia, vévoda z Valence (JP) 313
LORENZINO DE' MEDICI 317
Z *OBRANY* (VČ, JP) 317
BENVENUTO CELLINI 326
Z *VLASTNÍHO ŽIVOTOPISU* 326
Uvěznění a útěk z Andělského hradu (VČp) 327
Na dvoře francouzského
krále Františka I. (VČp) 340
Odlévání Persea (JM, AFx) 347
ALVISE CARINARO 355
Z *ROZPRÁVY O STRÍDMÉM ŽIVOTĚ* (JP) 355
GEROLAMO (GIROLAMO) CARDANO 359
O VLASTNÍM ŽIVOTĚ 359
Hlava IV. Krátké vypsání mého života
od počátku do dnešního dne
(posledního října 1575) (JP) 360
Hlava V. Postava a tělesná konstituce (JP) 365
Hlava X. Jak jsem žil (JP) 366

MORÁLNÍ SPISY, IDEÁLNÍ PROJEKTY

A UTOPIE 369

BALDASSARE CASTIGLIONE 369
Z *DVOŘANA* 369
Dvořanův půvab (AFx) 370
Dvořan a umění (AFx) 373
Dvořan a vladař (AFx) 378
Chvála dvorné lásky (AFx) 384

GIOVANNI BATTISTA GELLI 390
Z ROZPRAV BEDNÁŘE GIUSTA 390
Čtvrtý rozhovor (JP) 391
ANTON FRANCESCO DONI 406
Z MRAMORŮ 406
Carafulla a Ghetto, blázni (JP) 407
Carlo Lenzone a Biagio Caccini (JP) 411
ZE SVĚTŮ (JP) 415
ŽIVOT HANEBNÍKA ARETINA (VČp) 427

ANTIKADEMISMUS A NATURALISMUS 437

PIETRO ARETINO 437
Z LISTŮ 438
Králi Francouzskému (VČ) 438
Vévodovi z Atri (VČ) 439
Monseigneuru velmistru,
vévodovi z Montmorency (VČ) 440
Messeru Niccolovi Frankovi (VČ) 441
Božskému Michelangelovi (JP) 443
Mistru Tizianovi (JP) 445
Z EROTICKÝCH SONETŮ (JP) 446
Z ROZPRAVY NANNY A ANTONIE (ZF) 449
Z FILOSOFIE (JP) 462

NOVELISTIKA 482

LUIGI DA PORTO 484
Příběh o dvou vznešených milencích (AFx) 484
AGNOLO FIRENZUOLA 502
Napálení lišáci (AFx) 502
GIOVAN FRANCESCO STRAPAROLA 508
Z LÍBEZNÝCH NOCÍ 508
Princ vepř (AH) 508
Dva bratři vojáci a dvě sestry (AH) 513
MATTEO BANDELLO 516
Z NOVEL 517
Převlečená opice (AFx) 517
Počestná manželka pana Oldřicha
potrestá dva uherské šlechtice za jejich drzost
a domýšlivost (AFx) 520

GIOVANNI BATTISTA (GIAMBATTISTA)

GIRALDI CINZIO 533

ZE STA PŘÍBĚHŮ 533

Maur a Desdemona (AFx) 533

ANTON FRANCESCO GRAZZINI

(LASCA) 542

Z VEČERÍ 542

Trampoty zamilovaného čepičáře (AFx) 542

TRAGÉDIE, KOMEDIE,

COMMEDIA DELL'ARTE 556

LUIGI GROTO (GROTTO) 558

Z ADRIANY (JP) 558

GIAMBATTISTA DELLA PORTA 572

ZE SLUŽKY (JP) 572

RUZANTE (RUZZANTE) 596

BILORA (JP) 597

FLAMINIO SCALA 614

Z DIVADLA JEVIŠTNÍCH PŘÍBĚHŮ 614

Šílená Isabella (JP) 615

IV. VYZNÍVÁNÍ RENESANCE A JEJÍ PROMĚNA 625

TORQUATO TASSO A NÁSTUP BAROKA 627

TORQUATO TASSO 627

Z VERŠŮ 629

Patří-li lásce tato pouta, sítě (JP) 629

Tys v letech nezralých se podobala (JP) 630

Jaká to rosa, jaký pláč (JP) 630

Mlčí řeka i háj (JP) 631

Naříká na svůj osud

a doufá ve vévodu z Urbina (JP) 631

Ó dcery Renatiny (JP) 633

Z AMYNTY (JK) 636

Z OSVOBOZENÉHO JERUZALÉMU 645

Zápas Klorindy s Tankredem (JK) 646

V Armidině zahradě (JK) 651

FILOSOFIE A PŘÍRODNÍ VĚDA 657

GIORDANO BRUNO 657

Z HRDINSKÝCH ŠÍLENÍ (VČ, JP) 658

TOMMASO CAMPANELLA 668

ZE SLUNEČNÍHO MĚSTA (VČ) 668

GALILEO GALILEI 679

Z ROZMLUVY O OBOU NEJVĚTŠÍCH

SOUSTAVÁCH SVĚTA (JP) 679

Galileo Galilei Francesku Barberinimu

v Římě (JP) 683

Doslov Václav Černý 687

Ediční komentář a prameny Jiří Pelán 691

Koncept renesance a Václav Černý Jiří Pelán 717

Chronologické tabulky Jiří Pelán 737

Literatura Jiří Pelán 765

České překlady Jiří Pelán 772

Poznámka ke grafické úpravě 782

Jmenný rejstřík 783

AF = Anděla Fialová, AFx = Adolf Felix, AH = Alena Hartmanová, EF = Emanuel Frynta,
FH = František Halas, JČ = Josef Čermák, JH = Josef Hiršal, JK = Jiří Konůpek, JM = Josef Mach,
JP = Jiří Pelán, JPch = Jiří Pechar, JPk = Jaroslav Pokorný, JZ = Jan Zábřana,
MP = Miroslav Petříček, MS = Martin Svatoš, PK = Petr Kopta, VČ = Václav Černý,
VČp = Václav Čep, ZF = Zdeněk Frýbort

PIETRO BEMBO A NÁSTUP KLASICISMU

∞ PIETRO BEMBO

1470–1547

Pro italské 16. století je charakteristických několik témat, jež sice zpravidla navazují na starší tradici, ale rozvíjejí ji zásadně novým způsobem. Nové formulace se například dostává platonizující teorii lásky, již v minulém století mohutně oživila zejména spekulace Ficinova. Nově je diskutována jazyková otázka. Latina se sice dosud těší značné prestiži, a to nejen v učených traktátech či historiografických dílech, ale i v lyrické poezii, jazykem „národní“ literatury se však definitivně stává italština, již se dostává první kodifikace. Fixace literárního jazyka, už nerozkolísávaného působením četných nářečí, je pak dobrým základem pro uskutečňování klasicistické doktríny, již iniciuje nový latinský překlad Aristotelovy *Poetiky*. V lyrickém oboru je projevem klasicistických tendencí návrat k Petrarkovi. Klíčovou roli při formulování těchto staronových témat sehrál Pietro Bembo.

Pietro Bembo pocházel z patricijské rodiny, jejíž členové (i Bembov otec) působili jako diplomaté ve službách Benátské republiky. V letech 1492–94 pobýval v Messině ve škole Konstantina Laskarise, kde se naučil řecky. Do Benátek se vrátil roku 1494 s rukopisem Laskarisovy řecké gramatiky, již o rok později vydal u přítele Alda Manuzia. V roce 1496 vydal též Manuzio jeho dialogický traktát *O Etně* (*De Aetna*), popis sopky, na niž Bembo za svého pobytu na Sicílii vystoupil. O rok později Bembo následoval otce do Ferrary, kde poznal tamější literáty Ariosta, Sadoleta, Tebaldea a latinského básníka Ercola Strozziho. Po návratu do Benátek se zamiloval do patricijky Marie Savorgnanové a při novém pobytu ve Ferrare (1502–03) ho okouzila Lucrezia Borgia, žena vévody Alfonsa d'Este. Tato milostná vzplanutí byla jistě inspirací pro jeho dialogický traktát *Hovory asolské* (*Asolani*), vydáno Manuziem roku 1505, v němž tři mladíci rozprávějí ve společnosti ušlechtilých žen na téma lásky. V době druhého ferrarského pobytu připravil pro Manuzia rovněž edici Petrarkova *Canzoniere* (1501) a Dantovy *Božské komedie* (1502), dva výrazné signály odvratu od latinizujícího humanismu k domácí tradici. Z Ferrary zamířil v roce 1506 na urbinský dvůr Guidubalda da Montefeltro a Elisabetty Gonzagové, jedinečné centrum dvorské kultury, jež vykreslil Castiglione ve svém *Dvořanu*. Po nástupu Lva X. na papežský stolec (1512) byl Bembo spolu s Jacopem Sadoletem jmenován papežským tajemníkem. V roce 1512 vydal první dvě knihy *Pojednání o lidovém jazyce* (*Prose della volgar lingua*). V letech 1521–30 žil v Padově, zajištěn církevními obročími. V roce 1530 přijal místo benátského historiografa a kustoda knihovny sv. Marka a sepsal latinsky *Historiae venetae libri XII* (vyd. 1551, Dvanáct knih benátských dějin; na sklonku života je sám přeložil do italštiny pod titulem *Della historia vinitiana libri XII*). Souběžně pracoval na svých *Rime* (vyd. 1530, Verše), prvním petrarkistickém zpěvníku 16. století. Po smrti své družky, Římanky

Morosiniové, s nímž měl tři děti, přijal kněžská svěcení. Roku 1539 ho Pavel III. jmenoval kardinálem a biskupem v Gubbio a Bergamu. Hovořilo se o něm jako o příštím papeži, Pavel ho však přežil.

Z HOVORŮ ASOLSKÝCH (III, 5–6, II–17) (Gli Asolani)

Titul *Gli Asolani* je zřetelnou narážkou na Ciceronovy *Tusculanae*. Rozpravy se odehrávají během tří dnů v Asolu na zámku kyperské královny Cateriny Cornaro. Caterina byla provdána za posledního kyperského krále Jakuba II. Lusignana, a když po jeho smrti vládu nad ostrovem převzaly Benátky (1489), dostalo se jí náhradou vily v Asolu. Na tomto jediném dvoře, jež Republika tolerovala, se pak v Bembově dialogu střetávají tři koncepce lásky. Perottino reprezentuje nešťastného milence a Gismondo milence šťastného; nejvýznamnější je však promluva Lavinellova, v níž se vrací ficinovská platonizující vize. Pro Lavinella je láska znovu touhou po kráse, přičemž krása těla je odkazem na krásu vyšší. O něco rigoróznější pohled vnáší do debaty poustevník, jež Lavinello žádá o radu. Ten jednak zasazuje (v poslední verzi textu z roku 1530) do platonského rámce poněkud pedantsky aristotelské motivy (kap. XIII), jednak silně útočí na vše, co souvisí s lidskou tělesností, a zdůrazňuje pomíjivost materiální krásy (je to už prebarokní tón). V závěru se však i on vrací na platonskou půdu a také vyznává, že nedokonalá pozemská krása je „světýlkem“ krásy božské a stimulem k tomu, abychom se za ní vydali.

III. 5

NUŽE PRAVÍM, PANÍ,¹ ŽE LÁSKA NENÍ NIC JINÉHO NEŽ TOUHA, která krouží kolem toho, v čem jsme našli zalíbení, a že tudíž nelze bez této touhy milovat, ani těšit se z předmětu, jež milujeme, ani těšit se z něho jiným způsobem, ani těšit se z něho provždy, ani těšit se z dobra, jež svou vůlí hledáme v milovaných věcech. A touha není nic jiného než láska, neboť není v naší moci a nikterak nemůže být, že bychom toužili po něčem, co nemilujeme: každá láska a každá touha jsou jedno a totéž. A přebývají v nás pouze dvěma způsoby, jednak přirozeně, a jednak z naší vůle. Jsou přirozené, nakolik milovat znamená žít, nakolik milovat znamená chápat, nakolik milovat znamená pokračování nás samých, děti a všechny radostné věci, jež nám příroda bezprostředně poskytuje a jež jsou trvalé a ve všech lidech na stejný způsob. Z naší vůle je pak láska

¹ Hovoří Lavinello, obrací se ke Caterině Cornaro. Začíná definici lásky.

a touha, jež se v nás vytvářejí samostatně, podle toho, jak tato vůle, vyzvána jednotlivými předměty, touží hned po tomto a hned po něčem jiném, hned po této věci a hned po oné, hned hodně a hned málo; a tyto touhy chřadnou a rostou, jsou opouštěny a znovu se počínají, dostačují a nedostačují, a v jedné myslí jsou takové a v jiné onaké, podle toho, jak my sami hodláme a jsme ochotni poskytovat jim v našich duších byt a pole působení. Avšak tyto druhy tužeb, o nichž hovořím, nám, paní, nebyly dány náhodou, nýbrž z řádného úradku toho, kdo je první a pravou příčinou nás samých a všech věcí. Neboť jelikož chtěl, aby pokolení jak lidí, tak ostatních živočichů na světě trvalo a v průběhu času se obnovovalo, nahlédl nezbytnost vytvořit v nás všech, jakož i ve zvířatech, tuto lásku k životu, o níž jsem mluvil, a k dětem, a k věcem, které těší a prospívají; a kdyby této lásky nebylo, náš druh by se skončil už s prvními lidmi; ale místo toho stále trvá. Avšak stvořiv nás k větším věcem a k vyššímu cíli než zvířata, vložil do našich duchů podíl rozumu; a neměl-li tento rozum zůstat lichý a netečný, bylo zapotřebí, aby do nás vložil také onu vůli, o níž jsem se zmínil, svobodnou a nadanou vlastním rozhodováním, jíž bychom mohli po ostatních věcech toužit i netoužit, podle toho, která by se nám zdála nejlepší. Je tomu tedy tak, že z našeho přirozeného a prvotního chtění všichni milujeme a toužíme stejně, a takto se chovají i samotná zvířata, která se snaží žít a prospívat, jak nejlépe umějí; u dalších chtění je tomu ale jinak, neboť já budu moci milovat takovou osobu, jakou Perottino milovat nebude, a on bude milovat tu, kterou náhodou nebudu milovat já, a on bude milovat hodně, zatímco já jen trochu. Nyní je třeba vzít v potaz to, o čem včera rozprávěl Gismondo, totiž tvrzení, že jelikož se příroda nemýlí, touhy, jež jsou přirozené, jsou právě tak vždy dobré a nemohou být žádným způsobem špatné. Avšak ony druhé touhy – a o tom včera Gismondo nehovořil – mohou být dobré i špatné, podle toho, jaké jsou cíle, k nimž vůle vysílá své chtění; neboť tato naše vůle se mýlit může, a mýlí se častěji, než by mi bylo milé. A právě o tomto druhu tužeb nám Gismondo navrhl rozprávět, toto lidé běžně nazývají Láskou a pro toto se my obvykle nazýváme Milenci; neboť milujeme a nemilujeme podle osobního rozhodnutí, a milujeme rozdílně, a nemilujeme všichni totéž a na stejný způsob, jak je tomu u přirozených tužeb. Věru že tato Láska může být dobrá i špatná podle jakosti cíle, který jí je dán naší vůlí. Gismondo ji však, snaže se podpořit své vratké důvody, smísil s přirozenými touhami, a hodlal tak dokázat, že je vždycky dobrá a nikdy nemůže být špatná. Neboť kdo by nevěděl, že pokud budu milovat ušlechtilou a ctnostnou ženu a v ní pak ducha, počestnost, dvornost, půvabnost a jiné duševní vlastnosti, a to více než vlastnosti tělesné samy o sobě, a ty jen v té míře, nakolik jsou ozdobou a okrášlením ducha, kdo by nevěděl, pravím, že pokud budu milovat takto, má láska bude dobrá, neboť dobrá bude i milovaná a vytoužená věc? A naopak, pokud budu milovat nepoctivou

a nezřízenou ženu, anebo v ženě cudné a řádné jen to, co je předmětem nečestného a nezřízeného ducha, jak by se mohlo tvrdit, že taková láska není zhoubná a bídná, pakliže to, co se hledá, samo o sobě zhoubné a bídné je? Zajisté se tomu, kdo miluje prvním způsobem, přiházejí ony věci, o nichž říkal Gismondo, že jsou u milenců běžné: jejich duch procítá, tupost se rozptyluje, jejich kvality rostou, nízké a hrubé choutky od nich prchají a v jakémkoli okamžiku a na jakémkoli místě nacházejí velice sladké a nanejvýš prospěšné útočiště před protivenstvími života. Kdo však touží oním druhým způsobem, nevyhne se zlému a velmi často se mu přiházejí ony četné a vážné nehody, o nichž říkal Perottino, že jsou údělem milenců: ponížení, podezření, pochybnosti, žárlivost, vzdechy, slzy, bolesti; vše dobré přijde vniveč, bude postrádat čas, čest, přátele, rady, ztratí a zničí svůj život a sebe sama.

III. 6

NEMYSLI SI TEDY, GISMONDO, ŽE HOVOŘÍM-LI TAKTO, SOUHLA-
sím s tím, že je dobré milovat tak, jak jsi o tom mluvil. Jsem od tebe tak daleko, jako jsi ty daleko od pravdy. Neboť se od ní odchyluješ pokaždé, když se dáváš svou touhou vést za hranice správného rozvažování a prvních dvou smyslů, zraku a sluchu, a když ti pro tvou lásku nestačí. Neboť je svrchovaně pravdivé tvrzení, jež nám předaly nejautoritativnější školy starých filosofů, že dobrá láska není nic jiného než touha po kráse.² Kdyby ses se stejnou naléhavostí, s jakou jsi nám včera jemně vykreslil jednotlivé části své krásné ženy, snažil pochopit, co se míní touto krásou, nemiloval bys už tak, jak to činíš, a ani bys druhým nechválil to, co sám v lásce hledáš. Neboť tato krása není ničím jiným než jistým půvabem, který se rodí z úměrnosti a náležitosti a z harmonie, jež tkví ve věcech, a čím je ve svých předmětech dokonalejší, tím nám je činí láskyhodnějšími a sličnějšími. V lidech pak je neméně případkem ducha než těla. Tudíž tak jako je krásné tělo, jehož údy jsou navzájem souměrné, tak je krásný i duch, jehož ctnosti jsou v harmonickém poměru; a jak tělo, tak duch jsou tím více účastny krásy, čím dokonalejší a úplnější je náležitý půvab jejich částí. Můžeš tedy vidět, že dobrá láska je touha po takovéto kráse, kráse ducha i těla; v ní má tato touha svůj pravý předmět a ihned rozpíná křídla, aby se k ní rozletěla. Pro svůj let má dvě okna: jedno, jež ji vede k duchu, a tím je sluch; druhé, jež ji posílá za tělem, a tím je zrak. A jako skrze formy, jež se vyjevují očím, poznáváme, jaká je krása těla, tak skrze hlasy, jež přijímají uši, chápeme, jaká je krása ducha. Hlas přírody nám nebyl dán k žádnému jinému účelu, než aby pro nás byl znakem a úkazem našeho ducha. Ale protože štěstěna a náhoda mohou začasté našim touhám odejmout možnost přiblížit se

² Takto definuje lásku Platon ve své *Hostině*.

tímto způsobem k jejich předmětům a protože, jsme-li vzdáleni, často se stává, že – jak jsi pravil – oko ani ucho nedosahuje k předmětu, který není přítomen, táž příroda, jež nás nadala oběma těmito smysly, nám poskytla právě tak myšlení, skrze něž se můžeme k užívání jedněch i druhých krás vrátit, kdykoli se nám zlíbí. A tak je možné, jak jsi o tom sám včera dlouze rozprávěl, představit si v myšlenkách jak krásy těla, tak krásy ducha a těšit se z nich bez nejmenší překážky, kdykoli se nám zachce. A dále, tak jako nelze nic přidat ke krásám ducha čichem, hmatem a chutí, nelze nic přidat ani ke krásám těla, neboť tyto smysly – na rozdíl od předešlých – se stahují do houštin mnohem hmotnějších předmětů. Věru kdybys číchal k těmto květům nebo kdybys natáhl ruku po těchto bylinách a ochutnal jsi je, mohl bys dobře poznat, jaká květina je voňavá a jaká vydává nepříjemný zápach, jaká bylina je hořká, jaká sladká, jaká je drsná a jaká hebká, ale pokud bys je nezkoumal jinak, nikterak bys nedokázal poznat, jaká je jejich краса; rozhodně o nic víc, než může slepec poznat krásu namalovaného obrazu, který před něho přinesli. Neboť pokud je dobrá láska, jak jsem řekl, touhou po krásě, a jestliže tuto krásu z nás a z našich smyslů nevnímá nic jiného než oko a ucho a myšlení, vše to, co milenci hledají jinými smysly – a co neslouží k prostému živobytí –, není dobrá, ale špatná láska; a ty, Gismondo, v tomto ohledu nebudeš milovník krásy, ale špinavých věcí. Neboť je špinavé a ohavné pídit se po potěšeních, jež spočívají v cizích rukou a jež nelze mít, aniž se zmocníme druhého, a samy o sobě jsou protivné a škodlivé a pozemské a blátivé, pakliže můžeš mít ona potěšení, jejichž užívání leží plně v naší moci, a těšíme-li se jimi, nikoho neomezujeme, jelikož každý si podržuje, co mu patří, a o sobě zůstává spokojený, nevinný, duchovní a čistý. Stačilo by, kdybys nám včera chválil taková potěšení, Gismondo, a mohl bys je kdykoli vynášet v próze i ve verších, protože bezpochyby nikdy nebudou vynesena výše, než se sluší. Pokud jsi však chtěl mluvit o těch druhých, mělš je co nejvíce kárat a snižovat, neboť tak bys vhodně pochválil dobrou lásku; tys ji však způsobem, jaký jsi zvolil, hanebně pošpinil. A protože se říká, že Láska je velký bůh, radil bych ti, Gismondo, abys nyní k odčinění chyby, již ses dopustil, udělal to, co za dávných dob udělal Stesichoros k odčinění vlastní chyby; neboť když pohaněl ve svých verších řeckou Helenu a byl za to oslepen, začal o ní zpívat znovu, a to pochvalně, a byl uzdraven. Proto je třeba, abys o oněch potěšeních, které jsi včera chválil, dnes naopak pohovořil s pohrdáním; a tak se ti znovu dostane světla pravého úsudku, o něž jsi přišel. [...]

III. II

TO MÁLO, PANÍ, CO JSEM DOSUD ŘEKL, BY MOHLO NAŠIM ŽENÁM STAČIT JAKO DŮKAZ LŽI, JIŽ OBA MOJI PŘÁTELÉ V TĚCHTO DNECH, JAK JSTE SLYŠELY, DOSTI OBRATNĚ SKRYLI POD MNOHA ZÁHYBY SVÝCH ROZPRAV; NE VŠAK PŘED VÁMI, ANI

před vaší dívkou, jež předevcírem tak krásně zpívala u stolu Vaší Výsosti a ve svém zpěvu nám ukázala to, co jsem pak sám musel říci, když moji přátelé její slova umlčeli a vydali se ve stopách druhých dvou zpěvaček. Musím však dodat, že kdosi mi při tomto rokování velmi dobře přispěl v nouzi. Neboť když jsem se dnes časně ráno od svých přátel odloučil a vyšel jsem ze zámku, ponořen do těchto úvah, dal jsem se pěšinou, jež vede vzhůru do kopce tady za námi, a aniž jsem věděl, kam jdu, dorazil jsem do lesíka, jenž zabírá nejvyšší část onoho krásného vršku a roste do kruhu, jako by tam byl položen zcela na míru. Pro mé oči to bylo milé setkání, a tak jsem přestal přemýšlet o lásce a zastavil jsem se. Poté co jsem se na něj díval z dálky, váben líbezností lesního ticha a krásných stínů, zachtělo se mi projít se mezi nimi, a dal jsem se stezkou, která, sotva patrná, odbočovala z pěšiny, po níž jsem přišel, do líbezného lesa. Prošel jsem jím a nezastavil jsem se dříve, než mě ta stěží viditelná cestička dovedla na nevelikou mýtinu. Když jsem tam stanul, spatřil jsem v jednom jejím cípu chatrč a kousek od ní člověka, který se zcela samotou zvolna procházel mezi stromy. Měl bílé vlasy a dlouhý vous a byl oblečen do sukna, které se podobalo kůře doubků, mezi nimiž se nalézal. Nevšiml si mne, neboť jak se mi zdálo, byl ponořen do hlubokých myšlenek. Někdy se při popocházení zastavil, a když tak chvíli postál, pomalíčku se zase začal procházet. Udělal to několikrát a já si pomyslel, že by to mohl být onen svatý muž, o němž jsem slyšel vyprávět, že v těchto místech přebývá jako poustevník a že sem přišel, aby se mohl oddat studiu svatých Písem a přemýšlet o vznešených věcech. Byl bych rád přistoupil blíže, abych ho pozdravil, a pokud to vskutku byl ten, koho jsem v něm tušil, abych – jsa pamětliv toho, že mám dnes promluvit před Vaším Veličenstvem – ho požádal o nějakou radu, co se týče mých úvah. Slyšel jsem totiž, že je velice učený, a třebaže je to muž svatého a přísného života, který se živí jen kořínky, planými bobulemi a vodou, je nanejvýš laskavý a lze se ho bez okolků zeptat na vše, co člověk potřebuje vědět, neboť on každému vlídně a přátelsky odpoví. Zdálo se mi však neslušné vytrhovat ho z jeho myšlenek, a tak jsem na něho jen hleděl a byl jsem pln rozpaků. On se však za chvíli obrátil oním směrem, kde jsem stál, a když už mě uviděl, dal mi příležitost, abych provedl to, co jsem zamýšlel; vykročil jsem tedy za ním a velmi uctivě jsem ho pozdravil.

III. 12

SVATÝ MUŽ SE PO MÉM POZDRAVU PONĚKUD ZARAZIL, ALE hned nato se ke mně rozběhl a pravil: „Takže už jsi tady, milý Lavinello.“ A když to řekl, přistoupil blíže, vzal mé tváře něžně do dlaní a políbil mě na čelo. Bylo pro mne zmíry nečekané, že jsem byl tak přátelsky uvítán a že mě nazýval jménem někdo, s kým jsem nikdy nepřišel do styku, a ani jsem netušil, jak by mohl

znát on mne. Zůstal jsem celý zkoprnělý a zahanbeně jsem si prohlížel svatého muže, jestli ho opravdu neznám, ale nepoznal jsem v něm nikoho, koho bych už býval někdy viděl, a tak jsem zůstal hodný čas beze slova, až mi laskavým úsměvem naznačil, že si je mého údivu vědom. Tu jsem si dodal odvahy a pravil jsem: „Je to tak, Otče, Lavinello už je zde, jak jste právě řekl, a nevím, zda přišel náhodou, nebo z vůle nebes. Vy v něm však budete náramný údiv: nemůže si vysvětlit, jak je možné, že ho znáte, neboť ani nikdy nebyl na tomto místě, ani vás, pokud si vzpomíná, dosud nikdy nespátřil.“ Tu mě dobrý stařec vzal za ruku, a míře k chatrči, řekl mi s veselou a klidnou tváří: „Nechci, Lavinello, aby ses divil věci, která je nanejvýš radostná. Ale protože jsi, jak vidím, přišel od zámku pěšky, a po tom výstupu jsi nejspíš unavený, a protože se mi zdá, že jsi křehký mladík, pojďme tamhle. Sedneš si a já ti budu rád dělat společnost, i když nejsem nejzábavnější člověk na světě. Až se posadíme a odpočineme si, objasním ti, co o tobě vím.“ Rychle mě pak zavedl pod pár kručinek, jež rostly před malým domkem, k hladkému pařezu, který sloužil jemu a jeho hostům za prostou a dostačující židli, usedl a vyzval i mne, abych si sedl vedle něho, a když mě nechal chvíli odpočinout, začal takto hovořit: „Tak široké a temné je moře Boží Prozřetelnosti, ó synku, že když se na ně vypravuje naše lidství, nenalézá v něm ani hranici, ani se nemůže zastavit v jeho středu; neboť plachta smrtelného rozumu nás za ně nedonese a lano našeho úsudku, ať se noří jakkoli hluboko, nemůže dosáhnout dna. Dobře vidíme, jak se denně přiházejí mnohé věci, jež chtěla a přikázala Prozřetelnost, ale jak se dějí a k jakému účelu, nevíme. A tak se také stalo to, čemu se tak velmi divíš: že jsem tě poznal.“ A vyprávěl mi, že když během právě uplynulé noci spal, ve snu se mu zdálo, že vidí, jak za ním přicházím – a já pak vskutku přišel –, jak mu říkám, kdo jsem, a jak mu vyprávím o všech událostech oněch dvou uplynulých dní a o našich sporech, a že dnes musím promluvit v přítomnosti Vašeho Veličenstva, a jak mu říkám i to, co jsem částečně zamýšlel říci a co jste právě slyšeli, a jak se ho ptám, co o tom soudí a co by na toto téma řekl on, kdyby o něm měl rozmlouvat tak jako já. A když se vzbudil a vstal s tím obrazem v mysli, notný čas o tom rozvažoval, a přemýšlel o tom ještě ve chvíli, když jsem za ním přišel. Proto mě také přijal jako někoho známého, neboť poté co mě v noci poznal, byl jsem mu už důvěrně blízký. Když jsem poslouchal svatého muže, můj nedávný údiv dvěstěkrát vzrostl, a víra v jeho svatost, které jsem nabyl, se zmnohonásobila. Když zmlkl, pravil jsem s nábožnou úctou: „Jasně vidím, Otče, že jsem nepřišel, aniž by tomu chtěli bohové, jimž jste, jak je zřejmé, tak drahý. Nuže, protože je třeba věřit, že viděním, které jste měl, vám ukázali, že je jejich vůlí, abyste mi k mému prospěchu poskytl pomoc a radu, a to, jak se domnívám, proto, aby byla naše Královna, sladký předmět jejich péče, uctěna nikoli, jak já mohu, ale jak oni chtějí, račte vyhovět jejich přání, neboť o mém

prání už nyní nemůže být řeč.“ – „Nechť se zlíbí Tomu, jenž má zalíbení ve všem dobrém, abych mohl s jeho požehnáním tvé přání uspokojit,“ odpověděl svatý muž. A když to řekl, obrátil oči k nebi a krátkou chvíli upřeně hleděl vzhůru; pak se obrátil ke mně a začal takto hovořit:

III. 13

„VELKÉ BŘÍMĚ JSTE NA SEBE VZALI, TY A TVÍ PŘÁTELÉ, LAVINELLO, jenž jsi mi dnes drahý jako syn, když jste se rozhodli hovořit o Lásce a její jakosti, jednak proto, že množství věcí, jež se o ní dá říci, je nekonečné, a ještě více proto, že o ní všichni debatují od rána do večera a přisuzují jí přitom vlastnosti, které jí patří ze všeho nejméně, a zamlčují a pomíjejí ty, které jsou nejjistější, nejnáležitější a nejnezbytnější její, což působí, že je o to nesnadnější nalézt proti názorům ostatních pravdu a ten, kdo to chce udělat, jako by kráčel pozpátku. Nikdo se však proto nesmí bát ji hledat a vyhýbat se tomu, aby se o to pokusil, jen proto, že je svízelné doputovat k cíli. Neboť o málo ostatních věcech platí, a možná o žádné, že by nám jejich pochopení mělo ležet více na srdci než pochopení toho, co je Láska. Přenechávám paní královně posoudit, kam se dospělo v rozpravách tvých přátel a v tom, co podle svého mínění o tom můžeš říci ty sám; nechť ona rozhodne, kdo došel v porozumění Lásce dále a kdo uspěl méně. Je však třeba velmi pochválit, že jste měli odvahu po tom pátrat. Je-li ti však po chuti, abych k tomu ještě něco dodal a aby se hledalo dále, rád ti vyhovím, zvláště pokud máš za to, že pravda se skrývá spíše pod těmito kručinkami než někde jinde. A abys nesetrvával v omylu, který jsi vyslovil, když jsi tvrdil, že láska a touha jsou jedno, pravím ti, že vpravdě tomu tak není. Nejprve se však podívejme, co je v nás, anebo jaká část nás samých je Láska; pak ti objasním, proč Láska není touha. Nuže, je třeba vědět, že tak jako jsou v rozumové části našeho ducha tři části či kvality či druhy (nejprve rozum, což je část nejnáležitější a nejlepší vhodná k porozumění, může se nicméně mýlit; za druhé porozumění, na něž vždy nedochází, neboť ne vždy se chápou rozumové věci, nýbrž jen natolik, nakolik se řečený rozum s užitkem obrací k tomu, co je mu předkládáno k porozumění a vědění; a nakonec se z těchto dvou kvalit rodí ona věc, jíž říkáme světlo, nebo obraz, nebo pravda, věc, jež se nám jeví jako dobře pochopená a jež je plodem a zrozcem obou předchozích kvalit; jež nicméně, je-li pochopena špatně, nemůže být nazvána ani pravdou, ani obrazem, ani světlem, ale temnotou, zaslepením a lží), tak jsou ve volní části našeho ducha rovněž tři druhy a každý z nich má svůj vlastní úkol a vychází z ostatních. Nejprve je tu vůle, která může stejně chtít jako nechtít a jež je zdrojem a východiskem dvou následujících kvalit; pak je tu chtění, to jest ochota uvést ve skutek řečenou vůli, ať už ve velké či v malé míře, nebo také naopak, což je případ nechtění; a jako poslední je tu

ona kvalita, jež se rodí ze dvou ostatních a jež, pokud je libostí, je nazývána láska, a pokud je nelibostí, je nutně jakožto opak lásky nazývána nenávist. Láska se tedy rodí a vzniká, Lavinello, tak jak jsi právě nahlédl, a je onou částí v nás nebo z nás, jak jsi porozuměl. Tak také můžeš vidět, že není touha. Je sice pravda, že nemůžeme toužit po věci, již nemilujeme, ale z toho nevyplývá, že nemilujeme to, po čem netoužíme; neboť milujeme mnoho věcí, po nichž netoužíme, totiž všechny ty, jež vlastníme; a věru platí, že jakmile držíme nějakou věc, už po ní netoužíme a namísto touhy nastupuje slast. Člověk netouží po tom, co má, ale s potěchou si toho užívá, a miluje to a je mu to ještě dražší než předtím. Jen si vzpomeň, jak v době, kdy jsi ještě dobře neovládal umění verše a rýmu, jsi je velmi miloval jako krásnou a půvabnou věc a zároveň jsi po něm toužil; ale nyní, když je ovládáš a umíš ho užívat, už po něm netoužíš, ale to, že je ovládáš, tě velmi těší a dělá ti radost, a miluješ je proto ještě více než tehdy, když jsi je neovládal a nedržel jako své vlastnictví. Což se ti bude zdát ještě pravdivější, když stejně pohlédneš na nenávist a strach. Neboť jakkoli se nemůžeme bát ničeho, co nemáme v nenávisti, někdy nenávidíme, aniž se bojíme. Můžeš například nenávidět ty, kdo činí násilí manželkám druhých, nicméně se jich nebojíš, neboť sám nemáš ženu, která by mohla být znásilněna. A já mám v nenávisti ty, kdo druhé olupují o majetek, ale nebojím se jich, neboť jak vidíš, o žádný majetek se nemusím strachovat. Z čehož vyplývá, že tak jako v nás může být nenávist, aniž pociťujeme strach, může v nás být láska, aniž pociťujeme touhu. Láska tedy není touha, ale něco jiného.

III. 14

NECHCI NICMÉNĚ, LAVINELLO, S TEBOU ROZMLOUVAT A DISKUTOVAT tak subtilně, jak bych to musel dělat ve školách a mezi filosofy. Pro mne za mne, pokud se ti to líbí, nechť je láska a touha totéž. Protože jsi mi však dnes v noci řekl, že láska může být dobrá i špatná podle jakosti předmětů a předurčeného cíle, chtěl bych se nyní od tebe dozvědět, proč se milenci někdy přimykají ke špatným a nehodným předmětům. Není to proto, že v lásce následují spíše smysly než rozum? – „Podle mého soudu, Otče,“ odpověděl jsem, „je to jen pro to, a pro nic jiného.“ – „A jestli se tě naopak zeptám,“ pokračoval svatý muž, „proč se rovněž přihází, že milenci nacházejí zalíbení v náležitých a zdravých předmětech, neodpovíš mi, že je tomu tak proto, že v lásce následují spíše to, co jim přikazuje rozum, než co před ně kladou smysly?“ – „Odpovím přesně tak,“ pravil jsem, „a nejinak.“ – „Znamená to tedy,“ řekl, „že následují-li lidé spíše rozum než smysly, je to dobré, a naopak, následují-li spíše smysly než rozum, je to špatné?“ – „Nepochybně,“ řekl jsem, „je to tak.“ – „Tak mi tedy pověz,“ pokračoval, „co je toho důvodem, že je u lidí horší, následují-li spíše smysly než

rozum?“ – „To proto,“ odvětil jsem, „že opouští lepší věc, to jest rozum, a odvracejí se od toho, co jim poprávu náleží, a místo toho se chytají věci méně dobré, to jest smyslů, a následují tak to, co jim nenáleží.“ – „Nepopírám,“ pravil, „že rozum je lepší věc než smysly, ale proč říkáš, že smysly jim nenáleží: není snad cítění lidem vlastní?“ – „Pokud dobře rozumím, Otče, teď mě zkoušíte,“ odpověděl jsem, „ale přesto uposlechnu.“ A řekl jsem: „Tak jako jsou na schodišti stupně a první, nejnižší z nich už nemá pod sebou žádný, zatímco druhý má pod sebou první a třetí oba dva a čtvrtý všechny tři, veškeré věci, jež Bůh stvořil, počínaje tou nejnižší až po lidský druh, sdílejí bytí. Některým ovšem není dáno nic jiného než prosté bytí, tak jako kamenům nebo tomuhle suchému dřevu, na němž nyní sedíme a jež nese naši tíhu. Jiné mají bytí a život, a takové jsou všechny byliny a rostliny. Ještě jiné mají bytí a život a smysly, jak je tomu u zvířat. A pak jsou tu ty věci, které mají bytí a život a smysly a rozum, a to jsme my. Ale říká se, že ta nebo ona vlastnost náleží tomu, kdo má ve srovnání s jiným méně. Tak například rostlinám náleží ve stejné míře bytí i život, ale říká se, že jim náleží pouze život, neboť bytí náleží kamenům a mnoha dalším věcem, jež životem nebyly obdařeny. A třebaže, jak jsem řekl, zvířata jsou vesměs nadána bytím a životem a cítěním, říká se, že jim náleží pouze cítění, neboť život sdílejí s rostlinami a bytí sdílejí s rostlinami a kameny, jimž cítění nenáleží. Podobně jestliže je v nás bytí a život a smysly a rozum, nelze přesto říkat, že nám náleží bytí nebo život nebo cítění, což jsou tři vlastnosti, jež jsou sdílené a jež nepatří jen nám, ale říká se, že nám náleží rozum, na němž tři druhy stvoření, jež jsou pod námi, nemají účast.“ – „Je-li tomu tak,“ řekl nato svatý muž, „že rozum náleží lidem a smysly zvířatům, a tudíž není pochyby, že rozum je dokonalejší věc než smysly, pak ti, kdo v lásce následují rozum, kráčejíce takto za dokonalejší věcí, konají jako lidé, a ti, kdo následují smysly, vydávající se za věci méně dokonalou, jednají jako zvířata.“ – „Z tohoto pohledu, Otče,“ odpověděl jsem, „není nic pravdivějšího.“ – „A můžeme tedy v lásce opustit onu lepší část, jež nám náleží,“ pravil, „a přimknout se k méně dobré, jež náleží druhým?“ – „Zajisté,“ řekl jsem, „můžeme.“ – „Ale proč,“ pravil, „je to možné?“ – „Protože naše vůle,“ odpověděl jsem, „skrze niž něco děláme nebo neděláme, je svobodná a umožňuje nám vlastní rozhodování, jak jsem už pravil, v ničem nás neomezuje a nenutí nás následovat spíše to než ono.“ – „A co zvířata,“ pokračoval, „mohou jednat stejně? Mohou také zavrhnout lepší část, tu, která jim náleží, a zcela ji opustit?“ – „Řekl bych, že ji opustit nemohou,“ řekl jsem, „pokud nejsou zmrzačena zvláštní okolností. Neboť jim není dána svobodná vůle, ale jen chtíč; a ten, rozněcován tvarem cizích věcí skrze cítění, běží vždycky za smysly. Proto když koně vyzývá chuť, aby se napil, jde k vodě, jakmile ji vidí, a začne pít, pokud ovšem ten, kdo na něm sedí, nepřitáhne uzdu a nezakáže mu to...“

III. 15

„JAK BYCH SI PŘÁL, ABYS MI MOHL ODPOVĚDĚT JINAK, LAVINELLO,“ řekl svatý muž. „Neboť jestliže ve svých láskách můžeme opustit lepší stránku a přimknout se k té méně dobré, zatímco zvířata to učinit nemohou, a jestliže ona nejednají jako rostliny, kdežto my jednáme jako zvířata, plyne z toho, jak se zdá, synku, že náš stav je v tomto ohledu horší než jejich; a je-li tomu tak, tahle naše svobodná vůle, o níž mluvíš, nám byla dána k našemu neštěstí. A člověk by skoro věřil, že příroda, kterou nejspíš zamrzelo, že vložila tolik stupňů na stupnici druhů, jak jsi o tom hovořil, nám poté, co nás stvořila s výsadou rozumu a nemohla ji už vzít zpátky, dala svobodu rozhodování, abychom si onu výsadu takto odňali sami a dobrovolně sestoupili z našeho stupínku na stupeň zvířat; stejně tak Foebus obdařil trojskou Kassandru věšteckým uměním a pak nad tím pocítil rozmrzelost, a protože už to nemohl zvrátit, způsobil, že jejím věštbám nikdo nevěřil. Co však o tom soudíš ty? Zdá se ti, že je tomu tak?“ – „Co se mně zdá či nezdá, si, Otče, netroufám říci,“ odpověděl jsem. „Řeknu jenom tolik, že se mi to jeví, jak říkáte. Mám však podle vás věřit, že příroda, která se nemýlí, si něco může rozmyslet?“ – „V žádném případě nechci, aby sis myslel něco takového,“ řekl svatý muž. „Naopak chci, abys uvážil, synku, že příroda, která se vpravdě nemůže mýlit, by naší vůli nedala moc, jež by nás svedla za smysly a přiměla nás sestoupit na úroveň druhu, jenž je pod námi, kdyby jí zároveň nedala i moc vést nás za rozumem a dát nám stoupat výše. Neboť by byla nespravedlivá, kdyby do věcí, jež stvořila k našemu užitku a k naší opoře, vložila nutnost setrvat navěky u oněch výsad, jež jim přisoudila; a kdyby nám, kteří jsme pány těchto věcí a jimž všechny slouží, dala možnost riskovat věčnou ztrátu onoho kapitálu, kterým nás obdařila, a odňala nám možnost získat více. Nelze věřit, že by nám dovolila svobodně a ochotně se sklánět před tolikými a tak rozmanitými svůdnými krásami, jež nám za všech okolností, v každém čase a na kterémkoli místě předkládají naše smysly, abychom se vrhli za chtíčem a proměnili se ve špinavá zvířata, a že by nás zbavila síly stoupat za oněmi krásami, jež před nás klade rozum, abychom spolu s ním vzlétli a stali se bohy. Neboť, Lavinello, co je podle tebe to věčné zrcadlo ukazující se našim očím, tak stále jednotné, tak jisté, tak neúnavné, tak zářivé, zrcadlo slunce, k němuž vzhlížíš, a to druhé, náležející jeho sestře, jež nikdy není stejné? Co jsou ta jiskřivá světla, jež lze vidět na všech stranách oné přesvaté, obšírné a podivuhodné báně, jež se otáčí kolem nás a odkrývá nám hned ty a hned jiné své krásy? Nejsou, synku, leč krásami toho, jenž je jejich dárce a jejich vladařem, jakož i mnoha dalších věcí, jež k nám vysílá jako posly s výzvou, abychom ho milovali. Proto říkají moudří mužové, že sestáváme-li z těla a ducha, bereme tělo, vytvořené smíšením vody a ohně a země a vzduchu, nesvorné a pomíjející, od našich rodičů, avšak

ducha nám dává ten, kdo jej stvořil, a dává nám ho zcela čistého a nesmrtelného a toužícího navrátit se do jeho náručí. Jelikož však duch zůstává uzamčen po dlouhé roky v tomto vězení údů, zatímco my jsme děti, a později, stržen vírem mladických choutek a hyna v pozemských láskách, může na božské zapomínat, volá jej on k sobě tím, že nám ukazuje den co den slunce a noc co hvězdy a lunu. A ukazuje-li je, není to nic jiného než věčný hlas, který nás kárá: ‚Ó pošetilí, proč tápete? Ó vy slepci, kteří jste zaujati svými šalebnými krásami a jako Narcis se živíte lichou touhou,³ a nevidíte, že jsou jen stíny pravé krásy, jíž jste se vzdali? Vaše duše jsou věčné: proč se tedy opájíte prchavou krásou? Pohledte na nás, vizte, jak krásná jsme stvoření, a pomyslete, jak krásný musí být ten, jehož jsme služebnice.‘

III. 16

AZAJISTÉ, SYNKU, POKUD SEJMEŠ ZE SVÝCH OČÍ ZÁVOJ SVĚTSKÉHO dýmu a rozhodneš se nazírat náležitě pravdu, uvidíš nakonec, že všechny vaše nejvychválenější touhy jsou jen liché blouznění. Nechejme stranou ony lásky, jež jsou zcela bědné, jak toho jsou výmluvným příkladem perottinovští milenci a sám Perottino, avšak jaká stálost, jaká plnost, jaké uspokojení je i v těch druhých, po kterých se má člověk, jak tvrdil Gismondo, tolik pít a tolik je má velebit? Věru nevím, jak nám prospívají všechny tyto smrtelné krásy, jimiž se živí naše duše, hledíce, naslouchající, vypravující se za nimi vedeny ostatními smysly a tisíckrát je navštěvující v myšlenkách. Neboť se nás pozvolna zmocňují, lapají nás svými rozkošemi, takže pak nemyslíme na nic jiného, upíráme oči jen na hanebné věci a se sebou samými se už vůbec neshledáváme, a nakonec, jako bychom vypili nápoj zrádné Kirké,⁴ proměňujeme se z lidí ve zvířata. A také nevím, jakým způsobem by mohly ony krásy plně těšit. Dejme tomu, že to není klamně potěšení, třebaže je nenacházíme ani nenajdeme v žádné osobě natolik dokonalé, aby po všech stránkách uspokojily toho, kdo je přijímá, a jen málo které mají odpustitelné nedostatky. Ale stačí, aby nás přepadla krátká horečka, a hned mizí, anebo je s sebou odnášejí postupující roky, spolu s mládím, spanilostí, líbezností, půvabným vystupováním, sladkými rozpravami, zpěvy, hudbou, tancem, hostinami, hrami a dalšími milostnými kratochvílemi. Což nutně přináší zármutek těm, kdo po oněch potěšeních dychtí, a to tím větší, čím více se jimi dali lapit a spoutat. A pokud jim stárí tyto touhy neodejme, co může být větším nemravem, než poskvřňovat stařecký věk mladickými choutkami a přechovávat v ochablých a roztřesených údech jinošské myšlenky? A jestliže jim stárí tyto touhy odejme, vidí, jaká je to hloupost, milovat v mládí tak vášnivě

³ Narcis se zamiloval do vlastního obrazu na vodní hladině.

⁴ Kirké je kouzelnice z Homérovy *Odysseje*.

věci, jež v pokročilém věku stejní lidé už milovat nedokážou; a domnívat se, že je nadmíru slastné a rozkošné to, co v lepší části života už nikterak netěší a nebaví. Neboť lepší částí našeho života je, synku, nepochybně ta, v níž lepší část nás samých, to jest duch, osvobozená od poručnictví chtíčů, vládne s rozvahou oné horší části, to jest tělu, a rozum vede smysly, které ho za časů horkokrevného mládí neposlouchaly a nezřízeně se vrhaly tam, kam si zamenuly. A o tom ti sám mohu podat obšírné svědectví, neboť i já jsem byl stejně mladý, jako jsi nyní ty, a když si znovu připomenu v mysli, co jsem v těch letech nejvíce chválil a po čem jsem toužil, jeví se mi ty věci právě tak, jako se dobře uzdravenému člověku jeví choutky, jež měl uprostřed horečky, a s pohrdáním poznává, jak byl vzdálen náležitému chápání a vkusu. Proto lze také říci, že stáří je zdravím našeho života a mládí nemocí, a až dospěješ do těchto let, sám zjistíš, třebaže si to teď možná ještě nepřipouštíš, že je to pravda.

III. 17

VRAŤME SE VŠAK KE TVÉMU PŘÍTELI, KTERÝ VE SVÝCH ŘEČECH tak vynesl do nebe mnohé kratochvíle svých milenců. Nechme stranou, že ani nejmenší z nich se nelze oddat bez tisíce nepříjemností, ale cožpak také on nevzdychá uprostřed nejplnějších radostí po něčem jiném, po čem touží více? A kdy je tomu tak, že se ve dvou milencích nachází naprostý souhlas vůlí, jednota myšlenek a přání, svornost na celý život? Vždyť vidíme, že není člověka, aby se každý den sám se sebou občas nepohodl, a někdy do té míry, že kdyby se mohl opustit, tak jako dva lidé mohou opustit jeden druhého, mnohý z nás by si dal kvinde a řekl by si o jiného ducha a jiné tělo. A pokud bych měl, Lavinello, přejít ke tvým láskám, zajisté bych je chválil a zčásti bych se přidal ke tvému mínění, pokud by tě vyzývaly, abys toužil po útěšnějším předmětu, než je onen, který před tebe staví, a kdyby se ti nelíbily jen pro sebe samé, ale protože nás mohou navést k lepšímu cíli a k méně vratkým záměrům. Neboť dobrá láska není pouze touha po kráse, jak se domníváš, ale je to touha po pravé kráse; a pravá krása není lidská a smrtelná, ta, jež může pominout, ale je božská a nesmrtelná. K ní nás v lepším případě mohou tyto krásy, jež tolik chválíš, povznést, pokud na ně hledíme, tak jak je náležité. Nuže, co lze říci k její chvále, aby to nebylo nepatřičné? Řekněme, že necháme-li se jí zvábit, žijeme už v tomto lidském životě jako bozi. Neboť jsou vpravdě bohy oni lidé, synku, kteří božsky pohrdají smrtelnými věcmi a jako smrtelníci usilují o věci božské; k nim radí, o nich hovoří, je předvídají; myslí na věčnost, ovládají a krotí tělo, nad nímž jim byla svěřena vláda, tak jako ostatním bohům byla svěřena vláda nad nimi. Nuže, zdalipak mezi námi nalezněš tu svou krásu, líbeznou a naprostou; v jakém lidském těle se nacházejí ony dokonalé poměry částí; kde je soulad, harmonie, již by mohla naplnit k naší pravé spoko-

jenosti? Ó Lavinello, Lavinello, nejsi tím, co ti ukazuje tato forma, a ani ostatní lidé nejsou tím, jak se navenek jeví. Nejsme onou podobou, na niž lze ukázat prstem; každý je tím, čím je jeho duch. A náš duch není takové jakosti, aby se mohl smířit a spokojit s jakoukoli krásou, která se nachází zde na zemi. Neboť kdybys mohl svému duchu předložit všechny krásy, co jich jen je, a dal mu z nich vybrat, a kdybys mohl opravit dle svého uvážení ty, které by se ti v nějaké části jevily nedostatečné, stejně bys ho neuspokojil, a z rozkoší, které bys načerpal ze všech těch krás, bys odcházel neméně smutný, než odcházíš od těch, kterým holduješ nyní. Jelikož je duch nesmrtelný, nemůže se spokojit ničím, co je smrtelné. Ale jako všechny hvězdy berou své světlo od slunce, tak všechno krásné přebírá jakost a stav věčné božské krásy, a předstoupí-li pak některá z těchto krás před ducha, líbí se mu a rád na ni hledí, neboť je obrazem a světýlkem oné krásy, není jí však přesto uspokojen a nenachází v ní zadostiučnění, neboť nadále touží po kráse věčné a božské, na niž jej tato krása upomíná a k jejímu hledání je skrytým podnětem.“

Přeložil Jiří Pelán

Z POJEDNÁNÍ O LIDOVÉM JAZYCE (I, 12–14)

(Prose della volgar lingua)

Bembo svým *Pojednáním o lidovém jazyce* poskytl novou prestiž literární italštině a svým úsilím o závaznou jazykovou a estetickou kodifikaci probudil k životu klasicizující tendence, jež jsou charakteristické pro celé 16. století. Jeho zásluhou se stal normativním vzorem pro poezii Petrarca a pro prózu Boccaccio. Třetí kniha *Pojednání* (1525) je první autoritativní italskou gramatikou.

Debata, již Bembov spis odstartoval, vyplnila celé století a zúčastnily se jí četné významné osobnosti (Machiavelli, Castiglione, Trissino, Martelli, Tolomei, Gelli, Caro, Giambullari, Speroni, Castelvetro, Varchi, Salviani). V jejím rámci byly vysloveny a hájeny všechny alternativy: proti Bembově florentštině založené na autoritě dobrých autorů se uvažovalo o florentštině otevřené vlivu dialektů (Castiglione) či – ve stopách Dantových – o abstraktní koiné vytvořené z prvků, jež jsou společné všem italským nářečím (tak už Calmeta, později Trissino), a také o podřízení literární řeči mluvenému úzu, jenž „je jediným učitelem“ (Giambullari, Machiavelli, Castelvetro). Bembovu tezi přijala za svou florentská Accademia della Crusca, a posvětila tak jeho klasicistický purismus.

V souvislosti s tím je dlužno promluvit o nové organizaci uměleckého a literárního života: jeho ohnisky stávají se čím dále tím patrnější *akademie*, každé větší město má svoji, ne-li několik. Na rozdíl od akademií starší renesance typu platonské ve Florencii, jež

byly veskrze humanisticko-filosofické, jsou tyto akademie cinquecenta hlavně literární a básnické, pěstují literaturu v řeči národní, jsou jevištěm idylicko-rozkošnického, často hračkářského epikurejství a jsou nositelkami tradic platonsko-petrarkovských, teprve po Tridentském koncilu vyměňující Platona za filosofického učitele církve Aristotela a podléhající znatelnému vlivu kruhů církevních a protireformace. Nejdůležitějším stalo se právě působení florentské Akademie della Crusca (doslova Akademie Plev), založené roku 1582, pod jiným jménem však existující již od roku 1568, která si přivlastnila práva a poslání strážce čistoty národní řeči a literatury. Kult antiky nahradila zásadou povinné imitace *vzorných* národních autorů, za něž vyhlásila podle Bembova návrhu Danta, Petrarku a Boccaccia; jejich toskánskost (*la toscانيتà*) vytkla za směrodatnou pro celou Itálii. Střežila ryzost řeči slovníkem (*Vocabolario degli Accademici della Crusca*, připravován od roku 1592, vydán v Benátkách roku 1612), činíc zločin z jazykových odchylek, novotvarů a slov nářečních (způsobila např. kritikou Salviatiho velké hořkosti Tassovi) a koneckonců omezujíc a ochuzujíc jazyk. Vzorem projevu slavnostního a řečnického byl jí Cicero, zákonodárcem jeho Quintilian, formální předpisy pro všechny ostatní druhy literární hledala v Aristotelovi. Na vrcholu renesance i po celé baroko odolaly akademie vši satíře a útokům na svou osobivost, zůstaly nositelem a jednotitelem uměleckého vědomí doby a výrazem výlučného smyslu pro *formu* a *čistotu* řeči i práce, který je základním rysem tehdejšího umění. Nebylo básníka, jenž by nechtěl být a nebyl členem nějaké akademie.

12.

KDYŽ PAN FEDERIGO¹ DOKONČIL SVOU ŘEČ, MAGNIFICO² A MŮJ bratr³ pronesli pár slov k tomu, co bylo řečeno. Tu však zpozorovali, že pan Ercole⁴ mlčí, upírá zrak do jediného místa a vůbec je neposlouchá, nýbrž myslí na něco jiného. Když se krátce nato probral, obrátil se k nim a řekl: „Hovořili jste teď o něčem, co jsem, zaujat novou myšlenkou, neslyšel. Pokud vás to příliš neobtěžuje, mohli byste to zopakovat?“ – „Vůbec nás to neobtěžuje,“ odpověděl Magnifico. „Vzdávali jsme čest panu Federigovi. Chválili jsme, s jakou pečlivostí, již se jiným nedostává a pokládají ji za zbytečnou, se zabývá provensálskou

1 Federigo Fregoso (? – 1514), od května 1507 arcibiskup salernský.

2 Giuliano de' Medici, syn Lorenza Medicejského (1479–1516), krátce (1512–1513) vládce Florencie. Byl zván „il Magnifico“, Velkolepý, podobně jako svého času jeho otec. V roce 1513 obdržel od papeže Lva X. (svého bratra Giovanniho de' Medici) kardinálský klobouk, v roce 1515 jej francouzský král jmenoval vévodou z Nemours.

3 Carlo Bembo, Pietrův mladší bratr, který zemřel v roce 1503. Dialog je fiktivně datován do roku 1502. Carlo je tu mluvčím Pietrovyh názorů.

4 Ercole Strozzi (1473–zavražděn 1508), proslulý ferrarský latinský básník, strážce humanistických tradic, preferující latinu před italštinou

poezií.⁵ Ale co vás to tak zaujalo?“ – „Uvažoval jsem o tom,“ odvětil, „že kdybych nyní uznal to, co pan Federigo spolu s vámi říkal o lidové řeči, a kdybych začal psát po italsku, cítil bych se nepochybně celý nesvůj a nevěděl bych, jak si počínat, abych někde neudělal chybu. A to se mi, když píšu latinsky, nestává. Je tomu tak proto, že latina je vskutku jeden jazyk, jazyk těžké kvality a jediné formy pro všechny italské kmeny, stejně jako pro ty, kdo nejsou Italové. Neliší se a neodchyluje se v ničem, takže je v Neapoli taková, jaká je v Římě i ve Florencii i v Miláně i v tomto městě a v jakémkoli jiném, všude tam, kde se více nebo méně užívá, neboť vždy pro ni platí stejné pravidlo a stejný způsob. A tak jestliže píšu latinsky, nemohu chybovat. S lidovou řečí je to ale jinak. Všichni lidé, kteří se nacházejí uvnitř italských hranic, sice hovoří a rozprávějí italsky, avšak jedním nářečím mluví Neapolci, jiným se vyjadřují Lombardané, ještě jiným Toskánci, a kdybychom vzali jeden kraj za druhým, úplně všichni by mluvili různě. A jako mají jednotlivé kraje, byť jsou všechny ve stejné míře italské, rozdílné a odlišné obyčeje, tak i jejich jazyky, třebaže se všechny nazývají lidové, vykazují značnou rozdílnost a jsou si navzájem pramálo podobné. A proto, jak říkám, kdybych měl psát italsky, byl bych velmi na rozpacích a nevěděl bych, jakou z tolika forem a téměř tvárností lidového vyjadřování si mám vybrat.“

13.

NATO MŮJ BRATR PRAVIL S ÚSMĚVEM: „VIDÍM, ŽE JSTE NEMĚL v ruce knihu, kterou o poezii v lidovém jazyce napsal Calmeta⁶ a v níž – aby se už Italové nehádali – navrhuje takové řešení těchto pochybností, na které by si nikdo nemohl stěžovat.“ – „Když říkáte, že jsem žádné Calmetovo dílo neměl v ruce, pane Carlo, jistě se nepletete,“ odpověděl Strozza. „Jak víte, spisy či básnické skladby v lidové řeči čtu jen zřídka nebo vůbec. Ale jaký je tedy ten výrok, který pokládáte za tak pozoruhodný?“ – „Spočívá v tom,“ pravil můj bratr, „že Calmeta doporučuje dvorský jazyk, a staví jej nejen nad apulštinu či *marchigiano* nebo dokonce milánštinu, ale vůbec nad všechna italská nářečí, nevyjímaje ani toskáňštinu, a že našincům tvrdí, že při psaní a básnění v mateřštině není radno následovat ani studovat žádný jiný jazyk než tento.“ Nato řekl Magnifico: „A jaký jazyk, pane, označuje za dvorský? Vyrozumívám, že dvorský jazyk je onen, jímž se mluví na dvorech, ale dvorů je mnoho: ve Ferrare je dvůr, a v Mantově či v Urbinu, a ve Španělsku a ve Francii a v Německu jsou dvory, a bůhví kde ještě. Čili dvorským jazykem může být nazýván ve všech koutech

5 Poezie okcitánských trobadorů byla základní inspirací první italské básnické družiny, tzv. sicilské školy.

6 Calmeta (vl. jm. Vincenzo Colli, 1460–1508), humanistický literát a básník. Devět knih jeho teoretických úvah o jazyce a básnictví *Volgar poesia* (Básnictví v lidovém jazyce), o nichž se tu hovoří, se ztratilo. Bembo přičítá Calmetovi – patrně poněkud zjednodušeně, jak naznačují dochované Calmetovy práce – požadavek založit literární italštinu na kosmopolitním jazyce papežského dvora.

světa ten, jímž se mluví na tom kterém dvoře, a to na rozdíl od jiného jazyka, toho, jenž zní z úst lidu, a nebývá tudíž stejně elegantní a líbezný.“ – „Náš Calmeta,“ odpověděl můj bratr, „nazývá dvorským jazykem jazyk římského dvora, a dodává, že kdykoli je v Itálii řeč o dvoru, všichni mají za to, že se mluví o tom římském, který vévodí všem ostatním.⁷ Pročež žádá, aby dvorským jazykem byl ten, jenž je užíván v Římě, a to nikoli samotnými Římány, ale těmi dvořany, kteří v Římě pobývají.“ – „Ale v Římě,“ pravil Magnifico, „pobývají právě tak nejrůznější lidé, včetně těch, kteří patří ke dvoru. Jak každý z nás ví, je tam spousta kardinálů, a jeden je Španěl, druhý Francouz a vedle nich Němec, Lombardan, Toskánec, Benátčan; a permanentně se tam nachází řada urozených pánů, kteří také patří ke dvoru, a jsou to často cizinci, pocházející ze vzdálených a navzájem velmi rozdílných národů. A sám papež, hlava celého dvora, je jednou z Valencie – jak je tomu právě nyní –, jednou z Janova,⁸ zkrátka jednou odtud a podruhé odjinud. A jestliže je dvorským jazykem ten, jež užívají, a jestliže jsou tak rozdílní, jak doopravdy jsou, a nikdy nejsou stejní, pořád mi není jasné, co je to za jazyk, který náš Calmeta nazývá dvorským.“ – „Nazývá tak, jářku, onen jazyk,“ ujal se znovu slova můj bratr, „který je slyšet na římském dvoře. Není to španělština, francouzština či milánština či neapolština jako taková, ani žádná jiná řeč, ale je to jazyk, který vznikl smíšením všech těchto řečí a který je nyní lidem od dvora stejně přístupný jako jejich původní. Náš pan Trifone Gabriele,⁹ jemuž před nedávnem v mé přítomnosti Calmeta – jakožto člověku, o němž vícekrát slyšel, že je nadobyčej učený a nadmíru zběhlý v otázkách lidového jazyka – vyložil tento nový názor, se ho ovšem dotázal, jak je možné, aby z tolika různých způsobů řeči vzešla jedna specifická forma, již lze učit a již lze ovládnout podle jistých pevných pravidel, takže ji mohou užívat spisovatelé. Calmeta odpověděl, že jako Řekové mají čtyři jazyky,¹⁰ navzájem dosti odlišné a rozdílné, a z nich pak odvozují jeden, který není s žádným z těch jazyků totožný, avšak zahrnuje v sobě mnohé části a mnohé vlastnosti každého z nich, právě tak se z jazyků, jichž je v Římě, kam míří rozmanití lidé jako řeky do moře, nesporně bezpočet, rodí a povstává jazyk, který má na mysli a který má právě jako ten řecký svá pravidla, své zákony, své meze, své hranice, jichž může s užitkem použít každý, kdo píše.“ – „Dobrá obdoba,“ pravil Magnifico, naslouchaje slovům mého bratra, „a dobré srovnání. Co na to řekl pan Trifone?“ – „Odpověděl,“ pravil můj bratr, „že kromě toho, že řecké jazyky byly čtyři,

7 Míněn papežský dvůr, na počátku 16. století jedno z nejvýznamnějších center humanistické učenosti. Calmetovo vysoké hodnocení signalizuje, že někdejší kulturní převaha Toskány získala konkurenci (zj. v Římě a Benátkách).

8 Ze španělské Valencie pocházel Alexandr VI. (vl. jm. Rodrigo Borgia, 1431–1503, papež 1492–1503), z Janova pocházel jeho předchůdce Inocenc VIII. (vl. jm. Giovanni Battista Cybo, 1432–1492, papež 1484–1492).

9 Gabriele Trifone (? – 1549), Benátčan, Bemboův přítel. Zde i on vystupuje jako mluvčí Bembových názorů.

10 Attičtina, jonština, aiolština a dorština.

jak uvedl sám Calmeta, a těch římských je tolik, že by je bylo nesnadné spočítat, takže vytvořit a složit z nich jeden dokonalý a pravidelný by bylo svízelnější, než to bylo možné z pouhých čtyř, ty čtyři řecké jazyky se trvale uchovaly ve svých specifických podobách, což lidem těch dob usnadnilo dát tomu pátému jisté vlastnosti a jistou formu. Avšak římské jazyky se měnily podle toho, jak se střídali páni, kteří sloužili u dvora, a tak jeden jediný jazyk, který z nich vzešel, nezůstával neměnný, ale naopak – tak jako mořská vlna, kterou jeden vítr žene na jednu stranu a druhý ji naklání jiným směrem – třebaže ještě před několika lety byl zcela náš, teď se proměnil a stal se z něho do značné míry jazyk cizí. Poněvadž španělské země vyslaly své národy, aby sloužily v Římě svému papeži, a Valencie obsadila vatikánský vrch, našim mužům a ženám se dnes znelíbilo mít v ústech jiná slova a jiný přízvuk než ten španělský. A kdyby náhodou křesťanský pastýř, který by nastoupil po tom dnešním, byl Francouz, spolu s Francouzi by se do Říma přestěhovala i francouzština, a dvorský jazyk, dnes tak pošpanělštěný, by se bez prodlení pofrancouzštil. A stejně by přijal novou formu pokaždé, kdy by klíče sv. Petra přešly do ruky držitele, který by byl jiné národnosti než ten předchozí. Calmeta při tom setkání uvedl na obranu nového jazyka mnoho věcí, popravdě málo přesvědčivých a hodně podobných těm, které jste slyšeli, a to vše ve snaze přesvědčit pana Trifona, že jazyk římského dvora je vznešený, líbezný, krásný, vybroušený, čistý, což – jak tvrdil – o jiných jazycích neplatí, ba neplatí to plně ani o toskáňštině. Ten mu ale nic z toho neuvěřil a nedal mu v ničem za pravdu; a tak Calmeta, ať už to bylo únavou nebo tím, že pan Trifone nepřijal jeho argumentaci, odešel celý zkroušený a rozrušený.“

14.
„PAN TRIFONE,“ PRAVIL MAGNIFICO, „SOUDĚ PODLE TOHO, CO jste nám vyprávěli, odpověděl Calmetovi dobře a rozumně, tak jako vždycky. Ale kdyby chtěl, mohl ho sevřít ještě pevnějším uzlem, a soudím, že nebýt jeho velké a přirozené skromnosti, byl by to také učinil.“ – „A jaký je ten silnější uzel, o němž hovoříte, Giuliano?“ řekl Strozza. Ten odtušil: „Jde o to, že onen jazyk, jemuž Calmeta dává přednost před všemi ostatními, nejen nemá vlastnosti, které by ho povyšovaly nad jiné, ale za sebe si vůbec nejsem jist, že je to opravdový jazyk.“ – „Jakže? Není to jazyk?“ pravil pan Ercole. „Chcete říci, že se jím na římském dvoře vůbec nemluví?“ – „Mluví a rozpráví se jím tam stejně jako kdekoli jinde; ale tohle liché mluvení a rozprávění není ještě jazyk, neboť za skutečný jazyk nelze pokládat žádnou řeč, která nenašla svého spisovatele.¹¹ Ani žádný z pěti řeckých jazyků nebyl považován za jazyk z jiného důvodu, než že

¹¹ Bembo nehledá pouze jednotnou itáličtinu jakožto komunikační prostředek, ale hledá jazyk, jenž by mohl plnit literární úkoly.

každou touto jazykovou podobou psali četní autoři. Také latinu pokládáme za jazyk jen díky Plautovi, Terentiovi, Vergiliovi, Varronovi, Ciceronovi a dalším, kteří tím, že psali, zjevně způsobili, že se z ní jazyk stal. Calmeta nám nemůže ukázat žádného spisovatele v oné řeči, již spisovatelům tak vychvaluje. Každý jazyk v sobě chová jisté vlastnosti, skrze něž je buď chudý nebo bohatý, skvělý nebo hrubý, líbezný nebo drsný, nebo má ještě další rysy, podobné těm, o nichž hovořím. To však nelze prokázat žádným jiným svědectvím než svědectvím těch, kdo v tom jazyce psali. Proto kdybych chtěl říci, že florentština je pravidelnější, krásnější a čistší než provensálština, předložil bych vám pouze své dva Toskánce, Boccaccia a Petrarku, i když je tu ještě řada dalších. Ti dva ji udělali takovou, že se za nic nemusí stydět.¹² Avšak jakého autora nám ukáže Calmeta, aby podal důkaz, že jeho jazyk má ty či ony charakteristiky, díky nimž mu má být dána přednost před tím mým? Je jasné, že ani jednoho, neboť až dodnes nevíme o žádném, kdo by psal v té jeho dvorské řeči. “Tu se do hovoru vložil pan Ercole. „Takto,“ pravil, „lze mít za to, že slova pana Carla byla pravdivá, neboť není-li jazyk, jemuž Calmeta dává přednost před všemi ostatními, vůbec jazykem, žádný italský kmen si nebude moci stěžovat na jeho dobrozdání. Ale pokud jde o mne, Giuliano, nezbavuje mě to ještě pochybností, jež jsem vyslovil.“ – „Ale ano, budou rozptýleny,“ odvětil Magnifico. „Stačí, když nepůjdete ve stopách těch, kdo jen proto, že neumějí hovořit toskánsky, mají za to, že mohou kárat ty, kdo takto mluví. A kdo se pak vysmívají těm, kdo věnují toskánsčině náležitou péči, a sami píší bez jakýchkoli pravidel,¹³ zcela bez rozvahy, a následujícíe bláhovou a pošetilou volnost, kterou si osobují, vnášejí do svých promluv slova jakéhokoli kmene, jakýkoli hloupý obrat, jakýkoli nehorázný výraz, a ještě tvrdí, že takhle je to správně. Zeptejte se jen pana Bemba, proč pan Pietro, jeho bratr, napsal své *Hovory asolské* raději ve florentštině než v jazyku svého města.“¹⁴ Nato můj bratr nemeškal, a než mohl pan Ercole cokoli říci, pravil: „Učinil to z téhož důvodu, pro který mnoho Řeků, třebaže byli Athéňany, mnohem raději skládali svá díla v attickém jazyce než v kterémkoli jiném, jakožto v tom, který je popravdě krásnější a líbeznější.“

Přeložil Jiří Pelán

12 Jádru Bembova jazykového projektu. Jako celoitalskou literární řeč kodifikuje florentštinu 14. století, nikoli florentštinu úzu. Vzorem pro poezii je Petrarca, vzorem pro prózu je Boccaccio.

13 Jazyk, jež navrhuje Bembo, má mít normativní a kodifikovanou podobu (jako latina).

14 Tj. v benátském nářečí.

Z BÁSNÍ (Rime)

Cinquecenteskému klasicismu vyšel Bembo vstříc svým nadšením pro Petrarku. Nejen pořídil novou edici Petrarkova *Zpěvníku*, ale sám podal vzor petrarkovské nápodoby svými *Rime* (1530, 1535, 1548). Třebaže Bembo nebyl mimořádný básnický talent, jeho příklon k Petrarkovi byl činem dalekosáhlého významu: jednak na této půdě sloučil milostnou filosofii *Asolani* a jazykové zásady *Pojednání* a jednak vrátil italskou poezii po humanistické césuře definitivně do kolejí italské (tj. nikoli latinské) tradice tím, že ji svázal se zatím největším výkonem v lyrickém oboru. Volbou jednoho (čitelného a poměrně snadno napodobitelného vzoru) vytvořil zřetelnou normu, která se rychle prosadila: cinquecento je v lyrické produkci stoletím petrarkismu.

JESTLIŽE VZLYKÁŠ, PTÁČKU OSAMĚLÝ
(Solingo augello, se piangendo vai)

Jestliže vzlykáš, ptáčku osamělý,
pro svoji něžnou družku ztracenou,
pojď se mnou, který pláču pro tu svou:
opláčem spolu, čeho srdce želí.

Ty ji zas nalezeš, mne od ní dělí
snad věčnost. Ty jsi se svou přírodou,
já ale prchám těm, kdo se mnou jsou
a pláči by mě odnaučit chtěli.

Tak zbaven všeho bloudím sem a tam;
zdcený, pochmurný a bezradostný
jak pole měřím žal, jímž umírám.

Mám oči v slzách, v hloubi srdce ostny,
má duše bez naděje padá k tmám:
a nechci osud méně nelítostný.

Přeložil Emanuel Frynta

MÉ PERO NEZEMDLÍ A BEZ USTÁNÍ
(Non si vedrà giammai stanca ne sazia)

Mé pero nezemdlí a bez ustání
chce o tobě, ó Lásko, psát
a zas a zas ti děkovat
za nekonečnou tvoji čest, má Paní:
jak rádo toulává se v přemítání
paměti srdce častokrát;
tvou hodnotu zná rozpoznat,
a jí se sílíc, díky vzdát chce za ni.

Od tebe vím, kdo jsem, ó Lásko milá.
Ty první vyrvalas mě tmám
a vnesla k božským výšinám.
Mé řeči sladký zvuk jsi propůjčila.
To tys mým očím onu vyjevila,
již bez přestání opěvám;
v mé srdce výsostný dar sám –
myšlenky čistší nad balzám jsi vlila.

Jen tvoje milost dopřává mi denně
v líbezném plameni se chvět
a jím vše v dobro obracet;
pít živou naději smí srdce ve mně:
že dospěje-li tam, kam neochvějně
toužebně směřuje můj let,
pak doufám slastí okoušet,
jež nelze znát, a povědět – tím méně.

Ne, nezná život bohatý,
komu jej nedáš poznat ty, ó Lásko!

Přeložil Emanuel Frynta

ANDĚLA KRÁSNÉHO A ČISTÉHO

(Una leggiadra e candida angioletta)

Anděla krásného a čistého
 jsem slyšel zpívat hlasem Sirén z báje,
 počestné družky krás jak květy ráje
 seděly v stinné trávě u něho –
 a pro mne božským výším
 byl roven kraj, jenž plul až u oblak.
 I zastřel se mi zrak
 závojem něhy; chtěl jsem se již ptát:
 „Bohové, slycháváte častokrát,
 co nyní já tu slyším?“ –
 když poznal jsem, že je to dívčí hlas.

Zamlčím cudná slůvka, jež by dala
 i v divochově srdci lásce kvést,
 zamlčím jas dvou hvězd,
 jenž moudře plál a jiskřil bez ustání,
 i bystré štěbetání,
 i roztomilý tanec plný krás,
 na nějž jen vzpomenu, hned zářím zas.
 Však sladký skutek milé
 soucitné ruky bílé
 zde v knize moje pero vynese.

Tak, Lásko, žije se,
 rána tvým šípem je to nejkrásnější;
 jen příliš krátké, ach, je vše, co těší.

Přeložil Emanuel Frynta

ARISTOTELISMUS A KODIFIKACE TVORBY

Potřebu normativní estetiky signalizovala už od dvacátých let řada prací: v hexametrech složené *Tři knihy poetiky* (1527, *Poeticorum libri tres*) Girolama Vidy, první čtyři knihy *Poetiky* Giangiorgia Trissina (1529), spis *De poetica* Antonia Sebastianiho, řečeného il Minturno (první knihy pocházejí už ze třicátých let, spis byl však dokončen a vydán až v roce 1559) a stejnojmenný traktát Bernarda Daniella (1536). Všechny tyto práce opakovaly, rozebíraly a domýšlely předpisy Horatiovy a opíraly se o autoritu Ciceronovu a Quintilianovu. Mimo aristotelický impulz stál ještě traktát Bartolomea Ricciho s příznačným názvem *O napodobování* (1541, *De imitatione*). Také Ricci v něm doporučoval nápodobu klasiků, váhal však mezi polizianovskou koncepcí výběru nejlepšího a bembovskou normativní vizí jediného vzoru.

Zásadním impulsem pro promýšlení klasicistického estetického systému však byla nová četba Aristotelovy *Poetiky*. Na rozdíl od logických spisů, jež středověku zprostředkoval už Boëthius, a přírodovědných spisů, jež byly překládány od 9. století, se *Poetika* dostala do povědomí se značným zpožděním. V nepříliš srozumitelné podobě – pořízené přes syrský překlad – ji tlumočil Averroův *Střední komentář* (1175), který převedl do latiny kolem roku 1256 Hermanus Alemannus. Již kolem roku 1270 ji sice korektně přeložil z řeckého originálu Vilém z Moerbecke, ale bez valného ohlasu. Do estetických souvislostí vstoupila Aristotelova *Poetika* teprve v humanistickém období.

Její nový latinský překlad pořídil v roce 1498 Giorgio Valla, grecista a profesor benátské univerzity, ale tento překlad zapadl. O deset let později, v roce 1508, vydal benátský humanista a tiskař Aldo Manuzio také edici řeckého textu. Další latinský překlad byl vydán tiskem necelých čtyřicet let po překladu Vallově, v roce 1536; pořídil jej Alessandro Pazzi de' Medici (1483–1530), synovec Lorenza Medicejského. Jeho překlad naopak znamenal historické datum: rozpoutal aristotelománii, jež vyplnila celé století a v jejímž rámci klasicistická estetika nabyla pevných kontur. V roce 1549 pak následoval první – komentovaný – převod *Poetiky* do italštiny, dílo Bernarda Segniho.

Debaty se zúčastnila dlouhá řada dobových celebrit: Francesco Robortello, profesor filosofie a rétoriky na řadě italských univerzit, autor rozsáhlého traktátu *Výklady k Aristotelově knize o básnickém umění* (*In librum Aristotelis de arte poetica explicationes*, 1548), padovský profesor Bartolommeo Lombardi, jehož přednášky „*in librum Aristotelis de Poetica*“ po jeho předčasné smrti doplnil pojednáním *In Aristotelis librum de poetica communes explicationes* a v roce 1550 vydal jeho kolega Vincenzo Maggi, ferrarský básník, dramatik a novelista Giambattista Giraldi Cinzio (1504–1573), autor spisů *Rozprava o skládání komedií a tragedií* (*Discorso intorno al comporre delle commedie e delle tragedie*), *Rozprava o skládání satyrských dramát vhodných pro jeviště* (*Lettera ovvero discorso sopra il comporre le satire atte alle scene*) a *Rozprava o skládání rytířských eposů* (*Discorso intorno al comporre*

re dei romanzi), vesměs vydaných v roce 1554, jeho žák Giambattista Niccolucci, řečený il Pigna (1529–1575), autor *Pojednání o rytířských eposech, v němž se jedná o životě a poezii Ariostově* (I romanzi in tre libri, ne' quali della vita et della poesia dell'Ariosto si tratta, 1554), vicenzský básník, dramatik a filolog Giangiorgio Trissino, autor šesti knih nazvaných *La Poetica* (1529–1562), a mnozí další. Debata kulminovala v šedesátých letech, aniž byla ukončena: tehdy vyšly tři práce, v nichž se definitivně fixoval klasicistický program: *Sedm knih o umění básnickém* (Poetices libri septem, 1561), dílo Giulia Cesara Scaligera, Minturnova *Arte poetica* (Umění básnické), jež vyšla o rok později, a *Poetica d'Aristotele vulgarizzata e sposta* (Překlad a výklad Aristotelovy Poetiky) Lodovika Castelveta z roku 1570.

Z diskuse – v jednotlivých textech značně odstíněné – vyplynulo několik závěrů: doporučení principu nápodoby (aristotelské mimeze), jež už nebyla chápána jen jako nápodoba přírody, ale i jako nápodoba klasických vzorů (zdůrazňuje se, že zatímco příroda je neuspořádaná a anarchická, umění hledá rozumový řád); požadavek **rigorozního** žánrového systému, jenž by určoval každému jednotlivému žánru **závazná pravidla**; zákon tří dramatických jednot (času, místa a děje); **zásada pravděpodobnosti** (selektivní pravdy, *il verosimile*) proti mechanické pravdivosti (*il vero*). V rámci této debaty se, jak zřejmo, už zformulovaly základní postuláty, o něž se opře proslulý francouzský klasicismus Boileauovy éry.

Vlastním jménem Giulio Bordoni, byl nemanželský syn miniaturisty Benedetta Bordoniho (změnil si příjmení jako údajný potomek veronského rodu Della Scala). V letech 1514–1519 studoval lékařství a přírodní vědy (zřejmě na univerzitě v Bologni), v roce 1525 odešel do francouzského Agenu jako lékař biskupa Angela della Rovere, roku 1529 pak přijal francouzské občanství. Byl vášnivý obhájce ciceronianismu (proti erasmovské kritice), autor první vědecké gramatiky latiny *De causis linguae latinae* (1540) a důkladný komentátor pseudoaristotelovských a Theofrastových botanických spisů. Jeho nejvlivnějším dílem byla však právě *Poetika*, vydaná posmrtně v roce 1561. Obecně je tato práce pokládána za nejsystematičtější kodifikaci aristoteléské teorie. Zdroje, z nichž Scaligero vychází, jsou nicméně bohatší, zvláště významní jsou i pro něho Cicero a Quintilianus. Pro francouzský klasicismus byl Scaligero základní inspirací.

Básnictví má podle Scaligera v horatiovském duchu spojit poučení s potěšením („docere cum delectatione“); básník má po vzoru Vergiliově disponovat univerzálním věděním; za nejvyšší básnický žánr je prohlášen epos. Právě Scaligero doplnil dvě aristoteléské jednoty (jednotu děje a času) jednotou třetí, tj. jednotou místa: „Není rozumné, aby někdo došel během okamžiku z Delf do Athén nebo z Athén do Théb“ (*Poetika*, III, 97).

Jeho synem byl proslulý francouzský klasický filolog Josephus Justus Scaliger (1540–1609).

ZE SEDMI KNIH O UMĚNÍ BÁSNICKÉM (I, 1)

(Poetices libri septem)

NEZBYTNOST, PŮVOD, UŽÍVÁNÍ, ÚČEL A ZUŠLECHŤOVÁNÍ ŘEČI

(Orationis necessitas, ortus, usus, finis, cultus)

VŠECHNY VĚCI, KTERÉ SE K NÁM VZTAHUJÍ, JSOU POJÍMÁNY z hlediska nezbytného, užitečného či působícího potěšení. Něčím z přirozenosti toho všeho byla vybavena síla řeči, buď od prvopočátku daná, nebo získaná postupem času. Člověk, jehož zdokonalování záviselo na vzdělanosti, nemohl přece postrádat nástroj, díky jehož působení měl mít podíl na moudrosti. Naše řeč je jako nějaký dopravní orgán mysli – její komunikací jsou svolávána shromáždění občanů, pěstována umění a poměr člověka k lidem spočívá na nezbytných zásadách moudrosti. Je totiž nutné žádat od jiných to, čeho se

nám nedostává, přikazovat, aby se vykonalo nevykonané, zakazovat, navrhopvat, rozvrhopvat, ustanovovat a rušit. To byla prapodstata řeči.

Brzy se rozšířilo její užívání a vhodnost, když se k neumělému a nehotovému tělu přidaly jakoby míry, linie a rysy. To byl původ určité zákonitosti řeči. Nakonec k tomu byly vynalezeny jakási ozdoba a háv, aby se látka, která má již tělo a duši, zaskvěla. Jako znalost měření dodává jaksi nedodělanému tělu boky, křivky i jemné linky, jako mistři zpěvu připojují i rytmické normy (řecky *ρυθμοί*), tak zákonitost dala nejprve nedokonalé řeči to, co spisovatelé, kteří o tom psali, nazývají pravidly, záhy pak lepší a usilovnější péče přidala modulaci, klesání a pozvedání hlasu, zklidnění, světlo a stíny. Pěstování této přirozenosti tedy jako by odělo vojáka nezbytnou zbrojí, senátora užitečnou tógou nebo blahobytnějšího občana elegantnějším oděvem pro jeho potěšení.

Proto také měla cíle ne nepodobné své přirozenosti; vždyť kvůli pátrání po pravdě zahнала nutnost řeč mezi filosofy, kvůli užitečnosti pak byla řeč moudrou zkušeností občanů, touha po potěšení ji pak přitáhla k divadlu. Slušelo se ovšem, aby řeč mudrců, vymezená sevřeným kruhem důkazů, byla stručná a shodovala se se samou přirozeností, kterou naplňuje. Ve veřejném životě a ve vojenském prostředí však mohla být obsírnější, podle tématu, místa, času a osob. Takové umění bylo nazváno řečnictvím.

Třetí cíl naplňují dva nepříliš odlišné druhy, které mají společnou látku – skutečnost – a tu podávají společnou vyprávěcí formou, přičemž používají mnohých ozdob. Liší se však v tom, že v případě prvního jistá hodnověrnost vyjevuje a předává pravdu, spřádajíc svou řeč z jednoduššího vlákna, druhý buď k pravdivému přidává smyšlené, nebo pravdivé smyšleným napodobuje, samozřejmě v nádhernější úpravě. Vskutku oba druhy, jak jsme již pravili, činí stejnou měrou zadost povinnosti vyprávěcí, a přece došlo k tomu, že pouze tomu prvnímu byl přidělen název historie, protože jí stačí pouze zešíroka vyprávět, aby vyložila, co se skutečně stalo. Ten druhý však byl nazván poezií, protože nejenom podává slovy samu existující skutečnost, ale i představuje to, co není, jako by bylo a jak by mohlo či mělo být.¹ Proto spočívá celá v napodobování. Tento cíl je totiž středním stupněm k onomu konečnému cíli, jenž spočívá v poučení spojeném s potěšením. Neboť básník přináší i poučení, nejenom potěšení, jak si někteří myslí.²

Přeložil Martin Svatoš

1 Scaligero zde rozvíjí aristotelovské rozlišení poezie a historie: historie napodobuje jedinečné a zvláštní, poezie všeobecné a typické (9, 1451b: „básnickovým úkolem není, aby vypravoval o tom, co se stalo, nýbrž co by se mohlo státi, totiž co jest možné z hlediska pravděpodobnosti nebo nutnosti“). Odtud pochází v klasicistických teoriích velmi frekventovaný požadavek pravděpodobnosti (*verisimile, il verosimile*), žádající preferenci takových obrazů, jež jsou obecně typické.

2 Ohlas Horatiova požadavku „utile cum dulci“.

Vlastním jménem Antonio Sebastiani, italský a latinský básník, byl na sklonku života biskupem v Ugentu a kalabrijském Crotone. Básnictví věnoval teoretickou reflexi už v mládí. Jeho latinský spis *De poetica*, psaný ve třicátých letech (a vydaný posmrtně teprve v roce 1559), byl orientován ještě platonsky, avšak italsky psaný dialogický traktát *Umění básnické* (*L'arte poetica*), vydaný rovněž posmrtně v roce 1564, se už plně zařazuje do diskuse kolem Aristotelovy *Poetiky*. Je navíc svědectvím, jak se tato debata posunula do teoretičtějších, abstraktnějších poloh. Minturno tu formuluje klasicismus nadčasový, který je především plodem racionální spekulace.

Z UMĚNÍ BÁSNICKÉHO (II)
(*Arte poetica*)

ANGELO¹

Poněvadž jste nám doložil, co je veškeré scénické poezii společné, povězte nám nyní, co je každému jejímu druhu vlastní. A ještě předtím definujte, co je tragédie.

MINTURNO

Tragédie je napodobení vážných a pozoruhodných dějů v podobě úplné a dokonalé látky, přičemž jim přísluší jistá velikost. Této velikosti se dosahuje lahodnou řečí, a také tím, že části této látky jsou vhodně uspořádány a každá má své místo. Nejde tu o prosté vyprávění, nýbrž o představení činů a slov druhých, a to za tím účelem, aby probouzely soucit a strach, očišťující ducha od takových vášní, a poskytovaly mu touto cestou jak libost, tak užitek.²

ANGELO

Objasněte nám jednotlivé části této definice.

MINTURNO

O nápodobě, jež je principem veškeré poezie a také malířství a sochařství, se už dost hovořilo včera. O látce dějů, jež má být jednotná a úplná a dokonalá a jíž přísluší jistá velikost, jsme při té příležitosti rovněž zevrubně pojednali jakožto

¹ Angelo Di Costanzo (1507–1591), petrarkistický básník a historik, autor *Dějin Neapolského království* (1572, 1581, *Istoria del Regno di Napoli*).

² Jde o sumární parafrázi Aristotelových tezí. V tvrzení, že tragédie má přinášet jak estetickou libost, tak poučení, rezonuje horatiovský příkaz „utile cum dulci“.

o věci, jež je pro poezii nezbytná. A dnes jsme patřičně pohovořili také o velikosti. Avšak protože – jak jsme si včera řekli – má každý úplný děj počátek, střed a konec, je namísto nejen uvážit, jak má být dlouhý a kde má skončit, ale také kde se má začít. Vpravdě dobře zahájí děj ten, kdo začne odtud, kde je to patřičné;³ tj. nezačne s věcmi okrajovými, ani nebude sledovat věci velmi odlehlé a vzdálené.

ANGELO

Zkuste nám dobře vyložit to, čemu nás učíte, abychom to správně pochopili.

MINTURNO

Poněvadž nemáme tragického básníka, o němž bychom si mohli být jisti, že nám poslouží jako vzor, uchýlím se k Řekům, a z nich k Sofoklovi jako tomu, jemuž připadla v tomto oboru palma vítězství. Sáhnu po jedné z jeho tragédií, po té, jež se nazývá *Antigona*, jednak proto, že mezi těmi, jež napsal, je to jedna z nejlepších, a jednak proto, že díky panu Luigimu Alamannimu⁴ (jehož styl a talent si zaslouží nejvyšší chvály) je teď také naše, ba do té míry naše, že kdyby se nelišila jazykem, byla by od řecké k nerozeznání. Alespoň já v ní shledávám tytéž rysy, tutéž postavu, tutéž tvář, tytéž oči, tytéž city, tytéž údy, touž konstituci, jaké vidím na té původní. Na Sofoklově *Antigoně* tedy, na oné *Antigoně*, již nám přivlastnilo mistrovství Alamanniho, se pokusím objasnit, co jsem řekl a co ještě řeknu.

ANGELO

Mám velikou radost, když slyším, že tato tragédie byla natolik učiněna naší, že si můžeme být jisti, že máme v tragické poezii opravdový příklad k napodobení.⁵ Doložte tedy na ní, čemu nás učíte.

MINTURNO

Všimněme si nejprve námětu této tragédie. Ctná žena zahrne hlínou mrtvého bratra a překročí tak zákaz nového krále Thébanů, který přikázal, aby se nikdo pod ztrátou hrdla neodvážil jejího bratra pohřbít. Když ho nalezne odkrytého a chce ho zaházet hlínou, je zajata královskou stráží. Poté co stane před králem, je *zaživa* uvězněna v kobce. Když se to dozví syn onoho krále, snoubenec a milenec té dívky, duše se hněvem a odporem jde ji osvobodit, ale zjistí, že se mezitím sama oběsila, a zabije se. Jeho matka pocítí takový zármutek, že si také sáhne na život, a krutý otec, jat pozdními výčitkami, zůstává v temnotách a v pláči. Básník

3 Zachovávat patřičnost, vhodnost, náležitost (*aptum, convenienza, bienséance*) je základní doporučení všech klasicistických poetik.

4 Luigi Alamanni (Alemanni, 1495–1556), básník a dramatik. Sofoklovu tragédii *Antigone* překládal v letech 1520–1527. Viz též s. 125–128.

5 Zřetelný posun v užití termínu „napodobna“ (*imitazione*): zatímco Aristoteles měl na mysli napodobení „přírody“ (skutečnosti jako takové, včetně vášní a imaginárních představ), Angelo hovoří o napodobení vzorových děl. Požadavek napodobení klasicistických vzorů je rovněž ryze klasicistická teze.

nezačal obléháním Thébských Řeky, ani soubojem obou bratří, v němž se navzájem zabili (neboť král Kreón dal Eteokla, jednoho z mrtvých bratří, s poctami pohřbít, ale zakázal pohřbít druhého, Polyneika), nýbrž pohřbením Polyneika rukou Antigoninou navzdory rozkazu nového krále, což je právě událost, z níž vzešla její žalostná smrt, smrt Kreontova syna Haimona, jeho matky Eurydiky a bolestný nářek otcův. Jak vidíte, básník zobrazuje události, které neproběhly v čase delším dvou dnů.⁶ Ale kdyby začal obléháním nebo soubojem, napodobil by děje, které si vyžádaly mnohem více času.

ANGELO

Objasněte nám zbytek definice.

MINTURNO

Můžete tedy nahlédnout, že nápodoba vážných a pamětihodných věcí a očištění od vášní činí tuto poezii rozdílnou od poezie komické a satirické; a jako jsou její látkou věci vážné a pamětihodné, tak je očištění od vášní onen účel, k němuž cele směřuje.

ANGELO

Rád bych, abyste mě poučil o látce a účelu zevrubněji, a nejprve o účelu.

MINTURNO

Nuže, pochopíte, co je účelem tragické poezie, když poznáte, jaké je poslání tragického básníka. Nespočívá v ničem jiném, než že promlouvá ve verších takovým způsobem, že poučuje, působí libost a dojíímá,⁷ a tak ducha diváků očišťuje od vášní. Neboť kromě toho, že o každém dramatickém básníku, který dává hrát svou báseň, platí, že učí, klade nám před oči také příklad života a vyjadřuje chování těch, kdo třebaže jsou povzneseni nad druhými svou velikostí a důstojností a blahobytem, kvalitami, jež jim dopřává Štěstěna, upadli pro lidské pochybení do krajního neštěstí. Z čehož vyzníváme, že se nemáme spoléhat na příznivý běh světských záležitostí a že nic tady dole není tak dlouhověké a tak neměnné, aby to nebylo zároveň křehké a smrtelné; nic není tak šťastné, aby to nemohlo upadnout do bídy; a nic tak veliké, aby to nemohlo klesnout až na dno. A když pozorujeme u druhých toliké zvraty štěstěny, dokážeme se ubránit, aby nás samotné nic nečekaného nepotkalo; a když už se nám přihodí něco zlého (neboť naše povaha je natolik nakloněna špatnému, že náš to často vhná do úzkých), dokážeme tomu čelit pevností ducha.⁸ Tento básník pak působí velkou libost nejen líbezností verše a slovních ozdob, ale i zpěvem a tancem, a také výpravou;

⁶ Podle Minturna je jednotou času dodržena, pokud děj nepřesáhne 48 hodin.

⁷ Terminologická trojice je přejata z Cicerona (*Orator*, 69; *Brutus*, 89) a Quintiliana (*Institutio oratoria*, *Prooemium*, 7): *docere, delectare, movere*.

⁸ Tragédie učí mravním ctnostem: stoické rozvaze a křesťanské pokoře.

ba nepředvádí nám nic, co by se nelíbilo, a nedojímá ničím, co by nevzbuzovalo potěšení.⁹ Naléhavostí citu pak probouzí v našem duchu vášně a přivádí jej k onomu údivu, jenž je jednou bázní a jednou soucitem. Jaká věc je tragičtější, než dokážeme-li druhého dojmout? A co dojímá více než hrozná, bědná a náhlá událost, jakou byla krutá smrt Hyppolitova, hrdá a soucit budící zuřivost Héraklova, neblahé vyhnanství Oidipovo? A tím vším nás tento strach a tento soucit libě očišťují od podobných vášní, kdy už nic nebrzdí nezkrotnou zběsilost naší mysli. Neboť nikdo není natolik přemožen bezuzdnými choutkami, aby, zachvácen děsem a soucitem nad neštěstím druhého, neočistil svého ducha od citů, jež jsou příčinou onoho nešťastného stavu. A připomínka těžkých běd druhých nás nejen činí ochotnějšími a pohotovějšími snášet trpělivě naše vlastní nehody, ale způsobuje, že jsme moudřejší a máme se lépe na pozoru před podobnými neštěstími.¹⁰

Přeložil Jiří Pelán

⁹ Estetická libost je nezbytná, má-li dílo vskutku dojmout.

¹⁰ Minturno zde interpretuje aristotelský koncept „katarze“. Na rozdíl od Aristotela příznačně zdůrazňuje její morálně didaktický ráz.

Studoval práva v Bologni, Ferrare, Padově a Sieně. Po návratu do rodné Modeny začal v roce 1532 přednášet právo na místní univerzitě, pro nemoc se však obrátil ke studiu literatury. Spolu s přítelem Giovannim Mariou Barbierim se jako jeden z prvních zabýval okcitánskou trobadorskou poezií. V roce 1553 se jeho život nečekaně zdramatizoval: poté co zkritizoval v původně soukromém dopise jednu canzonu Annibala Cara, byl Carrem nařčen, že si objednal vraždu jednoho z jeho přátel, a byl odsouzen *in contumaciam* k trestu smrti a propadnutí majetku. O něco později (v roce 1560) byl římskou inkvizicí obviněn z luteránského kacířství jako překladatel jednoho spisu Melanchtonova. Castelvetro nejprve odešel do Ferrary, v letech 1564–66 učil na univerzitě v Ženevě, pak pobýval v Lyonu, musel však i odtud uprchnout před zmatky náboženských válek (ztratil přitom svou knihovnu a část rukopisů, mimo jiné větší část svého úplného komentáře k *Božské komedii*). Roku 1569 si ve Vídni vymohl na císaři Maxmiliánovi II. souhlas k vydání svého nejvlivnějšího díla *Překlad a výklad Aristotelovy Poetiky* (*Poetica d' Aristotele vulgarizzata e sposta*, 1570), v níž originálně rozpracoval řadu klasicistických tezí.

Nově je tu například promyšlena zásada pravděpodobnosti, jeden z pilířů klasicistické doktríny, tedy zásada, že nápodoba (u Castelvetra „*rassomiglianza*“) nemá předkládat „pravdu“ (skutečnost), tak jak je, ale má usilovat o „pravděpodobnost“ – o obraz toho, co by se v rámci daných podmínek mohlo stát. Castelvetro originálně propojuje tuto zásadu se svou představou „publika“. Poezie – ať jde o tragédii, komedii, či epos – nemá být záležitostí akademických kroužků, ale má zaujmout běžného čtenáře či diváka – „*popolo comune*“ (běžné lidi), „*rozza moltitudine*“ (hrubý dav), „*volgo*“ (lid). Má-li být básník srozumitelný a přesvědčivý, pravděpodobnost je elementárním požadavkem, neboť je třeba tomuto publiku předkládat takové děje, jež jsou pro ně přijatelné a jež jsou jím vnímány jako „reálné“. Odtud pak také prvořadá důležitost fabule (*favola*, aristotelický *mythos*), neboť právě ona je nositelkou „pravděpodobnosti“.

Pravděpodobnost je však zároveň chápána jako princip, jenž garantuje básníkovu tvůrčí svobodu a činí z jeho konání záležitost individuálního talentu. Platí to plně o komedii, u vysokých žánrů, jako je tragédie a epos – tvrdí Castelvetro do jisté míry polemicky vůči Aristotelovi –, básník ovšem stejnou volnost nemá: uvedení čistě vymyšlených postav by bylo ve skutečnosti prohrěškem nejen na „pravděpodobnosti“, ale na samé historické pravdě. Ovšem ani tehdy, když si tvůrce posloužil historickou látkou (popřípadě legendou), neměl by se jí dát beze zbytku svázat: své schopnosti osvědčí především v tom, co dodá ze svého, neboť právě tam je skutečně básníkem, jedinečným a nenapodobitelným tvůrcem.

Po Castelvetrově smrti vydal jeho bratr Giovanni Maria mimo jiné jeho komentář k první knize Bembova *Pojednání o lidovém jazyce*, kde Lodovico vyslovil souhlas s volbou florentštiny jako základu literární italštiny, ale hájil legitimitu mluveného úzu.

Z PŘEKLADU A VÝKLADU ARISTOTELOVY POETIKY (III, 7)

Úkolem básníka není líčit to, co se skutečně stalo, nýbrž to, co by se stát mohlo etc.¹ Dějepis, kde se píše o věcech, jež se staly, se nemusí starat ani o pravděpodobnost, ani o nutnost, neboť mu jde pouze o pravdu; ale poezie, kde se píše o věcech, jež jsou budoucně možné, musí mít tuto možnost na zřeteli, a musí tedy dbát nikoli o pravdu, ale o pravděpodobnost a nutnost. Tak například, je-li pravděpodobné, že člověk zraněný na hlavě a žijící nepořádně na tu ránu zemře, je také možné, že zemře; a je-li to možné, básník to zajisté může vyprávět ve své fabuli. A je-li nutné, aby člověk zraněný do srdce na toto zranění zemřel, je právě tak možné, že zemře; a pakliže je to možné, básník to zajisté může vyprávět ve své fabuli. Avšak tyto možné věci vždy neobsazují ani nezaplňují celou fabuli. A nejen to, podle mého soudu nikdy neobsazují ani nezaplňují celou fabuli v tragédii a eposu. Ve fabuli těchto dvou básnických druhů mají vždycky svůj podíl *tá fenóména*, to znamená „věci, jež se staly“. Zato fabule komedie je vždy cele obsazena a zaplněna věcmi možnými a *tá fenóména*, tedy „věci, jež se staly“, v ní nikdy nemají místo. Takže do fabule tragédie a eposu vždy nutně zasahují věci, jež se staly a jež jsme označili jako náhodné okolnosti čehosi zvláštního. Tyto věci jsou známy jen zhruba: tak například Orestes s pomocí svého druha Pylada a své sestry Elektry zabil svou matku Klytaimnestru, nevíme ale nic bližšího a nic přesnějšího o cestách, jež zvolil, a způsobech, jichž užil, aby k této vraždě došlo. Nuže, tato věc je zjevná, a natolik zjevná, že lze žádat zdůvodnění, proč je vhodné, aby fabule tragédie či eposu do sebe pojímala takové věci, věci, jež se vskutku staly a jež jsou tedy těmto druhům a dějepisu společné. Je tomu tak proto, že fabule zmíněných dvou básnických druhů nemá obsahovat pouze lidské činy, ale činy velkolepé a královské; a jestliže musí obsahovat královské činy, vyplývá z toho, že obsahuje činy, jež se vskutku staly a jež jsou jisté, činy krále, který vskutku existoval a o němž se ví, že existoval, neboť si nemůžeme představit krále, který by neexistoval, ani mu v takovém případě nemůžeme připsat žádný čin. Zkrátka, pokud existoval, a je známo, že existoval, nemůžeme mu připsat čin, který by se nestal. Jako kdybychom chtěli tvrdit, že před římskou republikou byl králem Římanů nějaký Julius, a připisovali mu, že spal s vlastní dcerou, nebo kdybychom prohlašovali, že Julius Caesar, doživotní římský diktátor, zabil svou choť Calpurnii, poté co ji přistihl při cizoložství. A přitom by nebylo pravda, že by existoval nějaký římský král, který by se takhle jmenoval a který by se dopustil tak krvesmilného skutku, a právě tak by nebylo pravda, že by Julius Caesar přistihl svou ženu Calpurnii při nevěře a že by ji zabil. Neboť králové jsou známi díky věhlasu a historii a také pro své pozoruhodné skutky; a zavádět nová jména králů

¹ Aristoteles, *Poetika*, 1451a (překlad Milana Mráze).

a připisovat jim nové činy znamená protiředit historii i tradici a prohřešovat se proti zjevné pravdě. A to je při koncipování fabule mnohem větší chyba než prohřešit se proti pravděpodobnosti. A proto platí, že fabule všech tragédií a všech eposů jsou a musí být sestaveny z událostí, jež lze označit za historické, neboť díky historii a věhlasu víme, že se skutečně staly – jakkoli je Aristoteles z jistých důvodů, na něž vzápětí dostatečně odpovíme, jiného mínění. Avšak řečené události, tak jak jsou zaznamenány historií nebo předány tradicí, musí být známy pouze zběžně a v obecnosti, aby básník mohl dostát svému úkolu a ukázat svého ducha v nalézání zvláštních cest a způsobů, jimiž by se řečené události uskutečnily. Neboť kdyby zvláštní cesty a způsoby, skrze něž byly činy dovedeny do konce, byly rovněž zjevné, nebyly by pro fabuli vhodnou látkou a nepřislušely by básníku, ale dějepisci. Avšak přes to všechno bychom se neměli domnívat, že se snáze sestavuje fabule tragédie a eposu než fabule komedie, protože u oněch útvarů si básník nemusí všechno vymýšlet, tak jako je tomu v případě komedie. O tom promluvíme v tomto oddílu za chvíli. Aby sestavil fabuli komedie, nachází básník vlastní invencí událost jak v obecném, tak ve zvláštním, a protože je vše jeho dílem a to, co se vskutku stalo a co je historií, na tom nemá žádný podíl, udílí také postavám nová jména, jak se mu zlíbí, a nemusí mu to být nijak zatěžko a má na to právo. Může vytvořit událost, kterou si do puntíku vymyslel, avšak musí to být událost, jež se týká soukromých osob, na něž – stejně jako na věci, jež je potkaly – nikdo nevzpomíná a jež nepřecházejí do paměti příštích pokolení díky dějepisu nebo věhlasu. A ten, kdo vytvoří takovou zcela novou událost, týkající se soukromých osob, jimž dal jména, jak ho napadla, nemůže být kárán ani dějepisem, ani tradicí jako padělatel. A musí, chce-li být poprávu zván básníkem, tj. mužem invence, vybásnit úplně všechno, neboť soukromá látka mu to umožňuje. Ale proto se ještě nelze domnívat, že ten, kdo vytváří fabuli komedie, si může dovolit vynalézat nová imaginární města, nebo řeky, nebo hory, nebo království, nebo mravy, nebo zákony, anebo měnit běh přírodních zákonitostí a předvádět, jak v létě sněží a v zimě se kosí obilí a tomu podobně, neboť i on musí stejně jako ten, kdo vytváří fabuli tragédie, následovat historii a pravdu, bude-li mít při tvorbě fabule takových věcí zapotřebí.

*Dějepisec a básník se totiž od sebe neliší tím, že jeden vypráví ve verších a druhý v próze.*² To znamená, že možnost toho, co se zpravidla přihází, která je námětem poezie a která je jí vlastní, a pravdivost věcí, jež se staly, která je námětem dějepisu a která je mu vlastní, jsou dvě odlišné věci. Právě v nich spočívá zásadní rozdíl, a nikoli v tom, co někteří tvrdí, totiž že dějepis se odlišuje od poezie prozaickou promluvou a poezie se od dějepisu odlišuje promluvou ve verších. A jelikož jsme

2 Aristoteles, *Poetika*, 1451b (překlad Milana Mráze).

o této věci dlouze hovořili ve čtvrtém oddílu první části, odvolám se na to, co tam bylo řečeno, a pouze dodám, že jako by dějiny Hérodotovy, složené ve verších, zůstaly dějinami, a nestaly by se poezií, právě tak by Sofoklova *Élektra*, napsána prózou, zůstala poezií, a nestala by se dějinami. Lze zajít ještě dále a mít za to, že Lucanus,³ Silius Italicus⁴ a Girolamo Fracastoro v *Josefoviš* byli historikové, a třebaže je nelze přijmout a doporučit jako básníky, jako historikové plně obstojí: což není malá chvála. A naproti tomu lze tvrdit, že Lúkianos⁶ v mnoha svých dialozích a Giovanni Boccaccio ve svém *Dekameronu* a *Filoponoviš* jsou básníci, a jakkoli si nezaslouží naší pozornosti a naší chvály jako historici, dostane se jim bezpochyby lepšího dobrozdání, neboť právě jako básníci nám budou draží. Je třeba si rovněž povšimnout, že Aristoteles ve snaze popřít názor těch, kdo se domnívali, že zásadním rozdílem mezi poezií a dějepisem je verš a próza, sice praví, že kdyby byly prozaické Hérodotovy dějiny přepsány do veršů, zůstaly by přesto dějepisem, netvrdí však, že by si ve verších zasloužily stejné ocenění jako v próze; naopak při jiné příležitosti soudí, že takovou operaci je třeba zavrhnout. Stejně odmítá Sofronovy a Xenarchovy mimy⁸ a sokratovské dialogy, a to jen proto, že jsou psány prózou, třebaže mají básnický námět. Z čehož plyne, že by odmítl i Lúkianovy *Rozpravy* a Boccacciovy novely či *Filipona*. Má-li Aristoteles učinit zjevnou onu pravdu, že próza a verš nezakládají zásadní rozdíl mezi dějepisem a poezií, argumentuje následovně. Každé umění má předmět, jenž je oddělený a odlišný od předmětu jiných umění. Předmětem dějepisu jsou věci, jež se staly: a jelikož próza či verš nemění povahu předmětu, nevytvářejí ani zásadní rozdíl. Pokud by Aristoteles ve své úvaze vyšel z předmětu poezie, mohl by argumentovat takto. Umění poezie má za předmět věci, jež se mohly stát, ale nestaly se, a tyto věci, vyjádřeny veršem či prózou, jsou stále stejnými věcmi: a tak vzhledem k tomu, že verš či próza nemění předmět, nevytvářejí ani zásadní rozdíl. Avšak jakkoli verš nebo próza nevytvářejí zásadní rozdíl mezi poezií a dějepisem, verš doprovází a zdobí poezii a próza dějepis, jsouce pro ně vhodným oděvem a šatem. Dějepis si nesmí a ani nemůže posloužit veršem a poezie prózou, aniž se vystaví výtce, právě tak jako si ženy nesmějí a nemohou oblékat oděv mužů či muži šaty žen. Jaký je toho důvod, bylo vysvětleno výše. Můžeme k tomu ještě dodat, že

3 Marcus Annaeus Lucanus (39–65), římský básník, autor eposu *Pharsalia* (Farsalské pole), v němž věcně správně vylíčil válku mezi Caesarem a Pompeiem.

4 Titus Catius Asconius Silius Italicus (25–101), římský právník, filosof a básník, autor nejrozsáhlejšího římského eposu *Punica* (Punské války), pečlivě zpracovaného podle Tita Livia.

5 Girolamo Fracastoro (1476/1478–1553), básník, filosof a lékař. Nedokončený latinský epos na biblický námět *Joseph* (2 zpěvy) psal na objednávku kardinála Alessandra Farnese. Do aristotelské diskuse zasáhl traktátem *Naugerius sive de Poetica* (posmrtně 1555).

6 Lúkianos ze Samosaty (kolem 120 – po 180), syrský, řecky píšící satirik.

7 Patrně původní jméno hrdiny prozaického románu *Filocolo*, jež Boccaccio vytvořil na sklonku svého neapolského pobytu mezi lety 1336 a 1339. Je užito v benátském vydání z roku 1527.

8 Sofron a Xenarchos – řeční dramatici z 5. stol. př. Kr., tvůrci krátkých komických scén zv. mimy.

poté co byl předmět dějepisu, jímž jsou, jak řečeno, věci, jež se staly, zaznamenán jedním historikem, může být vypsán i druhým, a pokud se jejich díla budou srovnávat s pravdou, budou také, jedno jako druhé, ve stejné míře dějepisem. Avšak je-li předmět poezie, jímž jsou věci, jež se mohou stát, zpracován jedním básníkem, nemůže – pokud se nezmění natolik, že tyto věci už nebudou k poznání – být vypsán žádným jiným básníkem. Neboť nezmění-li tyto věci formu a nenalezne-li druhý veršovec nic nového či nevynaloží-li žádnou námahu na rozpracování námětu, nemohou již být předmětem poezie. Ale o tom až jindy.

Proto je básnictví filosofičtější a závažnější než dějepisectví. Aristoteles činí z řečených věcí závěr, že poezie vyžaduje více než dějepis někoho s filosofickou kulturou a kovaného ve vědách. Neboť má-li dějepis za předmět právě věci, jež se staly, není zapotřebí dlouhých úvah či jemného talentu ani k jejich invenci – přinesl je zkrátka běh světa –, ani k jejich pochopení – jsou to totiž obecně známé věci, jež registrujeme svými smysly –, ani k jejich dispozici – mají do sebe vepsán jistý přirozený řád. Avšak věci, jež se mohou stát, ale jež se nestaly, tedy věci, jež jsou předmětem poezie, vyžadují duchaplné přemítání a velkou bystrost, a to nejen proto, že je třeba najít a detailně pochopit to, co se nikdy nestalo, ale co je možné podle pravděpodobnosti a nutnosti, nýbrž také vyložit to v náležitém pořádku. Což je zvláště důležité u tragédie a komedie, neboť při omezenosti času a místa⁹ vyžaduje právě dispozice mimořádné umění. Pravda, Aristoteles na tomto místě hovoří pouze o nesnázích a způsobech spjatých s vyhledáváním námětu, případně o tom, jak této nesnázi čelit, a nehovoří ani o pochopení, ani o dispozici.

⁹ Také pro Castelveta už jsou závazné všechny tři jednoty: jednota děje, místa i času.

PLATONIZUJÍCÍ TEORIE LÁSKY

Už Bembo učil ve svých *Hovorech asolských* (1505) – v návaznosti na Platona a Ficina –, jak očištěním smyslové kontemplance krásy vejít ve styk s krásou nadmyslnou, s božstvím. Velkým impulsem pro rozvíjení tohoto tématu byly *Dialogy o lásce* (posmrtně 1535) Leona Ebra (Leona Žida). Platonizující teorii lásky se ovšem v průběhu cinquecenta dostávalo kontinuální pozornosti. Bembovi dává na toto téma promlouvat Baldassare Castiglione ve svém *Dvořanu* (1525) a na Bemba navazují četné traktáty: pojednání *O kráse a lásce* (De pulchro et amore, 1531) Agostina Nifa, *Rozprava o lásce* (Dialogo d'amore, 1542) Sperona Speroniho, *Raverta* (Il Raverta, 1544) a *Leonora* (La Leonora, 1557) Giuseppa Betussiho, *Přednášky o lásce, žárlivosti, kráse a půvabu* (Lezioni dell'amore, della gelosia, della bellezza e della grazia) Benedetta Varchiho, *Rozpravy, v nichž jsou stručně mladí lidé školeni v krásném milostném umění* (Ragionamento nel quale brevemente s'insegna a' giovani uomini la bella arte d'amore, 1545) Franceska Sansovina, *O ušlechtilosti a výbornosti žen* (Della nobiltà e eccellenza delle donne, 1545) Alessandra Piccolominiho, dialog *O nekonečnosti lásky* (Della infinità dell'amore, 1547), připsaný Tullii d'Aragona, *Milostné zrcadlo* (Specchio d'amore, 1547) Bartolommea Gotifreddiho, *Rozprava o dvou otázkách o lásce* (Discorso sopra due questioni d'amore, 1586) Torquata Tassa a další. Jakkoli byla tato platonizující spekulace ve svých ideových východiscích poměrně jednotná, sledovala v průběhu času rozdílné intence. Zpočátku byl nový zájem o milostnou kazuistiku nesporně motivován polemikou s renesančním hédonismem, později však lze za ním vytušit i snahu zabránit znehodnocení vášně asketickými tendencemi protireformačního katolicismu.

Leone Ebreo, Leon Žid, vlastním jménem Jehuda Abarbanel (též Abrabanel), narozený v portugalském Lisabonu, patří k neoriginálnějším filosofickým duchům vrcholné renesance. Jestliže Bembo rozvíjel platonizující úvahy o lásce v rétorickém duchu, Leone Ebreo z nich znovu učinil filosofické téma.

Leone Ebreo se narodil do rodiny, která odvozovala svůj původ od krále Davida. Jeho otec Jicchak Abrabanel byl proslulým komentátorem bible, znalcem filosofie Maimonidy a finančním poradcem na dvoře portugalského krále Afonsa V. Leon vystudoval medicínu a od roku 1483 provozoval v Lisabonu lékařskou praxi. V témž roce 1483 se však jeho otec zapletl do neúspěšné vzpoury grandů proti novému králi Joáovi II. (patrně ji financoval) a byl pak nucen uprchnout do Kastilie. Leon ho následoval. Po dobytí Granady (1492) se Ferdinand Katolický rozhodl v zájmu národní jednoty vypoovědět Židy ze Španělska a otec i syn Abrabanelové znovu ztratili půdu pod nohama. Odešli do Itálie; Leon snad nějaký čas pobýval ve Florencii (napsal zde nedochovaný spis *De harmonia coeli* pro Pika della Mirandola), pak v Neapoli, v Janově a v apulské Barlettě. Poté co byla z Neapole vypuzena aragonská dynastie a neapolské království se fakticky stalo španělskou provincií (1503), působil Leon jako osobní lékař místokrále Gonzala Fernándeze z Cordoby. „Velký kapitán“ Gonzalo byl vůči Židům shovívavý; když jej však Ferdinand Katolický odvolal (1507), také v Neapolsku zesílila protizidovská opatření (povolení k pobytu byla židovským rodinám radikálně omezena, ti, kdo mohli zůstat, museli nosit na prsou červený kroužek, *tundo rosso*, a byli postaveni pod dohled španělské inkvizice). K zmírnění těchto opatření došlo až v roce 1520, kdy bylo v Neapoli novým výnosem povoleno zvýšení počtu židovských rodin a snížena roční daň, již Židé museli platit. Leon jakožto lékař neapolského dvora byl v tomto výnosu jmenovitě uveden jako ten, jemuž se platba daně promíjí. Přesný rok Leonovy smrti není znám.

Proslulé *Dialogy o lásce* (*Dialoghi d'amore*) napsal Leone Ebreo zřejmě během prvního desetiletí 16. století. Tiskem vyšly péčí Mariana Lenziho v roce 1535 u římského tiskaře Blada d'Assola, během následujících osmdesáti let pak vyšly ještě jedenáctkrát. Není jisté, zda italský text pochází vskutku z Leonovy ruky, a uvažovalo se o tom, že původní verze mohla být hebrejská (je to však málo pravděpodobné, neboť kniha byla zjevně určena nežidovskému publiku), latinská nebo španělská. Nejspíše však Leon své *Dialogy* italsky vskutku napsal: svědčí pro to četné hispanismy. Úspěch knihy byl zcela mimořádný a lze tvrdit, že právě *Dialogy* rozšířily platonizující spekulaci o lásce jakožto privilegované renesanční téma po celé Evropě. V roce 1551 vyšly hned dva francouzské překlady (Denise Sauvage du Parc a Ponthuse du Tyard) a poté následovaly tři překlady do španělštiny (1568 Guedella Yahii, 1584 Carlose Montesy a 1592 Garcilase Inky de la Vega); v roce 1564 vyšel v Benátkách i překlad do latiny (Ioanna Carola Saracena).

Z DIALOGŮ O LÁSCE (I) (Dialoghi d'amore)

Leonovy *Dialogy* (o třech knihách) těží z Aristotela, Platona a neoplatoniků, silně v nich však rezonuje i hebrejské a arabské myšlení (kabala, Maimonides, ibn Gabirol). Dialogy vedou Filon (jehož jméno znamená „lásku“), učitel a milující, a Sofia („moudrost“), Filonova žákyně a předmět jeho touhy. Láska je pro Leona v platonské tradici princip oživující vesmír. Bůh je architektem tohoto vesmíru (je vůči němu transcendentní), ale je i s tímto vesmírem totožný (je mu imanentní). K lásce, jež je základem i cílem světa, vede krása, vlastní všem stvořeným věcem. V krásě vyjevuje svět svůj božský původ: skrze krásu a lásku lze také dospět k jednotě s Bohem, k *fruitio Dei*. Ve vlastní milostné doktríně rezonuje u Leona platonský mýtus o původním androgynovi (v *Hostině* jej tlumočí Aristofanes), který byl rozdělen na mužskou a ženskou část: tyto části se od té chvíle hledají, aby znovu vytvořily jednotu. Sexuální akt v této spekulaci není problematizován: tělesné spojení je nutným doplňkem duchovního sjednocení dvou bytostí, jež se skrze lásku poznávají. Může tak být také metaforou pravého poznání vůbec, mystického splynutí s Bohem.

FILON

Jelikož Bůh je pravý a jediný cíl našeho štěstí, milujeme ho skrze poznání a lásku. Moudří pak vyjádřili rozdílná mínění ohledně těchto dvou skutků a ptali se, zda, máme-li být šťastni, je třeba Boha poznat, nebo ho milovat. Ty se pak spokoj s tím, že pro blaženost jsou nezbytné oba tyto skutky.

SOFIE

Chtěla bych znát důvody, jež vedly každého z tvůrců těchto dvou sentencí.

FILON

Ti, kdo se domnívají, že štěstí spočívá v tom, že Boha milujeme, soudí, že blaženost spočívá v posledním skutku, jež naše duše vykonává vůči Bohu jakožto poslednímu cíli lidského snažení. A jelikož Boha je třeba nejprve poznat a pak ho teprve můžeme milovat, plyne z toho, že štěstí nespočívá v poznání, ale v lásce k Bohu, neboť ta je posledním skutkem. Pomáhají si také slastí jakožto hlavní složkou štěstí; kterážto slast pochází z vůle. Proto říkají, že pravý šťastný skutek je volní, a tudíž je to láska; v ní spočívá slast, zatímco rozumový skutek nemá na slasti účast.¹ Druzí naopak soudí a tvrdí, že štěstí spočívá ve výkonu hlavní a nejduchovnější schopnosti naší duše, a poněvadž rozumová schopnost je zásadnější a více oproštěná od hmoty než vůle, plyne z toho, že blaženost nespočívá ve

¹ Takto uvažuje Marsilio Ficino: *O lásce*, IV, 6.

skutku vůle, tj. v milování Boha, ale že teprve po poznání Boha následují láska a slast jakožto věci přídatné, a nikoli hlavní cíl.²

SOFIE

Oba tyto důvody se mi zdají stejně pádné. Chtěla bych však znát tvé mínění.

FILON

Je nesnadné rozhodnout věc, o níž se tolik přou staří filosofové i moderní teologové. Ale abych ti vyhověl, promluvím o tom v našem rozhovoru, když už jsi mi zabránila říci, jak je má duše kvůli tobě zarmoucená.

SOFIE

Promluv o tom; až pak budeme syti božských věcí, snadněji budeme moci hovořit o našem lidském přátelství.

FILON

Jedna z vět, jež jsou pravdivé a nezbytné, praví, že štěstí spočívá v posledním skutku duše jakožto v pravém cíli. Jiná říká, že spočívá ve skutku nejušlechtlejší a nejduchovnějši schopnosti duše, a tou je schopnost rozumová. Nelze rovněž popřít, že láska předpokládá poznání, z toho však nevyplývá, že je láska posledním skutkem duše, neboť věz, že všechny věci, jež v Bohu milujeme a po nichž toužíme, poznáváme dvojím způsobem. Jeden způsob lásce předchází: tato láska je probuzena poznáním, které není dokonale sjednocující. Druhý způsob lásku následuje a je jí podmíněn: a toto sjednocující poznání je prožitkem dokonalého spojení. Takto první poznání chleba způsobuje, že ten, kdo má hlad, ho miluje a touží po něm; neboť kdyby ho předtím příkladně neznal, nemohl by ho milovat, ani po něm toužit. Prostřednictvím této lásky a této touhy pak dospíváme k pravému sjednocujícímu poznání chleba, a to tehdy, když ho jíme, neboť pravým poznáním chleba je chutnat ho. Tak je tomu i s mužem a ženou: jelikož ji muž příkladně zná, miluje ji a touží po ní; od lásky se pak přechází ke sjednocujícímu poznání, jež je cílem jeho touhy. A tak je tomu i u každé jiné milované a žádoucí věci, neboť ve všech je láska a touha prostředkem, jenž nás zvedá od nedokonalého poznání k dokonalé jednotě, pravému to cíli lásky a touhy, citů vůle, které činí z rozděleného poznání poznání dokonalé a jednotné. Porozumíš-li vnitřní přirozenosti těchto citů, poznáš, že nejsou nikterak vzdáleny od mentální touhy ani se příliš neliší od mentální lásky, třebaže jsme to výše v obecném pojednání problému připustili. Lásku lze tudíž vpravdě definovat jako touhu po zakoušení spojení s věcí, již jsme poznali jako dobrou, a třebaže jsem ti kdysi řekl, že touha předpokládá nepřítomnost žádoucí věci,

² Peripatetický názor, vycházející z Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*.

nyň ti pravím, že i když tato dobrá věc je přítomna a my ji držíme, stejně po ní můžeme toužit – ne po tom, abychom ji měli, neboť už ji máme, ale po tom, abychom ji poznali skrze spojení. Po tomto příštím spojení věru můžeme toužit, neboť dosud nenastalo. Tato touha se pak nazývá láskou, a týká se věcí, jež nemáme a jež bychom rádi měli, nebo též věcí, jež máme a jimiž se chceme těšit skrze spojení s nimi; jak jedno, tak druhé se právem označuje jako touha, avšak druhý případ se náležitěji nazývá láskou. Proto definujeme lásku jako touhu po zakoušení spojení, nebo přesněji jako touhu přeměnit se skrze spojení v milovanou věc. Nyní se však vrátím ke svému tématu a řeknu, že nejprve musíme poznat Boha v té míře, v jaké lze poznat tak nesmírnou a vznešenou věc. Znajíce pak jeho dokonalost, avšak nejsouce dostateční k tomu, abychom ji poznali plně, milujeme ho a toužíme zakoušet ho v co možná nejdokonalejším poznávacím spojení. Tato velká láska a touha působí, že se hroužíme do tak hluboké kontemplance, až se náš intelekt povznáší natolik, že osvícen jedinečnou boží milostí, je schopen poznávat více, než je dáno člověku a lidskému rozvažování, a vchází do takového spojení a kopulace s nejvyšším Bohem, že v sobě záhy rozpoznává spíše součást božského rozumu než rozum v lidské formě. A tu je jeho touha a láska ukojena s mnohem větším zadostičením, než jaké poskytovalo první poznání a předcházející láska. Také by se mohlo stát, že by touha a láska trvala; nikoli touha po poznání skrze spojení, neboť toho už jsme dosáhli, nýbrž touha, aby zakoušení takového božského spojení, jež je tou nejpravdivější láskou, pokračovalo. A netvrdil bych, že pokud v okamžiku, kdy jsme došli k tomuto blaženému skutku, pociťujeme slast, je to proto, že se tehdy těšíme z nabytí věci, již jsme postrádali, a proto, že většina slastí pochází z odstranění nedostatku a získání žádoucí věci. Užívající skutku šťastného spojení, nemáme pocit žádného nedostatku, naopak zakoušíme plné zadostičenění v jednotě, jež přesahuje každou slast, radost a veselí. Na závěr ti řeknu, že štěstí nespočívá v onom skutku poznání Boha, k němuž vede láska, ani nespočívá v lásce, jež po takovém poznání následuje, nýbrž spočívá výlučně v kopulativním skutku důvěrného a jednotného božského poznání, jež je svrchovanou dokonalostí stvořeného rozumu. Toto je poslední skutek a blažený cíl, v němž je více božského než lidského. Proto nás také Svaté Písmo nabádá, abychom poznali dokonalou a čistou jednotu boží a abychom Boha milovali více než užitek žádostivosti, více než rozkoš chtíče a více než jakoukoli jinou poctivou potřebu duše a rozumové vůle, a nakonec praví: „Spojte se s Bohem!“; a na jiném místě, slibujíc nejvyšší štěstí, pouze říká: „Spojte se s Bohem“,³ a neslibuje přitom nic dalšího, jako třeba život, věčnou slávu, nejvyšší slast, radost a nekonečné světlo a tomu podob-

³ Srov. *Deuteronomium*, 13, 5 a 10, 20. Koncept „unio mystica“ vychází z vize člověka jako obrazu Božího, jehož úkolem je „zbožštit“ sebe sama. Tak už u Marsilia Ficina.

ně, neboť toto spojení je nejnáležitějším a nejpřesnějším slovem, znamenajícím blaženost a obsahujícím veškeré dobro a veškerou dokonalost rozumové duše, čili její pravé štěstí. Je pravda, že v tomto životě není zcela snadné dojít takové blaženosti, a pokud k ní dospějeme, není zcela snadné podržet ji natrvalo. Je to dáno tím, že zatímco žijeme, náš rozum je svázán jistým poutem s hmotou našeho vezdejšího křehkého těla, a tak ten, kdo došel ve svém životě takové kopulace, nedokázal v ní pro svou tělesnou vázanost vždy pokračovat, a naopak po božském spojení znovu uznával tělesné věci jako dříve, a teprve na konci života se jeho spojená duše odloučila od těla, aby setrvala s kopulujícím božstvím v nejvyšším štěstí. Duše, posléze zproštěná tělesné vázanosti a nabyvší tak velké znamenitosti, užívá navěky a bez nejmenší zábrany tohoto svého šťastného spojení s božským světlem, tak jak ho bez ustání a každý podle stupně své důstojnosti a dokonalosti užívají blažení andělé a samostatné inteligence, hybatele a nebeská tělesa. Nyní se mi zdá, ó Sofie, že tato hrstka duchovních úvah by ti mohla stačit. Vraťme se ke mně a pohleď, zda se mohu vyléčit z vášně, jíž mne obdařily mé volní city k podpoře tohoto přidruženého těla.

SOFIE

Nejdříve chci vědět, jaký je ten druh lásky, který, jak říkáš, ke mně cítíš. Neboť jsi mi ukázal jakost mnoha odlišných lásek a tužeb, jež se nacházejí v lidech, a spojil jsi je do tří druhů lásky. Pověz mi tedy, který z těchto druhů je ona láska, kterou ke mně cítíš.

FILON

Sám nedokážu pochopit ani vyložit druh lásky, kterou k tobě, ó Sofie, cítím. Cítím její sílu, ale nechápu ji. Propadl jsem vášni a láska se stala mým pánem, ovládla celou mou duši. Zná mne jako vrchní správce a já, jemuž poroučí jako otroku, o něm nevím nic. Víím jen to, že má touha hledá, co je slastné.

SOFIE

Je-li tomu tak, nemůžeš ode mne žádat jako lék na tvé strasti, abych uspokojila tvou vůli, ani mě obviňovat, když tak neučiním, neboť jsi mne sám poučil, že následujeme-li slastný cit touhy, touha nejen pomíjí, ale navíc se zbavuje lásky a převrací se v nenávisť.

FILON

Nestačí ti vybrat z naší rozpravy pro sebe sladký a osvěžující plod, ale ač to Bůh nechce, vybíráš k mému uspokojení plod hořký a jedovatý. Nemůžeš si dělat nárok na vděčnost ani se ozdobit soucitem, neboť chceš oním šípem, jež můj luk vysílá ke tvé chvále, proklát mé srdce.

SOFIE

Pokud souhlasíš (jak doufám), abych se ozbrojila, bylo by nedůstojné dovolit, aby přišla vniveč láska, již ke mně cítíš, tím, že bych souhlasila s ukojením tvé touhy. Kdybych to učinila, byla bych vpravdě neméně krutá k sobě než k tobě, neboť tebe bych připravila o lásku ke mně a sama bych přestala být milována. Zachovám se soucitně k nám oběma, když ti odepřu naplnění tvé zběsilé touhy a nedovolím, aby naše něžná láska skončila.

FILON

Mýlíš se, anebo mne chceš oklamat, když mi předkládáš falešnou tezi, která se lásky vůbec netýká. Tvrdíš, že jsem ti řekl, že hledáme-li to, po čem toužíme, zabíjíme v sobě lásku a měníme ji v nenávist, nic však není méně pravda.

SOFIE

Jakpak to, cožpak jsi neřekl, že vlastností milostné rozkoše je, že jednou nasytenu, převrací se v trapnou nenávist?

FILON

Ne všechno, co přináší slast, se omrzí, neboť ctnost či vědění těší mysl a nikdy nejsou protivné, naopak usilujeme a snažíme se o jejich zmnožení. A dokonce nejen takové věci, které jsou řádné, ale i jiné, závadné, jako jsou moc, pocty či bohatství, nám, jsou-li získány, způsobují rozkoš a nikdy se neomrzí, ba naopak, čím více takových věcí máme, tím víc po nich toužíme.

SOFIE

Zdá se mi, že popíráš to, co jsi dříve řekl o rozkoších.

FILON

Řekl jsem, že to, co je slastné, vyvolává přesycenost a odpor pouze u vnějších a hmotných smyslů (jako je chuť a hmat), avšak to, co těší ostatní smysly, jako je zrak, sluch a čich, nevzbuzuje ve stejné míře přesycenost a nechut. Šalomoun praví, že oko se nikdy nenasytí hleděním, uši slyšením⁴ a věru ani fantazie a obrazotvornost se nepřesytí toho, co těší, jako jsou pocty, bohatství, panství a podobné věci, po nichž se stále dychtí. A nikterak se nepřejí rozkoš, již shledávají mysl a rozum ve ctnostných a moudrých skutcích, ba čím je potěcha z těchto věcí nenasytnější, tím je znamenitější a řádnější.

SOFIE

Chápu, že čím je slast více vázána na duchovní sílu duše, tím je nenasytnější a tím méně může omrzet, avšak slast, již tvá touha hledá u mne, náleží podle běž-

⁴ Kazatel, I, 8.

ného mínění hmatu, a tento smysl vzbuzuje nejrychleji omrzení a přesycenost; je tedy namísto mu odepřít, co žádá.

FILON

Je zjevné, že pokud jde o smysly hmatu a chutě, jež byly mezi všemi pěti smysly stvořeny nejen k udržování života lidského jedince, ale také k udržování lidského druhu cestou následného plození (což je dílo hmatu), příroda vytyčila jejich působení mez, a to více než ostatním smyslům, zraku, sluchu a čichu. Důvodem toho je, že tyto tři smysly nejsou nezbytné ani pro lidského jedince, ani pro následné bytí druhu, ale slouží pouze pohodlí a užitku lidí a dokonalých zvířat. A jelikož nejsou nezbytné, není zapotřebí jejich konání vytyčovat meze nebo hranice. A stejně jako slepota, hluchota a ztráta čichu nepřipravují člověka o život, neškodí mu až na výjimky ani nadměrné hledění, nadměrné slyšení nebo nadměrné čichání. Ale tak jako jsou chuť a hmat pro život a následnost lidských pokolení nezbytné, takže kdyby jich nebylo, život by zanikl, bylo by člověku na záhubu i jejich nadměrné užívání. Neboť mnoho jídla a nemírné pití by člověka zabilo stejně jako hlad a žízeň, a pokud jde o hmat, příčinou zkázy by byl i příliš častý tělesný styk či nadměrné teplo nebo chlad. A protože jsou tyto dva smysly náchylné k větší slasti, jak bylo nezbytné pro člověka jako jednotlivce i jako člena lidského rodu, bylo zapotřebí přirozeně je omezit, aby je přirozená mez zabrzdila, pokud by je touha po rozkoši pudila ke škodlivé přemíře, a aby nedošlo k záhubě jedince. Proto příroda, ukládajíc za účelem svého zachování smyslům chuti a hmatu – na rozdíl od jiných smyslů – přirozenou mez, užila neměňší moudrosti, než byla ta, jíž užila k jejich stvoření pro své vlastní bytí. A třebaže je milencova žádost kopulativním spojením nasycena a jeho touha či právě žádost ustává, srdečná láska tím nezaniká; naopak, možné spojení tím jen sílí, neboť dochází k tomu, že jeden milující se proměňuje v druhého, nebo ze dvou se stává jeden, a tak se v nejvyšší možné míře ruší jejich rozdělení a odlišnost, a láska trvá, jednotnější a dokonalejší. V obou pak nadále zůstává touha těšit se skrze spojení milovanou osobou, a to je pravá definice lásky.

SOFIE

Takže souhlasíš, že cíl tvé touhy spočívá v nejhmotnějším smyslu, jímž je hmat? A pakliže je láska tak duchovní věc, jak tvrdíš, věru se divím, že kladeš svůj cíl v něco tak nízkého.

FILON

Nikterak nesouhlasím, že by v tomto byl cíl dokonalé lásky. Řekl jsem pouze, že tento skutek neruší dokonalou lásku, ale naopak ji více připoutává a spojuje s tělesnými milostnými skutky, po nichž toužíme jako po znacích, jimiž se proje-

vuje v obou milencích vzájemnost lásky. Neboť jsou-li duše spojeny v duchovní lásce, těla rovněž touží užívat možného spojení, aby byla odstraněna veškerá odlišnost a spojení bylo ve všech ohledech dokonalé. A to zvláště proto, že ve shodě s tělesným spojením duchovní láska narůstá a stává se dokonalejší, stejně jako je poznání rozvahy dokonalé, pokud mu odpovídají náležité skutky. Výše jsme definovali lásku obecně, avšak na závěr ti povím, že pravým výměrem dokonalé lásky mezi mužem a ženou je přeměna milujícího v milovaného, provázená touhou, aby se také milovaný proměnil v milujícího. Pakliže je taková láska rovnocenná v každé ze svých částí, můžeme hovořit o přeměně jednoho milence v druhého.

SOFIE

Třebaže jsou tvé argumenty jemné a pravděpodobné, já soudím ze zkušenosti, jíž je třeba věřit více než čemukoli jinému. Pozorujeme, že u mnoha milenců, když obdrželi od svých milovaných ony milostné tělesné skutky, po nichž toužili, nejen ustává jejich touha, ale láska se dokonce někdy zcela převrací v nenávist. Tak tomu bylo u Ammona, syna Davidova, který tak vroucně miloval svou sestru Támar, až z toho onemocněl a byl v nebezpečí smrti, když ji však Jonadab lstí a násilím přinutil vykonat to, čeho si Amnon od ní přál, začal ji Amnon okamžitě tak nenávidět, že ji zneuctěnou o polednách vyhnal ze svého domu.⁵

FILON

Je dvojí láska. Jedna se rodí z touhy aneb smyslné žádosti: muž touží po nějaké osobě, a proto ji miluje. Tato láska je nedokonalá, neboť odvisí od vadného a vratkého principu. Je totiž zrozcem touhy; a taková byla Ammonova láska k Támar. Popravdě se pak přihází – jak říkáš –, že když pominula touha či tělesná žádost, neboť byla ukojena a nasycena, láska okamžitě zcela vyprchává. Neboť když pominula příčina, to jest touha, pominul i účinek, to jest láska, a tato touha se nezřídka převrací v nenávist, jak tomu bylo v onom případě. Jinou láskou je však ta, z níž se touha po milované osobě teprve rodí. Tato láska nevzniká z touhy nebo žádosti, nýbrž nejprve dokonale milujeme a síla lásky v nás pak probouzí touhu po duchovním a tělesném spojení s milovanou osobou. Je-li první druh lásky zrozcem touhy, tento druh lásky je touze otcem a skutečným zploditelem. Když pak tato láska obdrží to, po čem touží, pomíjí žádost a touha, ne však láska sama, neboť byl sice odstraněn účinek, ne však příčina. Ba více: jak jsem ti řekl, dokonalá touha, chtějící užívat spojení s milovanou osobou, nepomíjí vůbec, neboť taková touha je trvale spojena s láskou a je její vlastní podstatou. Pomíjí pouze specifická touha a žádost po tělesných milostných skutcích, a to proto, že příroda vložila do těchto skutků konečnou mez. Ale třebaže nejsou tyto

⁵ *Druhá kniha Samuelova, 13, 1–22.*

skutky trvalé, přesto představují pouta takovéto lásky, a nenapomáhají jejímu zrušení. Proto si nepřičítej k tíži onu dokonalou lásku, kterou k tobě cítím, pro nedostatek, který se nachází v tom, co je nedokonalé. Neboť láska, kterou k tobě cítím, není zrozcem touhy, naopak touha je zrozcem mé lásky a tato láska je mé touze otcem. Proto jsem také řekl hned na počátku, že když jsem tě poznal, pocítil jsem lásku a touhu, a nikoli touhu a lásku. Neboť má láska nikterak nepochází z touhy, nýbrž byla tu dříve a teprve z ní se touha zrodila.

SOFIE

Pokud láska, již ke mně cítíš, nepochází ze žádosti, ani ji nezplodila touha, ani se nezrodila ze zahálky nebo lidské vilnosti (jak se říká), vysvětli mi, kdo ji vyvolal v život, neboť není pochyb, že každá lidská láska vzniká a rodí se vždy znovu, a všichni zrozcenci mají nutně zploditele. Neexistuje přece syn bez otce, ani účinek bez příčiny.

FILON

Ona dokonalá a pravá láska, již k tobě cítím, je matkou touhy a dcerou rozumu. Zplodil ji ve mně řádný poznávací rozum, který seznal, že v tobě přebývá ctnost, důmysl a půvab. To podivuhodně zapůsobilo na mou vůli a vzbudilo její velký obdiv; zatoužila proto po tvé osobě, doporučené náležitě rozumem jakožto něco výtečného a vynikajícího, co si zaslouží být milováno. Tato náklonnost a láska mě proměnila v tebe a vzbudila ve mně touhu, aby ses ty proměnila ve mne, a to proto, abych já, milující, mohl s tebou, milovanou, tvořit jednu bytost, a aby se v rovnocenné lásce ze dvou duchů stal jediný, jenž by oživoval a spravoval obě těla. Smyslnost této touhy pak probouzí žádost veškerého jiného tělesného spojení, aby skrze ně mohla také těla následovat možné spojení postupujících se duchů. Věz, ó Sofie, že poněvadž se ve mně takto postupně z poznávacího rozumu zrodila láska a z lásky se pak zrodila touha, pravil jsem na počátku, že pohled na tebe ve mně vzbudil lásku a touhu. Neboť to, že jsem seznal tvé láskyhodné vlastnosti, zapůsobilo, že jsem si tě zamiloval, a tato láska ve mně probudila touhu po tobě.

SOFIE

Jak můžeš tvrdit, že pravá láska se rodí z rozumu? Já jsem naopak vyrozuměla, že dokonalá láska nemůže být řízena ani omezena žádným rozumem. Právě proto ji nazývají zběsilou, protože se nedává uzdou rozumu ani zkrotit, ani ozdobit.

FILON

Porozuměla jsi správně. A pokud jsem řekl, že takováto láska se rodí z rozumu, nikterak jsem netvrdil, že je také rozumem omezována a řízena. Naopak ti povím, že poté co ji poznávací rozum dá vzejít a láska se zrodí, nedá se už oním rozumem, z něhož vzešla, pořádat ani ovládat, ale bouří se proti svému otcí a na-

plňuje se, jak jsi pravila, zběsilostí, a je tak milenci na újmu a na škodu. Neboť kdo dobře miluje, přestává milovat sebe sama, a to je proti veškerému rozumu a proti vši povinnosti. Vždyť láska je *charitas*, a milujeme-li, musíme začít od sebe sama, a to neděláme, pokud více než sebe milujeme druhé. A poněvadž je láska, poté co se zrodila, zbavena všeho rozumu, vypodobňuje se Kupido slepý a bez očí. Ale poněvadž má jeho matka Venuše krásné oči, touží po kráse, a rozum posuzuje krásnou osobu jako dobrou a lásky hodnou, a odtud se pak rodí láska. Také se Kupido maluje nahý, neboť velkou lásku nelze zakrýt rozumem ani zahalit uvážlivostí, a to pro nesnesitelná muka, kterými navštěvuje milence. A je to malé dítě, neboť mu chybí rozvaha a neumí se jí řídit. A křídla má proto, že láska vstupuje do duší velmi rychle a spěšně je pak nutí, aby stále hledaly milovanou bytost. Zapomíná přitom na sebe; a proto praví Euripides, že milenec žije v cizím těle.⁶ Také se Kupido maluje, jak střílí šípy, a to proto, že zraňuje z dálky a střílí do srdce jako do opravdového terče; a také proto, že milostná rána je stejná jako rána po rychlém šípu: úzká a hluboká, stěží ji lze vidět, je nesnadné ji ošetřit a velmi obtížně se léčí; navenek se nezdá vážná, ale podle vnitřního poranění je nanejvýš nebezpečná a velmi často se mění v nevléčitelný absces; a stejně tak jako se utržená rána neuzdraví, když povolí nebo se zlomí luk, neodpomůže se ani ráně zasazené pravou láskou žádnou slastí, kterou štěstěna může nabídnout a již může poskytnout milovaná osoba; a nezacelí se ani tehdy, když milovaná bytost sejde ze světa nevyhnutelnou smrtí. A proto tě nemá udivovat, že ač je dokonalá láska dcerou rozumu, není rozumem spravována.

SOFIE

Udivuje mě, že může být chválena láska, jež není řízena rozumem a rozvahou, neboť jsem se domnívala, že právě v tom spočívá rozdíl mezi láskou ctnostnou a láskou vilnou, ve všem nezřízenou a zběsilou. Kladu si tedy otázku, co je dokonalá láska.

FILON

Neporozuměla jsi dobře, neboť zběsilost není vlastní jen vilné lásce, ale je vlastností každé mocné a velké lásky, ať počestné či nepočestné, jen s tím rozdílem, že ve zběsilosti počestné lásky má větší podíl ctnost a ve zběsilosti lásky nepočestné je více zbloudění. Kdo může popřít, že v počestných láskách se nacházejí i podivuhodné a zběsilé touhy? Jaká láska je počestnější než láska k Bohu? A není snad také nejzanícenější a nejzběsilejší, takže se neřídí oním rozumem, jenž člověka vede a chrání? Vždyť mnozí si pro lásku k Bohu vůbec neváží vlastní osoby a dávají život všanc, a někteří Boha milují tak silně, že přestávají milovat

⁶ Viz Euripidova *Oresta*, v. 1046. Ficino tuto větu připisuje Platonovi (*O lásce*, II, 8).

sebe samy – tak jako naopak nešťastník trpící přílišnou sebeláskou přestává milovat Boha. A nakonec ještě dodám: kolik lidí skončilo svůj život a obětovalo se, protože planuli láskou ke ctnosti a slavnému jménu? Řádný rozum se něčemu takovému vzpírá, neboť ve všem ukazuje cestu ke klidnému životu. Mohl bych ti také připomenout mnohé, kteří se rozhodli s veselou myslí zemřít pro lásku ke svým počestným přátelům. Věru by mi nedalo práci uvést četné příklady, ale nechám toho, abych nebyl příliš rozvláčný. A také soudím, že není o nic méně bezúhonná plamenná láska a zběsilá náklonnost muže k ženě než ženy k muži, pokud se rodí z pravého posouzení a náležitého poznání, že jde o důstojný předmět lásky. V takové lásce je neméně počestnosti než rozkoše.

SOFIE

Přesto bych chtěla, aby tvá láska byla řízena rozumem, z něhož se zrodila, oním rozumem, jenž vede každou řádnou osobu.

FILON

Láska, jež je řízena, milence k ničemu nenutí, a třebaže má jméno lásky, nemá její účinky, neboť pravá láska s podivuhodnou svévolí a neuvěřitelnou silou znásilňuje rozum i milující osobu, více než jakákoli jiná lidská nehoda mate mysl tam, kde sídlí rozvaha, na vše dává zapomínat a naplňuje paměť jen sebou, ve všem člověka odcizuje jemu samému a činí ho vlastnictvím milované osoby, znechucuje mu každou rozkoš a veškerou společnost. Z milujícího se stává přítel samoty, melancholik, zmítají jím vášně a zavalují ho starosti, trýzní ho smutek, týrá ho touha, živí ho naděje a popichuje beznadějí, hrouží se do těžkých myšlenek, pociťuje úzkost, zarmucují ho podezření, zraňuje žárlivost, trpí bez ustání, nemá chvíli klidu, bolesti jsou mu stále v patách, jen vzdychá a reptá. Co ti mohu říci jiného, než že láska působí, že milencův život neustále umírá a jeho smrt je stále živá. A co pokládám za největší div, je, že i když se nachází v tak nesnesitelném stavu a v takových krajně krutých nesnázích, nedoufá, že se jeho mysl od těch věcí odtrhne, nepřeje si to a ani se o to nepokouší, a toho, kdo mu chce poradit a přispět, prohlašuje za svého smrtelného nepřítele. Zdá se ti vsutku, ó Sofie, že v takovém labyrintu lze zachovávat zákon rozumu a pravidla rozvahy?

SOFIE

Věru nikoli, Filone, vidím však, že milenci nás o své trýzni zpravují spíše svým jazykem než svými vášněmi.

FILON

To je znamení, že je sama necítíš. Proto jim nevěříš. Neboť milencově velké bolesti může věřit jen ten, kdo sám trpí. Kdyby mé utrpení bylo nakažlivé, nejenom bys věřila tomu, co ti říkám a co zakouším, ale ještě mnohem více, neboť to,

co cítím, nedokážu říci ani smlčet, a jen maličkou část toho, co zakouším, mohu vyslovit. Jak se můžeš domnívat, že v zármutku, v němž se milenec nalézá – zcela zkormoučený, se zmatkem v mysli, s obsazenou pamětí, vyloupenou fantazií, city zaplavenými nesmírnou bolestí –, je mu ponechán svobodný jazyk, aby předstíral vymyšlené vášně? Co říkám, je jen to, co mohou slova označit a jazyk vyjádřit, zbytku může porozumět jen ten, jemuž nepřízeň štěstěny dala pocítit totéž, kdo okusil přehořkou sladkost lásky a kdo neuměl, nechtěl a nemohl odmítnout ten chutný jed, neboť já na mou duši nejsem s to a nenacházím způsob, jak se vyslovit. Můj duch plane, mé srdce se stravuje a celá má osoba hoří požárem. Kdyby se však ze svého stavu mohla osvobodit, nemysli si, že by to učinila. Není toho schopna, neboť nemá volnost ke svému osvobození a ani k tomu, aby se o to pokusila. Jak se ostatně může spravovat rozumem ten, kdo není svobodný? Neboť všechna tělesná područí ponechávají svobodnou vůli a pouze područí lásky spoutává nejprve milencovu vůli a pak celou osobu.

SOFIE

Nesporně zakoušejí milenci mnohou trýzeň, a to do doby, než se jim dostane toho, po čem touží, ale pak po všech zmatcích nastane bezvětrí. Z toho plyne, že tato muka pocházejí spíše z touhy po věci, kterou jsme ještě nezískali, než z vlastní lásky k ní.

FILON

Ani o tomto bodě nemluvíš se znalostí věci, neboť láska oněch milenců, jejichž trýzeň pomíjí po obdržení tělesné rozkoše, neodvisí od rozumu, ale od tělesného chtíce. Jak už bylo výše řečeno, jejich muka a vášně jsou tělesné, a nikoli duchovní, jak tomu je naopak v případě nesmírného, podivuhodně pronikavého a nesnesitelného utrpení, které pociťují ti, jejichž láska pochází z rozumu. Bolest těchto milenců tělesná rozkoš nevyléčí, ani nezmírní jejich lásku; naopak ti pravím a tvrdím, že pokud jejich muka předtím byla veliká, po takovémto spojení jsou ještě větší a ještě nesnesitelnější.

SOFIE

Co je příčinou, že i když dostali to, po čem toužili, jejich vášeň musí růst?

FILON

Je to tím, že tato láska je touhou po dokonalém spojení milence s milovanou osobou, a takové spojení je možné pouze jako naprosté prostoupení jednoho druhým. To je možné u duchů, neboť ti jsou duchovní povahy, a netělesní duchové se mohou velmi zdárně vzájemně pronikat, spojovat a sjednocovat. Ale u rozdílných těl, z nichž každé hledá místo, jež je mu určeno, takové spojení a vzájemné proniknutí není možné. A protože se kýžené spojení dokonale nemůže uskuteč-

nit, touha po něm je ještě palčivější. Mysl milence tak obstarává plnou proměnu v milovanou osobu, ale tělo ji nenásleduje, a tak narůstá trýzeň z neuskutečného spojení, a ani rozum, ani vůle, ani rozvaha ji nemohou ztlumit či potlačit.

SOFIE

Myslím, že ti v leccem mohu dát za pravdu, ale jedna věc je mi pořád ještě divná. Nemohu souhlasit, že by se v člověku nebo ve světě nacházela láska či jiná dobrá věc, která by nebyla ovládána rozumem. Neboť je zjevné, že právě rozum řídí a spravuje vše, co je dobré a hodné chvály, a že každá věc je natolik důstojná, nakolik má účast na rozumu. Jak tedy můžeš tvrdit, že dokonalá láska není spravována rozumem?

FILON

Protože pouze toto vzbuzuje tvé pochyby, pouze toto ti nyní objasním. Musíš vědět, že v lidech se nalézají dva druhy rozumu: jeden nazvěme řádným a druhý mimořádným. Záměrem prvního je vést člověka a udržovat ho v počestném životě. Všechny další věci pak míří k tomuto cíli, a vše, co brání dobrému lidskému životu, rozum zamítá a zavrhuje. To je onen rozum, o němž jsem ti řekl, že nemůže řídit ani omezovat dokonalou lásku, neboť tato láska, prikazující následovat milovanou bytost, nesnesitelně mrzačí a poškozují vlastní osobu, život i blahobyt. Avšak záměrem mimořádného rozumu je právě jít za tím, co milujeme. Tento rozum nedbá o uchování vlastních věcí, nýbrž klade je až za získání věci, již máme v lásce, tak jako se klade to, co je méně ušlechtilé, za to, co je mnohem výtečnější. Neboť jak praví Filozof, milované je dokonalejší než milující:⁷ milované je totiž cílem milujícího, a cíl je vždy ušlechtilější než to, co za ním míří. Je tudíž rozumné usilovat o to, co je více. Můžeš to pochopit na jednom přirozeném a jednom morálním příkladu. Přirozené je, že když je někdo bit do hlavy, nastaví ruku, aby hlavu ochránil jakožto něco ušlechtilějšího. Právě tak vytvoří-li jednotu milující a milovaná a je-li milovaná ušlechtilější a milující méně ušlechtilou částí tohoto spojení, milující se přirozeně nevyhýbá žádnému zármutku a trýzni, aby milovanou získal. Naopak ji co nejpilněji následuje jakožto pravý cíl a odhazuje vše vlastní, jako by to patřilo někomu jinému. Morální příklad je následující: zatímco první rozum nám prikazuje schraňovat bohatství k vlastnímu užitku, a to za tím účelem, abychom mohli dobře a pohodlně žít, druhý rozum nám velí obdarovávat bližní, a to za ušlechtilším cílem, jímž je ctnost a štědrost. Což znamená, že první rozum nám prikazuje pečovat o užitečné a o počestné slasti, zatímco druhý rozum nám velí namáhat se a nešetřit ani ducha, ani tělo kvůli něčemu ušlechtilějšímu a právem lásky hodnějšímu.

⁷ Filozof je Aristoteles, patrně se odkazuje na některý z komentářů k jeho *Metafyzice*. Platon v *Hostině* tvrdí opak.

SOFIE

Který z těchto dvou druhů rozumu je podle tebe, Filone, záhodno následovat?

FILON

Mnohem více je toho hoden ten druhý, neboť rozvaha štědrého muže, ctnostně rozdělujícího bohatství, je vznešenější než rozvaha lakomce, jenž je shromáždí jen pro svou potřebu. Byť je rozvážené získávat bohatství, mnohem větší a důstojnější rozvahou je štědře je rozdílet. A člověk, který si rozumově uchovává řádnou a výtečnou lásku, aniž jí užívá, je jako stále zelený veliký strom s mnoha větvemi, ale bez jediného plodu, a může být právem nazván neplodným. Zajisté komu chybí výtečná láska, toho doprovází málo ctností. A je také pravda, že kdo se rozptyluje chlípnou a ošklivou láskou, zrozenou z tělesné žádosti, již nezdůvodňují zásluhy milované osoby, je jako strom, který nese jedovaté plody, vykazující pouze v slupce trochu sladkosti. Avšak ona první láska, již si zvolil rozum, se proměňuje ve velikou lahodnost, jež se nikterak netýká tělesné žádosti, ale je věcí duchovní mysli a náklonnosti, již nelze nasytit. Až zjistíš, ó Sofie, kolik lásky je v celém všehomíru, nejen tělesném, ale mnohem více duchovním, a jak od první příčiny, jež všechno tvoří, až po poslední stvořenou věc nic není bez lásky, budeš ji mít ve větší úctě a dozvíš se více o jejím rodopisu.

SOFIE

Chceš-li mi udělat radost, vylož mi ještě toto.

FILON

Na takové vyprávění je už pozdě. Je načase, aby si tvá líbezná bytost odpočinula. Má zarmoucená mysl budiž zanechána svému obvyklému bdění. I když je sama, ty ji nikdy neopouštíš a vždy jsi při ní v jejím neméně sladkém než bolestném rozjímání.

Přeložil Jiří Pelán

Rodák z Padovy, byl jednou z největších autorit století. Po studiích na padovské univerzitě zde v letech 1520–23 vedl katedru logiky. Odešel pak do Bologne, aby sledoval přednášky Pietra Pomponazziho. Po návratu do Padovy přednášel filosofii (1525–28). Věhlas mu zajistil zejména soubor *Rozpravy* (Dialoghi, 1542), v němž se nacházela i vlivná *Rozprava o jazycích* (Dialogo delle lingue), kde Bembo vykládá svou koncepci literární italštiny a Pomponazzi hájí nezbytný vývoj jazykových forem v průběhu času. Tento dialog byl mimo Itálii pramenem pro proslulou Du Bellayovu *Obranu francouzského jazyka*. Další dialogy byly věnovány např. rétorice (*Dialogo della retorica*) a milostné teorii: vedle *Rozpravy o lásce* tu byl zařazen motivicky příbuzný dialog *O důstojnosti žen* (Della dignità delle donne). Pro Accademia degli Infiammati složil Speroni tragédii *Canace* (1546), napsanou sice v duchu aristotelských pravidel, ale dospívající ke katarzi senekovským důrazem na hrůznost zápletky. Za římských pobytů se stýkal s Annibalem Carem a pronesl několik řečí na morální témata v Accademia delle Notti Vaticane Karla Borromejského. Z posledního období, prožitého znovu v Padově, pocházejí řeči *O Dantovi* (Su Dante), *O Aeneidě* (Sull'Eneide), *O Zuřivém Rolandovi* (Sull'Orlando furioso) a další.

Z ROZPRAVY O LÁSCE
(Dialogo d'amore)

V *Rozpravě o lásce*, rozvíjející platonské motivy, přivedl Speroni na scénu proslulou benátskou kurtizánu Tullii d'Aragona a Tulliiny citele, mimo jiné i své přátele Bernarda Tassa a Francesca Maria Molzu.

GRAZIA¹

Vy za to můžete, paní Tullie, vy jste onoho milostného hermafrodita připravila o onu část, již si starověk netroufl upřít ani satyrům, sfingám či kentaurům.

TULLIA

Jakou část jsem mu to odňala, že zůstal nedokonalý?

1 Niccolò Grassi, řeč. Grazia – benátský literát, patřil k družině, která se shromáždila kolem Tullie d'Aragona.

GRAZIA

Rozum, bez něhož žádné naše konání a zvláště pak milování nemůže být nazváno ani lidským, ani dobrým.

TULLIA

Láska a rozum v jediné duši – to by byl větší netvor než krétský Minotaurus.² Nedokázala bych si představit nezvyklejší a méně žádoucí figuru, než je ta, která by se skládala ze dvou takových forem. Ať už je láska příroda, nebo zvyk, nebo osud, musela bych být zcela bez rozumu, abych ji označila za rozum nebo za rozumnou věc.

GRAZIA

Čím je tedy láska podle vás?

TULLIA

Čím je, to nevím, ale podle toho, co mi jednou říkal Molza,³ když ji nazvu náhodou či osudem, myslím, že se nezmýlím. Sama o sobě je dobrá, neboť když přichází, přichází z nebe; ale tady mezi námi, jak se zdá, bývá často příčinou všelijakých zlých účinků. Molza tvrdil, že milostivý Bůh daroval smrtelníkům rozum, aby ten pozvedl naši povahu nad ni samu a spojil nás takto s Ním, ale že země, když ho přijala, nejenom mu nepomohla vystoupit výše, ale zavalila ho tíhou svého prachu a učinila ho tak těžkým, že se vrchol skláněl ke kořenům. Bohové si na to mezi sebou dlouho a právem stěžovali. A když se pak o věci radili, pronášeli různé soudy, jež nicméně směřovaly k jedinému cíli: aby bláznovství smrtelníků bylo tvrdě potrestáno tím, že jim dar rozumové duše, jehož tak špatně užívali, bude odňat. Avšak tělesné smysly a další hmotné věci už byly s rozumem tak zmateně promíšeny, že nebylo možno spatřit žádný znak jeho původního božství a bylo nemožné ho od smyslů oddělit, aby se vrátil celý a ryzí, tak jak kdysi byl, ke hvězdám. Mars a Saturn prý ochotně souhlasili, aby všichni lidé byli zabiti. Merkur by je spoutal a navěky by je vykázal někam na okraj vesmíru. Minerva byla toho mínění, že by měli být proměněni ve zvířata; a téhož názoru bylo i mnoho dalších bohů. Nakonec Jupiter a Apollon, poté co náležitými důvody prokázali, že lidského druhu je k blahu a ozdobě světa zapotřebí, navrhli, aby až zemřou ti první nehodní, další je vystřídali a aby se tak postupně pokračovalo pokolení za pokolením, dokud by nebe nezměnilo názor. Nadto chtěli zvolit soudce, kteří by bídne duše po smrti rozmanitě týrali a zarmucovali, a to natolik, aby každá mrzká pozemská poskvrna, která na nich za života ulpěla, byla smazána. Tenhle ortel se přítomným velice zalíbil a každý

² Muž s býčí hlavou, plod spojení býka a Minosovy dcery Pasifae.

³ Francesco Maria Molza (1489–1544), básník elegantních petrarkistických veršů a mytologické poémy *Tiberská nymfa* (viz s. 129–131).

z bohů, kteří se zúčastnili porady, se již chystal s veškerou vahou jej podpořit, když tu Venuše, jež seděla s Kupidem na klíně poněkud stranou ostatních bohů, povstala, a pohlédnuvši uctivě jednou či dvakrát do tváře svému otci Jupiterovi, požádala ho o slovo. Nato počala tiše a lahodně hovořit. Všichni bohové zmlkli a upřeli svůj zrak a nastražili uši směrem k místu, kde se nacházela, a to s takovou náruživostí, jako by jim nezáleželo na ničem jiném, než aby viděli a slyšeli. Pouze tam a onde bylo slyšet několik trhaných vzdechů, ty však v nejmenším nepřehlušily její slova, nýbrž sladce s nimi ladily jak tenor se sopránem. „Otče,“ řekla, „jehož soucit přemáhá každé provinění, aniž je sám přemožen spravedlností, ty víš dobře, jak ochotně jsem na jediné tvé znamení a k potěše celého světa porodila tohoto svého malého synáčka. Když nyní vidím mrzké účinky, jež zde na zemi vzešly z rozumové duše, poté co ji, blaženou při narození, pobyt mezi smrtelníky učinil hodnou tvého hněvu, velmi se bojím, abych nepochodila stejně a aby se mé přání potěšit druhé svým porodem neobrátilo v bedný pláč. Nuže, nechť tvá prozíravost pečuje o budoucnost, tak jako pečovala o minulost, a ať stanoví, aby každá milostná rozkoš (věc věru nebeská) zůstala zde, u nás bohů;⁴ ale pakliže chceš potěšit i lidský rod, jiným zákonem nechť je určeno, aby tam dolů, kam rozum nenašel správnou cestu, sestoupila Láska.“ Její žádost se zdála spravedlivá a způsobila veliký rozruch. Po dlouhé rozpravě všichni bohové jednomyslně rozhodli, aby Láska, jakkoli od nich neodejde, podobna slunci na výsostech, jež předává světu část svého jasu, přemáhala paprsky své milosti stín a led našich srdcí, probouzejíc v nás touhu následovat vlastní nesmrtelnost. Tehdy jsem Molzu přerušila a otázala se, zda je láska vskutku nebeskou věcí, jestliže se rodí mezi námi z krásy a ctnosti smrtelníků.

MOLZA⁵

K tomu, abychom dokázali porozumět divům lásky, není vhodnějšího příměru než slunce. Jak láska, tak slunce jsou věčné, vládou téměř nekonečnou silou, jsou všem dobře známé, a přitom pro přílišnou záři, která je skrývá našim zrakům, jsou o sobě neviditelné. A vezte, že jako sluneční paprsek, oprostěný od všeho lidského, sestupuje z nebe a odrazem všechno zahřívá a zažihá, tak láska skrze tvář a činy nějaké krásné a ctnostné osoby krotí a potlačuje naše choutky. Slunce v zrcadle pálí a žhne, ale také nám živě představuje tvář, jež do něho hledí. A čím je předmět našeho zájmu krásnější a ctnostnější, tím ochotněji se v něm zjevuje láska a dává milenci na vědomí, že právě zde se nachází jeho svrchované štěstí, a že bude-li milovat a planout, může to štěstí dosáhnout. Jako vezdejší slunce, ozařujíc zemi, zbavuje ji některých par, jež nebýt chladným vzduchem,

⁴ Láska se tedy napříště nesmí smísit se zemí, její „božství“ má zůstat nedotčeno.

⁵ Tulliino vyprávění přechází v přímou reprodukci jejího rozhovoru s Molzou.

který je obklopuje, proměňovány ve sních nebo ve vodu, dokázaly by vystoupat až k měsíci, tak slunce našich srdcí, láska, v nás vytváří sladkým žářem svých plamenů myšlenky, které, dychtíce do výše, vynesly by nás až nad nebesa, kdyby naše prostoduché lidství (jež nazýváme rozumem), závistivé vůči tolikerému dobru, nemátlo jejich let a neobracelo je směrem dolů, kladouc jim do cesty veškeré chyby, jež uvádějí nás život do zmatku, a zvláště pak ony dva nízké idoly: ctižádost a osobní prospěch.

TULLIA

Pokládám za velikou věc, že by láska, z níž činíte boha, brala svou sílu ze smrtelné tváře, aby tak mezi námi konala své božské dílo. Ale spíše bych řekla, že to my dáváme zrod lásce a žijeme s ní, a že je tudíž stejně smrtelná jako my sami.

MOLZA

Celý svět je v jistém smyslu plný Boha, a zvláště pak my lidé, kteří jsme byli stvořeni k jeho obrazu a podobě. A proto láska vysílá své stříly a plameny své pochodně z nás i na nás jakožto na božské bytosti, o čemž jasně svědčí věčné trvání našeho bytí, trvání, jež (bohudíky) zajišťujeme svému druhu tím, že plodíme své potomky. Z toho také plyne, že lásku nepředepisuje ani místo, ani čas, neboť každý, kdo vskutku dokonale miluje, chce mít milovanou věc po svém boku navždy a kdekoli. Co říci více? Kolik lidí miluje a nedokáže říci, co vlastně milují, neboť oceňují u svých paní jistou půvabnost, která nemá jméno? Tato půvabnost, aby dala světu na vědomí, že je vpravdě božským darem a skutečnou družkou Venušinou,⁶ často ani nedoprovází tu, jež je pokládána za krásnou, a dává nám nacházet zalíbení v ženách, jež ve skutečnosti nejsou hezké, odívajíc svou božskou září každý smrtelný nedostatek, který by v nás mohl vzbuzovat odpor.

TULLIA

Ach, jak je pak možné, že právě bůh je příčinou tolika pochybení a tolika nehod, jež zakoušíme, když milujeme?

MOLZA

Pochybení a nehody pocházejí od nás samotných, neboť sama láska působí toliko dobro. Na nebesích, mezi bohy, v nichž září čirý rozum, je láska čistá a nanejvýš dobrá. Ale my smrtelníci, jejichž život sestává jen z mála rozumu a z mnohého prachu, mezi sebou holdujeme lásce, v níž slunce ustupuje zemi. A její měkká hmota, osvěcovaná pouze zvenčí, je stín a hrůza, neboť to, co lahodí uším, naplňuje oči žádostí, a to, co je pro jeden ze smyslů potravou, je hladem a žízní pro ostatní čtyři.

⁶ Narážka na Grácie, bohyně půvabu.

TULLIA

Občas přece jen docházejí city klidu, a to tehdy, když se dva zamilovaní spolu oddají rozkoši, mimo niž nemůže láska nabídnout žádnou větš.

MOLZA

Ach, kéž by vám láska dopřála tu vrcholnou rozkoš! Ale povězte mi, prosím, upřímně: Co znamenají ty dlouhé a časté vzdechy, jež vycházejí z úst zamilovaných? To vzájemné poštívání? To bušení srdcí, jako by je hrud' nemohla pojmout a jako by musela z hrudi ven? Proč milenci přerušují polibky slovy? A proč hned na to umlčují ta tolik vytoužená a drahá slova uprostřed řeči dalšími polibky? Proč odstupují a nedotýkají se už milované bytosti, aby se na ní popásly oči? A proč hned poté, jak ji spatří, ji ještě s větší zběsilostí objímají a tisknou? A tak bez oddechu, zpoila opilí, napůl sami sebou a napůl proměnění v druhého, ani živí, ani mrtví, užívají slasti onoho dobra, nad nějž, jak říkáte, nemůže láska nabídnout větš?

TULLIA

Tu jsem zmlkla, nevědouc co odpovědět, Molza však za chvíli pokračoval.

MOLZA

Maso a kosti, z nichž jsme stvoření, jsou ve své nedokonalosti příčinou, že pociťujeme tak podivuhodné účinky. Jak známo, nyní není pro celý svět bílý den, ale naše nešpory jsou pro jiné půlnoci a večer na této polokouli je ránem na druhé, což je dáno tím, že jiným tělesem je země, po níž šlapeme, a jiným nebe a jiným vzduch, jenž nás obklopuje – ona temná a tyto průzračné. A právě tak je nemožné, aby láska utěšila svými rozkošemi v jediném bodě oči, hmat i uši našeho těla. Nesmíte se proto divit, že kdykoli se muž dotkne své paní, nikdy zcela neuspokojí svou dychtivost, ale je-li radostný a nasycený, co se týče vnějších částí, ve vnitřních, kam rozkoš nedosahuje, zůstává smutný a neukojený. Milenec by chtěl nikoli objímat milovanou věc, ale prostoupit ji živý a úplný, tak jako voda prochází houbou; a protože to nedokáže a zůstává stále v půli cesty své rozkoše, naříká a vzdychá touhou. Avšak rozum by měl u těch, kdo ho alespoň trochu používají, v této potřebě procitnout a ukázat jim, kým vlastně jsou a z jakého bahna jsou stvoření, aby pak spíše Lásce děkovali, že je přece jen občas ráčí navštívit, a nezhrali na to, že s nimi nepřebývá stejným způsobem jako na nebi s bohy. Je tedy zřejmé, že na vině jsou tyto naše údy, jež nejsou o nic více s to přijmout milost Lásky, než je země schopna přijímat sluneční paprsky. Třebaže je ve všech částech osvětlena a zažehnuta jeho paprsky, její střed zůstává chladný a temný. Odtud pak pocházejí vzdechy, odtud slzy, odtud hněv a pohrdání, odtud žárlivost zamilovaných, odtud nakonec omrzlost a nechuť, jež přinášejí samy milostné

slasti, trvají-li příliš dlouho. Neboť jako země, jež minulého června vydala zrní, poté co v záři slunce ztratila přirozenou sílu, už neslibuje užitek, avšak orbou se znovu odkrývá a země, jež byla dole, je nyní obnažena a může být znovu oseta, tak také smrtelní milenci, přemoženi ve svých rozkoších božským Kupidem, tu hledí, tu naslouchají a tu objímají předmět své lásky, zaclánějící jedním smyslem druhé, až nakonec první smysl, před časem přemožený a znavený, znovu nabere odvalu a sílu a začne bojovat o své rozkoše.

TULLIA

Jsou tedy naše údy špatnou věcí, když se skrze ně milostné štěstí převrací ve škodu a omrzlost?

MOLZA

Jsou naopak věcí dobrou a velmi prospěšnou naší nedostatečnosti. Představují jakýsi úkryt mezi námi a Láskou, který nás ochraňuje před její svrchovanou září a zároveň nás činí schopnými ji snést. Neboť jinak by se ve chvíli, kdy by se objevila, naše slaboučké lidství obrátilo jako Semele v prach a popel.

TULLIA

Je možné, odvětila jsem, aby se někdo těšil z milostných rozkoší, a nebyl zamilovaný? On, když slyšel mou otázku, pravil: „Kdo kdy jedl, aniž namáhal čelisti? Ale co říkám? Ať předstoupí filosof, který nás naučí milovat a přestávat milovat podle libosti, tak jako chodíme a pak si sedneme, rozmlouváme a zmlkneme, a vůbec konáme činnosti, jejichž příčinou není ani osud, ani štěstěna, ale pouze naše rozhodnutí. V kolika formách, kolikerými cestami, jakými triky a z kolika míst na nás může Láska zaútočit a proti naší vůli ovládnout naše myšli?“ Zajisté, tenkrát jsem tomu nerozuměla, ale nyní mám dojem, že ta slova, pronesená tím božským intelektem před dvěma či třema roky, byla předzvěstí mého Tassa,⁷ od něhož ke mně Láska vysílá den co den nové plameny. I když jsem si jista, že ho ztratím, můj oheň se tím neumenšuje, a jsem neméně jeho, než bych byla, kdyby byl můj navěky. A ani mi to (že ho takto miluji) není divné. Naopak by mne velmi udivilo (pokud by Láska ustoupila lidské předvidavosti), kdybych si, tisíckrát pečlivě rozvažujíc a opakujíc si tyto důvody v době, kdy jsem ještě patřila jen sobě, uhájila svou svobodu. Ale je-li pravda to, co říkal Molza a co dnes zakouším, že věčné trvání druhu je spíše božský dar než dílo smrtelníků, pak láska, která je toho příčinou, nemůže podléhat důvodům jednotlivce. Ctnost je odepřít si hanebné obžerství; ctnost je zůstat pevný

⁷ Bernardo Tasso (1493–1569), původem Benátčan, otec Torquata Tassa, dvořan mnoha pánů, petrarkistický básník a autor rytířských eposů *Amadis a Floridante*. Tullii d'Aragona bylo známo, že Tasso vstoupil do služeb salernského knížete Ferranta Sanseverina a že bude muset opustit Benátky.

v účincích obojí štěstěny;⁸ ctnostný je ten, kdo je štedrý; dvojnásob ctnostný je spravedlivý. Neboť co se týče jídla, zlata, prosperity, nepřízně osudu, vyznamenání či trestů, věci, jež jsou smrtelné jako my sami a z nichž některé zajišťují prosté bytí a jiné blahobytné bytí nějaké osoby nebo nějakého města, je vhodné předvídavě dbát dobrých rad. Ale milostné touhy nás vedou do bodu, jenž sice může být na míru našeho rozumu, pokud se na nich pase zrakem jen z dálky, ale běda jestli si troufne postavit se nad ně a pokusí se je ovládnout svými zákony. Nuže, kdo bude tvrdit, že tyto milostné touhy je třeba brzdit a obracet pomocí rozumu jiným směrem, a že je záhodno odmítnout cestu lásky, jež vede toho, kdo se po ní vydá, od země k nebi, od časnosti k věčnosti a od smrti k životu? Nechť předstoupí nevědomý dav a ať chválí, jak to má ve zvyku, své statky, nechť postaví do svého středu tyra a samovládu, nechť filosofové obdivují své nauky a své ctnosti; zajisté ani ti, ani oni nebudou tak zpupní, aby si troufli tvrdit, že toto jejich konání poskytuje druhým tolik toho, co je Bohu milé a co se mu podobá, jako láska. Oni konají věci, které zdobí, ona obnovuje náš život; toto jsou věci náležející člověku, v ní, a pouze v ní, však působíme nikoli jako lidské bytosti, ale jako nesmrtelní a Bohem inspirovaní; tyto věci jsou na prospěch nemnohým, ona je však ustanovena k blahu celého lidského druhu.

Přeložil Jiří Pelán

⁸ Štěstěna je příznivá či nepříznivá. Tomuto tématu věnoval Petrarca morální spis *De remediis utriusque fortunae* (O léčích na obojí štěstěnu).

∞ TULLIA D'ARAGONA kolem 1510–1556

Byla dcerou ferrarské kurtizány Giulie Campanové a sama šla ve stopách matky. Za svého otce prohlašovala kardinála Luigiho d'Aragona. Pobývala postupně ve Ferrare, v Benátkách (kolem roku 1534), v Sieně, ve Florencii a v Římě. V pamfletu *Hodnocení benátských kurev* (*Tariffa delle puttane a Venezia*), pocházejícím z aretinovského okruhu, obsadila osmé místo. Mezi její benátské milence patřili literáti Francesco Maria Molza a Benedetto Varchi; oba figurují v jejím dialogu *O nekonečnosti lásky* (*Dell'infinità dell'amore*, 1547).

Dialog svědčí o dobré znalosti hlavních pojednání o teorii lásky (Platon, Ficino, Bembo, Leone Ebreo, Sperone, jenž ji a její přátelský okruh evokoval ve své *Rozpravě o lásce* a zajistil jí tak značnou proslulost). Předmluvu k němu napsal Varchi, který text zredigoval spolu s literátem Girolamem Muziem (měl však na traktátu zřejmě větší podíl než jen redakční).

Tullia psala rovněž petrarkistické verše a v oktávách zpracovala starý rytířský příběh Guerina Meschina.

Z O NEKONEČNOSTI LÁSKY (*Dell'infinità dell'amore*)

VARCHI

Když už jsem přišel na ples, musím tancovat. Ze všech autorů, jež jsem četl, ať starých nebo moderních, a kteří v jakémkoli jazyce psali o lásce, se mi nejvíce líbí Filon.¹ Řekl bych, že od něho jsem se naučil nejvíce, neboť podle mého skromného mínění o ní hovoří nejen v nejobecnější rovině, ale také nejpravdivěji a možná nejučeněji.

TULLIA

A četl jste Platona? A *Hostinu*² pana Marsilia Ficina?

VARCHI

Ano, paní, a obě ta pojednání pokládám za podivuhodná. Ale Filon mě uspokojuje více, myslím, že je to tím, že těm druhým tolik nerozumím.

¹ Leone Ebreo.

² *Commentarium in Convivium Platonis de Amore* z roku 1469; pravděpodobně v témž roce pořídil Ficino i italskou verzi komentáře, nazvanou *Sopra lo Amore* (viz sv. I, s. 262–267).

TULLIA

To je velká pochvala.

VARCHI

Byla by, kdyby se mu jí dostalo od někoho, jehož rozum to dokáže posoudit, a kdyby ho druzí nepředěšili.

TULLIA

Stačí; také jsem si to myslela, ale pak mi řekli – už nevím, kdo to byl –, že tvrdí věci, jež nejsou peripatetické, a přestala jsem ho číst.

VARCHI

Udělala jste velkou chybu. Také v Platonovi jsou věci, které nejsou peripatetické. Kdo chce posuzovat knihu, musí si všímat toho, čeho je v ní nejvíce a co je v ní nejlepší. Ale ať jí každý rozumí, jak je mu po chuti. Dopřejme druhým, co chceme, aby bylo dopřáno i nám, to jest říci svobodně své mínění. Kdo tak činí, neklame nikoho, kdo si nepřeje být oklamán, neboť každý má právo mu buď nevěřit – když věci sám rozumí lépe –, anebo žádat další poučení – když mu věc není jasná. A komu se zdá, že věci rozumí, ten jako by jí rozuměl doopravdy, alespoň ze svého pohledu; a nejspíš by bylo bláznovství chtít ho vyvést z bludu, v němž se mu tak zalíbilo. Tvrdím, že o Lásce se psalo mnoho a psali o ní mnozí, ten učeně a ten elegantně, a jeden říkal to a druhý ono; ale já přede všemi dávám přednost Filonovi, třebaže v některých bodech – zvláště tam, kde mluví o věcech židovské víry – ho spíše omlouvám, než abych s ním souhlasil. Nehovořím na tomto místě o těch, kdo nemluvili o Lásce, jaká je, ale jak ji sami zažili či jak by si ji představovali, a vykreslovali tudíž nikoli její povahu, ale svůj vlastní charakter a charakter svých žen. O tom můžeme rozprávět jindy, neboť o Lásce se nikdy nedá říci tolik, aby nebylo co dodat. Za sebe mohu říci, že se tímto tématem nikdy neunavím ani nepřesytím, ale nechci vás obtěžovat.

TULLIA

Zdá se, že nás neznáte. Překvapil jste nás. Když jsem se vám omlouvala, byla jsem přesvědčena, že chcete Filona hanit. A když jsem vás pak slyšela tolik ho chválit, myslela jsem – a myslím, že nejen já –, že míříte jinam.

VARCHI

Kam?

TULLIA

Ptáte se, kam? Ne k Filonovým *Dialogům*, ale k *Hovorům asolským* ctihodného Bamba.

VARCHI

Proč jste si to myslela?

TULLIA

Protože necháme-li stranou, že toto dílo si zaslouží veškerou chválu všech lidí, zde není nikoho, kdo by nevěděl, jak už celá léta chováte nekonečnou náklonnost k Jeho veleduštojně Eminenci.³

VARCHI

Chovám náklonnost a nekonečnou úctu nikoli k Bembovi, ale k jeho laskavosti; obdivuji a uctívám nikoli Bemba, ale jeho ctnosti, jež jsem nikdy nechválil tolik, aby se mi nezdálo, že jsem řekl málo. A netvrdím, že by *Hovory asolské*, které jsem tisíckrát oslavil, nebyly nadmíru krásné a že by se v nich nespojily veliký duch a podivuhodná výřečnost. Filon však sledoval jiný cíl; a pokud lze o záležitostech lásky říci mnohem více a jistě i půvabnějším slohem, nemyslím, že lze o nich promluvit lépe. Ale nechte si to prosím pro sebe, ať z toho nevzejde nějaká šeptanda, že mluvím o Bembovi špatně a že se proti němu bouřím.

TULLIA

Žádný strach. Ale vraťme se k našemu rozhovoru a řekněte mi, co z toho, o čem jsem mluvila, vzbouzí vaše pochybnosti.

VARCHI

Cožpak jsem vám neřekl, že to jsou malichernosti? Ostatně se obávám, že už si to nepamatují. A také se připozdívá, a já bych nerad tyto urozené pány nudil. Měl by nám zbýt čas na to, abychom vyslechli i je, neboť se za celý den ještě nedostali ke slovu.

TULLIA

O to se nestarejte, to jsou zbytečné ohledy, nikdo neprotestuje. Pokračujte, alou!

VARCHI

Nepopírám nic z toho, co jste řekla, naopak se vším souhlasím. Ale zaprvé: nechápu, z jakého důvodu haníte a nazýváte „nepočestnou“ onu lásku, jež je společná všem živým věcem. Mluvím o těch nejnižších, jimž je naopak vlastní, že jsou stvořeny spíše pro tuto lásku než pro onu vyšší, jak je patrné u bylin a rostlin, jež mají pouze vegetativní duši, a u zvířat, které mají kromě vegetativní i smyslovou duši, a také u lidí, kteří mají kromě vegetativní a smyslové duše navíc duši racionální čili rozumovou. Neboť Aristoteles praví, že muž, který již není schopen

³ Pavel III. jmenoval v roce 1539 Bemba kardinálem.

plodit, není více mužem, neboť nemůže konat to, k čemu ho příroda stvořila.⁴ Dále pak nevím, co byste řekla o těch, kdo milují chlapce a jejichž cílem, jak je zřejmé, nemůže být touha zplodit cosi, co by se jim samotným podobalo.⁵ A navíc: nejspíš není pravda, že všichni ti, kdo milují vulgární a smyslnou láskou, poté co došli naplnění své touhy, lásky zanechávají; naopak je mnoho těch, kdo pak hoří ještě prudším plamenem. Co se týče onoho prvního druhu lásky, prozatím zůstanu jen u těchto tří pochybností.

TULLIA

Ty pochybnosti nejsou vůbec malicherné a nedůležité, jak jste tvrdil. No ano, vím, že všechno promyslíte do detailu. Já vám odpovím, jak budu umět. Nejprve řeknu, že dobře vím, že nemůžeme být ani haněni, ani chváleni za něco, co máme od přírody. Proto ani u rostlin, ani u zvířat nelze takovou lásku kárat, a nelze ji ani nazývat smyslnou a nepočestnou. Dokonce ani u lidí ne, spíše ji můžeme a musíme chválit;⁶ a to tím spíše, že lidé plodí věci dokonalejší a důstojnější než rostliny a zvířata. Je však nutné, aby tato touha nebyla bezuzdná a nepřesáhla zdravou míru, což je u lidí, kteří mají svobodnou vůli, dost častý případ. Zato se tak neděje u rostlin a u zvířat, ne proto, že jsou to zvířata – jak odpověděla jedna císařovna –, ale protože jsou vedena rozumem, který nechybuje.⁷ Nuže, jako si nezaslouží hanu, nýbrž spíše chválu ten, kdo jí a pije, neboť touto cestou obnovuje přirozené teplo a niternou vlhkost a udržuje se při životě, tak si zaslouží chválu, a nikoli hanu člověk, jenž plodí to, co se mu podobá, a udržuje se tím ne sice ve své jedinečnosti (sám o sobě), ale alespoň ve svém druhu. Ale jako je hoden nejen výtky, ale i trestu ten, kdo jí a pije buď více, než je třeba, anebo na nevhodném místě a v nevhodnou dobu, takže to, co by mu mělo prospívat, mu škodí, tak také, a mnohem více, si zaslouží trest a výtku, kdokoli se bez řádu a míry vydává všanc tělesným chtcím, a podřizuje takto smyslům onen rozum, který by v něm měl kralovat, a stává se, stručně řečeno, z rozumné bytosti tupým zvířetem. Krom toho, nepřivádí vám to na mysl onoho Lavinellova⁸ svatého poustevníka, který říkal, že by nám příroda příliš ukřivdila a zachovala se k nám hůře než macecha, kdyby byl náš uložený kapitál určen pouze ke ztrátě, a nikdy k zisku? Protože jestliže se ze zvířat nikdy nestanou rostliny, zatímco z nás se zvířata stávají, nemohou se z nich žádným způsobem stát ani lidé, zatímco my se můžeme stát anděly, a to skrze lásku. A jako nemůžeme dost pohanět každého z lidí, jejichž stupeň je stupněm dokonalosti, za to, že skrze nepočestnou lásku

4 O plození a rodině hovoří Aristoteles v *Politice*.

5 Odkaz na Platonovu *Hostinu*, kde se nadřazuje láska k chlapcům nad lásku heterosexuální.

6 Tullia d'Aragona odpovídá v logice své profese, v dalším nicméně přináší náležitě korektury.

7 Zvířata jsou vedena smyslovým rozumem, který jedná instinktivně, a tudíž se nedopouští chyb.

8 Jeden z mluvčích Bembových *Hovorů asolských* (viz s. 18n.).

klesli na úroveň šelem, tak nemůžeme dost vynachválit toho, kdo skrze božskou lásku vystoupil na stupeň bohů. Ale co ještě mám dodat, když o tom tak učeně a půvabně pojednal onen vskutku božský muž? Pokud jde o mne, nikdy nečtu slova onoho svatého poustevníka, aniž bych celá necítila, že nevímjakým způsobem stoupám od země a jsem odnášena do nebe za tak sladkých tónů a zpěvů a s takovou radostí a údivem, že to nedokážu popsat a že ten, kdo to nezakusil, tomu nedokáže uvěřit.

Přeložil Jiří Pelán

FILOSOFICKÝ TRAKTÁT

∞ PIETRO POMPONAZZI
1462–1525

Studoval lékařství v Padově. Od roku 1488 sám vyučoval na padovské univerzitě svobodná umění a od roku 1499 přírodní filosofii. Později působil i na univerzitách ve Ferrare (1509) a v Bologni (1511). Dokládají-li traktáty o lásce intenzitu renesančního platonismu, Pomponazzi je jedním z nejvýznamnějších představitelů renesančního filosofického aristotelismu. Jde ovšem o aristotelismus, který polemizuje s aristotelismem středověkým, jak jej reprezentoval Tomáš Akvinský: základním textem není pro Pomponazziho – tak jako pro celou padovskou orientaci – Aristotelova *Metafyzika*, ale jeho materialisticky orientovaná přírodovědná pojednání. Podstatnou inspirací byly v těchto souvislostech rovněž Averroovy komentáře. Pomponazziho nejprovokativnějším a zároveň nejvlivnějším dílem bylo jeho *Pojednání o nesmrtnosti duše* (Tractatus de immortalitate animae, 1516), v němž konstatoval, že z aristotelovských premis je nesmrtnost duše nedokazatelná. V obranách, jimiž hájil svůj názor před četnými polemikami, striktně rozlišil pravdu víry a pravdu rozumu (*Obrana proti Contarinimu*, Apologia contra Contarenum, 1518; *Obrana proti Nifovi*, Defensorium adversus Niphum, 1519).

Z POJEDNÁNÍ O NESMRTELNOSTI DUŠE (VII, XIII, XIV) (Tractatus de immortalitate animae)

Pojednání o nesmrtnosti duše vydal Pomponazzi v roce 1516, za svého bolognského působení. Traktát vyvolal značnou kontroverzi: odsoudil jej benátský patriarcha Antonio Contarini a papež Lev X. v roce 1518 Pomponazzimu nařídil, aby uvedl své učení v soulad s katolickou pravověrností. Pomponazzi se bránil tím, že mu šlo pouze o vyjasnění Aristotelovy pozice, a dosáhl toho (za přispění svého žáka, kardinála Pietra Bemba), že došlo k zastavení inkvizičního procesu.

Ficinův platonismus nesmrtnost duše vehementně obhajoval: právě díky jí mohl být člověk vnímán jako „copula mundi“. Už on nicméně polemizoval s náhledy, jež přinášely jiný výklad: s Averroem, který sice nesmrtnost duše nepopíral, ale nepřijímal její individuálnost a razil koncept monopsychismu (intelektu jako transcendentní substance, na níž jednotlivci participují), a se stoikem Alexandrem z Afrodisiady, který sice hájil pluralitu duší, ale rozumovou duši pokládal za smrtelnou. Pomponazzi zjevně stojí víceméně na alexandrovských pozicích, v závěru práce nicméně problém prohlašuje za neřešitelný:

přes značně radikální empirismus neškrtná beze zbytku ani teologický kontext. V závěru pojednání vystupuje Pomponazzi i jako pozoruhodný morální filosof, sdílející názor o „důstojnosti“ člověka.

SEDMÁ KAPITOLA, V NÍŽ JE VYLOŽEN TAKOVÝ ZPŮSOB VÝKLADU,
 PODLE KTERÉHO JE SMRTELNÉ A NESMRTELNÉ V ČLOVĚKU REÁLNĚ
 TOTÉŽ, AVŠAK ONA BYTOST JE NAPROSTO NESMRTELNÁ,
 JAKKOLI V URČITÉM OHLEDU SMRTELNÁ

PONĚVADŽ JSME TEDY ZCELA ODMÍTLI ZPŮSOB VÝKLADU, který míní, že v člověku jsou duše intelektivní a sensitivní reálně odlišné, zbývá jen výklad, podle kterého jsou intelektivní a sensitivní duše v člověku identické; to je možné, jak již řečeno, chápat třemi způsoby, avšak pouze dva z nich jsou rozumem přijatelné. Jeden způsob byl ten, že nesmrtnost je v člověku naprosto, zatímco smrtelnost pouze v určitém ohledu; třebaže z povahy dělení lze tento způsob výkladu rozdělit do dvou, totiž že buď je numericky jedna ve všech lidech, anebo že je duše mnohá podle mnohosti lidí. Zde se budeme zabývat pouze druhým případem a necháme stranou první, protože ten zjevně nikdo neuznává. Zato k druhému způsobu se hlásí mnozí a velmi znamenití autoři; podle mého soudu jej ovšem nejdůkladněji a nejjasněji rozebírá svatý Tomáš, a proto se omezíme na jeho výklady, které shrnu do pěti tezí, abychom se mohli tomuto výkladu věnovat po jednotlivých krocích.

Za prvé: intelektivní a sensitivní duše jsou v člověku reálně identické.

Za druhé: tato identická duše je vpravdě a naprosto nesmrtná, avšak je smrtelná v určitém ohledu.

Za třetí: tato duše je vpravdě formou člověka, a nejen cosi jako hybatel.

Za čtvrté: tato duše je numericky mnohá podle numerické mnohosti individuí.

Za páté: taková duše začíná bytí spolu s tělem, ale přichází zvenčí a je dílem samého Boha, a to nikoli skrze plození, nýbrž skrze stvoření; proto nezaniká spolu s tělem, ale oddělena trvá potom dále.

První z uvedených tezí je na základě předchozího naprosto zřejmá, a to nejen proto, že ve stejném subjektu nemohou být mnohé substanciální formy, nýbrž také proto, že bytost, jež vnímá a myslí, se ukazuje jako tatáž, a konečně i proto, že ve smrtelných lidech je sensitivní duše obsažena v intelektivní tak jako trojúhelník ve čtyřúhelníku.¹

¹ Teze vycházejí z Aristotelova spisu *O duši* a z *Teologické sumy* Tomáše Akvinského.

Avšak věta druhá, na které spočívá veškerá váha argumentu, totiž že takto identická duše je vpravdě nesmrtelná, třebaže je v jistém ohledu smrtelná, se vysvětluje různými způsoby. Za prvé tuto myšlenku potvrzuje Aristoteles ve III. knize spisu *O duši*, kde říká, že taková duše má schopnost přijímat všechny materiální formy; co však je takové, samo nemůže být materiální povahy, jak Aristoteles vykládá na stejném místě, protože přijímající musí být prosto přirozenosti přijímané věci. To je tvrzení, které připouští i Platon v dialogu *Timaios* a které, jak praví Averroes ve 2. knize spisu *O duši*, se obecně pokládá za pravdivé, pokud jde o reálnou a duchovní činnost.² Například oko přijímající obrazné podoby barvy samo musí být nebarevné, což obecně platí i o všech ostatních smyslech. Za druhé: kdyby byl intelekt materiální, pak by forma v něm přijatá byla poznávána potenciálně, a takto by buď nemohl poznávat, anebo by poznával pouze jednotlivě. Za třetí: v takovém případě by byl intelekt schopností orgánu – a ta by byla určena pouze k jistému rodu jsoucího anebo k jednotlivému, a proto by buď nepoznávala všechno, anebo by nepoznávala obecným způsobem. To potvrzuje také příznak, vycházející ze zkušenosti. Neboť způsob usilování o něco přirozeně následuje způsob poznávání; avšak intelekt uchopuje obecné, jež je věčné; proto i vůle bude toužit po věčném. Taková touha je přirozená, poněvadž všechny vůle usilují o věčné; přirozené usilování ale nemůže být marné, neboť podle I. knihy spisu *O nebě* Bůh ani příroda nečiní nic nadarmo. Tím je přesvědčivě prokázáno, že intelekt je naprosto nesmrtelný.

I Aristotelova slova v té věci jsou natolik jasná, že nepotřebují žádného vykladače, tím spíše když v I., II. a III. knize spisu *O duši* říká, že intelekt je oddělený a nikterak není uskutečněním těla; tam, kde se zabývá činným intelektem, říká, že činný intelekt je vpravdě nemateriální, protože i možný intelekt je takovýto a činné stojí výše než trpné. Totéž pak tvrdí i v I. knize spisu *O částech živočichů* a v I. kapitole a ve 3. kapitole II. knihy spisu *O rozplozování živočichů*.⁴

Dvěma důvody je ale možné ukázat, že taková duše je v jistém ohledu smrtelná. Za prvé, jak to plyne z již řečeného, je duše intelektivní, sensitivní a vegetativní; jsou-li části vegetativní a sensitivní oddělené od intelektivní, potom podléhají zničení; tudíž intelektivní část není smrtelná sama o sobě, nýbrž proto, že zaujímá takový stupeň, který sám o sobě je smrtelný. Za druhé: lidská duše vykonává činnosti duše sensitivní a vegetativní pouze takovým nástrojem, který je pomíjivý. Není tedy smrtelná sama v sobě, ale na základě této činnosti a nástroje.

² Aristoteles, *De anima*, III, 4, 429a; Platon, *Timaios*, 36e-37a; Averroes, *De anima*, II, c. 7.

³ Aristoteles, *De coelo*.

⁴ Aristoteles, *De partibus animalium* a *De generatione animalium*. Spolu se spisem *De natura animalium* vydal tyto spisy ve svém latinském překladu Theodor Gaza v Benátkách v roce 1476 (četné reedice).

Třetí teze, totiž že tato duše je forma člověka, je zřejmá z obecné definice duše, jež je uskutečněním fyzického těla atd. a je principem, jímž nahlížíme, jak to na stejném místě jasně dokazuje Aristoteles.

Čtvrtá vyplývá ze třetí. Je-li totiž intelektivní duše formou, skrze kterou je člověk člověkem, pak – kdyby byla jediná ve všech lidech – by všichni lidé měli totéž bytí a činnost, jak již bylo řečeno, když jsme vyvraceli názor Komentátorů.⁵ Rovněž Aristoteles v textu 26 II. knihy *Fyziky* výslovně tvrdí, že duše jsou numericky mnohé, jak o tom byla již dříve řeč.

Pátá teze, totiž že tato duše je stvořená, vyplývá jednak z textu 26 II. knihy *Fyziky*: „vždyť člověka plodí člověk a slunce“, jednak z třetí teze, která říká: „forma, skrze kterou je člověk člověkem“, protože forma podle textu 17 ve XII. knize *Metafyziky* „započíná současně s tím, čeho je formou“, a konečně to vyplývá i ze 3. kapitoly spisu *O rozplozování živočichů*, kde Aristoteles říká, že pouze intelekt pochází zvnějšku. Že ale nevzniká plozením, to vysvětluje z toho, že to, co se rodí skrze plození, je materiální a podléhá zničení. Avšak ve druhé tezi již bylo dokázáno, že duše je nemateriální a nezničitelná. A z toho je také zřejmé, že je stvořena samým Bohem: jestliže není zplozena, je tedy stvořena. Na jiném místě se ale dokazuje, že pouze Bůh je stvořitelem. A vyplývá to rovněž ze 3. kapitoly II. knihy spisu *O rozplozování živočichů*, kde se říká: „pouze intelekt je tedy božský a nesmrtelný“. Je jasné, že je-li nesmrtelný, trvá i po smrti; také z textu 17 XII. knihy Aristotelovy *Metafyziky* je to patrné, když říká, že nic nebrání tomu, aby intelekt trval i po smrti.

Takto je vyjasněna celá teze.

OSMÁ KAPITOLA, V NÍŽ JSOU PŘEDNESENY POCHYBNOSTI O UVEDENÉM ZPŮSOBU VÝKLADU

NEJSEM NA VAHÁCH, POKUD JDE O PRAVDIVOST TOHOTO pojetí, protože jeho platnost posvěcuje kanonické Písmo, jež je dáno od Boha, a proto stojí výše než jakýkoli lidský rozumový důkaz a zkušenost. Pochybnosti však ve mně probouzí, zda tyto teze nepřekračují přirozené hranice tak, že předpokládají něco, co je buď předmětem víry, anebo obsahem zjevení, a zda se opravdu shodují s tím, co říká Aristoteles, jak prohlašuje svatý Tomáš. Protože ale chovám v nejvyšší vážnosti autoritu takového učence, a to nejen pokud jde o teologii, nýbrž i při výkladu Aristotela, neodvažoval bych se tvrdit cokoli proti němu, a proto to, co říkám, uvádím jako pochybnost, a nikoli jako tvrzení. Snad mi jeho nanejvýš učení stoupenci ukáží, kde je pravda. Nepochybuji o první

⁵ Mínen Averroes.

tezi, totiž že v člověku je sensitivní a intelektivní duše reálně identická. Značné pochybnosti mám však v případě dalších čtyř.

Za prvé pokud jde o to, že taková bytnost⁶ je o sobě a naprosto nesmrtelná, zatímco nevlastním způsobem a v určitém ohledu je smrtelná. Neboť stejnými důvody, jimiž se dokazuje tato teze, může být dokázána i teze opačná. Z toho totiž, že taková bytnost přijímá všechny materiální formy, že přijaté v sobě aktuálně poznává, že neužívá žádného tělesného orgánu a že touží po věčnosti i věcech nebeských, se dospělo k závěru, že sama je nesmrtelná. Jenže stejně tak by se mohlo dokázat, že je vpravdě naprosto smrtelná, protože jakožto duše vegetativní je činná materiálním způsobem, jako duše sensitivní nepřijímá všechny formy, užívá tělesného orgánu a touží po časném a pomíjivém. Pokud však nahlíží, potud bude v tomto ohledu nesmrtelná, poněvadž intelekt, jenž není spojen s tělem, je nesmrtelný, avšak ve spojení s tělem je pomíjivý, a protože při tomto způsobu činnosti neužívá žádného tělesného nástroje, jak říká sám Tomáš, když tvrdí, že je materiální akcidentálně a v jistém ohledu. Zdá se tedy, že důvod pro jedno tvrzení není silnější než důvod pro tvrzení druhé.

Za druhé: v jedné a téže bytnosti je cosi, co jí dává být smrtelnou, i cosi, co jí dává být nesmrtelnou. Poněvadž ji ale větší část směřuje spíše ke smrtelnosti než k nesmrtelnosti a jestliže podle I. a VI. knihy *Fyziky* „má jméno pocházet od toho, co převažuje“, potom by měla být označena spíše jako smrtelná než jako nesmrtelná. A nejen by měla být takto označena, neboť věčně vzato taková i jest.

Tento předpoklad objasníme takto: pozorujeme-li v člověku počet schopností, nalezneme pouze dvě, které svědčí o nesmrtelnosti, totiž intelekt a vůli, zatímco bezpočtu je těch, ať na straně sensitivní anebo na straně vegetativní, které všechny dosvědčují smrtelnost.

Nadto: zkoumáme-li obyvatelné oblasti, mnohem více lidí se podobá spíše divé zvěři než lidem; v obyvatelných krajích najdeš totiž jen zřídka takové, kteří jsou rozumní. A hledáme-li mezi rozumnými, lze i je prostě nazvat nerozumnými, neboť za rozumné se považují jen ve srovnání s jinými, zcela zvířecími. Podobně se říká o ženách, že žádná není moudrá, pokud ji nesrovnáváme s ženami nanejvýš pošetilými.

A dále: zkoumáš-li intelektuální nahlížení samo a zvláště pak to, jež se týká bohů – avšak: proč právě bohů? Vždyť i to, které se týká přirozených a smysly zprostředkovaných věcí, je tak temné a tak nejisté, že náležitější by bylo nazývat je dvojí nevědomostí než poznáváním, a to jak ve smyslu odepřeného poznání, tak i pokud jde o schopnost poznávání. K tomu ještě uvaž, jak málo času lidé věnují intelektu a jak mnoho jiným schopnostem, čehož výsledkem je, že taková

⁶ *Essentia*, podstata.

lidská bytost je vpravdě tělesná a pomíjivá a pouhý stín intelektu. To je patrně příčinou toho, proč se mezi tisíci lidí stěží najde jeden, který se zabývá vědami a je oddaný intelektuální duši.

Příčina je přirozená, poněvadž přirozený je účinek: tak tomu bude vždy, třebaže buď v menší, buď ve větší míře. Příčina, tvrdím, je to, že člověk je více sensitivní než intelektuální, více smrtelný než nesmrtelný. Což je patrné i z toho, že mnozí při definování člověka uvádějí slovo „smrtelný“ jako specifický rozdíl.⁷ Uvážíš-li tedy, jak pravím, toto všechno, pak pohled opačný než názor svatého Tomáše se bude jevit více souhlasit s pravdou.

ČTRNÁCTÁ KAPITOLA, V NÍŽ SE ODPOVÍDÁ NA NÁMITKY

KDYŽ SE ZNOVU VRÁTÍME K TOMU, ČÍM SE ZDE ZABÝVÁME, tvrdíme, že cílem lidského rodu vůbec je podílet se na oněch třech intelekttech, díky nimž jsou lidé spolu navzájem spojeni a žijí;⁸ jeden je druhému buď užitečný anebo nutný, tak jako všechny články v jediném člověku mají společnou účast na životním duchu a jsou činné ve vzájemné shodě. Tohoto cíle nemůže být člověk zbaven.

Pokud však jde o praktický intelekt, který náleží člověku vlastním způsobem, má jej člověk mít způsobem dokonalým. Neboť k tomu, aby se řádně zachovával lidský rod, musí být jeden každý člověk morálně ctnostný, a pokud je to možné, být prost neřesti; neřest na něm takřikajíc lpí jako jeho vlastnictví, a to bez ohledu na jeho stav: ať je nuzný, chudý či bohatý, prostředně zámožný či majetkem oplývá. V případě ostatních intelektů to nejen není nutné, nýbrž dokonce ani možné. Ani to není pro lidský rod příhodné. Svět by zanikl, kdyby se každý člověk věnoval spekulativním vědám, ba nepřežil by ani takový člověk, poněvadž je nemožné, aby jediný rod lidí, totiž filosofů, dostačoval sám sobě, což je stejné i v případě stavitelů anebo jiných. Nadto je nemožné, aby jeden dokonalým způsobem konal úkoly jiných, či dokonce všech, stejně jako to není možné v případě článků organismu.

Proto je univerzálním cílem lidského rodu v jistém ohledu podílet se na intelektu spekulativním a intelektu zhotovujícím, avšak dokonalým způsobem pouze na praktickém. Veškerenstvo by se totiž zachovávalo nejdokonalejším způsobem, jestliže by všichni lidé byli ctnostní a nejlepší, nikoli ale tehdy, jestliže by všichni byli filosofové, kováři anebo stavitelé. Jinak je tomu s morálními ctnostmi než se schopnostmi v uměních a vědách, kde jedno brání druhému a kde zabývání se

⁷ Například sv. Augustin v *Boží obci*, IX, 13.

⁸ Podle Aristotelovy *Etiky Nikomachovy* rozlišuje Pomponazzi intelekt spekulativní (znalost metafyzických a přírodně-filosofických principů), praktický (znalost mravních principů, rozpoznávání dobra a zla) a zhotovující (znalost výrobních principů).

jedním znemožňuje zabývat se druhým. Naopak morální ctnosti, jak je řečeno v *Etice*, jsou navzájem propojené, a kdo má dokonale jednu, má všechny. Proto by všichni měli být dbalí a dobří: naproti tomu být filosofem, matematikem, architektem jsou cíle částečné, tak jako má svůj úkol mozek a svůj mají játra. Tato nerovnost v lidském rodu nesmí vést k závisti a různicím, tak jako k nim nevede ani různost v člancích, nýbrž k jednotě a míru, zejména jestliže by každý měl být mravný, protože takovému člověku jsou tyto věci vzdáleny. A poněvadž každý prvek je v celku kateporematicky umístěn náležitým způsobem, jakkoli jedna jeho část lépe než jiná – vždyť ne každá část ohně sahá až k měsíční sféře, nýbrž jen tak, že je spojena s celkem, a ne každá část země je středem světa, leč ve smyslu celku –, tak každý člověk má poslední cíl, který náleží části jen tehdy, pokud je součástí lidského rodu. Postačuje však, má-li člověk společný lidský cíl.

Proto se na uvedenou argumentaci odpovídá takto: i když je člověk smrtelný, může každý člověk mít cíl, který v univerzálním ohledu náleží člověku: kdo však usiluje o to, co náleží nedokonalejší části, nemůže takového cíle dosáhnout a ani to není cíl náležitý. Tak jako ne každý článek může mít dokonalost srdce nebo oka – protože pak by živočich přestal žít –, tak také by zaniklo lidské společenství, jestliže by se každý člověk věnoval spekulaci. Z tohoto důvodu jsou nutná i četná podnebí a různé oblasti. Štěstí totiž nespočívá ve spekulativním způsobu života na základě dokazování, jako by bylo něčím, co univerzálně náleží lidskému rodu, nýbrž jako to, co patří první a hlavní jeho části. A i když ostatní části nemohou tohoto štěstí dosáhnout, neznamená to, že jsou cele štěstí zbavené, poněvadž mohou mít cosi z intelektu spekulativního a cosi z intelektu zaměřeného k vytváření a dokonalým způsobem intelekt praktický. Což je stav, který dokáže takříkajíc přinést blaženost jednomu každému. Ať rolník či kovář, ať nuzný či bohatý, může být nazván šťastným, pokud žije mravně; toto pojmenování si zaslouží a bude spokojen se svým osudem. Avšak nehledě na štěstí morální lze mluvit o šťastném rolníkovi anebo o šťastném staviteli, pokud si šťastně vede při rolnickém konání anebo při stavbě domu, třebaže označení „šťastný“ zde neplatí ve vlastním smyslu. Neboť tyto věci nejsou v lidské moci na rozdíl od ctností a neřestí. A lidský rod není tedy bez cíle, pokud se o něj sám nepřipraví.

A k dalšímu, co se ještě dodalo, totiž že spekulativní myšlení není schopno učinit člověka šťastným, protože je velice slabé a temné, je třeba říci následující: tak je tomu ve vztahu k věcem věčným a k myšlení inteligencí, avšak mezi věcmi smrtelnými nemůže být nic vyššího, jak říká Platon v *Timaiovi*. Smrtelný člověk nemá toužit po nesmrtelném štěstí, protože smrtelnému nenáleží nesmrtelné, například nesmrtelný hněv je pro smrtelného člověka nenáležitý, jak v II. knize *Retoriky* praví Aristoteles. Proto jsme nejprve uvedli, že jedné každé věci náleží jí přiměřený cíl. Jestliže bude člověk uměřený, nebude toužit po nemožném, které

mu nepřísluší: být šťasten takovým způsobem je cosi, co je vlastní bohům, kteří nikterak nezávisejí na látce a změně. Pro lidský rod, který je uprostřed mezi smrtelným a nesmrtelným, platí opak.

Nadto bylo řečeno: cíl má přinést klid, avšak tento cíl lidskému intelektu a lidské vůli žádný klid nedává, na což odpovídáme, že Aristoteles na konci I. knihy *Etiky* netvrdí, že lidské štěstí dává dokonalý klid, nýbrž říká, že ať už je člověk jakkoli šťastný, nikdy není tak pevný, aby jej mnohé z jeho klidu nevytrhovalo – jinak by ani nebyl člověkem, avšak to neznamená, že je mu štěstí nedosažitelné; ne každý vítr vyvrátí strom z kořenů, jakkoli hýbe jeho listím. Proto pro lidské štěstí dostačuje stálost, o kterou se člověk nenechá připravit, třebaže je vystavena otřesům, a kterou lze dokonce dosáhnout v každém věku: v mládí, jakkoli mu chybí přesné poznání, které se dostavuje teprve v mužném věku, může mít to, které náleží mladému věku, a být spokojen přiměřeně tomuto věku; neusiluje o více než o to, co je mu přiměřené. Proto také, jak již bylo řečeno, není sužován nepokojem.

Bylo-li dále řečeno, že nikdo nezná tolik, kolik znát může, a že toto vědění nikdy není tak jasné, aby nemohlo být ještě jasnější, odpovídám, že toto vše člověka nezbavuje štěstí, pokud zná tolik, kolik je mu v jeho stavu přiměřené, a ze své strany ničeho nepostrádá. Žádost uměřeného člověka chce pouze tolik, kolik dokáže strávit; o uměřeném muži svědčí, že je spokojen s tím, co mu náleží a co mít může.

Dále ještě bylo uvedeno: poněvadž člověk ví, že může štěstí rychle ztratit a být o ně mnohými způsoby připraven, je to pro něho spíše bída než štěstí. Na to lze odpovědět, že pouze neušlechtilý člověk si nepřeje navrátit to, co zdarma získal, jestliže se předpokládá, že je mravný; i staří nazývali život očištěm, poněvadž člověk jej získal, jen pokud ví, že jej bude muset zase přírodě vrátit. Bude děkovat Bohu i přírodě a vždy bude připraven zemřít; smrti se nebude bát, poněvadž strach z nevyhnutelného je zbytečný, a ve smrti nebude spatřovat nic zlého.

A jestliže se dále vyvozovalo, že postavení člověka je mnohem horší než postavení kteréhokoli zvířete, podle mého mínění toto není názor filosofický, neboť jakkoli se konání zvířat jeví z hlediska jejich rodu jako klidné, z hlediska rodu intelektuálních bytostí jsou pokládána za klidu zbavená. A kdo by chtěl být raději kamenem anebo jelenem s dlouhým životem než člověkem, ať jakkoli ubohým.⁹ Vždyť člověk nadaný rozvážností dokáže v jakémkoli stavu a čase zachovat klid ducha, třebaže sužován tělesnými útrapami. Ba člověk moudrý by spíše volil žít v krajní nouzi a nepřízni, než aby v přízni žil jako hlupák, tupec a člověk neřestný.

⁹ Jedna z pasáží, jež dokládají, že Pomponazzi četl i Ficina a jeho vysoké mínění o pozici člověka v univerzu jakožto spojnice mezi neživým a božským sdílel.

Rovněž není pravda, že tváří v tvář nesmírným námahám, nutnosti zřeknout se tělesných rozkoší, pouze temnému poznání věci a snadné ztrátě toho, čeho nabyt, by se člověk, pokud jedná podle rozumu, raději přiklonil k neřestem a věcem tělesným než k tomu, aby získával vědění. Sebenepatrnější částčka vědění a ctnosti je přece lepší než všechna tělesná potěšení, a dokonce i než sama království, v nichž se rozmáhá tyranie a neřesti. Proto tedy první argument zjevně nikterak nepřesvědčuje o tom, že duše je nesmrtelná.

K druhému argumentu, v němž se vyvodilo, že přijmeme-li smrtelnost duše, nemůžeme nikdy zvolit smrt, je třeba říci, že nic takového z teze nevyplývá, ba spíše že z ní plyne pravý opak. Neboť v třetí knize *Topik* je řečeno: „ze dvou zel je třeba dát přednost menšímu“. A v III. knize *Etiky*: „třeba volit dobro a vyhýbat se zlu“. Když tedy nejvyšší ctnost získá ten, kdo zvolí smrt za vlast, za přátele anebo aby se vyhnul neřesti, a jestliže z toho mají prospěch mnozí další, jelikož lidé takové jednání přirozeně chválí a jelikož není nic vzácnějšího a šťastnějšího než právě ctnost, pak je třeba volit právě takové jednání. Kdo páchá zločin, velmi škodí společnosti, a tedy i sobě, protože je částí této společnosti; propadá neřesti, která je největším neštěstím, neboť přestává být člověkem, jak říká Platon na četných místech své *Ústavy*: tomu je tedy třeba důvodně se vyhýbat. Získání této ctnosti má pak za následek štěstí anebo přinejmenším notný díl štěstí, ať jakkoli se zdá trvat jen krátce, zatímco po hříchu následují bědy, poněvadž, jak dosvědčuje Platon, neřest je neštěstí a nakonec i smrt, jestliže kvůli spáchanému zločinu člověk přichází o nesmrtelnost, pokud nesmrtelností není špatná pověst a hanba. Je zřejmé, že menším zlem je spíše první než druhé, protože žít dlouho se špatnou pověstí není lepší než žít krátce a s chválou: tak je také třeba dávat přednost lidskému životu, ať je jakkoli krátký, před životem zvířete, ať už by trval jakkoli dlouho. Protože Aristoteles v I. knize *Etiky* říká, že „dlouhého života není třeba si cenit výše než krátkého, není-li též všechno ostatní stejné“.

Avšak ani smrt se v takovém případě nevolí sama pro sebe, protože sama není nic: volí se totiž chvályhodné jednání, i když má za následek smrt; tím, že se někdo vyhýbá neřesti, neodporuje životu, protože život je sám dobrem, nýbrž vzdává se neřesti, po které by následoval život. Pokud jde o to, co je řečeno ve *Faidonovi*, Platon v *Ústavě* a v *Kritónovi* tvrdí, že tak jako je třeba odmítnout život s nevyléčitelnou chorobou, ba odejít ze života, tak je třeba rovněž vymycovat duši zatíženou hříchem; jestliže by totiž duše navěky žila v hříchu, bylo by to nejvyšší neštěstí, poněvadž duši nic neškodí více než neřest. A takto mluví Platon o něčem, co se skutečně může stát. Kdyby totiž lidé nemohli doufat v lepší život po smrti, nepochybně by to těžko snášeli, neboť neznají výtečnost ctnosti a hanebnost neřesti. Pouze filosofové a lidé usilující o ctnost, jak říká Platon v *Ústavě* a rovněž Aristoteles v IX. knize *Etiky*, vědí, jakou radost způsobují ctnosti a jakou

bídu neznalost a neřesti. V *Obraně*, kterou napsal Platon, Sókratés říká: „ať je duše smrtelná či nesmrtelná, smrtí je třeba pohrdat“. A není správné odvrátit se od ctnosti, ať už se po smrti děje cokoli. Soudím, že stejným způsobem je třeba vykládat slova svatého Tomáše z *Výkladu apoštolského vyznání víry*, totiž nikoli že se má páchat násilí spíše než podstupovat smrt, je-li duše smrtelná – soudím, že uvedené tvrzení není ani moudré, ani teologické –, nýbrž že lidé, kteří neznají výtečnost ctnosti a hanebnost neřesti, by spíše spáchali cokoli zlého, než aby podstoupili smrt. A právě proto, aby lidé krotili své odpudivé žádosti, je jim dána naděje na odměnu a strach z trestu.

Přeložil Miroslav Petříček

PETRARKISTICKÁ LYRIKA

O vlastní lyrice vrcholné renesance lze říci obecně trojí: vzrostla nesmírně objemem, není básníka, i když jeho vlastní význam leží v oblasti jiné, aby nepokládal za povinnost podat výkony v oboru canzon, sonetů, ballat atd.; je i nadále naprosto ovládána platonskou koncepcí lásky a vzorem Petrarkovým, takže je ji možné dobrým právem nazvat prostě petrarkismem; zhusta v ní přestává být hlavní otázkou nelíčená pravdivost citů, a i tam, kde mluví vskutku srdce, hlavní důraz je kladen na virtuózní vybroušenost formy a hříčkovou důvtipnost myšlenky, podstatou této poezie je vpravdě *cizelérství*, literární *klenotnictví*. Jak již řečeno, iniciátorem této tendence byl Pietro Bembo, hlasatel toskánského jazykového purismu, opřeného o studium Petrarky a Boccaccia, a v poezii hlava básnického petrarkismu, vyznačujícího se otrockou imitací Mistra, ale i nesmírnou pečlivostí formovou: trávil prý až celé roky nad jediným sonetem.

∞ GIOVANNI DELLA CASA

1503–1556

Studoval v Bologni a v Padově, kde se seznámil s Pietrem Bembem a zdokonalil se v řečtině. Od roku 1549 pobýval v Římě a stýkal se s Franceskem Bernim, Annibalem Carem, Angelem Firenzuolou, Franceskem Mariou Molzou a dalšími. S nástupem Pavla III. (1534) se mu otevřela cesta k církevní kariéře. Jako papežský nuncius v Benátkách se podílel na přípravě Tridentského koncilu, inicioval zřízení inkvizičního soudu a spolupracoval na sestavení indexu zakázaných knih (ježž ovšem benátský senát neschválil). Mezi jeho benátské přátele patřili Pietro Aretino, Jacopo Sansovino a Tizian. Je autorem petrarkovských *Rime* (Básně, 1558), životopisů některých slavných současníků (Pietra Bemba, Gaspara Contariniho aj.) a proslulého traktátu *Galateo aneb o mravech* (Il Galateo ovvero de' costumi, 1558), kde ve formě naučení vychovatele žáku podal obraz toho, co doba považovala za dobré mravy, garantující společenský úspěch.

LÁSKO, TVÁ STEZKA VEDE K ZTROSOTÁNÍ

(Amor, per lo tuo calle a morte vassi)

Lásko, tvá stezka vede k ztroskotání,
cítím, že zakrátko mě zabije
ta stálá trýzeň; vzdor však marný je;
neumím změnit směr, a nechci ani.

Touha je šíp a vítr; blížek zkázy,
nevěřím, že se ještě uzdravím.
Sám se sebou v své mysli rozprávím
a žehráám na smrt, která nepřichází.

Nemýlím-li se, už jen krok mě dělí
od přehořkého konce; přesto díky
za to, že směl jsem pobýt ve tvé říši.

Málo jen zbývá; věru, sotva dýši;
však neskrblím, rád dám ti život celý;
už, Lásko, chápu, jaké jsou tvé zvyky.

Přeložil Jiří Pelán

Studoval filosofii v Bologni, Padově a Ferraře. Přátelsky se stýkal s Pietrem Bembem, později též s Annibalem Carem. Vstoupil v Římě do služeb kardinála Farneseho; poté co byl kardinál zvolen papežem (roku 1534 jako Pavel III.), byl pověřován významnými úkoly (roku 1534 byl jmenován římským guvernérem, roku 1535 byl členem poselstva za Karlem V., roku 1538 byl velitelem Romagne, později vrchním velitelem ve válce s Colony). Krátce před smrtí byl jmenován biskupem ve Fossombrone. Guidiccioni je autorem petrarkistického zpěvníku (*Rime*, posmrtně 1559), v němž místy zaznívají už prebarokní tóny a rezonuje pohnutá doba. Zanechal rovněž velmi zajímavý listář.

NEDRŽÍŠ SLIBY, LÁSKO TYRANE
(Le tue promesse, Amor, come sen vanno)

Nedržíš sliby, Lásko tyrane,
čas trýzně je tu záhy a je dlouhý!
Jaké se v srdci rodí divé touhy,
když naděje jsou nejhůř zklamané!

Vím, cítím, z tebe pochází jen škoda;
jsme pro tebe jen předmět posměchu.
Dopřej mi krátký klid a útěchu,
uzdrav mou ránu, jež tak slastně hlodá.

Kéž by ten zlatý šíp, jež tvoje ruka
vyslala, zas mi vrátil naději,
v níž všechno moje štěstí bylo skryto!

Bud' upřímná a utiš moje muka,
a mroucí srdce sevři pevněji,
jaks činila, když ti ho bylo líto.

Přeložil Jiří Pelán

PŘIVYKNĚME SI NA SMRT, JE-LI SMRTÍ
(Avveziámci a morir, se proprio è morte)

Přivykněme si na smrt, je-li smrtí
(a není-li blaženým žitím spíše),
navrací-li se duše do své říše,
kde světlo čeká ji a spočinutí.

Přepevným uzlem spjata, duše bydlí
v těle, jež od ní žádá marná díla;
neví, jak z propasti, v níž zabloudila,
do výšin vzlétnout rozvážnými křídly.

Tak lákají ji viditelné tvary
a všechno šalebné a pomíjivé,
že na svou urozenost zapomíná.

Já rád však půjdu, zesláblý a starý,
ve stopách smrti, tolik spravedlivé,
a mrzká je mi každá cesta jiná.

Přeložil Jiří Pelán

Baron z Belmonte v Kalábrii, byl jedním z nejsobitějších petrarkistů 16. století. Pro útisk poddaných byl místodržitelem odsouzen k vyhnanství na Liparské ostrovy a k pozastavení výkonu feudálních práv; po omilostnění se mstil za utrpěné příkoří, což mu vyneslo další soudní procesy. Roku 1553 se zúčastnil válečné výpravy proti Sieně; po návratu do Neapole byl za neznámých okolností zabit. Jeho verše, z nichž část je věnována jeho ženě Camille Caraffové a část Vittorii Colonně, vyšly až posmrtně: v roce 1617 vydal poprvé větší soubor (36 básní) G. B. Basile, celý korpus (50 skladeb, převážně sonety) vydal 1758 S. Spiriti. Tematika básní je milostná, politická a introspektivní; jejich výraz je už prebarokní svým sklonem k antitezi a působivé metafoře.

PANÍ, TYS BYLA VÝCHOD ZÁŘIVÝ

(Donna che di beltà vivo oriente)

Paní, tys byla východ zářivý¹
 vši krásy; věrně's po mém boku stála;
 a proti světu byla pevná skála,
 jež necítí bouřlivé poryvy.

Teď, poté co na západ odešla jsi,
 viz pustý, temný vrch, kde zemdlený
 oplakávám tvé oči, plameny
 již pohaslé, a tvoje plavé vlasy.

Tvá smrt, žel, přivedla mě na tu horu
 a v srdci mém, kde zeje puklina,
 dlí bolest, která rostla bez odporu.

Leč vím, že nadchází již hodina
 v tvé krásné tváři spatřit jinou zoru
 a položit ti hlavu do klína.

Přeložil Jiří Pelán

¹ Adresátkou básně je Galeazzova mrtvá choť Camilla Caraffová.

∞ LUIGI TANSILLO

1510–1568

Básník v neapolských službách, uhlazený petrarkovec, idylik a melancholik s živým smyslem pro přírodu, nejlepší v sonetech; Giordano Bruno, jehož otec byl Tansillovým přítelem, zařadil řadu těchto sonetů do svých *Eroici furori*, dává jim filosofický význam. Pěstoval i poezii nábožensko-didaktickou a proslul zvláště patnáctizpěvou epopéjí *Slzy svatého Petra* (Lagime di San Pietro, 1583), jež byla v Evropě velmi napodobena.

Také v Tansillovi se renesance nepochybně přechyluje již v baroko. Jeho nejrozsáhlejší dílo tematikou i tendencí zrcadlí ovzduší militantního, reformujícího se katolicismu, prosazeného na Tridentském koncilu. Sama jeho milostná a filosofující lyrika se heroizuje, láska i život jeví se v ní jako především vůle k velikosti, živí se z tragického pocitu existence a oblibuje si vidění světa v příkrých antitezích.

KDYŽ JSEM JIŽ ROZPJAL KŘÍDLA V KRÁSNÉM CHTĚNÍ

(Poi che spiegar'ho l'ale al bel desio)

Když jsem již rozpjál křídla v krásném chtění,
čím hlubší prostor pode mnou, tím víc
zdvímám svá pyšná křídla do vichřic
a s výše přezírám svět živoření.

Ikarův krutý úděl nepozmění
můj strmý let, tím spíš chci nebi vstříc:
vím, zřítím se a roztrhám se v nic,
nad tuto smrt však žádný život není.

Mé srdce volá: „Odvážlivče, stůj!
Kam unášíš mě? Utrpení zdrtí
tak krajní smělost.“ Já však díím: „Jen pluj,

výsostnou zkázu přijmi bez pohnutí
a zemři klidně, má-li osud tvůj
být nebem dovršen tak skvostnou smrtí.“

Přeložil Emanuel Frynta

NEBESA CHVÁLÍM, ŽE UŽ NECÍTÍM
(Ringrazio e lodo il ciel che più non sento)

Nebesa chválím, že už necítím
zlý osten v srdci bodat bez milosti,
že už se neužívám žárlivosti
a naději hrou stínů nesyším.

Jsem vyrván bolestem a krutým lstím
a těsné smyčce zamilovanosti:
zahanben kaji se z chyb minulosti,
jen sladkou volnost miluji a ctím.

Ať lásku stihne věčné zapomnění.
Ať slepé sny a touhy odletí,
z nichž vzešlo marné toužení a chtění,

úzkosti, žaly mé a oběti.
S myšlením, jež se ve mně takto mění,
odplouvá láska pryč z mé paměti.

Přeložil Emanuel Frynta

JAK OCEÁN, KDYŽ NEJVÍC ŘVE A BOUŘÍ
(Simil' all'Ocean, quando più fremo...)

Jak oceán, když nejvíc řve a bouří,
je život můj. S ním větry zuřivé
se krutě rvou. Mně touhy palčivé
a naděje a žaly srdce bouří.

Daleké břehy vlnobitím v moři
ohřmívají: a ve mně tesklivé
záplavy pláče, dmouce vody své,
bolestný soulad s nářkem hlasu tvoří.

Tam lodi jdou vstříc nebezpečství,
zde já jsem touhou k smrti utrmácen;
tam dme se proud, zde srdce mé se chví;

i moje slunce zastírá tma mračen.
Jen v jednom nejsem, vody, jako vy:
vy ztichnete – můj klid je navždy ztracen.

Přeložil Emanuel Frynta

VY STRMÉ HORY, NA NICHŽ TROSKY STOJÍ
(Strane rupi, aspri monti, alte tremanti ruine)

Vy strmé hory, na nichž trosky stojí,
v tvář nebes ryje černý spár vás všech,
k nimž vydrápou se vzhůru po srážech
jen mračna, jež se chmurným vzduchem rojí;

vy němé hvozdy s pyšnou hrůzou svojí,
zející černé sluje v útesech,
bezlidné, pusté, plné hnusných ech,
do nichž i bludné šelmy vlézt se bojí:

jak ten, kdo trýzní ztratil mysl jas
a v nářku štván je z kruhu lidských synů
svým šílenstvím, jdu vzlykat mezi vás,

a nezmění-li nebe, čím tu hynu,
pak tedy ještě zoufalejší hlas
v podsvětí zasténá v sluch smutných stínů.

Přeložil Emanuel Frynta

NA TVRDÉM LŮŽKU V DLOUHÉM PLÁČI TRÁVÍ

(Come uom, che giace, e piange lungamente)

Na tvrdém lůžku v dlouhém pláči tráví
člověk běh času v hořkých hodinách,
kámen i písek, fontána i prach,
doufá, že zabije zlo, jež ho tráví;

pak vidí, že proud bolů nezastaví,
že lék v nic rozplyne se ve mdlobách.
Umřelo dobro – v mlčení se stáh,
nic jiného též nechce pro své zdraví.

Léta jsem měl odvahu k nadějím,
že odloučenost, rozum, pohrdání
zhojí mé rány. Teď se trápím tím.

Když naděje vždy dosud marná byla,
ochotně před svým osudem se skláním –
chci chřádnout tu část života, jež zbyla.

Přeložil Jaroslav Pokorný

∞ VERONICA GAMBARA

1485–1550

Urozená paní v Correggiu, přítelkyně Bembova, básnířka inspirace převážně nemilostné, nejstarší z básnicích žen, které se na vrcholu renesance objevují v řadách petrarkistů.

TEHDY, KDY MLADÝ, KRÁSNÝ, TÁHL HLAVOU
(Mentre da vaghi e giovenil pensieri)

Tehdy, kdy mladý, krásný, táhl hlavou
roj myšlenek, bázlivá, veselá,
hned v slzách a hned šťastná docela,
zmítána touhou, tu klamnou, tu pravou,

já lítostivou a též hrdou písni
přála hlas srdci, které milujíc
spíše zlu nežli dobru kráčí vstříc,
a čelila tak neklidu a tísní.

V mé mysli nyní žije touha jiná
a veršům, jež mi tenkrát byly milé,
jsem uložila věčné mlčení.

Jestli mě ony řádky pošetilé
kdys těšivaly, cítím, že jsem vinna,
a kaji se dnes z toho zbloudění.

Přeložil Jiří Pelán

STANCE (—;)
(Stance)

I

Když vidím, jak se země přioděla
voňavým pláštěm a jak květiny
planou jak hvězdy na nebi a zcela
barvami zaplavují lučiny;
jak každá hbitá šelma osamělá
vychází z lesů, starých jeskyní,
a dnem i nocí, jak jí touha velí,
bez spočinutí pátrá po příteli;¹

II

když vidím, jak je všechno živé v střehu,
stromy a křoví tonou v zeleni;
a z ptačích hlasů slyším smích a něhu,
milostnou žádost, sladké vábení;
zvonivá řeka plyne podél břehů
a občas jasným stříbrem zapění;
že sama příroda v tom šťastném čase
potěšeně se kochá ve své kráse;

III

říkám si v duchu: Jak je krátké žití,
jež sotva přišlo, zase odlétá!
Nedávno sníh se prostíral a třpytil
po louce, jež teď v barvách rozkvétá,
týral nás mráz a déšť a krupobití
a nebesa se zdála zakletá,
a ony krásné šelmy v chladných horách
ukrývaly své touhy v lesních norách.

¹ Zařazujeme prvních 7 z 27 stancí, koncipovaných jako kontinuální meditace.

IV

Nad něhou snítek neozval se, smělý,
z půvabných ptáků ani jediný,
neboť když zadul vichr zdivočelý,
pták oněměl a uschly křoviny;
v ledovém hávu naráz znehybněly
kdys proudné řeky, čilé bystřiny;
a vše, co dneska září, v oné době
leželo bez radosti v choré mdlobě.

V

Tak prchá čas a neúprosným letem
odnáší roky našich životů.
Toť vůle nebes: dvakrát nerozkvetem,
té naděje nám není přáno tu.
Jak urozeným, tak i prostým dětem,
všem osud určil jednu jistotu:
byť Štěstěna jim přála zdar i stáří,
nakonec přijde smrt a všechno zmaří.

VI

Na odiv staví starou krutost svoji;
zbavuje žití slavné vladaře;
když nejvíce se nadějemi kojí,
rozbíjí trůny, kácí oltáře;
moc, sláva, pýcha před ní neobstojí;
všem dýchne mrtvým dechem do tváře;
jeden jak druhý se tu rozloučíme,
a zajme nás, a už se nevrátíme.

VII

A přesto bědní, zmíry pošetilí,
neznalí dobra, sobě na škodu,
uvízlí v těžkém bludu, v každé chvíli
hledáme další zlo a nehodu;
a s velkou námahou a velkou pílí
jdeme vstříc nejistému osudu,
a třebaže ne slast, leč žal nás sytí,
táhneme dál to choré živobytí.

Přeložil Jiří Pelán

Dcera kondotiéra Fabrizia Colonna, žena Ferranta d’Avalos, markýze z Pescary; do roku 1525 žije v Neapoli, po manželově smrti v kláštorech v Orvietu, Viterbu a Římě. Sama opěvána – platí jí milostná lyrika Michelangelova a řada básní Neapolce Galeazza di Tarsia –, těší se pověsti nejnadanější básnířky cinquecenta. Už v jedné z jejích prvních básní, v epištole ke svému choti válečníku, jenž padl do zajetí po bitvě u Ravenny (1512), zaznívájí – s podivuhodnou výmluvností – základní témata jejích veršů: obava z rizik manželova řemesla, úzkost ze samoty. Většina jejích veršů není milostnou poezií, ale spíše zduchovnělou vzpomínkou na zesnulého chotě, jež je záminkou duchovní meditace. Také její verše předjímají svými motivy lyriku evropského baroka.

LIST FERRANTOVI FRANCESKOVI D’AVALOS,
SVÉMU CHOTI,¹ PO PORÁŽCE U RAVENNY
(Epistola a Ferrante Francesco d’Avalos suo consorte
nella Rotta di Ravenna)

**Můj vzácný pane, posílám Ti list,
ať víš, jak steré trápení mě kručí
a nepokoj mě nepřestává hrýzt.**

**Proč právě ty jsi zarmoutil mou duši?
Proč tvůj meč nebyl nebem požehnán
a nejdeš, jak se na vítěze sluší?**

**Jak věřit, že můj otec i můj pán,
markýz i Fabrizio,² mi v těžce době
zasadí tolik hořkých, krutých ran?**

**Soucít s otcem i vroucí láska k tobě
mé srdce rvou jak hadi, lačníci
mou krví trochu ulevit své zlobě.**

**Já věřila v svou dobrou sudici
a v to, že mnohé oběti a sliby
přemáhají i peklo běsnící.**

- 1 Ferrante Francesco d’Avalos (1489–1525), markýz z Pescary, byl italský kondotiér z aragonského rodu. Jako šestiletý byl zasnouben s Vittorií Colonnou, sňatek se konal v roce 1509 na Ischii. Když se do italsko-francouzské války (od roku 1494) zapojili Španělé Ferdinanda Katolického, bojoval ve španělské armádě. Po bitvě u Ravenny (1512), kde Španělé podlehli Francouzům, byl spolu se svým tchánem zajat; propuštěn byl za výkupné 6000 dukátů. Vělel vojskům Karla V. při obléhání Pavie.
- 2 Fabrizio Colonna (1450/60–1520), Vittoriin otec (matkou byla Agnese da Montefeltro), italský kondotiér, na počátku italsko-francouzských válek pomáhal francouzskému králi Karlu VIII. dobýt Neapol, záhy ale přešel na stranu jejích aragonských vládců a v roce 1499 byl jmenován velkým konetáblem Neapolského království. Spojení s rodem Avalos mělo stvrdit nové prošpanělské angažmá. Poté co Alexandr VI. (Roderigo Borgia) v důsledku papežsko-francouzského společenství zabavil římské statky Colonnů (1501), rodina pobývala na statcích Avalosů na ostrově Ischii (konfiskaci zrušil teprve Julius II). Po uzavření Svaté ligy (1511) byl Fabrizio hlavním velitelem papežsko-španělských vojsk.

Vždyť není chrám, jež nepokropily by
mé slzy, ani socha světcova,
jíž některý z mých vroucích slibů chybí.

Snad ďábla hnětla péče taková,
ten pláč, ty sliby: Bohu je přece milý,
kdo pravou lásku v srdci uchová.

Třeba tvé činy nebe udivily
a sláva, která otce zdobila,
se nese stále výš a s lety sílí,

teprv když nyní zloba zběsilá
rozpoutala tu hrůznou, krutou pŕtuku,
jež moje srdce ve smalt změnila,

překonali jste zmužilostí skutků
Hektora s Achillem. Co je to, ach,
pro mne, jež – sama – chřadnu ze zármutku?

Mně ubohé však nechyběla víra
v tu chrabrost, jíž je znám tvůj duch
a jíž i štěstěna se zřídka vzpírá.

Ten válce, já jen míru přála sluch
a říkala: „Ach, překonat ty sloty,
žít s markýzem vždy klidně, bez předtuch!“

Vás vábí činy plné nejistoty;
nám, zarmouceným, čekat dáno jest
a zmírat od strachu a od tesknoty.

Zápalem hnání znáte jen svou čest,
na nebezpečí každý zapomíná,
uvyklý šiky s křikem k boji vést.

To pro vás srdce bázlivě se vzpíná,
pláč řasy smáčí; sestra za bratrem,
choť za chotěm lká, matka volá syna.

Chotě i otce, bědná, volám sem,
bratra i syna: vždyť ve vzácném svazku
dcera i choť, sestra i matka jsem.

Dcera dík přírodě a ze závazku
manželského i choť; a zoufalá
sestra i matka pro svou vroucí lásku.

Když přišel poutník, hned jsem spěchala
zvědět, zda nezpůsobí dobrá zpráva,
aby má smutná mysl okřála.

Tu náhle útes, na němž setrvává
mé tělo (duch dlí v dáli s duchem tvým),
pokryla mlha ponurá a tmavá.

Jak jeskyně, již plní černý dým,
byl všechn vzduch; a zlopověstní sýci
v tom šeru pěli hlasem truchlivým.

Prostor, jež hrozil Tyfón³ podrobit si,
vřel celý (úkaz, který bral mi dech!)
na Velkou noc v té době růžolící.

Aiolos⁴ vtrhl s větry na náš břeh,
jak inkoust bylo moře pod Ischií,
pláč nymf a delfínů zněl v útesech.

I mořští bozi hořké slzy lijí,
když temná slova k sluchu doletí:
„Nadešla velká bolest Vittorii.

Leč v blaženost a slávu vzápětí
se změní žal, neb otce s chotěm ráčí
Bůh ušetřit, byť padnou v zajetí.“

Já tehdy, chmurná, ptala jsem se v pláči
své Constanzy, té duše soucitné,
co truchlivá a hrůzná věštba značí.

3 Tyfón, dítě matky země Gaie, obr se stovkou dračích hlav a s křídly, jimiž rozpoutával vichřice a zemětřesení (od něho je etymologicky odvozen tajfun).

4 Aiolos – vládce větrů na ostrově v Aiolií, hostitel Odysseův.

Těšila mě, jak bylo nezbytné,
řkouc: Zapomeň ty pošetilé řeči!
Tak mocný voj se zřídka naskytne.

Já pravila: Jsou stále v nebezpečí,
kdo slávu velkých činů hledají
a silnou rukou o odvaze svědčí.

Kdo měří jejich skutky potají,
zří, že je žene zápal neustálý
a se štěstěnou smlouvu nemají.

Pak bídny posel oznámí nám z dále
žalostným hlasem zprávu neblahou;
ta vzpomínka mne dosud v hrudi pálí.

Vítězství hledals a mne po něm zvou;⁵
mne opustíš-li, ono se ti schová;
ty prcháš mi a já chci za tebou.

Pompeius pykal (rozpomeň se znova)
za Corneliin žal⁶ a přemíra
slz Marciiných – zkáza Catonova.⁷

Choť sleduj chotě, kam se ubírá:
snáš-li bědy, ať i ona chřadne;
s ním sdílí radost a s ním umírá.

Nač on si troufne, buď i pro ni snadné;
ve smrti rovni jako v životě;
a co jej potká, ať jí také padne.

Kéž mohu čelit s ním vši trampotě,
jak ona žena, obdařená přízní,
jež Mithridata měla za chotě!⁸

Ty žiješ vesel, nepřístupen trýzni:
jak můžeš vědět v honbě za slávou,
že tady kdosi po tvé lásce žízni.

5 Vittoria = Vítězství.

6 Cornelia Metella (1. stol. př. Kristem) – pátá choť Gnaea Pompeia, protivníka Caesarova. Po prohrané bitvě u Farsalu následovala svého muže do Egypta, kde byl Pompeius před jejíma očima zavražděn.

7 Marcia (1. stol. př. Kr.) – druhá choť Catona Utického, římského republikána, senátora a politického protivníka Caesarova: po Caesarově vítězství u Farsalu si Cato vzal život.

8 Vittoria má na mysli Hypsikrateu, šestou ženu Mithridata VI. Pontského, krále mocné maloasijské říše, poraženého v roce 63 Gnaem Pompeiem. Údajně jej doprovázela na všech válečných výpravách, nosila brnění, stříhala si vlasy jako muži a nakonec s ním odešla do vyhnanství. Po jeho sebevraždě si znetvořila tvář a ostříhala vlasy.

Já s tváří smutnou, duší bolavou,
dál opuštěné lože chráním přísně,
naději mírním bolest svíravou

a vaši radost mísím do své tísně.

Přeložil Jiří Pelán

LÁSKO, TY VÍŠ, JÁ NIKDY NEPRCHALA
(Amor, tu sai che mai non torsi il piede)

Lásko, ty víš, já nikdy neprchala
z tvých něžných pout, já nesla beze slova
tvé sladké jho a nevezala si znova,
co od prvního dne ti duše dala.

A čas mou starou věrnost nepřemáhá:
pouto je ještě pevné, můj cit ryzí.
Sic hořký plod má ruka nyní sklízí,
však příčina mi není méně drahá.

Ty víš, že srdci vezme všechn klid
tvůj ostrý šíp, před kterým k naší škodě
i smrt a její moc se mlčky skloní.

Ach! Nyní můžeš pouto povolit!
Mně záleželo málo na svobodě
a dneska už je pozdě žádat o ni.

Přeložil Jiří Pelán

KDYŽ SMRT VZALA MÉ SLUNCE, V TÉŽE DOBĚ
(Quanto io di vivo avea ne' sensi, acerba)

Když smrt vzala mé slunce, v téže době
mi prchl život ze smyslů a z údů;
leč jej vyzvedla z útrap a mě z bludu;
nežiji zde, mou lepší část vzal k sobě.

Již nezrají tu pro mne plody světa:
z těch větví netrhám; má duše záhy
přijala jeho myšlenky a snahy
a se světem se více nezaplétá.

Jsem šťastna v něm, jenž ožil ve smrti,
a mně, již mrtvé, dává ještě žítí,
přede mnou chrání mě a k sobě táhne.

A když se dívá na mé chřadnutí,
můj plachý, vroucný život, duše cítí,
že jeho duch dál po mé lásce prahne.

Přeložil Jiří Pelán

NA TÉTO PUSTÉ SKÁLE DUŠE STRÁDÁ
(Vivo su questo scoglio orrido e solo)

Na této pusté skále duše strádá
jak ptáče nemocné, jež svěžím chvojím
i čistou vodou pohrdá; a bojím
se sama sebe i těch, jež mám ráda.

Vždyť pouze za sluncem, jež věncím slávou,
chce jít má myšlenka, a i když brání
jí země v letu, stačí zavolání,
hned vrací se a dá se cestou pravou.

Radostně planouc k cíli přichvátá:
ta krátká radost nemá obdobu
v pražádné slasti, jež je světu drahá.

Kdyby tak mohla mysl rozžatá
ztvárnit, jak chce, tu vzácnou podobu,
snad už zde poznala bych vrchol blaha.

Přeložil Jiří Pelán

Rodem z Padovy, žije a umírá v Benátkách. Dost možná byla jednou ze vzdělaných benátských kurtizán. Nejkrásnější část jejího obsáhlého *Canzoniere* (přes 300 básní), formálně často nepečlivého, ale inspirace na rozdíl od petrarkovské normy citově pravdivé a vášnivé, je věnována bolestné její lásce let 1548–1551, nevěrnému Collaltinovi di Collalto, hraběti z Trevisa.

JÁ ČASTO VIDÍM OBRAZ SVÉHO PÁNA (V)
(Io assimiglio il mio signor sovente)

Já často vidím obraz svého pána¹
v nebi. Je slunce jeho krásná líc
a oči hvězdy; když chce něco říct,
zní harmonie jinde neslychaná.

Je bouře, liják, nebe bez úsměvu,
hromy a blesky, když se rozzlobí;
ticho a jas jsou jeho podoby,
když, laskav, roztrhne šlář svého hněvu.

Je rozpuk květů za předjarní doby,
když naději mé dává vyrašit
a slibuje, že tak to bude stále.

Je led a mráz a hrozná zima ale,
když hrozí změnit smýšlení i byt
a servat ze mne všechno, co mě zdobí.

Přeložil Jiří Pelán

1 Adresátem těchto i následujících sonetů je Collaltino di Collalto, potomek původně lombardské rodiny, jež vlastnila léna v treviské marce (například hrad Collalto nad řekou Piavou), příležitostný veršovec a návštěvník salónu sester Stampových. Byl často nepřítomen: bojoval ve Francii a s francouzskými vojsky na bolognském území. Gaspara vyjadřuje ve svých verších naprostou oddanost, erotické ztročení, jež je vnímáno jako štěstí.

PLÁLA JSEM, PLAKALA; A PLANU, PLÁČI (XXVI)

(Arsi, piansi, cantai; piango e ardo e canto)

Plála jsem, plakala; a planu, pláči;
a budu plakat, plát a oslavím
(než Čas, Smrt, Štěstěna, ach, v prach a dým
zrak, srdce, verše obrátiti ráčí)

všechno, čím oplývá: ctnost, rozum, krásu.
Příroda, Láska, Věda, trojcestí
moudrosti, lesku, dobré pověsti,
je navždy skryly do svatého jasu.

Když slunce vzplane nebo dohoří,
je den či noc, je léto nebo zima;
dává mi záři nebo temnotu.

Vnější i vnitřní zrak ho stejně vnímá:
já v jeho gestech, v tom, jak hovoří,
vidím jen světlo, něhu, dobrotu.

Přeložil Jiří Pelán

MŮJ ŽIVOT – TO JE MOŘE, ZOUFALÝ (LXXV)

(La mia vita è un mar, l'acqua è 'l mio pianto)

Můj život – to je moře, zoufalý
můj pláč je voda a můj nárek dlouhý
vichr, naděje koráb a mé touhy
jsou vesla, jež jej ženou do dáli.

Svou buzolu jsem kdysi zahlídla
v dvou zářných, nebem putujících hvězdách;
dosud k nim z dálky hledím, ač se nezdá,
že doplují, nemajíc kormidla.

Zlé vichřice, hlubiny bezedné
jsou úzkost, chladná žárlivost a vzdechy,
vždy meškající, v příchodu však čilé.

Bezvětří žádná, neboť ode dne,
kdy odešel jste, hrabě, bez útěchy
odešly s vámi i mé klidné chvíle.

Přeložil Jiří Pelán

NA MOŘE, JEŽ JSEM BRÁZDILA TŘI LÉTA (CCXXI)

(A mezzo il mare, ch'io varcai tre anni)

Na moře, jež jsem brázdila tři léta
a málem dorazila k přístavu,
mě Amor vrací a mám obavu,
že po mém klidu zase bude veta.²

Perutím touhy dodal na síle;
tak jasný východ ukázal mým očím,
že příd' dnes bez rozpaků za ním točím
a není mi to pranic nemilé.

I tento oheň mocně plápolá
a já mám strach, že o nic menší není
nežli ten prvý. Kdo však odolá?

Osudný žár! A co tu člověk změní?
Je souzeno mi kráčet dokola
z ohně v oheň, z trápení do trápení.

Přeložil Jiří Pelán

² Dalším Gaspařiným milencem byl benátský patricij Bartolomeo Zen.

KAJÍCNÁ, SMUTNÁ, OBTÍŽENÁ HŘÍCHEM (CCCXI)

(Mesta e pentita de' mei gravi errori)

Kajícná, smutná, obtížená hříchem,
vím: bloudila jsem touhám na pospas,
promarnila jsem tento krátký čas
našeho žití v láskách, jež jsou liché;

nyň však k Tobě obracím se, Pane,
jenž obměkčuješ srdce z kamene,
rozpouštíš sníh a tíhu břemene
neseš s tím, ve kterém Tvá láska plane;

a prosím, přijď, nemeškej, skloň se ke mně,
vyved' mě z hlubin, osvoboď mě z pout,
které mě dosud vězní v noci temné.

Každého umíš k srdci přivínout;
zemřel jsi pro nás; spasils lidské plémě.
Nedej mi, sladký Pane, zahynout!³

Přeložil Jiří Pelán

³ Tento sonet je poslední básní Gasparina Zpěvníku.

Obraz pozdně-renesančního lyrického petrarkismu nebyl by úplný, kdyby v něm chyběl héros italské renesance, třebaže se nejmocněji vyjádřil jako sochař, malíř a architekt, ve verši viděl jen výraz podružný a příležitostný, a většina jeho básní pochází teprve z jeho pozdních let. I v psaném slovu zůstal nicméně Michelangelem, a nemohl tudíž leč hranice ustáleného petrarkismu napořád překračovat mohutným vlněním zážitku osobně jedinečného. Přijímal spolu se všemi Petrarku jako lyrický kánon, a přece jeho často temný, tvrdý a jakoby dlátem tesaný verš připomíná spíš Danta, soudce živých i mrtvých, než Petrarku, elegického požívače života. Platonský idealismus mu hověl svým zabsolutňováním Čiré Ideje, ale zhrdinštuje jej a proměňuje extatické zírání v božskou dokonalost v nepřetržité, každodenní, strašlivé zápolení člověka s hmotou a světem o božskost sebe samého. Láska, krása a umění, Bůh zůstali mu tématy, určovanými dobou; ale přidal k nim vlast a politickou obec pozemskou a sílu či „ctnost“, již hrdinský člověk vynakládá v boji, a také hnus omrzlosti, hrůzu z marnosti snahy i života, sarkasmus posměchu sobě samému, noty naprosto moderní a jeho časům nevidané.

VÁŽÍM SI SEBE VÍC UŽ MNOHO DNÍ (90)

(I' mi son caro assai più ch'ì non soglio)

Vážím si sebe víc už mnoho dní;
že jsem si dražší, tobě vděčím za to;
právě tak mramor, jež se dotklo dláto,
hodnotou předčí kvádr původní.

Jako list s kresbou nebo nápisem
je cennější než papír u kramáře,
tak je i se mnou: když se do mé tváře
otiskla tvá, já věru lepší jsem.

S tvou podobou jsem všude v bezpečí:
je talisman a dýka tento znak,
a běda, když mi někdo cestu zkrždí!

Voda či oheň mi teď neublíží;
znamenán tebou, vracím slepcům zrak
a každý jed svou slinou vyléčím!¹

Přeložil Jiří Pelán

1 Jedna ze tří desítek básní (sonetů, madrigalů, čtyřverší), jejichž adresátem je římský šlechtic Tommaso de' Cavalieri (1509–1587). Michelangelo se s ním, třiatřicetiletým, setkal v roce 1532 (kdy mu bylo 57 let). Není jisté, zda šlo o vztah platonický, nebo homosexuální; současníci byli nicméně o homoerotické povaze tohoto vztahu, trvajících do Michelangelovy smrti, přesvědčeni. Řeč veršů, jež jsou mu věnovány, je poplatná platonizujícímu petrarkismu, jak je patrné i z tohoto sonetu. Erotické pouto s tím, kdo je samou ideou krásy, zásadně zhodnotilo život milujícího. Je-li milenec pouhou látkou, do níž se otiskuje božská podoba milovaného předmětu, po této proměně je schopen konat zázrak jako Kristus.

NEJLEPŠÍ TVŮRCE NA NIC NEPŘIPADNE (151)
(Non ha l'ottimo artista alcun concetto)

Nejlepší tvůrce na nic nepřipadne,
co by sám mramor neobsáhl v sobě
v přebytku hmoty, a k té prapodobě
dorazí ruka, které rozum vládne.²

Zlo, před nímž prchám, dobro, po němž bažím,
tak v tobě, Ženo sličná, hrdá, smělá,³
je ukryto; však že jsem mrtev zcela,
je sláb můj um a cíle nedocházím.

Nemohu lásku ani štěstěnu,
tvůj chlad, tvou krásu vinit za svou bědu
a marně naříkal bych na osud,

když ve svém srdci neseš smíšenu
slitovnost se smrtí, a nedovedu
svým chabým duchem vydobýt leč smrt.⁴

Přeložil Jirí Pelán

2 První čtyřverší tohoto sonetu bývá chápáno jako klíčová myšlenka Michelangelovy estetiky. Má aristotelско-Platonská východiska: umělcovým specifickým úkolem je vyprostit z látky „ideu“, již svým géniem dokázal rozpoznat. Tuto koncepci lze nalézt také u Plotina (*Enneady*, V, 8, 1–3: „ideální archetyp krásy se nachází v látkových formách“), poté například u Cicerona; o figuře skryté v kamení hovoří i Leon Battista Alberti v pojednání *O soše* (De statua). Rozum vede („maluje se mozkiem“, jak říká Michelangelo v dopisech) a ruka – nástroj ryze lidské dovednosti – poslouchá.

3 Adresátkou sonetu, jenž vznikl někdy v letech 1538–1544, je Vittoria Colonna. Michelangelo se s ní seznámil na konci třicátých let, kdy Vittoria občas pobývala v Římě, a byl s ní v písemném kontaktu počátkem let čtyřicátých, kdy se (1541) Vittoria uchýlila do kláštera sv. Kateřiny ve Viterbu. Vittoria byla velmi zaujata myšlenkami církevní reformy, jak je reprezentovali Bernardino Ochino, Juan Valdes či kardinál Reginald Pole, a Michelangelo nepochybně toto náboženské zneklidnění sdílel. Vztah získal na intenzitě, když se v roce 1544 – dva roky před smrtí – Vittoria do Říma vrátila a našla tu útočiště v klášteře sv. Anny.

4 Také člověk je „látka“, skrývající nespočetné „možnosti“; úkolem rozumu je v tomto případě vyprostit z této látky ideální morální archetyp.

EPITAFY (179, 181, 182, 185)

Když předčasně se ony oči krásné
zavřely, jen tím útechu svou živím,
že ač byl mrtev soucit k očím živým,
k těm mrtvým žije a už neuhasne.¹

*

Proč, Smrti, nevěšla jsi do tváří
již zvětšelych; proč do mé, nedůtklivá?
Nestane v nebi a v něm nepřebývá,
co chátrá a svět stářím znetváří.²

*

Nechtěla Smrt zabíjet ve svém hněvu
tu jeho krásu zbraní dní a let.
Přála si, aby vystoupila zpět
na nebe ve svém nedotčeném zjevu.

*

Zde ležím, krátce živ, svět nepoznáv.
Smrt přepadá tak rychle, nezaváhá,
a je tak krutá. Moje duše nahá
si sotva všimla, že jsem změnil stav.

Přeložil Jiří Pelán

- 1 První z padesáti básní (převážně čtyřverší, č. 179–228 souboru Michelangelových *Rime*), jež jsou inspirovány nečekaným úmrtím patnáctiletého Cecchina Bracciho (8. 1. 1544). Jeho strýc Luigi del Riccio vzápětí požádal řadu renomovaných osobností (kromě přítele Michelangela také např. Donata Giannottiho či Antona Franceska Grazziniho) o verše k uctění jeho památky. Michelangelo vyhověl okamžitě a následně v průběhu jedenácti měsíců zaslal Ricciovi další epitafy. I v tomto případě nechybějí spekulace o homoerotickém vztahu, stejně tak je však nepochybné, že tu rezonují centrální témata Michelangelovy poezie: život a smrt, duše a tělo, mládí a stáří, neporušitelnost krásy. Oči v prvním čtyřverší jsou synekdochou samotného Cecchina.
- 2 Staroba – jedno z Michelangelových velkých témat – je degradací krásy: nebesa, prostor dokonalosti, však žádají krásu úplnou a neporušenou. Myšlenka je rozepsána i v následujícím čtyřverší.

OBTÍŽEN LÉTY, HŘÍCHY POKÁLENÝ (293)
 (Carico d'anni e di peccati pieno)

Obtížen léty, hříchy pokálený,
 jež trapným zvykem ve mně vkořenily,
 zlým jedem živím srdce své i žíly,
 zřím dvojí smrti vstříc, neschopen změny.³

Změnit svůj život, návyk ustálený,
 svou lásku, osud – k tomu nemám síly,
 když ruka tvá mne nepovede k cíli,
 ty vůdce každého, kdo tápe zaslepený.

Ó pane, nestačí, by touha spěla
 tvým vnuknutím jen vzhůru k nebes říši,
 duše už není jak v den stvoření.

Než vyprostíš ji z hynoucího těla,
 pomoz jí, prosím, v srázné cestě k výši
 a návrat bezpečnější učiň jí.

Přeložil Jiří Pechar

³ Sonet z posledních let. Dvojí smrt je smrt tělesná a duchovní (záhuba duše). V sonetu rezonuje augustínovské přesvědčení, že bez přispění boží milosti převáží v člověku jeho hříšná podstata, teze, již mimořádně zdůraznilo reformní myšlení.

MÁM UŽ TEĎ VOLE, ŽE TU STÁLE DŘEPÍM (5)

(I' ho già facto un gozo in questo stento)

Mám už teď vole, že tu stále dřepím,
jak v Lombardii selští křupani,
co špatnou vodou žízeň zahání;
to že svou bradu na své břicho lepím.⁴

Čelist ční k nebi, šij mám na hrbu,
hrud' do oblouku, jak ji harpyje má,
a pestré dláčky všude pod očima,
jak ze štětce mi krápe na hubu.

Hle, kyčle se mi do teřichu hrouží,
hřbet dělá protiváhu prdeli
a motám se, když oči do tmy civí.

Vepředu se mi kůže divně dlouží
a vzadu scvrkává; ach, příteli,
jak syrský luk jsem napjatý a křivý.

A věru neduživý
je duch, jenž nese takovýhle kříž:
z nerovné hlavně pranic netrefíš.

Giovanni,⁵ proto slyš:
braň moji čest, mé choré malování,
sem nepatřím a nejsem malíř ani.

Přeložil Jiří Pelán

4 Tato raná báseň – patrně z roku 1509 – je stejně jako báseň následující, pocházející z Michelangelova posledního období, dokladem, že Michelangelo zvládl nejen petrarkistickou dikci, ale že dokázal básnit i v protikladné tradici, komicko-realistické, již vyznačují jména Angiolieri, Pulci, Burchiello či Berni. Pro tuto konvenci je charakteristický široký výrazový rejstřík a humorný, ironický či satirický tón. Tento prodloužený sonet („sonetto caudato“, ocasatý sonet) hovoří o fyzicky namáhavé práci na nástropních freskách Sixtinské kaple (1508–1512) a o Michelangelově nechuti k realizaci tohoto zadání.

5 Giovanni – Giovanni di Benedetto da Pistoia, literát a v roce 1540 kancléř Florentské akademie.

JÁ JAKO DŘEŇ JSEM V KOSTECH A NIC VÍCE (267)

(I' sto rinchioso come la midolla)

Já jako dřeň jsem v kostech a nic více,
bědná, a sám tu, zavřen v slupce těla,
jsem jako duch zakletý do lahvice.⁶

Můj hrob⁷ popřává vzlet jen skrovný zcela;
Arachné sítě s pavouky tam stráží,
ze sebe každý předa útek dělá.

Výkaly obří mám kol u zápraží,
kdo hrozny jed či projímadlo bere,
ti všichni sem jen vyprázdnit se snaží.

Já naučil se moč znát rourky steré,
kudy ven teče škvírou, zdiva kazy,
jimiž se křik můj po jitru tmou dere.

Mršiny, nočník, kočky, hnůj sem hází
uklízeč, jenž sem cestou štědře běží,
bez nich mne nikdy převléct nepřichází.

Výhodu duše z těla má, že těžší
z čichu, jenž ztupen: jinak chléb, smrad sýra
by udržel ji u sebe jen stěží.

Dík kašli, zimě jen, že neumírá;
sil vyrazit-li dolem nemá dosti,
ústý dech těžko k úniku se sbírá.

Zlomen a puklý, strhán do vnitřnosti
jsem útrapou vší; smrt je hospoda má,
v níž žiji, jím, kde na úvěr mne hostí.

Mým veselím je trudná mysl sama
a odpočinkem jsou mi bědy stálé:
kdo neštěstí chtěl, Bůh mu naděl samá!

⁶ „Kapitola“ (*capitolo*, převážně satirický žánr, nerozsáhlá skladba v dantovských tercínách), napsaná patrně v roce 1546. Duch zakletý do lahvice je obraz, který připomíná, že renesance se vášnivě oddávala magii.

⁷ Michelangelův příbytek; zároveň nárazka na jeho osamělost.

Kdo by mne zřel, kde slaví lid Tři krále,
ten by se měl!⁸ A spatřit zvlášť, jak skvělé
paláce střeží krov mé chajdy malé.⁹

Plamínek lásky dohasl už v těle;
za malé velké bolesti mne mučí,
duši jsem odřel, přistřih letky smělé.

Mám čmela v džbánku, to můj hlas tak bzučí
a v měchu ze žil, z kůže sešitého
mám v měchyři tři kaménky z mé žluči.¹⁰

Zrak kalný z modře prášku utřeného;
chrup rozviklán jak stará klávesnice,
hlas zní a mlkne při pohybu jeho.

Vzezření hrůzy mají moje líce,
zahnal by šat můj hejna krákoravá
bez jiné zbraně z vyschlé oranice.

Mně v jednom uchu pavouk vysedává,
celou noc v druhém cvrček zpívá zase;¹¹
nespím a chrčím, katar přepadává.

Náčrtky, verše o lásce a kráse,
cpou do nábojů, na balení slouží,
záchod a žumpa jimi plnívá se.

Nač je, že dlaň dál panáky hníst touží,
když jimi tam jak ten jsem zavedený,
jenž moře přeplul, a pak uváz v louži?

Umění, v němž svou dobou jsem byl ctěný,
k takovým koncům vleče mne svou zvůli;
jsem chud a stár, v jhu cizím zotročený:
a ztracen budu, brzo neumru-li.

Přeložil František Halas

8 Smysl: hodil bych se za masku
Befany, ošklivé čarodějnice, jež 6. 1.
rozdává dárky.

9 Mluví se stále o svátku Tří králů:
Michelangelův příbytek připomíná
chlév, v jakém se narodil Ježíš.

10 Stížnosti na zdravotní problémy:
bolesti hlavy, žlučové kameny.

11 Neslouží mu sluch.

KLASICISTICKÝ PROGRAM V POEZII

ÓDA

NAUKOVÁ BÁSEŇ

MYTOLOGICKÁ POÉMA

HEROICKÝ EPOS

Pozdní italská renesance jeví, především v poezii, souvislý proud jevů nikoliv nepříbuzný bembovskému purismu, rovněž totiž vyznačený intereselem především formalistním: *akademismus* nebylo by pro něj jméno nevhodné, anebo *klasicismus*, neboť jeho cílem a smyslem byla striktní imitace klasických druhů antických, pojímaných jako vzory zabsolutnělé, přitom téměř veskrze jen formálně. K latinským modelům přistupují zde zvýšenou měrou i modely řecké. Poněvadž tomuto akademismu tane na mysli představa svrchované vznešenosti jakožto cíle, imitace antické poezie obrátí se na prvé mímě směrem tzv. „žánrů vysokých“, tedy epeje, klasické tragédie, klasické komedie, které zvlášt se zdají italské literatuře dosud chybět. Projeví se přímo snahy přenést do italštiny povahu a zákony antické metriky. Na vlastním poli umění nevedl tento formální klasicismus leč k honosným, ale chladným imitacím, jejichž vnitřní namáhavou prázdnotu nemůže zakrýt ani sebevětší učená věrnost antickým formám a formulím; šťastnější nebo alespoň účinnější byl, jak už bylo řečeno, v oblastech teoretické a esteticko-kritické, neboť zde vedl k zevrubným diskusím a systémům antických názorů o poezii a jejích žánrech, které svým podílem prospěly klasicismu pozdějšímu, nikoliv na posledním mímě francouzskému klasicismu 17. století.

Tajemník a diplomat ve službách hlavně rodu Farnese. Literární dílo rozsáhlé, ale nejednotné: oceňovány jsou jeho *Dopisy* (vyšly v Benátkách ve dvou svazcích 1572, 1575); jeho lyrika byla sebrána posmrtně (*Rime*, Benátky 1569); proslavil jej zvláště jeho znamenitý překlad Vergiliovy *Aeneidy* italským „volným“ veršem, tj. nerýmovaným hendekasylabem (Benátky 1581); příznivý ohlas našla i jevištně živá komedie *Trhání* (Straccioni, 1544, vyd. 1582), motivicky čerpající z románu Achillea Tatia *Příběhy Leukippy a Kleitofonta*, ale zasazená do soudobého Říma. Caro je pověstný tím, že dal podnět k nejbouřlivější polemice cinquecenta: jeho canzona „Venite all’ombra de’ gran gigli d’oro“ (1653), napsaná z podnětu kardinála Alessandra Farneseho a přinášející oslavu francouzského trůnu, vyvolala kritickou reakci Lodovika Castelveta. Caro posléze sepsal svou *Apologii*, v níž mimo jiné obvinil Castelveta z nepravověrnosti a dokonce z objednané vraždy jednoho z jeho příznivců, literáta Alberika Longa (pro Castelveta obě mělo neblahé následky – viz s. 47). Báseň je přímo vzorovou klasicistickou ódou, zasazující oslavené adresáty (Jindřicha II. a Kateřinu Medicejskou) prostřednictvím antikizujících reminiscencí do mytického bezčasí.

POJĎTE, MÉ MÚZY, K HYACINTŮM LNOUCÍ
(Venite all’ombra de’ gran gigli d’oro)

Pojďte, mé Múzy, k hyacintům lnuocí,
sem k zlatým liliím:¹ a oběma si
ozdobme skráň i vlasy
a vijme spolu věnce našim modlám.
Ty, pane,² slunce mé, ty zasněť slunci
obrazy jmen svých, nebo slunce zhasí
svou září jejich jasy.
Já věčnou chválou ozdobit je hodlám,
sám však kout korunu se neodhodlám
takovým králům. Mlčím, marná práce,
jen Ty jsi inspirace,
Ty jediný mi Parnas otevíráš,
jen Ty mi bystříš jazyk, sloh i smysly,
jen Ty mě vzhůru sbíráš,
že vznešený jsem v básněni i myslí.

1 Tři lilie jsou znakem dynastie Valois.
2 Carův mecenáš, kardinál Alessandro Farnese.

Leží jak mušle moři obklopená,
svíraná horstvy Alp a Pyrenejí,
zem,³ v níž je nejslunněji
z evropských krajů, které slunce hřeje.
Národů, skvostů, vzácných žil je plná
ta plodná matka; pravým bohům čnějí
oltáře z vůle její,
uměním, bojům, lásce štědře přeje:
vždyť tohle nová Berecynthie⁴ je,
jíž první ráda vůz i lvy své dala.
Ta okorunovala
každou svou věží Ji a Itálii
a říká Galům: Statní, přemozte mi
Chaldejce, Indy, jděte na Persii
a tolik říší spojte v jednu zemi.

Z té slavné matky – vyšli také od ní
jak z rodné matky reci nebeštani –
vládnou dnes mezi námi
synové, sestry Jupiterů⁵ jiných.
A ti jsou, starý Saturne,⁶ víc hodni
než tvoje děti poct a uctívání,
vždyť v pokoře se sklání
před velkým Bohem, bázeň stojí při nich.
Jindřicha⁷ vizte, který slávou vynik
a Augustovi první prohru schystal,
jak laskavého Krista.
Pomocí bédným, trestem bezbožníků,
a zbožností a čestností a zbraní,
ne mramorem, ne bronzováním dřívků
se posvěcují podoby a chrámy.

Hle, pokojný a přísný jak si stačí
být korunou a zákonem sám sobě.
Bellona,⁸ Iris,⁹ obě
jdou za ním, on Themidu¹⁰ následuje.
Viz, Rozum, Pravda, Rozmysl s ním kráčí,
družina skvělá, již má v každé době.
Slyšte, an hřmí a v zlobě

3 Francie.

4 Přízvisko bohyně Kybélé, dárkyně života a matky bohů, odvozené od hory Berecynthus či od stejnojmenného města ve Frygii, kde byla zvláště uctívána.

5 Jupiter – nejvyšší bůh římského pantheonu.

6 Titán, choť Kybélín, otec bohů Jupitera, Pluta, Neptuna, Junony a Vesty.

7 Míněn Jindřich II. (1519–1559), francouzský král od července 1547, manžel Kateřiny Medicejské. Pokračoval v italsko-francouzských válkách.

8 Bellona – římská bohyně války.

9 Iris – bohyně duhy a poselkyně bohů.

10 Themis – bohyně spravedlnosti, rádu a dobré rady.

nad Giganty¹¹ a Lykaony¹² duje.
 Kolik jich srazil, zkrotil, pokořuje!
 Jak mocně třese štíhlou horskou špicí
 k nebesům vzhůru čnící
 ze hřbetu Olympu i z horstva Ossy.¹³
 Té důvěry, až Tyfea¹⁴ blesk smete
 a nic víc nepokosí,
 radost a pokoj budou vládnout v světě.

A jeho Juno,¹⁵ přepokorná výsost,
 bezpečná, šťastná jeho lásku schrání.
 Ne strach, ne pohrdání
 ji kvůli Kallisté a Ioně¹⁶ hněte.
 Tvou ozdobou je jeho znamenitost,
 jménem i duší bez poskvrny paní!
 Nám v slavném kralování,
 ke kterému Bůh moudře spojuje tě
 s tak velkým králem, k štěstí pomůžete:
 vždyť z tvého semene a z jeho světla
 zas naděje by vzkvetla
 tvé Florencii¹⁷ a s ní Itálii:
 dáš-li kdy na ni padnout svému jasu,
 ač všichni zdeptali ji,
 najde zas v tobě svobodu a spásu.

Minervou¹⁸ je nám, dcerou vskutku pravou
 samého Jova, vzešlou z jeho čela,
 dnes dcera, sestra skvělá
 věhlasných králů, matka pak i žena.
 Ty, panno okorunovaná slávou,
 jitřenko zvěstí šťastně rozechvělá,
 láskou jsi zrůžověla,
 aby noc zbledla, do tmy ponořená.
 Živoucí perlo, jasná, nad vše cenná,
 co nad tebe už Foiba¹⁹ hodnější je?
 Pro tebe Foibos žije,
 s tvou září jiskří jeho svit tak jasně,
 že žhne všem srdce, mé tak vzněcuje mi,
 že – bez křídel a drsně –
 zpívám a vzlétám s tvými labutěmi.

- 11 Giganti – obři, synové bohyně země Gáie, zrození z kapek krve boha nebe Úrana.
- 12 Lykaoni – Lykaon, arkadský král, a jeho padesát synů, neposlušní vůči bohům, za trest proměněni ve vlky.
- 13 Olymp – sídlo řeckých bohů; Ossa – sousední pohoří.
- 14 Tyfeos – syn bohyně Gaie, tříhlavý okřídlený netvor, nepřítel Diův; byl svržen do Etny.
- 15 Juno – choť Jupiterova; zde Kateřina Medicejská.
- 16 Kallisto – nymfa z Dianiny družiny, již Jupiter svedl v podobě samotné Artemidy; Io, Junonina kněžka, již Jupiter svedl v podobě zlatého oblaku.
- 17 Kateřina Medicejská pocházela z proslulého rodu, jenž vládl ve Florencii od 15. století.
- 18 Minerva – bohyně moudrosti.
- 19 Foibos – Apollon, sluneční bůh; míněn Jindřich II.

Cynthia²⁰ zde je, Endymion²¹ tu byl,
 pár, na nějž čekaly by šťastné časy,
 kdyby smrt nebyla si
 urvala květ z nich právě vzrůstající.
 Ale co když jej zákon Lásky zhubil?
 Nač další život, jestli tento zhasl?
 Což smrti litoval jsi,
 kdyžs měl žít věčně, u ní navždy dlící?
 Tak sladké v srdci, usměvavé v líci
 tam Kypřanky²² a bohyně vždy byly!
 Silní a ušlechtilí,
 jimž cestu k nebi razí dobré činy!
 Nejsou-li přesto bohy, má pak vůbec
 mít práva víc kdo jiný
 na žezlo, thyrsus nebo na trojzubec?

Když ctnost a slavné činy tvoří bohy,
 pak, písni, duše, o nichž vypravuji,
 nebesa zasluhují.
 Podej jim za mne z prostých květů tkaný
 obětní dar a rci: „V něm není zlato
 a drahokamy není vykládaný,
 jste v něm vy sami. Jsou v něm hvězdy zato.“

Přeložil Jan Zábřana

²⁰ Cynthia – přízvisko Artemidy.

²¹ Endymion – pastýř, do něhož se zamilovala podle jedné verze báje Artemis, podle jiné bohyně měsíce Seléné. Seléné byla často s Artemidou zaměňována.

²² Kypřanka – přízvisko Venuše.

Florentský rodák, Ficinův žák a příbuzný Medicejců; nejsvěžejší ze zástupců klasicizujících snah je nejstarší mezi nimi, nikoliv však tolik svými pokusy o klasicistní divadlo (tragédie *Rosmunda* 1516, nedokončená euripidovská tragédie *Oreste*) jako roztomilou parafrází čtvrté knihy Vergiliových *Georgik Včely* (Le api, 1523–1524).

ZE VČEL
(Le api)

Když z úlů zavřených se včely vynesou,¹
a když pak uvidíš, jak čirým vzduchem
se k hvězdám vydají jak malý mráček,
ježž slabý vítr jen by zahnat stačil,
dobře je pozoruj: vždy totiž míří
ke skále, na které dub zelená se,
anebo k prameni, jenž v mechu svítí.
Hleď proto rozptýlit tam libou vůni,
rozetřev meduňku či lístky skromné
pokorné rostliny, tož voskověňky,
a bij pak železem do válce z mědi,
či spíš tam rozezni Kybéliin cimbál.
Jakmile ucítí tu vůni včely,
přilétnou na místa, jež nejvíc voní,
a v úl se navrátí pak po svém zvyku.
Někdy však zářivý roj včel se vzneše,
do šiků seřazen, vstříc jasným dálkám,
protože králové, jimž věrně slouží,
se znepřátelili: dvou králů vládě
ani hmyz nejmenší se nepodrobí.
Sluší se, abys včas uhodl důvod
onoho vzrušení, jež na ně padlo,
a znal, že ke zbraním se strojí sáhnout.
Válečná vřava je příznakem toho:
jako by hlaholem polnice byla,
do boje vyzývá veškeré včely,

1 Vyjímáme z Rucellaiho parafráze Vergília živé místo, kde je líčen odlet včelího roje z úlu, marné pokusy včelaře přinutit jej k návratu a bitva dvou znepřátelených včelích šiků. Oceníme odbornou včelařskou zasvěcenost básníkovu, jeho jemný postřeh pro jevy přírodní i z včelího života; ještě více půvab slohový: styl hrdinské epopoje je přenesen na včely. Rucellai použil ve svém díle jedenáctislabičného verše nerýmovaného („vers volný“ – „verso sciolto“), formy, která byla zdařilým výbojem klasicismu, usilujícího přenést do italské národní poezie mody básnictví antického.

které vzrušeně slétají se z úlů.
 Všechny se nádhernou svou zbrojí chlubí,
 břitká svá žihadla si brousí, leští
 o zuby přeostře namísto brouskem,
 v rytmu všech nohou svých i paží, zbraní,
 tropíce hrozný hluk, jenž bouři věští.
 V stanu se shlukují kol svého vůdce
 a odtud vysokým, chraptivým hlasem
 do zbraní volají svůj národ všečen.
 Když potom lučina se zazelená,
 vylétnou z hradeb svých a pevných valů
 a v zápas pustí se nad širým polem.
 Nejprve slyšet je třesk jejich zbraní,
 smíšený s drnčením zvučících křídel,
 kterými rozehřmí se stinný údol.
 V sevřených zástupech pak nastupují
 k děsnému souboji, k příšerné bitvě,
 pro spásu, pro štěstí své domoviny,
 pro svého vladaře, pro jeho život.
 Jak smutná, neblahá to podívaná!
 Bez konce padají ze vzduchu mrtví,
 jako by přšelo: klesá jich tolik,
 kolik se z mohutných dubových větví,
 zmítaných vichřicí, žaludů snáší,
 anebo kolik krup za bouře padá.
 Králové uprostřed svých bojovníků,
 oděni v pestrý šat, jenž tkán je z duhy,
 jsou, třebaš maličtí, nesmírně chrabří:
 zrozeni ku vládě a slávě zvyklí,
 nemíní před sokem svým o píd' couvnout,
 dokavad nebude ten nebo onen
 donucen pokrytí svým tělem zemi...

Přeložil Petr Kopta

Florentán, vypuzený z domova pro účast na konspiraci proti Medicejským roku 1522, žije a umírá ve Francii na dvoře Františka I., jemuž věnuje téměř celé své dílo: příklad na evropský „export“ italské renesance, spolu s Vincim, Cellinim i j. (viz zmínky o něm u Minturna, Celliniho a Aretina). Jeho dílo se skládá z drobné lyriky, komedie *Flora*, dvou románových epopéjí veršem na základě francouzské rytířsko-dobrodružné literatury *Giron Dvorný* (Girone il Cortese, 1548) a *Obléhání Avarika* (Avarchide, posmrtně 1570) a z idylické skladby nerýmovaným veršem na základě Vergiliově *Robnické práce* (La Coltivazione, 1546), jež připomíná Rucellaiho a řadí se do tradice poezie pastýřské.

PŘEC, ITÁLIE, KROK MŮJ K TOBĚ SPĚJE

(Io pur, la Dio mercè, rivolgo il passo)

Přec, Itálie, krok můj k tobě spěje,
po šesti letech jdu si pro shledání,
aspoň tě spatřit, když zlá spřež mi brání
dlít ve tvém klíně, pyšná! Hořko mně je.

S pokornou tváří, v níž se slza chvěje,
své rodné půdě s povzdechem se klaním:
bolestí, úzkostí, zloby je plno na ní,
je chudá na radost, odraná o naděje.

Zas k sněžným Alpám tedy беру se tu
po galské stezce, která má víc ráda
nevlastní syny, nežli ty máš svoje.

Zde v samotě, v níž záře slunce padá,
zůstanu navždy v lůně stinných hřbetů,
když ty to chceš a Bůh to dovoluje.

Přeložil Jan Zábřana

ROLNICKÉ PRÁCE (I, 1–103)
(La coltivazione)

O tom, co rolník musí konat v polích
v čase, kdy Slunce prodlužuje den;
co musí konat v létě a co potom
na podzim štědrý plody, v chladné zimě;
o smíchu zahrad v každé roční době;
o nejšťastnějších dnech i o špatných,
ó velkodušný králi,¹ hodlám zpívat,
když nebe dovolí. Učené sestry,²
nechať vás nemrzí, že opouštíte
Helikón³ a že nutím vás jít tam,
kde mají břehy Loira a Durance.
Přiveďte s sebou také starou matku,
jež vynalezla klas,⁴ a toho, který
nám vštípil žízeň po lahodném moku.⁵
Rohatý pastýř⁶ nechať přijde s druhy,
sylvány, kosmatými satyry,
s hordami faunů, všichni se šalmají;
s ním hrdá bohyně, jež dala světu
oštěp a nesmrtelnou olivu;⁷
nechť přijde mocný bůh, jenž trojzubcem
udeřiv o zem, proměnil se v hřebce;⁸
a ani zamračený, hrozivý
vousatý strážce přelíbezných zahrad
nechť nezůstane stranou, abych s ním
promluvit mohl o galantních darech.⁹
Přeslavný Pane, jehož galská země
nad jiné velebí, pod jehož žezlem
se uhnízdila všechna pravá sláva,
ach, popřejte mým slovům přispění,
abych teď mohl vypsát dovednost,
důvtip a dny zbožného rolníka.
Budiž má báseň zjevným důkazem,
že vám, nikomu jinému, dnes dlužím
moc, jež mi dává na toskánských březích
důstojně vstoupit do zářivých stop
Mantovana¹⁰ anebo muže z Asker¹¹

1 Báseň je věnována francouzskému králi Františku I.

2 Múzy.

3 Helikón – sídlo Múz, hora, kde pod Pegasovým kopytem vytryskl pramen Hippokréne, zřídlo básnické inspirace.

4 Míneňa Deméter, bohyně plodnosti a ochránkyně rolnictví.

5 Dionýsos, bůh vína.

6 Pan, bůh lesů, pastvin, stád a pastýřů, napůl zvířecí podoby: byl porostlý srstí, měl rohy, kozí kopytka a ocas.

7 Pallas Athéné: její jméno znamená „vrhačka oštěpu“, byla však i mírovou bohyní, ochránkyní zemědělství, která darovala Athéňanům olivu.

8 Mořský bůh Poseidon. Jeho sestra Deméter, znavená marným hledáním své dcery Persefony, se proměnila v klisnu; Poseidon ji přesto poznal, proměnil se v hřebce a spojil se s ní.

9 Priapos, ochránce zahrad a bůh plodnosti, zobrazovaný se ztopořeným penisem.

10 Vergilius, autor *Zpěvů rolnických*, rodák z Mantovy.

11 Rodákem z boiotských Asker, nedaleko Théb, je Hésiodos, jeden z nejstarších řeckých básníků. Rolnická práce na poli, v hospodářství a na vinici je tématem jeho skladby *Práce a dny*.

a znovu odkrýt utajenou stezku.
 Jakmile nebe, zahánějíc všechny
 zuřivé větry, otevře svou náruč
 zefýru, aby zničil led a sníh,
 nechť Rolník vyjde z uzavřené chaty
 a obejde a dobře obhlédne
 pozemek, jenž je svěřen jeho péči;
 ať soucitně ohledá hrozná rány,
 jež nečas, déšť a vichr zasadily
 rostlinám, strouhám, jejich úzkým břehům,
 a nechť si připomene, že ač zima
 se nyní vzdává lepším, teplým dnům,
 je riskantní ta doba, kdy svou mokrou
 rukou tu vládne Auster,¹² který nebe
 plní a koupe africkými mraky.
 A nejen on: též Favoniův¹³ dech,
 něžný a vlahý, svléká ve výši
 šedivé Alpy ze sněžného pláště.
 Oba pak na pozemcích čeří vlny,
 neboť zarostlá stružka, malý potok,
 bystřina v kamení i pyšná řeka
 na posměch zákonům zkoušejí směle
 proud osvobodit od pradávných pout.
 Ten, kdo byl líný, často naříká,
 že malá průrva, jakou v klidném čase
 zavře hrst slámy promíchaná s blátem,
 se tolik zvětšila, že tudy proudí
 všechno, co spadlo z nebe, a že z polí
 odtéká prst, a že jen se smrtelnou
 námahou lze vše vrátit, tak jak bylo.
 A proto na začátku kameny,
 hlínou a kůly, sukovitou větví
 uzavři místa, kudy by se mohla
 poznovu prodrat neústupná vláha.
 Zkoumej strom, jenž se tyčí na kopci
 anebo v pláni, podívej se, jestli
 kořeny nejsou vodou dotčeny,
 a pokud ano, nad ním vyhlub rýnu,
 která ji odvede, anebo zídku

12 Auster – jižní vítr.

13 Favonius – západní vítr, zefýr.

z kamenů, větví zbuduj dokola.
 Protože ti však déšť a měkká půda
 vždy nedovolí všechno dokončit,
 tož postarej se aspoň nahrubo,
 aby ty škody nebyly moc velké,
 nežli ti teplejší a sušší doba
 v těch starostech nebude nápomocna.
 Pak obrať pozornost a přilož ruku
 ke zvelebení luk, jež po zimě
 jsou zanedbány a všem přístupné,
 jak pro stáda, tak lidi snadná kořist.
 Vykopej příkopy a obežen je
 kůly a plotem, a pokud je třeba,
 z kamenů vystav zeď a ohradu.
 Tak hrubý pastýř, nenasytné stádo
 nepošlape, nespase novou sílu,
 lahodnou mízu, kterou vlévá do trav
 mateřská země, dobrotivé nebe.
 Pak tam a onde, kde zem postrádá
 výživnou šťávu, nechť si neošklivíš
 vlastníma rukama ji zasytit
 vydatnou mrvou; jen tak bude žírná.
 Ta nejčerstvější, kterou stádo skýtá,
 je také nejlepší; dbej ale o to,
 abys ji zaryl pěkně do hloubky,
 aby ten hnojný pach šel více dovnitř.
 Toto se dělá, když narůstá světlo
 a Délie před bratrem nejvíc prchá.¹⁴

Přeložil Jiří Pelán

14 Délie – jméno bohyně Artemidy,
 podle ostrova (Délu), kde ji spolu
 s jejím bratrem Apollonem porodila
 Lété (Latona), milenka Diova.
 Artemis je bohyně Měsíce, Apollon
 bůh Slunce.

Římský básník, v službách kardinálů, přítel Bembův, ve spojení se všemi literáty doby a člen všech římských akademií. Typický pozdně renesanční epikurejec a hladký poeta, platící ve své době za velkého tvůrce. Vedle latinské i italské lyriky především autor elegické pastorály v oktávách *Tiberská nymfa* (*La ninfa tiberina*, 1537), v níž formou mytologické alegorie petrarkovsky opěvá svou římskou lásku Faustinu Manciniovou (Eurydiku).

Z TIBERSKÉ NYMFY (27–37)
(La ninfa tiberina)

Nech, vzácná Nymfo, břehy ve travině,
nechť sevrou Tiber, jenž se k moři plaví,
a ty pojď sem, ať se jas krásy řine
na louky kolem, na břeh vzácně smavý:
hle, jsou zde stromy víc než jinde stinné
a sladká svěžest a nejměkčí trávy.
Ale že váháš, pupeny i tráva,
kdejaká zeleň schne a uvadává.¹

Slyš, nad potůčky chvět se nepřestane
bzučení včel a bzukotem zní háje;
ze zahrad v úly pro ně vydlabané
snášejí štávy, z kterých med pak zraje;
něžnými květy jiskří svěží pláně,
a hle, ta louka celá usmátá je.
A k lásce k tomu, kdo ti srdce podá,
radí tu vítr, haluze i voda.

Zelený břechťan skrývá otvor sluje
krásnými okolíky a zde vskrytu
chomáče smilu hojně pozlacuje;
věz, spočíneš-li nyní na pažitu,
ucítíš, jak se mysl uvolňuje,
a jestli pak, oděná do blankytu,
odložíš šat, s vánkem, jenž z kopců vane,
sladký sen uchvátí tě nečekaně.

1 Skladba, napsaná v roce 1537, volně rozvíjí řadu motivů: motiv neopětované lásky k nymfě (Faustině Manciniové), arkadické výjevy a evokaci boha Pana, báji o nešťastné lásce Aristarcha k Eurydice, choti Orfeově, atd. Ve zvolených verších je nymfa vyzývána, aby se odloučila od břehů Tiberu, a evokuje se jeho mocný proud a jeho historická role.

Vzdáváš se břehu, věříš zátočině,
 sestoupíš často pozorovat vodu
 a zapomínáš, co my všichni víme,
 že Mars tam léhal s Ilií pln svodů.²
 Byl vrtkavý a vedle ní měl jiné
 a vždycky znovu toužil po podvodu.
 Nuž, prchni z břehů, potlač lásku k vlnám,
 ať nesvede tě choutka šalby plná.

Zřel tehdy Tiber, kterak zbraně dvoje,
 kopí a štít, tu leží bez pohnutí
 a vedle nich, nahý a beze zbroje,
 kdo cizí krev proléval s velkou chutí,
 neb jeho srdce, divé, lačné boje,
 pokořil ten, kdo zpupné k službě nutí;³
 a nyní bláhově a nemotorně
 se dvěma očím vzdává přepokorně.

Nemluvme o tom, jak se někdy vzdálí
 od stáda beran, zmámen lásky svody,
 a v lýtý boj se žene, neurvalý,
 zajatec touhy, chťiče, nesvobody.
 Úderem rohů do Tiberu svalí
 soka; toho pak Thyrsis tahá z vody
 a suší rouno promáčené; strašné
 jsou plody, které nesou zmatky vášně.

Jak lkala bys, ty, ke mně odmítavá,
 že obočí mám huňaté a stinné
 a kozlí bradu, kdyby tam, kde dravá
 voda se tiší a proud zvolna plyne,
 tě jali silou, a ne podle práva,
 netvoři, kteří bydlí na pastvině
 a jejichž čela věncí děsné rohy
 a ústa zdobí ostrý tesák mnohý?⁴

² Iliá, též Rhea Silvia, byla dcerou krále Numitora, vládce Alby Longy, potomka Aeneova. Byla přinucena stát se panenskou Věstálkou, porodila však Romula a Rema, legendární zakladatele Říma. Jako otce uvedla boha Marra.

³ Amor, bůh lásky.

⁴ Nechť nymfa nepohrdá ušlechtilou láskou; mohla by být obětí nezářivých chťičů.

V rovině Tiber rozložil již dříve
své velké břicho, plece, staré kosti;
a silné nohy, mocné ruce křivé
to nebo ono údolí zas hostí;
a mokré tváře, dlouhé vousy sivé
jsou říčky, které vede v poslušnosti
až tam, kde starodávné město leží
Martova syna, jehož poklad střeží.⁵

Ve stádech Neptunových není žádné
monstrum tak podivné a nevidané,
jak Proteus, jenž nad tuleni vládne,
počítá je a dává pozor na ně;
bůh, jenž hned rozplyne se v kapky chladné,
hned je z něj strom a hned zas ohněm plane,
a protože nechce být ke spatření,
v přemnoho různých forem se tu mění.⁶

Ty, jehož vody byly v každém čase
vždy stejně důstojné a stejně čisté
a každá žíla v nektar měnila se
a útes nedělil je v žádném místě;
a pro ty, kdo tu lásku zas a zase
vzývali, jehož písky byly listem,
dopusť, nechť před tou krásnou nymfou cizí
tvá vlna ztichne, všechn nekolid zmizí.

Když vzplane pochodeň a jasným ránem
z ovčince stáda míří na pastviny,
a ona kráčí přeuctivě s džbánem
na hlavě k tobě, dlaň ze slonoviny
jí zulíbej, a v klínu mnohostranném
nes jablka, a ač tvůj zvyk je jiný,
nechť přináší je s sebou každá vlna,
až její vlahá nádoba je plná.

Přeložili Jan Zábrana a Jiří Pelán

5 Mínen Řím, město Martova syna Romula.

6 Proteus – syn mořského boha Neptuna a mořské nymfy Náidy, proslulý svou schopností měnit podobu. Pásl otcova stáda tuleňů. Spartský král Meneláos ho přinutil k věštbě tím, že ho zajal ve spánku. Proteus se proměnil ve lva, v draka, v pardála, v kance, ve vodu, v oheň a ve veliký strom, nakonec však Meneláovi vyhověl.

∞ GIAN GIORGIO TRISSINO

1478–1550

S těžším nákladem učnosti a ctižádostivějšími plány ujal se úkolů klasicismu Molzův přítel Gian Giorgio Trissino, rodák z Vicenzy, neklidný, nestálý učenec a diplomat, většinou ve službách papežů Lva X., Klimenta VII. a Pavla III. Nechyběla mu iniciativa a zájem byl rozsáhlých, mínil italský kulturní život reformovat celý a radikálně: navrhl reformu italského pravopisu (1543); vypracoval teorii nové spisovné národní řeči, již by byla společná italština, nikoli toskáňština, a pokusil se opřít ji o Dantovu *De vulgari eloquentia*, jejíž znalost záslužně obnovil (1529). Zásady a pravidla klasicismu pro všechny žánry vyložil v šestidílném pojednání *Poetica* (vyšla teprve 1562 v Benátkách). A s mnohem menším štěstím dal tři „vzorné“, studené a nevzletné ukázky tří nejvyšších žánrů, klasické tragédie podle aristotelových jednot (*Sofinisa*, 1513–1514), klasické komedie (*Dvojnici*, I Simillimi; podle Plauta, 1548) a hrdinské epopoje (*Osvobození Itálie od Gótů*, *L'Italia liberata dai Goti*, 1547–1548). Příležitostně psal i petrarkistické verše.

KDYŽ SBOHEM DÁVAL JSEM SVÉ DRAHÉ PANÍ

(La bella fronte colorita e bianca)

Když sbohem dával jsem své drahé paní,
v onen den růžová skrář její bílá
zbledla, a její tvář se roztesknila,
jako by milou věc jí brali z dlaní.

Zemdlený, dětský hlas pak znenadání
jí slétl s něžných rtů; a hudba milá
mé srdce zoufalé zas potěšila:
dodnes je těšívá, když myslí na ni.

Hlas, jenž z těch růží zněl, mi šeptal: „Milý,
měj mě rád, prosím tě, dál, bez ustání,
byť osud zabrání nám dojít k cíli!“

„Zbytečné, paní má, je toto přání,
řekl jsem v dojetí, „vždyť všechno smí-li,
pak v tomto, věřte, Bůh mi nezabrání.“

Přeložil Petr Kopta

Z ITÁLIE OSVOBOZENÉ OD GÓTŮ (II, 1–88)
(L'Italia liberata dai Goti)

Noc zahalila zlatohvězdným pláštěm¹
půvabnou tvářnost země a již všechna
zvířata v klidném spánku nalezla,
jí svěřující unavené údy,
mír a též úlevu po denním shonu;
jen Belisar,² pohroužen v myšlenkách,
vábení spánku nepopřával místa
a v mysli hloubal o rozličných věcech,
jež byly nutné k jeho vítězství.
Zvažoval, kdo by zastal důstojně
vysoký úřad, koho jmenovat,
a kolik ještě lidí, kolik lodí
je zapotřebí k zdaru tažení;
z jakého přístavu a jakou cestou
má vyrazit do nepřátelské země.
Tak přemítaje o tom, o onom,
dočkal se rozbřesku, a tehdy pak
mu rozvažování a dlouhé bdění
živoucí silou uzavřelo oči.
Tu anděl Palladius, jehož v den,
kdy narodil se pro svět, předurčila
nejvyšší vůle k jeho ostraze,
sestoupil z nebe jemu ku pomoci
a zjevil se mu v ctnostné podobě
bělovlasého Pavla, a tak pravil:³
„Ó smělý muži z rodu Camillova,⁴
je věru zjevno, že ten velký pochod
ti leží na srdci, neb v myšlenkách
na něj jsi probděl celou dlouhou noc.
Je pravda, že při vážných podnicích
nejlépe volí, kdo nejlépe myslí.
Vím: pro úkoly, které vyžadují
sílu, vybereš silné, a kde rozum
je potřeba, tam pošleš muže moudré,
kteří jsou srdcem a též duchem válek;
a vím, že v čele stanou zkušení

- 1 Epos, na němž Trissino pracoval už od dvacátých let, si bral inspiraci z Homéra a materiál z dějepisného díla byzantského učenice Prokopia z Kaisareje. Jeho námětem je tažení Justinianových generálů Belisaria a Narseta proti ostrogótskému králi Witigovi. Homéra se snažil Trissino napodobit i formálně: opustil tradiční epickou oktávu a ve snaze najít ekvivalent pro řecké hexametry ji nahradil nerýmovaným hendekasylabem.
- 2 Belisarius (505–565) – geniální vojevůdce, který bojoval za východořímských císařů Justina a Justiniana vítězně s Gepidy, Bulhary, Peršany a Vandaly. Stál též v čele vojenského tažení, jež mělo Itálii, od častů Theodoricha Velikého (493) v rukou východogótských barbarů, dobýt pro Byzanc. Již v roce 535 obsadil Sicílii a v roce 536 se zmocnil Říma. Witigovi Ostrogótové poté s velkou přesilou Řím oblehli (537–538). Po intenzivních bojích, jež sváděli další byzantští generálové na severu Itálie, byl nakonec Witigis zajat a odeslán i s gótským pokladem do Konstantinopole.
- 3 Namísto antického mytologického aparátu zavádí Trissino „křesťanské zázračno“; s větším úspěchem ho v tom bude následovat Torquato Tasso v *Osvobozeném Jeruzalému*.
- 4 Marcus Furius Camillus (kolem 446–365 př. Kr.), římský vojevůdce, jako diktátor bojoval s Etrusky (401–396) a s Gally (387/390).

a nové, málo zdatné necháš vzadu.
 Chci ti však říci toto: oddíly
 rozmísti v Brundisiu:⁵ v tomto kraji
 je málo Gótů, lze jej snadno dobýt,
 protože lid má Góty v nelásce.
 Tak dobrý přístav, město takové
 pro tebe bude velkou výhodou.
 Pospěšte si však, ať to nepřítel
 neuhodne a nepošle tam vojska.
 A dám ti ještě jednu dobrou radu:
 řádně se starej o dobyté země
 a podrobený lid a v každé chvíli
 zachovej úctu Králi Všehomíra.“
 Když Pavel domluvil, tu kapitán
 otevřel oči. Spatřil velký jas,
 ucítil vůni nebes, a tak poznal,
 že právě navštívil ho rajský posel.
 Obrátil za ním ohromené zraky,
 dojatě povzdechl a takto pravil:
 „Nebeská mano, dobrá, láskyplná,
 jak přeslitovně hledíš napravit
 mé nedostatky! Nyní mohu doufat,
 že jestliže mě tvá moc neopustí,
 to tažení se věru skončí dobře.“
 To řka, vstal ihned hbitě z lůžka
 a oděl se do obvyklého šatu,
 a doprovázen družinou, pak spěchal
 za výtečným hrabětem Isaurským,
 jenž také právě opustil své lože.
 Když hrabě spatřil, jak se k němu blíží,
 otevřel ústa a děl tato slova:
 „Ó prozíravý, skvělý kapitáne,
 nechcete bezpochyby ztrácet čas,
 když za úsvitu jste již na nohou.“
 Belisar Velký na to odpověděl:
 „Je třeba mnohého, a čas se krátí;
 kdo mešká a kdo stále otálí,
 ten riskuje, že jeho záměry
 se nakonec žalostně minou s cílem.“

⁵ Brundisium – dnešní Brindisi.

A proto se jdu s vámi poradit,
neb věc je vážná a má velký význam
a vyžaduje řádnou rozvahu.“

Co takto hovořili, dorazil
též dobrý Narses,⁶ načež ve shodě
odešli do přístavu zhlédnout loď.
A vidouce, že je jich přesně tolik,
kolik jich bylo třeba k tažení,
hned zamířili k císařskému dvoru,
aby se poradili s vládcem světa
o volbě velitelů a všem dalším,
co bylo třeba pro ten velký podnik.

Přeložil Jiří Pelán

6 Narses (478–573), byzantský generál, Belisariův spolupracovník a později též rival. V roce 552 se stal po Belisariovi hlavním velitelem byzantského vojska bojujícího v Itálii s Ostrogóty. Porazil Ostrogóty v bitvě u Tadiny, kde padl ostrogótský král Totila, a poté v bitvě u Vesuvu, čímž ostrogótské italské království definitivně zaniklo.

KOMICKO-REALISTICKÁ POEZIE A POEZIE MAKARONSKÁ

∞ FRANCESCO BERNI

1497/1498–1535

V službách církevních prelátů, až mu roku 1533 kardinál Hypolit Medicejský opatřil kanovníctví ve Florencii, kde zemřel asi jedem, oběť svárů mezi církevními hodnostáři. Hrál velikou roli v římské Akademii dei Vignaiuoli (Vinařů). Nejdelším jeho dílem je stejnojmenné přepracování rolandovského eposu Boiardova (dokončeno roku 1531), ale jeho význam spočívá v tzv. *capitoli*, nesmírně obdivovaných a napodobovaných (Grazzini-Lasca, Molza, Firenzuola, Bini, Allori aj.), sebraných posmrtně, ale za jeho života kolujících v opisech. *Capitolo* je veršovaná skladba v tercínách, zhusta ve formě dopisu, jež humorně, ironicky, řidčeji satiricky, někdy i ve tvaru posměšného chvalo zpěvu, jedná o událostech nebo předmětech nepatrného významu. Razil jimi sloh „berniovský“, vzor vtipné elegance a lehkomyšlného rozmaru.

SONET O KURVÁCH (III) (Sonetto delle puttane)

Říká mi, mrcha, pořád dokola,
ať jí dám prsten, šaty – dlouhý seznam! –,
a třebaže ji vlastně ani neznám,
chystá se odrbat mě dohola.

Chce mě mít stále ve svém průvodu,
mám bavit ji, ať dní se nebo šerí,
najímat pokoj, zvat ji na večeri,
jako bych provozoval hospodu.

Snad nemá syfilis ten satanáš!
Peníze půjčuji si do foroty,
abych jí mohl platit apanáž.

Co chvíli říká: „Kam tě nesou boty?
Už jsi tu zas?“ Jen marně čekám; až
přijede teta od Červené Lhoty.¹

Smrad, nemoc, samé sloty;
a kočár a těž sluha ke koním!
A proto si ho radši vyhoním.

Přeložil Jiří Pelán

SONET PROTI ŽENĚ (IV)
(Sonetto contra la moglie)

Střízlíčka za krejcar mít na pečení,
jíst slané vepřové – nemít co pít,
být unaven – nemoct se posadit,
schnout u ohně, když víno blízko není,

brát peníze a platit bez prodlení,
dát jiným, abys jednou snad moh mít,
jít na slavnost a nevidět, či být
v lednu tak jako v srpnu propocený,

kamínek zalezlý mít do střevíce
a uvnitř pod punčochou blechu nos,
co štafetou sem a tam prochází se –

jednu dlaň čistou, druhou ušpinit se,
na jedné noze obut, druhou bos,
a muset čekat, když se honem pryč chce –

Kdo toho víc máš, řekni více:
když spočtem všechny trápenice všade,
nejhorší je mít ženu, kamaráde.²

Přeložil Jaroslav Pokorný

¹ Menstruace.

² *Sonetto caudato* z roku 1518, napsaný – jako řada Berniho sonetů – v tradičním schématu okcitánského původu (*enueg*), v Itálii označovaném jako „noia“: předkládá se výčet věcí, jež člověku znepřjemňují život.

Z KAPITOLY O PAPEŽI HADRIÁNOVI³ (XVI, 1–24)
(Capitolo di papa Adriano)

**Jak nelitovat bědné dvořany!
Sic mohou kašlat na florentské ptáčky,⁴
proženou je však Němci s marany.⁵**

**Co asi znamenají ony háčky,⁶
jež ve znaku má tahle nuzota,
syn tkalce, který chodil světem plačky?⁷**

**Ó, zeptejte se mistra Ceccotta,
jenž vydává se za imperiála:⁸
on vám snad řekne, v čem je levota.⁹**

**Jenom sám ďábel tuší, kde se vzala
v kožiše papeže Lva tahle veš!
Nestačilo mu dělat kardinála?**

**Ty, velectěné shromáždění, jež
jsi nadrobilo tuhle šlamastyku,
teď chyť se za nos! Volterro,¹⁰ a též**

**ty, Minervo,¹¹ zrádce a podvodníku,
vy lotřící, povězte, chcete-li
si ještě něčím dobýt našich díků!**

**Jen doufám, že vám provaz nadělí
a posadí vás všechny do temnice,
jinak je u mne pedant¹² zbabělý!**

**Má drahá Itálie, nešťastnice,
co říkáš na to, že tví chovanci
teď vrazili ti pórek do zadnice?**

Přeložil Jiří Pelán

³ Papež Hadrián VI., vlastním jménem Adriaan Florenszoon Boeyens (1459–1523), papež od roku 1522. Pocházel ze španělského Nizozemí a od roku 1507 pobýval přímo ve Španělsku, nejdříve jako vychovatel příštího Karla V. a spolupracovník všemocného kardinála Jimenése.

Byl odmítán jako cizinec a jako výtvor Karla V., který se právě zmocnil značné části Itálie, Guicciardini ho označoval za „barbarského papeže“. Po uvolnění éře Lva X. provokovala i jeho zbožnost, odpor k okázalosti, nedůvěra k umělcům (nelíbila se mu ani Sixtinská kaple), omezování lidových zábav a pokusy o reformu církve. Báseň je napsána ve stylu protipapežské pasquináty.

⁴ Za medicéjského papeže Lva X. měli hlavní slovo na papežském dvoře Florentané.

⁵ Berni předpokládá, že papežovi spolupracovníci se budou rekrutovat především z Němců (Karel V. byl císařem Svaté říše římské národa německého) a Španělů. Španělé jsou tu označeni jako „marani“, španělští Arabové, kteří konvertovali ke křesťanství.

⁶ Na Hadriánově papežském znaku byl stojící černý lev a „háčky“.

⁷ Hadriánův otec Florens Boeyens nebyl tkadlec, ale tesař, specializovaný v oboru lodních konstrukcí.

⁸ Francesco da Castiglione, krejčí a astrolog, dobová celebrita, stoupenec procísařského křídla.

⁹ Naznačuje se, že hlavní motivací byla touha po moci a bohatství, jak to symbolizují „háčky“.

¹⁰ Francesco Soderini (1463–1524), biskup z Volterry, vlivný člen konkláve, jež po křivolakých peripetiích nakonec zvolilo za papeže Adriaana Florenszoonu Boeyense.

¹¹ Tommaso Gaetano de Vio (1468–1533), další vlivný účastník konkláve, generál dominikánů a kardinál kostela Santa Maria sopra Minerva.

¹² Narážka na Hadriánovu někdejší vychovatelskou roli.

KAPITOLA O CHLAPCI (XVII)
(Capitolo d'un ragazzo)

Povídalo se, že prý Maecenas
dal Virgilovi Maronovi chlapce,
když, láskou zdraný, vázal mnišský pás.¹³

Chtěl mu tím říci: Drahý, neukvap se,
jat soucitem, když viděl křesťana,
kterak ho hubí žal a dišperace.

Bylo to věru gesto Římana:
jen Scipio tak šlechtně si vedl,
když lid ho zvolil za kapitána.¹⁴

Já nejsem básník, nepěstuji vědu,¹⁵
ale též, pravím, mám rád hošíky,¹⁶
a za takový dar bych vděkem předl.

Věřte mi, je to svátek veliký,
když krásný chlapec s duší nedospělou
je váš a vámi školen od píky.

Netrápil bych ho klášternickou celou,
naučil bych ho vše, co znám a vím,
byť palici měl dosud otupělou.¹⁷

Kdyby však způsobem snad nepravým
mi odplácel,¹⁸ skončil by v temném lochu
a poznal: se zrádci se nebavím.

Ó Bože, přijít k takovému hochu,
svůj poklad bych mu předal – nemalý!¹⁹ –
a přísahám, že nelžu ani trochu.

Můj pán je ale málo uznalý,²⁰
a sám jsem člověk věru nebohatý,
a proto musím dál být zoufalý.

- 13 Gaius Cilnius Maecenas (70–8 př. Kr.), důvěrník Gaia Octavia, pozdějšího prvního římského císaře Augusta, a zároveň podporovatel nové generace básníků, mj. Publia Vergilia Marona. Vergilius byl sice ve středověku považován za tajného křesťana, ale zmínka o tom, že ho milostná trýzeň přiměla zvažovat odchod do kláštera, je samozřejmě pouze humorná hyperbola.
- 14 Publius Cornelius Scipio Africanus (236–183 př. Kr.), vojevůdce v době druhé punské války, vítěz nad Hanibalem. Pro italský humanismus znamenal příklad všestranně kultivované osobnosti – byl i skvělý řečník a autor pamětí – a pro svou zbožnost morální vzor. Byl milovníkem řecké kultury, v níž ovšem jeho oponenti – Cato Starší – viděli návod k změkčilosti a dávali to do souvislosti s jeho homosexualitou.
- 15 Berni se srovnává s Vergiliem, který byl pokládán nejen za velkého básníka, ale i za mimořádného učence.
- 16 Berni zde – jakož i jinde – bez rozpaků přiznává svou homosexualitu.
- 17 První z řady erotických dvojsmyslů: palice (v orig. *cervello*) tu označuje jak rozum a zkušenost, tak penis.
- 18 Kdyby chtěl převzít v sexuálních hrátkách aktivní roli.
- 19 Evidentně nejde o majetkové přesuny.
- 20 V době napsání této skladby (1522–1523) byl Berni dvořanem rodu Doviziů.

Jsme nešťastníci a náš los je klatý:
jsme narozeni za doby, kdy už
nenajdeš takovéhle Maecenaty.

Občas se sice najde dobrý muž,
jenž jednou sáhne do kapsy a klopí;
po něm však nejde nikdo, služ jak služ!

Proč tady trčím, nikdo nepochopí!
Mám hulákat na celé náměstí,
že po Tucciích²¹ není ani stopy?

Proklínám tohle svoje neštěstí!
Proč jsem se minul s oním zlatým věkem,
kdy skrbílik trpěl špatnou pověstí?

Proč nesetkáš se dneska se člověkem,
jenž pomůže bez zjevné příčiny
a spokojí se s chudákovým vděkem?

Vím, že ten důvod je jen jediný:
jsi-li zdrav, lidi nic víc nezajímá,
každý jde, kam ho ženou slabiny

a podrží, co jednou v ruce třímá;²²
a žádný světec, žádná světice
tě nezahřeje, jestli je ti zima.

Pomoz mi, Kriste, z téhle temnice,
nauč mě aspoň, jak mám zatnout zuby,
když nevlídný je rok i hromnice!²³

A je-li osud ke mně zlý a hrubý,
kež ještě někdo se mnou vykročí,
ať nejsem sám, když mířím do záhuby!

Kupido,²⁴ hanba za to obročí,
hanba ti, zrádče, za dar beznaděje!
Teď vykřičím ti všechno do očí,
lkát s druhými tu totiž zbytečné je.

Přeložil Jiří Pelán

21 Římský patricijský rod, jenž údajně protežoval Vergília.

22 Opět dvojsmysl: nejde jen o lakotu, ale obecně rozšířenou homosexualitu, s preferencí aktivní role.

23 Když nepřízeň osudu přesahuje běžnou míru.

24 Kupido – syn Venušin, bůh lásky.

SONET NA SVOU PANÍ (XXXI)
(Sonetto alla sua donna)

Stříbrné vlasy, rozježené chmýří
kol krásného zlatého obličej;²⁵
zvrásněné čelo, zdroj mé beznaděje,
kam Smrt a Láska svoje střely míří;

perlové oči, jež se točí zhusta
od všeho, co jim nijak rovno není;
sněhové řasy, pasti utrpení,
a ručka, něžně krátká, sladce tlustá;

blankytná ústa, běloskvoucí retý;
převzácné zoubky, leskle ebenové;
harmonie, jež není z těchto plání;

vznešené mravy; to *vám*, heroldové
Amora, hodlám takto pověděti,
jak veliké jsou krásy mojí paní.

Přeložil Jiří Pelán

PAPEŽ NIC NEDĚLÁ, JEN JÍ A TRÁVÍ (XXXIX)
(Il papa non fa altro che mangiare)

**Papež²⁶ nic nedělá, jen jí a tráví,
papež nic nedělá a spí jen stále;
tak se to povídá a může dále
povídat všem, kdo chtějí o něm zprávy.**

Má zdravý zrak, řeč zdravou, vzhled též zdravý,
má jazyk, hleny, kašel dokonalé;
to znamená, že není na smrt; ale
lékaři brzy života ho zbaví.

25 Parodie – typický postup komicko-
-realistického básnictví –, jež se
v tomto případě týká dobového
petrarkismu, a konkrétně básní
Pietra Bemba. Kanonická enumera-
ce ženských půvabů je tu podrobe-
na ironické deformaci.

26 Tento *sonetto caudato* byl napsán
v únoru či březnu 1529 jako reakce
na zprávu o onemocnění Klimenta
VII. (Giulia di Giuliano de'
Medici, 1478–1534), papeže od roku
1523 do smrti.

Neb ke cti by jim nesloužilo, pane,
aby jim z rukou vyváz ještě živý
když jednou řekli: Konec, je s ním amen!

Dějí se hrozné věci, zvláštní divy:
dnes ve dvě chyt ho záchvat. Však to známe:
když dnes ho dostal, zítra nedostane.

Mor na ně, na protivy,
ne na něho – sic, ke všem nářkům hluší,
vše nasadí, až vyrazí z něj duši!

Přeložil Jaroslav Pokorný

Z KAPITOLY FRA SEBASTIANOVI DEL PIOMBO²⁷
(LXV, 1–39)

(Capitolo a fra Bastian dal Piombo)

Otče,²⁸ v mých očích více ctihodný
než ti, jež třeba takto nazývati²⁹
a které já už nectím mnoho dní!

Svět dneska, otče, září slávy zlatí
celý houf bratří; teď se šikují
do fronty na věhlas i jezuáti.³⁰

Jakpak se máte u vás ve sluji,
kam prchal do ticha a do samoty
ten, jež – ač není žena – miluji?

Však víte: Michel Agnol Buonarroti.
Když vidím ho, po starém způsobu
zaplavil bych ho kadidlem a voty;

jeť zbožnější ctít jeho osobu
než v bílé ríze a ve vděčném pláči
děkovat, že jste přestál chorobu.³¹

²⁷ Sebastiano del Piombo, vl. jm. Sebastiano Luciani (1485–1547) – velký benátský malíř, patrně žák Giovanniho Belliniho a Giorgionův. Po příchodu do Říma (1511) se spřátelil s Raffaelem Santim a Michelangelem, který silně ovlivnil jeho malířský výraz. Počátkem třicátých let vstoupil do dominikánského řádu. Báseň, jejímž je adresátem, je Berniho holdem Michelangelovu

²⁸ Psáno v době, kdy byl už Sebastiano del Piombo dominikánským mnichem.

²⁹ Mínění kardinálův: *eminentissimi, reverendissimi*.

³⁰ Jezuáti – kongregace založená roku 1360 sienským obchodníkem, později blahorečeným, Giovannim Colombinim.

³¹ Bylo rozšířeným zvykem učinit v nemoci slib (*votum*), že v případě uzdravení oblékne žádající na určitý čas hábit některého z mnišských řádů.

V něm, myslím, sama idea se zračí
jak stavitelství, tak i sochařství
(jak *Astraiou*³² se spravedlnost značí).

Kdo pátrá po figuře, v níž se skví
obě ty uměny – a v plném jase –,
nalezne ji, když jeho zpodobí.

Však víte: není nad něj v tomto čase,
já jeho duchem, vtípem jsem si jist,
a rozumí též pravdě, dobru, kráse.³³

Do ruky se mi občas dostal list,
kam zapsal verše: myslel jsem, že ona
slova jsem musel v Platonovi číst.³⁴

Je Apelles,³⁵ však též syn Apollona:
nebásní *anžto*, *luzná šelmička*,
tekutý křišťál, *louka libovonná*.³⁶

On říká věci, vy jen slovíčka.
Staří i vy, kdo dneska pracujete,
pryč, ustupte, nechtě se tu nehýčká

kdo, nehoden, se do řemesla plete!
Ať potěší spíš žínky veselé
a přenechá jim barvy na paletě!³⁷

Jenom vy máte psáno na čele,
že jste mu roven, proto též vás pojí
přátelské pouto jako z ocele.

Přeložil Jiří Pelán

- 32 *Astraiou* – bohyně nevinnosti a čistoty, dcera *Astraiia*, boha hvězd a větrů, a *Eos*, bohyně ranních červánků. Poslední z nesmrtelných, která žila během zlatého věku spolu s lidmi. Bývá spojována s bohyní spravedlnosti *Diké*.
- 33 Platonská trojice nejvyšších hodnot.
- 34 Berni byl jedním z prvních, kdo ocenili Michelangelovy verše. Velká část Michelangelovy poezie je vskutku prodchnuta – v petrarkovské stopě – hlubinným platonismem.
- 35 Apelles (4. stol. př. n. l.), legendární malíř Alexandra Velikého. Za největšího malíře všech dob ho prohlásil Plinius ve své *Historia naturalis* (36, 79–97). Z Apellových děl se nic nedochovalo.
- 36 V originále jsou příklady vzaty z Petrarky.
- 37 Aby je mohly použít jako líčidla.

∞ TEOFILO FOLENGO

1496–1544

Girolamo (klášterním jménem Teofilo) Folengo, pseudonymem Merlin Cocai a Limerno (anagram Merlino) Pitocco, se narodil v Cipadě u Mantovy, studoval ve Ferraře a od roku 1511 v Bologni u Pomponazziho, vstoupil k benediktinům, roku 1524 zběhl z kláštera, do řádu se vrátil roku 1534, roku 1537 nebo 1538 byl poslán do kláštera v Palermu, roku 1543 přeložen do Campese u Bassana, kde zemřel.

Spisy tohoto těkavého a podezřelého mnicha jsou četné, pestré, nesourodé: 1. Latinsky skládal v hexametrech životy svatých (*Hagiomachia*); 2. italsky napsal jednak *Orlandina* (Malý Roland, 1526, pseud. Limerno Pitocco, v oktávách), parodii rytířské epiky, jednak náboženské skladby, vynucené na něm jako pokání a důkaz jeho pravověrnosti, víc než pochybné: *Lidství Synáčka božího* (Umanità del Figliol di Dio, 1533, asketická báseň v oktávách), *Palermská* (La Palermitana), *Atto della Pinta* (Hra pro Pintu, neapolský chrám, o stvoření a vtělení Páně, asi z roku 1539); 3. makaronštinou, tj. groteskní směsí kuchyňské latiny a italštiny, která byla jeho nejvlastnějším uměleckým výrazem, složil *Balda* (jinak též *Macaronea*; pseudonym Merlin Cocai; v 17 zpěvech v hexametrech roku 1517, v 25 zpěvech roku 1521, znovu 1539 nebo 1540, posmrtně roku 1552), fantastickou epopej rytíře, pojatého výsměšně jako darebák, *Moschaeu* (Muchoidu, skladbu v časoměrném distichu, snad již z doby studií v Bologne), parodii hrdinské epiky na téma války much s mravenci, a *Zanitonellu*, rovněž z doby bolognské, sborník eklog, elegií atd. o lásce Zaniny a Tonella, karikaturu petrarkovské lásky; 4. zcela zvláštní místo zaujímá v jeho díle alegorická autobiografie z roku 1529 *Il Caos del Triperuno* (Chaos Trojjediného, tj. heteronymních autoprojekcí Fuliky, Merlina a Limerna), bizarní směs prózy a veršů, latiny, italštiny i makaronštiny, kde hrdina zápasí s Přírodou za pomoci Důmyslu a Umění, dosahuje Svobody Pravdou, je srážen Rozkoší a klamán (jako Fulica) Pověrou, (jako Limerno) Láskou, (jako Merlin) Bakchem, až je nakonec z rozpolcení sjednocen a z chaosu vysvobozen Milostí Boží (jež se velmi podobá lutherské „milosti, k spáse dostačující“).

Folengo je autentický dědic inspirace středověkých *goliardů*, nevázaných a toulavých „žáků“, jejich nezkrotné svobodomyšlnosti a posměšné vervy. Mluví i jejich básnickou řečí, makaronštinou; poezie v ní existuje v Itálii od 15. věku a Folengo má v ní předchůdce, kteří ho s touto středověkou tradicí spojují (Tifi Odasi, Matteo Fosca, Bassano Mantovano, Alione Astigiano). Na tváři vzorné humanistické latiny podle antických vzorů je makaronština karikaturním úsměškem. A *šklebem* renesance je celý Folengo. Tam, kde Berni žertuje a laškuje, Folengo se vřítel s posměchem, parodií a satirou. Svou mluvou staví na hlavu ideály klasicizujících latinářů humanismu i puristů italských: svým rytířem-všivákem vysmívá se heroickému a dvořanskému ideálu renesance, ba hrdinskému idealismu vůbec; svými pseudo-petrarkovskými milenci tropí si šašky z platonismu; poučen o německé náboženské reformě, která probíhá za Alpami, odvažuje se podstrkovat

přímo v lůně církve její teologické a myšlenkové ohlasy. Folengo ztělesňuje formou ostatně značně přízemní, posměchem a znesvěcováním, vše, co je v renesančním duchu *ironického, skeptického, nedůvěřivého*, neuctivého k autoritám a sarkasticky samostatného.

Z MLADÉHO ROLANDA (VIII, I-6)
(Orlando)

I

Na příběh blaženého Griffarosta¹
já pozapomněl – jsem už takový.
Teď však nechť Múza vítá mého hosta
a rozvinuje všechno plachtoví!
Múza² se zlobí a je na mne sprostá,
neb chtěla zpívat o Rolandovi;
prdelním vánkem do nosu mi dmýchá,
až z toho hloupnu, špatně se mi dýchá.

/potměšilost prdu
aneb bzdiny

2

I dopadnu snad, omámen tím smradem,
jak troup, jenž po mistrovském způsobu
chtěl zpodobit svatého Jiří s hadem
a dát mu Hektorovu podobu;
jenže mu z toho vyšel divným pádem
lazebník putující ke hrobu
na staré mule, která kostmi chrastí,
trhaje zuby, prodávaje masti.

/svatý Jiří

3

O Rolandovi, pravda, málo zpívám,
na Kristův oltář patřím s lítostí;³
svou tvář pod maskou Otrhance⁴ skrývám
a pláču nad duchovní vrchností;
Cereru, Bakcha slavím, uvnitř zývám
však Ježíše, a s velkou vroucností;
prosím ho, nechať zjeví, že tu sídlem
je Satan, skryt pod cherubínským křídlem.

/upozorňuje

/na pokryectví

- 1 Příběh o Griffarostovi – což je jméno, jež se objevuje i v *Baldovi* (ve vydání z let 1539–40): zde se tak jmenuje jeden pekelník – je vložena novela folklorních základů; hlavní linie eposu těží z karolínských látek, stejně jako Pulciho *Morgante*, Boiardův *Zamilovaný Roland* či Ariostův *Zuřivý Roland*.
- 2 Folengova Múza se nazývá Caritunga a je kulhavá a hrbatá: je to Múza jeho burleskní a karikaturní vervy.
- 3 Folengo zdůrazňuje, že jeho hlavním cílem je kritika úpadku kléru; tato intence se v jeho jinak nepříliš moralistním vyprávění ozývá opakovaně.
- 4 Narážka na jeden z Folengových pseudonymů: Limerno Pitocco = Limerno Otrhanec, Žebrák.

vyprávění/

4
 Žil v Sutri jeden prelát, mrcha tlustá,
 byl děkanem či možná opatem;
 jak praseti za vlády Masopusta
 mu břicho visívalo pod šatem;
 a aby nepohubl, chodil zhusta
 do krčem, kde hned cinkal dukátem.
 Když na talíř mu bylo naloženo,
*ieiunium praedicabat ventre pleno.*⁵

přirovnání/

5
 Volu se podobal, jenž odňat pluhu
 a vsazen do chléva již před léty,
 jen žere, tloustne, všechno jde mu k duhu,
 sám příští jídlo a pak výměty;
 a veden k řezníkovi na popruhu,
 jde posléz svému konci v ústrety:
 zvolna se vleče, třeba bodcem bodán,
 a čtyři libry za denár je prodán.

6
 Žel ten, kdo žije nemravně a líně,
 ni cenu volské kůže nemívá.
 Když Griffarosto zased na latríně,
 duněla ze střev bouře strašlivá,
 taková, jaká pod nebeské síně
 vynesla Eliáše zaživa;⁶
 a být to pižmo, co z něj vypadalo,
 ó, byl by boháč, jakých je jen málo.

příjem/
výdej/

7
 Dukátů tisíc měl prý na důchodu,
 všechny šly ale rovnou do díry
 (nu: do latríny), neboť do svých hodů
 je vrážel rád a zcela bez míry.
 Bůčky a drščky, naráz deset chodů,
 vepřové na rozličné manýry,
 drůbky a špek a kořeněný vývar –
 to byl ten svatý Bernard, jehož vzýval.⁷

5 S plným břichem kázal půst. Parafraze Jeremiáše 36, 9: vyhlásili půst před Hospodinem. Verše v latině jsou zde i dále čteny podle italské prozodie: dvě po sobě jdoucí samohlásky vytvářejí jedinou slabiku (*ieiunium* je tříslabičné).

6 Podle *Druhého Královské*, 2, 1–12 byl prorok Eliáš za svou horlivou službu Hospodinu vzat na ohnivém voze do nebe. Připomínka Eliáše se vrací ještě v oktávě 8.

7 Podle lidové víry byl svatý Bernard ochráncem před hladem.

8

Od rána jenom po tržišti slídí,
a spatřiv ryby, mladá kuřata,
hned jako sokol, který z mraků vidí
pár koroptviček, střemhlav přichvátá
a zatne do nich drápy, takže lidi
ze Sutri utřou hubu; srdnatá
paže vše vzala, věru nijak plaše:
tak nebe uchvátilo Eliáše.

/přirovnání

/Eliáš

9

Pod škapulířem (bez nějž spásy není)
má velký pytel a dva kapsáře,
Achaty,⁸ kteří slouží do umdlení
(tak obejde se bez sekretáře).
Vhod přicházejí v každou chvíli denní,
ne pro bibli, ne pro breviáře,
kancionály nebo pro misály,
*nec librum de peccato originali,*⁹

/Achates

10

leč pro játra a také pro ledvinu,
telecí karé, hrudí, hlavu; žel,
pro tisíc dalších věcí, jež v svém klínu
mohutný pytel věrně podržel:
pro vejce, máslo, špek a zeleninu,
lociku, řepu, zelí, petržel.
Té knihovničce¹⁰ opat poctu vzdává:
jeť tato teologie ta pravá.

/kacířství

11

Byl, nutno říci, mistr dokonalý
*in arte,*¹¹ jež se týká kuchyně,
a také mnoha jazyků byl znalý;
sic neholdoval zrovna řečtině,
a možná zcela nedošel by chvály
ni v toskánštině (která k latině
dnes shlíží svrchu, vedouc pyšné řeči,
že Francesco i Tullia prý předčí),¹²

/Griffarostova
učenost

/Petrarca, Cicero

8 Achates byl věrný druh Aeneův:
Vergilius, *Aeneis*, I, v. 188.

9 Aní knihu o prvotním hříchu.

10 Paralelismus knihovna – spíž, knihy – gastronomické speciality bude v dalších oktávách systematicky rozvedena.

11 V umění.

12 Že Francesco Petrarca překonal Marka Tullia Cicerona: narážka na nové sebevědomí literární italštiny (toskánštiny), kodifikované v *Pojednání o lidovém jazyce* Pietra Bemba z let 1512–1525.

12

jazyků kravských, vepřových měl zato
vždy plnou spíž a velké zásoby,
a třeba studium (jež – pozor na to! –
působí bledost, slabost, choroby)
jej proměnilo v svini prdelatou,
mající bukvic plné útroby,
přec stál si dobře, neboť vždycky zrána
kapounem léčil střeva pochroumaná.

13

Nuže, jednoho dne se přihodilo,
že Roland uviděl ho zpozvdáli
kupovat jesetera. Kolem bylo
sto lidí, jimž se sliny sbíhaly.
Leč světec stvoření, jež ještě žilo,
spasil a zmařil záměr nekalý
jej rozporcovat: s myslí převeselou
v svém ptyli rybu odnesl si celou.

slitovnost ušlechtilého
ducha/

14

Ledva ji hodil k věcem skrytým v ranci,
tu Roland, chycen na tu vějičku,
jde za ním, našlapuje jako v tanci,
a čeká jen na vhodnou chvíličku.
Každý den něco štípne zazobanci,
neb musí živit starou matičku.
Až zatahá ho za velebnou tógu:
„Mám tu čest potkat arcisynagogu?“¹³

arcisynagoga/

15

Nechť vaše Ctihodnost nic nenamítá,
pakliže hodlám levity jí čísti.
*O Marta, Marta, nimis es sollicita
devorare circa substantiam Christi.*¹⁴
Sem s rybou, lotře! Je věc náležitá
ji rozdělit a *in communi*¹⁵ jísti.
Křesťanské srdce tvoje žravost bolí!“
A na ta slova přetáhne ho holí.

13 Představený synagogy: novozákonní termín (*Marek*, 5, 22, 35); zde je jím míněn úřad opata.

14 Ó Marto, Marto, příliš horlivě hodláš zhltnout tělo Kristovo. Jednak narážka na rybu jako symbol Ježíše Krista (řecké *ichthys* bylo čteno jako christologická formule *Īsús CHristos THeú HYos Sôtér*, Ježíš Kristus Boží Syn Spasitel), jednak parodická připomínka Ježíšova výroku na adresu příliš starostlivé Marty (*Lukáš*, 10, 41): „Martha, Martha, sollicita es et turbaris erga plurimum“ (Bible kralická: „Marto, Marto, pečlivá jsi, a rmoutíš se při mnohých věcech“).

15 Společně.

16

„Což nestydíš se, mrzká kupo hnoje,
sníst sám, čím zasytí se rodina?
Když celé moře¹⁶ pojme huba tvoje,
pak tys našeho hladu příčina.
A chceš nám namluvit, že záhodno je,
narazíme-li na kapucína,
ctít v něm hned světce, neboť *in tonsura
salvatur tandem omnis creatura?*¹⁷

/neklamné
pokrytectví

17

Pravím, *quod tonsura*¹⁸ přivedla k hříchu
obžerství mnohé bratry při těle,
neb odříkání je jim velmi k smíchu
a jenom měšce holí¹⁹ vesele.
Máš čtyři brady, zpropadený mnichu,
a tuk ti teče snad i z prdele.
Co činíš, když je tělo žádostivé,
ty, jenž jsi cudnost odpřisáhl dříve?

/slib cudnosti

18

Vydej mi tvora, jehož hodláš zabít,
usmažit a pak zhltnout ve chvíli!
Což Otcové se dali někdy zvábit
mlsnotou? Nebo spíše činili
to, co jim velel škapulíř a hábit,
co přepokorně Bohu slíbili?
Dokázali se někdy odhodlati
týt z cizího a tvářit se jak svatí?“

/mravy svatých Otců

19

Taková řízná slova mladík volí,
hovoře k letitému prelátu,
a ten, pln studu nad ranami holí,
mu pytel přenechává ve chvatu
a bere roha, neboť po okolí
je velká radost z toho obratu.
Roland též s breviářem²⁰ zmizel bryskně:
lepší už žádný tiskař nevytiskne.

- 16 Synekdocha: vše, co se uloví.
17 Skrze tonsuru (kněžství) dochází každé stvoření spásy.
18 Že tonsura.
19 Místo aby si holili hlavy.
20 Breviář = ryba: Folengo dále rozvíjí paralelismus zahájený ve stanci 10.

20

Po městě letí zvěst, že kněz jen s bídou
 uhájil život při té oraci,
 leč knihy nepodržel pod egidou:
 musel je vydat po disputaci,
 vykonané *in capite* „*Divido*
sanguinem Christi“;²¹ kde se vyvrací
 blud stoiků a kde se dále soudí,
 že Epikúros mnohem méně bloudí.

stoici, epikúrejci/

21

I Raineru, jenž vykonával správu
 nad městem, podáno je hlášení
 o tom, jak muži duchovního stavu
 byl odňat lék na hrdla pálení.
 Když zvěděl, co je zač a jakých mravů
 dotyčný kněz, tu Rainer vypění,
 neb vidí, kterak odkaz Kristův chátrá
 u těch, kdo v bližním nectí svého bratra.

22

„Jaký div,“ praví Rainer po úvaze,
 „že ovečkám se děje bezprávi
 a celá stáda propadají zkáze,
 když pastýři jsou vlci pažraví!
 Ta nenasytnost jim však přijde draze.
 Nechat se převor ihned dostaví!“
 A přikáže, ať rychtář všeho nechá
 a s biřici hned do kláštera spěchá.

23

Netvora vyčmuchají v jeho díře,
 aby byl souzen podle zákona.
 Všichni hned chtějí vidět divné zvíře,
 jež svojí tloušťkou vola překoná.
 Čpí po vínu a potu, ba i síře –
 pro jemný nos to značná úhona.
 Silénovi i Bakchovi je roven,
 ten zve ho vepřem, a ten pytlem hoven.

²¹ Ve smyslu kapitoly: „Rozděluji krev Kristovu“.

24

„Přístup,“ dí Rainer, zle se ušklíbaje,
 „člověče boží s darem proféty.
 Tvůj věští duch, vím, chápe všechny taje,
 jež ukrývají bludné planety;
 ba znáš i štědrost zvoucí do bran ráje,
 jíž klíčník Petr proslul před lety.
 A proto přístup blíže, otče svatý:
 mám problém, na nějž odpověď chci znáti.

/svatý Petr

25

Víš také jistě, kolik vyžaduje
 drštěk tvá spíž; a věru, já bych řek,
 že ryb a masa nejspíš více tu je
 než ve všech lesích malých veverek;
 že tolik písku břehy nelemuje,
 kolik jsi sežral kvíčal, křepelek...
 Nuž vítej, jako každý jelimánek,
 jenž plný je jak sraček, tak i chcanek.

26

Což svědomí tě, žroute, nenabádá
 jít lidem s očí? Byl jsi vybrán snad
 kdys za pastýře Ježíšova stáda,
 aby ses mohl řádně nadlabat?
 Jsi horší nežli Jidáš, jehož zrada
 je nejpodlejší ze všech lidských zrad;
 horší než Kaifáš, Herodes či Pilát!
 Jednou ti duše v pekle budou spílat.

/zrádce Jidáš

27

Benedikt s Antonínem ze své cely
 snad učili, jak hýčkat teřichy?
 Bodláky jedli, boby, čočku, zelí;
 šli příkladem, jak prát se se hříchy;
 jak nepodlehnout zlému Nepříteli,
 obrátit vniveč jeho pletichy.
 Pod hlavou kámen, vprostřed špíny, plísně,
 jen dnem i nocí pěli svaté písne.

/mravy někdejších
řeholníků

28

Ukryti v kobkách celé dny a týdny,
 vyhýbali se ruchu agory;
 k poutníkům byli laskaví a vlídní,
 myli jim nohy, plni pokory;
 a pokud klášter opustili, klidní
 a smíření šli jinam přes hory,
 a hůl – dřevěný koník – dostačila,
 by starým nohám cesta snadná byla.

29

Žel, dnes z těch jejich kořínků a dýní
 jsou drozdi, koroptve – ta proměna! –;
 žaludy, jahody a ostružiny –
 ó zázrak! – jsou dnes maso; zválená
 sláma se proměnila na peřiny
 a vzácné příkrývky; tvář hubená
 se zaoblila, má teď trojí bradu
 a barvu jako slunce při západu!

30

Na koních jezdí díky dnešním svatým,
 kdo chodívali dříve o holi;
 též z rákosových chýší vzešly zatím
 paláce pyšných bran a kupolí;
 a v opatstvích dnes bydlí – ať to zkrátím –
 naduté děvky, psi a sokoli.
 Ó blázni, hlupci, tupci, pomatení,
 kdo kněžourům jste nechali své jmění!

naučení/

31

Což rozumu se tuze neprotiví,
 dát všechno jim na úkor rodiny?
 Do noci všichni zvoní jako diví,
 mši ale slouží jeden jediný.
 Hovořím o těch, kteří, zmíry lství,
 chudobu kážou celé hodiny,
 pod kapucí však hoří touha stejná:
 jak získat štiku, jak ulovit cejna.“

32

Tak mluvil Rainer, hněvem zaslepený,
do očí hledě tomu netvoru.
Žel, člověk, který mluví v rozhořčení,
s rozumem bývá často ve sporu.
Tak mnohý pán, když kárá provinění
církve, se mýlí ve svém názoru,
míně, že mniši od pradávny doby
až dodneška se živí pouze boby.

33

Odvětil opat: „Pane můj, mám za to,
že neprávem stav mnišský tepete.
*Ecclesia Dei*²² nechybje, a to
už u Tullia, prosím, najdete.
Aristoteles, hlavní komentátor
evangelií,²³ soudí v kauze té,
*quod merum laicus non det iudicare
clericam preti et fratris scapulare.*²⁴

34

V jedné glose se praví, *quod praelatum
non est subiectus legi „Constantina“*,
*affirmans eo quod nullum peccatum
accidit in persona et re divina.*
*Et hoc deinceps fuit roboratum
in capite „Ne agro“ a „Clementina“.*
*Et princeps, qui de Ecclesia se michabit,
scomunicatus cito publicabit.*²⁵

35

Dále: v druhé distinkci kapitoly
Quod svatý Tomáš,²⁶ církve podpěra,
dí: kde *Spiritus sanctus*²⁷ prodlít volí,
tam namíste je plná důvěra.
Můj život, pane, je pro kohokoli
odkryt *in visu, verbo, opera.*²⁸
Kristus, jenž dal nám naučení pestrá,
přec přikazuje: *luceat lux vestra.*²⁹

22 Boží církev.

23 Ironické krátké spojení: Aristoteles byl autoritou scholastických sum, zejména *Teologické sumy* sv. Tomáše Akvinského.

24 Že prostý laik nesmí soudit kněžskou kleriku a mnišský škapulíf.

25 Že kněz není poddán Konstantinovým zákonům, což vyplývá ze skutečnosti, že v božské osobě či věci nemůže dojít k hříchu. Toto bylo posléze potvrzeno v kapitole „Ne agro“ zákonů Klimentových. A kníže, který se bude míchat do církevních věcí, bude ihned veřejně exkomunikován.

26 Tomáš Akvinský.

27 Duch svatý.

28 Ve tváři, v řeči i ve skutcích.

29 *Matouš*, 5, 16: Světlo vaše.

36

Košile, kterou nosím na svém těle,
je z vlny, a ne z plátna. Poroby
nedojde ten, kdo na zlost ďáblu směle
se kajícnickým rouchem přizdobí.
Sám, vzácný pane, přesvědčte se: hele!“

svatý Bonaventura/

A ukáže mu svoje nádobí.
Tak zavřel projev učený, byť krátký,
Bonaventuru složiv na lopatky.

37

Rainer mu nato odpověděl: „*Vos
estis vir doctus*,³⁰ to je patrné, a
proto už mlčím. Nemá strkat nos
do svatých děl, kdo je *de gente rea*.³¹

spravedlnost/

Vytáhli jste si věru šťastný los,
vy preláti, *qui sub diva Astrea
puniri non potestis*³² z žádných hříšků,
neb máte zlo i dobro v jednom míšku.

38

čtyři otázky
v podobě hádanek/

Svým *spiritu de vino*³³ přemáháte
i Platona. Nuž, odpovězte mně:³⁴
jak vzdáleno je – vy to jistě znáte –
v každické sféře nebe od země –
od Měsíce po Empyreum svaté?
To zvědět by mi bylo příjemné.
A nyní druhou otázku vám kladu:
jak daleko je Východ od Západu?

druhá otázka/

39

Dvě věci ještě na srdci mi leží.
Odpověď od vás jistě dostanu,
neb do úzkých vás přivedu jen stěží.
Kolik je kapek vody v Jadranu,
měreno od pobřeží ku pobřeží,
čítajíc v to i moře řecká? Nu,
a nakonec mi sdělte, co teď právě,
jak tady stojím, honí se mi v hlavě.

třetí otázka/

čtvrtá otázka/

30 Jste učený muž.

31 Špatný člověk.

32 Kteří, ochraňování bohyní Astraiou
(Spravedlností), nemůžete být
potrestáni.33 Slovní hříčka: *spiritus de vino* – oví-
něný duch x *spiritus divinus* – bož-
ský duch.34 Následující otázky vycházejí z po-
hádkové tradice; zaznamenává je
už Franco Sacchetti (1332–1400)
v jedné ze svých novel.

40

Jestliže správnou odpověď mi dáte,
jak je to nyní vaším úkolem,
před mísy dršťek, všechny vrchovaté,
pak zasednete u mne za stolem.
Pokud však zjistím, že mě odbýváte
solecismy³⁵ a lichým blábolem
a nepoučil jste mě ani zpola,
podám si vás jak ctihodného vola.

41

Teď navraťte se k bratřím svého řádu.
Dávám vám den a noc. A buď jak buď,
rád znovu spatřím bratra rozumbradu,
jenž slyne duchem čilým jako rtuť.
Ne-li, pak dostanete baštonádu,
a na dršťky si nechte zajít chuť.
A zjistím-li, že ve zkoušce jste propad,
je to váš konec: nebudete opat.“

/dohoda

42

Monsignor vzdychl, a vtom okamžení
si také prdl, a tak bujaře,
že hrozný smrad a přeukrutné hřmění
by porazily čtyři ohaře.
A chvátal domů, smutný, zahanbený,
vzpomínaje na bratra kuchaře:
snad on by svedl v Tomáši či Scotu³⁶
najít lék na tu čtyřnásobnou psotu.

43

Monsignor běžel, nepřítomný duchem,
že předhonil by mořskou galéru,
a pokud někdy mrtvý letěl vzduchem,
pak nyní, ač byl značných rozměrů
a ač se vlácel s převelikým břuchem.
Tak dorazil ke *quondam*³⁷ klášteru,
o němž mní mnohá duše malověrná:
fuisse claustrum quod nunc est taberna.³⁸

35 Chybné slovní tvary, odchylky od normy.

36 Tomáš Akvinský a Johannes Duns Scotus, představitelé pozdní scholastiky 13. století.

37 Někdejšímu: k tomu, co kdysi bývalo klášterem.

38 Že bylo klášterem, co je nyní hospodou.

44

Kuchař, jenž též měl tělo zmiry tučné
 a s opatem byl téměř totožný,
 dlel *in coquina*³⁹ a tam velmi hlučně
 třel česnek, v tváři výraz nábožný.
 K ruce měl ještě hrbatého učně,
 jenž točil půlkou vepře na rožni.
 Opata spatřiv u hrnců a misek,
 namísto aby poklonu mu vysek,

45

kázal mu ihned, nechať kostrou pohne
 a vroucím sádlem potře pečení.
 Ten ale ve své trýzni nevýslovné
 zachoval před ním chmurné mlčení.
 Pak pohlédnuv na hrnce vedle ohně,
 vyrazil z dveří s temným mručením,
 zamířiv rovnou k sobě do studovny.
 Tam přišel za ním kuchař bohorovný.

46

Tak jako velmožové z Florencie
 byl také Griffarosto veliký
 milovník knih:⁴⁰ měl od teologie
 po *moralia* všechny klasiky.
 Zprava i zleva poklad náramný je!
 Korsické, řecké, malvaz všeliký
 tu ukrývají lahvice a bečky:
 knihy, jež mistr prostudoval všecky.

47

Klobásy, salámy a jitrnice –
 spisy, jež mluví mnoha jazyky –,
 kastroly, pánve, rožně, nože, lžíce,
 košíky, tašky, brašny, chlebníky,
 talíře, mísy, slánky, máselnice
 měl za druhy a za společníky;
 zde, mezi nimi, rád své chvíle trávil,
 tím studiem se nikdy neunavil.

Cosmo a Lorenzo
 de' Medici/

³⁹ V kuchyni.

⁴⁰ Cosimo Starší a Lorenzo Medicej-
 ský položili svými sbírkami ruko-
 pisů základ florentské Laurenzianě.
 Folengo následně znovu rozvíjí
 paralelismus spíž x knihovna.

48

K tajnému oltáři šel spěšným krokem
a poklekl, jak tomu přivykl;
a jednak kalhotami, jednak okem
nesčetněkrátě hořce zavzlykl.
Ruměný Bakchus, spočinuvší bokem
na vonném loži, jímž je fenykl,
užívající bečky za polštáře,
byl pro něj hlavním svatým kalendáře.

/prdí a pláče

/Bakchus
/neboť fenykl
vzbuzuje žízeň

49

Není tu Vykupitel ani jiná
Pieta – těch si věru nežádá –,
k Bakchovi pouze zbožně ruce spíná.
Ten po svém boku cheruby má dva,
napravo nočník, vlevo pohár vína:
když jeden zvedá, druhý odkládá.
A stejně opat, veden vůlí tuhou,
vymočiv láhev, otvírá hned druhou.

50

Tu kuchař, vešed, pravil: „Ráčíte-li
večeřet, máme skvělou pochoutku.
Leč z vaší tváře vidím, že jste celý
naměkko. Co vám leží v žaloudku?
Možná jste žízniv. Pak vás rozveselí
zajisté doušek tady ze soudku.“
A podal mu ze srdce upřímného
bečičku nejlepšího trebbianského.

51

Monsignor vzal ji v baculaté dlaně
a zdvihl ji nad orosenou skrář.
„Ba,“ praví, „nelze odmítnouti, Pane,
ten svatý kalich, děkuji ti zaň.
Viz chabé tělo, hrdlo přichystané,
ne moje vůle, ale tvá se staň!“⁴¹
Když modlitbičku v úctě zahlaholil,
mocně si zavdal, že až pot ho polil.

41 V opatově promluvě rezonuje Kristova modlitba v zahradě Olivetské. *Lukáš*, 22, 42: „Otče, chceš-li, přenes kalich tento ode mne, ale však ne má vůle, ale tvá staň se!“

kuchař Marcolfo/

52

Občerstviv ducha, jme se přemítati,
okřálou hubou takto hovoří:
„Můj Marcolfo,⁴² věru že žádný svatý
netrpěl dosud větší příkoří
a nebyl více mučen svými katy.
Věz, Marcolfo, že bídne pohořím,
pakliže ty, jediná naděje má,
nesejmeš ze mne toto anatóma.

53

Je po opatství, nešťastná jsem bytost,
už loři chystají mi rubáše!
Tyranie vždy hledá příležitost,
jak navždy oloupit nás o naše
veškeré statky; aniž cítí lítost,
ochotně sterou křivdu napáše
na služích Božích; a proto tě žádám,
pomoz mi! v tebe naději svou skládám.“

54

A pověděl mu poté o čtveřici
otázek, jež mu nešly do hlavy.
Marcolfo pravil: „Běda, závistníci
nás znovu o zásoby připraví
a budeme zas chřadnout o bukvicích!
Tady jde, monsignore, o zdraví!
*O magnum tibi et durum infortunium,
qui quidem numquam noveris ieiunium!*“⁴³

55

„Pročpak,“ děl převor, „zasazuješ rány
do srdce, jež je plno neklidu!
K mé záchraně jsi málo odhodlaný!
Se zdravou kůží z toho nevyjdu!
Já prosím tě: vytrhni na tyranu,
vyrvi mě z rukou abbatocidů,⁴⁴
buď mojí štítem před těmi, kdo hnusně
si usmysleli vzít mi moje šušně!“

42 Kuchařovo jméno pochází ze středověkého anonymního zpracování původně folklorních motivů *Dialogus Salomonis et Marcolphi*.

43 Ó jak velké a kruté neštěstí pro tebe, jenž jsi vpravdě nikdy nepoznal půst!

44 Vrazi opatů.

56

„Nechte to na mně,“ pravil kuchař, „věru
 Rainerovi to řádně vytmavím.
 Dostaneme se zpátky k jeseteru
 a na másličku vám ho připravím.
 Nebudu déle bloumat po klášteře
 s úzkostnou myslí, srdcem bolavým.
 Jdu! Netrapte se, nestane se škoda.
 Gabrino Hrbáč večeri vám podá.“

/mluví o jeseteru, jež
 už snědl Roland

57

Zatímco monsignor si podle zvyku
 připravuje svá střeva k nabití,
 jde kuchař ruče k němu do šatníku,
 hodlaje jeho hábit odíti.
 Přestrojen, vyrazí pak bez cavyků
 na cestu; přitom, šibal podšitý,
 tak dobře svého pána imituje,
 že každý opata v něm pozdravuje.

/Marcolfova mazanost

58

Arcikněz, po pomoci milosrdné
 již uklidněn, se k jídlu posadí.
 Započne tím, že zhluboka si prdne:
 tak teřich vyprázdní a naladí.
 Obrovské stádo ročně čeká smrt, neb
 ten žrouť si naráz s volem poradí;
 a v zájmu zdraví začasť, an žere
 a srká morek, rovnou taky sere.

59

Polívku hustou hrbáč servíruje,
 v níž plave brzlík, srdce, ledvinky.
 Hle, takto kupec sklady zaplňuje,
 až mezi sudy není skulinky;
 tak vlk, když najde sousto, nelenuje,
 sám všechno zhltně během chvílinky!
 „Omnia traham post me,“⁴⁵ bible říká;
 ten veršík opat plní do puntíka.

/metafora

⁴⁵ Parodická narážka na *Jan*, 12, 32:
 „omnia traham ad meipsum“ (Bible
 kralická: „všecky potáhnu k sobě“).

60

Dorazil kuchař k palácové mříži
a ohlásil, že s pánem mluvit chce.
Jakýsi mladík ihned k němu míří
a odvede ho mezi šlechtice,
by odpověděl na otázky čtyři
a dostal se tak z polízanice.
Rainer tu trůní uprostřed svých lidí
a dává najevo, že rád ho vidí.

61

„Nu, pane,“ pravil, „víte-li si rady
s rébusy, na něž jsem se dotázal?“
„Jistěže,“ nato kuchař, „a jsem tady,
abych všem věrojatně ukázal,
že zasloužím si více, u všech všady,
než dršťky, jež jste vařit přikázal
a o nichž laicky se domníváte,
že sluhům Božím jsou nad Písmo svaté.

62

Můj moudrý pane, každý z nás se mýlí,
a vy též – říkám vám to důvěrně.
Černou noc často máte za den bílý,
a co je bílé, máte za černé.
Neposlouchejte, co dav zhůvěřilý
blekotá v pitomosti nezměrné,
netuše, kolik oslů hostí chlívy,
jež námahou svých rukou dobře živí.

63

Chvále náš stav, jsem možná příliš smělý
a Vaše Jasnost mě teď zarazí.
Jsou mrtvi Pavel s Makariem,⁴⁶ cely
však dosud zdobí jejich obrazy.
Obraťme list, neb čas mi nyní velí
zodpovědětí vaše dotazy,
jež – pakli Oidip⁴⁷ nesestoupí na zem –
si, zdá se, troufne rozlousknout jen blázen.

46 Egypťan Pavel Thébický (230–340), první křesťanský poustevník, jehož život vypsal sv. Jeroným; sv. Makarius z Alexandrie, zemřel v roce 376 po šedesátiletém životě v poušti, jeden ze zákonodárců mnišského života.

47 Oidipus vyluštil hádanky, jež kladla po hrozbou ztráty života poutníkům Sfinga.

Pavel Poustevník,
Makarius/

Oidipus a Sfinga/

64

Vyzval jste mne, ať řeknu, jak je země vzdálena od nebe. To zajisté vám povím: pouhý skok. A je to zřejmé i bez „probo“, jež chtějí skotisté.⁴⁸ Když Satan padal do propasti temné, zavržen Bohem, hned a namísto přeměřil na píd' cestu k peklu z ráje, astrology o pomoc nežádaje.“

/rozluštění první
otázky

65

Tak odpověděl mistr makarónů a Rainer, podloživ dlaň pod bradu, děl: „Dobrá, druhou! Sice bez pardonu tě navždy zbavím tvého úřadu.“ A kuchař vece: „Na otázku onu odpovím rovněž bez všech odkladů. Neb pokud Slunce velkým lhářem není, Západ a Východ dělí doba denní.“

/rozluštění druhé
otázky

66

Za třetí, vzácný pane, vědět chcete, kolik je vody v moři. Na to dím, že pokud všechněm řekám přikážete nekalit pomoří svým povodím, spočtu ty kapky, než se nadějete, a problém ze světa tak sprovedím. Jak ale určit počet vyžádaný, pokud jsou řeky s mořem pomíchány?“

/rozluštění třetí
otázky

67

Rainer, jenž vidí, že se minul cíle, jen žasne, aniž slova vypraví. Zatíná zuby, hledí zasmušile; ta porážka mu nejde do hlavy. Dí Marcolf: „Divíte se, jak je čilé to prase, jež tu s vámi rozpráví? Myslíte, že to opat silou ducha vás odzbrojil? On nikoli, to kuchař.“

48 „Dokazují“: narážka na faktické oddělení teologie a filosofie v díle Iohanna Dunse Scota a jeho následovníků, kteří hlásali rozumovou nedokazatelnost určitých církevních dogmat.

rozluštění čtvrté
otázky/

68

Za čtvrté, vzácný pane, měl jsem říci,
nač právě v této chvíli myslíte.
Toť otázka, jak zdá se, na palici,
nebylo to však vůbec složité.
Nechť slyší mě i vaši služebníci
a všem nechť jasno je ve věci té:
vy myslíte, že převor tady stojí,
vpravdě však kuchař zvítězil v tom boji.

69

Tak čtvrtou otázku jsem, úskok maře,
též zodpověděl, a to obratem.“
Děl Rainer zmaten: „Je tě na kuchaře
škoda. Nu, zatočím s tvým prelátem!
Ještě dnes vyženu ho od oltáře
do kuchyně, a ty buď opatem!“
Na rozkázání převzácného pána
ta výměna hned byla vykonána.

Přeložil Jiří Pelán

Z BALDA (25, v. 415-458)

Epos *Baldus* líčí fantastická dobrodružství titulního hrdiny (z rodu Rolandova, nicméně vychovaného v Cipadě u Mantovy) a jeho druhů: obra Fracassa (z rodu Pulciho Morganta), lstivého Cingara a zruďného Falchetta, napůl člověka, napůl psa. Svou plebejskostí a smyslem pro fyziologii těla je tento text významným dokumentem „karnevalové“ tradice. Byl mimo jiné jedním z inspiračních zdrojů Rabelaisova *Gargantuy a Pantagruela*. V závěru skladby Baldus a jeho družina sestupují do podsvětí.

Přátelé vyrazí znovu zkoumare jeskyňas temnas.
Fracassus primus kráčí, zuřivost v útrokách chovans,
hodlansque smrdutis ďáblis z lebkis vytrhnout rohos.
Euntes, hovoří spolu a traktant všeliké věci.
Tento Boccala škádlí, ten líčí Avernum podle

klamorum básníkůrom; jiný ex paměti loví
 Guerrinum Meschinum, o němž pověsti čítavit kdysi.
 Když však přáteli Falchettu Cingar citabat šestou
 knihu Vergiliovu...¹ div to divorum! sotva
 někdo uvěří, suis nisi viderit okis!
 Ecce, uprostřed řeči Cingar docela zmlknet,
 Vergiliova sexta mu tota vypadnet z hlavy,
 ani si nevzpomíná, že vůbec mluvisset k druhu.
 Falchettus pariter neví, co mu říkávit Cingar.
 Ťululo se věru leccos tupo kebulo honí,
 po šesté Vergiliově žádné však není tam stopy.
 Centaurus v mysli tisíc revolvit myšlenek různých,
 hned chce hoc a hned illoc, co chce, však není s to zvolit.
 Fracassus fabricat multos v povětří spanilos zámkos,
 jeho jazyk však mlčí, jako by semper byl němus.
 Špetičkam důvtipi nemá in palice miserus Hippol,
 neb mu zamotáverunt steré chimerae hlavu.
 Temnis bludibus taktěž propadl Lyronus v mysli;
 krabatit chmurnum čelum a oculos pozvedá k nebi.
 Moschinus exstat blázen, nad něj však blázen je větší
 Philophornus; tak strážení homines k šílenství vede.
 Fanettus a s ním Grillus mlčky krácejí spolu,
 oculos navrch hlavy, unus alterum zkoumá.
 Boccalus fantasticus caminat před nimi všemi,
 třebaže mele pyskis, nemluví, prstibus cvičí,
 ústa ke křiku špulens, nijak non vydat hlásku.
 Unicus Baldus vládne rty i jazykem hbitým,
 udiven silentio, jež jeho kumpános jalo.
 Ruče loquitur na ně, od nich pak responsum čeká;
 tantummodo naň hledí, jako by neměli jazyk.
 „Och,“ vece, „novina magna! Co to, Cingare, vidím?
 Lyrone, nil vos mluvítis? Hippole, čímžpak že je to?
 Hodlátis servare tichum, tak jako v klášteře mniši?
 Zahynebimus nudou, vždyť cesta je nadmíru dlouhá.
 Negatis vestro Baldo vhodnam odpověď dare?“
 Talem tirádam Baldus držíbat k mileným druhům,
 spíše však mohl se nadít, že mu odpoví stěnae;
 znavený iam factus, úporně žádans a prosens,
 indarmum nehodlal více němas pokoušet hubas.

1 *Guerrino Meschino* je rytířský román, napsaný Andreou da Barberino v roce 1410. 6. kniha Vergiliovy *Aeneidy* líčí Aeneův sestup do podsvětí (Averna).

Tlápantes, klopýtantes, nakřivo kráčeli všichni,
 tak jako zvyklí jsou ire lancknechti z německých končin,
 poté co chlemtáverunt multos poháros vini.
 Tu před ně předstoupit Baldus, seznat hodlaje causam
 divného počínání; leč ecce, co se to děje?
 Pod nohou namque cítí uhýbat terrenum náhle,
 nevidí terram, do níž ferme by zabořil patas;
 ve vzduchu nazdařbůh visí a naprázdno nohybus kopá,
 pryč je naráz a zcela labor a námaha chůzae.
 Retro obrátí pohled a vidí kumpános všechny
 plachtit cum gratia vzduchem, jak nesou je líbezni vánki.
 Mluvire všichni chtějí, rty však hýbají tantum,
 hovoří tak jako němí rukybus anebo okis.
 Každý cítí svůj corpus, jak hbiter kupředu chvátá,
 jako by plavaret v tichu, na hebké prázdnotě leže.
 Gaudium kumpános jímá, že je nebolí nohy,
 načez lehoučkým dechem cos je in jeskyněm sfoukne.
 Toť domus Phantasiae, znějící tichoučkou vřavou
 anebo němým řevem, nehybně kolotající,
 řízený zmateným řádem, sineque regula norma.
 Fantasmae všude tu létant, bludy bláznivae myslí,
 myšlenky, které rozum minime nevedl k cíli,
 starosti hlavam matentes, admodum nejnepříjemný neklid,
 rozličné obrazy mentis, podivnae formy a druhy.
 Klec bláznů² zove se domus; tu každý, jak je mu libo,
 mozku si ždímare potest, anebo chytare lelkos.
 Ecce gramatik tvorstvo, všelící zplozenci scholae:
 nomen tu je, s ním verbum, jakož i pronomen, taktéž
 bledé participium, a celá ta reliqua banda,
 rozuměj illuc, istuc, hinc, huc, deorsum, ille,
 rovněž tak sinistrorsum a s ním i veškerá cuius.
 Otázky dialektické a to, co sofistae učí,
 všechno tu víří: negoque, proboque, pro a též contra.
 Ampla est materia, a kamkoli šlápneš, je forma,
 ens, quidditas, accidens, substantia cum sollegismo.
 Tlupam kumpani Baldi napadne celý ten houfec:
 mouchy šturmuji takto tvarohum anebo másrum.
 Klusavi kdysi – pravda, poněkud zmožený vino
 (jakkoli ani nyní non sum prost účinků jeho),

2. Téma je v dobové literatuře poměrně frekvencované: srov. *Lod' bláznů* Sebastiana Brandta (1494) a *Chválu bláznovství* Erasma Rotterdamského (1515). Folengo útočí na filologii a filosofii, přesněji na středověkou scholastiku.

vexatus zpěvem cikád, v prudkém slunečním žáru,
 a ecce: kolem mé hlavy šest tisíc maličkých mušek
 létábant, tak jak jsou zvyklí létáre okolo špunti
 nějaké bečky či pípaie, vraženaie v nějakém sudu.
 Subtilní phantasiae a nápady bizarní velmi
 takto berou teď šturmo kumpános, lechtají mozkos,
 vnikají dovnitř hlav a plní je hlukis et hřmotis.
 Jen Baldus není tím dotčen a circum s údivem patří,
 Cingarum sleduje zblízka, na celé kolo se chechtá,
 neb ten na fantasmata nunc hic, nunc inde se vrhá,
 in dlaňas zkouší je lapit, není však sdostatek promptus;
 ergo zjišťuje záhy, že v rukou nedrží nihil.
 Forsan viděl jsi hochos, kterak v zábavě, ve hře
 lapají rukybus mouchas, načež jim šatlavam zrobí,
 vloží je v bis či ter, quaterque složený papír.
 Vere je udrží někdy in cellas sevřených pěstí,
 stačí však povolit prsty, a pakliže altera manus
 cito je nezachytí, ihned bzučendo zmizunt:
 marná námaha všechna, finis non coronat opus.
 Takto Cingar a druzi – Baldi to velmi je k smíchu –
 rukybus mávají tuze, vždy však odejdou s prázdnou.
 Teprve když ty sovas, netopýros et sýčkos
 zchvátí únava hrozná, že sotva máchají křídliš,
 zdaří se milým druhům lapit je, naplnit mošnas.
 Kravinas mille Cingar vezme Veneto Paulo³
 a též Hišpáni Petro,⁴ chřtánem pak pošle je dolů,
 jako by polykaret sladoučké koriandoly.
 Contra Falchettum stane, argumentů hned třicet
 jemu in ksichtum vmetet; ten mu však statečně čelí
 jako logicus praestans: blekotat, náramně ječí;
 patet, že za sto let nijak se neshodnou spolu.
 A totéž facit Lyro, Hippol et ipse Bocalus.
 Všim tím řevem ti všichni naruby obracent všechno,
 physican, ethicam, duši, blábolum zvučí tu centum,
 že sibi ohluchlý Baldus ušiskas zacpáre musí.
 Nalezne Filofornus subtilitatem Scoti:⁵
 přísahá, u sta hromorum, z Tomáše⁶ nadělat cuckos.
 Centaurus zmocní se snů Alberta Magna:⁷ hodlat
 všem být náramně gratus a futurum veškeré seznat,

- 3 Paulus Venetus, vl. jménem Paolo Nicoletti (1372–1429), augustiniánský mnich, komentátor Aristotela, který učil na univerzitách v Sieně, Bologni a Padově. Autor *Logica parva* (1476, Malá logika) a *Logica magna* (1493, Velká logika), dvou spisů reprezentujících padovský aristotelismus.
- 4 Petrus Hispanus (1220–1277), lisabonský rodák, později papež pod jménem Jan XXI. (1276), filosof, lékař a teolog, autor velmi populární učebnice logiky *Summulae logicales* (Malé logické sumy).
- 5 Iohannes Duns Scottus (1266–1308), zv. Doctor Subtilis, představitel pozdní scholastiky, dokazující racionálně existenci boží, ale odmítající podřízení filosofie teologii.
- 6 Tomáš Akvinský (1225–1274), nejvýznamnější představitel vrcholné scholastiky, který smířil Aristotela s křesťánskou teologií.
- 7 Albertus Magnus (1193–1280), německý teolog, představitel vrcholné scholastiky, učitel Tomáš Akvinského. Zde se naráží na jeho přírodovědné spisy a na jeho pověst mága.

vránám vyškrábnout mozkum, holýma rukybus chytat
 rybas in túnis a zámkos sine šperhákis zdolat.
 Fracassus pronásleduje žábas skákantes quasdam,
 chcantesque z velkého strachu; rukybus též po nich šmatat,
 ledva však unam držít, altera hups – a je v dálce.
 Bocalus nevím quantas maximas Epikúrových
 uloví velmi lehce, a volens podržet všechny,
 in flaškam nacpe je honem a hrdlum utěsní špunto.
 Uprostřed bajkárum těchto nakonec bestiam najdou,
 která má hlavam oslí, krk jak velbloudus švarný,
 tisíce rukou i nohou, k letu alarum tisíc,
 z vola má břichum a nohy, quos habet smrdutý kozel.
 Kdyby jí nechyběl vzadu pořádný opičí ocas,
 jímž by ovades mohla zahánět švihnutím prudkým,
 temeno capitis snadno by dosáhla nebeskam klenbam
 takže by na posezení moudram Minervam shltla.
 Že však, non habens caudam, cokoli koná, est na prd,
 neb to nevede nikam, je právem Chimaera zvána:
 horám dává sic rodit, leč nic než granellum hrachi.
 Lze tu též spatříre monstrum, jež dvojí pyšní se hrudí,
 třebaže nohy jen dvě nesou to bizarum tělum.
 Takto kalendář, který znamená proměny lunae,
 pokaždé ukazuje Kastora s Pollukem, bratry.
 Nejinak zde viz muže, jenž nadán je corpore duplo,
 anebo dvojici mužů, již sdílejí slabinas tantum.
 Tento tvor zove se Utrum; tak zvána je tahleta forma,
 která pěstibus hrubis stále dává si rány:
 jedna část mlátí tu druhou, secunda flagellat primam.
 Tato cos tvrdí, ta negat; leč k závěru svorně pak spějí.
 Mezitím kumpános chopí jakási neznámá síla,
 jež je vytlačí naráz extra cavernam všechny.
 Každý z nich putuje nyní cito o vlastních nohou,
 pranic si nevzpomíná, quidnam vidisset právě.
 Podivnae Phantasiae, jež in chlebnícis dlely,
 znovu se vracejí zpátky, aěre nazdařbůh plynou.
 Přátelé po dlouhý čas však stojí tu, pitomci způli,
 způli pak blbouni praví, než se jim rozsvítí v hlavách.
 O túlpasorum turba, uvízlá v talibus hračkách,
 ó vy, kdo soudíte, že tak tempora trávitis lépe

než ti, kdo macaronicos skládají veselé verše
a kdo lepí svá dílka supra Pasquini⁸ pleces!
Tihle alespoň časem podobné žertíky nechant,
vy však blbnete ještě habentes Nestori annos.
Pryč se běrunt a Baldus jim vypráví, co se jim stávit.
Nedojdou procul, když tu před nimi vyskočí quidam
šaškus, ba šílenec immo, či ten, kdo bláznem se dělá;
jako hošíkum malé si osedlal hůl a teď cválá,
sinistra manu třímá uzdu bujného oře,
pravicí pohrává sibi s ratištěm převelmi lungo,
na jehož špici se točí větrník admodum čilý:
pakliže currit homo, hbiter jej roztáčí vítr.
Plátěna ušiska dua na hlavě vztyčena nese,
quibus je přizdobena skromničká kapuce fratris,
na každém ušisku pak přiřítá rolnička sonat.⁹
Manibus, pedibus mužík kmitá a morescam tančí.
Podans Baldovi manum, k tanci také ho vyzve.
Baldus k tomu je svolný, animo sincero saltat,
sleduje mužíka tam, kam secum tento jej vede.
Kumpáni velmi se smějunt, zvědaví, co z toho pojdet,
ve stopách tanečníkorum kráčejí, kam tito míří.
Bláznus kejkluje mlčens, jen chvílemi upadnet na zem.
Baldus ho pokaždé zvednet, non tendit ad alterum věru
nežli ze země zvedat šaškum, jenž stále jen padá.
Hle, post aliquam dobam vyvstanet před nimi cosi,
quod est o mnoho větší nežli Olympus slavný.
Et quid erat ta věc? Nu, převelká byla to slupka,
anebo je-li libo, dýně, suchá a prázdná,
která, když byla mladá a snadno požívabilis,
věru že toti mundo polívkam poskytnout mohla.
Na jednom boku zejet díra velká jak vrata;
hinc nyní Baldus intrat, s ním šaškus a ostatní všichni.
Est ibi příbytek vzácný básníků, hvězdářů, pěvců,
všech těch, kdo lidským snům dávají zrod, lesk a výklad,
těch, kdo báchorkis lichis plniant všeliké knihy.
Poëtae, poslyšte nyní, jaké jim připadly tresty,
poslyšte, astronomové, cantores, hadači z ruky,
nechať vás přejde chuť dál vymýšlet bajkas et bludos,
na způsob příživníkorum poštvát zájem svých pánů,

8 Pasquino – římská socha z helenistické éry, na niž se za Folengových časů vyvěšovaly tzv. „paskvináty“, latinské, makaronské či italské verše satirického a nejčastěji protipapežského obsahu. Makaronské skladby a paskvináty tu figurují jako příklady žertovné poezie, zcela protikladné filologické a filosofické těžkopádnosti.

9 Figura blázna připomíná, že nás Folengo zavedl do karnevalového světa.

chudáky balamutire, multos servire blafos
 ohledně hvězdardum v nebi; a o tom, co náramně snadno
 uhodne ultimus slouha, pokud si namáhá hlavu
 a složí coniecturam s tím, co opravdu viděl,
 vykládat, že pouze díky konjunkcím toto se děje,
 kdyžť je ascendent ve Lvu, v Joviši, anebo Panně.
 Lehoučká dýně, uvnitř dlabata, rolnička téměř,
 ve které vesele cinkant suchá semina všude,
 právem je hvězdářů dům a básníků, jakož i pěvců,
 neboť jak vržený kámen se ihned deorsum vrací
 a jako plameny míří vzhůru, ad supremum ignem,
 tak lehké pojiž se s lehkým a liché směšuj se s lichým.
 Bradýři v počtu tří tisíc, periti, jsou tam pak s nimi,
 jejichž úkolem non est tentokrát holire bradas,
 nýbrž de dasnis křepce kleštibus trahere zibus,
 z příkazu Plutonova quoque na jeho účtum.
 Každíčký básník, kantor, anebo astrolog lstivý,
 bradýřo subiectus tamó časté vydávat ouvej.
 Barberus tuze se činí, na pevnam stolicem stoupnuv,
 kebulum deliquentorum fortiter koleny svírá.
 Nullam nemá on pausam, stále do zibus ryje
 ohavnís železibus, kleštibus řezákos trhat,
 takže slyšíš ad coelum strašlivý stoupare jekot.
 Nekončí věru nikdy krutá opera ista.
 Kolik lží během dne ti zlotřilci fabricaverunt,
 tolik každíčký den musí ztratíre dentes;
 zuby pak vytržené chudákům narostou znovu.¹⁰
 Proto, ó Grugno, ze sester jež jsi mi nejvíce milá,¹¹
 věž, že i já, jsa básník, navždy už zůstanu tady.
 Neméně vhodno bydle pro mne jest tahleta dýně,
 nežli pro toho, který Achillem, chlapečkum graecum,
 super Hectorem stávit;¹² či pro toho, který zas Turna
 Aeneou nechávit ztlouci¹³ a chválívit Paridem, který
 „čapkou pod bradu spjatou měl pokryté maštěné vlasy“.¹⁴
 Dýně jest patria mihi; musím zde o zuby přijít
 za všechny lži, jež jsem vložil do této obrovské knihy.
 Baldo můj, vale, péči druhého nechávám tebe:
 snad mu má Pedrala dábit dostatek laskavé přízně,
 aby o tobě řekl, jak vyvrátíš Satani regna

10 Zřejmě narážka na mýtus o Prométheovi, který bohům ukradl oheň a dal ho lidem. Za trest mu orl kloval játra, a ta znovu dorůstala.

11 Grugna je jedna z devíti tlustých Múz makaronského básnictví, jež drží ochrannou ruku nad jednotlivými zpěvy Folengova eposu. Jejich jména (Gosa, Comina, Pedrala aj.) jsou větším dílem v Lombardii běžná.

12 Míněn Homér.

13 Narážka na poslední scénu Vergiliovy *Aeneidy*: tam ovšem Aeneas Turna, jenž mu jako prosebník klečí u nohou, nakonec probodne.

14 Další narážka na epizody Vergiliovy *Aeneidy*. Integrovaně je citován verš 213 ze 4. knihy. Je to pasáž, v níž se Iarbas, neúspěšný nápadník královny Didony, pohrdlivě zmiňuje o Aeneovi a nazývá ho „Paridem“ (což má být nadávka kvůli Paridovu podlému únosu Heleny). Obrat „chválívit Paridem“ je tedy možná ironická narážka pro zasvěcené (kteří vědí, že to u Vergilia není chvála), nebo má charakterizovat mluvčího jako nedovzdělance.

a jak zdráv a vesel znovu se navrátíš na svět.
Vepluj, znavená lodi, v tolik kýžený portus;
na dlouhé této cestě kdesi ztratil jsem vesla!
Co chtěl jsem, misero mihi? Já blázen pustíbam Austrum¹⁵
doprostřed květů a kances do jasných pramenů vernal!¹⁶

Přeložil Jiří Pelán

15 Auster – dusný jižní vítr.

16 Verš je v zásadě přesný citát z Vergiliových *Bukolik*, II, v. 58-59, ovšem zasazený do zcela nového kontextu. U Vergília si pastýř Corydon naříká, že jeho miláček, chlapec Alexis, nedbá na jeho dary, a že tedy zvolil špatnou strategii, aby ho získal: „heu heu, quid volui misero mihi? floribus Austrum / perditus et liquidis inmiscui fontibus apros“.

RYTÍŘSKÝ EPOS

∞ LODOVICO ARIOSTO

1474–1533

Je z devíti dětí městského hejtmána v Reggio Emilia (knížectví Ferrarské), od roku 1484 s celou rodinou ve Ferraře; studuje po pět let z přinucení práva, teprv od roku 1493 může se věnovat své lásce, humanistickým studiím literárním. Roku 1500 umírá mu otec, a jsa nucen starat se o rodinu, přijímá úřad místního hejtmána (*capitano*) v Canosse (1502–1503). Od roku 1503 je v dvorních a diplomatických osobních službách ferrarských vládců: nejprve (až do roku 1518) kardinála Hypolita d'Este, potom vévody Alfonsa d'Este. Mezi tím – roku 1513 – uchází se marně o službu u papeže Lva X. a poznává svou budoucí choť Alessandru Benucciovou. V letech 1523–1525, ač nerad, je guvernérem v Garfagnaně, roku 1527 odchází žít do soukromého domu ve Ferraře.

Ariosto je lyrik i dramatik i epik. Jako lyrik psal verše latinské (*Carmina*) i národní, sonety, canzoni, madrigaly atd., většinou milostné (*Canzoniere* či *Rime*); v letech 1517–1525 dal i sedm horákovských *Satir* (Satire), laskavě ironických, podložených osobně. Jako dramatik je Ariosto autorem pěti komedií: *Komedie o truhle* (Cassaria, 1508, 1529), *Komedie záměn* (I Suppositi, 1509, 1530), *Černokněžníka* (Il Negromante, 1520, 1528), *Leny* (1529) a nedokončených *Studentů* (Gli studenti); první dvě napsal původně v próze, zbývající jsou veršované; ve zralém věku však i první dvě přepracoval veršem napodobujícím plautovské jamby. Umělecky vede epik, a to dobrodružnou epopéj či rytířským románem ve 46 zpěvech formou oktáv *Zuřivý Roland* (Orlando furioso), jež je pokračováním a dokončením *Rolanda* Boiardova; započat byl roku 1505, dokončen roku 1515, vyšel roku 1516, potom za života autorova ještě roku 1521 a 1532, vždy se změnami a dodatky.

Již pouhý fakt, že Ariosto dovedl k rozuzlení jak ústřední děj Boiardův, tak všechna dobrodružná dějství epizodická, uhlazuje některá jména a nahrazuje Boiardovu lombardštinu elegantní toskánštinou, byl by uměleckou zásluhou: je to obrovské labyrintské plátno „dam, rytířů, bojů, lásek, dvorností a smělých podniků“, zaplétaných a rozplétaných s neslýchanou obratností a vtipnou virtuozitou umělce, jež dává kitajské princezně Angelice, uprchlé z křesťanského tábora Karla Velikého, bloudit celým světem a zamilovanému Rolandovi hledat ji přes hory a doly, až ji konečně nalezne, sám zatím zešílev láskou, jako milenkou chudého pohanského zbrojnoše Medora. Tento výsměch starému křižáckému rytířstvu, zuboženému na plačtivé nápadníky vrtošivých dam, jež dají dokonce přednost prosté a neurozené lásce, není také zcela novinkou Ariostovou. Dokončuje Boiarda, Ariosto však změnil i *ducha* renesanční epopoje a učinil z ní výraz výsledného a syntetického renesančního stanoviska k životu i umění; tím se vrátil mezi *dovršitele* renesance. Jeho vztah k životu a k světu epických hrdinů, ježž přejal, je jasná, svrchovaná

ironie a *distance*, vědomí dokonalé vlády nad nimi: Toto je svět, jež jsem sám stvořil, jsem jeho absolutním pánem, mohu s ním počít, co chci, mohu mu i nevěřit. Podoba, již mu vtisknu, je výhradním účinkem *čiré fantazie*, mé samovládne z vůle, která váže svět a hmotu zákonem, jenž je celý ze mne a mým vlastnictvím: *formou*. Jí vnucuji světu znak a pečeť jediné originální moci na světě: své tvůrčí *osobnosti*. Tedy: ironická *distance*, *čirá fantazie*, *formalismus* a *artismus*, *individualistický personalismus* – tolikéž stránek jediné skutečnosti či životního pojmu, jenž je nejvlastnějším výrazem renesance na jejím vrcholu.

Z LATINSKÝCH BÁSNÍ

Latinskou lyriku psal Ariosto, solidně humanisticky vzdělán (ač si stěžuje, že mu otcova smrt zabránila ve studiích pokračovat a naučit se řečtině), v mládí (1494 do 1503). V ódách, jako je tato, byl mu vzorem Horác, a Horáce poznáš v této písni k milence Philiroe jak ve veršovaném útvaru, tak i v životní filosofii sladkého požívačství.

K PHILIROE (I) (Ad Philiroen)

Byť Karel Galský, pohroziv krutostí
a bledým děsem drsného vojína,
galskými loděmi i koni
ausonským pevnostem zkázu chystá;¹
nechť cokoli zas nepřítel zamýšlí,
mne, ležícího pod stromy při vodách,
ať nedotkne se žádná starost,
zatímco znavuje Corydona
žár plavých lánů. Žádáš-li ode mne,
má Philiroe, lásku, jak nejednou
jsi řekla, oviň vlhkou hlavu
milého věnečkem, ozdobeným
nachovým kvítím, oviň ji věnečkem,
jež zhotovily bělostné ruce tvé;
a se mnou ležíc na trávniku,
při hudbě kythary zpívej, sladká.

Přeložil Emanuel Frynta

¹ Óda je pravděpodobně z roku 1494, kdy Karel VIII. Francouzský (Galský) uplatnil své právo na neapolské království a zahájil francouzsko-italské války (Ausonie je Itálie). Krom své horákovské krásy je báseň příznačná i pro mentální stav vrcholně-renesanční Itálie: italskou zemí harcuje již „barbaři“, a mladý humanistický básník myslí klidně a bezstarostně dál jen na to, aby si v přírodním ráji oviňel s milenkou hlavu věnci a kroužil elegantní verše umně diletantního ražení na téma *carpe diem*.

ZE ZPĚVNÍKU

(Rime)

Ariostův italský *Zpěvník* je poměrně rozsáhlý: čítá na devadesát básní (41 sonetů, 12 madrigalů, 27 kapitol a 2 eklogy). Převážně jde o básnická cvičení v rámci dobového petrarkismu, semtam s autobiografičtějšími partiemi. Hlavní adresátkou milostných veršů je Alessandra Benucciová. Uvedený sonet parafrázuje Catulla.

PŘÍSLIBŮ PLNÉ SLADKÉ VĚZENÍ (XIII)

(Aventuroso carcere soave)

Příslibů plné sladké vězení,
v němž svobodu ne z hněvu, povržení,
leč z náklonnosti, z lásky, z roztoužení
má krásná nepřítelka bere mi –

když klíč se ozve, jiní věznění
se zarmoutí, já jásám: potěšení,
ne muka čekám, život a ne mření,
ne zlého soudce, ortel vyřčený,

leč vlídná přijetí, leč objetí,
leč nevázaná slůvka, lichotky
bez uzdy zábran, žert a hry a smích,

leč sladké polibky, jichž tiskne ti
tisíc a tisíc tisíckrát rty –
a kdyby sčíst šly – málo bude jich.

Přeložil Jaroslav Pokorný

Nejoriginálnějším Ariostovým básnickým souborem jsou horatiovské *Satiry* (Satire, 1534), sedm veršovaných dopisů v tercínách příbuzným a přátelům, psaných v letech 1517–25, jež překypují autobiografickými odkazy, často intonovanými jako osobní vyznání. Někdejší sekretář kardinála Hypolita, bratra vládnoucího vévody a energického muže, jenž od něho žádal skutečný výkon úřadu (např. četné cesty: roku 1503 do Bologne k Lucrezii d'Este, roku 1504 do Mantovy k Isabelle Gonzagové, opakovaně – v letech 1509 a 1510 – do Říma za Juliem II., znepřáteleným s Estenskými), zde uvádí důvody, proč odmítl následovat kardinála do jeho uherského biskupství v Egeru a proč vstoupil do služeb vévody Alfonsa. Dále vzpomíná na krásná léta studií, shání učitele řečtiny pro syna Virginia (v satíře adresované Pietru Bembovi), referuje o svízelných, jimž čelí v Garfagnaně, apod. Ze skladeb vystupuje sugestivní Ariostův autoportrét: podobizna skromného, vyrovnaného muže, vynávajícího vždy zlatou střední cestu a úzkostlivě střežícího své soukromí a svou potřebu nezávislosti.

SATIRA III (1–78)

PANU ANNIBALU MALAGUCIOVI¹

Když, Annibale, ptáš se zas a zas,
jak se mi daří, co jsem změnil pána,²
zda nyní s vévodou už je mi snáz,

věda, že další stížnost bude planá,
neb řekneš, že jsem divná letora
a vždy jen otvírá se stará rána,

odpovím zkrátka: Tady u dvora
břemenem jsou mi všechny povinnosti
a každý vzkaz, jenž přišel seshora.

Řekneš, že reptám; a chceš-li být sprostý,
že jankovitý jsem jak kobyla:
já ale dávám přednost upřímnosti.

- 1 Annibale Malagucio, správněji Malaguzzi (*1482), Ariostův bratraneček; zřejmě právě on – spolu s vévodovým tajemníkem Bonaventurou Pistofilem, dalším adresátem Ariostových satír – zprostředkoval službu u vévody Alfonsa. Je mu věnována ještě *Satira* V, napsaná k jeho svatbě. *Satira* III vznikla na jaře 1518.
- 2 Na vévodovu výplatní listinu byl Ariosto zapsán 23. dubna 1518.

Věz: kdybych, když mě v Reggio zrodila
matka,³ já odňal otci, co mu patří,
jak kdysi Saturn,⁴ starost nemilá

by pominula, neboť místo bratří
a sester zůstal bych já jediný
a nestal se tím, kdo je zaopatří.⁵

Věru, na rozdíl od žab z bažiny⁶
bych nehledal, před kým bych s bázní v těle
smekal a klekal bez vší příčiny.

Nejsem však sám a nemám za přítele
Merkura;⁷ proto, žel, se nevstřebá
jen tak strach z budoucnosti neveselé.

Mám u vévody, čeho potřeba;
a lépe tak, než v kůži prosebníka
v pokorném houfu žebrat o chleba.

Vím, že se mívám s většinou, jež říká,
že na dvoře je pravá velikost:
já vidím v každém jenom nevolníka.

Kdo si dvůr cení, buď tu denní host;
já odejdu, jakmile k tomu svolí
Májin syn,⁸ vděčen za tu laskavost.

Soumar i komoň nesou kohokoli,
všem každé sedlo ale nepadne:
ten necítí je, toho zadek bolí.

Slavíček v kleci rychle uchřadne,
zatímco stehlík mívá život tuhý;
vlastovku chovat je moc nesnadné.

Kdo myslí na klobouk⁹ a na ostruhy,¹⁰
ať slouží králi nebo papeži;
mně lhotejný je jeden jako druhý.

3 Ariosto byl prvorozený syn otce Niccola a matky Darie Malaguzziové; měl devět sourozenců (čtyři bratry a pět sester).

4 Saturn (řecký Kronos) byl synem Urana (Nebe) a Gáii (Země) a byl ctěn jako bůh zemědělství, plodnosti a času. Uranos svrhl své děti giganty do Tartaru; Saturn se tomuto údělu vzepřel, otce zbavil mužství a začal sám vládnout.

5 Po otcově smrti v roce 1500 se Ariosto stal hlavou rodiny a přešla na něho péče o sourozence; východisko z tíživé situace našel ve službě Estenským.

6 Narážka na ezopskou bajku: žáby žádaly na Jupiterovi vládce, a on jim poslal trám; ten se žábám jevil příliš netečný; poslal jim tedy čápa.

7 Merkur je mimo jiné bůh bohatství.

8 Merkur, syn Jupitera a Maji, dcery Atlantovy.

9 Kardinálský klobouk.

10 Ostruhy jsou synekdochou vojenské kariéry.

Řepa v mém domě vždy mě osvěží –
sám vařím ji a loupám, nepominu
ocet a sůl – a co mi záleží

na těch, kdo mají drozdy, divočinu
či koroptve! A houní přikrytý
si líp než pod hedvábím odpočinu.

Lenoším rád, spím jako zabitý,
dopřávám údům klid a netahám je
za Indy, Etiopy, za Skyty.

Chuť lidí, věř mi, velmi rozdílná je:
ten žádá meč a ten zas tonzuru,
ten má rád domov, ten zas cizí kraje.

Proč ne? Kdo chceš, vydej se na túru,
ty po Uhrách a ty zas po Francii,
já ale nemám tuhle náтуру.

Viděl jsem Toskánu a Lombardii,
pohoří, které dělí,¹¹ spojuje,¹²
i obě moře, jež zde břehy myjí.¹³

To stačí. Zbytek světa, co tu je,
já s Ptolemaiem¹⁴ prohlédnu si zblízka,
ať žije v míru, nebo bojuje.

I moře beze strachu, že se blýská,
pozná, kdo na mapách se plavit chce
– ne na lodích –, a aniž se mu stýská.

Na službě u vévody nejvíce
si cením toho, že mi ponechává
mé rodné hnízdo a mé světnice.

Čtu ve svých knihách – což je dobrá zpráva –
a jsem zde, odkud nelze odejít,
neb srdce mé se jinam nevydává.¹⁵

11 Alpy.

12 Apeniny.

13 Tyrhenské a Jaderské.

14 K poznání světa stačí četba. Klaudios Ptolemaios (asi 85 – asi 165) – řecký geograf, matematik, astronom a astrolog, který žil v egyptské Alexandrii.

15 Vyznání lásky k Ferraře. Od roku 1525 tu bude Ariosto vlastnit dům ve čtvrti Mirasole.

¹⁶ Touto ženou je znovu Alessandra Benucciová. Ariosto ji poznal v roce 1513 ve Florencii, kde se zastavil cestou z Říma, od papežského dvora. Když Benucciová, žena Ferraraña Tita Strozziho, v roce 1515 ovdověla, stala se Ariostovou družkou. Vezmou se teprve v roce 1528, a to tajně, aby Benucciová nepřišla o dědictví po prvním manželu.

Vidím, že úsměv nedokážeš skrýt
a myslíš si: Vlast? Knihy? Kam tím míří?
To žena drží ho! – Příteli, klid!

Rád přiznávám.¹⁶ Nesnáším, když se šíří
po světě lež a nikdy kvůli ní
jsem nesáh po meči či po puklři.

Přeložil Jiří Pelán

ZE ZUŘIVÉHO ROLANDA (Orlando furioso)

Ariostovým vrcholným dílem a jedním z nejpozoruhodnějších děl světové literatury vůbec je rytířský epos (*poema cavalleresco*) v oktávách *Zuřivý Roland*. Poslední vydání čítá téměř 40 000 veršů a jeho jazyková podoba respektuje zásady uvedené do oběhu Bembem (stranou zůstaly tzv. *Cinque canti* [Pět zpěvů], vydané posmrtně 1545, jež Ariosto napsal v posledních letech a jež už nestačil začlenit do celku).

Komplikovaný děj, brilantně zaplétaný obratnou rukou režiséra, vychází ze tří tematických jader. Vedle milostného motivu, jehož nositeli jsou Angelica, dcera kitajského krále (symbol stále unikající krásy), a Roland (rozum podléhající milostnému puzení), je tu rozvinut epický motiv boje křesťanstva s nevěřícími a oslavný motiv založení estenského rodu (Estenským tu dává vznik sňatek Bradamanty, sestry Rinaldovy, a Ruggiera, saracénské bojovníka). Základní epický substrát, pocházející ze starofrancouzské karlovske epopeje a z kurtoazních románů zpracovávajících tzv. bretonskou látku, je tu použit pouze jako hrubá masa motivů, jež je nově a nesmírně originálně pořádána. Ariosto navázal bezprostředně na nedokončeného Boiardova *Zamilovaného Rolanda*, zřetelně se však inspiroval i klasickými vzory (v motivu zešlévšího Rolanda se ozývá Senekův *Hercules furens*, přátelství Cloridana a Medora připomíná přátelství Euriala a Nisa z Vergiliových *Aeneidy*, stejně jako souboj Ruggiera a Rodomonta připomíná souboj Turna a Aeney z téhož díla). V lehkém toku vyprávění, nezrychlujícího ani nezpomalujícího, nacházejí místo rovněž aktuální narážky, lyrické vložky, realistické prvky i fantastické divagace (fantastické prvky – okřídlený kůň Hipogryf, hrad kouzelníka Atlanta, zahrada

kouzelnice Alciny, Astolfův let na Hipogryfovi do měsíčního nebe, kde se nalézají ztracené věci, mimo jiné Rolandův rozum – patří k nejinvenčnějším položkám skladby). Svět, který tu stvořila Ariostova fantazie, není sice zcela bez pravidel (vyznává jisté rytířské ctnosti), ale je v zásadě nesmírně svobodný a jedná ve znamení anarchických hodnot lásky a dobrodružství. Je to svět, jehož hrdinové bojují, trpí, čelí lásce a smrti, putují od slávy k posměchu a od hrdinství k šílenství. Vedou je přitom touhy, které jsou často pouhými preludy (jako Rolandova marná láska k Angelice). Člověk je v tomto světě – jak to naznačuje metafora Alcininy zahrady – pouze zajatcem vlastních fantazií, vášní a snů. Za robustním, harmonizujícím vypravěčstvím tak u Ariosta už zaznívá „smutek renesance“, rozčarování z mezí, jež vždy znovu limitují lidské možnosti, a melancholie, která pootevřívá dveře ambivalentní senzibilitě baroka.

MEDORO A ANGELICA (XIX, 3–17, 20–32)

Dva mladí vojáci saracénských oddílů Medoro a Cloridano se snaží v noci odnést z pole mrtvolu jejich velitele krále Dardinella, který padl v bojích před Paříží. Pobjíjí řadu spících křesťanů a zmocní se mrtvého těla. Cloridano spěchá napřed, Medora však obklíčívá křesťanští bojovníci.

V nejspletitější houštině se hnal
nešťastný mladík ke kýžené spáse.
Břímě však, co si na svá bedra vzal,
způsobilo, že marně namáhá se.
Zdejší kraj nezná, bloudí dál a dál,
vrací se zas a trnům rozdírá se.
Daleko od něj, mimo nebezpečí,
šij lehčí, druhý unik ze zlé leči.

Kloridan prchal tam, kde hluk a vření
k nezaslechnutí vzdáleny už jsou.
Jak vidí však, že Medor tady není,
zdá se, že nechal srdce za sebou.
„Jak jen mě mohly strach a pokušení
svést, že jsem ztratil všecku vůli svou,
že bez tebe jsem, Medore, teď tady
a nevím, kdy a kde jsem strůjcem zrady.“

Tak hovoří a stezkou, jež se ztrácí,
žene se zas do lesa spletitého,
tam, odkud vyšel, poznovu se vrací
a řítí se do zatracení svého.
Koně slyší, řev, když se rozburácí
celý les echem hlasu hrozivého.
Nakonec slyší Medora; zří z dále,
že houfu jezdců prchá opěšalý.

Sto na koních a všichni na něj sočí,
Zerbin¹ velí a řve, ať hned je jat!
Nešťastník se jak obrtlík tu točí,
prchá, jak může, nemíní se vzdát,
za dub, za jasan, za buk, za jilm skočí,
drahé břemeno nechce v plen však dát.
Nakonec je do trávy položil
a bloudí kolem, pozbýváje sil,

jak medvědice ve své skalní sloji,
když horský lovec zaútočí na ni,
s nejistým srdcem nad mláďaty stojí
a supí, v řevu zášť i slitování,
lítá vášeň a vztek ji vyzývá k boji,
zkrvácet tvář, napřáhnout drápy k rvaní –
a náhle zpět ji stáhne lásky cit
zkrotit hněv, ohled na mláďata mít.

Kloridan, jenž jak pomoc nevěděl
a jenž by s ním chtěl spolu umírat,
ne však, že smrt by za život dřív chtěl,
než by jich víc vzal s sebou v nenávrat,
nasadí na luk jednu ze svých střel
a skryt s ní zná tak dobře pracovat,
že prostřelí mozek jednoho Skota,
až ze sedla se svalí bez života.

¹ Zerbino – kníže skotský, jenž přispěchal na pomoc Karlu Velikému, symbol dokonalého rytíře.

Obrátí všichni pohled v onu stranu,
odkud vzlétl ten šíp, jenž zkázu nes.
Saracén vyšle jiný hned v tu ránu,
pod kterým druhý v náruč smrti kles.
Zatímco zuří hádka u křesťanů,
kdo vystřelil, křik stoupá do nebes,
přiletí střela, hrdlo křiklounovo
protne a v půli přesekne mu slovo.

Teď Zerbin, jenž byl jejich kapitánem,
nemohl víc tu pohromu zde snést,
k Medorovi přikročil hněvem zmámen,
řka: „Za to všechno odpykáš si trest!“
Napřáhl ruku, vzal ho kolem ramen
a zlatou kšticí celou sbalil v pěst.
Jen v krásnou líc však pohléd znenadání,
nezabil ho, pocítiv slitování.

Tu mládeneček náhle v pláči stál
a zaprosil: „Rytíři, při tvém Bohu,
nebuď tak krutý, abys odpíral,
že tělo svého krále pohřbít mohu.
Nechci, abys mě jinak litoval,
nemysli, že jen žít mám vřelou touhu.
Jen do té míry o život chci dbát,
co bych směl svého pána pochovat.“

A chceš-li přece dravce pást a ptáky,
že Kreontova² krutost v tobě vzlíná,
stroj kvas z mých údů, mně však dopřej taky
pohřbít zde údy Almontova syna!“
Tak řekl Medor, k zemi klopě zraky;
slovy by změkla hora nehostinná.
I Zerbin byl obměkčen v srdci svém,
že zaplanul láskou a soucitem.

² Kreon – krutý thébský král. Odsoudil k smrti svou neteř Antigonu, jež proti jeho rozkazu pohřbila svého bratra Polyneika.

V tu chvíli ale rytíř hrubián,
jenž k svému pánu málo úcty měl,
pozdvihl kopí a pak, vztekem štván,
hrud' prosebníka v mžiku zkrvácel.
Nelibost cítil Zerbin, polekán,
když krutou ranou mladík k zemi šel
a v tváři na smrt zesinal a zvadl.
Ze všeho soudil, že hoch mrtev padl.

Vzkypěl v něm hněv a bolest pocítil
a řekl: „Ne, nepomstěn nezemřeš!“
Zlé vůle pln se v mžiku obrátil
na rytíře, co způsobil tu řež.
Ten se však od něj rychle odvrátil
a uprchl, než vypukla tu seč.
Kloridan, který zřel, jak Medor klesá,
hned v otevřený boj vyskočí z lesa.

Odhodí luk a plný zuřivosti,
mečem krouže, v střed nepřátelů vpad.
Spíš zemřít chce, než záměru se zhostit
zchladit svůj hněv a pomstu vykonat.
Vidí svůj konec, mečů je tu dosti,
i vlastní krví písek červenat;
když cítí, že už síly nemá žádné,
čestně po boku Medorově padne.

Houf Skotů v patách za svým vůdcem běží
hlubokým lesem, kam ho žene hněv,
když oba Maury opustil, kdy stěží
je jeden živ, druhý jen smrti zjev.
Medoro leží, dlouho tady leží,
z široké žíly tryská mladá krev;
a život by mu skončila ta rána,
nepřijít náhle pomoc nečekaná.

Náhodou se tu dívka objevila,
v pastýřský, prostý zahalena šat,
tvář překrásná, královsky ušlechtilá,
důstojný způsob v chování je znát.
Ne, že co říkám, novinka by byla,
že by ji bylo těžko rozpoznat;
i nevědoucím jméno všecko říká:
dcera čínského chána – Angelika! [...]

Když Angelika chlapce uviděla,
jak zbaven sil už blízko smrti stál
a nad tím, že zem krále nezastřela,
víc než nad vlastní strážní naříkal,
divným soucitem v srdci zahořela,
co nezvyklými dveřmi vstupoval,
a změklo srdce, jež dřív tvrdé měla,
zvláště, když jeho příběh uslyšela.

A v Indii získané umění
ranhojičské si v mysli připomíná
(tam, zdá se, došlo toto učení
největší chvály, jak z věd žádná jiná;
bez papíru, knih, dlouhých sezení,
vyučuje v něm znalý otec syna).
I rozhodla se proto použít
šťávu z bylin a věk mu prodloužit.

Vzpomněla si, že cestou uviděla
květ bylinu na přelíbezném strání;
všehoj to byl či třemdava, jež měla
lécivou moc, jež není k porovnání:
zastaví krev a z raněného těla
odnímá křeč a před horkostí chrání.
Nedaleko ji našla, vzala květ
a k Medorovi vrátila se zpět.

Při návratu pastýře natrefila,
přes hustý les na koni uháněl.
Od stáda mu jalůvka zabloudila
před dvěma dny a teď ji hledat jel.
Vzala ho s sebou, kde se z prsou lila
síla, jak Medor strašně krvácel.
Proud krve tak už zemi zabarvil,
že hoch v tu chvíli blízko skonu byl.

Tam Angelika z oře sestoupila,
ze sedla pastýř sesedl s ní spolu,
kameny pak bylinu rozdrtila
vytáhla šťávu z okvětí i stvolu.
Do rány dlaní kapala a lila
po hrudi, břichu, až ke kyčlím dolů
a tekutina věru mocná byla,
krev zastavila, sílu navrátila.

Tak ozdravěl, že mohl vyskočit
na koně, jehož pastýř přiváděl.
Nemínil však Medor dřív odejít,
než jeho pán by pohřben byl, jak chtěl.
I Kloridan našel v zemi klid.
Pak tam, kam se jí zlíbilo, s ní jel.
Ona, že náhle soucit poznala,
s ním v pastýřově chýšce zůstala.

Ne dřív, než by mu zdraví navrátila,
odejít chtěla. Tak ho zhloubi ctíla;
vždyť slitováním hned se rozněžnila,
sotva na něj na zemi popatřila.
Když k ní pak jeho krása promluvila,
trýznila srdce neviděná pila.
V trpícím srdci vzplál milostný žár
a zvolna, zvolna rostl na požár.

V útulné chatě, v údolí dvou strání
 ve skrytu lesa dobrý pastýř žil
 s ženou a dětmi. Chýšku k obývání
 před nedávnem si tady postavil.
 Tam Medorovi pod dívčinou dlaní
 krátký čas ránu téměř zacelil.
 Ona sama však v mnohem kratším čase
 cítila: v srdci větší otvírá se!

Hlubší a širší rána otvírá se,
 když neviděná střela v srdce vniká
 z krásných očí a hlavy zlatovlasé,
 šíp křídlatého chlapce Lučištníka.³
 Oheň roste, sem a tam přelévá se,
 jeho léčí, na nemoc sama zvyká,
 o nic nedbá, nic nechce znát a mít,
 než toho, kdo ji zranil, uzdravit.

Její rána tím víc se rozevívá,
 čím víc se jeho jizva zaceluje.
 Tu zimnice, tu horkost zas ji týrá,
 dívka slábne, mladík se pozdravuje.
 Ze dne na den v něm krása na květ sbírá,
 ubožačka se tratí, rozptyluje,
 jak vločka sněhu, slétlá v jarní čas,
 když na ni padne plný slunce jas.

Nemá-li touhou zemřít, bez meškání
 musí si sama sobě pomoc dát.
 Zdá se, že od něj čekat na pozvání
 k tomu, co chce, není čas vyčkávat.
 Zlomila tedy stud i vše, co brání,
 jazyk jak zrak jí uměl stejně vzplát:
 od bolesti zlé rány měl ji spasit,
 již zasadil jí, nevědomky asi.

³ Cupido, Amor.

Rolande, hrabě, či ty, Čerkes králi,⁴
 vaše ctnost vzácná k čemu tady jest?
 Za dvornost svou co v odměnu jste vzali,
 co tady platí vzanosná vaše čest?
 Ukažte úsměv, jež jste vyzískali,
 laskavost, dřív či teď vám na počest,
 jak dík či cenu, jíž byste se skvěli
 za všechno, co jste pro ni vytrpěli!

Ach, kdybys mohl, králi Agricane,⁵
 živý se vrátit, zděsil by ses, vím,
 poznals jen odpor, kterým k tobě plane,
 odmítnutím krutým a nelidským.
 Ach, Ferrau,⁶ i jiných sta mi tane
 na mysli, kteří byli jste jen dým
 pro nevděčníci, jak by vám teď bylo,
 uvidět, že ji jeho rámě skrylo!

Přeložil Josef Hiršal

4 Sacripante, Saracén z Čerkeska, postava, již Ariosto přejal z Boiarda. Vynikající bojovník; jako všichni mužští hrdinové eposu i on se zamiloval do Angeliky a na její počest vykonal četné hrdinské činy.

5 Agricane, tatarský král, jenž se rovněž ucházel o Angeliku; zabil ho Roland.

6 Ferrau – postava ze starofrancouzských *chansons de geste*, u Boiarda Ferraguto, jeden z nejlepších saračenských bojovníků, už u Boiarda rival Rolandův v lásce ke krásné Angelice.

ROLANDOVO ŠÍLENSTVÍ A JEHO UZDRAVENÍ
(XXXIX, 45–61)

Astolfo⁷ ale poznal v stejné chvíli,
že je to Roland, co se žene sem,
po znamení, co svatí prozradili
mu nahoře, v tom ráji nadzemském.
Jinak by všichni, co tu s nimi byli,
dvorného pána nepoznali v něm,
jenž, že o sebe dlouho málo dbal,
jak zvíře spíš než člověk vypadal.⁸

Astolfo, jemuž soucit dýku vklál
v srdce a hrud' a proud slz z očí tekł,
Dudonovi, jenž vedle něho stál,
i Oliveru: „To je Roland,“ řekl.
Ti pak, když zrak se na něj upínal,
ho poznali a každý se ho lekl;
ta pohroma v nich probudila maní
nad chudákem údiv a slitování.

A skoro všichni kolem zaslzeli,
lítostí, žalem každý tak byl jat.
Astolfo pravil: „Spíše bychom měli
jej uzdravit, než v slzách nad ním lkát.“
Pozvedl se, s ním Brandimarte smělý,
Sansonetto, Oliver, Dudon⁹ vpad
Rolandovi do cesty ve chvíli,
aby ho zmátli a pak chytíli.

7 Astolfo – jedna z výrazných postav jak Boiardova, tak Ariostova *Rolanda*, paladin Karla Velikého původem z Anglie. Prožívá četná dobrodružství a směle se vrhá do nejdivočejších podniků. Byl milencem kouzelnice Alciny, která ho zaklela v myrtu, získal dva kouzelné dary – roh, který děsí nepřátele, a začarovanou knihu –, zkontroloval hipogryfa (okřídleného koně), bojoval s harpyjemi a v neposlední řadě na Eliášově voze doputoval do nebe, kde našel vše, co bylo na zemi ztraceno, mimo jiné Rolandův rozum.

8 Motiv šílenství z lásky je znám ze starofrancouzských románů: propadl mu Tristan a také Yvain Chrétiena de Troyes.

9 Brandimarte, Sansonetto, Olivier, Dudone – křesťanští bojovníci.

Když Roland viděl, kruh že vzniká v davu,
 jak zoufalec a blázen holí mával
 a Dudonovi, jemuž štít kryl hlavu
 a vyrazit chtěl vpřed, hned cítit dával,
 jak těžká je; nevzpřáhnout pro nápravu
 Olivier svůj meč, jímž odolával
 prudkosti rány, děsná hůl by byla
 štít, přilbu, hlavu, prsa roztříštila.

Štít pouze pukl, na přilbu však klesl
 a zahřměl tak, že Dudon spadl na zem;
 Sansonetto meč bleskurychle zvedl
 a o dva lokte hůl pak zkrátil rázem;
 prchajícímu na záda se snesl
 Brandimarte a pažemi mu rázem
 obemkl boky; tiskne, co má síly;
 Astolf blázna za nohy chyt v tu chvíli.

Roland se otrás a na deset kroků
 od sebe naznak mrští Angličana.
 Brandimart ho však drží kolem boků,
 svírá a síla není vyčerpána.
 Oliviera vpředu o pár skoků
 zasáhla pěst, zlá, přestrašlivá rána,
 že k zemi klesá, bledý, zesinalý
 a z očí, z nosu rudá krev se valí.

Ne, dobrá víc nebýt ta přilba skvělá,
 jež kryla hlavu, rána by ho sklála.
 Klesá však k zemi, jak by se mu z těla
 už navždy duše k ráji ubírala.
 Však Astolfo i Dudon, ač mu celá
 tvář opuchla a hrozně nabíhala,
 a Sansonett, hůl zkrátiv ranou svou –
 vmžik Rolandovi všichni v zádech jsou.

Vzadu ho svírá Dudon neurvalý
a tak se nohu podrazit mu snaží,
Astolfo s druchy za ruce ho vzali,
udržet ho však přesto nedokáží.
Kdo viděl býka, jehož lovci štváli,
když do uší mu feny tesák vráží,
bučet, a byť i kam chce, rozběhne se,
smečka za ním a už ji nesetřese,

ať představí si, jak se Roland rval,
jak sebou táhl houf všech válečníků.
Olivier v tu chvíli z prachu vstal,
kam rána pěstí srazila ho vmžiku,
a vida, že se se zlou potázal,
když Astolfo mu radil, v okamžiku
vymyslí léčku, jež by způsobila
Rolandův pád; a ta se podařila.

Nechal si přinést víc než jedno lano
a řadu smyček na nich rychle dělá;
k pažím, nohám je to vše přivázáno,
zbytek hraběte poutá v půli těla.
Ten drží to, ten ono, tak je dáno
do mnoha rukou, co dřív jedna měla.
A stejně tak, jak kovář složí rázem
koně či vola, klesá Roland na zem.

Jen na zemi byl, hned mu každý váže
ruku či nohu, ať se jak chce brání.
Sem a tam silně sebou Roland háže,
marno ale je všechno namáhání.
Ať odnesou ho, Astolfo pak káže,
uzdravit chce ho; Dudon bez váhání
na bedra dá ho, s nákladem pak běží
přes písčiny až k moři na pobřeží.

Sedmkrát ho Astolfo umýt dal,
 sedmkrát jej ponořil pod vodou,
 že z tváře, z údů šilence mu kal
 docela smyl, i plíseň ohavnou;
 pak bylinami, jejichž účín znal,
 ucpal mu ústa: vzduchu hrází jsou,
 protože nechtěl jiný průchod dát
 dechu, než pouze nos mu ponechat.

Astolfo láhev připravenou měl,
 v níž Rolandova soudnost skryta byla,
 a blízko k nosu mu ji přidržel,
 že při vdechnutí hned se vyprázdnila.
 Div divoucí! Sotva dech v plicích měl,
 rozumná mysl se mu navrátila
 a v myšlenkách, důvtipných na podiv,
 byl jasný, čistý jako nikdy dřív!

Jak člověk, jenž se vzbudí z noční můry,
 když děsné tvary sen mu vyvolal,
 nežijící, nemožné hrůzné stvůry,
 či ve snu činil, čeho sám se bál,
 ještě se diví, když už svítí shůry
 slunce a pánem smyslů se zas stal,
 tak Roland, i když vyšel z poblouznění,
 přece zůstal zdíven a v ohromení.

Brandimarta a bratra Aldabelly
 a toho, kdo mu soudnost zpátky dal,
 viděl, leč mlčel, zíral rozechvělý
 a divil se, kde a jak se tu vzal.
 Sem a tam se mu oči otáčely,
 v mysli to všecko dosud nesrovnal.
 Diví se, že je nahý, upoután
 od ramenou až k nohám v tolik lan.

Pak řekl, jak už Silén řekl těm,
 co svázali ho v duté sloji kdysi
 – „Solvite me“¹⁰ –, s vlídným již pohledem,
 na usměvavé tváři měkké rysy,
 že rozpoután byl: hned ho oblekem
 opatřili, svůj šat s ním dělili si,
 utěšující žal a pohanění,
 jímž trýznilo minulé poblouznění.

Že vrátil se zas k původnímu bytí,
 moudrý a mužný víc byl než kdy dřív,
 i od lásky se osvobozen cítí,
 takže onu, jež vzácná na podiv
 zdála se mu, tu lásku svého žití,
 teď za cetku má, víc ji necení.
 Všecku svou snahu, touhu, jež v něm vzplála,
 napřel, zas získat, co mu láska vzala.

Přeložil Josef Hiršal

POSLEDNÍ ZÁPAS: BOJUJE RUGGIERO,
 POKŘTĚNÝ SARACÉNSKÝ BOJOVNÍK
 A CHOŤ BRADAMANTIN,
 A RODOMONTE, ALŽÍRSKÝ KRÁL
 (XLVI, 101–140)

Poslední den, kdy zahájen už byl
 slavnostní kvas, vzácný a nevidaný,
 Ruggiera¹¹ Karel vlevo posadil,
 Bradamante seděla z pravé strany,
 k tabuli rytíř tryskem dorazil
 celý v černém, zbraněmi opásaný,
 i čabraka se černí třpytila.
 Vzhled hrdý byl, postava ztepilá.

- ¹⁰ Rozvažte mě; takto žádá Silén pastýře, kteří ho žerterem spoutali, v 6. Vergiliově ekloze.
- ¹¹ Ruggiero se objevil už u Boiarda jako znamenitý saracénský rytíř z rodu Hektorova a dávný předek rodu Este. V Ariostově eposu je bratr Marfisy. Byl vychován kouzelníkem Atlantem, který pro něho vycvičil hipogryfa. Zamiluje se do Rinaldovy sestry Bradamanty a přislíbí jí, že se stane křesťanem a vezme si ji za ženu. V této scéně již svůj slib splnil.

Alžírský král! Ten pro své pohanění,
co na mostě mu bylo zakusit,¹²
přísahal být bez zbroje, bez brnění,
nestisknout meč, do sedla nevskočit,
dokud rok, měsíc a den v osamění
jak poustevník nebude v cele žít.
Tak každý rytíř ve zvyku měl tam
za takový čin tak se ztrestat sám.

Ač zvěděl přec, co za příběhy měli
Karel i jeho vlastní pán a král,
chtě dostat slovu, zbraně oněměly,
jak by se ho svět vůbec netýkal.
Když uběhl však rok i měsíc celý,
v den po dni nato, sotva úsvit vstal,
zbroj, kůň, meč, kopí – vše zas patří jemu
a jede sem, ke dvoru francouzskému.

Bez sesednutí, bez sklonění hlavy,
bez náznaku, jímž výraz úctě dá,
svým chováním Karlovi jasně praví,
že jeho dvorem i jím pohrdá.
A každý žasne nad divnými mravy,
tak nestoudná je jeho svoboda.
Krmí i slov hned zanechali všichni,
aby vyslechli, co chce rytíř říci.

Ten tváří v tvář Karlu i Ruggieru
vzkřikl na plný, silný, pyšný hlas:
„Jsem Rodomonte, jsem král ze Salzeru,¹³
chci tě, Ruggiere, vyzvat na zápas,
vyzkoušet tě, ztrestat za zpronevěru,
než na západě zhasne slunce jas.
Jsi zrádce krále v boji, u víře
a nezasloužíš si čest rytíře!

¹² Porazila ho Bradamanta díky Argaliovu kouzelnému kopí.

¹³ Rodomonta uvedl na scénu už Boiardo: jako spojenc afrického krále Agramanta přitáhl hned v druhém zpěvu před Paříž. Je synem a nástupcem alžírského krále Uliena.

Ač proradnost tvá známá každému je,
 což jako křesťan popřít nemůžeš,
 abych ji všem ukázal bez závoje,
 přicházím sem a vyzývám tě v řež.
 Chceš-li za sebe poslat do souboje
 zástupce, můžeš, přijímám to též.
 Jeden, dva, čtyři, šest – či co já vím! –
 dokážu všem, že slovu dostojím!“

Ruggiero prudce po té řeči vstal,
 a když král svolil, odpověděl krátce,
 že lže a každý že by stejně lhal,
 co by chtěl o něm šířit, že je zrádce.
 Ke králi povždy tak se zachoval,
 že může čest obhájit vždy a hladce,
 a ochoten je stejně stvrdit dál,
 jak vůči němu povinnosti dbal.

Svou při je schopen sám si obránit,
 aniž by koho na pomoc si bral,
 doufá ho brzy činem přesvědčit,
 že stačí jeden tam, kde víc jich zval.
 Rinald i Roland hned ztrácejí klid,
 jak tmavý syn, tak bílý v mžiku vstal;
 Marfisa, Dudon, každý hotov jest
 msít na pohanu Ruggierovu čest.

Je přece ženich, nesmí rozrušit
 svůj vlastní sňatek, dát se v souboj sám.
 Ruggier jim řekl: „Zachovejte klid,
 výmluvami se tupit nehodlám!“
 Zbraně, co svedl Tatarovi vzít,
 hned přinesli a váhání totam.
 Ostruhy mu sám Roland připínal,
 meč zavěsil mu k boku Karel král.

Bradamante s Marfisou do krunýře
 mu pomohly i do ostatní zbroje,
 Astolfo držel oře, vzácné zvíře,
 třmen nastavil syn Dána, vedle stoje.
 Aby byl prostor dostatečné šíře,
 Rinald, Namo i Olivier to je,
 kdo každého z kolbiště v chvatu žene,
 jež ke klání má vždy být připravené.

Paní a dívky s bledou tváří v kruhu
 bázlivé stojí jako holubice,
 co do hnízd žene s plody žírných luhů
 vztek vichřice, kdy hrom a blýskavice
 burácejí a z mračen polí pruhu
 déšť s krupobitím hrozí, vzrůstající.
 To pro Ruggiera líc je bázní bílá,
 že na pohana nestačí mu síla.

A stejně lid a šlechta s paladiny
 usoudili, že nemá dosti sil.
 Vždyť na paměti měli dosud činy,
 vše, co v Paříži pohan způsobil,
 když sám obrátil v hrůzné zříceniny
 ohněm a mečem velký města díl,
 že věčné znaky zkáza zanechala.
 Větších škod říše dosud nepoznala.

Nad ostatní se v hloubi srdce chvěla
 Bradamante. Ne, že by myslila,
 že síla, která z duše tryská vřelá
 Ruggierovi by nepostačila,
 či že by právo, jež čest reku dělá,
 u Rodomonta spíše cítila.
 Jen proto v duši obavy ji pálí,
 že miluje, jak jiní milovali.

Jak ráda by na sebe sama vzala
nejistý souboj s rozkoší i chutí,
byť v něm i život smrti odevzdala,
byť nebylo z něj vůbec vyvážnutí.
Vícekrát než jednou zemřít by si přála,
dá-li se zemřít víc než jednou smrtí,
spíše než aby trýzní trpěla,
že vidí na smrt kráčet manžela.

Nezná však prosbu, ona ani svět,
aby jí Ruggier přenechal své klání.
Té řezi může jenom přihlížet,
tvář zarmoucenou, srdce v poustání.
Tu Ruggier, tam se pohan řítí vpřed,
k srážce se ženou s napřaženou zbraní.
Kopí se zdála z ledu, když se střetli,
ratiště ptáky, kteří k nebi vzlétli.

Kopí pohana, jež zasáhlo cíl,
štít uprostřed, záštita odolala.
Tak ocel, kterou Vulkán zakalil
kdys pro Hektora, byla dokonalá.
Ruggiero stejně kopí zarazil
do štítu; rána ta jej provrtala,
ač vně i zevnitř ocelí se kryl,
z kosti měl střed a na dlaň silný byl.

Nebýt toho, že kopí zaslé vzalo
v tak tvrdé srážce, když se pevně střetlo,
a na kusy a třísky, že se zdálo,
jak když má křídla, k výši nebes vzlétlo,
nákrčník by bývalo rozpáralo,
byť z démantu byl, soupeře by smetlo,
souboj by skončil; tříšť je však z něj rázem,
sotvaže oři zadky klesli na zem.

Otěžemi a ostruhami čilí
 rytíři koně přinutili vstát,
 odvrhli kopí, meče uchopili
 a mistrovsky začali bojovat.
 Ohnivé, lehké oře v téže chvíli
 otáčeli sem a tam napořád
 a ostrý hrot, co hrozba neustálá,
 dotíral, kde se ocel slabší zdála.

Ještěří kůže, tvrdá k neproklání
 Rodomontova prsa nehalila,
 Nimrodův meč netřímá ve své dlani,
 obvyklá přilba čelo nechránila,
 protože všemi z užívaných zbraní,
 když na mostě ho dívka urazila,
 ověsil svaté mramory a šel,
 jak jsem vám myslím svrchu vyprávěl.

Opatřen byl dnes jinou dobrou zbrojí,
 nebyla však jak první dokonalá.
 Ta ani ona není s to však, v boji
 Balisardovi¹⁴ aby odolala.
 Vždyť ani kouzlo před ním neobstojí,
 ani ocel, byť jemná, vytrvalá.
 Tu i tam Ruggier ved si svou,
 že pohan zbroj měl všude děravou.

Když vidí pohan rudou z mnoha stran
 svou zbroj i to, že není vyváznutí,
 protože množství přestrašlivých ran
 mu tělo rve a bodá s novou chutí,
 s větším záplem do útoku hnán
 než zimní moře v prudkém bouře vzdutí,
 odhodí štít a mečem ze všech sil
 do Ruggierovy přilby udeřil.

¹⁴ Balisardo – kouzelník.

Tak jako přístroj, co na řece Pádu
na dvou lodích se zvedá lidskou vůlí
a soukolím, aby pak při dopadu
zatloukal v zem zašpičatělé kůly,
takový úder dvouruč mečem v pádu
zasadil pohan, v němž se vášně hnuly.
Neskrývat přílba kouzlo, vmžik by byl
soka i koně naráz rozpůlil.

Dvakráte Ruggier hlavou kles v tom boji,
k pádu paže i nohy rozepjal.
Divý Saracén nato úder zdvojí,
aby se sok víc nevzpamatoval.
Zasadí třetí. Meč však neobstojí,
jemný kov silné rány nepřestál.
Rozlét se v kusy; ruka Saracéna
v tu chvíli byla zcela odzbrojena.

Rodomont se však proto nezastaví,
na Ruggiera se vrhá, jehož míjí
všecky smysly a mysl prchá z hlavy,
tak kruté rány mlhou zastřely ji.
Saracén ho však bezvědomí zbaví:
svou mocnou paží obemkne mu šíji,
popadne ho a tiskne jedním rázem,
že ze sedla ho strhne dolů na zem.

Jen dopadl, hned ze země se zvedl,
spíše než hněv, hanba ho donutila,
vždyť úkosem k své Bradamante vzhlédl
a viděl, jak se v líci zasmušila.
Když padl, strach ji k pochybnostem svedl,
mrtvá spíše než živá z toho byla.
Ruggiero, aby smyta byla hana,
stiskne meč v dlaň, vrhne se na pohana.

Ten na něj žene koně do útoku,
 Ruggier mu uhne, pak se stáhne zpět,
 levicí chytne uzdu, svému soku
 dá na oři jen v kruhu uhánět.
 Pravicí zatím míří k jeho boku,
 břichu či hrudi, cítit dá mu hned
 úzkost z dvou ran, jež vsadil neprodleně,
 do boku první, druhou do holeně.

Rodomonte, jenž držel dosud v dlani
 záštitu s jílcem meče, jenž se zlomil,
 Ruggiera v přílbu třískne bez váhání,
 že další z ran vést může k bezvědomí.
 Ruggiero však, jenž právem měl v tom klání
 zvítězit, ruku chytí mu a zchromí;
 tak k pravici se druhá přidružila
 a ze sedla ho posléz vyhodila.

Síla či cvik způsobily, že spadl
 pohan tak, aby naroveň mu stál.
 Na nohy totiž. Ruggiero že vládl
 dosud mečem, se ve výhodě zdál.
 Snaží se, aby Saracéna zvládl
 tak, že by ho od sebe držel dál.
 Nerad by pustil ku svým zádům blíž
 tak velké tělo, tak obrovskou tíž.

Vidí ale, že bok mu zkrvácel,
 stejně holeně, vidí krev z jiných ran.
 Doufá, že zvolna zemdlí, pak by chtěl,
 aby vzdal boj, než klesne udolán.
 Koš s jílcem dosud pohan v ruce měl
 a ze všech sil, zoufalým vztekem štván,
 mrštil jím tak, že úder omráčil
 Ruggiera víc, než snad kdy předtím byl.

Do lícnice a do zad zasažen
 tak Ruggier cítí onu ránu zlou,
 že vše se kývá, svět je rozhemžen,
 stěží se drží zpříma na nohou.
 Pohan chce vpřed, je ale zaskočen
 svou nemohoucí kyčlí zraněnou.
 Spěch bez míry i vůle nedočkává
 na koleno mu padnout k zemi dává.

Ruggier vší silou, neztrácejí čas,
 v prsa i tvář úderem zasáhne ho,
 seshora do něj buší zas a zas,
 že o zem opře se i ruka jeho.
 Náhle pohan vstane jak na rozkaz,
 Ruggiera stiskne tím, že obejmě ho.
 Ten svírá toho, zmítá, smýká jím
 a lest přidává k silám posledním.

Rodomontovi velikou část síly
 rány v boku i na holeni vzaly.
 Ruggiero hbitý, zkušený a čilý,
 jak málokdo umění boje znalý,
 svou výhodu teď cítí v pravou chvíli
 a tam, odkud se nejvíc krve valí,
 kde soka nejvíc rány sužují,
 hrud', paže, nohy jitří, zraňují.

Rodomonte – jen vztek a pohrdání –
 Ruggiera chytá za bedra a šíjí,
 táhne, tiskne a strká bez ustání,
 za hrud' ho zvedne, sotva uchopí ji,
 sem tam s ním točí, svírá znenadání,
 srazit ho chce, ať na zemi se svíjí.
 Důvtipný Ruggier, vášní zahořev,
 dokáže vždy však zůstat nahoře.

Pak mnoha chvaty přešel do útoku
 svižný Ruggier, že Rodomonta vzal
 v náruč a hrud' mu stisk na levém boku,
 vši silou drtil, svírat nepřestal;
 pravou holeň před levé z kolen soku
 i před druhé dát napříč neváhal,
 ze země poté do výšky ho zved
 a hlavou dolů srazil zase zpět.

Temenem, pak i zády k zemi zpříma
 pad Rodomonte; úder dokonal,
 že stejně z ran jak z čela nad očima
 prýštila krev; zem zrudla v šíř i dál.
 Ruggier, který Štěstěnu za vlas třímá,
 aby Saracén znovu nepovstal,
 ruku s dýkou dá k očím – žádné řeči! –
 na hrdlo druhou, na břicho mu klečí.

Jak mnohdy tam, kde zlato doluje se,
 v Panonii či šachtách iberských,
 když náhlý zával zřítí se a snese
 na ty, co hnal sem hamižnosti hřích,
 a zdrtí je, že stěží prodere se
 duch z prsou ven, k své spáse v nebesích,
 tak Saracén přitisknut k zemi byl
 vítězem, ihned jak ho povalil.

Před hledím přílby pak mu ukázal
 hrot dýky, kterou vytasil, a tím
 děsí ho, hrozí, aby se mu vzdal,
 že žít ho nechá, smlouvu dělá s ním.
 Však ten, jenž smrti mnohem míň se bál
 než zjevit podlost v činu nejmenším,
 krouť se, zmítá, setřásá ho znova
 ze vši své síly, neřekne mu slova.

Jako hafan pod dogou rozvzteklenou,
když do hrdla mu dravé zuby vřála,
hmoždí se, mlátí hlavou zkrvácenou,
oči žhnou, čenich pěna postříkala
a neprchne před šelmou rozlícenou,
jíž ne už vztek, leč síla úspěch dala:
tak marné je pohana pomyšlení
Ruggierovi se vymknout ze sevření.

Zmítá se však, že se mu zdaří vmžiku
pravou paži vyprostit ze sevření
a touto rukou, jež též třímá dýku,
již i on tasil v krutém zápolení,
do slabin v boku bodnout protivníku.
Mladík však poznal omyl v okamžení,
na který mohl snadno doplatit:
že Saracénu váhal život vzít.

A dvakrát, třikrát do hrozného čela
– jak nejvíc mohl, paži vzhůru zved –
Rodomontovi ocel dýky celá
se vnořila; tak získal volnost zpět.
A k siným břehům Stygu, prosta těla
studenějšího víc než chladný led,
uprchla duše, pohrdáním hříšná,
vzdorná k světu a svrchovaně pyšná.

POLITICKÁ VĚDA A HISTORICKÁ PRÓZA

∞ NICCOLÒ MACHIAVELLI

1469–1527

Potomek staré florentské rodiny, vstupuje do služeb Obce roku 1494 po vypuzení Medicejců, je pověřen významnými diplomatickými misemi v Itálii i do ciziny (Německa, Francie). Roku 1512 ho vrátivší se Medicejci zbavují funkcí, roku 1513 je dokonce zatčen a mučen pro bezdůvodné podezření z účasti na republikánském spiknutí, téhož roku odchází do ústraní na svůj stateček v San Cascianu. Teprve roku 1520 ho Medicejští pověří úředními úkoly: je jmenován historiografem státu. Umírá krátce po novém vypuzení Medicejců, nepřevzat do služeb republiky, jež ho pokládala za kompromitovaného.

Machiavelli je především *státovědec a historik*. Kromě úředních zpráv a raportů o svých posláních je autorem především těchto stěžejních děl, vesměs teprve plodů svého vyhnanického ústraní od roku 1513: *Vladař* (Il Principe), sepsaný roku 1513, uveřejněný roku 1532; *Rozpravy o první desítce knih Tita Livie* (Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio), psané od roku 1513, dokončené roku 1519, uveřejněné roku 1531; *Umění válečné* (Dell'arte della guerra, 1521). V roce 1521 je pak na podnět kardinála Giulia de' Medici univerzitou pověřen sepsat *Florentské letopisy* (Istoria Fiorentina, necelých devět knih, psaných v letech 1521–1525, uveřejněných roku 1532). V čele Machiavelliho tvorby beletristické stojí klasičtí veselohra *Mandragora* (Mandragola), psaná roku 1520, ostatek nedosahuje jejího významu (další dvě komedie *Andria*, podle Terentia, před 1520, a *Clizia*, podle Plauta, po 1520; četné *capitoli* z let 1514–1517, písně karnevalové, hrst lyriky a epigramů; alegorická satira veršem *Zlatý osel – Asino d'oro* –, 1517, publikovaná 1519, a prozaická fantastická novela proti ženám a manželství *Belfagor*, publikovaná 1519). Na obranu toskáňštiny jako řeči spisovné složil Machiavelli *Rozpravu o jazyce* (Il Discorso della lingua, 1514), pokud je skutečně jejím autorem. Významné jsou i jeho dopisy.

Proti staršímu pojetí Machiavelliho – cynického imoralisty a zdůvodňovatele tyranii – postavil a prokázal Francesco De Sanctis obraz nový a historičtější: Machiavelli je především absolutním *realistou*, a tím i dokonalým a výsledným ztělesnitelem renesančního ducha, v tom smyslu, že své politické a mravní názory zakládá výhradně na *pozorování společenských faktů*, jako nová mechanika a fyzika spočívá výlučně na pozorování jevů přírodních. Hledisko moderní přírodovědy uvedl tedy do oblasti studia *sociálního*, a založil novověkou pozitivní *státovědu*. Zkušenost a pozorování ho poučily, že rozhodující sociální činitelkou je faktická síla a sebevědomá moc, nikoliv náboženské ideály a mravní pohnutky; křesťanství naopak změkčilo mravy a oslabilo lidskou vůli, kladouc smysl života mimo tento svět a prikazujíc dobrotivý ohled k slabosti. Machiavelli v důsledku toho oceňuje nanejvýš „virtù“, tj. mravní energii, jdoucí za cílem moci, její nejlepší

příklady nalézá ve starověku. Okolo té doby se točí jeho morálka, významu veskrze pozemského. Za největší cíl, hodný této sociálně se uplatňující energie, pokládá *vlastenec* Machiavelli jednotu a velikost své italské vlasti. I po té stránce ztělesňuje renesanční dobu italskou i obecně evropskou, jež byla časem rychlého uvědomování národního a vzniku moderních, jednotných států v našem slova smyslu (Francie, Anglie, Španělsko), překonávajících stav feudální rozdrobenosti; tedy i časem zrození politiky celoevropské, zahraniční, a války o bezmocnou Itálii mezi Francií, Říší a Španěly jsou právě z jejich prvních projevů.

Z VLADAŘE (VI–VII, XIII–XIV, XVII–XVIII, XXVI) (Il Principe)

Il Principe byl v 26 kapitolách sepsán roku 1513 a uveřejněn roku 1532. Knihou je založena moderní *státověda* jakožto věda *teoretická*. Ostatně zároveň i jako disciplína *praktická*, neboť Machiavelli teorii od praxe ještě nerozlišoval. V tom praktickém smyslu mohlo být dlouho věreno, že dílo je návodem k dosažení moci tyranské. Pravda je ta, že Machiavelli podává spíše obraz účinné a úspěšné *absolutní monarchie*, či ještě přesněji absolutního monarchy, neboť představa „silné osobnosti“ v renesanci vede před pojmem silného abstraktního principu. Absolutní monarcha mohl jediný Itálii sjednotit a učinit opět velikou, to bylo dáno společenským rázem doby: odtud Machiavelliho zacílení a jeho zdánlivá absolutní úcta k bezohledně cílevědomému vladařskému násilníkovi jakožto takovému. Ale primární je u Machiavelliho velký etický cíl, jež má vladař plnit a jehož je jeho moc pouhým nástrojem: síla *vlasti*.

VI. O NOVÝCH VLADAŘSTVÍCH, KTERÝCH BYLO NABYTO VLASTNÍMI ZBRANĚMI A OSOBNÍ ZDATNOSTÍ

A Ť SE NIKDO NEDIVÍ, AŽ TEĎ POJEDNÁM O ZCELA NOVÝCH vladařstvích, o vladaři i o státu, že budu uvádět vynikající příklady. Lidé totiž skoro vždy chodí vyšlapanými cestami a ve svém jednání napodobují jiné lidi, i když nemohou ani zcela jít ve šlépějích těch, které napodobují, ani dosáhnout jejich znamenitosti. Moudrý muž se tedy musí vždy dát cestou, kterou vyšlapali slavní mužové, a brát si příklad z těch, kteří nejvíce vynikli, aby se jim znamenitostí aspoň trochu přiblížil, když už je nedostihne. Musí si počínat jako chytrí lučištníci, kteří znají sílu svého luku, a když jim cíl, který mají v úmyslu zasáhnout,

připadá příliš vzdálený, zaměří dost vysoko nad něj; ne proto, aby šíp vystřelili do takové výše, nýbrž aby tímto vysokým záměrem zasáhli zamýšlený cíl.

Pravím tady, že udržet si zcela nová vladařství, v nichž je nový panovník, bývá více nebo méně obtížné, podle toho, je-li ten, kdo jich nabyl, více nebo méně zdatný. A protože sama skutečnost, že se někdo stal z prostého občana vladařem, předpokládá buď zdatnost nebo štěstí, zdá se, že jedna nebo druhá z těchto věcí mnohé obtíže zčásti mírní. Nicméně se často u moci spíše udržel právě ten, komu štěstí tolik nepřálo. Snazší je to také, když panovník je nucen, protože nevládne jiným státům, usadit se tam osobně. Ale abych přešel k těm, kdo se vladaři stali svou vlastní zdatností a nikoli štěstím, pravím, že nejznamenitější z nich jsou Mojžíš, Kyros, Romulus, Theseus a mnozí jiní.¹ Ačkoliv o Mojžíšovi nelze mluvit, ježto byl pouhým vykonavatelem věcí, které mu byly přikázány od Boha, přece ho musíme obdivovat už pro tu milost, která ho učinila hodným mluvit s Bohem. Budeme-li však posuzovat Kyra i ty ostatní, kteří se zmocnili říší nebo je založili, shledáme, že jsou všichni hodni obdivu. A budeme-li posuzovat jejich činy a jednotlivosti jejich zřízení, nebudou nám připadat odlišné od činů a zřízení Mojžíšových, který měl tak slavného učitele. A budeme-li zkoumat jejich činy a život, uvidíme, že šťastná náhoda jim nedala nic jiného než příležitost, která jim pak poskytla látku, aby jí dali takovou formu, jakou budou chtít. Bez této příležitosti by zdatnost jejich ducha odumřela, nebýt však té zdatnosti, nebyla by příležitost nic platná. Bylo tedy nutno, aby Mojžíš našel v Egyptě izraelský lid zotročený a utlačенý, neboť jen tak se odhodlali následovat ho, aby je vyvedl z poroby. Bylo správné, že pro Romula nebylo v Albě místa, že byl po narození pohozen, protože jen tak se mohl chtít stát římským králem a zakladatelem té vlasti. Bylo třeba, aby Kyros našel Peršany nespokojené pod médskou nadvládou a Médy změkčil a zženštilé dlouhým mírem. Theseus by nemohl projevit svou zdatnost, kdyby byl nenašel Athénany nesjednocené. Takové příležitosti tedy pomohly těmto lidem ke štěstí a jejich vynikající zdatnost způsobila, že onu příležitost pochopili, jejich vlast tím nabyla vážnosti a dostalo se jí velkého štěstí.

Ti, kdož se podobně jako oni stávají vladaři cestou osobní zdatnosti, nabývají vlády s obtížemi, ale snadno si ji udržují. Obtíže, s nimiž vlády nabývají, zčásti pramení z nových pořádků a zvyklostí, které jsou nuceni zavádět, aby položili dobré základy k státu i k své bezpečnosti. A je třeba vzít v úvahu, že nic se obtížněji neuskutečňuje, ani nejistěji nedaří, ani nebezpečněji neprovádí, než máme-li začít zavádět nové řády. Protože ten, kdo je zavádí, má nepřátele ve všech, kteří

¹ Kýros II. Veliký z dynastie Achaimenovců (mezi 590 a 580–530 př. Kr.), zakladatel říše perské, činný od roku 559, kdy mu po smrti Kambýsa I. připadla vláda, osvoboditel Peršanů z moci Médů, dobyvatel Babylonu; Romulus, bájný zakladatel Říma; Theseus, mytický král Athén a sjednotitel Atiky.

mají prospěch ze starých řádů, a jen vlašné zastánce v těch, kdo snad budou mít prospěch z řádů nových. Tato vlašnost pramení jednak ze strachu před protivníky, kteří mají na své straně zákony, jednak z lidské nedůvěřivosti; lidé popravdě nedůvěřují novotám, dokud nevidí, že se doopravdy osvědčily. Z toho vyplývá, že pokaždé, když nepřátelé mají příležitost k útoku, útočí se zápalem horlivých straníků, kdežto ti druzí brání vlašně, takže spolu s nimi jdeš do záhuby. Je proto nutné, chceme-li tuto část dobře probrat, abychom zkoumali, zda ti, kdo zavádějí nové řády, stojí vlastní silou, nebo jsou závislí na jiných, to jest musejí-li, aby své dílo přivedli k cíli, druhé prosit, nebo mohou-li je nutit. V prvním případě to s nimi dopadne špatně a nedokáží nic; když jsou však závislí jen na sobě samých a mohou druhé nutit, tu jen zřídkakdy ztroskotají. Proto všichni ozbrojení proroci zvítězili a neozbrojení byli poraženi. Neboť nehledě k tomu, co jsme řekli, povaha národů je nestálá; je snadné o něčem je přesvědčit, avšak je neskutčné v tomto přesvědčení je utvrdit. A proto je třeba zařídit vše tak, abys je mohl k víře donutit, když už nebudou věřit sami. Mojžíš, Kyros, Theseus a Romulus by si bývali nemohli dlouho udržet svá zřízení, kdyby byli bývali neozbrojení. Jako se to za našich časů stalo mnichu Girolamovi Savonarolovi.² Ten se svými novými řády ztroskotal, jakmile mu většina lidí přestávala věřit; a on neměl, čím by utvrdil ty, kteří mu ještě věřili, ani čím by k víře přinutil nevěřící. Mají proto všichni tito lidé před sebou velké obtíže a v cestě jim stojí všechna možná nebezpečí; musejí je překonávat svou zdatností.³ Ale jakmile je překonají a začnou nabývat vážnosti, když dříve vyhubili ty, kdo jim záviděli jejich moc, jsou pak mocní, bezpeční, uctívání a šťastní.

K tak vznešeným příkladům chci připojit příklad méně proslulý, který k nim však bude možno do jisté míry přirovnat. A chci, aby vydal za všechny ostatní podobné příklady: je to Hiero Syrakuský.⁴ Ten se z prostého občana stal syrakuským vládařem; ani jemu se od štěstěny nedostalo ničeho jiného než příležitosti. Neboť když byli Syrakusané utlačováni, zvolili si ho za svého vojevůdce, načež se pro své zásluhy stal jejich vládařem. Ještě jako prostý občan vynikal takovou zdatností, že jistý spisovatel o něm praví *quod nihil illi deerat ad regnandum praeter regnum*.⁵ Rozpustil staré vojsko a zřídil nové; zanechal starých přátelství a uzavřel nová. A jakmile měl přátele a vojáky, kteří mu byli oddáni, mohl na tomto základě vystavět jakoukoli budovu. Takže ho stálo mnoho námahy, než vlády nabyt, ale snadno si ji pak udržel.

² Viz níže, sv. I, s. 450n.

³ Zdatností, v originále *virtù*, též silou, mocí, schopností; případně i násilím.

⁴ Hieron, tyran v Syrakusách v 3. stol. př. Kr.

⁵ „Nic mu nechybělo ke kralování krom královské hodnosti.“ Citát z římského historika 2. st. Justina.

VII. O NOVÝCH VLADAŘSTVÍCH, KTERÝCH BYLO NABYTO ZBRANĚMI
A ŠTĚSTÍM DRUHÝCH⁶

TI, KDOŽ SE Z PROSTÝCH OBČANŮ STÁVAJÍ VLADAŘI POUZE štěstím, stávají se jimi velice snadno, ale u moci se udržují s velkými nesnázemi. Po cestě nenarážejí na žádné obtíže, neboť prudce spějí vpřed, ale všechny svízele začínají, teprve když jsou u cíle. Patří k nim ti, jimž se nějakého státu dostalo buď za peníze, nebo z milosti toho, kdo jim jej postoupil. To se stalo mnohým v Řecku, v obcích ionských a hellespontských, kde z nich Darius⁷ udělal vladaře, aby je spravovali k jeho bezpečnosti a slávě. Právě tak tomu bylo s těmi římskými imperátory, kteří se podplacením vojska stali z prostých občanů vrchními veliteli. Ti se pak drží jenom z vůle a štěstí toho, kdo je nastolil, a to obojí je vrtkavé a nestálé. Nedovedou a nemohou si své postavení udržet sami. Nedovedou, neboť nevyniká-li někdo zrovna velikým nadáním a zdatností, je nemyslitelné, aby uměl najednou udílet rozkazy, když předtím vždy žil jako prostý občan. Nemohou, protože nemají vojsko, které by jim bylo oddané a věrné. A pak státy, které rychle vznikají – jako všechno jiné v přírodě, co rychle vzniká a roste –, nemohou mít takové kořeny a základy, aby je první nepřítel času nevyvrátila, pakliže ti, kdo se, jak řečeno, tak náhle stali vladaři, nevynikají takovou zdatností, aby uměli rychle učinit přípravy k záchově všeho toho, co jim štěstěna vložila do klína, a aby základy, které jiní položili dříve, než se stali vladaři, vybudovali až potom.

Chci na oba uvedené způsoby, jak se stát vladařem vlastní zdatností nebo štěstím, uvést dva příklady z doby, kterou máme dosud v paměti: je to Francesco Sforza a Cesare Borgia. Francesco⁸ se náležitými cestami a díky neobyčejné zdatnosti stal z obyčejného občana vévodou milánským, a čeho s tisícerou námahou nabyl, to potom snadno udržel. Zato Cesare Borgia,⁹ nazývaný obecně vévodou valentinským, nabyl vlády díky otcovu štěstí a pozbyl jí, když ho pozbyl i otec, přestože sám vynaložil všechno úsilí a učinil všechno, co moudrý a statečný muž musí udělat, aby zapustil kořeny v zemích, za které vděčí zbraním a štěstím druhých. Neboť, jak jsme řekli již dříve, kdo nepoloží základy zprvu, může je, bude-li natolik zdatný, položit později, třebaže s obtížemi stavitele a s nebezpečím pro budovu. Budeme-li tedy sledovat, jak vévoda ve všem postupoval, zjistíme, že položil pevné základy ke své budoucí moci. Nepokládám za zbytečné promluvit

⁶ V orig. *per fortuna*, šťastným, ale náhodným sběhem okolností.

⁷ Darius I., král perský, 521–485 př. Kr., dobyvatel Indie a Malé Asie; v tamních řeckých obcích dosadil své vladaře.

⁸ Francesco Sforza, 1401–1466, milánský kondotier, který na sebe v milánském hrabství strhl vládu po rodině Visconti.

⁹ Cesare Borgia, 1475–1507, kardinál, syn papeže Alexandra VI. z rodu Borgiů, který si v Romagni dobyl pod otcovou záštitou osobní doménu. Zdá se, že byl Machiavellimu hlavním vzorem *Vladaře*. Viz též s. 313–316.

o nich, protože nevím, jaký lepší návod bych dal novému vladaři než příklad vévodových činů. A jestliže mu jeho pořádky nepřinesly prospěch, nebylo to jeho vinou, protože to zavinila zvláštní, nesmiřitelná zloba osudu.

Alexandra VI. stálo tehdy i později mnoho nesnází, chtěl-li vévodu, svého syna, učinit mocným. Především neviděl možnost, jak ho udělat pánem některého státu, neměl-li to být stát církevní; a kdyby se rozhodl odejmut stát církvi, věděl, že vévoda milánský a Benátčané by mu to nedovolili, protože Faenza a Rimini byly už pod správou Benátčanů. Mimo to viděl, že italské vojsko, zejména to, kterého by byl mohl použít, je v rukou těch, kteří se museli moci papežovy obávat; nemohl na ně proto spoléhat, když bylo celé v službách Orsiniů, Colonnů¹⁰ a jejich pomocníků. Bylo tedy nutné rozbouřit tyto poměry a vnést nepořádek do jejich států, aby bylo možno některých z nich se bezpečně zmocnit. To dokázal snadno, ježto shledal, že Benátčané se z jiných důvodů přiklonili k tomu, že do Itálie znovu povolají Francouze. On tomu nejen neodporoval, nýbrž usnadnil to ještě tím, že zrušil starý sňatek krále Ludvíka.¹¹ Král tedy vtáhl do Itálie s pomocí Benátčanů a se souhlasem Alexandrovým. A sotva byl v Miláně, už měl papež od něho vojáky na výpravu do Romagne,¹² která se mu z obavy před mocí královou podvolila. Když se tedy vévoda Cesare zmocnil Romagne a Colonnové byli poraženi, a on si chtěl Romagnu udržet a táhnout dál, stály mu v cestě dvě věci: jednak vlastní vojsko, které se mu nezdálo spolehlivé, jednak vůle Francie. Obával se totiž, že orsiniovské vojsko, jehož používal, selže a že mu nejen překazí další výboje, nýbrž odejme mu i to, čeho nabyl, a že mu také král provede něco podobného. Orsiniové ho o tom přesvědčili, když po dobytí Faenzy zaútočil na Bolognu a viděl, jak líknavě do toho útoku šli. A co se krále týká, poznal jeho smýšlení, když po dobytí vévodství Urbinského napadl Toskánu: král ho přiměl, aby od této výpravy upustil.¹³ Pročež se vévoda rozhodl, že už nebude závislý na zbraních a štěstí druhých. Nejprve oslabil orsiniovskou a colonnovskou stranu v Římě tím, že všechny jejich šlechtické stoupence získal na svou stranu, udělal z nich šlechtice svého dvora, obdařil je velkými důchody a poctil je podle jejich schopností velením nad vojskem a správou měst, takže za několik málo měsíců jim náklonnost k dřívějším stranám vymizela z mysli a obrátila se na stranu vévodovu. Potom čekal na příležitost, aby mohl vyhubit Orsinie, jako již před-

¹⁰ Orsini, mocná římská rodina, z níž vzešlo několik papežů a jiných církevních hodnostářů. S ní závodil stejně mocný rod Colonna.

¹¹ Ludvík XII., král francouzský v letech 1498–1515, bratranec a nástupce Karla VIII., který války v Itálii zahájil. Dohodnut s Benátkami a papežem, vpadá roku 1499 do Itálie, zmocňuje se na čtrnáct let Milána, kde zajímá Ludovika Sforzu, a roku 1500 je již v Neapoli, kde přijímá titul krále Neapolského.

¹² Romagna – stará italská provincie v střední části země na adriatickém pobřeží, hlavní město Ravenna. Část papežského státu až do jeho zániku.

¹³ Florencie, kde byla roku 1494 – a právě prvním příchodem Francouzů – obnovena republika, byla pod francouzskou ochranou i se svým zřízením. Medicejci budou tam obnoveni roku 1512, dobude jí pro ně papežsko-císařská armáda, zle tísňící Francouze.

tím rozehnal rod Colonnů. Ta se mu vhodně naskytl a on jí využil co nejlépe. Protože Orsiniové – pozdě – zpozorovali, že veliká moc vévody a církve je jejich záhubou, svolali do Magione v Peruginu¹⁴ sněm. Na něm se zrodila vzpoura v Urbinu, bouře v Romagni a nesčetná nebezpečí pro vévodu, jenž je však všechna za pomoci Francouzů překonal. A když se mu navrátila moc, uchýlil se k úskokům; nedůvěřoval již ani Francii, ani jinému cizímu vojsku, aby je nemusel podrobovat nejisté zkoušce. A uměl se tak dobře přetvářovat, že Orsiniové se s ním prostřednictvím signora Pagola smířili. Tomu vévoda nezůstal dlužen žádný projev přízně, aby ho ubezpečil, a daroval mu peníze, roucha i koně, takže mu Orsiniové vlastní prostomyslností padli v Sinigaglii do rukou.¹⁵ Tím, že tyto předáky vyhladil a z jejich stoupenců udělal své přátele, položil vévoda dosti dobré základy své moci, neboť ovládal celou Romagnu i s vévodstvím Urbinským, ale hlavně si, jak se zdálo, Romagnu přátelsky naklonil a získal si její obyvatele, poněvadž už začali pociťovat blahobyt.

Protože tato stránka je hodna pozornosti i toho, aby si z ní jiní brali příklad, nechci ji pominout. Jakmile měl vévoda v moci Romagnu a zjistil, že jí stáli v čele neschopní vládcové, kteří své poddané spíše odírali, než jim vládli, a zavdávali jim důvod k nesvornosti místo k svornosti, takže v celé provincii bylo plno lupičství, nesvárů a nepravostí všeho druhu, usoudil, že je jí nezbytně třeba dobré vlády, chce-li v ní nastolit klid a poslušnost královské moci. Postavil jí tedy v čelo messera Remirra de Orco, člověka krutého a rozhodného, a dal mu svrchovanou moc. Ten v ní za krátký čas nastolil znovu klid i svornost a velice tím proslul. Potom však vévoda usoudil, že není už třeba takové přísné vlády, protože se bál, aby nevyvolala nenávist. Zřídil uprostřed provincie civilní soud s vynikajícím předsedou a každé město mělo při něm svého zástupce. A poněvadž věděl, že nedávné přísné panování proti němu vzbudilo jistou nenávist, chtěl dokázat, aby ji vyhnal z mysli obyvatel a naklonil si je úplně na svou stranu, že došlo-li k nějaké krutosti, nemůže za to on, nýbrž ukrutná povaha místodržitele. Chopil se této záminky a dal ho jednou ráno vystavit v Ceseně na náměstí rozťatého ve dvě půle, s kusem dřeva a zakrváceným nožem po straně. Tato strašná podívaná obyvatele uspokojila a vyděsila zároveň.

Ale vraťme se tam, odkud jsme vyšli. Řekl jsem, že když vévoda shledal, jak je mocný, a když se zčásti zajistil před okamžitým nebezpečím tím, že se podle své vůle vyzbrojil a z valné části zničil sousední vojska, která mu mohla škodit, zbývala mu, chtěl-li pokračovat ve výbojích, už jen obava z francouzského krále.

¹⁴ Provincie Perugia, severo-východně od Říma, část papežského státu.

¹⁵ Epizodu popsal Machiavelli v samostatném pojednání *O způsobu, jež použil vévoda z Valence [Cesare Borgia] při zavraždění Vitellozza Vitellioho, Oliverotta da Fermo, pana Pagola a vévody Orsiniho z Graviny* (Descrizione del modo tenuto dal duca Valentino nello ammazzare Vitellozzo Vitelli, Oliverotto da Fermo, il signor Pagolo e il duca di Gravina Orsini, 1513).

Věděl totiž dobře, že král, který pozdě zpozoroval svou chybu, mu to jistě nestrpí. Začal proto vyhledávat nové přátelské svazky a v přátelství k Francii kolísat hned za francouzského tažení do království Neapolského proti Španělům, kteří obléhali Gaetu. Měl v úmyslu Španěly si zajistit a bylo by se mu to brzy podařilo, kdyby byl Alexandr zůstal naživu.¹⁶

Takto si počínal ve věcech přítomných. Co se týkalo věcí budoucích, musel se především obávat toho, že nový následník Kristův¹⁷ mu nebude přátelsky nakloněn, a že mu bude hledět odejmout vše, čím ho Alexandr obdařil. I usmyslil si, že se proti tomu zajistí čtverým způsobem. Za prvé vyhubí rody všech šlechticů, které oloupil, aby novému papeži tuto záminku odňal. Za druhé získá na svou stranu všechny římské šlechtice, jak už bylo řečeno, aby s jejich pomocí mohl papeže držet na uzdě. Za třetí získá co nejvíce vlivu v kolegiu kardinálů. Za čtvrté nabude ještě před papežovou smrtí takové moci, aby mohl prvnému útoku odolat vlastními silami. Z těchto čtyř věcí měl ve chvíli, kdy Alexandr zemřel, vykonány tři a do čtvrté mnoho nescházelo. Neboť povraždil všechny oloupené šlechtice, které zastihl; zachránilo se jich pořádku. Římské šlechtice si získal a v kolegiu měl velkou většinu. A co se nových výbojů týká, měl dávno v úmyslu stát se pánem Toskány a teď už měl v moci Perugia a Piombino, a Pisu měl pod svou správou. A jak by už nemusel brát ohled na Francii (a nemusel ho již brát, protože Španělé už Francouze připravili o Neapolské království,¹⁸ takže jedni i druhí se teď museli ucházet o jeho přátelství), vtrhl by do Pisy. Lucca a Siena by se potom hned vzdaly, jednak z nenávisti k Florentánům, jednak ze strachu; Florentáné by tomu nemohli zabránit. Kdyby se mu to bylo podařilo (a podařilo by se mu to téhož roku, kdy Alexandr zemřel), nabyl by takové moci a takové pověsti, že by se udržel vlastní silou, a nebyl by už závislý na štěstí a moci druhých, nýbrž na moci a zdatnosti vlastní.

Avšak Alexandr zemřel¹⁹ už pět let poté, co Cesare poprvé vytasil meč. Zanechal ho tu mezi dvěma mocnými nepřátelskými vojsky²⁰ a na smrt nemocného ve chvíli, kdy jediná Romagna měla pevnou vládu, kdežto všechny ostatní státy byly neuspořádané. Ale vévoda vynikal takovou divokou silou a zdatností a tak dobře se vyznal v tom, jak lze lidi získat nebo ztratit, a základy, které za ten krátký čas zbudoval, byly tak pevné, že kdyby neměl na krku ona vojska nebo kdyby byl

¹⁶ Na Neapol činili si již v roce 1503 proti Francouzům nároky Španělé, roku 1516 ji bude muset František I. Francouzský Španělsku definitivně ponechat. Politická a spojenecká situace a dispozice se v Itálii zcela změnila roku 1503, smrtí papeže Alexandra, otce vévody Cesara: nový papež Julius II. (1503–1513), nenávisťný nepřítel cizinců, zorganizuje nejprve ligu proti Benátkám (porazí je Francouzi), pak „svatou ligu“ císaře, Španělů, Florencie, Anglie a Švýcar proti Francii.

¹⁷ Julius II.

¹⁸ Ferdinand Aragonský byl ve faktickém držení Neapole již roku 1503, a rok nato bylo to uznáno Francií ve smlouvě o příměří.

¹⁹ Papež Alexandr zemřel roku 1503.

²⁰ Mezi Francouzi a Španěly.

zdráv, byl by všem nesnázím odolal. A že jeho základy byly dobré, to bylo vidět z toho, že Romagna na něho čekala déle než měsíc, že v Římě byl bezpečný, ač napolo mrtev. Třebaže do Říma přitáhli Baglioniové, Vitelliové a Orsiniové, nesehnali proti němu spojenců. Nemohl udělat papežem, koho chtěl, ale mohl aspoň zabránit, aby se jím nestal někdo, koho nechtěl. A kdyby byl při Alexandrově smrti zdráv, všechno by snadno dokázal. Ve dnech, kdy byl zvolen Julius II., mi řekl, že dávno myslel na to, co by se mohlo stát po otcově smrti, a že si se vším věděl rady, jenom na to nikdy nepomyslel, že by v čas jeho smrti mohl být on sám na smrt nemocen.

Když tedy shrnu všechny vévodovy činy, nemohu mu nic vytýkat.²¹ Naopak se mi zdá, že ho musím, což jsem také učinil, klást za vzor všem těm, kdo se dostali k vládě štěstím nebo zbraněmi druhých. Neboť se vyznačoval velkou smělostí a vysokým předsevzetím, a nemohl si proto počínat jinak. A jeho záměrům se postavila v cestu jenom krátkost Alexandrova života a vlastní nemoc. Kdo tedy pokládá za nutné zabezpečit se ve svém novém vladařství před nepřáteli, získat si přátele, zvítězit buď silou nebo lstí, vzbudit k sobě u lidu lásku i strach, u vojáků oddanost i úctu, vyhubit ty, kdo mu mohou nebo musí škodit, změnit novými prostředky staré řády, být přísný i laskavý, velkomyslný i štedrý, odstranit nevěrné vojsko a postavit nové, uchovat si přátelství králů a knížat, tak aby mu dobro prokazovali laskavě a škodili bázlivě, ten nenajde novější příklady, než jsou činy tohoto vévody. Lze mu jenom klást za vinu, že nechal za papeže zvolit Julia, byla to totiž pro něho špatná volba. Neboť nemohl sice, jak řečeno, udělat papežem, koho by chtěl, ale mohl zabránit, aby se papežem nestal někdo, koho nechtěl. A neměl nikdy dovolit, aby se papežem stal některý z kardinálů, kterým ublížil, nebo kteří se ho, až se stanou papeži, musí bát. Neboť lidé škodí buď ze strachu, nebo z nenávisi. Mezi těmi, kterým ublížil, byli kromě jiných San Piero ad Vincula, Colonna, San Giorgio a Ascanio.²² Všichni ostatní se ho museli bát, kdyby se stali papeži, s výjimkou Roana a Španělů: tito, že byli stejné národnosti²³ a měli s ním vzájemné závazky, onen pro svou moc, neboť měl za spojence francouzského krále. Měl tedy vévoda především dát za papeže zvolit některého Španěla, a nebylo-li to možné, měl dovolit, aby papežem byl Roano, a ne kardinál od San Piero ad Vincula. Kdo si myslí, že významné osoby pro nová dobrodiní zapominají na stará příkoří, ten se mýlí. Udělal tedy vévoda při této volbě chybu, a to se stalo příčinou jeho konečné zhouby.

21 Toto „nemohu mu nic vytýkat“ je příznačné pro politickou morálku Machiavelliho i pro obsah renesančních „virtů“: Cesare Borgia byl násilník, lstivec, politický uchvatitel a nešťtěl se žádných prostředků, jak plyne ze samotného líčení Machiavelliova. Ale byl ovšem politikem naprosto úspěšným!

22 Běží o kardinála od chrámu S. Pietro in Vincoli (byl jím právě Giuliano della Rovere, za okamžik papež Julius II.), kardinála Giovanniho Colonna, kardinála Raffaella Roana, kandidáta francouzského krále, a kardinála Ascania Sforzu.

23 Rod Borgia byl původu španělského.

O POMOCNÉM VOJSKU, KTERÉ ROVNĚŽ NEPŘINÁŠÍ UŽITEK, mluvíme, když si zavoláš někoho mocného, aby ti se svým vojskem přispěl na pomoc a k obraně, jak to před nedávnem učinil papež Julius, když vida při ferrarské výpravě žalostnou nestatečnost svého žoldnéřského vojska, obrátil se na vojsko pomocné a sjednal se španělským králem Ferdinandem, aby mu se svými lidmi a vojsky přispěl na pomoc.²⁴ Pomocné vojsko může být samo o sobě užitečné a dobré, ale tomu, kdo si je povolá, bývá téměř vždy ke škodě; neboť podlehně-li, jsi poražen, a zvítězí-li, jsi jeho zajatcem. Ačkoliv staré příběhy jsou plny takových příkladů, já nicméně zůstanu věren nedávnému příkladu papeže Julia II. Nikdo se nemohl rozhodnout nerozvážněji než on, když chtěje se zmocnit Ferrary, vydal se zcela do rukou cizího člověka. Ale šťastnou náhodou do toho přišlo cosi dalšího, takže nesklidil ovoce své špatné volby. Když totiž byla jeho pomocná vojska u Ravenny²⁵ na hlavu poražena, na jevišti se objevili Švýcaři, kteří vítěze zahnali, aniž se toho Julius i ti druzí nadáli, a nestal se ani zajatcem nepřátel, poněvadž uprchli, ani svých pomocných vojsk, neboť zvítězil jinými zbraněmi než jejich. Florentané, nemající žádné vlastní vojsko, přivedli si na dobytí Pisy deset tisíc Francouzů. Ale toto rozhodnutí je vystavilo většímu nebezpečí, než jaké poznali kdy jindy v čas tísně. Aby se mohl postavit svým sousedům, poslal cařihradský císař do Řecka deset tisíc Turků.²⁶ Ti však po skončení války nechtěli odejít a nevěřící si tak začali podrobovat Řecko.

Kdo si tedy nepřeje vítězit, ať toho vojska užívá, neboť je mnohem nebezpečnější než vojsko námezdné. U pomocného vojska na sebe zkáza nenechá dlouho čekat; je totiž mezi sebou jednotné a je vždy ochotné poslouchat cizího rozkazu, kdežto vojsko námezdné, zvítězilo-li a chce-li ti uškodit, potřebuje k tomu více času a lepší příležitost, protože není jednotné a ty sis je najal a platíš je. Postavíš-li mu do čela někoho jiného, nedosáhne rázem takové moci, aby ti mohl škodit. Jedním slovem, u námezdného vojska je nebezpečnější zbabělost, u pomocného statečnost.

Moudrý vladař se proto vždy varoval pomocného vojska a obracel zřetel k vojsku vlastnímu. Raději s vlastním vojskem prohrával, než by s cizím vítězil, maje za to, že pravého vítězství nelze dosáhnout cizími zbraněmi. Bez váhání budu vždy uvádět za příklad Cesara Borgiu a jeho činy.²⁷ Tento vévoda přitáhl do

²⁴ Roku 1510, ve chvíli jednání o Svatou ligu, srov. výše pozn. 16.

²⁵ U Ravenny dne 11. dubna 1512 Francouzi porazili vojsko Svaté ligy, nicméně francouzský vojevůdce, králův synovec Gaston do Foix, tam zahynul; brzo však Švýcaři zvítězili nad Francouzi u Novary (1513), vytlačili je z Milánska a pronikli až k Dijonu.

²⁶ Císař Joannes Kantakuzen povolal roku 1353 Turky proti Palaiologům.

²⁷ Srov. předchozí kapitolu a její vysvětlivky.

Romagne s pomocným vojskem. Přivedl tam samé Francouze a dobyl s nimi Imoly a Forlì. Ale když se mu pak toto vojsko nezdálo spolehlivé, obrátil se na vojsko žoldnéřské, soudě, že je méně nebezpečné. Najal si tedy Orsinie a Vitelly. Když pak shledal, že jsou v boji nejistí, nespolehliví a nebezpeční, zbavil se jich a přiklonil se k vojsku vlastnímu. A tu lze snadno vidět, jaký rozdíl je mezi oběma těmi vojsky, vezmeme-li v úvahu, jak rozdílnou moc vévoda měl, když velel jenom Francouzům, když pak velel Orsiniům a Vitellům, a když zůstal odkázán na vlastní vojsko a na sebe sama. Vidíme, že jeho moc stále rostla. Nikdy se netěšil takové vážnosti, jako když každý viděl, že je naprostým pánem svého vojska.

Nechtěl jsem se vzdálit od příkladů italských a z nové doby. Přece však nemohu vynechat Hierona Syrakuského, o němž jsem hovořil už dříve. Když ho, jak jsem řekl, Syrakusané postavili v čelo svých vojsk, Hiero hned poznal, že námezdné vojsko není k užtku, neboť jeho náčelníci byli právě takoví jako naši italští kondotiéři.²⁸ A poněvadž měl za to, že si je nemůže ani ponechat, ani je propustit, dal je všechny povraždit. A potom válčil s vojskem vlastním, nikoli cizím. Ještě bych chtěl připomenout jednu postavu Starého zákona, která se sem dobře hodí. Když se David nabídl Saulovi, že půjde zápasit s filištínským Goliášem, který ho vyzval, Saul ho vyzbrojil svými zbraněmi, aby mu dodal odvahy. David je na sebe vzal, ale pak je odmítl, že prý při nich nemůže využít svého umění a že proto raději půjde na nepřítele s prakem a nožem.

Zkrátka zbraně druhých z tebe buď spadnou, nebo tě tíží, nebo tě škrtí. Když Karel VII., otec krále Ludvíka XI., štěstím i svou zdatností osvobodil Francii od Angličanů, poznal, jak nutné je být ozbrojen vlastními zbraněmi, a nařídil, aby v jeho království byly postaveny oddíly jízdy a pěchoty.²⁹ Král Ludvík, jeho syn, potom pěchotu zrušil a začal najímat Švýcary.³⁰ Tato chyba, za níž následovaly další, byla, jak je dnes zřejmě vidět, příčinou nebezpečí, která tomuto království hrozí. Neboť tím, že svěřil moc Švýcarům, pokořil celé své vojsko vlastní; neboť zrušil pěchotu a svou jízdu připoutal k cizímu vojsku; neboť tím, že je zvyklá bojovat spolu se Švýcary, nezdá se jí možné, že by mohla zvítězit bez nich. Z toho plyne, že Francouzi na Švýcary nestačí a bez Švýcarů proti jiným nic nedokáží.³¹

²⁸ Kondotiéři (*condottieri*), zjev velmi italský a renesanční, byli váleční profesionálové, velitelé žoldnéřských armád, dávající se najímat do služeb států, třeba i na dobu jedné války, po níž přešli do služeb strany protivné. Jednu výhodu války kondotiéřů měly: byly drahé, ale nezanechávaly po sobě mezi italskými obcemi nesmiřitelných nenávistí, neboť nebylo v nich obětí na občanských životech.

²⁹ Míněn Karel VII. (1422–1461), jemuž vyhnat Angličany pomáhala ovšem Johanka z Arku. Roku 1445 pokusil se vskutku o založení stálé armády zřízením jízdních pluků (tzv. *compagnies d'ordonnance*) a pěší lukostřelecké milice (tzv. *francs archers*).

³⁰ Ludvík XI. zrušil pěší milice roku 1480, a právem, neboť běželo o mobilizované občany, kteří v míru žili doma a ztráceli rychle vojenskou kvalitu. Nájemná švýcarská pěchota byli stálí žoldnéři.

³¹ Nejznamenitějšími zbraněmi konce 15. a celého 16. věku byla francouzská těžká jízda (želené odění, kopí, meč), tzv. *gendarmerie*, která vyhrála nezadržitelným útokem většinu francouzských bitev století, a švýcarská pěchota (krunýř, meč na dvě ruce, píka na šest metrů nebo halapartna), tzv. *landsknechti*, které koncem 16. věku vystřídá v slávě a zdatnosti na nové století pěchota španělská (muškety a píky).

Francouzské vojsko bylo tedy smíšené, zčásti námezdné a zčásti vlastní. Takové vojsko je sice vcelku mnohem lepší než vojsko jenom pomocné nebo jenom námezdné, avšak mnohem horší než vojsko vlastní. Snad stačí uvedený příklad, neboť francouzské království by bylo nepřemožitelné, kdyby se Karlovo nařízení zdokonalovalo nebo aspoň zachovávalo. Ale malá prozíravost lidská začne s něčím, co se zdá v té chvíli dobré, takže člověk nezpozoruje jed, který je ukryt uvnitř; jak jsem to už dříve řekl o souchotinách.

A tak jestliže ten, kdo vládne, nepozná zlo hned v zárodku, není opravdu moudrý: a je to dáno málokomu. Budeme-li sledovat počátek zániku říše římské, zjistíme, že byl způsoben jenom tím, že začala najímat gótské žoldnéře. Ti od té chvíle počali oslabovat moc římské říše a všechna síla, která ji opouštěla, přecházela na ně.

Dospívám tedy k závěru, že bez vlastního vojska není bezpečné žádné vladařství, ba že je zcela závislé na náhodě, nemajíc síly, která by je ochránila v nebezpečí; *quod nihil sit tam infirmum aut instabile, quam fama potentiae non sua vix*.³² A vlastní vojsko je to, které se skládá buď z poddaných, nebo z občanů, nebo z lidí, kteří jsou ti podřízeni; všechna ostatní vojska jsou buď námezdná, nebo pomocná. A způsob, jak vlastní vojsko postavit, nalezněš snadno, promyslíš-li si vojenské řady čtyř vojevůdců,³³ které jsem uvedl, a všimneš-li si, jak se vyzbrojoval a vojsko stavěl Filip, otec Alexandra Velikého, a jak mnohé republiky a mnozí vladaři. Jejich vojenským řádům zcela důvěřuji.³⁴

XIV. JAKÉ JSOU VLADAŘOVY POVINNOSTI VZHLEDEM K VOJSKU

VLADAŘ NESMÍ TEDY MÍT JINÝ CÍL, ANI JINOU MYŠLENKU, ANI jiné zaměstnání kromě války, jejího vedení a přípravy, neboť to je jediné umění, které přísluší tomu, kdo udílí rozkazy. A je v něm taková síla, že nejen udržuje při moci ty, kdo se jako vladaři narodili, nýbrž pomáhá častokrát této hodnosti dosáhnout i prostým lidem. A naopak vidíme, že když vladaři myslili více na rozkoše než na své vojsko, tak o svůj stát přišli. Pozbýváš vlády hlavně proto, že jsi toto umění zanedbal, a nabýváš jí proto, že jsi v něm zkušený.

Francesco Sforza se stal z prostého občana milánským vévodou, protože měl vojsko. Jeho synové se z vévodů stali prostými občany, protože se vojenským strážním vyhýbali.³⁵ Nemáš-li totiž vojsko, způsobí ti to mnoho zla, mimo jiné to, že budeš v opovržení. A to je jedna z těch potup, kterých se vladař musí varovat,

32 Nic není tak nepevného a nestálého jako pověst moci, neopřená skutečnou vlastní silou. Citát z Tacita, *Anály*, XIII.

33 Cesare Borgia, Hieron Syrakuský, Karel VII., David.

34 Závěrem svítá, že Machiavellimu tane již představa moderní *obecné a národní armády*, kterou v dějinách zavedla teprve Velká revoluce francouzská víc než čtvrt tisíciletí po něm.

35 Srov. výše pozn. 8 a 11.

jak ještě dále řekneme. Ozbrojený člověk se totiž nemůže nikterak měřit s neozbrojeným a je proti zdravému rozumu, aby ozbrojený člověk rád poslouchal neozbrojeného a aby neozbrojený pán byl bezpečný mezi ozbrojenými sluhy. Není možné, aby se spolu snesli, když jeden cítí nenávisť a druhý podezření. A proto vladař, který nerozumí vojsku, nemůže kromě jiných neblahých důsledků, o nichž jsme mluvili, být u vojáků ani v úctě, ani jim nemůže důvěřovat.

Nesmí proto nikdy pustit z mysli válečný výcvik a v míru jej musí provádět pilněji než ve válce. Může to dělat dvojím způsobem: jednak činností, jednak přemýšlením. Co se činnosti týká, musí mít své vojsko dobře uspořádané a vyvíčené, ale kromě toho musí být stále na honech, navykat tím tělo útrapám a seznamovat se přitom s povahou krajiny, učit se znát, kde se zvedají hory, kde ústí údolí, kde se rozkládají roviny, a rozumět přirozené povaze řek i močálů, a věnovat se tomu všemu s největší péčí. Taková znalost je užitečná dvojím způsobem. Jednak se vladař naučí znát svoji zem a bude lépe rozumět její obraně. Dále, získá-li vědomosti i praktické zkušenosti z jedné krajiny, snadno se vyzná v každé jiné krajině, kterou bude muset znovu pozorovat, protože kopce, údolí, roviny, řeky, močály například v Toskáně jsou do značné míry stejné jako v jiných provinciích, takže známe-li krajinu v jedné provincii, můžeme se lehko obeznámit s krajinami v provinciích jiných. A vladař, jemuž tato znalost schází, nemá to hlavní, co má vojevůdce mít. Neboť tato znalost ho učí odkrývat nepřítel, vybírat ubytování, úspěšně vést vojsko, svádět bitvy a tábořit na cizím území k svému prospěchu.

Filopoimena, vladaře achajského,³⁶ chválili spisovatelé kromě jiných věcí za to, že v čas míru nikdy nemyslel na nic jiného, než jakým způsobem vést válku, a když byl s přáteli ve volné krajině, často se zastavoval a rozmlouval s nimi: „Kdyby nepřítelé byli tam na tom vrchu a my s naším vojskem tady, kdo z nás by byl ve výhodě? Jakým způsobem se s nimi střetnout, aby v našich řadách nenastal nepořádek? Jak bychom to museli provést, kdybychom chtěli ustoupit? Jak bychom je museli pronásledovat, kdyby ustupovali oni?“ A při chůzi jim předkládal všechny případy, které ve vojsku mohou nastat. Poslouchal jejich mínění, říkal jim své a podpíral je důvody; jelikož neustále takto uvažoval, nemohlo se mu nikdy potom, když stál v čele vojska, přihodit nic, s čím by si nevěděl rady.

Co se výcviku duševního týká, tu musí vladař číst dějiny a uvažovat přitom o činech vynikajících mužů, všimnout si, jak si počínali ve válkách, zkoumat příčiny jejich vítězství a porážek, aby se mohl porážkám vyhnout a z vítězství si vzít příklad, a hlavně jednat tak, jak v dřívějších dobách jednal leckterý vynikající muž, když si neváhal brát vzor z každého, kdo před ním došel chvály a slávy, a jeho

³⁶ Filopoimenos, vůdce peloponeských Řeků (Achajců), organizátor Achajské ligy, vítěz nad Spartou u Mantineie, 253–183 př. Kr.

chování a činy podržel v dobré paměti. Alexander Veliký si prý tak bral příklad z Achilla, Caesar z Alexandra a Scipio z Kyra. A kdokoli si přečte život Kyrův od Xenofonta,³⁷ pozná potom v životě Scipionově, jak mu jeho vzor pomohl ke slávě a jak se Scipio v čistotě mravů, v laskavosti, lidskosti a štědrosti řídil tím, co o Kyrovi napsal Xenofon. Podobné příklady má mít na mysli moudrý vladař a v čas míru nemá nikdy zahálet, nýbrž pilně je shromažďovat, aby jich mohl užít v dobách zlých, aby ho osud, až se obrátí proti němu, našel připraveného vzdorovat.

XVII. O KRUTOSTI A LASKAVOSTI, A JE-LI LEPŠÍ, KDYŽ LIDÉ VLADAŘE MILUJÍ, NEŽ KDYŽ SE HO BOJÍ, NEBO NAOPAK.

PŘISTUPUJI NYNÍ K DALŠÍM Z DŘÍVE UVEDENÝCH VLASTNOSTÍ a pravím, že každý vladař si má přát, aby byl považován za laskavého, ne za krutého. Nicméně musí dát pozor, aby své laskavosti neužíval špatně. Cesare Borgia byl pokládán za ukrutníka. Avšak jeho krutost zavedla pořádek v Romagnu, nastolila v ní svornost, klid a důvěru. Uvážíme-li to dobře, vidíme, že Cesare Borgia byl mnohem laskavější než florentský lid, který, aby nebyl nazýván krutým, nechal zničit Pistoiu.³⁸ Vladař tudíž nesmí dbát na to, aby se vyhnul pověsti ukrutníka, jen když mu jeho poddaní zůstanou věrní a svorní. Neboť i s několika málo výstražnými tresty smrti bude laskavější než ti, u nichž přílišná laskavost má za následek nepořádky, z kterých povstávají vraždy nebo loupeže. Ty zpravidla škodí všemu obyvatelstvu, kdežto popravy knížetem nařízené škodí jen jednotlivcům. A ze všech vladařů nejméně se pověsti ukrutníka může vyhnout vladař nový, ježto v nových státech bývá plno nebezpečí. Vergilius praví ústy Didoninými:

*Res dura et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late fines custode tueri.*³⁹

Avšak nesmí být lehkovážný v důvěře a v jednání, ani si sám nesmí nahánět strach, musí postupovat umírněně, obezřetně a lidsky, aby se z přílišné důvěřivosti nestal neopatrným a z přílišné nedůvěry nesnesitelným.

³⁷ Xenofon, žák Sokratův, athénský filosof, historik a vojevůdce, ok. 430–ok. 352 př. Kr., vypsál život krále Kyra v *Kyropedii*. Čítal v ní tedy Scipio St. Africanus (235–184 př. Kr.), římský vojevůdce z druhé války s Kartágem, vítěz nad Hanibalem u Zany.

³⁸ Florentané zničili Pistoiu tím způsobem, že – ač měli a mohli – schválně nezasáhli do její občanské války mezi rody Panciatichi a Cancellieri.

³⁹ Tvrdý osud a to, že jsem královnou teprve krátký čas, mě nutí k podobným obezřetným postupům a k rozsáhlé ostraze hranic. Dido ve Vergiliově *Aeneidě*, I, v. 563–564.

Tu vzniká otázka, zda je lepší, když ho lidé milují, než když se ho bojí, nebo naopak. Každý odpoví, že by ho měli i milovat, i se ho bát. Ale poněvadž je nsnadné tyto dvě věci spojit, je mnohem bezpečnější, když se ho bojí, než když ho milují, je-li už třeba jedné z těch dvou věcí se vzdát. O lidech lze totiž obecně říci, že jsou nevděční, vrtkaví, pokrytečtí, zbabělí před nebezpečím a žádostiví zisku. Pokud jim činiš dobře, jsou zcela na tvé straně, a jak jsem už řekl, dají za tebe krev, majetek, život i své syny, když je nouze daleko. Ale jakmile se k tobě přiblíží, tu proti tobě povstanou. Vladaře, který se zcela spoléhal na jejich slova a neučinil jiná opatření, čeká zkáza, protože přátelství, která si získáváme penězi a nikoli velikostí a šlechetností ducha, jsme sice koupili, ale nemáme je a v čas potřeby nám nejsou nic platná. Lidé se méně bojí uškodit tomu, kdo chce být milován, než tomu, kdo budí strach. Lásku totiž udržuje pouto povinnosti, které se přetrhne pokaždé, jde-li o osobní prospěch, protože lidé jsou zlí. Strach se však udržuje obavou z trestu, a ta neopouští člověka nikdy. Nicméně má vladař budít strach jen tak, aby se, nezíská-li si už lásku, vyhnul aspoň nenávisti, neboť být obáván a nebýt přitom nenáviděn se nikterak nevylučuje. A nenávisti ujde vladař vždy, nechá-li na pokoji majetek svých občanů a poddaných a jejich ženy. A je-li přece nucen připravit někoho o hrdlo, má to učinit tehdy, když k tomu má dostatečné ospravedlnění a zjevný důvod. Ale hlavně nechat na pokoji cizí majetek, poněvadž lidé rychleji zapomenou na otcovu smrt než na ztrátu majetku. A pak důvodů k odnětí majetku je vždy dost. Kdo začne žít z loupeže, najde si vždy důvod, jak se zmocnit cizího jmění. Naproti tomu důvodů k odnětí života je méně a dříve se jich nedostává.

Když však je vladař u vojska a velí velikému množství vojáků, tu je zcela nezbytné, aby nedbal na to, bude-li se o něm říkat, že je krutý. Neboť nikdo bez pověsti, že je krutý, neudrží nikdy vojsko sjednocené a schopné válečné akce. K obdivuhodným činům Hanibalovým⁴⁰ patří to, že ačkoliv měl obrovské vojsko, složené z nesčetných lidských plemen, a vodil je do války v cizích zemích, nikdy mu v něm nevznikly rozbroje ani mezi vojáky navzájem, ani proti vladaři, ať se vojsku vedlo dobře, nebo zle. Příčinou toho nemohlo být nic jiného než jeho nelidská krutost, která spolu s jeho nesčetnými vynikajícími vlastnostmi budila v očích vojáků úctu i hrůzu. Ale ostatní vlastnosti by bez ní k dosažení takového výsledku nestačily. Nerozvážní spisovatelé jednak tuto jeho činnost obdivují, jednak odsuzují její hlavní příčinu. Do jaké míry je pravda, že by k tomu ostatní vynikající vlastnosti nestačily, můžeme sledovat na Scipionovi, jednom z nejznamenitějších lidí nejen ve své době, nýbrž pokud lidská paměť vůbec sahá:

⁴⁰ Hanibal (247–183 př. Kr.), neproslulejší vojevůdce Kartagiňanů v jejich válkách s Římem, porazil Římany na jejich vlastním území a ohrozil v kořenech sám Řím výpravou přes Hispánii, Gallii, Alpy na italskou půdu. O jeho krutosti mluví Řek Polybios i Říman Titus Livius. Srov. i pozn. 37.

jeho vojska v Hispanii se vzbouřila. Příčinou nebylo nic jiného než jeho přílišná laskavost, která poskytovala vojákům větší volnost, než se na vojenskou kázeň sluší. Fabius Maximus⁴¹ mu tu věc v senátu vytkl a nazval ho zkázou římského vojska. Když jeden Scipionův legát vyhubil obyvatele města Locri,⁴² Scipio je nepomstil, ani neztrestal zpupnost toho legáta, a tím vším byla vinna jeho slabá povaha. Takže když ho kdosi chtěl v senátu omlouvat, pravil, že mnoho lidí spíše dovede chybu neudělat, než ji u jiného potrestat. Scipionova povaha by byla časem zatemnila jeho pověst a slávu, kdyby s ní byl i nadále zůstal vrchním velitelem vojska. Protože však byl podřízen senátu, zůstala tato jeho škodlivá vlastnost nejen ukryta, nýbrž pomohla mu dokonce ke slávě.

A tak se vracím k tomu, zda je lepší být obáván nebo milován, a docházím k závěru, že lidé milují, chtějí-li sami, ale bojí se, chce-li vladař, a proto moudrý panovník musí spoléhat na to, co závisí na něm, nikoli na to, co závisí na druhých. Jen o to se musí, jak už jsme řekli, přičiňovat, aby se vyhnul nenávisti.

XVIII. JAK MAJÍ VLADAŘI DRŽET DANÉ SLOVO

KAŽDÝ POCHOPÍ, JAK CHVÁLYHODNÉ JE, KDYŽ VLADAŘ DRŽÍ dané slovo a je čestný, nikoli lstivý. Nicméně zkušenost z našich časů nás učí, že velké věci vykonali ti vladaři, kteří daného slova mnoho nedbali a dovedli lidský rozum oklamat lstí, takže nakonec zvítězili nad těmi, kdo si zakládali na poctivosti.

Musíme totiž vědět, že jsou dva způsoby boje: jeden cestou zákona, druhý násilím. První způsob je vlastní člověku, druhý zvířatům. Ježto však první způsob často nestačí, je nutno se uchýlovat k druhému. Je tudíž nezbytné, aby vladař uměl dobře užívat způsobu zvířecího i lidského. Tak tomu vladaře v náznacích učili starověcí autoři. Popisují, jak Achilles a mnozí jiní starověcí vladaři byli dáni na vychování ke kentauru Cheironovi, aby o ně se svou kázní pečoval. To neznamena nic jiného (mít za vychovatele napůl zvíře a napůl člověka), než že vladař musí umět užívat jedné i druhé přirozenosti; jedna bez druhé nemá dlouhého trvání.⁴³

Když už je tedy vladař nucen umět dobře užívat způsobů zvířete, musí si vzít za příklad lišku a lva, neboť lev se neubrání nástrahám a liška se neubrání vlkům. Musí tedy být liškou ve znalosti nástrah a lvem, chce-li zastrašit vlky. Ti, kdo jsou jenom lvy, nejsou dost chytrí. Prozíravý panovník proto nemůže a ani nesmí

⁴¹ Fabius Maximus, řeč. Cunctator, římský patricij a vojevůdce, který svou obezřelou a průtahovou taktikou unavil a vysílil Hanibala v Itálii.

⁴² Locri na Sicílii bylo vyhubeno na rozkaz legáta Q. Plemnia, ponechaného v něm posádkou proti Kartagincům.

⁴³ Fakt Achillovy výchovy u kentaura Cheirona je z řecké mytologie uveden správně; interpretace smyslu této výchovy, neobyčejně vtípná, je však Machiavelliho.

držet slovo, když by mu držení slova uškodilo a když pominuly důvody, pro které je dal.⁴⁴ Kdyby byli všichni lidé dobří, tento návod by nebyl vhodný. Ale protože jsou zlí a nedrželi by slovo dané tobě, ty je nemusíš rovněž držet jim. Vladař bude mít vždy dostatek věrohodných důvodů k zastření toho, proč slovo nedržel. Na to by bylo možno uvést bezpočet příkladů z nové doby a ukázat, kolik mírových ujednání a kolik slibů pozbylo platnosti a ceny věrolomností vladařů. A kdo si uměl počínat jako liška, přivedl to nejdál. Je však nutno umět liščí povahu dobře zakrývat a dovést obratně předstírat a zastírat. Lidé jsou tak prostoduší a tak se podřizují okamžité nutnosti, že podvodník najde vždy někoho, kdo se nechá podvést.

Z nedávných příkladů nechci zamlčet aspoň jeden. Alexandr VI. nikdy nedělal nic jiného, nikdy nemyslel na nic jiného, než jak by lidi oklamal, a vždy našel někoho, u koho se mu to povedlo. A přece žádný člověk nikdy s větší horlivostí ničím neujišťoval, s větším zapřísaháním nic netvrdil a nic pak méně nedodržel. Podvody se mu nicméně dařily *ad votum*,⁴⁵ protože tuto stránku lidí dobře znal.

Vladař tedy nemusí mít všechny zpředu uvedené vlastnosti, ale je naprosto nutné, aby vypadal, jako že je má. Odvážím se dokonce říci, že když je má a vždy se jimi řídí, bývají ke škodě, kdežto předstírá-li, že je má, bývají k užitku. Jako například zdát se laskavý, věrný, lidský, poctivý, nábožný, a naopak skutečně jím být. Ale v nitru musíš být připraven, aby ses mohl a uměl změnit v pravý opak, bude-li potřeba, abys takový nebyl. Je nutno chápat, že vladař, a zvláště vladař nový, nemůže zachovávat všechny tyto vlastnosti, pro které jsou lidé pokládáni za dobré, neboť je často nucen, má-li se udržet u moci, počínat si věrolomně, nelítostně, nelidsky a bezbožně. A proto je třeba, aby byl připraven otáčet se podle větru a podle toho, co mu přikazují zvraty štěstěny, a jak jsem už dříve řekl, vzdalovat se dobra, když je to možné, ale umět přikročit ke zlu, když je to nutné.

Musí tedy vladař velice dbáti toho, aby nikdy nevypustil z úst nic, co by neoplývalo shora uvedenými pěti vlastnostmi, a aby připadal každému, kdo ho uvidí a uslyší, jako učiněná laskavost, čestnost, upřímnost, lidskost a zbožnost. A nic není nezbytnější, než aby se zdálo, že má tuto poslední vlastnost. Lidé všeobecně posuzují více očima než rukama, protože zrak má každý, ale cit málokdo. Každý vidí, jaký se jevíš, málokdo však ví, jaký jsi. A tento malý počet se neodvážuje postavit proti mínění většiny, která má na své straně majestát státu, který ji chrání. A na činy všech lidí, a zvláště vladařů, se všude tam, kde není soudu, k němuž se lze odvolat, hledí podle jejich výsledku. Vladař ať se tedy snaží zvítězit a udržet

44 Tato věta obsahuje jediná přímo celou podstatu toho, čemu se běžně říká *machiavellismus*. Abys pochopil však skutečného Machiavelliho, musíš číst aspoň o větu víc: *machiavellismus* je prostě politický realismus, odvozený z poznání *faktické* lidské povahy a skutečného společenského života. Jeho centrální myšlenka je: nedat se ošálit iluzemi, nebrat za bernou mincí idealizace a vlastní mravní přání.

45 *Ad votum*, podle přání.

se u moci. Prostředky se vždy budou pokládat za čestné a každý je bude chválit. Neboť lid se nechá zaslepit vnějším zdáním a konečným výsledkem. A na světě není nikdo kromě lidu; těch málo ostatních přichází ke slovu, jen když to velké množství neví kudy kam. Jistý současný vladař, jehož není radno jmenovat, nikdy nehlásá nic jiného než mír a věrnost, a přitom je obou těchto věcí největším nepřítelem. Kdyby byl mír a věrnost zachovával, byly by ho už nejednou připravily o moc i o vládu.⁴⁶

XXVI. VÝZVA K VYRVÁNÍ A VYSVOBOZENÍ ITÁLIE Z RUKOU BARBARŮ

JE-LI DNES V ITÁLII PŘÍHODNÁ DOBA, ABY SE PROSLAVIL NOVÝ vladař, a je-li tu látka, která by prozíravému a zdatnému panovníkovi poskytla příležitost zavést nové politické uspořádání, které by bylo jemu ke cti a všem obyvatelům Itálie k užitku, tu mi připadá, že se ve prospěch nového vladaře spojuje tolik věcí, že opravdu nevím, byla-li k tomu kdy doba příhodnější. A bylo-li nutné, jak jsem řekl, aby izraelský lid byl poroben v Egyptě, pakliže se měla projevit Mojžíšova zdatnost, aby Peršané byli pod útlakem Médů, měla-li vyjít najevo velikost ducha Kyrova, a aby Athéňané byli nesjednoceni, měla-li se projevit znamenitost Theseova,⁴⁷ tak tedy bylo v přítomné době nutné, má-li se projevit zdatnost italského ducha, aby Itálie upadla do toho stavu, v němž právě je, a aby byla více porobena než Židé, více zotročena než Peršané, více roztráštěna než Athéňané, bez vůdce, bez pořádku, aby byla sužována, odírána, trhána na kusy, pustošena a aby zakusila zkázu všeho druhu. Ačkoli se do dnešních dob v leckom ukázal záblesk opravňující k domněnce, že byl od Boha určen, aby Itálii spasil,⁴⁸ později se nicméně shledalo, jak se od něho, když byl v nejlepším rozletu, štěstí odvrátilo. A tak Itálie v mdlobách čeká na toho, kdo by jí vyhojil rány, skoncoval s drancováním v Lombardii a vydíráním v království Neapolském a vyléčil ji z ran, které už dávno hnisají.

Vidíme, jak prosí Boha, aby jí seslal někoho, kdo by ji od této krutosti a barské zpupnosti osvobodil. Vidíme, jak je stále hotova a připravena jít za praporem, jen kdyby se ho někdo chopil. A není v této chvíli nikoho, v něž by mohla více doufat než ve váš slavný rod, který se může postavit v čelo toho osvobození se svým štěstím a se svou zdatností, s přízní od Boha i od církve, jejíž je nyní hlavou.⁴⁹ Nebude to příliš nesnadné, rozpomenete-li se na činy a život svrchu

46 Mínen Ferdinand Katolický, král Aragonský, sjednotitel Španělska sňatkem s Isabelou Kastilskou. Jeho moc byla ovládnutím Neapolského království v té době již pevně, a na staletí, v Itálii zakotvena. Srov. i dále, co o něm praví Guicciardini.

47 Srov. výše pozn. 1.

48 Mínen vévoda Cesare Borgia, srov. i pozn. 9.

49 Apel se týká rodu Medici, jehož člen byl právě papežem (Giovanni de' Medici, Lev X., 1513–1521).

uvedených mužů. A třebaže takoví lidé jsou vzácní a hodní obdivu, byli to přece jen lidé, a žádný z nich neměl tak vhodnou příležitost, jako je dnes. Neboť jejich počínání nebylo spravedlivější než toto, ani snadnější, ani jim Bůh nebyl více nakloněn než vám. Zde je spravedlnost veliká: *iustum enim est bellum quibus necessarium, et pia arma ubi nulla nisi in armis spes est.*⁵⁰ Zde jsou velice příznivé okolnosti; a kde jsou příznivé okolnosti, tam nemůže být velkých těžkostí, jen když si váš rod vezme za vzor příklady těch, které jsem uvedl. Kromě toho je tu vidět kromobyčejné věci, způsobené Bohem a nemající příkladu: moře se otevřelo, mrak vám ukázal cestu, ze skály vytryskla voda, padala tu mana,⁵¹ všechno přispělo k vaší slávě. Ostatek musíte učinit vy. Bůh nechce vykonat všechno, aby nám neodňal svobodnou vůli a tu část slávy, která nám přísluší.

Není divu, jestliže žádný z jmenovaných Italů nemohl vykonat to, co, jak lze doufat, vykoná váš slavný rod, a jestliže se vždy zdá, že v Itálii vojenská zdatnost v tolika převratech a v tolika válečných taženích vyhynula. To je tím, že staré vojenské zřízení nebylo v Itálii dobré, a nebylo tu nikoho, kdo by dovedl vytvořit nové. Nic není člověku, který se nově povznese k moci, tak ke cti, jako když vytvoří nové zákony a nové vojenské řády. Mají-li dobré základy a je-li v nich velikost, vynesou mu úctu a obdiv. A v Itálii je dosti hmoty, jíž lze dát jakýkoli tvar. Je tu velká zdatnost v údech, jen kdyby jí bylo dost i v hlavách! Všimněte si, jak v soubojích a malých potyčkách Italové vynikají silou, hbitostí a důvtipem: ale jde-li o vojsko, není na ně dobrý pohled. A tím vším je vinna neschopnost vůdců. Neboť ty, kteří věci rozumějí, nikdo neposlouchá a každý dělá, jako že tomu rozumí, protože tu až dosud nebyl nikdo, kdo by zdatností nebo štěstím uměl vzbudit úctu natolik, aby mu druhí ustoupili. Z toho plyne, že se vojsko složené jenom z Italů za tak dlouhý čas a v tolika válkách vedených v minulých dvaceti letech⁵² nikdy neosvědčilo. O tom svědčí Taro, dále Alessandria, Capua, Janov, Vailà, Bologna a Mestri.⁵³

Jestliže tudíž chce váš slavný rod následovat ony vynikající muže, kteří osvobodili své země, je především nutno, aby si opatřil vlastní vojsko jako pravý základ všeho vojenského podnikání. Neboť není možno mít vojáky věrnější, opravdovější ani zdatnější. Ačkoliv už každý z nich je dobrý, všichni vespolek budou ještě lepší, až uvidí, že jim velí jejich panovník, a že si jich váží a laskavě s nimi zachází. Je tedy nutno připravit si takové vojsko, aby bylo možno ubránit se s italskou udatností cizincům. Třebaže se švýcarská a španělská pěchota považují za strašné, přece mají obě dvě nedostatky, pro které by se jim vojsko jinak

50 Ta válka je spravedlivá, jež je vedena z nutnosti, a zbraně jsou zbožné, není-li jiné naděje než v nich. Citát z Tita Livia, IX, 1.

51 Přípomínka událostí, které podle Bible provázely návrat Židů z Egypta do vlasti za vedení Mojžíšova.

52 Tj. od počátku válek v Itálii a prvního tažení Francouzů (Karla VIII.) do Itálie roku 1494.

53 Vesměs bitvy z válek italských mezi 1496 a 1513; bitvou na řece Taru míněna bitva u Fornova roku 1496.

uspořádané mohlo nejen postavit na odpor, ale i doufat, že nad nimi zvítězí.⁵⁴ Neboť Španělé se nemohou ubránit jízdě a Švýcaři se musejí obávat pěchoty, když je při střetnutí v boji stejně neústupná jako oni. Tu se ze zkušenosti vidělo a ještě se uvidí, že Španělé se nemohou ubránit francouzské jízdě, a že Švýcary na hlavu poráží španělská pěchota. Třebaže tento poslední případ zkušenost zcela nepotvrdila, přece se to ukázalo v bitvě u Ravenny,⁵⁵ když se španělská pěchota srazila s německými prapory, které jsou sešikovány stejně jako švýcarské. Španělé tehdy za pomoci své tělesné obratnosti a svých malých štítů pronikli pod jejich píky a bezpečně je mohli pobíjet, aniž proti tomu Němci co svedli. A kdyby na ně nebyla vyrazila jízda, byli by je pobili všechny. Známe-li tedy nedostatky obou těchto pěších vojsk, je možno postavit pěchotu novou, která by se ubránila jízdě a nebála se pěchoty. Toho se dosáhne druhem zbraní a jiným uspořádáním šiků. Když nový vladař tyto věci nově zavede, zjednájí mu moc a slávu.

Nesmí se tedy tato příležitost promeškat, aby Itálie po tak dlouhé době uviděla svého spasitele. Ani nemohu vylíčit, s jakou láskou by ho přijali ve všech provinciích, které trpěly cizími záplavami, s jakou žízni po pomstě, s jakou tvrdostí věrností, s jakou úctou, s jakými slzami! Které brány by se před ním zavřely? Které město by mu odepřelo poslušnost? Jaká nepřítel by se proti němu postavila? Který Ital by mu nevzdal hold? Každému se hnusí tato barbarská nadvláda.⁵⁶ Kéž se tedy váš slavný rod chopí tohoto úkolu s onou smělostí a s onou nadějí, s níž se chápeme spravedlivého díla, aby se pod jeho praporem naše vlast dočkala slávy a aby se pod jeho záštitou potvrdila slova Petrarkova:

Na odpor zběsilosti
chopí se zbraní udatnost a síla.
Boj bude krátký: dávné statečnosti
italská srdce dosud nepozbyla.⁵⁷

Přeložil Josef Čermák

⁵⁴ Viz výše pozn. 31.

⁵⁵ Viz výše pozn. 25.

⁵⁶ Francouzů, císařských Němců a Španělů.

⁵⁷ Z Petrarkovy canzony „Italia mia“, strofa 6, v. 13–16.

Z FLORENTSKÝCH LETOPISŮ (III, 12–18; VIII, 36) (Istorie fiorentine)

Florentské letopisy sledují historii Florencie od počátků do smrti Lorenza de' Medici. Faktograficky se Machiavelli opírá o práce předchozích florentských historiografů, Leonarda Bruniho z Arezza a Poggia Braccioliniho, překonává je však schopností vyhodnocovat fakta a analyzovat charaktery protagonistů a zájmy, jež sledují. Florentská historie krom toho poskytuje Machiavellimu bohatý materiál, jímž může ilustrovat teze zformulované v teoretických pracích.

VZPOURA CIOMPIŮ¹

12.

Zatímco se události vyvíjely, vzniklo jiné vzbouření, které republiku poškodilo mnohem víc než vzbouření první. Většina požárů a loupeží, k nimž v nedávných dnech došlo, spáchala městská chudina. Ti, kteří dávno ukazovali velikou odvalu, se najednou báli, že budou po utišení a urovnání sporů za spáchaná provinění potrestáni a že je ti, kteří je k páchání zla podněcovali, nechají v úzkých, jak se to zpravidla stává. K tomu se přidružila nenávisť prostého lidu k bohatým měšťanům a cechmistrům, protože mu připadalo, že není za svou namáhavou práci odměňován tak, jak podle práva zasluhuje. Když totiž bylo za časů Karla I.² město rozděleno na cechy, každý cech si zvolil představeného i vlastní správu a postaral se o to, aby jeho příslušníci byli souzeni v občanských věcech svými představenými. Cechů bylo, jak už jsme řekli, na počátku dvanáct. Časem jich do té míry přibývalo, že dosáhly počtu jednadvaceti, a měly takovou moc, že za několik málo let převzaly vládu nad celým městem.³ A poněvadž některé z nich byly váženější než jiné méně vážené, dělily se na vyšší a nižší. Vyšších bylo sedm, nižších čtrnáct. Toto rozdělení a ještě jiné příčiny, o nichž jsme vyprávěli, již dřív měly za násle-

¹ Ve středověké Florencii byli nazýváni *ciompi* námezdní česači vlny. Stáli na nejnižším stupni společenského žebříčku, mimo cechovní uspořádání.

² Karel I. z Anjou (1265–1285), mladší bratr francouzského krále Ludvíka IX. Zmocnil se království Obojí Sicílie (tj. Sicílie a Neapolska) poté, co porazil poslední Hohenstaufy (Manfréd zahynul roku 1266 v bitvě u Beneventa, mladičkový Konradin po porážce u Tagliacozza na neapolském popravišti v roce 1266).

³ Města se v době vrcholného středověku stala významnými hospodářskými a politickými činiteli. Záhy nabyly různých svobod a získávala monopoly na obchodní a řemeslnické aktivity. To jim umožnilo vydat se cestou emancipace, která v řadě případů vyústila ve značnou autonomii. Ve Florencii došlo k obchodnímu a výrobnímu oživení už na počátku 13. století. Následoval příliv obyvatel a velký rozvoj řemesel. Šlechta se rovněž začala věnovat obchodu po boku měšťanských „compagnii“, a šlechtictví rodem v důsledku tohoto vývoje začalo ztrácet na významu. Moc se přesunala do rukou větších cechů (tzv. *popolo grasso*, tučný lid: bankéři, notáři, soukeníci), poté i menších cechů (*popolo minuto*, hubený lid: cechy řemeslnické). V roce 1292 nastolil Giano della Bella lidovládu a vydal tzv. *ordinamenti di giustizia* (spravedlivá nařízení), vylučující šlechtu z podílu na správě města.

dek troufalost florentských *capitani di parte*, protože tito občané, kteří bývali kdysi guelfy – guelfové tento úřad odjakživa ovládali – byli příznivě nakloněni příslušníkům vyšších cechů, kdežto příslušníky nižších i jejich zastánce pronásledovali. Z toho povstaly všechny ty bouře proti nim, o nichž jsme vyprávěli. Protože se však při zřizování cechovních sdružení mnoha takovým zaměstnáním, jimiž si vydělávají na chléb nejnižší vrstvy a chudina, nedostalo vlastních cechů, nýbrž byla podle druhu práce podřazena různým cechům příbuzným, stalo se, že když tito lidé nebyli za svou práci spravedlivě odměněni nebo byli od svých mistrů nějak utiskováni, nemohli se utéci nikam jinam než k správě toho cechu, jemuž byli podřízeni. Ale ta, jak se jim zdálo, k nim nebyla tak spravedlivá, jak se podle jejich soudu patřilo. Ze všech cechů měl nejvíc těchto přidružených zaměstnání cech vlnářů. Tento cech, nejmocnější a první ve vážnosti mezi všemi, dává živobytí většině chudiny a prostého lidu.

13.

Lidé nejnižšího stavu, a to jak přidružení příslušníci cechu vlnářů, tak i jiných cechů, byli tudíž z uvedených příčin velice rozhořčeni. Když se k tomu přidal strach z požárů a loupeží, které způsobili, několikrát se za noci sešli, rokovali o událostech a jeden druhého upozorňovali na nebezpečí, která jim hrozí. A tu jeden z nejodvážnějších a nejzkušenějších takto promluvil, aby ostatním dodal odvahy:

„Kdybychom se teď měli rozhodovat, jestli se máme chopit zbraní, zapalovat a loupit domy měšťanů a vykrádat kostely, považoval bych snad za nutné ještě dál o tom přemýšlet, a snad bych schvaloval to, že pokojné chudobě je třeba dát přednost před nebezpečným ziskem. Ale protože máme už zbraně v rukou a mnoho zla už bylo spácháno, zdá se mi, že by se mělo uvažovat, jak zbraně nepustit z ruky a jak se před napáchanými zly zabezpečit. S jistotou věřím, že když nás to nenaučí nikdo, naučí nás to nouze. Vidíte, jak je celé město plné běd a nenávisti vůči nám. Měšťané se dávají dohromady a signoria je vždycky zajedno s úřady. Můžete si být jisti, že se už pro nás chystají oprátky a že se proti našim hlavám hotoví nové ozbrojené síly. Musíme se tedy snažit o dvě věci a mít na zřeteli dva cíle: první, abychom nebyli potrestáni za činy spáchané v nedávných dnech; druhý, abychom mohli žít svobodněji a spokojeněji než v minulosti. Chceme-li tedy, aby nám staré hříchy byly odpuštěny, musíme, jak se mi zdá, napáchat nové tím, že natropíme dvakrát tolik zla, že budeme mnohem víc pálit a loupit a že se vynasnažíme, abychom při tom měli dostatek pomocníků. Když totiž hřeší mnoho lidí, není potrestán nikdo. A malá provinění se trestají, kdežto ta velká a těžká bývají odměňována. A když mnoho lidí trpí, jen málokterí se hledí pomstít, protože lidé snášejí s větší trpělivostí křivdu spáchanou na všech než na jednom.

Budeme-li tedy páchat více zla, dosáhneme snadněji odpuštění a otevře se nám cesta k věcem, které potřebujeme, abychom byli svobodni. Zdá se mi, že cíle s jistotou dosáhneme, protože ti, co by nám v tom mohli zabránit, jsou nesjednocení a bohatí. Jejich nejednota nám tedy pomůže k vítězství a jejich bohatství, až se ho zmocníme, nám je udrží. Nenechte se odstrašit starobylostí rodu, kterou nám předhazují. Všichni lidé mají totiž společný původ, jsou tedy stejně staří, a příroda je udělala všechny stejně. Svlechte nás do naha, uvidíte, že jsme stejní jako vy! Oblecte nás do svých šatů a vy se oblecte do našich! Budeme vypadat beze vší pochyby stejně vznešeně a vy uboze. Totiž pouze chudoba a bohatství nás dělají nerovnými. Je mi líto, že cítím, jak mnozí z vás mají výčitky svědomí z toho, co spáchali, a chtějí se všeho dalšího uvarovat. Je-li to pravda, pak opravdu nejste takoví, za jaké jsem vás měl, protože ani svědomí, ani hanba vás nesmí odradit. Ti, kdo zvítězí, totiž nikdy hanbu neutrzí, ať už zvítězí jakkoli. A na svědomí se nesmíme ohlížet. Protože kdo jako my má strach z hladu a z vězení, ten si nemůže a nesmí připustit strach z pekla. Avšak všimněte si, jak si lidé počínají, zjistíte, že všichni ti, kdo nabývají velkého bohatství a velké moci, získávají je buď podvodem, nebo násilím. A to, co úskokem nebo násilím uchvátili, přikrašlují pak falešným jménem zásluhy, aby zakryli, jak hanebně k tomu přišli. A ti, kdo se z nedostatku chytrosti nebo z přílišné hlouposti takovému počínání vyhýbají, zahynou vždy v otroctví a v chudobě. Protože věrní otroci jsou zase jen otroci a dobří lidé jsou vždycky chudí. Otroctví uniknou vždycky jen ti nevěrní a odvášní a chudobě jen ti draví a lstiví. Bůh a příroda totiž vložili všechno bohatství mezi lidi; je vydáno v plen spíše loupeži než pilnosti, spíše špatným než dobrým schopnostem. Z toho plyne, že lidé požívají jeden druhého a že nejhůř dopadne vždy ten, kdo nestačí. Musíme proto užívat násilí, kdykoliv se k tomu naskytne příležitost. Štěstěna nám nemůže poskytnout lepší, protože měšťané jsou dosud nejednotní, *signoria* nerozhodná a úředníci vystrašení, takže je možné snadno si je podrobit, než se sjednotí a rozhodnou. Potom buď zůstaneme naprostými pány města, nebo mu budeme vládnout takovým dílem, že nám nejen budou odpuštěny minulé hříchy, ale že budeme mít moc hrozit novými nepravostmi. Příznávám, že toto rozhodnutí je smělé a nebezpečné. Ale kde tlačí nouze, tam se smělost pokládá za chytrost, a na nebezpečí se stateční mužové nikdy neohlíželi, šlo-li o velké věci. Neboť takové podnikání, které začíná nebezpečím, končívá výhrou. Z nebezpečí nikdo nikdy bez nebezpečí nevyšel; ačkoliv věřím, že tam, kde, jak vidíme, se chystají žaláře, mučidla a smrt, musí být větší strach z nečinnosti než z úsilí zabezpečit se před nimi. V prvním případě je totiž špatný konec jistý, v druhém nejistý. Kolikrát jsem slyšel, jak si stěžujete na lakotu svých pánů a na nespravedlivost úředníků! Teď je nejen čas se od nich osvobodit, nýbrž i stát se do té míry jejich pány, že spíše oni si budou muset stěžovat a bát se více vás než

vy jich. Příležitost, kterou nám vhodná chvíle nabízí, nečeká; až prchne, marně se jí budeme chtít chopit. Vidíme přípravy svých protivníků. Předejdeme jejich úmysly. Kdo z nás se dřív chopí zbraní, beze vší pochyby zvítězí, zničí nepřítele a sám se povznese. Nakonec se mnoha z nás dostane cti a všem pak jistoty.“⁴

Tato přesvědčivá slova mocně roznítla mysl, samy od sebe už rozpálené, ke zlu, takže se rozhodli chopit se zbraní, jakmile získají pro svůj úmysl více pomocníků. A zavázali se přísahou vzájemné pomoci, kdyby se stalo, že některý z nich bude od úřadů utiskován.

14.

Zatímco se tito lidé chystali zmocnit republiky, dověděli se o tomto jejich úmyslu páni ze signorie. Proto chytili jistého Simona della Piazza a od něho se dověděli o celém spiknutí i to, že chtějí zahájit vzpouru příštího dne. Protože viděli, že jim hrozí nebezpečí, svolali kolegy i ty měšťany, kteří spolu se syndiky cechů usilovali o jednotu města. Dříve než se všichni sešli, nastal již večer; poradili pánům ze signorie, aby poslali pro cechmistry. Ti radili, aby se svolalo všechno florentské vojsko a aby gonfalonieři lidu⁵ byli ráno se svými oddíly na náměstí. Tou dobou, kdy Simone byl mučen a měšťané se shromažďovali, jistý Niccolò da San Friano seřizoval v paláci hodiny. Všiml si, co se děje, a když se navrátil domů, vzbouřil celé sousedství, takže se na náměstí Svatého Ducha vmžiku shromáždilo přes tisíc ozbrojených lidí. Zpráva o tomto pozdvižení se donesla ostatním spiklencům a San Pier Maggiore a San Lorenzo – místa, která si určili – se naplnila ozbrojenci. Už se rozednilo, bylo to 21. července,⁶ a na pomoc pánům ze signorie se na náměstí neobjevilo víc než osmdesát ozbrojených mužů a z gonfalonierů nepřišel ani jediný. Báli se totiž vyjít z domů, když slyšeli, že celé město je ve zbrani. Z prostého lidu byli na náměstí první ti, kteří se sešli v San Pier Maggiore. Když dorazili, vojsko se ani nepohnulo. Krátce po nich se objevil druhý zástup. Když nenarazili na odpor, hlasitým voláním se na signorii dožadovali propuštění vězňů. Aby se jich domohli násilím, ježto na hrozby jim je nevydali, zapálili dům Luigii Guicciardiniho. A tak jim je páni ze signorie vydali ze strachu, aby nedošlo k něčemu ještě horšímu. Když je zase měli mezi sebou, sebrali katovi korouhev spravedlnosti a pod její záštitou vypálili domy mnoha měšťanů, pronásledující ty, kdo byli z veřejných nebo osobních důvodů v nenávisti. Mnozí měšťané, aby pomstili své osobní urážky, vodili je k domům svých nepřátel.

⁴ Machiavelli po způsobu římských historiků vkládá protagonistům líčených událostí do úst dobře vystavěné řečnické promluvy. Můžeme v nich pozorovat stejně brilantní argumentaci jako v jeho teoretických spisech.

⁵ Úřad *gonfalonierů* (korouhevníků) byl ve Florencii zřízen v roce 1250: veleli lidovým milicím. Později vytvořili společně s „řádnými muži“ (*buonuomini*) tzv. kolegii, která spolu s priory (předními muži) cechů představovala ústřední vládu, tzv. *signorii*. Za Giana della Bella (1289) vznikl úřad korouhevníka spravedlnosti (*gonfaloniere di giustizia*), jenž byl kapitánem domobrany, mající chránit „lid“ proti šlechtickým magnátům.

⁶ Roku 1378.

Stačilo totiž, aby jediný hlas uprostřed davu zakřičel: „Na tamten dům!“ nebo aby ten, kdo držel korouhev, k němu zamířil. Spálili také všechny listiny cechu vlnářů. Když napáchali mnoho zlých skutků, povýšili, aby udělali také něco chvályhodného, Salvestra Medicejského a mnoho jiných měšťanů do šlechtického stavu; jejich počet dosáhl šedesáti čtyř. Byli mezi nimi Benedetto a Alberto degli Alberti, Tommaso Strozzi a jejich blízcí přátelé, třebaže mnozí k tomu byli donuceni násilím. Na této události je nejpozoruhodnější to, že mnohým z nich byl vypálen dům, a hned nato byli ještě téhož dne a od týchž lidí (takový krůček byl od křivdy k dobrodiní) jmenováni šlechtici. To se přihodilo gonfalonierovi spravedlnosti Luigimu Guicciardinimu. Když páni ze signorie viděli, že je při tomto vzbouření opustilo vojsko, představení cechů i jejich gonfalonieři, byli celí zděšení, protože jim nikdo nepřišel na pomoc, třebaže k tomu dali rozkaz. Ze šestnácti praporů se tam objevila jen korouhev Zlatého lva a Veverky pod velením Giovenka della Stufa a Giovanniho Cambiho. I ti pobýli na náměstí jen krátce; když viděli, že je ostatní nenásledují, odešli také. Naproti tomu někteří měšťané, vidouce běsnění rozvášněného davu a palác opuštěný, zůstali ve svých domech, jiní šli za ozbrojeným zástupem, aby mohli, vmísíce se do něho, lépe hájit domy své i svých přátel. A tak začala moc vzbouřenců narůstat a moc pánů ze signorie slábnout. Pozdvížení trvalo celý den. Když nastala noc, zarazili se u paláce messera Stefana za kostelem svatého Barnabáše. Jejich počet překročil šest tisíc. A než se rozbřeskl den, dali si vzbouřenci pod pohrůžkami poslat cechovní korouhve. Když pak nastalo jitro, odešli s korouhví spravedlnosti a s cechovními korouhvemi před palác purkmistrův. Poněvadž se jim jej purkmistr zdráhal vydat, zaútočili na palác a dobyli ho.⁷

15.

Páni ze signorie se s nimi snažili dorozumět, jelikož si nevěděli rady, jak je zkrotit násilím. Zavolali čtyři ze svých kolegů a vyslali je do purkmistrova paláce, aby vyslechli mínění vzbouřenců. Vyslanci shledali, že se vůdcové lidu uradili se syndiky cechů a některými měšťany, co budou na signorii požadovat. A tak se na signorii obrátili prostřednictvím čtyř mluvčích lidu s těmito požadavky: Aby cech vlnářů už neměl cizího soudce. Aby byla utvořena tři nová cechovní sdružení, jedno pro česače a barviče vlny, druhé pro stříhače, kalhotáře, krejčíře a podobná řemeslná umění, třetí pro prostý lid, a aby z těchto tří nových cechů byli vždy jmenováni dva členové signorie a ze čtrnácti nižších cechů tři. Aby se signoria postarala o dům, v němž by se tyto nové cechy mohly scházet. Aby žádný z podřízených cechů nebyl po dva roky nucen splácet dluh, nepřesahující

⁷ Pro Machiavelliho je událost zjevně zajímavá tím, jak ilustruje iracionální mechanismy lůzovlád.

částku padesáti dukátů. Aby půjčovna zastavila vybírání úroku a aby se vracely pouze vypůjčené sumy. Aby byli zproštěni viny lidé vypovězení a odsouzení. Aby byli znovu uvedeni v čestný úřad všichni ti, kdo ho byli zbaveni. Kromě toho požadovali mnoho jiného ve prospěch svých obzvláštních příznivců. A naopak chtěli, aby mnoho jejich nepřátel bylo vypovězeno a zbaveno úřadů. Páni ze signorie, kolegové i Rada lidu tyto požadavky, ačkoliv byly pro republiku ponižující a obtížné, ihned projednali z obavy, aby nedošlo k něčemu horšímu. Ale aby všechno bylo v dokonalém pořádku, musely být požadavky ještě předloženy Radě obce. To bylo nutno odložit na příští den, protože Rada se téhož dne nesměla sejít dvakrát. Nicméně se zdálo, že cechy jsou prozatím spokojeny a chudina uklidněna. Přislíbili, že až budou zdokonaleny zákony, všechen neklid ustane. Když pak nastalo ráno, sešel se netrpělivý a nestálý dav na náměstí jako vždy se svými korouhvemi, a zatímco se Rada usnášela, křičel tak hlasitě a strašně, že se celá Rada i páni ze signorie vyděsili. A tu v Guerriantu Marignollim, jednom z členů signorie, zvítězil strach nad každým jiným duševním hnutím; sešel dolů pod záminkou, že bude střežit domovní dveře, a uprchl domů. Jak vycházel ven, nemohl se skrýt natolik, aby ho dav nepoznal. Stalo se mu jen to, že zástup, jakmile ho spatřil, volal, aby všichni páni opustili palác, jinak že povraždí jejich děti a vypálí jejich domy. Zatím byl zákon projednán, páni ze signorie se odebrali do svých komnat a členové Rady sešli dolů. Nevyšli ven, nýbrž stáli v podloubí a na dvoře, zoufalí, že nemohou město zachránit, když viděli takovou nestydatost davu i takovou zlovůli či strach těch, kdo by dav mohli zkrotit nebo přemoci. Páni ze signorie byli stále zmateni a pochybovali o záchraně města, vidouce, jak je jeden z nich opustil a že jim žádný měšťan nepřispěl nejen pomocí, ale ani radou. Když byli takto v nejistotách, co by mohli nebo měli učinit, messere Tommaso Strozzi a messere Benedetto Alberti, ponoukáni buď vlastní ctižádostí, protože chtěli zůstat pány paláce, nebo že to považovali za správné, přemlouvali je, aby před tímto nápirem lidu ustoupili a vrátili se do svých domovů. Rada dřívějších vůdců vzpoury rozzuřila dva pány ze signorie, Alamanna Acciaiuoliho a Niccola del Bene, ačkoliv druzí již povolovali. Vrátilo se jim trochu síly i odhodlání a pravili, že chtějí-li ostatní odejít, nemohou jim v tom zabraňovat. Oni se však nehodlají vzdát své hodnosti dříve, než to dovolí čas, nepřijdou-li s hodností zároveň o život. Tyto neshody zdvojnásobily strach pánů ze signorie i hněv lidu. A tak gonfaloniere, chtěje svůj úřad dokončit raději s hanbou než s nebezpečím, poručil se do ochrany messera Strozziho, který ho vyvedl z paláce a odvedl do svého domu. Podobně odešli jeden po druhém ostatní páni ze signorie. Proto Alamanno a Niccolò, vidouce, že zůstali sami, odešli rovněž, aby byli pokládáni raději za moudré než za odvážné. Palác byl v rukou lidu a osmi úředníků války, kteří se ještě nevzdali úřadu.

16.

Když lid vnikl do paláce, nesl korouhev gonfaloniera spravedlnosti jakýsi Michele di Lando, česač vlny. Ten vyběhl po schodech, bos a v chatrném oblečení, a celý zástup za ním. Když vešel do audienční síně pánů ze signorie, zůstal stát a obrátil se k davu slovy: „Vidíte, palác je váš a město je ve vašich rukou. Co by se mělo podle vás dělat teď?“ Na to všichni odpověděli, že chtějí, aby on byl gonfalonierem a členem signorie a aby vládl jim i městu, jak uzná za dobré. Michele účast v signorii přijal, a protože byl člověk bystrý a moudrý a vděčil za to více přírodě než štěstí, rozhodl se, že město uklidní a vzpouru utiší. Aby i nadále zaměstnal lid a sám aby získal čas k zavedení pořádku, nařídil, aby pátrali po jakémisi seru Nutovi, kterého messer Lapo di Castiglionchio označil za velitele biřiců. Na tento příkaz odešla většina lidí, které měl kolem sebe. Aby spravedlivě zahájil vládu, které dosáhl přízní, dal veřejně přikázat, aby nikdo nic nevypaloval a neloupil. Aby všechny lidi postrašil, postavil na náměstí šibenici. A aby začal s reformou města, zrušil syndiky cechů a jmenoval nové, zbavil pány ze signorie i kolegy úřadu a spálil váčky s jmény dřívějších kandidátů na úřady. Zatím dav dovlekl sera Nuta na náměstí a pověsil ho za nohu na šibenici. Protože z něho každý, kdo stál kolem, kus utrhł, nezbylo z něho ve chvílce nic než ta noha. Osm úředníků války mezitím už jmenovalo nové členy signorie, protože se domnívali, že jsou po odchodu jejich dřívějších členů vládci města. Když se to Michele doslechl, vzkázal jim, aby ihned odešli z paláce, protože chce každému ukázat, jak dovede Florencii vládnout i bez jejich rady. Nato svolal syndiky cechů a jmenoval signorii, čtyři členy z prostého lidu, dva z vyšších cechů a dva z nižších. Uspořádal kromě toho nové hlasování a rozdělil správu na tři části. Chtěl, aby se jedna zabývala novými cechy, druhá nižšími a třetí vyššími. Messeru Salvestru Medicejskému daroval výnos z krámů na Starém mostě, sobě purkmistrovský úřad v Empoli a mnoha jiným měšťanům, kteří byli přáteli lidu, udělil četné jiné důkazy přízně, ne tak ani, aby jim oplatil jejich námahu, jako spíše, aby ho v každé době bránili proti závisti.

17.

Chudině připadalo, že Michele při reformě státu příliš straní bohatším obyvatelům, a také se jí zdálo, že nemá takový podíl na vládě, jaký musí mít, má-li se v ní udržet a ubránit. A tak pohnána svou obvyklou smělostí chopila se znovu zbraní, a bouříc se pod svými korouhvemi, přitáhla na náměstí. Dožadovala se, aby členové signorie sestoupili na řečniště a usnesli se na nových opatřeních, které by zajistily její bezpečnost a blahobyt. Když Michele viděl její zpupnost, ani trochu neposlouchal, co požadují, a aby je ještě více nerozhněval, pokáral jen způsob, jakým si požadavky vynucují, a vybídl je, aby odložili zbraně, že se jim pak dosta-

ne toho, čeho nemohou dosáhnout násilím, má-li si signorie uchovat důstojnost. Tak se zástup, pobouřený proti paláci, odebral do Santa Maria Novella. Tam ustanovili ze svého středu osm vůdců, úředníky a učinili opatření, která jim dodala vážnosti a úcty, takže město mělo dvě vlády a spravovali je dva různí vladaři. Vůdcové se mezi sebou dohodli, že s pány ze signorie má v paláci bydlet vždy osm mužů zvolených cechovními sdruženími a že mají schvalovat vše, na čem se signorie usnese. Messeru Salvestru Medicejskému a Michelovi di Lando odňali všechno, co jim dřívějším rozhodnutím přiznali. Mnoha svým přívržencům přidělili úřady a podpory, aby mohli důstojně zastávat svá postavení. Aby tato pevná rozhodnutí nabyla právoplatnosti, vyslali dva své stoupence do signorie se žádostí, aby jim je Rady potvrdily, a s pokynem, že nedosáhnou-li toho po dobrém, hodlají užít násilí. Vyslanci s velkou smělostí a ještě větší domýšlivostí přednesli pánům ze signorie, co jim bylo přikázáno, a vyčetli gonfalonierovi čestný úřad, který mu kdysi udělili, a pocty, které mu prokázali, i to, s jakým nevděkem a s jak malými ohledy se k nim choval. Když pak svou řeč končili hrozbami, nemohl už Michele snést takovou troufalost, a více pamětliv svého postavení než svého nízkého původu, usmyslil si, že tuto neobyčejnou drzost neobyčejným způsobem zkrotí; tasil meč, jímž byl opásán, těžce je zranil, potom je dal spoutat a vsadit do vězení. Jak se tato událost rozhlásila, dav vzplanul hněvem a v domnění, že zbraněmi dosáhne toho, čeho nemohl dosáhnout beze zbraní, chopil se zběsile a vzpurně zbraní a rozhodl se přinutit k tomu pány ze signorie násilím. Michele však tušil, co se stane, a rozhodl se, že tomu předejde. Uvážil, že se více proslaví, když nepřítele napadne, než když ho bude očekávat uvnitř hradeb a bude pak muset jako jeho předchůdci prchnout, palác tím zneuctít a sám sebe zostudit. Shromáždil tedy velké množství měšťanů, kteří už začínali uznávat svou chybu, vsedl na koně a v doprovodu mnoha ozbrojenců odjel do Santa Maria Novella, aby vzbouřence porazil. Jak jsme již řekli, lid uvažoval stejným způsobem, a skoro v téže chvíli, kdy vyrazil Michele, odtáhl k náměstí; ale náhodou se dal každý jiným směrem, takže se cestou nepotkali. A tak když se Michele vrátil, zjistil, že náměstí je obsazeno a o palác že se bojuje. Začal se s nimi potýkat a zvítězil. Část jich vyhnal z města a zbývající donutil složit zbraně a ukrýt se. Po této vyhrané bitvě se vzbouření díky gonfalonierově zdatnosti utišilo. Převyšoval toho času všechny obyvatele města odvahou, moudrostí i dobrotou a zaslouží, abychom jej zařadili mezi vzácné lidi, kteří prokázali dobrodiní své vlasti. Neboť kdyby byl zlovolný nebo ctižádostivý, republika by zcela ztratila svobodu a čekala by ji větší tyranie než za dob vévody athénské.⁸ Ale jeho dobrota nikdy nedovolila,

⁸ Gualtieri VI. di Brienne, šlechtic francouzského původu, hrabě z Brienne, Conversana a Lecce, nominálně též vévoda athénský. Pobýval na neapolském anjouvské dvoře (byl ženat s vnučkou krále Roberta), bojoval v Řecku jako účastník křížové výpravy, pak se usadil ve Francii. Roku 1342 byl povolán do Florencie, kde měl jako podesta s omezeným časovým mandátem uklidnit rivalitu mezi guelfy a ghibelliny a sanovat finance, těžce zasažené kra-

aby ho napadla myšlenka přičítící se všeobecnému dobru. Jeho moudrost mu pomáhala řídit vše tak, že mnozí jeho straníci mu ustupovali s cesty, a ty druhé si mohl podrobit zbraněmi. To zastrašilo chudinu a nejlepší řemeslníci tím přišli k rozumu a pomyslili si, jak potupné je pro ty, kdo zkrotili pýchu panstva, snášet zápach chudiny.

18.

Když Michele zvítězil nad chudinou, byla již losováním zvolena nová signoria a v ní byli dva muži tak nízkého a sprostého původu, že v lidech vzrůstala touha zbavit se této potupy. Když se tenkrát prvního dne měsíce září noví páni signorie ujímali úřadu, bylo náměstí plné ozbrojených lidí a hned potom, co staří členové signorie odešli z paláce, ozval se mezi ozbrojenci pobouřený hlas, že si nepřejí, aby v signorii byl někdo z prostého lidu. Aby jim vyhověla, zbavila tedy signoria ty dva úřadu; jeden se jmenoval Tira, druhý Baroccio. Namísto nich zvolili messera Giorgia Scaliho a Francesca di Michele. Zrušili také cechy prostého lidu a jejich příslušníky, kromě Michela di Lando a Lorenza di Puccio a několika dalších lidí lepší pověsti, zbavili úřadů. Čestné hodnosti rozdělili na dvě části, jedny udělili vyšším cechům, druhé nižším. Ustanovili, aby v signorii bylo vždy pět příslušníků nižších cechů a čtyři příslušníci cechů vyšších a gonfalonierem aby byl jednou člen cechu nižšího, podruhé vyššího. Toto zřízení tenkrát město na čas uklidnilo. Ačkoliv byla republika vzata prostému lidu z rukou, nižší cechovní řemeslníci stejně zůstali mocnější než příslušníci vyšších lidových vrstev.

K tomu tedy byli nuceni svolit, aby odňali prostému lidu cechovní ochranu a cechům se zalíbili. Nové zřízení podporovali taky lidé, kteří si přáli, aby zůstali poražení stoupenci strany guelfů, kteří mnoha obyvatelům města nesmírně ublížili. Protože tomuto způsobu vlády stranili mimo jiné i messer Giorgio Scali, messer Benedetto Alberti, messer Salvestro Medicejský a messer Tommaso Strozzi, stali se téměř pány města. Tímto vývojem a řízením událostí se potvrdilo již započaté rozdělení obyvatel na vyšší vrstvy lidu a nižší cechovní řemeslníky, o něž se zasloužila ctizádost Ricciů a Albizziů.⁹ Protože toto rozdělení mělo v různých dobách vážné následky a my se o něm ještě mnohokrát zmíníme, budeme jedné té straně říkat lidová a druhé plebejská. Tyto poměry trvaly tři léta; vypovídání z města a odsuzování k smrti bylo na denním pořádku. Vládcové totiž žili v ustavičném podezření, protože uvnitř města i mimo ně bylo mnoho nespokojenců. Nespokojenci uvnitř se buď pokoušeli, nebo se mohlo soudit, že se každým dnem pokusí o nové rozbroje. Nespokojencům zvenčí nebránily žádné ohledy v tom,

chem velkých bank. Choval se despoticky (jeho ekonomické restrinkce, postihující nejbohatší vrstvy, byly nicméně úspěšné), a ohrožen na životě, v červenci 1343 z města uprchl.

⁹ Albizziové byli bohatí vlnáři, a zejména ve 14. století jako vůdčí osobnosti černých guelfů zastávali desítky městských úřadů; Ricciové, neméně bohatí a vlivní, byli jejich političtí protivníci.

aby jednou s pomocí tohoto knížete, podruhé za pomoci této republiky, brzy na tom, brzy na onom místě nerozsévaly nové nepokoje.

LORENZO NÁDHERNÝ (VIII, 36)

PO UKONČENÍ VÁLKY O SARZANU ŽILI FLORENŤANÉ VELICE šťastně až do roku 1492, kdy zemřel Lorenzo Medicejský. Jakmile totiž v Itálii utichly zbraně, k čemuž došlo díky jeho chytrosti a moci, Lorenzo obrátil zřetel k tomu, aby sebe i svoje město proslavil. Svěho prvorozeného syna Piera¹⁰ oženil s Alfonsinou, dcerou šlechtice Orsina. Nato dopomohl svému druhému synovi Giovannimu k hodnosti kardinálské.¹¹ To bylo tím pozoruhodnější, že se mu tohoto úřadu dostalo ve věku necelých čtrnácti let, na což nebylo v minulosti příkladem. Byl to žebřík, po němž mohl svůj rod nechat vystoupit do nebe, a to se také později stalo. Giuliana, svého třetího syna, nemohl Lorenzo, pro jeho nízký věk a protože sám byl už jen krátce naživu, nijak zvlášť zaopatřit. Jednu dceru provdal za Jacopa Salviatiho,¹² druhou za Franceska Cyba,¹³ třetí za Piera Ridolfiho.¹⁴ Čtvrtá dcera, s kterou oženil Giovanniho Medicejského, aby udržel jednotu svého rodu, zemřela. V ostatních soukromých věcech, zejména v obchodování, neměl vůbec štěstí. Nezřízeností svých obchodních správců, kteří spravovali jeho záležitosti ne jako prostí občané, nýbrž jako knížata, přišel totiž na mnoha místech o značný majetek. A tak bylo nutno, aby mu velkou částkou peněz vypomohla jeho otcina. Zanechal proto obchodního podnikání, aby už nepokoušel podobným způsobem štěstěnu, a hleděl si nemovitostí jako statků stálejších a jistějších. Nabyl v Pratsku, Pisánsku a ve Val di Pesa statků, které svou výnosností i krásou a velkolepostí budov byly hodny ne soukromého občana, nýbrž krále. Nato se pustil do zvelebování a rozšiřování svého města. Protože v něm bylo mnoho neobydlených volných prostranství, rozkázal v nich zřídit nové ulice a zaplnit je novými stavbami. Město tím zkrásnělo a zvětšilo se. A aby bylo v jeho státi klidněji a bezpečněji a on mohl své nepřátele napadat nebo zadržovat daleko od něho, opevnil uprostřed kopců směrem k Bologni hrad Firenzuolu. Ve směru k Sieně začal s obnovou a silným opevňováním Poggia Imperiale. Dobytím Pietrasanty a Sarzany uzavřel nepříteli cestu k Janovu.

¹⁰ Pietro di Lorenzo de' Medici, řečený il Fatuo, Rozmařilý, nebo lo Sfortunato, Smolař (1472–1503), nastoupil po smrti Lorenzově do čela florentské signorie, nepodědil však ani otcovu diplomatickou obratnost, ani jeho kulturní zájmy. Když Karel VIII. zahájil francouzsko-italské války (1495), Piero mu umožnil průchod Toskánskem a vydal mu hraniční pevnosti. Pobouření Florentáné ho vyhnali z města a vlády v republice se ujal Girolamo Savonarola (viz též s. 306–309).

¹¹ Giovanni di Lorenzo de' Medici (1475–1521), od roku 1513 papež Lev X.

¹² Jacopo Salviati (1461–1533) zastával významné městské úřady a byl florentským vyslancem v Římě. Působil posléze jako vychovatel Giovanniho dalle Bande Nere a rádce Klimenta VII.

¹³ Francesco Cybo (1450–1519), nemanželský a posléze legitimizovaný syn papeže Inocence VIII.

¹⁴ Piero Ridolfi (1467–1525), během republikánské vlády v exilu, vrátil se v roce 1512 a přivítal v roce 1515 Lva X.

Přátelství Baglionů v Perugii a Vitellů v Città di Castello si pak udržel tím, že jim vyplácel žold a dával potřeby pro vojsko. Zvláště bezpečně měl ve své moci Faenzu. To vše byly jakési pevné ochranné bašty jeho města. Často tam bylo vidět turnaje, představení antických dějů a triumfální slavnosti. Jeho cílem bylo zachovat městu blahobyt, lidu jednotu a šlechtě úctu. Obzvláště měl rád každého, kdo vynikal v nějakém umění. Přál učencům; to může spolehlivě dosvědčit messer Agnolo da Montepulciano,¹⁵ messer Cristofano Landini¹⁶ a Řek messer Demetrio.¹⁷ Hrabě Giovanni della Mirandola,¹⁸ člověk téměř božského nadání, opustil všechny ostatní evropské kraje, kterými prošel, protože Lorenzova štedrost ho přiměla, aby se usadil ve Florencii. Lorenzo měl podivuhodnou zálibu ve stavitelství, v hudbě a poezii. Nejenže napsal, nýbrž i komentoval mnoho básnických skladeb. Aby se florentská mládež mohla cvičit ve studiu věd a umění, otevřel v městě Pise vysoké učení a přivedl tam nejznamenitější muže, jací tehdy v Itálii žili. Bratru Marianu da Chinazzano z řádu svatého Augustina postavil v blízkosti Florencie klášter, protože to byl nadmíru znamenitý kazatel. Štěstěna i Bůh měli Lorenza v nesmírné lásce, a proto všechno jeho podnikání dopadlo šťastně, kdežto podnikání jeho nepřátel nešťastně. Neboť kromě Pazziů ho chtěl zavraždit v Carmine Battista Frescobaldi a v jeho venkovském sídle Baldinotto da Pistoia. Ale oba, a jejich spoluvníci s nimi, si za své nekalé úmysly odpykali spravedlivé tresty. Jeho způsob života, jeho moudrost a štěstí znala a s obdivem uctívala nejen knížata italská, nýbrž i cizí. Uherský král Matyáš¹⁹ mu nejednou projevil svou náklonnost. Sultán k němu vypravil své vyslance, kteří mu odevzdali jeho dary. Vysoká Porta mu vydala Bernarda Bandiniho, vraha jeho bratra. To vše způsobilo, že se mu v Itálii kdekdo obdivoval. Věhlas den ode dne rostl díky jeho moudrosti. Byl totiž v rozhovoru o všech věcech výmluvný a bystrý, v jejich rozhodování moudrý a v provádění rychlý a odvážný. Nelze uvést vady, které by poskvňovaly jeho ctnosti, ačkoliv měl obdivuhodné množství milostných pletek a líboval si ve veselých a kousavě vtipných lidech a v dětských hrách více, než se na takového muže jaksí slušelo, takže ho bylo často vidět uprostřed jeho synků a dcer, jak se účastní jejich zábavy. A tak když někdo pozoroval, jak Lorenzo žije tu bezstarostně, tu zas vážně, viděl v něm dvě různé bytosti, spojené v jakémsi téměř nemožném svazku. Naposledy na něho dolehlo utrpení způsobené ne-

¹⁵ Angelo Poliziano, viz sv. I, s. 318n.

¹⁶ Cristofano, správně Cristoforo Landino, 1424–1498, humanistický literát. Díky Medicejským od roku 1548 přednášel na florentské univerzitě (po Carlu Marsuppinim) rétoriku a poetiku a vykonával významné městské úřady.

¹⁷ Demetrio Calcòndila, 1424–1511, humanista řeckého původu, žák Plethonův, člen kruhu kardinála Bessariona. V letech 1450–55 vyučoval řečtině v Perugii, od roku 1463 v Padově a od roku 1475 ve Florencii. Zde patřili mezi jeho žáky např. Giovanni de' Medici, Poliziano, Marullo, Pico della Mirandola a Johann Reuchlin.

¹⁸ Giovanni Pico della Mirandola, viz sv. I, s. 271n.

¹⁹ Matyáš Korvín (1443–1490), syn vojevůdce Jana Hunyadyho, od roku 1458 král uherský (a chorvatský), od roku 1469 také český a od roku 1485 (titulární) rakouský vévoda.

mocí, která ho velice zkrušila, neboť ho trápily nesnesitelné bolesti žaludku. Ty ho sužovaly tak, že v dubnu roku 1492 ve věku čtyřiačtyřiceti let zemřel. Nikdy nezemřel nejen ve Florencii, ale v celé Itálii nikdo s věhlasem takové moudrosti, ani nikdo, kdo by ve své vlasti způsobil takový zármutek. Hned po jeho smrti měly nastat veliké pohromy a nebe seslalo množství viditelných znamení. Mimo jiné do nejvyššího vrcholu chrámu svaté Reparaty uhodil blesk s takovou prudkostí, že velkou část věže k úžasu a podivu všech lidí zpustošil. Všichni obyvatelé jeho města a všechna italská knížata tudíž nad jeho smrtí truchlili a dávali to viditelně najevo, neboť nebylo jediného knížete, který by ve Florencii ústy svých vyslanců neprojevil nad tímto neštěstím soustrast. Že měli opravdu důvod k zármutku, ukázal krátce nato vývoj událostí. Protože k němu Itálie už nemohla chodit o radu, ti, kteří ho přežili, nedokázali ani uspokojit, ani zkrotit tížádosť Ludovika Sforzy,²⁰ poručníka vévody milánského. Tak začaly hned po Lorenzově smrti klíčit ony zhoubné zárodky, které zanedlouho, protože nebylo nikoho, kdo by je dovedl vyhubit, začaly ničit a dosud ničí Itálii.

Přeložil Josef Čermák

Z MANDRAGORY (Mandragola)

Machiavelliho *Mandragora*, hlavní jeho beletristické dílo, byla složena pravděpodobně v dubnu 1520, téhož roku hrána, tiskem poprvé vydána roku 1524, ač bez data. Je to typická veselohra „erudita“, *učená*, to jest komedie vysokého stylu, podle antických vzorů a forem, a autor se jí vpisuje na linku snah *klasicistických*, v italské renesanci vždy živých. Vzory byly latinské, Terentius a Plautus, z nichž má autor několik typů, a hned typ klamaného manžela, prohnaného dohazovače, omezené ženy. Ale jsou dokonale umělecky aktualizovány na postavy italské společnosti cinquecenta a viděny s tak nelítostnou *ironií* a tak pronikavým darem *přesné observace*, že možno mluvit o velké komedii *realistické*. Zároveň je *Mandragora* i vzornou komedií „charakterovou“: děj je beze zbytku určen a zdůvodněn z mravní povahy hrdinů, libovůli a náhodě není nic ponecháno. Machiavelli-realista je ovšem zároveň realista-*satirický cynik*: vidí přesně, kreslí věrně, ale mravně se nerozčiluje a zlo netrestá, leda hloupost; darebáctví a lest se v jeho světě, stejně jako v dobové společnosti, nemají celkem čeho bát.

²⁰ Ludovico il Moro (Ludvík Mouřenín) z rodu Sforzů (1452–1508), od roku 1481 vládl v Miláně jako regent za nezletilého synovce Giana a po jeho brzké smrti od roku 1481 jako právoplatný vévoda. Byl štědrým mecenášem, zaměstnával např. Leonarda da Vinci. V roce 1499 se Milána zmocnila vojska francouzského krále Ludvíka XII. a rok nato byl Ludovico v boji s Francouzi zajat a uvězněn. Zemřel v roce 1508 v podzemí francouzského zámku Loches. (Srov. též s. 309–313.)

Omezený, ale domýšlivý manžel Nicia (Nikias, zde pan Mikula) touží po dítěti od své mladé ženy Lukrecie, marně. Po Lukrecii samé, stejně marně, touží dvorný Kallimach. Jak se dostane Kallimach do Lukreciiny ložnice? Pomocí darebáka Ligura, společenského příživníka, jenž použije dvou nástrojů: Lukreciiny matky Sostraty, modlářky, propadlé vlivu zpovědníků, a mnicha Timoteje, pravzoru budoucích Tartuffů, obchodníka zbožností. Mikula věří, že to budou drogy, na noc požité, ze kterých Lukrecie otěhotní; bude to ovšem Kallimach, jejíž mladá žena přijme, podléhající „náboženské“ dialektice Timoteje a víře v spolehlivost rad mateřských.

Jen na první pohled jde o nevázaný boccacciovský žert. Erotika je tu vlastně podivuhodně neveselá: Lucrezie je dobývána ryze technicky a velmi nečistou strategií – i zde cíl světlí prostředky – a nakonec se podvoluje pod tlakem manželovy hlouposti a mazanosti Kallimachových přísluhovačů. Soukromý svět se zde chová podle týchž zákonů, jaké Machiavelli zjistil ve světě vysoké politiky.

TŘETÍ JEDNÁNÍ

První výstup

Sostrata, pan Mikula, Ligur

SOSTRATA

Já jsem odjakživa slýchávala, že rozumná hlava si vybere ze dvou zel to menší. Když není jiná pomoc, abyste měli děti, než tahle, chyťte se jí. Když si tím nezatížíte svědomí, chyťte se jí.

MIKULA

Je to tak.

LIGUR

Tak prosím vás zajděte za dcerou, a pán a já půjdeme za jejím zpovědníkem fráterem Timotejem a vyložíme mu, oč běží, abyste se s tím nemusela zdržovat. Uvidíme, co řekne.

SOSTRATA

Tak to uděláme. Vy jděte tuhle; a já vyhledám Lukrecii a rozhodně ji pošlu k fráterovi.

Druhý výstup
Pan Mikula a Ligur

MIKULA

Ty se, Ligure, asi divíš, nač je potřebí dělat takové ciráty, aby si má žena dala říci. Ale kdybys to všechno znal, nedivil by ses ničemu.

LIGUR

Já myslím, že je to z toho, že všechny ženské jsou nedůvěřivé.

MIKULA

V tom to nevězí. Ta ti bývala mírnoučká, že jí nebylo rovné. Ale jednou jí jedna sousedka řekla, když prý složí slib, že vyslechne čtyřicet jitřních v klášteře u Panenky Marie, že určitě přijde do jiného stavu. Ona jej složila a byla tam asi dvacetkrát. A abys věděl, jeden z těch fráterníků za ní začal dolézat, až řekla, že se tam už víckrát neukáže. To je pak těžká věc, když lidi, kteří by nám měli předcházet příkladem, jsou takováhle čeládka. Nemám pravdu?

LIGUR

U všech rohatých, jestli nemáte pravdu!

MIKULA

Od té doby hned našpicuje uši jak zajíc. A i když navenek neřekne nic, uvnitř ti dělá tisíc potíží.

LIGUR

Teď už se nedivím ničemu. A jak potom splnila ten slib?

MIKULA

Dala se z něho vyvázat.

LIGUR

A dobře tak. Ale jestli máte u sebe těch pětadvacet dukátů, co musí člověk v těchhle případech tratit, dejte mi je. Ať jsme s páterem jedna ruka a ať si pak dělá naděje ještě na něco lepšího.

MIKULA

Tu máš, to je ta nejmenší starost. Uškudlím to zase někde jinde.

LIGUR

Tihle mniši jsou rošťáci všemi mastmi mazaní a není divu, protože znají jak naše hříchy, tak ty svoje. Kdo to s nimi nedovede, může se snadlinko přepočítat a nedostane je, kam by chtěl. Nerad bych, až s ním budeme mluvit, abyste všechno

pokazil, protože člověk jako vy, který proleží celý den v knihách, rozumí sic těm lejstrům, ale nevyzná se, jak to v světě chodí.

K sobě:

On je takový hlupák, že mám strach, aby všechno nezapackal.

MIKULA

Řekni mi, co po mně chceš.

LIGUR

Abyste nechal mluvit mne a nemíchal se do toho, dokud vám nedám znamení.

MIKULA

Dobře. A jaké znamení mi dáš?

LIGUR

Zamhouřím oko a kousnu se do pysku. Počkat – uděláme to jinak. Jak je to dávno, co jste s fráterem mluvili naposledy?

MIKULA

Přinejmenším deset let.

LIGUR

To se hodí. Řeknu mu, že jste ohluchl. Vy nebudete na nic odpovídat a nebudete nic říkat, dokud nespustíme hodně nahlas.

MIKULA

Tak to udělám.

LIGUR

A nelamte si s tím hlavu, kdybych říkal něco, co se vám nebude rýmovat s tím, co chceme. Však ono všechno vezme správný konec.

MIKULA

Tak – zdraví došli!

Třetí výstup

Fráter Timotej a paní

TIMOTEJ

Jestli se chcete jít vyznat z hříchů, posloužím vám, jak si budete přát.

PANÍ

Pro dnešek toho nechme. Mám schůzku a stačí mi, když mi poskytnete útěchu jen tak na skok. Odsloužil jste ty mše k Panence Marii?

TIMOTEJ

Ovšem, vzácná paní.

PANÍ

Vemte si teď tenhle zlaťák a služte dva měsíce každé pondělí zádušní mši za mého nebožtíka muže. On byl sice hrozný chlap, ale přece jen tělo člověku nedá spát. Já si nemohu pomoci, ale nejde a nejde mi to z hlavy, jak na to vzpomenu. Co myslíte, je teď v očistci?

TIMOTEJ

Bezpochyby.

PANÍ

Já vám opravdu nevím. Vy to přece znáte, co mi každou chvíli dělal! Ach, kolikrát jsem si vám naříkala! Já se hleděla držet radši zpátky, ale on vám byl takový dotěra! Och Pane Bože na nebesích!

TIMOTEJ

Nemějte pochybnosti. Milost Boží je veliká, a když člověku neschází dobrá vůle, neschází mu ani čas na pokání.

PANÍ

Myslíte, že Turek vpadne tenhle rok do Itálie?¹

TIMOTEJ

Když se nebudete modlit, určitě.

PANÍ

Dejte pokoj! Pámbu s námi a zlý pryč. Já se hrozně bojím toho jejich narážení na kolík. Ale tuhle vidím v kostele jednu paní, ona má ode mne nějakou přízi, musím na slovíčko za ní. Všecko nejlepsi.

TIMOTEJ

Bůh s vámi.

Čtvrtý výstup

Fráter Timotej, Ligur, pan Mikula

¹ Obava, již paní vyslovuje, je ohlasem na nezadržitelný postup osmanských Turků po dobytí Konstantinopole v roce 1453. Hlavní úspěchy Turků přišly ovšem až po Machiavelliho smrti. Sulejman I., zvaný Nádherný, roku 1526 porazil v bitvě u Moháče vojska Ludvíka Jagellonského a maďarský šlechtic Jan Zápoľský dobyl s osmanskou pomocí značnou část Uher. Osmanská vojska pronikla roku 1532 až k Vídni a Benátčané před nimi museli – neúspěšně – hájit své dalmatské državy.

TIMOTEJ

Nejlaskavější ze všech stvoření jsou ženy; a nejnepříjemnější také. Kdo se jich vystříhá, vyhne se nepříjemnostem i užítku. A kdo se s nimi vyráží, má užitek i nepříjemnosti v jednom. Je to svatá pravda, že není růže bez trní. Co vás ke mně přivádí, vzácní pánové? Ale – není to pan Mikula?

LIGUR

Mluvte hodně nahlas. On vám ohluchl tak, že už neslyší ani to nejmenší.

TIMOTEJ

Buďte mi vítán.

LIGUR

Víc nahlas!

TIMOTEJ

Buďte vítán!

MIKULA

A vy buďte zdrav, otče.

TIMOTEJ

Co vás sem přivádí?

MIKULA

Všecko nejlepší.

LIGUR

Mluvte ke mně, otče, protože kdybyste chtěl, aby vám rozuměl on, musil byste vzbouřit celé náměstí.

TIMOTEJ

Co si ode mne přejete?

LIGUR

Tady pan Mikula a ještě jeden vzácný pán, řeknu vám potom který, by rádi dali rozdat na almužnách pár set dukátů.

MIKULA

Aby tě kolera –!

LIGUR

K čertu, buďte zticha, tak moc to nebude. – Těm jeho řečem se, otče, nedivte. Je hluchý jak poleno, občas se mu zdá, že něco slyší, a odpovídá z cesty.

TIMOTEJ

Jen pokračuj. A nech ho, ať si mluví, co chce.

LIGUR

Část těch peněz tu mám s sebou. Rozhodli se, že prý je máte rozdělit vy.

TIMOTEJ

S radostí.

LIGUR

Ale než dojde na almužny, musíte nám pomoci s jednou věcí, co potkala zde pána. A můžete nám pomoci jenom vy, a běží tady o všecku čest jejich domu.

TIMOTEJ

Copak je?

LIGUR

Já nevím, jestli znáte Kamila Trhlotu, tuhle pánova synovce.

TIMOTEJ

Ano, znám.

LIGUR

Odjel před rokem za obchody do Francie, a protože nemá ženu – ona umřela –, nechal tu dceru na vdávání pod ochranou v jednom klášteře, nezáleží zatím na tom, v kterém.

TIMOTEJ

A co bylo dál?

LIGUR

Dál bylo to, že buď nedávaly jeptišky pozor na ni, nebo si nedávala ona pozor na sebe, zkrátka najednou byla v čtvrtém měsíci, takže jestli se to nějak rozumně nespraví, na doktora, na jeptišky, na děvče, na Kamila a na celý dům Trhlotů padne hanba. A doktor si tu pohanu tolik bere k srdci, že se zavázal, když se to neprozradí, věnovat tři sta dukátů pro milosrdenství boží!

MIKULA

Třesky plesky!

LIGUR

Buďte ticho! A vám je dá na rozdání a jenom vy a abatyše nás z toho můžete dostat.

TIMOTEJ

A jak?

LIGUR

Když přemluvíte abatyši, aby dala děvčeti kapky, po kterých potratí.

TIMOTEJ

To je věc na pováženou.

LIGUR

Podívejte se, kolik dobrého z toho vzejde: zachováte čest klášteru, děvčeti a rodičům. Vráťte otcu dceru, zavážete si tuhle pána a celou jeho přízeň. Rozdáte tolik almužen, kolik se jich jen z těch tří set dukátů dá rozdat. A z druhé strany ublížíte leda žďabci nenarozeného masa, který nemá kusa citu a mohl by přijít k utracení na tisíc způsobů. Já si myslím, že dobrá věc se pozná podle toho, že udělá dobře mnoha lidem a že se po ní mnoho lidí cítí dobře.

TIMOTEJ

Budiž, jménem Páně: staň se, jak chcete. Kvůli Bohu a z křesťanského milosrdenství musíme být hotovi ke všemu. Řekněte mi ten klášter a dejte mi ty kapky. A jestli myslíte, i ty peníze, abych mohl začít prokazovat nějaké dobrodiní.

LIGUR

Teď vidím, že jste opravdu takový duchovní, za jakého jsem vás vždycky měl. Vezměte tuhle část peněz. Ten klášter je... Počkejte, prosím vás. Tuhle z kostela na mne kývá jedna paní. Hned jsem zpátky. Počkejte zatím s panem Mikulou, řeknu jí jen dvě slovíčka.

Pátý výstup

Fráter Timotej a pan Mikula

TIMOTEJ

V kolikátém je to děvče měsíci?

MIKULA

Já jsem jak u vyjevení.

TIMOTEJ

Povídám, v kolikátém je to děvče měsíci?

MIKULA

Pámbu ho zatrať.

TIMOTEJ
Proč?

MIKULA
Aby ho čert vzal!

TIMOTEJ
Připadám si jak ve zvěřinci. Mám co dělat s jedním bláznem a jedním hluchým. Jeden si uteče a druhý neslyší. Ale cinkají-li tvrdým na dřevo, tím víc z nich budu mít. Tuhle se už zase vrací Ligur.

Šestý výstup
Ligur, fráter Timotej a pan Mikula

LIGUR
Buďte ticho, pane! Ach otče, nesu velikou novinu!

TIMOTEJ
Jakoupak?

LIGUR
Ta paní, se kterou jsem mluvil, mi povídala, že to děvče potratilo samo od sebe.

TIMOTEJ
Dobře. Almužna je v loži.

LIGUR
Co povídáte?

TIMOTEJ
Povídám, že byste měl tím spíš dát na almužnu.

LIGUR
Almužna bude, kdy budete chtít. Ale musíte doktorovi prokázat jinou službičku.

TIMOTEJ
Co to má být.

LIGUR
Taková záležitost, ze které kouká méně potíží a pohoršení, víc příjemností pro nás a větší užitek pro vás.

TIMOTEJ

Copak? Jsem s vámi jedna ruka. Uzavřel jsem s vámi, myslím, takové přátelství, že není nic, co bych pro vás neudělal.

LIGUR

Řeknu vám to radši v kostele mezi čtyřma očima, a doktor ať na nás klidně počká tady. Hned jsme zpátky.

MIKULA

Jako by se stalo.

TIMOTEJ

Pojďme!

Sedmý výstup

Pan Mikula sám

Je den, anebo noc? Bdím, anebo spím? Mám v hlavě, a neměl jsem dnes ještě kapku v ústech. Pro samé třesky plesky zapomeneme říci fráterovi, oč nám běží, on mu napovídá něco jiného, a pak ještě chce, abych dělal, že jsem hluchý. To bych si musel zalepit uši smůlou, abych neslyšel, co plácá! A bůhví proč a nač. Najednou jsem lehčí o pětadvacet dukátů, a o mé záležitosti ještě nepadlo slovo. A teď mě tu nechají civět jak tele na nová vrata. Aha, už jdou zpátky. Hrom do nich, jestli ještě nemluvili o mé věci!

Osmý výstup

Fráter Timotej, Ligur a pan Mikula

TIMOTEJ

Pošlete sem ty ženy. Já vím, co mám dělat. A jestli má autorita něco platí, dnes večer uzavřeme kopulaci.

LIGUR

Fráter Timotej je ochotný ke všemu, pane Mikulo. Jen je zapotřebí, aby paní přišly.

MIKULA

To je radost, tos mi udělal radost! A bude to kluk?

LIGUR

Určitě kluk.

MIKULA

Až z toho pláču dojetím.

TIMOTEJ

Odeberte se do kostela. Počkám na paní tady. Stoupněte si stranou, aby vás neviděly. Až zase odejdou, povím vám, co mi řekly.

Devátý výstup

Fráter Timotej sám

Teď nevím, kdo vlastně koho vyvedl na věž. Ten ničema Ligur mě tou první povídkou přišel jen zkoušet. Kdybych mu na ni byl nepřikývl, nebyl by mi řekl to druhé, aby zbytečně neprozradil, co mají za lubem. A pak si s tou falešnou historkou nedělali nejmenší starost. Pravda, v tom jsem se dal vyvést na věž já. Ale i tak mi to bylo na prospěch. Pan Mikula a Kallimach jsou boháči a z jednoho jako z druhého se dá pro ten nebo pro onen ohled leccos vytlouci. Celá věc zůstane v tajnosti – jim záleží na tom, aby drželi jazyk za zuby, zrovna tak jako mně. Děj se co děj, nemá čeho litovat. Ovšem, bez potíží to sotva půjde, protože paní Lukrecie je chytrá a řádná. Nic nevadí, chytnu ji právě za tu řádnost. A ženy mají všechny krátký rozum. Jak ze sebe některá dokáže vypravit rozumné slovo – to s tím hned nadělá! Mezi slepými je jednooký králem. Á, tuhle ji máme, i s matkou. Ta stará je pěkná husa. Ale pro mne to bude veliká pomoc, abych mladou dostal, kde ji chci mít.

Desátý výstup

Sostrata a Lukrecie

SOSTRATA

Já myslím, že víš, dceruško, že mi na tvé pověsti záleží jako na ničem jiném pod sluncem, a že bych ti neradila nic než to nejlepší. A já jsem ti řekla a říkám ti znova: Jestli ti fráter Timotej řekne, že si tím neobtěžíš svědomí, udělej to bez rozmýšlení.

LUKRECIE

Já jsem se odjakživa bála, že pana Mikulu přání mít děti ještě dožene k nějakému nerozumu. Proto také vždycky, když mi s něčím přišel, dávala jsem si dobrý pozor a držela jsem se zpátky. Zvlášť po tom, co se mi stalo u fráterů od Panenky Marie, jak víte. Ale z toho ze všeho, co po mně chtěl, tohle mi připadá nejohavnější. Takhle si mám nechat zhanobit tělo a ještě má kvůli mně mít někdo smrt z toho, že mě zhanobil. Já myslím, i kdybych zůstala jediná na celém světě

a kdyby se skrze mne mělo obnovit lidské pokolení, že bych se nesměla dopustit něčeho takového!

SOSTRATA

V těchhle věcech se já, dceruško, nevyznám. Promluv s fráterem, uvidíš, co ti řekne, a pak udělej, co ti poradí on, my a všichni lidi, kteří to s tebou dobře myslí.

Jedenáctý výstup

Fráter Timotej, Lukrecie, Sostrata

TIMOTEJ

Buďte mi vítány! Já vím, co se ode mne chcete dozvědět, pan Mikula už tu byl. Věru, dvě hodiny jsem proležel v knihách a studoval případ. A po mnohém zkoumání shledávám mnoho věcí, které jak v celku, tak v jednotlivostech mluví pro nás.

LUKRECIE

Mluvíte vážně, nebo si tropíte šašky?

TIMOTEJ

Ale, vzácná paní Lukrecie, jsou tohle věci pro šaškování? Znáte mě teprv ode dneška?

LUKRECIE

No, otče – ale tohle mi připadá nejohavnější ze všeho, co jsem kdy slyšela.

TIMOTEJ

Věřím vám, vzácná paní. Ale nerad bych, abyste takhle ještě někdy mluvila. Mnohé věci nám z dálky připadají hrozné, nesnesitelné, ohavné. A když k nim přijdeš blíž, ukáže se, že jsou zcela lidské, snesitelné a důvěrně blízké. Proto také přísloví praví, že horší je strach než sama bída. A to je právě náš případ.

LUKRECIE

Kdyby to Bůh chtěl!

TIMOTEJ

Chtěl bych se vrátit k tomu, co jsem říkal na počátku. Pokud jde o vaše svědomí, musíte se řídit zásadou: Kde dobro je jisté a zlo je nejisté, nesmíme opouštět ono dobro pro strach před oním zlem. Zde máme dobro jisté – totiž, že přijdete do pozeňnaného stavu a přivedete milému Pánubohu jednu duši. A zlo je nejisté – totiž že muž, který s vámi bude ležet po těch kapkách, musí zemřít. Neboť

najdou se také takoví, kteří z toho neumřou. Ale protože ta věc je pochybná, je správné, aby se pan Mikula nevydával do nebezpečství. Pokud jde o to, že by akt sám byl hříchem, to je povídačka, protože hřeší vůle, a nikoliv tělo. Hřích má příčinu v nelibosti manželově, kdežto vy se mu tím zalíbíte. Hříšník se pachtí po libosti, kdežto vy pociťujete nelibost. A mimo to u všeho musíme míti na zřeteli cíl. Vaším cílem je, abyste zaplnila jedno místo v ráji a abyste uspokojila svého manžela. V bibli jest psáno o dcerách Lotových, jak měly za to, že zůstaly na světě samy. I spaly se svým otcem. A protože jejich úmysl byl dobrý, nezhřešily.

LUKRECIE

O čem mě to přesvědčujete, otče!

SOSTRATA

Jen se nech přesvědčit, dceruško! Nevidíš, že žena bez dětí nemá kouska domova? Umře jí muž a zůstane jak ten pes, ode všech opuštěná.

TIMOTEJ

Přísahám vám při této posvěcené hrudi, vzácná paní: poslechnete-li v této věci manžela, nezatížíte si tím svědomí o nic více, než kdybyste pojedla v pátek masa. A to je hřích, který smyje svěcená voda.

LUKRECIE

K čemu mě to přivádíte, otče!

TIMOTEJ

Přivádím vás k věcem, pro které budete mít navždycky důvod, abyste se za mne modlila k Bohu. A za rok z nich budete cítit větší uspokojení než dneska.

SOSTRATA

Udělá všechno, co budete chtít. Uložím ji dnes k spaní raději sama. Z čeho máš strach, nekňubo? Padesát jiných ženských tady v kraji by za to děkovalo nebesům!

LUKRECIE

Souhlasím tedy. Ale nevím, jestli se rána dočkám ještě živa.

TIMOTEJ

Neobávej se ničeho, dcero. Budu za tebe prosit Boha. Pomodlím se k archandělu Rafaelovi, aby tě provázel. Jděte s Bohem. A připravte se na ono mystérium, které se naplní dnes večer.

SOSTRATA

Mír s vámi, otče.

LUKRECIE

Bůh mi pomáhej! A Panna Marie, ať mě nepotká nic zlého!

Dvanáctý výstup

Fráter Timotej, Ligur, pan Mikula

TIMOTEJ

Hej! Ligure, pojdte ven!

LIGUR

Jak to vypadá?

TIMOTEJ

Dobře. Odešly domů odhodlané ke všemu. A obtíže s tím nebudou žádné – matka prý zůstane s ní a uloží ji sama ke spaní.

MIKULA

Opravdu?

TIMOTEJ

Bodejť! Vy jste se uzdravil z hluchoty?

LIGUR

Svatý Kašpar ho navštívil svou milostí.

TIMOTEJ

Musíte mu zasvětit obraz, abyste měli přece příležitost k trachtaci, a já z toho vašeho prospěchu také něco měl.

MIKULA

To sem nepatří. A nebude žena dělat cavyky s tím, co na ní chci?

TIMOTEJ

Říkám vám, že ne.

MIKULA

Já jsem nejšťastnější člověk pod sluncem.

TIMOTEJ

To vám věřím. Vy budete mít kluka – a kdo nemá, aťsi nemá!

LIGUR

Jděte si teď, bratře, po svých modlitbách, a když bude ještě něčeho zapotřebí, přijdeme za vámi. Vy jděte, pane, za ženou, abyste ji udržel při tom rozhodnutí.

Já vyhledám mistra Kallimacha, aby vám poslal kapky. A v sedm se dejte zase vidět, ať můžeme připravit skutek, který se má naplnit v deset v noci.

MIKULA

Máš pravdu. Sbohem!

TIMOTEJ

Bůh s vámi!

Píseň

Jak líbezně lest chutná,
když dojde k toužně vysněnému cíli –
ta tam je strážení smutná
a v nektar sládnou trpkosti, jež byly.
Ó léku vzácné síly!
Tys zbloudilcům louč světla z temnot nouze;
tvá účinnost je jistá –
když blažíš druhé, tvoje láska získá;
ty přemáháš – svou svatou radou pouze –
moc jedů, skal a kouzel.

Přeložil Jaroslav Pokorný

FRANCESCO GUICCIARDINI

1483–1540

Rodák z patricijské rodiny florentské, oddané Medicejcům, Guicciardini po právnických studiích doma i ve Ferrare a Padově (1498–1505) provozuje práva a přednáší na florentské univerzitě. Setkal se v té době s Machiavellim a navázal s ním přátelství. Dvacet let politického a diplomatického veřejného působení, velmi obratného a úspěšného, počíná mu, ještě mladému, roku 1512, kdy je jmenován vyslancem Florencie u Ferdinanda Katolického ve Španělsku. Poté spravuje z pověření medicejského papeže Lva X. severní provincie Církevního státu (Modena, Reggio). Po nástupu dalšího medicejského papeže Klimenta VII. (1523) je jmenován velitelem Romagne a později papežovým poradcem. Přiměl Klimenta VII. k vyvození vojenského spolku proti Karlu V. (Cognacká liga), v jehož důsledku došlo k tragickému vyplenění Říma („sacco di Roma“ 1527) a k vypuzení Medicejských z Florencie. Tento nezdar jej přiměl dočasně opustit vysokou politiku. Po návratu Medicejských se Guicciardini po papežově boku podílel na znovupevňování medicejské moci. Sloužil vévodovi Alessandrově de' Medici do jeho zavraždění Lorenzinem de' Medici roku 1537. Alessandrův nástupce Kosmas (Cosimo) II. mu nevěří a nepřeje, Guicciardini tráví tedy poslední svá léta v ústraní v Arcetri.

Jeho historické spisy vznikají v přestávkách přeplněného života, kdy je zbaven možnosti veřejně působit. Jsou to zvláště: *Dějiny Florencie* (Storie fiorentine; napsáno v letech 1508–1509) a *Dějiny Itálie* (Storia d'Italia; pokračují v dějinách Machiavelliho, tj. od roku 1534, kdy je v Itálii konsolidována španělská nadvláda; napsáno během druhého ústraní let 1537–1540; vyšly roku 1561 ve Florencii – první část, a roku 1564 v Benátkách – část druhá, poprvé úplně roku 1776).

Vedle prací dějepisných psal Guicciardini i díla politicko-úvahová. *Rozprava o vládě ve Florencii* (Dialogo del reggimento di Firenze, 1525) je situována do roku 1494, kdy byla po vyhnání Medicejských zřízena první republika: oponent republikánů Bernardo del Nero (mluvčí Guicciardiniho názorů) tu nabádá k nedůvěře v ideální řešení, jež nutně vedou ke krajnostem. *Úvahy o Machiavelliho Rozpravách* (Considerazioni sui Discorsi del Macchiavelli, 1529) kritizují Machiavelliho pokus hledat návody ke správnému řešení v římské historii; podle Guicciardiniho jsou dějiny neustále v pohybu a nelze se z nich ničemu pro budoucnost naučit. *Politické a občanské připomínky* (Ricordi politici e civili, 1529) jsou souborem 400 aforismů (nového žánru), jenž učí – pro autora příznačně – nedůvěřovat apriorním teoriím a zkoumat každý případ jednotlivě.

Guicciardini je vlastní dědic a pokračovatel myšlení Machiavelliho, je mu roven pronikavostí rozumového úsudku a znamenitou znalostí reálných sil a nutností sociálního života; postrádá však Machiavelliho idealismus, jeho vášnivého zapálení pro národní dobro, jeho živlu citového a smyslu estetického. Je duch povýtce *pozitivní* a *utilitární*. Pojem, okolo něhož se u něho vše točí, je pojem *efektivní moci*, a před tou je vždy ochoten uctivě

se sklonit a *prakticky* ji uznat: sám teoretický republikán, bude vždy sloužit silným uchvatitelským jedincům Medicejcům. Je až do morku kosti člověkem *reálně dané* konjunktury poměrů. Žádá jen, aby vítězná moc udržovala sociální *pořádek*.

**ZE ZPRÁVY ZE ŠPANĚLSKA, SEPSANÉ FRANCESKEM GUICCIARDINIM,
VYSLANCEM U FERDINANDA KATOLICKÉHO**
(*Relazione di Spagna, scritta da Francesco Guicciardini
ambasciatore a Ferdinando il Cattolico*)

Na španělském dvoře pobýval Guicciardini jako florentský vyslanec v letech 1512–1513. Soubor jeho zpráv je rozsáhlý: vytvořil posléze celý jeden svazek souborného vydání jeho nepublikovaných textů (*Opere inedite di Francesco Guicciardini*, ed. Giuseppe Canestrini, sv. 6: *La legazione di Spagna ossia carteggio tenuto dal Guicciardini ambasciatore della Repubblica Fiorentina a Ferdinando il Cattolico 1512–1513*, Firenze, M. Cellini 1864; náš úryvek se nachází na s. 175–178). Mladý Guicciardini tu již osvědčuje pozoruhodnou schopnost pozorovat, soustřeďovat informace a vyhodnocovat získané poznatky.

ŠPANĚLÉ

MUŽOVÉ TOHOTO NÁRODA JSOU HUBENÍ A OSM AHLÍ V TVÁŘI; mají černé vlasy a malou postavu; povahy jsou pyšné a jsou přesvědčeni, že se jim žádný jiný národ nevyrovná; při hovoru velmi vynášejí své věci a snaží se vzbudit co největší dojem: milují málo cizince a chovají se k nim velmi hrubě; mají rádi válku, snad více než všechny ostatní křesťanské národy; hodí se pro ni, protože jsou svižných postav a velmi obratní a hbití; a v boji velmi lpí na cti, a aby ji neposkvrnili, většinou nedbají smrti. Je pravda, že nemají mnoho dobrých pěších vojáků, nýbrž s oblibou bojují kopím; vede je k tomu kraj, kde se rodí koně, kteří se výborně hodí k tomu druhu boje; a také bojují raději na koni kopím než pěšky mečem; to způsobily neustálé války s Maury, kteří si velmi libují v tomto druhu boje; jejich lehčí jezdci nepoužívají luků, pouze kopí, takže se nemohou příliš uplatnit v boji muže proti muži. Hodí se spíše k pronásledování a k vyvolávání zmatku v zadním voji, k rušení zásobování a k způsobování potíží podobného druhu než k otevřenému a čelnímu útoku na nepřítele. Pěchota, zvláště pěší oddíly dnešního kastilského království, je dnes velmi proslulá a je považována za velmi dobrou; a soudí se, že vyniká nad všechny ostatní v obraně

a v dobývání území, v druhu boje, kde velmi záleží na tělesné obratnosti a hbitosti; z toho důvodu a pro svého bojovného ducha vynikají dnes dokonce i v otevřeném boji, takže se lze hádat o to, jsou-li lepší v otevřeném poli Španělé nebo Švýcaři; rozhodnutí té pře ponechávám druhým.¹

Španělé začínají dnes bojovat v sevřeném útvaru po švýcarském způsobu a já nevím, zda to odpovídá jejich povaze; neboť když stojí v tom otevřeném šiku a tvoří zeď, nemohou využít své pohyblivosti, což je právě to, čím vynikají nad ostatními. Všichni chodí se zbraněmi, neboť jich používali v dávných dobách nejenom v bojích proti cizincům, nýbrž také často v sporech mezi sebou; a tak se každý den buď rvali, nebo bojovali. Proto mělo Španělsko mnohem víc vojáků na koni, než má dnes, a mnohem lépe vycvičených; ale za vlády královny Isabelly byli přinuceni žít v míru a v kázni a také soudy dbaly více na spravedlnost. A proto jsem toho názoru, že Španělsko nemá dnes takovou sílu ve zbrani, jako mívalo kdysi.

Ačkoliv jsou považováni za lidi bystré a chytré, přece však nevynikají v žádném umění řemeslném nebo svobodném; skoro všichni řemeslníci na královském dvoře jsou buď Francouzi, nebo příslušníci jiných národností. A stejně nepěstují obchodování, považují je za nečestné, neboť každému straší v hlavě, že je něco lepšího; než by se věnovali obchodu nebo nějakému řemeslu, raději se živí za pár haléřů zbraněmi, nebo slouží v bídě a v nuzotě nějakému grandovi, nebo přepádávají lidi na silnicích, jak se to často stávalo před vládou dnešního krále; dnes už se začali sem tam zajímat o řemesla a v některých krajích Španělska se dnes vyrábějí šarlatová sukna a látky nahoře protkávané zlatem, jako na příklad ve Valencii, Toledu a v Seville; ale národ jako celek tomu nepřeje. A jejich řemeslníci pracují jenom tak dlouho, pokud je k tomu nutí bída, a potom si tak dlouho šetří ruce, až utratí, co vydělali; to způsobuje, že výrobky lidských rukou jsou tam velmi drahé. A totéž dělají také sedláci, kteří obdělávají půdu: nedostaneš je k práci, jen když to opravdu musí být; obdělávají však mnohem méně půdy, než by mohli obdělat; a to, co obdělávají, vypadá tak, že by člověk plakal. Je tam velká chudoba a já si myslím, že tím není ani tolik vinna povaha krajiny, jako spíše jejich povaha, jež se tvrdošijně vzpírá práci; neodcházejí do ciziny, jiným národům posílají spíše suroviny, jež jim dává jejich země a pak si je od nich kupují v podobě výrobků, jak je to vidět u vlny a hedvábí, které prodávají jiným, a pak od nich kupují sukna vlněná a hedvábné látky.²

1 Proslulá *kastilská pěchota*, složená ze žoldnérů z povolání, obsahující šiky mušketyrů a šiky pikovníků a opatřená i polními děly, příčina mnoha španělských vítězství, přestala být nejlepší *zbrání* Evropy teprve koncem třicetileté vojny, roku 1643, když ji Velký Condé u Rocroi potřel novou taktikou.

2 Guicciardinioho analýza důvodů strašlivé pauperizace Španělska, jež se spolehlo na příliv zlata a stříbra z kolonií, a zanedbalo průmysl, obchod, řemesla a práci, je znamenitá a obstojí ještě dnes.

A chudoba nutně způsobuje, že jsou od přirozenosti velmi ubozí; kromě několika grandů tohoto království, kteří žijí ve velké nádheře, žijí ti ostatní v chatrčích v nepředstavitelné bídě; a chtějí-li si přesto vyhodit z kopyta, tu se vystrojí, sednou na mulu a venku utratí víc, než nechali doma; doma žijí ve svrchované nuzotě a jejich život je tak skromný, že to vzbuzuje podiv. A třebaže umějí žít z mála, přesto se u nich projevuje touha po zisku; jsou dokonce děsní lakomci, a třebaže se nevyznají v žádném umění, dovedou krást jako straky; za dávných dob, kdy bylo v království méně spravedlnosti, hemžilo se všude vrahy; podporoval je v tom ráz krajiny, která je na mnoha místech hornatá a málo obydlená. A protože jsou prohnaní, výborně kradou; ale říká se, že lepším pánem je Francouz než Španěl, třebaže oba dva národy odírají své poddané; ale Francouz vyžděné peníze zase ihned utratí, kdežto Španěl je hromadí: a Španěl také jistě umí lépe krást, protože je prohnanější.³

Přeložil Václav Čep

Z FLORENTSKÝCH DĚJIN (Storie fiorentine)

Guicciardiniho nedokončené mladistvé dílo *Florentské dějiny* referuje o událostech let 1378–1509, začíná tedy vzpourou ciompiů a končí poslední fází války Florencie s Pisou, zevrubněji jsou však pojednány především události od vpádu Karla VIII. do Itálie, vyhnání Piera de' Medici a Savonarolova nástupu k moci, tedy blízká a ověřitelná minulost. Guicciardini si je už zde plně vědom faktu, že medicejská republika se rodí jako plod krize, v důsledku střetu s velmocenskými ambicemi Francie, který znamená konec dosavadní politické rovnováhy italských států a mírové koexistence. Zařazujeme Guicciardiniho úvahu o roli Girolama Savonaroly: věcnou, korektní, bez vyhraněného stranictví.

³ Výborná, neboť čerpaná z konkrétního poznání, je i zlomyslná Guicciardiniho analýza národních povah francouzské a španělské: oba národy poznal empiricky v jejich zemích i doma, v Itálii, o kterou se Francouzi a Španělé v té chvíli již válečně hrdí. Renesanční Ital Guicciardini, ačkoliv jeho země je již pouhým objektem francouzské a španělské politiky, neslevil ze svých pocitů kulturní nadřazenosti vůči *barbarům*.

ATAK POTUPNĚ ZAHYNUL FRA GIROLAMO SAVONAROLA.¹ JE zcela namístě se zmínit trochu šířeji o jeho vynikajících vlastnostech, neboť za našich dob neviděli nikdy naši otcové a dědové mnicha oplývajícího tolika přednostmi, který by se těšil takové důvěře a takové vážnosti jako on. Dokonce i jeho protivníci doznávají, že se vyznal důkladně v mnoha vědách, zvláště ve filosofii, kterou tak dobře ovládal a již tak dobře používal, kde se mu to hodilo, jako by si ji byl sám vymyslel; a nade všecko byl doma v Písmu Svatém, takže se obecně věří, že už několik století nežil člověk, který by se mu vyrovnal; byl vynikajícím odborníkem nejen v literatuře, nýbrž také v záležitostech, jež se týkají správy obce a věcí obecných, kterým náramně rozuměl, jak podle mého soudu dokazují jeho kázání; v tom oboru vynikl svou znamenitostí nad všechny své vrstevníky, neboť jeho výmluvnost nebyla strojená a násilná, nýbrž přirozená a lehká; měl kostel vždycky nabitý a byl tak oblíben, že to byl hotový zázrak, neboť kázal nepřetržitě po mnoho let nejenom v postě, nýbrž na mnoha výročních svátcích ve městě, jež oplývá velmi bystrými a zlomyslnými lidmi, a kde si ti nejlepší kazatelé udrží svou slávu nanejvýš jeden či dva posty a pak jejich sláva rychle bledne; a jeho přednosti u něho vystupovaly tak jasně a tak živě, že je svorně uznávali stejně jeho protivníci jako jeho příznivci a přívrženci.

Ale předmětem sporu zůstává dále jeho život, a tu se názory velmi liší. Nutno zde poznamenat, že měl-li nějakou slabost, pak pouze slabost přetvářky, jež byla vyvolána jeho pýchou a touhou po slávě. Neboť i nejpřísnější soudce jeho života a mravů v něm nenajde ani nejmenší stopy po lakomství, smyslnosti nebo po jiných vášních nebo lidských křehkostech, nýbrž naopak mnoho důkazů hluboké zbožnosti, lásky, modliteb a kázně, které nezůstávaly na povrchu, nýbrž šly ke dřeni božského kultu; při podrobném zkoumání těchto věcí se nenajde sebemenší chybička, třebaže jeho utrhači dělali všecko možné, aby ho při ní přistihli. Jeho úsilí o dodržování dobrých mravů bylo podivuhodné a zasluhovalo vsí úcty, a ve Florencii se nikdy nežilo životem tak zbožným a bezúhonným jako za jeho času; to všecko vzalo po jeho smrti takový obrat, že bylo zřejmo, že on byl oporou a původcem všeho dobrého. Už se nehrály na veřejnosti hazardní hry, jenom v soukromí, a to ještě se strachem, byly zavřeny krčmy, kde se obvykle shromažďuje nevázaná a zkažená mládež; zmizela sodomie, kterou stíhaly těžké tresty; ženy většinou odložily neslušné a necudné šaty; skoro všichni mladí chlapci byli vytrženi z bahna neřesti a přinuceni žít životem zbožným a mravným; jeho zákrokem byli svěřeni dominikánskému řádu, ostříhány jim vlasy nakrátko a vytvořeny z nich družiny, které obcházely kostely a kamenovaly a spílaly mu-

¹ Srov. sv. I, s. 450n.

žům neřestným a hráčům a ženám oblečeným příliš necudně; za karnevalu sbírali kostky, karty, líčidla, necudné knihy a obrazy a spalovali je veřejně na náměstí de' Signori² a v den, který býval dnem bezpočetných ničemností, konali procesí s velkou zbožností a bezúhonností; všichni dospělí mužové žili náboženským životem, chodili na mši, na nešpory a na kázání, často přistupovali ke zpovědi a k přijímání; v den karnevalu se hrnuly ke zpovědi spousty lidí; dávalo se mnoho almužny a konalo se mnoho skutků milosrdenství. A on po celý ten den utvrzoval lidi v tom, aby se vzdali nádhery a marnosti a aby se vrátili k prostotě života náboženského a křesťanského; a k tomuto cíli navrhl zákony o špercích a šatech žen a chlapců, proti kterým vznikl u jeho protivníků takový odpor, že v Radě neprošly, kromě zákona o chlapcích, a ty *etiam*³ nebyly dodržovány. Jeho kázání způsobila, že do jeho řádu vstoupilo velmi mnoho bratrů, mužů každého věku a společenského postavení, a mezi nimi bylo mnoho urozených mladíků a synků z prvních městských rodin; a mužů dospělých a vynikajících: Pandolfo Rucellai, který byl členem Rady desíti a který byl určen za posla ke králi Karlovi;⁴ messer Giorgio Antonio Vespucci a messer Malatesta, kteří byli kanovníky u Santa Liperata a vynikali svou učeností a vážností života; vynikající lékař a vzorný člověk Pietro Paolo da Urbino; Zanobi Acciajuoli, známý odborník v latině a řečtině; a mnoho jiných mužů podobných. A tak se stalo, že se v celé Itálii nenašel klášter, který by se byl vyrovnal jeho klášteru: vedl mladé lidi k studiu, a to nejenom latiny, nýbrž také řečtiny a hebrejštiny, takže byla naděje, že se stanou ozdobou církve. Tím si získal velké zásluhy o věci duchovní, a stejně velké zásluhy si získal také o město a záležitosti veřejné.

Po vypuzení Pietra⁵ a po ustavení Parlamentu byla země velmi rozvrácena; přátelé starého režimu⁶ byli tak nenáviděni, že bylo nebezpečí, že je přes všecko úsilí Francesca Valoriho a Piera Capponiho⁷ nic nezachrání před hromadným zničením, což by bývala veliká pohroma pro obec, neboť mezi ně patřilo mnoho mužů dobrých, moudrých a bohatých, ze slavných rodů s bohatým příbuzenstvem; a kromě

2 Na hlavním náměstí města, před palácem Signorie (dnešní radnici), na hlavním veřejném a politickém shromaždišti lidu.

3 Etiam = rovněž (lat.).

4 Pandolfo Rucellai – florentský obchodník a finančník, pověřovaný významnými úřady; do dominkánského řádu vstoupil v roce 1495 jako otec Santi Rucellai. Karel – francouzský Karel VIII. z Valois, který roku 1494 zahájil tzv. italské války, a na svém tažení do Neapole, na jejíž království si činil nároky, byl ve Florencii vlídně přijat. Příchod Francouzů na italskou půdu byl počátkem renesance ve Francii.

5 Totiž Piera Medicejského, málo schopného syna samovládcy Vavřince Velkolepého (1492); mladší jeho bratr Giovanni, v třinácti letech kardinál, je budoucí papež Lev X.

6 Stranici Medicejců.

7 Francesco Valori (1439–1498) – čtyřnásobný gonfaloniere, původně straník Medicejských, vyznamenávaný Lorenzovou přízní, po Lorenzově smrti hlava tzv. „piagnonů“ (brečounů), podporujících Savonarolu; po Savonarolově pádu v roce 1498 byl lynčován. Piero Capponi (1446–1496) – významný obchodník a bankéř, pověřovaný Lorenzem vojenskými a diplomatickými úkoly; po nástupu Savonaroly hájil ekonomické zájmy města a rozhodně nepatřil k „piagnonům“.

toho vznikala velká nejednotnost mezi rodinami vládnoucími, jak se to ukázalo například v Radě dvacíti; jeden sočil na druhého, protože mezi nimi bylo více mužů stejné proslulosti, a ti všichni si dělali nárok na první místo; z toho vyplývala pořád nějaká novota, svolávání občanů do sněmu, posílání do vyhnanství a změna za změnou; a nakonec možná hrozil násilný návrat Pietrův, doprovázený nesmírným krveprolitím a zničením města. Savonarola sám zarazil všechny tyto náporů a všechno to kolotání, zřídil Velkou radu a tak nasadil uzdu všem těm, kteří se chtěli vyvýšit; zavedl odvolání k signorii, což se stalo záchranou občanů; vyhlásil obecný mír, což znamenalo, že lidé ztratili možnost trestat své spoluobčany z bývalého medicejského státu pod záminkou, že pošilhávají po starém zřízení.

Tyto jeho zákroky se bezpochyby staly záchranou státu, a jak on správně prohlašoval, šly k duhu nejenom těm, kteří se nově dostali k vládě, nýbrž i těm, co v minulosti vládli; a jeho působení bylo vskutku tak blahodárné, že to vypadalo, že se uskutečňují některá jeho kázání,⁸ a že velmi mnoho lidí dlouho potom věřilo navzdory jeho exkomunikaci a procesu, že byl skutečným poslem Božím a prorokem. Já o tom pochybuji a moje mínění není nijak ustálené: skládám se na čas, který všechno objasňuje, budu-li žít tak dlouho; byl-li to člověk dobrý, jsem přesvědčen, že jsme viděli za našeho času velkého proroka; byl-li to člověk zlý, pak musíme doznat, že jsme viděli velikána, který měl ducha, nadání a velkou vynalézavost, neboť kromě svého vzdělání dovedl předstírat před očima všech lidí velké věci a nikdy nebyl přistižen při podvodu.

Přeložil Václav Čep

Z ROZPRAVY O VLÁDĚ VE FLORENCII (kn. II)

(Dialogo del reggimento di Firenze)

Politický traktát *Rozprava o vládě ve Florencii* byl napsán v letech 1521–1525. Impulsem k jeho napsání byla zřejmě smrt Piera de' Medici (1519), která znovu otevřela otázku florentského zřízení. Kniha, koncipovaná jako dialog datovaný do roku 1494, není ovšem psána jako bezprostřední návod politického řešení, ale je to obsáhlá rekapitulace nedávné florentské historie, doprovázená teoretickou reflexí, která nenabízí ideální modely, a pohybuje se striktně v mezích možného. Mluvčími rozpravy jsou Bernardo del Nero, vlivný politik éry Lorenza de' Medici, po nezdařeném pokusu Piera de' Medici o návrat roku 1497 popravený, Piero Capponi (viz pozn. 7 na s. 251), Paolantonio Soderini, stoupenec Savonarolův a příznivec lidovlády, a Piero Guicciardini, autorův otec (1451–1513).

⁸ Savonarola vyhlásil Krista králem Florencie, a jako většina mystických náboženských horlitelů – vzpomeňme jen počátků našeho husitství! – prorokoval brzký příchod božího království na zemi.

BERNARDO

Jak jsem na začátku prohlásil, filosofové tvrdí a přirozené důvody to potvrzují, že vlada jednoho muže – když je to vládce dobrý – je nejlepší ze všech; a dobrým vládcem nazývají člověka, který je nejvhodnější k vládě a ze svobodné vůle všech postaven nade všechny; za dnešních dob se dá po takové věci spíše toužit než v ni doufat. Neboť dnešní samovlády a kralování se většinou zrodily ze zmatků a za pomoci zbraní nebo z moci politických stran;¹ a za takových okolností se nikdo nestará o to, aby byl zvolen na první místo ten nejlepší nebo nejzasloužilejší, nýbrž vystupuje na ně člověk, kterému buď přálo štěstí, nebo který měl v ruce moc. A protože dosáhl toho místa buď omylem, nebo násilím, nebo za pomoci peněz, nemůže se jeho vlada považovat za vlada dobrou, nýbrž za vlada, která bude nutně tíhnout k tyranii. A jestliže nelze mluvit o dobré vládě u prvního, nikdo ji nemůže očekávat u jeho nástupců, neboť ti nevycházejí ze svobodné volby, nýbrž ze vztahů příbuzenských. Ale pro tuto chvíli toho nechám, neboť pro naši úvahu není nezbytné vědět, jaký druh vlady, dosud nezavedený, bych nyní nejvíce v nějaké dnešní obci doporučoval, a jaký bych doporučoval v obci nebo zemi, která byla už dlouho – tak dlouho, že si to nikdo nepamatuje – podřízena jednomu vládcí. Kdybych totiž srovnával jednotlivé druhy vlady, patrně bych v obci, která – jako ta naše – touží přirozeně po svobodě a miluje spravedlnost, dal přednost vládě jednotlivce jako menšímu zlu. Ale mám-li mluvit obecně o povaze jednotlivých forem vládnutí, nikdy nebudu z těch, kdo dávají na první místo vlada jednoho člověka; neboť povaha obce je taková, že se v ní vlada jednotlivce musí opírat víc o moc než o lásku občanů; a každý stát, který stojí na násilí, má nezbytně ve svých základech mnoho zla; a my chceme hledat ve své úvaze tu formu vlady, která by mohla být dokonalým dobrem, aspoň ve věcech nejdůležitějších, a ne takovou vlada, která musí být nutně zlá. Neboť společenství tolika lidí, kteří vytvářejí obec, vzniklo proto, aby si lidé zajistili kromě bezpečí tu část štěstí, kterého lze dosáhnout v lidském životě; a k tomu nemůže dojít v obci, kde se vládne bez jejich vůle: v takovém případě jsou dokonce plni nespokojenosti a jsou hluboce nešťastni.

Po vládě jednoho člověka bývá na druhém místě chválena vlada několika lidí nejlepších, jimž se proto říká aristokraté: té formě vlady brání podle mého názoru mnoho překážek, aby byla dobrá, a to všude a zvláště pak ve Florencii, kde se jeden rod od druhého příliš neliší a kde není v nadání velkého rozdílu, takže k takovému rozlišování může dojít jenom násilím. Vládne zde přirozená rovnost a občanům je nesnesitelný pohled na mnoho náčelníků; a to se ještě nezmiňuji

¹ Takového původu byla vlada rodu Medici ve Florencii.

o tom, že by mohlo mezi nimi dojít z nesmírného počtu příčin k vzájemné řevnivosti a sporům, a že je takřka vyloučeno, aby se taková vláda brzy nezměnila v zmatek, v tyranii nebo ve zvlí množství. A proto se domnívám, že vláda aristokratů by byla nejhorší druh vlády v našem městě, ještě horší než vláda jediného muže; neboť by měla jednak všechny nedostatky vlády násilné a k tomu ještě všechna zla, která se rodí ze sporů a různic mezi občany. Může se snadno stát, že hlava státu – když je jedna – je taková, že páchá jen to zlo, k němuž ji nutí nezbytnosti; ale mezi aristokraty se nutně vyskytnou takoví lidé, kteří k nutnosti přidávají mnoho z těch zel, jež lidé páchají ze své vůle, zvláště neřest hrabivosti.

Zbývá nám tedy uvažovat o vládě lidu; a protože taková vláda je vládou skutečnou a přirozenou, můžeme doufat, že se dá uspořádat takovým způsobem, aby byla i dobrá. Mluví pro to zvláště ta okolnost, že po všech těch tyraniích a podobných formách vlády, jež se v minulých dobách vystřídaly v našem městě, nikdy se neztratil základ svobody, že se naopak pevně udržel; tím základem je rovnost občanů, což je subjekt vskutku vhodný, aby přijal svobodu. A kdybych dostal za úkol zřídit a dobře uspořádat vládu lidu, neocíl bych se snad v rozpacích, neboť antická díla jsou plná myšlenek vynikajících mužů, kteří vyjádřili s velkým úsilím své názory na vládu. Najdeme tam zprávy o tom, jaké řády a zákony měly mnohé republiky, z nichž by se buď daly vzít za vzor ty nejlepší, nebo by se dalo vybrat z každé to nejpamětihodnější a nejkrásnější. Kdyby měl někdo dát státní formu právě vzniklému státu, nebo kdyby měl před sebou obec ochotnou přijmout každé zřízení, anebo kdyby se mluvilo pouze proto, aby se ukázalo, že se člověk vyzná v politických otázkách a rozumí jim, tu si myslím, že by se mělo hledat poučení o dobré formě vlády na uvedených místech, a že by jich nedbal jen člověk velmi domýšlivý. Ale já si nejsem jist, zda my můžeme takto postupovat, protože nemluvíme jen tak do větru a jen tak, aby se mluvilo, nýbrž s pevnou nadějí, že naše úvaha by ještě mohla přinést nějaké ovoce; a také nechceme dát řády nějaké obci, která se je zavázala přijmout, nýbrž se musíme starat o její dobro přesvědčováním. A není naším úkolem hledat pomyslnou vládu, která se snadněji objeví v knihách, než se uplatní ve skutečnosti, jak to platí možná o Platonově Státu, nýbrž si všímáme přirozenosti, hodnoty, podmínek, náklonností a zkrátka, abychom to vyjádřili jedním slovem, nálady obce a občanů, hledající vhodnou formu vlády a pevně doufající, že se dá nastolit přesvědčováním, a že bude moci po svém nastolení podle našich zásad žít a udržet se. Následujeme přitom příklad lékařů, kteří sice mají mnohem větší svobodu než my, protože mohou dát nemocným každý lék, jenž se jim zlíbí, a přesto jim nedávají všechny léky, jež jsou samy o sobě sice dobré a chvalitebné, nýbrž pouze takové, které může nemocný podle svého stavu a jiných hledisek snést. Mnoho věcí možná dobrých a pro lidovou vládu nezbytných by se asi nesetkalo ve Flo-

rencii se souhlasem, a kdyby se i setkalo, nemělo by dlouhého trvání; a třebaže nemůžeme dosáhnout všeho, o čem jsme přesvědčeni, že je dobré, nesmíme zbytečně utrácet čas, kterého se dá užitečně využít, hledáním neuskutečnitelné formy vlády, a naopak nesmíme přestat usilovat o zavedení takové formy vlády, jež by obsahovala aspoň část toho, po čem toužíme, protože nemůžeme mít všechno. Musíme zkrátka uvážit, co se dá provést, a k tomu pak zaměřit své úsilí; a nemyslit tolik na všechno potřebné, jež by se vykonat mělo, jako spíše na tu část, o níž se dá doufat, že se vykonat dá.

Uvažoval jsem nahoře dlouze a široce o nedostacích, jež s obavami tuším u této vládní formy; mým cílem nebylo ani tolik ji zlehčovat a odsuzovat, jako spíše ukázat, že nestačí vytvořit stát svobodný, třebaže svoboda je nejkrásnějším darem pro obec, protože i v něm může vzniknout mnoho omylů a zmatků, nýbrž že je nutno jej uspořádat tak, aby bylo lze ovoce svobody užívat; jinak tu sice bude dobré a krásné jméno, ale účinky se budou velmi často podobat účinkům tyranie. Neboť když si nějaký národ podrobuje mocí své vlády jiné národy a ty utlačuje, když bere tomu, komu by měl dát, když dává tomu, komu by měl vzít, když nespravedlivě utlačuje a pronásleduje lidi, kteří by měli zůstat podle zákonů rozumu v bezpečí, když se dává věst podezříváním a překračuje hranice spravedlnosti, když – opakuji znova – nějaký národ se dopouští takových skutků a mnoha jiných věcí, které se provádějí vždycky, opustí-li se správný střed a upadne se do zvůle, potom, pravím, ten národ už není a nemůže se nazývat strážcem své vlasti, nýbrž jejím nepřitelem a zhoubcem; už není subjektem a základem svobody, nýbrž tyranem; a tyranem o tolik zlověstnějším než tyran skutečný, oč více jsou lidé ošáleni jeho sladkým názvem a jménem svobody, což je totéž jako spravedlnost a rovnost, a dávají se jím snadněji oklamat.

Ale je nutno dbát nejenom toho, aby vláda byla lidová, nýbrž i toho, aby byla dobře uspořádaná; a proto jsem mluvil o nedostacích, jichž se obávám, abych dal lidem příležitost o nich přemýšlet a je odstranit. Tyto hlavní nedostatky jsou: že důležité úřady se dostanou do rukou lidí, kteří nedovedou náležitě rozhodovat a vládnout, takže obec bude konat špatná rozhodnutí a špatně vládnout; z toho plyne také ta skutečnost, že to bude špatně dopadat s udržováním a rozšiřováním obecní državy, protože nebude člověka, který by se neustále staral o tyto záležitosti, ani pevného kormidla, které by je řídilo; a také právní záležitosti nebudou v pořádku, zčásti pro nedostatečné schopnosti mužů, kteří budou mít nad nimi dohled, zčásti proto, že se bude jeden ostýchat druhého, protože tu nebude stálé hlavy, která by ho mohla chránit; velkou úlohu tu budou hrát vášně a lásky příbuzných, neboť autorita jednotlivce a úcta k němu bude malá a nebude se klást velká váha na mínění národa, protože každý bude vidět, jak málo lid rozlišuje, málo myslí a má krátkou paměť. To jsou ty hlavní nedostatky: kdo by je

odstraní, odstraní by největší a nejvážnější část zmatků, k nimž může dojít. Je však těžké najít vhodný lék, neboť by musil být takového druhu, aby nepoškodil podstatu lidové vlády, jíž je svoboda; aby se nevzalo okamžité rozhodování z rukou člověka, který na ně nestačí, a aby se tím nedala velká moc do rukou jiného jednotlivce, který by ji proměnil a zaměřil směrem k samovládě. Kdo by všechno dobře uspořádal v tomto směru, udělal by hlavní část potřebné práce; a jestliže nebude možno se při tom pořádání udržet přesně ve středu, nýbrž bude-li nutno uhnout trochu k jedné z krajností, pak bude menší vadou, když na zřízeních zůstane nějaká vážnější nedokonalost, než kdybychom je ze snahy po přílišné dokonalosti uvedli do nebezpečí, že se zvrtnou v tyranii.

Hlavním základem a duší lidové vlády je tedy, jak se to stalo u vás, Velká, to jest Obecná rada všech občanů, kteří jsou podle našeho zřízení schopni zastávat obecní úřady, a kteří mají pro to náležitý věk, to znamená, že mají víc než čtyřicet let; a tato Rada bude mít za úkol přidělovat všechny úřady, pocty a důstojenství, kromě několika, které budou mít právo udělovat jiné osoby, a to z vážných důvodů, jež budou uvedeny. Kromě toho bude tato Velká rada schvalovat v poslední instanci zákony všeho druhu, takže bude ve skutečnosti zastávat v obci místo a autoritu knížete a u ní se bude rozhodovat o všech věcech, bude-li na to stačit. Ale protože to má být, jak je zřejmo, shromáždění všech občanů, nemohlo by se v ní jednat o vážných záležitostech, a to z toho důvodu, že by bylo nesnadné svolávat je každou chvíli, kdyby měla rozhodovat o všem; a z těchto příčin by nemohlo být její jednání tajné, rychlé, dobře uvážené a správně chápané. Víte, že v antických obcích Říma a Řecka vyvolávalo mnoho zmatků a často způsobovalo převeliké škody, jestliže se jednání o důležitých záležitostech přenášelo také na tuto Radu, jíž staří říkali sněm. Zdraví nemocného nelze svěřit rukám nezkušeného lékaře; a stejně nemůže přijít do rukou neschopného lidu žádné rozhodování a žádné vážné jednání, kromě těch případů, že by byla ohrožena svoboda, kdyby lid byl od rozhodování odstrčen. Podle našeho názoru stačí, aby se Velká rada, což je totéž jako národ, scházela za těchto podmínek: jejím členem nechť je každý občan schopný zastávat úřady, to jest každý člen obce; tak dosáhneme rovnosti, která je hlavní zárukou udržení svobody. Nechť přiděluje důstojenství a skoro všechny úřady, neboť tak nebude moci žádná osoba soukromá nebo žádná strana, která by vznikla, přidělovat úřady, z nichž by se dalo těžit; a tak se nebude moci žádný člověk vyvýšit touto cestou a nikdo nebude mít důvod se spojovat s nějakou osobou soukromou, neboť s ní bude moci dosáhnout jen malého užitku a malé cti. Ať má tato Rada právo schvalovat nové zákony a měnit staré; neříkám tvořit zákony, nýbrž schvalovat, neboť tvoření nových zákonů nebo změna starých musí být projednány v užších radách a nemůže přijít před lid, aby tento věc projednával a o ní diskutoval, neboť – jak už jsem několikrát řekl – na to nestačí;

ale podobné věci se nedají dělat, jestliže také národ s nimi nesouhlasí, a tak jsou drženy na uzdě soukromé vášně; a jestliže se bude moci zavést v svobodné obci nová forma vlády jen prostřednictvím zákonů nebo za pomoci zbraní, bude tak zahrazena cesta změně prostřednictvím zákona a rovněž vyloučena změna pomocí síly.

Když se ustaví Velká rada, jež bude, jak bylo řečeno, oporou svobody a života národa, musíme se ještě postarat o tři věci: o správu soudnictví, o ochranu svobody (ačkoliv se dá skoro říci, že první věc zahrnuje také druhou), to jest musí se najít nějaký účinný a rychlý způsob, jak potlačit úklady proti státu; a způsob, jak projednávat důležité záležitosti vnitřní i vnější. Kdyby obce mohlo řídit množství, a kdyby se dalo zařídit, aby každý bral stejný podíl na práci a na úřadech, a aby důstojenství a úřady kolovaly a na každého připadaly stejně, je docela možné, že by to byla vláda nespravedlivá, neboť by nebyl činěn rozdíl mezi nadáním a hodnotou jednotlivých občanů; ale přesto by to prospívalo většině a aspoň by byla odstraněna ze světa ctižádost. Ale to nelze provést, protože všichni lidé nejsou schopni vládnout, naopak skoro všichni potřebují, aby se vládlo jim; je tedy nutno myslit na to, aby důležitá rozhodnutí byla omezena na menší počet občanů. Ale protože časté střídání úředníků je nutnou a podstatnou součástí svobody, a protože na druhé straně lidé úřady zanedbávají a nezastávají je s náležitou péčí v případě, že jsou jim přiděleny na krátký čas, často se stává, že důležité záležitosti (a možno říci, že důležité jsou všechny záležitosti, jež se týkají správy obce), které vyžadují neustálé péče a ustavičného zájmu, končí v nepředstavitelném zmatku, pakliže si jich úředníci nevšímají a je zanedbávají. Ale mně se zdá, že ze všech republik udělali pro ten případ nejlepší opatření Benátčané tím, že zvolili doživotního dóžete, který je sice vázán jejich rozkazy, takže není nebezpečný svobodě, ale přesto je pořád na svém místě, o nic jiného se nestará a ví o všem, co se děje; a třebaže nemá moc rozhodování, protože by to bylo nebezpečné svobodě, přece je tu hlava, jíž se všechno oznamuje, která dělá v čas potřeby návrhy a řídí je. Podle toho vzoru bych já zvolil doživotního gonfaloniera,² jemuž bych svázal ruce, jak se říká, aby nemohl nic podniknout proti svobodě, nebo aby nemohl ve svých rukou soustředit takovou moc, která by právem obtěžovala druhé občany. Toto opatření spolu s jinými, která ještě uvedu, by stačilo vyloučit nesnáze spojené s častým střídáním úředníků, kteří by se dále měnili jako dnes, protože – jak jsem už řekl – je to záruka svobody. Kdybyste jednali jinak a změnili signorii,³ radu

2 Gonfaloniere della Giustizia (*il gonfalone*, korouhev), korouhevník Spravedlnosti, funkce, zavedená roku 1293 k nejvyšší ochraně státní bezpečnosti a ústavy. V případě ohrožení obce vyvážoval z věže Signorie, vládního paláce (dnešní florentská radnice), bílý praporec s rudým křížem na poplach; k jeho službám nastupovalo okamžitě tisíc ozbrojených měšťanů.

3 *Signoria*, vlastní vláda Florencie, v počtu šesti *signori* (páni) nebo *priori* (později, s gonfalonierem, sedmi), předáků cechů a později nejmocnějších patricijských rodů.

Desíti a radu Osmi⁴ nebo jiné důležité úřady v úřady doživotní nebo dlouhodobé, otevřeli byste cestu samovládě; nebo by jejich moc byla i při zachování rady taková, že by se to právem nemohlo setkat se souhlasem v svobodné obci. Když se nezvolí gonfaloniere na doživotí a bude se všechno často měnit, jak se to dělá teď, kdy gonfaloniere a Páni jsou v úřadě pouze dva měsíce, rada Osmi čtyři měsíce a rada Desíti šest, budou všechny důležité věci vyřizovat jen halabala a náhodně, takže se všechno brzy zřítí do zkázy, neboť každý úředník myslí jen na dobu svého úřadování; a když jeho úřední doba končí, začíná dokonce na ni nemyslet, a při jejím počátku je několik dní jako pták, který se právě vylíhl. Ale je nezbytně nutno, aby tu byl pán (nemyslím tím ovšem muže, který rozkazuje a vládne, nýbrž člověka, který bude nesesaditelný, a který se bude proto starat a pečovat o obecní záležitosti, jako domácí pán pečuje o svůj majetek či spíše jako oddaný a věrný šafář). To měli na mysli Římané a Lakedaimonští,⁵ ale podle mého rozumu nebylo jejich řešení tak dobré jako řešení Benátčanů; Lakedaimonští si zvolili krále, kteří byli na doživotí a pocházeli postupně ze stejného rodu; a volili je dva. Římané si volili konzuly, kteří byli také dva, a jejich úřední doba trvala rok, což je příliš krátká doba na splnění úkolu, o němž jsem se shora zmínil.⁶

Přeložil Václav Čep

Z DĚJIN ITÁLIE (XIII, 15; XVI, 8) (Storia d'Italia)

V monumentálních dvaceti knihách *Dějiny Itálie*, vznikajících od roku 1536 a pojednávajících o letech 1494–1540, Guicciardini vylíčil v širokém evropském kontextu konec italské nezávislosti a jeho peripetie: tažení Karla VIII., strašlivé vyplenění věčného města (*sacco di Roma*) v roce 1527, nástup španělské nadvlády. Jednotliví aktéři tohoto dramatu – králové a papežové – se mu jeví jako zrůdní bořitelé toho, co se v Itálii za staletí vybudovalo. Tato tragédie je zdokumentována na základě viděného a ověřeného, nikoli na základě neverifikovaných zpráv. Je to nejlepší dějepisná práce století, skvělá v detailních analýzách.

4 Rada Desíti (Consiglio dei Dieci) byl jeden z hlavních správních orgánů Benátské republiky od roku 1310 do jejího zániku (1797); podobný úřad vznikl i ve Florencii. Florentský Consiglio degli Otto, nebo též Otto di Guardia e Balìa (Osm strážců), dohlížel na trestní kauzy a činnost biřičů.

5 Sparťané.

6 Guicciardiniovo úvahy o nejlepší vládě je stejně hluboká jako bystrozaká a svědčí o všestranné zkušenosti státnické a politické. V autorovi nám odhaluje přesvědčeného republikána, jenž má dokonce promyšlenou otázku, jakými ústavními reformami nejlépe republiku chránit a zajišťovat. Přitom desetiletí slouží Medicejcům-uchvatitelům, typický vyznavač *fait accompli*, a když roku 1527 republikáni Medicejské na chvíli vyženou, musí Guicciardini teoretik republikanismu opustit veřejný život a jít do ústraní; a stejně ho roku 1537 odstraní poslední Medicejec jeho života Kosmas II., jemuž jsou zase známy jeho republikánské možnosti.

NÁSLEDUJE ROK TISÍCÍ PĚTISTÝ DVACÁTÝ; V TOMTO ROCE SE znova objevily a začaly se lavinovitě šířit nauky, které nejprve mířily proti autoritě Římské církve a potom proti autoritě křesťanského náboženství vůbec.¹ Tato zhoubná nákaza vznikla v Německu v provincii saské a vyvolalo ji kázání Martina Luthera, mnicha a kněze řádu augustiniánského, který v tom, co hlásá, většinou oživil dávné bludy Čechů; ty byly odsouzeny na obecném koncilu v Kostnici a spáleny v osobě známého Jana Husa a Jeronýma Pražského, hlavních zástupců tohoto kacířství, a dlouho se omezovaly jenom na hranice Čech. Příležitost k jejich oživení poskytla apoštolská stolice, která uplatňovala v osobě papeže Lva² příliš lehkomyšlně svou autoritu. Tento papež vyhlásil na radu člena Svatého kolegia kardinála Lorenza de' Pucci plnomocné odpustky, opíraje se o výsadní práva papežská v řádu duchovním i hmotném ve všech krajích bez rozdílu času a místa; tyto odpustky měly pomáhat nejenom lidem žijícím, nýbrž také vysvobozovat duše zemřelých z očištění. Pro věci podobného druhu nemluvila ale ani žádná pravděpodobnost, ani žádná autorita, a bylo obecně známo, že se udělují jenom proto, aby se vyždímaly peníze z lidí, oplývajících spíše prostotou než rozumem. Prodávali je nestoudným způsobem komisaři, určení pro tento účel, kteří si většinou zakoupili u papežského dvora licenci a kteří vzbudili na mnoha místech bouři pohoršení a rozhořčení. Docházelo k tomu hlavně v Německu, kde mnoho výběrčích veřejně a za výhodnou cenu prodávalo odpustky na vysvobození duší zemřelých z očištění nebo si o ně hrálo v hospodách. Do plamenů rozhořčení přilil olej papež, který byl povahy lehkomyšlné, a který v mnoha případech vykonával s malou důstojností svůj papežský úřad: prodej odpustků v mnoha částech Německa a výtěžek z nich svěřil své sestře Magdaleně; ta jmenovala komisařem biskupa Arcimbolda, který proslul při vykonávání svého úřadu velkou lakotou a vyděračstvím. Po celém Německu se vědělo, že peníze za odpustky nepřicházejí papeži nebo papežské komoře (v tom případě byla přesto jakás takás možnost, že aspoň něčeho z toho bude použito na dobré účely), nýbrž že plynou do kapes hrabivé ženy; to vyvolávalo hněv nejenom proti vybírání peněz a proti prodávacům, nýbrž také proti jménu a proti autoritě člověka, který je tak neprozřetelně vyhlásil. Této příležitosti využil Luther a začal vyjadřovat svůj odpor k odpustkům a přitom uvádět na přetřes otázku papežské autority: to byla věc, která lahodila uším národů a zvětšovala počet jeho posluchačů. Postupně začal den ze dne s větší otevřeností popírat autoritu papeže.

1 Roku 1520 vyvrcholil spor Martina Luthera s papežským stolicem o odpustky, vzniklý tři léta před tím; toho roku papež Luthera exkomunikoval a 20. prosince Luther papežskou bulu spálil veřejně ve Wittemberku.

2 Lev X. z rodu Medici, papežem 1513–1523.

Tyto jeho názory byly možná počestné a daly se aspoň částečně omluvit příznivými okolnostmi, které se mu naskytly; ale brzy jej strhla nejenom ctižádost a přízeň saského vévody, takže se jeho útoky proti moci papežské a autoritě římské církve staly příliš bezuzdými, a dokonce zabředl do českých bludů a začal postupně vyhazovat obrazy z kostelů, zabírat církevní majetek, dovolovat mnichům a jeptiškám, kteří složili sliby, aby se ženili, dotvrzuje tyto své názory nejenom autoritou a důvody Otců,³ nýbrž dokonce svým osobním příkladem; začal tvrdit, že papežova moc neplatí mimo biskupství římské a že každý biskup má v své diecézi stejnou moc jako papež v diecézi římské, začal pohrdat vším, na čem se usnesly koncily a co vyplývá ze spisů světců, kteří se nazývají učiteli církevními, začal odmítat všechny kanonické zákony a papežské dekrety, uznává pouze Starý zákon, knihy evangelií, Skutky apoštolské (zkratka všecko, co se shrnuje pod jménem Nového zákona) a kromě toho ještě Listy apoštola Pavla: dával však všemu tomu nový a podezřelý smysl a neslýchaný výklad. Šílenství jeho a jeho přívrženců se neomezilo pouze na hranice saské provincie, nýbrž proniklo takřka celou Germánií, zapadalo den ze dne do stále odpornějších a zhoubnějších bludů, obrátilo se dokonce proti církevním svátostem a zhrdlo posty, pokáním a zpovědí; u některých jeho stoupenců (kteří se už v jistém smyslu vymykali jeho autoritě) se objevily zhoubné a ďábelské názory na Svátost oltářní. Základem toho všeho bylo popření autority koncilů a církevních učitelů: byly otevřeny brány každé neslýchané a zvrhlé novotě nebo výkladu. Učení Lutherovo se rozšířilo dokonce do mnoha krajů mimo Německo, neboť osvobozovalo lidi od mnoha příkazů, jež vplynuly v zájmu obecného zdraví z jednání všeobecných koncilů, z papežských dekretů a směrnic a ze zdravých výkladů svatých doktorů, a proměňovalo se v životní normu takřka svévolnou a libovolnou.

Papež se snažil udusit hned v počátcích toto zhoubné učení, ale nepoužil k léčbě této nemoci vhodných léků a vhodné ochrany. Neboť předvolal Martina Luthera do Říma, zbavil ho práva kázat a potom jej stihl pro neposlušnost církevní důtkou; ale nezrušil mnoho věcí, které dávaly špatný příklad a které Luther důvodně odsoudil a všichni velmi těžce snášeli: a když papež proti němu obrátil ostří církevních trestů, nezmenšil tím Martinovu proslulost v očích národů, nýbrž ji posílil, neboť to vypadalo, že je spíš pronásledován pro svatost svého života a svatost svého učení než z nějaké jiné příčiny. Papež poslal do Německa mnoho duchovních, aby kázali proti Lutherovi, a napsal knížatům a církevním hodnostářům mnoho listů; ale když ani to nepomáhalo, když vycházely naprázdno všechny zákroky, jichž bylo použito k potlačení jeho učení (pro náklonnost národů

³ Rozumí se církevních Otců, tj. nejstarších myslitelů církve, autorů křesťanské věrouky.

a pro velkou přízeň, již mu prokazoval v své zemi vévoda saský), začali mít na římském dvoře stále silnější dojem, že jde o záležitost mnohem vážnější, a začaly vznikat obavy, že tím nesmírně utrpí velikost papežů, prospěch římského dvora a jednota křesťanského náboženství. A proto se konalo toho roku v Římě mnoho konzistoří a častých porad kardinálů a teologů, kteří byli členy papežské komory, aby se našel lék proti zlu, jež pořád vzrůstalo: ačkoliv nechybělo hlasů, které připomínaly, že zákroky proti němu až do toho dne jen zvýšily jeho proslulost a přízeň lidu, protože nebyly doprovázeny vnitřní nápravou věcí, jež si zasluhovaly odsouzení, a že by bývalo bylo menším zlem tvářit se, jako by nezaznívaly ty bláznivé řeči (které by se možná byly rozplynuly samy od sebe), než foukat do ohně a tím jej rozdmýčávat, přesto byly zostřeny zákroky proti němu a proti jeho stoupencům, jimž se lidově říká luteráni, neboť je v povaze lidí, že se s oblibou sahá k drastickým lékům; a kromě toho bylo rozhodnuto poslat velmi přísné pokárání vévodovi saskému. Ten byl jím tak rozjitřen, že se stal ještě vášnivějším příznivcem Lutherova učení. To se během několika let tak rozšířilo, že bylo vážné nebezpečí, že ta nákaza zachvátí všechny křesťanské kraje. A nic tak nezkrátilo jeho rozlet jako ta skutečnost, že se poznalo, že přívrženci tohoto učení jsou stejnými nepřáteli autority římského papeže jako panování světských knížat.⁴ To způsobilo, že mnoho knížat z vlastního zájmu přísně a ostražitě bránilo vnikání té nákazy do svých zemí. A naopak nic tak nepodporovalo tvrdošijnost těchto bludů (které byly často pro přílišnou prudkost náčelníků kacířstev a pro různost a dokonce pro opačnost názorů ve vlastním táboře blízké ztroskotání a úpadku) jako svévolná svoboda ve způsobu života, již z nich národové získali, a lakota knížat, kteří se báli, že ztratí majetek získaný na církvi.⁵

Přeložil Václav Čep

SACCO DI ROMA 1527

V TÉ DOBĚ VŠAK PAPEŽ,⁶ JEMUŽ BYLO VELMI NEPŘÍJEMNÉ, ŽE se válka přenesla do Toskány – ovšem méně nepříjemné, než kdyby se přenesla na římské území –, verboval pěšáky a sháněl peníze, ale šlo to pomalu. Měl v úmyslu poslat Renza da Ceri⁷ s jeho lidmi proti Sieňanům a zároveň je napad-

4 Guicciardini naráží na povstání alsaských a švábských sedláků, kteří, osmělení Lutherovým horlením, zvedli se proti šlechtě i církvi „jménem království Kristova, v němž nebude králů ani kněží...“, a byli roku 1525 strašlivě s Lutherovým souhlasem rozdraceni.

5 Veliká feudální šlechta přála Lutherovi proto, že v něm našla záminku sekularizovat, tj. pro sebe zabrat statky církevní: takovou sekularizací území Řádu křížových rytířů samým velmistrem řádu Albertem Braniborským vzniklo např. vůbec Prusko.

6 Kliment VII.

7 Lorenzo Orsini, zvaný též Renzo degli Anguillara či Renzo da Ceri (1475/1476–1536), italský kondotier v papežských službách.

nout z moře, aby tak znemožnil Bourbonovi,⁸ zaměstnanému v Toskáně, vyrazit na Řím. Báł se toho nicméně den ode dne méně, neboť doufal, že jednak kvůli obtížím, které Bourbona čekaly, kdyby bez zásob a bez peněz vedl vojáky na Řím, a jednak proto, že pokud chtěl dát svým vojákům alespoň najíst, potřeboval sien-
 ský stát, vezme zavděk jen tažením proti Florentánům. Bourbon se však už před časem nejspíš rozhodl jinak, a to, jak si mnozí myslí, ve vší tajnosti už ve Fanale, na radu ferrarského vévody⁹ a Ieronima Morona.¹⁰ Možná pochyboval – vzhledem k tomu, že na obranu Florencie byly staženy síly celé Ligy –, že by se ten podnik mohl zdařit, když se bez peněz nedokáže o své vojáky postarat. A možná si poté, co se potýkal s tolika obtížemi, sycen jen lichými sliby a klamnými nadějemi, řekl, že musí buď padnout, nebo zkusit štěstí, a rozhodl se tedy ihned vyrazit a s největším spěchem napadnout Řím, kde by zisk z vítězství byl jak pro císaře, tak pro jeho vojáky nad všechno pomyšlení cenný. Přitom naděje, že toho dosáhne, nebyla zrovna malá, neboť papež, kterému špatně poradili, propustil nejdřív Švýcary a pak pěšáky Černých tlup, a nové verbování postupovalo pomalu (protože dohody byly zoufalé). Bourbon tedy mohl počítat s tím, že papež nestihne shromáždit dostatečný vojenský kontingent.

A tak vévoda Bourbonský dvacátého šestého dubna vytáhl se vším vojskem, ale bez zavazadel, bez dělostřelectva a bez vozatajstva. Pochodoval neuvěřitelně rychle a nezpomalily ho ani deště, které v té době byly nezvykle úporné, ani chybějící proviant. Přiblížil se k Římu v tak krátkém čase, že sotva stačili papeže informovat o jeho příchodu. Ani ve Viterbu, ani nikde jinde se nesetkal s žádnou překážkou, neboť papež tam neposlal včas své vojáky. Jsa v úzkých, papež sáhl (jak mu už dříve radili velmi rozvážní lidé) po prostředcích, které by, použity ve vhodném čase, byly nadmíru účinné, ale jež mu teď už nemohly nijak prospět, a jmenoval kvůli penězům tři kardinály. Protože však už bylo pozdě, ty peníze mu nebyly proplaceny, a i kdyby byly, nemohly by už pro příliš blízké nebezpečí přinést užitek. Svolal také Římany a žádal je, aby se v tomto okamžiku vrcholného ohrožení vlasti chopili zbraní a vlast bránili, a aby ti nejbohatší půjčili peníze na verbování pěšáků; nikdo však na to náležitě nereagoval. Vzpomíná se, že Domenico di Massimo, nejbohatší ze všech Římanů, nabídl sto dukátů; tu lakotu pak krutě odpykal, neboť jeho dcery se staly kořistí vojáků a on byl i se svými syny uvězněn a museli zaplatit obrovské výkupné.

8 Charles de Bourbon (1490–1527), hrabě z Montpensier, vévoda auvergnský, v letech 1515–1521 francouzský konetábl (a proto zvaný též konetábl de Bourbon) – kondotiér, který velel vojskům císaře Karla V.

9 Alfonso I. d'Este (1476–1534), vévoda ferrarský, voják, politik a štědrý mecenáš (podporoval Ariosta, Bembu, Tiziana, Belliniho a další).

10 Geronimo Morone (1470–1529), kancléř milánského vévodství, později se přidal na stranu Karla V.

Avšak ve Florencii, která dostala od Vitella,¹¹ tehdy pobývajícího v Arezzu, zprávu o Bourbonově tažení – ovšem o den později, než bylo zapotřebí –, rozhodli velitelé, aby hrabě Guido Rangone¹² vyrazil okamžitě se svou jízdou a s jízdou hraběte Gaiazza¹³ a s padesáti tisíci florentských a papežských pěšáků na pomoc Římu, v patách Bourbonovu vojsku. Doufalo se, že pokud Bourbon táhne i s dělostřelectvem, tato pomoc Římu ho předejde; a pokud by pochodoval rychle, že dorazí hned vzápětí; a předpokládalo se, že třebaže Řím nemá dělostřelectvo a jeho schopnost obrany je slabá – papež naverboval jen šest tisíc pěšáků –, dokáže odolávat do chvíle, než tato první pomoc dorazí; a jakmile by dorazila, Římu by už nehrozilo, že bude dobyt. Avšak Bourbonova rychlost a nedostatečné zabezpečení Říma všechny tyto plány zmařily. Neboť Renzo da Ceri, jemuž papež svěřil hlavní obranu Říma, nesehnal pro časovou tíseň dost zdatných pěšáků, nýbrž jen nebojovnou a nezkušenou hordu, posbíranou nazdařbůh po kardinálských a prelátských stájích, po řemeslnických dílnách a po hospodách. Všichni soudili, že obrana v Borgu¹⁴ je slabá, jen on se domníval, že je dostatečná, a věřil jí natolik, že třebaže se ani Borgo, ani Zatibeří nedalo hájit, nedovolil, aby se pro záchranu Říma mosty přes Tiberu zbořily. A dokonce pokládal za zbytečnou každou pomoc, a když se doslechl o tažení hraběte Guida, dal mu 4. května napsat veronským biskupem jménem papeže, že jelikož je Řím dostatečně zajištěn a opevněn, postačí, když pošle šest set či osm set arkebuzníků, a on prý se se zbytkem svých lidí spojí s vojsky Ligy,¹⁵ což přinese větší užitek, než kdyby se uzavřel ve městě. Dopis sice neudělal žádnou škodu, neboť hrabě nebyl tak blízko, aby jej včas dostal, byl však svědectvím, jak špatně Renzo da Ceri vyhodnocoval hrozící nebezpečí. Když uvážíme, že lidé neumějí nebo nemohou vzdorovat osudu, žádný div, že papež, který ho dosud pokládal za nejhoršího ze všech velitelů, se nyní plně svěřil jeho rukám a jeho úsudku; a jakkoli se obvykle třásl před sebemenším nebezpečím – a když místokrál rozbil tábor před Frusolone, byl vícekrát v pokušení uprchnout z Říma –, nyní, když hrozila vskutku velká pohroma, zapřel svou povahu a setrval v Římě s náramnou houževnatostí. Natolik věřil, že se ubrání, že se stal téměř advokátem nepřátel, a nejen lidem zakázal, aby odešli, ale navíc přikázal, aby se odtud nevyvázelo nic z toho, co se mnozí obchodníci, a nejen oni, po řece snažili dostat pryč.

¹¹ Alessandro Vitelli (1500–1554), hrabě z Montona a pán v Amatrice, italský kondotiér, bojující postupně v papežských a císařských službách, posléze pravá ruka Alessandra de' Medici.

¹² Guido II. Rangoni (1485–1539), pán v Modeně a Spilambertu, italský kondotiér, proslulý šermíř.

¹³ Roberto Ambrogio Sanseverino d'Aragona (zemřel 1532), kníže salernský a hrabě z Caiazza, kapitán italské jízdy jmenovaný francouzským králem Františkem I.

¹⁴ Borgo – římská čtvrt, předmostí Vatikánu.

¹⁵ Svatá liga (Lega Santa) – protifrancouzské spojení, dohodnuté v roce 1511 papežem Juliem II. se Španělskem Ferdinanda Katolického, Benátskou republikou, Jindřichem VIII. Anglickým a švýcarskými kantony.

Bourbon se 5. května rozložil se svým vojskem v Prati poblíž Říma a s vojenskou neomaleností poslal jednoho trubače, aby požádal papeže o průchod (ale městem Římem), jehož má zapotřebí, aby mohl táhnout s vojskem do neapolského království. Příštího rána za rozbřesku, odhodlán zvítězit nebo zemřít (protože nepochybně v jeho záležitostech už nezbývala žádná jiná naděje), přirazil k Borgu od vrchu sv. Ducha¹⁶ a zahájil úpornou bitvu. Hned zkraje zoufale zaútočil se všemi svými lidmi, nejen proto, že pokud by neztvítězil, nezbyvalo mu už žádné východisko, ale protože viděl, jak se němečtí lancknechti vrhají na zteč s velkou chladnokrevností. Na samém počátku zteče byl však zasažen ranou z arkebuzy a padl mrtev k zemi. Jeho smrt nicméně nezchladila odhodlání vojáků. Bojovali naopak s velkým nasazením po celé dvě hodiny a nakonec vstoupili do Borga. Byla jim přitom nápomocna nedostatečnost opevnění a chabý odpor kladený obránci. Čímž bylo – jako už mnohokrát – poskytnuto poučení těm, kdo se pro samé starověké vzory dosud nepoučili z dnešních věcí, a netuší, nakolik je odlišná zdatnost lidí, kteří byli ve vojsku vycvičeni pro válku, od nové domobrany, poskládané z porůznu posbíraných houfů a z lidového davu.¹⁷ Mezi obránci byla pod jednotlivými vůdci a pod korouhvemi lidu část římské mládeže; ale mnozí ghibellini a příslušníci colonnovské frakce naopak vítězství císařských vítali, anebo se ho alespoň neobávali, neboť věřili, že právě s jejich stranou budou vítězové zacházet uctivě. Také to způsobilo, že obrana byla poněkud vlažná. Ale přesto – protože je obtížné dobýt jakékoli území bez dělostřelectva – zůstalo venku ležet zhruba tisíc pěšáků. Když si však ti zbylí proklestili cestu ke vstupu do města, všichni obránci se obrátili na útěk a mnozí zamířili k Hradu.¹⁸ Předměstí tak zůstala opuštěná, vydána na milost a nemilost vítězům. Jakmile se papež, který očekával vítězství ve vatikánském paláci, dozvěděl, že nepřítel je už uvnitř města, ihned i on uprchl i s několika kardinály do Hradu. V něm se pak radil, zda se tam má uzavřít, anebo zda se má přes via di Roma v doprovodu lehké jízdy své gardy uchýlit na bezpečné místo. Jako příklad neštěstí, která se mohou snést na hlavu papežů, a také toho, jak nesnadné je potlačit jejich autoritu a velitelskou moc, uvádím, že poté co Kliment obdržel od Berarda z Padovy, který uprchl z císařského vojska, zprávu, že Bourbon je mrtev a všichni vojáci, ohromení kapitanovou smrtí, si přejí dohodu, vyslal ven posla, aby promluvil s jejich veliteli; a radu, aby odejel, nechal nešťastně spadnout pod stůl. On a jeho kapitáni totiž nebyli o nic rozhodnější, když dělali prognózy, než když měli řešit hotovou věc. Téhož dne nicméně Španělé, kteří nenarazili na organizovanou obranu, ba ani na vůli Zatiberí hájit, a nesetkali se s vůbec žádným odporem, vstoupili dovnitř;

¹⁶ Vrch za stejnojmennou branou (Porta di Santo Spirito) s kostelem sv. Onofria, v té době ještě mimo hradby.

¹⁷ Narážka na Machiavelliho preferenci lidových milicí.

¹⁸ Andělský hrad (castello Sant'Angelo), původně Hadriánovo mauzoleum, později papežská pevnost, tunelem spojená s Vatikánem, občasná rezidence a také vězení.

a protože pak už se jim nenaskytly žádné potíže, ještě téhož večera o třidvacáté hodině vešli přes Sixtův most do města Říma. Tam kromě těch venku, kteří věřili ve jméno své frakce, a kromě několika kardinálů, o nichž bylo známo, že stojí na straně císaře, a kteří tudíž soudili, že se jim nemůže nic stát, všichni ostatní, ať dvořané nebo lidé z města, ve zmatku prchali, jako tomu obvykle bývá v tak hrozivých situacích. Když císařští vstoupili dovnitř, každý se jal pobíhat sem a tam a zběsile pátrali po kořisti. Nebrali ohled nejen na jméno přátel, ale ani na autoritu a důstojnost kněží, a právě tak nešanovali kostely a kláštery, ostatky posvěcené přílivem poutníků z celého světa a liturgické nádobí. Je nemožné nejen líčit, ale jen si představit pohromy, jež dolehly na ono město, předurčené z vůle nebes ke svrchované velikosti, ale také k častým nájezdům; tak bylo například v roce 410 vypleněno Góty. Nelze vypovědět rozsah kořisti, neboť dvořané a obchodníci zde nashromáždili mimořádné bohatství a bezpočet vzácných a drahocenných věcí. Ale kořist ještě zvětšila urozenost a vysoký počet zajatců, kteří se museli vykoupit obrovitým výkupným. K dovršení vši té hanebnosti byli mnozí církevní hodnostáři zajati vojáky – hlavně německými lancknechty, kteří byli krutí a nestoudní z nenávisti ke jménu římské Církve –, posazeni na nízká zvířata v hábitech a s odznaky svých důstojenství a s velkým nactiutrhaním vození po celém městě. Mnozí z nich, krutě utýraní, buď zemřeli namíste, anebo poté, co zaplatili výkupné, skonali do několika dnů. Počítaje v to bitvu a první zteč, celkem zemřelo kolem čtyř tisíc lidí. Byly vypleněny paláce všech kardinálů (dokonce i kardinála Colony,¹⁹ který nebyl ve vojsku), až na ty, jež ve snaze zachránit obchodníky, kteří se tam uchýlili se svým majetkem, a další osoby a další majetky, zaplatily obrovské daně. A někteří z těch, kteří se dohodli se Španěly, byli pak vypleněni Němci, nebo se museli dohodnout ještě s nimi. Markýza z Mantovy²⁰ vykoupila svůj palác za padesát dva tisíc dukátů, které zaplatili obchodníci a další, kdo se tam ukryli; don Ferrando, její syn, se na tom údajně podílel deseti tisíci. Sienský kardinál,²¹ oddaný z rodových důvodů císařskému domu, se sice vyrovnal se Španěly, ale pak ho uvěznil Němci, a musel se – poté co mu vyplenili palác a odvedli ho do Borga s obnaženou hlavou a za stálého bití – vykoupit padesáti tisíci dukáty. Skoro stejně pohromy zakusili také kardinál della Minerva²² a Ponzetta;²³ i oni

19 Pompeo Colonna (1479–1532), kardinál a italský kondotier, straník Karla V. a krátce neapolský vicekrál (1530–32). O něco později, 8. 5. 1527, vstoupil do města v čele četných sedláků ze svých lén a vyplenil domy, v nichž ještě bylo co ukrást. Mimo jiné autor *Chvály žen* (Apologia mulierum), napsané k počtě své sestřenice, básnířky Vittorie Colony.

20 Isabella di Ercole I. d'Este (1474–1539), choť Francesca II. Gonzagy, regentka Mantovského markezátu za nedospělosti syna Federika (Ferranta). Obdivovaná žena, která určovala i módní styl, oslavovaná mecenáška (Ariosto, *Bandello* aj.).

21 Giovanni Piccolomini (1475–1537), synovec Pia II., kardinál od Svaté Sabiny a kardinál biskup z Albana.

22 Tommaso Caetano de Vio, viz pozn. II na s. 138.

23 Ferdinando Ponzetti (1444–1527), osobní lékař Inocence VIII., biskup z Molfetty a kardinál od sv. Pankráce. Během vyplenění Říma přišel o své legendární bohatství.

byli zajati Němci, a poté co je vozili po celém Římě, zaplatili výkupné. Španělští a němečtí preláti a dvořané se sice domnívali, že jsou před urážkami ze strany svých soukmenovců uchráněni, ale i oni byli zajati a jednalo se s nimi neméně drsně než s ostatními. Bylo slyšet bedný křik a nářek římských žen a jeptišek, které byly v houfech odváděny vojáky, aby ti ukojili svůj chtíč; mohly si říci jen tolik, že záměry Boží jsou pro smrtelníky nezbadatelné, když Bůh dovolí, aby proslulá cudnost římských žen byla volky nevolky podrobena takové surovosti a zvůli. Všude byly slyšet nekonečné nářky těch, kdo byli potupně mučeni, jednak aby zaplatili výkupné, jednak aby prozradili, kam ukryli své majetky. Všechny posvátné věci, svátosti a ostatky svatých, jichž byly kostely plné, byly zbaveny svých ozdob a pohozeny na zem; německé barbarství k tomu přidalo ještě bezmeznou rouhání. A to, co z vojácké kořisti zbylo, pak pobrali venkované Colonnů, kteří všechno prošmejdili. Také kardinál Colonna, který přišel (aspoň myslím) příštího dne, zachránil mnoho žen, které se ukryly do jeho domu.

Téhož dne, co císařští dobyli Řím, dorazil hrabě Guido s lehkou jízdou a s osmi sty arkebuzníky k mostu na via Salaria a ještě večer chtěl vstoupit do města. Ale pochopil, co se stalo, a stáhl se do Otricoli, kde se spojil se zbytkem svých lidí. Neboť ač obdržel z Říma listy, které pohrdaly jeho přispěním, on sám nechtěl pohrdnout pověstí toho, kdo přišel Římu na pomoc, a pokračoval ve své cestě. Nechyběli ani ti (jak je už v lidské povaze dobromyslně a krotce hodnotit vlastní činy, být však přísnými cenzory činů druhých), kdo kritizovali hraběte Guida, že nedokázal využít jedinečné příležitosti, neboť císařští, plně zaujatí bohatou kořistí, plněním domů, hledáním ukrytých věcí, jímáním zajatců a přenášením věcí na bezpečná místa, byli rozptýleni po celém městě, mimo své garnizony, bez respektu ke svým korouhvím, a aniž poslouchali rozkazy svých velitelů. Mnozí se proto domnívali, že kdyby vojáci, kteří přišli s hrabětem Guidem, rychle vpochovali do Říma, mohli nejenom proniknout do Hradu, neobléhaného a zvenčí nikým nestřeženého, a osvobodit papeže, ale mohla jim připadnout ještě slavnější úloha vzhledem k tomu, že nepřátelé byli tak zaujati kořistí, že by se jen s námahou nebo pouhou náhodou shromáždili ve větším počtu. A je vskutku pravda, že ještě několik dní poté, když se na rozkaz velitelů anebo z nějakého náhodného důvodu svolávalo do zbraně, žádný voják se pod korouhve nedostavil. Ale lidé jsou snadno přesvědčeni, že kdyby se udělalo to nebo ono, dostavil by se zcela určitý výsledek; kdybychom to však chtěli ověřit v praxi, ukázalo by se, že takové soudy jsou nejčastěji mylné.

Přeložil Jiří Pelán

Z POLITICKÝCH A OBČANSKÝCH PŘIPOMÍNEK (Ricordi politici e civili)

Politické a občanské připomínky či *záznamy* představují sborník čtyř set tří myšlenek nebo gnómicky koncentrovaných úvah, zapsaných Guicciardinim do dvou sešitů v letech 1528–1530, tedy během jeho vyhnanství z Florencie a za nucené nečinnosti. Poprvé vyšly v roce 1576 v Paříži v znění dosti nevěrném a první názor na ně byl naivně pedagogický a utilitární: platily div ne za učebnici a příručku vědy diplomatické, již byl Guicciardini ovšem mistrem. Dnes víme, že by se byl Guicciardini první vysmál podobné myšlence: nikdo nikdy nedal méně na teorii a učebnicovou abstrakci než on, pro nějž platila jen praxe, reálná znalost lidí, konkrétní úsudek a „la discrezione“, chytrá a lstivá moudrost. Co chtěl uložit do svérázné, ale velmi vhodné formy „připomínek“, byla osobní životní *zkušenost* z politiky, veřejného života a styku s lidmi, jeho intimní zpověď, *secretum secretissimum* jeho přesvědčení; a určoval svůj rukopis za *tajný* odkaz vlastní rodině.

Pro nás tím dílko, třeba se mu nedostalo poslední redakce, na ceně neztrácí, právě naopak: dnes je pro mnohé a mnohé Guicciardini spíše autorem *Připomínek* než *Dějin Itálie*, a tento názor, již sto let starý, lze bránit. Dvě věci bijí do očí v *Připomínkách*: velké odchýlení od tradiční křesťanské morálky a hluboký pesimismus názoru o lidské povaze. To není výraz dočasně špatné nálady vyhnančovy, to je ten pravý a nejskutečnější Guicciardini.

ČÍTEJTE ČASTO V TĚCHTO PŘIPOMÍNKÁCH A PŘEMÍTEJTE o nich, neboť je snazší seznámit se s nimi a rozumět jim než řídit se jimi, ale i to se usnadní, osvojíte-li si je tak, že se vám stanou zvykem a zůstanou svěží ve vaší paměti (IX).

Ať nikdo do té míry nespolehá na vrozený rozmysl, aby věřil, že rozum stačí bez zkušenosti, jež je věcí náhody; každý, kdo řídil veřejné záležitosti, byť byl i seberozmyslnější, měl příležitost poznat, že zkušeností dokážeš mnoho, co by přirozený rozum sám vykonat nemohl (X).

Nedávejte se odradit od dobročinnosti nevděčností velkého počtu lidí; neboť kromě toho, že činit dobrodiní je samo o sobě a bez dalšího prospěchu věcí šlechetnou a téměř božskou, může se tvá dobročinnost i setkat s něčím tak vděčným, že vynahradí všechny nevděčnosti ostatních (XI).

Téměř všechna přísloví se vyskytují buď totožná, nebo podobná, jen jinak vyjádřena, u všech národů; důvod je ten, že přísloví se zakládají na zkušenosti nebo pozorování věcí, a ty jsou všude totožné anebo podobné (XII).

Nad přátele není věci drahocennější; proto, je-li vám možné, neztrácejte jediné příležitosti, abyste jich nabyli. Neboť lidé se často utkávají, a přátelé prospívají a nepřátelé škodí ve chvíli a na místech, kde bys to nikdy nečekal (XIV).

Nevěřte těm, kteří vyhlašují, že se zřekli veřejného působení a vysokých hodností dobrovolně a z lásky ke klidu, neboť téměř vždy byla příčinou buď nerozmyslenost, nebo nutnost. Zkušenost vás totiž poučí, že téměř všichni, jakmile se jim pootevřou vrátka, aby se mohli vrátit k bývalému životu a vzdát se onoho vychvalovaného klidu, vrhnou se jimi stejně zuřivě jako oheň na smolnou a suchou větev (XVII).

Věci budoucí jsou tak šalebné a podléhají tolikerým náhodám, že se o nich nejčastěji mylí i ti velmi moudří; a kdo by si všímal jejich úsudků, zvláště v jednotlivých případech – neboť ve věcech obecných uhodnou budoucnost častěji –, viděl by, že je po té stránce malý rozdíl mezi nimi a ostatními, kteří jsou pokládáni za méně moudré. Proto vzdávat se současného prospěchu ze strachu z budoucí bědy je častěji čiré bláznovství, a zvláště není-li běda zcela jistá nebo velmi blízká nebo příliš veliká ve srovnání s prospěchem; jinak ze strachu z věci, jež se pak ukáže klamem, pozbudeš často výhody, která byla na dosah ruky (XXIII).

Není věc tak vratká jako vzpomínka na přijaté dobrodiní; proto spoléhejte spíše na ty, kteří jsou v takovém postavení, že vám selhat nemohou, než na ty, komu jste udělali dobře. Ti totiž buď si na to nevzpomenou, nebo pokládají dobrodiní za menší, než jsou, nebo si myslí, že jsme je prokázali vlastně z povinnosti (XXIV).

Také ti, co všechno přičítají rozumu a ctnosti, a vylučují, jak jen mohou, moc náhody, musí doznat přinejmenším, že velmi záleží na tom, aby ses narodil tak nebo dožil ses doby, kdy se ctnosti nebo vlastnosti, které na sobě oceňuješ, mohou uplatnit: za příklad lze uvést Maxima Fabia,¹ kterého nesmírně proslavila jeho váhavá povaha, neboť působil ve válce takového druhu, že průraznost škodila, zdoluhavost prospívala; jindy bylo by tomu naopak: jeho štěstí záleželo v tom, že jeho časy volaly právě po vlastnosti, kterou v sobě jevil. Kdo by mohl měnit svou přirozenou povahu podle povahy doby, což je velmi nesnadné a snad nemožné, byl by o to méně ovládán štěstěnou (XXXI).

Jak nesmírně se liší praxe od teorie! A kolik je těch, kdo chápou věci znamenitě, a přitom nemají duchapřítomnost nebo je neumějí uskutečňovat: a tomu, kdo

¹ Quintus Fabius, řečený Cunctator, Váhavec (zemřel roku 203 př. K.), římský vojevůdce, který zdoluhavou a unavující taktikou zachránil Řím před Hanibalem.

je na tom takto, je chápavost k ničemu; podobá se člověku, jenž má v truhlici poklad, a nesmí ho nikdy vyndat (XXXV).

Dělejte vše možné, abyste platili za lidi dobré, to poslouží v nespočetných věcech. Avšak poněvadž mylné názory nemají trvání, stěží dokážete platit dlouho za dobré, nebudete-li taková vskutku: to mi opakoval můj otec (XLIV).

Povahy lidí jsou různé: jedni dovedou tak doufat, že pokládají za jisté i to, čeho není; jiní se tak bojí, že si naději nikdy nedovolí a věří jen tomu, co drží v hrsti. Já se radím spíše mezi tyto druhé než mezi ony, a kdo je této povahy, podléhá méně klamu, ale žije zato ve větším trápení (LXI).

Lze vidět, že starci jsou lakomější než mladí lidé, a mělo by tomu být naopak, neboť jim zbývá menší část života a stačí jim tedy méně. Za důvod bývá uváděno, že prý jsou bázlivější, ale nemyslím, že je správný: vždyť jich vidím mnoho, že jsou krutější než mladí, chlípnější, ne-li skutkem, tedy přáním, a že se více bojí smrti. Mám za to, že důvod je takový: čím déle se žije, tím více se stává život zvykem a tím více tedy lidé ulpívají na věcech tohoto světa; proto k nim i více lnou a více se jimi nechávají ovládat (LXIII).

Ani Alexandr Veliký, ani Caesar, ani jiní, kteří byli slaveni podobnou chválou, neprojevili nikdy milostivost, kterou by byli vědomě poškodili nebo ohrozili účinek svých vítězství, poněvadž vědomě by se asi proměnila v šílenství; nýbrž jen v takových případech byli milostiví, kdy to nezmenšovalo jejich bezpečnost, a přece probouzelo větší obdiv k nim (LXXIII).

Když jsem byl vyslancem ve Španělsku,² všiml jsem si, že „katolický král“ don Fernando Aragonský, panovník velemocný a nadmíru obezřelý, postupoval často tak: když chtěl něco nového podniknout, nebo pojal velmi důležité rozhodnutí, tu ještě dřív, než odhalil své smýšlení, zařídil věci tím způsobem, aby celý dvůr i jeho národy volaly toužebně, že král má učinit právě to; jeho rozhodnutí stávalo se tak veřejným ve chvíli, kdy po něm kdekdo toužil a volal. Je neuvěřitelné, s jakým souhlasem a s jakou přízní se setkával u svých poddaných a ve svých královstvích (LXXVII).

2 Ve Španělsku pobyl Guicciardini jako vyslanec Florentského státu v letech 1511–1514. Don Fernando, král Aragonský (1452–1516), sňatkem s Isabelou, dědičkou království Kastilského, sjednotil politicky poloostrov, založil království ve vlastním slova smyslu Španělské, zlomil poslední zbytek moci Maurů dobytím Granady, pověřil Kolumba a dal základy španělské světové koloniální říši. Titul královských manželů Ferdinanda a Isabely zněl „los Reyes católicos“, králové katoličtí.

Kdo žije na dvorech knížat a touží po jejich přízni, drž se jim jak jen možno na očích; neboť často vznikají záležitosti, že vídaje tě, vzpomene si na tebe a zhusta ti je svěří; a kdyby tě neměl před zraky, pověřil by jimi druhého (XCIV).

V blízkosti tyрана nadaného rozmyslem a jenž by mne nepokládal přímo za svého nepřítele, chtěl bych platit raději za ducha bouřlivého než bázlivého; neboť bouřlivák se snaží si získat, ale proti bázlivci postupuje bez ohledu (XCIX).

K záchraně před tyranem zvířecím a krutým není spolehlivé pomoci ani léku, leda ty, které se předepisují za moru: utéci před ním co nejdále a jak můžeš nejrychleji (CI).

Není přirozeným plodem svobody ani cílem, k němuž vznikla, aby každý vládl; neboť vládnout má jen ten, kdo to dovede a zaslouží si toho. Nýbrž aby každý zachovával dobré zákony a dbal dobrých řádů. Ty pak jsou bezpečnější, je-li veřejný život svobodný, než pod vládou jedincovou nebo vládou malé menšiny. A to právě je klam, jenž tolik sužuje naše město, že totiž našim lidem nestačí být svobodní a bezpeční, ale nedovedou se zastavit, dokud také nevládnou³ (CIX).

Kdo řekl lid, řekl vskutku ztřeštěné zvíře, plné tisícerych omylů, tisícerych zmatků, bez vkusu, bez lásky, bez stálosti (CXL).

Mám za to, že jsou menším zlem rozsudky Turků, které jsou vynášeny rychle a téměř podle oka, než soudní způsoby běžně obvyklé mezi křesťany. Vleklost našich soudů zatěžuje totiž sporné strany takovými útratami a nesnáze, že pravděpodobně nepůsobí menší škody, než by škodilo rozhodnutí, které by tě odsuzovalo, ale již prvního dne. Mimoto z předpokladu, že Turci svými rozsudky opravdu jen hádají, plyne, že – vyrovnáno – polovina jich je spravedlivých; a nikoliv asi menší počet rozsudků, vynesných u nás, jich je spravedlivých, jednak z nevědomosti, jednak ze zlovolnosti soudců (CCIX).

3 Těchto několik vět obsahuje celého Guicciardiniho *občansko-politického*: věren starým slavným tradicím florentského měšťanstva, je republikánem, ale má svoji představu politické svobody; ta pro něj znamená nejprve možnost dát si svobodně nejlepší zákony, potom povinnost zachovávat je, nikoliv však účast širokých lidových mas na řízení státu. Je to stanovisko měšťanského patricije. Republika dovoluje přiblížit se k tomu ideálu nejvíce, proto je lepší než „vláda jedincová“ (*la potestà di uno*, tj. monarchie) a než „vláda menšiny“ (*la potestà di pochi*, tj. feudální aristokracie). Ale kde, jako ve Florencii Guicciardiniho časů, lidové vrstvy „nedovedou se zastavit, dokud také nevládnou“, tam v Guicciardinim promluví jako vždy radikální praktik: teoretický republikán bude věrným služebníkem Medicejských, kteří se k moci dostanou sice pomocí širokého lidu, ale také jej potom ovládnou a uskuteční reálnou monarchii. Vše je lepší než nepořádek: Guicciardini je až do morku kostí a bytostně vyznavačem politiky nejmenšího zla.

Tři věci toužím spatřit ještě před svou smrtí, ale pochybuji, že spatřím bytí i jen jedinou, i kdybych žil velmi dlouho: dobře spořádaný státní život v našem městě, Itálii osvobozenou od všech barbarů a svět zbavený tyranství těch zločinných kněží (CCXXXIV).

Občané, kteří žijí státním životem, má-li jejich město zřízení aspoň snesitelné, i když snad nikoli bez chyby, ať se je nesnaží měnit a dosíci lepšího, protože téměř vždy se to naopak zhorší; neboť není v moci toho, kdo je mění, aby nový způsob vlády na vlások odpovídal jeho úmyslu a představě (CCXLIII).

Přeješ-li si, aby se nevědělo, že jsi něco udělal nebo se o něco pokusil, buď si jist, že bytí to bylo téměř odhaleno a veřejně známo, vždy se vyplatí to popřít; neboť i když účinné popření nepřesvědčí toho, kdo má v rukou důkazy nebo věří v opak, přinejmenším mu uvede mozek do zmatku (CCLXIX).

Poddaným nelze dobře vládnout bez přísnosti, neboť zloba lidská si ji vynucuje; ale je třeba ji umisťovat s obratností a všemožnými důkazy probouzet víru, že se ti krutost protiví, že však jí používáš z nutnosti a pro veřejné blaho (CCCVII).

Střežte se všeho, co vám může škodit a neprospívá. Proto ani po straně, ani do očí neříkejte lidem nikdy, co se jim nelíbí, leda je-li to užitečné nebo nutné. Neboť je bláznovstvím dělat si nepřátele pro nic za nic; a připomínám vám to, poněvadž touto lehkomyšlností hřeší téměř každý (CCCX).

Mýlí se, kdo praví, že vzdělání kazí lidské mozky, ač to snad platí o mozcích slabých; ale korunuje-li vzdělání ducha zdravého, činí jej dokonalým. Neboť zasnoubit dobrou přírodu s dobrou náhodou, toť to nejušlechtlejší spojení (CCCXIII).

Zkoumáš-li pozorně jejich původ, všechny státy vznikly z násilí a není vládní moci, jež by byla legitimní, kromě v republikách, u nich doma, nikoliv však mimo, v dobytých územích; není jí ani moc císařova, která je založena na autoritě Římanů, jež byla větší uzurpací než kterákoliv jiná; z tohoto pravidla nevyjímám ani moc církve, násilí kněží je dokonce dvojnásobné, neboť používají k našemu podrobení zbraní časných i zbraní duchovních (CCCXVII).

Tvrdím, že dobrý občan, milující svou vlast, musí vycházet s tyranem po dobrém nejenom pro vlastní bezpečnost, neboť je ohrožen, je podezírán, nýbrž i k prospěchu vlasti, protože vede-li si takto, naskýtá se mu příležitost radou

i činy prospívát mnoha dobrým cílům a zamezovat mnohé zlo; a ti, kdo mu zlořečí, jsou blázni, poněvadž pěkně by na tom byli vlast i oni sami, kdyby tyran měl okolo sebe jen darebáky (CCCXXX).

Připomeňte si, co jsem řekl již onehdy, že tyto moje rady nemají být zachovávány bez rozlišování; v určitém jednotlivém případě, který má svou zvláštní příčinu, mohou nebýt vhodné. Které jsou to pak případy, nelze pochopit z žádného pravidla a není knihy, jež by tomu naučila, nýbrž takové osvícení musí ti dát nejprv příroda a pak zkušenost (CCCXLIII).

Vždy mne přirozený rozum vedl přát si zkázy Církevního státu, a přece chtěl osud, aby se vyskytli dva papeži takoví,⁴ že jsem byl nucen přát si jejich velikosti a obětovat jí svou námahu. A nebýt této úcty, miloval bych Martina Luthera víc než sebe samého, neboť bych doufal, že ta jeho sekta dokáže zničit nebo alespoň přistříhnout křídla zločinnému tyranství kněží (CCCXLVI).

Blázny se mi zdají být mniši, kteří káží o předurčení a nesnadných člancích víry, neboť lepší je nedávat lidu popud k přemýšlení o věcech, na které nesnadno stačí, než probouzet v jeho mysli pochybnosti. Potom je volky nevolky musíš nutit ke klidu slovy: Takto praví naše víra, tak je nutno věřit⁵ (CCCLVII).

Svoboda ve státech je služebnicí spravedlnosti, neboť není zřízena k cíli jinému leč zabránit, aby jeden byl utlačován druhým. Proto kdo by se mohl bezpečit, že pod vládou jednoho nebo menšiny bude spravedlnost zachována, neměl by důvod toužit valně po svobodě. A to je právě příčina, proč starověcí mudrci a filosofové nevynášeli vlády svobodné o nic víc než vlády ostatní, ale dávali přednost těm, ve kterých byla věnována nejlepší péče zachování zákonů a spravedlnosti⁶ (CCCLXV).

4 Guicciardini sloužil dvěma velkým papežům, a to Lvovi X. v letech 1516–1522 a Klimentu VII. v letech 1522–1530; zastával vysoké funkce správní, vojenské, politické i diplomatické. Mohl-li se roku 1530 vrátit do vlasti, bylo to díky porážce Florentské republiky, v níž vítězové, papež a císař, restaurovali vládu Medicejců.

5 Mnichem, jenž z teologické otázky predestinace učinil meritum sporu mezi sebou a církví a odvolal se k lidu, instancí teologicky nejnezběhlejší, je Martin Luther. I druhá věta platí o Lutherovi. Guicciardini oceňoval na něm hlavně to, že připravil svou vzpourou horké chvíle církvi a kněžím (srov. i číslo předešlé, CCCXLVI), myšlenka sama teologické reformace a lidové účasti na řešení náboženských sporů byla mu nesympatická. Toto číslo charakterizuje přinejmenším stejně antipopulismus patricie Guicciardiniho jako jeho stanovisko k reformaci, složené z nenávisť k světské moci církve (při úctě k některým papežům) a z lhůstivosti k principu reformace.

6 Srov. výše i číslo CIX. Vláda jednoho = monarchie, vláda menšiny = šlechtická feudální aristokracie. Podle Guicciardiniho smyslem státnosti, posláním státu je zákonnost, spravedlnost, řád: „*jus civium dux*“. Význam politické svobody je teprve druhotný, odvozený: svoboda má sloužit jako nástroj snazšího nastolování dobrých, tj. spravedlivých zákonů, vládě svobody (jinak řečeno: vládě všech, ještě jinak: *republice*) dlužno dávat přednost proto, že v ní je možno dosáti zákonné spravedlnosti snadněji než v monarchii nebo aristokracii. Jakmile se však republika zvrhne v anarchii a demagogii (Guicciardini má oči upřeny nepřetržitě na Florencii svých let), otázka preference nebo racionální a mravní přednosti vládní formy pozbývá důležitosti, a dlužno podporovat každou

Dosíci státních změn snažil bych se horlivě, kdybych mohl doufat, že měnit státy bude dáno mně samotnému. Ale když si vzpomenu, že je třeba se spojit s jinými, a nejčastěji s pošetilci a zlomyslníky, a kteří neumějí ani držet jazyk za zuby, ani provést úkol, není věci, které bych se hrozil více než myšlenky na podobné změny (CCCLXXX).

Přeložil Václav Černý

vládu, jež dovoluje možné maximum zákonitosti nebo alespoň vnucuje pořádek. Guicciardini je zásadní praktik, uvažuje jen konkrétně, je kompromisní, ne-li konjunkturální; je podmíněný republikán; avšak bezpodmínečný antidemokrat.

∞ BERNARDO SEGNI

1504–1558

Typ florentského měšťanského intelektuála nejvyšší úrovně: kupec, ale z padovské univerzity dokonale zběhlý v právech i literatuře; překládá z řecké filosofie (Aristotela) a poezie (Sofokla); svým časem slouží i diplomaticky Kosmovi (Cosimovi) I. Přes tento objektivní vztah k Medicejským zůstal věren republikánskému přesvědčení a jeho *Příběhy florentské* (Storie fiorentine; vyšly teprve v roce 1723) měly původně líčit výhradně osudy republiky od roku 1527 do roku 1530; prodloužil je později až do roku 1555, a právě z těchto let volíme v něm pohnutou a významnou medicejskou epizodu, jejíž klidný a jasný, na antických vzorech vyškolený sloh jen dvojnásob zsvětitelcky zvýrazní povahu tehdejších osudů města.

Z PŘÍBĚHŮ FLORENTSKÝCH (kn. VII)

(Storie fiorentine)

Od chvíle, kdy se v druhé polovici 14. věku Florencie dostává pod absolutní vliv bankéřské rodiny Medici, je město zmítáno niternými sváry mezi straníky tohoto slavného rodu, vládnoucího takřka monarchicky za oponou starého republikánsko-městského zřízení, a měšťanskými republikánskými demokraty. Počínajíc šestnáctým stoletím je však politický osud Florencie řešen znovu a znovu mocenskými zásahy *vnějšími*, totiž okolnostmi evropského zápasu mezi španělskými Habsburky a francouzskou monarchií, odehrávajícího se ostatně valnou měrou na italské půdě. Vlastní zmatky, třenice a války italských měst a knížat jsou leda jen lokálními peripetii tohoto obřího a nekonečného zápolení (1494–1559), významným činitelem je pouze politika papežská, handicapovaná ostatně od roku 1520 vznikem německé reformace Lutherovy. Po porážce Františka I. Francouzského u Pavie roku 1525 na nátlak republikánů a na radu jejich vůdce Filippa Strozziho Medicejští opouštějí Florencii a městu nastává krátká chvíle zmatené svobody, špatně politicky využitá. V období klidu mezi druhou (1526–1529) a třetí (1536–1538) válkou Františka I. a císaře Karla V. dohodnou se oba hlavní italské činitele okamžiku, totiž císař sám a papež Kliment VII., rodem Medicejec (Giulio de' Medici), a obnažená a kapitulující Florencie v srpnu 1530 dostává arbitrážním císařským výrokem, jež budou republikáni prohlašovat za porušení podmínek své kapitulace, v čelo Medicejce: Alessandra. Je to první *vévoda* florentský, a tato urozená *feudální* hodnost, udělená císařem, naznačuje nároky svrchovanosti, jež říše uplatňuje vůči staré městské republice.

Náš úryvek ze Segniho líčí násilný konec šestileté vévodovy vlády, a nemůže být lepší ilustrace k znázornění veřejného italského života v 16. století. Vrah Lorenzino či Lorenza-

ccio (Vavřineček de' Medici), tehdy dvaadvacetiletý, od svého jedenáctého roku sirotek, je vlastní vévodův bratranec, člen poboční větve rodu; vychováván Klimentem VII., přichází do Florencie roku 1533, rok před papežovou smrtí, nechává za sebou v Římě pověst skandalisty. Jeho gesto, inspirované reminiscencemi antickými a dobrodružným politickým estetstvím, vyznělo naprázdno: ve Florencii, jejíž pevnost byla obsazena španělskými vojáky Karla V., bude spěšně povolán sedmnáctiletý Kosmas I. Medicejský, v neposlední míře zásluhou Guicciardiniho, v podstatě republikána, ale volícího z vlasteneckých důvodů na pokraji občanské vojny nejmenší myslitelné zlo. Filippu Strozzimu bude souzeno zemřít v žaláři sebevraždou (o tom Jacopo Nardi ve svých *Dějínách* [Istorie], 1582, kn. X).

ZAVRAŽDĚNÍ VÉVODY ALEXANDRA MEDICEJSKÉHO

NASTAL DEN ŠESTÉHO LEDNA 1536, SVÁTEK ZJEVENÍ HVĚZDY Mágům, lidově zvaný Tří králů, který vévoda¹ celý strávil maskován, na statném koni, ve společnosti Uhra, svého komorníka, a nakonec zamířil za láskou a zábavou ke dveřím paní, již miloval. Večer byl unaven a svlékl drátěnou košili; povečeřel a chystal se ulehnout, když se objevil Lorenzo² s tím svým melancholickým pohledem a řekl mu: „Co hodláte počít dnes večer, pane?“ Nato vévoda odvětil: „Já si míním jít odpočinout, jsem zchvácen.“ Tu se Lorenzo naklonil k jeho uchu a pošeptal mu nevíím co tajného. Vévoda vyskočil, odešel do komnaty, dal si znovu přes kazajku navléci drátěnou košili, sáhl po štítu a po točitém schodišti otevřeného balkonu vyšel tajně ven zahradní brankou. Ihned za ním se vydali Giome a Uher,³ a když se ocitli opět na Široké ulici, majíce před sebou jenom jeho a Lorenza, vévoda se obrátil, neboť za sebou Gioma a Uhra slyšel: řekl jim, aby odešli, že potřebuje být sám. Poslechli velmi neradi, ale jen zčásti: poodstoupili totiž poněkud, a domluvivše se mezi sebou, že přece jen bude dobré jít za vévodou, vykročili za ním proti jeho vůli, majíce za to, že zamířil směrem k svatému Dominikovi. Ale v tu chvíli byl již vévoda s Lorenzem vstoupil do domu řečeného Lorenza, zrovna vedle vlastního paláce. Tam se odebrali do pokoje, vévoda, jenž byl utrmácený, si opět sňal drátěnou košili, odpásal si meč i dýku, hodil sebou na lože a řekl Lorenzovi, aby šel pro osobu, kterou mu přikázal vyhledat. Jakmile Lorenzo byl z domu, ospalý vévoda usnul bez jakéhokoliv přemýšlení. Avšak Lorenzo ve velikém spěchu běžel vyhledat jistého Michala, kterému přezdívali Scoronconcolo, jenž byl v jejich domě vychován a sloužil v solnici. Byl

1 Alessandro de' Medici (1510–1537), vévoda florentský od roku 1532.

2 Lorenzaccio – srov. s. 317n.

3 Vévodovi sluhové a průvodci; vlastní jméno druhého není známo.

člověk nízkého, dělnického původu, ale osobně statečný. Ozbrojeného přivedl jej tajně do domu, a když stoupali po schodišti, zastavil se a řekl mu: „Teď přišel okamžik, abys splnil slib, tolikrát mně odpřísáhnutý. Zamkl jsem zde v pokoji toho velikého pána, mého nepřítele, kterého chci, abys mi pomohl ubít.“ Tu se Scoronconcolo obrátil a pravil: „Lorenzo, pane můj, pojďme jen tedy, nenechám vás na holičkách.“ Lorenzo stanul poněkud nerozhodný a řekl: „Michale, povím ti tu věc přesně: je to vévoda.“ Na ta slova Michal jako by byl úplně klesl na mysl; nicméně se vzpamatoval a pravil: „Jednou jsem už tady, tedy do toho, i kdyby to měl sám Kristus být.“ Takovéhle řeči mívají vždycky podobní zabijáci. Do pokoje, kde měl vévodu zamčeného na klíč, nicméně s jeho souhlasem, první vešel Lorenzo, přistoupil k loži a promluvil nahlas: „Čas vstávat, pane.“ Vévoda na ta slova procitl, ale než si stačil uvědomit, že nespí, ucítil již dýku v těle. Vyskočil a s křikem „Zrádce!“ zakousl se Lorenzovi do jednoho prstu, ten mu však zasadil již novou ránu, ani ta nebyla ale smrtelná. Ač raněn, vévoda stačil se postavit na nohy a seskočit z lože, neboť byl velmi statný; a třebaže neměl zbraní, protože je odložil, chytil se s Lorenzem do křížku a srdnatě se bránil, a vida tu Scoronconcola, dovolával se jeho pomoci a činil mu velké sliby. Ten však chtěl zachovat věrnost Lorenzovi, a poněvadž viděl, že tento vévodu vlastní silou ubít nemůže, a poněvadž i slyšel vévodu křičet o pomoc, přistoupil a vévodovi nožem podřízl krk. Podřezán, zhroutil se vévoda k zemi a skončil svůj život v zoufalství.

Přeložil Václav Černý

Florentský rodák jako Segni, jeho současník; jako Segni zatížený antickými vzory a latinskou syntaxí v italštině. V Pise vystudoval práva. Jako straník druhé florentské republiky byl spjat s rodinou Strozziů; po návratu Medicejských (1530) následoval Strozzie nejprve do Benátek, kde se spřátelil s Bembem a Speronim, později do Bologny, Ferrary a Říma. Roku 1543 získal pardon od Cosima I. a vrátil se do Florencie. Byl přijat do Accademia fiorentina a začal přednášet na florentské univerzitě. K jeho přátelům patřili Annibale Caro, Benvenuto Cellini (Varchi revidoval jeho *Vlastní životopis*, viz s. 326n.), Tullia d'Aragona (Varchi je s velkou pravděpodobností spoluautorem jejího traktátu *O nekonečné lásce*, viz s. 74n.). Zúčastnil se sporů o podobu spisovného jazyka: zastával přitom klasicizující pozice, blízké Bembovi. Ve svém traktátu *Ercolano, dialog, v němž se rozmlouvá o jazycích obecně a o florentštině a toskánštině zvláště* (Ercolano, dialogo nel quale si ragiona generalmente delle lingue e in particolare della fiorentina e della toscana, napsáno 1560–65, vyd. posmrtně 1570) reagoval na polemiku mezi Carem a Castelvitem a zrekapituloval průběh celé cinquecenteské debaty o literárním jazyce. Je rovněž autorem italských sonetů a kapitol, latinských básnických skladeb, terentiovské komedie *Tchyně* (La suocera, 1549) a dlouhé řady řečí (např. na smrt Michelangelovu a Bembovu).

Jako historiograf medicejského dvora napsal *Florentské dějiny* (Storia fiorentina, posmrtně 1721, 16 kn.), pojednávající o letech 1527–38. Bohatě v nich využil listinných pramenů, šlo mu však zejména o oslavu svého mecenáše. V Cosimovi spatřoval inkarnaci Machiavelliho vladaře.

Z FLORENTSKÝCH DĚJIN (kn. IX) (Storia fiorentina)

Varchiho svobodomyšlnost a úsudková nezávislost, „bez nenávisti i lásky“, je ve skutečnosti pokročilou skepsí renesančního člověka, jehož víra v rozum je provázena namnoze již přesvědčením o neúčinnosti rozumových důvodů v lidském životě. Pýchu Florentána na Florencii, střed země, nenahlodala však v renesanci pochybnost nejmenší.

FLORENTÁNÉ

CO MNE SE TÝČE, NEMYSLÍM, ŽE BY NĚKDO MOHL, BA SMĚL pochybovat, že ve věcech, jež pěstují, Florentáné nezůstávají svými vlohami

za kterýmkoliv národem, pakliže ovšem všechny národy nepředčí; proto vždy platili a dosud platí za neméně spolehlivé a rozšafné než znamenité a obratné, a to nejen v obchodu, na němž vpravdě je celé Florentské město založeno a v němž jejich snaživost prolévá více potu než kdekoliv. Dosáhly-li malířství, sochařství a stavitelství, trojice převznešených umění, veleznamenitého stupně, vidíme, že se tak stalo především zásluhou a vtipností Florentanů; ti pak netoliko město svoje, ale i nespočetná města jiná okrášlili a ozdobili, a dosud ozdobují, k svrchované slávě a nemalému užitku sebe samých a své vlasti. A poněvadž bázeň, že budu pokládán za lichotníka, nesmí mně bránit v pravdivém svědectví, třebaže toto svědectví nutně vyzní ve výsostnou slávu a převelikou čest mého Pána a velitele,¹ pravím, že za to, že vzdělanost řecká neuhaslá k nekonečné veřejné škodě, a že latinská znovu k nekonečnému veřejnému užitku rozkvetla, celá Itálie, ba celý svět jsou povinovány upřímným vděkem jen a jen znamenitému úsudku a velké laskavosti rodiny Medicejských.

Ohledně smýšlení jsem zcela opačného názoru než někteří jiní, kteří vzhledem k tomu, že Florentané jsou obchodníky, pokládají je za neurozené a nešlechtné, ba za sprosté a nízké. Já naproti tomu jsem ve svém nitru mnohokrát podivně žasl, jak se může státi toto: tito lidé jsou od svého útlého dětství zvyklí za pranepatrnou mzdu nosit na zádech balíky vlny jako nějací nosiči a náklady hedvábí jako skladači, a bezmála jako otroci vystát celičký den a velkou část noci u stavů a vřeten; a přece se pak u mnohých mezi nimi setkáš, kdykoliv a kdekoliv bude třeba, s takovou velikodušností a tak urozenými a vznešenými myšlenkami, že dokáží a odváží se nejenom říkat, ale i konat věci znamenité a krásné, které právě říkají a konají.² Přemýšlel jsem, jaká toho může být příčina, a nenalézám pravdivější, leda že v jejich hrudích vyvolává tyto vlastnosti florentské podnebí, napůl cesty mezi jemným vzduchem Arezza a drsností Pisy. A kdo dobře uváží přirozenou povahu a mrav Florentanů, uvědomí si, že se rodí schopnější, aby mohli vynikat nad ostatní, než aby chtěli podléhat poslušenství. Nesnadno bys uvěřil, jak plodně působil ve veliké části mládeže zákon o milici: dříve mnozí z nich, hrubě v myšlenkách nedbalí o stát, i o sebe samé, celý den prochodili za zábavou nebo proseděli po lavičkách, vážíce na zlatnických vážkách jeden druhého a pomlouvající toho či onoho, kdo šel mimo; jako by je nová a blahodějná Kirké obrátila náhle nazpět ze zvířátek v tvory lidské, jali se nyní nedbat vlast-

1 Mínen Cosimo, 1519–1574, vládnoucí od roku 1537, druhý vévoda a první velkovévoda z rodu Medici (od roku 1569).

2 Florencie, od středověku centrum finančnicko-bankéřské a obchodnické, byla i nesmírně významným střediskem průmyslovým, totiž textilním (vlna a hedvábí). Její „popolo basso“, proletariát, skládal se téměř veskrze z textilního dělnictva. Varchi opomíjí připomenout, že se od 13. věku lidové florentské masy domáhají, často bouřlivě, zastoupení ve vládě Obce (1378–1382, občanská válka „ciompi“, česačů bavlny, srov. s. 220n.). Ostatně Medicejští opírali svou moc jak proti republikánským demokratům, tak proti soupeřským patricijským rodům právě o široké vrstvy prostého lidu, „popolanů“.

ních škod i nebezpečí a všemožnou snahou i pílí usilovat jak o čest a slávu svou vlastní, tak i svobodu a zdar druhých. Mluvím-li takto, nehodlám ještě popírat, že mezi Florentány jsou i hrdopýšci, lakomci a ctižádostivci; vždyť pokud budou lidé, budou vždy i neřesti; ba, ti, kdo zde jsou nevďeční, ti, kdo jsou závistiví, ti, kdo jsou zlomyslní a zlí, jsou nevďeční, jsou závistiví, jsou zlomyslní a zlí na nejvyšší stupeň; stejně i ti, kdo jsou ctnostní, jsou ctnostní způsobem, jež nelze předčít. A dávno se lidově říká, že florentské mozky neznají míry ani v jedné, ani v druhé krajnosti: jak zde hlupáci jsou prapitomí, tak mudrci jsou tu arcimoudří. Mohl bych tedy na tomto místě nejlepším právem hanět zrovna tolik velmi barbarských a karatelských mravů, jaké se ve Florencii vyskytují, kolik bych jich, uhlazených a chvályhodných, mohl stejným právem vynést: a mezi jinými mrav obecních představených u svatého Martina,³ nade všechny ostatní chvály důstojný, kteří každého měsíce udílejí tajně almužnu všem stydlivým chudým, tj. všem těm, kdo jsou zároveň urození a nuceni žebrot, a nemají ani z čeho být živi sami, ani z čeho vydržovat svou rodinu. Avšak povaha historie ani nežádá, ba ani nedovoluje (ačkoliv co teď píš, je historická odbočka, nikoliv historie), abych buď obšírně Florentány haněl a snižoval pro jejich mravy nejhorší, anebo je řečnický povyšoval a vynášel do nebes pro jejich nejlepší přednosti, opakuje po jiných, že „Florentané jsou pátý živel, a že kdo chce zničit svět, musí vyhladit Florentány“.⁴ Pokud je na mně, soudím, že historik může pravdivě prohlásit, že Florentané jsou lidmi jako druzí, a jeví tedy tytéž neřesti a tytéž přednosti, jež mají i oni. O lidech církve, ježto jsem promluvil o lidech vůbec, netřeba již, abych se dále šířil; vyskytuje se v nich krom všech neřestí ostatních i táž hrdopýšnost, táž lakota a ctižádost jako v druhých; ba, velmi často tím větší, čím by měla být menší.

Krom vylíčených věcí, jež nejsou ani malé, ani nesčetné, ano skrovné zásluhou, která jim patří, město Florencie obsahuje ještě jednu převelikou a které dlužno vážit si více než všech ostatních: tou je její vlastní a přirozená mluva. Poněvadž pak toskánský jazyk nastoupil po latinském, jako tento kdysi po řeckém, je florentská mluva podle úsudku učených a převýmluvných mužů, Neflorentánů, a bez jakékoliv námitky, nejsladším, nejbohatším a nejpěstovanějším nejmenom ze všech jazyků Itálie,⁵ ale vůbec ze všech, co jich až podnes bylo napočteno.

Přeložil Václav Černý

3 Obecními představenými rozumějí se *buonumini*, latinsky *boni homines*, poradní sbor jednoho sta volených měšťanů, nad nímž stála vláda starších Obce (podle ústavy Florentské komuny z roku 1250); sbor měli v rukou Medicejští. Sv. Martin – kostel a čtvrt v severovýchodní části Florencie, severně od Arna.

4 Výrok papeže Bonifáce VIII. z roku 1300, ve chvíli Jubilea, o něž se Florentané velmi zasloužili.

5 Jazyky Itálie znamenají její jednotlivá nářečí, která si dosud – vedle vítězné se prosazující dantovské toskánsčiny – mohla činit nároky být spisovnými řeči.

∞ PIER FRANCESCO GIAMBULLARI

1495–1555

Kanovník od Svatého Vavřince ve Florencii Giambullari, komentátor Dantův a jazykozpytec, mínil podat *Evropskými dějinami* (Historia d'Europa, 7 kn.; posmrtně tištěno v Benátkách roku 1566) obraz historického vývoje všech národů světadílu, počínaje rokem 887; nedostal se však ve své sčetlé kompilaci za rok 947. To nevedilo, aby se kniha nestala na dlouhou dobu velmi oblíbenou četbou, svědčíc o vášnivě touze renesančního člověka po konkrétním vědění.

Z EVROPSKÝCH DĚJIN (kn. V, 1; V, 2; VI)

(Historia d'Europa)

Nemohou nás nezajímat názory a informace, které měla italská renesance prostřednictvím Giambullariho o Slovanech, a zvláště o Čechách. Úvodem o Slovanech vůbec uvádí Giambullari rozšířené mínění, že Slované pocházejí z germánských Vandalů, činí tak nicméně s výhradou, rozdíl jazyka stačí, aby probudil jeho pochybnosti.

SLOVANÉ

A Ť JE TOMU VŠAK V TĚTO VĚCI JAKKOLIV, PRAVDU O JEJICH dějinách až do jejich obrácení na křesťanství poznat nemůžeme; spokojme se s tím, že první, kteří nesli toto jméno, sídlili původně z oné strany Dunaje,¹ a že za časů císaře Justiniána,² zabivše jeho vojevůdce Childibia, přešli na římský břeh, s největší krutostí kořistili a vypalovali, a zpusťovali celou Thrákii³ nešetříce žádného věku. A jak se lze dosud dočíst u Prokopia,⁴ nestačilo jim prostě lidi pobíjet, ale první je počali narážet na kůl, jak je za našich dnů zvykem u Turků, třebaš řídkým. O něco později, za papežství Řehoře Prvního,⁵ to jest v době okolo roku Spáasy 600, jiná výprava téhož kmene, jak se čte v listech jmenovaného papeže, vytrhla z Čech a ze Slezska, obsadila Štýrsko, Chorvatsko, Bosnu, Dalmácii a Istrii, jež se do té chvíle těmito jmény ještě nerozlišovaly; pobili obyvatele anebo je

1 Tj. na sever a na východ od Dunaje; břeh jižní (pravý) nazýval se od starověku břehem římským.

2 Justinián (482–565), císař Říše římské.

3 Thrákie, provincie Římské říše v Podunají severně od Balkánu.

4 Prokopios, byzantský dějepisec, vypsál události Východořímské říše let 395–462; z jeho knih Giambullari hojně čerpal.

5 Řehoř I. byl papežem v letech 590–604.

vypudili, založili tam své sídlo a nazvali to vše Slavonskem.⁶ Ti lidé poznali pravou víru teprve za časů Sveropila,⁷ krále dalmatského, okolo léta Páně 860, pod papežstvím Hadriána Druhého,⁸ který je s pomocí jmenovaného krále vzdělal v Svatém zákoně. Ti ostatní však, kteří zůstali ve své zemi a především za Dunajem, zůstali, jako dosud, modloslužebníky ještě po dlouhý čas. Kromě rozmanitých soch, které zbožňovali, jejich kněží určovali losem sváteční dny a svolávali slavnostně lid do chrámu k tomu určenému, kde se shromažďovali muži i ženy, starci i děti všech vrstev a bez rozdílu; modle byli zabíjeni ovce, volí a daleko nejráději nějaký křesťan, bylo-li možné si jej opatřit: měli totiž za jisté, že jejich bohům je nejmilejší krev křesťanů, jakožto jejich největších nepřátel. Po skončení oběti dbali o to, posilovat se, pokud síly stačily, jídlem a pitím, neboť u nich platilo za převelikou hanbu a vinu nerozohnit se na slavnostech. Nato pokračovali tanci a zpěvy za veliké veselosti až do večera. Věřili pak tito národové, že veškeré dobro a štěstí pochází od boha dobrého, a všechno zlo a protivenství od boha zlého, obecně u nich nazývaného Černobog,⁹ to jest Černý bůh. Avšak nejdůležitější ze všech model těchto kmenů byl Svantovit Rujanských,¹⁰ nesmírný obr ze dřeva, čtyřhlavý, bezvousý a bezvlasý, zahalený až po paty šatem. Ve své pravici třímala tato postava kovový roh; ten naplňovali jednou za rok vínem, a aniž se nápoje jakkoliv dotýkali, nechávali jej takto v rohu stát až do roku příštího; a podle toho, udrželo-li se jeho množství nebo se zmenšilo, hádali kněží na povahu příštího roku, usuzující z úbytku na nouzi a z nepokleslé hladiny na úrodu. Levici držela modla opřenou o bok. A opodál ní bylo lze vidět uzdu a sedlo jejího koně, spolu s velmi velikým a zdobným mečem. Socha tato stála v kapli o čtyřech obloucích pod střechem velkého chrámu, ale na všech stranách oddělena od jakékoliv souvislosti s chrámem a na všech průčelích zahalena přebohatými a velmi okrášlenými oponami z purpuru. Do kaple nevstupoval nikdo, pouze její kněz, a ještě ne vždy a kdy se mu zachtělo, nýbrž výhradně v den před svátkem. Vchází pak dovnitř, aby místo vyčistil a ozdobil, tento kněz v prostoru mezi závěsy nedýchal; když chtěl nabrat dech, pospíchal ke dveřím a vystrkoval hlavu, aby smrtelný dech nemohl žádným způsobem ovanout tak významného boha, neboť to pokládali za hřích nesmírně vážný. Těto modle odevzdávali vždy třetinu kořisti a uchvacovaných výbojů. A měla třicet osobních koní a tři sta strážců, kteří jejím jménem chodili do válek; vše, co získali, bylo odevzdáváno knězi a ukládalo se do pokladu, z něhož se nikdy, za žádných okolností a z žádné příčiny, nesmělo brát. Bůh měl mimoto bílého

6 Originál: *la Schiavonia*. Odvozeno od *schivo* (původně otrok, pak Slovan); označení dosti matné, znamená Slavonsko, Slovinsko, Slovensko nebo zcela obecně zemi osídlenou Slovaný, Slovansko.

7 Originál: *Sveropilo*.

8 Hadrián II. byl papežem v letech 867–872.

9 Originál: *Scerneboc*.

10 Originál: *il Suantovito de Rugiani*.

osobního koně nadmíru velkého vzrůstu, z jehož ocasu a hřívý nebylo dovoleno vytrhnout ani žíní, také ne na něm jezdit nebo řídit jej; to mohl kněz jediný. Měli totiž za jisté, že Svantovít na něm vyjíždí, aby potřel své nepřátele, kdykoliv se mu zachce; a na důkaz té věci uváděli, že ponechají-li večer koně v jeho obvyklé stáji vyhřebelcovaného, čistého a přivázaného, druhého dne ráno jej velmi často naleznou pokrytého potem a blátem, jako by byl v noci podnikal daleké jízdy. Z chůze tohoto koně předpovídali také dobrý nebo špatný výsledek válek, které zahajovali; chtějíce to poznat předem, vedli si pak tímto způsobem: do země před chrámem zabodli zpříma šest kopí, a to v párech, jeden pár za druhým a v stejné vzdálenosti navzájem; a ke každému páru přivazovali další kopí napříč a tak nízko nad zemí, aby je kůň pohodlně a beze skoku mohl překročit. V den určený k tomuto divadlu, po dlouhých a slavnostních modlitbách vzal kněz koně slavnostně za oštěže a vedl jej k třem příčkám kopí; překročil-li je kůň všechny řádně jednu po druhé, vždy pravou nohou, aniž se ani jednou na některém místě v noze zmýlil, byli si jisti vítězstvím; byli přesvědčeni o opaku, dopustil-li se omylu. To obsírně líčí Saxo¹¹ ve své kronice Dánské a Albert¹² ve Vandalské.

ČEŠI A NĚMECKÁ ŘÍŠE

KDYŽ VŠECHNO ZNOVU OBSTARAL A SPOŘÁDAL, ABY VOJÁKY nevydal zahálčivosti, ačkoliv se všichni obohatili, vedl je Jindřich¹³ proti Čechům,¹⁴ národu – jak bylo výše řečeno podle obecného mínění – původu vandalského, třebaže se sami od sebe a dobrovolně oddělili od společného jména Vandalů; stalo se to od té doby, co ze srdce Hercynského hvozdu¹⁵ vypudili starověké Boie, jejich zemi obsadili, aniž jakkoliv změnili její název, a zůstali již obyvateli těch míst, kde kdysi sídlívali Boiové či Bohomové; toho se lze dočíst v Corneliu Tacitovi.¹⁶ Tato Bohemie neboli země Česká je částí starověké Germanie, z oné strany řeky Dunaje, a je celá vystavena severním větrům. Její hranici od východu tvoří Moravané, na severu Slezsko a Durynsko, na západě Frankové, a Rakousko a Bavorsy na jihu. Její tvar je téměř okrouhlý a měří napříč, co by za tři dny ušel pěšky člověk, jenž by nesl jen sebe samého. Kol dokola ji zcela obklopuje Hercynský hvozď, u spisovatelů znovu a znovu zmiňovaný; a nejznámější její řekou je Labe,¹⁷

11 Saxo Grammaticus († okolo roku 1204), dánský kronikář, z jehož díla *Gesta Danorum* (sahá do roku 1039) Giambullari čerpal.

12 Albert Krantz, německý kronikář, autor knihy *Vandalia*, Frankfurt 1530, jeden z pramenů našeho autora.

13 Míněn Jindřich, řečený Ptáčník, vévoda saský, od roku 919 císař říše německé, proslulý vítěznými válkami a péčí o velikost říše; zemřel roku 936.

14 Originál: *i Boemi*.

15 Hercynský hvozď (srov. dnešní Harz), v řeči autorů od starověku buď celek horstev západního Německa, nebo, jako zde, horské pásmo veškerých Sudet a Karpat.

16 Srov. vskutku Cornelius Tacitus, *Germania*, XLII.

17 Originál: *l'Albi*.

jež vzniká v oněch horách, které dělí Čechy od Moravy, dělí zemi téměř na poloviny, ubíhá nejprve k západu, pak se obrací k severu, nakonec vtéká do Sas a Saskem spěje k Německému moři; vedle Labe jsou známy Orlice, Ohře¹⁸ a největší z nich Vltava,¹⁹ která končí v Labi. Země je přeurodná a oplývá nadmíru ječmenem i obilím, dobyt看em i rybami; nikoliv však olejem. Obyvatelé pijí pivo nebo vína, ta však jsou dovážena; neboť třebaže u nich vinná réva roste, víno na ní nedozrává a nedospívá tak dalece, aby jeho okoušení působilo rozkoš. Lidé jsou povětšinou odvážní, lstiví, prchliví, nesmírně chtějí loupeží a nenasytní. Šlechta jejich je nicméně žádostivá slávy a převelice zběhlá ve válčení; nebezpečí pohrdá a svoje sliby drží: o tom je možno se obsírně poučit v kronice papeže Pia.²⁰ Kdyby byl Pius stejně dobře rozlišil časové posloupnosti, jako uměl vylíčit události, máloco bychom si mohli ještě přát stran dějin tohoto národa. Ale poněvadž je asi nemohl zjistit lépe a vypsát jinak, než činí, pakliže se české dějiny nebudou v mém podání zdát zcela jasné až do časů Oty Druhého,²¹ ať mně čtenář promine tento nedostatek, neboť Pius se o této Jindřichově válce s Čechy vůbec nezmiňuje; Vidukind,²² opat Usperský,²³ Crantzius,²⁴ Carion²⁵ i mnozí jiní, kteří ji zaznamenávají výslovně, neuvádějí jednotlivosti, ani kdo v té chvíli vládl v Čechách. Proto ponechám volnost úsudku každému, kdo bude chtít činit o tom dohady, a nebudu se namáhat zvláštním zjišťováním, byla-li vedena proti otci svatého Václava, jak se snad sluší mít za to,²⁶ nebo proti onomu Boleslavovi, který jmenovaného světce ubil, nebo proti synovi či dokonce vnuku Boleslavovu: neboť jsou to samí Boleslavové, a jeden nastupoval po druhém, aniž mezi sebou měli jiného. Stačíž, že Jindřich, vítězný, kamkoliv se obrátil, zvítězil také v Čechách a skloniv je znovu pode jho, jež nesly od dob Arnulfových,²⁷ vrátil se v krátkém čase do svého království a ke klidnému životu.

O VÁLCE BOLESLAVA I. S CÍSAŘEM OTOU VELIKÝM

KDYŽ BYL VÉVODA BOLESLAV²⁸ ZABIL VLASTNÍHO BRATRA, jak jsme jinde vyprávěli, tu nespokojen tím, co měl sám, počal válku proti svému sousedovi, jež Vidukind a Usperský jménem neuvádějí, ale který byl

18 Originál: *lo Orlioze, lo Egra.*

19 Originál: *Moldavia.*

20 Míněna *Historia Bohemica* Eney Silvia Piccolominiho, srov. sv. I, s. 392n.

21 Běží o Otou Velikého, syna a nástupce Jindřicha Ptáčníka, císaře od roku 936; je však Otou Třetím.

22 Vidukind, mnich kláštera v Corvey, saský kronikář 10. století, autor *Res gestae Saxonicae*.

23 Kronikář Konrád von Lichtenau, opat v Uspergu.

24 Srov. výše pozn. č. 12.

25 Giovanni Carione (1499–1538), Giambullariho současník, autor *Chronicon ab exordio mundi*.

26 Byla vedena proti Václavovi samému.

27 Míněn Karlovec Arnulf, král německý od roku 887, císař od roku 896, jenž platí za toho, jenž Českým zemím vnutil lenní vztah k Říši; jeho války se Svatoplukem (*Svembaldo*) Velkomoravským líčí Giambullari obsírně v knize I, kap. 2, 3 a 5.

28 Originál: *Boleslao.*

křesťan a poddaný nebo chráněnců říše, jak lze vysoudit z okolností. Necítě se dost silný, aby mohl odolat Boleslavovým silám, obrátil se totiž ihned o pomoc k svému lennímu pánovi, to jest k Otovi. Oto vyslal na místo svého vojevůdce hraběte Hesikka s početným a zdatným vojskem Sasů a Durynků, a mimo to pluk Merseburský,²⁹ postavený z lidu vybraného a válce odevždy navyklého, a proto obávaný všemi pohany a nemálo oceňovaný. Tento pluk byl vytvořen již Jindřichem Prvním,³⁰ a to z lidí vesměs jím schválně vyvolených, takovým pak způsobem: kdykoliv mu padl do rukou nějaký zločinec, zloděj, zákeřník, vrah či horší, je-li možno, osvobozoval jej od zaslouženého trestu a posílal jej usadit se do podhradí Merseburku na samé hranice Slovanů; tam jej opatřil příbytkem, pozemky a zbrojí, a výslovně mu přikázal, aby nechával křesťany na pokoji, ale snažil se, jak by nejvíce mohl, krást, kořistit a loupežit z majetku nevěřících,³¹ ustavičně je dnem i nocí znepokojoval a nepopřával jim chvíle oddechu. Merseburští byli tedy od přírody i dílem náhody navyklí všemu nepohodlí, nedávali zbraň vůbec z rukou a vedli si tak divoce a zmužile, že si všude proráželi cestu a vítězili v každém podniku; tentokrát však, nikoliv ale vinou vpravdě jejich, nýbrž malou obezřelostí jejich velitele, stal se skutkem opak, jak ihned povíme. Boleslav byl zpraven o pochodu tohoto vojska, a slyše, že nepřichází v sjednoceném útvaru, ale v jednom oddílu Durynkové a v druhém Sasové, rozdělil na dva sbory i své Čechy: jeden poslal proti Hesikkovi, nikoliv však, aby s ním svedl bitvu, nýbrž aby poněkud unavil jeho průraznost, v čele druhého vytrhl sám proti Durynkům, aby jim odvážně čelil a pokusil se je porazit; když by se jich pak zbavil a byl před nimi bezpečen, mínil se, bude-li možná, obrátit ihned silami celého svého království na oddíl druhý a dosíci tak vítězství. Postupoval s takovou rychlostí, že dřív, než o něm nepřátelé zvěděli, Durynky již napadl, zchystán statně zápolit a svěst mocný boj, jestliže jej protivník přijme. Avšak Durynkové, jeho vojskem překvapeni neočekávaně, poděsili se, že bitvy nevyčkali, obrátili se ihned zády a bez jakéhokoliv pokusu o odpor zastavili se na útěku teprve ve své zemi. Čech dobyl snadného vítězství a nedbal o to, pronásledovat je; ne že by netoužil po kořisti a krvi poražených, ale chtěl dospět co nejrychleji ku pomoci sboru, který poslal proti Hesikkovi. Spěchal tedy spojit se s ním, našel jej však z větší části pobitý a zničený. Sasové a Merseburští přinutili jej totiž k bitvě a připravili mu takovou řež, že těch několik naživu zbylých se dalo do jednoho na útek. Vítězové však (vinou nedostatečné obezřelosti vojevůdce, který nevěděl o druhém vojsku) se vrátili do tábora a zde se jedni jali obírat pobité nepřátele, druzí se osvěžovali ve stanech, jiní pečovali o své koně a ještě jiní se vychloubali v kruhu svých dru-

29 Merseburk, saská pevnost na Sále, zřízená proti Slovanům; originál: *Merseburia*.

30 Míňen Otův otec a předchůdce Jindřich Ptáčník.

31 Nevěřícími, pohany rozumějí se Slované, zvláště polabští.

hů, a to vše s takovým pocitem bezpečí, ba s takovou důvěřivostí, jako by vojsko jejich stálo nikoliv v zemi nepřítelů, ale v Sasku. Potkáváje svoje lidi na útěku, Boleslav je ihned obrátil; a soudě moudře, že jsou nepřátelé buď unaveni, anebo bezbranní a nespořádaní, přihotovil se zcela čelit jim. Sešikoval tedy v okamžení své sbory, unavené a uprchlíky postavil všechny do zadního voje, aby měli čas se vzpamatovat, a nechtěje déle prodlévat, oslovil je stručně takto: „Vaší nepremožitelné síle, stateční druhové moji, nabízí dnes osud velikou a překrásnou příležitost, udolati a přemoci Sasy, jako jste přemohli Durynky. Slyšeli jste, že jsou nablízku; jsou unaveni po bitvě; opustili bezpochyby šiky a náhoda chce, aby byli i beze zbraní anebo přinejmenším bez podezření. A my jsme naopak svěží a odpočati, stojíce sešikováni a krásně spořádáni, jsme ozbrojeni a hotovi je napadnout. A poněvadž tedy jdeme vstříc zřejmému a bezpečnému vítězství, vykročme statečně; a majíce na paměti, kterak je každý za všech časů povinen hájit svůj majetek, život, čest i vlast, udeřme na tyto, kteří přišli s úmyslem nám ublížit, tak odhodlaně, abychom nejen pomstili bratry, syny a otce, bezdůvodně od Němců povražděné, ale i aby celý svět zvěděl, že přeje-li nám štěstí, velikým nás nicméně činí a nad nepřátele povyšuje naše ctnost jediná. Čím více pobijete těch zde před sebou, tím bezpečnější bude váš osud přede všemi ostatními nepřáteli v budoucnosti.“³²

Tak pravil a s převelikou rychlostí vrhl ihned své Čechy, kteří mu nasloučali, vpřed a udeřil s takovou zuřivostí na své nedbalé nepřátele, že neměli čas zaujmout postavení, ba co říkám, ani se chopit zbraní a vyjít z ležení; byli svými protivníky překvapeni pod stany, a buďsi hejtman, buďsi praporečník, buď prostý voják, ten pěšky, onen koňmo, jeden ozbrojen, druhý beze zbraní, každý se musil bez rozdílu činit na místě, kde ho zastihlo šílení. Nebylo zde tedy pořádku ani kázně, neuplatnily se ani síla ani osobní hodnota; však vládly pouze zmatek, vřava, smělost a zoufalství, a slepý, hluchý osud slepě řídil vše. Bez milosrdenství a nejmenšího oddechu každý jen hleděl rozdávat rány a lovit v spěchu druhého, v stanech i mimo stany, co jen síly stačily, bez pomýšlení na ústup, a Čechové zápasili o vítězství, které se viděli již třítmat v ruce, a Sasové o život, o němž věděli, že je zcela ztracen. Ve všem tom zmatku se Merseburští, jako téměř celé vojsko, rozptýlili po různých místech bojiště, zde jich bylo šest, tam deset, a nemohli se spojit ani jakkoliv se stavět na řádný odpor. A třebaže se bili udatně a prodávali své životy více než draho, usilující neustále semknout se a obnovit souvislý šik, přesila nepřátel je nejprve rozrazila, a rozlévajíc se doširoka jako mocná povodeň, je potom udusila a rozdrtila, takže se jejich síla a divokost neměly ani možnost

32 Boleslavova haranga k českému vojsku je ovšem vymyšlena Giambullarim samým, jenž po příkladu antických dějepisců rád používá příležitosti, aby vložil do úst historických osobností, o nichž mluví, ukázky vlastního rétorického umění a vykroužených, na protikladech stavěných period.

projevit, avšak vyhasly a utonuly. Takovým způsobem tedy, bídně a na nekonečnou škodu a ztrátu celého ostatního křesťanstva, jemuž byli zdí, pro pouhou nedbalost vojevůdce zašlo jméno Merseburských: jatka neměla konce, poněvadž český vévoda, rozzuřen nade vši míru, ostatně vždy od přírody krutý a chtivý lidské krve, vzpomínaje na lid, ježž mu pobili, odložil veškerý soucit a všechen lidský řád i mrav a nedaroval život nikomu; vyhladil, rozsekal, rozdrtil všechno, co se mu namátlo. Když saský vojevůdce viděl, že zkáza je naprosto zřejmá a nejmenšího úniku že není, semkl se s několika Merseburskými, kteří se náhodou naskytili po jeho boku, vrhl se do středu nepřátel, bil se jako zoufalec, a prodávaje smrt svou, jak nejdráže mohl, ztratil zároveň bitvu i život, vojsko i svou osobu. Je sice pravda, že pro něj plakali sami jeho nepřátelé, nikoliv však, že by k němu cítili jakoukoliv náklonnost a lásku, nýbrž pro strašnou zkázu výkvětu Čech, ježž našli pobitý okolo něho. Nejenom pak kde bojoval on, ale i kde se bili Merseburští, bylo lze spatřit hromady trupů, ten bez nohou, onen bez hlavy nebo zase bez paží, lidi uškrcené, probodané, přetáté, jeden zcela mrtvý, jiný napůl živý a v tak rozmanitých a podivných polohách, že je to nemožné vypovědět. Dvojí zkáza dvojího vojska pokryla mimoto celé to přeširé bojiště nekonečným zmatkem roztráštěných zbraní, rozervaných šatů, rozbitého náradí, rytířů, koní, pacholků, změtených na sobě uprostřed kamení, halaparten, praporců, mečů, zbroje, prachu, vše téměř pohřbené v krvi, takže hrůza a strach a děs jímalý samotné vítěze; potoky tekly rudé a houštiny i listí téměř zakrývaly krví pohled. Zpyšněv vítězstvím, Boleslav vytrhl po krátkém odpočinku vesele a sebevědomě proti svému hlavnímu protivníkovi, a zaútočiv strašlivou mocí na hradby města, vnikl do něho násilím; proto i zcela popustil uzdu krutosti a pobil bez rozdílu mladé, staré, ženy, děti a vše, co v městě žilo. Pak odtud dal vynést všechen majetek a co jen mohlo být odneseno, a dal založit v domech oheň, nevzdálil se však, dokud neviděl celé město lehlé popelem a v troskách. Teprve potom odtáhl zpět do mezi své země a po čtrnáct let vedl válku proti Otovi, než svolil ustoupit a přiznat poddanství.

Přeložil Václav Černý

BIOGRAFIE A AUTOBIOGRAFIE

Renesanční individualismus nově zhodnotil žánr biografie a autobiografie. Šlo v nich vesměs o oslavu lidské inteligence, umělecké dovednosti a osobní zdatnosti – toho, co Machiavelli označoval termínem „virtù“. Pisatelé těchto biografí projevují zájem o celého člověka: soustřeďují důvěrné informace, usilují o psychologickou kresbu konkrétních charakterů, zaznamenávají témata rozhovorů či tradované výroky. V nejlepších autobiografiích jejich autoři často ztrácejí zábrany, a třebaže jim není cizí potřeba autostylizace pro oči potomků, jejich „vyznání“ jsou podivuhodně otevřená a upřímně zaujatá otázkou: „kdo jsem?“

Tyto tendence procitají již v autobiografických dopisech Petrarkových či v Boccacciově podobizně Danta. V 15. století se pak biografickým rešerším věnuje Leonardo Bruni z Arezza či Vespasiano Bisticci a autobiografii píše například Alberti. V cinquecentu jsou reprezentativními biografickými svody Vasariho *Životy* a Gioviovy *Chvalořeči*, mezi početnými autobiografiemi pak vyniká proslulý životopis Benvenuta Celliniho a neprávem zapomínaný životopis Gerolama Cardana.

∞ GIORGIO VASARI

1511–1574

Malíř a architekt, působil v Římě v službě papežů i ve Florencii, Pise a rodném Arezzu ve službách Medicejců. Pro naši dobu je však především spisovatelem, totiž autorem velmi významné knihy, zhusta mylné ve svých estetických soudech i věcných údajích, ale dokumentárně nevyčerpitelné: jsou to jeho *Životy nejznamenitějších malířů, sochařů a stavitelů* (*Vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architettori*), vyšlé ve dvou značně se lišících vydáních roku 1550 a 1568, a zahrnující tři století italského umění a navzdory titulu i umělce podružné. Ve Vasarim stojíme před svérázným vrcholem žánru, jež si renesance a humanismus vytvořily ze své nejvlastnější povahy: z kultu veliké osobnosti, ze svého slávychtivého individualismu. Je to žánr životopisu. U Vasariho je o to zajímavější, že zde renesance nemluví o nějakých „viri illustrissimi“ antických, oddávajíc se víceméně fantastickým rekonstrukcím bez dokumentárního podkladu, nýbrž *o sobě samé*, píšíc zároveň svou vlastní historii a mohouc se oddávat i svému smyslu pro konkrétní empirický detail.

Abychom Vasariho charakterizovali po všech stránkách jeho biografismu, volíme z něho úryvky, v nichž se projevuje jako: znalec nových výtvarnických technik; posuzovatel jednotlivých nejproslulejších uměleckých děl; hodnotitel tvůrčích osobností; sběratel anekdot a životopisné zvláštnosti.

ZE ŽIVOTOPISŮ NEJZNAMENITĚJŠÍCH MALÍŘŮ, SOCHAŘŮ A STAVITELŮ

(Vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architettori)

Vasari od mládí shromažďoval informace o výtvarných umělcích a roku 1546 je začal na radu přátel Paola Giovia, Annibala Cara a Franceska Molzy literárně zpracovávat. Rozsáhlý spis, obsahující kolem 200 životopisů italských umělců, není jen cenným zdrojem biografických faktů a informací o okolnostech vzniku jednotlivých výtvarných děl, ale i pokusem o dějiny umění z humanistického pohledu. Vasari především polemizuje se středověkým uměním, v němž spatřuje výraz barbarských věků, a snaží se postihnout znovuzrození uměleckého cítění v nové době („rinascita“ je jeho pojem). Toto znovuzrození podle něho proběhlo ve třech fázích: první je vyznačena jménem Cimabuovým a Giottoovým, druhá sahá od Jacopa della Quercia po Botticelliho, třetí fáze pak vrcholí v „božském“ Michelangelovi.

ZKUŠENOST NÁS UČÍ, ŽE VŠECKY VĚCI, NA KTERÉ SE DÍVÁME zdaleka, ať už je to malířství nebo sochařství nebo jakákoliv jiná podobná věc, působí silnějším dojmem a větší silou ve zdařilém náčrtu než v úplném provedení: je to způsobeno jednak vzdáleností od cíle a možná také tím, že náčrt vzniká v prudkém vzplanutí tvůrčí síly, že vyjadřuje svůj záměr několika tahy a že naopak úsilí a přílišná pečlivost někdy zbavuje síly a vědění ty umělce, kteří nedovedou nikdy odtrhnout ruce od započaté práce. Abychom nejmenovali pouze malířství, kdo ví, zda se celá umění kreslířská nepodobají básnictví; pozorujeme totiž, že básně, jež se rodí z básnického nadšení, jsou skutečně dobrými básněmi, a že jsou lepší než výtvoř, jež stály mnoho práce; podobně také díla umělců vynikajících v umění kreslířském jsou lepší, když vzniknou náhle silou tohoto nadšení, než když umělec nad nimi dlouho mudruje a pracuje pomaloučku s pracnou námahou: kdo má však už od začátku, jak je to nutné, v myslí představu toho, co chce vytvořit, ten kráčí bez rozpaků lehkým krokem k dokonalosti. Ale protože všichni géniové nejsou jednoho zrna, najdou se i takoví, třebaže jsou vzácní, kteří pracují dobře jenom tehdy, když pracují pomalu. Necháme-li stranou malíře, vypravuje se o slavném a učeném básníku Bembovi,² že mu dal jeden sonet někdy mnoho měsíců práce a možná, že i let, dá-li se věřit osobám, které to tvrdí: není nic zvláštního, když se něco podobného přihodí také některým příslušníkům našich umění. Ale obecně je pravidlem opak, jak jsme se už shora zmínili; i když obecný lid výše hodnotí jakýsi vnější a zdánlivý půvab, kde základní nedostatky jsou pečlivě zakryty, je jisto, že dobrým dílem je věc vytvořená s vkusem a zdravým rozumem, která však není na povrchu příliš vypiplaná a ulízaná.

Přeložil Václav Čep

PAOLO UCCELLO A PERSPEKTIVA³

PAOLO UCCELLO BY SE BYL STAL TÍM NEJPŮVABNĚJŠÍM A NEJ-rozmarnějším géniem, kterého mělo malířství od dob Giottových,⁴ kdyby si býval dal takovou práci s kresbou lidí a zvířat, jakou si dával a kolik času věnoval studiu perspektivy; to je sice věc důmyslná a krásná, ale kdo se jí věnuje příliš

¹ Z „Životopisu Lukky della Robbia“, vyd.: Giorgio Vasari, *Vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architettori*, ed. Gaetano Milanesi, II, Firenze, Sansoni 1878, s. 171 (dále jen Milanesi).

² O Bembovi viz s. 171n.

³ Z „Životopisu Paola Uccella“, Milanesi, II, s. 203, 217. Paolo di Dono, zv. Uccello (1397–1475), florentský malíř, fanatik umění *vědeckého* a studiem přírodních zákonů opřeného, zabýval se hlavně problémy konstrukce *perspektivy*.

⁴ Giotto di Bondone (asi 1266–1337), velký florentský malíř, současník a přítel Dantův, vrchol italského umění gotického a zároveň předchůdce renesance v témže smyslu jako Dante: nově řešil, opřen o antiku, problém *prostoru* v obraze a postavu pojal nikoliv jako symbol, nýbrž jako individuum se subjektivním životem.

a bez míry, mlátí prázdnou slámu, unavuje přírodu, naplňuje si hlavu obtížemi a velmi často změní ducha plodného v ducha jalového a strnulého; z toho pak vzniká u malíře, který se více stará o perspektivu než o malování, manýra suchá a schematická: důsledek toho je, že se všechno příliš puntičkářsky drobí a že se umělec velmi často stává samotářským, podivínským, melancholickým a chudým. To potkalo také Paola Uccella, který dostal od přírody ducha sofistického a jemného a jehož jediným potěšením bylo zkoumat věci s nesnadnou a nemožnou perspektivou; bylo to sice rozmarné a půvabné, ale přesto mu to tolik škodilo při malování, že jak stárl, maloval pořád hůře. A není pochyby o tom, že kdo znásilňuje přírodu zkoumáním příliš dotěrným, z jedné strany si tím sice bystří ducha, ale všechno, co mu vychází z rukou, jako by ztrácelo tu lehkost a ten půvab, který přirozeně doprovází umělce, tvořícího s mírou a rozváženým citem plným úsudku, pokládajícího štětec na vhodné místo a vyhýbajícího se jakémusi puntičkářství, jež velmi brzy poznamenává díla čímsi nuceným, suchým, pedantským a špatným; a to vzbuzuje u diváka spíše soucit než obdiv. Z toho plyne, že duch chce být namáhán, pokud rozum má chuť tvořit a pokud nevyhaslo nadšení: pak z toho vycházejí díla skvělá a božská a podivuhodné představy. Paolo si tedy neustále a bez přestání vyhledával ty nejnepříjemnější problémy uměleckého tvoření, takže přivedl k dokonalosti způsob, jak zjistit z půdorysu a z profilů budov perspektivu domů, a to až k římsám a k vrcholům střech: protínal linie vysoko nebo nízko podle toho, odkud se měl pozorovatel dívat, aby se mu linie ke středu zkracovaly a zmenšovaly. Věnoval zkrátka tolik práce těmto obtížným problémům, že stanovil způsob, pravidlo a předpis, jak postavit figury a do jaké výše, kam mají vstoupit, kde se budou postupně zkracovat, zmenšovat a ztrácet své rozměry; to všechno se dělalo do té doby jenom zkusmo. A podobně stanovil způsob, jak se mají stáčet křížové klenby a oblouky, jak se mají v pozadí zkracovat trámy a krovy, jak se mají malovat oblé sloupy v otevřeném koutě zdi, která se stáčí, jak při perspektivním pohledu kout mizí a vypadá jako přímka. To všechno mudrování způsobilo, že žil pořád sám skoro jako divoch, že takřka nic nemaloval, že po celé týdny a měsíce byl zalezlý doma a nikde se neukazoval. A třebaže to všechno byly věci nesnadné a krásné, je pravda, že by byl přivedl své umění k naprosté dokonalosti, kdyby byl strávil všecek ten čas studiem lidských postav, které kreslil s nemalým mistrovstvím; on však jej utrácel těmito vrtochy a tak byl za svého života spíše chudý než slavný. Jeho důvěrný přítel Donatello⁵ mu několikrát řekl, když mu Paolo ukazoval shluky hrotů a čtverců v perspektivním pohledu z různých stran, diamanty s dvaasedmdesáti stěnami a na každé stěně tyč, po níž se vinula nahoru stužka, a jiná podivínství, jimiž trávil a utrácel

⁵ Donatello, vl. jm. Donato di Niccolò di Betto Bardi (1386–1466), florentský sochař, předchůdce monumentality michelangelovské, mezi prvními orientoval nové umění k prostotě, harmonii a ladnému realismu antických vzorů.

svůj čas: „Eh, Paolo, tahle tvá perspektiva má na svědomí, že vyměňuješ jisté za nejisté: tohle, co mi ukazuješ, je dobré jen pro řemeslníka, který vykládá dřevo: jenom ten vyplňuje vlysy stužkami, lasturami kulatými i čtvercovými a jinými podobnými věcmi...“

Zanechal po sobě jednu dceru, která uměla malovat, a pak ženu; ta říkávala, že se Paolo zdržoval celé noci v pracovně, kde hledal zákony perspektivy; a když na něho volali, aby si šel lehnout, říkával: „Oh, co je to za krásu, tahle perspektiva!“ Ve skutečnosti byla krásná jen pro něho, užitečná a drahá jeho zásluhou také pro ty, kteří se v ní po něm cvičili.

Přeložil Václav Čep

ŠPRÝMY BOTTICELLIHO⁶

SANDRO BYL MUŽ VELMI VESELÝ A VYVEDL SVÝM PŘÁTELŮM a žákům mnoho taškařin; tak se vypravuje, že jeden jeho žák jménem Biagio namaloval obraz v kruhu, podobný obrazu, o němž jsme se zmínili, a chtěl jej prodat. Sandro jej prodal jednomu měšťanu za šest zlatých florinů,⁷ a když přišel Biagio, řekl mu: „Konečně jsem ten obraz prodal; ale musíš jej dnes večer pověsit vysoko, aby měl lepší světlo; a zítra zaskočíš do domu toho měšťana a přivedeš ho sem, aby jej uviděl v dobrém osvětlení na pravém místě: pak ti vyplatí peníze.“ – „Oh, to jste dobře udělal, drahý mistře,“ řekl Biagio, odešel do dílny, pověsil obraz hodně vysoko a odešel. Zatím Sandro s jiným žákem Jacopem udělali z papíru osm kapucí, jaké nosívali měšťané, a bílým voskem je přilepili na hlavy osmi andělíčkům, kteří na tom obraze obklopovali Madonnu. A když přišlo ráno, už tu byl Biagio s měšťanem, který koupil obraz a který věděl o tom žertu. Když Biagio vstoupí do dílny, zvedne oči, a co vidí? Jeho Madona nesedí uprostřed andělů, nýbrž uprostřed městské florentské rady, kapuce na kapuci: chce se dát do křiku a omluvit se zájemci, ale vidí, že měšťan mlčí a dokonce obraz chválí, a proto se také tváří jakoby nic. Nakonec odejde Biagio s kupcem do jeho domu a dostane šest florinů, jak to mistr při prodeji domluvil. Potom letí zpátky do dílny, kde zatím Sandro s Jacopem sejmou papírové kapuce, a vidí, že jeho andělé jsou zase andělé, a ne měšťany v kapuci. Je z toho všecek zkoprnělý a neví, co by řekl. Nakonec se otočí na Sandra a řekne: „Drahý mistře, nevím, zda je to sen nebo skutečnost. Když jsem sem přišel, měli ti andělé na hlavě červené kapuce,

⁶ Ze „Životopisu Sandra Botticelliho“, Milanesi, III (1888), s. 319. Alessandro di Mariano Filipepi, známý jako Sandro Botticelli (asi 1444–1510), hlavní malířský představitel platonského idealismu v první (florentské) renesanci, mistr úchvatně sladkých milostných harmonií, symbolizujících mystické absolutno božské Krásy-Dobra-Pravdy.

⁷ Florin, florentský zlaták, velmi pevná měna, zavedená Florencií v půli 13. věku jako výraz hospodářské stabilizace a rozkvětu; měl přispět k ozdravení měnových poměrů v celé Evropě, neboť následovaly Benátky svým dukátem, „zeczino“, a přidaly se svými zlatáky Francie, Španělsko a Čechy.

a teď je nemají. Co to má znamenat?“ – „Plete se ti to v hlavě, Biagio,“ řekl mu Sandro. „Ty peníze tě připravily o zdravý rozum. Myslíš, že by to byl ten měšťan koupil, kdyby to skutečně tak bylo?“ – „To je pravda,“ dumal Biagio, „nic mi o tom neřekl, ale já jsem přesto viděl divné věci.“ Nakonec se okolo něho shrnuli všichni ostatní žáci a tak dlouho do něho mluvili, až uvěřil, že mu strašilo v hlavě.

Jednou se přistěhoval do sousedního domu tkadlec sukna a postavil si tam dobrých osm stavů. Ty když byly v chodu, připravovaly chudáka starého Sandra o sluch rachotem ponožek a klapáním člunků a zároveň otrásaly celým domem, který už neměl tak pevných zdí, jak se patřilo; a tak obojí věc mu nedovolovala pracovat a vyháněla ho z domu. Prosil několikrát svého souseda, aby to dal nějak do pořádku, ale ten mu odpověděl, že si v svém domě může dělat, co se mu zlíbí. Sandra to dopálilo, a proto položil na zeď svého domu, která byla vyšší než sousedova a ne příliš pevná, obrovský kámen, jaký by neutáhl jeden povoz: jakmile se zeď trochu zatřásla, vypadalo to, že kámen každou chvíli spadne a že prorazí sousedovu střechu, krovy, osnovy a stavy: ten byl z toho všecek vylekán, přiběhl za Sandrem, ale od něho dostal stejnou odpověď, že si v svém domě může dělat, co se mu zlíbí. A když z něho nemohl nic jiného dostat, musil se s ním rozumně dohodnout a být Sandrovi dobrým sousedem.

Také se vypravuje, že Sandro obvinil jednou žertem jednoho svého přítele z kacířství; když byl ten muž předvolán před vikáře, otázal se ho, kdo ho to nařkl a z čeho. A když mu bylo řečeno, že to byl Sandro a že ho obvinil, že se hlásí k učení Epikurovu a že věří, že duše umírá spolu s tělem, žádal, aby se před soudce dostal také žalobce. Sandro přišel a řekl: „Je to svatá pravda, že si to myslím o jeho duši, vždyť je to hovado. A ostatně nezdá se vám, že je to kacíř? Psát neumí a s námahou slabikuje, a přesto vykládá Danta a bere jeho jméno nadarmo.“

Přeložil Václav Čep

LIONARDO DA VINCI⁸

ČLOVĚKEM PODIVUHODNÝM A MUŽEM VPRAVDĚ BOŽSKY nadaným byl Lionardo, syn sera Pietra da Vinci; byl by dosáhl velkých pokroků v učenosti a ve znalosti věd, kdyby nebýval měl povahu tak nestálou a tak vrtkavou. To způsobilo, že začal studovat mnoho věcí; začal a pak toho zase nechal. Tak se například věnoval několik málo měsíců umění počtářskému a udělal v něm takové pokroky, že se neustále obracel na svého učitele s pochybnostmi a problémy a velmi často ho uváděl do rozpaků. Trochu studoval hudbu, ale brzy se rozhodl, že se bude učit hrát na loutnu; a protože byl člověkem, jehož duch

⁸ Z „Životopisu Lionarda da Vinci“, Milanesi, IV (1879), s. 18. K Vincimu srov. sv. I, s. 388n.

spěl od přirozeností k výšinám a byl plný jemnosti, brzy při ní zpíval bez přípravy překrásné písně. Ačkoliv se tedy zajímal o rozmanité věci, přece nikdy nepřestal kreslit a modelovat, neboť v tom měl větší zálibu než ve všem jiném. Když to viděl ser Pietro a když poznal urozenost této povahy, vzal jednoho dne několik jeho kreseb, zanesl je svému dobrému příteli Andreovi del Verrocchio⁹ a důtklivě jej žádal, aby mu upřímně řekl, zda Lionardo může něčeho dosáhnout, bude-li se věnovat umění kreslířskému. Andrea užasl, vida skvělé začátky Lionardovy, a poradil seru Pietrovi, aby ho dal do učení; ten se domluvil s Lionardem, že bude chodit do dílny Andreovy. Lionardo to udělal s nesmírnou radostí, ale nevěnoval se jenom jednomu oboru, nýbrž všem, co nějak souvisejí s kresbou. Protože měl podivuhodné a božské nadání a protože se vyznal výborně v geometrii, pracoval nejenom v sochařství a vytvořil tu v mládí ze sochařské hlíny několik směřících se ženských hlav, jež pak byly odlity do sádry, a také několik hlav andílků, které byly tak krásné, jako by byly vyšly z rukou mistrových; ale pracoval také v architektuře, nakreslil mnoho plánů a budov, a třebaže byl ještě mlád, první navrhl, jak by se dalo sevřít kanálem Arno z Florencie do Pisy. Dělal také nákresy mlýnů, valch a strojů, jež by se daly hnát vodou: a protože se rozhodl, že se bude věnovat malířství, studoval velmi úsilovně portrét podle skutečností a někdy také dělal modely ze sochařské hlíny; na ně pak kladl jemná plátna namočená v sádře a pak je trpělivě zachycoval na jemňounká remešská plátna nebo na lněné látky: pracoval s barvou bílou a černou špičkou štětce, že to byl učiněný zázrak, jak to ještě dnes dosvědčuje několik kreseb z jeho ruky, které jsem uveřejnil v své knize o kresbě.¹⁰ Kromě toho kreslil na papíře tak pečlivě a tak krásně, že jej v jemnosti nikdy nikdo nepřekonal; já sám mám od něho jednu křídovou hlavičku v šerosvitu, jež je vpravdě cosi božského. V tom genui byla taková milost Boží a taková zdrcující síla přesvědčování, pramenící z jeho rozumu a paměti, že dovedl prací svých rukou vyjádřit stejně dobře svou představu, jako svými důvody zahanbit každého silného ducha. A každý den vycházely z jeho rukou modely a kresby, jak by se daly snadno přenést hory, jak by šlo jimi prorazit cestu, aby se člověk dostal z jednoho údolí do druhého a jak by se dala zvedat a táhnout pomocí pák, rum-pálů a šroubů velká břemena; jak by se daly čistit přístavy a čerpat voda nahoru z míst nízko položených: ten mozek nezůstával nikdy v klidu. V našem umění se najde mnoho kreseb, jež dosvědčují jeho usilovné úvahy, a já jsem viděl mnoho na své vlastní oči. Kromě toho dovedl utrácet čas zbytečnými věcmi a dokonce nakreslil pletivo, v kterém jsou vlákna za sebou od jednoho konce k druhému, až z toho vznikne kotouč; jeden takový velmi umný kotouč byl vytištěn a v jeho

⁹ Andrea del Verrocchio, vl. jm. Andrea di Michele di Francesco di Cione (1436–1488), významný malíř, sochař a architekt rané florentské renesance.

¹⁰ Míněno Vasariho *Pojednání o malířství* (Trattato della pittura), poprvé roku 1568 (pod jiným titulem).

středu jsou tato slova: Leonardus Vinci Accademia. Mezi těmito modely a nákresy existuje jeden, jímž několikrát nabízel mnoha důvtipným občanům, kteří tehdy stáli v čele Florencie, že zvedne chrám San Giovanni ve Florencii, a že zřídí pod ním schodiště, aniž by chrám poškodil. A dokládal to důvody tak přesvědčivými, že to každý považoval za možné, ačkoliv si každý po jeho odchodu uvědomil nemožnost tohoto podniku.

Přeložil Václav Čep

LA GIOCONDA¹¹

LIONARDO ZAČAL TAKÉ MALOVAT PRO FRANCESCA DEL GIOCONDO obraz jeho ženy mony Lisy; čtyři roky se s ním mořil a nedokončil jej; dnes je to dílo v majetku francouzského krále Františka ve Fontainebleau.¹² při pohledu na tuto krásnou hlavu pochopíme, do jaké míry je umění s to napodobit přírodu; jsou na něm jemně vyjádřeny štětcem všechny maličkosti. V očích je lesk a vlhkost, kterou stále pozorujeme u živého člověka, a kolem nich ty růžové a modré stíny a řasy, jež dovede zachytit jen ta nejvyšší umělecká jemnost. Barvy nemohly být přirozenější, řasy vyrůstají z pokožky tu hustěji, tu řidčeji a jsou rozestaveny podle pórů v kůži. Nos se svými něžnými růžovými dírkami vypadá jako živý, rty a koutky úst, kde splývá růžovost rtů s barvou tváře, nevypadají jako malby, nýbrž dýchají skutečným životem. A kdo se pozorně zadívá na důlek v krku, má dojem, že tam vidí puls a vpravdě můžeme říci, že obraz je namalován takovým způsobem, že se před ním zachvěje a dostane strach každý umělec, ať je jakkoliv veliký. Při malování dělal Leonardo ještě tohle: protože Madonna Lisa byla velmi krásná, obstaral si při práci hudebníky, zpěváky a šašky, aby byla pořád veselá a neměla ten smutný výraz, který mívají často lidé, sedící modelem. Po tváři, již namaloval Leonardo, bloudí líbezný úsměv, že vypadá spíše jako cosi božského než lidského, a že každému to připadá jako zázrak, že ta tvář jinak nežije.

Přeložil Václav Čep

MANÝRY RAFFAELLOVY¹³

KDYŽ TEDY RAFFAEL NAPODOBOVAL VE SVÉM MLÁDÍ ZPŮSOB práce svého učitele Pietra Perugina,¹⁴ když jej velmi zlepšil v kresbě, v bar-

¹¹ Z „Životopisu Leonarda da Vinci“, Milanesi, IV, s. 39.

¹² Františkem míněn František I., král francouzský, vládl 1515–1547, sok císaře Karla V. v Itálii, renesanční mecenáš povytce, hostitel Lionardův, Tizianův, Celliniho. Leonardo přišel do Paříže roku 1517, ve Francii roku 1519 i umírá. Jeho nejslavnější obraz *Mona Lisa (La Gioconda)* visí nyní v Louvru.

¹³ Z „Životopisu Raffaellova“, Milanesi, IV, s. 373.

¹⁴ Pietro Perugino, vl. jm. Pietro di Cristoforo Vanucci (1446–1523), náboženský malíř, jehož význačnými rysy jsou harmonie a sladká půvabnost.

vě a v pojetí, a když se mu zdálo, že už dost umí, poznal na prahu mužného věku, že je příliš daleko od pravdy: spatřil totiž díla Lionarda da Vinci, jemuž se nikdo nevyrovnal ve výrazech tváří mužů i žen a který překonal všechny malíře půvabem postav v pohybu, užasl a podivil se; a protože se mu zalíbil způsob Lionardův víc než všechny, jež kdy spatřil, začal jej studovat, opouštěl manýru Pietrovu, třebaže mu to dalo mnoho práce, a snažil se napodobit, jak nejlépe dovedl, způsob Lionardův. Ale ať se snažil a studoval sebevíc, nepodařilo se mu nikdy v některých obtížných bodech Lionarda překonat; a třebaže se mnoha lidem zdá, že jej překonal sladkostí a jakousi přirozenou lehkostí, přesto však nikdy nad něho nevynikl jakýmsi otřesným základním pojetím a mohutností umění; v tom se mu vyrovnalo jen velmi málo malířů, ale Raffael se tu přiblížil víc než kdokoliv jiný, a to hlavně ušlechtilostí koloritu. Vraťme se však k našemu Raffaelovi: způsob práce, který si osvojil v mládí u Pietra, se mu stal během času velmi obtížným a stálo ho to mnoho námahy, než mu odvykl; lehce zjistil, že je puntičkářský a suchý, a že se málo opírá o kresbu: a protože mu těžko odvykal, začal studovat s velkým úsilím krásu nahých těl a způsob kresby nesnadných skupin z kartonu, který nakreslil Michelagnolo Buonarroti pro sál Rady ve Florencii. Jiný člověk než on by byl ztratil hlavu, vida, že až dosud marně utratil svůj čas, a nikdy by nebyl ani při velkém nadání dosáhl toho výsledku jako Raffael; ten však ze sebe smyl a svrhl manýru Pietrovu a dal se do studia manýry Michelagnolovy, plně nesází na všech stranách, a takřka se stal z mistra znovu učedníkem: s neuvěřitelným úsilím udělal za několik měsíců v době dospělosti práci, na kterou potřebuje mladý věk, který se snadněji učí, doby mnoha let. Když člověk nedostane včas dobré základy a neosvojí si dobrý způsob práce, v němž chce pokračovat, a když mu zkušenost postupně nepomáhá odstraňovat obtíže umění tím, že ho učí lépe chápat jednotlivosti a uvádět je v život, pak se vpravdě skoro nikdy nestane dokonalým umělcem; a jestliže se jím přesto stane, trvá to déle a dá to mnohem víc práce. Než se Raffael rozhodl změnit a zlepšit svou manýru, nestudoval nikdy nahá těla s tím úsilím, jehož je potřebí, ale pouze je zobrazoval v jejich přirozených postojích, jak to viděl u svého mistra Pietra, pomáhaje si přitom svým přirozeným smyslem pro půvabné. Když se tedy dal do studia nahých těl, začal srovnávat svaly mrtvol při pitvě, zbavené kůže, se svaly těl živých, které nejsou tak přesně ohraničeny, protože je přikrývá pokožka; poznal, jak v určitou chvíli tuhnou a zase se uvolňují, jak se při otočení těla půvabně stácejí, jaký účinek má vzepětí, sklonění nebo vztyčení některého údu nebo celého těla a jak spolu souvisejí kosti, nervy a žíly; a tak se stal vynikajícím znalcem všeho, co se může žádat od velkého malíře. Ale přesto si uvědomil, že v tomto oboru nemůže nikdy dosáhnout dokonalosti Michelagnolovy; jako muž svrchovaně moudrý usoudil, že úkolem malířství není jen zobrazování nahých

těl, že pole jeho činnosti je široké, a že se mohou počítat mezi dokonalé malíře i takoví, kteří dovedou lehce a rozumně zobrazit vymyšlené příběhy a jejich nálady, přitom obraz nepřetěžují a naopak jej zase nechuzují tím, že mu nedají, co mu patří; kdo jej však dovede uspořádat s krásnou představivostí a smyslem pro řád, ten se může nazývat zdatným umělcem plným vkusu. To všecko Raffael správně poznal a obohatil malířství o rozmanité a bohaté perspektivy budov a krajin, o půvabné obleky postav, které se někdy ztrácejí ve stínu a jindy vystupují do světla, o krásné hlavy žen, dětí, mladíků a starců, jimž dal pohyb a sílu podle jejich věku. Také viděl krásu prchajících koní v bitvách a statečnost vojáků, uvědomil si, jak na tom záleží, aby malíř uměl zobrazit všechny druhy živočichů a hlavně aby dovedl kreslit podobizny lidí věrně podle přírody, aby vypadali jako živí a aby na nich bylo poznat, kdo je maloval; aby dovedl zobrazit nesčíslné množství jiných věcí, jako jsou například krásné obleky, přílby, výzbroj, ženské účesy, vlasy, vousy, vázy, stromy, jeskyně, skály, ohně, nebe zamračené i jasné, mraky, deště, blesky, jasné světlo měsíce i záři slunce a nekonečné množství jiných věcí, bez nichž se dnes neobejde umění malířské. Na to na všecko myslel, a nemoha se vyrovnat Michelagnolovi v jeho oboru, rozhodl se, že se mu pokusí vyrovnat a možná jej i překonat jinde; a tak se už nesnažil napodobovat jeho způsob práce, aby neztrácel zbytečně čas, ale usiloval o to, aby se výtečně vyznal ve všech oborech, o nichž jsem mluvil.¹⁵

Přeložil Václav Čep

TORRIGIANO ROZBIJE NOS MICHELANGELOVI¹⁶

TORRIGIANO, JEHOŽ ŽIVOT NYNÍ VYPISUJEME, PRACOVAL V ŘEČENÉ ZAHRADĚ S JINÝMI UMĚLCI, O NICHŽ JSME SE SHORA ZMÍNILI: BYL TO ČLOVĚK vzteklý a zpupný, silné postavy, ducha pyšného a odvážného, který velmi často znásilňoval ostatní přátele slovy i skutky. Jeho hlavním zaměstnáním bylo sochařství, ale přesto pracoval i s hlínou, a to velmi čistě a způsobem velmi krásným a dobrým. Ale nedovedl snést v práci nikoho před sebou, a proto kazil svýma rukama díla jiných rukou, jejichž skvělým výtvorům se nemohl svým nadáním

¹⁵ Co Vasari nazývá Raffaelovými postupnými „manýrami“, je vlastně proces malířova učednictví a učenlivého zrání na velkých vzorech, na nichž sebe vychoval a jejichž syntézu podal. Jest také Raffael Sanzio (1483–1520), čelný malíř školy římské na dvorech Julia II. a Lva X., vedle Lionarda a Michelangela největší ztělesnitel italské renesance v malířství, vskutku především osobností virtuózně *harmonizátorskou*, mistrem elegantních *rovnováh*, mezi přesně dokonalou kresbou a nesmírně delikátním koloritem na prvním místě. Základní rysy jeho umění jsou „bellezza“, „krása“, tj. formálně vytříbená, ideální typickost, dotvářející skutečnost, a „maniera grande“, „vznešenost“, tj. klid monumentální ušlechtilosti, popírající zmatky a konflikty reálného života.

¹⁶ Ze „Životopisu Torrighianova“, Milanesi, IV (1879), s. 259. Pietro Torrighiano (1472–1528), florentský sochař, který přenesl nový sloh do Anglie a do Španělska. Ke konfliktu s Michelangelem došlo při kreslení podle předlohy (podle Masacciových fresek v kapli rodiny Brancacci v Santa Maria del Carmine), Lorenzo de' Medici poté Torrighiana vyhostil z Florencie (před rokem 1492).

vyrovnat; a když se tím někdo cítil dotčen, sahal často ještě k jiným věcem než k slovům. A zvláště nenáviděl Michelagnola,¹⁷ hlavně z důvodu, že pozoroval, s jakým úsilím se věnuje studiu umění, a že věděl, že v noci a ve dny sváteční tajně kreslí doma; a proto že v zahradě vyniká nad všechny ostatní a je velmi oblíben u Lorenza Magnifika. Puzen krutou závistí hledal neustále příležitost, jak by jej urazil slovy nebo skutky; dostali se proto jednou do sebe, a tu Torrigiano zasadil Michelagnolovi takovou ránu pěstí do nosu, že mu jej roztránil, takže Michelagnolo chodil po celý život s nosem rozdrčeným. Když se o tom dověděl Magnifico, tak se rozhněval, že by býval Torrigiana stihl těžký trest, kdyby nebyl prchl z Florencie.

Přeložil Václav Čep

PROROCI A SIBYLLY ZE SIXTINSKÉ KAPLE¹⁸

MICHELAGNOLO VYROSTL DO OBROVITÉ VÝŠE A UKÁZAL SE mnohem větší než všichni ostatní malíři v pěti Sibyllách a sedmi Prorocích, jako by byl našel teprve tehdy zalíbení v práci takového druhu.¹⁹ Každá postava je vysoká pět i více loktů, každá má jiný postoj, vyniká krásou a rozmanitostí oděvů, všechny jsou provedeny se zázračnou představivostí a u všech nacházíme podivuhodné poznávací znaky. Kdo dovede vyčíst jejich city, vidí, že jsou to city božské. Vidí tam Jeremiáše, jak sedí se zkříženými nohama, jak si opírá loket o koleno, jednou rukou si probírá bradu a druhou má volně ležet v klíně; skloněná hlava jasně vyjadřuje melancholii, starost a trpké myšlenky, jež v něm vzbuzuje jeho národ. A úplně stejný dojem vyvolávají dva chlapi, stojící za ním; a podobně je tomu s první Sibyllou, kterou namaloval pod ním směrem ke dveřím, a kterou chtěl vyjádřit stáří; proto ji zahalil do šatů, aby ukázal, že jí krev věkem zestydla, a proto ji velmi výstižně namaloval, jak si přitahuje knihu velmi blízko k očím, aby ukázal, že už špatně vidí. Pod touto postavou je starý prorok Ezechiel, jehož pohyby vydechují neskonalý půvab: je oblečen v řasnaté roucho, v jedné ruce drží svitek proroctví, druhou ruku zvedá a hlavu otáčí na znamení, že se chystá zvěstovat věci vznešené a velké; vzadu mu drží dva andělci knihy. Pod nimi je další Sibylla, pravý opak Sibylly Eritrejské, o níž jsme se zmínili před chvílí: drží totiž knihu daleko od očí a chystá se otočit list; kolena má přes sebe, je pohroužena do myšlenek a vážně rozvažuje o tom, co má napsat;

¹⁷ O Michelangelovi srov. v naší knize s. 111. Vasari užívá dubletové formy křestního jména mistrova, který byl pokřtěn podle Michala archanděla: Michele angelo nebo Michele agnolo.

¹⁸ Ze „Životopisu Michelangela Buonarrotiho“, Milanese, VII (1881), s. 182.

¹⁹ Běží o nejslavnější *malířské* dílo Michelangelovo, o malbu Proroků a Sibyll, jimiž v letech 1508–1512 na přání papeže Julia II. malíř pokryl strop palácové kaple ve Vatikáně, takzvané Sixtinské (dal ji zbudovat papež Sixtus IV.). Monumentální tato kompozice, pravá hrdinská epopej duchovních sil lidstva, znamená obrat v dějinách malířství a razí již cestu baroku.

vzadu zatím jeden andílek fouká do ohně a zažehuje jí lucernu. Postava této Sibylly je neobyčejně krásná výrazem tváře, úpravou hlavy a nádherným rouchem. Paže má nahé, jinak vypadá jako předešlá. Pod touto Sibyllou zpodobnil proroka Joela; ten je zabrán do sebe, v ruce drží list a pozorně a s láskou jej čte; podle jeho vzhledu je poznat, že má radost z četby, vypadá jako člověk, který se všecek soustředil na jednu věc. A podobně umístil nad vchodem do kaple starého Zachariáše; ten zase v knize cosi hledá a nemůže to najít, jednu nohu má nahoře a druhou dole, zuřivě hledá, co nenalézá, a proto tak stojí a ani si neuvědomuje, jak je tato poloha nepohodlná a co při tom vytrpí. Je to nádherná postava starce trochu drsného vzhledu v překrásném obleku s málo záhyby: kromě toho tam je Sibylla, obrácená k oltáři na druhé straně; ukazuje několik popsaných listů a zaslужuje i se svými andílkou stejnou pochvalu jako všechny předešlé. Kdo však vylíčí krásu proroka Izaiáše! Ten je hluboce zabrán do svých myšlenek, nohy má zkříženy, jednu ruku v knize na znamení, kam došel, loktem druhé ruky se opírá o knihu a rukou si podpírá tvář; volá ho jeden z andílků, kteří jsou vzadu: jen otočí hlavu a jinak vůbec svou polohu nezmění. Kdo se zahledí na obraz, zjistí, že všechno je vpravdě čerpáno přímo z přírody, která je skutečnou matkou umění; a postava může bohatě poučit každého, kdo ji celou dobře prostuduje, o všem, co musí znát dobrý malíř. Nad tímto prorokem je stará překrásná Sibylla, která sedí s nekonečným půvabem a studuje v knize; okolo ní stojí dva andílci v krásné poloze. Nedovedeme si představit, že by někdo mohl něco dodat ke krásné tváři mladíka, který je prorokem Danielem; ten píše do velké knihy, vybírá cosi z několika svitků a přepisuje to s neuvěřitelnou dychtivostí: jeden z andílků si mu klekl mezi kolena a podpírá tak těžkou knihu, zatímco on píše: nic podobného jistě nedovede vytvořit žádný jiný štětec, ať jej má v ruce kdokoliv. A stejně je tomu i s překrásnou postavou Sibylly Libyjské, která napsala z mnoha knih velký svazek a teď vypadá jako žena, která chce vstát a zároveň jako člověk, který se natahuje, aby vzal knihu do rukou: úkol velmi nesnadný a skoro nemožný pro každého jiného mistra než pro něho.

Přeložil Václav Čep

MOJŽÍŠ²⁰

MICHELAGNOLO DOKONČIL V MRAMORU SOCHU MOJŽÍŠE²¹ pět loket vysokou: žádná moderní socha se jí nemůže nikdy vyrovnat krásou, a to platí také o sochách antických: Mojžíš sedí hluboce zadumán, jednu

²⁰ Z téhož životopisu, Milanesi, VII, s. 278.

²¹ Mojžíšova socha byla stvořena pro (nedokončený) náhrobek papeže Julia II. v chrámu sv. Petra v Římě v letech 1513–1516.

paži má opřenu o desky Desatera, jež drží v ruce, druhou se probírá v dlouhé a zvlněné bradě, která je vytvořena takovým způsobem, že vousy jsou hebké a měkké jako peří navzdory všem obtížím, jež se staví v cestu sochařství, a splývají dolů v proudech, takže to vypadá jako něco nemožného, že se dláto mohlo stát štětcem; krásná tvář má kromě toho výraz pravého svatého a hrozného knížete, a když se do ní člověk zadívá, skoro má chuť požádat o závoj, aby ji přikryl, neboť je tak zářivá a tak světelná pro lidský zrak a tak dokonale vyjadřuje božství, jež Bůh vložil do toho přesvatého obličeje: socha je kromě toho zahalena do jemně vyšíváných šatů s překrásnými záhyby, její svalnaté paže, kostnaté žilnaté ruce a kolena jsou tak krásná a tak dokonalá, nohy vězí dole v tak půvabných střevíčkách a celé dílo je tak bez vady, že Mojžíš se může dnes více než kdy jindy nazývat přítelem Božím, neboť Bůh chtěl, aby byl vyvýšen rukama Michelagnolovými nade všechny lidi a aby jeho tělo bylo připraveno pro den vzkříšení: nechť si ho dále navštěvují houfy Židů jako hejna špačků, muži i ženy, a klanějí se mu, jak to dělají každou sobotu, neboť předmětem jejich úcty nebude dílo lidské, nýbrž božské.

Přeložil Václav Čep

VÝROKY MICHELAGNOLOVY²²

KDYŽ JEDEN JEHO PŘÍTEL S NÍM HOVOŘIL O SMRTI A POZNAMENAL, že je mu asi myšlenka na smrt velmi bolestná, protože celý život bojoval pro umění a nikdy si neodpočinul, odpověděl: „To všechno nic není, máme-li potěšení ze života, nemůžeme cítit zármutek ze smrti, neboť život i smrt pochází z ruky téhož mistra.“ Michelagnolo odpověděl jednomu měšťanovi, který ho spatřil v Orsanmichele ve Florencii, jak stojí a dívá se na sochu svatého Marka od Donatella, a který se ho zeptal, jak se mu ta socha líbí, že nikdy nikde neviděl sochu, která by se víc podobala poctivému člověku: „Byl-li svatý Marek skutečně takový, dá se věřit na slovo tomu, co napsal.“²³ Jednou mu ukázali kresbu jednoho chlapce, který se učil kreslit, a doporučovali jej jeho přízni: někteří k tomu s omluvou poznamenávali, že ten hoch začal studovat malířství teprve nedávno. On odpověděl: „To je na tom vidět.“ Podobně odpověděl malíři, který namaloval nepovedený obraz Utrpení Páně: „Je to věru utrpení se na to dívat.“ Když se dozvěděl, že Sebastiano Viniziano má malovat v kapli San Pireo v Montoriu mnicha, prohlásil, že tím všechno zkazí; když se ho zeptali, proč, odpověděl: „Mniši zkazili ohromný svět; a proto jeden snadno zkazí malou kapličku.“ Jeden malíř namaloval obraz, který ho stál mnoho práce a mnoho času; když ho do-

²² Z téhož životopisu, Milanesi, VII, s. 182.

²³ Svätý Marek apoštol je autorem evangelia.

končil, dostal za něj mnoho peněz: zeptali se Michelagnola, co soudí o původci toho obrazu, a on jim odpověděl: „Ten člověk bude vždycky toužit po bohatství, a zůstane vždycky chudákem.“ Jeden jeho přítel se stal knězem a vstoupil do řádu; objevil se potom v Římě samé zlato a samé hedvábí. Potkal Michelagnola a pozdravil ho, ale ten se tvářil, že ho nevidí. Přítel byl nucen se mu představit. Michelagnolo se podivil nad tím, že ho vidí v takových šatech, a pak dodal, jako by měl radost: „Oh, jak jste krásný! Je-li to tak krásné uvnitř, jak to vypadá zvenku, blaze vaší duši!“ Tentýž mnich doporučil Michelagnolovi jednoho svého známého, který u něho pracoval a prosil ho, aby mu něco přidal; Michelagnolo to ochotně udělal: ale přítel se zmocnila závist, neboť si myslel, že Michelagnolo jeho prosbě nevyhoví, a teď viděl, že k tomu přece došlo; stěžoval si na to. Donesli to Michelagnolovi; ten odpověděl, že se mu nelíbí lidé jako okapová roura. Ten příměr je vzat ze stavitelství a myslím, že to má znamenat, že se těžko vyjde s lidmi s dvojí tváří. Když se ho jeden jeho přítel zeptal, co soudí o člověku, který dovede napodobit v mramoru ty nejslavnější antické sochy a teď se vychloubá, že daleko překonal antické umělce, odpověděl: „Kdo jde za jinými, nikdy je nepředejde, a kdo nedovede sám nic dobrého udělat, tomu nejsou k ničemu práce druhých.“ Kterýsi malíř nakreslil obraz, na němž byl ze všeho nejprovedenější vůl; zeptali se Michelagnola, proč má ten vůl víc života než všechno ostatní, a ten odpověděl: „Každý malíř sama sebe maluje nejlépe.“ Jednou kráčel ve Florencii od San Giovanniho; zeptali se ho, co soudí o chrámových dveřích. Odpověděl: „Jsou tak krásné, že by mohly docela dobře být branou do Ráje.“²⁴ Jednou se šel podívat na sochu, kterou měli odvézt, protože už byla hotova; sochař pobíhal a upravoval světlo padající okny, aby socha dělala dobrý dojem; tu mu Michelagnolo řekl: „Nehoň se, hlavní bude světlo náměstí.“ Tím chtěl říct, že o věcech stojících venku rozhodne lid, jsou-li dobré nebo špatné. V Římě žil jeden velký pán, který si hrál na stavitele. V svém domě dal zřídit jakési výklenky, třikrát vyšší než širší, s kroužkem nahoře a do nich se pokoušel umístit různé sochy, ale žádná se v nich nevyjímala dobře. Zeptal se Michelagnola, co tam má postavit; ten mu odpověděl: „Zavěste na ten kroužek nahoře svazek úhořů.“ Mezi vedoucí chrámu svatého Petra byl přijat jakýsi muž, který si dělal zaměstnání z toho, že se vyznal ve Vitruviuovi²⁵ a že přísně kritizoval všechno, co se postavilo; řekli Michelagnolovi: „Máte na stavbě člověka geniálního ducha.“ Michelagnolo odpověděl: „To je pravda, ale špatného úsudku.“ Když jednou přijel do Modeny, uviděl tam práce modenského mistra sochaře Antonia Bigarina; ten

24 Běží o překrásné basreliéfy na dvou dveřích křtitelní kaple (*battisterio*) dómu ve Florencii, které celkem za čtyřicet devět let odlil do bronzu Lorenzo Ghiberti (1378–1455), jeden z velkých mistrů florentské renesance. Basreliéfy, jichž je po pěti na každém dveřním křídle, představují výjevy z Písma a virtuózním provedením perspektivy působí spíš jako obrazy než reliéfy.

25 Vitruvius, římský architekt 1. stol. př. Kr., autor v antice i renesanci směrodatné knihy *De architectura*.

vytvořil mnoho krásných věcí z pálené hlíny, kolorovaných jako mramor, jež se Michelagnolovi velmi líbily; ten sochař neuměl pracovat v mramoru, a proto Michelagnolo řekl: „Kdyby tak tato hlína byla mramorem, bylo by běda anticým sochám!“ Michelagnolovi bylo oznámeno, že by měl něco podniknout proti Nannimu di Baccio Bigio, který se s ním chce pořád měřit; řekl: „Kdo zápasí s chudáky, nic nezískává.“ Jeden jeho přítel kněz řekl: „Škoda, že jste se neoženil, měli byste mnoho dětí a zanechal byste jim slavnou odměnu za své práce jako dědictví.“ Michelagnolo odpověděl: „Měl jsem dost jedné ženy, svého umění, které bylo pro mne vždycky pramenem soužení; a mými dětmi jsou díla, která zanechávám; i když za nic nestojí, přece budou chvíli žít. Běda by bylo Lorenzovi di Bertoluccio Ghiberti,²⁶ kdyby nebyl vytvořil dveře k San Giovannimu; děti a synovci rozprodali a utratili všechno, co po sobě zanechal: ale dveře stojí pořád.“ Vasari byl poslán jednou v jednu hodinu noční Juliem Třetím²⁷ do domu Michelagnolova pro jakýsi náčrtek. Našel ho při práci na Pietě z mramoru, kterou právě poškodil. Když ho Michelagnolo poznal podle klepání na dveře, vstal od práce a vzal do rukou lucernu s držadlem; když Vasari vyřídil svůj vzkaz, poslal Michelagnolo Urbina nahoru pro ten náčrt; a tu Vasari obrátil oči a zadíval se na jednu Kristovu nohu, na které mistr pracoval a kterou se pokoušel změnit; aby si ji Vasari nemohl prohlédnout, pustil Michelagnolo svítilnu z rukou, a když zůstali potmě, zavolal na Urbina, aby přinesl světlo; a zatím vyšel z dílny, kde stála socha, a řekl: „Už jsem tak star, že mě někdy Smrt zatahá za kapuci, abych šel s ní; a tohle mé tělo se jednou sesuje jako tato lucerna a světlo života zhasne.“ Přesto se stýkal se zalíbením s jistým druhem lidí, kteří byli podle jeho chuti: tak například byl jedna ruka s tuctovým a břídičským malířem Meninghellou z Valdarna; byl to člověk sám šprým, který se často objevil u Michelagnola s prosbou, aby mu mistr udělal náčrt svatého Rocha nebo svatého Antonína pro sedláky. A Michelagnolo, který se dal těžce přimět k tomu, aby pracoval pro krále, všeho nechával a dělal prosté náčrtky takového druhu a rázu, jak si to Meninghella přál: mezi jiným mu také udělal model Ukřižovaného; velmi se povedl a Meninghella si podle něho vyrobil formu a pak dělal z lepenky a z jiných směsic kříže a prodával je po venkově. Michelagnolo div že neumřel smíchy, když mu pak potulný malíř vypravoval povedené historky o svých obchodech. Jednou si u něho objednal jeden venkovan obraz svatého Františka; když byl hotov, nelíbil se mu, protože světec měl šedou kutnu; chtěl nějakou krásnější barvu a byl na vrcholu blaha, když Meninghella přimaloval světci na záda brokátový pluviál. Podobně si oblíbil kameníka Topolina, který si o sobě myslil, že je velký sochař,

²⁶ O Ghibertim srov. pozn. č. 24.

²⁷ Julius III., papež let 1550–1555. Michelangelovi šlo v té době na osmdesát.

ale zatím neuměl skoro nic. Ten kameník žil dlouhá léta v Carrarských horách²⁸ a posílal odtamtud Michelagnolovi mramorové kvádry: a s každou zásilkou nezapomněl poslat tři nebo čtyři modely figur, jež vyrobil vlastní rukou a při nichž Michelagnolo míval záchvaty smíchu. Topolino se nakonec vrátil do Říma a začal sekat do mramoru jeden svůj náčrtek Merkuria;²⁹ a když už s ním byl skoro hotov, prosil Michelagnola, aby se na něj podíval, a důtklivě ho žádal, aby mu řekl otevřeně své mínění. „Jsi blázen, Topolino,“ řekl mu Michelagnolo, „že se pouštíš do sochařiny; copak nevidíš, že tomu tvému Merkuriovi chybí od kolennou k chodidlům víc než třetina lokte? Že je to trpaslík a žes udělal z něho mrzáka?“ – „Oh, to nic není, když toho není víc, tohle já spravím; nechte to na mně.“ Michelagnolo se znovu rozesmál jeho prostotě; ale když odešel, vzal Topolino kus mramoru, uřízl Merkuriovi pod koleny asi čtvrtinu nohy, vložil je do mramoru, obratně všecko spojil a pak vytesal Merkuriovi boty, jejichž konce přikrývaly spoj; a tak postavu prodloužil o délku, kterou potřeboval: když to všecko udělal, zavolal si Michelagnola a ukázal mu své dílo; ten se dal napřed znova do smíchu, ale pak se podivil tomu, že břídilové dovedou v nesnázích jednat s rozhodností, která chybí lidem nadaným. Když dokončoval náhrobek Julia Druhého,³⁰ přiměl jednoho kameníka, aby opracoval okrajový kámen pro náhrobek v San Pietro in Vincoli tím, že mu říkal: „Tady to odsekej, tady to vyrovnej, tady začisti!“ A tak kameník vytvořil s jeho pomocí mimoděk postavu; když byla hotová, udiveně se na ni zahleděl. Michelagnolo se ho zeptal: „Jak se ti to líbí?“ – „Líbí,“ odpověděl kameník, „a jsem vám velmi zavázán.“ – „Proč?“ zeptal se Michelagnolo. „Protože jsem vaši zásluhou objevil u sebe nadání, o němž jsem neměl tušení.“

Přeložil Václav Čep

„SODOMA, SODOMA“³¹

GIOVAN ANTONIO BAZZI BYL KROMĚ TOHO MUŽEM VESELÝM a rozpustilým a dělalo mu to náramnou radost a potěšení, že žije životem málo počestným: protože měl pořád okolo sebe chlapce a holobrádky, které miloval víc, než se slušelo, dostal přízvisko Sodoma; to mu nic nevadilo, nic si z toho nedělal, naopak se tím vychloubal a skládal na to písničky a rozpustilé verše, které pak velmi půvabně zpíval při loutně. A kromě toho se bavil tím, že

²⁸ Carrarské vrcholy v Toskánsku, proslulé svými lomy bílého mramoru.

²⁹ Rozumí se Mercurius, římský bůh obchodu a posel bohů.

³⁰ Srov. pozn. č. 24.

³¹ Z „Životopisu Giovannioho Antonia Bazziho, řečeného Sodoma“, Milanese, VI (1881), s. 380, 389. Giovanni Antonio Bazzi zvaný Il Sodoma (1477–1549), malíř pozdní florentsko-toskánské renesance, ovlivněný Leonardem a působící zejména v Sieně.

měl doma mnoho druhů podivných zvířat: jezevce, veverky, opice, kočky, kočkodany, zakrslé osly, berberské závodní koně, malé koníky z Elby, které se mu podařilo sehnat. Ale ze vši té havěti si nejvíc oblíbil havrana, kterého naučil tak dobře mluvit, že v mnoha slovech napodoboval hlas svého pána a zvláště tak dobře odpovídal, když někdo zaklepal na dveře, že to vypadalo, jako by mluvil sám Giovan Antonio, jak o tom velmi dobře vědí všichni obyvatelé Sieny. Také ostatní zvířata byla tak krotká, že byla pořád okolo něho. Když byl doma, vyváděl ty nejpodivnější kousky a skládal ty nejbláznivější verše, takže jeho dům vypadal jako skutečná archa Noemova. Tento způsob života, jeho výstřednosti, díla a obrazy – neboť přesto dělal také něco dobrého – mu získaly takové jméno mezi Sienany (totiž mezi prostým lidem a chátrou, neboť šlechtici ho znali víc než dobře), že byl u mnoha považován za velkého člověka... Přivedl jednou s sebou do Florencie berberského koně, kterého přihlásil k závodě Svatého Barnabáše: osud tomu chtěl, že ten kůň běžel o tolik lépe než ostatní, že přiběhl do cíle jako první, a protože po závodě vždycky provolávali panoši za zvuku trub jméno pána vítězného koně, zeptali se Giovannantonia, jaké jméno se má vyvolat; a když dostali odpověď: „Sodoma, Sodoma,“ volali toto jméno. Ale když zaslechli toto hanebné slovo někteří ctihodní starci, začali se ohrazovat a říkat: „Co je to za hanebnost a za ničemnost, že se v našem městě provolává tak potupné jméno?“ Došlo k pozdvižení mezi diváky a ubohý Sodoma i s koněm a s opičkou, která mu seděla na hřbetě, byl málem ukamenován od panošů a od lidu. Sodoma se pak během mnoha let zúčastnil četných koňských závodů, v kterých jeho koně zvítězili podobným způsobem. Byl na to nadmíru pyšný, a kdokoliv k němu přišel, ukazoval mu ceny a přčasto je vystavoval i za oknem.

Přeložil Václav Čep

BARVA A KRESBA³²

ALE KDYŽ PAK PŘIŠEL KOLEM ROKU 1507 DO BENÁTEK GIORGIONE da Castelfranco,³³ začal Tizian³⁴ malovat svá díla s větší měkkostí a s větší výrazností, novou krásnou manýrou, protože se mu úplně znelíbil zmíněný způsob práce. Dále se snažil vyjádřit věci v jejich živé přirozenosti a napodobit je co nejdokonaleji barvou, používaje tónů teplých i studených, jak je viděl na živém vzoru, ale bez předběžné kresby; byl totiž přesvědčen, že nejlepší

³² Z „Životopisu Tizianova“, Milanesi, VII, s. 427.

³³ Giorgione, rodák z Castelfranka (1478–1511), jeden z nejstarších a čelných představitelů malířské školy benátské, v jehož tvorbě nabývá podstatného významu barva a hra světla a stínů (*chiaroscuro, clairobscur*) a ustupuje kresba a sevřenost formy.

³⁴ Tiziano Vecellio (1497–1576), hlavní zástupce vrcholné pozdní renesance benátské, vynikající mistr koloritu a šerosvitu, zahájených Giorgionem: ústup od lineárně-plastické kompozice, měkká forma, kolorit a splynavost i náládovost, melodickost linií, sugesce subjektivního duchovního zážitku.

a pravým způsobem náčrtu je náčrt barevný bez jakékoliv kresby na papíře. Ale neuvědomil si, že bez náčrtu se neobejde žádný malíř, který chce správně uspořádat svou skladbu a sladit s ní své myšlenky; že je nutno napřed všechno několikrát načrtnout na papír, aby se zjistilo, jak se to všechno k sobě hodí. Neboť člověk nemůže vidět a dokonale si představit, co zamýšlí, jestliže svůj záměr nerozvine a neukáže svým tělesným očím, které mu pomohou jej náležitě zhodnotit: když chceme dobře vidět nahou postavu, musíme ji také dlouho studovat; a toho nedosáhneme a také nemůžeme dosáhnout bez kreseb na papíře: je to nemalá námaha mít pořád při malování před očima postavy nahé nebo oblečené. Ale když si je dříve načrtneme na papír, tu je pak kreslíme a malujeme stále s větší lehkostí: když takto v práci postupujeme, dosáhneme dokonalé manýry a dokonalého úsudku a zbavíme se té námahy a pracnosti, s jakou vznikají obrazy, o nichž jsem se shora zmínil: a to už nechci mluvit o tom, že při kresbě na papír plníme svou mysl krásnými představami, učíme se kreslit z paměti celou přírodu a nemusíme ji mít stále před očima; dále se nemusíme obávat, že se pod půvabnými barvami objeví trapná skutečnost, že neumíme kreslit; tak to po mnoho let dělali benátští malíři Giorgione, Palma, Pordenone³⁵ a jiní, kteří neviděli Řím a díla naprosto dokonalá.

Přeložil Václav Čep

³⁵ Jacopo Palma il Vecchio, vl. jm. Jacomo Nigretti de Lavalle (okolo 1480–okolo 1540), Giovanni Antonio de' Sacchis, zv. Pordenone (1484–1540), malíři benátské školy, zástupci kolorismu. Vasari předpokládá, že benátský kolorismus vznikl z toho, že benátští malíři měli daleko do Říma a unikli vlivu stálého pohledu na antické plastické vzory, jež by je naučily oceňovat hlavně sevřenost formy, precizní pevnost obrysů a význam kresby.

Rodák z Coma, pocházel ze šlechtického rodu Zobiů, jehož jméno si latinizoval na Joivius. Vystudoval v Padově a Pavii lékařství, jež pak praktikoval ve svém rodišti, v Miláně a v Římě. Vstoupil do služeb Klimenta VII., který ho roku 1528 jmenoval biskupem v Noceře de' Pagani. Jako dvořan Ippolita de' Medici podnikl četné diplomatické cesty po Itálii i v zahraničí, při nichž navázal četné přátelské styky. Po Ippolitově smrti (1535) získal ochránce v Alessandru Farnesem.

Pro svou rozsáhlou sbírku portrétů si dal postavit na Comském jezeře vilu, již nazval Museo. Tato jeho sběratelská činnost byla záhy napodobována četnými evropskými šlechtickými rody (také v Čechách). V letech 1550–51 pobýval ve Florencii jako host Cosima I. de' Medici.

Je autorem rozsáhlého a mnohotvárného díla. Historický charakter mají spisy *Poznámky k tureckým záležitostem* (Commentario de le cose de Turchi, 1538, český překlad z roku 1540 nese titul *Knihla o věcech a spůsobích národu tureckého*) a *Popis Británie, Skotska a Irska* (Descriptio Britanniae, Scotiae, Hyberniae, 1548). Biograficky jsou zaměřeny *Chvalořeči na slavné muže* (Elogia clarorum virorum, 1546), *Chvalořeči na proslulé válečníky* (Elogia virorum bellica virtute illustrium, 1551) a latinské „vitae“ řady slavných mužů, mj. markýze z Pescary, Lva X., Hadriána VI., kardinála Pompea Colonna, Alfonsa d'Este aj. Významné jsou rovněž ony Gioviovy práce, v nichž zachytil – s obrovským množstvím anekdotických detailů – historii své doby: vedle *Čtyřiceti pěti knih současných dějin* (Historiarum sui temporis libri XLV, 1550–52, 2 sv.) především italsky psané *Listy* (Lettere volgari, posmrtně 1560). Nesmírně vlivná – hluboko do baroka – byla jeho *Rozprava o vojenských a milostných imprezách* (Dialogo dell'impresse militari e amorose, posmrtně 1555), první systematické pojednání o žánru „imprezy“, kombinující alegorické vyobrazení s morálním „mottem“.

Z CHVALOŘEČÍ NA PROSLULÉ VÁLEČNÍKY (IV, 3, 6, 7) (Elogia virorum bellica virtute illustrium)

Gioviovy *Chvalořeči na slavné muže* a *Chvalořeči na proslulé válečníky* jsou skutečným „who is who“ italské renesance. Tyto portréty byly zamýšleny jako pandán k muzeu portrétů na Comském jezeře: jako literární realizace panteonu velkých historických a literárních osobností. Soubory obsahují celkem 146 profilů významných literátů a 134 válečníků. Giovio tu shromáždil nepřehlednou zásobárnu faktů a učinil tak s nesporným smyslem pro jemnou psychologickou kresbu a s typicky renesančním zájmem o individuální osud. Ve skuteč-

nosti nejde o „chvalořeči“ v pravém slova smyslu, k hagiografické oslavě mají tyto texty zpravidla daleko. *Chvalořeči na slavné muže* přinášejí především portréty nejvýznamnějších humanistických literátů (Dante, Petrarca, Boccaccio, Leonardo Bruni, Poggio Bracciolini, Lorenzo Valla, Flavio Biondo, Bessarione, Alberti, Lorenzo de' Medici, Pomponio Leto, Girolamo Savonarola aj.), *Chvalořeči na slavné válečníky* – odkud jsou vzaty naše ukázky – přinášejí portréty králů, knížat, předáků nejvýznamnějších rodů, církevních hodnostářů, kondotiérů atd.

PIERO DE' MEDICI

PIERO DE' MEDICI,¹ JEMUŽ JEHO OTEC LORENZO ZANECHAL autoritu² i bohatství a ve Florentské republice kvetoucí stát, se dal vyobrazit jako voják, v brnění a s velmi dlouhými vlasy. Vskutku tehdy móda předepisovala mužům – proti našemu způsobu – holit si bradu a jejich hlavy zdobily předlouhé vlasy. Za časů mladistvé bujarosti a síly se totiž rád zúčastňoval jezdeckých přehlídek, aby si dodal bojovného vzezření a předvedl mohutné údy, jež snadno unesou tíhu pancíře. Hlásil se také často do turnajů s kopím a pořádal rozmanitá představení bitev. Hleděl si tím získat přízeň lidu, tak jak se to podle jeho vzpomínek znamenitě dařilo otci a strýci.

Popravdě, jakkoli se tyto zábavy hodily k mladíkovi, který je dychtivý věnce vítěze, odváděly ho více, než se sluší, od státnických úkolů. Navzdory tomu, co mu kladl na srdce otec, se o ně příliš nestaral, a často, příliš zaujat honitbou, lovem se sokolem či lehkomyšlnými milostnými hrami, opomíjel kontrolu úředníků, vyhýbal se stykům s občany a jen zřídka – a když, tak pyšně a sebevědomě – navštěvoval palác Signorie.

Choval-li se takto, nemohlo to skončit jinak, než že zapomněl na umírněnost svého otce, na typicky toskánskou střídmost a že se otevřeně oddal domýšlivému přepychu a rozkoším, jež mohly poskvřnit dobré jméno města. Někteří se obávali, že důstojnost jistých rodin, jejichž ženy pilně a nadmíru lehkomyšlně navštěvoval, by mohla rádně utrpět. Avšak tato poskvřna, vážnější než jiné a přispívající k jeho pověsti arogantního a nevázaného muže, se rychle rozplynula, když si vzal Alfonsinu, vskutku příkladnou ženu z rodu Orsiniů. Byla to Pierova matka Clarice, i ona pocházející z tohoto rodu, kdo tento sňatek velmi podporoval.

1 Lorenzo de' Medici měl s Clarici Orsiniovou celkem 7 dětí: tři syny a čtyři dcery. Bratry Piera de' Medici (1472–1503, vladař Florencie 1492–94) byli Giovanni, pozdější papež Lev X, a Giuliano, vévoda z Nemours. Původní vydání Gioviových *Elogia* provázejí portrétní rytiny.

2 Medicejští vždy respektovali normy konstituční republiky a nikdy fakticky nepřetvořili florentské zřízení v „signorii“ v pravém slova smyslu. Jejich pozice byla vskutku dána „autoritou“.

Pierova povaha byla jiná než povaha jeho otce. Byl často nelítostný, a hlavně když se příliš napil, snadno propadal zuřivosti a hněvu. Dal se však uklidnit líbeznotmi Múz a hudebními harmoniemi, a pak byl mírný jako beránek. Však také Poliziano, jeho vychovatel, uspořádal ve Florencii básnickou soutěž ve florentském *volgare*, jež slibovala účastníkům nemalý věhlas a velikou zábavu. Soupeřící básníci, usilující o to, aby přítomní ocenili věncem jejich improvizátorské schopnosti, recitovali střídavě své básně a odpovídali si ve stejném metru. V té době ve Florencii velmi kvetlo studium řečtiny a latiny; a tak mnozí z těch nadaných mladíků uměli ozdobit toskánské verše přepůsobnými rétorickými figurami.

Tyto kratochvíle přinášel mír. Město Florencie se těšilo z tohoto klidu a s radostí se oddávalo zábavám. Když však z Francie zazněl hrozný vřesk válečné polnice, mladého Piera se zcela zmocnil oprávněný strach, takže když měl přijmout závažná rozhodnutí, dosti hanebně zklamal, a občané, dosud pamětliví někdejší svobody, se vrátili ke starým záštím a znovu povstali, aby setřásli z ramen své nynější podrobení. V té době byli Florentáné vázáni spojeneckou úmluvou s aragonskými králi³ a stáli na straně papeže Alexandra. Francouzi zaútočili a Ludovico Sforza, který se předtím opakovaně pokoušel skrze své vyslance rozbít dohodu mezi Pierem a Aragonskými, byl jejich spojencem. Ale Piero, podporován v tom městem, se rozhodl dohodu nevyovědět. Tímto rozhodnutím těžce uškodil Sforzovi. Jako člověk vrtkavý a nedůvěryhodný informoval Francouze o Sforzových vychytralých plánech, o nichž byl od něho zpraven. Ludovikův vyslanec mu totiž přátelsky prozradil, že francouzský král nebyl povolán proto, aby Itálie přišla do rukou cizinců, kteří by si ji podrobili a kteří by ji pošlapali, ale proto, aby učinil přítrž hrozbám a arogantní krutosti, jíž se Miláňanům dostávalo od neapolského Alfonsa, a aby Alfonso pocítil strach z krále, který je vůči němu tak nepřátelsky naladěn.

Poté však Piero, vyděšený náhlým vpádem Francouzů do Lunigiany,⁴ začal obracet. Ferdinand, syn krále Alfonsa,⁵ se nacházel v Emilii, ale nebyl s to čelit útoku druhého vojska Francouzů a Sforzovských. Pokus aragonské flotily zaútočit v Ligurii se nesetkal s úspěchem. Piero ve snaze vyjednat mír za důstojných podmínek vyjel z Florencie, aby se s Karlem, který táhl Itálií k jihu, setkal v Sarzaně.

3 Na neapolský trůn nastoupil Alfonso II. (1448–1495) 25. 1. 1494. Francouzský král Karel VIII. odmítl uznat jeho nástupnické právo a uplatnil svůj dědický nárok z titulu dědice dynastie Anjouovců, kteří v Neapoli vládli do roku 1435. Do Itálie vytáhl v roce 1494 na výzvu Ludovika il Mora, na francouzské straně stál i vlivný kardinál Giuliano della Rovere, budoucí papež Julius II. Současný papež Alexandr VI. (proslulý Rodrigo Borgia) podporoval naopak Alfonsa Aragonského.

4 Lunigiana – historické území mezi Ligurií a Toskánou (hlavní město Luni).

5 Alfonso II., kdysi zdatný kondotiér, který mimo jiné pomohl otci potlačit „vzpouru baronů“, po řadě neblahých předzvěstí a zlých snů předal vládu v lednu 1495 synu Ferdinandovi a sám uprchl na Sicílii. Vláda Ferdinanda II. byla krátká: Karel VIII. vstoupil do Neapole 22. 2. 1495.

V doprovodu Karla, vítězného krále, byli v té době Lorenzo a Giovanni de' Medici,⁶ Pierovi zavilí nepřátelé, které kdysi pro lehoučká provinění poslal do vyhnanství. Ti se nyní zasloužili o to, že Francouzi se stavěli vůči Pierovi nepřátelsky. Měl jen jedinou cestu, jak získat královo spojenectví: vydat jeho prefektům čtyři pevnosti, a to Pisu, Livorno, Sarzanu a – pod kontrolu Luka di Feronia – Pietrasantu.

Když došlo k této dohodě, zmocnilo so oněch Florentánů, kteří ho na cestě za králem doprovázeli, hluboké rozhořčení a pohnulo je k tomu, aby rozhlásili, že Piero zradil Florencii pro osobní prospěch, a dojednali mezi sebou spiknutí.

Krátce nato, po uzavření dohody, se Piero vrátil do Florencie a chystal se vyzdobit sídlo, kde chtěl přijmout krále. Vypravil se rovněž za priority. Ale Jacopo Nerli⁷ se postavil do dveří a zabránil mu vstoupit. Piera se velmi dotkla neomalenost toho činu; když se však vracel domů, rozlehly se výkřiky a dav po něm začal házet kameny. Od lidu se mu dostalo takových urážek, že Piero jen stěží zachoval chladnou hlavu a jen taktak z toho sročení vyvázl. Uprchl branou svatého Havla, a ztrativ během hodiny vládu, vlast i domov, zamířil do Bologne. Vřava byla taková, že jeho bratr, kardinál Giovanni, ve spěchu oblékl kutnu a v převleku za mnicha se ukryl.

Jako vyhnanec putoval celých deset roků a dobře poznal vrtošivou vůli neoblomné štěstěny. Přišel o všechny majetek a nadělal dluhy, dokonce musel dát do zástavy věno své manželky Alfonsiny. Virginio Orsini⁸ byl zpočátku ochoten bojovat v jeho žoldu a přivést ho zpátky k moci; ba dorazil až k lázním v Rapollanu, ale pak si to rozmyslel a odtáhl do Apulie, a zklamal tak Pierovy naděje. Dva roky nato Piero vyvedl své oddíly na radu Alviana,⁹ generála, jenž mu byl nakloněn, před římskou branou, brána však byla náhle zavřena a Piero musel odtáhnout, aniž čehokoli dosáhl. Jeho zármutek byl o to větší, že někteří jeho spoluobčané, zástupci rodu, kteří podporovali medicejskou stranu, byli nato popraveni na základě obvinění, že věděli o jeho pokusu vstoupit do města.

Znovu se pak pokusil zaútočit na svou vlast z podnětu Cesara Borgii.¹⁰ Borgia přivedl své vojsko téměř k florentským hradbám, ale nejenom zklamal jeho naděje a jeho touhu po návratu, ale silně otrásl pověstí, jíž se těšil jako vyhnanec, a ohrozil jeho život. Říkalo se totiž, že věrolomný Borgia uzavřel tajné dohody,

⁶ V tomto případě jde o dva syny Pierfranceska de' Medici Staršího (1430–1476), florentského bankéře a zakladatele vedlejší větve medicejského rodu.

⁷ Jacopo Nerli (1461–1505), bankéř a obchodník, spolu s bratrem představený cechu barvířů. 1468 prior, 1494 gonfalonier své čtvrti, 1496 prior Nejvyšší rady.

⁸ Virginio Orsini (1434–1497), vévoda z Bracciana, italský kondotiér. Přidal se na francouzskou stranu, po porážce Francouzů u Fornova (1495) jej znovudosazený Ferdinand II. Neapolský dal s papežovým souhlasem uvěznit. V kobkách Castel dell'Ovo byl nejspíš otráven; Alexandr VI. zabavil jeho pevnosti v církevním statě ve prospěch rodu Borgia.

⁹ Bartolommeo Alviano (1455–1515), italský kondotiér, pán z Pordenone.

¹⁰ Cesare Borgia, proslulý syn papeže Alexandra VI., viz pozn. 9 na s. 204.

na jejichž základě měl mimo jiné vydat Piera do rukou Florentánů, kteří v něm viděli svého nepřítele.

Krátce nato se ještě spojil s Vitellozzem,¹¹ úhlavním nepřítelem Florentánů, kteří se provinili tím, že mu zabili bratra. Vitellozzo dobyl Arezzo a vyhlásil Florentánům válku. Ale francouzský král poslal florentským spojencům silné pomocné sbory, a ty je této hrozby zbavily. Pierovi se takto vedlo po celou dobu válek s Francouzi, které dospěly k závěru teprve vítězstvím velkého Consalva¹² u Formie.

Tehdy Piero držel právě s onou profrancouzskou stranou, jejíž oddíly byly hanebně poraženy a zničeny. Byl zrovna v Gaetě, a aby si zachránil kůži, nalodil se na obchodní loď. Plul po řece Liri, poblíž ústí však loď ztroskotala a on se utopil. Loď byla svrchovaně naložena válečnými stroji a za bouře, kdy se obrovité vlny rozvodněné řeky srážely mezi sebou a protiproud je tlačil opačným směrem, se snadno potopila.

Většina lidí soudila, že si tak potupnou smrt zasloužil. Vskutku se říká, že když zemřel jeho otec Lorenzo, Piero dal hodit do studny slavného lékaře Leoniho – který si rozhodně takovou krutost nezasloužil –, neboť mu kladl za vinu, že nedokázal vyléčit svého pacienta.

Jako dědice zanechal syna Lorenza. Ten byl šťastnější než on: po vyhnání Montefeltrů ho jeho strýc, papež Lev, jmenoval urbinským knížetem.¹³ Ale jak je známo, Lorenzo se z toho daru netěšil dlouho. Jeho dcerou je proslulá Kateřina,¹⁴ choť krále Jindřicha, velkého francouzského panovníka, jejíž jemnou vzdělanost a šťastně prospívající potomstvo právem obdivujeme.

Přeložil Jiří Pelán

LUDOVICO SFORZA, MILÁNSKÝ VLADAŘ

ŘÍKÁ SE, ŽE LUDOVICO SFORZA, ŘEČENÝ IL MORO,¹⁵ TAK NEBYL nazván kvůli tmavé barvě obličeje (Mouřenín), neboť ve skutečnosti byl spíše bledý, ale z toho důvodu, že měl na korouhvi morušovník. Tenhle strom

11 Vitellozzo Vitelli (1458–1502), kondotiér ve službách Florentánů a poté Cesara Borgii, účastník Cesarova tažení na Neapol. S nárůstem Cesarových ambicí se začal obávat o své územní zisky a přidal se ke spiknutí proti němu. V roce 1502 byl sjednán smír a Vitellozzo byl spolu s dalšími pozván Borgiou na hostinu v Senegallii; zde pak dal Borgia někdejší spiklence uskrtnit. Machiavelli popsal začerstva tuto epizodu v pojednání z roku 1503.

12 Gonzalo Fernández de Córdoba (1453–1515), španělský generál, neapolský „gran capitano“ a poté místokrál Ferdinanda Katolického v Neapolském království.

13 Lorenzo de' Medici (1492–1519), Pierův syn, jemuž Machiavelli dedikoval svého *Vladaře*.

14 Kateřina Medicejská (Caterina de' Medici, Catherine de Médicis, 1519–1589), francouzská královna, matka posledních francouzských králů z rodu Valois Františka II., Karla IX. a Jindřicha III. Dcera Alžběta byla manželkou španělského krále Filipa II., mladší Markéta ženou Jindřich IV. Navarského z bourbonské větve francouzského královského rodu. V letech 1560–1572 vládla jako regentka za své nezletilé syny; za vlády Karla IX. proběhla s jejím vědomím tzv. Bartolomějská noc, krvavý masakr hugenotů.

15 Ludovico il Moro (1452–1508) – viz též pozn. 20 na s. 231.

bývá pokládán za velmi obezřetný, neboť vyhání pupence a rozkvétá pozdě, teprve když už mu nehrozí, že mu ublíží zima, a hned nato pak bezpečně a velmi rychle dává plody. To slovo jako by naznačovalo, že pro jeho povahu je příznačné žádnou věc neuspěchat, rozhodovat se po zralé úvaze, ale když už rozhodnutí padlo, konat co nejrychleji.

Ve skutečnosti, jak víme, se tato korouhev ve srovnání s událostmi ukáže jako zcela nepatřičná: Ludovico nepodal žádný důkaz prozíravosti a jevil se spíše jako člověk bez rozumu, pakliže uvážíme, že ztratil své vévodství a zemřel ve vězení jako ten nejubožejší z lidí.

Ludovico byl přirozeně puzen k přesvědčení, že všechnu sílu ducha, kterou vládl, musí držet v tajnosti a co nejopatrněji chránit. Domníval se, že pro moudrého knížete musí být pravidlem a přímo povinností skrývat vlastní přání, lhát a předstírat a klamat, kdykoli se to hodí, a zahanbovat ty, kdo jsou příliš upřímní. Sdílel názor, že osoba, jež by vyjadřovala své mínění zcela volně a otevřeně, se nebezpečně vystavuje často nečekaným urážkám.

Jinak disponoval znamenitou, seriózní výmluvností, která se inspirovala naučeními svobodných umění a již ještě zvyšoval ušlechtilý výraz tváře a vznešené držení těla. K těmto darům přistupovala společenská obratnost a nestrojený půvab konverzace. Vlídne na vše odpovídal, vždy důstojně a rozvážně, aniž se kdy rozzlobil a aniž byl hrubý. A když někomu, kdo se dožadoval jeho přízně, musel z nezbytnosti dát hořkou a nemilou odpověď, uměl ji zmírnit půvabným, byť střídě dávávkovaným humorem.

Dlouhá léta využíval těchto schopností jako poručník svého synovce,¹⁶ a když ho odstranil, jako kníže, který pozvedl sforzovské jméno ke znamenité slávě a důstojnosti. Spíše než ke zbraním se uchýloval k rozvaze, také proto, že nebyl pro chabou tělesnou konstituci ani bojechtivý, ani zbrklý a ochotně se zříkal vojenského výcviku. Říkával, že ve válce zmůže víc síla pera než ostří meče, neboť i když člověk vše racionálně promyslí předem, válka, v níž je výsledek bitvy vždy nejistý, připravuje tomu, kdo ji vede, nečekané pohromy.

Jelikož se držel těchto názorů a zásad, štěstěna se na něho usmívala a on sbíral plody nikterak liché slávy. I v cizině měla jeho rozvaha velký a jasný zvuk. Mohl být věru sám se sebou spokojen: vždyt na počátku mu odebrali poručnictví nad synovcem a vyhnali ho do Pisy; když se však vrátil, jeho autorita byla taková, že mohl dát popravit své osobní nepřátele a zejména onoho Cikka Simonettu,¹⁷ kte-

16 Poté co byl zavražděn Ludovikův starší bratr Galeazzo Maria Sforza (1476), vévodský trůn připadl jeho synu, tehdy sedmiletému Gianu Galeazzovi Mariovi. Ludovikova snaha zmařit regentsví jeho matky Bony Savojské byla neúspěšná a musel odejít do vyhnanství do Pisy. S pomocí neapolského krále se do Milána vrátil v roce 1480 jako guvernér vévodství a poručník mladého vévody. Gian Galeazzo zemřel v roce 1494, údajně na následky neznámé nemoci; podle mínění mnohých jej Ludovico otrávil.

17 Cicco Simonetta, ministr a důvěrník Bony Savojské; byl popraven v roce 1481.

rý ho kdysi vypudil z města. Zmocnil se milánské pevnosti, poté co z falešných důvodů poslal do vyhnanství Eustachia, jejího starého věrného strážce. Porazil v krvavé bitvě Švýcary a vojáky z Vallese, kteří si troufli přepadnout Domodossolu. A po válce s Francouzi, když získal pro sebe a pro Itálii za cenu velkého nebezpečí počestný mír, byl zahrnut znamenitou chválou. Ale největšího uznání se mu dostalo, když mu císař Maxmilián udělil titul vévody, se všemi příslušnými tituly a ozdobami.

Popravdě, když král Karel, se kterým uzavřel bezpečný mír, předčasně a náhle zemřel a na jeho místo nastoupil Ludovikův starý nepřítel Ludvík Orleánský,¹⁸ natolik se vyděsil, že onen strach, který se mu stane osudným, nedokázal potlačit, jakkoli si nadále zachoval rozvážnou mysl.

Veškerým svým důvtipem a všemi prostředky se snažil, aby co nejrychleji odvrátil pohromu, která mu hrozila zpoza Alp. Nebe mu však nebylo příznivo a přípravy k obraně města nakonec nebyly k ničemu. Sotvaže se Francouz oděl královskou důstojností, projevil snahu ovládnout celou Itálii, jak ho k tomu už dávno předtím ponoukala jeho lačná duše. Uzavřel dohodu s papežem Alexandrem¹⁹ a s Benátkami, jež měla být posléze na škodu nejen celé Itálii, ale i samotné Francii. Když Ludovico prosil Benátčany, aby nedovolili Francouzům přejít Alpy, ti, oslepeni žádostivostí zvětšit své území, ho oslyšeli, a jakkoli šlo i o jejich zkázu, bolest nad nedávnou urážkou, způsobenou ztrátou Pisy, mělo na senát větší vliv než vzpomínka na mír v Bagnolu,²⁰ kde je právě Ludovikovo naléhání zbavilo nebezpečí a obav z vážné války.

A když Ludovico přestal doufat v pomoc císaře Maxmiliána, který se přičiněním Francouzů dostal do úzkých ve válce se Švýcary, a pochopil, že příspěví Ferdinanda Aragonského bude slabší a méně účinné, byl donucen k jisté nedůstojnému rozhodnutí povolát proti Benátčanům tureckého císaře Bajazeta.²¹

Nakonec se pokusil uzavřít s nepřátelským králem mír, jsa ochoten platit těžkou daň za to, aby držba moci a s ní spojených práv, jež náležely jeho otci, zůstaly v jeho rukou a v rukou jeho potomků.

Ale král, který těmito podmínkám, jež by odstranily nebezpečí nejisté války a posílily stará práva orleánského domu, zpočátku popřával sluchu, je posléze zpupně odmítl, protože si opatřil ze všech stran prostředky a lidi, s nimiž by kul pikle proti sforzovskému panství, a byl přesvědčen, že Sforza mu nedokáže

18 Ludvík XII. (1462–1515) nastoupil po Karlu VIII. v roce 1498. Jako vnuk Valentiny Viscontiové (1366–1408), pocházející z rodu, jenž v Miláně vládl před Sforzy, uplatňoval svůj dědičný nárok na milánské vévodství. Milán dobyl poprvé v roce 1499 a pak znovu v roce 1501.

19 Alessandro VI. – Rodrigo Borgia.

20 Mír, jímž se uzavřela válka mezi Benátkami a Ferrarou (1484–1492). Ludovikovo zprostředkování míru bylo motivováno především strachem z benátské rozpínavosti.

21 Bajazet (Bázejíd) II. (1447–1512), osmanský sultán v letech 1481–1512.

dlouho vzdorovat. K tomu všemu velmi účinně přispěl Trivulzio,²² který Sforzy zvláště nenáviděl a byl jejich zavilým nepřítelem. Trivulzio byl prefektem v Asti, městě Ludvíka Orleánského, a připravoval s vynaložením všech sil a veškeré vychytralosti vše, co bylo nezbytné k válečné akci.

Krátce nato byli povoláni do Itálie dva slavní kondottiéři D'Aubigny a De Ligny s velkým vojskem a silným dělostřelectvem. Vyhnali sforzovské oddíly z Alessandrie, poté co Galeazzo Sanseverino vyklidil kolbiště. Uprostřed srážky byl totiž povolán do Milána dopisem svého bratra, hraběte z Caiazza. Dopis však byl falešný, byla to léčka. Když takto nečekaně odjel, opustil skoro všechny oddíly a vydal je napospas Francouzům; příliš pozdě pak naříkal na bratrovu věrolomnost.

Ludovika ta zpráva a Caiazzovo přeběhnutí k Francouzům řádně vyděsilo. Pozbyl veškeré nezbytné prozíravosti: spěšně se dal na útěk ve strachu, že by ho všichni mohli zradit. Právě v té chvíli Miláňan Simone Arrigoni, stejně věrolomný jako zlovolný, jenž byl – nadarmo – poslán, aby knížete zabil, zavraždil místo něho Landrianiho, ministra financí, v němž byly kladeny všechny naděje na obstarání peněz. Nakonec Ludovika, který prchal se syny a s bratrem Ascaniem, přijali Comští. Z chlapeckých let si pamatují, že právě při té příležitosti vzbudil můj velký obdiv: promluvil tenkrát na veřejnosti s podivuhodnou pevností o svých záměrech a o nečestnosti různých osob. Poté zahořklý a mnohými opuštěný přeplul Comské jezero a překročil Aduu, horu, které se dnes říká Graio a kde pramení Adda. Zamířil do Německa a několik dní nato, když pobýval v tyrolském Bolzanu, ho dostihla zpráva, že milánský hrad přešel do francouzských rukou, a to zradou Bernardina da Corte, jednoho z jeho dvořanů, a že zároveň Benátčané obsadili Cremonu, v kterémžto případě zradil – se stejnou věrolomností jako Corte – její velitel, nesmírně hamižný muž jménem Battaglione.

V Tyrolsku se setkal s císařem a hovořil s ním o svém návratu do Milána. Uvažoval o řadě válečných akcí, ale zároveň zjišťoval, že by na ně musel vynaložit hodně peněz; ba zdálo se mu, že císař o ně žádá s přílišnou žádostivostí, avšak s pomocí mešká. Proto se rozhodl pokusit se o něco ještě dříve, než mu peníze dojdou, a spojil se se Švýcary a lidmi z kantonu Graubünden, kteří byli spojenci a námezdní vojáci. Ti slíbili, že vyšlou své sbory, aby mu pomohly vrátit se do Milána. V Lombardii se totiž tehdy proti Francouzům začal zvedat odpor. Aniž otálel, vytáhl do Itálie přes Rétské Alpy se švadronou burgundské kavalerie a v Comu a Miláně byl přijat s velkou radostí. De Ligny se vůbec nebránil, a dokonce se s francouzskými oddíly přesunul za Ticino.

²² Giangiacomo Trivulzio (1440–1518), markýz z Vigevana, italský válečník ve službách francouzských králů, úhlavní nepřítel Sforzů.

Když se však Ludovico několik dní zdržel obléháním Novary, dorazily nové francouzské posily pod velením La Trémouillovým²³ a s nimi mnohem početnější švýcarské oddíly, spolehlivější než ty v Ludovikově žoldu. Tyto posily pak natolik zkorumpovaly náramnou francouzskou štědrostí sforzovské velitele, že se nestyděli porušit vojenskou přísahu a předat Sforzu La Trémouillovi před hradbami čerstvě znovudobyté Novary. Velitel graubündenských sborů Rodolfo Longo a Švýcar Kaspar von Silenen ho dokonce vystavili posměchu ve švýcarském stejnokroji jako jednoho z obyčejných pěšáků. Rytíři z Franche-Comté a z Burgundska, kterým veleli Louis de Vaudrey a bastard z Roussy a kteří byli najati Ludovikem, aby za něho bojovali, ho opustili s touž věrolomností, když je Ligny podplatil.

Bylo rozhodnuto odvést ho do Francie. Opakovaně žádal, aby mu bylo dovoleno pokleknout před vítězným králem; francouzský král však zakázal, aby ho před něho přivedli, třebaže později, za pochodu, si ho šel pozorně prohlédnout, vydávaje se za rytíře vlastní gardy. Cit studu, jenž se rodí ze slitovnosti, však nepocítil; soudil, že v případě vězně je třeba zapomenout na královskou vlídnost.

Jeho vrozená tvrdost, posílená tím, že sám krátce předtím pobyl ve vězení, byla vskutku značná, a tak dal nebohého knížete s nevýslovnou krutostí uvěznit ve věži v Lys Saint Georges a nepovolil mu ani úlevu psaním. Po pěti letech utrpení ho nápor žloutenky spolu se smrtí vysvobodil z tohoto nepřestajného utrpení.

Později jsem slyšel od Francesca Pontremoliho,²⁴ který byl Ludovikovi povolán jako spoluvězeň a také jako jeho stálý služebník, že Sforza snášel trýzeň celého tohoto svého neštěstí s odvahou a pokorou a že často říkával, že tento bedný stav mu byl přikázán Bohem jako trest za všechny zločiny, jichž se dříve dopustil. Vskutku všechny jeho záměry, plné lidské moudrosti, obrátila vniveč pouze skrytá síla osudu, a nic jiného. Sám uváděl jediný důvod onoho tragického nezbytí: totiž že všichni jeho spojenci a jeho přátelé, jakkoli si je zavázal velkým dobrodiním, zradili jeho důvěru tím nejostudnějším způsobem. Až na jednoho: barbara Bajazeta, jenž podle úmluvy napadl Benátčany na moři i na souši a poslal mu do Benátek – byť pozdě – slíbené vojáky.

Přeložil Jiří Pelán

CESARE BORGIA, VÉVODA Z VALENCE

RÍKÁ SE, ŽE CESARE BORGIA, PRO SVŮJ KRVEŽÍZNIVÝ CHARAKTER a nestvůrnou krutost srovnávaný se starověkými tyrany, se narodil ze zkažené krve a mrzkého semene. Vskutku měl tvář zbarvenou tmavě červeně

²³ Louis de la Trémouille, kníže z Valmontu, kancléř Karla VIII. i Ludvíka XII.

²⁴ Pier Francesco Noceto, hrabě z Pontremoli.

a posetou hnisajícími pupínky, oči zapadlé a plamenné, v nichž se blýskal krutý hadí pohled. Ani jeho přátelé či lidé z jeho družiny ten pohled nedokázali vydržet; ale když žertoval se ženami, úplně se proměnil a dokázal být vlídný.

Ostatní části těla odpovídaly znamenitě tomu, co nazýváme krásou: tělo měl mrštné a pevné díky robustnímu svazku svalů. Cesare je užíval zároveň vhodným i vášnivým způsobem jak při všech pěších či jezdeckých aktivitách, tak při turnajích. Naučil se vrhat kopí z velké vzdálenosti a s mimořádnou přesností, pokládat na lopatky při zápasech i nejsilnější protivníky a utnout v aréně hlavu běžícímu býku jedinou ranou šavle.

Rodrigovi, jeho otci, ho porodila Římanka Vanozza, žena z nízkých poměrů. Jak známo, Rodrigo tuto ženu, krásnou a kyprou, příjemných způsobů a vzácné plodnosti, pokládal za svou legitimní a skutečnou manželku.²⁵

Jako mladík byl Cesare obdařen velmi bystrou a pronikavou myslí, a proto byl poslán do Pisy, aby studoval občanské právo.

Když se však jeho otec stal papežem, rychle se vrátil do Říma a spolu s udělením kardinálského klobouku byl kooptován do senátu. Později, když ho bezuzdná vášeň hnala za hmatatelnějšími statky a úřady, se té pocty vzdal.

První důkaz proměny svého charakteru a přelétavé věrnosti podal, když opustil na Neapol táhnoucího francouzského krále Karla, jemuž jej jeho otec dal jako legáta, druha a rukojmí, a z Velletri utekl do Říma.

Tehdy také propukla jeho vášeň ke zbraním a začal pohrdat svým kardinálským titulem a závidět bratru Giovannimu di Gandia, že velí vojsku. Tohle bláznivé soupeření mělo za následek, že ho Cesare uškrtil, poté co s ním vesele povečeral u matky, a jeho tělo dal hodit do Tiberu.²⁶ Cesare opustil církevní senát a kardinálský nach a oblékl vojenský plášť a zcela se věnoval zbraním a velení papežským oddílům. Jeho otec papež byl zajisté srozuměn s oním tak ukrutným zločinem; jistě ze strachu, že jeho sveřepý syn by se mohl dopustit násilí i na něm.

A tak poté co odstranil soka v záležitosti světské vlády, Cesare jednal, jak uznal za vhodné, a spojil se s Francouzi a oženil se s Charlottou z rodu Albret,²⁷ dívkou z nejlepší akvitánské šlechty a přízněnou s králem.

25 Cesarovým otcem byl Rodrigo Borgia (1431–1503) rodák ze španělské Játivy a v letech 1492–1503 papež, kontroverzní osobnost, mimořádně schopný politik, v osobním i veřejném životě zcela bez morálních skrupulí. Jeho matkou byla Vanozza de' Cattanei (1442–1518), někdejší provozovatelka hostinců a Rodrigova milenka od konce šedesátých let. Ještě jako kardinál uznal Rodrigo za vlastní čtyři z jejích dětí: Cesara (1475–1507), Giovanniho (1476–1497), Lucrezii (1480–1519) a Gioffreho (1482–1518). Dvakrát Vannoze sjednal sňatek, poprvé s důstojníkem Domenikem d'Arignano a po jeho smrti s Giorgiem di Croce, jemuž opatřil místo papežského tajemníka. Vztah vyhasl ještě před jeho nástupem na papežský stolec, o děti však pečoval i nadále.

26 Podle Guicciardinioho (*Dějiny Itálie*, III, 13) bylo pravým důvodem incidentu incestní soupeření o sestru Lucrezii. Incestní poměr ke své dceři je přičítán i otci Rodrigovi.

27 Charlotte d'Albret (1480–1514) byla zámožná francouzská šlechtice, sestra krále Jana III. Navarrského. Za Cesara Borgia se provdala v roce 1499.

Papež se tehdy velmi staral o to, aby opatřil synovi velké finanční prostředky a obdařil ho zvláštními plnomocemi, a třeba za cenu velkých křivd. Cesare nejprve z Říma vyhnal představitele rodu Colonnů. Poté nanejvýš lstivě vyhladil Orsinie a zcela zahubil rod Gaetani, poté co obsadil jejich panství a otrávil nebo zavraždil jejich předáky.

Nato obrátil stejnou krutost a věrolomnou zuřivost proti dalším vladařům Církevního státu a dal současně zardousit čtyři předáky rodu Camerino z prastaré rodiny Varanů. Vypudil také Guida da Montefeltro z Urbina,²⁸ poté co mu odňal Pesaro, donutil Giovanniho Sforzu, aby se vyhnul útekem atentátu,²⁹ který byl na něho zchystán, z Rimini vyhnal také Malatesty. A protože chtěl vládnout nad Romagní, vypudil z Forlì a z Imoly Caterinu Sforzovou,³⁰ někdejší choť Gerolama Riaria, spoléhaje na pomoc Francouzů; a poté co tuto tak rozhodnou ženu zajal, odvedl ji v triumfálním průvodu do Říma. Byl to hanebný skutek a projev nemužné pýchy.

Protože peníze Církevního státu nestačily pokrýt tak velké náklady, dal odstranit jedem všechny nejbohatší kněze papežského dvora (včetně některých kardinálů), aby se mohl zmocnit jejich peněz. Nejprve je úředně zabavil a pak náramně rozmnožil.

Dobrou pověst se snažil obstarat si jen štedrostí, jíž si zavazoval vojáky a kupoval si jejich věrnost. A když všude naverboval – i mezi římskými občany druhé třídy, velmi bohatými a velmi odvážnými – mnohé takové, kteří byli ochotni zabíjet, doufal, že nakonec převezme ve městě moc, zaplní je Španěly a ty použije k tomu, aby drželi v uctivé vzdálenosti významnější aristokratické předáky, které dal vyhnat.

Když toto vše promýšlel spolu s onou nestoudnou osobou, svým otcem, potuloval se v noci po ulicích Říma, města, které uvrhl ve zmatek. Za dne ani nevycházel: vyhýbal se světlu kvůli svému znetvořenému a děsivému obličejí.

Jelikož nebyl dosud syt krve všech těch vražd, vykonal čin zločince a netvora na Astorru Manfredim, jež vypudil z Faenzy. Protože to byl krásný hoch, nejprve ho spolu s dalšími znásilnil, pak mu zlomil vaz a hodil do Tiberu.³¹

Oba tito mužové – metla a zkáza celého nestoudného věku, již ani bohové, ani lidé nemohli strpět – byli odstraněni osudným omylem jednoho sluhy: otrávil

28 Guidobaldo da Montefeltro (1472–1508), třetí vévoda urbinský, italský kondotiér, bojující v žoldu Alexandra VI. a poté Benátské republiky proti Karlu VIII. Když Cesare Borgia dobyl Imolu a Forlì, města Cateriny Sforzové, uprchl nejdříve do Ravenny a pak do Mantovy. Do Urbina se mohl vrátit teprve za papeže Julia II.

29 Giovanni Sforza (1466–1510), italský kondotiér, od roku 1483 pán Pesara a Gradary, první manžel Lucrezie Borgiové (manželství bylo anulováno v roce 1497). Cesarovým úkladům unikl díky tomu, že ho Lucrezia varovala.

30 Caterina Sforzová (1463–1509), zv. Tygřice pro svou neústupnou povahu, byla nemanželská dcera milánského vévody Galeazza Marii Sforzy. Po sňatku s Girolamem Riariem, synovcem papeže Sixta IV. a účastníkem spiknutí Pazziů, se stala hraběnkou z Forlì a paní Imoly. Za pokus vzdorovat Cesaru Borgiovi byla vězněna v Římě.

31 Astorre III. Manfredi (1485–1502), v letech 1488–1501 pán Faenzy. Poté co se Ceare Borgia zmocnil Faenzy, dal ho odvést do Říma; rok nato byl v Andělském hradě zavražděn.

se, když večereli ve vatikánských zahradách a vypili jedovatou láhev falernského, která měla připravit o život některé kardinály, pozvané na hostinu.

Otec, už stařec, nedokázal vzdorovat síle jedu, ale Cesare z Valence, který ho více rozředit, byl zachvácen vskutku krutou, byť nikoli smrtelnou nemocí. Tak hrozný kondottiér jako on, obklopený mnoha vojáky, nemohl pomoci sám sobě a viděl, jak ho jeho lidé opouštějí a jak se dva jeho úhlavní nepřátelé stávají papeži během několika málo dní.³²

Papež Julius, který ho původně přikázal uvěznit v Andělském hradu, nicméně nakonec toho člověka, který by si zasloužil tisícerou smrt, nechal jít, když ten mu slíbil vrátit pevnosti v Romagni. A tak Cesare uprchl. Z Ostie plul až do Neapole, kde byl na rozkaz krále zajat Velkým Consalvem a převezen do Španělska. Tak bojechtivý muž, který byl schopen soustředit kolem sebe velký počet vojáků, nesměl rušit klid, jemuž se díky míru Itálie od nedávna těšila.

Tři roky nato se Cesarovi podařilo oklamat strážce a spustit se po provaze z pevnosti v Medině.³³ Byl mu přitom nápomocen vévoda Benevetský, který mu opatřil koně. Uchýlil se k navarrskému králi Janovi³⁴ a vstoupil do jeho služeb. Zúčastnil se války proti hraběti z Lerinu, a poté co zvítězil ve zmatené bitvě u Viany, padl, zasažen kulkou. Nedostalo se mu triumfu, jež si zasloužil, protože ho nepoznali a svlékli z něho zbroj. Přivezli ho před krále nahého, na prostém soumarovi, jako nějaký ranec; ruce a nohy mu visely dolů. Když jeho krutý duch opouštěl tělo, mohl být potěšen. Spravedlivé by bylo, aby Cesare zemřel jako oběť, zabitá teprve poté, co podstoupila nejhroznější muka, a nikoli rukou neznámého nepřítelů, ale rukou všech slavných urozenců, jež s neslýchanou zběsilostí zavraždil.

Přeložil Jiří Pelán

³² Pius III. (1503) a Julius II. (1503–1513).

³³ Medina del Campo poblíž Segovie.

³⁴ Jean II. d'Albret (1469–1516).

☞ LORENZINO DE' MEDICI

1514–1548

Jako příslušník mladší větve medicéjského rodu – syn Pierfrancesca de' Medici a Marie Soderiniové – trpěl zneuznáním. Jeho historický obraz je rozporný. Od roku 1530 žil v Římě, na papežském dvoře svého strýce Klimenta VII., záhy však musel z Říma uprchnout, protože poškodil sochařskou výzdobu Konstantinova oblouku. Buď byl Lorenzino pokoušen dobovým sběratelstvím (které se takového vandalismu nikterak neštítalo), nebo šlo už v tomto případě o nápodobu antických modelů: spíše než Hérostrata, jenž zapálil Artemidin chrám v Efesu, athénskému stratéga Alkibiada, který byl vyhnán z obce za zhanobení herm. Na dvoře svého bratrance toskánského vévody Alessandra, proslulého svými erotickými eskapádami, hrál roli důvěrníka. Důvody, proč úspěšnějšího pokrevence 5. 1. 1537 úkladně zavraždil, nebyly ani současníkům jasné. Soudilo se na závist a nenávisť (která údajně propukla poté, co Alessandro dal zavraždit kardinála Ippolita de' Medici) či na spory o dědictví. Antimedicejští republikánští vyhnanci (Iacopo Nardi, Benedetto Varchi, Luigi Alamanni) však přijímali výklad samotného Lorenzina a spatřovali v něm druhého Bruta. Po vraždě se uchýlil nejprve krátce do Bologne, kde se marně snažil s pomocí florentských vyhnanců otrást vládou Alessandrova nástupce Cosima I., pak pobýval v Benátkách, v Turecku a ve Francii. Cosimo I. se ho zbavil tím, že ho dal v Benátkách zavraždit.

Z OBRANY (Apologia)

Obrana (Apologia, 1539, vydána teprve 1723) byla napsána ve Francii a kolovala v opisech. Lorenzino v tomto spisu obhajoval zabití vévody Alessandra za použití machiavelliovské logiky a klasicizující rétoriky. Je to vskutku virtuozní humanistické řečnické cvičení, s reminiscencemi z apologie, kterou Platon klade do úst Sokratovi před soudem, a s užitím Ciceronova slohu. *Apologie* vynikajícím způsobem zastupuje žánr, jež humanisté renesanční i barokní budou s nadšením po celé Evropě pěstovat (Etienne de La Boétie, Juan de Mariana aj.): manifestační úvahu nebo promluvu *republikánskou*, inspirovanou ideologií *přirozené* rovnosti lidské a točící se kol takzvaného práva na tyranovraždu. Ve většině případů ovšem poběží o kabinetní a platonické výkony tichých a mírumilovných učenců, oslněných myšlenkami a stylem anticko-latinských autorů a postavami Catona a Bruta.

Spisek je však i osobní konfesí, stylizovanou autobiografií, kde lze pod brutovskou tógou vytušit velmi složitou psychu. Je pochopitelné, že se Lorenzino stane postavou romantické literatury (Mussetovo drama, 1834).

Lorenzino zanechal rovněž verše a *Komedii o Ariodosiovi* (Aridosia, 1536), v níž využil plautovských a terentiovských motivů a v jejímž středu je figura lakomého otce.

KDYBY MNĚ BYLO ULOŽENO OSPRAVEDLŇOVAT SVÉ CHO VÁNÍ v očích těch, kdo povahu svobody nebo tyranství neznají, vynasnažil bych se dokázat a přesvědčit z důvodů, jichž je nemálo, že lidé nemají toužit po ničem více než po životě spořádaně vespolečném, a tudíž také i svobodném, neboť pod jakoukoliv jinou vládou než v republice jsou pořádek a vespolečnost věcí řídkou, jejich nedostatek však je trvalý; a dokazoval bych dále vzhledem k tomu, jak zcela se životu vespolečnému a spořádanému tyranie přičítá, že jsou lidé povinni jí i nade všecko nenávidět, kterýžto názor platíval svým časem do té míry, že kdo osvobodil vlast z tyranie, bývali čítáni za hodny poct druhého stupně, tedy hned po zakladatelích vlasti; poněvadž však mám promlouvat k takovým, kdo o hodnotě svobody a špatnosti tyranství jak z rozumové úvahy, tak ze zkušenosti dobře vědí, a mohu tuto pravdu předem pokládat za obecně uznanou, pojednám zvláště jen o svém činu, nikoliv snad abych žádal o odměnu a chválu za něj, nýbrž abych učinil zřejmým, že nejenom jsem učinil, co každý dobrý občan je činit povinen, ale že bych se byl dokonce zpronevěřil i své vlasti i sobě samému, kdybych jej nebyl vykonal. [...]

Lze říci, že člověk může být otrokem či sluhou někoho jiného na dvojí způsob: buď od něho bere odměnu za to, že mu slouží a je mu věrný, nebo je jeho otrok. Poddaní ovšem obvykle nejsou považováni ani za sluhy, ani za otroky. Po mém soudu je dostatečně zřejmé, že jsem nebyl Alessandrovým otrokem, a ještě zjevnější je to pro toho, kdo si dá tu práci, aby si ověřil, že jsem od něho nedostával žádné odměny a žádný plat, ale že jsem mu odváděl jako všichni ostatní občané svůj díl daní. A pokud si myslel, že jsem jeho poddaný a jeho vazal, protože může víc než já, měl si uvědomit, že se mýlí, protože jsme si byli naroveň. Takže jsem nikdy nebyl a ani nemohl být jeho služebník.

Je jasné, že nebyl z medicejského rodu a můj příbuzný, protože se narodil ze ženy toho nejnižšího a nejbídnějšího postavení. Pocházela z Colvecchi u Říma, sloužila v domě vévody Lorenza a dělala ty nejpodřadnější práce a byla vdaná za jednoho povozníka.¹ Tohle je všeobecně známo. Pochybuje se jen o tom, zda vévoda Lorenzo² v té době – když byl psancem – měl s tou ženskou opravdu co do činění; a jestli k něčemu došlo, pak jen jednou. Kdo by však byl natolik ne-

¹ Colvecchio je lokalita několik desítek km severně od Říma. O ženě není nic bližšího známo; podle jiné verze byl Alessandro synem Klimenta VII. (Giulia de' Medici) a jedné africké otrokyně.

² Lorenzo de' Medici (1492–1519), synovec Lva X., z jeho vůle vévoda z Urbina. Vyhnaneč za časů florentské republiky, po jejím pádu (1512) se vrátil a vládl až do smrti. Jemu věnoval Machiavelli svého *Vladaře*.

znalý lidských ujednání a zákonů, aby nevěděl, že když má žena manžela a ten je tam, kde je i ona, pak třebaže jde o couru, která nabízí své tělo každému, kdo má zájem, všechny děti, které porodí, jsou vždy považovány za děti manžela, a tedy jimi také jsou. Zákony se totiž snaží zajišťovat slušnost, jak je to jen možné. Jestliže tedy tahle služka z Collevocchi, která byla tak urozená, že neznáme její jméno ani příjmení, byla vdána za povozníka (a to je pravda a všichni to vědí), podle lidských i božských zákonů byl Alessandro syn povozníka, a ne vévody Lorenza. Se mnou tedy nic společného neměl, jen to, že byl synem povozníka z domu Medicejských.

Že mi nedůvěřoval, to dokazuje skutečnost, že mi nikdy nechtěl dovolit nosit zbraně, a vždycky trval na tom, abych byl neozbrojen, tak jako ostatní občané, jež do jednoho podezíral. Nejen to, nikdy si netroufal zůstat se mnou o samotě, třebaže já byl neozbrojený a on ozbrojený: a ustavičně měl s sebou tři čtyři muže z doprovodu. Nevěřil by mi ani v tu noc, jež byla jeho poslední, kdyby ho nezaslepil bezuzdný chtíč, takže se proti své vůli zachoval jinak.³ Jak by mi ostatně mohl důvěřovat, když nedůvěřoval nikdy nikomu? Nikdy přece nikoho nemiloval, a lidé obvykle mohou důvěřovat jen těm, k nimž cítí náklonnost. Že nikoho nemiloval a každého nenáviděl, lze poznat z toho, že nenáviděl a hubil jedem i osoby, jež mu byly nejbližší a jež mu tedy měly být i nejdražší, svou matku a kardinála Medicejského, který byl pokládán za jeho synovce.⁴

Nechtěl bych, aby velikost jeho zločinů ve vás budila dojem, že jsem si tyhle věci vymyslel, abych ho řádně očernil, neboť jsem tak dalek toho, abych si něco vymýšlel, že všechno říkám co nejjednodušeji a snažím se nedělat nic neuvěřitelnější, než ve skutečnosti je. Ale na toto je bezpočet svědků, nekonečná dobrozdání a dosud živá vzpomínka; a ví se tedy bezpečně, že tenhle netvor, tahle obluda, dal otrávit vlastní matku jen proto, že živá byla důkazem jeho neurozenosti.⁵ Neboť třebaže byl mnoho let vyvýšen nad jiné, ponechal ji v bídě a musela dál pracovat na polích, takže dokonce někteří občané – ti, kteří uprchli z našeho města před tyranovou krutostí a lakotou spolu s těmi, které vyhnal – chtěli tuhle jeho matku dovést do Neapole za císařem, aby jeho Veličenstvu ukázali, odkud pochází ten, jehož nechal vládnout ve Florencii.⁶ Tehdy Alessandro, aniž by se, zahanben, rozpomněl na soucit a na lásku, již matce dlužil, ale již k ní nikdy nechoval, dopustil pro svou vrozenou krutost a zvířecnost, aby byla jeho matka zavražděna ještě předtím, než by předstoupila před císaře. Jak nesnadné to pro

3 Lorenzino mu namluvil, že zorganizoval tajnou schůzku s krásnou Caterinou, dcerou Tommasa Soderiniho. Podle Bernarda Segniho (zde viz s. 174n.) šlo o Laudomii, Lorenzinovu sestru.

4 Ippolito de' Medici (1511–1535), syn Giuliana, vévody z Nemours.

5 Není jisté, že tomu tak bylo, žena nicméně dožila v bídě.

6 Florentským vládařem se Alessandro stal na základě diplomu Karla V. Když se Karel V. vrátil z Tuniska, kde bojoval s Khairem ad-Dinem, do Neapole (1535), florentští vyslanci mu vskutku přednesli stížnost na Alessandra, ale bez úspěchu.

něho bylo, si lze domyslet, když si představíme tu ubohou stařenku, jak přede vlnu nebo pase své ovce. Třebaže už neočekávala od svého syna žádné dobrodění, alespoň se neobávala něčeho tak nelidského a hrůzného. A kdyby nebyl tím nejkrutějším a nejšílenějším člověkem na světě, mohl ji dát odvést na nějaké tajné místo, a když už ji nechtěl považovat za matku, nechat ji alespoň naživu a nepřidávat ke své podlosti ještě takovou pohanu a tak neblahý zločin. Ale abych se vrátil k věci, uzavírám, že jelikož nemiloval ani svou matku, ani kardinála Medicejského, ani nikoho jiného z těch, kdo byli jeho příbuzní, nemiloval nikdy nikoho, a proto také nikdy nikomu nedůvěřoval, neboť jak už jsem řekl, nemůžeme důvěřovat těm, které nemilujeme. Nebyl jsem tedy nikdy jeho služebník, ani jeho příbuzný; a on mi také nikdy nedůvěřoval.

Ale řekl bych, že ti, kteří, buď že jsou špatně informováni nebo z nějakého jiného důvodu, tvrdí, že jsem pochybil, když jsem Alessandra zabil, ukazují, že mnoho nevědí o zákonech proti tyranům a o chvályhodných činech těch, kdo zabili dokonce své bratry pro svobodu vlasti. Neboť jestliže zákony nejen dovolují, ale přikazují synovi, aby obžaloval otce, pakli se ten snaží občanům vnutit tyranidu, nebyl jsem snad o to víc povinován snahou osvobodit již zotročenou vlast skrze smrt toho, kdo pokud by byl z mého rodu (což nebyl, ačkoli to tvrdil), byl by pouhým panchartem, v pátém či šestém stupni ode mne. A jestliže Timoleon⁷ musel zabít vlastního bratra kvůli svobodě vlasti,⁸ a byl za to až do našich dnů nanejvýš chválen a oslavován, kdo dal těmhle zlolajným jazykům právo mě kárat?

Ale pokud jde o zabití někoho, kdo vám důvěřuje (a já neříkám, že toto jsem udělal; říkám jenom, že kdybych to udělal, v tomto případě bych nechyboval, a kdyby nebylo jiné cesty, opravdu bych to udělal), ptám se svých kritiků, zda v případě, že by jejich vlast byla utištěna tyranem, vyzvali by ho na souboj, nebo mu dali nejdřív na vědomí, že ho chtějí zabít, nebo by ho šli zabít s vědomím, že sami zemřou; anebo by se ho snažili zabít všemi způsoby a použili by přitom všechny klam a všechnu lest, jen aby on byl mrtvý a oni zůstali naživu? Já si rozhodně myslím, že by si při jeho zabití nekladli žádné omezení, a nic jiného si také myslet nelze, když kárají toho, kdo použil způsob, který byl v té chvíli nejlepší. Kdyby bylo zrušeno ono ujednání a onen zákon, který je lidem posvátný, totiž že nelze oklamat toho, kdo nám věří, bylo by dozajista horší být člověkem než

⁷ Timoleon (400–337), korintský generál, jehož životopis vypráví Plutarchos: zabil bratra Timofana, aby zabránil jeho diktatuře.

⁸ Po republice Girolama Savonaroly a gonfaloniera Piera Soderiniho se Medicejští vrátili do čela Florencie roku 1512, s podporou papeže a Svaté ligy. Po smrti Lorenza de' Medici, vévody urbinského (1519), tu fakticky vládl z pověření Klimenta VII. kardinál Silvio Passerini jménem posledních výhonků medicejského rodu, Ippolita de' Medici a Alessandra de' Medici. Třetí republikánská vláda ve Florencii následovala v květnu 1527, poté co vypukl konflikt mezi papežem Klimentem VII. a císařem Karlem V. a papež byl pokořen pověstným vyplněním Říma (*sacco di Roma* 1527, srov. zde s. 261n.). Republika padla v roce 1530, kdy se Karel V. s papežem znovu usmířil, po krvavém obléhání Florencie císařskými vojsky a po bitvě u Gavinany, kde císařští zvítězili. Do čela signorie byl dosazen Alessandro de' Medici.

zvířetem; protože lidské věci by se už neřídily důvěrou, přátelstvím a smírem ani většinou oněch vlastností, jež nás nad surová zvířata povyšují. Avšak z toho ještě nelze dělat závěr, že tuto věrnost a toto přátelství je třeba zachovávat i tyranům, neboť tak jako oni kazí a převracejí všechny zákony a všechny dobré obyčeje, jsou i lidé povinni snažit se je, a třeba proti všem zákonům a všem dobrým obyčejům, sprovdit ze země. A čím dříve tak učiní, tím větší jsou hodni chvály. Jistěže by se tyranům zamlouval onen zákon – pro svět neblahý –, který chcete ustanovit, že totiž tyrana nesmí ohrozit nikdo z těch, jimž důvěřuje; protože kdyby důvěřoval všem, nesměl by být na základě tohoto zákona ohrožen nikým, a neměl by zapotřebí stráží a pevností. A tak uzavírám, že ať jsou tyrani zabiti či odstranění jakýmkoli způsobem, jsou mrtvi poprávu.

Nyní odpovím těm, kdo netvrdí, že bych chyboval, když jsem zabil vévodu Alessandra, ale že jsem se velmi prohrěšil tím, jak jsem se zachoval po jeho smrti.⁹ Odpověď pro mne bude nesnadnější než v prvním případě, protože to vypadá, jako by jim události dávaly za pravdu. Vycházejí ovšem pouze z událostí, aniž zvažují cokoli dalšího a aniž berou v potaz, že moudří mužové nikterak neposuzovali věci podle toho, jak se vyvinuly, ale naopak měli ve zvyku chválit dobrá a moudrá rozhodnutí, třebaže jejich výsledek byl špatný, a kritizovat špatná rozhodnutí, i když dopadla dobře. Chci kromě toho prokázat, že jsem nejen nemohl udělat víc, než jsem udělal, ale že i kdybych postupoval jinak, věc by to jen poškodilo a já bych z toho měl hanbu.

Říkám tedy, že mým cílem bylo osvobodit Florencii, zabít Alessandra byl pak prostředek. Ale protože jsem věděl, že jde o podnik, který nedokážu provést sám, a zároveň jsem o něm nechtěl s nikým mluvit pro zjevné nebezpečí, jemuž se člověk vystavuje, když takové věci pouští do oběhu – přičemž neriskuje jen život, ale hrozí mu, že je kvůli tomu nesvede dovést do konce –, rozhodl jsem se, že dokud se obejdu bez druhých, o všechno se postarám sám, a teprve až už sám nic nezvládnou, vše zveřejním a požádám o pomoc. A tento záměr se mi šťastně dařil až do Alessandrový smrti, neboť až do té chvíle jsem na všechno stačil; ale pak jsem začal potřebovat pomoc, jelikož jsem byl sám, bez přátel a důvěrníků, a neměl jsem jinou zbraň než onen meč, kterým jsem ho zabil. A když jsem takto musel žádat o pomoc, nebylo snad namístě, že jsem doufal více v ty, kdo byli mimo, než v ty, kdo byli ve Florencii? Viděl jsem, s jakou horlivostí a s jakou odvahou ti první usilovali o znovunabytí svobody, a naopak s jakou trpělivostí a podlostí ti, kdo zůstali ve Florencii, snášeli otroctví; a věděl jsem také, že mnozí z těch prvních v roce 1430 srdnatě bránili svou svobodu a město pak opustili dobrovolně. Takže jsem mohl více doufat v ně než v ty, kdo zůstali ve městě, neboť tito žili

⁹ Po vraždě Lorenzino uprchl nejprve do Bologne, pak do Benátek, kde byl přijat bankéřem Filippem Strozim, vůdčí osobností florentských vyhnanců. Roku 1537 byl hostem francouzského vyslance v Konstantinopoli.

pod tyranidou, a oni chtěli být spíše vzbouřenci než otroky. A také jsem věděl, že vyhnanci byli ozbrojení, a ti, kdo zůstali, o všechny zbraně přišli. A pokládal jsem za jisté, že ti venku chtějí všichni jako jeden muž svobodu, zatímco ve Florencii byli i takoví, kteří chtěli tyranidu. Což bylo zřejmé z toho, že v celém tom městě se při žádné příležitosti nenašel nikdo – pravda, až na dvě tři výjimky –, kdo by se choval neříkám jako dobrý občan, ale prostě jako muž.

Ti, kdo mě kritizují, by ode mne chtěli, jak se zdá, abych vyrazil do ulic, vyzýval občany, aby se ujali své svobody, a ukazoval jim mrtvého tyrana; a přejí si, aby slova pohnula těmi, jimiž nepohnula fakta. Měl jsem si tedy jako nosič hodit na záda tu mrtvolu, chodit sám samotinký po Florencii a křičet jako blázen? Říkám „sám“, protože Piero, můj sluha, sice při jeho zabití projevil velikou odvahu, ale poté co se to stalo a on začal zvažovat nebezpečí, kterému se vystavil a kterému se, jak měl za to, stále vystavuje, tak klesl na duchu, že se od něho nedalo nic očekávat. Neměl jsem snad spíš myslet na to, že se nacházím uprostřed tyranových stráží, a dá se říci, přímo v domě, kde jsou všichni jeho sluhové, a že je náhodou jasná noc, se zářivým měsíčním světlem, a že na mě tedy zaútočí a zabijí mě ještě dříve, než udělám za dveřmi tři kroky? A kdybych mu usekl hlavu (neboť ta se dala ukrýt pod pláštěm), kam jsem se měl vydat, když jsem byl sám a ve Florencii jsem neznal nikoho, komu bych důvěřoval? Kdo by mi uvěřil? Neboť useknutá hlava se natolik změní, že když jsem vzal v potaz, že lidé si obvykle dávají velký pozor, aby nebyli voděni za nos a klamáni, a to zvláště ode mne, musel jsem dospět k závěru, že dříve narazím na někoho, kdo mě zabije, než na někoho, kdo by mi uvěřil. A má smrt v tomto případě měla svou váhu, neboť bych jí nahrál svým opovzdáním a těm, kdo si přáli tyranidu. Mohlo by se totiž zdát, že ta vzpoura byla částečně potlačena a Alessandrova smrt pomstěna; a kdybych tedy takto postupoval, mohl jsem věci spíše uškodit než prospět. Já však byl natolik odlišného mínění, že jsem nejen nezveřejnil Alessandrovu smrt, ale snažil jsem se ji co nejdéle utajit; a odnesl jsem si klíče od pokoje, kde ležel mrtvý. Chtěl jsem totiž, aby se ukázalo, pokud by to bylo možné, ve stejnou chvíli, že tyran je mrtev a vyhnanci se dali na pochod, aby znovu získali ztracenou svobodu. Pokud se tak nestalo, není to má vina.

Jiní říkají, že jsem měl zavolat tyranovy strážce, ukázat jeho mrtvolu a požádat je, aby mě za těchto okolností považovali za následníka – zkrátka že jsem se jim měl vydat na milost a nemilost – a poté, až bych věci držel pevně v ruce, vyhlásit znovu republiku, jak se slušelo a patřilo. Kdo takto mluví, nechť si alespoň uvědomí, že na lid se nedalo v nejmenším spoléhat. Nepřichází jim na mysl ani to, že kdyby mě ti vojáci v první chvíli z bolesti nad smrtí svého pána zabili – a je pravděpodobné, že by tak učinili –, ztratil bych jak život, tak čest, neboť by si všichni mysleli, že jsem nechtěl osvobodit vlast, ale sám se stát tyranem. Nic mi

nebylo vzdálenější než takováto myšlenka a vždycky jsem se také snažil, aby byla stejně vzdálená i druhým.

Čili jednak bych uškodil věci, jednak své cti. Ale snadno vyznám, že jsem chyboval, když jsem tak či podobně nekonal, kdybych pevně nedoufal, že vyhnanci musí spolu se mnou dokončit dílo, které jsem započal. Neboť poté co jsem je nedávno viděl v Neapoli, jak přicházejí s velkou hrdostí a velkou odvahou a jako jeden muž znovu žádat o svobodu, a to v přítomnosti samého tyрана, který byl nejen živ, ale který byl také zeť¹⁰ onoho císaře, před něhož předstupovali se svou žádostí, ach, neměl jsem snad pokládat za jisté, že nyní, když on je mrtev a císař je ve Španělsku, a ne v Neapoli, se v nich znásobí ona čilost a srdnatost, které jsem v nich už jednou spatřil, a že, když už tu nejsou žádné překážky, si půjdou znovu vzít svou svobodu? Samozřejmě by se mi zdálo zbabělé, kdybych toto o nich neočekával, a bezohledné, kdybych nevyznával tento názor.

Příznávám, že mi nikdy nepřišlo na mysl, že po Alessandrovi by měl nastoupit Cosimo de' Medici,¹¹ ale i kdybych si to myslel a věřil tomu, nejednal bych po tyranově smrti jinak, než jsem jednal. Nedokázal bych si totiž představit, že by lidé, kteří byli pokládáni za moudré, dali přednost před skutečnou, přítomnou a jistou slávou budoucí, nejisté a bídné ctižádosti.

Je velký rozdíl mezi tím, když se o věcech mluví a když se dělají. Stejně velký, jako když se o nich mluví před tím, než se stanou, a po tom, co se odehrály. Ti, kdo dnes tak lehce hovoří o tom, co jsem měl tenkrát udělat, by v případě, že by se nacházeli uprostřed událostí, více vzali v potaz, jak nemožné bylo vzbouřit vystrašený, ponížený, utýraný, odzbrojený, rozdělený lid, který měl ve svém těle stráž a na hlavě pevnost,¹² jíž se bál o to více, že to byla věc ve Florencii zcela nová a nevídaná. A pro mne to bylo o to nesnadnější, že jsem nejenom nosil jméno Medicejských, ale že jsem byl pokládán za příznivce tyranidy. A tak kdyby mi ti, kdo hovoří o věcech poté, co se staly, a vidí, že to nedopadlo dobře, měli tenkrát poradit, a kdyby z jedné strany viděli bezpočet nesnází a z druhé vyhnance s tak dobrou pověstí, tak početné, tak bohaté, tak jednotné v zápase o svobodu – což si mysleli všichni –, vyhnance, jimž nyní, když byl tyran odstraněn, nic nebránilo vrátit se do Florencie, myslím, že by byli opačného mínění, než jaké hlásají dnes.

Jádro pudla je tedy v tomto: zatímco oni chtěli, abych sám a neozbrojen burcoval a svolával lid k boji za svobodu a abych se postavil proti těm, kdo byli opačného mínění (a žádali nemožné), já chtěl vše vykonat spolu s vyhnanci a s podporou těch domácích, o nichž jsem věděl, že jsou větším dílem na naší straně. A kdybychom se tenkrát vrátili do Florencie s onou rychlostí a rozhodností, jaké

¹⁰ Alessandrovou chotí (1536) byla Markéta Habsburská, nevlastní dcera Karla V.

¹¹ Cosimo de' Medici (1519–1574), syn kondotiéra Giovanniho dalle Bande Nere. Po záboru sienských území (1569) získal titul velkovévody toskánského.

¹² Fortezza da Basso, vybudovaná v letech 1533–1535 podle návrhu Antonia da San Gallo MI.

bylo zapotřebí, nesetkali bychom se s žádným odporem; a ani zvolení Cosima, které bylo tak vratké a tak čerstvého data, by nám nemohlo uškodit ani zabránit v provedení našich úmyslů. Kdybych tehdy shledal u vyhnanců onu odvahu a onu pohotovost (jíž se vyznačovala většina, ale ne ti, kdo vskutku mohli věci ovlivnit), i kdyby neměli jiné vlastnosti, než že byli vyhnanci, nikdo nepopře, že by se věci odehrály přesně tak, jak jsem si to představoval. Což lze dokázat ještě mnoha dalšími důvody. Ale pomínu je, abych nebyl příliš rozvláčný, a zmíním jen to, co se odehrálo u Montemurla.¹³ Neboť po mnoha promarněných měsících a poté co dovolili protivníkovi, aby zmohutněl a posílil svou pověst o to, co jim bylo vzato, málem konečně Florencii osvobodili, kdyby ovšem zlovůle a malá ctižádost několika jedinců nedarovala protivníkovi vítězství, v něž on sám nikdy nedoufal. Takže i když viděl na vlastní oči, že zvítězil, nemohl tomu uvěřit; a vyhnanci takto ztratili podnik, o němž všichni soudili, že ho ztratit nelze. Ale ten, kdo ani tentokrát nebude soudit podle událostí, snadno vyrozumí, že i kdyby tenkrát vrátili Florencii svobodu (a uměli si vládnout), o to více byla věc jistá, kdyby ihned po Alessandrově smrti vynaložili jen polovinu toho úsilí. Což neudělali, když měli, protože to udělat nechtěli. Jiný důvod mě nenapadá.

Avšak rád přiznám, že jsem po Alessandrově smrti jednal špatně, jestliže mi ti, kdo mě z toho obviňují, dokážou, že tak smýšleli už ve chvíli, kdy poprvé uslyšeli, že jsem ho zabil a že jsem uprchl. Ale jestliže si tenkrát mysleli pravý opak a zdálo se jim, že když jsem ho zabil a pak uprchl, vykonal jsem dost, a pokud hned v té chvíli usoudili, že vzhledem k tomu, že mimo Florencii jsou tak mocní a věhlasní občané, vrátila se jí její svoboda, pak jim věru nehodlám dovolit, aby nyní říkali pravý opak, ani aby si mysleli, že jsem odejel z Florencie, protože jsem měl strach nebo protože se mi příliš chtělo žít. A to nechávám stranou, že pokud by se domnívali, že mi celou tu dobu nedocházelo, že to, co dělám, je nebezpečné, dělali by ze mne hlupáka. Uváží-li toto vše, pochopí, že jsem nikdy nemyslel na svou spásu více, než je běžné a rozumné; a jestli jsem posléze odešel do Konstantinopole, pak teprve tehdy, když jsem viděl, že věci se nejen vyvíjejí špatně, ale beznadějně; a kdyby mě můj zlý osud nepronásledoval až sem, možná by ta cesta nebyla úplně zbytečná.

Pro všechny tyto důvody se mohu chlubit, že jsem osvobodil Florencii a zanechal ji bez tyрана, a nikdo nemůže tvrdit, že bych v čemkoli selhal. Neboť nejenom jsem zabil tyрана, ale sám jsem šel vybízet a nabádat ty, o nichž jsem věděl, že mohou – a myslel jsem, že také chtějí – udělat pro svobodu vlasti více než druzí. V čem jsem tedy vinen, jestliže jsem v nich nenašel onu pohotovost a onu horlivost, která jim měla být vlastní? Co mohu dělat víc? Jestli jsem selhal,

¹³ U Montemurla poblíž Florencie v červenci 1537 medicéjská vojska porazila výpravu vyhnanců; mezi zajatými byl i Filippo Strozzi, který o několik měsíců později spáchal ve vězení sebevraždu.

posuďte, co jsem měl vykonat sám za sebe a co jsem nemohl vykonat bez pomoci druhých. Ostatně nežádejte po lidech víc, než mohou; a kdybych mohl zařídit, aby všichni florentští občané milovali svou vlast, jak je náležité, pokládejte za jisté, že tak jako jsem neváhal odnít život tyranu (což byl prostředek vedoucí k cíli, jež jsem si vytkl), vystavit zřejmému nebezpečí svůj život, opustit svou matku, své bratry a vše, co mi bylo nejdražší, a odsoudit celý svůj dům ke zkáze, jak je tomu dnes, pro týž cíl by mi nebylo zatěžko prolít vlastní krev a krev svých blízkých, neboť vím jistě, že ani oni, ani já nemůžeme položit svůj život slavněji než ve službě vlasti.

Přeložili Václav Černý a Jiří Pelán

∞ **BENVENUTO CELLINI**

1500–1571

Rodák z Florencie, zlatník, rytec, lijec, sochař, spisovatel, a vždy dobrodruh. V službách zvláště papeže Klimenta VII., Františka I. Francouzského a Cosima II. de' Medici; mezi tím na ustavičných toulkách, útěcích, v žalářích.

V sedmnácti letech musel pro rvačky utéci z Florencie do Sieny; pobýval také v Bologni a Pise. Roku 1518 se vrátil do Florencie, v letech 1519–1520 pak pracoval v různých zlatnických dílnách v Římě. Při dalším florentském pobytu se v šarvátce dopustil vraždy a roku 1523 se znovu uchýlil do Říma: zde se mu dostalo zakázek od Klimenta VII. Roku 1527 bránil jako vojenský technik Andělský hrad před vojsky Karla V. Po pobytu na mantovském dvoře si v Římě otevřel vlastní zlatnickou dílnu a razil peníze pro papežskou pokladnu. Roku 1534 zavraždil svého soka v zlatnickém umění Pompea de' Capitaneis a byl znovu nucen Řím opustit; vrátil se po omilostnění Pavlem III. Roku 1537 navštívil poprvé pařížský dvůr Františka I. V Římě byl pak roku 1538 obviněn z krádeže a uvězněn na Andělském hradě; podařilo se mu však uprchnout. Roku 1539 byl zatčen znovu, obdržel však milost na zásah kardinála Ippolita d'Este. Když v roce 1540 spáchal v Sieně třetí vraždu, utekl znovu do Paříže: tehdy vytvořil pro Františka I. proslulou zlatou slánku a projektoval fontánu ve Fontainebleau. 1545 se definitivně usadil ve Florencii, kde vykonal řadu výtvarných prací pro velkovévodu Cosima II. de' Medici.

Vrcholná díla: v oboru zlatnicko-liteckém slánka krále Františka; v oboru sochařském socha Persea na náměstí della Signoria ve Florencii; v oboru literárním *Vlastní životopis* (Vita di Benvenuto Cellini scritta da esso), nekomponovaný sic a domýšlivý, ale temperamentní, svěží a velmi upřímný: diktován v letech 1558–1559, vyšel teprve roku 1728. Je to pořad ještě odnož typického renesančně-humanistického žánru „vita viri illustri“, ale odnož *autobiografická*, prosáklá osobivou, přitom vypočítavou pýchou pozdně-renesančního umělce, v jehož očích se svět točí okolo něho. K poznání renesančního života ve stínu mecenášů a na dvorech, ale i pirátské dobrodružnosti tohoto života poskytuje Celliniho životopis znamenitý přístup.

Z VLASTNÍHO ŽIVOTOPISU (I, 22; II, 2, 3; II, 11)

(Vita di Benvenuto Cellini scritta da esso)

Opožděné vydání Celliniho autobiografie mělo značný ohlas: do němčiny ji přeložil Goethe. Cellini se tu vylíčil – nesmírně barvitě, byť ne zcela objektivně – jako mimořádná osobnost (už jako dítě si hrál se škorpióny, aniž mu jejich jed ublížil). Svůj život pojal jako dramatický boj s ďáblem, který ho strhává k hříchu. Sebe vidí jako oběť, která se nicméně

vykupuje svým uměním. Mezi nejplastičtější partie paměti patří líčení „sacco di Roma“, historie jeho útěku z Andělského hradu a zejména epizoda odlévání Persea, již Cellini povznáší do symbolické roviny: komplementárně k Machiavelliho obrazu „vladaře“ je tu ražen obraz umělce-tvůrce, vítězíciho nad nevyzpytatelnou štěstěnou.

UVĚZNĚNÍ A ÚTĚK Z ANDĚLSKÉHO HRADU

PO ODESLÁNÍ DOPISU MI PROVEDL TEN MŮJ ZRÁDNÝ DĚLNÍK z Perugia zlomyslný kousek, který se mu rázem vydařil pro lakotu papeže Pavla Farnese, ale ještě víc pro hrabivost jeho nemanželského syna, jemuž se tehdy říkalo vévoda z Castra.¹ Onen můj dělník namluvil jednomu tajemníkovi zmíněného pana Pierluigiho, že zná všechny moje záležitosti, protože u mne pracuje už mnoho let jako dělník, a tak přesvědčil zmíněného pana Pierluigiho, že mám jmění víc než osmdesát tisíc dukátů, a že mám ty peníze uloženy většinou ve skvostech; ty skvosty že jsou majetkem Církve, a že jsem je uloupil při drancování Říma v Andělském hradě;² ať mě dá ihned a tajně zatknout. Jednou³ jsem pracoval víc než do tří hodin v noci, mezi jiným na špercích pro nevěstu: zatímco dělníci větrali a zavírali dílnu, vzal jsem si plášť, abych se trochu prošel; dal jsem se Julskou ulicí a přišel jsem na roh ulice Kanálské; tam jsem narazil na vrchního biřice Crespina s celou jeho bandou; ten mi řekl: „Jsi vězněm papežovým.“ Já jsem mu odpověděl: „Crespino, s někým sis mě spletl.“ „Ne,“ odpověděl Crespino, „ty jsi znamenitý Benvenuto, znám tě tuze dobře, a mám tě odvést do Andělského hradu, kam chodí pánové a mužové znamenití, jako jsi ty.“ A protože se čtyři jeho desátníci na mne vrhli a chtěli mi násilím odnímt moji dýku od pasu a stáhnout několik prstenů s rukou, zmíněný Crespino na ně křikl: „Ať se ho nikdo z vás ani nedotkne! Postačí, když uděláte svou povinnost a zabráníte mu v útěku.“ Potom přistoupil ke mně a zdvořile mě požádal o meč. A zatímco jsem jej odevzdával, napadlo mě, že jsem právě na tom místě zabil Pompea.⁴ Odtud mě odvedli do Hradu a uvěznil mi ve světnici nahoře ve velké věži. Měl jsem sedmatřicet let a bylo to poprvé, co jsem okoušel vězení.

1 Pavel III. (původně Alessandro Farnese), papež 1534–1549, nástupce Klimenta VII., iniciátor Tridentského koncilu. Pierluigi Farnese, vévoda z Castra, nemanželský syn papežův, nenáviděl Celliniho, který roku 1534 pro urážku zabil zlatníka Pompea, jeho oblíbence.

2 Roku 1527 během války mezi Francií, spojenou s papežem Klimentem VII., Anglií a Turky, a Karlem V., císařem německé říše a králem Španělska, císařská armáda, v níž bylo mnoho luteránských žoldnérů, dobyla Řím a strašlivě město vydrancovala (srov. s. 261n.). Cellini, tehdy v Klimentových službách, účastnil se obrany města Říma u děl v Andělském hradě, kdysi Hadriánově mauzoleu, v té době papežské pevnosti.

3 Bylo to roku 1538.

4 Srov. pozn. č. 1.

Když papežův syn pan Pierluigi uvážil tu hroznou spoustu peněz, pro něž jsem byl obžalován, ihned prosil svého otce papeže, aby mu je laskavě daroval. Papež rád vyhověl jeho přání a ještě mu řekl, že mu je také pomůže vymoci: a tak mě drželi celých osm dní ve vězení a po těch osmi dnech mě poslali k výslechu, aby to nějak skoncovali. Proto mě povolali do jedné síně papežského hradu, což je místo velmi znamenité; vyslychal mě římský guvernér, který se jmenoval messer Benedetto Conversini, pocházel z Pistoie a pak se stal biskupem v Tesi; druhým byl finanční prokurátor, na jehož jméno se nevzpomínám;⁵ a třetím byl trestní soudce Benedetto da Cagli. Ti tři mužové mě začali vyslychat nejprve slovy laskavými a potom velmi drsnými a hrůzu budícími, což jsem způsobil tím, že jsem jim řekl: „Pánové draží, už víc než půl hodiny se mě bez přestání vyptáváte na neskutečné věci, takže se může právem říci, že tlacháte nebo vypravujete pohádky: neboť tlachati znamená říkati věci beze smyslu a vypravovati pohádky je jako mluvit o ničem; a tak vás prosím, abyste mi řekli, co ode mě chcete, abych slyšel z vašich úst rozumné řeči, a ne pohádky a tlachy.“ Na ta má slova nedovedl už guvernér z Pistoie déle skrývat svou vzteklostou povahu a řekl mi: „Mluvíš příliš sebevědomě, ba dokonce pyšně, ale já ti dokážu, že ta tvá pýcha bude pokornější než psíček, až uslyšíš důvody, jež nebudou tlacháním ani pohádkami, jak ty říkáš, nýbrž řadou důkazů: a budeš musit sebrat všech svých pět dohromady, abys nám je vysvětlil.“ A začal.

„Víme velmi dobře, že jsi byl v Římě v době drancování, jež postihlo tuto nešťastnou římskou obec; a tehdy ses zdržoval v tomhle Andělském hradě a sloužil jsi jako dělostřelec; a protože jsi svým řemeslem zlatník a klenotník, a protože tě papež Kliment dobře znal, a protože tu nebylo nikoho jiného toho řemesla, dal tě tajně zavolat a nařídil ti, abys vyňal všechny drahokamy z jeho korun, miter a prstenů; a potom tě požádal v své důvěře v tebe, abys mu je zašil do šatů: a ty sis z toho nechal bez vědomí Jeho Svatosti pro sebe kameny v ceně osmdesáti tisíc tolarů. To nám prozradil jeden tvůj dělník, kterému ses s tím svěřil a jemuž ses vychloubal. Proto ti teď otevřeně říkáme, abys nám odevzdal ty šperky nebo jejich cenu: pak tě pustíme na svobodu.“

Když jsem uslyšel ta slova, nemohl jsem se udržet a dal jsem se do bouřlivého smíchu; a když jsem se pak dosyta nasmál, řekl jsem: „Velmi děkuji Bohu, že když poprvé v své vznešenosti dopustil, abych byl uvězněn, udělil mi přesto milost, že mě nezavřeli pro nějakou maličkost, jak se to většinou stává mladým lidem. Kdyby bylo pravda, co vy říkáte, nehrozilo by mi žádné nebezpečí tělesných trestů, protože tehdy zákony ztratily všechnu svou platnost; a já bych se mohl vymlouvat a říkat, že jsem jako služebník uchoval ten poklad pro svatou a posvát-

⁵ Jmenoval se Benedetto Valenti.

nou apoštolskou církev, a že jsem čekal, až jej budu moci vrátit dobrému papeži nebo člověku, který by jej právem vymáhal, jak to děláte třeba teď vy: kdyby to bylo ovšem pravda.“ Na ta slova mi vskočil dopálený guvernér z Pistoie do řeči a vztekle vykřikl: „Kruť si to, Benvenuto, jak chceš. Nám stačí, že jsme našli, co nám patří. A dělej rychle, nechceš-li, abychom nezůstali jen při slovech!“ A když chtěli vstát a odejít, řekl jsem jim: „Pánové, můj výslech není skončen. Nejprve mě vyšetřete a pak můžete jít, kam se vám zachce.“ Ihned si zase sedli, hněvem bez sebe, a skoro se tvářili, jako by už nechtěli ode mne slyšet ani slova; seděli jen tak na půl židle jakoby na skoku, protože se jim zdálo, že zjistili všechno, co si přáli vědět. Proto jsem začal tímto způsobem: „Vězte, pánové, že už asi dvacet let bydlím v Římě, a že jsem nebyl uvězněn ani zde, ani jinde.“ Na ta slova se do mne ten biřic guvernér pustil: „Zabil jsi přece tady lidi!“ Tu jsem odpověděl: „To říkáte vy, a ne já; ale kdyby vás někdo přepadl a chtěl zabít, tu byste se bránili, třebaže jste knězem, a kdybyste ho usmrtil, svaté zákony by to snesly; a proto dovoďte, abych uvedl své důvody, chcete-li podat papeži pravdivou zprávu, a chcete-li mě spravedlivě soudit. Já vám znova opakuji, že už skoro dvacet let bydlím v Římě, a že jsem tady vytvořil překrásná díla svého umění: a protože vím, že Řím je sídlem Kristovým, najisto jsem si sliboval, že bych se uchýlil k této svaté stoličce a k náměstku Kristovu v případě, že by se chtěl nějaký světský kníže dopustit na mně nějakého bezpráví, abych u nich našel ochranu: běda, kam se mám nyní obrátit? Který kníže mě nyní ochrání před tak zločinným bezprávím? Nebylo vaší povinností, dřív než jste mě zatkli, zjistit, kam jsem dal těch osmdesát tisíc tolarů? A nebylo také vaší povinností si prohlédnout seznam šperků, které vede bedlivě tato apoštolská komora už pět set let? A kdybyste byli zjistili, že něco schází, pak teprve bylo vaší povinností sebrat mne i s mými knihami. Já vám prohlašuji, že jsou seznamy, v nichž jsou zaneseny všechny šperky papežské a korunní, že nechybí nic z toho, co papež Kliment měl, a že je všechno přesně na svém místě, snad s jedinou výjimkou. Když se chtěl totiž nešťastný papež Kliment dohodnout s těmi císařskými lotry, kteří mu vydrancovali Řím a zhanobili Církev, přišel projednávat tuto dohodu jakýsi Cesare Iscatinaro,⁶ vzpomínám-li si dobře; ten už skoro uzavřel dohodu s tím nešťastným papežem, když tu papež, chtěje si ho trochu získat, upustil s prstu diamant, který měl cenu takových čtyř tisíc tolarů: a protože se zmíněný Iscatinaro sehnul, aby jej zvedl, řekl mu papež, aby si jej ponechal z lásky k němu. Já jsem byl osobně přítomen těmto událostem: kdyby vám tento diamant chyběl, říkám vám, kam se poděl; ale já jsem skálopevně přesvědčen, že i on bude v seznamu. A pak se budete moci ze své strany stydět, že jste sužovali muže, jako jsem já, který provedl tolik velkých činů pro tento apoštolský

⁶ Giovanni Bartolomeo Gattinara, jenž za císaře sjednal s papežem dohodu z 6. června 1527.

stolec. Vězte, že nebýt mne, byli by císařští vnikli bez překážek do Andělského hradu toho rána, když vpadli do předměstí; a třebaže jsem nebyl k tomu určen, vrhl jsem se srdnatě k dělům, opuštěným od dělostřelců a od vojáků posádky, dodal jsem odvahy jednomu svému kamarádovi sochaři, který se jmenoval Raffaello da Montelupo⁷ a který zalezl všecek zděšen do kouta, a nic nedělal: já jsem ho postavil na nohy; a já sám spolu s ním jsme postříleli tolik nepřátel, že se vojáci dali jinudy. Já jsem to vypálil z arkebuzy na Scatinara, protože jsem viděl, jak mluvil s papežem Klimentem neuctivě a s nejsprostším pohrdáním jako luterán a člověk bezbožný. Papež Kliment dal potom pátrat v Hradě, kdo to byl, aby ho dal pověsit. Já jsem zranil knížete Oranžského⁸ ranou z arkebuzy do hlavy, tady v příkopě Andělského hradu. Potom jsem udělal pro Církev svatou tolik ozdobných předmětů ze zlata, stříbra a drahého kamení, tolik medailí a krásných a slavných mincí.⁹ To je tedy ta bezohledná kněžská odplata člověku, který vám tak věrně a tak účinně sloužil a vás miloval? Jděte a opakujte všecko, co jsem řekl, papeži a řekněte mu, že má všechny své šperky; a že já jsem nedostal od Církve nikdy nic jiného než rány mečem a kamením v době, kdy bylo město drancováno; a že mým jediným jméním bylo, že jsem doufal v jakousi malou odměnu, kterou mi přislíbil papež Pavel. Teď je mi jasno, co si mám myslet o Jeho Svatosti a o vás, jeho služebnících!“ Zatímco jsem pronášel tato slova, s úžasem mi naslouchali; potom se na sebe podívali a s podivem ode mne odešli. Potom se všichni tři odebrali společně k papeži a pověděli mu všecko, co jsem řekl. Papež se zastyděl a nařídil, aby se s největší zevrubností prohlédly všechny seznamy šperků. Ačkoliv pak zjistili, že nic neschází, přece mě ponechali ve vězení a nic mi neřekli: ačkoliv také pan Pierluigi uznal, že jednal špatně, přece vytrvale hledal, jak by mě sprovodil ze světa.

A jak tak míjel čas, dostal zakrátko také král František podrobnou zprávu o tom, jak mě papež vězní proti všemu právu: poslal k papeži jako vyslanec jednoho svého šlechtice, který se jmenoval de Monluc, a tomu napsal, aby si mě vyžádal od papeže jako člověka Jeho Veličenstva.¹⁰ Papež byl muž zdatný a podivuhodný, ale v mém případě se zachoval jako neschopný hlupák: odpověděl zmíněnému královi vyslanci, aby se mne Jeho Veličenstvo neujímalo, protože jsem rváč, který dělá samé nepříjemnosti; že proto doporučuje Jeho Veličenstvu,

⁷ Raffaello da Montelupo, vl. jm. Raffaele Sinibaldi (1505–1566), sochař a architekt. Spolupracoval s Raffaelem, Jacopem Sansovinem, Antoniem da Sangallo a také s Michelangelem: vytvořil několik soch pro pomník Julia II.

⁸ Philibert de Chalon-Arly (1502–1530), kníže Oranžský, pán Arlay, Arguelu a Nozeroy, byl prohlášen vojenskými oddíly po smrti Charlese de Bourbon generalissimem, drastickému plenění Říma však nezabránil. V červnu 1528 žádal od Klimenta VII., který se uchýlil do Andělského hradu, plnou kapitulaci a válečné odškodnění ve výši 400 000 dukátů.

⁹ Roku 1534 světil Pavel III. Cellinimu ražení svých mincí; zároveň ho zprostil trestných důsledků ze zabítí Pompeova.

¹⁰ Cellini byl ve Francii již roku 1537, pobyl s královským dvorem v Lyoně a ve chvíli svého uvěznění byl žádán Františkem I. do Paříže. Žádal o něj Františkovým jménem francouzský vyslanec u papeže Jean de Montluc, kardinál, bratr známého generála a memorialisty Blaise de Montluc.

aby ode mne odtáhlo ruce, protože jsem ve vězení pro vraždy a jiná podobná ďábelstva. Král zase odpověděl, že v jeho království je dokonalý právní řád; Jeho Veličenstvo na jedné straně odměňuje a skvěle podporuje řádné lidi, a naopak zase trestá ničemy; a protože Jeho Svatost propustila zmíněného Benvenuta a nestojí o jeho služby, přijal jej král do svých služeb, když ho uviděl ve svém království;¹¹ a žádá ho zpátky jako svého člověka. Tyto věci mi velmi uškodily a způsobily mi velké nepříjemnosti, třebaže to byla nejvzácnější laskavost, jaké si mohl přát člověk v mém postavení. Papež měl na mne hrozný hněv, protože se bál, že budu povídat, až budu venku, jak zločinně a ničemně se mnou jednali, a proto přemýšlel o všech možných způsobech, jak by mě sprovodil ze světa a přitom si zachránil čest. Velitelem Andělského hradu byl krajan z Florencie, který se jmenoval messer Giorgio, rytíř degli Ugolini; tento vzácný muž se ke mně choval se vši možnou laskavostí a nechal mě volně chodit po Hradě, když jsem mu dal čestné slovo; byl přesvědčen, že se mi děje velká křivda, a když jsem mu chtěl dát záruku, abych se mohl procházet Hradem, řekl mi, že ji nemůže přijmout, neboť papeži na mně velmi záleží, ale že se spolehne na mé čestné slovo, protože odevšad slyší, že jsem řádný muž: a já jsem mu dal své čestné slovo, a on mi dovolil poněkud pracovat na mých věcech. Myslil jsem pořád na to, že hněv papežův musí jednou skončit, protože jsem nevinný a král mi projevuje svou přízeň; mezitím chodíval za mnou z mé dílny, která zůstala dále otevřena, dělník Ascanio a nosíval mi hned to, hned ono, abych to zpracoval. Třebaže jsem měl málo chuti do díla, vida, že jsem vězněn proti všemu právu, přece jsem dělal z nouze ctnost a pokud možno vesele jsem snášel svůj zlý osud. Velmi jsem se spřátelil se všemi strážemi a s mnoha vojáky hradní posádky. Někdy přicházel do Hradu na večeri papež a v čas papežova pobytu nebyl Hrad strážěn, ale byl volně přístupný jako každý jiný palác v době, kdy tam byl papež; v tu dobu byli všichni vězňové zavřeni a stráženi s větší pečlivostí. Mne nic takového nepostihlo, ale po celou tu dobu jsem se mohl svobodně procházet Hradem. Několikrát mi radili někteří vojáci, abych utekl, že se budou tvářit, že nevidí, protože vědí, jaká hrozná křivda se na mně páchá: odpovídal jsem jim, že jsem dal kastelánovi své čestné slovo, že je to řádný muž, a že mi prokázal velké laskavosti. Mezi nimi byl voják velmi statečný a chytrý; ten mi říkával: „Milý Benvenuto, věz, že vězeň není povinen se vázat čestným slovem nebo čímkoli jiným, a že ho k tomu nemůže nikdo nutit; udělej, co ti říkám, uteč tomu ničemnému papeži i tomu panchartovi synovi, kteří tě tak či onak připraví o krk.“ Já jsem však byl rozhodnut, že raději ztratím život, než bych porušil slovo, jež jsem dal poctivci kastelánovi; ze svého nesmírného smutku jsem se vyražel ve společnosti mnicha z rodu Palavisina,¹² který byl výtečným kazate-

¹¹ Srov. poznámku předchozí.

¹² Pallavicini, italský rod z Piacenzy, proslulý v církvi, literatuře a vojenství.

lem. Ten mnich byl zatčen jako luterán: byl to výborný společník, ale jako mnich největší lump na světě, bratr všech možných neřestí. Jeho vzácným vlastnostem jsem se obdivoval, jeho hnusné neřesti se mi strašně protivily a přímo jsem mu je vytýkal. On pořád jen do mne hučel, že nejsem jako vězeň vázán slovem, jež jsem dal kastelánovi. Na to jsem odpovídal, že jako mnich má možná pravdu, ale jako muž nikoli; kdo je mužem, a ne mnichem, musí držet své slovo, ať se stane cokoliv a ať se octne v čemkoliv: já že jsem muž, a ne mnich, a že jsem nikdy své prosté a mužné slovo nezradil. Když řečený fráter viděl, že mě svými chytráckými a pádnými důvody nenachytá, zkusil to se mnou jinak; několik dní byl ticho a zatím mi četl kázání Girolama Savonaroly a vykládal je tak podivuhodně, že to bylo krásnější než sama kázání; proto jsem si ho tak oblíbil, že bych pro něho do ohně skočil, kromě porušení čestného slova, jak už jsem řekl. Když tedy fráter viděl, jak jsem ohromen jeho nadáním, připadl na jiný úskok; začal se mne obratně vyptávat, jak bych to narafičil, abych otevřel dveře svého vězení a dostal se na svobodu, kdyby mě znova zavřeli, a já chtěl ven. Tu jsem se také já chtěl před chytrým fráterem blýsknout nějakým důmyslným kouskem, a prohlásil jsem, že najisto otevřu každý sebeobtěžnější zámek, a zvláště tyhle zámky od našich kobek: to že by bylo pro mne jako si kousnout do čerstvého sýra. Řečený fráter chtěl ze mne to tajemství dostat, a proto mě začal tupit a tvrdit, že lidé, kteří nabyli jakési pověsti chytráků, mají ústa plná řečí, ale kdyby měli provést, čím se vychloubají, skutek by utek a jejich pověst by byla tatam: že také ode mne pořád slyší věci tak málo pravděpodobné, že bych se asi z toho těžko dostával, kdybych je měl provést. Když mě ten čertovský fráter tak popichoval, prohlásil jsem, že já vždycky za sebe slibuji mnohem méně, než mohu udělat, a že ten slibovaný kousek s klíči je to nejmenší; a že mu několika slovy nad slunce jasněji dokážu, že je to tak, jak jsem řekl; a jak jsem řekl, hravě jsem mu ukázal, co jsem mu sliboval. Fráter se tvářil, že si toho nevšímá, ale hned všecko výborně a velmi chytře pochopil. A jak jsem se dříve zmínil, dobrý kastelán mě nechal volně chodit po celém Hradě; pod zámek mě dával jenom v noci, kdežto všechny ostatní zavíral i přes den; a kromě toho mi dovoľoval pracovat podle libosti ve zlatě, stříbře a vosku; a třebaže jsem po několik neděl pracoval na míse pro kardinála ferrarského, nakonec se mi taková práce znechutila, protože mi vězení vzalo všecku náladu; abych zahnal černé myšlenky, lepil jsem jenom panáčky z vosku: zmíněný fráter mi ukradl kousek toho vosku a z něho si udělal otisk klíče, jak jsem mu nerozvážně ukázal. Za druha a pomocníka si našel kastelánova písaře. Ten písař se jmenoval Luigi a byl z Padovy. Chtěli si dát zhotovit klíče, ale zámečník je prozradil; kastelán chodil někdy na návštěvu ke mně do komůrky, a když zjistil, že pracuji s voskem, a poznal ten vosk, řekl: „Třebaže se tomu chudáku Benvenutovi stala největší možná křivda, ke mně se neměl takhle zachovat; neboť jsem mu prokazo-

val laskavosti, kterých si nezasloužil: teď ho však zavru na sedm zámeků a už nikdy mu žádnou laskavost neudělám.“ A tak mě dal pod zámek s jakousi trpkostí, která zvláště prosakovala z řečí, jež se mnou vedli někteří jeho oddaní sluhové: ti mi dříve velmi přáli, a teď mi připomínali všechna dobrodiní, která mi prokázal pan kastelán; došlo to tak daleko, že mi nadávali pro to, co se stalo, nevděčníků, nadutců a věrolomníků. A protože mě jeden z těch sluhů častoval těmito urážkami opovážlivěji, než se slušelo, a protože já jsem se cítil nevinný, odpověděl jsem mu ostře, že jsem nikdy svého slova neporušil, a že se za to postavím celým svým životem; a jestliže mi on nebo někdo jiný ještě jednou vmete ve tvář tak nespravedlivé obvinění, prohlásím, že v hrdlo lže každý, kdo to říká. Nemohla snést tuto urážku, rozběhl se ke kastelánovi a přinesl mi vosk a otisk klíče. Jakmile jsem ten vosk uviděl, řekl jsem mu, že máme pravdu oba dva; ale aby mi vy mohl rozmluvu s panem kastelánem, že mu řeknu otevřeně, jak věci vypadají, a že je to mnohem důležitější, než si myslí. Kastelán mě dal ihned zavolat a já jsem mu vyložil celý případ; zmáčkl proto fráteru a ten prozradil písaře. Kastelán ututlal celou věc, která se už dostala k uším papežovým; svého písaře zachránil před šibenicí a mně vrátil stejné výhody, které jsem měl dříve.

Když jsem viděl, s jakou přísností se setkala tahle příhoda, začal jsem přemýšlet o sobě a řekl jsem si: „Jestliže se to ještě jednou tak bláznivě zamotá a ten člověk mi nebude věřit, pak se už nebudu cítit jemu zavázán a použiji nějakého svého obratného kousku, který se mi jistě povede lépe než špinavému frátrovi.“ A začal jsem si dát posílat nová a silná prostěradla, a když se ušpinila, tak jsem je nevracel. Když se po nich moji sluhové sháněli, řekl jsem jim, aby drželi zobák, že jsem je daroval některým ubohým vojákům; kdyby to na ty chudáky prasklo, že jim hrozí galeje: a moji mladí dělníci a sluhové, zvláště Felice, mlčeli tedy o prostěradlech jako hrob.

Pečlivě jsem pak vyprázdnil slamník a slámu jsem spálil, protože v mé kobce byla kamna, kde se dalo topit. A z prostěradel jsem začal dělat pásy třetinu lokte široké: když jsem jich udělal tolik, že se mi zdálo, že to stačí, abych se dostal dolů z ohromné výše hlavní věže Andělského hradu, řekl jsem svým sluhům, že už jsem rozdál, co jsem chtěl, aby mi teď nosili prostěradla tenká, a já že jim je budu vždycky vracet, až se ušpiní. Na tu věc se zapomnělo. Kardinálové Santiquattro a Cornaro dali zavřít mým dělníkům a sluhům mou dílnu, otevřeně prohlašující, že papež nechce ani slyšet o tom, že by mě pustil na svobodu, a že ty projevy královny přízně mi mnohem víc uškodily, než pomohly; neboť poslední vzkaz, který monsignor de Monluc vyřídil papeži od krále, zněl, aby mě odevzdal do rukou řádným soudcům dvora; jestliže jsem se provinil, ať mě potrestá, jestliže však ne, že zákon žádá, aby mě propustil. Tento vzkaz papeže tak popudil, že se rozhodl, že mě na svobodu nikdy nepustí. Kastelán mi zcela jistě pomáhal, seč

byl. Když tedy moji nepřátelé viděli, že mám zavřenou dílnu, říkali každý den posměšně urážlivá slova mým sluhům a přátelům, kteří mě ve vězení navštěvovali. Jednoho dne se stalo, že Ascanio, který ke mně chodíval dvakrát za den, mě prosil, abych mu dal ušít oblek ze svých modrých atlasových šatů, jež jsem již nenosil: měl jsem je na sobě jen jednou při procesí a řekl jsem mu, teď že není doba, ani já nemám možnost nosit takové šaty. Mladíka se tak hluboce dotklo, že jsem mu ty mizerné šaty nedal, že prohlásil, že se vrátí domů do Tagliacozza. To mě dopálilo a řekl jsem mu, že mi udělá radost, když se mi ztratí z očí; a on se mi vzteky bez sebe zapřísáhl, že už mi nikdy na oči nepřijde. Když jsme si tak vyměňovali názory, šli jsme právě kolem hradní věže. Stalo se, že po dvoře chodil také kastelán: právě když jsme Jeho Vašnost míjeli, Ascanio řekl: „Už jdu. Sbohem navždy.“ Na to já: „Kéž je to navždy a kéž je to pravda! Požádám strážce, aby tě sem už nikdy nevpustily!“ Pak jsem se obrátil ke kastelánovi a prosil jsem ho z celého srdce, aby nařídil strážím, aby už nikdy Ascania nevpouštěly. Řekl jsem Jeho Vašnosti: „Tenhleten dareba mi sem chodí ještě zvyšovat mou velkou bídu; a proto vás, vzácný pane, prosím, abyste sem toho chlapa už nikdy nevpustil!“ Kastelánovi ho bylo velmi líto, protože znal jeho podivuhodné nadání; a kromě toho to byl mladík tak pěkně urostlý, že se do něho zamiloval takřka každý, kdo ho jen jednou spatřil. Ascanio odcházel v pláči a měl u sebe šavličku, kterou někdy nosíval tajně pod šaty. Když vyšel z Hradu a byl tak všecek uplakaný, potkal dva mé největší nepřátele: jeden byl Jeroným z Perugie, o němž jsem se už zmínil, a druhý jakýsi Michal, oba dva zlatníci. A tu řekl ten Michal, který byl přítelem ničemy z Perugie a nepřítelem Ascaniovým: „Pročpak Ascanio pláče? To mu snad umřel otec? Ten, co sedí v chládku?“ Ascanio na to: „Ten žije, ale ty za okamžik zemřeš.“ Rozehnal se a svou šavličkou mu zasadil dvě rány, obě dvě do hlavy: první ho srazil k zemi a druhou mu utal tři prsty na vztyčené ruce a ještě ho sekl do hlavy. Ten muž tam zůstal ležet jako mrtvý. Ihned to ohlásili papeži; papež se strašně rozhněval a prohlásil: „Poněvadž král si přeje, aby byl souzen, dejte mu tři dny na obhajobu.“ Ihned přišli a splnili rozkaz, který jim papež uložil. Poctivec kastelán se okamžitě odebral k papeži a objasnil mu, že já jsem o tom nic nevěděl a že jsem mladíka vyhnal. Tak výtečně mě bránil, že mi v té chvíli zachránil život z hrozného nebezpečí. Ascanio uprchl domů do Tagliacozza, odtud mi napsal a prosil mě tisíckrát za odpuštění: je prý si vědom, že se zachoval nedobře, přidává nové trápení k mé velké bídě; dá-li však Bůh a já se dostanu z vězení, že mě už nikdy neopustí. Já jsem mu vzkázal, aby se pilně učil, a že ho v každém případě zavolám, dá-li mně Bůh svobodu.

Kastelán měl každý rok jisté potíže, které ho vskutku připravovaly o zdravý rozum; když se ta choroba ohlašovala, tu mnoho mluvil či spíše žvanil; jeho podivné nálady byly každý rok jiné: jednou se mu zdálo, že je džbánem na olej,

podruhé zase, že je žábou, a tu skákal jako žába; jindy zase, že zemřel, a že ho musí pohřbít: a tak na něho přišla každý rok nějaká taková posedlost. Tentokrát si začal namlouvat, že je netopýrem, a když se procházel, někdy tlumeně pískal, jak to dělají netopýři, a také mával rukama a pohyboval tělem, jako by chtěl létat. Jeho lékaři, kteří si toho všimli, a jeho staří služebníci mu sháněli všechno možné, aby se rozptýlil: a protože se jim zdálo, že má velkou radost, když si může popovídat se mnou, přicházeli každou chvíli pro mne a vodili mě k němu. A tak mě ten chudák zdržel někdy u sebe čtyři i pět hodin, a ani na okamžik se mu řeč nezastavila. U stolu při jídle jsem musil sedět proti němu, a on pořád povídal nebo mě nutil k řeči; ale i při těch hovorech jsem se dobře najedl. Chudák nejedl a nespal, takže i mě utahal, že jsem se sotva na nohou držel; a když jsem se mu někdy podíval do očí, viděl jsem, že jeho zřítelnice jsou vyděšeny, a že jedna hledí sem a druhá tam. Jednou se mne začal vyptávat, zda se mi nikdy nezachtělo létat: odpověděl jsem mu na to, že pevně věřím, že bych to s troškou svého nadání a se svými obratnými rukama také nějak dovedl, neboť Bůh mi dal od přirozenosti tělo velmi mrštné, vhodné pro skok i běh, jaké se tak hned nenajde. Ten muž hned začal ze mne vytahovat, jak bych to provedl: odpověděl jsem mu, že když se tak dívám na létající ptáky a když mám napodobit uměním, co oni mají od přirozenosti, nejraději bych napodobil netopýra. Když nebožák zaslechl slovo netopýr, kterým byl toho roku posedlý, zvolal hlasem velikým a řekl: „Říká pravdu! Říká pravdu! To je to pravé! To je to pravé!“ Pak se obrátil na mne a řekl mi: „Benvenuto, kdybys mohl, měl bys také odvahu létat?“ Odpověděl jsem mu, že bych si troufal s párem křídel z voskovaného lněného plátka zaletět s jeho dovolením až do Prati. Tu on řekl: „Také já bych si troufal; ale protože mi papež nařídil, abych tě hlídal jako oko v hlavě, a protože poznávám, že jsi chytrý jako ďábel, a že bys mi utekl, dám tě zavřít na sto závor, abys to neprovedl.“ Já jsem ho začal prosit a připomínat mu, že jsem utéci mohl, ale že bych nikdy neutekl, protože jsem mu dal čestné slovo; prosil jsem ho pro lásku Boží a pro všechna dobrodiní, jež mi prokázal, aby nepřidával ještě větší trápení k velké bídě, v které vězím až po uši. A zatímco jsem mu to říkal, on výslovně nařídil, aby mě svázali, odvedli do vězení a dobře zamkli. Když jsem viděl, že už mi nic nepomůže, řekl jsem mu přede všemi: „Dobře mě zamkněte a dobře mě hlídejte, protože já vám v každém případě uteču.“ A tak mě odvedli a velmi pečlivě zavřeli.

I začal jsem uvažovat o způsobu, jak bych vskutku utekl. Jakmile za mnou zapadla závor, začal jsem prohlížet vězení, do kterého mě zavřeli; a když se mi zdálo, že jsem našel jistou cestu na svobodu, začal jsem přemýšlet, jak bych se dostal dolů z té převysoké hlásky, jak se říkalo hlavní věži: vzal jsem svá nová prostěradla, z nichž jsem nadělal, jak už jsem řekl, pásy, důkladně jsem je sešil dohromady a počítal, kolik jich budu potřebovat, než se dostanu až na zem. Když

jsem uvážil, co všechno bude nutné, a když jsem si všechno připravil, vzal jsem kleště, které jsem odňal jednomu Savojanu. Ten muž patřil k hradní stráží a měl na starosti sudy a nádržky; také se bavil tím, že pracoval ve dřevě. Měl několik kleští a mezi nimi jedny velmi silné a velké: napadlo mě, že by se mi mohly hodit, proto jsem mu je ukradl a skryl do svého slamníku. A když pak přišel čas, abych jich použil, začal jsem jimi tahat hřeby, které držely závory; ale protože dveře byly dvojité, nebylo vidět hlavičky těch hřebů; a tak mi to dalo hroznou práci, než se mi podařilo dostat ven jediný hřeb; ale přece se mi to nakonec podařilo. Jakmile jsem měl jeden hřeb venku, začal jsem přemýšlet, co bych udělal, aby si toho nevšimli. Ihned jsem seškrabal trochu rzi a smíchal ji s kouskem vosku, takže směs měla docela stejnou barvu jako hlavička hřebu, jež jsem vytáhl: a tím voskem jsem začal pečlivě napodobovat hlavičky hřebíků při závorách: kolik jsem jich postupně vytáhl, tolik jsem jich napodobil z vosku. Dole a nahoře jsem upevnil závory týmiž hřebíky, které jsem vytáhl a pak znova lehce zarazil: byly však uskřípnuty a pak lehce vraženy zpátky, takže mi jen držely závory u sebe. To všechno jsem provedl s největšími obtížemi, neboť se kastelánovi každou noc zdálo, že jsem utekl, a proto každou hodinu posílal prohlížet vězení; a ten, který přicházel na prohlídku, měl jméno i chování biřice. Jmenoval se Boule a vždycky s sebou brával druhého, který se jmenoval Giovanni a měl přízvisko Omrzlina; byl to voják a Boule byl sluha. Kdykoliv ten Giovanni přišel do vězení, vždycky mi vmetl do tváře nějakou urážku. Ten druhý byl z Prata, kde sloužil u drogisty: každý večer si pečlivě prohlížel závory a celé vězení, a já jsem mu říkával: „Hlíďtete mě dobře, protože já jsem se rozhodl, že vám za každou cenu uteču.“ Ta slova vyvolala úhlavní nepřítelství mezi nimi a mnou; a já jsem velmi pečlivě ukrýval v mém slamníku všechno to své železo, to jest kleště, pořádnou dýku a ostatní potřebné věci: ukrýval jsem v něm také pásy, jež jsem nastříhal a ušil; jakmile se rozednilo, ihned jsem si ustlal postel a ozdobil ji květinami, které jsem si dal každého rána přinášet od Savojana. Ten Savojan měl na starosti sudy a nádrže; a také se bavil tím, že pracoval ve dřevě; a tomu jsem ukradl kleště, jimiž jsem vytahal hřebíky ze závor.

Kdykoliv přišli Boule s Omrzlinou – abych se vrátil k své posteli –, vždycky jsem je upozorňoval, aby se drželi stranou, aby mi ji nepošpinili a nerozházeli; oni se jí někdy žertem lehounce dotýkali, a já jsem se jednou do nich při takové příležitosti pustil: „Vy špinaví lumpové! Popadnu jeden z těch vašich mečů a tak vás zřídím, že se budete divit. Což si myslíte, že jste hodni se dotknout postele člověka, jako jsem já? Nebudu přitom hledět na svůj život, protože vím dobře, že z vás vyrazím vaši černou duši; nechte mě na pokoji v mém trápení a soužení a nepřidávejte mi další bolesti, jinak vám ukáži, co dovede zoufalec.“ Ta slova oni opakovali před kastelánem, a ten jim výslovně nařídil, aby se nikdy nepřibližo-

vali k mé posteli, aby ke mně chodili bez mečů, ale aby mě jinak pečlivě hlídali. Když jsem se tak zajistil s tou postelí, zdálo se mi, že jsem udělal všechno, čeho bylo potřeba: v ní byly totiž ukryty všechny věci důležité pro můj podnik. Jednou večer ve svátek se cítil kastelán velmi špatně, jeho posedlost vzrostla a pořád jen prohlašoval, že je netopýrem; a jestliže uslyší, že Benvenuto odletěl, ať ho jen pustí za ním, on že ho dohoní, on že v noci poletí najisto a rychleji než já. Křičel: „Benvenuto je umělý netopýr a já jsem netopýr skutečný; a protože mi ho dali, abych ho hlídal, pusťte mě, já ho dohoním!“ Tento jeho stav trval několik nocí, a tak se všichni jeho sluhové sotva ploužili únavou: já jsem se to dovídal různým způsobem, zvláště od Savojana, který mě měl rád. V ten sváteční večer jsem se rozhodl, že uprchnu, děj se co děj; nejprve jsem se zbožně pomodlil k Bohu a prosil jsem Jeho Božskou Velebnost, aby mě chránila a pomáhala mi v tom nebezpečném podniku; potom jsem připravil všechno, čeho jsem chtěl použít, a pracoval jsem celou tu noc. Ve dvě hodiny v noci jsem odstranil závěsy, což mi dalo velkou práci, neboť dřevěná křídla dveří a také závora nechtěly povolit, a já jsem se nemohl dostat ven; musil jsem rozštípat dřevo: ale nakonec jsem je přece otevřel, vzal jsem si své pásy, navinul je jako lněné pásmo na dvě dřevěné tyčky, vyšel jsem ven a dal se po pravé straně opevnění; zvnitřku jsem zjistil, že nahore vyčnívají dvě cihly, a rázem jsem se na ně vyšvihl. Měl jsem bílou kazajku, bílé kalhoty a vysoké bílé šněrovací střevice, do nichž jsem zastrčil svou dýku, o níž jsem se zmínil. Pak jsem vzal konec pásů a pečlivě jsem jej připevnil ke kusu staré cihly, která byla zazděna do zdi a náhodou vyčnívala asi tak na čtyři palce. Pás jsem si upravil na způsob třmenu. Když jsem jej upevnil na onen kus cihly, obrátil jsem svou mysl k Bohu a řekl jsem: „Pane Bože, stůj při mně v mé při, neboť víš, že je spravedlivá a že si já sám pomáhám.“ Pomalu jsem se spouštěl, pomáhaje si rukama, až jsem se dostal na zem. Měsíc sice nesvítil, ale bylo docela jasno. Když jsem byl dole, podíval jsem se na tu velkou výšku, z které jsem se odvážně spustil, a pln radosti jsem odcházel, protože jsem si myslil, že jsem na svobodě. Ale v tom jsem se šeredně zmýlil, neboť kastelán dal postavit na té straně dvě dosti vysoké zdi a používal toho prostoru jako stáje a drůbežárny: prostor byl zvenku uzavřen dvěma těžkými závorami. Když jsem zjistil, že se odtamtud nedostanu, klesl jsem na mysl. A když jsem tak chodil sem tam a přemýšlel, co mám dělat, zakopl jsem o velkou tyč, která byla přikryta slámou. Tu jsem opřel s velkou námahou o zeď, a pomáhaje si rukama, vyšplhal jsem se po ní až nahoru. Zeď však byla nahore ostrá, a už jsem nebyl s to vysoukat tyč nahoru; proto jsem se rozhodl, že k ní přiváží pásy z druhého vřetena, neboť to první jsem nechal viset z hradní věže: vzal jsem tedy kus pásu z toho vřetena, a jak jsem řekl, přivázal jsem jej k tyči a sešplhal jsem se ze zdi; dalo mi to co proto a velmi mě to utrmácelo; kromě toho jsem si v dlaních rozedral ruce, až mi krvácely: na chvílku

jsem si tedy oddechl a omyl jsem si ruce vlastní močí. Když se mi vrátily síly, vystoupil jsem na poslední hradební pás směrem k Prati: tu jsem složil své druhé vřeteno s posledními pásy a chtěl jsem jeho konec ovinout o zářez v cimbuří, abych provedl z menší výše, co už jsem udělal z výšky daleko větší. A když jsem ty pásy, jak už jsem řekl, položil na zem, objevil se voják, který tam stál na stráž. Viděl jsem, že můj plán je ohrožen a že sám jsem se octl v nebezpečí života; a proto jsem se rozhodl, že se strážím postavím na odpor; když voják viděl, že jsem ke všemu odhodlán, a že jdu na něho se zbraní v ruce, zrychlil krok a tvářil se, že mě nevidí. Trochu jsem se přitom vzdálil; spatřil jsem sice ještě jednoho strážného, ale ten mě také nechtěl vidět. Přiběhl jsem k pásům, přivázal jsem jeden konec k výstupku cimbuří a spustil jsem se dolů; a tu buď jsem si opravdu myslil, že už jsem blízko země, pustil jsem se rukama a skočil, nebo jsem si unavil ruce, a nemoha se už udržet, spadl jsem a při tom pádu jsem narazil na hlavu a zůstal jsem ležet podle svého odhadu přes půl druhé hodiny v bezvědomí. Když se pak rozednívalo, přišel jsem k sobě chladem, který nastává hodinu před východem slunce; na nic jsem si však nepamatoval a zdálo se mi, že mám uřezanou hlavu a že jsem v očištění. A jak jsem tak ležel, pohnáhl se mi vracely síly a já jsem si uvědomil, že ležím před Hradem; ihned jsem si vzpomněl na všechno, co jsem udělal. Nevěděl jsem, že mám zlomenou nohu, ale cítil jsem, že jsem se uhodil do hlavy. Sáhl jsem si na ni rukama a celé jsem si je zakrvácel; potom jsem se prohlédl a zjistil jsem, že jsem si nic vážného neudělal; ale když jsem chtěl vstát ze země, poznal jsem, že jsem si zlomil nohu tři palce nad patou. Ale ani to mi nevzalo odvalu. Vytáhl jsem svou dýku i s pochvou (měla kovové zakončení, a na konci toho zakončení dosti velikou kuličku, a to způsobilo, že se mi zlomila noha; kost se totiž srazila s kuličkou, a protože se nemohla ohnout, zlomila se; pochvu jsem odhodil, dýkou jsem uřízl kus pásu, který mi ještě zbyl, a tím jsem stáhl nohu, jak nejlépe jsem dovedl; potom jsem lezl po čtyřech k městské bráně. Když jsem se k ní dostal, zjistil jsem, že je zavřená; pod branou jsem uviděl kámen, a protože se mi zdálo, že nesedí moc pevně, pokusil jsem se jej vyvalit; popadl jsem jej rukama a ucítil jsem, že se viklá; nakonec lehce povolil a já jej vytáhl; a tou děrou jsem vlezl dovnitř.

Od místa, kde jsem spadl, k bráně, pod níž jsem podlehl, bylo víc než pět set kroků. Když jsem se octl v Římě,¹³ vrhlo se na mne několik velkých hafanů a zle mě pokousalo; a jak se na mne několikrát vyřítily, aby mě porvali, rozehnal jsem se dýkou a bodl jsem jednoho z nich tak důkladně, že začal silně kňučet, a tu se ti ostatní psi k němu sběhli, jak už to mají ve zvyku: a já jsem se zatím rychle hrabal po čtyřech směrem ke kostelu Trespontinskému. Když jsem se dostal na konec ulice vedoucí k Andělskému hradu, zamířil jsem k Svatému Petru, protože

¹³ Tj. v městě Římě, jež obklopovalo hrazenou pevnost Andělskou.

už bylo světlo a já si myslil, že tam pro mne není bezpečno; tu jsem narazil na nosiče vody, který vezl na oslu džbánky naplněné vodou. Zavolal jsem ho k sobě a poprosil jsem ho, aby mě vzal na ramena a odnesl nahoru nad schody k Svátému Petru. Řekl jsem mu: „Jsem nešťastný mládenec a při milostných záletech jsem se chtěl vytrazit oknem; přitom jsem spadl a zlomil jsem si nohu. A protože dům, odkud jsem utíkal, je velmi vážený, a protože mi hrozí nebezpečí, že mě rozsekají na kusy, prosím tě, rychle mě odnes a já ti dám zlatý dukát!“ A sáhl jsem do měšce, kde jsem jich měl pěknou hromádku. Muž mě hned popadl, s radostí si mě vzal na záda a zanesl mě nahoru nad zmíněné petrské schody; tam jsem ho poprosil, aby mě nechal a rychle se zase vrátil k svému oslu. Ihned jsem se pak vydal po čtyřech do paláce vévodkyně, ženy vévody Octavia, nemanželské dcery císařovy, bývalé manželky florentského vévody Alessandra,¹⁴ protože jsem najisto věděl, že u té vzácné kněžny najdu mnoho svých přátel, kteří k ní přišli z Florencie; a také proto, že mi prokázala prostřednictvím kastelánovým mnoho laskavostí. [...]

Když jsem tak lezl po čtyřech po těch schodech, poznal mě naráz jeden sluha kardinála Cornara.¹⁵ Běžel hned do pokoje kardinálova, vzbudil ho a řekl mu: „Nejdůstojnější monsignore, dole na schodech je váš milý Benvenuto, který uprchl z Andělského hradu, a leze po čtyřech všecek v krvi: vypadá to, že má zlomenou nohu a bůhví, kam leze.“ Kardinál ihned zvolal: „Leťte a přineste mi ho sem do světnice.“ Když mě k němu přinesli, řekl mi, abych si nedělal žádné starosti; a okamžitě poslal pro nejlepší římské lékaře. Mezi nimi byl takto velmi proslavený ranhojič mistr Jacomo z Perugia. Ten mi podivuhodně srovnal zlámanou kost, pak mě obvázal a vlastnoručně mi pustil žilou; protože jsem měl však žíly mnohem víc naběhlé než obvykle, a protože on chtěl udělat větší otvor, krev vyrazila tak prudce, že mu vystříkla do obličeje, a bylo jí tolik, že ho celého zalila, takže mě už nechtěl léčit. Považoval příhodu za velmi zlé znamení, léčil mě s velkou nechtí a několikrát toho chtěl nechat, protože si uvědomoval, že také on může za to velmi trpět, že mě léčí nebo dokonce že mě vyléčil. Kardinál mě dal přenést do tajného pokoje a ihned odešel do paláce s úmyslem, že si mě vyprosí od papeže.

Mezitím došlo v Římě k velkému pozdvižení: lidé už spatřili, jak z velké věže Andělského hradu visí pásy, a celý Řím se běžel podívat na tu nepředstavitelnou věc.

Přeložil Václav Čep

¹⁴ Vévodkyně Farnese, žena vévody Ottavia Farnese, papežova synovce, v prvním manželství choť vévody Alessandra Medicejského, zavražděného roku 1536 (o tom viz výše s. 274n. a 317n.).

¹⁵ Kardinál Cornaro za Celliniho intervenoval u papeže, a třebaže Cellini se tím ještě neocel u konce svých nesnází, jeho postavení se tím podstatně zlepšilo.

KRÁLOVSKÝ DVŮR JSME NAŠLI VE FONTAINEBLEAU:¹⁶ UKÁZALI jsme se kardinálovi,¹⁷ a ten nám ihned vykázal byty; tu noc jsme se výborně vyspali. Na druhý den se objevil povoz a přivezl nám naše věci. Když se o tom dověděl kardinál, oznámil to králi,¹⁸ který mě chtěl ihned vidět. Odebral jsem se k Jeho Veličenstvu s mísou, o které jsem se zmínil, a s pohárem; když jsem před něho předstoupil, políbil jsem mu koleno, a on mě velmi milostivě zvedl. Mezitím jsem děkoval Jeho Veličenstvu za to, že mě vysvobodil z žaláře, a řekl, že je povinností každého panovníka, dobrého a výjimečného jako Jeho Veličenstvo, vysvobozovat z vězení lidi, kteří něco dovedou, zvláště když jsou nevinni jako já; a že tato dobrodíní jsou zapsána v knihách Božích dříve a výše než všechny jiné možné dobré skutky. Dobrý král mě velmi laskavě poslouchal, pokud jsem mluvil, a přitom prohodil několik slov, jen jeho hodných. Když jsem domluvil, vzal mísu a pohár a potom řekl: „Myslím věru, že něco tak krásného bylo vidáno jen za starověku; neboť si dobře vzpomínám, že jsem viděl nejlepší práce od nejlepších umělců Itálie, ale nikdy jsem nespátřil nic, co by bylo na mne udělalo silnější dojem než toto dílo!“ Ta slova řekl král francouzsky kardinálovi ferrarskému a ještě mnoho jiných, lichotivějších. Potom se obrátil ke mně a řekl italsky: „Benvenuto, užij si vesele několika dní, pookřež v svém srdci a hled se spřátelit s okolím; my se zatím postaráme o vaše pohodlí, abys mi mohl vytvořit nějaké krásné dílo.“

Ale v tento čas jsme putovali a takřka se plahočili za dvorem, protože královský průvod vleče neustále za sebou na dvanáct tisíc koní; a to je ještě málo, protože když je dvůr v dobách míru úplný, bývá jich osmnáct tisíc a takřka vždycky víc než dvanáct tisíc: a tak jsme se někdy při svém živém putování za dvorem dostali na místa, kde stály sotva dva domy. Tu jsme si stavěli plátěné stany, jak to dělají cikáni, a často jsme hodně zkusili; já jsem pořád naléhal na kardinála, aby zakročil u krále, aby mi dal nějakou práci. Kardinál mi odpovídal, že v tomto případě bude nejlepší počkat, až si král vzpomene sám od sebe; abych se občas ukázal Jeho Veličenstvu, až bude sedět u tabule. Uposlechl jsem ho, a jednou při snídani si mě král dal zavolat: začal se mnou hovořit italsky a řekl mi, že má v úmyslu dát zhotovit mnoho velkých prací, že mi brzy určí, kde budu pracovat, a že zajistí všechno potřebné; přitom dlouho a rozmanitě hovořil o jiných zajímavých věcech. Byl při tom ferrarský kardinál, neboť vždycky ráno snídal u malé královské tabule; vyslechl všechny tyto hovory, a když pak král vstal od stolu, řekl

¹⁶ Cellini odcestoval do Francie koncem roku 1540 se zastávkou ve Ferrare.

¹⁷ Běží o italského příznivce Celliniho na francouzském dvoře, kardinála Hypolita II. d'Este, z rodu vévodů ferrarských.

¹⁸ František I., králem v letech 1515–1547.

prý králi, přimlouvaje se za mne: „Veličenstvo, tenhle Benvenuto čeká nedočkavě na práci; skoro bych řekl, že by bylo hříchem nechat zahálet takového zdatného umělce.“ Král poznamenal, že jeho slova jsou zcela správná, a že se má se mnou dohodnout na podmínkách, které si kladu. A večer toho dne, kdy byl tím úkolem při snídani pověřen, dal si mne kardinál po večeři zavolat a sdělil mi jménem Jeho Veličenstva, že se Jeho Veličenstvo rozhodlo, abych se dal do práce; ale já jsem se chtěl napřed dovědět, jaký bude můj plat. Kardinál mi na to odpověděl: „Mně se zdá, že když vám dá Veličenstvo ročně tři sta dukátů, můžete s tím nádherně vyjít; dále vám říkám, abyste to všechno ponechal na starost mně, protože se v tomto velkém království naskytne každý den příležitost udělat něco dobrého; já vám budu vždycky vydatně pomáhat.“ Tu jsem odpověděl: „Nejdůstojnější pane, když jste mě opustil ve Ferrare,¹⁹ tu jste mi sám od sebe slíbil, že mě nikdy nevytáhnete z Itálie, dokud se nedozvím všechny podmínky, za jakých budu pracovat pro Jeho Veličenstvo. Nejdůstojnější pane, místo těch pracovních podmínek jste mi poslal výslovný rozkaz, abych přijel v poštovním voze, jako kdyby se moje umění dalo provádět poštovskými: kdybyste se mi zmínil o těch třech stech dukátech, jak mi to říkáte teď, nebýval bych se hnul z místa. Ani za šest set! Ale děkuji z celého srdce Bohu a Vám, Nejdůstojnější pane, že vás Bůh použil jako nástroje k velikému dobru, k mému vysvobození ze žaláře. A proto vám prohlašuji, Nejdůstojnější pane, že ani to největší zlo, které jste mi teď způsobil, se nemůže vyrovnat ani tisícíně dobra, jež jsem z vašich rukou přijal. A z celého srdce vám za ně děkuji a vděčně se s vámi loučím. A kdekoliv budu, a pokud budu žít, vždycky se za vás budu modlit k Bohu.“ Někteří povaleční a pochlební dvořené dodávali: „Tenhle chlap si o sobě myslí, bůhvíco není, neboť je mu málo tří set dukátů platu.“ Ale jiní rozumnější namítali: „Král nikdy nenajde člověka, který by se tomuhle vyrovnal; a náš kardinál s ním chce smlouvat, jako by šlo o fůru dřeva.“ To prohlásil, jak mi bylo později řečeno, Luigi Alamanni.²⁰ Stalo se to v Dauphiné²¹ na zámku, na jehož jméno si nemohu vzpomenout, a bylo to prvního října.

Odešel jsem od kardinála a zamířil jsem do svého bytu, který byl vzdálen od tamtud tři míle. Šel se mnou kardinálův tajemník, který tam také bydlil. A ten muž se po celou cestu vyptával, jaké mám plány a jaký asi plat bych chtěl. Já jsem mu pořád odpovídal jenom jednoslabičně: „Já to věděl!“ Když jsem přišel domů, našel jsem tam Ascania s Pagolem,²² kteří tam bydlili se mnou; viděli, že jsem všecek nesvůj, a proto mě nutili, abych jim pověděl, co se mi stalo; vida, jak jsou ti dva ubozí mládenci vyděšeni, řekl jsem jim: „Zítřka ráno vám dám tolik peněz, abyste se mohli vrátit pohodlně domů; já si musím zařídit nějakou velmi

¹⁹ Ferraru opustil roku 1540 kardinál d'Este první, a Celliniho potom povolal do Francie za sebou.

²⁰ Luigi Alamanni, italský básník na francouzském dvoře, viz s. 125n.

²¹ Dauphiné, příalpská provincie s hlavním městem Grenoblem.

²² Celliniho pomocníci či tovaryši, které si s sebou do Francie přivezl.

důležitou záležitost, kterou jsem měl už dávno udělat. Vy při tom nemůžete být.“ Náš pokoj přímo sousedil se světnicí tajemníkovou a je docela možno, že on dal kardinálovi vědět o všem, co zamýšlím, třebaže jsem to nikdy nezjistil. Po celou noc jsem ani oka nezavřel: a připadalo mi to věčnost, než se rozednilo, abych mohl uskutečnit rozhodnutí, která jsem pojal. Když nastal den, dal jsem si osedlat koně, rychle jsem se oblékl, daroval jsem mládencům všechno, co jsem si s sebou přivezl, a kromě toho padesát zlatých dukátů: stejný počet jsem si nechal pro sebe a kromě toho ještě diamant, který mi daroval vévoda;²³ vzal jsem si s sebou ještě dvě košile a jedny ne příliš dobré jezdecké šaty, které jsem nosil. Nemohl jsem se dostat od těch dvou mláďenců, kteří chtěli jet stůj co stůj se mnou. Velmi jsem jim proto vyčinił a řekl jim: „Jednomu už vousy narostly a druhému vyrážejí; naučili jste se ode mne tolik z toho mého nešťastného umění, kolik jsem vás mohl naučit, takže jste dnes prvními dělníky celé Itálie; nestydíte se, že se bojíte seskočit z tatínkova vozíku, na kterém se pořád vezete? To je přece ostuda: co byste dělali, kdybych vás opustil bez peněz? Ztraťte se mi tedy z očí a Bůh vám tisíckrát žehnej. Sbohem.“ Obrátil jsem koně a zanechal jsem je v pláči. Dal jsem se překrásnou cestou lesem, abych se ten den dostal aspoň čtyřicet mil daleko; na nejneznámější místo, jež jsem si mohl představit; ujel jsem asi dvě míle; cestou jsem se rozhodl, že se už nikdy neusadím na místě, kde mě lidé znají, a že jediné dílo, do kterého se pustím, bude tříloketní Kristus; a že se pokusím ze všech svých sil přiblížit se k té nekonečné kráse, kterou mi On sám ukázal. Tak jsem se pevně rozhodl a udělal jsem první krok na pouti k Svätému Hrobu. Už jsem byl tak daleko, že jsem si myslil, že mě nemůže nikdo dostihnout, když tu jsem za sebou zaslechl dusot koní; trochu to ve mně hrklo, protože se v těch krajích vyskytují bandy lidí, kterým se říká dobrodruzi a kteří loupí na cestách; a třebaže se jich každý den mnoho pověsí, vypadá to, jako by si z toho nic nedělali. Když přijeli ti lidé blíže, zjistil jsem, že je to králův posel s mým dělníkem Ascaniem; když dojeli až ke mně, řekl mi posel: „Vyřizují vám jménem královým, abyste okamžitě k němu přišel.“ Já jsem poslu odpověděl: „Přijíždíš od kardinála, a proto nepojedu.“ Muž mi na to řekl, že nechci-li jít po dobrém, má právo nařídít biřicům, aby mě spoutali a odvedli do vězení. Také Ascanio mě prosil, co mohl, abych si uvědomil, že to trvá přinejmenším pět let, než si král vzpomene na člověka, kterého dal zavřít. Slovo vězení mi připomnělo vězení v Římě a tak mě poděsilo, že jsem ihned otočil koně směrem, kam mi kázal královský posel. Ten po celou tu cestu pořád francouzsky bručel, až mě dovedl ke dvoru ferrarskému; hned mi vyhrožoval, hned mi říkal to, hned zase ono, abych se rozloučil se světem.

²³ Kardinál d'Este.

Když jsme se blížili k příbytku královi, jeli jsme kolem domu, kde bydlil ferrarský kardinál. Kardinál stál ve dveřích; zavolal si mě k sobě a řekl: „Náš nejkřesťanštější král²⁴ vám udělil sám od sebe týž plat, který dával malíři Lionardu da Vinci, tj. sedm set dukátů ročně; kromě toho vám zaplatí všechna díla, která pro něho uděláte; dále vám dává pět set zlatých dukátů ročně; kromě toho vám dává pět set zlatých dukátů, protože jste se vrátil, jež vám budou vyplaceny dříve, než se odsud hne.“ Když kardinál skončil, odpověděl jsem mu, že ty nabídky jsou hodny krále, který je učinil. Králův posel nevěděl, kdo jsem, a když teď slyšel o velkých nabídkách králových, znova a znova mě prosil za odpuštění. Pagolo s Ascaniem prohlásili: „Bůh nám přispěl na pomoc, že jsme se mohli vrátit s takovýmhle důstojným sprežením!“ Na druhý den jsem šel poděkovat králi a ten mi uložil, abych vytvořil modely dvanácti stříbrných soch, které měly stát jako svícny okolo jeho stolu: přál si, aby představovaly šest bohů a šest bohyň, a aby se svou velikostí rovnaly králi, který byl skoro čtyři stopy vysoký. Když mi dal tento úkol, otočil se na pokladníka a zeptal se ho, zda mi už vyplatil těch pět set dukátů. Ten odpověděl, že mu nikdo nic o tom neřekl. Král se na něho velmi rozzlobil, protože pověřil kardinála, aby mu to vyřídil. Potom mi ještě řekl, abych si zajel do Paříže a našel si tam místnost, která by se mi hodila pro takové práce, že mi ji dá přidělit. Vzal jsem těch pět set zlatých dukátů a odjel jsem do Paříže, kde jsem bydlil v pokoji, který patřil kardinálovi ferrarskému; tam jsem začal ve jménu božím pracovat a udělal jsem tři voskové, asi dvě třetiny velké modely Jova, Junony, Apollóna a Vulkána. Mezitím přijel do Paříže král; proto jsem se ihned vypravil za ním, nesa s sebou ty čtyři modely, v doprovodu svých dvou dělníků Ascania a Pagola. Král byl s modely spokojen a uložil mi, abych nejprve udělal stříbrnou sochu Jovovu ve zmíněné velikosti.

Pak jsem představil Veličenstvu dva řečené dělníky, které jsem přivedl z Itálie. [...]

Potom jsem ještě řekl, že jsem našel místo, které se mi zdá velmi vhodné pro práce takového druhu; že to místo patří Jeho Veličenstvu, jmenuje se malý Nello²⁵ a je teď v držení pařížského převosta,²⁶ kterému je král dal; ale protože převost ho teď neužívá, může je král dát mně, a že já ho použiji v jeho službě. Král ihned řekl: „To místo je můj dům; a já dobře vím, že člověk, kterému jsem jej dal, teď v něm nebydlí a nepoužívá ho; a proto ho použijte vy pro práce pro mne.“ A ihned rozkázal svému místodržiteli, aby mě uvedl do zmíněného sídla. Ten se dlouho bránil, říkáje, že to nemůže udělat. Král na to hněvivě odpověděl, že svou věc může dát, komu se mu zlíbí, člověku, který je v jeho službách, kdežto

²⁴ „Roi très chrétien“ – titul francouzských králů.

²⁵ Běží o Petit Nesle, starý zámeček, asi v místech dnešního Institutu, v parku u Seiny, naproti Louvru.

²⁶ Pařížský převost, asi tolik co dnešní primátor. Tehdy jím byl Jean d'Estouteville.

tam z toho vůbec nic nemá; ať se mu už o tom víc nezmiňuje. Místodržitel ještě dodal, že bude asi potřeblí použít poněkud síly. Král na to řekl: „Už jděte, a když nebude stačit síly trochu, použijte jí hodně.“ Místodržitel mě ihned zavedl na to místo a musil vskutku použít síly, aby mě uvedl v držení: potom mi řekl, abych si dával dobrý pozor, aby mě nezabili. Vnikl jsem dovnitř, ihned jsem si najal sluhu, koupil několik pořádných koní a řadu dní jsem se tam držel s největšími potížemi, protože můj protivník byl pařížský šlechtic a všichni ostatní šlechtici byli proti mně a dělali mi, co mohli nejhoršího, takže jsem to nemohl vydržet. Nechci nevzpomenout toho, že v době, kdy jsem vstoupil do královské služby, šel rok tisící patnáctistý čtyřicátý, a mně bylo právě čtyřicet.

Pro ta velká příkoří jsem se vrátil ke králi a prosil jsem ho, aby mě ubytoval jinde; král mi na mou žádost odpověděl: „Kdo jste a jak se jmenujete?“ Stál jsem jako opařený a nevěděl jsem, co tím král míní: a jak jsem tak stál beze slova, král opakoval svou otázku skoro pohněván. Tu jsem mu odpověděl, že se jmenuji Benvenuto. Král na to: „Tak když jste tedy Benvenuto, o němž jsem tolik slyšel, chovejte se, jak máte ve zvyku, já vám k tomu dávám plné svolení.“²⁷ Odpověděl jsem Jeho Veličenstvu, že mi postačí, když si udržím jeho přízeň, kromě toho že neznám nic, co by mi mohlo uškodit. Král se trochu ušklíbl a řekl: „Tak jděte a má milost bude vždycky s vámi.“ [...]

Vrátil jsem se tedy do Paříže. Každý se na mne díval s obdivem, protože mi král projevoval takovou přízeň. Dostal jsem stříbro a pustil jsem se do zmíněné sochy Jovovy. Najal jsem mnoho dělníků a s velkým úsilím jsem pracoval ve dne v noci; protože jsem dokončil Jova, Vulkána a Marta v hlíně, a protože jsem hodně pokročil se stříbrnou sochou Jovovou, vypadala už má dílna velmi honosně. V té chvíli se objevil v Paříži král: šel jsem mu složit poklonu; jakmile mě král spatřil, vesele si mě zavolal k sobě a tázal se mne, mám-li v své dílně něco pěkného, co bych mu mohl ukázat, že by tam rád přišel. Vypočítal jsem mu všecko, co jsem dosud udělal. Ihned velmi zatoužil jít ke mně; po obědě dal pokyn a vyrazil s paní d'Estampes, kardinálem lotrinským a s některými jinými pány, jako byl král Navarrský, švagr krále Františka, a královna Navarrská, sestra krále Františka; přišel též dauphin a jeho žena,²⁸ takže toho dne přišlo ke mně všecko dvorní panstvo. Já jsem zamířil domů a dal jsem se do práce. Když se král objevil před branou mého zámku a slyšel klepání mnoha kladiv, nařídil, aby se všichni cho-

27 Král František, sám úžasný bitec, jako by v prosebníkovi, jenž žadoní o ochranu, nepoznával starého rváče Benvenuta; dává mu na srozuměnou, že proti němu nezakročí, bude-li se bránit po svém zvyku, tj. násilím.

28 Znamenití přítomní jsou: hraběnka d'Estampes, milenka krále Františka; Jean de Lorraine či de Guise, bratr vládnoucího vévody Lotrinska, ještě samostatného, jenž byl spojencem Francie proti císaři; Henri II. d'Albret, král Navarry, malého, samostatného ještě státu po obou svazích Pyrenejí; Markéta Navarrská, manželka předešlého a sestra krále Františka, známá francouzská renesanční povídkářka; dauphin, tj. syn francouzského krále a následník trůnu, Henri (od roku 1547 Henri II., král francouzský), a jeho žena (od roku 1533) Kateřina Medicejská, Celliniho krajanka.

vali tiše; v mém domě byl každý u své práce, takže mě král překvapil ve chvíli, kdy jsem to nejméně očekával. Vstoupil do velké místnosti a první, koho spatřil, jsem byl já s velkým stříbrným plátem, který patřil na sochu Jovovu; jeden dělník pracoval na hlavě, druhý na nohou, takže tam byl pekelný hluk. Při práci mi pomáhal francouzský kluk, který mi právě cosi trochu zkazil; já jsem mu dal proto kopanec, ale naštěstí jsem ho trefil jenom botou mezi nohy, takže odletěl víc než na čtyři lokte a zachytil se krále, který právě vcházel do dveří: král se dal do nehorázného smíchu a já jsem stál, jako když do mne uhoří. Král se začal vyptávat, co dělám, a přál si, abych pokračoval v práci. Pak mi řekl, že by měl mnohem větší radost, kdybych se tolik netrmácel, protože chce, abych si udržel zdraví a mohl pro něho déle pracovat: ať si najmu pomocníků, kolik chci, a ty ať nechám pracovat. Odpověděl jsem Jeho Veličenstvu, že bych ihned onemocněl, kdybych nepracoval a kdybych netvořil taková díla, jaká mám v úmyslu provést pro Jeho Veličenstvo. Král si myslil, že jsem to řekl jen z chvástavosti, a ne proto, že by to byla pravda, a proto mi to ještě vzkázal po kardinálovi lotrinském. Tomu jsem já vyložil obsírně a otevřeně své důvody, takže mi dobře porozuměl; vybídl pak krále, aby mě nechal pracovat mnoho nebo málo podle mé vůle.

Král byl s mými pracemi spokojen, vrátil se do svého paláce a mě zahrnoval tolika projevy přízně, že by to dlouho trvalo, kdybych vám je chtěl líčit. Na druhý den při obědě si mě dal zavolat. Byl přítomen kardinál ferrarský, který obědval s ním. Když jsem přišel, byl král při druhém chodu. Přistoupil jsem k němu a on se dal ihned se mnou do řeči: má prý ode mne překrásnou mísu a překrásný pohár, k těm dvěma věcem by se prý hodila ještě nějaká krásná slánka; mám prý mu udělat návrh, ale že prý by to rád viděl co možná nejdříve. Tu jsem já poznamenal: „Vaše Veličenstvo uvidí ten návrh mnohem dříve, než si přeje. Když jsem totiž pracoval na míse, napadlo mě, že by se k tomu dobře hodila slánka, mám už návrh hotový, a jestliže si přejete, hned vám jej ukáži.“ Král měl z toho velkou radost, otočil se na pány, mezi nimiž byl král Navarrský, kardinál lotrinský a kardinál ferrarský, a řekl: „To je opravdu muž, který si dokáže získat lásku a přízeň každého člověka, který ho nezná.“ Potom řekl, že by se rád podíval na návrh té slánky, který jsem udělal. Vydal jsem se na cestu, mžikem jsem byl doma a zase zpátky, protože jsem jen přešel řeku, to je Seinu: nesl jsem v náručí voskový model, který jsem udělal v Římě a na žádost kardinála ferrarského. Když jsem přišel před krále, odkryl jsem model; král se podivil a řekl: „Tahle věc je stokrát krásnější, než bych si byl pomyslel: tenhle muž zhotovil velké dílo! Ten by měl pracovat bez přestání rukama nohama!“ Pak se obrátil ke mně s velmi laskavou tváří a řekl mi, že se mu ta práce velmi líbí, a že by byl rád, kdybych mu ji udělal ve zlatě.²⁹ [...]

²⁹ Běží o proslulou zlatou slánku krále Františka, vrcholné umělecké dílo italského renesančního výtvarnictví.

Pak mě nechal zavolat do svého pokoje a otázal se mne, kolik zlata by bylo na tu slánku potřebí: „Tisíc zlatých dukátů,“ odpověděl jsem. Král ihned zavolal svého pokladníka, který se jmenoval vikomt Orbec, a nařídil mu, aby mi ihned sehnal tisíc starých zlatých dukátů dobré váhy. Když jsme odešli od krále, dal jsem si zavolat dva notáře, kteří mi obstarávali stříbro na Jova a mnoho jiných věcí; a pak jsem přešel Seinu, vzal si malou brašničku, kterou mi darovala jedna má sestřenice, sestřička v klášteře, když jsem projížděl Florencií; s dobrou jsem se potázal, že jsem si vzal brašničku, a ne vak; protože bylo teprve osm hodin večer, myslil jsem si, že vyřídím celou záležitost ještě za světla, a proto jsem si nevzal s sebou žádného sluhu, abych je nevytrhoval z práce. Když jsem přišel k pokladníkovi, měl peníze už před sebou a vybíral je podle králova rozkazu. Jak jsem se tak na to díval, měl jsem dojem, že to ten ničema pokladník obratně protahuje, takže mi peníze vysázel teprve ve tři hodiny v noci. Nechtěl jsem být neopatrný, a proto jsem poslal pro několik svých dělníků, aby mě přišli doprovodit, protože jde o věc velmi důležitou. Když jsem viděl, že pořád nejdu, zeptal jsem se sluhu, zda vyřídil můj vzkaz. Ten lotrovský sluha mi řekl, že jej vyřídil, a že oni mu odpověděli, že nemohou přijít; ale že on mi s radostí ty peníze odnese. Já mu odpověděl, že si peníze ponesu sám. Zatím bylo potvrzení připraveno, peníze vysázeny a všecko hotovo. Dal jsem je do zmíněné brašny a navlékl jsem si obě ucha na ruku; protože jsem je dostal na ruku jen s velkou námahou, byla brašna dobře uzavřena a já jsem to nesl pohodlněji, než kdybych si býval vzal vak. Byl jsem dobře opatřen drátěnou košilí s rukávy, kordíkem a dýkou u pasu a spěchal jsem, že se za mnou prášilo.

Vtom jsem spatřil několik sluhů, kteří také odcházeli z paláce a tvářili se, že jdou jiným směrem než já. Kráčel jsem řízným krokem, přešel jsem most Směnárníků a dostal jsem se na říční hrázi, podle které jsem chodíval do svého domu. Augustiniánské nábřeží³⁰ bylo místo velmi nebezpečné, kde bych se jistě nebýval nikoho dovolal, protože jsem byl sice od svého domu na pouhých pět set kroků, ale zámek byl uvnitř parku také skoro na takovou vzdálenost. Tu jsem náhle spatřil za sebou čtyři chlapy; rychle jsem se rozhodl, přikryl jsem svou brašničku pláštěm, položil jsem ruku na meč a zvolal jsem, vida, jak se ti ničemové za mnou ženou: „Na vojákově si vezmete jenom plášť a meč; a myslím, že spláčete nad výdělkem, než to dostanete!“ Bil jsem se s nimi statečně a několikrát jsem se rozhalil, aby si všimli, že nemohu mít u sebe tak obrovskou sumu, jestliže to byli lidé, které si objednali sluhové, kteří mě viděli brát peníze. Bitka netrvala dlouho, protože se chlapi pomalu stahovali zpět a říkali si mezi sebou v své řeči: „Tohle je nějaký statečný Ital, a jistě ne ten pupkáč, kterého hledáme; a je-li to vskutku on, pak nemá u sebe nic.“ Já jsem pokřikoval italsky, neustále jsem na ně dorážel

30 Zmíněná místa jsou pont au Change a quai des Augustins.

bodnými ranami zdola i shora a často jsem mířil blízko na život; a protože jsem ovládal svou zbraň znamenitě, zesílilo v nich přesvědčení, že jsem nejspíše voják: srazili se k sobě a pomalu se ode mne vzdalovali a pořád mezi sebou cosi polohlasitě breptali v své řeči; já jsem pořád skromně prohlašoval, že chtějí-li mne obrátit o můj meč a můj plášť, nedostanou je tak lacino. Zrychlil jsem krok, ale oni se pořád pomalu táhli za mnou; to mě ještě více polekalo, protože mě napadlo, že bych mohl vběhnout do léčky většího počtu stejných ničemů a dostat se mezi dva ohně; a když jsem se přiblížil asi na sto kroků k svému domu, dal jsem se do běhu a křičel jsem, co mi hrdlo stačilo: „Do zbraně! Do zbraně! Ke mně! Ke mně!“ Okamžitě vyběhli čtyři dělníci se čtyřmi kopími v rukou; chtěli se pustit za ničemy, které bylo ještě vidět, ale já jsem je zarazil a hlasitě zvolal: „Ti zbabělci nedovedou uloupit tisíc zlatých dukátů, třebaže byli čtyři proti jednomu, a třebaže mám od toho břemene ruku celou zchromenou; nejprve penízky uložíme a pak půjdu s vámi s mečem v obou rukou, kam budete chtít!“ Šli jsme, uložili jsme peníze; moji mládenci bědovali nad vážným nebezpečím, v kterém jsem se octl, skoro mě plísnilo a říkali: „Příliš si důvěřujete a jednou budete příčinou našeho pláče.“ Já jsem se náležitě bránil a oni také vedli ustavičně svou. Moji protivníci vzali do zajecích; my jsme se dali vesele a radostně do večere a smáli jsme se náhlým skokům osudu v dobrém i ve zlém; když nás osud ušetří, jako by se nic nebylo stalo. Je sice pravda, že se říká: „Podruhé budeš moudřejší.“ Ale neplatí to, protože osud vezme vždycky na sebe jinou tvář, které jsme se ani ve snu nenadáli.

Přeložil Václav Čep

ODLÉVÁNÍ PERSEA

ODLIL JSEM MEDÚZU A ODLITEK BYL VÝBORNÝ, PROČEŽ JSEM s velkými nadějemi dokončoval Persea. Voskový model byl hotov a sliboval jsem si, že se bude v bronzě vyjímat právě tak dobře jako Medúza. Model vypadal velmi pěkně a sám vévoda jej několikrát pochválil.³¹ Ale někdo mu patrně namluvil, že se v bronzě tak nevydaří, nebo si to vévoda sám myslel, a tu mi vévoda, který nyní chodil do mého domu častěji než obvykle, jedenkrát pravil:

„Benvenuto, tahle socha nedopadne v bronzě dobře, protože takovou práci nelze odlít.“

Slova Jeho Excellence mě velmi zamrzela a odvětil jsem:

„Pozoruj, pane, že mi Vaše nejjasnější Excellence velmi málo důvěřuje. Příčinou toho je podle mého mínění, že Vaše Excellence příliš věří lidem, kteří mě pomlouvají, nebo že nerozumíte mému umění.“

³¹ Objednavatel sochy *Persea*, na níž Cellini pracoval v letech 1545–1554, byl florentský vévoda Cosimo I. de' Medici.

Dal mi sotva domluvit a zvolal:

„Snažím se mu rozumět a také mu dost dobře rozumím.“

Odpověděl jsem bez prodlení:

„Ano, avšak jako pán, a ne jako umělec. Neboť kdyby tomu Vaše nejjasnější Excelence rozuměla tak, jak se domnívá, musil byste již ke mně mít důvěru. Neboť jsem Vám zhotovil onu velkou hlavu, poprsí Vaší nejjasnější Excelence, které bylo posláno na Elbu; opravil jsem vám mramorovou sošku Ganymeda, přičemž jsem použil veškeré dovednosti a vynaložil více námahy, než kdybych ji úplně znovu vytesal; dále jsem odlil Medúzu, kterou zde vidí Vaše Excelence na vlastní oči, což byla práce nadmíru nesnadná a kde jsem dokázal, co se dosud nikomu přede mnou v tomto ďábelském umění nepodařilo. Pohledte, pane! Postavil jsem si novou pec, odlišnou od pecí ostatních sochařů, a kromě jiných nových a důmyslných zařízení, kterými jsem ji opatřil, pořídil jsem dvě výpusti pro bronz, protože jinak by se nebyla tato nesnadná a členitá socha nikdy zdařila. A byl to úspěch toliko mého důvtipu, protože nikdo ze zkušených kovolitců nevěřil, že by to bylo možné. A vězte dále, pane můj, že všechny nesnadné práce, které jsem prováděl ve Francii ve službách obdivuhodného krále Františka, zdařily se mi bezvadně jen proto, že mi dobrý král neustále dodával odvahy, vydržoval mě a najal mi tolik pomocníků, kolik jsem jich potřeboval. Stávalo se často, že jsem měl v dílně víc než čtyřicet pracovníků, které jsem si sám vybral. Proto jsem též v krátkém čase zhotovil mnoho soch. Věřte mi tudíž, můj pane, a poskytněte mi pomoci, které potřebuji, neboť doufám pevně, že stvoříme dílo, které se vám bude líbit. Bude-li mě však Vaše Excelence zarmucovat a neposkytne-li mi dostatek prostředků, neprovedu ani já, ani kdokoliv jiný na světě pořádné práce.“

Vévoda mě poslouchal s velkou nevolí a obracel se brzy sem, brzy tam. Já zoufalý ubožák jsem vzpomínal na pohodlí, které jsem měl ve Francii, a rmoutil se při tomto pomýšlení. Vévoda pravil:

„Jen řekni, Benvenuto, jak se ti může odlít ona hlava Medúzina, kterou drží Perseus tak vysoko nad hlavou?“

„Ihned jsem odvětil:

„Hledte, pane můj, kdyby Vaše Excelence měla takové znalosti v umění, jak říkáte, neměl byste obav, že se tato krásná hlava neodlije. Spíš byste měl strach, že se nevydaří pravá noha, zde dole, v nejspodnější části.“

Po těch slovech obrátil se vévoda, zpola rozhněván, k družině pánů, kteří prováděli Jeho Excelenci, a pravil:

„Mám za to, že tenhle Benvenuto z pouhé zlomyslnosti vždy tvrdí pravý opak toho, co řeknu já.“

Obrátil se znovu ke mně s výsměšnou tváří a jeho družina ho napodobila, pak pokračoval:

„Chci mít tolik trpělivosti a vyslechnout důvody, které si vymyslíš, abys mne přesvědčil.“

Pravil jsem:

„Podám vám takový důkaz, že mu Vaše Excelence ráda uvěří.“

A začal jsem:

„Vězte, pane můj, že oheň podle své přirozenosti stoupá vždy vzhůru, a proto mohu tvrdit, že hlava Medúzina dopadne dobře. Avšak protože podle své přirozenosti netíhne dolů a já jej musím přinutit, aby sestoupil šest loktů do hloubky, z toho důvodu tvrdím Vaší nejjasnější Excelenci, že je nemožno, aby se odlíla tato noha. Leč snadno ji upravím dodatečně.“

Vévoda namítl:

„Proč jsi nemyslíš na to, aby se noha povedla stejně dobře jako hlava?“

Odvětil jsem:

„Bylo by třeba mnohem větší peci, kde bych nálevní trubku rozšířil alespoň tak, jako je má noha. Pak by se hnal roztavený kov vlastní vahou dolů. Kdežto můj nálevní kanálek, který jde, jak jsem řekl, do hlubin šesti loktů, není širší než dva prsty. Nestálo to však za to, neboť chyby se snadno opraví. Až se forma naplní do více než poloviny, doufám, že odtud nahoru, právě protože oheň dle své přirozenosti stoupá do výše, vydaří se hlava Perseova a Medúzina výborně. V té věci nemusíte mít obavy.“

Když jsem vyložil tyto pěkné důvody, provázeje je mnoha dalšími, které ani neuvádím, abych nebyl příliš obšírný, odešel vévoda, potřásaje hlavou.

Dodával jsem sám sobě zmužilosti a zaháněl chmurné myšlenky, které mě čas od času přepadaly a při nichž jsem často plakal, vzpomínaje s lítostí návratu z Francie a příjezdu do Florencie, sladkého rodiště, kde jsem měl jen tu radost, že jsem mohl podporovat svých šest neteří. Věděl jsem dobře, že ten odjezd byl počátkem mých všech běd. Přesto jsem si namlouval, že se všechny mé útrapy změni v radost, slávu a štěstí, jen co dokončím začatou sochu Perseovu. Zmužil jsem se a sebral všechny tělesné síly i peněžní možnosti, třebaže mi zbývalo již jen málo peněz. Objednal jsem si několik sáhů piniového dříví z háje Serristoriů poblíže Monte Lupo. Čekaje na jejich dodávku, počal jsem obkládat Persea jílem, který jsem si přichystal již před několika měsíci, aby se dobře uležel.

Když jsem takto zhotovil hliněný plášť, jak se mezi umělci říká, dobře jsem jej upevnil a sevřel železnými svorami a počal jsem nad mírným ohněm rozpouštět vosk, který odkapával mnoha průduchy ponechanými v plášti, neboť čím je jich víc, tím lépe se forma naplní. Když se vosk rozpustil, obložil jsem formu cihlami, kladenými na sebe tak, aby zůstalo množství otvorů, jimiž by sálal oheň. Pak jsem umístil kol dokola dříví a nechal jsem oheň hořet nepřetržitě dva dny a dvě noci. Poslední zbytky vosku se rozpustily a forma se velmi pěkně vypálila.

Pak jsem ihned začal kopat jámu, kam měla být forma podle správných pravidel tohoto umění opatrně uložena. Když byla jáma vyhloubena, omotal jsem formu pevnými konopnými lany a opatrně ji nadzvedl pomocí rumpálů. Zvedl jsem ji do výše jednoho lokte nad úroveň pece, pečlivě ji natočil, aby se vznášela právě nad středem jámy, a zvolna jsem ji spouštěl na dno. Umístil jsem ji do správné polohy s největší bedlivostí, jakou si jen možno představit.

Když jsem měl tuto práci za sebou, počal jsem formu zahrabávat touž hlínou, kterou jsem vykopal. A jak se jáma plnila, vkládal jsem všude průduchy a kanálky. Byly to rourky z pálené hlíny, jakých se používá k vodovodům a podobným zařízením. Když jsem viděl, že je forma dobře opatřena, že jsou všechny průduchové roury na svém místě a že moji pomocníci správně pochopili způsob mé práce, který se lišil od způsobu všech ostatních mistrů tohoto oboru, takže jsem se mohl na ně spolehnout, věnoval jsem se peci a naplnil ji hroudami mědi a kusy bronzu. Kladl jsem je na sebe, jak žádají předpisy, ponechávaje totiž mezi nimi mezery, aby oheň co nejdřív zahrál kov a změnil jej v tekutinu. Pak jsem srdnatě rozkázal, aby rozdělali oheň v peci.

Pak jsem přikládal piniové dříví, které je velmi smolné a dobře hoří. A jelikož i má pec byla velmi dobře postavena, šla práce velmi rychle vpřed, takže jsem byl nucen běhat z místa na místo a lopotit se do úpadu. Avšak snažil jsem se, seč jsem byl. Ke všemu se přihodilo, že nám v dílně chytlo a měli jsme strach, aby nám nespadla střecha na hlavu. Od zahrady pak vnikal do dílny vítr a dešť, který ochlazoval pec.

Bojoval jsem tak se všemi potížemi několik hodin a dřel se více, než má silná tělesná soustava snesla. Následkem toho jsem dostal nejprudší horečku, jakou si možno pomyslit, a musil jsem ulehnout. S velkou nevolí jsem byl nucen zanechat práce. Obrátil jsem se ke všem, kteří mi pomáhali, asi k deseti neb více lidem, mistrům v odlévání bronzu, nádeníkům, sousedům a pomocníkům z mé dílny, mezi nimiž byl též Bernardino Mannellini z Mugella, kterého jsem několik let zaučoval a jemuž jsem nyní řekl, když jsem se se všemi rozloučil:

„Pohleď, Bernardino, ukázal jsem ti, jak máš pracovat, a pospěš si, protože kov se brzy roztaví. Nemůžeš chybit; tito výteční mužové zatím připraví kanálky a pak lehce vyrazíte těmito železy obě kovové zátky pece. Jsem si jist, že se forma dobře naplní. Cítím se tak nemocen, jak jsem se dosud nikdy necítil, a myslím, že mě tahle nemoc určitě sklátí za několik hodin do hrobu.“

Velmi zarmoucen jsem od nich odešel a ulehl do postele. Když jsem už ležel, poručil jsem služkám, aby přinesly všem lidem v dílně jídlo a pití. A řekl jsem jim: „Zítra už nebudu naživu.“

Těšily mě a říkaly, že i ta nejtěžší nemoc pomine a že jsem si ji přivodil přílišnou námahou. Dvě hodiny jsem se trásl zimnicí a zdálo se mi, že stále

roste. Ustavičně jsem si říkal, že je to má poslední hodinka. Hospodyně, která mi spravovala dům a jmenovala se paní Fiore z Castel del Rio, nejzdatnější a nejpříjemnější hospodyně, která se kdy narodila, neustále mě povzbuzovala, abych neztrácel odvahu, a ošetřovala mě co nejpečlivěji. Když mě viděla tak skleslého a schváceného těžkou nemocí, nedovedla se při vši své srdnatosti ovládnout a z očí jí vytrysklo několik slzí. Odvracela se, jak jen mohla, abych je nespapřil.

Uprostřed všech muk jsem spatřil, jak do mé ložnice vstupuje nějaký muž, jehož postava byla zkroucena do písmene S. Počal ke mně mluvit vážným a smutným hlasem jako ti, kdo udílejí rozhřešení odsouzcům k smrti.

„Benvenuto, vaše dílo je zničeno a nic na světě už mu nepomůže.“

Jakmile jsem zaslechl slova toho nešťastníka, vyrazil jsem tak příšerný výkřik, že ho bylo jistě slyšet až v ohnivě sféře nebes. Vyskočil jsem z postele, vzal jsem šaty a počal se oblékat. Rozdával jsem kopance a rány pěstí služkám i chlapcům, kteří mi chtěli pomoci, a žalostně jsem bědoval:

„Závistiví zlosynové! Je to jistě úmyslná zrada! Ale přísahám Bohu, že vypátrám viníka a ještě před svou smrtí mu dám na pamětnou, že se všichni budou divit!“

Když jsem se dostrojil, zamířil jsem s divokými myšlenkami k dílně. Lidé, které jsem opustil při radostné práci, stáli teď bezradně a zamlklí. Pravil jsem jim:

„Dávejte dobrý pozor! Když jste se nedovedli nebo nechtěli řídit rozkazy, jež jsem vám dal, poslechněte mě alespoň teď, kdy jsem u vás při svém díle. Ať nikdo neodporuje mým přáním, protože v této chvíli potřebuji pomoci a nikoliv rady.“

Po těch slovech odpověděl jistý mistr Alessandro Lastricati:

„Hleďte, Benvenuto, pustil jste se do práce, která je podle pravidel nemožná a kterou nikdo na světě nemůže svést.“

Po těch slovech jsem se k němu obrátil s tak divokou a zlověstnou tváří, že všichni přítomní o překot volali:

„Poroučejte a my všichni vám budeme podle vašich pokynů pomáhat, pokud nám síly stačí.“

Myslím, že mi odpověděli tak ochotně proto, že se domnívali, že se zakrátko skácím mrtev. Ihned jsem se šel podívat na pec. Viděl jsem, že je kov všecek sražen, neboli, jak se říká, že se udělal koláč. Poslal jsem dva zednické učně do protějšího domu k řezníku Caprettovi pro sáh dříví z mladých dubů, které bylo přes rok vyschlé a které mi nabídla Caprettova žena paní Ginevra. Jakmile přinesli prvou náruč, počal jsem přikládat na oheň. Proschlé dubové dříví hoří prudším plamenem než všechna ostatní; proto se užívá k lití děl dříví olšového a piniového, jež hoří mírnějším plamenem. Když ten koláč ucítil prudký žár, začal se tavit a blýskat.

Pak jsem dohlédl na kanálky. Několik lidí jsem poslal na střechu, aby uhasili oheň, který se opět rozhořel vlivem zvětšeného žáru pece. Proti zahradě jsem nastavěl stoly a ucpal mezery koberci a hadry, které zdržovaly vodu. Když jsem se zabezpečil proti všem nehodám, křičel jsem zuřivě brzy na toho, brzy na onoho: „Přines sem to, zvedni tamto!“

Když moji pomahači viděli, že se koláč taví, poslouchali mě velmi ochotně a každý pracoval za tři. Pak jsem dal přinést poloviční homoli cínu, která vážila asi šedesát liber, a vhodil jsem ji na koláč do pece a ten se brzy roztavil, jsa žhaven ohněm dříví a hněten železnými sochory a tyčemi. Když jsem viděl, jak jsem vzkřísil dílo téměř zničené proti očekávání všech těch nevědomců, nabyl jsem znovu síly a naprosto jsem zapomněl na horečku a na strach ze smrti.

Náhle bylo slyšet silný třesk a spatřili jsme obrovskou ohnivou jiskru, jako by byl před našima očima vyšlehl blesk. Neobyčejným a hrozným tím zjevem jsme byli všichni postrašeni a já více než ostatní. Když hluk a záře zanikly, hleděli jsme si navzájem udiveně do očí. Poznal jsem, že prasklo víko pece a zvedlo se tak, že bronz počal přetékat. Ihned jsem dal otevřít nálevní otvory své formy a současně vyrazit zátky pece.

Všiml jsem si, že kov neteče tak rychle jako obvykle, a hádal jsem, že příčinou toho je příliš prudký žár, který strávil příměs. Dal jsem tudíž přinést všechny své cínové talíře, konvice a misky, kterých bylo asi dvě stě, a jednu po druhé jsem je kladl před nalévací rouru, část pak jsem jich dal vhodit do pece. Všichni mi srdnatě a vesele pomáhali, neboť viděli, že se bronz výborně roztavil a že se forma krásně plní. Dával jsem rozkazy napravo, nalevo, všude jsem vypomáhal a říkal jsem:

„Ó mocný Bože, který jsi svou zázračnou silou vstal z mrtvých a slavně vstoupil na nebesa!“

Forma se brzy naplnila. Klekl jsem na kolena a z celého srdce poděkoval Bohu. Pak jsem přistoupil k lavici, na níž ležela mísa salátu, a pojedl jsem s velkou chutí a popil s celou svou družinou. Pak jsem se vrátil na lože, protože byly dvě hodiny před úsvitem, a spokojeně jsem odpočíval, jako by mi nikdy nic nebylo chybělo.

Moje dobrá hospodyně mi připravila tučného kapouna, aniž jsem jí o to řekl. Přistoupila ke mně, když jsem vstal, a pravila mi vesele:

„Ach, je to ten člověk, který nám chtěl umřít? Myslím, že po těch ranách a kopancích, které jste nám uštědřil v noci na dnešek v záchvatu zuřivosti, se vaše velká horečka tak polekala, abyste jí ve svém ďábelském vzteku nějakou nevrátil, že se raději dala na útěk.“

Moje nebohá chasa se probrala z velkého leknutí a těžké dřiny, rozešla se nakoupit hliněné nádoby místo oněch cínových mis a konvic, načež jsme velmi vesele poobědvali. Nepamatuji se, že bych byl kdy ve svém životě jedl s větší bezstarostností a chutí.

Po obědě přišli ke mně mistři, kteří mi pomáhali při práci, velmi se radovali a děkovali Bohu za všechno, co se zběhlo. Říkali, že se tady naučili a spatřili věci, jež ostatní mistři považovali za nemožné. Dost jsem se před nimi vychloubal, neboť jsem byl hrdý na své dílo a zpyšněl jsem úspěchem. Pak jsem sáhl do váčku a všem k spokojenosti zaplatil.

Potměšilý pan Francesco Ricci, vévodův majordom a úhlavní můj nepřítel, vypytał se velmi všetečně, jak se vše událo. Ti dva mužové, které jsem podezíral, že naschvál dopustili, aby se udělal koláč, řekli mu, že vůbec nejsem člověk, nýbrž ďábel z pekla, protože prý jsem dokázal, co se nikomu v tomto umění nikdy nepodařilo. A napovídali mu ještě mnoho jiných věcí, na něž by ani ďábel nestačil. Zveličili na svou omluvu všechno, co jsem udělal, načež majordom vypsál všechno vévodovi, který dlel v Pise, ještě strašněji a líčil zázračné příběhy, o nichž se ani nezmínili.

Nechal jsem odlitek chladnout dva dni a pak jej zvolna odkrýval. Prvé, co jsem spatřil, byla hlava Medúzina, jež se vydařila velkolepě díky oněm průduchům, zcela podle slov, která jsem řekl vévodovi, že totiž oheň vždy stoupá vzhůru. Odkrýval jsem dále a spatřil druhou hlavu, totiž Perseovu, která se rovněž zdařile vyvedla. Tomu jsem se již podivil, protože jak každý může vidět, je mnohem níže než hlava Medúzy. Právě nad Perseovou hlavou a rameny byly průduchy a shledal jsem, že bronz z mé pece stačil právě k vrcholu Perseovy hlavy. Bylo s podivem, že v kanálcích nad hlavou nebyla ani špetka bronzu, a přece nic nechybělo. Byl jsem tím nesmírně překvapen a považoval jsem to přímo za zázrak, způsobený rukou a vůlí boží.

Pokračoval jsem spokojeně dál, abych obnažil celou postavu, a shledal vše v nejlepší pořádku, až jsem dospěl k pravé noze, na níž spočívá váha těla. Poznám jsem, že se odlila i pata a že též ostatní noha je plná. Na jedné straně jsem se zaradoval, na druhé straně jsem toho poněkud litoval, jen proto, že jsem řekl vévodovi, že se to nemůže podařit. Když jsem ji však odkryl celou, shledal jsem, že se neodlily prsty u této nohy, a nejen prsty, nýbrž chyběl i kus nohy nad prsty asi do poloviny nártu. Ač mi tím přibýlo trochu práce, byl jsem velmi rád, že mohu vévodovi dokázat, že rozumím své práci. Přesto však se z té nohy odlilo více, než jsem předpokládal, a to jednak proto, že byl kov po všech těch nehodách vřelejší, nežli má podle pravidel být, a jednak proto, že jsem přidal onu příměs z cínových talířů, o nichž jsem se zmínil, což jiní nikdy nedělali.

Když jsem viděl, že se mé dílo tak znamenitě podařilo, odjel jsem ihned k vévodovi do Pisy. Přivítali mě s vévodkyní tak roztomile, jak si jen lze pomyslit. Třebaže jim všechno vylíčil již majordom, zdál se Jeho Excelenci celý příběh ještě zajímavější a podivnější, když jej slyšel vyprávět z mých úst. A když jsem se zmínil o noze, která se neulila celá, jak jsem předem Jeho Excelenci řekl, vévoda

žasl a opakoval vévodkyni, co jsem mu předpověděl. Vida, že je panstvo v tak dobrém rozmaru, poprosil jsem vévodu, aby mi dovolil odjet do Říma, Dal mi blahosklonně své svolení a připomněl mi, abych se brzy vrátil a dokončil Persea. Napsal mi doporučující list pro svého římského vyslance, jímž byl Averardo Serristori.³² Bylo to v prvních létech vlády papeže Julia z rodiny Montiů.³³

Přeložili Josef Mach a Adolf Felix

32 Averardo Serristori (1497–1569) – člen proslulé toskánské patricijské rodiny, stoupenec Medicejských; vyslanec u Karla V. (s úkolem zajistit uznání vévodského titulu a navrácení florentských pevností) a poté na papežském dvoře Pia V. (1537–1568).

33 Julius III., vl. jm. Giovanni Maria Ciocchi del Monte (1487–1555), římský papež od roku 1550.

Alvise Cornaro (benátský Corner, známý též jako Luigi Cornaro) byl věrným synem Benátské republiky. Jeho pradědem byl dóže Marco Corner, jeho dědem však byla černá ovce rodu Antonio di Rigo dal Legname, kdysi vyhnaný z Benátek. Majetek, jímž Cornarova rodina disponovala, pocházel větším dílem z matčina věna a byl ve skutečnosti nerozsáhlý. Alvise studoval práva, studia však nedokončil. Jeho poměry se výrazně proměnily, když dědil po bohatém strýci (1511). Zděděné pozemky, ještě rozšířené manželčíným věnem, spravoval příkladným způsobem a věnoval se v té souvislosti studiu zemědělství, hydrauliky a architektury. Kromě toho holdoval literatuře a umění a jeho padovský dům byl místem, kde se scházeli umělci (malíř a architekt Giovanni Maria Falconetti, dramatik Ruzante). V letech 1529–1543 byl administrátorem padovského biskupství.

Proslul pojednáním o správné životosprávě *Rozprava o střídém životě* (Trattato della vita sobria, 1558). Sám si od jistého času předeepsal přísné diety a jejich účinnost prokazoval také tím, že si ve svých autobiografických textech přidával léta. *Rozprava* je ojedinělou chvalořečí na stáří a dokladem úspěšného a spokojeného života člověka, který dokázal prospět sobě i druhým. Na autobiografii tohoto „šťastného muže“ upozornil již Jakob Burckhardt ve své *Kultuře renesance v Itálii*.

Z ROZPRAVY O STŘÍDMÉM ŽIVOTĚ (Trattato della vita sobria)

Ó SVATÝ A VSKUTKU ŠTASTNÝ SPOŘÁDANÝ ŽIVOTE, VĚRU SI zasloužíš být za svatý a šťastný lidmi považován; neboť ten druhý, od tebe tak odlišný, je špatný a nešťastný, jak lze jasně vidět z účinků jednoho i druhého. Věru že by tě lidé měli znát už jen podle slova a podle tvého krásného jména, neboť je vskutku krásným jménem a krásným slovem, říkáme-li *spořádaný a střídmy život*, tak jako je věc ošklivá, říkáme-li *život nepořádný a prostopášný*. Ba mezi těmi dvěma výrazy je stejný rozdíl, jako bychom řekli Anděl a Dábel. Ale doposud jsem hovořil pouze o příčinách, proč jsem se odvrátil od prostopášnosti a plně se oddal střídému životu, a o tom, jak jsem si v té věci počínal a jak se mi přitom vedlo, a taktéž o výhodách a dobrech, jež tato cesta přináší tomu, kdo si ji zvolí.

Nuže, protože někteří smyslní a nerozumní lidé říkají, že není dobré dlouho žít, a že jakmile přesáhneme věk 65 let, není to už živý život, ale život mrtvý; a protože se velmi mýlí, jak ukáží (přeji si totiž, aby se všichni snažili dosáhnout

mého věku a aby se takto těšili z toho nejkrásnějšího života, jaký lze prožít), chci na tomto místě vypovědět, jaké jsou mé nynější kratochvíle a jaké potěšení v tomto období svého života nalézám, a to abych náležitě přesvědčil každého o tom, co dosvědčí všichni, kdo mě znají, a sice že život, který teď žiji, je život velmi živý, a nikterak mrtvý; a takový, že jej mnozí pokládají za šťastný, alespoň v té míře, v jaké je možno být na tomto světě šťasten.

A dosvědčí mi to především proto, že vidí – a neubrání se přitom obdivu –, že jsem na tom dobře, že nasedám na koně bez veškeré pomoci a že nezdolávám pěšky a bez námahy jen jedny schody, ale celý kopec, a že jsem veselý, vlídný a spokojený, že mě nic netrápí a nechovám žádné mrzuté myšlenky. Místo nich přebývají v mém srdci vždycky radost a klid a nikdy se odtud nevytrácejí. Kromě toho moji přátelé vědí, jak trávím svůj čas a že mě život nemrzí, protože kdyby tomu tak bylo, nedokázal bych jej v každé chvíli prožívat s velkým potěšením a rozkoší, a že mívám velmi často příležitost rozprávět s mnoha úctyhodnými a šlechetnými muži skvělého intelektu, znamenitých mravů, dobře obeznámených s literaturou a vůbec vynikajících ve všech oborech. A pokud je mi odepřeno s nimi rozmlouvat, čtu si nějakou pěknou knihu, a když jsem četl dost dlouho, píšu, a to s cílem – jako ve všem, co dělám – prospět druhým, alespoň nakolik jsem toho schopen. A všechny tyto věci konám ve velkém pohodlí, v době, kdy se to hodí, a ve vlastních pokojích. Ty – kromě toho, že jsou v nejkrásnější části tohoto ušlechtilého a učeného města Padovy – jsou navíc vskutku pěkné a hodné chvály a jsou z těch, jaké už se dneska nedělají. Jedna jejich část mě chrání před velkým horkem a jiná před chladem. Dal jsem je totiž zbudovat podle principů architektury, která nás učí, jak máme postupovat. A kromě toho se těším ze svých rozmanitých zahrad, jež obtékají plynoucí vody a kde vždycky najdu něco, co mě zabaví.

Kromě toho znám ještě jeden způsob, jak se rozptýlit. V dubnu a v květnu a také v září a říjnu jezdívám na několik dní na svůj kopec, jenž se nachází v Euganejských vrších,¹ dokonce na jednom z nejhezčích míst, a má své studánky a zahrady a především je tam pohodlná a krásná světnice. Občas si na tom místě dopřávám nějaký ten nepříliš namáhavý a příhodný lov, tak jak se to hodí k mému věku. Právě tolik dnů si užívám také své usedlosti v Pianu,² a ta je překrásná, jednak protože je plná dobrých cest, které vesměs ústí do pěkného náměstí s kostelem uprostřed, vzhledem k povaze místa dosti hojně navštěvovaným; jednak protože je rozdělena širokým a splavným ramenem řeky Brenty. Z obou stran této řeky je velký kus venkova, s úrodnými a dobře obhospodařovanými poli, a dnes, buď Bohu dík, velmi dobře obydlený. Nebylo tomu tak vždycky,

¹ Usedlost Cornarů poblíž Este.

² Usedlost Cornarů v Codevigu na pravém břehu Brenty.

ba bylo tomu právě naopak, protože tento kraj byl plný močálů a byl tu špatný vzduch a bydlely tu spíše užovky než lidé. Ale poté co jsem vody odvedl, vzduch se pročistil. Lidé sem pak přišli bydlet a duši utěšeně přibývalo. Nakonec se podařilo přivést to místo k oné dokonalosti, jakou dnes vidíme, takže mohu popravdě říci, že jsem na tomto místě daroval Bohu oltář a chrám i duše, jež by ho uctívaly, což mi působí nekonečnou radost, potěšení a spokojenost pokaždé, když se vracím, abych vše znovu spatřil a radoval se z toho. V téže době se každý rok také vypravuji do některých z blízkých měst a užívám si svých přátel, kteří tam bydlí, s radostí s nimi pobývám a rozprávím a jejich prostřednictvím se setkávám i s dalšími muži krásného intelektu, kteří tam dlí s nimi: s architekty, malíři, sochaři, hudebníky a zemědělci, neboť o tyto muže náš věk jistě nemá nouzi.

Vidím jejich nedávno vytvořená díla, znovu si prohlížím ta, která vznikla již před časem, a vždycky se přiučuji věcem, jež je mi milé vědět. Vidím domy, zahrady, starožitnosti, a s nimi i náměstí, kostely, pevnosti a nenechávám stranou nic z toho, z čeho lze mít potěšení a z čeho se lze poučit.

Ale hlavně se raduji z cesty, když se vypravuji a když se vracím, neboť přitom vychutnávám krásu míst a obcí, přes které se ubírám. Jedny jsou v rovině, jiné na kopcích, některá místa jsou blízka řekám nebo pramenům, je tu kolem dokola mnoho krásných obydlí a zahrad. A žádná z těch kratochvílí a z těch rozkoší mi není méně sladká a drahá z té příčiny, že bych snad dobře neviděl, nebo slyšel jen s námahou to, co se mi říká, nebo protože by nějaký můj další smysl byl nedokonalý. Jsou všechny naopak (díky Bohu) zcela dokonalé, a zvláště pak chuť, neboť více mi dnes chutná prosté jídlo, které jím, ať už se nacházím kdekoli, než mi chutnaly jemné krmě za časů mého nevázaného života. Pranic mi nevádí ani změna lůžka, neboť kamkoli se vrátím, spím výborně a naprosto klidně, a nic mě přitom neruší, takže sny, jež se mi zdají ve spánku, jsou krásné a příjemné.

A ke své velké radosti a spokojenosti pozoruji, jak se daří tak důležitý podnik tohoto státu, totiž kultivace všech neúrodných míst, kolik jich jen je, podnik započatý již za mé paměti. Což je věc, o níž jsem si nemyslel, že ji za života uvidím na vlastní oči, dobře věda, že republiky s podniky velké důležitosti otálejí. Avšak spatřil jsem to, a pobýval jsem dokonce osobně s dalšími muži zvolenými do tohoto úřadu celé dva měsíce v těchto bažinatých krajích v čase největšího letního vedra, aniž mi to – kvůli únavě, nebo pro jiné nepohodlí – bylo na obtíž: takovou moc má spořádaný život, který je se mnou, ať jdu kamkoli.

Kromě toho mám živou a bezpečnou naději, že ještě spatřím, jak je započat a dokončen další neméně důležitý podnik, totiž zabezpečení našeho ústí aneb laguny, poslední a obdivuhodné pevnosti mé drahé vlasti. Kterézto zabezpečení (a budiž to řečeno nikoli jako sebechvála, ale jako jediná a čistá pravda) jsem republiky velmi hlasitě a opakovaně připomínal vigiliemi svých spisů. Oné re-

publice, jíž, jsa od přírody nakloněn všemu, co by jí mohlo být k užitku a na prospěch, přejí beze zbytku, aby zakoušela trvalé štěstí a uchovala se ve zdraví. Tohle jsou mé pravé a významné kratochvíle, tohle jsou zábavy mého stáří, jež je třeba oceňovat mnohem výše než mládí druhých, neboť stáří, pokud je díky Bohu oproštěno od duševních zmatků a tělesných nemocí, nevykazuje žádný z oněch rozporů, jež tak bědně trápí bezpočet mladíků a stejně tolik ochablých, zcela umdlělých dědků. A je-li dovoleno srovnávat s velkými a důležitými věcmi věci menší, či přesněji ty, jež obvykle pokládáme za žert, dodám ještě, že tento střídavý život přinesl v mém případě takové plody, že jsem v tomto svém věku 83 let mohl složit zábavnou komedii, plnou počestného smíchu a půvabných průpovědek.³ Kterýžto způsob dramatického díla bývá obvykle plodem a výtvozem mladého věku, tak jako tragédie bývá důsledkem staroby, neboť komedie je svou krásou a veselostí na míru mládí, zatímco tragédie náleží svou melancholií stáří. Nuže, byl-li chválen ten dobrý stařík, Řek původem a básník,⁴ že ve věku 73 let napsal tragédii, a byl-li proto, jakkoli je tragédie básní smutnou a melancholickou, zván zdravým a jarým, proč bych měl být pokládán za méně úspěšného a zdravého než on, když jsem jako člověk o deset let starší složil komedii, to jest, jak je obecně známo, veselou a radostnou skladbu? Pokud nejsem mizerným soudcem sebe sama, pak pokládám za jisté, že jsem dnes jak zdravější, tak veselější než byl on, o deset let mladší. A aby hojnosti mých spokojených let nechyběla žádná útěcha, vidím nadto téměř jakousi nesmrtelnost v následnictví svých potomků. Protože jakmile se vrátím domů, nalézám nikoli jednoho nebo dva, ale jedenáct svých vnuků a nejstaršímu z nich je osmnáct a nejmenšímu dva roky a všichni jsou děti jednoho otce a jedné matky a všichni jsou naprosto zdraví, a pokud to lze teď posoudit, náramně naklonění a oddaní literatuře. Z některého z těch menších se těším jako ze svého kašpárka; a vskutku děti mezi třemi a pěti roky jsou přirození šašci; ostatní, už trochu starší, pak pokládám do jisté míry za své kamarády, a protože mají od přírody dokonalé hlasy, těším se i z toho, jak zpívají a hrají na rozličné nástroje; a dokonce já sám zpívám, neboť mám lepší hlas, jasnější a zvučnější, než jsem měl kdy předtím.

Přeložil Jiří Pelán

³ Cornaro vybudoval v Este divadlo, kde byly provozovány hlavně komedie Ruzantovy, ale také jeho vlastní.

⁴ Podle tradice složil devadesátiletý (nikoli tříasedmdesátiletý) Sofokles tragédii *Oidipus na Kolonu*, jež se hrála až po jeho smrti.

∞ GEROLAMO (GIROLAMO) CARDANO

1501–1576

Matematik, fyzik, lékař a znalec astrologie a okultních věd, byl velice plodný spisovatel, z jehož 225 spisů se dochovala jen část. Od roku 1543 působil jako profesor matematiky v Miláně a od roku 1559 vyučoval lékařství v Pavii. V roce 1545 vydal v Norimberku *Velké umění* (Ars magna), základní dílo novodobé matematiky. Poprvé systematicky využil záporných čísel, stanovil vzorce (tzv. Cardanovy vzorce) k řešení kubických rovnic a uvedl do povědomí existenci imaginárních čísel. Vyřešil rovněž řadu fyzikálních problémů: s jeho jménem je spojen např. tzv. Cardanův závěs (tři v sobě umístěné prstence, spojené otočnými čepy tak, že umožňují pohyb ve všech třech osách) a Cardanův kloub (spojka pro přenos točivého momentu tam, kde osy hnacího a hnaného hřídele mohou být různoběžné). Z podnětu kardinála Borromejského obdržel v roce 1562 katedru lékařství v Bologni. Jako lékař se zabýval zejména infekčními chorobami a zanechal četná pozorování v oborech patologie a teratologie. Kardinál ho rovněž později, v roce 1570, vysvobodil z vězení inkvizice. Od téhož roku žil Cardano v Římě, kde dostával pravidelnou penzi od papeže Řehoře XIII. Jeho *Opera omnia* vyšla v 10 svazcích v Lyonu v roce 1663.

O VLASTNÍM ŽIVOTĚ (IV, V, X) (De propria vita)

V letech 1575–1576 napsal Cardano latinsky svou autobiografii *O vlastním životě* (De propria vita, posmrtně 1643), jedno z nejživějších dobových svědectví. Cardano tu nasvítí svůj autoportrét z mnoha úhlů, jak o tom svědčí již názvy 37 kapitol: O mém narození, O nemocech, O jídle a výživě, O manželství, O nehodách dětí, O štěstí, O obdržení poctách, O učitelích, O žácích, O svých nedostatcích atd. Jakub Burckhardt soudil ve své *Kultuře renesance v Itálii*, že tato kniha „přežije a zastíní dokonce i jeho velkou památku v dějinách přírodovědného bádání a filosofie“, a napsal o něm tato nadšená slova: „Cardano cítí jako lékař svůj vlastní puls a líčí svou osobnost z fyzického, intelektuálního i mravního hlediska včetně podmínek, za nichž se vyvíjela, a to podle možností upřímně a objektivně. Cardano ovšem přiznává, že byl falešný hráč, pomstychtivý, obrněný vůči jakékoli lítosti, přiznává to však bez nestoudnosti i bez zbožného pokrytectví, ba ani se nechce dělat zajímavým, ale činí tak spíše s prostým, objektivním smyslem přírodovědce pro pravdu. A co je nejnápadnější, tento šestasedmdesátiletý muž se po těch nejstrašnějších zážitcích, po popravě svého nejstaršího syna, který otrávil svou záletnou manželku, navzdory otřesené důvěře v člověka stejně pořád cítí šťastný: má přece vnuka, má nesmírné vědomosti, slávu, kterou mu přinesla jeho díla, pěkný majetek, postavení a uznání, mocné

přátele, zná tajemství, a co je nejlepší: neztratil víru v Boha. Nakonec ještě spočítá, kolik zubů mu zbylo v ústech; má jich stále patnáct.“

HLAVA IV. KRÁTKÉ VYPYŠÁNÍ MÉHO ŽIVOTA OD POČÁTKU DO DNEŠNÍHO DNE (POSLEDNÍHO ŘÍJNA 1575)

KDYBY SE SUETONIUS ROZHODL – TAK JAKO JÁ – ZAUJMOUT čtenáře životopisným vyprávěním, učinil by tak na prospěch věci, neboť jak říkají filosofové, není nic, co by nemohlo být sjednoceno.¹ Narodil jsem se v Pavii a hned v prvním měsíci jsem přišel o kojnou, která zemřela, jak mi vyprávěli, na epidemii v týž den, kdy onemocněla.² Matka se vrátila a našla mi ve tváři pět puchýřů na způsob kříže, přičemž jeden se nacházel na špičce nosu. Na těchto místech se také po třech dnech objevily hrbolky, kterým se říká neštovice. Poté co mě v druhém měsíci Isidoro dei Resti, pavijský patricius, ponořil nahého do horké octové lázně, předal mě druhé kojné. Ta mě odvedla do Moiraga, obce vzdálené sedm mil od Milána a nacházející se na cestě, která z Milána vede přes Binasco do Pavie. Zhubl jsem tam a břicho jsem měl zduřelé a tvrdé, zřejmě proto, že tato kojna byla těhotná. Předali mě pak lepší kojné a ta mě odstavila po třech letech. Ve čtvrtém roce jsem byl převezen do Milána, kde o mne s láskou pečovala matka a její sestra teta Margarita (žena, která podle mne neměla v těle žádnou žluč). Přesto jsem byl často bezdůvodně bit jak otcem, tak matkou, z čehož jsem obvykle na smrt ochořel. Když mi však bylo sedm a když už se mohlo stát, že jsem si výprask vskutku zasloužil, otec s matkou (kteří nežili spolu) se rozhodli, že už mě bít nebudou.

Zlý osud mě však pronásledoval i nadále a mé nehody jen měnily ráz, ale neustávaly. Otec mě totiž odvedl spolu s matkou a s tetou do domu, který najal, a tvrdošíjně trval na tom, abych ho byl nyní ve všem poslušen. Neměl přitom nejmenší ohled na mou tělesnou slabost ani na můj věk a já přešel z naprostého klidu do úmorného a neustálého výcviku. Když mi bylo osm, prodělal jsem úplavici s horečkou; buď ve městě řádila epidemie, byť ne nakažlivá, anebo jsem snědl příliš mnoho nezralého vína. Byl jsem svěřen do péče Barnaba Croceho a Angela Giry, a chvíli trvalo, než se vrátila naděje na mé uzdravení; oba rodiče i teta už mě oplakávali jako mrtvého. Tehdy otec, který byl muž měkkého srdce, dal přednost tomu, poručit mě do božské ochrany sv. Jeronýma (učiniv slib za mé uzdravení) než do péče domácího démona, třebaže bylo obecným míněním,

¹ Suetonius nesledoval ve svých životopisech chronologii životních událostí, jak to činí Cardano v této kapitole.

² Nejde zřejmě o mor, ale o syfilitickou nákazu, která se v roce 1495 rozšířila z Neapole po celé Evropě.

že je nám příznivě nakloněn.³ Nikdy jsem nepátral po důvodech tohoto otcova rozhodnutí. Uzdravil jsem se, zrovna když Francouzi porazili u Addy benátské oddíly a oslavovali vítězství, což jsem mohl pozorovat z okna.⁴ Načas byla odložena tvrdá otcovská výchova a nebyla ode mne vyžadována horlivá práce. Junonin hněv se tím však neutišil, neboť jsem se nestačil ani vzpamatovat z nemoci a spadl jsem s kladivem ze schodů (bydlel jsem tehdy na via de' Maini) a zranil jsem si jím levou svrchní část čela a lebku, takže mi tam už navždy zůstala jizva. Sotvaže jsem se sebral z této nehody, stalo se, že jsem seděl na prahu domu, když tu se z vysoké střechy sousedního domu utrhł kámen velikosti velkého ořechu, ale tenký spíše jako střep a poranil mě vlevo na temeni, kde vlasy rostou nejhustěji. Otec začal ten dům pokládat za neblahý, a když mi bylo deset let, přestěhovali jsme se do jiného v téže ulici a tam jsem strávil tři roky.

Můj osud se tím však nezměnil, neboť otec mě znovu začal vodit s sebou jako otroka, a to s podivuhodnou tvrdošijností, ne-li krutostí. Pokud uvážíš, čtenáři, co následovalo, snadno uvěříš, že se tak dělo spíše z vůle boží než otcovy, zvláště když s tím jak matka, tak teta souhlasily. Když s námi pak postupně bydleli dva otcovi bratřenci, trochu se mi ulevilo, buď protože jsem s nimi nechodil a jejich poddanství zmírnilo to mé, nebo protože jsme si to trápení rozdělili. Přestěhovali jsme se ještě několikrát a vždy jsme bydleli spolu s otcem, až jsme nakonec zakotvili v domě Alessandra Cardana, poblíž pekařství Bossiů. Mezi příbuzenstvem byli ještě dva další moji bratřenci, synové jedné z otcových sester, Evangelista z řádu svatého Františka, kterému bylo jedenadvacet, a Ottone Cantieri, výběřčí daní. Ten zamýšlel prohlásit mě před svou smrtí za svého dědice. Otec to však odmítl, protože nepokládal ten majetek za řádně nabytý, a tak jej rozdělil podle svého uvážení Ottonův bratr, který ho přežil.

Když mi bylo devatenáct, odebral jsem se na pavijskou univerzitu,⁵ spolu s Ambrogem Targou. Pobýval jsem tu i rok následující, ale bez přítele, který se vrátil, až když mi bylo jedenadvacet. Toho roku jsem měl několik akademických disputací a vykládal jsem na univerzitě Euklida. Několik dní jsem přednášel dialektiku v zastoupení Romola Servity a taktéž – o mnoho déle – elementární filosofii za jistého medika Pandolfa. Po dvaadvacátém roce mě války, jež tvrdě sužovaly naši zemi, přiměly vrátit se do vlasti. Na počátku roku 1524 jsem pak odešel do Padovy,⁶ štěstěna však chtěla, abych na konci školního roku, to jest v srpnu, putoval spolu s Giananagem Coriem do Milána, kde ležel můj otec,

3 Fazio Cardano byl přesvědčen, že je jako Sokrates obdařen démonem (Sokratovým daimonionem).

4 Francouzi porazili Benátčany u řeky Addy 14. května 1509; triumf slavili v Miláně.

5 Accademia Ticinensis (založená v roce 1361), z níž vzešla pavijská univerzita. Právní škola v Pavii existovala od 10. století.

6 Proslulá padovská univerzita byla založena v roce 1222 a pyšnila se řadou velkých jmen. V letech 1592–1610 zde učil Galileo Galilei.

trýzněný poslední nemocí. Ten však, maje na mysli spíše mé než své zdraví, mi přikázal, abych se do Padovy rychle vrátil. Dostatečnou útěchou pro něho bylo vědomí, že se v Benátkách stanu laureátem svobodných umění (jak říkal). Když jsem se tam vrátil, obdržel jsem zprávu, že zemřel, a to devátého dne od chvíle, co se zřekl jídla. Zemřel 28. srpna a potravu přestal přijímat 20., což byla sobota. Ke konci svého dvacátého devátého roku jsem byl zvolen rektorem oné univerzity⁷ a na sklonku následujícího roku jsem byl prohlášen doktorem medicíny. Dostal jsem se na první místo v jediném hlasování, poté co se volba opakovala. Předtím jsem byl odmítnut čtyřiceti sedmi zápornými hlasy, ale poté co nebylo připuštěno třetí hlasování, zjistil jsem, že záporných hlasů je jen devět, tolik, kolik jich bylo předtím v můj prospěch, a příznivých hlasů je nyní čtyřicet sedm, tolik, kolik jich bylo původně záporných. Toto jsou sice nepříliš významné věci, ale zapisuji je v pořadí, jak se staly, abych si je s potěšením přečetl (nepíšu to totiž pro druhé); a pokud se přece jen někdo další uráčí si to přečíst, nechť se dozví, že počátky i výsledky velkých věcí jsou často temné a těm, kdo si to neuvědomují, se snadno může přihodit něco podobného.

Když tedy otec zemřel a já, jedenadvacetiletý, jsem dokončil studia, odebral jsem se do Sakka, města vzdáleného deset mil od Padovy a dvacet pět od Benátek. Vyzval mě k tomu padovský lékař Francesco Buonafede, mně přátelsky nakloněný, a to ne proto, že bych si ho získal dary nebo že bych byl jeho žákem, jak sám veřejně prohlašoval, ale pouze z přirozené dobroty. Pobýval jsem zde, zatímco vlast plenily všemožné bеды. Strašlivý mor v roce 1524, kdy Milán dvakrát změnil pána;⁸ hladomor v letech 1526 a 27, a nadto neúnosné daně a dávky, jež se stěží daly uhradit penězi, oněmi penězi, jichž bylo tolik zapotřebí na obstarání chleba. Také rok 1528 přinesl mor a nemoci vylidňující svět, byť to bylo poněkud mírnější než předtím.

Když v roce 1529 hrůzy války polevily, vrátil jsem se do vlasti. Byl jsem však odmítnut kolegiem fyziků,⁹ od Barbianiů jsem nemohl čekat nic dobrého a matka byla velmi nepřijemná; raději jsem znovu zamířil do Sakka. Ale neprovázelo mě tentokrát štěstí. Narazil jsem na samé obtíže, námahu a zmatky, zachvátil mě kašel a tabefakce,¹⁰ empyema¹¹ z hrubé smrduté humorální šťávy, takže jsem se začal ubírat tam, odkud se nikdo nevrací. Nemoc jsem však přestál díky slibu

7 Ještě jako student. Pokud tomu tak vskutku bylo, muselo jít o neformální jmenování. V letech 1508–1515 byla univerzita kvůli válce zavřena, od roku 1526 byl volen jen prorektor.

8 Do roku 1512 byl milánským vévodou francouzský král Ludvík XII. Poté co švýcarské vojsko vyhnalo Francouze z Lombardie, na milánský trůn dosedla v osobě vévody Maximiliana, syna Ludovika II. Mora, znovu sforzovská dynastie. V roce 1515, po bitvě u Marignano, Maximiliana znovu nahradil francouzský král (František I.). Ten zde vládl do roku 1521, kdy na vévodský trůn dosadil španělský král Karel Habsburský znovu Sforzy (Franceska II.).

9 Kolegium milánských lékařů (profesní sdružení).

10 Tabefakce (z lat. tabes – tuberkulóza) – hubnutí, chřadnutí, úbytek.

11 Empyema – absces vzniklý v přirozené tělesné dutině.

Svaté Panně a koncem svého jedenatřicátého roku jsem si vzal za ženu Lucii Bandarinovou z městyse Sacco. Až do toho dne jsem pozoroval, že z věcí, jež jsem podnikl před úplňkem – byť bezděčně –, čtyři přinesly výborný výsledek. Tam, kde si ostatní zoufají, jsem se začal kojít naději; říkám tomu, že štěstěna se zastavila na prahu. Také zjišťuji, že až do čtyřicátého roku jsem všechny cesty započínal v únoru. Má žena mi po dvou potratech darovala tři děti, dva chlapce a mezi nimi jedno děvčátko. V dubnu onoho roku, který následoval po svatbě, jsem odejel do Gallarate a tam jsem setrval devatenáct měsíců, abych si upevnil zdraví. A přestal jsem být chudý, neboť mi nic nezbylo.

Díky laskavosti správců milánského špitálu a pomoci urozeného Filippa Archinta,¹² později proslulého řečníka, jsem začal veřejně přednášet matematiku. Bylo mi tehdy třiatřicet let. Po dvou letech mi byla nabídnuta profesura v Pavii, ale nepřijal jsem ji, protože jsem nemohl doufat, že bych za to byl placen. Téhož roku, to jest 1536, jsem odjel do Piacenzy, kam mě zval Archinto, který ještě nebyl kněz, ale nakonec ani ze služby papeži nic nebylo. Prostřednictvím Lodovika Biraga,¹³ kapitána pěchoty francouzského krále v Itálii, mi činil nabídky také Brisacco,¹⁴ místokrál Francouzů, který měl ve zvláštní oblibě literáty, ale ani toto nikam nevedlo. Po jednáních s kolegiem následujícího roku 1537 jsem z něho byl vyloučen; zato v roce 1539 jsem byl mimo veškeré očekávání přijat na základě přímluvy Sfondrata¹⁵ a výtečného Franceska della Croce.¹⁶ Nevykonával jsem nicméně v Miláně lékařskou praxi před rokem 1544, a ani potom jsem ji nevykonával dlouho, neboť v následujícím roce mi strhli dům a já musel přijmout profesorské místo v Pavii. Neměl jsem sice konkurenty, ale také nestálo za to přepočítávat plat. Proto když mi bylo čtyřicet pět let, odešel jsem a ubytoval jsem se v Miláně spolu se svým prvorozeným, kterému tehdy šlo na jedenáctý rok. Děvčeti bylo devět a malý Aldo měl dva roky.

Tehdy, v létě roku 1546, mi také kardinál Morone¹⁷ (jehož slavné jméno tu uctivě připomínám) nabídl, abych za podmínek, jež vůbec nebyly špatné, vstou-

12 Filippo Archinto (1500–1558), Cardanův dlouholetý přítel. Vystudoval práva v Padově a nastoupil pak skvělou církevní dráhu: Pavel III. ho jmenoval velitelem města Říma a biskupem z Borga San Sepolcro a Saluzza, Pavel IV. arcibiskupem milánským. Později předsedal tridentskému koncilu a podporoval začátky Tovaryšstva Ježíšova. Portrétoval ho Tizian.

13 Lodovico (nebo Luigi) di Birago, pán Ottobiana (1509–1572), italský voják, od roku 1564 naturalizovaný Francouz. Svou kariéru započal ve vojsku Giovannihho dalle Bande Nere, později bojoval ve francouzských službách pod maršálem de Brissac.

14 Charles de Cossé, hrabě de Brissac (1505–1536), důstojník, od roku 1550 „maréchal de France“.

15 Francesco Sfondrati (1493–1550), původně učitel na univerzitách v Pavii, Bologni, Římě a Turíně, Cardanův vlivný přítel, pozdější velitel Sieny a kardinál, otec papeže Řehoře XIV.

16 Francesco della Croce, přítel Sfondratiho, právník a matematik, člen kolegia fyziků v Miláně.

17 Giovanni Girolamo Morone (1509–1580), milánský rodák, padovský student, ve dvaceti letech byl Klimentem VII. jmenován monenským biskupem a v roce 1542 získal od Pavla III. kardinálský klobouk. Dvakrát předsedal tridentskému koncilu a po smrti Pia IV. byl jedním z kandidátů na uprázdněný stolec. Byl Cardanovým dlouholetým přítelem.

pil do papežových služeb.¹⁸ Já však, který jsem, jak řečeno, harpokratik, jsem uvážil, že papež je už sešlý a že tato zeď se hroutí. Říkal jsem si: mám měnit jisté za nejisté? V té době jsem dost nechápal, jak počestný muž je Morone a jak štedrý je rod Farnese. Byl jsem ovšem také od roku 1542 vázán přátelstvím s knížetem Istonem,¹⁹ od něhož jsem už leccos dostal, a pokud bych nepřijal tuto nabídku, dal by nejspíš ještě více. Když uběhlo léto, vrátil jsem se proto na profesorské místo v Pavii. Tam mi laskavým zprostředkováním mého přítele slavného Andrey Vesalia²⁰ nabídl dánský král osm set scudů ročně a odškodnění v naturáliích. Nicméně jsem také odmítl, jednak pro škodlivost klimatu, jednak pro novoty, jež tam byly zavedeny v církevní praxi. Usoudil jsem, že buď bych tam byl špatně přijat, nebo bych se musel zřeknout zákonů a zvyků své země a svých předků.

Když mi bylo padesát a zase začínaly tahanice o můj plat, zůstal jsem v Miláně. Tam se mi následujícího února (1552) naskytla možnost odebrat se do Skotska.²¹ Na cestu tam by mi bylo vyplaceno padesát francouzských zlatých écu, a poté co bych byl nepřítomen tři sta jedenáct dní, dostal bych dalších tisíc dvě stě na zpáteční cestu, a kdybych ustoupil naléhání a zůstal tam déle, dostal bych ještě více. Odmítl jsem ještě výhodnější nabídky, kterých se mi dostalo krátce předtím: například tu od francouzského krále, jemuž jsem nevyhověl z obavy, že vzhledem k válkám, jež tehdy zuřily mezi oběma mocnáři, tím urazím císařské;²² a také tu, jež mi před nedávnem přišla od dona Ferranda, strýce mantovského vévody, když jsem se vracel z návštěvy u něho. Výše zmíněná nabídka byla ovšem výhodnější, třebaže nepřijemná tou velkou dálkou: byl bych hostem skotské královny,²³ která mi byla vděčná, že jsem se postaral o jejího švagra a že se mi podařilo ho vyléčit, třebaže bylo možno dát pouze naději, a nikoli slib uzdravení.

Vrátil jsem se tedy v roce 1559 znovu do Padovy a pobyl jsem tam do roku 1562. Krátce po návratu mě dostihla zpráva, že jsem ztratil syna.²⁴ V naposledy zmíněném roce jsem na pozvání odešel do Bologne a pokračoval jsem tam ve své profesi do roku 1570. Toho roku 6. října jsem byl zatčen a držen ve vězení

¹⁸ Pavel III. (1534–1549).

¹⁹ Kníže z Istonu: Alfonso d'Avalos, markýz z Pescary a Vasta (1502–1546), kondotiér španělsko-italského původu, bratranec Ferranta d'Avalos, manžela Vittorie Colony. V roce 1538 nahradil druhého milánského guvernéra Marina Caracciola. Svým zájmem o hudbu a literaturu si získal italské literáty.

²⁰ Andreas Vesalius, vl. jm. Andries van Wesel (1514–1564), zakladatel moderní anatomie. Jeho hlavním dílem je spis *Seďm knih o stavbě lidského těla* (De humani corporis fabrica libri septem, Basilej 1543). Později se stal osobním lékařem císaře Karla V. a jeho syna Filipa II. Benátčané mu nabídli profesuru anatomie na universitě v Padově, on však zahynul při ztroskotání lodi, na níž se vracel z poutě do Svaté země.

²¹ Léčit astma Johna Hamiltona, arcibiskupa ze St. Andrew, a Hamiltonova bratra, skotského regenta.

²² Francouzský král Jindřich II. a císař Karel V. spolu vedli válku.

²³ Míňna Marie de Guise (1515–1560), skotská královna, regentka v letech 1554–1559, druhá manželka skotského krále Jakuba V. a matka Marie Stuartovny.

²⁴ Cardanův syn Giambattista byl popraven za vraždu své ženy: otrávil ji poté, co zjistil, že žádné z jeho tří dětí není jeho.

až do 21. prosince.²⁵ Vyšel jsem z něho a byl dopraven domů téhož dne – v pátek – a v touž hodinu – večer za soumraku – jako mě z domu odvedli. Nejen že jsem byl připraven o svobodu, ale všechny mé věci byly spravovány erárem. A i když jsem byl propuštěn, mým vězením byl nadále můj dům, takže k sedmdesáti sedmi dnům prvního zadržení bylo nutno přičíst osmdesát šest dní toho druhého, což znamená celkem sto čtyřicet dva dny. Zbývající svobodný čas toho roku (1571) jsem až do konce září, kdy se přiblížily mé sedmdesáté narozeniny, trávil v Bologni; poté jsem se odebral do Říma. Tam jsem dorazil 6. října, když se slavilo vítězství nad Turky.²⁶ Své vyprávění ukončuji ve čtvrtém roce svého římského pobytu a v pátém roce, jenž uplynul od mého uvěznění. Od té doby žiji jako soukromník, nepočítáme-li, že jsem byl 13. září zapsán do kolegia římských lékařů a že mi nyní papež²⁷ poskytuje penzi.

HLAVA V. POSTAVA A TĚLESNÁ KONSTITUCE

POSTAVA STŘEDNÍ; KRÁTKÉ NOHY, ŠIROKÉ POBLÍŽ PRSTŮ a s tak vysokým nártem, že nikdy neseženu boty na míru, nýbrž je musím vždy dát zvláště upravit, aby mi padly. Hruď trochu vpadlá, paže spíše útlé, z rukou je větší ta pravá a klouby jejích prstů jsou takové, že o mně chiromantici říkali, že budu neotesaný a hloupý. Když mě pak poznali, styděli se za to. Na této ruce dlouhá a hluboká čára života, řečená též saturnská; hezká je levá ruka, protože je zaoblená, prsty jsou dlouhé a nehty zářivé. Také krk je spíše protáhlý a jemný, brada je rozdvojená, spodní ret je naběhlý a visí dolů. Oči hodně malé a téměř šilhavé, pokud nejsou upřeny na nějakou věc. Horní víčko levého oka je na povrchu kůže poznamenáno pihou, ale tak malou, že je ji sotva vidět. Čelo je velmi široké a lysé po stranách, tam, kde sousedí se spánky. Kdysi světlé vlasy a vousy časem změnilly barvu, zřetelnější jsou však šediny na bradě než ve kštici. Musím vlasy upravovat nůžkami, stejně jako upravuji vous, před zastřížením rozeklaný, podle tvaru brady. Pokud si všímáš jen části pod bradou, budeš si myslet, že jsem vousatější, než je tomu ve skutečnosti, tak dlouhé a tak husté jsou tam vousy. Mluvím nahlas, a možná příliš, soudě podle toho, že je mi to vytýkáno, ovšem od přátel. Hlas je spíše drsný než zvučný, možná proto, že mluvím spíše hodně než příjemně, ale na průměrnou vzdálenost to nevadí. Pohled je utkvělý, jako u člověka, který přemítá, na kůži se mísí červeně a běl, horní zuby vystupují dopředu, tvář je oválná, byť ne příliš, a tomu odpovídá hlava, která jako by se zužovala směrem k temeni do kulovitěho tvaru. Malý pevný výrůstek se nachází

²⁵ Cardano neříká, proč byl uvězněn; patrně byl obviněn z bezbožnosti.

²⁶ V říjnu 1571 porazil Don Juan d'Austria Turky u Lepanta.

²⁷ Řehoř XIII.

na hranici mezi hrdlem a trupem, a je to cosi dědičného, neboť u matky jsem pozoroval totéž. Ze všeho řečeného vyplývá, že na mně není nic zvláštního: což je do té míry pravda, že mezi četnými malíři, kteří přicházeli z větší či menší dálky, aby mě vportrétovali, nebyl žádný, který by mi připisoval tahy a rysy toho druhu, že bych byl na první pohled na obraze nápadný.

HLAVA X. JAK JSEM ŽIL

URČIL JSEM SI POSLÉZE ŽIVOTNÍ PRAVIDLA, NIKOLI TAKOVÁ, jaká bych chtěl, ale jaká mi byla dovolena. Ne zvolil jsem ovšem to, co se předepisovalo, ale to, co jsem pokládal za nejlepší. Mé způsoby nebyly ani jednotné, ani trvalé, vždyť nám ze všech stran hrozí nebezpečí, tvrdost a nedokonalost; jednal jsem zkrátka podle okolností. Jevil jsem se proto ve srovnání s jinými jako vrtošivý, ba nestálý; neboť tam, kde jsou životní poměry nejisté, je nezbytné zkoušet to všelijak a na různé způsoby. Mým cílem bylo, opakuji, získat si jméno; nikoli bohatství, nikoli zahálčivý život, pocty, úřady nebo moc. Avšak náhoda, události, dobové okolnosti, moji soci a má vlastní nevědomost mezi sebou přímo soupeřili, kdo mi mé plány dříve překaží, a já sám byl naprosto nepřipraven. Rozuměl jsem astrologii a vše nasvědčovalo tomu – a všichni ten názor sdíleli –, že nepřeziji čtyřicátý rok a rozhodně mi nikdy nebude pětáctýřicet. Přemýšlel jsem sice, jak žít lépe, ale jednou nezbytnost, jednou rozkoš, jež se mi nabízely, mě sváděly na šikmou plochu. Protože mé vyhlídky byly špatné, nedbal jsem o vlastní dobro, tápal jsem ve svých úmyslech a ještě častěji hřešil činy. Za těchto okolností nadešel rok, který měl být posledním rokem mého života, totiž rok čtyřicátý čtvrtý. Byl však naopak jeho počátkem.

Na prahu mého života tedy stála rozkoš. Vábily mě k ní věk, povaha, minulé zkušenosti a příležitost. Ráno, pokud jsem musel učit – nejprve v Miláně, pak dlouhá léta v Pavii –, jsem věnoval škole. Pak jsem se procházel ve stínu za hradbami, pak následoval oběd, nato jsem se věnoval hudbě. Načež jsem chodíval do lesů a hájů jen nedaleko za městem a tam jsem rybařil. Studoval jsem, psal jsem a navečer jsem se vracel domů. Šlo to takhle šest let, ale běda, jak praví básník:

*fulsere quondam candidi tibi soles.*²⁸

Nastoupil jsem dlouhou cestu a dostávalo se mi uznání. K čemu mi však byly pocty, peníze, k čemu mi bylo, že jsem byl tehdy oslavován, a všechny další pochybné radosti? Zabloudil jsem a zahynul, má trápení a mé obtíže se znásobily

²⁸ Tehdy ti zářila bělostná slunce (Catullus, 8, 3).

a byly neblahé – jak se říkává – jako stín tisu. Neznal jsem žádné potěšení, jež by nebylo zhoubné. Je ovšem pravda, že v tomto druhu rozkoší nemůže sídlit štěstí; neboť jinak by tyrani, kteří jsou nejvíce vzdáleni blaženosti, byli nejšťastnější. Jako zuřivý býk, který se vrhá se zavřenýma očima, kam ho to nejvíc pudí, nemůže nenarazit na překážku a poté, co udeří rohy, klesá k zemi, i já jsem běžel jako slepý a do všeho jsem vrážel. Klopýtl jsem a upadl: před těmito nehodami jsem však byl svědkem neštěstí svého prvorozeného.

Někteří členové senátu – a nemyslím si, že by chtěli, aby to vyšlo najevo – totiž přiznali, že ho odsoudili přesvědčení, že z toho zajdu žalem, nebo se zblázním, a jen bozi vědí, jak blízko jsem byl obého (o tom však pohovořím na jiném místě). Naštěstí se nestalo ani jedno, ani druhé. Chci, čtenáři, abys poznal – a proto činím tuto odbočku –, jaké to byly časy, jaké mravy! Neboť jsem si jist, že jsem nikoho z nich neurazil, ba že jsem se nikoho nedotkl ani svým stínem. Zvažoval jsem tedy, jak syna hájit. Ale jak bych mohl uspět, když jsem měl proti sobě tak zatvrzelé duše? Nicméně zdeptán myšlenkou na synovu bolest, vylekán tím, co mu hrozí, zkrušen minulostí a v obavách z budoucnosti apeloval jsem na lidskost a nestrannost senátu a připomněl jsem příklady jeho slitovnosti. Ocenil jsem jeho blahovolnost a vzpomněl jsem notáře Giampietra Solaria, který poté co obvinil svého nevlastního syna z pokusu o otrávení sester z manželského lože s cílem stát se jediným dědicem, pokládal za dostatečný trest, bude-li chlapec odsouzen na galéru. Augustus byl chválen, když se zeptal: „Nezabils tedy otce? Jaká krutost zahubit nevinného starého otce skrze osobu jeho syna!“ Je-li řádnost otcova důvodem, aby syn nebyl předhozen šelmám, oč více je hoden soucitu ten, kdo má pykat za čin druhého? A k čemu jsou lidské zásluhy, je-li tak krutě trestána nevinnost, ona zcela jedinečná ctnost? A není snad horší trestat otce utrpením syna, než kdyby měl podstoupit vlastní muka? Budu-li zabít, zahyne jediný muž, muž beztak blízký smrti, muž, jenž už nevydá plody; zabijete-li syna, přetnete veškerou naději následnictví. Představte si u svých nohou celý lidský rod, jak prosí za syna, neboť tak by jednal každý otec. Za mladíka, jež přemohl hněv, poté co čelil všemožným nesnázím, byl uražen na nejcitlivějším místě, byl oklamán manželkou bez věna, mladíka, který si vzal zkaženou a nestydatou ženskou, a to bez otcova vědomí a souhlasu! Co byste dělali vy? Což tak neprosí každý – kromě těch, kdo takové bědy nepoznali? Nikdo není tak zavilým nepřítelem mne a mého syna, aby se neodhodlal darovat život tomu, jehož smrt by i v pekle musela vzbudit soucit.

Toto a ještě jiné věci jsem přednesl před soudem. Pokud by se mi podařilo uchlácholit toho, kdo vznesl žalobu, stačilo by to, aby byl synův život ušetřen. Tomu však zabránila synova hloupost, neboť ten byl zvyklý rozhazovat, co neměl, a žádalo se po něm, co v něm nebylo.

Dost však o tom. Od nejčasnějšího mládí jsem sledoval jeden cíl: jak pečovat o život a jak jej uchovávat. K tomuto cíli vedlo spíše studium medicíny než práva. Medicína byla přiměřenější mým záměrům a týkala se každého a v kterékoli době. Pracovala s argumenty, jež byly lepší než lidská mínění, a vždy se vázala s rozumem a zákony přírody. Proto jsem jí dal přednost před právní vědou. A to tím spíše, že – jak už jsem řekl – jsem nejen pohrdl lichocením přátel právníků, bohatství, poctami, mocí, ale přímo jsem před tím vším prchal. Když můj otec zjistil, že jsem zanechal právnických studií a oddal se filosofii, dal se v mé přítomnosti do pláče. Litoval, že jsem nešel v jeho stopách, neboť práva pokládal za nejvznešenější disciplínu (a často se v tomto ohledu odvolával na Aristotela), nejvhodnější k získání bohatství a vlivu a potažmo k zajištění rodiny. Sám učil na městské škole a už dlouhá léta se těšil příjmu sta scudů, a nyní pochopil, že mi tento úřad nebude moci předat, jak doufal, a že bude muset přenechat následnictví někomu jinému. Litoval také, že nebudou k ničemu přednášky, které si připravil, a že je nebudu používat. Choval bláhovou naději, že jistý věhlas mu zajistí emendace *Komentářů biskupa Jana z Canterbury k optice a perspektivě*. K tomu vyšla tiskem následující báseň:

Hoc Cardano viro gaudet domus: omnia novit
Unus; habent nullum secula nostra parem.²⁹

To lze ovšem chápat spíše jako proctví týkající se někoho, kdo jeho práci dovede dále, než jeho samého, který sice pěstoval s úspěchem – jak mi tvrdili – právní vědu, ale jinak zvládl jen základy matematiky a nic původního nevymyslel, ani si nic neosvojil od Řeků. Což pocházelo spíše z rozmanitosti jeho zájmů a nesoustavnosti jeho studií, než že by ho příroda dostatečně nevybavila, nebo že by byl netečný a jeho úsudek byl chabý. Neměl žádný z těchto nedostatků. Nicméně já jsem byl pevně rozhodnut jít svou cestou a pevně jsem stál na svém, jednak pro své argumenty a pro další důvody, a jednak protože jsem se nebál překážek, zvláště když jsem viděl, že i bez nich se můj otec daleko nedostal.

Přeložil Jiří Pelán

²⁹ Tento rod se těší z Cardana; tento jediný muž / ví vše; náš věk nemá nikoho, kdo by mu byl roven.

MORÁLNÍ SPISY, IDEÁLNÍ PROJEKTY A UTOPIE

∞ BALDASSARE CASTIGLIONE

1478–1525

Rodák z Mantovska, pobyl jako diplomat krátce ve službách milánských Sforzů, pak mantovských Gonzagů, s nimiž je spřízněn rodem své matky, potom – od roku 1504 – Montefeltrů, jejichž vévodský dvůr v Urbinu je vynikajícím renesančním střediskem; jako jejich vyslanec dlí od roku 1513 v Římě u papežského dvora, spřátelen s Bembem, Raffaelem a Michelangelem. Roku 1524 ho papež Kliment VII. vysílá jednat do Madridu s císařem Karlem V. a toto pověření je mu osudem, neboť když císařské vojsko v máji 1527 dobude a vyplní Řím, papež obviní Castigliona, straníka papežského společenství se Španělskem a nenávidníka papežových tehdejších spojenců Francouzů, že ho špatně informoval o španělských úmyslech. Ač ho Karel zahrnuje přízní, umírá Castiglione v Toledu sklíčeností a žalem.

Vše, co Castiglione napsal, básně italské a latinské, zajímavá korespondence, je zastíněno významem knihy *Dvořan* (Il libro del Cortegiano), poprvé vyšlé v úplnosti roku 1528 v Benátkách péčí Bembovou, přeložené brzo do latiny, francouzštiny, španělštiny, jedné z mezinárodně nejdůležitějších knih vrcholící italské renesance. Ve formě rozprávky mezi vynikajícími členy a hosty urbinského dvora – Castiglioni zřejmě tane na myslí vzor dialogů a rozprav Platonových – autor podává v *Dvořanovi* obraz *dokonalého dvorského kavalíra*, představu ideálního typu společnosti své doby. Kniha zůstala příručkou vzorného „savoir-vivre“ pro vyšší vrstvy evropské společnosti i v době barokní. Je to první z děl, jimiž si Evropa definovala ideální typy postupných epoch svého kulturního vývoje, jakými byli např. „rytíř-kráček“ nebo „světec“ ve středověku, anebo později „honnête homme“ klasicismu, osvícenský „schöngest“, předromantická „citová duše“ atd.

Z DVORANA (I, XXIV-XXV; I, XLVI-LI; IV, V-XIII; IV, IXIII-LXX) (Il cortegiano)

Na dialogickém traktátu ve 4 knihách *Dvořan*, ideálním pandánu k Machiavelliho realistické vizi, pracoval Castiglione od roku 1513 a dokončil jej na sklonku života, poté co Vittoria Colonna dala vytisknout ne zcela definitivní verzi v době jeho pobytu ve Španělsku. Vykreslil v něm modelového dvořana na pozadí společenského života na italských renesančních dvorech. Mluvcími dialogů, zasazených do prostředí urbinského dvora Guidubalda da Montefeltro, jsou Elisabetta Gonzagová, manželka urbinského vévody, Otta-

viano Fregoso, janovský patricij a dóže, a Federico Fregoso, arcibiskup salernský, Giuliano de' Medici, vévoda z Nemours a bratr papeže Lva X., Pietro Bembo, Bernardo Dovizi, zv. il Bibbiena, kardinál a komediograf, a další. V první knize jsou probírány vlastnosti dokonalého dvořana: urozenost, zdatnost ve zbrani, půvab a rytířské chování, umělecké a literární školení. Zde také vyjadřuje Castiglione svůj názor na ideální podobu literární italštiny: měla by jí být toskáňština obohacená nejlepšími výrazy užívanými v kultivovaných prostředích mimo Toskánu. Ve druhé knize se hovoří o politické kultuře dokonalého dvořana, o jeho konverzačních schopnostech, eleganci a vtipu. V třetí knize je načrtnut ideál dvorní dámy. Ve čtvrté knize se probírá vztah dvořana ke knížeti; v závěru vkládá Castiglione Bembovi do úst výklad platonické lásky, vedoucí k mravnímu zušlechťení milujícího.

DVOŘANŮV PŮVAB

XXIV

„Jestli se dobře pamatují, opakoval jste, pane hrabě, dnes večer několikrát, že v dvořanově vystupování, pohybech, oblečení, zkrátka v celém jeho chování musí být půvab, a dovozoval jste, zdá se mi, že je to základní podmínka, bez níž všechny jeho vlohy a dobré vlastnosti mají jen malou cenu.¹ O tom myslím lze každého snadno přesvědčit, protože již samo slovo půvab zní našemu sluchu lahodně. A řekl jste, že je to často dar přírody a nebes, a dále, že komu není toto osobní kouzlo dáno, může ho v sobě do jisté míry vypěstovat pevnou vůlí a snahou; šťastlivci, jimž byl již při narození svěřen tak vzácný poklad, jak to u některých vidíme, ti myslím k tomu nepotřebují žádného učitele, blahovolná přízeň nebes je takřka proti jejich vůli povyšuje víc, než si snad sami přejí: všichni v nich nejen nacházejí zalíbení, nýbrž se jim přímo obdivují. O takových případech nemluví, protože není v naší moci získat vlastní silou podobný dar. A pokud jde o ty, k nimž byla příroda tak skoupá, že se mohou naučit půvabu, jen věnují-li tomu námahu, péči a důmysl, rád bych věděl, která věda a jakým způsobem jim umožní získat zmíněný půvab jak při tělesných cvičeních, kde je ho podle vašeho názoru tolik zapotřebí, tak i ve všem ostatním, co dělají nebo říkají. Vychválil jste tuto vlastnost do té míry, že jste jistě v nás všech vzbudil žízňivou touhu si ji osvojit; a v souhlase s úkolem, kterým vás paní Emilia pověřila, jste nyní povinen tuto naši touhu uspokojit a naučit nás tomu.“

¹ Hovoří Cesare Gonzaga (1475–1512), Castiglionův bratranec, voják ve službách Ercola d'Este, Francesca II. Gonzagy, Cesara Borgii a urbínského vévody Guidubalda da Montefeltro, rovněž příležitostný literát. Obrací se k hraběti Ludovikovi z Canossy, papežskému nunciovi u dvora francouzského krále a dalšímu Castiglionovu příbuznému.

XXV

„Nejsem vůbec povinen,“ bránil se hrabě, „naučit vás, jak si osvojit půvab nebo cokoliv jiného, nýbrž vám pouze ukázat, jaký má být dokonalý dvořan. Nikdy bych si netroufal chtít vás té dokonalosti naučit, zvláště když jsem před chvílí prohlásil, že dvořan musí umět zápasit, výborně jezdit na koni a jiné věci, a víte sami, že bych vás jim nedokázal naučit jen proto, že jsem se jim nenaučil sám. Ale tak jako dobrý voják dokáže vysvětlit zbrojíři, jakou zbraň si přeje a že má být pohledná a spolehlivá, ale nedovede mu poradit, jak ji vyrobit, ani jak ji vykovat a zakalit, tak i já možná dokážu vylíčit vám, jaký má být dokonalý dvořan, ale ne vás naučit, co máte dělat, abyste se jím stali. Protože je téměř příslovečně známo, že osobnímu kouzlu nelze naučit, řeknu vám, že kdo si chce osvojit půvab při tělesných cvicích, ovšem za předpokladu, že není od přírody vysloveně nešikovný, musí začít včas a čerpat základní poznatky od nejlepších učitelů; jak důležitý se tento požadavek zdál například Filipu Makedonskému, vidíme z toho, že si přál, aby sám Aristoteles, slavný Filosof a snad největší, jaký kdy na světě žil, poskytl jeho synovi Alexandrovi základní vzdělání. Ze žijících lidí si všimněte, jak hladce a s jakým půvabem provádí všechny tělesné cviky pan Galleazzo Sanseverino, nevyšší štolba Francie,² a to proto, že nehledě k vrozené obratnosti dbal vždy úzkostlivě, aby měl dobré učitele a ve své družině vynikající muže a aby od každého pochytil to nejlepší z toho, co dovedou; jeho výcvik v zápasech, vojenských obratech a zacházení se zbraněmi rozličného druhu vedl nás pan Pietro Monte, který je, jak víte, skutečný a jedinečný mistr co do svrchované lehkosti a síly; a pokud jde o jízdu na koni, zápolení v turnajích a ostatní podobné věci, má vždy před očima vzor těch, kdo ve zmíněných oborech nejvíc prosluli.

XXVI

Kdo tedy chce být dobrým žákem, musí jednak dělat všechno svědomitě a jednak věnovat všechnu péči tomu, aby se podobal svému učiteli, a kdyby to bylo možné, aby se do něj přímo převtělil. A když už dosáhl určitého pokroku, mnoho mu pomůže dívat se na muže zkušené v jednotlivých oborech, hledět se přiučit různým věcem brzy od jednoho, brzy od druhého a přitom se neustále řídit zdravým úsudkem, neboť ten musí mít ustavičně na paměti. Tak jako včela na jarních lukách krade nektar rozmanitým květinám v trávě, tak se musí náš dvořan po kouskách zmocňovat tohoto půvabu a brát si ho od těch, kdo jej po-

² Galleazzo Sanseverino (1460–1525 v bitvě u Pavie), italský kondotier, hrabě z Caiazza a Voghery. Mezi jeho učiteli šermu byl učený Pietro di Monte (1457–1509), jeho přítelem na sforzovském dvoře v Miláně byl Leonardo da Vinci, jeho první choť byla nemanželská dcera Lodovika Mora. Po Lodovikově pádu přešel do francouzských služeb a Ludvík XII. ho roku 1506 jmenoval nevyšším štolbou.

dle jeho názoru mají, od každého nejcennější část; ale nesmí to dělat jako jeden náš přítel, vám všem dobře známý, který se domýšlel, že je neobyčejně podobný králi Ferdinandovi Mladšímu Aragonskému,³ a snažil se ho napodobovat, ale jen v tom, jak každou chvíli zvedal hlavu a křivil ústa, kterýžto zvyk zůstal králi po nemoci; a je hodně takových, co si myslí, že stačí podobat se některému mocnému muži v určité věci, ale často si vyberou právě to, co je u něj jediným zlovykem. Já sám jsem často přemýšlel, odkud se vlastně půvab bere; nemluvě o těch, kterým ho propůjčily hvězdy, vidím zde velmi obecné pravidlo, jež v tom ohledu platí víc než kterékoli jiné pro všechny lidské projevy, pro všechno, co děláme a říkáme: že je totiž nutno se vyvarovat co nejúzkostněji a jako strmému a zrádnému úskalí jakékoli vyumělkovanosti, a abych užil poněkud nezvyklého obratu, vkládat do všeho určité přezírání, jež maskuje umění: tvářit se, jako by nám to, co děláme, nepůsobilo námahu, jako bychom na to téměř ani nemysleli. To je podle mne zdrojem půvabu; každý ví, jak je těžké vymyslet něco nového a pěkného, takže zvládneme-li to lehce, vzbudíme nevšední obdiv; naopak počínat si násilně a jít na věc, jak se říká, s klackem, působí rušivě a snižuje cenu i úctyhodného výkonu. Proto lze říci, že pravé umění je to, které ani jako umění nevypadá; musíme ho proto velmi promyšleně zatajovat, neboť dáme-li ho příliš okatě najevo, ztrácí přitažlivost a lidé si ho pak méně váží. Četl jsem, jak si vzpomínám, že v antické době žili někteří skvělí řečníci, k jejichž fintám patřila mimo jiné snaha vzbudit u posluchačů dojem, že nemají žádné vzdělání; předstíraná nevědomost dávala jejich proslovům zdání prostoty, jako by byly podloženy spíš pozorováním přírody a skutečnosti než uměním a chytrostí; kdyby lidé byli uhadli pravdu, v jejich myslích by vznikly obavy, zda je řečník nechce ošálit. Vidíte tedy, jak na odiv stavěné umění a lopotná snaha olupuje každou věc o půvab. Kdo z vás se nemusí smát, když náš pan Pierpaulo tancuje po svém způsobu; poskakuje, vytahuje se na špičkách, nepohne ani o chlup hlavou, jako by ji měl ze dřeva, a tváří se hrozně soustředěně, jako by počítal kroky? Kdo je tak slepý, aby si neuvědomil, jak je taková nepřírozenost nehezka? Jak půvabná je naproti tomu u mnoha zde přítomných pánů a dam přezíravá nenucenost (tak to mnozí říkají o pohybech těla), s jakou hovoří, smějí se a splývají s tanečním rytmem; a přitom jako by tanci nevěnovali nejmenší pozornost a myslili na něco docela jiného, takže kdo se na ně dívá, má dojem, že ani kdyby chtěli, nemohou udělat chybný krok.“

³ Ferdinand II. Aragonský, zv. Ferrandino (1469–1496), syn Alfonsa II. Aragonského a Ippolity Marie Sforzy, neapolský král roku 1495, sesazený francouzským králem Karlem VIII, pak znovu 1495–1496.

XLVI

„Vytykám Francouzům,“ odpověděl hrabě,⁴ „jejich názor, že literatura je na škodu umění vojenskému, a tvrdím, že právě válečník by měl být vzdělán v písemnictví; proto bych si přál, aby u dvořana byly obě tyto vlastnosti těsně spjaté, tak aby jedna pomáhala druhé, což je velmi prospěšné: to přece neznamená, že jsem změnil názor. Ale jak jsem řekl, nechci se přít, která z nich je záslušnější. Stačí poukázat na to, že spisovatelé a básníci velebí téměř vždy velké muže a slavné činy, které si zasluhují chvály již samy o sobě jako důkaz hrdinovy zdatnosti, jejímž jsou plodem, a kromě toho jsou pro spisovatele důstojným námětem; v tom spočívá krása knih, a to je též zčásti příčinou, proč přetrvávají věky: netěšily by se takové oblibě a úctě, kdyby postrádaly ušlechtilý obsah, byly by nicotné a brzy upadly v zapomnění. Jestliže Alexandr záviděl Achillovi, že ho opěvoval Homér, nelze z toho vyvozovat, že si cenil víc literatury než zbraní. Kdyby si myslel, že ve zbrani zůstává za Achillem o tolik pozadu, o kolik zůstávali v poezii za Homérem všichni, kdo o něm chtěli psát, určitě by si byl mnohem toužebněji přál sám se něčím proslavit nežli psát oslavné verše o jiných. Spíše se domnívám, že to byla nepřímá sebechvála a touha po tom, co podle svého mínění neměl, totiž po svrchovaném mistrovství nějakého autora, a ne po tom, čeho, jak byl přesvědčen, již dosáhl, to jest po proslulosti ve zbrani; proto nazval Achilla šťastným, jako by tím chtěl naznačit, že není-li jeho vlastní udatnost ve světě doposud tak velebena jako statečnost Achillova, proslavená a rozhlášená onou božskou básní, nevzniklo to proto, že by si jeho hrdinství a činy nezasloužily chvály stejně štědré, nýbrž příčiněním Štěstěny, která Achillovi poslala do cesty zázračného pěvce, jenž proslavil jeho skutky; a snad chtěl také pobídnout některého nadaného autora, aby psal o něm, a dát najevo, že by si toho vážil právě tak, jako uctíval a miloval paměti-hodná literární díla; ale o tom jsme již hovořili dost.“

„Dokonce až příliš,“ poznamenal pan Ludovico Pio,⁵ „protože se mi zdá, že nikde na světě není možné nalézt tak velkou nádobu, aby se do ní vešly všechny ty ctnosti, kolik by jich podle vašeho přání měl dvořan mít.“

„Ale pak bude mít,“ ozval se pan Pietro z Neapole,⁶ „kapitán Andrea, co slouží Medicejským a má břich jako bečka, velkou výhodu proti panu Pietru Bembovi.“

4 Ludovico z Canosy.

5 Ludovico Pio (zemřel 1510), kondotiér, bratr Emilie Pii (zemřela 1528), další účastnice rozpravy, vdovy po hraběti Antoniově di Montefeltro.

6 Pietro z Neapole, voják ve službě urbínských vévodů.

XLVII

Všichni se dali smíchu, načer hrabě pokračoval:

„Musíte, milí páni, vědět, že nebudu se svým dvořanem spokojen, dokud z něho nebudu mít muzikanta; to znamená, že musí znát noty a podle nich zpívat a hrát na různé nástroje; protože koneckonců si nelze představit důstojnější a ušlechtilější zábavu pro chvíle odpočinku po práci a k zotavení vyčerpané mysli zejména u dvora, kde hudba přináší každému osvěžení při krušných povinnostech a nadto se zde dělá mnoho pro uspokojení žen, do jejichž něžných a měkkých srdcí harmonie lehce proniká a naplňuje je sladkým roztoužením. Proto není divu, že jak ve starých, tak i v novějších dobách nacházely zalíbení v hudbě, poskytující jejich duším nejlahodnější pokrm.“

K tomu dodal pan Gasparo:⁷

„Připouštím, že hudba stejně jako ostatní lehké zábavy je vhodná pro ženy a snad i pro muže, kteří spíš jen jako muži vypadají, ale rozhodně ne pro ty, kteří jimi skutečně jsou; ti by neměli tak malicherným potěšením rozteskňovat svou mysl a budit v ní tímto způsobem bázeň před smrtí.“

„To neříkejte,“ odpověděl hrabě, „nebo zahrnu hudbu přímo oceánem chvalo zpěvů; připomenu, jak už ve starověku byla hudba vždy oslavována a považována za posvátnou a jak někteří velmi moudří filosofové vyslovili dokonce domněnku, že hudba je podstatou světa, že nebesa vyluzují svým pohybem harmonii, že také naše duše byla stvořena z téže pralátky, a proto se její ctnosti při poslechu hudby probouzejí a hlásí k životu. Alexandra, jak se vypráví, hudba někdy vzrušila tak silně, že takřka proti své vůli vstal od hostiny a běžel k svým vojákům; po chvíli, když hudebník změnil tóninu, se uklidnil a vrátil se od zbraní k hostině. Povím vám, že se i přísný Sokrates v kmetském věku naučil hrát na lyru. A také jsem slyšel, jak si vzpomínám, že Platon a Aristoteles doporučovali, aby vzdělaný muž byl současně hudebník, a mnoha příklady dokládali, jak nesmírnou moc má nad námi hudba a že by se jí měl z mnoha důvodů, které by teď bylo zdlouhavé vypočítávat, učit rozhodně každý již od dětských let, a to nejen několika otřepaným písničkám, jaké někdy slyšíme, ale dostatečnou měrou, aby v nás podněcovala sklon k ctnostným mravům a zvykům, což obšťastňuje naši duši stejně, jako tělesná cvičení zocelují tělo; a že to není ke škodě, ale naopak ku prospěchu jak v míru, tak ve válce. I Lykúrgos ve svých přísných zákonech schvaloval hudbu. Lze se též dočíst, že bojechtiví Lakedaimoňané a Kréťané odcházeli do bitvy provázeni hrou na lyru a jiné blahodárné nástroje: mnoho vynikajících antických vojevůdců, například Epameinondas,⁸ pěstovalo hudbu, a ti, kteří se v ní nevyznali, jako

⁷ Gaspare Pallavicino (1486–1511), literát z janovské patricijské rodiny.

⁸ Epameinondas – vojevůdce a státník thébský, 4. stol. př. Kr., vítěz nad Spartou.

Themistokles,⁹ se těšili mnohem menší vážnosti. Nečetli jste, že mezi prvními předměty, které starý kentaur Cheiron učil mladičkého Achilla (dělal mu přece chuť skoro od narození), byla hudba a že si ten moudrý pěstoun přál, aby ruce, jež měly později prolít tolik trojské krve, uměly rozezvučet struny lyry?¹⁰ Proč by se měl tedy kterýkoli voják stydět napodobit Achilla vedle mnoha jiných slavných válečníků, kteří by si zaslouhovali zmínky? Dopřejte proto našemu dvořanovi hudbu, jež zušlechťuje lidské duše a často zkrátí i divoké šelmy; když někdo nedovede vychutnat hudbu, je jisté, že má v duši nelad. Jakou má hudba sílu, vidíte nejlépe z toho, že přiměla rybu, aby vzala na hřbet člověka a plula s ním po běsnícím moři.¹¹ Zaznívá v posvátných chrámech, když vzdáváme chválu a dík Bohu, a lze věřit, že je mu milá a že nám ji seslal jako dar pro slastnou úlevu v našich trampotách a starostech. Dělníci na poli pod žhavým sluncem se často snaží oklamat únavu a trýzeň svým drsným vesnickým zpěvem. Jím prostá venkovanka, jež vstala před rozbřeskem dne, aby předla a tkala, zahání spánek a zpřijemňuje si práci; je radostným rozptýlením pro ubohé námořníky po dešti, větru a bouři, utěšuje unavené poutníky na svízelných dlouhých cestách a často též žalostné trestance v řetězech nebo kládě. Sama příroda, aby dokázala, že zpěv, třeba nepěstěný, je nesmírnou útěchou v lidských bédách a žalech, naučila mu naše chuťvy jako nejlepšímu léku proti ustavičnému pláči malých dětí: píseň je ukolébá do klidného, posilujícího spánku, v němž zapomenou na slzy, tak vlastní lidskému plemeni a dané nám již v nejranějším věku jako předzvěst budoucího strastiplného života.“

XLVIII

Hrabě se na chvíli odmlčel, čehož využil pan Iuliano de' Medici:

„Nesdílím názor pana Gaspara,“ řekl. „Podle mne je hudba z důvodů vámi uvedených i mnoha jiných pro dvořana nejen ozdobou, ale přímo nezbytností. Jen bych si přál, abyste nám vysvětlil, jakým způsobem, kdy a při jaké příležitosti je třeba uplatňovat tuto dovednost a všechny ostatní, které jste mu přiřkl; neboť mnohá věc sama o sobě pěkná, použijeme-li ji v nevhodnou chvíli, ztrácí na účinku, a naopak jiná, které přikládáme málo váhy, sklídí pochvalu, pochlubíme-li se s ní v pravý čas.“

XLIX

„Dříve než věnujeme pozornost této věci,“ odpověděl hrabě, „chci se zmínit o jiné znalosti, kterou by náš dvořan v žádném případě neměl zanedbávat, jelikož je podle mého mínění velmi důležitá: měl by totiž umět kreslit a vyznat se

⁹ Themistokles (524–459 př. Kr.), vůdce Athén v době řecko-perských válek.

¹⁰ Výše uvedené příklady jsou brány z Cicerona, Plinia, Quintiliana, Plutarcha a Valeria Maxima.

¹¹ Řeckému hudebníku a básníku Ariónovi (7. stol. př. Kr.) při plavbě naslouchali delfini. Když se ohrožován spouštějícími vrhl do rozbourěného moře, odnesl ho delfin na svém hřbetě.

taky ve vlastním umění malířském. Nedivte se, že se přimlouvám za něco, co nám dnes možná připadá podružné a nepříliš vhodné pro šlechtice; ale četl jsem, jak si vzpomínám, že se ve starých dobách, zejména v celém Řecku, vyžadovalo, aby se děti z urozených rodin ve škole věnovaly malbě jako ušlechtilému a prospěšnému předmětu, který rovněž patřil k prvnímu stupni svobodných umění; později bylo stanoveno veřejným ediktem, že se jí nesmí učit otroci. Také u Římanů bylo malířství ve velké úctě, z něho odvozoval svůj přídomek neobyčejně vznešený rod Fabiů a první z nich byl Fabius řečený Pictor, neboť byl vskutku znamenitým malířem tak zaníceným pro toto umění, že když vyzdobil freskami stěny chrámu bohyně Saluty, napsal pod ně své jméno; třebaže se narodil v tak skvělé rodině, z níž pocházelo mnoho mužů, jimž byl svěřen úřad konzula a povolen triumfální průvod a jiné pocty, a třebaže vynikal jako literát a zkušený právník a byl uznáván též jako řečník, byl toho názoru, že může zvýšit lesk svého jména, když připomene budoucím pokolením, že byl také malíř. Mnoho a mnoho dalších mužů z významných rodin proslulo v tomto umění, které již samo o sobě ušlechtilé a důstojné, nám může být rovněž velmi užitečné především ve válce k zakreslení krajiny, řek, vesnic, mostů, hrazených míst, pevností a mnoha jiných věcí, neboť i když si je dobře zapamatujeme, což není snadné, nemůžeme je ukázat jiným. Kdo si neváží tohoto umění, je dle mého názoru velmi pošetilý; vždyť celý svět, který vidíme kolem sebe, s širou oblohou posetou zářícími hvězdami, uprostřed pak země obklopená moři, zbrázděná horstvy, údolími a řekami, ozdobená různými stromy, čarovnými květy a travinami, je jakoby velké vznešené malířské dílo stvořené Bohem a přírodou; kdo je dovede napodobit, zdá se mi hoden nemalé chvály; je k tomu ovšem třeba znát mnoho věcí, jak dobře ví, kdo to zkoušeli. V antických dobách si lidé nesmírně cenili umělců i umění, a proto dosáhlo té svrchované dokonalosti; nesporně to dokazují antické mramorové a bronzové sochy, které můžeme vidět ještě dnes. Malířství se sice liší od sochařství, ale to i ono vzniká z téže předlohy, a tou je dobrá kresba. A tak jako jsou starověké sochy nebesky krásné, lze věřit, že právě takové byly i obrazy, tím spíš, že se v nich lépe uplatňuje umělcova dovednost.“

L

Paní Emilia se obrátila k panu Joanu Cristoforovi,¹² který zde seděl mezi ostatními.

„Co tomu říkáte? Souhlasíte, že se v malířství lépe uplatňuje dovednost než v sochařství?“

¹² Gioan Cristoforo Romano (1456–1512), římský sochař a sběratel, znalec orientálního umění.

„Já, vzácná paní, naopak soudím,“ odpověděl Joan Cristoforo, „že sochařina je namáhavější, vyžaduje větší zručnosti a je hodnotnější než malířství.“

„Sochy déle vydrží,“ pravil hrabě, „a z tohoto hlediska snad lze připustit, že jsou hodnotnější; jsou určeny pro trvalou památku a vyhovují tomuto účelu lépe než obrazy; ale jak malířství, tak sochařství slouží vedle toho k výzdobě, a v tom ohledu patří malířství prvenství; obrazy nejsou sice tak věkovité, lze-li použít tohoto výrazu, jako sochy, ale i ony vydrží dost dlouho a pokud nevyblednou, jsou mnohem krásnější.“

„Myslím si opravdu,“ namítl Ioan Cristoforo, „že mluvíte proti svému přesvědčení; a děláte to, abyste se zavděčil svému příteli Raffaelovi,¹³ patrně se vám zdá, že mistrovství v malbě, které u něho shledáváte, je tak svrchované, že sochařství nemůže takového stupně dosáhnout. Ale uvědomte si, že vaše chvála patří umělci, ne umění. Zdá se mi správné, co jste řekl, že totiž obě tato umění jsou dovedným napodobením přírody, ale nechápu, jak můžete tvrdit, že mramorová nebo bronzová socha, jejíž všechny údy jsou oblé a tvarem i rozměry odpovídají skutečnosti, napodobuje přírodní výtvoř méně dokonale než obraz, kde vidíme jen plochu a na ní barvy snaží se oklamat náš zrak; snad mi nechcete dokazovat, že zdát se je bližší pravdě než být. Kromě toho soudím, že sochařství je obtížnější; uděláme-li chybu, nelze ji napravit, mramor se nedá slepovat, musíme tesat novou sochu; a to se při malování obrazu nemůže stát, tam je možné tisíckrát měnit, něco přidat, něco ubrat a ustavičně zlepšovat.“

LI

Hrabě se bránil smíchem:¹⁴

„Nechci vůbec lichotit Raffaelovi, a nesmíte mě považovat za takového hlupáka, že bych neznal vynikající díla Michel Angela, vaše i ostatních; a mluvím o umění, ne o umělcích. Máte pravdu, že obě tato umění jsou napodobením přírody, ale není pravda, že obrazy jsou jen zdáním a sochy skutečností; jsou sice ze všech stran oblé, jako v životě, kdežto obraz vidíme jen jako plochu, ale chybí jim mnoho, co nechybí malbě, především světla a stíny; pleť vyznačuje jiné světlo a mramor také jiné, malíř ji může podle potřeby vystihnout světlejším nebo tmavším odstínem, což sochař nemůže. Malíř sice nevytváří oblou postavu, ale naznačí oblost svalů a údů tak obratně, že si v duchu představujeme i ty části, které nevidíme, a věříme, že i ty zná a dovedl by je namalovat. Je třeba větší dovednosti k správnému napodobení údů, které naše oko podle zákonů perspektivy vnímá jako kratší a menší; a s pomocí perspektivy můžeme promyšlenými čarami, barvami, světly a stíny znázornit na svislé ploše zdi předměty

¹³ Raffael byl především blízkým přítelem Castiglionovým; dochovaly se jejich dopisy.

¹⁴ Hovoří Ottaviano Fregoso.

ve vodorovné poloze nebo v dálce, více či méně, jak si přejeme. Připadá vám snadné napodobit přirozenou barvu lidské pleti, šatů a jiných barevných věcí? To není v silách sochařových, nemůže vyjádřit půvab černých nebo modrých očí ani kouzlo láskyplného pohledu. Nemůže vystihnout barvu světlých kadeří, lesk zbraní, tmavou noc, bouřku na moři, klikaté blesky, hořící město nebo zrození růžové jitřenky v doprovodu zlatých a purpurových paprsků; zkrátka není s to ukázat oblohu, moře, zemi, hory, lesy, louky, sady, řeky, města ani budovy; to všechno malíř dovede.“

DVOŘAN A VLADAŘ

V

„Cílem dokonalého dvořana by mělo podle mne být (a o tom se zde dosud nemluvilo) získat díky vlastnostem přisouzeným mu těmito pány upřímnou blahovůli a náklonnost vladaře, jemuž slouží, tak aby s ním mohl mluvit a také mluvil bez obalu a podle pravdy o všem, co by vladař měl vědět, a aby se přitom nemusil bát, že se mu znelíbí; a pozná-li, že se jeho pán chystá k nedůstojnému skutku, musí mít dost odvahy mu odporovat, využít přízně získané svými dobrými vlastnostmi, odvrátit ho od špatného úmyslu a přivést na cestu ctnosti; je-li dvořan řádný muž, jak si přejí tito páni, je-li bystrý, milý, moudrý, znalý literatury a mnoha jiných věcí, dokáže při každé příležitosti obratně přesvědčit svého pána, kolik úcty a užitku přinese jemu a celému jeho rodu spravedlnost, štedrost, velkorysost, lidumilnost a ostatní ctnosti, jež mají zdobit dobrého vladaře, a naopak jaká hanba a škoda mu vzejde, jestliže se jim zpronevěří.

Proto soudím, že jsou-li hudba, slavnosti, hry a jiné zábavy jakoby květem, pak přemluvit vladaře k dobrým činům je skutečným plodem dvořanského umění. Při této záslužné snaze je důležité zaprvé zvolit pro svůj záměr cíl vskutku ušlechtilý, zadruhé najít vhodné prostředky jak vytčeného cíle dosáhnout; a je jisté, že kdo má v úmyslu starat se, aby se kníže nedal nikým oklamat, aby nepopřával sluchu podlézavcům, pomlouvačům a lhářům, aby chápal, co je dobré a co špatné, a to prvé miloval a druhé nenáviděl, ten sleduje cíl opravdu výtečný.

VI

Vhodným prostředkem k dosažení tohoto cíle mohou myslím být právě vlastnosti přiřčené dvořanu těmito pány. K největším chybám, které dnes vidíme u mnoha našich knížat, patří nevědomost a domýšlivost; a kořenem obou těchto jejich chyb je lež; Bůh i lidé právem nenávidí toto zlo škodící vladařům víc než všem ostatním; neboť panovníci postrádají víc než cokoli jiného právě to, čeho by měli mít nadbytek, to jest mužů, kteří by jim říkali pravdu a radili k dobrým skutkům; nepřátelé

k nim nechovají dost lásky, aby jim tuto službu prokazovali, mají naopak radost, když vladař žije zlotřile a nesnaží se polepšit; na druhé straně se ho neodvažují veřejně hanět ze strachu před trestem; z přátel pak jen nemnozí mají ke svému pánovi volný přístup a ostýchají se mu vytýkat chyby stejně otevřeně jako soukromým osobám a často, aby získali přízeň, dbají jen na to, aby navrhovali věci, které by se mu líbily, i když jsou špatné a nečestné; takže z přátel se stávají pochlebníci, zneužívají příležitost, kdy s pánem mohou důvěrněji hovořit, slovy i skutky mu ustavičně lichotí, přičemž je jim dobrá každá lež, takže vladař nezná pravdu nejen o tom, co se děje kolem něho, ale ani sám o sobě; a dá se říci, že to je ze všech lží ta největší a nejhorší, protože nevědomý duch klame a obelhává sám sebe.

VII

Tak se stává, že páni nejen neznají o ničem pravdu, ale zpítní naprostou svobodou jednání, kterou s sebou vlada přináší, a přemírou zábav, utápějí se v požitcích a žijí v trvalém klamu s duchem zkaženým vědomím, že je všichni na slovo a s velkou úctou poslouchají a téměř zbožňují, že jim nikdo nic nevytýká, ba ani neodporuje, a jejich nevědomost vrcholí v nebetyčné samolibosti, takže už neuznávají mínění a rady nikoho ve svém okolí; a protože věří, že vládnout je docela snadné, že to nevyžaduje žádné vědy ani umění, že stačí síla, nestarají se o nic jiného než o udržení dosavadní moci a domnívají se, že štěstí spočívá v pocitu, že člověk může mít to, co chce. Proto někteří podceňují rozum a spravedlnost a zdá se jim, že kdyby se jimi řídili, znamenalo by to pro ně přítěž, která by je mohla ujařmit a zkazit jim potěšení z neomezené panovnické moci, že by jejich vláda nebyla úplná, kdyby měli poslouchat, co jim káže povinnost a čest, neboť kdo poslouchá, není skutečným pánem. Věrní těmto zásadám a zaslepeni falešným sebevědomím, namlouvají si, že získávají mezi lidmi vážnost panovačnou tváří a přísnými způsoby, slavnostním rouchem, zlatem a šperky a tím, že se téměř nikdy neukáží na veřejnosti, a že je proto poddaní budou považovat skoro za bohy; ale podle mého názoru se podobají spíš těm kolosům vystaveným loni v Římě na Agonském náměstí,¹⁵ zvenčí vypadali jako velikáni a triumfální koňská spřežení, ale uvnitř byli vycpáni koudelí a hadry. A vladaři toho druhu jsou na tom ještě hůř, ty obrovské sochy se drží svou vlastní tíhou pevně na nohou, kdežto oni postrádají jakékoli rovnováhy, stojí na nepřiměřeném, vratkém podstavci a jejich vlastní tíha, lze-li tak říci, je strhuje a z jedné chyby upadají do chyb tisícerych, neboť nevědomost provázená domněním, že se nemohou mýlit a že zdrojem jejich moci je jejich vlastní zdatnost, je pohánějí, aby se všemi prostředky, spravedlivými či nespravedlivými, snažili bezostyšně dobývat, co mohou.

¹⁵ Agonské náměstí – Piazza Navona.

VIII

Kdyby měli dost soudnosti, aby pochopili a dělali to, co je pro ně lepší, usilovali by stejně o to, aby nemuseli vládnout, jako usilují o vládu, uvědomili by si, jak je trapné a nebezpečné, když poddaní, kterým je třeba vládnout, jsou moudřejší než panovníci, kteří mají vládnout. Neznalost hudby, tance nebo jízdy na koni nikomu neškodí, a přece, kdo není hudebník, ostýchá se, neodvažuje se zpívat na veřejnosti, kdo neumí tancovat, netančí, a kdo se neudrží v sedle, stydí se jezdit na koni; když ale někdo nedovede vládnout lidu, jeho neznalost zavíní neštěstí, smrt, zkázu, požáry a pohromy a je to bez nadsázky nejzhoršivější mor na světě, a přece se někteří zcela neschopní vladaři nestydí spravovat stát, a to ne před očima čtyř či šesti dvořanů, ale před zraky celého světa; a jelikož zaujímají tak vysoké postavení, neujde pozornosti žádná jejich vada nejen velká, ale ani ta nejmenší; tak například lidé vytýkali Kimonovi, že miluje víno, Scipionovi, že dlouho spí, Lucullovi jeho nákladné hostiny.¹⁶ Ale dejbůh, aby tito dnešní naši vladaři vedle svých slabých stránek vynikali též tolika ctnostmi jako ti antičtí, kteří i když se v něčem mýlili, nebrali na lehkou váhu připomínky a ponaučení rádců podle jejich mínění sdostatek moudrých, aby tyto omyly uvedli na pravou míru, a naopak hleděli řídit se v životě příklady proslulých mužů; Epameinondas příkladem Lysia Pythagorejského, Agesiláos příkladem Xenofontovým, Scipio Panaitiovým;¹⁷ a mohli bychom jmenovat nepřeberné množství dalších. Kdyby však některým našim současným vladařům chtěl nějaký přísný filosof nebo kdokoli jiný nezastřeně a bez okolků ukázat tvář skutečné ctnosti, naučit je řádným mravům a jak má vypadat život dobrého knížete, jsem přesvědčen, že by se od něj s hrůzou odvrátili jako od zmije nebo by se mu vysmáli jako nejbídnějšímu šaškovi.

IX

Proto dnes, kdy jsou vladaři zkaženi špatnými návyky, nevědomostí a klamnými představami o sobě samých, kdy je tak nesnadné poučit je o pravdě a přimět k ctnostnému životu a kdy se tolik lidí snaží vetřít do jejich přízně lží, lichocením a jinými nečestnými prostředky, je povinností dvořana tak ušlechtilých způsobů, jaké mu přisoudili hrabě Ludovico a pan Federico, postarat se, aby získal blahovůli svého vladaře a naklonil si jeho mysl tak, aby k němu měl volný a bezpečný přístup a mohl s ním otevřeně hovořit o všech záležitostech, aniž se mu zprotivil; bude-li takový, jak jsme ho vylíčili, bude mít kdykoli možnost svému pánu obrat-

16 Kimon, syn Miltiádův, athénský vojevůdce 5. stol. př. Kr.; Scipio Africanus, římský vojevůdce, roku 183 př. Kr. vítěz nad Hanibalem a Kartágem; Lucullus, římský vojevůdce 1. století př. Kr., protivník Mithridatův.

17 Epameinondas – viz pozn. 7; Lysias, jeho přítel, athénský řečník a filosof, odpůrce tyranů; Agesiláos, spartský král, zachránce státu, poraženého Epaminondou; Xenofon, žák Sokratův, athénský vojevůdce, filosof a historik; Panaitios, stoický filosof z Rhodu, 2. stol. př. Kr.

ně vyjevit pravdu o všech věcech a kromě toho v něm krok za krokem probouzet smysl pro řádné chování, naučit ho důslednosti, síle, spravedlnosti a umírněnosti a ukázat mu, jak sladké pocity se skrývají za troškou hořkosti, která je zpočátku údělem každého, kdo se rozhodl bojovat proti neřestem; ty jsou vždy škodlivé, budí odpor, nesouhlas a rozhořčení, stejně jako ctnosti jsou prospěšné, chvályhodné a blaží naše srdce; aby v knížeti probudil touhu po ušlechtilosti, musí mu stavět před oči příklady slavných vojevůdců a jiných výtečných mužů, jejichž mramorové, bronzové a někdy i zlaté sochy umísťovali ve starověku na veřejných prostranstvích jako pobídku pro ostatní, aby si také oni, vedeni šlechtinou závistí, hleděli vydobýt slávu.

X

Tímto způsobem může vladaře vést po trnité cestě ctnosti, zkrášlí-li ji jakoby stinným větrovím a posype pestrými květy, aby mu zpříjemnil nevábnou a namáhavou chůzi, k níž nemá dost sil, a to brzy hudbou, brzy leskem zbraní a jízdou na koni nebo verši a hovorem o lásce, a bude-li všemi prostředky, o nichž mluvili tito pánové, stále zaměstnávat jeho mysl počestnými zábavami a přitom mu, jak jsem řekl, spolu s příjemným rozptýlením ustavičně vštěpovat též některé ušlechtilé zvyky a klamat ho blahodárným klamem jako prozíraví lékaři, kteří často, chtějí-li podat nemocným a příliš rozmazleným dětem hořký lék, nanesou na okraj sklenice sladký sirup. Obestře-li dvořan vždy, všude a při každé příležitosti svého pána závojem radovánek, dosáhne svého cíle a bude hoden větší chvály a odměny, než kdyby vykonal jakýkoli jiný znamenitý čin; neboť nic nepřináší všem lidem větší prospěch, než mají-li dobrého vladaře, a nic jim neškodí víc, než je-li vladař špatný; proto si nelze představit přísnější a neúprosnější trest, než jaký by zasluhovali licoměrní dvořané, kteří zneužívají svých schopností a roztomilých způsobů k špatnému cíli, snaží se jimi získat přízeň svých pánů, kazí je, svádějí z cesty ctnosti a ponoukají k neřestem; o nich lze říci, že smrtelným jedem otravují ne pouze nádobu, z níž se napije jedna osoba, ale celý pramen sloužící veškerému.“

XI

Pan Ottaviano se odmlčel, jako by už dál nechtěl pokračovat, a pan Gasparo poznamenal:

„Mně se nezdá, pane Ottaviano, že by se někdo mohl naučit té ušlechtilosti, sebeovládání a jiným dobrým vlastnostem, které má dvořan vštěpovat svému pánovi; těm, kdo je mají, je darovala příroda a Bůh, a že je tomu opravdu tak, vidíte z toho, že se žádný zlotřilý, špatný, náruživý a nespravedlivý člověk na světě nepřizná k svým nectnostem; i toho největšího bídáka těší, když ho lidé

považují za spravedlivého, zdrženlivého a řádného; nebylo by tomu tak, kdyby bylo možno se těmto vlastnostem naučit, neboť se nehanbíme za to, že nedovedeme, čemu jsme nevěnovali péči, ale za to, že postrádáme, co má být od přírody naší ozdobou. Proto se každý snaží utajit přirozené nedostatky jak duševní, tak tělesné; dělají to slepci, lidé kulhaví, křivě rostlí nebo jinak postižení a ohyzdni; a třebaže tyto vady lze přičíst na vrub přírodě, přece se s nimi těžko smiřují, zdá se jim, že je sama příroda poznamenala a vtiskla jim pečeť a znak špatnosti. Tento můj názor potvrzuje i báje, která říká, že Epimétheus¹⁸ se při rozdělení darů zachoval k lidem macešsky a vybavil je hůř než všechna zvířata; proto ukradl Prométheus Minervě a Vulkánovi *důmysl* a věnoval jej lidem, aby uhájili aspoň holé živobyty; ale chyběla jim *občanská moudrost*, jež by jim umožnila žít v městech a podle požadavků mravnosti; tu hlídali v olympské Jupiterově tvrzi nepodplatní strážci, k nimž se Prométheus bál přiblížit, ale Jupiter se slitoval nad bídou pozemšťanů, kteří z nedostatku smyslu pro pospolitost nedovedli žít ve skupinách a stávali se kořistí šelem, a poslal na zem Merkura, aby jim přinesl *spravedlnost* a *stud* a aby obě tyto ctnosti zdobily družný život občanů v městech; a nepřál si, aby byly výsadou jednotlivců, jako je tomu u řemesel nebo v lékařství, kde jeden zkušený mistr připadá na spoustu nevědomců, ale aby se dostalo na každého; a stanovil zákon, aby všichni, kdo nejsou spravedliví a postrádají studu, byli usmrceni a vyhubeni jako mor hrozící nákazou celému městu. Vidíte tedy, pane Ottaviano, že tyto ctnosti daroval lidem Bůh, vstúpila jim je příroda a nelze se jim naučit.“

XII

Pan Ottaviano odpověděl málem se smíchem:

„Vy se tedy domníváte, pane Gasparo, že lidé jsou tak ubozí a na hlavu padlí, že sice dovedou vymyslet způsob, jak zkrotit divoké mravy šelem, medvědů, vlků a lvů, a dokážou dokonce naučit tékavého ptáka, aby letěl, kam si přejí, a dobrovolně se vrátil z lesa a volné přírody k svým poutům a poslušnosti, ale že nemají dost důvtipu a dobré vůle, aby pomohli sami sobě a snažili se usilovně a svědomitě zušlechtit mravy vlastní? To by bylo podle mne totéž, jako kdyby lékaři vynaložili všechnu snahu, aby dovedli vyléčit bolesti nehtů a vyrážku kojenců, a nestarali se o horečky, zápal pohrudnice a jiné vážné choroby; každý chápe, jak nesmyslné by to bylo.“

Proto soudím, že naše mravní vlastnosti nejsou tak docela přírodním darem, neboť žádná věc nemůže přivyknout něčemu, co jí nebylo dáno přírodou; můžete tisíckrát vyhodit kámen do vzduchu, ale sám od sebe do výše nevyletí; kdyby

¹⁸ Epimétheus – Titán, bratr Prométheův, manžel Pandory, první ženy, již Zeus stvořil z hlíny. Bohové jí darovali nádobu, v níž byly uzavřeny všemožné strasti. Pandora ji ze zvědavosti otevřela a zlo se rozešlo po světě.

tedy ctnost byla naše přirozená vlastnost, nikdy bychom nepřivykli neřestem. Ale ani neřest není naší přirozenou vlastností, jinak bychom nikdy nemohli být ctnostní, a bylo by nesprávné a pošetilé trestat lidi za vrozené nedostatky, za které nemohou; tohoto omylu by se dopouštěly především zákony, netrestají přece zločince za spáchaný poklesek, který patří minulosti a nedá se odčinit, ale s ohledem na budoucnost, aby hříšník příště nehřešil a nedával špatný příklad ostatním; i zákonodárci tedy připouštějí, že ctnostem se lze naučit, což je svatá pravda, neboť jsme se narodili se stejnou náklonností k ctnostem jako k neřestem a teprve v průběhu doby se přikloníme k těm nebo oněm, takže nejprve se ctnost nebo nepravost projeví v našich činech a teprve pak se stáváme ctnostnými nebo neřestnými. S vlastnostmi, jež do nás vložila příroda, je tomu opačně, napřed je zde schopnost jednat tak nebo onak a teprve potom přijdou skutky; platí to stejně o našich smyslech: vrozené schopnosti vidět, slyšet a dotýkat se předcházejí zrakovým, sluchovým a hmatovým vjemům, ale i tyto úkony může do značné míry zušlechtit výchova. Proto dobří pedagogové učí děti nejen číst a psát, ale též důstojným a slušným způsobům při jídle a pití, v hovoru i v chůzi a všech pohybech.

XIII

Ale tak jako ostatní umění i ctnost má nezbytně zapotřebí učitele, aby v nás užitečnými radami a promyšleně probouzel a rozvíjel mravní vlastnosti, jejichž sémě je uloženo a dříme v našem nitru, aby ho jako dobrý rolník obdělával, aby pečoval o jeho růst a vyplel trní a zhoubné býlí prostopášných choutek, v jehož stínu náš duch tak často strádá, takže nás nemůže obdařit květy a drahocennými plody, které jediné si zaslouží, aby dozrávaly v našich srdcích. V tomto smyslu nutno chápat vrozenou spravedlnost a stud, které podle vašich slov seslal Jupiter na zem ku prospěchu všech lidí: tak jako tělo bez očí, i když je silné, zamíří-li k nějakému cíli, často upadne, tak i zárodek obou těchto ctností, dřímající od narození v našem duchu, přijde často nazmar, nepodpoří-li ho správná výchova; má-li se rozvíjet v plné šíři, nestačí, jak řečeno, přirozená vloha, je k tomu zapotřebí stálého cviku a rozumu, který očistí a vytříbí duši a sejme z ní závoj nevědomosti, tohoto zdroje téměř všech lidských omylů, neboť kdyby každý z nás správně chápal a rozeznával dobro od zla, rozhodl by se vždycky pro dobro a zavrhl by zlo. Lze proto říci, že ctnost je svého druhu prozíravost a schopnost volit dobro, kdežto nepravost je plodem zaslepenosti a nevědomosti svádějící k nesprávnému úsudku; lidé nikdy nedají přednost zlu v špatném úmyslu, vždycky je spíše klame určitá podobnost zla a dobra.“

LXIII

K tomu se vyjádřil pan Morello:²⁰

„Zplodit opravdu v kráse novou krásu by podle mne znamenalo udělat krásné ženě krásné děcko, a bylo by myslím jasnějším důkazem, že opětuje milencovu lásku, kdyby mu vyhověla v téhle věci, než bude-li se k němu chovat blahosklonně, jak říkáte vy.“

Bembo se zasmál a odpověděl:²¹

„Neměl byste vybočovat z dovolených mezí, pane Morello: není to bezvýznamný důkaz lásky, daruje-li dáma milenci tak drahocennou věc, jako je krása, a poskytne-li mu dvěma cestami vedoucími k duši, tj. zrakem a sluchem, potěšení z pohledů svých očí, z obrazů své tváře, hlasu a slov, jež oblažují milencovo nitro a jsou mu svědectvím její lásky.“

„Pohledy a slova,“ namítl pan Morello, „mohou být a často také jsou jen falešným svědectvím; komu se nedostane lepší záruky lásky, nemá podle mne žádnou jistotu; opravdu jsem čekal, že ta vaše dvorní dáma bude k dvořanovi vlídnější a štědrější, než jak nám ji vylíčil pan Juliano;²² mám dojem, že si oba počínáte jako ti dva soudcové, co chtějí vypadat až příliš moudře a vynášejí rozsudky proti vlastní krvi.“

LXIV

„Přeji si,“ vysvětloval Bembo, „aby moje dáma byla k staršímu dvořanovi mnohem vlídnější než dáma pana Juliana k mladému, a to plným právem, protože tužby mého dvořana jsou nezávadné, a proto mu může dáma bez obavy vyhovět; kdežto dáma pana Juliana si není tak jistá skromností svého mladistvého nápadníka, smí mu proto splnit jen přání počestná a nepočestná musí odmítnout; proto je šťastnější můj dvořan, jemuž se splní všechny tužby, než dvořan pana Juliana, neboť tomu se splní jen něco a něco ne. Abyste si ještě lépe uvědomil, že

19 Dokonalý dvořen nesmí žít bez *ideální dvorné lásky*. Takovou je láska *platonská*, přesně ta, jejíž teorii vypracoval v stopách platonismu již stilnovismus, Dante, a přijal pak Petrarca a lyrismus florentského quattrocenta. Je jen samozřejmé, že chválu této lásky vložil Castiglione do úst přítele Bembovi, nejoprávněnějšímu dědici idealistických petrarkovských tradic (viz s. 17n.). Proti Morellovi, jenž si libuje v lásce s důkazy tělesnými, Bembo znovu brání lásku, která je čirým *zřátím krásy* a skrze toto zřání vede milujícího k dobru, šlechetnosti, pravdě: krása vniká do duše citelovy dvojí cestou, zrakem a sluchem, tj. pohledem na milovanou a jejími vlídnými slovy, „střelami očí“ a sladkým vyznáním; v duši milencově probouzí pak lásku, jakožto touhu po dokonalosti mravní, jíž se stále mocněji blíží k absolutnu vši dokonalosti, věčné Ideji, Bohu, Rozumu. Termíny, jichž Bembo užívá k rozlišení obou lásek, jsou „láska smyslová“ či „smyslná“ (*l'amor sensuale*), jež má význam jen lásky tělesné, rozmnožovací, a „láska rozumová“ (*l'amor razionale*), tj. duchovní, která nás činí podobné bohům a uvádí v harmonii se zákony jsoucna.

20 Morello da Ortona, nejstarší účastník rozpravy.

21 O spiritualizaci lásky dává Castiglione promluvit autorovi *Hovorů asolských*.

22 Giuliano de' Medici, vévoda z Nemours, řečený il Magnifico jako jeho slavnější otec.

rozumová láska je šťastnější než smyslná, povím vám, že stejné přání, jež je nutno smyslné lásce odmítnout, lze splnit lásce rozumné, protože v prvním případě je to přání nepočestné, ve druhém počestné; chce-li se dáma zavděčit počestnému milenci, pak vedle milých úsměvů, srdečných a důvěrných slov, žertů a pohlazení smí mu bez jakékoli hanby věnovat i polibek, což podle pravidel pana Juliana není při smyslné lásce dovoleno; v polibku se spojují těla i duše a je nebezpečí, že vášnivý milenec přecení jeho tělesnou stránku, kdežto rozumný milenec ví, že sice ústa jsou částí těla, ale proudí z nich také slova, v nichž se zrcadlí duše, a osobitý dech, jemuž rovněž říkáme duše; těší ho spojit svá ústa s ústy milované ženy, ne aby probudil nečistou touhu, ale protože cítí, že tímto dotykem otevírá cestu duším, které puzeny vzájemnou touhou, prolínají také do těl a splývají tak tělesně, že každý z nich má jakoby dvě duše a oběma tělům jako by vládla duše jediná; takový polibek je spíše přilnutí duší než těl a je v něm tolik síly, že uchvacuje duši a takřka ji odděluje od těla; proto všichni cudní milenci touží po polibku jako po spojení duší, a proto říká šlechtitý milenec Platon, že při polibku tíhne jeho duše ke rtům, jako by chtěla opustit tělo. A protože právě při polibku lze cítit, jak se duše vymyká z područí smyslů a cele se přiklání k hodnotám duchovním, praví Šalamoun ve své úchvatné *Písni písní*: „Ó, by mě políbil políbením úst svých,“ čímž vyjadřuje přání, aby jeho duše, prodchnuta božskou láskou, upjala zřetel k nebeské kráse, niterně s ní splynula a odpoutala se od těla.“

LXV

Všichni čekali s velkým zájmem na další slova pana Bemba, který na chvíli ustal v řeči, ale když viděl, že nikdo nic neříká, pokračoval:²³

„Jelikož jste mě přiměli, abych svého ne již mladého dvořana poučil, jak šťastně milovat, nechci ho opustit v polovině cesty, bylo by to skutečně nebezpečné vzhledem k tomu, že se naše duše, jak již bylo častěji řečeno, velmi často podvoluje smyslům, a třebaže rozum dovede správně zvolit dobro a chápe, že zdrojem krásy není tělo, a proto brzdí nemravné touhy, přece jen skutečnost, že spatřujeme krásu vždy v těsném sepětí s tělem, často zmate náš úsudek; i když to nemá horší následky, pociťujeme velkou bolest, kdykoliv je milovaná bytost od nás vzdálena. Je-li přítomna, pak pohled na její krásu poskytuje milenci nesmírné potěšení, zahřívá jeho srdce a probouzí a taví ctnosti dřímající a zamrzlé v duši, jež pak pod vlivem milostného žáru stále mohutněji raší v jeho nitru a vysílají

²³ Bembo dosud vláskově rozlišoval lásku smyslovou od duchovní, která se na svém nejvyšším stupni stěží liší od oné, trpící tělesným pokušením (které ovšem přemáhá), připouštějíc polibek (ovšem jako „splnutí duší“ a výraz cudných zasnub s mravní a niternou krásou). Nyní nastává vývoj a vzlet platonské lásky k stupňům vyšším a vyšším, nejprve k lásce opřené o obraznost, která jednak pomáhá obejít se bez fyzické přítomnosti milované ženy, jednak dovoluje představit si v ní souhrn všech krás myslitelných, potom již k lásce rozumově-duchovní, která je čirým plápoláním duše v božské pravdě. Tyto stránky, vložené do Bembových úst, jsou výborným komentářem ke vši evropské lyrice od 12. století a trobadorů až do 18. století, na konec baroka.

prostřednictvím zraku do svého okolí paprsky, jemnou mlžinu nejčistších a nejvzácnějších substancí krve, která si přisvojí obraz krásy, přetvoří ho ještě k větší dokonalosti; duše ho radostně přivítá, je trochu udivená a současně poděšená, ale šťastná, a téměř s úžasem pocituje vedle potěšení též ostych a úctu, jakou prožíváme před věcmi posvátnými; a zdá se jí, že se octla v ráji.

LXVI

Milenc, který obdivuje jen tělesnou krásu, ztrácí pocit radosti a štěstí ve chvíli, kdy se milovaná bytost vzdálí a zbaví tak oči pohledu na oslnivý půvab a duši pocitu blaha; nemá-li krásu před očima, nezahřívá milostná zář jeho srdce, tak jako když ji viděl před sebou, vlasečnice kolem srdce sesychají, vzpomínka na krásu sice probouzí do jisté míry ctnosti duše, které se snaží proniknout do okolí, ale průduchy jsou jim uzavřeny, zůstávají uvnitř, a přece chtějí ven a těmi marnými pokusy zraňují duši a působí jí prudkou bolest, jako když dětem začnou růst zuby z křehkých dásní: následují slzy, vzdechy, trýzeň a zármutek milenců, duše se rmoutí a teskní a je téměř zuřivá, dokud znovu nespatří drahocennou krásu; tehdy se ihned uklidní a vydechne, živí se tím lahodným pokrmem a nemůže se nasytit úchvatné podívané.

Aby se vyhnul trýzni, když mu krása sejde z očí, a mohl se z ní těšit bez bolesti, musí dvořan s pomocí rozumu toužit po kráse bez jakéhokoli zřetele k tělu, musí si ji představit ryzí, čistou a zcela odhmotněnou; v této podobě ji duše uvítá, bude se z ní radovat, mít ji stále před očima ve dne v noci, všude a v každém čase bez obavy, že ji kdy ztratí, nikdy nezapomene, že tělo je věc od krásy naprosto odlišná, a že nemůže zvýšit, ale spíše zmenšit její dokonalost. Tímto způsobem se náš nemladý dvořan vyhne hořkostí a útrapám sužujícím téměř vždy mladé milence, jako je žárlivost, podezírání, pohrdání, hněv, zoufalství, a nakonec i zuřivá zběsilost, jež mladíky často přiměje k ztřeštěným činům, takže někteří nejenže tlučou milovanou ženu, ale vztáhnou ruku i na sebe. Neukřivdí manželovi, otci, bratřím ani příbuzným své dámy, nezahanbí ji, nebude nucen úzkostlivě střežit oči i jazyk, aby svou touhu neprozradil ostatním, neroztrpčí ho její odjezd a dočasná nepřítomnost, neboť svůj drahocenný poklad bude stále nosit v srdci a v jeho představách se krása bude jevit ještě mnohem spanilejší, než jaká je ve skutečnosti.

LXVII

Vedle všech těchto výhod může milující dvořan získat ještě jinou, mnohem cennější, využije-li této ušlechtilé lásky jako stupně, od něhož lze vystoupit k daleko vyššímu: dosáhne toho, uvědomí-li si, že sám sobě svazuje ruce, nazírá-li krásu pouze na jediném těle; aby se zbavil tohoto těsného pouta, vybaví si krok za

krokem v duchu četné znaky krásy různého druhu a shrne je v obecný pojem, z jejich množství vytvoří jedinou celistvou krásu, klenoucí se nad veškerou živou přírodou; nebude vnímat jen krásu jediné ženy, ale krásu v širokém smyslu zdobící všechna těla; oslněn tímto nádherným světlem nebude již dbát o světlo méně zářivé, v jeho nitru se rozhoří ušlechtilější plamen a zastíní onen dřívější, který tolik oceňoval. Ani tento stupeň lásky, i když je velmi vznešený a jen nemnozí ho dosáhnou, nemůžeme však považovat za dokonalý, neboť i obrazotvornost je schopnost tělesná, odkázaná na poznatky zprostředkované smyslovými vjemy, a není tudíž docela oproštěna od zátěže hmoty; třebaže se nám krása na tomto stupni jeví jako obecný, odtažitý pojem, přece ji nespatřujeme naprosto jasně a bez jistého zkreslení zaviněného příbuzností mezi představami a tělem, takže ti, kdo dospěli k takovéto lásce, se podobají ptácatům, dosud ne zcela opeřeným, která sice dokážou roztáhnout slabá křídla a vznést se do výše, ale létají jen poblíž hnízda a neodvažují se vzdorovat větru a širé obloze.

LXVIII

Když tedy náš dvořan dospěl až k tomuto stupni, lze říci, že je šťastným milencem u porovnání s těmi, kdo dosud nevybředli z pokořujících osidel smyslné lásky, ale přesto bych si přál, aby se s tím nespokojil a směle vykročil dál po té nádherné cestě až ke konečnému cíli, jímž je stav dokonalé blaženosti; místo aby se v myšlenkách obíral vnějším světem jako každý, kdo se chce těšit z tělesné krásy, uzavře se do sebe a bude rozjímat o kráse, kterou spatřujeme duševním zrakem; tento zrak získává na ostroti a pronikavosti právě tehdy, kdy zrak tělesný tyto vlastnosti z valné míry ztrácí; duše odolná vůči pošetilým omylům, poučená pravou filosofií, zvyklá věnovat se čistě duchovním úvahám, schopná si uvědomit vlastní substanci, rozhlíží se kolem sebe, jako by se probudila z hlubokého spánku, novými očima, očima, které sice mají všichni, ale málokdo jich dovede správně používat, a spatřuje v sobě paprsek zářivého světla, obraz pravé andělské krásy, kterou jí bylo dopřáno shlédnout a jejíž slabý stín padá i na tělo; nevnímá již předměty pozemské, zplna se upíná k nebeské kráse, a když občas pod vlivem nadměrného pozorování vnějšího světa nebo oslabena spánkem cítí, že se v ní ozývají tělesné choutky, nepodlehne jim, má stále před očima vidinu andělské krásy a uchváčena jejím leskem a jakoby opojena a omámena touhou splynout s ní v jedno, jde plna dychtivosti v jejích stopách, neboť se jí zdá, že ji zavedou k Bohu, v jehož blízkosti chce odpočívat jako v šťastném cíli své pouti, a hoříc tím blahodárným plamenem, tíhne k své ušlechtilější části, tj. k duchu; už ji nezaslepují temné stíny pozemskosti, spatřuje před sebou božskou krásu, ale dosud si ji neosvojuje dokonale, nazírá ji svým osobitým duchem, neschopným obsáhnout nesmírnou, vševládnu krásu.

Ale láska se nespokojuje s tímto dobrodiním a obdarovává duši ještě větším štěstím: tak jako ji vede od krásy jediného těla k obecné kráse všech těl, tak ji na nejvyšším stupni dokonalosti vede od jediného ducha k duchu všeobecnému. Duše, planoucí posvátným ohněm pravé božské lásky, vzlétá, aby se spojila s andělskou podstatou, zcela opouští svět smyslů, obejde se bez pomoci rozumu a proměněna v anděla vstřebává do sebe všechno, co je přístupné duchovnímu poznání, vidí před sebou bez mlhy a mračen širé moře čisté božské krásy a prožívá vrcholné štěstí tělesným smyslem nepochopitelné.

LXIX

Jestliže tedy krása, kterou kolem sebe vidíme kalným tělesným zrakem na nedokonalých tělech a jež je pouze přelud a stín pravé krásy, nám připadá tak půvabná a uchvacující a často v nás roznítí žhoucí plamen a nadšení, takže se nám zdá, že se nic nemůže vyrovnat štěstí, jež pocítujeme, spočine-li na nás jediný pohled milované ženy, lze si představit, jaké úžasné štěstí a blaho prožívá naše duše, které se zjevila krása božská! Jaký sladký a povznášející oheň dovede rozdmýchat svrchovaná a pravá krása! Je zdrojem každé jiné krásy, nevzrůstá ani se nezmenšuje, stále sličná sama o sobě, tak i onak zcela ryzí, podobná jen sama sobě, od jiných neodvislá, tak strhující, že všechny ostatní krásné věci jsou jen tím, že svou krásu přijímají od ní. Je to krása ztotožněná s nejvyšším dobrem a její světlo k sobě vábí a přitahuje všechny věci: věcem duchovním propůjčuje ducha, rozumovým rozum, smyslovým smysly a touhu po životě, ba i na rostlinách a kamenech zanechává stopu v podobě přirozených schopností a vlastností, jimiž se vyznačují.

Taková láska je důstojnější a šťastnější než každá jiná, protože také zdroj, z něhož pramení, je ušlechtlejší: tak jako hmotný oheň očišťuje zlato, tak tento svatý oheň ničí a stravuje všechno, co je v ní smrtelné, a křísí a zkrášluje, co je v ní nebeské a co předtím umrtvily a pohřbily smysly. Taková byla planoucí hranice, na níž podle líčení básníků shořelo tělo Herkulovo na hřebeni pohoří Oita,²⁴ aby smrtí v ohni získalo božskou nesmrtelnost, takový byl hořící keř Mojžíšův, ohnivě jazyky nad hlavami apoštolů, ohnivý vůz proroka Eliáše, rozmnožující milost a štěstí duší, jimž bylo dopřáno vidět, jak vzlétá od pozemských nížin k nebesům.

Zasvěťme proto všechny své myšlenky a duchovní síly tomuto svatému světlu ukazujícímu nám cestu vedoucí do nebe, jděme za ním, odložme háv pozemských tužeb a vystupme po schodišti, jehož nejnižší stupeň nese stín smyslné krásy, vzhůru až tam, kde sídlí pravá nebeská krása, zahalená nejhlubším božím tajemstvím, aby ji nemohly spatřit oči nezasvěcených; tam nalezneme šťastný cíl

²⁴ Herkules upálil se podle antické mytologie na hranici na hoře Oitě, když se zamiloval do krásné Ioly; v jeho smrti lze vidět symbol duše spálené láskou ke kráse a odcházející k bohům.

našich tužeb, odpočinek po všech námahách, úlevu v strastech, blahodárný lék proti všem chorobám, bezpečný přístav uprostřed vzdutých vln bouřlivého moře našeho žití.

LXX

Čí smrtelný jazyk, posvátná Lásko, dokáže ti důstojně vzdát chválu? Ty překrásná, předobrá a velemoudrá, jsi zrozena z krásy, dobrotivosti a moudrosti boží, v ní tkvíš, k ní a skrze ni se jako v kruhu vracíš. Ty světovládná, uprostřed mezi věcmi nebeskými a pozemskými, svou blahovůli podněcuješ vyšší ctnosti, aby vládly nižším, obracíš mysl smrtelníků k dobru a jemu je podřizuješ. Dbáš o svornost mezi živly, kážeš přírodě množit všechno, co se rodí, aby život pokračoval. Spojuješ věci rozdělené, nedokonalým dáváš dokonalost, znepráteným přátelství, zemi plody, moři klid, nebesům životodárné světlo. Jsi matkou pravé radosti, milosti, míru, laskavosti a dobré vůle, nepřítelkou hrubého násilí a podlosti, jsi počátek i konec všeho dobrého.

A jelikož tvým příbytkem bývají nejkrásnější těla a duše a občas se zjevuješ zraku a mysli těch, kdož jsou hodni tě spatřit, věřím, že v této chvíli prodléváš zde mezi námi. Vyslyš proto dobrotivě naše prosby, vstup do našich srdcí, svým zářným zlatým plamenem osviť naše temnoty a ukaž nám jako věrný průvodce cestu tímto chmurným bludištěm. Napravuj omyly našich smyslů a dopřej nám po létech marného pachtění skutečné a nesporné dobro; nechť nás ozáří plamen probouzející duchovní ctnosti, nechť zaslechneme lahodnou nebeskou harmonii a vyhostíme z mysli svárlivé vášně, nechť nás opojí nevysychající pramen spokojenosti, který vždy osvěžuje a nikdy se nepřesytí a tomu, kdo pije jeho živoucí křišťálovou vodu, přináší pocit pravé blaženosti, nechť paprsky tvého světla zbaví naše oči bláhové nevědomosti, aby již neobdivovaly smrtelnou krásu a poznaly, že věci, které se předtím domnívaly vidět, nejsou, zato že je zde to, co dříve neviděly; přijmi naše duše, které ti přinášíme v oběť, spal je v živém plameni pohlcujícím všechnu hmotnou ošklivost, aby se zcela oproštěny od těla spojily sladkým a trvalým poutem s božskou krásou, a abychom se my, oproštěni sami od sebe, změnili z bytostí milujících v bytosti milované, abychom se vznesli od země a byli přizváni k andělské hostině, ochutnali nesmrtelnou ambrózií a nektar a zemřeli nakonec šťastnou a blaženou smrtí starozákonních patriarchů, jejichž duše se v souhlase s jejich vřelou touhou zmocnila Boha a spojila je s ním.“

Přeložil Adolf Felix

∞ GIOVANNI BATTISTA GELLI

1498–1563

Profesí byl švec, jako literát autodidakt. Je to pozoruhodná osobnost, v níž promlouvá stará měšťanská Florencie: záliba v literatuře a filosofii je pro Gelliho osobní volbou, něčím, co neslouží k získání výhod. Byl straníkem Medicejských, kteří mu poskytovali menší úřady v městské správě. Od roku 1540 byl členem Accademia degli Umidi (Akademie Vlhkých); když se toto sdružení proměnilo v Accademia Fiorentina, pověřilo Gelliho konáním dantovských a petrarkovských lektur. Souborně vyšly pod titulem *Všechny přednášky Giovanbattisty Gelliho, jež konal ve Florentské akademii* (Tutte le lezioni di Giovanbattista Gelli fatte da lui nell'Accademia Fiorentina, 1551). Z Gelliho díla jsou nejproslulejší dva „morální“ spisy. V dialogizovaném traktátu *Rozpravy* (též *Rozmary*) *bednáře Giusta* (Ragionamenti [Capricci] di Giusto bottaio, 1546) rozpráví starý bednář Giusto se svou duší. V druhé desítku rozprav, nazvané *Kirké* (La Circe, 1549), rozmlouvá Odysseus se svými druhy, jež čarodějka Kirké zaklela v prasata. Je tu vyjádřen pesimistický pohled na roli rozumu v lidském životě: pouze jediný z plavců – někdejší filosof – se dá přemluvit, aby opustil zvířecí stav. Gelli je rovněž autorem dvou komedií – *Taška* (La sporta, 1543) a *Omyl* (Lo errore, 1556) – a spisů, v nichž se zračí zájem o jazyk a historii jeho města.

Z ROZPRAV BEDNÁŘE GIUSTA (Ragionamenti di Giusto bottaio)

Autobiografický je důraz na řemeslnický statut mluvčího: ideálem je tu vzdělaný muž (ale nikoli humanista, pro něhož je literatura profesí), jehož hodnoty jsou zakotveny v rodině a obci. V deseti rozhovorech se probírají lidské vášně a pozemské tužby na straně jedné a tíhnutí k vyššímu štěstí, založenému v ideálních kulturních a náboženských aspiracích, na straně druhé. Ne náhodou se v textu objevují sympatie k Lutherovi, k mravní přísnosti protestantství, založené na studiu bible. Gelli dává přednost lidové řeči před latinou, protože poučení se má dostat všem, a ne jen zasvěceným, v závěru zařazeného rozhovoru pak dokládá svůj zájem o dobovou diskusi na téma literární italštiny (srov. s. 30n.).

GIUSTO

Och, dnes v noci jsem špatně spal. Čímpak to? Někdo by řekl, že tohle jsou věci, jež s sebou nese to tak vychvalované břímě stáří: špatně spát a v bdělém stavu se cítit ještě hůř. Ale spíš to asi bude tím, že se mi zase zachtělo rozprávět se svou duší. Když jsme spolu třikrát rozmlouvali, bylo to tak velké potěšení, že se nemohu dočkat pokračování, jako by od té chvíle uběhlo tisíc let. Jen jestli se mi to ale nezdálo! Opravdu v tom nemám moc jasno, neboť jsem nikdy neslyšel, že by se takové věci přihodily ještě někomu jinému. Sice se zdá, že David s ní ve svých *Žalmech* občas mluví, jak je tomu ve mši v *Introibo*, kde se jí ptá, proč je tak melancholická a proč ho trápí,¹ nikde jsem ale nenašel, že by mu taky odpovídala. A tak by to v mém případě přece jen mohl být pouhý sen, jakkoli se mi to nechce věřit, neboť po tom rozhovoru znám mnoho věcí, které jsem předtím neznal. Ale teď, když si mohu být jist, že nespím a nesním, se podívám, jestli se mou chce rozmlouvat – tak jako jindy. Zavolám ji, sama mi včera ráno řekla, abych to udělal. Duše! má duše!

DUŠE

Co chceš, Giusto?

GIUSTO

Tak je to přece pravda, není to sen! Chtěl bych, abychom si spolu trochu popovídali, tak jako obvykle, a abys mi dopověděla to, o čem jsi začala mluvit včera ráno. Ale poslyš, nechci už, abys ze mne vyšla, jak jsi to udělala ta dvě předchozí rána, a ani už nenaléhám, aby ses mi ukázala; protože vím, že jsem byl ve velkém nebezpečí, a určitě jsem náramný blázen, když se vystavuju takovému riziku, kde jde o život.

DUŠE

A co to bylo za nebezpečí?

GIUSTO

Podle toho, co říkáš, by ti bylo velmi po chuti, kdybych byl studoval. A tak by se taky mohlo stát, že až mě na chvíli opustíš, napadne tě, že se už do mne nevrátíš, a vstoupíš do těla nějakého studiůza. A já pak zůstanu bez duše, a nebudu-li mrtvý, budu jako nějaké zvíře.²

¹ Introibo – antifona, jíž kněz zahajuje mši; následuje žalm 47 *Iudica me*.

² Giusto naráží na tradiční (aristotelovské) rozlišení trojí duše: vegetativní, smyslové a rozumové.

DUŠE

Buď si jist, Giusto, že toto nebezpečí ti nehrozí. Vzpomínáš-li si dobře, řekla jsem ti, že se od tebe neodlučuji celá, ale pouze svou božskou částí, a jen ta, jsouc nesmrtelná, se také může bez tebe obejít.

GIUSTO

No právě. A poněvadž se může beze mne obejít, mám poprávu nahnáno, neboť bych nechtěl, aby ze mne najednou bylo nějaké zvíře, a abych se musel dívat, jak někdo jiný má ke svému mozku ještě ten můj a strčí během dne mne i kohokoli dalšího desetkrát do kapsy.

DUŠE

Jakkoli je pravda, že se mohu bez tebe obejít, k čemuž dojde poté, co nás smrt rozloučí, není na druhé straně možné, že bych někdy, od této chvíle až po den Posledního soudu, mohla utvářet jiné tělo než tvé.

GIUSTO

A to z jakého důvodu?

DUŠE

Protože je mým zvykem utvářet tebe, a nikoho jiného.

GIUSTO

O jakém zvyku to mluvíš?

DUŠE

Míním tím jistou náležitost a jistý sklon, pro něž konám v tobě. Takto počínám okoušet svou dokonalost, jež mi nebyla dána Bohem při mém stvoření, tak jako byla dána andělům. Kdybych ji totiž měla po andělském způsobu, neměla bych tě zapotřebí. To je také to jediné, co mě odlišuje od ostatních duší. Neboť jelikož se nelišíme co do rodu – tak jako se lišíme od duší ostatních živočichů – a jsme rozumné – zatímco ony nejsou –, a nelišíme se co do počtu, neboť nejsme hmotné, mohlo by se zdát, že jsme všechny jedna a táž věc. A taková úvaha už zavedla mnoho velkých mužů do náramných bludů. Ve skutečnosti se však každá z nás liší od druhé právě oním zvykem a respektem, jež vykazuje ve vztahu ke svému tělu, a k žádnému druhému.⁴

3 Tělo je v aristotelovském duchu látka, duše je forma. Toto pojetí rozvinul Ficino v *Platonské teologii*. Dále se o tom hovoří explicitně.

4 Rozumová duše je stvořena v každém jednotlivci až po vegetativní a smyslové duši. Tvoří-li Bůh stále nové duše, netvoří ovšem nový druh, a tento fakt tedy nejde za hranice jeho šestidenního stvořitelského díla. Jedinečnost duší je podmíněna jejich spojením s jedinečnými těly. Gelli se v této věci ve svých dantovských výkladech odvolává na Petra Lombarda. Odmítá teorii, podle níž duše byla stvořena před tělem (Platon, Origenes, sv. Augustín, Matteo Palmieri).

GIUSTO

Budu upřímný: moc tomu nerozumím.

DUŠE

Z toho si nic nedělej, neboť ani váš Scot, ten, jemuž říkají *Doctor subtilis*, muž, jemuž se zdálo, že té věci rozumí mnohem lépe než ostatní, a dal jí jméno *haecceitas* – jméno veskrze nové, které znělo podivně i barbarům, a natož Latinům –, ji také dokonale nepochopil.⁵

GIUSTO

Nechme to tedy být. Nechtěl bych, abych se do těch bizarností zapletl a dopadl jako tenhle člověk, který chtěl zamotat hlavu druhým a zamotal ji sobě natolik, že ho pohřbili zaživa.⁶ Mohlo by se to přihodit i mně samotnému, kdybych na chvíli zůstal bez tebe. Takže tu pěkně se mnou zůstaň, jak máš ve zvyku; nechci už podstupovat tohle nebezpečí a nebudu usilovat, abych tě spatřil.

DUŠE

Hlavu vzhůru! Vidím, že máš z našeho odloučení takový strach, že je načase, abych tě ho zbavila. Věz, že ačkoli jsem ti ukázala, jak od tebe odcházím, ve skutečnosti jsem to nikdy neudělala, a ani to udělat nemohu, leda skrze smrt. A to proto, že jsem tvá forma, a nejsem v tobě – jak přesto mnozí věří – jako kormidelník na lodi.

GIUSTO

To je něco jiného! A já tě přece jen viděl!

DUŠE

To se ti jen zdálo.

GIUSTO

Jakpak to, zdálo! Chceš mi snad říci, že když něco vidím, tak se mi to jen zdá?

DUŠE

Povídám, že se ti to zdálo.

GIUSTO

Jak to?

⁵ Johannes Duns Scotus (1266–1308), významný filosof, označoval termínem *haecceitas* („takovost“, „cost“) princip individuality, podle něhož je každá věc sama sebou a liší se od jiných věcí.

⁶ Gelli naráží na tradovanou legendu.

DUŠE

Řeknu ti to. Vyšla jsem z těch fantazií a představ, které nosíš ve své obrazotvornosti, a předložila jsem je tvé obrazné schopnosti tak, jak to právě dělám, když sníš: a tak se ti zdálo, že mě vidíš.

GIUSTO

Což mě můžeš takto klamat?

DUŠE

Mohu. Duchové takto člověka klamou dost často. Proto jejich zjevení nazýváme fantastickými.

GIUSTO

Duchové tedy opravdu existují?

DUŠE

A ty snad o tom pochybuješ?

GIUSTO

Nevím. Slyšel jsem tvrdit mnoho zdatných mužů, že jsou to báchorky, kterým věří jen prostácci, a že se takové věci někdy rodí z melancholických nálad, takže kdo na ně trpí, vyvádí pak divné věci.

DUŠE

Tihle zdatní chlapíci nejspíš patří k těm, kdo jsou pevně přesvědčeni, že všechno vědí; a přitom na sebe prozrazují, že málo četli dějiny nebo evangelia, anebo že jim nepřikládali příliš víry, což je ještě horší. Ale já ti říkám, že duchové existují, a ať si kdokoli myslí cokoli, proměňují občas toho, kdo v ně věří, v něco úplně jiného. Cožpak jsi nikdy neslyšel o ženách, které čarují a kterým se zdá, že se z nich staly kočky?

GIUSTO

A jsou to opravdu čarodějnice?

DUŠE

Kéž by Bůh dal, aby nebyly! Ale Bůh je dopouští pro naše hříchy. Jen si přečti, co píše hrabě Miranda o jedné, s níž měl sám co do činění.⁷ Jen řekni sám: cožpak by se jimi zabývali znalci kanonického práva, kdyby neexistovaly doopravdy?⁸ Vždyť vydali zvláštní zákon o uřknutých a očarovaných.

7 Víra v magii byla po celé renesanční období velmi rozšířená. Duše zde připomíná spis Pika della Mirandoly *Strix sive de ludificatione daemonum* (Bologna 1524, Čarodějnice aneb o šalbě démonů).

8 Proslulé *Kladivo na čarodějnice* (*Malleus maleficarum*) vydali němečtí dominikáni Heinrich Kramer a Jakob Sprenger už v roce 1486. Autoři se v úvodu odvolávají na bulu papeže Inocence VIII. *Summis desiderantes affectibus* z roku 1484, v níž se dostalo jejich úsilí podpory.

GIUSTO

To je jistě pádný důkaz, ale mluvmе o něčem jiném. Spadl mi velký kámen ze srdce, když jsi mi řekla, že ze mne nemůžeš vyjít. Vraťme se teď k hovorům ze včerejšího rána. Pověz mi: jak to přijde, že tihle učenci tak odrazují druhé od studia a že jim dokazují, že člověk se přitom nadře více, než kdyby lámal skálu, jak říká přísloví.

DUŠE

Jak víš, Giusto, dobrých lidí je menšina. Je-li tomu tak pro slabost těla, nebo pro špatné návyky, nebo pro malou zbožnost, to teď nechci rozhodovat.

GIUSTO

Je to tak, jak říkáš, je mnohem víc zlých lidí než dobrých. A jejich počet tak narůstá, že pokud jde o mne, mám dojem, že se blíží konec světa. Jen si pomysli, jak jsme za posledních padesát let upadli! Nechci mluvit o papežích nebo kardinálech, ani o kněžích a už vůbec ne o mniších, protože bys mi hned dala nálepku luterána, ale všimni si třeba desetiletých hošíků. K ničemu nemají úctu, za nic se nestydí, jsou drzí a daremní, že přetrumfnou i padesátiletého chlapa. Ouvej, pamatuju si, že za mých časů už nám bylo přes dvacet a ještě jsme nepoznali ani Venuši, ani Bakcha. A dneska? Hned jak se chlapíček narodí, dostane ji za kojnou a jeho za učitele.

DUŠE

Zásluhou nedobré výchovy a nerozvážnosti jejich otců, protože ti jsou celí nadšení, když hošík řekne nějaké neslušné slovo nebo si pěkně přihne vína. Vůbec je nenapadá, jaký si na sebe pletou bič, když je učí takovým věcem. Ale ať dělají, jak myslí, až mladí vyrostou, často je přinutí, aby se řádně káli. Vraťme se však k naší rozpravě. Věz tedy, že tak jako se lidská dobrota (a nemluví jen o té, kterou hledáme u toho, kdo chce žít jako křesťan, ale o té, která přísluší člověku jako člověku) rodí z lásky, pro niž radostně toužíme činit dobře druhému...

GIUSTO

Ach, zlatá slova! To dá rozum: kdyby se lidé milovali navzájem, nepotřebovali bychom žádné zákony. Nebyly by žádné vraždy, žádné krádeže, žádná lichva, žádné taškárství, a konečně bychom žili v takovém míru, jaký – alespoň si to myslím – panoval na světě za zlatého věku.

DUŠE

...právě tak se zlovolnost rodí z protikladu lásky. Z něho pak vzhází závist a nevole k tomu, čím jsou obdařeni druhí. A proto pakliže vše dobře uvážíš, zjistíš, že všichni zlovolní lidé jsou závistiví.

GIUSTO

Závistiví nejsou jen lidé zlovolní, ale i lidé nedostateční.

DUŠE

To protože i nedostatečnost je nedokonalost v člověku, a nejsouc řízena rozumnou myslí, plodí bezpočet špatných následků. Takže když si nedostateční nemohou opatřit ona bohatství a ony pocty, po nichž touží, svými schopnostmi a svou zdatností, zkoušejí si je obstarat tisíci nečestnými a nepatřičnými způsoby. A pokud mají za to, že to mohou provést tajně, pranic se nestarají o to, že druhé ničí. Je to tak hanebná věc, že se hnusí i divokým šelmám: ty, když už chtějí jedna druhé ublížit, dělají to otevřeně a pouze hrubým násilím. Ale lidé se tváří jako přátelé, a přitom se dnes a denně zlovolně a tisícerou zradou navzájem podvádějí.

GIUSTO

Ó jak moudře hovoříš, má duše, a jak pravdivě! A kdo chce tyhle věci vidět zblízka, ať jen přijde mezi nás řemeslníky. Tak makavě pozná, že všichni zlovolní a nedostateční jsou také závistiví.

DUŠE

A stejně je tomu mezi literáty, kde jak nedostateční, tak ti, co mají špatný charakter, usilovně odrazují lidi od studií: nedostateční proto, aby byli váženi, což by se nedělo, kdyby jejich nedostatečnost vyšla najevo (nestalo by se jim ovšem nic jiného, než že by se jí dostalo výtek); a zlovolní proto, aby se nikdo druhý netěšil onou chválou a oněmi poctami, o nichž soudí, že patří jen jim.

GIUSTO

A jak si při tom počínají?

DUŠE

Tvrdí, že nic není na světě obtížnějšího; pravda je ovšem taková, jak jsem ti onehdy řekla, že jelikož je studium přiměřenější lidské povaze než cokoli jiného, je také bezpochyby nejsnadnější.

GIUSTO

Namouvěru, namouvěru, otevřela jsi mi oči. Uvědomuju si, nač jsem dříve ani nepomyslel.

DUŠE

Musíš vědět, že tak jako platí, že když písemnictví natrefí na moudrého a dobrého člověka, činí ho ještě moudřejším a lepším, je stejně nepochybné, že pokud narazí na blázna a člověka zlého, činí ho ještě bláznivějším a horším. Což nevidíš, že tu byli i takoví literáti, kteří nikterak nedbali neříkám úcty k Bohu, jež

by nám měla být nade vše, ale ani úcty k sobě a ke světu, a jen aby vypadali jako lidé, kteří se vyznají, napsali tisíc děl ke škodě a k urážce ostatních? A to nemluví o knihách, které nosí na čele znamení toho, čím jsou, jak je tomu v případě *Kurtizány*⁹ a *Dialogu o lichvě*,¹⁰ třebaže ta první by dokázala zkazit počestnost římské Lucrecie¹¹ a druhá zviklat štědrost Alexandra Velikého; mluvím o těch, které pod rouškou mravnosti učí všem neřestem, jaké si jen lze představit, jako je *Knihy o trojí cudnosti, Vysvětlení zázraků*¹² a řada dalších děl, jež by rovnou měla zmizet ze světa.

GIUSTO

Ó, jak pravdivě hovoříš! Ten, koho se to týká, by si měl uvědomit, že ne všechno se má tisknout!

DUŠE

Co tě o tom může poučit lépe než zkušenost? Budeš-li k ní bedlivě přihlížet, ukáže ti, že všichni literáti, kteří jsou od přirozenosti dobří a kteří se snaží předat ona dobra, jimiž je obdařil Bůh, přijdou všem vhod, neboť v jejich stavu a kvalitách bude každý hledat oporu na cestě k vědění; a jestliže tito spisovatelé narazí na truhláře, probudí v něm alespoň zájem o matematiku, když nic jiného; tak jak to učinil za našich dnů onen obraz Boží, mistr Giuliano del Carmine¹³ (chci mu tak říkat, protože předává své statky se stejnou ochotou jako sám Bůh) pro truhláře Camerina. Učinil ho v tom oboru tak zdatným, že se snad může měřit s kýmkoli, kdo se v latině a řečtině (o nichž ten chudák nemá nejmenší ponětí) zabýval podobnými studii. Nebo přiměj drogistu, aby studoval lékařství; a vůbec kohokoli, aby se snažil naučit ony věci, o nichž si myslí, že by mu mohly být v nějakém ohledu užitečné a ke cti.

GIUSTO

Nepochybně mluvíš pravdu. Neboť si vzpomínám, že Matteo Palmieri,¹⁴ o kterém jsi mluvila včera, celý život každého povzbuzoval, aby se – lhostejno, v jaké míře – dal cestou vědění. Říkával, že mezi člověkem, který něco ví, a člověkem, který neví nic, je stejný rozdíl jako mezi skutečností a namalovaným obrázkem. A totéž mohu říci o panu Marcellovi,¹⁵ svém někdejšímu spoluobčanu. Byl to ne-

⁹ Komedie Pietra Aretina z roku 1525, obraz římské nevázanosti.

¹⁰ Jeden z *Dialogů* (1542) Sperona Speroniho.

¹¹ Římanka, jež se zabila vlastní rukou, poté co ji zneuctil syn krále Tarquinia, klasický příklad ženské ctnosti.

¹² Nežjištěné tituly.

¹³ Gelliho současník, matematik a astrolog, o němž nejsou bližší zprávy.

¹⁴ Matteo Palmieri (1406–1475), podobně jako Gelli florentský „řemeslník“ – lékárník –, který se přátelsky stykal s humanisty Brunim a Bracciolinim a napsal řadu děl, mimo jiné dantovskou báseň v tercích o výpravě do záhrobí, opírající se o novoplatonské nauky a vykládající neortodoxně původ duší.

¹⁵ Marcello Virgilio Adriani (1464–1521), florentský humanista, který od roku 1494 vyučoval na univerzitě po Polizianovi poetiku a rétoriku, překladatel Dioskoridových *Šesti knih o lékařství*.

jen dobrý člověk, byla to dobrota sama, a kdyby se ho kdovíjaké malé děcko na něco zeptalo, řekl by mu všechno, co o tom ví. Tak toužil po tom, předávat své vědomosti. Často citoval Platonův výrok, že člověk se narodil proto, aby prospíval druhým lidem.

DUŠE

Což je zapotřebí více? Zda jsme si včera nepřipomněli také onoho přesvatého a přeuceného starce pana Franceska Verina, výtečného filosofa,¹⁶ jemuž se svého času nikdo nemohl rovnat? Když přednášel filosofii a jednoho dne spatřil, že si ho přišel poslechnout také kapitán Pepe, který neuměl latinsky, začal okamžitě předčítat v italštině, aby i on porozuměl. A později, krátce před smrtí, když veřejně četl na florentské univerzitě dvanáctou knihu božské filosofie Aristotelovy,¹⁷ aby ukázal svou nedocenitelnou dobrotu, jal se ji vykládat v řeči lidové, tak aby ji kdokoli mohl pochopit, prohlašuje spolu s apoštolem Pavlem, že je dlužníkem neucených, stejně jako ucených.¹⁸

GIUSTO

Taková je povaha dobrých. Je však možné tlumočit lidovou řečí takové filosofické úvahy?

DUŠE

A pročpak ne? Cožpak není lidová řeč dost uzpůsobena k tomu, aby vyjádřila to, co chce říci, stejně jako latina a ostatní jazyky, jež pokládáme za krásné a dobré?

GIUSTO

Jak víš, v těchhle věcech se moc nevyznám. Neumím ti odpovědět. Ale často slyším od oněch moderních učenců, že ne.

DUŠE

Giusto, to je právě jedna z těch věcí, kdy z nich promlouvá závist. Ale tohle brzy skončí díky našemu přeslavnému vévodovi.¹⁹ Když bude i nadále vynášet naši řeč, tak jak už začal, budou nám snata z očí ta žlutá sklíčka, skrze něž všechno vidíme žlutě. A i když to bude chvilku trvat, než si je lidé sundají, stačilo by,

16 Francesco de' Vieri, řečený il Verino (1474–1541), učitel florentské univerzity, pokračující v tradici ficinovského platonismu.

17 Komentoval Aristotelovu *Metafyziku*.

18 *Epistola k Římanům*, I, 14: „Nebo i Řeků i jiných národů, i moudrých i nemoudrých dlužník jsem.“

19 Cosimo de' Medici (1519–1594) otevřeně podporoval toskánštinu: kulturní hegemonie toskánštiny měla podpořit jeho úsilí o větší politickou roli florentského státu. V roce 1541 přetvořil literární akademii „Vlhkých“ ve Florentskou akademii, kde byla vedena s velkou vehemencí diskuse o jazyce. V roce 1582 se z Florentské akademie vydělí Accademia della Crusca, která připraví velký, normativně pojatý slovník italského jazyka.

kdyby obrátili pozornost ke spisům Girolama z Ferrary,²⁰ který napsal v této naší řeči ty nejvyšší a nejobtížnější filosofické věci, a to neméně zběhle a dokonale než jakýkoli latinský autor.

GIUSTO

Tenhle fra Girolamo ale nebyl Florentán.

DUŠE

To je pravda; ale všimni si, jak mu prospělo, že se usadil ve Florencii (myslím, co se týče jazyka); a to natolik, že každý může postřehnout rozdíl mezi věcmi, které napsal, když sem přišel, a těmi, které napsal později.

GIUSTO

Nevím. Vždycky jsem slyšel, že kdo neovládá latinskou gramatiku, je budiž-kničemu.

DUŠE

No ano, to platí zvláště o notářích. A přesto je ta jejich latina latinou *frantibus*, kde se jenom přidávají ke slovům latinské koncovky. Ale žerty stranou! Gramatika, nebo lépe řečeno latina, je jazyk; a nejsou to jazyky, co dělá lidi vzdělanými, ale pojmy a vědy. Protože jinak by onen Žid, co dneska dělá zlatníka na rohu via de' Pecori a umí osm nebo deset řečí, byl nejvzdělanější člověk z celé Florencie. A nejenom to. Špaček, kterého darovali papeži Lvu X., by byl učenější než ti všichni, kdo umějí jen latinsky; protože uměl říci italsky, řecky a latinsky „dobrý den“ a mnoho dalších věcí.

GIUSTO

Ano? Děláš si legraci: tenhle špaček nerozuměl tomu, co říká; říkal to, protože ho to naučili.

DUŠE

Takže přilož víru tomu, co jsem řekla: že ne jazyky, ale věci dělají lidi vzdělanými; a jakkoli jsou tyto věci vyjadřovány slovy, z toho, kdo by rozuměl pouze slovům, by jaktživo nic nebylo. Pověz mi: když mi někdo řekne v lidové řeči tuto Aristotelovu větu: „veškerá věc, veškeré umění a veškeré vědění má za cíl dobro,“²¹ a já mu rozumím, mám ještě zapotřebí, aby mi ta věta byla zopakována v řečtině nebo v latině?

GIUSTO

Nevím. Někteří to tvrdí.

²⁰ Girolamo Savonarola, ferrarský rodák. Psal převážně latinsky, do toskánštiny překládali jeho texty jeho žáci a příznivci, sám pořizoval italské verze jen výjimečně.

²¹ *Etika Nikomachova*, I, I, 1094a.

DUŠE

Tak ať si to tvrdí, pravda je jiná. A ještě to není všechno, neboť k tomu, aby ses stal vzdělaným člověkem, nestačí, že věci chápeš, k tomu potřebuješ také rozum.

GIUSTO

O tom nemám žádné pochyby, neboť já za svého života viděl mnoho bláznivých literátů, kteří sice hodně studovali, a přesto nestáli za groš. Kromě jiných si vzpomínám na jistého pana Michela Marulla,²² jednoho z těch Řeků, co k nám utekli po pádu Konstantinopole. Říkalo se, že je veleučený, ale málo platné, pletl páte přes deváté a byl to zmatkář; takže jednou mu jistý Bino de' Corrieri, který se s ním stýkal, řekl na rovinu: „Pane Michele, říká se, že jste velmi moudrý v latině a řečtině, a je to dost možné, v tom se nevyznám. Ale když mluvíte italsky, připadáte mi jako náramný blázen.“

DUŠE

Vidíš, jak v tom pomalu začínáš mít jasno? Pravím ti, že tak mluví jen ze závis-ti. Mám ti to dokázat? Teď, když vidí, že latinské písemnictví se rozšířilo trochu více, než mělo, začínají tvrdit, že nic neví ten, kdo neumí řecky; jako kdyby byl duch Aristotelův a Platonův (jak řekl ten uhlašený dvořan²³) uzavřen v řecké abecedě jako v lahvičce a jako by člověk, který se té abecedě naučí, jejich ducha naráz vyzunkl jak sirup.

GIUSTO

Namouvěru, máš pravdu: všichni to říkají.

DUŠE

Co asi tak řeknou za patnáct, za dvacet let, až bude i řečtina téměř obecnou věcí: vždyť vidíme, kolik vzdělanců se dnes do ní pouští. Budou muset sáhnout po nějaké jiné řeči a říci dejme tomu, že nic neví ten, kdo neumí hebrejsky; a tak jazyk za jazykem nakonec nutně dorazí k biskajštině,²⁴ protože dál už se jít nedá.

GIUSTO

Proč?

DUŠE

Protože to je jazyk, jemuž se nevyučuje, a mluví jím jen ti, kdo se v tom kraji narodili. Ale řeknu ti, že si budou nakonec muset vymyslet něco jiného, budou-li

²² Michele Marullo (1453–1500), původem Řek, voják a vynikající latinský básník. Jeho rodiče odešli z Byzance hned po pádu Konstantinopole; pobýval ve Florencii a v Neapoli. Viz sv. I, s. 296n.

²³ Míňen Peretto, tj. filosof Pietro Pomponazzi, který to tvrdí ve Speroniho *Dialogu o jazycích*.

²⁴ Dialekt v severním Španělsku.

chtít, aby je lidé pokládali za učené, neboť lidé se začínají chovat stejně jako děti, které už se nebojí tříkrálových strašáků.²⁵

GIUSTO

Co tím chceš říci?

DUŠE

Chci říci, že dnes už přestává stačit, když se o někom řekne: „studoval na univerzitě“ nebo „zabývá se písemnictvím“: že si z toho lidé začínají dělat šouflky, pokud nemají v rukou nějaký důkaz takového snažení.

GIUSTO

Opravdu slyším od některých mladíků, že se započala jistá Akademie,²⁶ a to právě proto, aby se v ní lidé ozkoušeli a podali nějaké svědectví o svých schopnostech.

DUŠE

Z toho vidíš, proč jsou jí lidé, o kterých jsem hovořila, na škodu. Když zjistí, že si někdo, koho si vůbec nevážili, vede stejně dobře jako někdo z těch uctívaných, nikdo už o nějaké měření sil nestojí; naopak tvrdí, že takové věci krásnému písemnictví kazí pověst, a že takhle lidé studují jen kvůli zdání; a nechtějí říci, jak pravil Pulci, že hrozny jsou kyselé. A tak věz, že nakonec uvidíme, jak říká Burchiello,²⁷

*že tihle bourci mají čerta v těle:
je z listí v hubě hedváb u prdele.*

GIUSTO

Tahle Akademie nejspíš udělala s literáty totéž, co udělalo obležení²⁸ s žoldněři: neboť jestli předtím stačilo jenom o někom říct, že to je žoldněř, a každý se před ním hned třásl, dneska už tomu tak není. Nikdo už nemá strach z rabijátského obličejce; ba není tak malé dítě, aby – když se mu ublíží – nemělo dost odvahy vrazit nůž do nějakého vojáka. Už se to taky víckrát stalo.

DUŠE

Řekl jsi to správně, Giusto, a pokud ti, kdo nemají možnost plně se oddat studiu, nejsou s to přemoci ty, kdo se pokládají za tak učené, alespoň je odhalí

²⁵ Narážka na hadrové panáčky, kteří se dávali za okno na Tři krále, tzv. Befanu (Epifania): personifikovanou Befanou se strašily děti.

²⁶ Florentská akademie.

²⁷ Další z florentských řemeslníků – holič –, který si získal jméno jako básník (viz sv. I, s. 336n.).

²⁸ Přípomínka obležení Florencie v roce 1530, kdy přes hrdinský odpor Florentská republika podlehla námezným císařským vojskům.

a znemožní jim, aby dál krmili lidi prázdnou lžící, jak už bylo jednomu z nich řečeno a jak si to mohli až doposud dovolit. Neboť po pravdě řečeno, byly to pro ně blažené časy, když stačilo, aby řekli: „takhle to je“, a všichni jim uvěřili, tak jako žáci Pythagorovi. Jenže dneska je třeba, aby ukázali proč a jak, pokud vůbec chtějí, aby jim někdo věřil. Ale dobře tak: pravím ti, že jestliže tahle Akademie lidem otevřela oči, je to dobrý protijed.

GIUSTO

A opravdu věříš, že oni mužové, kteří, jak vyrozumívám, jsou jí přátelsky nakloněni, jsou schopni časem dokonale převést rozmanité vědy do tohoto našeho jazyka, jak prý mají v úmyslu?

DUŠE

Pokud jde o jejich schopnosti, mohu ti říci, že znám mnohé, kteří by to dokázali, a věřím, že v tom uspějí, kdykoli se jim zachce; ostatně už dnes jsou tu drobné indicie, jež má slova potvrzují. Pokud jde o otázku, zda je také jazyk způsobilý dokonale tyto vědy přijmout, odpovídám rozhodně, že tento náš jazyk je nanejvýš vhodný k tomu, aby vyjádřil jakýkoli náhled z oboru filosofie, astrologie či kterékoli jiné vědy, a to stejně dobře jako latina a možná i řečtina, již tamti tolik vychvalují. Neboť jak si vzpomínám, kdysi jsem slyšela, že pan Constantino Lascaris,²⁹ onen Řek, jehož si oni moderní tak považují, prohlašoval v zahradě Rucellaiových³⁰ – u stolu, za nímž seděli mnozí vznešení pánové, z nichž některý je možná dosud naživu –, že podle jeho názoru si Boccaccio nikterak nezadá s jakýmkoli řeckým spisovatelem, pokud jde o výmluvnost a způsob podání, a že nevymění jeho *Sto novebbi*³¹ za sto řeckých básníků.

GIUSTO

Oho, co to povídáš? Věřu bych nechtěl, abys mě přiměla věřit něčemu, kvůli čemu bych potom, až bych to někde řekl, byl terčem posměchu. Slýchám totiž také, že mnoho rádných mužů tuhle naši řeč haní.

DUŠE

A kdo to jsou?

GIUSTO

Mám-li jmenovat jednoho, mluví se o Trissinovi.³²

29 Constantino Lascaris (1434–1501), řecký vzdělanec, který působil od roku 1460 v Itálii; Bembo se za ním vypravil až do Messiny, aby se od něho naučil řecky, po návratu pak vydal v Benátkách u Alda Manuzia jeho řeckou gramatiku.

30 Do proslulých zahrad u paláce Rucellaiových (*Orti oricellari*) zval Bernardo Rucellai přední florentské vzdělance a projíždějící celebrity. Účastníkem těchto setkání však nebyl Constantino, ale Giano Lascaris (1445–1534), který byl kustodem medicéjské knihovny a v letech 1492–1496 vyučoval řečtinu na florentské univerzitě.

31 *Dekameron*.

32 Gian Giorgio Trissino (1478–1550) – viz s. 132n. Hledal ideální podobu italštiny ve smíšení rozdílných dialektů.

DUŠE

Ten nic takového nedělá. Naopak, zdá se mu tak krásná, že by nám ji chtěl ukrást, a z toho, čemu říká Boccaccio „čistá florentština“, chce udělat – aby o ni nepřišel – italštinu, nebo jak říká, „dvorskou řeč“.

GIUSTO

Nečetl jsem ho, jen jsem náhodou něco zaslechl; a stejně tak o tom druhém, co napsal *Dialog o jazycích*.³³ Ten prý o ní mluví hodně špatně. Co na to řekneš?

DUŠE

Řeknu, že ji nehaní, ale naopak chválí. Je ovšem pravda, že jednomu z mluvčích dává říkat ony věci, které tvrdí ti, kdo ji haní.

GIUSTO

No dobře. Ale nezdá se ti, že je tímto způsobem říká on sám? I Mahomet, když zakázal svým lidem víno, aby se nestali odvážnějšími a bystřejšími a neodmítli pak podrobovat se jeho zákonu, vložil to do úst Andělu Gabrieli. Ale pokud ji opravdu hodlal chválit, jak říkáš, proč na ty věci neodpověděl?

DUŠE

Povím ti to. Především neodpověděl, protože ty věci nemají žádnou váhu: jako například tvrzení, že jelikož je naše řeč pokazená latina, nemůže být dobrá. Viděli jsme totiž nescetněkrát, jak se rodí ze zkažení jedné věci jiná, ještě krásnější a lepší: tak je tomu například při zrození člověka. A co chceš odpovědět tomu, kdo tvrdí, že souzvuk, který slyšíme v naší řeči, se podobá harmonii či hudbě bubnů, nebo ještě lépe, hákovnic a tarasnic.

GIUSTO

Cožpak ani na tohle neměl odpovědět?

DUŠE

Ne: protože, jak říká tvůj Dante, nebyl by méně hloupý ten, kdo by odpověděl na otázku, zda je oheň v domě, z jehož oken šlehá plamen, že ano, než ten, kdo by se ho takto zeptal.³⁴ Ostatně, což na to dostatečně neodpovídá Trissino ve své *Poetice*, kde ukazuje, jak podivuhodné umění se tají v našich verších?

GIUSTO

Myslím, že máš pravdu; dej ale pozor, ať tě nešálí láska, tak jak šálí většinu lidí ve věcech, na nichž jim záleží.

³³ Sperone Speroni.

³⁴ Dante to říká ve své *Hostině*, I, 12, 1.

DUŠE

Nepopírám, že láska zmůže mnoho. Ale pověz: odkud se bere, že je dnes florentština tak oceňována na všech dvorech, takže jak se zdá, každý se v ní snaží psát co nejvíce a co nejlépe, není-li tím důvodem sama její výtečnost a podivuhodná krása?

GIUSTO

Věřím vskutku tomu, co říkáš. Ale v čem spočívá to „nejlépe“, o kterém mluvíš?

DUŠE

Pokud jde o verše, je pro mnohé srozumitelně dostupné; ale v próze k němu dospívají jen nemnozí, a mnohem méně často než ve verších.

GIUSTO

To mě opravdu překvapuješ. Byl bych věřil, že lidé dělají lépe to, co dělají častěji, a častěji mluví v próze než ve verších. Co je tedy toho příčinou?

DUŠE

Povím ti to a dobře si to zapamatuj. Krása a půvab naší řeči nepramení pouze ze slov, ale také ze způsobu, jak jsou spojována a pořádána. A kdo chce vidět jako v zrcadle, co dokáže tato druhá část, je-li dobře užita, nechť srovná spisy Florentánů se spisy těch, kdo nejsou Toskánci, a uslyší (pokud má ovšem uši) lahodnost, jež je všeobecně v klauzulích těch prvních, a tvrdost, jež je u těch druhých. Tento řád a tuto snadnost, pravda, nelze zachovat a podržet ve verších, kde je třeba dbát stop, eufonie a rýmů; zdá se nicméně, že lidé, kteří se umějí dohodnout na jistých zvláštních zákonech, se mohou právě tak domluvit na způsobu skládání básní. Proto píší lépe ve verších než v próze.

GIUSTO

To bych nedokázal posoudit, třebaže jsem četl Danta. Ale musím říci, že jsem podle výslovnosti hned poznal, jestli je někdo Florentan, nebo ne, a mohl se jakkoli snažit mluvit dobře.

DUŠE

O tom není pochyb. A můžeš si být jist i tím, že dáš-li na to dobrý pozor, poznáš, jestli se někdo narodil či byl vychován ve Florencii, nebo na venkově, protože ti druzí si ve výslovnosti dosud podržují cosi hrubého, čeho se zbavují jen s obtížemi.

GIUSTO

Ach, tohle se mi nezdá důležité, protože i ten, kdo je z venkova, se nazývá Florentanem a mluví florentsky.

DUŠE

Jak to, že to není důležité? Naopak, je v tom veliký rozdíl, pokud se mu neodpomůže správným územ.

GIUSTO

Co to povídáš? Copak Boccaccio nebyl z Certalda? A přitom je to jeden z nejproslulejších florentských spisovatelů.

DUŠE

Jeho předkové byli z Certalda a jeho rodina pak to označení užívala, ale on z Certalda nebyl. A jestli mi nevěříš, přečti si jeho knihu o řekách. Když tam mluví o Else, říká, že protéká pod hradem v Certaldu, vlasti jeho předků, kde dleli předtím, než je Florencie přijala za své občany.³⁵

Přeložil Jiří Pelán

³⁵ Duše odkazuje na Boccacciův latinský spis *O horách, lesích, pramenech, jezerech, řekách, rybnících, močálech a jménech moří* (De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis, paludibus, et de nominibus maris).

∞ ANTON FRANCESCO DONI

1513–1574

Původně mnich servita a později světský kněz, putující po severní Itálii. Roku 1544 odešel do Benátek, kde se sblížil s Pietrem Aretinem. Publikoval zde dva soubory listů (*Lettere*, 1544, 1547), v nichž se plasticky zrcadlí jeho osobnost, a tři *Dialogy o hudbě* (*Dialoghi della musica*, 1544). V roce 1545 založil ve Florencii tiskárnu a v roce 1548 v ní vydal italský překlad Morovy *Utopie* pořízený neméně všestranným Ortensiem Landem. Ještě téhož roku však Florencii opustil a po pobytu v Pesaru a ve Ferrare znovu zakotvil v Benátkách. Druhý benátský pobyt byl pro Doniho mimořádně plodný: vydal zde výtvarný traktát *Kresba* (*Disegno*, 1549), dvousvazkový pokus o první italskou knižní bibliografii *Knihovna* (*Libreria*, 1550, 1551; cenný soupis, byť jsou údaje často málo spolehlivé), bizarní sbírku novel, anekdot, dopisů a přísloví *Dýmě* (*La zucca*, 1551), pojednání *Morální filosofie* (*La moral filosofia*, 1552) a soubor vzorových *Milostných psaní* (*I pistolotti amorosi*, 1552). Rozepří s Aretinem dal výraz v ostře polemickém spise *Zemětřesení* (*Il terremoto*, 1556) a řadě dalších textů. Jeho vrcholným dílem jsou *Mramory* (*I marmi*, 1553): převážně lidová mluví tu na mramorových schodech florentského domu rozprávějí na nejrozmanitější dobová témata (od historie, vědy a morálky přes otázky sociální k literatuře, výtvarnému umění a hudbě). Druhým Doniho klíčovým dílem je utopická próza *Světy* (*I mondi*, 1552–53): jejím jádrem je dialog mezi mudrcem a bláznem, kde je načrtnut obraz „komunistické“ ideální obce, zřetelně inspirovaný Platonem a Morem.

Doni, knihtiskař, vydavatel a mnohostranný literát, duch neklidný, zvědavý, svárlivý, trpící pocitem zneuznání, zanechal mimořádně různorodé dílo. Do „ideálních projektů“ patří jen jeho komunistická utopie, zařazujeme však ještě další texty, aby jeho osobnost vystoupila plastičtěji.

Z MRAMORŮ (I, 1; I, 6)

(I marmi)

Doniho *Mramory* jsou soubor dialogů ve čtyřech knihách. V úvodní kapitole se autor proměňuje v ptáka, který přelétá nad Benátkami, Římem a Neapolí a může tak pozorovat život, který se odehrává pod střechami domů (stejný motiv použije Lesage v *Gilu Blaso-vi*). Zvláště ho zaujmou schody florentského dómu, kde spolu hovoří často prostoduší měšťané, ale i učenci a umělci. Témata rozhovorů odzrcadlují dobové zájmy: Alexandr Veliký, Platon, Dante, Fra Angelico, římské císařství, benátská republika, toskáňština jako literární jazyk, „Antikrist“ Luther, rotace země (téměř sto let před Galileim), sva-

tební zvyky atd. Žánrový charakter textů je velmi uvolněný: dialogy přinášejí drobné traktáty (jejichž mluvčí jsou někdy „blázní“ a jež jsou plné kuriozních a fantastických nápadů), ale také anekdoty a novely.

CARAFULLA A GHETTO, BLÁZNI

CARAFULLA

Já si, Ghetto, myslím, že blázen je ten, co nemá pět pohromadě a co má v mozku řezanku.

GHETTO

Možná nemáš mozek zkřenčený a rozpadlý na tisíc kousků, ale kdo ví! Tak ty jsi prý astrolog! Vyzkouším tě, jak se vyznáš. Jak se otáčí slunce?

CARAFULLA

Slunce se neotáčí, to my se otáčíme. To země se pohybuje; copak nevíš, že nebi se říká „firmamentum“?¹ A ti, kdo se takhle točí spolu se zemí, mohou říci: „Obkroužil jsem celou kosmografii.“

GHETTO

Že se země točí, netvrdí ani bratr Alberto del Carmine, ani bratr Mauro d'Ogni Santi.²

CARAFULLA

Podle čeho usuzují, že se otáčí nebe?

GHETTO

Podle toho, jak putuje slunce: každé ráno tady vyjde a tam zapadne. A totéž ukazují měsíc a hvězdy, den a noc.

CARAFULLA

Poslyš, Ghetto, něco ti řeknu. Kdyby země stála, během okamžiku by se smíchala s vodou, s ohněm a se vzduchem, a svět by skončil. Ale ona se otáčí, a my se otáčíme neustále s ní. Že tyhle domy praskají od střechy k základům, že zedníci říkají: „udělala se tam pavučina“ – to všechno pochází z toho, že jsou špatné základy. A pak už stačí, aby země, jak se tak otáčí, občas trochu poskočila, a domy

¹ Firmamentum (obloha) je odvozeno od „fermus“ (pevný, stálý).

² V Doniho době proslulí astronomové.

hned hrozí, že se sesypou. Copak sis nevšiml, jak jde časem všechno k zemi? Dělej co dělej, aby to bylo jinak, musela by trčet na násadě a ani se nehnout.

GHETTO

A jak to, že se při tom otáčení voda, když je nahoře, všechna nevyleje dolů?

CARAFULLA

Vezmi vědro za držadlo a roztoč ho nad hlavou: sám víš, že voda se drží uvnitř a ani kapka neukápne.

GHETTO

Ale když to vědro o něco udeří, přece jen trochu vody vyšpláchne.

CARAFULLA

To je právě příčina, proč prší, neboť jak se země točí, při nárazu šplíchá voda, a taky je slyšet, jak to bouchlo: říkáme tomu hrom. Země se ale točí tak rychle, že si toho ani nemusíme všimnout. Proč myslíš, že někdo blíže, když pluje po moři? Jen proto, že v tomhle případě má nohy ve vzduchu, a tak musí zvracet. Dokud si na to člověk nezvykne, vždycky ho to leká – mít nohy ve vzduchu.

GHETTO

Takže slunce, měsíc a hvězdy stojí a nehýbají se, a my se otáčíme a pořád se vracíme na stejné místo?

CARAFULLA

Právě tak. Když moře stoupá a když klesá, když jde nahoru a dolů, je to tím, že se země hýbá, tam a zpátky. A tak žene vodu jednou do tohohle kouta a pak do druhého.

GHETTO

Už ti věřím. Podle tvé jetomojelogie říkáme zemětřesení, protože se země třese, *id est*, protože se hýbá. Hýbá se, je to tak?

CARAFULLA

Ano, vážený. Proč myslíš, Ghetto, že filosofové tvrdí, že jsme obrácený strom? Jen proto, že většinu času jsme hlavou dolů. Cožpak nepozorujeme, že i když sedíme jako přibití a ani se neheme, někdy nás z toho otáčení rozbolí hlava? A bývá to taková bolest, že kdo nemá dobrou hlavu, je vyřízený. Děti a chlapci, když rostou, chvílku nepostojí, a to právě proto, že se ještě na téhle zemské kouli pořádně neudrží.

GHETTO

Však je to dobře napsáno v knihách o sféře,³ že země je kolem dokola kulatá. Ostatně jsem ji viděl na vlastní oči v té mašince s kruhy, co se točí.⁴ Pan Niccolò, doktor z Castelaccia za novými domy, nám tenkrát říkal: tohle je zánět, tohle je rebarbiko, tohle obrtlík habitabilis a inhabilitabilibus.⁵

CARAFULLA

Aspoň vidíš, že ti nelžu.

GHETTO

Jenže on točil s kruhy, a ne se zemí.

CARAFULLA

Víš, Ghetto, astrologové jsou stejní jako učitelé šermu. Ti si taky vždycky nějaký výpad nechávají pro sebe a nechtějí, aby všechno, co umí, vešlo ve známost. Netočil rukou tam, kde má něco, co vypadá jako vrátek, a nekroutil s tím nahoru dolů?

GHETTO

Ano.

CARAFULLA

Tak to otáčel zemí. Vždycky když ji roztočí, ukazuje na ni a říká: tohle je pole – a tady nahoře polednice...⁶

GHETTO

A jak vůbec tyhle kruhy vyrábějí? Protože jsem viděl mosazné i železné.

CARAFULLA

Mistr Camillo a Fruosino della Volpaia je dělají kladivem a na kovadlině. A ještě ti povím tohle: copak někteří netvrdí, že kdyby země stála, byli by pod námi lidé, co mají sice nohy tam, kde my, ale opačně?

GHETTO

Ano.

CARAFULLA

Jenže copak by se na těch nohou udrželi? Ale řeknu ti ještě něco lepšího. Hvězdopřavci nám vykládají, že slunce je o víc než deset mil větší než celá země a že se otáčí a pak se zastaví uprostřed. Copak by pak všude nebylo světlo?

³ Míňeny atronomické spisy. Pod titulem *Sphera cum commentis* vyšel v roce 1518 v Benátkách soubor středověkých astronomických spisů, jejichž autory jsou Georg von Peuerbach, Johannes Regiomontanus, Pierre d'Ailly, Johannes de Sacrobosco, Cecco d'Ascoli, Jacques Lefèvre d'Étaples, Michael Scotus.

⁴ Narážka na tzv. armilární (nebo planetární) sféru, kde jednotlivé kruhy znázorňují pohyb hvězd.

⁵ Z Ghetových zkomolenin lze dešifrovat zenit a obratník; zpotvořené latinismy: obyvatelný a neobyvatelný.

⁶ Pól, poledník.

GHETTO

Teď ti nerozumím a myslím si, že sám nevíš, co to meleš. Ledaže by byla pravda, že se vážně točíš, a mozek se ti přitom protáčí v hlavě.

CARAFULLA

No určitě, a ten tvůj loupe mišpule! Vždyť ty jsi vyhlášený blázen! Budeš tvrdit, že na vrcholu hory je voda; ale jak by tam mohla být, kdyby vrcholek té hory, který se ti zdá být nahoře, nebyl ve skutečnosti dole. A když se někde kopou základy a ve výkopu se nenajde voda, tak to znamená, že tahle část je nahoře.

GHETTO

To ty máš teď mozek někde hodně dole, že ano? Když mluvíš o astrologii, nic kloudného z tebe nikdy nevyleze. Ale když máš něco vysvětlit, hned ti huba jede: horoskop je beran, co se pase v horách, kretén je chlapík z Kréty...

CARAFULLA

Když se někdy díváš do vody, nevidíš snad věci hlavou vzhůru? Když je novoluní, země se otáčí rychleji, a kdo je chabrus a hlava mu neslouží, ten to kroužení nemůže vydržet a udělá se mu špatně. Kdo je ale dobře stavěný a veselý letory, ten to zvládne. Když nadejde zima, zeměkoule se otáčí pod jinou částí nebe, jaro taky pod jinou, a tak to jde kolem dokola.

GHETTO

Klidně se vykecej, mluv, co je ti libo. Všechno, co tu vykládáš, jsou podle mne kraviny.

CARAFULLA

Jak mám souhlasit s tím, že země stojí uprostřed a nebesa se točí kolem ní?

GHETTO

Já ti to vyložím. Postav si na hlavu velikánský sud, větší než největší sud v Santa Maria Nuova.⁷ A ať se ten sud náramně otáčí, tisíckrát rychleji než větveno kolovratu, a ať je v tom sudu dřevěná kulička, taková, s jakou se hrají koule. Ta, až s ní párkrát zatočíme, bude muset zůstat uprostřed sudu a stěn se ani nedotkne: síla toho kroužení ji udrží ve vzduchu.

CARAFULLA

Haha! To je směšné! Díra po špuntu by pak byla slunce a díra po trubce měsíc, díra po dlátu by byla ona hvězda, která svítí víc než druhé, a kde by byl sud provrtný šídlem, tam by zářily další hvězdy. To z tebe teda vypadla kolosální pitomost! Kulička by mohla zapadnout do kouta a už nikdy se od sudu neodlepí.

⁷ Florentský špitál.

GHETTO

Ne, v životě to nepochopíš. Jsi prostě blázen.

CARAFULLA

Jsmo jeden za dvacet a druhý bez dvou za osmnáct. Radši vypadněme, už jsme vyděsili všechny lidi z Mramorů. Pojďme tamhle ke zvonici a vraťme se domů. Tam si dáme půl poháru a ať se svět točí, jak se mu zamane, my se budeme točit s ním.

GHETTO

Bratříčku, takový tanec si dám líbit.

Přeložil Jiří Pelán

CARLO LENZONI A BIAGIO CACCINI

CARLO

Svatba, kterou vystrojil pan Alessandro Antinori⁸ svému znamenitému a velkomyslnému synovi panu Niccolovi, neměla obdoby. Proběhla totiž se všemi správnými náležitostmi a se všemi obřady, jaké se kdy prováděly.

BIAGIO

Podle mne to bylo něco mimořádného. Jak byla podivuhodně vypravena! Ta líbezná hudba! A ta slavnostní hostina! Byla tam spousta urozených dam. Opravdu krásná věc!

CARLO

Pan Niccolò, ten ctěný, ctnostný, šlechtitný, nadmíru urozený a dvorný chlapec, si takovou poctu zasloužil, ba zasloužil si ještě více. Je to duch hodný království.

BIAGIO

Když pan monsignor předával prsteny, měl velkou řeč a jistě užil krásná slova. Já je ovšem neslyšel, protože jsem byl příliš daleko. Vy jste stál hned vedle. Prosím, zopakujte mi je při dobré paměti.

CARLO

Milerád. Biskup jakožto vzdělaná osoba nejprve odkázal na Svaté písmo a pochvalně promluvil o manželství. Předal prsteny a všichni si sedli. Nato, mimo vlastní obřad, započala Jeho Excellence půvabnou řeč a hovořila o bezpočtu způ-

⁸ Antinori – významná florentská podnikatelská rodina. Za Doniho života byl nejproslulejší Alessandro Antinori (1481–1517), majitel obchodních společností působících v Lyonu a ve Flandrech, příznivec Medicejských.

sobů, které praktikovali při tomto obřadu staří, protože za těch časů se prsteny ještě nepředávaly.

BIAGIO

A jak se tedy postupovalo?

CARLO

Náš Giovanni Boccaccio v jednom svém díle popisuje mnoho způsobů, jichž se přidržívali, aby nás poučil o rozdílech, které můžeme pozorovat v různých dobách, u různých národů, a o tom, co je v nich hezké a co ošklivé.

BIAGIO

To si rád poslechnu, o tom nic nevím.

CARLO

Když se chtěli oženit například Kymbrové, dost divný národ, jejich obřad na rozdíl od našeho spočíval v tomto: ženich si ostríhal nehty a poslal je jako dar dívce, kterou si chtěl vzít; ona je přijala, taky si ostríhala nehty a poslala je darem jemu. A od té chvíle byli svoji.

BIAGIO

Legrační zvyk! Mohli bychom říkat těm, kdo si nikdy nestříhají nehty: Budeš se ženit? Ještě by se z toho mohlo stát přísloví. Pokračujte.

CARLO

Teutoni...

BIAGIO

To jsou šílená jména!

CARLO

...měli při námluvách ve zvyku, že ženich oholil nevěstě hlavu a ona jemu. A když měli hlavy jako koleno, řekli si „ano“ a založili domácnost.

BIAGIO

A bylo vymalováno! V těch zemích nebyli žádní holiči, protože holit musel umět každý. Pěkné bláznovství!

CARLO

Arméni si řezali uši.

BIAGIO

Cože, kupírovali si je, jako se to dělá štěňatům?

CARLO

Hrome, to ne! Ženich nařízal ženě pravé ucho a ona jemu levé: a pak už se jim říkalo manžel a manželka.

BIAGIO

Ještě že si nenařízli nozdry, jak se to dělá u barbarů nebo u koní, co trpí dušností.

CARLO

U těch, kterým se říkalo Elamští,⁹ mladík píchl dívku do prstu a sál její krev. Ona si počínala stejně, a z tohohle cucání vyplývalo, že už se nikdy neopustí.

BIAGIO

Opravdu divné způsoby! Je vůbec možné, že ti křupani nepřipadli na nic hezčího a míň odporného? Já bych se za těchto podmínek v těch krajích nikdy neoženil.

CARLO

Numidský obřad vypadal tak, že oba snoubenci plivli na zem, z toho plivance udělali trochu bláta a tím si pak potřeli čela. A pak už rovnou hup do postele!

BIAGIO

To ještě prosím, ale řezat si prsty a uši, to už je moc!

CARLO

Zato Dákové měli galantní zvyk, který nedal žádnou velkou práci: snoubenci se pevně přitiskli jeden k druhému a odstoupili od sebe, teprve když manžel dal jméno ženě a žena muži. A jakmile si ta jména dali, byli navěky spojeni a těmi jmény se oslovovali navzájem.

BIAGIO

To se mi líbí. Kdybych měl děvče, taky bych jí dal jméno.

CARLO

Národy z Pannonie šly ještě dále, přesněji, vymyslely něco lepšího. Když se ženich ucházel o dívku, poslal jí darem stříbrného bůžka a nevěsta darovala jiného takového bůžka také jemu. Bylo to, jako by si vyměnili prsteny.

BIAGIO

Tohle už je trochu civilizovanější. Je toho snad ještě víc? Už mi to leze krkem.

⁹ Elamští – obyvatelé starověké říše (8.-7. století př. Kr.) východně od řeky Tigris, s hlavním městem Súzy.

CARLO

Thrákové měli úplně pitomý svatební zvyk: vzali tenké železo, rozžhavili ho a muž vypálil ženě písmeno a žena muži taktéž. Tím byl svazek uzavřen.

BIAGIO

No ne, jako koně, když se jim vypaluje cejch. To je ale banda tupců! Ti dva se u svatební večeře určitě náramně bavili!

CARLO

Jakpakbyne! Ti dva na sebe nemohli ani sáhnout.

BIAGIO

No bodejť, oheň je oheň, nemohli se dotknout jeden druhého, aby to hromsky nepálilo. Hrozné časy! Dneska by se vám na to všechny vykašlaly, oheň pálí každou!

CARLO

Sikyonští¹⁰ (snad se jim takhle říká) posílali mladíkovi dívčin střevíček a on posílal svůj střevíc zase jí, a tahle výměna znamenala zasnoubení. Tarentští položili oba na stůl, a když ženich políbil ženu a ona políbila jeho, bylo vše hotovo: hned po večeři šli spolu spát. Zatímco my si podáváme ruku, Skythové si hladí nohy, pak kolena, pak prsa a nakonec se obejmou; nato začne hrát hudba a rozproudí se zábava, protože sňatek právě proběhl. O těchto družích svateb nám půvabně, vesele a elegantně vyprávěla jeho Excelence pan biskup a hodně jsme se přitom nasmáli.

BIAGIO

Jsou to nepochybně zábavné věci, nové na poslech, zajímavé a neobyčejné, ale podle mého soudu jen málokterá z nich je opravdu půvabná. Trochu jsme se provětrali a teď už pojďme domů.

CARLO

Správně, ať se teď baví mládež. Och, jen se podívejte, těch lidí dnes večer!

BIAGIO

Žádný div, je příjemně teplo.

Přeložil Jiří Pelán

¹⁰ Sikyon – staré řecké město na Peloponnesu, neaktivnější v 7. století př. Kr.

Doniho *Světy* jsou „bedekr“, provádějící čtenáře po rozmanitých světech. Základní tři světy navrženého itineráře jsou „malý svět“ (*mondo piccolo*, tj. svět lidí), „velký svět“ (*mondo grande*, tj. všehomír) a „nejvyšší svět“ (*mondo massimo*, tj. nebeské sféry). Vedle těchto tří celků jsou traktovány i další světy, vesměs jako projekce lidských přání. Z nich nejpozoruhodnější je sociálně politická utopie podle Morova vzoru, již paralelně komentují „moudrý“ a „blázen“. Život lidí je v této utopii krajně racionalizován, zájmy jednotlivce jsou důsledně podřízeny zájmům obce. V duchu „veřejného blaha“ jsou uspořádány i vztahy mezi městem a venkovem, městský urbanismus a profesní aktivity, společenský a sexuální život. Spis nesporně není pouze literárním ohlasem, je motivován i osobně, frustrací člověka, jenž byl hluboce nespokojen se společností své doby a cítil se být její obětí.

MOUDRÝ SVĚT

Akademici Blázen a Moudrý spatřují skrze vidění, jež jim ukázali Jupiter a Mommus v podobě poutníků, nový svět. Jeden z nich ho označí za bláznivý a druhý za moudrý.

MOUDRÝ

Namouduši se mi zdálo, že je to sen, a říkal jsem: tohle není možné; ale ta věc byla tak případná, tak živá a tak dobrá, že ve mně vzbuzovala veliké potěšení.

BLÁZEN

Někdy se zdají i pravdivé sny, ale když už jsi mi toho tolik řekl předem, totiž že jsi nikdy neviděl nic krásnějšího, začni teď – chceš-li mi způsobit velkou radost – od začátku, popiš mi to místo a vylož mi kus po kuse všechno dopodrobna. Podle mne je to vskutku velká novota, že existuje svět, kde si každý užívá všechno to, co si užívá i v tomto našem světě, ale kde lidé mají jen jedinou myšlenku a všechno lidské trápení je odstraněno. Vyprávěj mi tedy ten svůj sen od samého začátku.

MOUDRÝ

Zdálo se mi, že jsem v naší Akademii,¹ a že tam náhle vstoupili dva poutníci – nejkrásnější lidé, jaké jsem kdy viděl. A poté co nahlédli a pochopili pravidla,

¹ Míneňa benátská Accademia dei Pellegrini, Akademie Poutníků: název symbolicky odkazuje na putování za pravdou.

jimiž se řídíme, vyslechli naše rozpravy a naši přednášku, a když jsme se také my s nimi spřátelili, jeden vzal za ruku mne a druhý tebe, a odvedli nás do nového světa, odlišného od toho našeho.

BLÁZEN

Já vím jistě, že jsem tam nebyl, a taky si nevzpomínám, že by se mi o něčem takovém zdálo.

MOUDRÝ

Ti poutníci nás zavedli do velkého města, jež bylo postaveno do dokonalého kruhu na způsob hvězdy. Musíš si to město představit tak, jak ti je kreslím tady na zemi. Podívej, takto vyznačím kruh: představ si, že tento kruh jsou hradby; a že tady uprostřed, kde dělám tento bod, je vysoký chrám, čtyřikrát či šestkrát větší než florentská Kupole.

BLÁZEN

Měli bychom si vyměnit jména, protože ty teď říkáš bláznivé věci.

MOUDRÝ

Jen poslouchej. Ten chrám měl sto dveří, a pokud bys od nich protáhl přímky, tak jak jdou od hvězdy paprsky, viděl bys, že vedou přímo k městským hradbám, a tam je pak sto bran. Takovým způsobem vzniklo také sto ulic. Takže kdo stál uprostřed chrámu a otáčel se kolem dokola, mohl si postupně prohlédnout jediným pohledem celé město.

BLÁZEN

Na tom se mi líbí, že když tam někdo přišel, nemusel si dělat starosti, že zabloudí, a místní mu nemuseli nic vysvětlovat. Z toho má totiž člověk hlavu jako škopek, muset se pořád ptát, kudy jít: tudy, tamhletudy, zahni doleva, vrať se, zastav se a vezmi to víc horem. Bylo v tom novém světě víc měst jako tohle?

MOUDRÝ

Každá provincie – jako bychom řekli Lombardie, Toskána, Romagna, Friuli, Marky a tak dále – měla jedno.

BLÁZEN

A k čemu byl zbytek země v těch provinciích?

MOUDRÝ

K tomu, že každé území dávalo plody podle své povahy. Kde se dařilo révě, nesázelo se nic jiného; odkud přicházelo obilí, seno či dříví, tam se nepěstovalo nic dalšího, nýbrž jen jedna z těch věcí.

BLÁZEN

Teď je mi jasné, proč naše pozemky víc nevynášejí. To proto, že chceme od jednoho druhu země, aby nám dával všechno: oves, víno, olej, ovoce, obilí, dříví i seno. Jak jen má někdo dvě políčka, chce, aby se mu na nich urodilo všechno možné. Jenže půda se na všechno nehodí, její povaha k tomu není uzpůsobena; a tak jedna věc vyjde dobře a deset špatně.

MOUDRÝ

Přesně to si taky myslím. A všichni ti, kdo obývali kraj, kde se dělalo víno, se starali jen o vinice: zasazovali je, pěstovali je, dávali jim růst, starali se o ně. Za pár let znali dokonale povahu těch rostlin a díky zkušenosti minulých let konali učiněné zázraky.

BLÁZEN

To se mi zamlouvá, stát se dokonalým v jedné věci.

MOUDRÝ

Každé město mělo v každé ulici dva cechy: například z jedné strany všechny krejčí a z druhé všechny soukenické krámký. Jiná ulice: po jedné straně lékárnici a naproti samí lékaři. A ještě jiná: ševci, kteří dělali boty, sandály a holínky, a z druhé strany všichni jircháři. A další: pekaři, kteří pekli chleba, a naproti mlýny, které mlely mouku. Anebo: spousta žen, které předly, navíjely přadena a vůbec vyráběly dokonalé niti, a proti nim jiné, které tkaly. Celkem tam bylo dvě stě profesí a každá ta profese se starala jen o to, co k ní patřilo.

BLÁZEN

A jak to bylo s jídlem?

MOUDRÝ

Byly tam dvě nebo tři ulice s hospodami, a co se vařilo v jedné, vařilo se i v druhé. Tam dostal každý najíst rovným dílem. Ti, co vařili, se nestarali o nic jiného, než jak lidi nakrmit; a když potřebovali kalhoty, šli za krejčím a ten jim je dal; a tak to bylo i se vším ostatním, co potřebovali. Hladová ústa byla přesně rozdělena: a tak na jednu hospodu připadlo řekněme padesát, sto nebo dvě stě lidí; a když dali najíst všem, kdo jim byli přiděleni, zavřeli dveře; a takhle to šlo od hospody k hospodě, až po tu poslední. A o každou ulici se staral jeden chrámový kněz, a nejstarší ze sta kněží byl hlavou města, neměl však o nic víc než druzí. Všichni nosili stejné šaty, až na barvy, neboť do deseti let byly ty šaty bílé, do dvaceti zelené, od dvaceti do třiceti fialové, do čtyřiceti červené a po zbytek života černé. Jiných barev nebylo zapotřebí.

BLÁZEN

Tahle rovnost mi taky není proti mysli. Když už je člověku zrození a umírání jasně nalinýrováno, ať taky samotné žití nevystupuje z řady. Ale jak si počínal člověk, který onemocněl?

MOUDRÝ

Šel do ulice špitálů a tam byl ošetřen a prohlédnut lékaři. A už sama dlouhá zkušenost a velký počet lékařů, kteří nebyli obtěžováni jinou prací a veškeré své vědění vkládali do péče o nemocné, byly zárukou, že vše probíhá zdárně.

BLÁZEN

Ó, jak mizerně se cítil boháč, který tu šel do špitálu!

MOUDRÝ

Neplácej hlouposti: tam nebyl nikdo bohatší než druhý. Všichni do jednoho jedli stejně, stejně se šatili a měli stejně zásobený dům.

BLÁZEN

A jak se tu lidé rodili?

MOUDRÝ

Byla tu jedna či dvě ulice se ženami. A byla to záležitost všech.² Takže se nikdy nevědělo, čím je to které dítě, a zacházelo se s ním jako s každým jiným: po narození bylo vychováno, a když dospělo, dávalo se na studia nebo na řemeslo, podle toho, jak ho příroda vybavila.

BLÁZEN

Požehnaná končina! Neboť odstranila bolest nad úmrtím ženy, příbuzných, otců, matek a dětí. Nikdy se tam nemuselo plakat.

MOUDRÝ

Věru ne, neboť chlapec byl matce odebrán, jakmile povyrostl, a byl předán péči mužů; a dívky jiným ženám, aby je naučili všemu potřebnému.

BLÁZEN

A nedocházelo tam ke krádežím, neboť ten, kdo by něco ukradl, by nevěděl, co si s tím počít. Byl přece živen, oblékán a ve všem řízen, takže se nemohl dostat do nesnáží. Ženy se musely starat o výměnu prádla a být každému k dispozici: „Vezmi si tuhle starou, dej mi novou; tahle je ošklivá, dej mi bílou.“

MOUDRÝ

Tak tomu bylo.

² Hlásá se tu sexuální komunismus. V následujících cenzurovaných vydáních (1597 a 1609) je tento prvek odstraněn: třicetiletý muž si tu bere pětadvacetiletou ženu bez věna.

BLÁZEN

Tohle společné vlastnictví žen se mi nelíbí.

MOUDRÝ

Takováhle bláznivá věc by se právě tobě líbit měla.

BLÁZEN

A jak to bylo s věny a s hádkami?

MOUDRÝ

Jakápak věna a jaké hádky? Oč se tu někdo mohl hádat? Všechno bylo společné a venkované se oblékali stejně jako lidé z města, neboť každý odevzdával plod své práce a bral si to, co potřeboval. Copak tu někdo prodával a přeprodoval, kupoval a překupoval?

BLÁZEN

Ach, kéž takový způsob života vydrží věčně, neboť v těchhle krajích šly náraz k čertu houfy notářů, soudců, advokátů s jejich úskoky a pletichami a zcela zmizely všechny kupecké klamy a podvody! A táhly k řasu i váhy, loket, měřice, mina, metr a všechny ty míry, které jsou na světě jen proto, aby otravovaly lidi.

MOUDRÝ

Každý týden pořádali oslavu, jako my v neděli. Toho dne se nedělalo nic jiného, než že velmi pobožně setrvali v chrámu. A každý večer dvě hodiny před nástupem noci si každý dopřál oslavu své práce. Tak každého dne měli ode všeho kus; a ráno, než se dali do díla, všichni navštěvovali chrám.

BLÁZEN

A co ti opravdu staří, kteří už vůbec nemohli pracovat a ani chodit?

MOUDRÝ

Ti byli ve starobincích a všem se dostávalo stejné péče. A platila tato zásada: jeden druhému tu prokazoval všechno to, co by si přál, aby se jednou udělalo pro něho.

BLÁZEN

Dobře, žes to připomněl, to je moudré pravidlo. Ale co se dělo s dětmi, které se narodily znetvořené: s hrbáči, kulhavci, šilhavci a tak dále?

MOUDRÝ

Byla tam velká studna a do ní házeli všechny hned po narození, takže v tomto světě nebyly takové nestvůrnosti ke spatření.

BLÁZEN

S tím souhlasím, ale nechválím to. A co dělali s nevléčitelnými nemocemi, jako je rakovina, syfilis, píštěl, nádory, úbytě a podobné choroby?

MOUDRÝ

Tyhle choroby léčil během hodiny jistý nápoj ze sandarachu,³ sublimátu,⁴ arzeniku a podobných sirupů.

BLÁZEN

To je ale velká hanebnost.

MOUDRÝ

Ach, cožpak jej podávají tomu, kdo je krásný, dobrotivý, zdravý a svěží a nikomu neškodí? Proto jej také mohou užít k legitimnímu účelu.

BLÁZEN

Je to opravdu pěkná věc, zbavit se naráz trápení a ostatní ochránit před škodou a rozpaky. Začínám chápat, proč odstraňovali všechny špatnosti. Žerty stranou, mít peníze a nevědět, co s nimi – to je sen.

MOUDRÝ

„Penízky nezpívají,“ jak řekl slepý s prázdným míškem. Ti, kdo se starali o jídlo, šli pro maso k řezníkům, pro víno do sklípků, pro dříví k hranicím. A nejvíc se mi na tom líbí, že si tu všichni byli rovni, že bylo odstraněno nahoře, dole, uprostřed a všechny tyhle naše ceremonie.

BLÁZEN

Kdybych se nebál, že tím otrávím tebe i sebe, připojil bych pokaždé u všeho, co mi říkáš: ten, kdo vydal tento zákon, vydal i onen druhý, i to bylo jeho nařízení.

MOUDRÝ

Co na tom záleží? Kdo se dostatečně vzdělal tím, že četl Platonovu *Ústavu*, spartské zákony, zákony Lykúrgovy, zákony Římanů a nakonec křesťanů, ví, kde čert nechal ocas; ale tomu, kdo se nevyzná *in libris*,⁵ netřeba žádných komentářů: stačí vědět, že toto je sen, tohle je moudrost, tohle je lidské mínění, a tohle je bláznovství.

BLÁZEN

Pravda, pravda. Skoro se vším souhlasím. A jak to dělali se ženami, aby nevnikaly potíže?

3 Sirník arsenitý, jedovatá sloučenina (používaná jako pigment: královská žlutá).

4 Chlorid rtuťnatý, stejně jako následující arzenik (oxid arsenitý) prudký jed.

5 V knihách: Doni výše uvedl zdroje své vize.

MOUDRÝ

Když má Vaše Veličenstvo pod komandem jednu, dvě, tři, sto či tisíc žen, nikdy nebude vyvádět hlouposti. Neboť láska už není ve hře, a platí to tím více, čím více si člověk zvykne na tento zákon, na vyřizování celé té věci jen tak poprostu, bez lásky.

BLÁZEN

Tak je to taky nejlepší: nechat to na přírodě. Ale co když se někdo zamiluje?

MOUDRÝ

Copak nevíš, že láska spočívá v tom, že se nám nedostává milované věci, že je pro nás vzácná a že je nesnadné ji získat? Tyhle choutky rychle přecházejí: a jakmile si zvykneš, že nemáš proč trpět, všechno utrpení okamžitě mizí.

BLÁZEN

Tenhle pořádek se mi nezamlouvá: být připraven o žhavou milostnou touhu a horlivé dychtění.

MOUDRÝ

Kdybys uvážil, kolik nesnází se tím odstraní, tak bys takhle nemluvil. Nebude tu žádná pohana, nebude potupena ničí čest, rodiny se nebudou navzájem osočovat, ženy se nebudou zabíjet, nebudou vraždění manželé, pomínou každodenní hádky, ženy nebudou příčinou nespočetných nepříjemností, zmlknou zmatky kolem svateb, zmizí skryté podvody spojené s námluvami, dohazovačství, křik odmítnutých, útoky na věno a šalebné nástrahy padouchů. Vždyť i ženy pro smilné choutky zabily své manžele; na to je jak ze starých dob, tak z dneška mnoho příkladů. A kvůli ženě, kvůli nějaké nové lásce, už zašly mnohé úctyhodné rodiny a vznešené domy.

BLÁZEN

Tvá úvaha má něco do sebe. Ale jak by to dopadlo s tím, kdo by nechtěl pracovat?

MOUDRÝ

Kdyby byl někdo takový lenoch, jednou, dvakrát, třikrát by se mu to promínilo, pak by se ale nařídilo, aby nedostával najíst, dokud nevykoná svou práci.

BLÁZEN

Takže: kdo nepracuje, ať nejí.⁶

⁶ Věta je citátem ze svatého Pavla (2. list Thessaloničským, 3, 10: „si quis non vult operari, nec manducet“), příznačně se však stala jedním z hesel komunistického kolektivismu.

MOUDRÝ

*Domine, ita.*⁷ Jinak tu jedl jeden jako druhý, to jsem ti už řekl.

BLÁZEN

Žroutu by se tu ale dobře nevedlo.

MOUDRÝ

Jaké obžerství či jaká mlsnota by se tu člověka mohla zmocnit, když měl na výběr nějakých šest nebo nanejvýš deset druhů jídla?

BLÁZEN

Výborně zařízeno. No dobrá. Tenhle pořádek se mi líbí, je správné, že se skoncovalo s neřestí opilství, blití, pěti- či šestihodinového hýření za stolem. To je náramně dobře. Vím, že kompoty, sladkosti, omáčky, koření nebyly nikterak na újmu hltavosti našeho nenasytného chřtánu. A půstu se moc nebály. Ale co kdyby se jednomu městu zachtělo zmocnit se jiného?

MOUDRÝ

A k čemu by mu to bylo? Předně: nebyly tu ani útočné, ani obranné zbraně; a kdyby město bylo dobyto, co pak s ním? Pokud by bylo cílem, aby někteří pracovali a jiní lenořili, nemnozí měli hodně a většina málo, nevím, jaký by to mělo význam. Neboť tu nebyly žádné okázalé obřady, žádné krásné šaty, nevyskytovaly se tu turnaje ani hrdinství bludných rytířů, nezahrnoval se tu dary jednou ten a podruhé onen. A komu by to tedy stálo za to? Kdo by v sobě našel patřičný zápal? A co by z toho měl?

BLÁZEN

Zdá se mi, že tahle praxe v některých bodech působí, že místní žijí jako zvířata, a v jiných, že žijí napůl jako lidé a napůl jako koně, a v ještě v jiných, že žijí zcela po lidsku. Ale kdo by byl tak velký blázen, aby propadl té zběsilosti, že by všechno zničil, roztrhal, rozbil a zahodil?

MOUDRÝ

Není třeba, abys všemu rozuměl. Neboť naše důvody k bláznovství jsou neko-
nečné, a kdyby byly všechny takové podněty odstraněny, buď by bylo bláznů jen málo, nebo bychom všichni bláznili jen na jeden jediný způsob.

BLÁZEN

Chceš říci, že by zmizel majetek, krásné šaty, hry, podvody, bolest ze ztráty nějaké věci a tisícero dalších zmatků?

⁷ Tak jest, pane.

MOUDRÝ

Věci toho druhu.

BLÁZEN

A co jízda na koni?

MOUDRÝ

Kam? Za jakým účelem? Co by sis chtěl odvézt? K čemu by ti to bylo? Aby sis srazil vaz? Koně nosili náklady, a stejně tak muly a osli. A když přivezli do jednoho města nezbytné věci, odváželi hned do jiného to, co mělo ono zapotřebí k obživě.

BLÁZEN

Kdo o to pečoval?

MOUDRÝ

Člověk, jenž bydlel u městské brány, a s ním deset mužů, kteří měli za úkol zajistit zásoby pro svou ulici.

BLÁZEN

A co kdyby někdo jen tak z rozmaru zapálil dům nebo statek, aby viděl krásný oheň? Anebo kdyby postrčil naloženého koně ze skály, jen aby spatřil, jak se kutálí dolů? Jak by to s ním dopadlo?

MOUDRÝ

Těch deset mužů by ho předvedlo před jejich předáka, a ten by mu dal špetku many z arzeniku a vyléčil by ho takto z jeho vrtochů.

BLÁZEN

Ale co kdyby to byl moc silný chlap?

MOUDRÝ

Hlouposti! Copak by se ubránil tolika mužům? Copak někdo může obstát proti tisícům?

BLÁZEN

A kdyby měl někdo zálibu v hudbě, co by dělal? Byli tam vůbec hudebníci?

MOUDRÝ

Ale jistě. V den odpočinku se v chrámu provozovalo na sto druhů hudby; a protože ti hudebníci byli zkušení a osvědčení, nikde bys neuslyšel podivuhodnější věci. Neboť neměli žádné jiné povinnosti, jen večer co večer hráli v chrámu. Takže každému se dostávalo odměny za námahu a mohl se těšit ze ctnosti a z umění. Jak se říká: ruka ruku myla.

BLÁZEN

Byli tam taky malíři a sochaři?

MOUDRÝ

Jakpak by ne.

BLÁZEN

A když vymalovali celé město, čím se pak zabývali?

MOUDRÝ

Čas všechno poškozuj, a když se objevili noví zdatní umělci, odstraňovali nejokliviější obrazy a malovali nové příběhy a představy, a to nadmíru krásně.

BLÁZEN

Tenhle svět, který jsi spatřil, svět bláznů – nebo moudrých, jak to vidíš ty –, musel vzniknout v době, kdy lidé ještě nic nevěděli, kdy byli hrubí jako noky a kdy dosud neexistovali žádné bohyně, žádní bohové, žádné nymfy, pastýři, víly, slavnosti, bajky, ba ani ti neblází básníci, kteří vymysleli víc hyder, božstev, duchů, fantastických představ a lží než dnešní astrologové. Jestlipak tam byli taky básníci?

MOUDRÝ

Ano, ale i oni museli přiložit ruku k dílu a dělat ještě něco jiného než verše, například rybařit, chytat ptáky, lovit, plést sítě. Díky tomu pak skládali verše, které nebyly jen vycucané z prstu.

BLÁZEN

Ještě lepší by bylo, kdyby tahali vozy s kamením, protože kdyby měli tak zoufalé zaměstnání, psali by hovadsky dobré verše.

MOUDRÝ

V našem světě se jich natahají ažaž.

BLÁZEN

A jak se tam umíralo?

MOUDRÝ

Ve špitále. A tam se s člověkem zacházelo stejně jako dneska v našich nemocnicích. Když umřel, nedělaly se žádné ciráty: nevystrojovali mu žádný velký funus, nenosili ho kolem dokola v procesí a neukazovali ho oblečeného do zlata a do hedvábí. Uložili ten kus masa (už to nebyl člověk, ale mrtvola, nic z něho už nemělo žádnou cenu) do země, aby jí navrátil, co si z ní po celý čas svého života bral. A všichni to pokládali za běžnou věc, za přirozenou příhodu.

BLÁZEN

No prosím, takže když někdo umřel, nebylo zapotřebí žádných závětí, kvůli nimž se pak lidé hádají celý život. A otec neměl strach, že synáček rozfofruje všechny majetek, ani že rodina zajde hladu. Odstranili všechny náhrobky, rakve, kosti, škapulíře, korouhve, epitafy, knihy, čadící svíce, standarty, pohřební řeči a všechnu tuhle parádu. Pranic se nestarali, jestli manželka všechno podědí, a nehlídali ji, aby se znovu neprovdala. Co taky nebožtíkovi sejde na tom, jestli se znovu vdá, nebo nevdá? Copak se pro ni vrátí a copak se mu může přihodit, že si ji neodvede, protože je znovu provdána? Takové pitomosti! Tohle se mi líbí, tohle se mi opravdu líbí!

MOUDRÝ

Všem bláznům se líbí bláznovské věci.

BLÁZEN

Na mou duši, jen učiněný blázen by ve chvíli, kdy umírá a kdy má jisté, že už svět nikdy nespatří, mohl mít v hlavě všechny tyhle fantazie a vrtochy. Nač se škrtit, majetek je od toho, aby sloužil. Člověk se tu z něho může těšit jen chvíli, jen chvíli mu patří. Všichni jsme stvoření Boží. Říkají: „Ten s ním ale špatně zachází!“ Naopak, rozdává z něho mnohým a to, co patřilo jednomu jedinému, dává k obecnému dobru. Tenhle ten měl truhlici plnou dukátů a během roku je všechny utratil. A kdyby je utratil během měsíce, co z toho? Stejně by se nakonec rozkutálely. Ale v té vaší zemi kupci nedělali bankroty, což je vždycky moc velký malér, setsakramentský průšvih, a za našich dnů náramně častý.

MOUDRÝ

S těmi bankroty jsi trefil hřebík na hlavičku.

BLÁZEN

Nepadělaly se věci ani peníze, nevydávala se podvodně a s mnoha křivými přísahami jedna věc za jinou. Ale především všichni zapomněli na strach ze smrti a žilo se bez myšlenek na ni. Kdo podědil majetek těch, kteří umřeli?

MOUDRÝ

Jaký majetek? Každý měl jen to, co měl na sobě, a doma postel na přespání. Copak si myslíš, že tam byly gobelíny, stříbrné nádoby a podobná marnost, a že umírající cítil lítost nad tím, co po sobě zanechával?

BLÁZEN

Ta je taky moc pěkné, to člověku ušetří spoustu starostí. Ale pověz mi: jak ses to všechno ve snu mohl dozvědět?

MOUDRÝ

Připadlo mi, že jsem jeden z nich, a zdálo se mi, že jsem tam nějaký čas žil.

BLÁZEN

A kým jsi byl, co jsi dělal?

MOUDRÝ

Patřil jsem k lidem z chrámu.

BLÁZEN

Asi ses v práci zrovna nepřetrhl.

MOUDRÝ

Každého rána jsem se musel postarat o svůj okrsek a musel jsem učit.

BLÁZEN

A cos to učil? Nejlepší učitel je praxe.

MOUDRÝ

Učil jsem, jak znát Boha a jak mu děkovat za všechny ty dary. A abychom se milovali navzájem.

BLÁZEN

Udělej tečku, zastav se, neboť tohle je to nejlepší, co jsi dosud řekl: znát Boha, děkovat mu a milovat bližního. Prozatím mi to, cos mi řekl o svém snu, zcela stačí. Co se týče formy toho města a hlavních zásad jeho správy, pochopil jsem vše sám od sebe; zbytek mi řekneš až příště.

MOUDRÝ

Když na to budu mít čas, tak ti to řeknu. I já jsem už unavený. Sbohem.

BLÁZEN

Nezlob se, že přerušuju tvůj výklad, sotva jsi ho začal. Vždyť víš, blázni dělají jen to, co jejich hlava a jejich pošetilost zvládne.

Přeložil Jiří Pelán

Bez textu, který následuje – a který přesahuje téma tohoto oddílu, může však posloužit jako můstek k oddílu dalšímu –, zůstalo by v naší představě mnoho neúplného: především sám obraz italské renesance na jejím vrcholu a způsobů, jimiž bouřlivě probíhal její konkrétní život; obraz jejích polemik, zuřivě osobních; obraz charakteru Aretinova (viz s. 887–931); konečně i naše chápání bizarního, fantaskního, prchlivého, humoristického a kousavého talentu Doniho.

Doni, původně Aretinův přítel, ctitel a opěvovatel, zanevřel na něj krutě, když mu Aretino počouchle zkazil přijetí do dobrých služeb vévody urbinského. Pomstil se mu strašným útokem svého *Zemětřesení od Florentána Doniho, které je zkázkou velkého zvířecího protikřesťanského kolosa našich časů, napsaného ke cti Boží i Svaté církve a stejně na obranu prelátů jako dobrých křesťanů, a k jejich spáse* (Terremoto del Doni fiorentino con la rovina d'un gran colosso bestiale Antichristo della nostra età, opera scritta a honor de Dio e della Santa Chiesa per difesa non meno de' Prelati, che de' buon Christiani & salute); ze sedmi chystaných částí vyšla roku 1556, v rok Aretinovy smrti, pouze jediná. Mimoto Aretina zpodobnil v pamfletickém dopise, který následuje, objeveném roku 1901.

VŽDYCKY JSEM SLÝCHÁVAL TVRDIT OD NAŠICH MOUDRÝCH lidí a pravých filosofů jako pravdu pravdoucí, messer Pietro, že kdo chce mít dobrý užitek z filosofie, jež je cestou k ctnosti a k zdokonalování, musí se zbavit nadutosti a pýchy všeho druhu; musí sklánět pokorně hlavu jako plné klasy zralého obilí a nesmí hlavu zvedat v pýše nad svými maličkými zásluhami jako klasy prázdné a lehké.

Pravou cestou, jak se dostat z nemoci, je zavolat lékaře; kdo je však mdlého rozumu, trpí nějakou vnitřní chorobou a tváří se, jako by jí nebylo, nebo před ní prchá, ten se nikdy ze své nemoci nevyléčí. Vy jste si dal jméno Knížete básníků živých i mrtvých a vyžádal jste pro sebe výsadní název Božský. Tato hlava nade všechny hlavy by měla být také ozdobena rovnocennými činy, jako byla poznamenána slavným jménem, neboť slavná slova okolo člověka prázdného se mění v nápisy náhrobní nebo v květiny, které zdobí tvář ošklivé dívky. Kdo otevře hrob, najde hnilobu a kosti, a ne to, co stojí napsáno nahoře; a kdo se podívá na takovou ženu, nejenom zjišťuje, že se k ní všechna ta krása nehodí, nýbrž se od ní dokonce odráží a zdůrazňuje ještě zřetelněji ošklivé rysy její tváře. Je-li krásná kameninová nádoba plná nečistoty, musíme ji napřed vyčistit a umýt, než na ni můžeme napsat: „Uvnitř je drahocenná mast.“ Až ji naplníme podivuhod-

nou tekutinou, teprve potom označíme její výbornost jménem, které jí patří. *Petr* má dobrý zvuk skály na dobré základy a *Božský* se zamlčuje, protože vám nepatří. Ale odložíte-li všecku zpupnou pýchu, uvědomíte si při čtení těchto řádek, jaká to filosofie se opírá podle názoru řádných lidí, kteří nejsou zasazeni lidskými vášněmi, o obrovskou skálu spojenou s vaším jménem, jakou to podstatu má zrníčko vašeho nadání, jak zdravá je vaše mysl, jakou cenu mají vaše věkovité spisy, jaká je schránka vašeho bájeslovného těla nebo z jakých pramenů se napájí vaše srdce.

Zkušenost *nás* učí, že naše ubohé a nešťastné tělo má tři přirozenosti: jednu malou a čistou, druhou prostřední a složenou, třetí velikou a vadnou; všechny tyto přirozenosti mohou být jako celek dobré či špatné nebo se mohou různě doprovázet a skládat. A tak malá může být složená, prostřední vadná a velká čistá; všechny se tedy mohou měnit uvedeným způsobem a uplatňovat se v činech lidí: nebudeme si prozatím všimnout všech těchto rozdílů, protože by se to sem nehodilo, nýbrž postavíme vám před oči pouze jednu z nich jako příklad stejně potřebný jako nutný. Člověk, který je činný na tomto světě, prožívá běh svého života buď jako člověk čistý, nebo je v něm kus ďábla, nebo je to od hlavy až k patě dokonalý Satanáš. Jidáš se nejprve změnil v Satanáše a potom jako Satanáš (a to je významné) jednal; hle, jeho setba: „...snažil jsem se, aby mé pero vykreslilo rysy mé tváře před očima člověka, který mě nikdy neviděl. Nezapírám, že by mi nezáleželo na slávě, když někoho z lidí vašeho druhu se zmocní touha mě oslavit (jako se zmocnila vás), ale ostýchám se vyvyšovat se vlastníma rukama: proto jsem rád vyhověl vašemu přání, jež jste projevil skrze posla pro to zvlášť vybraného. Třebaže vím, že nepoužijete náčrtku pro obraz šaška, jistě se dáte do smíchu, až nenajdete u mne ten vznešený výraz tváře, který jste možná očekával, nýbrž spíše pitvorný čumák starého kněze s kapucí po padovské módě. Ale když nechám stranou všechny ostatní vtipy, nemohu si odpustit poznámku, že by se mi bylo dostalo větší milosti, kdyby byl mohl zdatný malíř, který byl poslán, aby zvěčnil mou tvář, zpodobnit svým božským uměním mé srdce; a kdyby vám byl přinesl obraz mého nitra, jako vám přináší podobu mé tváře; neboť v podobizně mého srdce by byla Vašnost našla tahy svého jména.“¹

Takovým způsobem píše slušný člověk, můj domýšlivý pane? Víc by vám slušelo, kdybyste byl řekl: „Hle, ubohý člověk, kterého Bůh učinil takovým, jak vypadá obraz, který držíte v rukou.“ Mohl jste přitom také říci, že jste si svůj obraz objednal, neboť lidé mají před očima dopis, který jste poslal mantovskému markýzovi na jméno Tizianovo; ten slíbil obraz a vy mu připomínáte jeho slib; ale to není to hlavní, neboť lidé od pera se často chovají tímto způsobem, aby

¹ Úryvek ze staršího dopisu Aretinova Donimu, v němž pisatel poskytoval adresátovi sebeckvalný materiál pro chvalo zpěv na sebe a posílal Donimu i svoji podobiznu.

přivábili pozornost k svým dílům. Vy jste připustil, aby se vám říkalo *Božský*, což přísluší jenom Bohu. Co je to za člověka, který vzal na sebe toto jméno? Brzy vám důkladně vyložím, proč jste to učinil. Podle mého rozumu bylo lepší, aby se vám říkalo buď prostě Pietro z Arezza, nebo Pietro kronikář cizích hříchů, když už ne „nevázaný otec vlastních chyb“. Kdo se chystá kárat vady bližního a nechce, aby si lidé na něho ukazovali prstem, jak z něho špína kape, ten se obvykle napřed sám umyje a potom teprve soudí bližního. Ty domýšlivé a nesmyslné tituly, které si přikládáte, vám málo sluší jako prostému člověku, ještě méně jako polovičnímu ďablovi a nejméně ze všeho jako vtělenému Satanáši: neboť berete podíl na všech těchto druzích. Všichni vládcové, kteří přicházejí od Boha, říkají, že přicházejí „z Jeho milosti, z Jeho ruky a z Jeho vůle“; a jestliže papež Kliment (já tomu nevěřím, abyste nemohl namítnout, že vy jste si to nevymyslíl) vás nazval „bičem knížat“, brzy jste ukázal v jednom sonetu, jakou úctu máte k jeho jménu, a k tomu, co je s ním spojeno, neboť jste napsal k jeho haně:

Změníš-li el v há,
máš papeže, co vrdlouhá.²

Máme-li věřit vašemu božskému géniu, bylo lži, co řekl papež; ale vpravdě mnoho bičů vám skákalo po zádech. Zasáhla vás dýka Achillova,³ meč mnoha lidí bezejmenných, ale zvláště výprask, který jste stokrát a tisíckrát dostal. Mám po ruce tolik důkazů, že ani nemusím hledat svědky. Ponechávám tedy obecnému rozhodnutí moudrých lidí, zda se má víc věřit činům jiných lidí či vašim slovům. A proto se dá říci, že vás spíše spráskaly biče knížecích pacholků, než že vy jste bičem knížat. Tak vidíte, nafoukaný messer Pietro, s jakým ohromením je přijímána ta vaše vybájená genialita: a já jsem přesvědčen, že ti, co vám zvalchovali hřbet a natloukli vám, měli pro to dobrý důvod. Jazyk se má vždycky držet za zuby (a nevyplazovat!), vždyť dvě hradby mu brání, aby neškodil ostatnímu tělu. Věřte mi, spolehl jste se na drzost svých slov víc, než se sluší: spíš můžeme důvěřovat koni bez uzdy než drzé řeči; neboť slova bez uzdy uvádějí člověka do většího nebezpečí než splašený kuň. Když vám poslal velký král František⁴ ten řetěz z masek a z jazyků, chtěl tím říci, že vás chce spoutat takřka jako blázna, protože jste obluda a ďábel v lidské podobě, a že prosí Pánaboha, aby ho osvobodil od takového morového jazyka: po celé jeho délce bylo napsáno: *A labiis iniquis et a lingua dolosa libera me, Domine* (Od ničemných úst a od zlovolného jazyka, vysvobod' mě, Pane).

² Italsky *Clemente* – Kliment, *che mente* – který lže.

³ Achille della Volta, sluha kardinála Gibertiho, v červenci 1526 bodl Aretina dýkou, aby pomstil svého pána, Aretinem zesměšňovaného.

⁴ František I. Francouzský, 1515–1547. K jeho daru viz rovněž Aretinův dopis na s. 438n.

Moudrý panovník by byl jistě nenazval váš jazyk zlovolným a vaše ústa plná ničemnosti, kdyby tomu tak vskutku nebylo. Poznejte tedy sama sebe a vzdejte slávu Bohu, jemuž jedinému přísluší název Božský. Dárky takového druhu nejsou povinným holdem vašemu géniu, jak vy to tvrdíte a jak to dělají podle vašich slov všecka knížata; mně se zdá, že tím spíše dávají světu najevo, že jste člověk stejně ničemný jako zlý; a vskutku, kdo čte ty vaše žvásty, vidí, že podělujete stejně přátelům jako nepřátelům, neboť o nich mluvíte hned dobře, hned špatně. K přátelům se musíme chovat tak, jak bychom chtěli, aby se oni chovali k nám. Nikdy se mi nechce tolik smát, jako když slyším vaše vychloubání, že jeden váš sonet dovede zabít člověka: k vašemu dokonalému šílenství chyběla pouze tato domýšlivost. Jako je pravda, že Franco⁵ je zdrav jako řípa a že vás nedostal pod zem, tak je také jisté, že vy nikdy nikoho neusmrtíte nezapnými škváry, jimž říkáte *aretinky*.⁶ Spíše vy budete lapat po dechu, neboť se už chystá pohřeb vaší slávy, a to velmi pamětihodný. Vraťme se však k svému tématu. Jako prostáček a hlupák, který má hlavu plnou pošetilých představ, tlacháte přede všemi a všude, že jste žihadlem básníků, rádcem obcí a svědomím všech velkých lidí. Myslím, že vrcholem všeho je vaše vysvětlení těch dvou masek, které namaloval pod váš obraz Bastiano:⁷ říkáte, že ta krásná tvář představuje vašeho génia, a ta ošklivá neřest, kterou máte v nenávisti: dobře, dobře, dílo chválí svého mistra. Ale já jsem zaslechl, že ten malíř před svou smrtí naznačil svůj úmysl a řekl, že to udělal proto, aby vaši vrstevníci viděli, že se za nejkrásnějšího věku zrodil ten nejošklivější, nejničemnější a nejpotupnější jazyk; a ten vavřík že znamená, že poezie byla navždycky zneuctěna vaší láskou. Jeden váš krajan, příbuzný Unikův,⁸ to vysvětlil jiným způsobem v době, kdy byl Benedetto Brendaglia jedním z priorů; chtěl totiž, aby ta ničemná hlava byla odstraněna z obecního paláce; ale galantní Benedetto s tím nesouhlasil a namítal, že to dělá ze závisti; tu ten krajan řekl Brendagliovi: „Ta jedna tvář (krásná) naznačuje, že jste věděl, co je dobré, a ta druhá zase, že jste pěstoval neřest a rouhavě zneužíval poezie“; a dodal: „Zabráníš-li tomu dobrému dílu, bude tě to stát život.“ Potom mu ukázal na tisíce hanebných dokladech, co vy jste zač. Vy jste pak ukradl Unikovi sonet o Závisti, který byl složen pro papeže Klimenta, a věnoval jste jej císařovi.⁹

Závist, která hledá nedostatky na kroužící obloze. Vy jste obyčejný zloděj! To jste nevěděl, že já si zaznamenávám všechny vaše krádeže? Vrcholem hloupé zapomnětlivosti, v níž se tak libuje vaše pošetilost, je, že ukradnete z nějaké knihy

5 Niccolò Franco (1515–1570), původně Aretinův tajemník, pak zapřísahlý nepřítel skandalizující ho řadou sonetů (1541); dobrodruh aretinovského druhu, nakonec upálený v Římě pro kacířství.

6 *Aretinesche*, tj. *satire aretinesche*, dobový termín pro veršované Aretinovy satirické portréty a útoky.

7 Fra Sebastiano del Piombo, viz pozn. 27 na s. 142.

8 Unico (Jedinečný), vlastně Bernardo Accolti, řečený *L'Unico Aretino*, neboť byl ve své době velmi vážen a pocházel z Arezza (jako Pietro Aretino), prostřední lyrik konce 15. věku. Je jedním z mluvčích Castiglionova *Dvořana*.

9 Císařem míněn Karel V. Habsburský (1516–1558), císař německý (1519–1558).

místo a pak je zařadíte do svých čmáranic, hned z toho dobrého autora a hned zase z jiného, hned z Plutarcha a hned ze Seneky,¹⁰ hned z děl domácích a hned z děl přeložených: unavil bych čtenáře, kdybych to všecko vypočítával. A když přijdete při četbě na pěkné místo, hned tvrdíte jako nevědomec, který nemá paměti, že vám bylo ukradeno, z hrdla se vám řine nekonečný proud špinavých slov, jež nemíří k nebi ani k zemi, až vám stojí pěna u úst jako divokému kanci; když už nemůžete mluvit a posluchač je všecek ohlušen, zakončíte nadávkou. Jednou večer jsem byl u vás spolu s jedním šlechticem; ten dřímал při vašich slovech a vy jste si na něho vyjel: „Jak, vy spíte?“ A on vám odpověděl: „Copak mám stokrát a tisíckrát poslouchat jednu a tutéž věc?“ A zase zavřel oči. Což to není znamením slabého ducha mlít pořád páté přes deváté, každému, kdo k vám přijde, v každou hodinu a při každé příležitosti? A opakovat bez přestání věci, které jste už tisíckrát řekl a tisíckrát opakoval? Ach, jak statečně snášíte výprask lichotkami, jež vám lidé ironicky uštědřují plnýma rukama? Lidé vás velebí buď doopravdy, nebo naoko; dělají-li to naoko, nedělají dobře; a jestliže chválí z přesvědčení, tím hůř; vy však říkáte: „Je mi docela jedno, zda mě chválí tím či oním způsobem, jen když ukojím touhu svého ješitného srdce.“ Jeden vám namlouvá, že Boccacciovy prózy nestojí za nic ve srovnání s vašimi; druhý vám říká, že Petrarkovy verše se vyjímají jako hadr před nádherou vašich slok, a že nežil, nežije a nebude žít spisovatel, který by se vám vyrovnal; a vy, starý osle, vrtíte ohonem, když vás pošimrají, a blekotáte: „Ponechte všecko na starost mně: kdyby dnes žil Dante, bylo by to jeho neštěstí!“ A při tom bohaprázdném žvanění recitujete „Skvoucí duchu, jenž vládneš tímto tělem“,¹¹ děláte si blázny z velkého básníka, na něhož by se hodilo ještě víc přízvisko *božský* než na vás jméno *sprostáka*. Doložím ještě, že byste nevyměnil svou moudrost za moudrost Šalamounovu. Jestliže vás tento můj list trochu nezkrátí (jen proto vám jej posílám), myslím, že překonáte Bionda,¹² neboť je výsadou domyšlivých hlupáků, že čím víc se jim říká pravda, tím méně jí věří. Zapište si za uši tuto radu; budete-li se totiž chovat a žít jako jiní spisovatelé okolo vás, pak budete brzo veřejně kráčet ulicemi zpit ctí a nesmrtelnou slávou.

Ale já si myslím, že mě necháte povídat, a že řeknete, co kdysi pronesl onen slavný muž, když zaslechl, že Athéňané strhli do prachu sochy postavené na jeho počest: „Dobře, ale nestrhli ctnost, které ty sochy byly postaveny!“ A doložíte: „Jestliže tvá slova otevřela lidem oči, aby viděli, že jsem vtělený ďábel, přece nedušila v mém ďábelském srdci sílu a ďábelskou činnost.“ Tyhle vaše škrabanice možná způsobují, že velmoži mají ruce u měšce a ukládají almužnu do rukou,

10 Z Plutarcha, řeckého historika a moralisty z 1. stol. po Kr., velmi váženého v renesanci pro své *Životy znamenitých mužů*, a ze Seneky, řečeného Tragik, latinského autora z 1. stol. po Kr., jehož nabubřelé a krvavé tragédie renesance i baroko často napodobily.

11 Verš je počátek Petrarkovy canzony „Spirto gentil che quelle membra reggi“.

12 Neidentifikován; jistě není míněn Flavio Biondo (1388–1463), humanistický historik starého Říma.

kteří toho nejvíc potřebují. Vaše drzost hlupáka je ohromující v nesčíslných věcech. Vy jste si jist, že knížata dnes zahrnují spisovatele dary z lásky k vám, protože jste je vylekal tím, že jste po nich střílel jedovaté šípy, když vám nic nedávali: a myslíte si, že dávají také ostatním, protože se bojí, aby nebyli zasaženi jejich perem? Tak tomu není, muži chudý duchem! Velmoži uznávají velikost jejich děl, a proto dávají z povinnosti; ale vaše díla jsou bez velikosti, a proto dávají ze zdvořilosti. Básníci se chovají, jako se chová člověk dobrý, ale vy se projevujete jako nevděčník a zlomyslník. Dávali by rádi každému, ale vy chcete všechno jen pro sebe; a jestliže se přesto někdy zachováte jako dobrý člověk a doporučíte velmožům, s nimiž jste, jak říkáte, ve velmi důvěrných stycích, nějakého chudáka nebo svého oblíbeného spisovatele (abyste nevypadal jako vtělený ďábel), tu hned vyrukujete s jistými úskočnými praktikami, zahanbíte velmože, který vás uposlechne, a zneuctíte spisovatele, který je zneuznán; důsledek vaší ničemnosti je ten, že se každý snaží obejít se bez vás, má-li vypadat jako *mirabilia poetarum*.¹³ Velikým spisovatelům jste mnohem víc uškodil, než jim prospěl, což by bylo mnohem lepší! Mnoho velmožů se dnes chová tak, že když se před nimi objeví nadaný člověk nebo když jim někdo věnuje knihu, tu jako by viděli ďábla, nezdá se jim, že přichází dobrý autor, nýbrž že nějaký lump podniká útok na jejich kapsu nebo usiluje o jejich peníze. A pán často nenávidí vynikající muže a nechce je mít u sebe, protože si myslí, že by to měl u sebe vás, že vy mu požíráte stovky zlatých řetězů, že pohlcujete svou nenasytnou tlamou brokát, samet a damašek, že hltáte kroužkové košile a semtam to kořeníte hrstí zlatáků; že váš jícen bez přestání chňapá po kurvách a po žrádle; že dnes chcete to a zítra ono, a přitom se tváříte, jako by bylo pro dárce odměnou, když ho přibijete na pranýř: také o tomhle vašem počínání se důkladněji zmíním, než mi pero z rukou vypadne. A tak váš nenasytný a bezedný žaludek zničil všechny spisovatele. Má-li básník duchodem sto dukátů, stačí mu to na jeho vydání, protože posledním cílem jeho ducha je ctnost, a o víc se nestará; ale peklo vaší rozmařilosti a vaše ďábelská pýcha vyždímá dvě stě z nepřemožitelného Césara; o sto ošidí vévodu, příznivce básníků, o sedmdesát dvorného vévodu, nepočítáme-li další sto, které pobíráte jako rytíř,¹⁴ neboť se vám dostalo nezasloužené i toho titulu, však jste jej vyšejdil a svatý papež Pavel Čtvrtý vám jej po zásluze vzal, věda, že ho nejste hoden, a že vám jej udělil papež Julius Třetí blahé paměti neprávem. A když jste zamořil tisíce listy všechny hory a doly a mlýny, a když jste zasytil tisíce kudrlinkami hladová břicha příživníků, žádaje o tento titul pro lásku Boží, byl vám udělen, a to spíše proto, že už všichni byli unaveni vašimi nesmyslnými žvásty, než z dobré

¹³ Div básnický.

¹⁴ Aretino měl od papeže Julia III. (1550–1555) hodnost rytíře rhodského, kterou mu odňal Juliův nástupce Pavel IV. (1555–1559).

vůle: tu jste všem na podiv obrátil laskavost v povinnost a začal jste rozhlašovat do všech úhlů světa, že jste jej dostal za velmi nezapný sonet *Gratia Dei*.¹⁵ Těch pět set dukátů se mělo raději hodit do Jadranu nebo věnovat vašim příbuzným než vám: ti by jich byli použili v prospěch dobrých lidí, kdežto vy jste je rozházel s děvkami. Myslíte, zvíře bez rozumu, že nikdo neví, že všechny ty vaše almužny ctihodným sestřám jsou jenom zástěrky ďáblovy, kapičky, které mají vykoupit bezednou rozmařilost vašeho líného těla, ochlasto, jakého svět ještě nepoznal! Vaši společníci pukají smíchy, když jako hladový mezkař házíte do sebe věci, jež vám chutnají, a rudnete přitom jako krocan. Prasátko, telecí hlava, kůzle, to slupnete jak mandli, pohrdáte masem kupovaným po uncích, ale hltáte celé libry darovaných zajíců a kapounů. Hle, úryvek z první knihy vašich dopisů: „Dvě telátka, velká kola sýrů a dobré uzeniny, jež mi dala laskavě poslat vaše velkolepá a urozená štědrost, rozveselily mé srdce.“ A pak řeknete, že celý život jíte jenom ovoce a saláty (ano, jedno před jídlem pro chuť a druhé po jídle pro zasycení). Nešťastná panská dobročinnost, kdybys viděla, kde končíš, jistě bys zamířila jinam! Pohleďte: když vás přestal velký vévoda Stampa¹⁶ zahrnovat dary, nikde jste se už nezmínil o jeho činech: když přestal plnit nenasytný jícen vašeho chřtánu, už jste neměl pro něho slova chvály; pokud sytil nesčíslnými královskými dary vaši nenasytnou žravost, do té doby jste zamořoval jeho uši tisíci povídačkami o jeho úžasných skutcích. Vím, že také markýz Vasto¹⁷ ochutnal aretinské drzosti: když jste dostal, co jste chtěl, ztropil jste si šprým z dobrodince; to je ten boží plamen, který hárá ve vašem srdci, vy ďáble v lidském těle? Když vaši dárci a dobrodinci složí své dary, je konec „vyzvánění zvonů, pochodním slávy, trofejím zásluh, bohatství a pronikavosti ducha“, i vši ostatní šaškovské nicotnosti a jiným neomaleným výlevům ubohoučké invence. Žvaňte si, jak chcete: lépe se zastavit v běhu pozdě, než se vůbec nezastavit. Kdo se příliš stýká s tímto Hlupákem, zjistí v nesčíslných případech jeho nekonečnou pošetilost. Tady je vrchol všeho: jeho milovaní chlapi mu zahýbají za roh, tváří se, jako by se mu dvořili a přitom se páří s kurvičkami; jeden nadzvedne bok, druhý vytáhne ocásek; Vašnost si pozdě uvědomí, že je terčem posměchu, a že se hraje na její účet; začne zuřit proti sluhům, kuplířům, zlodějským dohazovačům a ničemným člunařům a prohlašovat, že chce žít bez ničemných přátel a kurev, kteří se v domě přiživují u chlupů jeho ocasu a u jeho požeráků. Jako by zároveň říkal: „Já jsem svatý Jan almužník.“ Také ďábel se učinil slovy Bohem a chtěl činy pokoušet Spasitele. Ale když jste si jako hloupý skopec provětral vztekem svou božskou hlavu, když jste všem vyna-

¹⁵ Milost boží.

¹⁶ Massimiliano hrabě Stampa, od roku 1536 markýz ze Soncina, rádce posledního Sforzy a kastelán milánského hradu, po vypuzení Sforzů si získal přízeň Karla V.

¹⁷ Alfonso III. d'Avalos, markýz del Vasto (1502–1546), italský kondotiér a císařský generál, v letech 1538–1546 milánský guvernér, bratranec Ferranta d'Avalos, manžela Vittorie Colonna.

dal sviní, a když jste jim pohrozil dýkou a chvástal se, že je dáte zmalovat, natřít, zmrzačit, zvalchovat a roztlouci od hlavy až k patě, nakonec neuděláte vůbec nic. A protože jste hovado, za chvíli se zase udobříte, každý zůstane, kde je, a abyste dokázal, že máte dobrou náladu, stáhnete ocas.

Zato vás chválím, že si dovedete mezi lidem udržet pověst velkého člověka. Jste už stařec a zkušenosti vás poučily, že by špatně tančily svině ve vaší kuchyni, kdybyste nežil v dobrém s pasáky. Kdyby někdo mohl zblízka pozorovat tu vaši honbu za velikostí, tu vaši práci jazykem a perem, objevilo by se mu nepředstavitelné množství zajímavých podrobností. Je ovšem svatá pravda, že všechno trpí těžkopádnou invencí, stejně jako nešikovným provedením. Nesluší vám postoj prostáčka a hra na slepou bábu: v první knize svých dopisů se tváříte, jako by vám messer Natale schvaloval, že jste si ponechal měšec s třemi sty dukáty, jež vypadly nepozorovaně jednomu jeho klientovi při návštěvě jakéhosi nemocného ve vašem domě. Bože, bože, považte, co byste byl udělal, kdyby bylo vypadlo z rukávu pár haléřů? Někdo nese těžký pytlík s tolika penězi a vůbec to necítí, nestará se o to a nevěnuje tomu pozornost! Jaké to hloupé vymýšlení cetek! Přisahám při vašich oslovských uších, že buď vám ten člověk ty peníze dal, nebo že vy jste mu je ukradl a pak jste si vymyslel ten příběh, abyste zakryl svůj povedený kousek; ale klíč k celému dopisu je na konci povídačky: „Snažím se proslavit sebe věcmi, které vyplývají z mé moci, a ne činy, které patří k mé povinnosti.“ Chcete říci, že vaší povinností je být člověkem dobrým, a že chcete žít z moci, která vyplývá z vaší nadřazenosti; a já říkám, že jste samozřejmě ukradl peníze, jež byly ve vaší moci a které jste nevrátil, jak bylo vaší povinností. Ať už to bylo, jak to bylo, zachoval jste se jako ničema, když děláte ze sebe bratra vyslanců, otce vévodů a málem syna papežů a připomínáte hovado nebo hlupáka; nebo když píšete vévodovi z Mantovy, že váš sloh je vynalézavý, a vaše ústa přitom výmysly nevyvracejí! Boccaccio přece prohlásil: „I když jsem si něco vymyslel a napsal a lidé tomu pak uvěřili, přece jsem se vždycky přiznal před přáteli, jak se to vlastně sběhlo.“ Mám zde jednoho vašeho přítele, který nechce být jmenován a který tvrdí, že ho velmi pohoršilo, když jste napsal Lorenzovi Salviatimu,¹⁸ že mu pošlete dvě košile zlatem vyšívané (to jste napsal 30. prosince), a 31. ledna vám byly darovány markýzem ze Soncina:¹⁹ pro tyto kejkle ztratil svou lásku k vám. A tentýž muž tvrdí, že všechny ty slavné listy papežů, císařů, králů, dóžete Grittiho, Giovannina de' Medici²⁰ a jiných vynikajících mužů jsou pouze preludy z vína, které jste si vymyslel, když jste byl v Benátkách jako obvykle opilý.

¹⁸ Lorenzo Salviami, člen akademie Crusky, jenž roku 1584 zahájil a potom vedl kritickou ofenzivu Crusky proti Tassovi.

¹⁹ Viz pozn. 16.

²⁰ Andrea Gritti (1454–1538), benátský dóže a znamenitý vojevůdce; Giovannino de' Medici, řeč. dalle Bande Nere, proslulý kondotier z rodu Medici, římský Aretinův ochránce, ostatně Aretinem opovrhující pro jeho zbabělost.

Říká se, že tady v Benátkách bydlí váš krajan jménem Medoro; když viděl vaši takřka dětinskou touhu po slávě in excelsis,²¹ rozhodl se, že vám provede nějakou taškařinu. (Bylo to už nevím přesně v kterém *tempore*,²² když papež Julius, kterému jste říkal pane bratranče, veřejně ohlásil, že bude jmenovat asi tucet kardinálů.) Připsal *post scriptum* k jednomu dopisu vašeho přítele Carla dalla Foresta, který žil v Římě; v tomto dodatku byly římské novinky (stálo vás to pěknou hromádku dukátů) a blahopřání k tomu, že se uvažuje o vašem jmenování; vy jako podvedený hlupák jste udělal všechno možné, aby z vás ten kardinál byl, a dokonce jste si hrál na domácího pána Múz. A v *Mirabilia Romae*²³ jste létal jako kometa, tloukl na všechny dveře a sliboval hory doly, a často jste se objevoval před papežem s návrhy podivuhodných řečí a činů (vy zvíře, před kterým smekají ničemové!); a teničký výhonek naděje jste pak narouboval na strom svého bláznovství; a na dovršení všeho se stalo, že Tizian²⁴ měl cestu k Jeho Císařskému Veličenstvu; dal jste mu důvěrný dopis a prosil jste v něm císaře, aby udělal všechno, co mu oznámí messer Tizian. Zkrátka a dobře: císař měl napsat Juliovi, aby vám dal kardinálský klobouk. Nechci zde popisovat, kolik smíchu vyvolala mezi říšskými barony vaše pošetilá drzost, abych své spisování neprotahoval: žerty a hovory na váš účet nebraly konce; nakonec bylo rozhodnuto, aby se odpovědělo vašemu tupému mozku několika pořádnými ranami holí a vám dopisem, který měl vyjádřit podiv Jeho Veličenstva, vévodů, knížat a pánů nad tím, že ten velký básník a prorok chce zaměnit svou velikost, slávu, nádheru a vládu nad světem za pouhý klobouk a že chce od *prima causa caesarum*²⁵ sestoupit k *in terra semen erit*.²⁶ Skončilo to tím, že jste dostal překrásnou kobyčku a dále jste zůstal „spasitelem ctnosti“, jak si o sobě píšete. A teď mi dovozte, abych na chvíli odložil pero, ale brzy je zase vezmu do rukou a napíši něco lepšího.

Vaše paměť je tak mizerná a tak tupá, že když někomu vypravujete desetkrát nějakou svou tajnost nebo nějaký svůj čin, a když se o tom tři dni nemluví, hned na to zapomenete a tvrdíte, že jste o tom řekl jenom jedinému člověku, třebaže sto lidí to má v ústech. Ale zachoval jste se jako prostý člověk, to jest jako hlupák a omezenec, když jste uvěřil, že vás chtějí jmenovat kardinálem: a věřil jste tomu tak skálopevně, že jste přišel do domu urbinského vyslance a žádal jste ho, aby vám půjčil vévodský palác, protože každou chvíli čekáte červenou čepičku. Měl jste čekat šaškovskou čepici, pro všechny svaté, a ne kardinálskou čepičku. Nevím, co vám odpověděl ten vzácný muž; ale já bych vám na jeho místě byl řekl,

21 Na výsostech.

22 Času.

23 *Divy Říma*, Aretinův oslavný spis na římské příznavce.

24 Tizian Vecellio (1497–1576), známý vynikající představitel pozdní malířské renesance benátské, kolorista a mistr šerosvitu; byl Aretinovým přítelem (viz s. 445).

25 Prapříčina přičin.

26 „V zemi bude semenem“; formule z textu kardinálského jmenování.

abych vás posílil ve vašem bláznovství, že mě ihned napadlo, jak se o tom začalo šuškat, odebrat se za vámi s celým dvorem, odvést vás z vašeho domu a ubytovat vás v paláci: tím by se bylo uklidnilo vaše bláznovství. Je však jisté, že jste učiněný hlupák, protože vás to nepřešlo, takže jste se dal odvézt do Říma, jsa pevně přesvědčen, že vám při příchodu do města skočí kardinálský klobouk na hlavu; a cestou jste uhnal jednoho valacha, zkazil jednu mulu, ohlodal jste ji až na kost s houfem děvek, jež jste si vedl s sebou jako doprovod, a zamořil jste celý papežský dvůr svými ďábelskými mravy, jak bude ještě vylíčeno. Ale teď už *nebudeme* mluvit o honbě za kardinálským kloboukem, nýbrž přeskochíme na ženu, kterou vám chtěla namluvit donna Maddalena.

Ó, kdyby lidé znali celou tu historii, pukli by smíchy! Troustil jste o tom po celém světě a vychloubal se, že vám přinese věnem sto tisíc dukátů. Ó, jaký jste to lehkomyšlný pitomec! Chtěl jste se stát pánem měst a hradů! Málo chybělo, a byl byste se dal do války s vévodou florentským o Arezzo. Kdyby to bylo trvalo ještě měsíc, všechno bylo hotovo. A zatím jste dal odvést pryč všechny své chlapečky, složil jste hlavu do dlaní a vzlykal: „Oh, mé srdíčko! Oh, mé zlatíčko! Byls mým srdcem! Zahynu, když se nevrátíš!“ Zestárlý opičáku, dětinský dědku, kdy odložíte své smutky, stejně hloupé jako slavnostně strojené... ?

Přeložil Václav Čep

ANTIKADEMISMUS A NATURALISMUS

∞ PIETRO ARETINO

1492–1556

Pochází z Arezza, původu velmi nízkého, ačkoliv jeho matkou nebyla nevěstka Tita. Od roku 1517 pobývá v Římě pod ochranou Agostina Chigiho, Lva X. z rodu Medici a kardinála Giulia de' Medici. Musí Řím opustit, jakmile papežem zvolen Hadrián VI. (1522), vrací se tam, když zvolen opět Medicejec Kliment VII. (1523). Smrtí kondotiéra Giovanniho Medicejského, řečeného dalle Bande Nere, ztrácí roku 1526 neúčinnější podporu a odchází žít v přepychu do Benátek až do své smrti.

Nesmírně plodný, mnohostranný, kvapný improvizátor. V epice dal řadu výpravných veršovaných skladeb na linii Pulci – Boiardo – Ariosto: *Orlandino* a nedokončené *Marfisa*, *Angelica*, *Astolfoida*. V dramatice několik veseloher: *Kurtizána* (*La Cortigiana*, 1526), *Podkoní* (*Il Marescalco*, 1535), *Talanta* (1542), *Pokrytec* (*Lo ipocrito*, 1542), *Filosof* (*Il filosofo*, 1542), a jednu tragédii *Orazia* (1546), typu „učeného“ podle antických klasických vzorů. Z jeho prózy, pestré a početné, prosluly hlavně *Rozpravy* (*Ragionamenti*) novelistické povahy a nestoudného obsahu. Velmi pěstoval na druhé straně, jako čiré alibi, literaturu náboženskou: *Kristovo lidství* (*Umanità di Cristo*, 1534), *Parafráze sedmi Davidových žalmů* (*Parafraasi sopra i sette salmi di David*, 1534), *Geneze* (*Il Genesi*, 1538), *Životy svatých* (*Vite: Panny Marie*, 1539; sv. Kateřiny, 1540; Tomáše Akvinského, 1563). Nesmírně proslulé jsou jeho *Listy* (*Lettere*, vyšly v letech 1537–1557 v 6 svazcích).

„Bič knížat, božský Aretino,“ říká Ariosto (v *Zuřivém Rolandu*, XLVI, 14); „hanebník Aretino,“ říká Doni (v *Pamfletu*, viz zde, s. 427n.). První mluví o výsostné pověsti, které se Aretino ve své době slavně a zpupně těšil, o literární diktatuře, kterou prováděl, o jeho mocné roli udíleče dobrého či zlého jména, která ho činila obávaným i evropským korunovaným hlavám. Druhý mluví o jeho charakteru. Aretino, člověk velmi talentovaný a naprosto nesvědčitý a nemravný, je nejdokonalejším vtělením *osobivého humanismu příživnického* a typickým zjevem renesance mravně a duchovně se rozkládající. Přesvědčen, že talentu náleží absolutní společenská přednost a veškeré výhody slávy, moci a bohatství, proměňuje literaturu v rozsáhlý podnik obchodní a vyděračský, do jehož služeb staví střídavě nebo i zároveň své dary a schopnosti: virtuozitu umělce, veliké – ač nikoli univerzitní – vzdělání, falešnou zbožnost, ironii, satiru, podlézavost a lichocení, hrozbu, zradu, lest. Je to renesanční kulturní *pirát* v plném významu slova.

Z LISTŮ (Lettere)

Výbor z Aretina nemůže pominout alespoň skrovnou ukázkou jeho korespondence. Aretino totiž, za prvé, psal dopisy skvělé; a za druhé, je ve svých dopisech celý. Šest listů, které jsme volili, charakterizují ho velmi výrazně alespoň v dvojím směru: první tři věcně náležejí k sobě, zrcadlí proces jediného a téhož Aretinova vztahu, totiž k francouzskému královskému dvoru, a ukazují, téměř do fyzického ohmatání, Aretina *renesančního literárního příživníka a cizopasníka*, jenž vymáhá podpory a nabízí své prodejné pero k službám s tak nestoudnou samozřejmostí a vyděračským sebevědomím, že na ně dějiny humanistického mecenátu nemají druhého, rovnocenného příkladu. Dopis čtvrtý podává pohled na Aretinova stanoviska umělecká: Aretino vyslovuje se zde k proslulé, v renesanci zásadní otázce imitace klasických vzorů, definuje správný význam uměleckého napodobení, projevuje se jako kritik a estetik pronikavé myšlenkové jasnosti a sžíravě vtipného postřehu a dokládá svůj poučený zájem o výtvarné umění.

KRÁLI FRANCOUZSKÉMU¹

TAK VELICE SE HODÍ, SIRE, K OSOBĚ NEJKŘESŤANŠTĚJŠÍHO Františka, aby dával, a tak se jeho povaha shoduje se štědrostí, že by ve všech pozemských věcech jako udíleč milostí mohl zavodit s Bohem, kdyby se rychlost jeho darů rovnala darům samým; neboť pravá dvornost kluše po vlastních nohou a předstíraná se belhá na nohou ctižádosti. Lidé ztroskotají na moři a stíhaní neštěstím na zemi utíkají se ke Kristovi, a Jeho dobrota, vidouc jejich srdce, planoucí horlivostí a plná víry, je ihned zachraňuje z nebezpečí: desky s jejich díky zdobí pak Jeho chrámy. Kdyby ctnostní lidé, kteří se obracejí na Vaše Veličenstvo, byli podpořeni ve chvíli, kdy je sžírá nouze, Vaše Veličenstvo bylo by druhým Bohem národů; ale vaše dary jsou tak pozdní, že obdarovanému prospívají jako pokrm tomu, kdo tři dny nejedl, pak poruší půst, nají se, necítí již, co není schopen chutnat, a buď zemře, nebo je na smrt. Jsou tomu celé tři roky, co Jste mi slíbil řetěz z pěti liber zlata; a nepochybuji již, že se Židé dočkají

¹ František I., král Francie v letech 1515–1547, štědře podporoval vědy i umění, udomácnil ve Francii renesanci, hostil na svém dvoře Vinciho, Celliniho, Tiziana. Rozdával vždy plnými rukama, ač jeho zahraniční politika a vojenské podnikání vyvolávaly chronickou prázdnotu státní pokladny.

svého Mesiáše, protože přišel nakonec i řetěz, s jazyčky vykládanými rumělkou a s přívěskem peníze, na němž je psáno:

*Lingua eius loquetur mendacius.*²

Pro Boha: lež je přece v mých ústech asi tak domovem jako pravda v ústech kněží. To tedy povím-li, že Jste svému národu tím, čím je Bůh světu a otec svým dětem, povím lež? A řeknu-li, že vás zdobí všechny vzácné ctnosti, síla i spravedlnost, laskavost i vážnost, velkomyslnost i znalost věcí, budu platit za vymýšleče? Budu-li tvrdit, že vaši poddaní znají vaši moc spíše z dobrodiní než z útlu, budu mluvit nepravdu? Budu-li volat, že Jste otcem ctnosti, bratrem těch, kdo vám slouží, synem zbožnosti, druhem víry a oporou křesťanské lásky, nebude to řeč správná? Budu-li hlásat, že znamenitá výbornost vašich vlastností stačila sama sebou pohnout láskou ostatních, aby vás učinili dědicem království, budu moci očekávat námitky? Je ovšem pravda, že bych lhal, kdybych chtěl vynášet vámi věnovaný řetěz jakožto dar, protože nelze už nazývat „darem“, co člověk projí ještě, než se k tomu dostane, a co je dřív prodáno než spatřeno. A nebýt toho, že Vaše dobrotivost je stejně nesmírná jako nevinná – a díky jí jsem řetěz obdržel –, rozvázal bych všechny jazyčky přikované k řetězu a rozezvonil bych je tak, že by správčům královských pokladů pár dní znělo v uších a naučili by se posílat brzo, co král poručí dát ihned. Avšak poněvadž není klamu ve vaší věrnosti slibům, nesmí být ani neomalenosti v mé vděčnosti, jež opěvá a bude vždy pokorně opěvat nevyličitelnou dobrotivost Vašeho Veličenstva, v jehož milosti mne Kristus zachovej.

V Benátkách 10. listopadu 1533.

Přeložil Václav Černý

VÉVODOVI Z ATRI³

COMITOLO Z PERUGIE, POVĚŘENEC NEJJASNĚJŠÍHO PANA HRABĚTE Guida u Jeho Veličenstva krále Františka, mi způsobil radost zprávou o slovech, která Vaše Excellence, nejjasnější vévodo, vyměnila na můj prospěch

² Latinsky: *jeho* (tj. Aretinův) *jazyk bude říkat lži*. Král František, jemuž nechybělo vtipu a jenž znal Aretinovu povahu, mínil předejít Aretinovu pomlouvačnost a předem se bránit nevděku, jímž mu oplatí jeho opožděný dar. Dokázal jen to, že na svou hlavu svolal Aretinovu obmyslnou chválu: věta na pamětním penízi jí předem vyvracela.

³ Od roku 1536, kdy počala druhá válka francouzského krále s císařem Karlem V., drží král František ve své moci Savojsko a Piemont, stav, jenž potrvá čtvrtstoletí; o důvod víc, aby se Aretino ucházel o štedrost panovníka, jenž je v Itálii v danou chvíli z mocenských činitelů rozhodných. Začíná oklikou přes vévodu z Atri, italského satelita Františkova, a připomínkou rozhovoru, jenž o něm, Aretinovi, byl prý na francouzském dvoře veden: otůkává půdu nesmírně obratně, cituje hned svědky rozhovoru, aby jeho obsah, pro sebe tak slibný, učinil co nejzávaznějším.

s monseigneur de Montmorency, velmistrem Francie,⁴ za přítomnosti Luigiho Alamanniho,⁵ ježž svět ctí a já si ho vážím. Znal jsem však záležitost dřív, než jsem o ní zvěděl, a byl jsem si věci jist dřív, než jsem o ní mohl pochybovat, neboť vaše dobrota je upřímná a láska, kterou ke mně chováte, ryzí. Pročež se nová naděje, již jsem pojal díky vaší laskavosti, přichází poklonit k vašim nohám a jistě jí dojdou vytouženého cíle, pakliže jen budete pokračovat stejně usilovně, jako já jsem a navěky budu sluhou Jeho Veličenstva, o němž jsem složil projevy a příběhy, v nichž vše mluví mým hlasem a nese mou pečeť. Však že není mým zvykem žít v prázdných snech a že za to, že jsem, kdo jsem, nevděčím nikomu druhému, to učinilo mne – spolu s mou slávou – ctěným a vyhledávaným těmi, kdo mne obdarovali. Tři roky trvalo, než řetěz přišel, a po celé čtyři nedostalo se mně z oné strany ani pozdravu.⁶ Sblížil jsem se tedy s tím, kdo neslibuje, ale dává. Mluvím o císařovi,⁷ služebníku Božím a pánovi Osudu. Kardinál Lotrinský,⁸ bůh štědrosti, vida v mém srdci obraz svého krále, mne obdaroval, a poněvadž jeho dary nestačily, ubezpečil mne sliby, které se ale rozptýlily ve francouzském dýmu a způsobily, že jsem nad francouzskou přízní zoufal.⁹ Jestliže však budu opatřen počestným důchodem, budu již umět projevít vděk za dobrodiní; a jestliže pan velmistr splní, co pro mne slíbil učinit, vynesu královskou čest na vrchol. A komu by mohl prokázat službu Alamanni, aby mu bylo prospěšnější služby prokazovat, než prokáže-li je mně? Ale bez jakéhokoliv svého dalšího prospěchu, jsem i tak Jeho Excellence, vrchního místodržitele Jeho Veličenstva, Excellence Vaší i Jeho blahorodí sluhou.

V Benátkách dne 8. června 1537.

Přeložil Václav Černý

MONSEIGNEURU VELMISTRU, VÉVODOVI Z MONTMORENCY

VAŠE EXCELENCE SICE JIŽ DOKONALE ZAPOMNĚLA NA LÁSKU, kterou mi projevila jak zprávou, kterou mi kdysi podala stran řetězu, tak dopisem, ježž mi poslala zároveň s ním; já jsem však nikdy nevypustil z myslí

4 Monseigneur Anne de Montmorency (1498–1567), z jedné z nejproslulejších rodin vysoké francouzské šlechty, velmistr Francie (*grand-maître de France*), což je titul pouze dvorní, ale označuje jednoho z úředníků králi nejbližších, pak maršál.

5 Luigiho Alamanniho (viz s. 125n.) Aretino dokonale opovrhoval, jak patrně i z konce tohoto dopisu, ale jako svědek francouzských dvorských slibů byl mu dobrý.

6 Ze strany francouzského krále. Posměšnost dopisu předchozího byla tedy v Paříži pocítována a František po celou dobu 1533–1537 neotevřel ruku.

7 Císařem míněn Karel V. (I.) Habsburk, úhlavní nepřítel Františkův, jenž s ním prakticky po celý jeho život vede války. Příjav od Františka zlatý řetěz, Aretino tedy neprodleně vstoupil v služby jeho nepřítele a bez rozpaků to přiznává s odůvodněním: císař dával.

8 Lotrinští vévodové rodu Guise i kardinál z téže rodiny podporovali politiku krále Františka, ač byla jejich země císaři prohlašována za léno říše.

9 Nestoudná narážka na pohany krále Františka, jichž se Aretino dopustil v službách císařových; přímo naznačuje, že si je Francouzi způsobili sami, a vzápětí si diktuje cenu za nový obrat k jejich prospěchu.

ani přízeň, kterou jste mi prokázal zprávou, ani radost, kterou jste mi způsobil zásilkou. Kdyby mně byl pak Bůh dopřál, abyste si Vy svým časem vzpomenu, že jsem vaším služebníkem, jako já jsem měl vždy na paměti, že Vy jste mým pánem, mnoho věcí bylo by bývalo smlčeno, které byly vysloveny, a mnohé byly by bývaly řečeny, jež zůstaly zamlčeny. Ostatně nápis na řetězu vyžadoval, abych navždy umlkl, neboť podle něho i chválou Jeho Veličenstva pronášel jsem lež. Nicméně jsem nápisu nedbal a nenapsal jsem listu, abych jej neozdobil jeho jménem. A bude-li mně přiřčeno čtyři sta každoročních tolarů k živobytí, rozeznám svoji pravdu k slávě vašeho krále. Vždyť i já jsem vojevůdcem, a moje vtípnost neplení majetky, nebouří lidi a neboří hrady; nýbrž s pomocí vojsk, jež chová ukryta ve svém inkoustu, a pomocí pravdy, vepsané do jejích praporů, opatřuje knížeti, kterému slouží, více slávy, než mu odňali ozbrojenci. Moje pero splácí totiž druhému poctou i hanou v hotových. Já za jediné jitro, bez jakýchkoliv dalších okolků, roznesu světem chválu i potupu všech, koho ne snad miluji nebo nenávidím já, ale kdo zaslouží být buď zbožňováni, nebo nenáviděni. Proto obraťte v skutek slova, která jste pronesl v přítomnosti četných lidí a jež se rozšířila po celé Itálii;¹⁰ a já se stanu tím, kým být mně povelí povinnost. Což plyne prostě z milosti, kterou nebesa uštědřila králi nejkřesťanštějšímu, kterého miluje každý, a každý po něm volá a touží. Touží-li a dychtí-li však po něm všichni i tehdy, když král, snad aby učinil zadost francouzské povaze, si připomíná přátele ne dřív, než když jsou již v nouzi,¹¹ co nastane teprv, až jich bude pamětliv v kteroukoliv dobu? Celkem vzato, připomínám Vaši nejjasnější Excelenci, jíž se klaním, že Darius říkával, že raději chce Zopyra¹² za advokáta než míti tisíc Babylonů.

Benátky dne 8. července 1537.

Přeložil Václav Černý

MESSERU NICCOLOVI FRANKOVI¹³

KRÁČEJTE JEN PO CESTÁCH, KTERÉ VAŠÍ SNAZE UKAZUJE PŘÍRODA, chcete-li, aby nad vašimi spisy žasl i papír, který je nese, a můžete se smát těm, kteří hladově kradou slůvka, neboť je veliký rozdíl mezi napodobite-

¹⁰ Týká se slibů pronesených Montmorencym, o nichž byla řeč v předchozím dopise. Aretino dovede přímo virtuózně střídát připomínky skutečných i domnělých slibů, lichocení, zakryté pohrůžky a chválu svého prodejného pera, jehož *propagační* hodnotu dokonale zná.

¹¹ Francouzská národní povaha, a král František byl ovšem svými přednostmi i vadami Francouz arcypický, netešila se sice dobré pověsti v renesanční Itálii, ale toto připomínání ze strany člověka, jenž právě projevuje nejnížší sklony humanismu *italského*, nepostrádá cynicky-ironické nestoudnosti. Nezapomínejme, že ve chvíli, kdy Aretino vyčítá Francouzovi nejhorší stránky jeho národní povahy, hodlá otevřeně využít jeho povahových stránek nejlepších.

¹² Zopyros, oddaný satrapa perského krále Daria, jenž si dal uřezat nos a uši, aby mohl namluvit městu, jež Darius obléhal, že byl zmrzačen Dariem: získal důvěru města a vydal je Dariovi.

¹³ Niccolò Franco (1515–1570), literární dobrodruh Aretinova druhu, v letech třicátých jistou dobu jeho tajemník, pak zapřísáhlý nepřítel; byl popraven inkvizicí.

li a vykrádači, hodnými podle mne zatracení. Zahradníci si stěžují na ty, kteří zdupou zeleninu, chtějíce ji nasbírat na omáčku, ne na ty, kteří ji pozorně trhají; a chmuří se na toho, kdo pro ovoce poláme větve stromů, nikoliv na toho, kdo si utrhne dvě nebo tři švestky a stromu se stěží dotkne. Já zajisté tvrdím, že až na málokteré všichni ostatní kradou, a ne napodobí. Bude mi namítáno: nemá snad více důvtipu zloděj, který přešije ukradený oděv tak, že jej na něm ani majetník nepozná, než ten, kdo nedokáže zakrýt lup a uvázne na šibenici? Onehdy nám Grazia četl znamenitý dialog božského Sperona¹⁴ a slyšel jste hlaholit z výmluvných úst rozmilého Fortunia¹⁵ jakoby samého Platona, a to na všech místech, která napodobil: je to prý proto, že všechna místa, kterých Platon použil, si dokonale osvojil. Nuže: chůva krmí dítě, které vyživuje, běře je za nožky a učí je dělat kroky, klade mu své úsměvy do očí, svá slova na jazyk, své způsoby do pohybů, dokud je příroda, jak dítě roste, nevybaví úkony novými. A dítě, postupně vyučené jídlu, chůzi i mluvě, vytváří si jistý způsob svých nových návyků, opouští zvyklosti chůviny a uplatňuje dík vrozenému sklonu svoje vlastní: mění se tak v skutečnou živoucí bytost, podržujíc jen tolik z díla vychovatelčina, kolik podržují z matčina a otcova poznání ptáci, kteří létají. Stejně by si měl vést, i kdo se opírá o toho či onoho básníka: vzít si z něho pouze vanutí jeho ducha a dobrat se harmonie, vytvářené hlasy vlastních orgánů. Vždyť jsou dnes naše uši již unavené všemi těmi odkoukanými výrazy a setkávat se s nimi v knihách vzbuzuje smích, jako by jej probouzel rytíř, objevující se na náměstí v pláštiku, pokrytém zlatým třásněním, a s talířovým biretem: platil by za blázna nebo za maškaru. A přece to byl svého času šat vévody Borsa a Bartoloměje Coglioniho.¹⁶ Jaké cti chtějí dojít ty nejasné barvy, kterých se tolik spotřebuje na malby hloupostí, které ani nakresleny nejsou? Celou svou slávu odvozují ze způsobů, jimiž je nanášel Michelangelo, ale ten přinutil přírodu i umění k takové námaze, že nevěděly, jsou-li ještě jeho učitelkami nebo žačkami. Abys byl dobrým malířem, je zapotřebí něčeho jiného než zdařile padělat závoj nebo sponku na pase. „U kluků jsem se poučil,“ řekl Giovanni da Udine¹⁷ těm, kteří žasli nad podivuhodnými groteskami, vytvořenými jeho rukou v loggii Lvově a na vinici Klimentově. A abych mluvil prostě, Petrarku a Boccaccia napodobí ti, kdo vyjadřují své myšlenky s touž sladkostí a půvabností,

14 Niccola Grazia – benátský literát, viz pozn. 1 na s. 67. Sperone Speroni (1500–1588), filosof, gramatik, kritik a dramatik, učitel Tassův a podle něho „otec vši učenosti“ – viz s. 67. Svými početnými dialogy podle Platona získal si nesmírné evropské slávy. Ve stopách Bembových bojoval za přísnou jazykovou čistotu a hlásal úspěšně povinnost striktní nápodoby vzorů antických a z národních klasiků Petrarky a Boccaccia; potíral vše, co v poezii výrazem, slohem a slovníkem šlo za ně a nad ně. Aretino byl zapřísáhlým protivníkem speronského *akademismu*, jenž se brzo proměnil v konzervativní sklerózu umění a zamezoval jeho živý vývoj.

15 Fortunio Spira (?–1560), básník z okruhu Sperona Speroniho.

16 Borso d'Este (1413–1471), první ferrarský vévoda; Bartolommeo Colleoni (1395–1475), italský kondotiere.

17 Giovanni da Udine (1487–1564), malíř, žák Raffaelův, jemuž pomáhal ve výzdobě Vatikánu; vytvořil pro oba papeže z rodu Medici, Lva X. (1513–1521) a Klimenta VII. (1523–1534), řadu nádherných prací z mramorového štuku, „grotesche“, s motivy chlapeckých postav. Jeho odpověď znamená prostě: Učil jsem se na přírodě.

s jakou sladce a půvabně oni vyjádřili svoje, a nikoliv ti, kdo je vylupují, a ne snad jen v nějakých těch slůvcích jejich slovníku, ale v celých verších. A pakliže nás už ďábel zaslepí, abychom někoho vykradli, snažme se být podobni Vergiliovi, když obíral Homéra, a Sannazarovi, když totéž prováděl Vergiliovi; ti oba dovedli lupem vyrůst: a bude nám odpuštěno. Ale pedanti by chtěli básnit a kakají přitom krev, lepší napodobené rýmy, plní svými krákory knížečky a napodobení se jim mění v ustrnulé rčení, vyšívaná souchotinářskými slůvky podle pravidel. A já ti říkám, pošetilý dave, a znovu opakuji, že poezie je třeštění přírody jásající radostmi a záleží v stavu divého nadšení, a pakliže se ho básnickému zpěvu nedostává, stává se cimbálem bez rolniček a zvonící bez zvonů. Pročež kdo chce básnit a nepřináší si tuto milost z kolébky, je nastydlý hejl. A kdo tomu nevěří, objasni si to na tomhle: představuj si umění a trpělivou lakotu alchymistů jako věc sebedůmyslnější, ale ti lidé nikdy zlata nevyrobili, ačkoliv to předstírají; avšak příroda je rodí krásné a čisté, ač ji to nestojí nejmenší námahu. A poučte se o tom, co říkám, od moudrého malíře, jenž na otázku, koho napodobí, ukázal prstem na tlupu lidských tvorů, chtěje naznačit, že si své vzory vybírá ze života a pravdy, jako je v nich beru i já, básník a spisovatel. Sama příroda, jejíž prostoty jsem tajemníkem, mně diktuje vše, co skládám, a když se mi jazyk zaplete v pověře zahraničních tlachů, sama vlast rozváže jeho pouta. Koneckonců, užívat vypiplaných slůvek místo přirozených může každý, kdo dovede mazat perem po papíře. Ale vy se držte nervů a kůži nechte básnickým koželuhům, kteří tamhle stojí a žebrají o troník slávy a vtípem se podobají lupičům, a ne učencům, jako jste vy. A je jisté, že já napodobím sebe samého, neboť příroda je neobsáhlá přítelkyně, jež nám nezastírá svou nahotu, a umění je věc, kterou musíš honit se špendlíkem, abys ji připíchl. Proto hleďte, abyste vytesával významy, a ne se maloval se slovíčky.

Benátky dne 25. června 1537.

Přeložil Václav Černý

BOŽSKÉMU MICHELANGELOVI¹⁸

TAK JAKO, CTIHODNÝ MUŽI, JE HANBOU POVĚSTI A HŘÍCHEM duše nedbat Boha, tak je u toho, kdo je ctnostný a rozumný, příhanou ctnosti a bezectností úsudku, jestliže nectí vás, který jste jímkou zázraků a jež přízeň hvězd zasáhla všemi šípy svých milostí. Ve vašich rukou žije skrytá Idea nové přírody, pročež také nesnáz, jež spočívá v krajní vyhrocenosti linií (a jež je ve vznešenosti malířství tou nejvyšší vědou), je pro vás snadná. Vy totiž v krajní podobě těl shledáváte vlastní cíl umění, a to je věc, o níž samo umění soudí, že ji nelze

¹⁸ První z Aretinových dopisů Michelangelovi. Dopis svědčí – podobně jako texty Vasariho, Berniho, Castiglioniho – o mimořádné úctě, jíž se těšil Michelangelo už mezi svými současníky.

provést dokonale, neboť krajnost, jak víte, musí objímat sebe sama, a působit tak, že ukazujíc to, co neukazuje, slibuje takové věci, jaké tomu, kdo více chápe, než vidí, slibují postavy Kaple.¹⁹ Nuže, já, který jsem chválou a potupou ocejoval přemnoho zásluh a prohřešků druhých, nechtěje obrátit vniveč to málo, co jsem, vás zdravím. Netroufl bych si to učinit, kdyby nedostatečnost mého jména nedoznala jisté nápravy tím, že jsou mu otevřeny uši všech knížat. A věru se sluší, abych vám vzdal tuto čest, neboť svět má mnoho králů, ale jen jednoho Michelangela. Je velkým divem, že příroda, jež nedokáže postavit žádnou věc tak vysoko, abyste ji svou horlivostí nenalezl, není s to vtisknout svým dílům onu velkolepost, již v sobě chová nesmírná síla vašeho stylu a vašeho dláta. Pročež kdo vidí vás, nelituje, že neviděl Feidiu, Apella a Vitruvia,²⁰ jejichž duch je pouhým stínem vašeho ducha. Parrhasios²¹ a další staří malíři měli podle mne štěstí, že čas nesvolil, aby jejich díla přežila až do dnešních dnů. Jen proto totiž dopřáváme sluchu tomu, co o nich vytrubují papíry, a váháme vám přidělit onu palmu – palmu nejlepšího sochaře, nejlepšího malíře, nejlepšího stavitele –, kterou by vám poskytli oni sami, kdyby předstoupili před soudní stolicí našich očí.²² Ale je-li tomu tak, proč byste se neměl spokojit se slávou, která vám byla dosud přiznána? Řekl bych, že by vám mělo stačit, že jste druhé porazil tím, co jste udělal jinak. Ale cítím, že *Posledním soudem*, který nyní malujete, zamýšlíte překonat *Počátek světa*, který jste kdysi namaloval, aby vám vaše malby, překonány novými malbami, umožnily zvítězit nad sebou samým. Nuže, kdo by se nezalekl, přikládaje štetec k tak hroznému námětu? Vidím uprostřed houfů Antikristových výjevy, které vyvstaly pouze ve vaší obrazotvornosti.²³ Vidím děs na čelech živých. Vidím, čím promlouvají, hasnouce, slunce, měsíc a hvězdy. Vidím ducha, jak se téměř vypařuje v ohni, ve vzduchu, v zemi a ve vodě. Vidím stranou stojící Přírodu, naplněnou děsem, neplodně schoulenou ve své stařecké sešlosti. Vidím vyprahlý a roztřesený Čas, jenž dospěl ke svému konci a usedá na suchý pařez. A zatímco slyším, jak andělské trouby rozechvívají srdce ve všech hrudích, vidím Život a Smrt uprostřed toho strašlivého zmatku, jak jeden se snaží pozdvihnout mrtvé a druhá sráží živé. Vidím Naději a Zoufalství, kterak vedou oddíly dobrých a hordy zlých. Vidím divadlo oblaků, zbarvených paprsky vycházejícími z čistých nebeských ohňů, oblaků, na něž usedl

19 V květnu 1536 začal Michelangelo pracovat na fresce *Posledního soudu* v Sixtinské kapli ve Vatikánu.

20 Feidias (asi 490 – asi 430 př. Kr.) – největší řecký sochař klasického období; Apelles (4. stol. př. Kr.) – legendární malíř Alexandra Velikého; Marcus Vitruvius Pollio (1. stol. př. Kr.) – architekt, autor neobyčejně vlivného pojednání *Deset knih o architektuře*.

21 Parrhasios (přelom 5. a 4. stol. př. Kr.) – proslulý řecký malíř (z jeho děl si nic nedochovalo).

22 V Itálii v 16. století již probíhá spor starých a moderních: Aretino v Michelangelovi vidí tvůrce, jenž antické vzory překonal.

23 Náměty obrazů a fresek často dodávali literáti, a tak to, co následuje, je program fresky podle Aretinovy představy. Michelangelo v dopise z 20. 11. 1536 návrh zdvořile odmítl. Později vztahy mezi oběma ochladly a po dokončení *Posledního soudu* napsal Aretino Michelangelovi list, v němž se o dílu vyjadřoval velmi kriticky (list nicméně nezařadil do svého vydaného epistoláře).

Kristus, obklopený nádherou a hrůzou. Vidím, jak jeho tvář září a jak srše plameny radostného a strašlivého světla, plní dobře narozené veselím a špatně narozené strachem. A vidím také služebníky propasti, kteří v příšerném zjevu a ve slávě mučedníků a svatých s výsměchem poučují Caesary a Alexandry, že je něco jiného dobyt svět a zvítězit nad sebou samým. Vidím Fámu s jejími korunami a s jejími palmovými ratolestmi pod patou, jak se vrhá mezi kola svých vozů. A nakonec vidím, jak z úst Božího Syna vychází velký ortel: a vidím ho jako dvě střely, jednu spásnou a druhou zatracující; a jak letí dolů, slyším zběsilý rachot jejich střetu s elementárním mechanismem, jenž je s hrůzným hřměním rozbit a rozkotán. Vidím světla ráje a pece propasti, oddělené temnotami, jež se snesly na tvář povětří, a myšlenka, jež mi znázorňuje obraz zkázy a nejnovější den, mi praví: „Jestliže se chvějeme plni strachu při pohledu na dílo Buonarrotiho, jakou hrůzou se budeme chvět, až nás bude soudit ten, jemuž to přísluší?“ – Ale co myslíte, vzácný pane, neměl bych zrušit slib, že se už nikdy nevrátím do Říma, když tolik toužím spatřit takový příběh? Spíše prohlásím své rozhodnutí za lež, než abych znevažil vašeho génia, ježž prosím, aby našel zalíbení v mé touze jej oslavit.

Benátky, 15. září 1537

Přeložil Jiří Pelán

MISTRU TIZIANOVI

POTÉ CO JSEM, PANE KMOTŘE, PROTI SVÉMU ZVYKU POVEČEREL sám, či lépe řečeno, s trampotami čtvrtodenní zimnice, která mi nedopřává ocenit chuť žádného jídla, vstal jsem od stolu, syt týmž zoufalstvím, s nímž jsem za něj usedl; a opřev si ruce o okenní předprseň a nalehnuv na ni hrudí a téměř celým zbytkem osoby, jal jsem se pozorovat podivuhodné divadlo, jež tu předváděly nespočetné bárky. Ty, kdo přihlíželi, bavily nejen ty lodky, jež byly plné místních a ještě více cizinců, ale sám Canal Grande, velký bavič každého, kdo jím proplouvá. Pobavil nejprve dvěma gondolami, které závodily se dvěma proslulými bárkaři, a pak jsem se s velkým potěšením díval na dav, který chtěl vidět regatu a shromáždil se proto na mostě Rialto, na nábřeží de' Camerlinghi, na Rybím trhu, na přivozu svaté Sofie a u casa Mosto. A zatímco se ty i ony hloučky s veselým potleskem rozcházely, tu já, člověk, který je na obtíž sobě samému a neví, co si počít s tím, co se mu honí hlavou, zvednu oči k nebi – k nebi, jež od časů, co je Bůh stvořil, nikdy nebylo ozdobeno tak krásnou malbou stínů a světél. A vzduch byl takový, jak by ho chtěli vyjádřit ti, kdo vám závidí, že nejsou vámi: vy ho však uvidíte, když vám ho popíšu.²⁴ V předním plánu byly budovy, které ač

²⁴ Aretino měl vždy blízko k výtvarným umělcům. V Římě se sblížil s Michelangelem a Raffaelem, mezi jeho benátské přátele patřili Tizian Vecellio a Tintoretto. Tizian namaloval v roce 1525 jeho portrét. V tomto listu Aretino hledí na benátskou scenérii prizmatem Tizianových pleněrových obrazů. Jde o jednu z prvních stránek výtvarné kritiky.

jsou z pravého kamene, jako by byly z něčeho umělého, a za nimi vzduch, který se mi někde jevil čistý a živý a jinde kalný a matný. Považte, jak mě udivila oblaka, utvořená ze sražené vláhy: polovina, ta, jež se dotýkala střech domů, se nacházela v hlavním plánu, zatímco druhá polovina se nacházela až v předposledním plánu, neboť uprostřed se snášelo černošedé sfumato. Překvapilo mě, jak ta oblaka hrají všemi barvami. Ta nejbližší hořela plameny slunečního ohně, a ta nejvzdálenější byla růžová a doutnal v nich suříkový žár. Ach, jak krásnými tahy přírodní štětce rozháněly vzduch a vzdalovaly jej od paláců, tak jak to dělá Vecellio, když maluje krajiny. Místy se objevovala zelenomodrá barva a jinde zase barva modrozelená, výraz to vrtošivosti Přírody, toho mistra nad mistry. Jasnými barvami a temnými barvami potlačovala a vyzvedávala to, co chtěla vyzvednout nebo potlačit, takže já, který vím, že váš štětec je duchem jejího ducha, třikrát či čtyřikrát zvolal: O Tiziane, kde jste? Namouduši, kdybyste namaloval to, co vám vyprávím, uvedl byste lidi v týž úžas, jaký ochromil mne, když jsem pohledem na to, co jsem vám vylíčil, živil duši, jež už nedokázala snést nádheru takovéto malby.

Květen, v Benátkách 1544

Přeložil Jiří Pelán

Z EROTICKÝCH SONETŮ (I, 9, 10) (Sonetti lussuriosi)

Všestranný talent Aretinův, často neuctivý a cynický, nebyl ani v kontextu uvolněných mravů renesančního Říma bez rizik. Kvůli pasquinatám na konkláve svolané po smrti Lva X. (1521) musel Aretino po nástupu reformního papeže Hadriána VI. Řím opustit. Když se v roce 1523 stal papežem Aretinův ochránce Giulio Medicejský (Kliment VII.), znovu se sice do Říma vrátil, ale po skandálu, jež vyvolaly jeho *Erotické sonety* (Sonetti lussuriosi, 1524–25), mu nezbylo než hledat ochranu u kondotiéra Giovanniho dalle Bande Nere.

Erotické sonety, dva cykly o šestnácti a třinácti básních, byly napsány jako doprovod k rytinám, jež vyhotovil rytec Marcantonio Raimondi na základě kreseb Giulia Romana a jež vyšly již v roce 1524 pod názvem *Způsoby aneb šestnáct pozic* (I Modi o Le 16 posizioni). Aretino v sonetech osvědčil talent pornografa, který posléze rozvinul ve svém nejznámějším díle, v proslulých *Rozpravách*. Renesanční hédonismus se bez skrupulí projevoval i v těchto polohách, a prezentoval se dokonce v kulturně historických souvislostech: jako sarkastická odpověď na idealistickou nauku o platonské lásce. Příznačně v prvním sonetu prvního cyklu Aretino upozornil, že v těchto básních nehovoří ani Bembo, ani Sannazaro.

„ŠUKEJME, DRAHÁ, RUČE DO TOHO...“
(Fottiamci, vita mia, fottiamci presto)

„Šukejme, drahá, ruče do toho,
jsme narozeni jen pro tuhle bžundu;
zbožňuješ ptáka a já rád mám kundu,
vždyť bez nich by svět nestál za mnoho.“

„Bude-li v ráji shledán ctnostným mrd,
pak nevadí, když se tu ušoustáme.
Přeříznem Evu s Adamem, dva známé,
jimž velkou hanbou jevila se smrt.“

„Ach věru, kdyby ti dva šejdíři
nesnědli jabko potouchlé a zrádné,
dál ramlovali by se za čtyři.“

„Vraž mi ho, milý – a už řeči žádné! –
k srdci, ať v sedmé nebe zamíří
duše, jež v ptáku rodí se a chřadne.“

„Jen nikdy nepřestat, ne!
I koule nechám ve tvé rozsoše,
ty hromské svědky každé rozkoše!“

Přeložil Jiří Pelán

„DO ZADKU CHCI HO!“ – „MOJE PANÍ, BUĎ...“
(Io l' voglio in cul. – Tu mi perdonerai)

„Do zadku chci ho!“ – „Moje paní, buď
přec rozumná; co hřích je, nechci dělat;
takovou krmí živí se jen prelát,
který už nadosmrti ztratil chuť.“

„Jen ho tam strč, to svedeš.“ – „Nesvedu.“ –
„Proč?“ – „Druhou stranu volí zvyklost zdejší,
et id est kundu.“ – „Je však lahodnější,
drahý, pták zezadu než zepředu.“

„Buď po tvém, Paní, mně tak příznivá.
Ten pták je váš, a proto *kážete-li*,
nic jiného mu konat nezbývá.“

„Díky, můj milý. A nechť hbitý, smělý
teď mocně přiráží, leč neplivá.
Ó svatý ptáku, čacký těšiteli!

Vraž ho tam, drahý, celý!“ –
„Jak přeješ si, jen tobě sloužit chci.
Ach, léta pobýt ve tvé zadnici!“

Přeložil Jiří Pelán

Z ROZPRAVY NANNY A ANTONIE (I)
(Ragionamento della Nanna e della Antonia)

Nejpřímočařejší projekcí Aretinova požívačného ducha a bezpředsudečného pozorovatelského talentu je jeho *Rozprava Nanny a Antonie* (Ragionamento della Nanna e della Antonia, 1534) a *Dialog, v němž Nanna poučuje svou dceru Pippu o kurevském umění* (Dialogo nel quale la Nanna insegna alla Pippa la sua figliola l'arte puttanesca, 1536), souhrnně označované – s odkazem na Boccacciův *Dekameron* – také jako *Šest dní* (Sei giornate). Během prvních tří dnů obě mluvčí zkoumají, jakou životní dráhu zvolit pro Nanninu dceru, zda manželské soužití, život v klášteře nebo profesi prostitutky. Shodnou se na třetí variantě a matka pak během dalších tří dnů vyučuje dceru nejstaršímu řemeslu.

I v tomto nejproslulejším Aretinově díle lze hledat parodii dobového erotického platonismu. Jeho realismus je ojedinělý, byť je tu římský svět nahlédnut výlučně kukátkem pornografa, a jeho obraz tudíž není ani úplný, ani nezkreslený. I když Aretino v epických pasážích navazuje na boccacciovskou novelistiku, dílo zůstává především kaleidoskopickým zrcadlem dobové sexuality.

PRVNÍ DEN

ANTONIA

Co je s tebou, Nanno? Chmury přece nepatří k ženě, která třímá vládu nad světem ve svých rukou.

NANNA

Nad světem, říkáš?

ANTONIA

Říkám opravdu nad světem. Chmury přenech mně, co se mi francouzská nemoc po těle vyrazila, ani pes po mně neštěkne, je ze mě nebohá chudinka, dělám, že jsem nad tím, vůbec bych však nezhřešila proti Duchu svatému, kdybych se ti přiznala, že jsem při chuti.

NANNA

Milá Antonie, svět má pro každého nějaký kříž, a právě tam, kde si myslíš, že sídlí jen radost, je jich nejvíc. Věř mi, věř, že svět je špatný.

ANTONIA

Pravdu máš, pro mě špatný je, proč by však měl být pro tebe? Můžeš mít i z komára lůj, na náměstích a po hospodách se ozývá jen Nanna sem, Nanna

tam, doma máš plno lidí, že by mezi nimi jehla nepropadla, celý Řím se kolem tebe otáčí a jezdí jako Uhři o Svatém roku!

NANNA

To je pravda, spokojená však stejně nejsem, připadám si jako upejpavá nevěsta, která má hrozitánský hlad, před sebou na stole, v jehož čele sedí, hromady jídla, a neopovází se po ničem sáhnout. Jedna věc je jistá, sestro, srdce se už nepotěší, jak se těšovalo, dost však o tom.

ANTONIA

Snad si nenaříkáš?

NANNA

To přejde.

ANTONIA

Nemáš proč: dej si pozor, pámbu by tě mohl potrestat, abys měla proč si naříkat.

NANNA

Jak si však nenaříkat? Mé dcerce Pippě je šestnáct, měla bych se o ni postarat. Někdo mi radí, dej ji do kláštera, ušetříš na věnu a v kalendáři přibude další svěťice, jiný mi zas říká, vdej ji, jsi bohatá a ani se nevšimneš, že ti ubylo, a někteří tvrdí, že nejlíp bude, když z ní co nejdřív udělám kurtizánu, svět prý je zkažený, říkají, a když to půjde, bude z ní brzy velká paní, k tomu, co dostane od tebe, přidá to, co si sama vydělá, a bude si žít jako královna. Jenže já nevím, kudy kam. Jak vidíš, svět má kříž i pro mne.

ANTONIA

Kříž? Ten tvůj kříž je totéž, jako když ženskou přes den svědí nohy a nemůže se dočkat, až si večer u krbu stáhne punčochy a nehty si je rozškrábe do krve, protože se jí to líbí! Pravý kříž, to je něco docela jiného: drahý chleba, nemít na víno, platit nájemné, dvakrát třikrát do roka se koupat v odvaru z dřeva,¹ a přitom vědět, že vředy a puchýře zůstanou a bolesti neodejdou. Divím se ti, že zrovna ty si děláš hlavu s maličkostmi.

NANNA

Neměla bych? A proč zrovna já bych neměla?

¹ Syfilis („francouzská nemoc“) se léčila tzv. „svatým dřevem“ (též „dřevo života“, „železné dřevo“), dováženým z Ameriky. Viz např. Fracastorovu naukovou báseň *Syphilis sive de morbo gallico* (1530). Vědecký název stromu z čeledi kacicbovitých (*Zygophyllaceae*) zní guajak léčivý (*guaiacum officinale*).

ANTONIA
Protože odjakživa žiješ v Římě, vyřešit starosti s Pippou, to by přece měla být hračka, jaká se zvládá se zavřenýma očima. Pověz, nebyla jsi snad v klášteře?

NANNA
Byla.

ANTONIA
Neměla jsi muže?

NANNA
Měla.

ANTONIA
Nebyla jsi kurtizána?

NANNA
Pořád ještě jsem.

ANTONIA
A to ti nestačí, abys ze tří stavů vybrala ten nejlepší?

NANNA
Přisámbohu, nestačí.

ANTONIA
Jak to?

NANNA
Protože jeptišky, vdané ženy a kurvy dnes vedou jiný život než dřív.

ANTONIA
Ale kde! Život je pořád na jedno kopyto: lidi vždycky jedli, pili, spali, bděli, chodili a postávali a ženské vždycky čuraly mezi nohama. Byla bych moc ráda, kdybys mi pověděla něco o tom, jak žily jeptišky, vdané ženy a kurvy za tvých časů, a já ti na sedm kostelů, do kterých jsem pánubohu slíbila docházet o příštím masopustu, slibuju, že ti pak povím, co bys měla udělat s Pippou. Dnes jsi někdo, ale jen díky tomu, že ses vyznala, proto mi napřed pověz, proč ti nejde pod nos dát ji do kláštera.

NANNA
To jsem neřekla.

ANTONIA

Ven s tím, dnes je přece Magdaleny, to je naše patronka, máme svátek, a kdyby nám do toho něco přišlo, chleba, vína a nasoleného masa máme na tři dny.

NANNA

Opravdu?

ANTONIA

Jistě.

NANNA

Dobře. Dnes ti povím, jak žijí jeptišky, zítra vdané ženy a pozítří prostitutky. Sedni si ke mně a udělej si pohodlí.

ANTONIA

Už sedím, můžeš začít.

NANNA

Nejradši bych proklela nebožtíka monsignora, nechci ho tu jmenovat, který může za to, že mám dceru a s dcerou starosti.

ANTONIA

Neměla by ses zlobit.

NANNA

Drahá Antonio, jeptišky, vdané ženy a kurvy jsou jako rozcestí. Na rozcestí každý hodnou chvíli přemýšlí, kterou cestou se vydat, a ďábel ho pak stejně většinou postrčí na tu nejhorší, jako to provedl mému nebožtíku otci, který ze mě chtěl mít jeptišku proti vůli mé matky, dej jí pámbu věčnou slávu, ty bys ji vlastně měla znát (byla to opravdu vzácná žena).

ANTONIA

Matně si vzpomínám, určitě jsem něco zaslechla o tom, jak s ostatními nevěstkami vyváděla ve Stáncích.² Tvůj otec, který byl přítel šéfa městských strážníků, se prý do ní zamiloval tak, že si ji nakonec vzal.

NANNA

Ani mi to nepřipomínej, padne na mě hned smutek, Řím už není, co býval, když jej oba navždy opustili. Vráťím se však k sobě. Na prvního máje paní Marietta (tak se jmenovala matka, ale protože se všem líbila, říkalo se jí krásná Tina) a pan Barbieraccio (tak se jmenoval můj otec) shromáždili veškeré příbuzenstvo, strýce, tetky, dědečky, babičky, bratrány, sestřenice, synovce a neteře a bratry

² Stánky – *via dei Banchi*, proslulá ulička lásky uprostřed tehdejšího Říma.

i sestry, a k tomu hejno přátel a přítelkyň, a odvedli mě do klášterního kostela. Měla jsem na sobě hedvábné šaty, místo opasku jantarový růženec, na hlavě zlatý čepeček a na něm panenský věneček z růžiček a fialek, aksamitové botičky, a pokud mě paměť neklame, tak perly, které jsem měla na krku, a plášť, který jsem měla na ramenou, patřivaly jedné slavné kurvě, Pagnině, která se nedlouho předtím dala ke konvertitkám.³

ANTONIA

Kam taky jinam.

NANNA

Vyparáděná jako nevěstinka jsem vešla do kostela, bylo tam pěkných pár tisíc osob, a sotva jsem byla uvnitř, oči ze mě nespustili, někdo říkal: „To má dnes pámbu pěknou nevěstu,“ jiný zas: „Tak hezké děvče dát do kláštera je velká škoda,“ někdo mi žehnal, jiný mě zas hltal očima, ozvala se taky věta: „S tou se nějaký mnich vydovádí,“ a pak jsem zaslechla i srdceryvné vzdechy. O těch jsem hned věděla, že se derou z hrudi mému milenci, který pak celou mši v kostele proplakal.

ANTONIA

Tys měla milence, než jsi šla do kláštera?

NANNA

Tak hloupá jsem zas nebyla, abych jej neměla, pannou jsem však zůstala. Posadili mě tak, abych byla nad ostatními ženami, při zpívané mši jsem pak klečela mezi matkou a tetou Ciamplinou. Vahany hrály a kněz pěl chvalozpěv, po mši požehnal mou kutnu, která celou tu dobu ležela na oltáři, odříkal epištolu a společně s dalším, který zas odříkal evangelium, mě pak zvedli, postavili na nohy a ten kněz, co sloužil mši, mě pokropil svćenou vodou a všichni kněží společně odzpívali *Te laudamus* a k tomu snad sto žalmů. Nakonec mi svlékli světský šat a oblékli duchovní roucho, lidé do sebe strkali, aby byli co nejbliž u toho, jako ve Svatém Petru nebo ve Svatém Janu v Lateránu, když se nějaká šílená nebo zoufalá ženská nechává natruc zazdít,⁴ však jsem to kdysi dávno udělala i já.

ANTONIA

Jako bych tě tam v tom shluku viděla.

NANNA

Když mě vykourili kadidlem a odbyli si všechny *benedicamus, oremus a alleluja* a bylo po obřadu, otevřely se dveře, zavrzaly, jako když se otvírá almárka na

³ Pagnina – zjevně proslulá římská kurtizána; Aretino ji zmiňuje rovněž v komedii *Kurtizána* (IV, 2). „Konvertitky“, prostitutky hodlající odčinit své viny, hostily kláštery zasvěcené Maří Magdaléně.

⁴ Uzavře se jako jepřiška do klášterní klauzury.

almužny, zvedli mě, postavili na nohy a odvedli k nim. Tam mě čekalo asi tak dvacet jeptišek s abatyší, sotva jsem ji uviděla, vysekla jsem jí moc pěknou poklonu a ona mě zas políbila na čelo, řekla něco mým rodičům a příbuzným, všichni brečeli jak sjednaní, a když už se za mnou zavíraly dveře, ozval se povzdech, ze kterého musilo píchnout u srdce všechny, co tam byli.

ANTONIA

A odkud ten nářek přicházel?

NANNA

Vydral se z hrudi mého nebohého milence. Hned na druhý den se prý odebral do kláštera, už se nepamatuji, zda k mnichům s pytle⁵ nebo k těm, co chodí v zimě v létě v sandálech naboso.

ANTONIA

Chudák.

NANNA

Jak se za mnou ty dveře nahonem, že jsem ani rodině nestačila dát sbohem, zavíraly, bylo mi, jako bych zaživa vcházela do hrobu, čekala jsem, že tam najdu ženy hynoucí od samých půstů a odříkání, a neoplakávala jsem ani tak příbuzné jako svůj vlastní osud. A s očima do země upřenýma a s duší obrácenou k tomu, co měl být můj zítřek, jsem dorazila do refektáře, kde mě přivítal houf jeptišek. Jakmile jsem zaslechla, že mě nazývají svou sestrou, odtrhla jsem oči od země a při pohledu na jejich svěží, hladké a ruměné tváře se mi ulevilo, prohlédla jsem si je pořádně a řekla jsem si, že čert není nikdy tak ošklivý, jak ho malují. Té myšlenky jsem se chytila, a to už se objevil průvod mnichů a kněží, mezi nimi i několik laiků, a byli to ti nejhezčí, nejlépe oděni a nejveselejší mládenci, jaké jsem kdy viděla: jak brali každý svou přítelkyni za ruku, připadali mi jak andělé na nebeském bálu.

ANTONIA

Nebesa abys do toho snad radši nepletla.

NANNA

Tak tedy jako když milenci špásují s milenkami.

ANTONIA

To bude asi výstižnější. Pokračuj.

NANNA

A jak je za ty ruce brali, dávali jim ty nejsladší polibky na světě a předháněli se, čí bude medovější.

⁵ Františkáni nebo kapucíni, kteří se kají tím, že spí v pytli.

ANTONIA

A kdo se v tom podle tebe nejlíp vyznal?

NANNA

Určitě mniši.

ANTONIA

Proč to?

NANNA

Přečti si povídání o bludné poběhlci z Benátek⁶ a dozvíš se to.

ANTONIA

A co bylo potom?

NANNA

Potom se všichni usadili ke stolu, který byl prostřen tak, jak jsem to nikdy neviděla: na čestném místě paní abatyše, která se levou rukou držela pana opata, vedle ní paní pokladní, která měla u sebe bakaláře, proti ní se usadila kostelnice s magistrem noviců a tak to pokračovalo, vždycky jeptiška a vedle ní mnich nebo laik, o něco níž pak seděla spousta kleriků a malých mnišků. Já jsem měla vedle sebe kazatele na jedné straně a klášterního zpovědníka na druhé straně. Na stůl přicházela jídla, jaká (abys věděla) snad ani sám papež v životě neochutnal. Hned se do nich pustili a mlčeli jak zařezaní, jako by jim příkaz mlčení u stolu opravdu zapečetil ústa, vlastně jazyky, protože ústa naopak chroustala. Asi jako když se vylíhnou bourci a pustí se do haluzí stromu, v jehož stínu si dlouhou chvíli rád krátíval Pyramos s chudinkou Thisbe,⁷ ať je Bůh provází na onom, jak je provázel na tomto světě.

ANTONIA

Nejspíš to bude bílá moruše.

NANNA

Promiň, že se směju.

ANTONIA

Čemu ale?

NANNA

Vzpomněla jsem si na jednoho nenasytu, bůh mi odpusť, měl hubu jako šrotovník a tváře nadýmal jak trubač. Nakonec vyzunkl najednou plnou láhev vína.

6 Mínen dialog v próze *Putující poběhlce* (Puttana errante), jejímž autorem je Lorenzo Venier (1510–1556), benátský literát, který soutěžil s přítelem Aretinem v oboru pornografických veršů.

7 Slavný příběh dvou milenců: Pyramus, omylem se domnívající, že jeho Thisbe roztrhal lev, se vezme život pod moruší u Ninova hrobu, Thisbe, když ho nalezne mrtvého, se rovněž zabije. Příběh vyprávěl Ovidius v *Proměnách* (IV, v. 55–166), parodoval jej Shakespeare ve *Snu noci svatojánské*.

ANTONIA

Že ho pámbu nepotrestal a nezalkl se.

NANNA

Když se trochu nasýtí, začali si povídat a nakonec jsem si nepřipadala jako u tabule, ale na trhu na Navonském náměstí, tam je taky odevšad slyšet, jak se lidé dohadují s Židy, a když už byli sytí docela, vybírali si jen konečky křídel a hřebínky a semtam i hlavu od kuřete, podávali si je jedna druhému a jeden druhé a vypadali přitom jak vlaštovky, když krmí mláďata v hníždě. Těžko bych ti uměla vylíčit, jak se nasmáli a co se kolem toho napovídali a našertovali, když v míse našli třeba biskupa od kapouna.

ANTONIA

Zkrátka žrouti a nenasytové.

NANNA

Zahlédla jsem tam, jak jedna jeptiška předala rozžvýkané sousto rovnou z pusy do pusy svému příteli, a to se mi málem zvedl žaludek.

ANTONIA

Vybrané chování to opravdu nebylo.

NANNA

Rozkoš z jídla se obrátila v nelibost, jaká přicházívá po něm, a to si pak začali připíjet jako Němci, generál pozdvihl velikánskou sklenici plnou korsického vína, vyzval abatyši, aby učinila také tak, a obrátil ji naráz do sebe, jako by spolknul falešnou hostii. Oči se jim leskly jak skla zrcadel a měli je zamžené, jako když se dechne na dýmánek, nejradši by asi pousínali jako čelěď s hlavou mezi zbytky jídla na stole, a možná by to tak opravdu dopadlo, kdyby se býval neobjevil roztomilý chlapeček s košíkem přikrytým jemným lněným plátnem, běloučkým ani ne tak jako padlý sníh, ale jinovatka, mléko nebo měsíc v úplňku.

ANTONIA

Oč šlo? Co v tom košíku bylo?

NANNA

Nepředbíhej. Chlapeček se uklonil, jako když se Neapolitánci opíjí po Španělech, a řekl: „Račte si, panstvo, posloužit.“ Pak dodal: „Oddaný služebník vaší krásné společnosti vám posílá plody pozemského ráje,“ odkryl jej a postavil jej na stůl: všichni se rozesmáli, jako když rodinka zapláče nad živitelem, co navždy zavřel oči.

ANTONIA

Máš ale opravdu výstižná přirovnání.

NANNA

Sotva ty plody spatřili, ruce, které se už vesele začaly domlouvat se stehny, nadry, pičkami a ptáčky, šikovně jako zloděj s kapsou hlupáka, co se nechá okrást o peníze, všeho nechaly a vrhly se na ty plody, jako když si na Hromnice lidé berou zpod ruky svíce a házejí je z balkonů.

ANTONIA

Ještě jsi mi ale neřekla, co to vlastně bylo za plody? Ven s tím!

NANNA

Byly ze skla, jaké se vyrábí v Muranu u Benátek, a měly podobu toho, co mají muži mezi nohama, a k tomu koule, za jaké by se nemusil stydět ani býk.

ANTONIA

Už mi to došlo, už je mi to jasné!

NANNA

Nejlíp na tom byly ty, na které se dostaly plody větší a delší, všechny je však líbaly a jedna přes druhou volaly: „Konečně mám čím zapudit pokušení těla.“

ANTONIA

Ať ďábel ani jednu nenechá na semeno!

NANNA

Já jsem dělala hloupou a stydlivou, několikrát jsem se však na ty skleněné okurky stejně mrkla, jako když kočka pokukuje po děvečce a prackou se snaží chytit kousek masa, které někde zůstalo ležet, a kdyby si jeptiška vedle mne nevzala dva a jeden mi nepodala, vzala bych si jej nakonec asi sama, jen abych nevypadala nezkušeně. Abych nepovídala zbytečně dlouho, uprostřed řeči vstala abatýše se *smíchem* od stolu a po ní všichni ostatní. Požehnání neodříkala v latině, ale italsky.

ANTONIA

Požehnání nech stranou. Vstali jste od stolu. Kam jste šli?

NANNA

Hned ti to povím. Do místnosti v přízemí. Byl v ní chládek, byla rozhlehlá a kolem dokola vymalovaná.

ANTONIA

Co tam mohlo být za malby? Asi samí kajícíci nebo mniši, jak se postí.

NANNA

Dej pokoj s pústem! U těch maleb by určitě nejdéle vydržel pokrytec. Na první stěně byl vylíčen život svaté Nafissy.⁸ Napřed jako zbožné dvanáctileté děvče s duší naplněnou milosrdenstvím rozdala své věno biřicům, podvodníkům, plebánům, podkoním a všelijaké čeládce, a když pak už nic neměla ani na sobě, jen závoj, sedla si na Sixtově mostě na stoličku, u sebe pejska a v ruce rozštípnutou hůl a v ní zastrčený zmačkaný papír, jako by se chtěla ovívat nebo odhánět mouchy.

ANTONIA

Nechápu, proč tam seděla.

NANNA

Aby nahé odívala. Představ si, že už tak mladičká, ve dvanácti, oči měla obrácené vzhůru a pusou otevřenou, jako by si prozpěvovala písničku, ve které se říká:

Co dělá můj milý, že tu ještě není?

Potom tam byla vymalovaná i vestoje, s mužským, který byl tak stydlivý, že se jí neodvážil sám požádat o to jediné, co jí zbylo, a musila mu sama pomoci. Odvedla si ho do komůrky a tam mu napřed svlékla kazajku, stáhla kalhoty a křísila mu zemdleného ptáčka tak dlouho, dokud nepovstal z prachu a nezacvrlikal. Pak se jí ovšem jako nedočkavý hřebec, když uteče ze stáje za kobylou, mermomocí dral mezi nohy. Buď však měla dojem, že není hodna toho, aby se mu přitom dívala do očí, nebo (jak tvrdil i kazatel, který nám tam její život líčil) se ho, jak byl při chuti a celý rozpálený, velice lekla, zkrátka pro každý případ se k němu radši otočila zády a nastavila mu zadek.

ANTONIA

Čímž přispěla k spáse své duše.

NANNA

Však ji taky prohlásili za svatou.

ANTONIA

Ty abys neměla pravdu.

NANNA

Jak ti všechno vylíčit? Byli tam taky zástupci lidu izraelského a ona je rovněž velice roztomile obsluhovala a obšťastňovala na způsob *amor dei*. Malíř tam vyobrazil, jak se sama nabídla jednomu muži, a když si ji vzal, dostal k ní i přehršli

⁸ Imaginární svěťice, často citovaná v souvislosti s římskými prostitutkami.

zlaťáků. Pravda je, že zlaťáky nutila každému, kdo se s ní vyspal, byla jako dobrodinec, který si k sobě vezme poutníka, nechá ho vyspat, nasytí ho a oděje a ještě mu dá výslužku na cestu, jen aby dorazil tam, kam má namířeno. Ženy ovšem takhle štědré nebývají, spíš naopak.

ANTONIA

Blahoslavená, neposkvrněná svatá Nafisso, veď mě ve svých přesvatých šlépějích!

NANNA

Bylo tam zkrátka všechno, co se v životě naprováděla, jak si mužské pouštěla jak předními, tak zadními vrátky, jak začínala a jak končila a všechny ty obrázky byly velké jako ve skutečnosti. Na jejím náhrobku jsou všichni muži, které na tomto světě měla a se kterými se pak na onom světě sešla. Řeknu ti, že tolik lístků nemá ani májový salát, na kolik způsobů si to nechávala udělat. To všechno na tom náhrobku je.

ANTONIA

Sama bych jej taky jednou ráda viděla.

NANNA

Na další scéně byl příběh Boccacciova Masetta z Lamporecchia.⁹ Pamatuješ se na ty dvě jeptišky, jak po něm pokukují, když v chýši předstírá, že usnul, a přitom mu ten jeho velikánský klacek zvedá košili? Byly tam obě vymalované jako živé, něco takového se hned tak nevidí!

ANTONIA

Nepovídej!

NANNA

Všichni, jak jsme tam byli, jsme se mohli smíchy potřhat nad dvěma dalšími, které tam přišly, a když viděly, jak jejich družky s Lamporecchiem pěkně špásují, řekly si, že nepůjdou pro abatyši, jak původně chtěly, a radši se k nim připojí. Masetto byl, jak se jistě pamatuješ, němý a bránil se jim jen posunky, divili jsme se, že jim nechce být po vůli, a dohadovali se, proč asi, a nakonec jsme hodnou chvíli postáli před abatyší, která se k radovánkám připojila a zdatného mládence si dokonce vzala k sobě, krmila a brala si ho do postele sama. Jak víš, tahaly se o něho tak, že nakonec ze strachu, že o něj přijde, že mu ho utrhnou, se mu vrátila řeč a promluvil. Po okolí se rozneslo, že došlo k zázraku, seběhla se tam pousta lidí a klášter byl prohlášen za svaté místo.

⁹ Giovanni Boccaccio, *Dekameron*, III, 1.

ANTONIA

Všechno jsem četla, je mi však znova do smíchu.

NANNA

Na třetí stěně (pokud mě paměť neklame) byly zobrazeny jeptišky, co kdy v řádu byly, se svými milenci a dětičkami, které s milenci měly, a každá tam měla taky své jméno.

ANTONIA

Taková památka už stojí za to.

NANNA

Na poslední stěně byly vyobrazeny různé způsoby, jak pomilovat, nebo se nechat pomilovat. Jeptišky měly za povinnost před odchodem s milencem do postele zajít si tam a poučit se co a jak, aby neležely v posteli jako dřevo, nevypadaly jako nemehla a nešiky a měly se k světu, protože jinak by z nich měli požitek asi jako z polévky s boby, když se nepřisolí a nepřileje do ní olej.

ANTONIA

Ženská se neobejde bez učitelky ani v posteli.

NANNA

Však v klášteře taky učitelka je a každé jeptišce poradí, jak to udělat, kdyby náhodou nějakého mnicha napadlo udělat si to třeba na truhle, na schodech, na židli, na stole nebo třeba někde venku, zkrátka trpělivě, jako by cvičila psa, papouška, špačka nebo straku, vyučí jeptišku, spíš se totiž ruka naučí vrhat vrhcáby než pohladit ptáka, aby se postavil, když se mu nechce.

ANTONIA

Myslíš?

NANNA

Určitě. Pak nás však malby přestaly bavit, nikomu se už nechtělo nad nimi rozvažovat a žertovat, a v tu ránu, jako když koně v paliu dorazí na konec cesty, jako zmizne vařené hovězí ze stolu v čeledníku a křupan do sebe nasouká nudle, vytratil se mniši, jeptišky, kněží i laici a s nimi i mníšci a dokonce i klučina, co přinesl ty skleněné okurky. Zůstal tam se mnou jen bakalář: nohy se pode mnou podlamovaly a slova bych ze sebe nevypravila, když mě oslovil (s kutnou jsem dostala také nové jméno): „Sestro Kristýno, mám vás odvést do vaší cely, kde si slávou těla spasíte duši.“ Nechtěla jsem budit dojem, že poslouchám na slovo, a tak jsem se dívala stranou a mlčela. Vzal mě za ruku, ve které jsem držela tu skleněnou klobásu, vyklouzla mi, ještě jsem ji však stačila zachytit, aby neupadla

na zem, nakonec jsem se ze všeho chtě nechtě usmála. Velebníčka to povzbudilo, začal mě líbat, já jsem nebyla z kamene, ale z masa a kostí, a narozená ze soucitné matky, a tak jsem mu držela a lišácky po něm pokukovala.

ANTONIA

Co ti taky zbývalo.

NANNA

Nechala jsem ho, ať mě vede jak fenka slepce. Co bylo dál? Odvedl mě do komůrky, od vedlejších ji dělily zdi jen na jednu cihlu a tak nedbale omítnuté, že v nich zůstaly škvíry, stačilo přiložit k jedné oko a člověk mohl krásně vidět, co se děje napravo či nalevo. Sotva jsme vešli, bakalář nelenil a a chystal se (aspoň si to myslím) mi povědět, že jsem nad vílu krásnější, začal ze sebe soukat růženec ze samých „duše moje“, „srdíčko moje“, „krvi předrahá“, „živote sladký“, a při tom si mě na posteli obracel tak, aby se mnou měl co nejmíň práce, když se ozvaly údery. Mnich na stráži vyvolal poplach a okamžitě nastal zmatek, mniši a jeptišky vypadali, jako když na myši, co se seběhly kolem hromádky ořechů, někdo otevře dveře: ze strachu honem nevědí, kudy se předtím dostaly dovnitř. Vráželi do sebe, jak se každý chtěl honem někam ukrýt, aby na něj nekápl sufragán, ochránce kláštera, který nás právě svým příchodem všechny vyplašil. Klášterní panstvo vypadalo jako žáby, které dřepí na břehu v trávě s vystrčenou hlavou, dokud je nějaký hlas nebo do vody hozený kámen nevyplaší a všechny najednou nenaskákají do potoka. Ještě že nenakoukl, jak procházel dormitářem, do cely abatyš, i když se tam s generálem nemodlila celý růženec jako její jeptišky, ale jen si zkoušela modlitbičku. Sklepnice pak vyprávěla, že už zvedal ruku, aby zaklepal na dveře, stačilo však, aby si před ním poklekla mladička jeptiška, jak Ancrosia¹⁰ a Drusiana z románu o Buovovi d'Antona,¹¹ vycvičená nejen ke zpěvu, ale i k tanci, a hned od toho radši upustil.

ANTONIA

Co by se asi stalo, kdyby náhodou vešel dovnitř!

NANNA

Náhoda se nás toho dne opravdu držela jak klíště. Sotva se sufragán posadil...

ANTONIA

Asi rád. Po tom, co si užil, se mu třeba třásly nohy.

¹⁰ Ancrosia – saracénská princezna z rytířských románů.

¹¹ Drusiana – arménská princezna, milenka a choť Buova d'Antona, hrdiny starofrancouzské *chanson de geste* z 12. století; v následujícím století vznikla i italská verze.

NANNA

... příběhl za ním nějaký kanovník, že prý k němu jde biskup. Tak zas honem vyskočil na nohy a utíkal dát se do pořádku a vyrazit mu naproti. Ani v tom kalupu však nezapomněl přikázat, abychom panu biskupovi na uvítanou rozhoupali všechny zvony. Jenže sotva vytáhl paty z kláštera, každý se vrátil k tomu, čeho musil nechat, jenom bakaláře paní abatyše poslala za sufragánem, aby mu za ni políbil ruku. Ostatní mniši se vraceli k jeptiškám jako špačci na třešeň, ze které je zahnal sedlák, aby mu neklovali do třešniček.

Přeložil Zdeněk Frýbort

Z FILOSOFA (II, I–I4)

(II filosofo)

Aretino je autorem pěti prozaických komedií, jež patří k tomu nejpůvodnějšímu, co v tomto oboru v průběhu cinquecenta vzniklo. I on se do jisté míry inspiruje Plautem, ale v mnoha ohledech se schématům „učené“ – tj. klasicistické, na antických vzorech závislé – komedie vymyká. Namísto dějové jednoty, založené v několika charakterech, máme zpravidla před očima bohatě zalidněný svět, jehož aktéři jsou dobře zachycené typy s vlastními osudy; komparsisté tu mají často stejný prostor jako protagonisté. Jeho postavy promlouvají hlasy konkrétního prostředí a italštinou, jež je nahony vzdálena bembovským doporučením. Již první z jeho komedií, *Kurtizána* (za benátského pobytu přepracovaná z šestiaktové komedie v pětiaktovou, a takto poněkud přizpůsobená dobové žánrové kodifikaci), je především goliardickým obrazem římského „Babylonu“, pikantní kresbou mravního chaosu, v němž se zmítal Řím před vypleněním. Tématem *Podkoního* je žert, jež provedl vévoda mantovský svému podkonímu, když ho donutil oženit se proti jeho vůli. Titulní postavou *Talanty* je opět kurtizána a *Pokrytec* je bystrou studií starého příživníka.

V poslední Aretinově komedii, ve *Filosofovi* (1546), zasazeném do Sieny, jsou propleteny (jako už kdysi v *Kurtizáně*) dvě dějové linie. Jedna sleduje filosofa Plataristotela, který pro metafyzické spekulace zapomíná na svou krásnou manželku, a teprve její koketérie s místním krasoduchem Polidorem ho přivádí k rozumu. Druhá linie zpracovává příběh Andreuccia z Perugie, jež vyprávěl Boccaccio ve svém *Dekameronu* (IV, 5). Klenotník, jenž má u Aretina příznačné jméno Boccaccio, je okraden chytrou kurtizánou a poté je přinucen dvěma zloději, aby se zúčastnil vykradení hrobky nedávno zesnulého biskupa. Jeho dobrodružství nicméně končí bez následků a také bez moralizování (za své strasti je odměněn vzácným rubínem z ruky mrtvého biskupa). I zde je třeba ocenit rychlý komediální spád, nesený krátkými výstupy, brilantně načrtnuté charaktery a velice živé dialogy.

DRUHÉ JEDNÁNÍ

První výstup

*Mea a Boccaccio*¹

MEA

Vy teď jděte za svými obchody a já se vrátím ke své přeslici, ale kdyby se vám zachtělo prokázat mi tu čest a zastavit se na chvílku u mne doma, určitě bych si vás nespletla se Sibyllou.

BOCCACCIO

Setsakra, to víte, že přijdu. Tohle je cesta, kudy se tam jde, že ano?

MEA

Tahle.

Druhý výstup

*Mea a Tullia*²

MEA

Co to sem kluše za hastroše?

TULLIA

Jen si mě líp prohlídni.

MEA

Ani bych vás nepoznala, jak jste vyštafírovaná.

TULLIA

Chachacha!

MEA

Odkud jdete, kam máte namířeno a jak se vám daří?

TULLIA

Přicházím ze štrychu, jdu si vodpočinout a daří se, daří.

MEA

Moc dobře děláte, vy všechny, co berete svět z tý lepší stránky a dáváte si bene.

TULLIA

A ty? Odkudpak jdeš, kam máš namířeno a jakpak se máš?

¹ Mea – někdejší Boccacciova hospodyně; Boccaccio – klenotník z Perugie.

² Tullia – nevěstka.

MEA

Mám se dobře, jdu tedky domů a přišla jsem tady z Bettina herberku. Povídal jsem si tam hodnou chvíli s jedním Perugianem, co jsem s ním vyrostla.

TULLIA

Už je v tomhle městě dlouho?

MEA

Přitáhla ho sem za vlasy chuť kšeftovat se šperky, i s pytlíkem fiorinů, ze kterých se ještě kouří.

TULLIA

Poser ho pes.

MEA

Jsou zbrusu nový!

TULLIA

Tak ať mu slouží!

MEA

Sto padesát i víc.

TULLIA

Umí je aspoň utrácet?

MEA

Ničí ho ženský. Perugianům ženský visí na krku, jen co se narodí.

TULLIA

Kdo je jeho rodina?

MEA

Má matku, jmenuje se Cencia, ženu, té se říká Panta a dal mu ji jeden statečnej a moudrej kapitán, šestiletýho synáčka Renza a babičku Bertoccii. Má taky statky v Tubianu a ve Spině a ještě jinde, a tohle místo si zamiloval, protože jeho táta, co se jmenoval Gnagni de la Cupa, sem hodně zajížděl a pobejval tu celý měsíce a roky. Z božího dopuštění tu taky nechal zbouchnutou jednu holku, v tý době byla moc krásná a jmenovala se Berta. A ta, že byla chudá jak kostelní myš, začala pak provozovat milosrdenství a sladkosti života.³ A tak zbohatla, že pozdějc už o tom nechtěla ani slyšet, a když za ní chlapi lezli po stovkách, připomínala jim, co byla, a říkala: „Pryč jsou časy, kdy Berta předla...“

³ Parafraze modlitby Zdravas, královno: *Salve, Regina, mater misericordiae, vita, dulcedo et spes nostra, salve.* (Zdravas Královno, Matko milosrdenství, živote, sladkosti a naděje naše, buď zdráva!)

TULLIA
Tak od ní pochází tohle přísloví?

MEA
Myslím, že jo.

TULLIA
Tak děkuju, žes mi to pověděla.

MEA
Věřila byste, že mi ten Boccaccio, o kterým jsem vyprávěla, před chvílí ukazoval zbytek papežského karlina,⁴ co otec rozpůlil a jednu půlku dal do úschovy svojí přítelkyni a druhou si nechal u sebe?

TULLIA
A to proč?

MEA
Aby moh podle takovýho znamení poznat pravdu o porodu, kdyby on nebo ona umřeli.

TULLIA
To jsou holt chlapi!

MEA
Dobře dojděte, já zahnu tady za roh a půjdu si po svých.

Třetí výstup
Tullia sama

TULLIA
Bylo by to terno, kdyby se mi podařilo vyrazit z něj těch pět set fiorinů nebo víc, ach, všechny čerstvě ražené, že se z nich ještě kouří. Zbytečně jsem studovala Nannu,⁵ kdybych ji neuměla napodobit. Jen se smějte hlavě, co má nápady a co si do puntíku pamatuje, co před ní kdo řekne. Ta moje je taková, a tak mám navrch nad těma, kdo ji takovou nemají. Stačí, že si zapamatuju, že má mámu Cenciu, ženu Pantu, synka Renza, bábu Bertoccia, tátu Gnagniho de la Cupa a statky v Tubianu a Spině a tomu podobně, a možná s tím leccos pořídím. Ať si zatím tejrají mozek ti, který tu nechám, abych je nemusela zdravit. Vrátím se teď domů.

⁴ Mince pojmenovaná vždy po tom, kdo ji dal razit (Karel z Anjou, král Obojí Sicílie, Karel Bourbonnský, král neapolský, Karel Emanuel, vévoda savojský).

⁵ Protagonistka Aretinových *Rozhovorů bříšných kurtizán*.

Čtvrtý výstup
Polidor a Rafan

POLIDOR⁶
Tys ji přece viděl.

RAFAN⁷
Zdálo se mi, že skočí po hlavě z balkonu.

POLIDOR
Když se o to budeš zajímat, uvidíš, že i jiné vyvádějí psí kusy kvůli půvabu, kterým mě laskavě vybavila nebesa.

RAFAN
Nezadáte si s panem Agnolem Traforellem.⁸

POLIDOR
Kolik jich proto bude chybět v kostele anebo na slavnostech?

RAFAN
Nabral jsem vědrem pochopení křeče a vzdechy jedné z nich; ale vy, ukrutníku, jste neráčil uloupit jí játra z plic dvěma slitovnými mrknutími.

POLIDOR
Ty nejkrásnější a nejpysnější baží po tom, abych s nimi tančil na slavné svatbě, já však s pomocí svých panošů unikám z těchto pout a skáču stranou s lehoučkou mrštností štíhlé a zmíry ztepilé osoby. A to je také důvodem, proč ze srdcí těch největších krasavic stoupá ono ach a běda, jež zabíjí, aniž vraždí.⁹

RAFAN
Tak jako dřímota a hlad loudí zívnutí z úst toho, jenž by rád jedl či spal, tak kotrmelce a trdlování vašich galantností hloubí útroby očiště pro sametové víly a brokátové nymfy.

POLIDOR
Správně díš.

RAFAN
Nechť se od vás naučí umění lásky, nechť se je naučí, pravím, ti domýšlivci a přitroublíci, kteří si o sobě myslí, že jsou Kupidové a Ganymedové a předvádějí

6 Polidor (Polidoro) – hejsek a velký milovník.

7 Rafan (Radicchio, Ředkev) – Polidorův sluha.

8 Neidentifikovaná osoba.

9 Polidor promlouvá preciozní řečí svůdců, Rafan se přizpůsobuje.

se bez ustání ve svých prašivých krajkách. Ti cukroví dvořané, podobní kartáči, jímž se cítí hřbety brnění, dosahují nejvyššího triumfu ve chvíli, kdy řeknou: Namouvěru, přísahám Bohu, ruku líbám.

POLIDOR

Vléváš do mne nový život, když mě nepokládáš za jednoho z nich.

RAFAN

Tlachy!

POLIDOR

Jediným fénixem, jímž jsem obdaroval svou duši, je Tessa. Přírodu i svět uráží filosofující spekulace jejího chotě, nehodného, aby přivedl duchy veskerého intelektu ke kontemplaci božství tak podivuhodné postavy.

RAFAN

Kdyby tomu tak bylo, neviděl byste ji po všechny hodiny blouznivě lelkovat v oknech; a naděje (jíž ona, jata věhlasem, jenž vás doprovází, dává zelenat se vašemu srdci) by záhy uschla.

POLIDORO

Ten filosof se objeví vždycky, když je naše rozprava v nejlepším.

RAFAN

Honem domů.

Pátý výstup

*Pan Plataristoteles a Salvalaglio.*¹⁰

PLATARISTOTELES

Ty mě tedy chválíš jako filosofa, že nebydlím v sudu jako Diogenes?

SALVALAGLIO

Aby ne.

PLATARISTOTELES

Nelíbil se ti tedy ten, kterého vyhnali, ale místo toho, aby si vzal peníze, připomněl svým *omnia mecum porto*¹¹ ctnosti, na něž byl tak bohatý, a odešel ze svého příbytku jen s holí v ruce?

¹⁰ „Filosof“ je charakterizován už svým jménem, Salvalaglio je jeho bratr.

¹¹ Přesněji: *omnia mea mecum porto*, vše své nosím s sebou. Výrok je připisován Biantovi z Priény, Simonidovi z Keu nebo Stilponovi z Megary.

SALVALAGLIO

Ani mi o něm nemluvte.

PLATARISTOTELES

Co říkáš Sokratovi, jenž snášel ústrky od své ženy?

SALVALAGLIO

Říkám, že si zasloužil ještě horší zacházení, když ji neuměl pěkně zahrát pod dekou; protože nebe samo předurčilo, že žena, které se dostává postelových slastí, muže nebuzeruje.

PLATARISTOTELES

Cožpak máš za to, že by se filosofie měla zaplétat s choutkami nezřízeného chtíče?

SALVALAGLIO

Jelikož je ženského rodu, pokládám to za samozřejmé; a kdyby byla rodu mužského, už vůbec o tom nepochybuji. Zkrátka, učené doktory popichuje při studiu kupidovský diblík a rozrajcované doktorky mají na stehně mlíko. Ach, vždycky nás, ty zmetku, dostaneš!

PLATARISTOTELES

Zmocňuje se mě božské běsnění.¹²

SALVALAGLIO

A sakra!

PLATARISTOTELES

Gesta rukou jsou tlumočnický smyslů.

SALVALAGLIO

To ano.

PLATARISTOTELES

V duchu máme obraznost, fantazii a řeč; a v těle mravnost, sílu a návyk.

SALVALAGLIO

Pouta a okovy.

PLATARISTOTELES

Rozum je takofka řeka, jež vytéká z pramene, jímž je Bůh; a čím hojněji z něho prýští, tím bohatší a průzračnější se jeví tomu, kdo jí dlí nejbliže.

¹² Odkaz na Platona: vytržení, inspirace.

SALVALAGLIO

A máme tu posvícení!

PLATARISTOTELES

Závist a pokrytectví jsou katy těch, kdo je následují.

SALVALAGLIO

Vlky plky!

PLATARISTOTELES

Lakota je vlastní neřestí a vyhnanstvím ctností.

SALVALAGLIO

Kdo by to řekl!

PLATARISTOTELES

Bůh má dvě služebnice, přírodu a štěstěnu. Jedna nás obdarovává ctnostmi ducha, krásami těla a půvaby rozumu; druhá nám skýtá statky, důstojenství postavení a slávu smělých podniků. Avšak nevděk smrtelníků k Nejvyššímu Tvůrci působí, že prvé dary jsou nám občas odňaty a druhé nezapustí kořeny.

SALVALAGLIO

Co to meleš?

PLATARISTOTELES

Otcovská vláda je nejposvátnější panování; a synovská služba ta nejlepší podřízenost.

SALVALAGLIO

Hloupost!

PLATARISTOTELES

Někteří se nehodí pro svazky a zákony, ale pro pokoru před Bohem a svou vlastní vůli.

SALVALAGLIO

Hovadina!

PLATARISTOTELES

Neřesti knížat rozvazují jazyky.

SALVALAGLIO

Sračky!

PLATARISTOTELES

Kdo vyznává osud, popírá Boha.

SALVALAGLIO

Dej se vycpat.

PLATARISTOTELES

Žádné divadlo není Bohu milejší než vidět, jak muž silného ducha zápasí s šalbou světa.

SALVALAGLIO

Čert tě vzal, milý bratře!

PLATARISTOTELES

Um schází, kde panuje zvuče.

SALVALAGLIO

Ty jsi holt druhý Šalomoun!

PLATARISTOTELES

Áách – z vytržení se vracím do stavu lidské křehkosti.

SALVALAGLIO

Na tom za mák nesejde, protože to božstvo, co ti do mozku nasadilo cvrčka šílenství, nikam neodešlo. A já si to všechno zkopíroval do hlavy.

PLATARISTOTELES

Máš poklady, jež nemohou přijít vniveč.

SALVALAGLIO

Jde o to, jak je utratit.

PLATARISTOTELES

Slyším, jak mě učenost mých autorů volá zpátky do studovny.

SALVALAGLIO

Sbohem. Kdybys šel raději za ženskými, co stojí támhle před dveřmi.

Šestý výstup

Tullia a Lisa

TULLIA

Viš, kde je dům, kde Betta ubytovává cizince?

LISA¹³

Ano, paní.

¹³ Lisa – Tulliina důvěrnice.

TULLIA

Zajdi tam, a zeptej se na Boccaccia z Perugia.

LISA

A co pak?

TULLIA

Až se s ním uvidíš, uděláš královský pukrle a řekneš mu: To vy jste přijel z Perugia nabízet tady šperky? A když ti odpoví, že jo, tak ty mu řekneš: Pane, má nádherná paní, která svýma krásama potvrzuje pověst, co má tahle končina, prosí, abyste jí ráčil vyslechnout. Rozuměla jsi?

LISA

Rozuměla.

TULLIA

Dokážeš mu to říct?

LISA

To se ví, že jo.

TULLIA

Tak mazej; a pak mi povíš, co a jak.

Sedmý výstup

Lisa sama

LISA

Kde je liška, tam je náká pleticha. Určitě někomu chystá léčku, určitě není pro nic za nic, že vystavila všechny svý věci kromě truhlice, uklidila pokoj, hodila koberce na pokladnice a prostřela na večeri. V hrnci se něco vaří. Viděla jsem v životě dost mazanejch bab a prokoukla jsem jejich figle; ale týhle žádná nesahala po kotníky. Nejen to: čte Pippu a Antonii a všechny jejich lsti jsou jí k smíchu: že prej tím mohly oblafnout jen pitomečky. Knížka o putování jedný kurvy¹⁴ říká, že tisícovka těch, co študovali sedm let, nakonec ví prd a jen jeden jedinej může složit doktorát, ale co se týče kurevského řemesla, za šest dní je každá vyštudovaná a neudělá chybu. A kdo tomu nevěří, jen ať se zeptá Tullie, ta má paměť jak slon: když jí přečtete velkej kus z Bible, ať mě čert veme, jestli ho neodříká slovo za slovem. Ale dřív než vyřídím její záležitosti, vyřídím si svoje: stejně ti, co jsou tady, budou rádi, když vypadnu.

¹⁴ Viz pozn. 6 na s. 455.

Osmý výstup
Marulka¹⁵ a paní Tessa

MARULKA

Vrátil se domů a šel študýrovat. Pak odešel se Salvalagiem, který ho poslouchá, a vyšli brankou ze zahrady.

TESSA

Je to s ním bída.

MARULKA

Děláte dobře, ani neumím říct, jak děláte dobře, když mu provádíte to, co mu provádíte, jen houšť. Moc vám to chválím, protože stárne; a když jsme staré, k čemu se hodíme? K čemu jsme dobré?

TESSA

Vzal si mě, protože ho k tomu dotlačili; a já jsem si ho vzala proti své vůli. Ale ať umřu, jestli mu přiznám, co dělám s Polidorem.

MARULKA

Má dneska večer přijít?

TESSA

Dělej, jak je ti libo.

MARULKA

Má se tedy večer zastavit?

TESSA

Dám na tvou radu.

MARULKA

Jděte dovnitř a já najdu Rafana a řeknu mu, aby přítel přišel v osm. Že najde dveře bez závory a ať přijde za vámi, jak je zvyklý.

TESSA

Líbám tě a jdu.

¹⁵ Marulka (Nepitella) – služka paní Tessy.

Devátý výstup

Marulka

MARULKA

Kdyby si všechny ty, co mají stejně umíněného a hrubého muže jako moje paní, daly ode mne poradit, opatřila bych jim tak útěšné vzpomínky, že by si už vůbec nestěžovaly. Ale jedna se bojí příbuzných, druhá přátel, třetí se bojí o svou čest – a to je pěkná bestie. Kdyby Carnesecchi,¹⁶ kterému smrdí muškát,¹⁷ chodí po špičkách a sahá si na něj jen v rukavici, kdyby jářku Carnesecchi byl ženská a měl manžela knihomola a viděl by, že tělesné touhy mladosti jdou do kopru, řekl by: *omnia vincit amor*.¹⁸

Desátý výstup

Rafan a Marulka

RAFAN

Posílá mě Polidor, ó nymfo nymf, chce vědět, jestli mohu pohovořit se služkou naší paní.

MARULKA

Chtěl jsi říct: tady je.

RAFAN

Tak jest.

MARULKA

Co neseš?

RAFAN

Byl by tu salát kořeněný dvěma druhy oleje, kdybys ses ty, Marulko, chtěla promístit se mnou, jenž jsem Rafan.

MARULKA

Ani zaboha!

RAFAN

Pověz, čeho se bojíš, kdybychom si to rozdali?

16 Pietro Carnesecchi (1508–1567) – sekretář Klementa VII., humanista a posléze náboženský reformátor, blízký reformačnímu myšlení. Byl pronásledován inkvizicí, popraven a upálen. Aretina nepochybně motivuje k sarkasmu už jeho jméno: Carnesecchi = suché tělo.

17 Který nemiluje světské zábavy.

18 Láska vše přemáhá.

MARULKA
Huby, co nás sežere.

RAFAN
Chachacha!

MARULKA
Jako by tu byl cítit česnek.

RAFAN
Je to moc dobré pro zdraví, člověk ovšem trochu smrdí.

MARULKA
No nic. Co ti chci říct, je, že až odbije sám víš kolik, bude moje paní čekat na tvýho pána. Takže mu to vyříd. Já teď jdu zadem za ní, a on ať přijde taky zadem.

RAFAN
Jednu, jen jednu.

MARULKA
Nechci.

RAFAN
Jak můžeš nechtít hubičku, která odletí, sotva přiletí?

MARULKA
Máš rozum? Nevidíš tamhletoho?

Jedenáctý výstup
Salvalaglio sám

SALVALAGLIO

Kdo se chce zasmát, měl by zajít do lékárny: neboť tam můj pan filozofus zjišťuje do slova a do písmene, že dobré a krásné je jedna kaše.¹⁹ Přitom lže jako cikán: pomíjí například svědectví prasete, jež má ošklivý rypák, ale jako bracciola je moc dobré. Anebo: lanýže vypadají jako jeho hovna; ale zkus je ochutnat, bratře: a všechno ostatní je blevajz. Některé baby vypadají dobře, ale ve skutečnosti jsou to hnusné chlupatice, a tahle či tamta holka je materiál, co tě hned rozžhaví. Takže se hoch může odvolat jen na případ zlatého marcipánu: ten je nepochybně krásný i dobrý a dobrý i krásný. Ale koho to vidím?

19 Následuje parodie na platonskou tezi o totožnosti krásy a dobra.

Dvanáctý výstup
Garbuglio²⁰ a Salvalaglio

GARBUGLIO

Tak jsem tě přece našel.

SALVALAGLIO

Osud nám přál.

GARBUGLIO

Co ten s tím má společného?

SALVALAGLIO

Je to jen a jen jeho rozmar, že se najde ten, kdo se neztratí v nárcích, jimiž sudba cupuje dušičky těch břídilů, kteří – pokaždé, když se na ně zakaboní – upadají do takového zoufalství, že by si nejraději hodili mašli, a připadají si jako budižkničemu a úplní pitomci.

GARBUGLIO

Jsi náramně vyšňořený.

SALVALAGLIO

Navzdory ořechovníku z Beneventa,²¹ díky němuž jsem spolu s několika čaroději doufal chodit pod vodou a létat v povětří. Uprostřed největšího zmatku jsem pak zjistil, že mě chytili a uvěznilí – dostali za mne dva soldy – a že už jsem jednou nohou na cestě.

GARBUGLIO

Cože? Opravdu jsi šel?

SALVALAGLIO

Taky jsem byl jeden z té bandy, co se za bouchání petard a rachejtlí, s pochodněmi, jež mají vystrašit, s tím bum a báb a s celým tím rámusem rozplynula v sírovém smradu a přiboudlině spáleného papíru.

GARBUGLIO

Ti, kdo závidějí tak krásný podnik, jej zlomyslně kritizují, a když se věc nepovede, každý má co říct.

²⁰ Garbuglio – Salvalagliův přítel.

²¹ Strom, pod nějž se podle tradice slétaly čarodějnice, aby zde slavily sabat.

SALVALAGLIO

Kdybys byl jako já na skaliscích hory Tábor, kam by ani Metuzalém nešel pro zákony, pochválil bys toho, kdo dneska proklíná hodinu a minutu té bláznivé odvahy.²²

GARBUGLIO

Půjdeš do Uher?

SALVALAGLIO

Bůh chraň.

GARBUGLIO

Proč?

SALVALAGLIO

Protože už se nestarám o slávu. Dal jsem se do služeb jednoho filosofa, kterému dělám šaška. Nemám nic jiného na práci než divit se kravinám, které vykládá. Jdi si do války sám! Podávej mi zprávu o svých hrdinských činech a já ti slibuju, že je budu vykládat na náměstích, takže ti hrozí, že se staneš stejně slavným jako Giovanni de' Medici.²³

GARBUGLIO

Půjč mi půl scudu.

SALVALAGLIO

Tady máš celý; a sbohem. Vrátním se k filosofické debatě.

GARBUGLIO

Tamhle je hospoda.

Třináctý výstup

Lisa a Boccaccio

LISA

Málem jsem zabloudila, jak jsem před každým uskakovala. Tomu, na kterým mi záleželo, jsem řekla, co jsem mu měla říct, a teď vyřídím vzkaz Tullie víly Morgany.²⁴

²² Ze strohých Salvalagliových informací lze vyrozumět: účastnil se magických rituálů, byl však zajat a uvězněn.

Vykoupil se vojenskou službou a byl zřejmě v Palestině v době, kdy ji dobyli osmanští Turci (1516). Válka s Turky pokračovala v Uhrách, kam má namířeno Garbuglio (jak známo, 29. srpna 1526 se odehrála u Moháče bitva mezi uhersko-českým vojskem a mnohem početnější tureckou armádou, v níž zahynul Ludvík Jagellonský).

²³ Giovanni dalle Bande Nere, vlastním jménem Giovanni di Giovanni de' Medici (1498–1526), proslulý kondotier.

²⁴ Víla Morgana – sestra krále Artuše, pohádková bytost a mocná kouzelnice.

BOCCACCIO

Zítřka se rozhodnu.

LISA

Tamhleten u Bettiných dveří, co vypadá tak spokojeně, to je určitě ten, koho hledám.

BOCCACCIO

Doufám, že zaplatí dvojnásobek za jediný diamant.

LISA

Urozený pane, bydlí tu peruginský obchodník z Perugie?

BOCCACCIO

To jsem já, dceruško.

LISA

Drahý pane, moje nejjasnější paní, která vypadá spíš jako idea než jako žena, pokorně žádá jeho milost, aby ji navštívila a ráčila vyslechnout pár slůvek, pár a ne víc.

BOCCACCIO

Kdybych věděl, kde bydlí, řekl bych: běž, já přijdu. Ale nevím to, můj roztočilý díblíku, a tak buď od té lásky a doveď mě tam.

LISA

Moc ráda, pěkně prosím.

BOCCACCIO

Tak tedy vzhůru.

LISA

Jaký muž!

BOCCACCIO

Z jaké příčiny chce tvá paní se mnou mluvit, se mnou, jenž jsem tu cizinec?

LISA

Snad kvůli půvabu, který ve vás sídlí, a že tedy namouduši sídlí! Tak pojďme.

BOCCACCIO

Mluvíš o ní moc pěkně.

LISA

Ať umřu, jestli netouží s vámi rozmlouvat.

BOCCACCIO
Skutečná ušlechtilost se doporučuje sama.

LISA
Až ji uvidíte, už žádná jiná vám nebude připadat krásná.

BOCCACCIO
Opravdu?

LISA
Nenuťte mě to opakovat.

BOCCACCIO
No tak, nepřeháněj.

LISA
Když mluví, z úst jí padají perly.

BOCCACCIO
Někdo tomu říká náhoda, někdo rozum.

LISA
Stůjte, zastavte se a podívejte se na slunce, lunu a hvězdy, co vycházejí tamhle ze dveří.

BOCCACCIO
Nádherný zjev!

LISA
To je správný úsudek!

BOCCACCIO
Jen jestli já jsem ten, koho hledá.

LISA
O tom nepochybujte.

BOCCACCIO
Lidé si občas popletou jména.

LISA
Vaše jméno je tak sladké, že se lepí na rty. Podívejte, běží vám naproti s otevřenou náručí.

Čtrnáctý výstup
Tullie, Lisa a Boccaccio

TULLIE
Pane bra...

LISA
...tře, nedokázala to vyslovit. Srdce se jí svírá něhou.

BOCCACCIO
Kde to jsem?

LISA
Nemůže nabrat dech, celá se zalyká.

TULLIE
Bo... bo...ca...a...accio mů... můj dra...drahý!

BOCCACCIO
Uklidněte se trochu, vy vtělená laskavosti...

TULLIE
Nedivte se ani tomu, že omdlévám, ani té záplavě slzí, když vás teď objímám a líbám. Líbá a objímá vás vaše sestra, která teď může kdykoli umřít a umře blažená, když ho aspoň jednou spatřila, hů, hů!

BOCCACCIO
Jsem celý bez sebe.

TULLIA
Ano, všimla jsem si.

LISA
Už neplačte.

BOCCACCIO
Nevím, co říct.

LISA
Jako by jeden druhému z oka vypadl.

TULLIE
Ctěný bratře.

LISA
Jak se směje!

TULLIE

Kdyby tu byl můj manžel, který se vrátí zítra ráno, ukázala bych vám na důkaz polovinu papežského carlina.

BOCCACCIO

To stačí, abych vám uvěřil, neboť druhou půlku mám u sebe já.

LISA

Ta gesta, ty způsoby, to je neuvěřitelné.

BOCCACCIO

Ó sladká sestřičko!

TULLIE

Jak se daří paní Cencie?

BOCCACCIO

Drží se, jak může.

TULLIE

A co má švagrová Panta?

BOCCACCIO

Zaplatbábůh.

LISA

Bože, to je švindl!

TULLIE

Lorenzino se ještě učí?

BOCCACCIO

Je ještě moc malý, než aby šel do školy.

LISA

To čumím.

TULLIE

Náš otec pan Gnagni nás už taky opustil.

BOCCACCIO

Klid, neplač, sestřičko.

LISA

Hohoho!

TULLIA
Byla letos dobrá sklizeň ve Spině a v Tubianu?

BOCCACCIO
Nemůžeme si stěžovat.

LISA
Já žasnu.

TULLIA
A je pravda, že papež nám buduje v Perugii citadelu?²⁵

BOCCACCIO
Jakpakbyne!

TULLIE
A Baglioniové²⁶ už tam nejsou?

BOCCACCIO
Ne, časy se mění.

LISA
Chachacha.

TULLIE
Ale proč jste se nepřišel ubytovat do svého domu a bydlíte u cizích?

BOCCACCIO
Dávejte vinu skutečnosti, že jsem o vás nevěděl.

TULLIE
Pojďme nahoru. Přece byste nechtěl, abych vám poté, co vám povím, z jaké jsem linie, nedodržela všechno, co vám dlužím.

BOCCACCIO
Jsem pyšný už na to, co jsem dosud slyšel.

LISA
Zbytek mi povíš potom.

Přeložil Jiří Pelán

²⁵ Tzv. Rocca Paolina byla Pavlem III. dokončena v roce 1540.

²⁶ Rod Baglioni přišel o perugijskou signorii v témž roce 1540.

NOVELISTIKA

Povídka zůstává po celou dobu italské renesance nejoblíbenějším druhem krásné prózy a její obliba i množství v cinquecentu stále jen stoupá. Je to vytrvale novela *boccacciowské tradice* a její zástupci liší se namnoze jen větší nebo menší měrou plodnosti a umění, a pouze odstíny v typu povídky a způsobu podání. Teď zároveň nastala doba, kdy se italská povídka přelévá mocnou vlnou přes hranice vlasti, dochází v zahraničí nesmírné obliby a ovlivňuje evropskou literaturu přinejmenším trojím směrem: podle italské rodí se i moderní novela evropská a hned dva první národy vychovávají se rázem, tj. ještě ve své renesanci, na znamenité novelisty, Francouzi a Španělé; italská novelistika stává se nevyčerpatelnou studnou témat, která jsou považována, mimo obor vyprávěcí, za absolutní vrcholy umění (Shakespeare); italská novelistika napájí vypravěčskou literaturou a tradicí novelistiku lidovou (*Volksbücher*, např. německé i české).

Jmenujeme z italských novelistů vrcholného renesančního století pouze hlavní: Luigi Da Porto (1485–1529) z Vicenzy, lyrik, historik italských válek let 1509–1513, autor novely *Julie a Romeo* (1530, 2. vyd. 1535); Agnolo Firenzuola (1493–1543), Toskánec, přeložil volně Apuleiova *Zlatého osla*, pořídil nedokončený rámcový sborník novel *Rozpravy* (*Ragionamenti*, pouze deset novel) a sborník bajkových exempel a apologů podle indické *Pančatantry První zpracování rozhovorů zvířat* (*La prima veste dei discorsi degli animali*); Giovan Francesco Straparola (po 1480–1557), dal v *Libezných nocích* (*Piacevoli notti*, ve dvou částech v letech 1550–1553) třiasedmdesát fantastických nebo čarovných povídek, někdy pohádek, končících hádankami, takže je vlastně předchůdcem moderních sběratelů lidového folklóru; Girolamo Parabosco (okolo 1524–1557), varhaník u Sv. Marka v Benátkách, v *Zábavách* (*I Diporti*) podal roku 1550 sedmnáct novel, vyprávěných skutečnými osobami doby, s přídatkem veselých rozprávek a seznamem nejkrásnějších Italek; Ortensio Landi (Lando, okolo 1512–1553), Miláňan původem, bizarní potulný lékař a spisovatel, překladatel Morovy *Utopie*, zařadil čtrnáct novel do svých *Rozmanitých skládání* (*Vari componimenti*, 1552); Matteo Bandello (okolo 1495–1561), dominikán v urozených službách, nakonec biskup v Agenu (Francie), nejznámější, také v cizině, italský povídkář po Boccacciovi, sepsal v průběhu života nerámcovaný soubor více než dvou set novel (*Novelle*, 1554, 1573), námětově nepůvodních, jadrného, stručného výrazu, vesměs zápletkových a dramaticky spádných, v širokém rejstříku od rozmarného žertu po tragiku; Giovanbattista Giraldi Cinzio (1504–1571), profesor na univerzitě ve Ferrare, jeden z komentátorů Aristotela, moralista a dramatik, jenž se pokusil obnovit i klasickou tragédii imitací tragika Seneky a v tom ohledu patří na linku Trissino-Speroni; jako povídkář orámoval svých více než sto novel sbírky *Dei Ecatommiti* (tj. Sto příběhů, 1565) útekem vznešené družiny z Říma do Florencie; Anton Francesco Grazzini, řečený Lasca (1503–1584), Florentán, občansky lékárník, velečilý literát a zakladatel společnosti Crusconi (Otrubáři), z níž se

vyvinula slavná akademie della Crusca, skládal od roku 1540 sborník novel vyprávěných florentským panstvem o karnevalu (*Věčeře, Le Cene*), jichž dvaadvacet dokončených vyšlo souborně teprve roku 1756 v Londýně; Sebastiano Erizzo (1525–1585), benátský patricij, v jehož *Šesti dnech* (*Le sei giornate*, 1567, 36 novel) je cítit již moralisticko-náboženskou inspirací protireformační; Celio Malespini (1531–1609), šlechtický dobrodruh, jenž roku 1582 v Benátkách vydal podloudně během Tassova věznění jeho *Goffreda* (tj. *Osvobozený Jeruzalém*), a v jehož *Dvoustovce novel* (*Dugento novelle*, 1609) cítíš zase již ohlasy dobrodružného a realistického pikareskního románu španělského. Z již uvedených autorů najdeme novelistická vyprávění například u Antona Franceska Doniho nebo Francesca Marii Molzy.

∞ LUIGI DA PORTO

1486–1529

Luigi Da Porto byl původně voják, v letech 1509–1511 velel oddílu benátské jízdy, ale poté co byl těžce zraněn ve válce Cambraiské ligy s Benátkami (zasažen oštěpem do šíje ochrnut na levý bok), věnoval se literatuře. K jeho přátelům patřili Pietro Bembo a Matteo Bandello. Kromě petrarkizující milostné poezie zanechal sedmdesát dopisů o svých válečných zkušenostech (*Historické dopisy*, Lettere storiche, v úplnosti vydáno až v roce 1832). Proslavil se novelou o lásce Romea a Julie, jež vyšla posmrtně a anonymně v Benátkách pod názvem *Nově objevený příběh o dvou vznešených milencích* (Historia novellamente ritrovata di due nobili amanti, 1530). Její námět převzal z Masucciova *Novellina* (srov. sv. I, s. 420–501), látku však rozvedl, děj lokalizoval do Verony, změnil původně lidová jména (Gianuzza a Mariotto) a přidal nové motivy (zdánlivou smrt, rivalitu rodů, jejichž jména našel v šestém zpěvu Dantova *Očistce*).

Po Da Portovi příběh vyprávěl i Bandello (1554). Z toho měl své téma Shakespeare (v létech devadesátých, tiskem 1596), jenž na něj byl upozorněn asi dvojím anglickým zpracováním, epickou skladbou Arthura Brooka (1562) a prozaickým vyprávěním v 2. svazku *Paláce rozkoší* Williama Painterera (1567).

PŘÍBĚH O DVOU VZNEŠENÝCH MILENCÍCH (Historia novellamente ritrovata di due nobili amanti)

KRÁSNÉ A UŠLECHTILÉ PANÍ LUCINĚ SAVORGNANOVÉ¹

JELIKOŽ JSEM SE V ROZHOVORU S VÁMI JIŽ PŘED NĚKOLIKADny zmínil, že mám v úmyslu vylíčit dojemnou událost, která se stala ve Veroně a kterou jsem slyšel několikrát vyprávět, považoval jsem za svou povinnost vypsát ji na několika stránkách, jednak abych Vás přesvědčil, že jsem nemluvil do větru, jednak protože právě mně, který sám jsem osudem zkrušený, přísluší psát o osudu nešťastných milenců, o nichž se v této povídce mluví. A chci ji věnovat Vám, nejmoudřejší ze všech krásných žen, které znám, abyste si při její četbě znovu uvědomila, do jakého nebezpečí a k jak zoufalým činům a kruté smrti dožene

¹ Patnáctiletou Lucinu Savorgnan Dal Monte poznal šestadvacetiletý Luigi Da Porto na maškarním plese, který se konal 26. 2. 1511 v Palazzo Savorgnan v Udině. Den nato, 27. února („Zobbia grassa“, Zelený čtvrtek), došlo ke krvavému střetu mezi straníky Benátek, v jejichž čele stál Antonio Savorgnan z rodu Del Torre (Luigi da Porto byl jeho synovec), a procísařskou frakcí, již vedl Girolamo Savorgnan z druhé rodové větve Dal Monte. Mezi oběma rodovými liniemi se tak rozhořela nenávisť. Luigi Da Porto a Lucina si tajně slíbili manželství a prožívali svůj vztah na tomto pozadí. V roce 1517 se Benátky rozhodly zahladit konflikt sňatkem potomků obou rodů a Lucina Savorgnan Dal Monte si vzala Francesca Savorgnana Del Torre. Da Porto promítl tedy do Masucciova vyprávění svůj osobní příběh.

někdy láska ubohé milence. Rád ji věnuji Vaší kráse a chci, aby tato novela byla poslední prací toho druhu, neboť se mi již nechce psát lidovou řečí, a aby toto pošetilé dílo skončilo ve Vašich rukách. Jste přístavem ctnosti, krásy a duchaplnosti a buďte též přístavem pro chatrnou loďku mého umění, s níž jsem se plavil pln nedokonalosti a poháněn láskou mělkými vodami poezie. Až dopluje k Vám, nechť po vratké a bludné pouti bezpečně spočine u Vašeho břehu zbavena kormidla, vesel i plachet vedle ostatních, jež po těchto mořích pluly s větší jistotou a pod šťastnější hvězdou. Přijměte proto, paní, mou povídku v rouše, jež se pro ni hodí, a přečtěte si ji jak pro její námět, tak i pro příbuzenské pouto a přátelství, jež spojuje Vás a jejího pisatele, který Vás ujišťuje svou věčnou úctou.

*

Jak sama víte, předtím, nežli mě nebesa postihla krutou ranou, zasvětil jsem v rozkvětu mládí svůj život zbráním. V družině slavných a udatných mužů jsem strávil několik let ve vašem půvabném friulském kraji, kam jsem jezdíval někdy k soukromé návštěvě, jindy ve službě toho či onoho velitele. Při mých jízdách mě někdy provázal můj lučištník, asi padesátiletý, obratný ve zbrani a příjemný společník. Rád mnoho hovořil, tak jako všichni z Verony (kde se narodil), a jmenoval se Peregrino. Třebaže to byl statečný a ostrýlený voják, měl jemnou povahu a byl stále zamilován, i když se to nesrovnávalo s jeho věkem. Byl mi tím dvojnásob milý. Rád vyprávěl různé pěkné příběhy, zejména ty, v nichž se mluví o lásce, a to lépe a poutavěji než kdokoliv jiný.

Jednoho dne jsem vyjel z Gradisky, kde jsem bydlil, a zamířil jsem, soužen nešťastnou láskou, k Udine v doprovodu Peregrinově a dvou jiných svých vojáků. Celý kraj byl tou dobou opuštěn, spálen a zpusťšen válkou. Jel jsem opodál ostatních, ponořen do neutěšených úvah. Peregrino, jako by uhodl mé myšlenky, přidružil se ke mně a pravil:

„Chcete žít až do smrti v zármutku jen proto, že vás nějaká nelítostná žena nemá ráda a tvrdí vám opak? I když vím, že se rady snadněji dávají, než poslouchají, říkám vám: Pane můj, který jste tak zkušený ve zbrani, měl byste se osvobodit z pout, v nichž vás vězní láska, protože nás obvykle vede k smutným koncům a je nebezpečné se jí svěřovat. Na důkaz toho vám budu vyprávět, aby nám lépe uběhla cesta, a nemáte-li nic proti tomu, příběh, který se stal v mém rodném městě. Uslyšíte, jak dva milenci byli dohnáni k bídné a kruté smrti.“

A jelikož jsem dal najevo, že ho rád vyslechnu, začal:

„V době, kdy ve Veroně vládl brzy mírněji a brzy přísněji Bartolomeo della Scala,² žily tam, jak mi vyprávěl otec, dvě velmi vznešené rodiny Cappellettiové

² Della Scala, Scaligerové, velmožná rodina ghibellinská, ovládající Veronu. U Cana Grande della Scala hledal útočiště již Dante.

a Montecchiové, mezi nimiž panoval svár a prudké nepřátelství.“ – Tato druhá rodina je nepochybně táž, která dnes sídlí v Udine, a patří k ní pan Niccolò a pan Giovanni, zvaní Monticolové z Verony; přistěhovali se tam za žalostných okolností, protože si nepřinesli ze starého domova nic kromě své vládnosti a zdvořilosti. Našel jsem v starých kronikách jména obou těchto rodin, jež kdysi tvořily jeden celek. Budu však vyprávět svůj příběh tak, jak jsem jej slyšel.

Žily tedy ve Veroně za onoho pána zmíněné vznešené rodiny a nebesa, příroda i štěstěna tomu chtěly, že byly obdařeny jak vynikajícími příslušníky, tak i hmotným bohatstvím. Mezi oběma rodinami, jak to často vidíme, vládlo z toho či onoho důvodu kruté nepřátelství. Doplátilo už na ně životem mnoho mužů z obou stran. Časem se však dostavila přirozená únava – a přispěly k tomu též důtky vládcovy, který tuto nevráživost nerad viděl –, takže nepřátelské skutky přestávaly a obě strany se tak dalece udobřily, že mnozí členové rodin spolu mluvili. V době, kdy už nepřátelství polevilo, rozhodl se pan Antonio Cappelletti, hlava rodu, muž veselý a družný, oslavit ve svém paláci karneval. Dnem i nocí se konaly slavnosti, k nimž se scházelo celé město.

Na jednu z nich přišel jednou večer jinoch z rodu Montecchiů, a to za jistou ženou (bývá zvykem zamilovaných, že kdykoli jen mohou, chtějí dlít u své vyvolené nejen srdcem, nýbrž i tělem). Byl velmi mladý a krásný, urostlý, jemný a dobře vychovaný. Na tváři měl škrabošku jako ostatní, na sobě šat nymfy, a všichni se za ním ohlíželi, překvapeni jak jeho půvabem, kterým vynikal nad všechny přítomné ženy, tak i tím, že vůbec vstoupil do tohoto domu (a dokonce večer). Nejvíc ze všech však byla okouzlena dcera pana Antonia, Julie, dívka neobyčejně sličná, milá a duchaplná. Spanilost mladého muže na ni působila tak, že téměř ztratila vládu sama nad sebou od chvíle, kdy se jejich oči poprvé setkaly.

Jinoch seděl v odlehlé místnosti, zasmušilý a zcela sám, a jen zřídka se pouštěl do tance nebo hovoru, jako ten, kdo sveden láskou, poznal její trýzeň. Dívce ho bylo nesmírně líto, neboť slychala, že je to mladík velmi příjemný a veselý.

Minula půlnoc a blížil se konec slavnosti. Začal tanec zvaný „Pochodně a čapky“, kterým se obvykle každý ples uzavírá. Tanečníci utvoří kruh a dívky i mladí muži si navzájem mění místa. Náš mládenec, vyzvaný k tanci jinou ženou, octl se právě vedle Julie, která už byla do něho zamilovaná. Po druhé straně dívčině byl mladý šlechtic jménem Marcuccio Guercio, který měl od přírody, ať v červenci nebo v lednu, ruce stále studené. Když se Romeo Montecchi (tak se jinoch jmenoval) octl po levém dívčině boku a vzal její jemnou ruku do své, jak je při tomto tanci zvykem, řekla mu dívka tiše, snad aby ho přiměla k hovoru:

„Je štěstí, pane Romeo, že jste vedle mne.“

Jinoch, který si už všiml jejích vlídných pohledů, byl překvapen těmito slovy a řekl:

„Proč to nazýváte štěstím?“

„Protože mně zahřejete alespoň levou ruku, když mi Marcuccio zmrazuje pravou,“ odpověděla Julie.

Jinoch se již poněkud osmělil a řekl:

„Jestliže já svou rukou vaši pouze zahřívám, pak vy svými krásnými očima přímo spalujete mé srdce.“

Dívka se krátce zasmála, a třebaže nechtěla, aby ji druzí viděli s ním dlouze rozmlouvat, dodala:

„Opravdu, Romeo, není tu ani jedna žena, která by se mi líbila víc než vy.“

Romeo, již zcela podmaněn, odpověděl:

„Ať jsem jakýkoliv, chci být věrným služebníkem vaší krásy, nebude-li vám to proti mysli.“

Brzy potom ples skončil a Romeo se vrátil domů. Vzpomínal na krutost ženy, kterou předtím miloval a která mu za jeho upřímnou lásku věnovala jen velmi málo přízně, a rozhodl se zůstat zcela oddán Julii, třebaže byla z rodiny nepřátel, jestliže jí to bude milé. A dívka, která nemyslela na nic jiného než na něj, vzdychala a věřila, že by byla do smrti šťastná, kdyby ho dostala za muže. Ale neshoda, vládnoucí mezi oběma rody, jí dávala jen málo naděje. Ustavičně kolísala v nejistotách a říkala si:

„Já pošetilá! Má touha mne vede do podivného bludiště, z něhož se bez cizí pomoci nikdy nedostanu ven, protože mě Romeo Montecchi jistě nemiluje. Chce mě jen pokořit pro zášť, kterou chová k mé rodině. A i kdyby si mě chtěl vzít, otec k tomu nikdy nesvolí.“

Pak ji opět napadla jiná myšlenka a říkala si:

„Kdoví, možná mi ho přece dají za manžela, aby se ještě víc udobřily obě rodiny, unavené a omrzelé věčnými spory.“

Oba milenci vzplanuli tímž ohněm. V srdci nosili jméno i obraz druh druhá a stále častěji se jejich zraky setkávaly ať již v kostele, nebo na ulici. Ani on, ani ona nebyli šťastni, když se nespátřili. A zejména Romeo byl tak uchvácen dívčím půvabem, že prodléval téměř celou noc sám před domem milované ženy, vydávaje se v nebezpečí života. Často se vyšplhal na balkón a seděl tam poblíž okna jejího pokoje, naslouchaje nikým nepozorován jejímu líbeznému hlasu, nebo zde uléhal vysoko nad ulicí. A stalo se jedné noci, kdy měsíc svítil jasněji než obvykle, že dívka, ať už náhodou nebo že už ho jindy večer zaslechla, otevřela okno právě, když se Romeo vyšplhal na balkón, vyklonila se a spatřila ho. Romeo se domníval, že to někdo jiný otevřel okno, a hledal úkryt ve stínu zdi. Dívka ho však poznala, oslovila ho jménem a pravila:

„Co tu děláte sám v tak pozdní hodině?“

Romeo ji už poznal a odpověděl:

„Přivádí mě sem láska.“

„Co kdyby vás tu přistihli?“ řekla Julie. „Snadno byste mohl zemřít.“

„Madonno,“ odpověděl Romeo, „ovšemže bych mohl snadno zemřít. A jistě také jedné noci zemřu, jestliže mi nepomůžete. Protože mě smrt může potkat stejně tady jako všude jinde, chci zemřít tak blízko vás, jak jen možno. Toužím žít vedle vás věčně, zlíbí-li se to nebesům a vám samé.“

„Nezávisí na mně,“ odpověděla dívka, „zda budete moci žít se mnou jako můj manžel. Rozhodnete o tom spíš vy a nenávisť, které je mezi mou a vaší rodinou.“

„Věřte mi,“ řekl jinoch, „že nikdo nemůže po ničem toužit víc, než já ustavičně toužím po vás. Přejete-li si stejně být má, jako si přeji já být váš, milerád si vás vezmu. Nebojím se, že by mi v tom někdo zabránil.“

Po těch slovech si umluvili, že si příští večer s větším klidem pohovoří, a rozešli se.

Ještě několikrát takto spolu rozmlouvali a jednou večer, kdy hustě sněžilo, řekl Romeo dívce:

„Proč mi nedovolíte vstoupit do pokoje, kde bychom mohli hovořit ve větším pohodlí?“

Dívka odpověděla poněkud dotčena:

„Romeo, miluji vás tak, jak jen je možno někoho milovat, a dovoluji vám víc, než se srovnává s mou počestností. Dělán to, protože mě dojíká vaše věrná láska. Ale chcete-li docílit ať již zamilovanými pohledy nebo jinak, abyste se těšil z mé lásky jako můj milenec, pusťte takovou myšlenku z hlavy, protože se to nikdy nestane. Nechci vás už přivádět do nebezpečí, jemuž se vystavujete tím, že každou noc chodíte do naší ulice, a proto vám říkám: Chcete-li mě za manželku, jsem ochotna dát vám všechno a následovat vás bez rozmyšlení, kam se vám zlíbí.“

„Netoužím po ničem jiném,“ zvolal jinoch. „Učiním tak okamžitě.“

„Učiňte tak,“ řekla dívka. „Ale chcete-li, abych byla úplně spokojena, dovolte, aby našemu sňatku požehnal můj zpovědník Lorenzo z kostela svatého Františka.“

„Tak tedy bratr Lorenzo z Reggia je ten, kdo zná všechna tajemství vašeho srdce?“ prohodil Romeo.

„Ano,“ odpověděla. „A velmi by mě těšilo, kdyby se on ujal naší záležitosti.“

Tím pro tu noc rozhovor skončil a milenci se rozešli.

Mnich Lorenzo byl z řádu minoritů, velký filosof a znalec mnoha věcí přírodních i magických. K Romeovi jej poutal vztah tak přátelský, jaký si jen bylo možno v těch dobách mezi dvěma muži představit. Mnich si totiž chtěl jednak zachovat dobré jméno mezi lidem a jednak si chtěl občas popřát určitá potěšení, a musil si proto vyhledat spolehlivého důvěrníka mezi šlechtici. A zvolil si Ro-

mea, jinocha bez předsudků, statečného a rozvážného, a jemu svěřoval nejtajnější myšlenky, které přede všemi ostatními skrýval.

Romeo ho vyhledal a upřímně se mu svěřil, jak velice touží po sňatku s milovanou ženou, a že se shodli na tom, aby on jediný byl tajným svědkem jejich svazku a později též prostředníkem, jenž by pohnul dívčina otce, aby jim dal požehnání. Mnich souhlasil, jednak protože by byl nemohl bez největšího zármutku odepřít Romeovi cokoli na světě, jednak protože věřil, že jeho zásahem může celá věc šťastně skončit, což by mu získalo velkou čest v očích vládcových i všech ostatních, kdož si přáli, aby mezi oběma rody byl obnoven mír. Byla doba postu a Julie se jednoho dne odebrala pod záminkou, že se jde vyzpovídat, do kláštera svatého Františka, vešla do zpovědní komůrky, jakých zde mniši používají, a dala si zavolat bratra Lorenza. Když mnich slyšel, že se dívka dostavila, vstoupil spolu s Romeem vnitřními dveřmi do téže místnosti, zamkl, odstranil železnou mříž, dělící od nich mladou ženu, a řekl jí:

„Vždycky jsem vás měl rád a tím raději vás mám nyní, je-li pravda, že si přejete za manžela mého přítele pana Romea.“

„Nepřeji si nic toužebněji,“ odvětila dívka, „než stát se jeho zákonnou manželkou. Důvěřuji vám, a proto jsem přišla za vámi, abyste spolu s Bohem byl svědkem toho, k čemu mě přiměla má láska.“

A do rukou mnichových, který se zavázal zachovat všechno v tajnosti, složili Romeo a Julie slavnostní slib a stali se manželi. Smluvili se, že stráví příští noc spolu, dali si jediný polibek a opustili mnicha, který dal mříž zpět na místo a zpovídal pak ostatní ženy.

Když se takto oba milenci stali tajně mužem a ženou, těšili se po několik nocí ze své lásky a čekali, že se časem naskytne příležitost k usmíření Juliina otce, o němž věděli, že by byl k jejich sňatku nikdy nedal souhlas.

Ale zlý osud, který nepřeje lidskému štěstí, zasil své neblahé sémě a způsobil, že nepřátelství mezi oběma rody, již téměř pohaslé, znovu vzplanulo. Nastaly nové spory a ani ta, ani ona rodina nechtěla ustoupit. Jednou vznikla na hlavní ulici potyčka, které se účastnil také Romeo, který však z ohledu k milované ženě dával pozor, aby nezranil nikoho z její rodiny. Teprve ke konci, když mnoho jeho druhů utřžilo rány a téměř všichni byli vytlačeni z ulice, přemožen hněvem vrhl se na Tebalda Capellettiho, nejuživějšího z protivníků, a jedinou ranou ho srazil k zemi. Ostatní, poděšené smrtí Tebaldovou, zahnal statečně na útěk. Protože mnoho svědků vidělo, jak Romeo bodl Tebalda, nemohla vražda zůstat utajena. Cappellettiové svalovali všechnu vinu na Romea a podali stížnost k vladaři. Romeo byl na doživotí vypovězen z Verony.

Každá žena, která kdy upřímně milovala, snadno uhodne, jak bylo nebohé dívce, když se o všem dověděla. A její bolest byla tím větší, že se s nikým neod-

važovala mluvit o svém neštěstí. Jinocha pak rmoutilo, že musí opustit město a zanechat dívku o samotě. Nechtěl však rozhodně odejít, aniž se s ní se slzami v očích rozloučí, a protože ji nemohl vyhledat v jejím domě, požádal o pomoc mnicha. Vzkaz, aby přišla, jí vyřídil sluha pana Antonia, který byl Romeovi velmi nakloněn. Julie přišla, setkali se v zpovědní cele a společně plakali nad svým neštěstím. Pak řekla Julie:

„Co si počnu bez vás? Nechce se mi déle žít. Raději bych šla s vámi, kamkoliv zamíříte. Ustříhnu si vlasy a půjdu s vámi jako váš sluha. A nikdo vám nebude sloužit lépe a věrněji než já.“

„Nedopusť Bůh, má drahá,“ řekl Romeo, „abyste mne, chcete-li jít se mnou, doprovázela jinak než jako má choť. Ale věřím, že to nemůže takto dlouho trvat. Brzy zavládne mír mezi našimi rodinami a já pak bez obtíží dostanu od vladaře milost. Počkejte proto prosím několik dní, kdy budu tělem nepřítomen, duší však ustavičně budu dlít u vás. A jestli nepůjde vše tak, jak doufám, nalezneme jiné východisko.“

Při tom zůstalo a oba mladí lidé se po nesčetných objetích se slzami v očích rozešli. Julie prosila, aby zůstal co nejbližší a neodjížděl ani do Říma, ani do Florencie, jak měl v úmyslu.

Za několik dní odjel Romeo, jenž se až dosud skrýval v klášteře mnicha Lorenza, všecek zoufalý do Mantovy. Předtím ještě požádal onoho sluhu, aby všechno, co v domě zaslechne a co by se týkalo jeho milované ženy, neprodleně oznámil mnichovi, a aby věrně splnil všechno, co mu Julie nařídí, chce-li získat zbytek slíbené odměny.

Romeo byl už několik dní pryč a dívka stále plakala, což neprospívalo její kráse. Matka, jež ji něžně milovala, se jí několikrát vlídně vyptávala, co je příčinou jejího nářku.

„Dceruško,“ řekla jí, „miluji tě stejně jako sebe samu. Řekni mi, co tě v posledních dnech trápí, že ani na chvíli nepřestáváš plakat. Toužíš-li po něčem, svěř se mi a vynasnažím se ti vyhovět, bude-li to možné.“

Dívka však pokaždé udávala jen nejasné příčiny svých slzí. Matka se domnívala, že dívka touží po manželství a že to z ostychu či strachu nechce přiznat. Řekla proto jednoho dne manželovi, aby uspokojila dceřino přání, zatímco jí tím chystala smrt:

„Pane Antonio, již mnoho dní vidím naši dceru v ustavičném pláči. Není už taková, jaká bývala, jak si sám můžete všimnout. Často jsem se jí ptala po příčině jejího zármutku, ale nic jsem se od ní nedověděla, ani se sama nemohu domyslit příčiny. Snad touží po vdavkách a jako rozumná dívka to nechce přiznat. Myslím proto, že by bylo vhodné jí najít manžela, než se usouží žalem. Bude jí o svaté Eufemii osmnáct let. Ženy po osmnáctém roce na kráse spíše ztrácejí, než získávají.

Kromě toho dcery nejsou zboží, jemuž prospívá, když dlouho leží na skladě. Naše dcera se vždy a ve všem chovala počestně. Věno jste jí, pokud vím, v poslední době už přichystal. Hleďme jí tedy dát manžela, který by jí vyhovoval.“

Pan Antonio odpověděl, že by jistě bylo vhodné ji provdat. A velmi chválil dceru za to, že by se raději utrápila, než by svou touhu vyjevila jemu nebo matce. Za několik dní začal vyjednávat o sňatku s mladým mužem z hraběcí rodiny Lodronů. Když už úmluva byla skoro hotovou věcí, řekla matka Julii v domnění, že jí tím způsobí velkou radost:

„Buď veselá, dceruško. Za několik dní tě provdáme za urozeného šlechtice a odpadne tak příčina tvého velkého žalu. Nechtěla jsi mi ji nikdy prozradit, já však ji díky Bohu uhodla. A spolu s otcem jsme se postarali, abys měla, po čem toužíš.“

Julii po těch slovech vytryskly slzy z očí. Matka jí domlouvala:

„Myslíš, že nemluvím pravdu? Neuplyne ani týden a staneš se chotí hezkého mladého muže z rodiny Lodronů.“

Dívka se rozplakala ještě usedavěji. Matka ji pohladila a pravila:

„Copak nejsi spokojena, dceruško?“

„Nejsem a nikdy nebudu, matko,“ odpověděla Julie.

„Co tedy chceš?“ zeptala se matka. „Řekni mi to a učiním pro tebe všechno na světě.“

„Jediné, po čem toužím, je zemřít,“ odpověděla dívka.

Madonna Giovanna (tak se matka jmenovala) pochopila jako zkušená žena, že je dcera zamilovaná. Pronesla ještě několik bezvýznamných slov a odešla.

Když se večer vrátil manžel, vyprávěla mu, co jí dcera s pláčem odpověděla. Pan Antonio byl velmi znepokojen a vyslovil se, že by bylo lépe dříve, než bude pokračovat v jednání o svatbě, vyslechnout Juliin názor, aby nedošlo k nějakému nemilému překvapení. Zavolał si ji jednoho dne a řekl jí:

„Julieto, chci tě důstojně provdat. Přeješ si to, nebo ne?“

Dívka chvíli mlčela a pak odpověděla:

„Ne, otče, nepřejí si to.“

„Jakže? Chceš snad jít do kláštera?“ zvolal otec.

„Nevím...“ řekla dívka a současně se slovy jí vyhrkly z očí slzy. Otec pravil:

„Ale já vím, že nechceš. Ale neboj se, chci tě provdat za hraběte Lodrona.“

„To se nikdy nestane,“ odpověděla dívka s hlasitým pláčem.

Pan Antonio se rozhněval a důtklivě dceru varoval, aby se už nikdy neodvážila mu odporovat, leda by mu chtěla svěřit příčinu svého pláče. Nedostal z ní však nic než slzy a odešel velmi rozmrzen, zanechávaje ji o samotě s paní Giovannou, aniž se dověděl, kdo si podmanil srdce dceřino.

Julie vyprávěla všechno, co jí řekla matka, onomu sluhovi svého otce, který se jmenoval Pietro a věděl o její lásce, a přísahala, že raději vypije jed, než aby

si vzala za muže někoho jiného než Romea. Pietro, jak bylo smluveno, oznámil všechno do podrobností mnichovým prostřednictvím Romeovi a ten napsal Julii dopis, aby za nic nedala souhlas k sňatku a neprozradila nikomu jejich lásku. Neboť za osm či deset dní nalezne určitě způsob, jak ji odvést z otcovského domu.

Pan Antonio a paní Giovanna nemohli přimět dívku lichotkami ani hrozbami, aby jim prozradila, proč odmítá sňatek. Ani jinak se jim nepodařilo zjistit, koho dívka miluje. Paní Giovanna jí řekla několikrát:

„Přestaň už plakat, milá dceruško. Dáme ti manžela podle tvého přání, jen když to nebude některý z Montecchiů. Jsem však jista, že toho bys nechtěla.“

Julie však neodpovídala jinak než vzdechy a slzami. Stále méně tomu rozuměli a snažili se uspišit sňatek, o němž jednali s hrabětem Lodronem. Dívka se o tom dověděla a její bolest ještě vzrostla. Nevěděla již, co si počít, a tisíckrát za den přivolávala smrt. Rozhodla se svěřit svůj zármutek mnichu Lorenzovi, na kterého vedle Romea nejvíc spoléhala a který, jak jí milenec vyprávěl, se vyznal ve velmi mnoha věcech. Řekla jednoho dne paní Giovanně:

„Matko, nechci, abyste se hněvala, že vám odmítám vyjevit příčinu svého pláče, ale sama ji neznám. Přepadá mě ustavičně tak nesmírná trudnomyslnost, že si protivím nejen jiné, ale i sebe. Sama nemohu přijít na to, odkud se můj zármutek bere, a nedovedu to vysvětlit ani vám nebo otcí. Snad je to trest za nějaký hřích, kterého jsem se nevědomky dopustila. Poslední zpověď mi přinesla velkou úlevu a ráda bych se znovu vyzpovídala, dovolíte-li to. Ráda bych o svatodušních svátcích, které se blíží, přijala svaté tělo našeho Spasitele jako sladký lék proti své bolesti.“

Paní Giovanna odpověděla, že nemá námitky. Zavedla pozítří Julii do kláštera svatého Františka k mnichu Lorenzovi a snažně ho poprosila, aby hleděl při zpovědi vypátrat důvod dívčina smutku. Jakmile se matka vzdálila, dívka ihned vylíčila truchlivým hlasem zpovědníkovi všechen svůj žal. A prosila ho pro lásku a věrné přátelství, jež ho poutá k Romeovi, aby jí pomohl v nejvyšší nouzi. Mnich odpověděl:

„Co mohu dělat, dceruško, když mezi rodinou tvou a rodinou Romeovou je nesmiřitelné nepřátelství?“

Nebohá Julie odpověděla:

„Vím, otče, že dovedete víc než kdo jiný a že byste mi mohl tisícovým způsobem pomoci, kdybyste chtěl. Ale nechcete-li, prokažte mi aspoň jednu laskavost. Slyšela jsem, že se můj sňatek má slavit na venkovském panství mého otce dvě míle za městem směrem k Mantově. Tam mě chtějí odvést, abych měla méně odvahy k odmítnutí nového manžela. Ještě přede mnou tam přijede ženich. Dejte mi dávku jedu, jež by odvrátila tu velkou pohromu ode mě a potupu od Romea.“

Jinak se vlastní rukou probodnu nožem, což bude hanbou pro mě i bolestí pro něho!“

Bratr Lorenzo pochopil dívčino zoufalství a připomněl si, že stále ještě potřebuje přátelství Romeova, který by se na něj jistě rozhněval, kdyby jí odmítl pomoc. Řekl dívce:

„Hleď, Julie, jak víš, jsem zpovědníkem téměř poloviny našeho města a těším se u všech dobré pověsti. Volají mě všude tam, kde je třeba sepsat závěť nebo nějakou úmluvu. Nechtěl bych proto za všechno zlato světa, abych byl zapleten do nějaké trapné záležitosti nebo aby se proslechlo, že jsem vám pomáhal. Ale mám rád tebe i Romea a udělám pro vás, co bych neudělal pro nikoho jiného na světě. Musíš mi ovšem slíbit, že to nikdy neprozradíš.“

„Dejte mi, otče, bez obav ten jed,“ odpověděla dívka, „protože se o tom nikdy nikdo nedoví.“

„Nedám ti jed, dceruško,“ řekl mnich. „Byl by velký hřích, kdyby měla zemřít tak mladá a krásná dívka. Máš-li dost odvahy, abys učinila, co ti povím, slibuji ti, že tě bezpečně dovedu k tvému Romeovi. Víš, že na hřbitově vedle kostela je hrobka Cappellettiů. Dám ti prášek, a vypiješ-li ho, upadneš na čtyřicet osm hodin nebo o něco méně či více do podivného spánku, takže i ten nejlepší lékař bude mít za to, že jsi nadobro mrtva. A jako zemřelá budeš jistě uložena do této hrobky. Já pak tě odtud odvedu, až nastane čas, skryji tě ve své cele, a až půjdu do kapitoly našeho řádu, která se co nevidět sejde v Mantově, zavedu tě v mnišské kutně k tvému manželovi. Ale řekni, nebudeš se bát mrtvého Tebalda, svého bratrance, který tam byl nedávno pohřben?“

Rozradostněná dívka odpověděla:

„Otče, troufala bych si projít i peklem, kdybych se tak mohla dostat k Romeovi.“

„Dobrá,“ prohodil mnich, „souhlasíš-li, pomohu ti. Ale dříve, než něco podnikneme, rád bych, abys ve vlastnoručním dopise všechno Romeovi vylíčila, aby nespáchal nějaký zoufalý čin, až se dozví o tvé smrti, protože vím, jak horoucně tě miluje. Každou chvíli má některý z našich mnichů cestu do Mantovy. Svěř mi svůj dopis a já jej doručím po spolehlivém poslu Romeovi.“

Po těchto slovech zanechal dobrý mnich (a bez pomoci mnichů málokdy dovedeme nějakou věc k zdárnému konci) dívku ve zpovědní komůrce a odešel do své cely. Za chvíli se vrátil s malou nádobkou s práškem a poučil ji:

„Vezmi ten prášek a rozpust' jej ve studené vodě a beze strachu jej vypij tři nebo čtyři hodiny po setmění, jak bude třeba. Asi za tři hodiny začne účinkovat a náš plán se určitě zdaří. Nezapomeň mi však dát ten dopis pro Romea, na něm velmi záleží.“

Julie vzala prášek a s veselou myslí se vrátila k matce.

„Bratr Lorenzo,“ řekla, „je opravdu nejlepší zpovědník pod sluncem. Utěšil mě tak, že už si skoro nevzpomínám na dřívější zármutek.“

Paní Giovanna byla potěšena, že vidí dceru v dobré náladě, a podotkla:

„Musíme ho také my při vhodné příležitosti utěšit vhodnou almužnou. Jsou to chudí mniši.“

Po tomto hovoru zamířily k domovu.

Po zpovědi byla Julie velmi veselá a pan Antonio ani paní Giovanna ji už nepodezírali, že je zamilovaná. Myslili si, že příčinou jejího pláče byl podivný lítostivý rozmar. Byli by rádi zůstali při tom a nemluvili už o vdavkách, ale zašli v té věci příliš daleko a nemohli bez hanby ustoupit.

Hrabě Lodrone si přál, aby se dívka seznámila s někým z jeho rodiny, a protože paní Giovanna byla trochu nemocná, bylo smluveno, že Julie zajede za ní do venkovského otcova sídla za městem v doprovodu dvou svých tet. Dívka se však domnívala, že ji tam otec posílá tak náhle, aby ji okamžitě provdal za nového ženicha. Vzala s sebou prášek, který jí dal mnich, a asi čtyři hodiny po setmění zavolala služku, kterou si přivedla s sebou a které důvěřovala jako vlastní sestře, a požádala ji o pohár studené vody s výmluvou, že má po večeri žízeň. Nasypala do vody čarovný prášek, vypila pohár do dna a pak řekla před služkou a jednou z tet, která s ní byla v ložnici:

„Otec mě nikdy neprovdá proti mé vůli.“

Ženy nebyly příliš důvtipné. Viděly, jak pije vodu s práškem, který, jak jim vysvětlila, rozpustila ve vodě pro větší osvěžení, slyšely její slova, ale nerozuměly jim. Nic nevzbudilo jejich podezření a klidně si šly lehnout. Julie zhasla světlo, po odchodu služky vstala z lůžka a celá se oblékla, jako by chtěla vyjít z ložnice, pak se vrátila na lůžko a ulehla tak, jako by očekávala smrt, s pažemi zkrříženými na krásných prsou, a čekala, až prášek začne působit. Asi za dvě hodiny už dívka vyhlížela jako mrtvá.

Ráno, když slunce stálo na obloze, spatřily teta a služka Julii na lůžku v oné poloze, jak řečeno, shledaly, že už je celá studená, a marně se ji snažily probudit. Vzpomněly si na prášek a vodu, kterou večer vypila, a byly přesvědčeny, že prášek byl jed a že dívka je mrtvá. Obě ženy začaly hlasitě plakat a lkát, zvláště služka. Několikrát oslovila mrtvou a naříkala:

„Tohle tedy znamenala vaše slova: Otec mě neprovdá proti mé vůli! Požádala jste mě o studenou vodu, jež vám přinesla krutou smrt a mně vzala velitelku. Já ubohá! Čeho mám víc litovat? Vás, že jste zemřela, nebo sebe? Proč jste ve smrti opovrhla společností své služky, když jste mi v životě projevovala tolik přízně? Tak jako jsem vždycky ráda vedle vás žila, tak bych byla ráda s vámi zemřela. Madonno, já nešťastnice jsem vám podala vlastníma rukama vodu, a tak jsem vás navždy ztratila. Kéž jsme raději zemřeli všichni společně, vy, já, váš otec i vaše matka!“

Po těch slovech se vrhla k lůžku a vřele objímala domněle mrtvou dívku.

Pan Antonio zaslechl nářek a přiběhl do dívčiny ložnice, třesa se na celém těle. Když ji spatřil ležet na lůžku a slyšel, co večer vypila a řekla, uvěřil rovněž, že je mrtva. Pro klid své duše však poslal narychlo do Verony pro svého lékaře, kterému velmi důvěřoval. Lékař přišel, prohlédl dívku, několikrát se jí dotkl a řekl, že zemřela před šesti hodinami po požití jedu. Po těch slovech propukl nešťastný otec v bezútěšný pláč. A brzy se truchlivou novinu dověděla také matka. Zbledla a upadla na zem jako mrtvá. Když se probrala k vědomí, vykřikla tak divoce, jako by pozbyla rozumu, volala milovanou dceru a lkala:

„Jsi tedy mrtva, dceruško, jediná naděje mého stáří! Jak jsi mohla tak nelítostně opustit starou matku a nedopřát jí ani, aby vyslechla tvá poslední slova? Kéž jsem aspoň mohla zatlačit tvé krásné oči a omýt tvé bělostné tělo! Jak jen jsi mě mohla tak zarmoutit! Milé ženy, které tu jste se mnou, dopomozte mi k smrti. Máte-li jen trochu citu v těle, usmrťte mě dříve, než mě usouzí má bolest. Otče na nebesích, sešli na mě rychlou smrt, protože už nechci dál žít a protože nemohu zemřít tak brzy, jak bych si přála.“

Ženy ji zvedly ze země, položily ji na postel a utěšovaly ji, jak dovedly, ale paní Giovanna nepřestávala štkát a naříkat.

Tělo dívčino bylo dopraveno do Verony. Po důstojném smutečním obřadu byla Julie, oplakávaná všemi příbuznými a známými, uložena do rodinné hrobky u svatého Františka.

Bratr Lorenzo, který musil za jakousi klášterní záležitostí nakrátko odjet z města, svěřil Juliin dopis určený Romeovi jednomu mnichovi, který měl cestu do Mantovy. Ten po příjezdu do města šel dvakrát či třikrát za Romeem, ale ke své žalosti ho ani jednou nezastihl doma. Nechtěl dopis odevzdat nikomu jinému a nosil jej stále ještě při sobě.

Pietro, když zvěděl o smrti své velitelky, celý zoufalý, že nemůže nalézt bratra Lorenza ve Veroně, rozhodl se, že sám donese Romeovi zdrcující zvěst, jakou jistě pro něho musila být zpráva o smrti milované ženy. Zamířil večer ven z města, kolem venkovského sídla svého pána, šel celou noc a časně ráno dorazil do Mantovy. Vyhledal Romea, který dosud nedostal Juliin dopis, a s pláčem mu vylíčil, jak byl svědkem dívčina pohřbu. Vyprávěl mu všechno, co před smrtí dělala a řekla. Romeo zbledl, stál chvíli jako zkamenělý, pak vytáhl meč a chtěl se zabít. Ostatní ho však zadrželi.

„Můj bídný život,“ naříkal jinoch, „nemůže už mít dlouhé trvání, když je mrtvo vše, pro co jsem žil. Má Julie, sám jsem zavinil tvou smrt, protože jsem nepřišel, abych tě odvedl z otcova domu, jak jsem napsal. Zemřela jsi, protože jsi nedovedla žít beze mne. A já mám nyní žít sám ze strachu před smrtí? To se nestane.“

Pak se obrátil k Pietrovi, dal mu svůj černý oblek a řekl mu:

„Jdi sbohem, můj Pietro!“

Po odchodu sloužícího se Romeo uzamkl ve svém pokoji a dlouho přemýšlel, co má dělat. Nic se mu nezdálo tak nesnesitelné, jako zůstat dál naživu. Konečně vstal, oblékl se jako venkovan, zastrčil do rukávu malou lahvičku s jedem, kterou nosil pro všechny případy stále u sebe, a vydal se k Veroně. A říkal si, že sejde ze světa buď rukou spravedlnosti, jestliže bude chycen, anebo se zavře do hrobky, kterou velmi dobře znal, a zemře vedle zbožňované ženy.

A tomuto druhému úmyslu se zdála být štěstěna příznivě nakloněna. Den poté, co byla Julie pochována, vstoupil večer do Verony, aniž ho kdo poznal. Vyčkal, až se setmí a všechno kolem ztichne, pak zamířil ke klášteru minoritů, kde stála hrobka Cappellettiů.

Kostel stál uprostřed hrazeného kláštera, v němž v té době mniši bydlili. Později, nevím proč, se přestěhovali do uličky svatého Zena, do kláštera svatého Bernardina, jak se mu dnes říká. Kdysi tam pobýval také svatý František.

Zvenčí podél kostelní zdi stálo několik kamenných hrobek, jak to vidáme též u jiných kostelů. Jedna z nich byla starobylá krypta rodu Cappellettiů a v ní byla pochována krásná Julie. Romeo přistoupil k hrobce (mohlo být několik hodin po setmění), nadzvedl silnými pažemi přítkov a podložil jej polínky, jež s sebou přinesl, aby nemohl sám od sebe zapadnout. Pak sestoupil dovnitř a uzavřel příklop. Nebohý jinoch vzal s sebou svítilnu s jediným sklíčkem, aby aspoň matně zahlédl milovanou ženu. Když se uzavřel v hrobce, rozsvítil lucernu a spařil svou spanilou Julii ležet na zemi mezi kostmi a tlejícími rouchy mnoha mrtvol. S velkým pláčem pravil:

„Oči, které jste mým očím, pokud se nebesům líbilo, byly světlem světa! Ústa, která jsem tisíckrát sladce líbal! Krásná hrudi, kde radostně tlouklo srdce, jež mě milovalo! Dnes jste vyhaslé, němé, studené. Jak mohu bez vás vidět, mluvit a žít? Nešťastná má choť, kam tě přivedl bůh lásky, jemuž se zlíbilo, aby dva neboží milenci byli brzy po sobě zahubeni a pohřbeni v témže těsném prostoru? Běda, tak končí naděje a touha, které ve mně probudila tvá láska! Můj ubohý život už nemá žádnou cenu.“

S těmi slovy líbal její oči, ústa i hrud, plakal stále usedavěji a naříkal:

„Proč se strop nad mou hlavou nezřítí a neukončí můj život? Ale smrt si může každý přivolat sám. Je zbabělé toužit po smrti a neusmrtit se!“

Vyňal z rukávu lahvičku s prudkým jedem a pokračoval:

„Nevím, proč tomu osud chtěl, abych zemřel v hrobce nepřátel, kde leží též ten z nich, kterého jsem zabil. Ale po boku milované ženy je smrt lehčí, a proto zemřu na tomto místě.“

Přiložil lahvičku k ústům a vypil všechnen jed. Pak vzal do náruče milovanou dívku, silně ji objal a řekl:

„Krásné tělo, bylo jsi posledním cílem mé touhy. Jestliže v tobě po odchodu duše zůstalo trochu citu, nebo jestliže se tato duše dívá na mou žalostnou smrt, nechť se tím nermoutí. Když mi nebylo přáno žít šťastně s tebou před očima celého světa, raději ve vsí tajnosti bídně zemřu.“

Horoucně sevřel tělo dívčino a čekal na smrt.

Blížila se doba, kdy Juliino životní teplo mělo přemoci chladný, mocný účinek prášku a dívka měla procitnout. Když ji Romeo zvedl a přitiskl k sobě, probudila se v jeho náruči. Vrátilo se jí vědomí, hluboce vzdechla a pravila:

„Kde to jsem? Kdo mě to objímá? Já ubohá! Kdo mě to líbá?“

A v domnění, že je to bratr Lorenzo, zvolala:

„Takhle, bratře Lorenzo, projevujete věrnost Romeovi? Tohle je způsob, jak mě chcete zachránit?“

Když Romeo spatřil, že dívka ožila, nevěřil vlastními očím. Možná si vzpomněl na Pygmaliona³ a řekl jí:

„Neznáte mě, sladká choti? Nevidíte, že jsem váš nešťastný manžel, který přišel sám a tajně do Verony, aby zemřel vedle vás?“

Když Julie poznala, že je v hrobce, v objetí muže, jenž tvrdí, že je Romeo, byla nadobro zmatena. Oddálila poněkud jeho hlavu od své, zahleděla se mu do tváře, a pak ho zahrнула polibky.

„Jaká pošetilost vás přiměla, abyste se vystavil tak velkému nebezpečí a přišel do této hrobky? Nespokojil jste se tím, co jsem vám napsala, že totiž s pomocí bratra Lorenza zdánlivě zemřu a pak budu brzy u vás?“

Tehdy si mladý muž uvědomil svůj strašlivý omyl a zvolal:

„Jaká krutá hra osudu! Nešťastný Romeo, nejbědnější ze všech milenců! Nedostal jsem váš dopis!“

A řekl jí, jak mu Pietro vylíčil nikoliv domnělou, ale skutečnou její smrt. A protože věřil, že zemřela, vypil zde vedle ní jed, aby nebyl od ní odloučen. A cítí již, jak se ten prudký jed začíná šířit v jeho údech a ohlašuje smrt.

Zoufalá dívka, vyslechnuvši jeho slova, počala si v největší bolesti rvát nádherné vlasy a drásat nevinnou hrud. Líbala Romea, který už klesal naznak, a skrápěla ho hořkými slzami. Zbledla jako stěna a bědovala chvějícím se hlasem:

„Před mýma očima a mou vinou máte, pane můj, zemřít? A nebesa dovolí, abych přežila vaši smrt jen o malou chvíli? Já nešťastnice! Proč nemohu svůj život darovat vám a sama zemřít?“

Romeo odpověděl již sotva slyšitelně:

„Má nejdražší, byla-li vám kdy drahá má věrnost a láska, při nich vás prosím, abyste i po mém skonu žila dál, už proto, aby se ve vaší duši uchovala vzpomínka

³ Antická mytologická reminiscence, působící na tomto místě spíše rušivě: Pygmalion, sochař, zamiloval se tak mocně do vlastní sochy Galateiny, že ji oživil svou láskou a pojal za chot.

na muže, jehož tolik okouzila vaše spanilost a který tu nyní před vašimi krásnými očima umírá.“

Julie odpověděla:

„Umíráte-li vy pro mou domnělou smrt, nemám zemřít já pro vaši skutečnou? Bolí mě jen, že nemohu zemřít hned zde vedle vás, a nenávidím samu sebe, že dosud žiji. Ale doufám, že nepotrvá dlouho a budu s vámi sdílet smrt, když už jsem vás k ní dohnala.“

S největší námahou dořekla ta slova a padla v mdlobách k zemi. Když se probírala, přiložila sladké rty k ústům milence, který už neměl daleko k smrti, aby zachytila poslední závany jeho dechu.

Zatím se již bratr Lorenzo dověděl, kdy a jak dívka vypila jeho prášek a že byla pochována jako zemřelá. Vyčkal, až se přiblíží doba, kdy prášek pozbude síly, a přišel spolu se spolehlivým druhem asi hodinu před úsvitem k hrobce. Když přistoupil blíž, zaslechl Juliin pláč a nárek, skulinou v krytu pak zahlédl uvnitř světlo. Velmi se podivil a napadlo mu, že se dívce nějak podařilo vzít s sebou svítilnu a že po probuzení začala plakat hrůzou z některé mrtvolky nebo strachem, že už navždy zůstane zavřena v té strašné kobce. Spěšně tedy se svým společníkem otevřel hrobku a spatřil Julii, jak s rozčuchanými vlasy a ztrýzněnou tváří sedí na zemi s umírajícím milencem v náručí. Řekl jí:

„Bála ses, dívkenko, že tě tady nechám umřít?“

Když dívka zaslechla mnichova slova, začala plakat ještě usedavěji a pravila:

„Spíše se bojím, abyste mě odtud neodvedl živou. Zavřete hrobku, pro lásku boží, odejděte a nechte mě zemřít. Nebo mi podejte dýku, abych si probodla hrud' a unikla tak svému zoufalství. Otče můj, otče můj, pěkně jste doručil můj dopis, pěkně jste mě dovedl k Romeovi, abych se stala jeho chotí. Vidíte ho tady mrtvého na mém klíně!“

A vyprávěla mu všechno, co se stalo. Bratr Lorenzo byl zdrcen. Zahleděl se na jinocha zpoila již mrtvého a zvolal:

„Romeo, jaká pohroma zavinila, že tě ztrácím? Promluv na mě, zvedni ke mně oči! Romeo, nevidíš svou drahou Julii? Prosí tě, abys na ni pohlédl. Proč neodpovídáš aspoň jí, na jejímž klíně ležíš?“

Romeo, zaslechnuv sladké jméno své vyvolené, pootevřel s námahou víčka, pohlédl na dívku očima, v nichž se zračila blízká smrt, a opět je zavřel. Brzy poté ztuhly všechny jeho údy a jinoch, všecek zkroucen, krátce vydechl a zemřel.

Když nešťastný milenec zemřel tak, jak jsem to zde vylíčil, bratr Lorenzo, hořce oplakav přítele, řekl dívce, jelikož se už blížil den:

„Co uděláš ty, Julie?“

„Zemřu zde uvnitř,“ odpověděla dívka bez váhání.

„Jakže, dceruško?“ zvolal mnich. „Nemluv tak, musíš odtud pryč. Nevím sice, jak ti pomoci a co ti poradit. Snad bude pro tebe nejlépe uzavřít se v klášteře

a tam se ustavičně modlit k Bohu za sebe i za svého mrtvého manžela, bude-li toho mít zapotřebí.“

Dívka odpověděla:

„Nežádám od vás, otče, nic víc, než co jsem řekla. A jistě mi vyhovíte pro lásku, kterou jste k němu choval (a ukázala na Romea). Chci, aby naše smrt zůstala utajena, tak aby naše těla mohla věčně odpočívat vedle sebe v této hrobce. A kdyby se snad o tom někdo dověděl, žádám vás pro tutéž lásku, abyste jménem nás obou poprosil naše nebohé otce, aby ponechali v jediné mohyle těla dvou nešťastníků, jež láska zažehla společným plamenem a dohnala k společné smrti.“

Pak se obrátila k ležícímu Romeovi, položila jeho hlavu na podušku, kterou jí dali do hrobu, zatlačila mu oči, skropila jeho chladnou tvář slzami a pravila:

„Co si mám počít ve světě bez tebe, můj pane? Co jiného mi zbývá, nežli tě následovat na onen svět? Jistě nic jiného, tak aby mi tě nevzala ani smrt, která jediná nás mohla od sebe odloučit.“

Uvědomila si celé své neštěstí a ztrátu drahého milence a rozhodla se, že už nebude žít. Zadržela dech, jak nejdéle mohla, pak se jí vydral z hrdla hlasitý výkřik a mrtva klesla na bezduché tělo jinochovo.

Když bratr Lorenzo poznal, že také Julie je mrtva, byl zachvácen takovým zármutkem, že nevěděl, co počít. Bolest mu pronikla až k srdci. Spolu se svým druhem plakal nad mrtvými milenci.

Tehdy šla kolem hlídka biřiců, stíhající nějakého zloděje. Když zahlédli oba mnichy, plačící v hrobce, kde hořela svítilna, nahrnuli se všichni kolem nich a zeptali se:

„Copak zde, pánové, děláte v tuto hodinu? Snad jste sem nepřišli pro nějaké zaklínání?“

Bratr Lorenzo poznal biřice a byl by se nejraději viděl pod zemí. Odpověděl:

„Nikdo se nepřibližujte, protože na nás, mnichy, se vaše právo nevztahuje.⁴ A přejete-li si něco, řekněte to zdálky.“

Náčelník biřiců prohodil:

„Rádi bychom věděli, proč jste otevřeli hrobku Cappellettiů, kam byla včera pochována mladá dívka z jejich rodiny. Kdybch vás, bratře Lorenzo, neznal jako rádného člověka, věřil bych, že jste přišli okrást nebožtíky.“

Mniši zhasli světlo a odpověděli:

„Neřekneme ti, co tu děláme, protože ti po tom nic není.“

Velitel namítl:

„To je pravda. Ale povím to vladařovi.“

⁴ Mnich Lorenzo podléhá soudní pravomoci výhradně církevní, nikoliv světské.

Bratr Lorenzo, jemuž zoufalství dodalo odvahy, odsekl:

„Jen mu to klidně řekni.“

Pak spolu s druhem zavřeli hrobku a šli do kostela.

Byl už téměř jasný den, když mniši takto odbyli biřice. Jeden z biřiců odnesl zprávu o tom okamžitě rodině Cappellettiů. Ti pak, jelikož věděli, že bratr Lorenzo je přítelem Romeovým, šli k vladaři a žádali, aby přinutil mnicha třeba násilím, nepůjde-li to po dobrém, k doznání, co pohledával v jejich hrobce. Vladař rozestavěl své strážce, aby mnich nemohl utéci, a poslal pro něho. Když ho předvedli, zeptal se:

„Co jste dnes ráno hledal v hrobce Cappellettiů? Přiznejte se, neboť to chci stůj co stůj vědět.“

„Můj pane,“ odpověděl mnich, řeknu vám to velmi ochotně. Zpovídal jsem před smrtí dceru pana Antonia Cappellettiho, která den na to tak podivně zemřela. Protože jsem ji měl jako zbožnou dívku velmi rád a nemohl jsem být přítomen pohřbu, přišel jsem odříkat několik modliteb, které, opakují-li se devětkrát nad mrtvým tělem, vysvobodí duši z útrap očistce. Protože to lidé většinou nevědí nebo takové věci nechápou, tvrdí různí pošetilci, že jsem tam šel okrádat mrtvé. Nevím, jsem-li lupič, abych prováděl takové kousky. Mně postačí prostá kutna a provaz kolem boků. Nemají pro mě cenu všechny poklady světa, natož roucho dvou zemřelých. Ti, kdo mě očerňují, nečiní dobře.“

Vladař by byl málem uvěřil jeho slovům, ale několik mnichů, kteří neměli bratra Lorenza v lásce, když slyšeli, že byl přistižen v oné hrobce, běželi ji otevřít. Nalezli uvnitř tělo mrtvého milence, hned s velkým křikem běželi k vladařovi, který dosud mluvil s mnichem, a vyprávěli, že v hrobce, kde byl v noci bratr Lorenzo dopaden, leží mrtev Romeo Montecchi. Všichni byli ohromeni a připadalo jim to takřka nemožné. Bratr Lorenzo pochopil, že se mu nepodaří utajit to, co si utajit přál, poklekl před vládcem a pravil:

„Promiňte mi, pane, jestliže jsem prve na vaši otázku neodpověděl pravdu. Neučinil jsem to se špatným úmyslem ani ve svůj prospěch, nýbrž abych dodržel slib daný dvěma nešťastným mrtvým milencům.“

A musil přede všemi vyprávět všechno tak, jak se to událo. Když pan Bartolomeo della Scalla vyslechl jeho slova, byl dojat téměř k slzám a přál si na vlastní oči spatřit oba mrtvé. Odebral se k hrobce s velkým zástupem lidu. Nařídil odnést milence do kostela svatého Františka a uložit je na koberec. Touže dobou přišli do kostela oba otcové, plakali nad mrtvými dětmi a překonání společnou bolestí, padli si, ač nepřátelé, do náruče.

A tak strastiplná smrt obou milenců překlenula dávné nepřátelství, které dělilo obě rodiny a které nedovedly překonat ani prosby přátel, ani přání vladařovo, ani čas a škody oběma stranám vzešlé. Oba milenci, oplakávání vládcem, při-

buznými a celým městem, byli pak za slavnostních obřadů pohřbeni a nad jejich hrobem zasazen kámen s nápisem, jenž líčil příčinu jejich předčasného skonu.

Tak žalostně skončila láska Romea a Julie, jak jste slyšeli a jak mi vyprávěl Peregrino z Verony.

Ach, kam se poděly věrnost a soucit, jež kdysi vládly v srdci žen? Která žena by dnes zemřela nad tělem svého milence, jako to učinila Julie? Jak by nemělo být její lahodné jméno velebeno slovy všech básníků? Mnoho žen by při pohledu na mrtvého milence myslilo ne na smrt po jeho boku, ale na to, jak si opatřit nového. Zapomínají na všechnu vděčnost, věrnost a slušnost a zrazují muže, které milovaly, ne až po jejich smrti, ale již tehdy, když je postihne neštěstí. A není těžké uhodnout, co učiní po jejich smrti. Jak ubozí jsou milenci nynější doby, kteří i kdyby ženě dlouho a věrně sloužili a třeba i život pro ni obětovali, nemají nejmenší naděje, že by si též ona přála zemřít s nimi, protože mnoho dnešních žen neocení muže jinak než podle toho, jak štědře vychází vstříc jejím přáním.

Přeložil Adolf Felix

∞ AGNOLO FIRENZUOLA

1493–1543

Po studiích v Sieně a v Perugii vstoupil do vallombroské kongregace a stal se jejím zástupcem u papežského dvora. V Římě se přátelsky stýkal s Aretinem, Carem, Della Casou, Molzou a zamiloval se do šlechtičny, jíž dal fiktivní jméno Costanza Amaretta. Přispěl do dobové diskuse o jazyce odmítnutím Trissinových pravopisných návrhů. Ve dvacátých letech, kdy pobýval v Pratu, napsal své *Rozpravy* (Ragionamenti, vyšly posmrtně v roce 1548, v úplnosti v roce 1552), soubor deseti pikantních novel v boccacciovském rámci, vyznačujících se dokonalým pozorovacím talentem a vypravěčskou bravurou. Mimo tento soubor zůstaly dvě novely, z nichž jednu zařazujeme. V roce 1525 se nakazil těžkou formou syfilidy, opustil řád a rezignoval na literární tvorbu. V roce 1538 byl znovu do řádu přijat a jmenován opatem kláštera San Salvatore ve Vaianu (blízko Prata). V tomto období se zlepšil i Firenzuolův zdravotní stav a on se vrátil k literární činnosti: napsal dvě komedie, volně zpracoval (podle španělského překladu) povídky indické sbírky *Pančatantram* pod titulem *První zpracování rozhovorů zvířat* (La prima veste dei discorsi degli animali, 1541) a napsal traktát *Celso aneb Rozpravy o dokonalých půvabech žen* (Dialogo delle perfette bellezze delle donne intitolato Celso), v němž je hledána formule pravé ženské krásy. Posmrtně vyšly rovněž jeho petrarkovské verše.

NAPÁLENÍ LIŠÁCI

(Novella sopra un caso accaduto in Prato)

KDYBY VÁM NĚKDO VYPRÁVĚL, ŽE CHYTLIL DO PASTI LIŠKU, ani by vás to tak moc nepřekvapilo, vzpomněli byste si na přísloví „I liška někdy uvízne v železech“, což znamená, že někdy i povedený šibal doplatí na své chytráctví nebo smělá šelma na svou sílu. Ale kdyby vám řekl, že prostá hrdlička, a ke všemu právě v den, kdy opouštěla hnízdo, nachytala dva lišáky a mezi nimi starého ferinu, který vybrabčil víc kurníků než pŕluctu jiných, jistě byste se nejen náramně divili, ale snad byste si i pomyslili, že to není možné. A přece se to stalo před několika dny v našem městě Pratu. Jestli se mi podaří vylíčit vám to tak pěkně, jak to opravdu bylo, nepochybuji, že se pobavíte. Příliš si nevěřím, ale zkusím to.

Jistě znáte Santola di Doppio z Quadra. Je to jeden z těch, kdo se vyznají v tlačení. Je mazaný všemi mastmi, nechodí na vrabce s řehtačkou, když se ho někdo ptá, proč se stalo to či ono, odpoví, že je to tím, že se Kristus narodil v zimě. Řekne vám, jestli je Svatá Trojice mužského nebo ženského rodu a kdy

bude přestupný rok. Je kulaťoučký, vyholený, nosí licousy podle staré módy, hraje šach, ale nejraději na ženské zástěře, každý na něm pozná, že má za ušima, dívá se, kam šlape, nikdy nekoupí zajíce v pytli, chodí na trh s košíkem, hraje s ženskými na šukanou, nezapřahá krávu za vůz. Je hrozně úslužný a půjčil by každé vdově na svatební košili pro dceru, kdyby mohl splátku vybrat od nevěstinky, třebaš po svatbě. Nemiluje zahálku – nad sklenicí. Rád vidí, když ženské svědomitě soukají niť, potrpí si na pěknou přízi, a proto platí holkám za jednu libru dva stříbrňáky.

Když přijde mezi ženské ke krbu, sedne si na nejnižší stoličku, a když některé spadne vřetenem do popela, zvedne ho a podá jí ho s roztomilou poklonou, vypráví jim košilate historky, až se prohýbají smíchy. Zkrátka je to pálený kostelník, ochotný, srdečný a dobrý společník, veselá kopa, odpověď nikdy nezůstane dlužen, vystřelí si, z koho může, a nezlobí se, když doběhnou jeho.

Jednou se dověděl, že se jeden známý zrovna žení, a hned ho napadlo zatáhnout ulici, jak se u nás říká, vymáhat od nevěsty dárek a ztropit si tak žert z manžela, rovněž veselého a milého bracha, který nikdy nezkazil žádnou legraci.

Santolo vyhledal kamaráda, nějakého Fallabacchia, jednoho z těch, kterému stačí říct „Jdeme,“ a jde, a stačí mu říct „Zůstaňme,“ a zůstane. A je mu tak proti srdci něco odříct, že kdyby s tebou měl někam jít a čekal před domem, až si skočíš pro kabát, a šel by kolem jiný a řekl mu „Pojď se mnou,“ šel by s ním, jen aby vyhověl. Nikdy se nenarodil ochotnější člověk. Když hraje karty a řekne kamarádovi „Dej malou,“ a kamarád dá dvaatřicítku, řekne „Dobrá,“ a když řekne „Zab to,“ a kamarád hodí malou, zabručí jen „V pořádku“.

Nikdy se nerozzlobí, nikdy nebručí, nikdy nenadává. Ze samé ochoty by pil bez žízně, jedl bez hladu, postil by se v masopustě, vyslechl by dvě mše ve všední den, nesvětil by neděle, spal by do odpoledne a vstával by za tmy, jen aby neřekl ne. Nejí salát v zimě, nepije vodu v létě, je-li kdo smutný, rozveselí ho, je-li kdo veselý, rozesměje ho, raději utrácí, než vydělává, raději dává, než bere, raději prokáže laskavost, než aby o ni žádal. Když má peníze, utrácí, když nemá, neutráčí za cizí. Když si vypůjčí, vrátí, když půjčí, neupomíná. Říkej mu pravdu a uvěří ti. Namluv mu lež a bude mu svatá. Raději na všechno kývne, než aby o tom přemýšlel. A jednu věc mu musí každý závidět: snáší všechnu nepřízeň osudu lépe a klidněji než kdokoli jiný. Je z nejlepšího těsta, jaké kdy vyšlo z díže, jeden z těch, o kterých se říká, že nemají žluč, stále v dobré náladě, milý a usměvavý.

Jeho tedy Santolo vyhledal a řekl mu:

„Fallabacchio, rád bych vzal na hůl novopečeného manžela, který dnes odpoledne uvítá v domě svou Verdespinu. Poslal jsem chlapce, aby dával pozor, kdo s ní půjde a kudy. Budu koukat, abych vydělal něco peněz nebo slušnou zástavu, aby to stačilo na dvě tučná kůzlata. Pozveme na večeři manžela a bude švanda.“

„Samozřejmě,“ přisvědčil horlivě Fallabacchio, kýval hlavou a tiskl Santola do náruče s překypující srdečností, jak měl ve zvyku. „Seženeme prima kůzlata, vyberu je sám, aby měla tučné, prokrmené a jemné maso. Koupím je u Mattea Fagiuliho, ten mívá nejpěknější. Uvidíš, jakou udělám omáčku. Zadní čtvrtku sníme vařenou, tak je nejlepší. A jaká je z nich polévka s majoránkou a pečená kůzlečí hlava s vajíčky! Hrome, to si dáme. Jako předkrm ledvinky na pepři, ale s bobkovým listem, se šalvějem, se šalvějem!“

Poskakoval, kroutil hlavou a přitom žvanil dál:

„Po ledvinkách se znamenitě pije. Ale kde seženeme dobré víno?“

Santolo řekl:

„To přenech mně.“

Fallabacchio žadonil:

„Pojďme, pojďme, nemohu se dočkat.“

Mluvil ještě chvíli o chystané večeři, až příběhl chlapec se zprávou, že nevěsta vyšla z domu. Okamžitě spěchali, aby jí zkrížili cestu. Museli běžet, protože se chlapec opozdil, a celí určení a udýchaní, bez čepic, ji potkali poblíže Torre degli Scrinii. Svatebčané, doprovázející nevěstu, viděli zdálky, jak se proti nim hrou, a říkali:

„To jsou oni. Co uděláme?“

Mladoučká nevěsta, třebaže celá vyplašená, uplakaná a nešťastná, že se musí rozloučit s mateřskou láskou, otcovskou něhou a s domovem a společností drahých bratříčků a sestřiček, neztratila hlavu a odpověděla:

„Jen ať přijdou. Dostanou svůj dáreček. Připravily jsme se na to s matkou už před několika dny.“

Santolo a Fallabacchio zatím došli k nim a spustili oba najednou:

„Dejte nám výkupné, jinak vás nepustíme dál.“

Svatebčané neodpovídali a Fallabacchio začal křičet:

„Jestli nedostaneme pořádné výkupné, popadneme nevěstu a odneseme ji v zubech jako liška slepici.“

Nevěstini průvodci se dívali rozpačitě jeden na druhého a mlčeli, ale nevinná dívka, které dosud neoschly skutečné slzy, takže je nemusila předstírat, stáhla si po určitém váhání se zkormoucenou tváří (a smutná byla skutečně, ovšem z jiné příčiny) z prstu kroužek a řekla jim naoko rozhorleně:

„Vezměte si tuhle zástavu a už nás neobtěžujte. Ale dávejte pozor, abyste ho neztratili, je to můj nejdražší prsten.“

A bez dalších slov jim ho podala.

Oba kosové v domnění, že se jim podařil tučný úlovek, zamířili ve výborné náladě k hospodě pana Antonia de' Bardi, kde se každý večer schází mnoho vzácných hostů ke kartám a jiným kratochvím. Řehtali se a vychloubali se všem,

kdo to chtěli slyšet, jaký znamenitý kousek se jim povedl. Ukazovali prsten těm, kdo neměli nic lepšího na práci. Všichni hosté je ujišťovali, že kámen je pravý a stojí bratru pěkných pár skudů, ať už proto, že se v tom nevyznali, nebo že večer špatně viděli, že nechťeli pokazit zábavu, otevřít jim oči a připravit je o dobrý rozmar, anebo z jiného důvodu.

Naši dva kumpáni si usmyslili, že obejdou se svou trofejí ještě týž večer všechny proslulé kouty Prata, aby jejich sláva stoupla k obloze a aby se halasná zvěst o jejich hrdinském skutku rozšířila vesmírem, a že to pak druhý den náležitě roztroubí po celé čtvrti.

První zastávka byla v domě paní Amorrorkisky. Jakmile ho vzala do ruky, poznala, že ten, kdo ho dělal, plýtval zbytečně světlem i námahou a že kámen našel na Skelném vrchu. Bylo jí to k smíchu, ale pak řekla, aby je chvíli povodila za nos:

„Je to namouvěru překrásný prsten. Hlídejte ho jako oko v hlavě, abyste ho neztratili, nebo bude Verdespina zoufalá.“

„A jakou má podle vás cenu, mono Amorrorkisko?“ zeptal se Santolo.

„V noci se sice těžko odhadují šperky, zvláště jsou-li tak pěkné jako tenhle. Ale tak od oka, jedno ke druhému, měď, sklo, tepání, kování a fasování stojí přinejmenším dva pětáky, a možná i tři.“

Santolo zrudl jako rak, vytrhl ženě prsten z ruky a vykřikl:

„Vidíš ji! Dělá si z nás dobrý den.“

Pak se podíval na prsten a podle váhy a barvy pochopil s pozdní moudrostí, že sedl na lep. A začal láteřit. Fallabacchio ho uklidňoval:

„Nehádej se, nevidíš, že nás sousedka jenom dráždí? Ukaž ho sem. Neříkal jsem ti, že si z nás střílí? Hrome, je to nádherný rubín. Ale co povídám. Je to karneol. Nebo ne, hloupost, je to tyrkys. Ať je to, co chce, je to prima prstýnek. Zajdu ke kmotrovi, aby mi na něj půjčil dukát, a pozítří koupíme kůzlata. Kdo z vás přijde? Kůzlata budou pěkná.“

A bez dalších řečí šel za kmotrem do dílny a tomu dalo dost práce, než ho přesvědčil, že prsten je bezcenný brak a že mu někdo pověsil bulíka na nos.

Fallabacchio a Santolo spustili křik, začali vyvádět jako splašení a hrozili, že půjdou druhý den ráno, až se bude stěhovat nevěstina výbava, docela určitě vybrakovat koše. Fallabacchio se otočil k Santolovi a zvolal:

„Věci v koších přeci nebudou přivázané, co říkáš?“

„Nebudou,“ odpověděl Santolo. „Nikdy se nic nepřivazuje.“

„Výborně,“ jásal Fallabacchio, „vezmu si nejhezčí šaty a nejjemnější ručníky s vyšíváním. A vydělám dvakrát tolik.“

A bez dalších řečí si šli s tímhle novým nápadem až do příštího dne odpočinout. Když se blížila doba, kdy se měly stěhovat koše, požádal manžel, který se

bál, aby mu Santolo s kamarádem neprovedli nějakou neplechu, několik známých, aby donesli oběma lišákům láhev dobrého vína a zabavili je nějakými řečmi. Tak se koše dostaly bezpečně do domu a Santolo a Fallabacchio znovu ostrouhali mrkvičku. Šli pak do Grignana hrát kuželky.

Verdespina nebyla spokojená, že celý žert zůstal v polovině cesty a že se málo rozkřikl. Vysvětlila moně Amorrhisque, co má za lubem. Ta s ní souhlasila a hned se pustila do příprav.

V sobotu ráno vzkázala Verdespina Santolovi a Fallabacchiovi, aby jí vrátili prsten, že jim za něj dá slušnou odměnu, aby si mohli pochutnat na těch dvou kůzlatech. Ti se zprvu domnívali, že je to zase nějaká nová chytáčka. Několik známých, zasvěcených do věci, jim začalo bzučet do ucha, že jim mona Amorrhisca prsten vyměnila, že má určitě cenu přes třicet skudů, že se o tom dověděl manžel, pořádně se dopálil, chce zpátky svůj prsten a nadává, že už má těch šaškáren po krk.

A věřte nebo nevěřte, naši dva hrdinové to spolkli i s chlupy. Šli za sousedkou a ptali se jí, jestli je pravda, že jim vyměnila prstýnek. Paní se začala smát a zapírat, ale tak, aby to vypadalo, že zapírá jen na oko. Věřili proto, že je to pravda a že jim pěkně zatopila. Dohřáli se, spustili povyk a začali se vztekat, že jim udělala ostudu v celém Pratu a že to tak nenechají, aby jim hned vydala pravý prsten, že je ani nenapadne čekat. Ale sousedka ani nedutala, čímž je ještě víc dopálila. Fallabacchio na ni začal křičet:

„Vraťte nám ten prsten, paní sousedko, nebo slibuju a přísahám při tomhle kříži (a namaloval kouskem uhlí z krbu na podlaze kříž), že vám zítra ráno, až půjdete do kostela, seberu beze všech cavyků váš zlatý řetěz. Strhnu vám ho z krku v kostele mezi lidmi.“

Panička dosáhla, co chtěla. Děkala uraženou, tvářila se náramně pohoršeně a tvrdila, že nevyměnila prsten proto, aby jim způsobila škodu, ani proto, aby si ho nechala pro sebe, jak se patrně domnívají, nýbrž aby se měli den nebo dva všichni čemu smát. Ale protože se tak čertí, tolik na ni křičí a myslí si o ní to nejhorší, zachová se k nim, jak si zasluhují. Ať jim ani nenapadne, že jim prsten vydá dřív, než jí koupí dvě kůzлата, nejpěknější, jaká ten den budou na trhu.

Když Santolo a Fallabacchio viděli, jak se zlobí a jak s nimi mluví, chtěli celou tu věc srovnat nějak po dobrém. Ale nic naplat. Paní Amorrhisca je nechala stát jako svaté na mostě, odběhla do komory a křikla na ně:

„Rozuměli jste, co jsem vám řekla?“

Kamarádi odešli celí zkoprnělí a nevěděli kudy kam. Zatím pan manžel vzkázal, že chce svůj prsten, jaké výkupné za něj žádají, že jim je dá a že je dost na tom, co se až do té doby stalo. Jinak že se rozzlobí.

Fallabacchio řekl Santolovi:

„Manžel má pravdu. Nač se hádat? Koupíme sousedce ta dvě kůzlata, požádáme ji, aby nás pozvala na večeři, a usmíří se. A manželovi nevrátíme prsten, dokud nám nedá, co budeme chtít.“

Při tom zůstalo. Šli na trh, koupili dvě tučná kůzlata, odnesli je sousedce a řekli jí:

„Tady máte kůzlata a vraťte nám ten prsten!“

Odpověděla se smíchem, že jim vyhoví, ale že jim ho vrátí až v neděli večer, aby k ní přišli na večeři pochutnat si na kůzlatech. A dělá to prý jen pro jejich dobro, protože zve také Verdespinu a jejího manžela, aby ochotněji splnili jejich požadavky.

Odpověděli, že to provedla dobře. Ale nejdřív prý někdo musí vyřídit manželovi, aby je nechal na pokoji a nechtěl na nich prsten až do zítřejšího večera. Řekla jim, aby tuhle starost přenechali jí, že už manžela nějak uchlácholí.

Když oba důvěřivci odešli, vzkázala mona Amorriscas Verdespině, že se podařil žert, který spolu umluvily, a že stačí, aby k ní příští den přišla s manželem na večeři. Verdespina odpověděla, že určitě přijdou.

Na neděli pozvala mona Amorriscas mnoho přítelkyň a příbuzných, hezkých mladých žen, i jejich muže, aby se o tom všichni dověděli a měli se čemu smát, a také aby uctila novomanželku, svou příbuznou.

Oba manželé přišli do domu paní Amorrisky, kde byla připravena zřejmá hostina. Byli tu i Santolo a Fallabacchio. Když bylo po večeři, chtěly paní Amorriscas a Verdespina, aby všichni slyšeli, jak dopadli Santolo a Fallabacchio s prstenem, a aby byla švanda. Vyprávěly, jak se všechno sběhlo, a všichni přítomní muži i ženy plakali smíchem a dobírali si oba přelstěné lišáky.

Ti se zpočátku mračili, ale když viděli, že jsou tím víc k smíchu, přidali se jako dobří společníci k ostatním a řehtali se také. Tvrdili, že není divu, že špatně odhadli cenu šperku, protože nikdy v životě nebyli zlatníky.

A tak se po celou noc, co trvala ta pěkná zábava, nasmáli všichni až až, jak Santolo a Fallabacchio naletěli. A mnozí tvrdí, že se Santolo usmíval hodně kysele, protože pochopil, že byl napálen víc než Fallabacchio a že se hosté smějí hlavně jemu.

Přeložil Adolf Felix

∞ GIOVAN FRANCESCO STRAPAROLA

kolem 1480–po 1557

Jeho životní data nejsou známa. Je autorem petrarkovského zpěvníku *Sonetti, strambotti, epistole e capitoli* (1508) a zejména boccaciovské sbírky 75 novel *Líbezné noci* (*Piacevoli notti*, 1. část 1550, 2. část 1553). Příběhy jsou vyprávěny v průběhu třinácti nocí společností, jež se sešla na ostrově Muranu ve vile biskupa z Lodi. Vyprávění doprovází 73 hádanek v oktávách. Soubor upoutává zejména tím, že bohatě těží z folklóru: nejlepší příběhy jsou ve skutečnosti pohádky (sbírka tak předjímá proslulý Basileho *Pentameron* z následujícího století). Ne všechny povídky jsou však původní: ze značné části je Straparolův soubor převyprávěním historek, jež autor našel ve *Zlaté legendě* Jacopa da Voragine, ve *Francouzských králich* Andrey da Barberino a v latinské povídkové sbírce Neapolce Girolama Morliniho.

Z LÍBEZNÝCH NOCÍ (II, 1; VIII, 2) (Piacevoli notti)

PRINC VEPR

(Galeotto, re d'Anglia, ha un figliuolo nato porco, il quale tre volte si marita)

GALEOTTO BYL KRÁL ANGLICKÝ A OPLÝVAL STATKY POZEMSKÝMI stejně jako dary ducha. Za manželku měl dceru krále uherského Matyáše jménem Ersilie, která krásou, ctností a laskavostí každou jinou paní za svých časů předčila. A Galeotto tak prozřetelně svou říši spravoval, že v ní nikoho nebylo, kdo by si popravdě na něho mohl stěžovat.

Dlouhá léta byli manželé pospolu, leč osud tomu chtěl, aby Ersilie nikdy neobtěžkala. Což jednoho i druhého velice rmoutilo. I stalo se, že jednou Ersilie procházela zahradou a trhala květiny, a že byla již trochu znavená, vyhlédla si místo zelenou trávou hustě zarostlé a usedla tam. A zlákána spánkem a ptáčky, kteří na zelených větvích sladce zpívali, usnula. V tu chvíli letěly kolem tři mocné víly a ty, vidouce spící mladici, stanuly, a zhlédnuvše její krásu a líbeznost, dohodly se, že jí dají kouzelnou moc a věčnou mladost. Když se spolu smluvily, řekla první:

„Chci, aby zůstala věčně mladá, a hned první noc, kdy se svým mužem ulehne, nechť obtěžká, a porodí chlapce, kterému v kráse nebude rovna.“

Druhá řekla: „Já chci, aby jí nikdo nemohl ublížit, a aby syn, který se jí narodí, byl obdařen všemožnými ctnostmi a vděky.“

Třetí řekla: „A já chci, aby se stala nejmoudřejší a nejbohatší ženou na světě, ale syn, kterého počne, se zrodí v kůži vepře a s vepřími způsoby a zvyky. A dřív z toho stavu nevyjde, pokud tři manželky nepojme.“

Když tři víly odešly, Ersilie se vzbudila, bez meškání vstala, sebrala natrhané květy a do paláce se vrátila. Neuplynulo mnoho dní a Ersilie obtěžkala, ale když přišel vytoužený den porodu, přivedla na svět syna s údy nikoli lidskými, ale prasečími.

Když se ta novina k uším krále a královny donesla, pocítili nad tím nevypravitelnou bolest. Aby takový zmetek nezpůsobil královně, která byla dobrá a svatá, potupu, měl král několikrát chuť dát novorozeně zabít a hodit do moře. Ale pak si to v mysli rozvážil, pomyslel si v nitru, že syn, ať jakýkoliv, je jeho zplozenec a jeho krev, a odloživ každý krutý úmysl, jež zprvu choval, oddal se soucitu s bolestí smíšenému a rozhodl se, že ho nevychová jako zvíře, nýbrž jako rozumného tvora.

Dítě, pečlivě chované, přicházívало často k matce, a stojíce na zadních nohou, jí pokládalo rypáček a kopýtko do klína. A nešťastná matka syna hýčkala, kladla mu ruce na štětinatý hřbet, objímala ho a líbala nic jinak, než kdyby byl lidským tvorem. A chlapec kroutil ocáskem a jasně dával najevo, že je mu matčino laskání milé.

Když prasátko poněkud vyrostlo, začalo mluvit jako člověk a volně pobíhat městem, a kde bylo smetí a hnůj, tam se válelo, jak to vepři dělají. Potom, celý zmazaný a smradlavý, se princ vepř vracel domů, tiskl se k otci a k matce, o šaty se jim otíral a všesky je od hnoje umazal. Ale že byl jediný syn, rodiče všechno trpělivě snášeli.

Jednoho dne přišel vepřík zase domů a vyskočil, jak byl špinavý a zasviněný, matce na klín a chrochtavě jí řekl:

„Matičko, já se chci oženit.“

Slyšíc to, královna řekla: „Ty jsi blázen. Kdo by si tě za muže vzal? Jsi smradlavý a špinavý a chceš, aby ti některý baron nebo rytíř dal svou dceru?“

Nato vepřík chrochtavě odpověděl, že chce manželku stůj co stůj.

Královna nevědouc, jak se zachovat, řekla králi: „Co máme dělat? Vidíte, kam jsme dospěli. Náš syn se chce oženit, ale žádná si ho za muže nevezme.“

Vepřík se vrátil k matce a zachrochtal: „Já chci manželku a chtít ji nepřestanu, pokud nedostanu tu dívčinu, kterou jsem dnes viděl, neboť se mi velice líbí.“

Dívka ta byla dcerou jedné nuzačky, která měla tři dcery a všechny krásné jako obrázek. Když se to královna dozvěděla, hned pro tu nuzačku a její nejstarší dceru poslala a řekla jí:

„Matičko drahá, vy jste chudobná a dětmi obtížená. Jestliže budete chtít, brzy zbohatnete. Já mám tu tohoto syna vepře a velice ráda bych ho s vaší nejstarší dcerou oženila. Nedbejte na něho, že je prase, ale na krále a na mne, vždyť nakonec jí celé naše království připadne.“

Dceru ta slova velice pobouřila, zrudla jako ranní růže a řekla, že za nic na světě k tomu nesvolí. Ale nuzačka ji tak sladce přemlouvala, až dcera vyhověla.

Když se vepř, celý zaneřáděný, vrátil domů, běžel k matce a ta mu řekla: „Synu můj, našli jsme ti manželku, jak sis přál.“

Poslala pro nevěstu, oblečenou slavnostně do královských šatů, a vepři ji představila. Vida, jak je krásná a líbezná, vepř se velice zaradoval: a jak byl smradlavý a špinavý, kolem ní se vrtěl a rypákem a kopýtky se k ní lísal, jak to ještě žádné prase nečinilo. Ale ona, protože jí šaty ničil, ho odstrkovala. Nato vepř říkal:

„Pročpak mě odstrkáváš? Cožpak jsem ti já ty šaty neopatřil?“

Načež mu ona pyšně a pohrdlivě odpověděla:

„Ani tobě ani tvé svinské říši za ně nevděčím.“

Když přišla hodina odhodu na lože, pravila dívka: „Co si počnu s tím smradlavým dobyt看em? Až dnes v noci tvrdě usne, zabiji ho.“

Vepř, který byl nedaleko, ta slova uslyšel, ale nic neřekl.

Když tedy v určenou hodinu odešli spat, vepř, celý hnojem a mrštinami oblepený, odhrnul rypákem a kopýtky tenounká prostěradla nádherného lože a všechno páchnoucím lejmem pomazal a pak vedle své nevěsty ulehl. Netrvalo dlouho a mladice usnula; a tu jí vepř, který spánek jen předstíral, ostré kly tak hluboko do prsou zaryl, že okamžitě zemřela. Ráno časně vstal a po svém zvyku odešel pást se a v kalu se válet.

Královně napadlo, aby šla poránu snachu navštívit; když do ložnice přišla a našla ji vepřem usmrcenou, pocítila nad tím převelikou bolest. Když se vepř vrátil a královna ho trpce za jeho skutek kárala, odpověděl jí, že manželce jen to učinil, co ona chtěla učinit jemu, a rozhořčeně odešel.

Neuplynulo mnoho dní a vepř se jal na matku dorážet, aby ho oženila s druhou sestrou, a třebaže mu královna velice odporovala, paličatě stál na svém a hrozil, že všechno v trosky obrátí, jestliže ji nedostane. Když to královna slyšela, šla za králem a všechno mu pověděla, a on jí řekl, že by nebyla žádná škoda, kdyby toho patvora někdo ze světa sprovodil dříve, než ve městě nějakou velkou škodu napáchá. Ale královna, jako matka, chovala k nešťastníkovi velkou lásku a nemohla strpět, aby o život přišel, byť i prase byl.

Proto povolala k sobě tu nuzačku s druhou dcerou a dlouze s nimi rozmlouvala, a když o těch vdavkách mnoho nahovořily, nakonec druhá dcera svolila, že prase za svého manžela pojme. Jenže věc neskončila, jak si panna přála, neboť o svatební noci ji vepř zabil jako první ženu a z domu časně ráno odešel. Když se vrátil v obvyklou hodinu do paláce tak zahnojený a zasviněný, že se k němu pro smrad nikdo nemohl přiblížit, král a královna mu pro spáchané zlo velice spílali. Vepř odušil, že manželce udělal jen to, co ona chystala jemu.

Netrvalo dlouho, a pan vepř znovu trápil královnu, že se chce oženit a vzít si za ženu třetí sestru, která byla mnohem krásnější než první a druhá. A když matka jeho žádost zkrátka odmítla, tím víc dotíral, že dívku chce mít, a královně smrtí hrozil sprostými a ohavnými slovy, jestliže tu pannu za manželku nedostane.

Slyšíc ta ohavná a potupná slova, pocítila královna v srdci takovou trýzeň, že div nezešílela. Odsunula stranou každé jiné pomyšlení a povolala k sobě tu nuzačku s třetí dcerou, která se jmenovala Meldina, a řekla jí:

„Meldino, dcero moje, chci, aby sis vzala pana vepře za muže. Nedbej na něho, ale na jeho otce a mne, neboť jestliže s ním budeš umět správně zacházet, budeš nejšťastnější a nejspokojenější žena na světě.“

Nato Meldina s jasnou a klidnou tváří odpověděla, že je velice spokojena, a poděkovala jí srdečně, že jí ráčí za svou snachu přijmout, a kdyby nic jiného, že by jí stačilo, že se mžikem z chudačky stala snachou mocného krále.

Když to královna slyšela, blahem se nemohla slz zdržet. Ale přece jen se bála, aby se i Meldině nestalo to, co druhým dvěma se přihodilo. Nevěsta se oblékla do bohatých šatů s drahými klenoty a čekala, až drahý manžel přijde domů. Když pan vepř přišel, špinavější a zahnojenější než kdy jindy, vlídně ho přivítala a roztáhla své drahocenné roucho na zem a pozvala ho, aby si k ní lehl. Královna ji naváděla, aby ho odstrčila, ale ona odmítala a pravila královně tato slova:

*Slyšela jsem kdysi převzácné rady,
královno svatá, zvyklá boží bázní.
Ta první praví: co nelze najít tady,
kdo hledat nepřestává, ten opravdu blázní.
K rozumu a právu co se točí zády,
v to víru nedej; tak druhá rada zní.
A ta třetí zase, kdo má ten dar milý,
jenž mu drahý je, trímej ho ze vsí síly.*

Pan vepř, který nespal, ale všechno jasně slyšel, se postavil na zadní nohy, lízal jí obličej, krk, ňadra a ramena a ona ho opět hladila a líbala, že se celý láskou rozpaloval. Když přišla hodina k odpočinku, odebrala se nevěsta na lože a čekala, až její drahý manžel přijde. Dlouho netrvalo a vepř, celý zahnojený a smradlavý, na lože ulehl. Ona zvedla příkrývky, pozvala ho k sobě a na svůj polštář mu položila hlavu, pěkně ho přikryla a stáhla závěsy, aby netrpěl zimou. Pan vepř, když se rozednilo, odešel na pastvu a zanechal po sobě prostěradlo plné lejna.

Královna ráno spěchala do nevěstiny komnaty. Čekala, že uzzí to, co už dvakrát viděla, ale našla snachu veselou a spokojenou, třebaže lože bylo celé zamazané hnojem a mršinou. A děkovala Pánu Bohu za ten dar, že konečně její syn našel manželku podle svého vkusu.

Netrvalo dlouho, a pan vepř, rozmlouvaje utěšeně se svou paní, řekl:

„Meldino, milovaná manželko moje, kdybych ti mohl věřit, že nikomu nezjevíš moje hluboké tajemství, odhalil bych ti k tvé velké radosti věc, kterou jsem až doposavad držel v tajnosti. Ale poněvadž vím, že jsi obezřelá a moudrá, a vidím, že miluješ dokonalou láskou, chci ti to sdělit.“

„Jen mi bezpečně odhalte každé své tajemství,“ řekla Meldina. „Já vám slibuji, že ho bez vaší vůle nikomu nezjevím.“

Na to ujištění si tedy pan vepř stáhl smradlavou a špinavou kůži a stanul před manželkou jako ztepilý a sličný jinoch. A celou noc se svou Meldinou v náručí ležel. Poručil jí, aby všechno smlčela, neboť už brzo jeho bída skončí, vstal z postele, a navléknuv svou prasečí kůži, běžel se hrabat na smetiště, jak to vždy dříve dělával.

Nechť si každý sám představí, jak ráda byla Meldina vidouc, že má druhem mladíka tak půvabného a uhlazeného. Netrvalo dlouho a novomanželka otěhotněla, a když přišla její hodinka, porodila překrásného chlapečka. Z čehož se král a královna velice radovali, a zejména že měl podobu ne zvířecí, nýbrž lidskou.

Meldině připadalo příliš těžké držet v tajnosti věc tak důležitou a podivuhodnou, i odešla k tchyni a řekla jí:

„Moudrá královno, myslila jsem si, že mám za manžela zvíře, ale vy jste mi dala za manžela toho nejkrásnějšího, nejstatečnějšího a nejmravnějšího jinocha, jakého kdy příroda stvořila. Když přijde do ložnice ulehnout ke mně, svleče si tu smradlavou slupku, odhodí ji na zem a je z něho ztepilý a sličný jinoch. Čemuž by nikdo, kdo to na vlastní oči nespařil, nevěřil.“

Královna myslela, že si snacha tropí šprýmy, ale ona říkala pravdu. Zeptala se tedy, jak by to mohla vidět, a snacha jí pověděla:

„Přijďte dnes v noci, až bude muž v prvním spánku, do mé komnaty. Dveře najdete otevřené a uvidíte, že to, co vám říkám, je pravda.“

Když přišla noc, královna vyčkavši hodiny, kdy všichni odešli na lože, dala rozsvítit louče a s králem se odebrala do synovy komnaty. Vejdouc, našla na zemi v koutě ložnice prasečí kůži, a když přistoupila k loži, spatřila, že její syn je překrásný jinoch a Meldina, jeho manželka, ho pevně v náručí svírá. Když to viděli, král a královna se velice zaradovali a král poručil, aby dřív, než odtud kdo odejde, kůži na drobné kousky roztrhali. Tak velká byla králova a královnina radost nad osvobozeným synem, že div z toho neumřeli.

Vida, že má takového syna a syny z něho, složil král Galeotto korunu a královský plášť a na jeho místo byl s velkou slávou korunován syn, který pod jménem král Vepř k velké spokojenosti lidu říši spravoval a se svou milovanou manželkou Meldinou dlouhá léta šťastně žil.

Přeložila Alena Hartmanová

DVA BRATŘI VOJÁCI A DVĚ SESTRY
(Duo fratelli soldati prendono due sorelle per mogli)

NENÍ TOMU TAK DÁVNO, CO V CORNETU, ŘÍMSKÉM HRADĚ v lénu svatého Petra,¹ žili dva pobratimové, kteří se milovali nic jinak, než kdyby se z jednoho života narodili. Jeden z nich se jmenoval Pisardo a druhý Silverio a oba dva provozovali řemeslo žoldnéřské a dostávali od papeže plat. Ale třebaže se měli tak rádi, nebydli spolu. Silverio, který z nich byl mladší a neměl nikoho, kdo by se mu o dům staral, pojal za manželku dceru jednoho krejčího jménem Trnka: pannu krásnou a líbeznou, leč velice svěhlavou.

Po svatbě, když si ženu domů přivedl, zamiloval se Silverio do ženiny krásy tak bláhově, že se mu zdálo, že jí na světě rovno není. I dělal jí všechno, co jí na očích viděl. Pročež se Trnka tak osmělila a tak zpychla, že na manžela málo nebo nic nedala. Brzy se dostal ten kozel tak daleko, že když poručil ženě jednu věc, udělala druhou, a když jí řekl pojď sem, ona šla tam a jemu se smála. A že ten hňup neviděl jinýma než jejíma očima, netroufal si ji napomenout ani jiný lék na její vadu vyhledat, nýbrž nechal ji dělat, co se jí zamlulo a zlíbilo.

Neuplynul rok a Pisardo se oženil s druhou krejčíkovou dcerou zvanou Květuše: dívkou neméně krásného zjevu a neméně tvrdé hlavy jako sestra. Když bylo po svatbě, odvedl Pisardo manželku domů. Tam vzal pár nohavic a dvě hole a řekl:

„Květuše, vidíš tyhle mužské kalhoty? Chop se jedné nohavice, já chytím druhou a bijme se o ně. Kdo vyhraje, ten je bude nosit, a ten, kdo prohraje, bude vítěze poslouchat.“

Když Květuše manželova slova slyšela, bez meškání vlídně mu řekla:

„Běda manželí, co to vedete za řeči? Nejste vy manžel a já manželka? Nemá manželka manžela poslouchat? Jak bych se mohla takového bláznovství dopustit? Jen si noste nohavice sám, poněvadž vám, a ne mně přísluší.“

„Dobrá,“ řekl nato Pisardo, „budu nosit nohavice a budu manželem, ale ty jako má drahá manželka mi budeš v poslušnosti stát. Jen pozor, aby sis to nerozmyslela a ze mne nezačala dělat manželku, neboť bys potom na mne musila naříkat.“

Květuše, která byla prozřetelná, mu znovu potvrdila, co prve řekla, načež jí manžel svěřil správu domácnosti: odevzdal jí všechny věci, všechn majetek a vložil jí svůj pořádek a způsob života.

Potom řekl: „Květuše, pojď se mnou, ukážu ti svoje koně a naučím tě, jak s nimi zacházet, kdyby toho bylo někdy zapotřebí.“

¹ Léno svatého Petra – Církevní stát, území podléhající světské vládě papeže; v 16. století byla jeho severní hranicí Romagna s Bologní.

A když došli do stáje, řekl: „Co říkáš, Květuše, mým koním? Nejsou pěkní? Nehledím si jich dobře?“

Nato Květuše odušila: „Ano, pane.“

„Jen se podívej,“ řekl Pisardo, „jak jsou hbití a povolní.“

Vzal do ruky bič, dotýkal se hned toho, hned onoho, říkáje: „Uхни sem, uхни tam.“

A koně stáhli ocas mezi nohy, tiskli se do houfu a poslouchali na slovo.

Mezi nimi měl Pisardo jednoho koně napohled velice krásného, ale jankovitého a vzpurného, proto také si ho málo cenil. Přistoupil k němu s bičem a řekl: „Uхни vlevo, uхни vpravo!“ a švihal ho. A kuň, že byl vzpurné povahy, se nechal bít a neudělal nic z toho, co mu pán poroučel, naopak vyhazoval a kopal jednou tou nohou, podruhé onou a potřetí oběma. Vida koňovu nepoddajnost, uchopil Pisardo pevnou a silnou hůl a začal mu vochlovat vlnu, až ho ruka brněla. Ale kuň, paličatější než dřív, se nechal bít a ani se nehnu. Při pohledu na tu umíněnost vzplál Pisardo hněvem, vytáhl meč, který měl po boku, a zvíře zabil.

Vidouc ten čin, řekla Květuše, které bylo koně líto: „Ach, manželé můj, pročpak jste toho koně zabíjel? Byl tak krásný, to je přece velký hřích.“

Pisardo s tváří zrůzněnou odušil: „Věz, že každého, kdo z mého jí a po mém nečiní, touhle mincí odměním.“

Když tu odpověď uslyšela, Květuše velice posmutněla a řekla si v duchu: „Běda mi ubožačce, s tímhle jsem věru špatně pochodila. Myslíla jsem si, že si беру za manžela člověka rozumného, a zatím jsem naletěla surovci a vzteklíkovi. Podívejme se, jak pro maličkost, pro nic zabil tak krásného koně!“ Tak si vskrytu bědovala a nepřemýšlela o tom, proč to manžel řekl.

Následkem toho dostala Květuše z manžela takový strach a hrůzu, že když ho jen pohnout se slyšela, celá se rozklepala, a když jí něco poručil, hned to provedla, a sotva manžel ústa otevřel, už mu rozuměla, a jaktěživ mezi nimi nebylo zlého slůvka.

Silverio, který měl Pisarda velice rád, navštěvoval ho často a obědval s ním nebo večerel. Vida Květušiny způsoby a chování, velice se divil a v duchu si říkal:

„Bože, proč mi osud nedopřál za ženu Květuši tak jako Pisardovi, mému bratru? Hleďme, jak dobře spravuje domácnost a obsluhuje ho beze všeho povyku. Hleďme, jak manžela poslouchá a činí, co jí poručí. Kdežto ta moje – želbohu – dělá všechno naopak a je na mne horší než lita saň.“

Jednoho dne, když byli Silverio a Pisardo zase spolu a rozmlouvali o rozmanitých věcech, řekl Silverio:

„Pisardo, bratře, znáš naše přátelství, pověz mi tedy, jak jsi svou manželku vycvičil, že je tak poslušná a tak líbezně se k tobě má. Já nemohu Trnce nic přikázat, ať sebevlídněji si počínám, aby mi vzpurně neodmlouvala, a potom stejně udělá pravý opak toho, co jsem jí poručil.“

Pisardo mu s úsměvem vyprávěl popořadě, jakým způsobem se choval, když si nevěstu domů přivedl, a přemluvil ho, aby to také zkusil, že mu to možná pomůže, a kdyby ani to nepomohlo, že neví, jakou jinou radu by mu mohl dát. Silveriovi se ten příklad náramně zalíbil, i rozloučil se a odešel.

Jak dorazil domů, bez meškání zavolal manželku, sebral pár nohavic a dvě hole a učinil, co mu Pisardo poradil. Načež Trnka řekla:

„Co jsou tohleto za novinky, Silverio? Co to provádíte? Jaké mouchy vám vlezly na mozek? Nezbláznil jste se náhodou? Myslíte, že nevím, že kalhoty mají nosit mužští, a ne ženské? Myslíte, že teď je vhodná doba na to, abyste mi takové nesmysly dokazoval?“

Silverio nic neodpověděl, leč pokračoval v začatém podniku a vyložil Trnce, jak má spravovat dům. Tomu se Trnka opět podivila a řekla s úšklebkem:

„Vám se snad zdá, Silverio, že ještě neumím řádně spravovat naše hospodářství, že mě tak horlivě poučujete?“

Ale manžel mlčel.

Odvedl manželku do stáje a provedl s koňmi totéž, co Pisardo učinil a také jednoho zabil. Když Trnka viděla tu pošetilost, pomyslíla si v duchu, že manžel vážně rozumu pozbyl, a rozkřikla se:

„Namouvěru, manželé, povězte mi, co je to za brouky? Co má znamenat tohle třeštění bez ladu a skladu? Nepomátl jste se snad na rozum?“

Nato odvětil Silverio: „Nejsem šílený, ale všechny, kdo žijí na můj účet a neposlouchají, trestám tak, jaksi viděla.“

Když si Trnka zhovadil chování pošetilého muže v hlavě srovnala, řekla: „Vy ubožáku! Buďte rád, že ten váš kůň byl jenom zvíře a nechal se bez odporu zabít. Co si vlastně myslíte? Chcete snad se mnou stejně naložit jako s tím koněm? Jestli v to doufáte, jste na velkém omylu. Už je pozdě na to, co byste měl napravovat. Kost už ztvrdla, rána zhnisala, už není léku. Včas jste měl hledat pomoc na své směšné strasti. Blázne bezhlavý! Nevidíte, jak jste si svými nečetnými hloupostmi uškodil a svou vážnost podkopal? Snad nedoufáte, že vám z toho vzejde nějaký užitek? Ani pomyslení.“

Vyslechnuv slova chytré ženy, uznal Silverio, že pro přemíru lásky o vládu v domě přišel, a rozhodl se, ač nerad, že až do smrti bude svůj zlý osud trpělivě snášet.

Trnka vidouc, že švagrova rada manželovi nepomohla, dělala-li prve po svém na palec, teď dělala na loket, neboť žena od přírody umíněná by raději tisíc smrtí vytrpěla, než by od svého předsevzetí ustoupila.

Přeložila Alena Hartmanová

∞ MATTEO BANDELLO

1486–1561

„Lombardský Boccaccio“ byl rodem šlechtic. Studoval v milánském klášteře delle Grazie, jehož převorem byl jeho strýc Vincenzo, pozdější generál dominikánů. Ve studiích pokračoval v Pavii (od roku 1500) a v Janově (1504). Po vstupu do dominikánského řádu doprovázel strýce na cestách po střední a jižní Itálii (1505–1506) a působil ve službách bolognského Alessandra Bentivoglia, sňatkem spjatého s milánskými Sforzy. Roku 1515 byl Milán dočasně dobyt Francouzi a Bandello našel útočiště u mantovských Gonzagů. Do Milána se vrátil v roce 1522, poté co město znovu přešlo do rukou Sforzů. Když se roku 1525 Milána definitivně zmocnili Španělé, Bandellov dům byl zbořen a jeho statky zabaveny. Kolem roku 1528 Bandello vystoupil z řádu a vstoupil do služeb benátského kondotiéra Cesara Fregosa. Jako jeho dvořan pobýval ve Veroně (1529–1541), kde se přátelil s Bembem, Fracastorem a Navagerem. Po Fregosově násilné smrti (1541) následoval jeho choť Constanzu Rangonovou do Benátek a pak do Francie. Stýkal se zde mimo jiné se sestrou Františka I. Markétou Navarrskou, autorkou *Heptameronu*. Roku 1550 byl jmenován biskupem v Agenu.

Jeho hlavním dílem je soubor 208 povídek (*Novelle*), na nichž pracoval celý život a jejichž první tři části vyšly v roce 1554 v Lucce a čtvrtá část posmrtně 1573 v Lyonu. Bandello, nejvýznamnější italský novelista po Boccacciovi, v nich čerpá z celé dosavadní rozlehle narativní tradice (nejen italské), podstatně ji však tematicky a stylově rozšiřuje. Rezignuje přitom na rámcovou povídku a na její místo klade dedikační listy přátelům; jeho soubor je vyprávěním pro vyprávění. Syžety jednotlivých povídek jsou velmi různorodé, tragické i komické, vznešené i nemravné. Bandello usiluje o působivou gradaci zápletky a jeho příběhy často proráží konkrétní dobová skutečnost. Smysl pro dramatické aranžmá ho předurčil k tomu, aby se stal jedním ze zdrojů Shakespearových.

PŘEVLEČENÁ OPICE

(Una scimia, essendo portata una donna a seppellire,
si veste a modo della donna quando era inferma,
e fa fuggire quelli di casa)

V DOBĚ, KDY V MILÁNSKÉM VÉVODSTVÍ VLÁDL NEŠŤASTNÝ Lodovico Sforza,¹ měli v milánském hradě, jak mi vyprávěl můj otec, velitel hradní stráže, velkou opici. Byla roztomile směšná, nikdy nikomu neublížila, a proto ji nepřivazovali. Chodila volně po celém hradě, a nejen zde, vybíhala i ven a potloukala se po domech v sousedních ulicích Mainské, Cusanské a svatého Jana ve Zdi. Lidé se k ní chovali vlídně a dávali jí ovoce a jiné pamlsky jednak z ohledu k vévodovi, jednak proto, že byla neobyčejně milá a hravá a dovedla svými kousky všechny rozesmát. Nikdy nikoho nepokousala.

K domům, jež opice s oblibou navštěvovala, patřil mimo jiné dům staré urozené ženy v téže ulici, kde stojí fara a kostel svatého Jana ve Zdi. Paní měla dva syny, z nichž starší byl už ženatý a byl velmi rád, když se opice zatoulala do domu. Dával jí vždycky něco k jídlu a neobyčejně ho bavily směšné pohyby a grimasy zvířete. Žertoval s ní jako s pejskem. A zvíře často pobavilo i paní domu, již velmi starou a nemocnou, což oba synové rádi viděli, protože matku vše milovali. A nebýt toho, že opice patřila panu vévodovi, byli by ji velmi rádi koupili pro matčinu potěchu. Nařídili celému služebnictvu, že nikdo nesmí dobromyslnou opici bít nebo jí jinak ubližovat, ale že ji musí vždycky pohladit a dát jí něco k snědku. Proto chodila opice do domu dobré šlechtičny častěji než k ostatním sousedům. Tady s ní nejlépe zacházeli a dostávala nejlepší jídlo. Večer se vždy vracela na hrad do klece, kde spala.

Po nějakém čase stará paní, trápená chorobou a stářím, už vůbec neopouštěla lůžko. Synové ji ošetřovali s veškerou péčí a starali se, aby jí nechyběli lékaři, léky a posilující prostředky. Když opice podle svého zvyku přišla do domu, pustili ji do ložnice, kde ležela nemocná. Měla vždycky velkou radost, když ji spatřila, a dávala jí spoustu cukroví. Jistě víte, že takové potvůrky s oblibou mlsají různé sladkosti a zejména dobré bonbóny. Opice se proto zdržovala stále vedle postele dobré stařenky a snědla víc cukroví než nemocná sama.

Choroba se zhoršila a stáří doléhalo stále neodbytněji. Paní se vyzpovídala, přijala církevní svátosti, zpověď a poslední pomazání, a rozloučila se s tímto

¹ Viz pozn. 20 na s. 231.

světem. Zatímco se připravovaly pohřební obřady, ženy v domě omyly podle milánského zvyku tělo zesnulé, tváře jí ovinuly rouškou, na hlavu daly čepec, který byla zvyklá nosit, a oblékly ji. A paní opice k tomu všemu přihlížela. Když ženy nebožku ustrojily, položily ji na máry, načež přišli kněží a odsloužili podle obvyklého ambroziánského obřadu zádušní mši. Pak zvedli máry a odnesli je do nedalekého farního chrámu.

Zatím se opice povyrážela tím, že převracela dnem vzhůru různé krabičky a nádoby, které ležely na stole. Když si nacpala břicho různými sladkostmi, které našla, dostala zvláštní nápad, jak tomu bývá u podobných zvířat, když se na něco delší dobu dívají. Viděla, jak jsme řekli, jak ženy zdobí hlavu nebožky, než ji položily na máry. Milá opice vzala našpiněný čepec a roušku, které zůstaly na posteli, neboť ženy daly zesnulé na hlavu čisté věci z prádla, a ovázala si hlavu tak, jak to dělaly služebné. Provedla to velmi obratně, jako by v tom měla mnohaletý cvik. Pak si lehla do postele a pěkně si přitáhla pokrývku k bradě, že to vypadalo, jako by na lůžku ležela samotná paní domu.

Do ložnice vešly služky, aby zametly podlahu a poklidily všechny věci, které tam zůstaly. Spatřily v posteli opici a svatosvatě věřily, že to tady leží nebožka stará paní. Celé vyděšené a ustrašené běžely s velkým křikem dolů a vyprávěly, že zemřelá paní leží v posteli tak jako dřív. Před chvílí se vrátili z kostela oba synové a několik příbuzných. Šli společně do prvního patra a vstoupili do ložnice. A třebaže měli dost kuráže, protože jich bylo několik, všem vstaly vlasy hrůzou na hlavě a běželi o překot v největším zmatku a bázni dolů. Když je strach trochu přešel, poslali jednoho ze sluhů na faru, aby řekl faráři, co se stalo, a požádal ho, aby k nim přišel. Milý kněz, řádný a zbožný muž, nařídil ministrantovi, aby vzal kříž a svčenu vodu, oblékl si kleriku a štólu, šel do domu smutku a cestou odříkával žalmy a různé modlitby. Po příchodu do domu uklidňoval oba bratry, aby neměli strach: znal prý jejich matku dlouhá léta, mnohokrát ji zpovídal a ví určitě, že to byla rádná žena. A jestli spatřili v ložnici něco nadpřirozeného, buďto je oklamal zrak, jak se to někdy stává, nebo to byla nějaká ďábelská mámení. Ale mohou být prý bez obav, vysvětlí celý dům a modlitbami donutí s pomocí boží zlé demony, aby se klidili jinam. Začal odříkávat modlitby, vzal do ruky kropenku a všude rozstříkával svčenu vodu. Pak šel s ministrantem nahoru, ale nikdo jiný nechtěl, nebo lépe řečeno netroufal si jít s ním. Když vstoupil do ložnice, spatřil opici, jak si pohodlně hoví v posteli. Před očima se mu zjevila pohřbená nebožka a také on dostal trochu strach. Ale vzmužil se, přistoupil až k samotnému lůžku, zvedl kropáč a se slovy: „Asperges me, Domine“² začal kropit opici. Ta když viděla, jak kněz zvedá kropáč, myslila si, že ji chce bít, a začala skučet a jektat zuby.

² *Žalm* 51, 9; mešní antifona: „Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor“ (Očist mě od hříchů yzopem a budu čistý, umyj mě, bělejší nad sníh budu).

Když to kněz viděl, dostal pořádný strach, protože pevně věřil, že je to nějaký zloduch. Upustil křepáč na zem a dal se na útěk. Ale ještě předtím ministrant odhodil kříž i nádobu se svěcenou vodou a pelášil dolů po schodech v takovém spěchu, že zakopl a natáhl se jak široký, tak dlouhý. Kněz běžel za ním, upadl přes něj a oba dva se kutáleli dolů v jednom chumlu jako úhoři v Gardském jezeře, když „se namlouvají“, jak říkají tamější venkované.

Když bratří a ostatní v domě zaslechli rámus, který dělali kněz a ministrant, když padali dolů, běželi jim na pomoc a spatřili je, jak leží celý potlučený dole pod schody. Ptali se jich, co se stalo a jestli si neublížili. Kněz byl tak bledý a vyjevený, jako by ho byli právě vykopali z hrobu. Trvalo dlouho, nežli se vůbec zmohl k řeči. A stejně vystrašeně vypadal i ministrant, který si na několika místech odřel obličej. Konečně kněz, celý polámaný, zhluboka vdychl a řekl třesoucím se hlasem:

„Běda, synáčekové moji, viděl jsem ďábla, který na sebe vzal podobu vaší zesnulé paní matky.“

Zatím paní opice vstala z postele a znovu prohlížela krabice od cukroví. Pak vyšla z ložnice a hopsala dolů po schodech, právě když kněz začal mluvit. Měla dosud na hlavě roušku a na těle několik kusů šatstva. Když seběhla dolů, skočila mezi skupinu rozprávějících. Vypadala opravdu jako mrtvá stařena a málem by byli všichni zděšeně utekli z domu. Ale jeden z bratří ji poznal a místo strachu se teď všichni dali do smíchu. A řehťali se čím dál víc, protože opice v tom směšném oblečení začala tancovat a poskakovat sem a tam a všelijak se šklebila. Nestačilo jí, že rozesmála ty, co předtím poděšila. Od nikoho se nedala chytit, vyběhla s mnoha roztodivnými grimasami z domu a utíkala v tom podivném obleku na hrad. Všichni, kdo ji na ulici spatřili, řehťali se na celé kolo.

A v domě obou bratří, i když se slušelo zachovávat vážnost a smutek, museli se všichni při pohledu na komické pitvoření milé opice smát a zapomněli na strach, který jim před chvílí nahnala.

Přeložil Adolf Felix

POČESTNÁ MANŽELKA PANA OLDŘICHA POTRESTÁ DVA UHERSKÉ
ŠLECHTICE ZA JEJICH DRZOST A DOMÝŠLIVOST
(Mirabil beffa fatta da una gentildonna a due Baroni del regno d'Ongheria)

NEVÍM, VÁŽENÁ PANÍ CECILIE, SMÍM-LI SE VŮBEC ODVÁŽIT toho, co na mně žádáte, nejsem ve vyprávění příliš zběhlý a mnozí z této vznešené a urozené společnosti by se tohoto úkolu zhostili mnohem lépe než já a k většímu potěšení posluchačů, neboť v tom mají zkušenosti, a já bych je raději poslouchal, nežli jim sám něco vyprávěl. Ale protože vaše vlídná přání jsou mi vždy rozkazem, povím vám příběh, který mi před několika léty vyprávěl můj strýc pan Niccolò z Correggia³ po návratu z Uher, kam z pověření vévody Lodovika Sforzy doprovázel ferrarského kardinála dona Ippolita d'Este,⁴ jenž se měl ujmout biskupského stolce v Ostřihomi.

Matyáš Korvín,⁵ jak jste jistě všichni slyšeli, byl prvním slavným panovníkem v Uherském království a pro svou bojovnost a prozíravost byl hotovým postrachem Turků. Vynikal ve zbrani, rozuměl umění a kromě toho byl nejštědřejší a nejdvořilejší vládce, který tehdy žil. Měl za manželku aragonskou princeznu Beatrici,⁶ dceru starého neapolského krále Ferdinanda, sestru matky ferrarského vévody Alfonsa, paní neobyčejně vzdělanou a ušlechtilou, která měla všechny vynikající vlastnosti, jaké jen žena může mít. Byla velkomyslná a přívětivá stejně jako král Matyáš a nikdy nezapomněla vyznamenat a odměnit všechny, kdo toho podle jejího mínění zasluhovali, a tak ke dvoru této velkodušné vladařské dvojice přicházeli muži všech národností, proslulí v tom či onom oboru, a všichni byli podle svých zásluh a zdatnosti ochotně uvítáni a dobře zaopatrjeni.

3 Niccolò II. da Correggio (1450–1508), kondotiér a básník. Jako kondotiér sloužil postupně Benátské republice, Galeazzu Mariovi Sforzovi a pak rodu Este, s nímž byl spřízněn. V roce 1481 odměnil Ludovico il Moro jeho zásluhy lénem Castelazzo (u Alessandrie).

4 Ippolito d'Este (1479–1520), kardinál, syn Ercola I. d'Este a kněžny Eleonory Aragonské. Ostřihomským kardinálem byl jmenován na přímluvu své tety, uherské královny Beatrice Aragonské, v roce 1487. V jeho službách působil Lodovico Ariosto (viz s. 170n.).

5 Matyáš Korvín (1443–1490), mladší syn uherského gubernátora a proslulého vojévůdce Jana (Jánose) Hunyadyho. V letech 1456–1457 byl českým a uherským králem Ladislavem Pohrobkem vězněn ve Vídni a v Praze. Jeho první žena Kateřina byla dcerou Jiřího Poděbradského. S Jiřího pomocí se stal také v roce 1458 uherským králem, po manželčině smrti se však postavil do čela křížové výpravy proti němu. Roku 1469 byl částí českých a moravských stavů zvolen českým vzdorokrálem. O vládu nad českými zeměmi usiloval i po Jiřího smrti; poté co stavy zvolily za českého krále Vladislava Jagellonského (1471), dal si v Jihlavě uznat královský titul papežským legátem. Pozdější dohoda s Vladislavem (tzv. olomoucký mír, 1478) stanovila, že si oba podrželi titul dědičného českého krále a rozdělili si pravomoci: Vladislav vládl pouze v Čechách, Matyáš obdržel Moravu, Slezsko a Lužici. Matyášova vláda v Uhrách byla velice úspěšná, proslul také jako mecenáš. V Budíně založil univerzitu.

6 Beatrice d'Aragona (1457–1508), druhá žena Matyáše Korvína, byla uherskou královnou v letech 1475–1490. Zejména její zásluhou byla do Uher importována italská renesanční kultura: z její iniciativy vznikla na visehradském hradě Biblioteca corviniana, v její družině přišli do Budína například Ficinův přítel platonik Francesco Bandini, sochaři Gregorio di Lorenzo a Giovanni Dalmata a iluminátor Francesco Rosselli. Ve snaze uchovat si své postavení se po Matyášově smrti v roce 1490 tajně vdala za českého krále Ladislava Jagellonského, ten však v roce 1500 obdržel od papeže Alexandra VI. souhlas k rozvodu, a Beatrice se rok nato vrátila do Neapole.

Jistý český rytíř z vážené rodiny, velmi hezký a zkušený ve zbrani, vazal krále Matyáše (který byl současně českým králem), se v té době zamiloval do urozené dívky, považované za nejhezčí ženu v celé zemi. Jmenovala se Barbora a měla bratra, který, ač šlechtic, byl velmi chudý na pozemské statky. Ani náš český rytíř nebyl žádný boháč, měl pouze hrad, kde jakžtakž důstojně žil. Zamiloval se do té krásné dívky, požádal bratra o její ruku a dostal ji za ženu s velmi skromným věnem. Až do té doby jej chudoba příliš netížila, ale když si přivedl na hrad manželku, uvědomil si, jak je na tom špatně a že jen s bídou bude živ z nevelkého výtěžku svého panství. Byl to velmi rádný a šlechtný muž a nechtěl v žádném případě uložit poddaným nová břemena, spokojil se s tím, co odedávna odváděli jeho předkům, což nebylo mnoho. Pochopil, že by potřeboval další příjem, mnoho o tom přemýšlel a napadlo ho, že by mohl vstoupit do služeb svého pána krále Matyáše a uplatnit se tak, aby mohl být s manželkou důstojně živ. Ale miloval ženu příliš vroucně a zdálo se mu nemožné strávit bez ní třeba jen hodinu, natož žít dlouho u dvora bez ní. Ale nechtěl ji ani vzít s sebou ke dvoru. Přemýšlel o tom dnem i nocí a byl velmi nešťastný. Manželka byla mladá, rozumná a uvážlivá, a když viděla, jak chudě manžel žije, pomyslí si, že snad lituje, že si ji vzal, a jednoho dne mu řekla:

„Drahý manželi, ráda bych vás poprosila o jednu laskavost, nebude-li vám to proti mysli.“

„Řekněte mi, co si přejete,“ odpověděl manžel, „a bude-li to v mých silách, rád učiním, oč mne požádáte, protože mi stejně záleží na tom, abych vám vyhověl, jako na vlastním životě.“

Manželka ho velmi pokorně poprosila, aby jí prozradil důvod špatného rozmaru, kterému podle všeho v posledních dnech propadl. Připadá prý jí, že je rozmrzelejší než kdykoli jindy, že stále jen vzdychá, o něčem hloubá a vyhýbá se společnosti, dříve mu tolik milé. Po ženině žádosti se rytíř na chvíli zamyslel a pak odpověděl:

„Nejdražší ženo, protože si přejete znát příčinu mých neutěšených myšlenek a mé zasmušilosti, rád vám ji sdělím. Všechny úvahy, kterými se, jak jste si všimla, zabývám, sledují jediný cíl, totiž jak dosáhnout, abychom vy i já mohli žít tak, jak se na náš stav sluší. Žijeme vzhledem k vašemu urozenému původu velmi chudě, a to proto, že váš i můj otec promarnili velký majetek, který jim dědové odkázali. Ustavičně přemýšlím o té věci a rozvažuji, co počít. Ale napadla mne jen jedna spásná myšlenka, jež opanovala mou mysl víc než všechny ostatní: abych totiž odešel ke dvoru našeho pána Matyáše, který mě zná z válečných výprav. Domnívám se, že se o mne dobře postará a že získám jeho přízeň. Je to velmi štědrý panovník a má rád schopné muže. Vynasnažím se, abychom díky jeho přízni a přívětivosti mohli žít lépe než dosud. V mém úmyslu mě utvrzuje i to,

že když jsem kdysi ve službách sedmihradského vojvody bojoval proti Turkům, vyzýval mě hrabě Celský,⁷ abych vstoupil do královských služeb. Ale na druhé straně se nedovedu smířit s tím, že bych vás tu měl zanechat samotnou, protože miluji jediné vás a nemohl bych žít bez vás. Jste mladá a krásná, a velmi se obávám, aby neutrpěla má čest, neboť jsem si jistý, že hned po mém odchodu se baroni a šlechtici zdejšího kraje budou všemožně snažit, aby získali vaši lásku. A jestli se tak stane, budu se cítit zneuctěn a vyloučen ze společnosti řádných mužů. Proto se nemohu odhodlat k odjezdu a neumím a ani nemohu uspokojivě uspořádat naše záležitosti. Slyšela jste nyní, nejdražší manželko, jaká je příčina mých starostlivých úvah.“

Po těch slovech umlkl. Paní Barbora byla statečná a cílevědomá a svého chotě nesmírně milovala. Po jeho slovech se vesele usmála a odpověděla:

„Oldřichu (tak se rytíř jmenoval),⁸ také já jsem stejně jako vy mnohokrát myslila na blahobyt vašich i svých předků, k němuž máme my bez vlastní viny hodně daleko, a lámala jsem si hlavu, jak to zařídit, aby se nám vedlo lépe než dosud. Jsem sice jen žena a vy muži tvrdíte, že jsme jen ubohé putičky, ale pravím vám, že u mne je tomu naopak a že mám víc hrdosti a ctižádosti, než by se možná slušelo, a ráda bych žila stejně okázale, jako žila, pokud si vzpomínám, má matka. Dovedu však být skromná a spokojím se s tím, co se vám bude líbit. Ale abych se vrátila k věci: když jsem uvažovala o našich starostech, napadlo mi, že jste mladý a zdatný a že by pro vás bylo nejvýhodnější vstoupit do služeb našeho krále. A jsem o tom ještě pevněji přesvědčena nyní, když jste se mi zmínil, že vás král už zná z války. Věřím proto, že se král, odjakživa uznalý k zásluhám poddaných, o vás dobře postará. Netroufla jsem si vám prozradit svůj nápad, abych se vás nedotkla, ale teď jste mi sám umožnil se o něm rozhovořit. Řekla jsem vám svůj názor, a vy udělejte, co uznáte za vhodné v zájmu své dobré pověsti a našeho prospěchu. Opakuji, že jsem jen žena, ale nezapomínám na rodinnou čest, ráda bych se ukázala mezi ostatními paními ve vši nádheře, objevila se na veřejnosti v krásnějších oděvech a špercích než jiné. Ale osud nám nebyl příznivý a zůstanu ráda po celý život s vámi v tomto hradě, kde díkybohu můžeme počestně žít a kde nám nebude chybět, co potřebujeme, jestliže se spokojíme s tím nejnutenějším a budeme své příjmy utrácet rozumně. Vystačíme pohodlně se dvěma třemi sluhy a dvěma třemi ženami, můžeme si vydržovat několik koní a vesele a klidně žít. Budeme-li mít děti, pošleme je, až dospějí, ke dvoru jako ostatní paní, a osvědčí-li se, získají čest i majetek. A ví Bůh, že bude mým největším potěšením strávit zbytek života po vašem boku v dobrém i zlém. Jenže vás znám

⁷ Oldřich Celský (Cillský), korutanský šlechtic, od roku 1452 poručník Ladislava Pohrobka; Matyáš se podílel na jeho zavraždění.

⁸ Není jisté, zda jde vskutku o historickou postavu.

příliš dobře a vím, že je vám ždibec cti milejší než všechno zlato světa. Když jsem vás viděla v špatné náladě, pomyslela jsem si, i když to nebyla jediná myšlenka, která mne napadla, že nemáte příležitost se vyznamenat ve zbrani a získat čestné místo mezi ostatními rytíři. A protože jste mi dražší než kdokoli na světě, vždy jsem toužila, aby vaše přání bylo také mým, a budu to chtít, pokud mi bude dopřáno žít. Jestli odejdete do služeb krále Matyáše, zmírní mou bolest, kterou mi bezesporu způsobí vaše nepřítomnost, pomyslení, že se splnila vaše chvályhodná touha. Budu trávit čas v sladkých vzpomínkách na vás a doufat, že jste spokojenější než teď. Obáváte-li se, že podlehnu někomu, kdo se pokusí ohrozit mou počestnost a pohanět vaši i mou čest, ujišťuji vás, že nepropadnu čirému šílenství, jsem odhodlána raději zemřít, než jen zcela nepatrně poskvřnit svou dobrou pověst. Nemohu vám o tom v této chvíli poskytnout jinou záruku než své čestné slovo, a kdybyste věděl, jak pevně a neochvějně je dovedu dodržovat, jistě byste byl zcela bez starosti a ve vaší mysli by nevzplála ani nejmenší jiskra podezření. Podřídím se ochotně všemu, co se vám zlíbí podniknout, abyste si mnou byl jistý, ve všem vám vyhovím, a kdybyste si umínil, že mě až do svého návratu zamknete v některé hradní věži, ráda tam strávím ten čas jako v poustevně, jen abych vyšla vstříc vašemu přání.“

Rytíř vyslechl ženinu odpověď s velkým potěšením a pravil:

„Nejdražší manželko, velmi si cením vaší velkodušnosti a jsem také nesmírně rád, že jste měla stejný nápad jako já. Jsem neskonale spokojen, že projevíte pevný úmysl zachovat počestnost, a prosím vás, abyste v něm setrvala. Nezapomeňte, že žena, která ztratí čest, ztrácí všechno, co na tomto světě měla, a již nezasluhuje jména ženy. To, k čemu jsem se odhodlal, je vážná věc a neprovedu to okamžitě. Ale až se tak stane, ujišťuji vás, že vás ustanovím majitelkou a paní všeho majetku. Zatím si všechno dobře rozmyslím, poradím se s příbuznými a známými a přidržím se toho, co uznáme za nejvhodnější. Buďme proto veselí.“

Nic jiného už nehnětlo rytíře nežli strach o manželku, protože byla tak mladá a krásná. Přemýšlel, jak se postarat o její bezpečnost. Brzy nato dlel jednoho dne ve společnosti několika šlechticů, hovořilo se o různých věcech a kdosi vyprávěl, jak jistý kavalír získal přízeň a lásku ženy s pomocí starého Poláka, o němž šla pověst, že je to velký kouzelník. Polák žil jako lékař v českém městě Kutné Hoře, kde jsou vydatné žíly stříbra a jiných drahých kovů. Rytířův hrad stál nedaleko tohoto města.

Rytíř jednoho dne zajel do Kutné Hory, aby si tu vyřídil nějakou záležitost, zašel za Polákem, velmi starým mužem, měl s ním dlouhý rozhovor, připomněl mu, jak některým mužům dopomohl k náklonnosti milované ženy, a nakonec ho požádal, aby mu poradil, jak nabýt jistoty, že se mu manželka nezpronevěří a ne-

udělá z něj paroháče. Polák se vyznal, jak už jste slyšeli, v nejrůznějších kouzlech a řekl mu:

„Chceš po mně, synku, věc tuze nesnadnou a téměř nemožnou, za ženskou bezúhonnost se ti může zaručit jen Bůh. Ženy jsou od přírody křehká stvoření chtivá rozkoše, takže bez valného zdráhání vyhoví žádosti svých ctitelů. Jen málokterá z nich odolá prosbám a naléhání. Ty pak jsou hodny veškeré úcty a chvály. Ale znám náhodou čarovný prostředek, s jehož pomocí mohu do značné míry splnit tvoje přání. Vymaluji ti v několika hodinách kouzelnými barvami obrázek ženy, který budeš ustavičně nosit s sebou v malé krabičce. Každý den se na něj po libosti dívej. Neporuší-li tvá žena manželský slib, bude obrázek stále stejně pěkný a barevný, jako bych ho byl právě dokončil. Jestli se octne v pokušení oddat se nějakému muži, obraz zbledne. Kdyby vskutku s někým zhřešila, obrázek ihned zčerná jako uhel a bude nesnesitelně zapáchat. Bude-li ji někdo jen svádět, zežloutne obraz pokaždé jako zlato.“

Rytíři se ten zázračný prostředek velmi zamlouval a věřil v něj jako v evangelium, protože slyšel velmi chválit Polákovo umění. Lidé z Kutné Hory o něm vyprávěli neuvěřitelné historicky. Dohodli se na ceně, rytíř dostal obrázek a s veselou myslí se vrátil na hrad.

Zůstal doma ještě několik dní, pak se rozhodl odjet ke dvoru krále Matyáše a oznámil svůj úmysl ženě. Uspořádal své záležitosti, svěřil manželce všechnu majetek, a protože si už všechno připravil, vydal se na cestu, třebaže ho velmi bolelo a rmoutilo, že musí opustit manželku.

Dorazil do Stoličného Bělehradu, kde tehdy prodlévali král Matyáš a královna Beatrice, a dostalo se mu vlídného přivítání. Zakrátko se těšil všeobecné oblibě. Král ho již znal a vyměřil mu pěkný plat, svěřoval mu mnoho úkolů, jež Oldřich plnil podle panovníkova přání. Byl poslán hájit území napadené Turky pod vedením Mustafa paši a vedl válku tak, že zahnal nevěřící zpátky do jejich země a získal pověst neohroženého a schopného vojáka i moudrého vojevůdce. To jen ještě zvýšilo přízeň, kterou mu král projevoval, takže kromě peněz a darů mu propůjčil v léno další hrad s dobrým výtěžkem.

Rytíř poznal, jak dobře udělal, že vstoupil do královských služeb, děkoval Bohu, že mu vnukl ten nápad, a doufal, že se mu povede stále líp. A čím byl spokojenější a veselejší, tím častěji bral do rukou malou krabičku s ženským obrazem a viděl, že je stejně čerstvý a barevný, jako by jej byl malíř právě dokončil. U dvora se vyprávělo, že Oldřich má za ženu nejkrásnější a nejpůvabnější dívku z celých Čech a Uher. Jednoho dne mu řekl ve společnosti dvořanů jistý uherský baron:

„Jak je možné, pane Oldřichu, že jste už půl druhého roku pryč z Čech a dosud nikdy jste se nevrátil k manželce, která je podle obecného tvrzení velmi krásná a mladá? Patrně vám na ní pramálo záleží.“

„Záleží mi na ní hodně,“ odpověděl Oldřich, „a miluji ji stejně jako vlastní život. Že jsem ji tak dlouho nenavštívil, je jen důkaz její věrnosti a mojí důvěry. Je ráda, že sloužím králi, a stačí jí, že má o mně časté zprávy a já o ní, protože si velmi často dopisujeme. Mně pak jsou přednější závazky vůči králi, od něhož se mi dostalo tolika dobrodiní, a šarvátky s Kristovými nepřáteli, jež nepřetržitě vznikají na hranicích, než láska k ženě. A to tím spíš, že si mohu být jistý její věrností a vytrvalostí, je nejen krásná, ale také rozumná, dobře vychovaná a neobyčejně počestná, má mne raději než kohokoli na světě a miluje mě jako oko v hlavě.“

„Tvrdit, že jste si naprosto jistý počestností manželčinou, je příliš odvážné,“ prohodil baron, „tou si nemůže být jistá ani ona sama. Žena je dnes neústupná, odolává všem prosbám a darům, ale zítra ji obměkčí jediný pohled, nevinné slůvko, horká slzička nebo kratičká prosba a zcela se oddá milenci. Žije nebo žil někdy muž, který by si byl jistý ženou? Kdo zná neproniknutelná tajemství srdce? Rozhodně nikdo, leda sám Bůh. Žena je svou povahou rozmarná a vrtkavá a je to nejnáročnější zvířátko pod sluncem. Copak se už proboha někdy narodila žena, která by si nepřála, aby se jí muži dvořili, obletovali ji, prokazovali jí pozornosti, nosili jí dárky a toužili po ní? A často právě ty, co si o sobě myslí, že jsou kdovíjak chytré a že jim stačí pár sladkých pohledů, aby si otočily muže kolem prstu, se nejspíš zapletou do milostných sítí a uvíznou v nich, aniž si toho všimnou, tak důkladně, jak když pták sedne na lep, a už se nedovedou vyprostit. Tím ovšem nechci popírat, pane Oldřichu, že se vaší manželce víc než kterékoli jiné ženě z masa a kostí dostalo od Boha výsady, že ji nikdo nedokáže svést.“

„Buď jak buď,“ odpověděl český rytíř, „říkám si, že tomu tak je, a těší mě věřit, že je to pravda. Každý víme své. I blázen rozumí sám sobě lépe než jeho zdraví a rozumní bližní. Myslete si, co se vám líbí, nebudu vám to vyvracet, ale přejte i vy mně věřit tomu, co mi vyhovuje, moje víra vám nemůže vadit a mně zas nemůže škodit vaše nedůvěra. V takových případech si může každý myslit a věřit, co je mu libo.“

Rozhovoru bylo přítomno mnoho pánů a šlechticů od dvora, a jak už se stává, každý k němu něco poznamenal. Názory na manželskou věrnost se značně lišily. Lidé jsou různí, mnozí si namlouvají, že vědí víc než ostatní, trvají svéhlavě na svém a vůbec nic nedají na zdravý rozum, a tak z toho vznikla dlouhá hádka, o níž se dověděla i královna. Nikdy neměla ráda chvástání a spory mezi dvořany, a proto si dala zavolat besedníky, aby jí podrobně vylíčili, o čem se hovořilo. Když všechno vyslechla, vyslovila názor, že opravdu v takovém sporu může každý věřit, čemu chce, ale že je domýšlivé, a smělé bláznovství házet všechny ženy do jednoho pytle, stejně jako je velmi pošetilé tvrdit, že všichni muži mají stejnou povahu, protože den co den se můžeme přesvědčit o pravém opaku. Mezi lidmi jsou velké

rozdíly, kolik je hlav, tolik je smyslů, i dva bratří nebo dvě sestry narozené v touž hodinu mají často různé povahy a zvyky, a co se líbí jednomu, nelíbí se druhému. A proto, zakončila královna, podle jejího názoru má český rytíř plné právo věřit o své ženě to, co sám uzná za vhodné, neboť ji už dlouho zná, a počíná si v tom rozumně jako zkušený a moudrý člověk.

Někteří lidé však nejsou nikdy spokojeni a mnozí muži jsou smělejší nebo lépe řečeno umíněnější a drzejší než druzí. Dva uherští baroni od dvora, kteří to neměli v hlavě v pořádku, oslovili královnu takto:

„Madame, máte pravdu, že hájíte ženy, vždyť jste sama žena. Ale my dva věříme, že kdybychom žili někde poblíž hradu, co bydlí ta paní z kamene, a měli možnost s ní hovořit, že bychom jistě obměkčili to diamantové srdce a přemluvili ji, aby nám byla po vůli.“

„Nevím, co by se stalo a co byste dělali,“ poznamenal český rytíř, „vím jen, že mám pravdu.“

Mluvílo se o tom ještě mnoho, obě strany se dostaly do varu a oba uherští baroni, kteří si namlouvali, že dokážou všechno na světě, stáli na svém a sázeli se o všechnen movitý i nemovitý majetek, že v pěti měsících přimějí rytířovu manželku, aby vyhověla jejich přání, ovšem zavázeli se pan Oldřich, že se nevrátí domů a nedá ženě žádnou výstrahu.

Královna a všichni ostatní se jejich sázce srdečně smáli a dobírali si je, načež baroni řekli:

„Myslíte si, Vaše Milosti, že žertujeme nebo mluvíme do větru, ale myslíme to vážně a chceme okamžitě podstoupit důkaz, aby se ukázalo, kdo má pravdu.“

Zatím se o sporu doslechl král Matyáš a přišel za královnou, která se pokoušela vymluvit oběma Uhrům jejich nerozum. Když přišel král, prosili ho baroni, aby s jeho svolením směli s panem Oldřichem uzavřít sázku. Jestli se jim nepodaří prokázat, co si předsevzali, rádi se prý vzdají celého jmění a král ať je velkoryse daruje panu Oldřichovi. A jestliže dosáhnou cíle, musí se pan Oldřich zavázat čestným slovem, že manželku nijak nepotrestá, že pouze dozná svůj omyl a připustí, že ženy jsou od přírody nakloněny vyhovět prosbám milenců.

Český rytíř byl pevně přesvědčen, že jeho manželka je nejvěrnější a nejpočestnější žena pod sluncem, a svatosvatě věřil svému obrázku, který po celý čas, co byl pryč z domova, nikdy nevybledl ani nezčernal, jen občas zežloutl, když někdo zatoužil po jeho ženě, ale pak opět brzy dostal původní barvy. Řekl proto uherským baronům:

„Navařili jste si pěknou kaši. Uzavřu tu sázku s podmínkou, že se k manželce budu smět zachovat, jak budu chtít. Jinak se vsadím o všechnen svůj majetek v Čechách, že se vám nikdy nepodaří přimět mou ženu k nevěře. Nezmíním se o tom ani před ní, ani před nikým jiným.“

V přítomnosti krále a královny, když ho oba Uhři znovu popudili svou povýšeností, prohlásil Čech:

„Jelikož pan Vladislav a pan Albert (tak se baroni jmenovali) jsou ochotni podat důkaz o tom, co tvrdí, rád jim se svolením Vaší Milosti i paní královny dám příležitost, o kterou žádají.“

„A my opět,“ odpověděli Uhři, „znovu trváme na tom, co jsme řekli.“

Král dělal, co mohl, aby smířil jejich při, ale baroni mu nedali pokoj, dokud nevydal dekret o tom, co bylo mezi oběma stranami smluveno. Jednu kopii listiny si vzali Uhři a druhou Čech. Pak se baroni šli připravit a dohodli se, že nejprve půjde zkusit štěstí pan Albert a za měsíc a půl ho bude následovat pan Vladislav.

Pan Albert se vydal na cestu se dvěma sluhy, zamířil rovnou k Oldřichovu hradu a ubytoval se v blízkém hostinci. Vypτάval se na paní Barboru a řekli mu, že je neobyčejně sličná a že nade všechno miluje svého chotě. Albert se však nedal odstrašit, příštího dne se pěkně nastrojil, šel na hrad a vzkázal paní Barboře, že by ji rád navštívil. Byla velmi zdvořilá a přijala ho srdečně. Baron byl udiven její spanilostí, roztomilostí i příjemným, zdrženlivým chováním. Když usedli, prohodil mladý muž, že slyšel o její nevšední kráse a odjel ode dvora, aby ji spatřil, a že prý je ještě hezčí, a půvabnější, než se vyprávělo. Začal jí všemožně lichotit, takže okamžitě pochopila, oč mu jde a kam se svou lodkou kormidluje. Odpovídala rozmarně, ponechávala ho v domněnce, že brzy dorazí do přístavu. Baron nebyl tak chytrý, jak se domýšlel, byl naopak spíš neobratný a nezkušený, tlachal dál a nakonec si musel přiznat, že se do ní po uši zamiloval. Paní Barboře sice nebyly baronovy milostné výlevy po chuti, ale tvářila se stále stejně roztomile a za dva tři dny už baron neměl oči než pro ni. Když viděla, jaký je to zelenáč, napadlo ji provést mu žert, na který by do smrti nezapomněl. Za několik dní mu řekla, jako by už dál nedovedla vzdorovat jeho útokům:

„Pane Alberte, jste jistě velký kouzelník, protože nejsem s to odolat vaší vůli. Jsem ochotna vám vyhovět, ovšem s podmínkou, že se to nikdy nedoví můj manžel, protože by mě docela určitě zabil. Aby si toho nikdo na hradě nepovšiml, přijďte zítra v poledne jako obvykle a jděte přímo do světnice v hlavní věži, nad jejímž portálem visí erb našeho království, a až vstoupíte, přibouchněte za sebou dveře. Pokoj bude otevřen. Přijdu později za vámi a můžeme dlít nerušeně společně, postarám se, aby se nikdo nezdržoval poblíž toho místa.“

Tato světnice byla ve skutečnosti pevná věžeňská jizba, zřízená v starších dobách za tím účelem, aby zde mohl být držen šlechtic odsouzený nikoli k smrti, ale jen do žaláře. Baron považoval odpověď paní Barbory za velmi povzbudivou a sebe za nejbláženějšího a nejúspěšnějšího muže na světě. Poděkoval hostitelce, jak nejlépe dovedl, a cestou zpátky do hostince div neskákal radostí.

Příští den šel v smlouvenou hodinu na hrad a nikým nespátrěn zamířil k světnici, kterou mu žena označila, našel otevřeno, vstoupil a zaklapl za sebou dveře, čímž sám sebe uzamkl. Dveře nebylo možné zevnitř bez klíče otevřít a měly i zvenčí pevný uzávěr. Paní Barbora se skryla v sousedním pokoji, a když zaslechla, jak baron zavřel dveře, vyšla na chodbu, zamkla jizbu, kam vešel, a klíč odnesla s sebou.

Jak již bylo řečeno, nacházela se jizba v hlavní hradní věži. Byla tam docela pěkná postel, ale okno, kterým padalo dovnitř světlo, bylo tak vysoko, že bez žebříku z něj nemohl nikdo vyhlédnout. Jinak byla zařízena jako pohodlná vězeňská cela.

Pan Albert vstoupil, sedl si a čekal jako Židé na Mesiáše, až za ním přijde paní Barbora, jak slíbila. Hlavou mu táhly rozmanité svůdné představy. Pojednou zaslechl, jak se otevírá okénko ve dveřích, tak uzoučké, že jím bylo právě možné prostrčit kus chleba a sklenici vína, obvyklou potravu vězňů. Domníval se, že přichází jeho vyvolená, aby ho potěšila láskou, vstal, ale zaslechl jen hlas služky, která volala těsným průhledem:

„Pane Alberte, paní vám vzkazuje, že vás zavřela jako zloděje, protože jste sem přišel, abyste ji oloupil o její čest, a bude vás vězňit tak dlouho, jak uzná za vhodné a jak si zasluhuje vaše provinění. A jestli chcete jíst a pít, musíte si vydělat na stravu předem, jako to dělají chudé ženy, aby se uživily. Čím víc nití upředete, tím víc a lepšího jídla budete dostávat, jinak zůstanete o chlebu a vodě. Říkám vám to jednou provždycky, protože už o tom s vámi nebude nikdo mluvit.“

Pak zavřela okénko a vrátila se k paní. Baron, který se domníval, že jde na veselku a ráno téměř nevzal do úst, aby byl při chuti, zůstal po tom zvláštním vzkazu jako zkoprnělý. Zatočila se mu hlava, zapotácel se a klesl zcela vysílen na zem. Ležel chvíli na podlaze, pak se trochu vzpamatoval a nevěděl, jestli se mu to jen zdálo, anebo jestli je pravda, co říkala děvečka. Konečně pochopil, že trčí v žaláři jako pták v kleci, a hanbou a zlostí by se byl nejraději zabil. Nevěděl, co dělat, v hlavě mu vířily šílené myšlenky, chodil celý den sem a tam po světnici, vzdychal, blouznil, vyhrožoval a proklínal den i hodinu, kdy dostal ten ztrěštěný nápad pokoušet bezúhonnost manželky jiného muže. Vzpomněl si, že ztrácí všechnen majetek, o který se před králem vsadil. Nesmírně ho skličovalo pomýšlení, jakou ostudu a posměch sklídí, až se věc rozkřikne u dvora – a jistě se o tom dozví kdekdo. Co chvíli cítil, jako by mu srdce svíraly řezavé čelisti kleští, přičemž téměř ztrácel vědomí. Běhal zuřivě po pokoji, až zahlédl v koutě na vřetenu len a u něho cívku. Málem by byl všechno ze vzteku rozmlátil na padrt, ale pak se přece jen vzpamatoval. Večer přišla opět služka, otevřela škvíru, pozdravila ho a řekla:

„Přišla jsem si, pane Alberte, pro ten len, co jste upředl, abych viděla, jakou vám mám přinést večeři.“

Baron, už tak dost nasupený a v prašpatném rozmaru, začal po těch slovech běsnit, zahrnul děvečku nejsprostšími urážkami, jakými se častují jen nevěstky, a vyhrožoval jí, jako by ani nebyl ve vězení, ale doma na svém zámku. Služka, kterou paní poučila, jak se má chovat, mu odpověděla se smíchem:

„Pane Alberte, nemáte na mou duši žádný důvod nadávat a vyhrožovat mně, posel přece nemůže za to, co vyřizuje. Moje paní si od vás přeje vědět, proč jste sem přišel a jestli o tom někdo ví. To mi musíte říci vedle toho předení. Jestli si myslíte, že se odsud dostanete, když nebudete příst a neřeknete mi, nač jsem se vás ptala, pak opravdu rozdáváte kopance do vzduchu a tlučete vodu v hmoždíři. Neste svůj osud trpělivě, nic jiného vám nezbyvá, a kdybyste chtěl dělat něco jiného, rozbijete si hlavu o zeď. Zkrátka a dobře, dostanete dnes jenom krajíc chleba a vodu, když nebudete příst a neřeknete, jestli někdo ví, proč jste sem přijel. Jestli nechcete umřít hladu, ukažte mi, co jste upředl, a kápněte božskou, jak to vlastně bylo. Ale jestli se vám nechce, nechte si to klidně pro sebe.“

Když viděla, že nemá žádnou přízi a nechce říci, nač se ho ptala, zavřela okénko. Ten večer nedostal baron ani chleba, ani víno. Přísloví správně říká: Kdo o hladu přenocuje, do rána se převaluje. A tak baron celou noc nezamhouřil oka.

Když zavřela barona ve věži, nařídila paní Barbora svým lidem, aby tajně a opatrně odvedli sluhy a koně pana Alberta i se zavazadly na odlehlé místo. Dostávali tam dobrou stravu a nechybělo jim nic než svoboda. Pak rozhlásila, že se pan Albert vrátil do Uher.

Ale vraťme se k českému rytíři. Když se dozvěděl, že jeden z jeho soupeřů odjel od dvora a zamířil do Čech, co chvíli si prohlížel kouzelný obrázek od Poláka, aby se přesvědčil, zda se barvy nezměnily. V oněch dvou třech dnech, kdy si Albert hleděl naklonit jeho manželku, ve chvílích, kdy s ní hovořil, byl obrázek žlutý, ale pak opět barevný jako předtím. Později se už barvy neměnily a Čech byl přesvědčen, že uherský baron dostal košem a odtáhl s nepořízenou, což ho velmi těšilo, protože pochopil, že se může spolehnout na ženinu počestnost. Ale úplně klidný nebyl a u srdce mu nebylo lehké, obával se, aby pan Vladislav, který dosud neodjel, neměl víc štěstí než jeho společník a nedokázal, co se nepodařilo jeho kamarádovi.

Uvězněný pan Albert, který minulý večer nejedl a v noci nespál, přemýšlel ráno dlouho a dlouho, do čeho se dostal, a nahlédl, že nevyjde ze žaláře, jestli se nepodřídí paní Barboře. Udělal proto z nouze ctnost a rozhodl se prozradit, jakou sázku on a jeho druh s rytířem uzavřeli, pak vzal vřetenou a pustil se do práce, aby si vydělal na živobytí. Nikdy v životě nepředl a niť byla brzy tenká, brzy tlustá a tak mizerné jakosti, že by se byl při pohledu na ni každý rozesmál. Celé dopoledne se lopotil s vřetenem a cívkou, a když bylo poledne, objevila se děvečka jako obvykle, otevřela špehýrku a zeptala se barona, je-li ochoten prozra-

dit, proč přijel do Čech, a kolik nitě upředl. Zahanbeně vyprávěl Uher děvečce všechno, na čem se smluvili s panem Oldřichem, a pak ukázal cívku s nití. Děvče mu řeklo se smíchem:

„Vidíte, jak vám to jde! Hlad žene vlky z lesa. Udělal jste dobře, že jste mi řekl, co a jak bylo, a že jste tak krásně předl. Z téhle nitě ušijeme košile pro vaši ženu, aspoň se nebude muset škrábat, až ji bude svrbět tělo.“

Pak dala baronovi chutnou snídani a odešla. Vrátila se k paní Barboře, ukázala jí nit a vyprávěla jí všechno o sázce mezi panem Oldřichem a oběma uherskými šlechtici. Paní Barboru sice trochu mrzelo, že jí manžel nastražil léčku, ale byla ráda, že to tak dopadlo a že se přesvědčil o její věrnosti. Rozhodla se, že mu prozatím nic nenapíše a počká, až přijede pan Vladislav a až také jeho potrestá za opovážlivé a ponižující mínění o ženách. Divila se, jak mohli být baroni tak drzí a domýšliví, že si troufali dát v sázku celý majetek, třebaže ji neznali a nevěděli, jaká je. Došla k názoru, že to jsou dva ztřeštěnci, kteří si o sobě myslí příliš mnoho.

Ale nechci se podrobně zabývat událostmi toho dne, což by byla dlouhá a možná nudná historie. Řeknu vám jenom, že se baron, chycený do klece, brzy naučil obstojně příst a při práci zapomínal na své neštěstí.

Zatím se pan Oldřich díval každý den na svůj obrázek, který byl stále pěkně barevný. Mnoho lidí si už nesčetněkrát všimlo, jak český rytíř co chvíli sahá do kapsy, vyndává malou krabičku, pozorně si prohlíží její obsah a zase ji dává zpátky. Často se ho ptali, co to tam má, ale rytíř nikdy nic neprozradil a nikdo netušil pravdu. A kdo také proboha myslil na taková kouzla? I král a královna byli zvědaví, nač se to český rytíř stále dívá, ale nezdálo se jim vhodné se na to vyptávat.

Uplynulo již víc než jeden a půl měsíce od chvíle, kdy pan Albert opustil dvůr, stal se nuceným obyvatelem hradu a znamenitou přadlenou. Když pan Vladislav viděl, že mu Albert proti všem úmluvám neposílá vzkaz ani zprávu o tom, jak dopadl, byl ve velkých rozpacích, co má dělat a co si o tom myslet. Pak ho napadlo, že jeho druh patrně šťastně dosáhl cíle, natrhal si kýžené plody a ponořil se do oceánu rozkoše, zapomněl, na čem se dohodli, a vůbec nemyslí na to, aby mu podal zprávu. Proto se rozhodl, že se také on vypraví na cestu a zkusí štěstí.

Neodkládal dlouho své rozhodnutí, připravil si všechno, co považoval za nutné, vsedl na koně, vzal s sebou dva sluhy a jel do Čech. Cestoval den co den, až dorazil k hradu, kde žila krásná a ctnostná paní. Ubytoval se ve stejném hostinci jako pan Albert, opatrně se na něj přeptával a dozvěděl se, že už dávno odjel. Velmi se tomu divil a nevěděl, jak si to vyložit. Napadlo ho všelicos, jen ne to, co se opravdu stalo. Vyzvídál, jaké má paní Barbora zvyky a způsoby, a dověděl se, co se v kraji veřejně a jednomyslně říkalo: že je to nevšedně přívětivá, rozumná, ušlechtilá a počestná žena.

Příští den šel pan Vladislav na hrad a vzkázal hradní paní, že přijel od dvora krále Matyáše a že by si přál ji navštívit a vzdát jí úctu. Pozvala ho dál a uvítala ho s úsměvem a líbeznou tváří. Mluvili o různých věcech, paní Barbora se chovala roztomile jako výtečná společnice a pan Vladislav se domníval, že se mu brzy podaří, za čím přijel. Ale napoprvé nechtěl dát srozumitelněji najevo svůj záměr, hovořil jen povšechně o tom, že měl cestu do Čech, a protože slyšel o její kráse, jemnosti, přívětivosti a duchaplnosti, nechtěl se prý vrátit, aniž ji spatřil, a že u ní nachází víc, než co tvrdila pověst. Pak se vrátil do hostince.

Po jeho odchodu si paní Barbora pomyslí, že pan Vladislav nesnědl mnoho vtipné kaše, a nesmírně se rozhněvala na oba Uhry, kteří se drze vydali na cestu jako řemeslní lupiči, aby poskvrnili její čest, připravili ji trvale o manželovu náklonnost a přivedli ji možná na pokraj smrti. Dala proto připravit jinou světnici sousedící s tou, kde pan Albert předl len, a když ji pan Vladislav opět navštívil, tvářila se velmi roztomile a dávala mu na srozuměnou, že k němu vzplanula láskou. A zanedlouho seděl už baron ve vězení a děvečka mu otvorem ve dveřích oznámila, že chce-li se uživit, musí se naučit navíjet nitě, a aby se podíval do kouta, že tam nejde hromadu přádkla a cívky.

„Koukejte navíjet nitě a nelelkovat,“ řekla mu.

Kdo by v té chvíli spatřil baronovu tvář, byl by si pomyslí, že se dívá na mramorovou sochu, a ne na živého člověka. Soptil a byl zlostí bez sebe. Ale když viděl, že mu nic jiného nezbyvá, začal druhý den navíjet.

Paní Barbora pustila na svobodu sluhy pana Alberta a spolu se sluhy pana Vladislava je zavedla k věžeňským jizbám, aby se podívali, jak si jejich páni vydělávají na život. Pak je poslala pryč i s koňmi a všemi zavazadly obou baronů. Manželovi dala po poslovi vědět, co udělala.

Český rytíř se šel po té radostné zprávě poklonit králi a královně a vyprávěl jim příhody obou uherských šlechticů, jak je znal od manželky. Král i královna se neobyčejně divili, velmi chválili rozvážnost paní Barbory a vyslovili se, že je to opravdu počestná, moudrá a vtipná žena. Když pan Oldřich žádal, aby byla uvedena ve skutek úmluva s oběma Maďary, svolal král radu a chtěl, aby mu každý řekl svůj názor. Rozhodli se, aby se králův kancléř odebral se dvěma poradci na hrad českého rytíře a ověřil si, jak se oba baroni chovali. Provedli svědomitě svůj úkol, vyslechli paní Barboru, děvečku, několik dalších sloužících a nakonec oba pány, které před několika dny umístila hradní paní v společné světnici, aby si předením a navíjením nitě vydělávali na chleba.

Kancléř sepsal protokol a vrátil se ke dvoru, kde potom král Matyáš, královna, významní baroni z celé říše a všichni poradci důkladně projednali záležitost obou Uhrů a českého rytíře. Vyskytly se různé názory, královna byla na straně paní Barbory a pana Oldřicha, a nakonec král rozhodl, aby všechen movitý a nemovi-

tý majetek obou baronů připadl provždy českému rytíři a jeho potomkům, aby oba zmínění šlechtici byli vypovězeni z Uher i z Čech, a kdyby se vrátili, aby je katův pacholek veřejně zmrskal.

Rozsudek nabyt platnosti a český rytíř dostal, co mu bylo přisouzeno. Mnoho dvořanů, zejména přátelé a příbuzní obou baronů, soudili, že trest je příliš krutý a přísný. Ale sázka byla docela jasná a všichni uznávali, že výrok je spravedlivý a bude propříště užitečnou výstrahou.

Král a královna vyslovili přání, aby statečná a počestná paní Barbora přišla ke dvoru, kde byla milostivě uvítána a všemi nesmírně obdivována. Královna ji přijala do služeb jako dvorní dámu, ustanovila jí značný plat a měla ji vždycky ráda. Pan Oldřich rozmnožil svůj majetek, těšil se králově přízni a žil ještě dlouho v klidu a míru se svou překrásnou manželkou. Nezapomněl na Poláka, který mu namaloval kouzelný obrázek, poslal mu mnoho peněz a jiné štědré dary.

Přeložil Adolf Felix

∞ GIOVANNI BATTISTA (GIAMBATTISTA) GIRALDI CINZIO

1504–1572

Přídomek Cinzio (Cynthius) přijal v mládí na počest milované ženy. Vystudoval ve Ferrare svobodná umění a lékařství a později zde přednášel filosofii a od roku 1541 rétoriku. Z pověření vévody Ercola II. d'Este vychovával jeho syna Alfonsa a vykonával úřad tajemníka. V roce 1536 debutoval sbírkou latinských veršů *Poematia* a v roce 1541 uvedl úspěšně na scénu senekovskou tragédii *Orbecche* (jméno hrdinky, perské princezny), jež měla nákupem hrůzných motivů uskutečnit skrze „bázeň“ a „soucit“ aristotelickou katarzi. Stejným záměrem bylo nesené i sedm dalších Giraldirho tragédií a „tragikomedii“ (z jedné z nich, *Epitie*, Shakespeare vytěžil *Vetu za vetu*), souborně vydaných pod titulem *Tragedie* v roce 1583. Pokusil se také o komedii (*Blažení*, 1549, Eudemoni) a pastorální, „satyrské“ drama (*Egle*, 1543–45). Zásady svého „aristotelismu“ rozvedl Giraldi Cinzio rovněž teoreticky, ve vlivných pojednáních o komediích a tragédiích, pastorálních hrách a rytířských eposech.

Roku 1562 opustil Ferraru a odešel učit nejprve na univerzitu v Mondoví a od roku 1566 na univerzitu v Turíně. Tehdy napsal soubor 112 novel, nazvaný *Gli ecatommiti* (1565, Hekatomythy, Sto příběhů). Rámcovou novelu tu tvoří vyprávění o společnosti mužů a žen, kteří prchají z Říma, pleněného vojsky Karla V. (1527), do Marseille. Cestou si vypravují příběhy, jejichž přísná morálka je signálem protireformačního obratu a jejichž ostentativní orientace na hrůzné motivy – podobně jako v tragédiích – ukazuje k baroku. Zařazujeme novelu, z níž Shakespeare načerpal – nejspíše přes francouzský překlad – námět pro svého *Othella* (napsán roku 1604, vydán roku 1622).

ZE STA PŘÍBĚHŮ (III, 7) (Gli ecatommiti)

MAUR A DESDEMONA

(Un capitano Moro piglia per mogliera una cittadina veneziana:
un suo alfieri l'accusa di adulterio al marito)

V BENÁTKÁCH ŽIL VELMI UDATNÝ MAUR,¹ TĚŠÍCÍ SE JAK PRO osobní odvahu, tak pro neobyčejný důvtip v umění válečném velké úctě městských vládců, kteří dovedou štedřeji než v kterékoli jiné republice odměňovat hrdinské skutky. Stalo se, že se do něho zamilovala ctnostná a neobyčejně

¹ Jméno Maurovo, Othello, i jména praporečnickovo, Jago, objevují se teprve u Shakespeara.

krásná žena jménem Desdemona, ani ne tak z ženské touhy, jako spíš z obdivu k jeho statečnosti. A Maur, oslněn jejím půvabem a ušlechtilostí, lásku opětoval. Amor jim byl nakloněn a dovedl je k oltáři, třebaže příbuzní nevěsty dělali, co mohli, aby ji provdali za jiného muže.

Dokud žili novomanželé v Benátkách, vládla mezi nimi naprostá shoda a mír. Nikdy nevznikla mezi nimi hádka a nepadlo hněvivé slovo. Tehdy se právě benátský pán usnesl vystřídát vojáky ležící posádkou na ostrově Kypru,² a vrchním velitelem oddílu, který měl odplout na ostrov, jmenovali Maura. Ten se sice radoval z prokázané pocty (neboť podobná hodnost se udílí jen urozeným, proslulým a spolehlivým mužům, kteří se mnohokrát vyznamenali), ale sklíčovalo ho pomyšlení na dlouhou, nepohodlnou cestu, protože se obával, že by mohla ublížit jeho ženě.

Desdemona neměla v světě jiné štěstí než Maura a byla velmi potěšena projevem důvěry, jehož se manželovi dostalo od mocné a vznešené republiky. Nemohla se proto dočkat chvíle, kdy se manžel s vojáky a v její společnosti vydá na cestu, aby splnil čestný úkol. Trápil ji však Maurův neklid, jehož příčinu neznala. Jednou při jídle mu řekla:

„Vláda města vám propůjčila čestnou hodnost. Nechápu, proč jste tak zasmušilý.“

Maur odpověděl Desdemoně:

„Radost z prokázané pocty mi kalí láska k tobě, protože vidím, že mám na vybranou jen dvě věci: buďto tě vezmu s sebou a vystavím tě všem nebezpečím cesty po moři, nebo tě nechám v Benátkách, abych tě ušetřil nepohodlí. První možnost je pro mne bolestná, neboť každá námaha, kterou bys musela přestát, mi působí zármutek. Druhá možnost, kdybych tě totiž nechal v Benátkách, by mě připravila o všechnu radost, protože opustím-li tě, ztratí pro mne život cenu.“

Po těch slovech pravila Desdemona:

„Můj choti, jakým myšlenkám jste to propadl? Proč se tím trápíte? Půjdu s vámi, kam se jen hnete, i kdybych měla proběhnout v košili ohněm, a ne pouze plout s vámi po moři na bezpečné a pohodlné lodi. I když nás cestou čekají nebezpečí a útrapy, chci je sdílet s vámi. Nevěřila bych, že mě opravdu milujete, kdybyste mě nechal v Benátkách a nevzal mě s sebou na moře, nebo kdybyste se domníval, že raději zůstanu tady v bezpečí, než abych se po vašem boku vydala vstříc nejistotě. Přeji si proto, abyste se chystal k cestě s radostí, k níž nás opravňuje vaše vysoká hodnost.“

Maur všecek potěšen pojal manželku kolem šíje, políbil ji a pravil:

„Kéž byste byla ke mně vždycky tak láskyplná, moje drahá choti.“

² Kypr, v rukou západní Evropy od roku 1191, kdy jej od Byzance násilím během třetí křížové výpravy odtrhl Richard Lví srdce, byl v držení Benátek od roku 1489 do roku 1570, kdy se ho zmocnili Turci.

Brzy potom se přichystal na cestu a vstoupil s manželkou, s vojenskou družinou a všemi zásobami na loď. Vítr se opřel do plachet a loď vyplula. Moře bylo zcela klidné a dorazili bezpečně na Kypr.

V Maurově družině byl praporečník velmi pohledný, ale povahy odpornější než kdokoli jiný na světě. Maur ho měl rád, protože neměl tušení o jeho špatných vlastnostech. Praporečník, třebaže byl velký bídák, dovedl zastírat úlisným chováním, líbivými slovy a příjemným zevnějškem špatnost skrývajíc se v jeho srdci, a tvářil se, jako by byl přinejmenším Hektor nebo Achilles. Také s tímhle pokrytcem přijela na Kypr manželka, hezká a počestná žena. Byla Italka, a proto si ji Maurova choť velice oblíbila a trávila v její společnosti většinu dne. Kromě toho byl v posádce setník, oblíbenec Maurův, který často docházel do jeho domu a sedal ke stolu s ním a jeho ženou. Desdemoně byla známa přízeň, kterou ho Maur zahrnoval, a proto se k němu chovala velmi vlídně. A Maur to rád viděl.

Praporečník se bláznivě zamiloval do Desdemony, zapomínaje na věrnost, kterou slíbil manželce, i na přátelství, úctu a vděčnost, jimiž byl povinen Maurovi. Přemýšlel stále jen o tom, jak nalézt cestu k uspokojení své touhy. Netroufal si vyznat svou lásku ženě ze strachu, že by ho Maur, kdyby se něco doslechl, okamžitě zabil. Snažil se proto různými drobnostmi dát ženě nenápadně najevo, že ji miluje, ale Desdemona žila jen pro Maura a vůbec se nestarala o praporečníka ani koho jiného. Všechno, co dělal, aby vzbudil její přízeň, nemělo větší výsledek, než kdyby nedělal vůbec nic. Pak mu napadlo, že ho snad Desdemona odmítá, protože je zamilovaná do setníka. Přemýšlel, jak by se ho zbavil, a nejen to: láska k Maurově ženě se změnila v krutou nenávist. Lámal si hlavu, jak zabít setníka a jak to zařídit, když už sám nemůže užívat lásky krásné ženy, aby z ní nic neměl ani Maur.

Hlavou mu táhly různé hanebné a zločinné myšlenky, a nakonec se rozhodl obvinít ji u manžela z cizoložství a přitom naznačit, že ji svedl setník. Byla mu ovšem známa neobyčejně vřelá láska, kterou Maur choval k manželce, i jeho přátelství k setníkovi, a nezapíral si, že neprovede-li svou lest s největší chytrostí, nepřesvědčí Maura ani o první, ani o druhé věci. Vyčkal proto vhodného času a vhodné příležitosti, aby se jeho ničemný záměr zdařil.

Netrvalo dlouho a setník, když jednoho dne konal stráž, utkal se se zbraní v ruce s jiným vojákem a zranil ho. Maur ho proto zbavil hodnosti. Desdemonu to velmi mrzelo a několikrát se snažila oba muže opět usmířit. Maur často vyprávěl zlotřilému praporečníku, jak mu žena kvůli setníkovi ustavičně domlouvá, a že mu nakonec bude muset odpustit. Zlomyslník v tom spatřoval vítanou zámlinku k uskutečnění nekalých záměrů, a pravil:

„Patrně má Desdemona nějaký důvod, aby si to přála?“

„Jaký?“ tázal se Maur.

„Nechci se vměšovat mezi muže a ženu,“ odpověděl praporečník. „Ale přijdete na to sám, budete-li dávat dobrý pozor.“

A neřekl už nic víc, třebaže na něj Maur naléhal. Jeho slova však zanechala v Maurově duši bolestný osten. Usilovně přemýšlel, co asi ta narážka znamenala, a byl velmi sklíčen.

Když se opět jednoho dne Desdemona snažila zmírnit manželův hněv k setníkovi a prosila ho, aby pro nepatrné provinění nezapomínal na mnoholetou věrnou službu a přátelství, tím spíš, že se zraněný voják a setník znovu smířili, dostal Maur zlost a odsekl:

„Je velmi podivné, Desdemono, že se o něj tak staráš. Není to ani tvůj bratr, ani příbuzný, aby ti tolik ležel na srdci.“

Žena odpověděla shovívavě a pokorně:

„Nechtěla jsem vzbudit váš hněv. Bylo mi jen líto, že jste ztratil věrného přítele, jakým setník podle vašich vlastních slov býval. Neprovedl nic tak hrozného, aby si od vás zasloužil tu velkou nenávisť. Vy Maurové jste příliš horkokrevní a každá maličkost vzbudí váš hněv a touhu po pomstě.“

Maur se rozzlobil ještě víc a zvolal:

„O tom se může snadno přesvědčit každý, kdo tomu nevěří. Za nejmenší urážku se dovedu pomstít co nejhrozněji.“

Ženu jeho slova velmi zarmoutila. Poznala, že se na ni manžel proti svému zvyku zlobí, a odpověděla mírně:

„Řekla jsem to jen v dobrém úmyslu. Ale abyste se už na mě nezlobil, nezmíním se už o tom ani slovem.“

Když se Desdemona znovu přimlouvala za setníka, napadlo Maurovi, že mu patrně praporečník chtěl svou poznámkou naznačit, že se jeho žena do setníka zamilovala. Šel zachmuřen za ničemou a snažil se ho přimět, aby se vyjádřil srozumitelněji. Praporečník, aby co nejvíc ublížil nebohé ženě, se zpočátku stavěl, jako by nechtěl prozradit nic, co by jeho velitele mrzelo, a teprve po chvíli, jako by pohnut opětovnými prosbami Maurovými, pravil:

„Přiznám se, že je mi to nekonečně líto, ale musím vám sdělit něco, co vám způsobí velkou bolest. Ale protože si to přejete a protože také ohled na vaši čest, neboť jste mým pánem, mě nutí, abych vám nic nesmlčel, splním nyní jak vaše přání, tak svou povinnost. Vězte tedy: Vaši manželku hněte, že se na setníka hněváte, především proto, že tak přišla o chvilky rozkoše, kterou spolu užívali, když ještě docházel do vašeho domu. Vaše tmavá pleť ji už omrzela.“

Tato slova hluboce zranila Maurovo srdce. Ale aby se dověděl další podrobnosti (protože podezření, jež se už dříve zahrnulo v jeho duši, ho utvrdilo ve víře, že praporečník mluví pravdu), prohodil zvyška:

„Nevím, co mi brání, abych ti dal vyříznout drzý jazyk, kterým se osměluješ ostouzet mou manželku.“

„Nečekal jsem, veliteli,“ odpověděl praporečník, „že se mi takhle odměníte za přátelskou službu. Ale protože jsem už zašel tak daleko, věren své povinnosti a z ohledu na vaši čest, opakuji, že tomu je tak, jak jste slyšel. A jestli vás žena předstíranou láskou tak zaslepila, že jste neviděl, co jste měl vidět, není to důvod, abych vám zatajil pravdu. Řekl mi to sám setník, protože se mu jeho blaženost nezdála úplná, dokud se s ní někomu nesvěří. Kdybych se nebyl bál vašeho hněvu, byl bych ho po tom přiznání na místě zabil a potrestal ho tím tak, jak si zasluhuje. Říkám to nyní vám, protože se to týká vás víc než kohokoli jiného. A vy mi takhle oplácíte! Měl jsem raději mlčet a vyhnout se nebezpečí, že si vysloužím vaši nemilost.“

Zoufalý Maur nato pravil:

„Nespatřím-li na vlastní oči to, co mi tu tvrdíš, běda tobě! Bylo by pro tebe lépe, kdyby ses byl narodil jako němý,“

„Důkaz by byl snazší v době, kdy chodil do vašeho domu,“ namítl darebák. „Teď když jste ho vyhnal ne proto, zač si to zasluhoval, nýbrž z příčiny mnohem malichernější, bude to mnohem obtížnější. Věřím sice, že s ním Desdemona hřeší, kdykoliv jí k tomu dáte příležitost, ale jistě to dělá teď, když se na setníka hněváte, mnohem opatrněji než dřív. Přesto doufám, že se mi podaří dokázat vám, čemu se zdráháte věřit.“

S těmi slovy se rozešli. Nebohý Maur, jakoby zasažen nejostřejším šípem, šel domů a čekal na den, kdy mu praporečník podá důkaz, který ho učiní nadosmrti nešťastným. Bídnému praporečníkovi pak působila nemenší starost Desdemona bezúhonnost, o které byl přesvědčen. Zdálo se mu, že sotva najde způsob, jak přesvědčit Maura o pravdivosti toho, co mu lživě namluvil.

Po dlouhém přemýšlení se v hlavě zlotřilcovi zrodila nová proradnost. Maurova žena navštěvovala, jak už jsme řekli, velmi často praporečnickovu manželku v jejím domě a sedala s ní velkou část dne. Praporečník věděl, že s sebou někdy nosí jemný kapesník s arabskými krajkami, vyšíváný podle maurského způsobu, který jí daroval Maur a který se jí i Maurovi velmi líbil. Usmyslil si, že jí šátek vezme a použije ho k svým pletichám. Měl tříletou dcerku, kterou Desdemona něžně milovala, a jednoho dne, když opět nebohá žena přišla do jeho domu, vzal dcerku do náručí a podal ji Desdemoně, jež ji přitiskla k hrudi. Přitom jí podvodník, který měl velmi obratné prsty, uzmul od pasu šátek tak nenápadně, že si toho vůbec nevšimla. Pak se s veselou tváří vzdálil.

Desdemona se vrátila domů, nemajíc o ničem tušení. Myslíla na jiné věci a nevšimla si ztráty kapesníku. Po několika dnech, kdy jej marně hledala, dostala však strach, aby se jí Maur na něj nezeptal, jak to občas dělával.

Zlomyslný praporečník počkal několik dní, pak šel navštívit setníka a obratně zastrčil kapesník do postele pod polštář. Setník si toho všiml až příští den, když vstával z lůžka a šlápl na šátek, který spadl na zem. Věděl, že patří Desdemone, a nedovedl si vysvětlit, jak se dostal do jeho bytu. Rozhodl se, že jí ho vrátí. Čekal, až Maur nebude doma, šel k zadní brance a zaklepal. Osud, který jako by se byl spiknul s praporečníkem k záhubě nešťastné ženy, tomu chtěl, že se právě v té chvíli Maur vrátil domů. Zaslechl, že někdo klepe, vyhlédl z okna a zvolal zlostně:

„Kdo to tluče na dveře!“

Když setník zaslechl Maurův hlas, bál se, aby nesešel dolů a nepotrestal ho. Neodpověděl a dal se na útěk. Maur seběhl se schodů, otevřel dveře, vyšel na ulici, ale nikoho nespatriil. Vrátil se velmi podrážděn domů a ptal se ženy, kdo to klepal. Žena odpověděla podle pravdy, že neví.

„Zdálo se mi, že to byl setník,“ prohodil Maur.

„Nevím, jestli to byl on nebo někdo jiný,“ odpověděla manželka.

Maur, třebaže bez sebe zlostí, potlačil hněv. Chtěl se dříve, než cokoli podnikne, poradit s praporečníkem. Okamžitě ho vyhledal a vyprávěl mu, co se stalo. Žádal ho, aby se snažil o té věci od setníka vyzvědět, co jen mohl. Praporečník z toho měl radost a slíbil mu vyhovět. Zastavil setníka jednoho dne, když si byl jist, že Maur zdálky přihlíží jejich rozhovoru. Mluvil o docela něčem jiném, schválně se hlučně smál a kýváním hlavou a různými posunky dával najevo velké překvapení, jako by byl právě vyslechl nevímjaké neuvěřitelné novinky.

Jakmile se rozešli, spěchal Maur k praporečníkovi a vyptával se, co mu setník říkal. Ničema se dal dlouho prosit a konečně pravil:

„Nic přede mnou neskrýval. Vyprávěl mi, jak líhal s vaší ženou, kdykoliv jste odešel z domu a dal mu příležitost, a že mu na poslední schůzce věnovala kapesník, váš svatební dárek.“

Maur poděkoval praporečníkovi. Pomyslel si, že nespatrii-li u své ženy ten šátek, bude to důkaz, že praporečník mluvil pravdu. Jednou po obědě začal se ženou hovořit o různých věcech a ptal se jí také na kapesník. Nešťastnice, jež se té otázky nesmírně obávala, celá zrudla v tváři. Aby zastřela ruměncem, jehož si Maur dobře všiml, běžela k truhle a předstírala, že ho hledá. Hledala dlouho a pak řekla:

„Nevím, čím to je, ale nemohu ho nalézt. Nemáte ho snad vy?“

„Kdybych ho měl,“ odpověděl, „neptal bych se tě na něj. Snad ho najdeš jindy.“

Odešel a začal přemýšlet, jak to zařídit, aby Desdemona i setník zemřeli, aniž by na něm ulpěla vina za jejich smrt. Přemýšlel o tom dnem i nocí, takže si jeho manželka všimla, že už k ní není takový, jako býval dříve. Často se ho ptala:

„Co je vám, že jste tak podrážděn? Býval jste nejveselejší muž na světě, teď jste nejmrzutější.“

Maur uváděl různé příčiny, ale Desdemona jim nevěřila, věděla, že žádným skutkem nemohla Maura popudit, a domnívala se, že se mu snad už omrzela její věrná láska. Řekla jednou ženě praporečnickově:

„Nevím, co si mám o svém muži myslet. Dřív ke mně překypoval láskou, a teď, v několika posledních dnech, je jako proměněný. Bojím se, abych se právě já nestala výstrahou mladým dívkám, že se nemají vdávat proti vůli příbuzných, a ponaučením pro mladé Italky, aby se nevázaly k muži, kterého od nás dělí příroda, nebesa i způsob života. Prosím vás, abyste mně pomohla, jestliže od něho uslyšíte něco, co by se mě týkalo.“

A říkala to vše s hořkým pláčem. Praporečnickova žena všechno věděla (neboť praporečník chtěl, aby mu pomáhala sprovodit Desdemonu ze světa), ale nikdy s tím neprojevila souhlas. Ale bála se muže a neodvažovala se nic prozradit. Řekla jenom:

„Hleďte, abyste nevzbudila manželovo podezření, a snažte se mu, jak jen dovedete, dokázat lásku a věrnost.“

„Snažím se o to,“ odpověděla Desdemona, „ale bez výsledku.“

Maur zatím toužil po dalších důkazech toho, co se nechtěl dovědět. Žádal praporečníka, aby to nějak zařídil a usvědčil setníka, že vskutku má ten šátek.

Ničema věděl, že to nebude snadné, ale přesto slíbil, že se všemožně vynasnaží splnit toto přání. Setník měl hospodyni, která dovedla velmi krásně vyšívat. Když spatřila kapesník, patřící Maurově manželce, chtěla si udělat podobný, dřív než ho setník vrátí. Při práci, jak si praporečník všiml, sedávala u okna, takže ji mohl spatřit každý, kdo šel okolo. Sem zavedl praporečník Maura a všechno mu ukázal. Ten byl nyní pevně přesvědčen, že jeho žena, ve skutečnosti velmi počestná, je cizoložnice. Domluvil se s praporečníkem, že zabijí ženu i setníka, a slíboval, že mu bude do smrti vděčný. Ten odmítal a tvrdil, že by to byl čin velice hanebný a kromě toho nebezpečný, protože prý setník je stejně opatrný jako udatný. Teprve po dlouhých prosbách, a když mu Maur dal mnoho peněz, přiměl ho ke slibu, že se o to pokusí.

Když setník jednou pozdě večer vycházel z domu kurtizány, u níž hledal potěšení, přistoupil k němu ve tmě praporečník s mečem v ruce a sekl ho do nohy, aby ho povalil na zem. Protal mu pravé stehno a setník se skácel. Vrah se na něj vrhl, aby ho ubodal k smrti. Avšak setník, statečný a v krvavých bojích ostřílený muž, tasil meč, vzchopil se k obraně, třebaže raněn, a začal hlasitě volat:

„Pomoc, vražda!“

Když praporečník zaslechl, že se přibližují lidé, většinou vojáci bydlící v sousedství, dal se na útěk, aby ho nedopadli při činu. Pak se obrátil a předstíral, že také on běží za tím hlasem, volajícím o pomoc. Vmísil se mezi ostatní, spatřil zmrzačenou nohu a pomyslně si, že i když setník není mrtev, jistě na tu ránu

zemře. Třebaže měl v duchu radost, dával najevo nejhlubší soucit, jako by byl setník jeho vlastní bratr.

Ráno se zpráva o potyčce rozšířila po celém městě a donesla se též k sluchu Desdemoninu. Jako soucitná žena projevovala nad bezbožným činem velkou lítost netušíc, jak si tím škodí. Maur si o tom pomyslel to nejhorší. Vyhledal praporečnicka a řekl mu:

„Víš, že ta má hloupá žena je z té setníkovy nehody celá pryč a div neblázní?“

„Co jiného jste čekali?“ odpověděl lotr. „Víte přece, jak v duši smýšlí.“

„V duši?“ vykřikl Maur. „Vyženu jí duši z těla. Nepovažoval bych se za muže, kdybych té zrádkyni nepomohl na onen svět.“

Radili se, zda zabít Desdemonu jedem nebo dýkou. Neshodli se však na tom ani na onom a nakonec řekl praporečnick:

„Napadá mi, jak byste mohl vykonat svou pomstu a nevzbudit přitom podezření. Dům, kde bydlíte, je velmi starý a v stropě vaší ložnice je několik trhlin. Zabijeme Desdemonu punčochou naplněnou pískem. Zemře bez jakýchkoli stop po úderu. Pak zboříme část stropu a zlomíme mrtvé vaz, aby vznikl dojem, že ji zabil padající trám. Nikdo na světě vás nebude mít v podezření a každý uvěří, že smrt zavinila nešťastná náhoda.“

Maurovi se zamlouvala tato krutá rada. Vyčkal doby, která se mu zdála vhodná, a když se jednou večer odebral s manželkou na lůžko, ukryl se praporečnick v sousedním pokojíku. Tam pak podle smlouveného plánu zašramotil a Maur, který to zaslechl, se zeptal ženy:

„Slyšelas ten šramot?“

„Vstaň a jdi se podívat, co to bylo,“ dodal Maur.

Nebohá Desdemona vstala, a když se blížila ke komoře, vystoupil odtud praporečnick, velmi silný a mrštný a zasadil jí připravenou punčochou prudkou ránu do krku. Žena upadla bez dechu k zemi. Slabým hlasem, jehož byla schopna, volala Maura, aby jí šel na pomoc. Ten vyskočil z postele a obořil se na ni:

„Hanebnice, tady máš trest za svou proradnost! Tak se jedná se ženami, které předstírají manželům lásku a zatím jim nasazují parohy.“

Žena cítila, že se blíží její konec, neboť jí praporečnick zasadil druhou ránu, a volala přidušeným hlasem za svědka své věrnosti boží spravedlnost, když lidská spravedlnost selhala. A dovolávajíc se boží pomoci zemřela pod třetí ranou surového praporečnicka. Spolu s Maurem ji pak položili na lůžko, rozbili jí hlavu, a jak dříve smluvili, shodili část stropu. Maur začal volat o pomoc, že se boří dům. Na jeho pokřik se seběhli sousedé a našli na loži mrtvou Desdemonu pod zříceným trámem. Všichni ženu litovali, protože znali její bezúhonný život.

Příští den byla Desdemona pochována za velké bolesti všech obyvatel města. Bůh, který vidí do lidských srdcí, však nedopustil, aby tak hrozný zločin zůstal

bez zaslouženého trestu. Maur, kterého Desdemona milovala víc než samu sebe, uvědomil si její ztrátu a tak silně po ní zatoužil, že chodil jako bez duše a hledal ji ve všech koutech domu. Říkal si, že to byl praporečník, který zavinil, že spolu s milovanou ženou ztratil všechnu životní radost i sám sebe, a zlotřilec se mu tak zprotivil, že se na něj nemohl ani podívat. A kdyby se nebyl bál nepodplatné spravedlnosti benátských vládců, byl by ho před očima všech zabil. Protože to však nemohl udělat, aby sám sebe nezapomněl, odňal mu prapor a vyloučil ho ze své družiny. Mezi oběma muži vzniklo tak zapřísáhlé nepřátelství, jaké si jen lze představit.

Praporečník, nejhorší ze všech bídačů, neměl jiné myšlenky, než jak uškodit Maurovi. Vyhledal proto setníka, který se vyléčil ze zranění a chodil s dřevěnou nohou namísto té, kterou mu uřízli, a řekl mu:

„Přišel čas, kdy se můžeš pomstít za uříznutou nohu. Odjedeš-li se mnou do Benátek, povím ti, kdo to všechno zavinil. Tady si to z různých důvodů netroufám vyradit. Ale v Benátkách to dosvědčím před soudem.“

Setník, kterému bylo tak krutě ublíženo, aniž věděl proč, poděkoval praporečníkovi a odjel s ním do Benátek. Tam mu praporečník vyjevil, že to byl Maur, který byl příčinou jeho neštěstí, protože se mu v hlavě zrodila domněnka, že spal s Desdemonou. Z téhož důvodu zabil i svou manželku a tvrdil, že ji zahubil spadlý strop.

Setník podal na Maura žalobu k městské vládě jak pro ztracenou nohu, tak pro zavraždění Desdemony a jako svědka uvedl praporečníka, který potvrdil, že obě nařčení jsou pravdivá. Maur prý se mu se vším svěřoval, chtěl na něm, aby provedl oba ty zločiny, a když pak ze zuřivé žárlivosti, která ho posedla, ženu zabil, vylíčil mu, jak strašným způsobem to provedl.

Když benátská vláda slyšela o ukrutnosti, s níž barbar jednal proti benátské občance, přikázali, aby byl Maur na Kypru zajat a dopraven do Benátek. Několikrát ho dali mučtit, aby zjistili pravdu. Ale Maur silnou vůlí odolal všem mukám a tak zatvrzele všechno zapíral, že se nic nevyšetřilo. Houževnatost ho sice zachránila před trestem smrti, ale po několikadenním věznění byl odsouzen k trvalému vyhnanství. A tam ho posléze Desdemonini příbuzní zabili, jak si zasluhoval.

Praporečník se vrátil do svého rodného města. Zůstal stejný, jako vždy býval. Obvinil jednoho ze svých druhů, že se ho snažil najmout k zavraždění jednoho ze svých nepřátel, šlechtice. Muž byl zatčen a mučen. A jelikož tvrdil, že byl křivě nařčen, byl také praporečník podroben mučení, aby přiznal pravdu. Zkouška byla tak krutá, že se mu cosi zlomilo v těle, a když pak byl odveden domů, bídě zemřel.

Tak pomstil Bůh smrt nevinné Desdemony. Po praporečnickově smrti vypověděla jeho manželka, která byla do všeho zasvěcena, podle pravdy, jak se vše událo. A tak jsem to vyprávěl i já.

Přeložil Adolf Felix

∞ ANTON FRANCESCO GRAZZINI (LASCA)

1503–1584

Florentán, povoláním lékárník. Roku 1582 založil s Leonardem Salviatim Accademia degli Umidi (Akademii Vlhkých, od roku 1583 přejmenována na Accademia fiorentina, později Accademia della Crusca) a jako její člen přijal rybí jméno Lasca (cejn). Psal satiricky zaměřené verše v protiklasickém a protihumanistickém duchu (sonety, kapitoly, kanzony, madrigaly) a pořádal soubory burleskních básníků (Burchiella, Berniho aj.). Sám se pokusil o burleskní epos ve skladbě v oktávách *Válka skřetů* (La guerra dei mostri, posmrtně 1584). V letech 1540–50 napsal také řadu veseloher, v nichž vycházel zejména z domácí tradice (z Ariosta, Aretina a Machiavelliho); souborně vyšly ve svazku *Commedie* v roce 1582.

V souboru 21 novel *Večere* (Le Cene, posmrtně 1756) si po tři karnevalové večery vypráví příběhy společnost mladých mužů a žen. Vedle příběhů tragických, milostných a dobrodružných se tu referuje hlavně o taškařinách.

Z VEČERÍ (II, 4) (Le Cene)

TRAMPOTY ZAMILOVANÉHO ČEPIČÁŘE¹

(Lo Scheggia, il Pillucca ed il Monaco danno a credere a Gian Simone berrettajo di dargli per forza andar dietro la sua innamorata)

JAK JSTE UŽ SLYŠELI, BYLI SCHEGGIA A PILUCCA² MAZANÍ A OB-
ratní braši, milovali veselý život a byli zdatnými mistry svého umění. Prvý byl zlatník a druhý sochař. A třebaže nevynikali bohatstvím, srdečně nenáviděli namáhavou práci, byli vždycky v dobré náladě, ničím si nelámali hlavu a vedli bezstarostný život.

Kamarádili s jistým Gianem Simonem, zámožným čepičářem, který však rozumu mnoho nepobral. Měl dílnu na rohu ulice de' Pecori, kde se scházival s přáteli, zejména v zimě. Scheggia a Pilucca tam nezřídka trávili čas hrou v dámu a taroky. Při zábavě se vypila sem tam nějaká lahev. Scheggia měl hbitý jazyk, dovedl si vymýšlet vtipné příhody a často vyprávěl různé historky o démonech a kouzlech, kterým posluchači naslouchali se zalíbením a údivem.

Gian Simone byl tehdy zamilován do neobyčejně hezké vdovy ze sousedství. A protože byla z dobré rodiny, počestná a dosti bohatá, neměl u ní čepičář štěs-

¹ Podobný námět zpracoval ve svém souboru už Masuccio Salernitano (XX).

² Scheggia, Pilucca a Monaco se objevují ještě ve dvou dalších novelách *Večeri*.

tí. Když už si nevěděl jiné rady, napadlo ho, že by mu snad k úspěchu v lásce mohla dopomoci kouzla, když všechno ostatní selhalo. Zavolal si jednoho dne Scheggiu, k němuž měl velkou důvěru, vyjevil mu své tužby a žádal ho o radu a pomoc. Ale dříve mu Scheggia musel přísahat, že nikomu nic neprozradí. Scheggia slíbil, že mu ve všem rád vyhoví, ale že se v té věci musí obrátit na Pilukku, jehož přítel zvaný Zoroastro³ dovede přimět dábly, aby dělali, co on si přeje. Gian Simone odpověděl, že se vším souhlasí, a pozval je příští den na večeři do svého bytu, aby si pohovořili a smluvili se, co podniknou v čepičářově milostné záležitosti.

Jakmile se rozradostněný Scheggia rozloučil, vyhledal Pilukku a všechno mu vyprávěl. Měli z toho oba velkou švandu a doufali, že jim to kromě zábavy vynese i slušný výdělek. Smluvili se, co a jak provedou, a pak šli oba po svých.

Nazítří (bylo to v den Všech svatých) šli záhy večer do Simonovy dílny. Zanedlouho je zavedl čepičář do svého domu, kde dal přichystat znamenitou večeři. Když dojedli ovoce a přítomné ženy šly spát, začalo se hovořit o Simonovi a jeho lásce. Scheggia žádal Pilukku, aby byl tak laskav a poprosil Zoroastra, aby svými kouzly dopomohl Simonovi k získání náklonnosti milované ženy, kteroužto službu už prokázal mnoha jiným řádným mužům. Pilucca slíbil, že učiní, co bude v jeho silách, a že jim dá zítra odpověď. Doufá prý, že určitě přinese dobré zprávy. Pak se oba rozloučili. Čepičář byl v sedmém nebi a už se ani nemohl dočkat, až sevře v náruči svou vdovičku.

Oba kamarádi si umluvili, co a jak provedou, a šli spát. Ráno vyhledali přítele Zoroastra a prozradili mu, co mají za lubem. Zoroastrovi se ta věc zamlouvala, protože si liboval v podobných intrikách, a společně pak vymýšleli různé způsoby, jak si z čepičáře vystřelit. Dohodli se, že Pilucca půjde za Simonem a řekne mu, že kouzelník je ochoten splnit jeho přání, ale že chce jako zálohu dvacet pět florentských dukátů. Pak se rozloučili se Zoroastrem a Pilucca šel do dílny vyřídit čepičáři čarodějův vzkaz. Tomu připadalo divné, že má platit napřed. Nerozhodl se hned, ale pozval Pilukku, aby přišel se Scheggiu k němu na oběd, a pak že mu dá odpověď, protože nechtěl udělat nic, dokud se neporadí se zlatníkem. Pilucca byl potěšen, šel za Scheggiu, který na něj čekal v kostele Santa Reparata, a všechno mu vyprávěl. Také Scheggia byl spokojen s výsledkem.

Šli na procházku a v poledne se vypravili do Simonova domu ve Fiesolské ulici. Jakmile je čepičář spatřil, šel jim naproti, vzal je za ruku a zavedl je do jídelny. Najedli se, pak dlouho rozprávěli o kouzlech a čarodějníkovi, ale Gian Simone neměl mnoho chuti dát Zoroastrovi těch dvacet pět dukátů, tím spíš, že je měl

3 Jméno je příznačné: Zoroastro (Zarathuštra), perský náboženský reformátor ze 7. stol. př. Kr., žil v kulturním povědomí jako velký mág. V dobové literatuře se lze dočíst, že to byla přezdívka jistého Tommasa Masiniho da Peretola.

vysázet předem. Scheggia ujišťoval, že kouzelník jistě docílí, aby vdova bez něho nemohla žít, a nakonec čepičář souhlasil, ale s podmínkou, že než zaplatí, předvede mu Zoroastro nějaký důkaz svého umění, aby si byl jist, že se do něj žena opravdu zamiluje.

„Víte přece,“ řekl Scheggia, „že je to poctivý člověk. Ukáže vám něco, co vás ohromí a nadobro přesvědčí. Ale řekněte, už jste si rozmyslil, kde se s ní chcete poprvé sejít?“

„Ještě ne,“ odpověděl Gian Simone.

„Bude nejlépe,“ mínil Scheggia, „když vám ji napoprvé přičaruje nabou do postele. Zamiluje se do vás tak, že nebude mít pro nikoho jiného oči, a samou láskou roztaje jak sůl ve vodě. A bude za vámi běhat jako ovečka za posoleným chlebem.“

„Tys na to kápl,“ prohodil Gian Simone. „Nic lepšího nemůže udělat. Tak to bude nejlepší. Ale než zaplatím, chci mít záruku. Ne proto, že bych nevěřil vám nebo jemu, ale abych dokázal, že nejsem žádný jelimánek, že jsem chlap, a ne třtina a že chci mít ve všem jistotu. Kouzelník si mě bude víc vážit.“

„Máte docela pravdu,“ připustil Scheggia a smluvili se, že se sejdou v neděli před večerem v kostele Santa Maria Novella. S tím se rozloučili. Gian Simone šel vesele do dílny a oba kamarádi za Zoroastrem.

Čarodějník byl muž velmi zvláštního a záhadného vzhledu, mezi šestačtyřiceti a padesáti lety, vysoký, urostlý, olivové pleti, výrazné tváře a smělých očí, s dlouhým, černým, rozčuchaným vousem, který mu spadl skoro na prsa. Zabýval se alchymií a od mládí pěstoval černokněžnické umění. Měl doma pečetní vosk, knihy, amulety, muří nohy, křivule, skleněné koule a různé pícky, kde vařil a destiloval byliny, hlínu, kovy, kamení a dříví. Přechovával také kouzelný papír, oči rysa, pěnu pomínutého psa, kostru létající ryby, kosti mrtvých, oprátky po oběšencích, dýky a meče, kterými byli zabiti lidé, klíční kost a nůž krále Šalamouna, různé byliny a semena, jednotlivé měsíční fáze pod různými souhvězdími a tisíc jiných třepek, které naháněly hlupákům strach. Vyznal se v astrologii, fyzice, chiromantii a mnoha jiných exotických vědách. Velmi věřil na čarodějnice, ale nejraději citoval duchy.⁴ Ale ještě nikdy se mu nepodařilo nic, co by se vymykalo přírodním zákonům, třebaže dovedl sáhodlouze vykládat o svém umění a dělal, co mohl, aby mu lidé věřili. Neměl rodiče, byl dosti zámožný a většinou žil sám, protože žádný sluha k němu ze samého strachu nechtěl do služby. Zoroastro z toho měl velkou radost. Stýkal se jen málo s lidmi, chodil zúmyslně s rozčucha-

4 Zoroastrova charakteristika připomíná, že 16. století bylo zlatým věkem magie a astrologie. Na vyšší úrovni je inicioval hermetický obraz živého univerza, hovořící k nám symboly a analogiemi, jež předložili Marsilio Ficino a Pico della Mirandola a který rozvíjeli například Girolamo Cardano, Giambattista della Porta či Giordano Bruno. V pokleslé podobě tento trend mohou ilustrovat početní alchymisté, nekromanti, chiromanti, astrologové a „kouzelníci“ Zoroastrova typu.

nou bradou, nikdy se nečesal a byl věčně špinavý a urosaný. Lidé ho považovali za velkého mudrce a čaroděje. Scheggia a Pilucca s ním byli velmi zadobře, znali na něm každý chlup a věděli, co je zač.

Šli k němu a vyprávěli mu, na čem se shodli se Simonem, i o těch pětadvaceti dukátech, které měl vyklopit jako zálohu s podmínkou, že spatří nějaké kouzlo, aby si mohl být jist, že se podnik podaří, a všechno ostatní, o čem se Simonem hovořili. Zoroastro byl nadmíru mazaný. Dlouho rozmlouvali o Simonově lásce, o různých kouzlech, kterými ho chtěli přesvědčit, a nakonec se smluvili, co budou dělat. Zoroastro slíbil, že je bude čekat v neděli večer a že si všechno přichystá. Oba kumpáni se těšili, že se budou mít několik dní nebo týdnů dobře na Simonovy útraty a čekali, až se přiblíží smluvený den.

Gian Simone vídal každé ráno svou boubelatou, kvetoucí vdovičku, celý den se rozplýval láskou jako sníh na slunci a nemohl se dočkat, až se s ní pomiluje. Často si v duchu říkal:

„Ty upejpává potvůrko, ani jednou ses na mě přívětivě nepodívala od té doby, co jsem se do tebe zamiloval. Ale co nevidět toho budeš trpce litovat. O to se už postarám. Jestli se ti jednou dostanu na kobytku, na mou duši, že na to do smrti nezapomeneš.“

A kdykoli viděl Scheggiu nebo Pilukku, ustavičně jim připomínal, aby nezapomněli na jeho záležitost.

Konečně přišla neděle. Gian Simone, jen odložil lžici, spěchal do kostela Santa Maria Novella, vyslechl si odpolední mši, večerní hodinku a chvalozpěvy. Když vycházel z kostela, setkal se ve dveřích s našimi dvěma přáteli. Bylo to krátce před setměním. Popřál jim dobrého večera a řekl:

„Už jsem měl strach. Jdete pozdě.“

„Není tak pozdě,“ řekl Pilucca. „Máme ještě dobré půl hodinky čas.“

Chvíli se tam procházeli, a když se začalo smrákat, šli za čarodějem do jeho domu. Zaklepali dvakrát na dveře, Zoroastro zatáhl za provaz a zvedl závoru. Čekal na ně nahoře na schodech se svícnem v ruce. Posvítil jim a s veselou tváří je uvítal. Šli nahoru do světnice, usedli ke stolu a začali hovořit o různých příbězích, kde vystupovali čerti a duchové. Nakonec se Pilucca obrátil k Zoroastrovi a řekl mu:

„Tohle je ten zamilovaný kocour, o kterém jsem vám vyprávěl. Přišel, aby viděl nějakou ukázkou vašeho umění, a pak se zařídí podle naší rady.“

Zoroastro vbodl své strašlivé oči do Simonovy tváře, zahleděl se na něj tak pronikavě, že se ten dobrý muž až zachvěl, a pravil:

„Budiž, jsem ochoten mu vyhovět jedině kvůli vám. Pro nikoho jiného bych to neudělal. Ale jste dobří kamarádi a opravdu vám nemohu a ani neumím odepřít nic, co je v mých silách.“

Řekl, že se co nevidět vrátí, a nechal je v síni samotné. Šel do vedlejšího pokoje, oblékl si bělostnou řízu, která mu sahala až na paty, a kolem pasu si ovázal červenou šňůru. Na hlavu si posadil čepici, pomalovanou ze všech stran hady, tak výstižně zobrazenými, že vypadali jako živí, do levé ruky vzal mramorovou nádobku a do pravé mycí houbu, přivázanou k lidské holenní kosti. Při jeho příchodu oba kamarádi stěží potlačili veselost a smích, kdežto Gian Simone se polekal a vyděsil a začal už litovat, že sem vůbec chodil.

Zoroastro položil nádobu a houbu na zem, vyzval je, aby se nebáli **ničeho**, co uslyší a uvidí, a aby nemyslili ani na Boha, ani na svaté. Pak vyndal ze záhradčí knížku a začal cosi tiše bruchet, jako by četl bůhvíjaké vzácné a **hluboké** moudrosti. Klekl si na zem, každou chvíli políbil podlahu nebo se zadíval k obloze. Čaroval tak asi čtvrt hodiny, pak otevřel nádobku, v níž byl jakýsi výtažek per-nambukového dřeva, namočil v něm houbu a řekl nahlás:

„Touto dračí krví kreslím kolem tebe Plutonův kruh.“

Namaloval široký kruh, který zabíral dvě třetiny podlahy, klekl si uprostřed, třikrát políbil zemi, a pak vyzval hosty, aby řekli, co si přejí vidět. Pilucca se obrátil k Simonovi, který se třásl jako osika, a zeptal se ho, jaký důkaz by nejraději spatřil. Gian Simone se podíval na Scheggia a řekl, že to nechá na něm a na Pilukkovi. Uvažovali tedy o různých důkazech, ale nic se jim nezamlouvalo, jeden jim připadal nicotný, jiný opět příliš složitý, nebezpečný nebo příčící se víře, takže se nemohli rozhodnout. Nakonec jim navrhl Zoroastro téměř se smíchem:

„Ukážu vám tedy něco velmi zábavného a komického, a přece to bude přesvědčivou ukázkou mého umění. Vidím v této chvíli našeho společného přítele Monaka; stojí teď právě na nároží Starého trhu, má na nohou sandály a na sobě plášť s kapucí. Svými kouzly způsobím, že se za okamžik objeví tady v tom kruhu.“

Scheggia i Pilucca souhlasili a také Gianu Simonovi se návrh zamlouval. Odpověděl, že to velmi uvítá, protože Monaco je jeho soused.

Tenhle Monaco byl dohazovač, zapsaný v hedvábnickém cechu, ale provozoval nejrozmanitější zaměstnání. Dohazoval sňatky, přivydělával si jako výběrčí nájemného, kšeftoval kde s čím, a když se naskytla příležitost, neštítel se ani půjčovat na lichvářský úrok. Byl to veselý kumpán, dobrý tanečník a zpěvák, hrál znamenitě na harfu, zkrátka vyznal se tak trochu ve všem. Jak už jsem řekl, byl s našimi přáteli jedna ruka a slyšel už od nich všechno o Simonovi. Smluvil se s nimi, přišel večer do Zoroastrova domu v ústroji, který nám Zoroastro popsal, a kromě toho se dvěma koši hlávkového salátu a svazkem ředkviček. Když Scheggia, Pilucca a Gian Simone klepali na dveře a vcházeli do domu, ukryl se Monaco zvenčí na okenní římsě. Stál tam sice velmi nepohodlně, ale přece tak, že nemohl spadnout. Zoroastro narařčil okenní závoru tak, aby se zdálo, že je

okno zavřené. Ale nebylo a stačilo do něj lehce strčit, aby se otevřelo. Monaco tedy stál na římsě, zvláštním otvorem viděl a slyšel všechno, co kouzelník říkal a dělal uvnitř pokoje, a čekal s velkým potěšením na smluvené znamení. Zatím Zoroastro pokračoval:

„Řeknu vám o našem Monacovi další podrobnosti. Teď jde k zelinářskému stánku a něco kupuje.“ A po chvíli: „Koupil dva koše hlávkového salátu a svazek ředkvi. Teď mu prodavač navléká koše na ruku. Teď mu vrací drobné, protože salát a ředkvičky stály dohromady šest denárů.“

Monaco už dostal drobné, jde se salátem městem směrem k ulici Kožešníků a míří k domovu. Ale už ho čerti neviditelně zvedají do vzduchu... Teď letí nad biskupským palácem do naší čtvrti, teď je nad kostelem Santa Maria Novella, co nevidět bude v Gualfondě. Už je uprostřed ulice, není od nás dál než padesát sáhů... A už je u našich oken, co nevidět ho spatříte v kruhu.“

Monaco byl na stráži, po posledních slovech strčil do okna a vpadl jakoby v letu do kruhu v sandálech, pláštěnce s kapucí, se salátem a ředkvičkami v rukou. A okamžitě začal ječet, jako by ho brali na vidle. Při pohledu na něj byl Gian Simone tak ohromen a zděšen, že se div nesvalil mrtev k zemi. Chtěl něco říci, ale nebyl schopen slova a samým strachem si nadělal do kalhot. Scheggia mu řekl:

„Co říkáte, Giane Simone, není to skvělý důkaz, že opravdu dokáže všechno, co si zamane?“

Monaco křičel na celé kolo:

„Vy holomci, co to má znamenat? Takhle se zachází se slušnými lidmi?“

Pilucca ho začal uklidňovat, kdežto Scheggia a Zoroastro stáli vedle Simona, a když viděli, že nemůže mluvit a že má obličej šedivý jako popel, dostali o něj strach, vzali ho pod paži, zvedli ho ze židle a začali se s ním procházet po pokoji. Nebožák se trochu vzpamatoval a prosil je třesoucím hlasem.

„Pojďme odtud, nemohu se dočkat, až už budu zase doma.“

A jektal zuby tak silně, že ho pak několik neděl bolely. Scheggia ho vzal za ruku a beze slova ho vedl ke schodům. Ale neušel ani čtyři kroky a všiml si, že má Gian Simone plné kalhoty. Obrátil se k němu a řekl mu:

„Tak se mi zdá, Giane Simone, že jste si nadělal do kalhot.“

„To by poznal i Cimabue,⁵ který se narodil slepý,“ dodal Pilucca. „Necítíš ten zápach?“

Gian Simone jim odpověděl:

„A to mohu ještě mluvit o štěstí, že jsem přitom nevykakal z těla duši. Myslíl jsem, že bude po mně.“

⁵ Cimabue, vlastním jménem Cenni di Peppo (kolem 1240 – kolem 1302), nejvýznamnější italský malíř před Giottem, vrcholný zjev toskánské gotiky. Renesanční malíři na jeho ještě byzantskými vzory ovlivněné umění hleděli s despektem, soudili, že neuměl vidět; odtud rčení o jeho slepotě.

„Musíte se jít převléci,“ prohodil Zoroastro, „abyste mi nezaneřádl celý byt. Potom se uvidíme.“

Scheggia ho odvedl domů, zatímco Monaco stále ještě hartusil a Pilucca dělal, jak by ho mírnil. Scheggia doprovodil Simona domů, ale celou cestu z něho nedostal kloudné slovo. Ubožák jen sténal a vzdychal. Scheggia zaklepal na vrata, strčil čepičáře do domu a vrátil se k přátelům do Zoroastrova domu. Celý večer se řehtali a pak šli spát každý do svého bytu.

Gian Simone už z přízemku volal na manželku a služku, aby okamžitě postavily na kamna hrnec s vodou, že se musí velmi nutně umýt. Manželka ucítila zápach, všimla si, jak je zelený v obličejí, a tázala se starostlivě:

„Co se vám stalo, milý choti? Vypadáte, jako byste byl utekl hrobníkovi z lopaty. Co to znamená?“

„Přepadly mě najednou takové bolesti v břiše, že jsem div neumřel. Běžel jsem okamžitě domů, ale cestou to bylo ještě horší a nezbývalo mi, než to pustit do kalhot.“

Manželka, velmi praktická žena, ho s pomocí služčinou důkladně omyla a uložila ho bez večere, jak si přál, do postele. Ale Gian Simone samým rozčilením nezamhouřil celou noc oka. Ráno mu začala být zima a dostal pořádnou horečku.

Scheggia vstal brzy ráno, vyhledal Piluccu, šli kolem deváté hodiny do Simonovy dílny a tam se dověděli, že mu není dobře. Mrzelo je to, a Scheggia, který se s ním zvlášť přátelsky stýkal, ho šel navštívit. Zastihl ho, jak leží jako nebožtík v posteli. Řekl mu, že se musí hledět brzy vyléčit, aby se ta příhoda nerozkřikla po celé Florencii, a že mu obstará lékaře.

„Koho mi chceš poslat?“ zeptal se Gian Simone.

„Mistra Samuela, Žida,“ odpověděl Scheggia.

Byl to tehdy nejlepší lékař v celé Itálii. A aby se věc neprotahovala, vydal se okamžitě na cestu vyhledat lékaře, kterého dobře znal, a vylíčil mu od začátku do konce, z čeho Gian Simone onemocněl. Lékař se dal do smíchu, pak šel spolu se Scheggiou prohlédnout pacienta a okamžitě mu pustil žilou. Odebral mu osm či deset uncí zpěněné a rozbouřené krve, jakou v životě neviděl. Řekl mu:

„Giane Simone, neměj strach, uzdravíš se.“

Zkrátka a dobře, nařídil mu, aby se šetřil, a za osm či deset dní vstal pacient živ a zdravý z postele, vyléčen současně z horečky i ze své lásky.

Scheggia k němu zašel jednoho dne, když ještě nevycházel z domu, protože nechtěl přijít o těch pětadvacet dukátů. Začal mluvit o jeho lásce a řekl mu:

„Giane Simone, teď když jste díkybohu zase zdravý a viděl jste podle svého přání důkaz, můžete věřit Zoroastrovi, že vám dobře poslouží. Zbývá už jen, abyste zaplatil ty peníze a celou věc skoncoval. A až se vám zachce, stisknete vdo-

vičku nahou v náručí. Je to na mou duši ženská jako lusk a přijdete si na své. Na vašem místě bych se dvakrát nerozmýšlel.“

„Kamaráde, děkuji ti a čarodějovi také. Ale řekni mu, že už nechci nic mít ani s čerty, ani s duchy. Ještě se celý třesu, když si vzpomenu, jak neviditelné bytosti přinesly polomrtvého Monaka vzduchem do kruhu. Přisahám ti na svou čest, že se mi všechna láska vykourila z hlavy a že už nechci o vdově ani slyšet. Právě naopak, dělá se mi z ní přímo zle, když si pomyslím, že měla málem na svědomí mou smrt. Jak jsem měl tehdy nahnáno! Vstávají mi vlasy, jen když si na to vzpomenu. Proto poděkuj Zoroastrovi a vyříd' mu, že z toho nebude nic.“

Když Scheggia slyšel jeho odpověď, zůstal, jako když ho opaří. Připadalo mu, jako by čůral do cedníku. Řekl si:

„Tak přece jen to nepůjde tak hladce, jak jsme si mysleli.“ Ale nechtěl ostrouhat mrkvičku a spustil:

„Co jsou to za řeči, Giane Simone? Jen dejte pozor, abyste čaroděje nepohněval. Jak si to vůbec představujete? Žebraáte si o nějakou nepříjemnost. Moc se obávám, že dozví-li se Zoroastro, co jste řekl, pomyslí si, že jste ho napálil, a provede vám nějaký nepříjemný žertík. Krásná věc, rušit dané slovo. To slušní lidé nedělají. Proč jste od něho chtěl důkazy, když jste neměl v úmyslu pokračovat až do konce? Tak zbrkle bych rozhodně nejednal. Co když vás promění v nějaké zvíře? To byste dopadl pěkně!“

Gian Simone byl strachy ve tváři bílý jako plátno a odpověděl Scheggiovi:

„Při krvi všech mučedníků, přísahám, že hned zítra ráno poběžím na radnici, všechno pánům řeknu a požádám je, aby se mě zastali. Nevím, co mě zdržuje, abych tam nešel hned.“

Při zmínce o radničních pánech dostal Scheggia strach a řekl si:

„Na tohle se nesmí s bubnem. Čert nikdy nespí!“

Obrátil se k Simonovi a začal sladce:

„Teď opravdu přeháníte, Gian Simone. Ve vašem vlastním zájmu bych nechtěl ani za tisíc florentských dukátů, aby se Zoroastro dověděl, co jste povídal. Copak nevíte, že páni na radnici mohou poroučet lidem, ale ne démonům? Kdyby černokněžník chtěl, má na výběr tisíc způsobů, jak vám uškodit, a nikdo se nic nedoví. Ale je vlídný, zdvořilý a uznalý člověk a myslím si, že byste mu měl poslat nějaký dárek, který by vás tak mnoho nestál, čtyři kapouny, osm tučných holoubat, deset lahví dobrého vína, jaké prodávají v Giugniho nebo Macinghiho obchodě, šest bochníků kozího sýra a kopu hrušek. Najměte dva posluhy s košíky a pošlete mu to. Uvidíte, že vám vzkáže pěkné poděkování, a tak si zachováte jeho přátelství. Jestli provedete nějakou skopičinu, přijdete do maléru a sám položíte hlavu na špalek.“

Návrh se Simonovi velmi zamlouval. Řekl:

„Byl bych rád, kdybys to udělal mým jménem ty, který jsi do věci zasvěcen. Omluv mě a vyříd' mu ode mne srdečné díky.“

„Rád vám vyhovím,“ odpověděl Scheggia, „a jsem přesvědčen, že bude potěšen a zůstane vám přátelsky nakloněn.“

„Chtěl bych, aby byl spokojen,“ poznamenal Gian Simone, „ale o jeho přátelství nestojím ani za mák.“

Pak si spočítal, co budou stát potraviny, o nichž se zmínil Scheggia, a dal mu peníze. Scheggia šel na Starý trh, najal dva obratné posluhy, jednoho poslal koupit víno a druhého k drůbežáři, který prodával pěkné tlusté kapouny a holuby. Jakmile se vrátil posluha s vínem, nakoupil ovoce, zašel do ulice, kde bydlel Gian Simone, zavolal na něj, aby se podíval na košíky z okna, a řekl mu:

„Jdu k němu.“

„Jdi,“ odpověděl Gian Simone, „a dobře všechno zaříd.“

Scheggia, sledován oběma posluhy, zamířil k domu Zoroastrovu a se smíchem mu vyprávěl všechno, co povídal Gian Simone. Zoroastro byl nadmíru spokojen, poručil posluhům, aby oškubali kuřata a holoubata a pomohli mu připravit večeři. Za žádnou cenu nechtěl odejít z domu. Točil se kolem košů a dohlížel, aby jídlo bylo připraveno jaksepatří.

Scheggia odešel vyhledat Pilukku a Monaka. Když je konečně našel, všechno jim vyprávěl. Přátelé se sice radovali, že to tak dopadlo, ale přece jen se jim zdálo, že mizerná večeře místo pětadvaceti dukátů je prašpatná náplast. Zejména Pilucca se s tím nechtěl nikterak smířit, dokud nezaslechl o radničních pánech. Nakonec se dohodli, že půjdou večer k Zoroastrovi a nacpou se na cizí útraty. Scheggia se s nimi rozloučil, zašel k Simonovi a vyřídil mu od Zoroastra tisícero díků, slibů a ujištění. Pak se vrátil k Zoroastrovi a dohlížel nad přípravou pečení, aby byly podle jeho chuti, protože byl mlsný jako celá smečka psů. V určenou hodinu se dostavili Pilucca a Monaco. Když se dosyta nasmáli tomu, jak doběhli čepičáře, zasedli ke stolu. Oba posluhové jim nosili dobře upečená, chutná jídla, o kterých jsme se už zmínili. Statečně připíjeli perlivé víno a hodovali jako preláti. A když se přiblížila chvíle, kdy je nám milejší družná zábava než všechny pochoutky, řekl Pilucca, který pořád myslil na těch pětadvacet dukátů a nedovedl přenést přes srdce jejich ztrátu:

„Na mou duši, ti kapouni a holubi mně báječně chutnali. Nikdy jsem nejedl jemnější drůbež ani nepil lepší víno.“

Zoroastro odpověděl:

„Schoval jsem polovinu na zítra večer a můžeme se nabaštit stejně dobře jako dnes. Nemáte-li nic proti tomu, rozhodně vás zvu!“

„O tom jsem nepochyboval,“ pokračoval Pilucca, „a taky jsem to neříkal proto. A chutná mi dvojnásobně každé jídlo, když je platí někdo jiný. Ale přesto bych

byl rád, kdybychom vymysleli nějakou podařenou chytačku a nastražili to tak, abychom vymáčkli ze Simona těch pětadvacet dukátů. Spočtete si sami, kolik takových večerí by za to bylo. Co tomu říkáte?“

„Co já vím?“ prohodil Monaco.

Za chvíli už Zoroastro a ostatní vymysleli několik způsobů, jak dostat ty peníze. Přidrželi se návrhu, se kterým přišel Pilucca. Byl nejméně nebezpečný a sliboval jistý úspěch. A také se dokonale vydařil, jak uslyšíte. Umluvili si, co a jak zařídí, rozloučili se a šli spát.

Ráno sepsal Pilucca podle smluveného plánu fingované předvolání, šel do kostela Santa Maria del Fiore, kde byl jedním ze stavebních mistrů, a vybral mládence, který se nedávno vrátil z Říma, dělal na stavbě kameníka a nosil černou bradku, takže vypadal opravdu jako biřic. Zavěsil mu k boku těžký meč, poslal ho do Simonova domu a poučil ho, co má dělat a mluvit.

Muž zaklepal na vrata, vstoupil do domu, šel za služkou nahoru do ložnice a dal listinu čepičářovi do rukou. Když se Gian Simone ptal, kdo mu to posílá, odpověděl:

„Přečti si to a uvidíš.“

Pak zaharašil mečem, aby si toho Gian Simone všiml, a bez dalších slov odešel. Když Gian Simone viděl, jak zhurta s ním chlapík mluví a že má po boku zbraň, okamžitě uvěřil, že je to úřední posel, a s lítostí se rozhodl vstát z postele. Otevřel okno a přečetl si listinu, kde stálo:

„Z pověření ctihodného vikáře florentského biskupství nařizují tobě, Giane Simone, aby ses po obdržení této obsílky dostavil do tří hodin do biskupské kanceláře pod trestem vypovězení z města a pokuty sto zlatých dukátů.“

Dole na listině připsal Pilucca jméno písaře, kterého znal, a opatřil obsílku napodobenou pečetí s jakýmsi nezřetelným nápisem, vyraženou jakoby ve spěchu, jak to často na listinách vidáme. Gian Simone byl velmi udiven a sklíčen a přemýšlel, co by to mohlo být. Rozhodl se, že tam hned ráno zajde. Požádal ženu, aby mu přinesla šaty, oblékl se a pravil:

„Podívej se, kam mě to volají! Co ode mne chce vikář? Nemám přece nic společného s knězi ani jeptiškami. Tomu nerozumím.“

Zatím Scheggia, který stál na stráž, aby Gian Simone nevyklouzl z domu, zaklepal na vrata a byl vpuštěn do domu. Ale ještě ani nedošel do ložnice a začal naříkat:

„Dostali jsme se to opravdu do pěkné kaše! A není žádná pomoc! My ubožáci nešťastní. Koho to mohlo napadnout? Jestli z tohohle vyvážnu, nechci už nikdy nic mít s kouzelníky a čaroději. Bůh je všechny zatrat i s jejich kouzly.“

Gian Simone ho několikrát prosil, aby mu řekl, proč tak běduje. Ale Scheggia vedl dále svou a neodpovídal. Když Gian Simone zaslechl o kouzlech, zvolal:

„Proboha, Scheggio, řekni mi, co tě trápí a co ti kdo udělal?“
 „Stalo se to nejhorší, co mohlo potkat vás i mě.“
 „Nebesa, co se děje?“ řekl Gian Simone a chtěl mu ukázat listinu, ale Scheggia ho předešel:

„Podívejte se!“ zvolal. „Předvolání k notáři!“

„A tady je ještě jedno,“ dodal Gian Simone.

„Je to neštěstí pro nás pro oba,“ pokračoval Scheggia.

„Proč?“ zeptal se Gian Simone. „Řekni mi okamžitě, oč jde!“

Scheggia spustil žalostným hlasem:

„Váš soused Monaco, kterého, jak víte, nesli onehdy ďáblové vzduchem, si postavil hlavu, že to jen tak nenechá. Pilucca mu všechno prozradil, že prý jsme to zavinili především já a vy a že to všechno bylo proto, že jste chtěl mít ten důkaz. Monaco byl zlostí bez sebe, šel včera večer k vikárovi, všechno mu řekl a Pilucca mu dosvědčil, že mluví pravdu. Vikář se vyslovil, že je to vážná věc, a chtěl okamžitě podat žalobu. Ale protože bylo pozdě a písař už nebyl v kanceláři, počkal do rána. Právě jsem to slyšel od kněze, kterého dobře znám a který je zaměstnán u vikáře v úřadě. Teď vidíte, v jaké jsme bryndě!“

„Je to opravdu tak zlé, že si děláš tak těžkou hlavu a máš takový strach?“ odpověděl Gian Simone. „Co jsme vlastně my dva udělali?“

„Co jsme udělali?“ zvolal Scheggia. „Hned to uslyšíte. Zaprvé jsme se provinili proti náboženství, protože jsme věřili v čary a chtěli jsme s pomocí ďáblů zneuctít urozenou a počestnou ženu. Zadruhé se Monaco octl naší vinou v nebezpečí života, když ho čerti tak daleko nesli. Mohl buď strachem umřít, anebo ho mohl posednout ďábel. To obojí může ohrozit život. Můžete vzít jed, že až přijdeme k vikáři, pošle nás rovnou do vězení. A jestli se přiznáme, může se stát, že nás upálí na hranici. Nepomůže nám zapírat, protože tu jsou důkazy. To nejmenší, co nás čeká, je španělský límec. Nebo nás povevou na oslu s cedulí na zádech, nebo nám zabaví všechn majetek a strávíme zbytek života v kobce ve věži. A možná že nás čeká ještě něco horšího. To se vám zdá málo?“

Ke konci té řeči mu z očí vytryskly opravdové slzy, k nimž se přinutil, což bylo vskutku podivuhodné. A pokračoval s pláčem:

„Nešťastný Scheggio, jdi a prodej dům. Jestli brzy seženeš hotové peníze, můžeš ještě utéci, což jistě udělá i čarodějník, až se o tom doslechne. Jistě nepočká, až mu půda začne hořet pod nohama.“

Když Gian Simone slyšel ten nárek a viděl, jak je Scheggia zoufalý a že má slzy v očích, pevně věřil, že mluví pravdu. A dostal strach jako ještě nikdy, protože se už viděl ve spárech biřiců. Začal s pláčem proklínat svou lásku, vdovu, černo-kněžníky i všechna jejich kouzla a zeptal se:

„Co udělají Pilucca a Zoroastro?“

„Pilucca,“ odpověděl Scheggia, „je zajedno s Monakem a nic se mu nestane. Zoroastro práskne do bot a usadí se jinde. Ostatně má mnoho možností, jak se zachránit, a mohl by zachránit i nás.“

„Tak proč k němu nejdeš a nepožádáš ho, aby byl tak laskav a pomohl nám z téhle šlamastyky? Jsem na tom hůř než dřív.“

„To ano,“ dodal Scheggia, „o vás se dá říct, že jste se dostal z bláta do louže. Ale jak mohu k němu jít, když nedostal těch pětadvacet dukátů? Byl přesvědčen, že mu je vyplatíte, až vám předvede důkaz. Poslal jste mu ovšem dárek, ale na peníze určitě nezapomněl a mrzí ho to.“

„Můj Bože,“ zvolal Gian Simone, „dám mu je teď, jestli nám pomůže z téhle kaše. Je to pěkné nadělení! Jsem úplně zoufalý.“

„Dej Bůh, aby s tím souhlasil,“ odpověděl Scheggia a zvedl oči k obloze.

„Peníze jsou tam v té truhle. Můžeš si je vzít a donést mu je. Ale ještě než mu je dáš, rád bych věděl, jak to chce udělat, aby nás z toho dostal. Nechtěl bych mít další nepříjemnosti.“

„Mluvíte moudře a rozumně,“ pochválil ho Scheggia. „Hned k němu poběžím. Až mi řekne, jak nás chce zachránit, vrátím se k vám a vyřídím vám jeho odpověď. Zatím odpočítejte peníze. U toho nemusím být.“

„Manželka šla na mši,“ řekl Gian Simone, „a udělám to radši hned. A ty se vrať co nejdřív. Nebudu mít stání, dokud nevybřednu z téhle kalamity.“

Scheggia neprodleně odešel a s veselou myslí spěchal k Zoroastrovi. Byl u něho Pilucca a čekali už nedočkavě na něj, jak pořídil. Báli se, aby se zajíc nevysmekl z oka. Ale když jim všechno vylíčil, velmi se zaradovali. Scheggia se posilnil notným douškem dobrého vína, které tu zbylo od včerejšího večera, rychle se najedl a spěchal zpátky k čepičáři. Ten zatím odpočítal peníze a čekal na něj v ložnici. Jen co se pozdravili, spustil Scheggia:

„Zoroastro uvažoval o různých možnostech, jak nás vysvobodit, a chce to provést takto. Hovořil s duchem, kterého má zavřeného v lahvi, a ten mu řekl, že o celé záležitosti vědí jen Pilucca, Monaco, vikář a písař. Písař sice vyhotovil obsílku, ale nezapsal ji do knih. Zápis se provádí, teprve až se dostaví předvolaný nebo když se nedostaví ve stanovené lhůtě. Zoroastro vyrobí čtyři voskové figurky, pro každého jednu, a pak pošle dábla, který mu slouží, k řece Lethe pro džbánek kouzelné vody. Tříkrát s ní pokropí figurky, pak je spálí v ohni a všichni čtyři rázem zapomenou na naši věc a nerozpomenou se na ni, ani kdyby žili tisíc let. A i kdybychom o tom já nebo vy mluvili, považovali by nás Pilucca i Monaco za blázný. Vikářovi a písaři nemá kdo to připomenout a nikdo si u nich nebude stěžovat. Na všechno zapomenou, a protože v knize není zápis, pustí to z hlavy. A bude to, jako by se nebylo nikdy nic stalo. Tomu se říká kouzlo zapomnění.“

Gian Simone soudil, že je to opravdu podivuhodné kouzlo, ale ještě zázračnější mu připadala příhoda Monakova, protože pevně věřil, že ho čerti vskutku nesli vzduchem až do Zoroastrova doma. Uvěřil Scheggiovým slovům a řekl:

„Peníze leží tam na truhle v sáčku, vezmi si je. Ale jak to uděláme? Je to jen dvaadvacet dukátů. Z těch pětadvaceti, co tam byly, jsem tři utratil za léky a za dárek pro čaroděje.“

„U všech svatých,“ zvolal Scheggia, „tahle věc nesnese odkladu. Zavedu ho k svému bankéři a dám mu je ze svého. To mi opravdu stojí za to. Má se to zhatit pro tři zlatky?“

„To je od tebe moudré,“ řekl Gian Simone. „Až mu je dáš a až skončí ty své čáry, přijď ke mně a řekni mi to.“

Scheggia sebral měšec se zlatými a stříbrnými mincemi, rozloučil se a vesele pospíchal za oběma kamarády, kteří už na něj čekali. Ukázal jim, co přinesl, a vyprávěl jim o těch třech chybějících dukátech i o tom, co všechno Simonovi napovídal. Smáli se, měli radost a rozhodli se, že za ty peníze budou blahobytně žít, dokud je všechny neutratí. Poslali Pilukku k Monakovi, aby mu vyřídil, že se všichni sejdou na oběd v Zoroastrově domě. Scheggia se vrátil k Gianu Simonovi a řekl mu:

„Můžete být klidný, Giane Simone, všechno je v pořádku.“ A pokračoval: „Dal jsem ze svého ty tři dukáty, co chyběly, a spěchal jsem k čarodějovi. Přišel jsem právě ve chvíli, když mu ďábel přinášel zázračnou vodu. Jakmile spatřil peníze, pokropil figurky, pak je dal všechny čtyři do ohně, který rozdělal z cypřišového dříví, a ve chvíli všechno roztálo a shořelo. Pak vzal velký džber nějaké kouzelné tekutiny, něco zamumlal, uhasil oheň a řekl mi: ‚Jdi spánembohem, už se nemusíš ničeho bát.‘ Cestou jsem potkal na rohu ulice de' Pazzi Monaka, který mě velmi roztomile pozdravil, kdežto dřív se mnou vůbec nemluvil a mračil se na mě jako macecha.“

Dovedete si představit, jak byl Gian Simone spokojen! Řekl Scheggiovi:

„Co myslíš? Kdyby Zoroastro udělal figurku taky pro mě, zapomněl bych na to i já?“

„Samozřejmě,“ odpověděl Scheggia. „Pochybujete snad o tom?“

„Tak se k němu vrať, ať mi ji udělá,“ pokračoval Gian Simone. „Ať to stojí, co chce. Jestli na všechno zapomenou, budu nejšťastnější člověk pod sluncem.“

Scheggia odpověděl:

„Hrome, vy jste to ale popleta! Proč jste to neřekl hned? Nemůžeme na něm přece chtít, aby ještě cítil ďábla a nutil ho, aby mu sloužil! Nestačí vám, že jste vyvázl z nebezpečí? Už ho s tím nechci obtěžovat. Ještě by si pomyslel, že jsem dotěra. A taky už vůbec nemám chuť si zahrávat s duchy, kouzly a zaklínači. To na mě nechtějte.“

„Máš pravdu,“ prohodil Gian Simone. „Dopadlo to až moc dobře.“

Ještě chvíli o tom hovořili, pak se Scheggia rozloučil a šel k Zoroastrovi, kde na něj čekali kamarádi. Všechno jim vyprávěl a pak všichni vesele poobědvali.

Příštího dne potkal Gian Simone na ulici Monaka a Pilukku a přesvědčil se, že opravdu na všechno zapomněli. V příštích dnech na to schválně několikrát zavedl řeč, aby je vyzkoušel, ale oba se tvářili, že o ničem nevědí. Ale za jeho zády se všichni čtyři kamarádi řehtali na celé kolo, jak ho doběhli, a měli se ještě dlouho dobře na jeho útraty.

Přeložil Adolf Felix

TRAGÉDIE, KOMEDIE, COMMEDIA DELL'ARTE

Šestnácté století je rovněž obdobím, kdy se v italské kultuře rodí moderní divadlo. Toto divadlo se radikálně rozešlo se středověkou tradicí (z níž vzniklo například divadlo shakespeareovské) a rozhodlo se začít od nuly, nápodobou antických vzorů. Znamená to, že se ve značné míře odtrhlo také od lidového publika (jeho prostředím byly nyní dvory) a podřídilo herce divadelnímu autorovi. Většina dramatických textů z 16. století je silně pod vlivem klasicistických požadavků a kopíruje Seneku, Plauta a Terentia.

Vzor klasicistické tragédii dal Trissino svou *Sofonisbou* (napsáno 1515, vydáno 1524), příběhem africké královny, manželky krále Massinissy, která se otráví, aby nemusela kráčet v triumfálním průvodu římského vítěze Scipiona. Respektoval v ní tři jednoty, monology napsal v nerýmovaných jedenáctislabičných verších a mezi jednotlivé akty zařadil strofické chóry. V klasicistickém duchu koncipovali své tragédie i další autoři: Giovanni Rucellai (*Rosmunda*, *Oreste* podle Euripida, 1515), Giambattista Giraldi Cinzio, autor *Orbecche* (1541, příběhu perské princezny, již otec krutě potrestá za utajený sňatek zabitím manžela i dětí) a řady dalších tragédií (*Didone*, 1542, *Altile* a *Cleopatra*, 1543, *Selene* 1549, *Eufimie*, 1549 aj.). Sperone Speroni (tragédie *Canace*, 1546, vyprávějící tragický příběh incestní lásky Kanaké, dcery Aiolovy, k bratru Makarovi), Pietro Aretino (*Orazia*, 1546, vycházející z Liviova vyprávění o střetu římských Horatiů s albskými Curiatii), Ludovico Dolce, který roku 1560 vydal souborně sedm tragédií (*Giocasta*, *Medea*, *Didone*, *Ifigenia*, *Thieste*, *Hecuba* a *Marianna*), Luigi Groto a další. Všechny tyto pokusy byly neseny snahou vyhovět aristotelské kodifikaci (ve stopách Senekových se však většinou nebránily drastickým výjevům) a žádná z nich se nestala součástí živého jeviště.

Také komedie vycházely zpravidla striktně z klasických vzorů (Plautus, Terentius), lze v nich však často pozorovat i vliv boccacciovské novelistiky. Platí to už o raných komediích Ariostových, prvních ukázkách tzv. „učené“ komedie (*erudita*). Do převzatých schémat tak pronikaly realistické detaily, nové situace a nové motivy (například motiv cizoložství, jenž byl v antické komedii bezvýznamný). Mezi nejlepší komedie 16. století patří kromě už připomenutých děl Niccola Machiavelliho a Pietra Aretina například *Calandra* (napsaná 1506, vydaná 1521) kardinála Bibbiena, vyprávějící na bázi Plautových *Dvojčat* a Boccacciova *Dekameronu* příběh nemotorného manžela, jež jeho záletná žena nychytá při pokusu o nevěru, *Starý milovník* (Il vecchio amoroso, 1531–36) Donata Giannottiho (příběh starce, který je sokem vlastního syna), *Oklamání* (Gli ingannati) z pera Alessandra Piccolominiho a sienských členů Accademie degli Intronati (1537), znovu obměňující dvojnický motiv z Plautových *Menaechmi* a zavádějící do italské komediální literatury typ komického pedanta a španělského chvástavého vojáka, hovořícího španělsko-italskou hatmatilkou (touto komedií se ve svém *Věčeru tříkrálovém* inspiroval Shakespeare), *Táška* (La sporta, 1543) a *Omyl* (Lo errore, 1556) Giovanniho Battisty Gelliho, *Trhani* (Straccioni, napsáno 1544,

vydáno 1582) Annibala Cara, motivicky čerpající z románu Achillea Tatia *Příběhy Leukippy a Kleitofóna*, ale zasazení do soudobého Říma, či díla plodných komediografů Gianmarii Cecchiho či Giambattisty Della Porta. Zdařilé jsou i některé anonymně dochované texty, například „pravidelná“ (jednotu děje, místa a času respektující) *Benátská komedie* (La Venexiana), napsaná nejspíše v letech 1535–37, psychologicky mimořádně přesvědčivý obraz dobové erotiky: dvě benátské šlechtičny tu díky své inteligenci a za pomoci svých služek obratně svedou mladého Miláňana Julia (příčemž paní a služky mluví benátsky, Julio italsky a sluha bergamsky).

Ranou reakcí na klasicizující „učenou“ komedii (*erudita*) představovaly převážně v padovském dialektu psané komedie Ruzantovy, nesporně největšího dramatického talentu století. V jeho stopách psal své komedie i Andrea Calmo, využívající k charakterizaci postav rovněž různá nářečí. Výslovnou opozicí vůči učené komedii je pak *commedia dell'arte*, improvizovaná komedie (první známá herecká společnost tohoto typu je spjata právě se jménem Ruzantovým a je doložena v Padově k roku 1545).

Z vergiliovské eklogy a z pokusů o nápodobu satyrského dramatu se zrodila pastorála, nový – lyricko-dramatický – žánr. Jednou z prvních dramatických pastorál byla *Egle* (1543–45) Giraldirho Cinzia, vrcholné ukázky tohoto žánru vznikly až na sklonku století s Tassovým *Amintou* (1580) a Guariniho *Věrným pastýřem* (*Il pastor fido*, 1590).

Klasicizující vkus se prosadil i v hudbě (jeho teoretikem byl Vincenzo Galilei, otec Galileův) a podmínil vznik melodramatu (*opera*). Tvůrci melodramatu byli hudebníci (Jacopo Peri, Giulio Caccini aj.) a literáti, scházející se ve florentském domě Giovanniho de' Bardi (tzv. Camerata de' Bardi) a usilující o nahrazení polyfonního zpěvu monodickým recitativem, jenž by respektoval básnický text. Autorem prvních libret byl Ottavio Rinuccini.

∞ LUIGI GROTO (GROTTO)

1541–1585

Rodák z benátské Adrie, byl od dětství slepý (podepisoval se též Cieco d'Adria, Slepec z Adrie), po celý život však velice činorodý. Jako geniální autodidakt se vzdělával v matematice a astrologii, rozuměl i hudbě, zabýval se kabalou. V Adrii založil novou Akademii (Accademia degli Illustrati) a také divadlo, pro něž psal a v němž vystoupil i jako herec. Měl řadu přátel mezi benátskými vzdělanci a umělci (Ludovico Dolce, Domenico Venier, Tintoretto). Vedle básní a filologických prací (k nimž patří i cenzurovaná verze Boccacciova *Dekameronu*, polemická vůči stejné práci Leonarda Salviatiho pro Akademii della Crusca) psal hlavně dramata: tři komedie a dvě tragédie v nerýmovaných hendekasyllabech – *Dalidu* a *Adrianu* – a jedno pastorální drama. Ve své tragédii *Adriana* zpracoval novelistickou tradici příběhu o Romeovi a Julii.

Z ADRIANY (V, 5–8)

(Adriana)

Tragédie *Adriana* z roku 1578 je dokladem, že příběh vyprávěný Masucciem, Luigim Da Portem a Bandellem – a ještě před ním převedený Gherardem Boldierim do poémy v oktávách *Nešťastná láska dvou věrných milenců Romea a Julie* (*L'infelice amore di due fedelissimi amanti Giulia e Romeo*) – nezbudil zájem jen u neitalských dramatiků (vedle Shakespeara jej zpracoval v roce 1590 také Lope de Vega ve hře *Los Castelvinos y Monteses*), ale že našel svého dramatika i v Itálii. Grotto přenesl děj do neurčitého starověku – poslušen konvencí příznačných pro klasicistickou tragédii – a milenecký pár přejmenoval na Adrianu a Latina. V témž klasicistickém duchu promlouvají hrdinové v ušlechtilých tirádách a nechybí ani moralistní závěr. Otázka, zda Shakespeare znal Grotovu tragédii, když psal svého *Romea a Julii* (1597), je zpravidla zodpovídána negativně, mezi některými scénami i některými verši lze však shledat překvapivé paralely.

Tragédie se odehrává v Adrii (Grotovu rodišti), obléhané vojskem Latinů pod velením Mezentiovým. Adriana, dcera krále Atrea, se zamiluje do Mezentiova syna Latina. Jejich lásce je nápomocen mág, zvláštní postava perského původu. Latinus zabije nevědomky v souboji Adrianina bratra, při noční návštěvě však dosáhne jejího odpuštění. Matka pak oznamuje dceři, že z otcova rozhodnutí si má vzít syna sabinského krále. Dilema vyřeší mág, který dá Adrianě lektvar, po jehož vypití je zdánlivě mrtvá. Závěr je známý: Latinus, informován o Adrianině smrti, vnikne do hrobky, kde leží, a otráví se po boku procitající milenky. Ta se nato probodne jehlicí.

PÁTÉ JEDNÁNÍ

Pátý výstup

LATINUS

Ó krutý Latine, věru že nemáš soucit
se sebou, když si dáváš onu smrt,
kterou ti mírný osud odepřel!
Hle, zde je klíč z chmurného žaláře:
fióla, kterou mám vždy u sebe,
tak jako každé kníže, a jež skrývá
smrtný jed, aby byl vhodně užít
ve chvíli, kdy se ocitneme v úzkých.
Vám tento jed byl milý jako matka
a vaše útroby teď moje srdce
poznamenaly stejným puzením.
Buď, jede, laskavý a vyveď mě
z tohoto života, a za ten dar
odměním se ti touže laskavostí.
Ty, který dosud zván jsi ukrutným,
žes světu odňal tak překrásnou ženu,
soucitným budeš nyní jmenován,
když odvedeš tak ubohého muže.
Ach Adriano, proč jsem zůstal sám?
Proč, Adriano, jen vy odcházíte?
Jsem, Adriano, důvod vaší smrti,
vy, Adriano, důvod smrti mé.
Adriano, smrt u vás spěchala,
můj život zato příliš dlouho mešká.
Živí jsme nesdíleli jedno lože,
mrtvé nás ale přijme jeden hrob.
Adriano, je slastná naše láska,
Adriano, vypijme nyní jed.
Mé rty, teď ochutnejte, jak je sladký
takový nápoj, přijměte jej vděčně.
Lahodná, věru, byla medicína,
která mi může znovu vrátit zdraví,
teď, když jsem vypil jed,
odhodím fiólu

a radostně pohlédnu k západu.
 Dokud mě síly neopustily,
 v hrobce se uložím a do náruče
 vezmu svou ženu, a pak budu čekat,
 až smrtí skončí se mé bezživotí.
 Ó Bože, co to cítím? Jako by
 jí v hrudi bilo srdce! Snad se hýbá
 a dýchá! Adriano, co se děje?

Šestý výstup

ADRIANA

Ach, kde to jsem? Kdo mě to objímá?
 Tak, mágu, plníš slib, že nedotčenou
 mě přivedeš zpět k mému Latinovi?
 Tak chceš ho zradit, zneuctít mu ženu?

LATINUS

Ach, jaký neslýchaný, nový div!
 Možná že duše, jež mě opouští,
 teď vrací život té, již miluje?
 Má sladká ženo, nepoznáváte
 zarmouceného chotě, který přišel,
 aby, skryt očím, skončil vedle vás
 (neboť žít vedle vás mu osud nepřál)
 a jeho duše takto poznala
 uprostřed běd alespoň toto štěstí?
 Neviděl totiž jinou cestu, jež by
 jistěji vedla tam, kde vládne radost,
 než vydechnout ve vašem náručí.

ADRIANA

Jestli váš hlas a jestli moje oči,
 spanilá vaše tvář, zářivá luna
 se nespolečily, aby mi tu lhaly,
 pak vy jste Latinus a já jsem živa.
 Leč jaký blud či jaké šílenství
 vás vedlo sem? Cožpak vám nestačilo
 zvědět z mých listů, že jsem musela,

chtíc prchnout před nechtěným ženichem
a rodiči, tak neústupnými,
s mágovým přispěním předstírat smrt,
abych se poté, co jsem vypila
šalebný nápoj, znovu probudila
(jak nyní činím) a co nejrychleji
spěchala za vámi a byla vaše?

LATINUS

Ó krutý osude, nešťastná lásko!
Listy s tou zprávou, žel, jsem nedostal.
Naopak posel, jehož ve spěchu
poslala za mnou vaše dobrá chůva,
přinesl zprávu, že jste vskutku mrtva.

ADRIANA

Bolest, kterou jste přitom musel cítit,
zakouším nyní já. Jestli se ale
stalo jen toto, pak se radujme!
Vyděme nyní z téhle temné kobky
a najděme si někde jinde domov,
kde budeme žít nový, šťastný život!

LATINUS

Ach, marné přání! Tak veliký dar
nám lýtý osud, běda, nedopřeje!
Ten osud chtěl, abyste procitla
o něco později, já naopak
propadl zoufalství o něco dříve,
a oba, žel, jsme velmi pochybili.
Jediný mžik tak zmařil dlouhé štěstí.

ADRIANA

Ach, co tím chcete říci? Mluvte přece,
abych vám rozuměla.

LATINUS

Bojím se
to vyslovit, však musíte to zvědět.

Vy naléháte, abych promluvil,
však lépe bych vám prospěl, kdybych mlčel.
Jak podělit se s vámi o bolest,
která mne rozdírá?

ADRIANA

Žádám vás, mluvte,
můj milovaný. Co je příčinou,
že váš hlas náhle slábne a jen šeptá
a vaše tvář je celá popelavá?
Povězte, pane, komu chcete odkrýt,
co zarmucuje vaši duši, ne-li
Adrianě, své milované choti?

LATINUS

Když jsem měl za pravdivé, že jste mrtva,
vzplál ve mně dvojitý žár. A aby srdce
ten žhoucí plamen nesežehl na prach
(neb, otráveno, srdce neplane),
já vzal si jed, který pro každý případ
vždy nosím s sebou, jed tak namíchaný,
že není na něj lék a zabíjí
hned vzápětí. Už cítím jeho ostrost,
už rozlévá se po chladnoucím těle
a temnou silou rozrušuje krev.
Na jedné straně smrt (když nyní vidím
ten šťastný obrat, a že naše věci
jste zařídila tak, že už se blížil
okamžik, kdy jsme mohli poznat radost,
beze strachu z úkladů štěstěny),
smrt tíží mě, tíží mě pomyšlení,
v jaké vás zůstavuji bolesti.
Na druhé straně je mi však smrt milá,
protože Adriana má teď důkaz,
že Latinus ji vskutku miloval.
Protože nyní znáte moji věrnost,
byť nemůžete ji už odměnit.
Blaho, jímž nemohu se těšit s vámi,
bez vás, své choti, vůbec nechci znát.

Nechť smutek, který beze mne vás tísnil,
mně nyní s vámi stejně stiskne hrdlo.

ADRIANA

Já jsem tak jasný důkaz nežádala.
Svou vinou, běda, teď na vlastní oči
vás spatřím umírat, můj sladký pane?
A nebe dovolí, abych (byť málo)
já žila po vás? Hvězdy přikážou,
abych já, jež vám v lásce byla rovna,
v poslední chvíli šla až za vámi?
Pročpak svůj život, nenesoucí plody
(vždyť hynu sama), vám dát nemohu,
vám, jenž byste jej věru lépe užil?

LATINUS

Naopak, jestli láska má, má věrnost
vás těšila, má živá naděje,
pro tuto lásku a pro tuto věrnost
vás úpěnlivě, snažně prosím: kéž vám
zatěžko není zůstat naživu!
Otec i matka za to budou vděčni,
bude to pro ně velkou útěchou,
tím větší, oč v ni méně doufali.
Budete poslušná (tak jak se patří
na hodnou dceru), podáte svou ruku
Sabinovi a vyberete si
dny, jež vám náleží, budete matkou
úctyhodných a slavných potomků
a povedete šťastný, sladký život
vládkyně Adrie a Sabinů,
zanechávajíc v jeho hrobě toho,
kdo nebyl hoden mít vás zaživa.
O jediné vás prosím: až pak choti
dáte v plen svoje křehké, něžné tělo,
jež zanechal jsem (nelituji toho)
netknuté, obraťte své srdce časem
od něho k tomu, kdo pro lásku k vám
dlí pod mramorem, tam, kde hnízdí hadi,

zatímco vás tu slastně objímá
jiný muž, nový milovaný manžel.
S tou myšlenkou teď mohu odejít.

ADRIANA

Věříte, drahý, že jsem toho schopna?
Tak lehkověrná podle vás je žena?
Pročpak jste vy se neřídil tou radou
a nerozhodl se žít beze mne,
s nějakou jinou vyvolenou chotí?
Jestliže pro mou předstíranou smrt
jste svolil zemřít, jak mám odpovědět
na vaši skutečnou? Tisíckrát zemřu,
je-li to možné, a ne jenom jednou.
A jestliže jsem chtěla krátký čas
být pro vás mrtvá jenom zdánlivě,
teď vpravdě mrtvá chci být s vámi navždy.
Jen toho lituji, že nebesa
mi nedovolují jít před vámi.
Já, jež jsem zavinila vaši smrt,
teď ve smrti vám budu družkou.

LATINUS

To já,

já jsem vším vinen, moje královno:
já zabil jsem vám bratra, otce o něj
jsem připravil. Dost! Přece nezpůsobím
smrt i vám, nepřipravím otce o vás.
Naštěstí ruka, jež spáchala vraždu,
ztrestala vraha, podavši mu jed.

ADRIANA

Je zbytečné se hádat o můj život:
je spravedlivé, aby
měl s vaším stejnou míru.
Ó bohové, jak se to mohlo stát,
že hledím na vás, že vás objímám,
ne mrtvého, leč umírajícího,
jako když v lampě došel živný olej

a ona zvolna hasne,
a mně ani vám není pomoci?

LATINUS

Teď lehčeji to snáším:
loučím se se svým životem – i s vaším.
Všechny mé síly náhle ochabují,
má loďka doplula již do přístavu.

ADRIANA

Příčině vaší smrti do klína
teď ulehňte. Unavenou hlavu
opřete o mou hrud.

LATINUS

Šlechtný sloupe,
má pouť je u konce a nezbývá
než žádat o svolení k odchodu.
Poněvadž osud a má nezralost
nesvolily, abyste byla má,
vy, počátek i cíl mých nadějí,
vy, spočinutí po vši námaze
(třebaže smrt mě věru nemrzí,
když zmírám v milovaném náručí),
musíte žít! Já nechci přijít o tu,
jež jediná ponese v paměti
vzpomínku na mne. Poručím vám chůvu,
věrného svědka naší sladké lásky.
Odměňte ji, já, žel, už nemohu.

ADRIANA

Jste-li si jist, můj pane, blízkou smrtí,
budte si stejně jist, že zemřu po vás.

LATINUS

Ach, zrak mi slábně, slova váznou v hrdle,
srdce se svírá, dech je u konce.

ADRIANA

Neopouštějte mě, můj sladký pane.
Ještě ne, ještě chvíli!

LATINUS

Nemohu.

Dejte a vezměte si polibek!
Poslední objetí! Ach, drahá choti,
jak málo, málo jsme tu
užili radosti.

ADRIANA

Jinde nám zato kyne radost věčná.
Čekejte na mne, meškat nebudu.

LATINUS

Ó země, hvězdy, luno,
opouštím vás a už vás nespátřím.
Tam, odkud duše přišla na čas krátký,
se nyní vrací zpátky.

ADRIANA

Umírá, běda, zůstala jsem sama.

Výstup sedmý

Adriana, sama.

ADRIANA

Je doopravdy mrtev, opustil mě.
Ó běda, muži, běda, manželi!
Jeho láska i jeho smrt jsou pravé!
Má je snad klamná, jako moje smrt?
Kdo by chtěl tvrdit, že jsem ji jen lhala?
Ó smrti, jak jsi mohla zhubit toho,
kdo smrti bránil a kdo dával život?
Proč jsi se, smrti, v život nezměnila,
smrt tomu dávajíc, kdo byl můj život?
Nemile milá, hořkosladká tího!
Ó šťastný ptáku, jenž svou horkou krví

navracíš život mrtvým mládatům,
tu schopnost předej mi, nechť poslouží mi,
až nyní rozloučím se se životem.

Svou smrtí dát zas život mrtvému!

Ne, nelze, jenom vlastní smrt mám v moci.

Chtěla bych, aby někdo soucitný
mě vrátil hrobu, neboť sama nemám
dost síly toto dílo vykonat.

Chtíc nechtíc musím dále žít a čekat.

O soucit druhých ale nestojím:
řeknu jim, že už vypila jsem jed
a že jsem blízka konci. Zde je mág:
od něho dostanu, co postrádám.

Výstup osmý

Mág, Adriana, sluha

MÁG

Člověk, jenž musí tajně vykonat
závažné věci, potřebuje volnost,
čím úporněji se však o to snaží,
tím více zábran se mu náhle staví
do cesty a tím více má naspěch.
Když jsem se s převelikou námahou
teď zbavil všeho, co mě zdržovalo,
honem tam, kde jsem měl už dávno být!
Co vidím, paní? Jak jste dokázala
vyjít ven z hrobu? Což na vaše prosby
se rozestoupil mramor? Kdo je ten,
jenž mrtev spočívá na vašem klíně?

ADRIANA

Nepoznáváte svého přítele?
Ach, pane, jaký jste to poslal vzkaz,
jaký dopis jste poslal Latinovi?
Zde leží. On mě z hrobky vynesl,
a soudě, že jsem mrtva, vzal si jed.
Když procitla jsem, padl mrtev k zemi.
To stalo se snad o dvě nebo tři

hodiny dříve, než mě Latinus
vynesl ven a sevřel v náručí.

MÁG

Nešťastní milenci, ó krutá sudbo!
Poslal jsem dopis, tento zde s ním spěchal,
Latina ale nenalezl; dříve
ho našli ti, kdo nesli smutné zvěsti.

SLUHA

Já neotálel; kdyby se tak stalo,
musel bych si to věčně vyčítat.

MÁG

Šlechtný kníže, drahý příteli,
nalézám vás a ztrácím. Co však vy,
paní, teď zamýšlíte? Není vhodné
tu prodlévat, neb mohli by vás najít
na tomto místě takto pospolu
královi ozbrojenci, biřici,
kteří se potloukají po okolí.

ADRIANA

Co zamýšlím, jsem už i vykonala.
Ctný mistře, vypila jsem zbytek jedu
(už působí a není na něj lék),
ježž zanechal mi manžel – jiný dar,
žel, dát mi nemohl – a nyní zemřu.
To proto, aby smrt, jež jediná
nás mohla rozdělit, tak nečinila.
Smrt soucitnější než mí rodiče!
Smrt, jež se omeškává za mým přáním,
ačkoli cítím, že jed stoupá k srdci.
Dosud jsem živa, neb smrt v sobě chová
živoucí obraz svého milence.
Vás musím žádat o poslední službu:
teď uložte nás oba do hrobky,
pak zavřete ji a hned odejděte.
Proč jste tak zachmuřen a proč jste němý?

MÁG

Přišel jsem pozdě a též zbytečně.

ADRIANA

Mám ještě prosbu, chcete-li ji splnit.
Nic o nás neříkejte našim otcům.
A kdyby snad vše vešlo ve známost,
proste je, prosím, za nás, naším jménem,
ať naše těla nerozlučí,
ať spolu zůstanou jak naše duše.

MÁG

Běda, co si mám v této chvíli počít?
Vám není pomoci, mně není rady.

ADRIANA

A ještě prosím: dejte tento příběh
vytesat do mramoru, desky vložte
pak do našeho hrobu, aby nikdo
k nim neměl přístup. Avšak prosím nebe,
aby snad jednou, pohnut soucitem,
nějaký básník dal mu vhodný tvar
a hrál se pak pro věrné milence,
kteří by svými vzdechy, žalostnými
slzami ozdobili naši smrt,
a aby toto místo s naším hrobem
připomínalo navždy naše jméno.

MÁG

Slibuji: splním vše, oč žádáte,
ze srdce rád, třebaže také já
chci záhy opustit to bědné město,
v kterém se děje tolik tragédií.

ADRIANA

Pak neváhejte, nechať někdo jiný
vše nepřekazí: uložte mě znovu
do hrobky, s milým chotěm v náručí.

MÁG

Nepochovám vás zaživa, Bůh chraň!
Staň se, co má se stát, nemohu trpět
víc, než teď trpím.

Kéž nedočkavost mi však nezazlívá,
že neodejdu, dokavad jste živa.

ADRIANA

Pak chci, abyste jeho uložili.
Neunesu ho, nemám k tomu síly.

MÁG

Oč žádáte, je, paní, rozumné.
Pomozte mi s tím krutým obřadem.

SLUHA

Rád, ač je mi to velmi zatěžko.

ADRIANA

Zatímco ti jsou takto zaměstnáni,
ty, mírná jehlice,
buď vysvobozením z mé tesknice.
Ty, již jsem našla,
Bohu dík, ve svém šatu,
ty, již jsem přišívala
hedvábnou sítku k planoucímu zlatu,
mé bolesti mě zprosti!
A nemůže-li zemřít beze mne,
ty veď mě do věčnosti!
Probodni srdce, vysvobod' mě, bédnou!
Probodni je, a znovu, ještě jednou!
Smrt přivolávám těmi ranami.
Počkejte, choti, jdu už za vámi.

SLUHA

Běda, ona se neotrávila.
Teprve teď jakýmsi železem
si v srdci otevřela krutou ránu,
teprve teď je v Pánu.

Hle, její zrak se kalí
a z oné rány krev se proudem valí.

MÁG

To já ji naučil, jak klamat druhé,
a nyní, běda, oklamala mne!

SLUHA

Skryjme ji do hrobky, ať nemají nás
za sprosté vrahy. Honem, pospěšme,
vidím, jak z královského
paláce vychází teď hlouček žen.

MÁG

Zpět uložme ji. A teď zavři hrobku.
Já splním, Adriano, co jsem slíbil,
přikáží vytesat
tvůj smutný příběh, a s přispěním Božím
zde do hrobky, jak přála sis, jej vložím.
Vás, dívky, nabádám,
nevdávejte se nikdy
natruc svým rodičům,
neb manželství bez jejich požehnání
je na škodu a smutné k uzoufání.

Přeložil Jiří Pelán

∞ GIAMBATTISTA DELLA PORTA

1535–1615

Neapolec, vedle Gianmarii Cecchiho nejproduktivnější komediograf 16. století, třebaže jeho hlavní zájem patil přírodním vědám, jež pěstoval dobově příznačně v amplitudě mezi experimentem a ezoterickou spekulací. Nikoli náhodou se o jeho dílo zajímal císař Rudolf II. Už od mládí se zabýval geometrií, optikou, anatomí, fyziognomií, agronomií, ale též mnemotechnikou, alchymií (hledal například kámen moudrosti) a magií. S Galileem se přel o prvenství ve zkonstruování dalekohledu a je mu připisován vynález temné komory. Byl jedním z prvních členů Accademia dei Lincei a zakladatelem přírodovědně orientované Academia dei Segreti. Jeho mnohotvárné vědecké zájmy došly výrazu v proslulém spise *Čtyři knihy o přírodních magiích, anebo o zázracích přírodního světa* (*Magiae naturalis, sive de miraculis rerum naturalium libri IIII*, 1558), pro nějž musel čelit před inkvizicí obvinění z čarodějnictví. Byl sice osvobozen, jeho akademie však byla zakázána. Mezi jeho další díla patří například *Čtyři knihy o kryptografii aneb o šifrách* (*De furtivis literaris notis, vulgo De ziferis libri IIII*, 1563), mnemotechnický traktát *Umění pamatovat si* (*L'arte del ricordare*, 1566), fyziognomické traktáty (předjímající Lavatera) *Čtyři knihy o lidské fyziognomii* (*De humana physiognomia libri IIII*, 1586) a *Šest knih o nebeské fyziognomii* (*Coelesti physiognomia libri sex*, 1603), matematicko-optický traktát *O odrazu* (*De refractione*, 1593) či pojednání o zemědělství *Dvanáct knih o zahradách* (*Villae libri XII*, 1592).

Hry, celkem 29 (11 však známe jen podle titulů), psal od mládí (od roku 1550). Dochovalo se čtrnáct prozaických komedií na motivy přejaté z Plauta, Terentia a italských novelistů, jež svědčí o mimořádné schopnosti realistické kresby a autentickém komediálním cítění. Tradice renesanční komedie, tzv. *erudity*, jím do značné míry vrcholí. Do standardních milostných zápletek a konvenčních postav sluhů, otců, milenců či pedantů, blízkých *commedii dell'arte*, se u něho promítá neapolský temperament a smysl pro groteskní humor. Mezi Della Portovy nejlepší komedie patří *Služka* (*La fantesca*, 1592), *Dva bratři soupeři* (*Gli duoi fratelli rivali*, 1601), *Uhlířská komedie* (*La Carbonaria*, 1601), *Astrolog* (*Lo Astrologo*, 1606) nebo *Turkyňe* (*La Turca*, 1606).

ZF SLUŽKY (I, 1–3, III, 1–3)

(*La fantesca*)

Služka je jedna z nejživějších Della Portových neapolských komedií, s vtipnou zápletkovou konstrukcí. V domě lékaře Gerasta pobývá mladý Essandro, převlečený za služku Fioretta. Je zamilován do Gerastovy dcery Clerie a v převleku služky doporučuje úspěšně sama sebe její přízni. Gerasto, který k falešné služce vzplane slepou vášní, má ovšem pro Clerii jiného

nápadníka, Cinzia, syna pedanta Narticofora. Důvtipní sluhové Panurgo (upomínka na Rabelaise) a Morfeo však ho pomohou odstranit ze scény: Panurgo hraje před Gerastem roli Narticofora a Morfeo roli Cinzia. Gerasto si chce úspěch svého záletu pojistit tím, že si u lékárníka objedná afrodisiaka; lékárník mu je pošle po jeho ženě, a ta tak odhalí jeho tajné plány. Do zápletky zasáhne i španělsky hovořící kapitán Pantalone, plautovský „miles gloriosus“.

PRVNÍ JEDNÁNÍ

Výstup první

Nepita, Essandro pod jménem a v šatech služky Fioretty

NEPITA

V žádný rodině není klid, když se v ní objeví služka ze špatného vrhu. Od chvíle, co do tohoto domu přišla ta zatracená Fioretta, nebylo hodiny, aby se něco nesešlo. Dala dohromady Clerii, moji svěřenku, a nějakého Essandra, svého příbuzného. Holka se z toho zbláznila a chodí jako bez duše. A pomotala hlavu našemu starému a vyvolala u jeho ženy takovou žárlivost, že je všechno vzhůru nohama. Přebrala ho mně, se kterou se čas od času rád pobavil, a mně taky div nepukne srdce žárlivostí. Ale kam jsi mi zmizela, mono Fioretto? Celej den se producírueš v rukavičkách jako nějaká šlechtična. Takhle se slouží? Takhle se jí cizí chleba, co?

ESSANDRO

Nepito, když už nevíš, co se sebou, otravuješ druhé; vsadím se, že sama netušíš, co chceš a co nechceš.

NEPITA

Chci, aby sis sundala rukavice, šla umejt talíře, vycídit hrnce, vynést nočníky a udělala všechno, čeho je v domě zapotřebí. Rozumíš mi?

ESSANDRO

Moje paní Cleria mi dala jiné rozkazy.

NEPITA

Jen se vymlouváš. Nejspíš má dostaveníčko s tím chlápkem od koní a ty ho hned ráno běžíš hledat.

ESSANDRO

Soudíš druhé podle sebe. Určitě jsi měla zadek v kalupu, když jsi byla mladá.

NEPITA
Tobě se zdá, že jsem stará?

ESANDRO
Ne že by se mi to zdálo, to je zkrátka pravda.

NEPITA
Podle tebe je pravda, že jsem stará?

ESSANDRO
Samas to teď řekla.

NEPITA
Lžeš, jako když tiskne! Jako mrtvola budu vonět víc, než ty smrdíš zaživa, a říkej si, co chceš, jsem hezčí!

ESSANDRO
Pro mne za mne, já krásná nejsem a ani o to nestojím. S tím, jak mě pánbůh stvořil, jsem spokojená.

NEPITA
Kdybys byla spokojená s tím, jak tě pánbůh stvořil, nepudrovala by sis celej boží den tu svoji vizáž, nematlala by ses krémem a nešmirglovala a nedrátkovala by sis fousy. Co je taky horšího než fousatá ženská! A hlas máš chraplavej, jako bys plašila vrány, ty jedna drzá osobo!

ESSANDRO
K tomu jsi mě sama přinutila. Neměla bys mě peskovat za něco, čeho jsi ty sama příčina.

NEPITA
To se podívejme! Ještě odmlouvá, ještě mi snad vyškrábe oči! Pamatuj, že z bahna nic nevyroste a že já nejsem ty!

ESSANDRO
Nepito, tobě na mně vadí úplně jiné věci a jen mi zbytečně motáš hlavu.

NEPITA
Tohle si myslíš? Vymáčkni se! Jinak taky můžeš dostat po hubě, že vyplivneš zuby.

ESSANDRO
Zlobíš se na mne, protože jsem ti přebrala pana Gerasta, tvého pána a tvého bývalého milence.

NEPITA

Dokonce s tím jdeš na trh!

ESSANDRO

Ale kdybys věděla, jak se věci mají, necítila bys ke mně takovou nenávist, nežárlila bys na mne a měla bys mě ráda, jako já mám ráda tebe.

NEPITA

Já na tebe nežárlím. Jak to teda je?

ESSANDRO

O kolik by pro tebe bylo lepší, kdybys mi slíbila, že mě neprozradíš a budeš mi nápomocná!

NEPITA

Co mi to chceš namluvit? Že jsi panna?

ESSANDRO

Odhalím ti něco, co by tě ani ve snu nenapadlo.

NEPITA

No dobře, budiž, nejsem hlásná trouba.

ESSANDRO

Ale povídám, jsou to vážné věci, tady nejde o šňupku do nosu, ale o dýku v břiše. Tady jde o čest tvé svěřenky.

NEPITA

Tak mluv, už to nenatahuj, hořím zvědavostí.

ESSANDRO

Nastav uši.

NEPITA

Vem si obě.

ESSANDRO

Myslíš si, že jsem žena, ale já jsem muž.

NEPITA

Co? A to je pravda?

ESSANDRO

Pravda pravdoucí. Na tuhle pravdu si můžeš sáhnout.

NEPITA

A proč sis na tuhle pravdu nenechal sáhnout dřív?

ESSANDRO

Nevyrostl jsem z bahna, nepocházím z nízké chátry, jak jsi tvrdila. Jsem Janovan. Měl bych sice o své rodině mlčet, abych lesk té urozenosti neposkvřnil svým bláznovstvím, ale budiž, prozradím ti ji. Jsem z rodiny Fregosů.¹

NEPITA

A proč ses takhle převlík? Co si od toho bláznovství slibuješ?

ESSANDRO

Řeknu ti to, když mě vyslechneš. Utekl jsem z Říma, od svého strýce Apolliona, který hrozil, že mi napráská, protože jsem chodil za školu, a přišel jsem sem do Neapole. A sotva jsem dorazil, Amor mi ukázal tvou svěřenku Clerii. Její božská krása mě hned napoprvé a s náramnou silou zasáhla do srdce, že jsem si v životě nemohl přát jiné potěšení, než třeba jen jednou jedinkrát se na ni vynadívat do sytosti. Nejdřív jsem se upřímně snažil umlčet v sobě tu myšlenku, ale všechno bylo marné. Ta nemoc už se mi tak dostala pod kůži, že každý lék měl opačný účinek, má bolest jen narůstala a rány se víc a více jitřily. A proto, aby mě ta vášeň nezahubila, převlékl jsem se za ženu. Nenosil jsem vousy a to se mi hodilo. A dal jsem se v tomto domě najmout jako služka...

NEPITA

Kdo ti tohle poradil? Kde jsi k tomu sebral odvahu?

ESSANDRO

Láska mi to poradila, láska mi dodala odvahy a svou vlastní rukou na mne navlékla tenhle šat, láska byla mým dohazovačem a přivedla mě k tomu, abych jí sloužil.

NEPITA

Ježíšku v nebičku, co to slyším?

ESSANDRO

... Jak jsem jednou byl uvnitř, začal jsem – však sis toho všimla – s náramnou pečlivostí plnit své povinnosti a zejména jsem houževnatě sloužil své paní; takže to dlouho netrvalo, a stal jsem jí tak milý, že rozpráví jen se mnou. Odkryla mi všechna svá tajemství a zasvětila mě do všeho. Nechce, aby ji svlékal a myl nikdo jiný, líbá mě, laská a hladí, že kdybych před ní stál ve své pravé podobě, nemohl bych si nic víc přát...

¹ Fregosové byli jedním z nejváženějších janovských rodů, pocházeli z nich kondotiéři, kardinálové i dóžata.

NEPITA

Takže jsi dostal všechno, po čem jsi toužil, jsi naprosto šťastnej.

ESSANDRO

Ach, kéž by tomu tak nebylo! Dopadl jsem jako nemocný, který stále baží po tom, co mu škodí. Já ubožák si myslel, že když se přiblížím k tomu požáru, v němž všechno hoří, uhasím svou plamennou touhu. Ale planu víc než kdy jindy. Tak sálám, že snad nikdy nebylo plamene ve větru, aby žhnul tak jako tato má duše. Hořím v ohni, jež jsem si sám zapálil, a v těchto plamenech se znovu rodím jako fénix. Teď poznávám, že ze všeho lidského dychtění je skutečně nenasytná jen touha po lásce. A když jsem okusil tak sladkou ženu, zdá se mi nemožné, že bych dokázal žít bez ní...

NEPITA

Takže jsi ji okusil, povídáš?

ESSANDRO

Cožpak nelze ženu okusit, aniž se jí zmocníme?

NEPITA

A to ses vážně udržel?

ESSANDRO

Když jsem viděl, že je panna a že věci lásky jsou jí dosud neznámé, pocítil jsem strach, že kdybych se jí odhalil, řekla by o tom otci či matce, a ti by mě vyhnali z domu; že by mě zkrátka má odvaha uvrhla v nebezpečí, že se o to veliké štěstí nadobro připravím. Zdálo se mi bezpečnější trpět a těšit se z toho, co je mi dovoleno. Popravdě, občas, když jsem ji viděl tak veselou, jsem chtěl přiznat, že jsem muž, a abych jí mohl sloužit, dopustil jsem se klamu; ale slova vhodná ke sdělení mého pravého stavu, která jsem si za tím účelem připravil, se mi částečně vzpříčila v ústech, částečně ze mne vyšlo něco úplně jiného. Nakonec jsem celý rudý zmlkl. A ona mě prosila, abych dokončil svou řeč, protože vůbec netušila, kam mířím.

NEPITA

Takžes jí to neřek. Choval ses jak pitomec.

ESSANDRO

No právě, a nic mě tak nerozhodilo jako vědomí, že mě musí pokládat za hlupáka.

NEPITA

Dobře si pamatuj, že ženám se líbí víc muži, co mají za ušima, než ti delikátní a jemní. S těmi druhými je totiž velká práce: když si je konečně uhněteme do

správný podoby, buď se zkroutí, nebo se vůbec rozsypou. Ale jak můžou být pohromadě dvě tak různé věci? Jsi zamilovaný do Clerie, ale taky jsi dohazovač svého příbuzného Essandra?

ESSANDRO

Ať tedy víš všechno. ... Když jsem byl takto na vahách, Amor, který nikdy nedává zahynout svým věrným, mi přihrál způsob, jak si dodat ducha a vyjít vstříc jeho počestné nabídce. Jednoho dne mě poslala s nějakou pochůzkou. Dlouho jsem se nevracel, a ona se mě zeptala, proč. Řekl jsem jí, že jsem potkal svého bratra, který se narodil spolu se mnou a ve všem se mi podobá a kterého jsem ještě v dětství zanechal v Římě a který teď slouží jako páže u místokrále.² A vymaloval jsem ho jako velice půvabného muže, takže zatoužila ho spatřit na vlastní oči. Když jsem viděl, že už jenjen hoří, a když mě o to několikrát poprosila, šel jsem za Panurgem, svým sluhou, kterého jsem odložil do jednoho hostince, oblékl jsem si své mužské šaty a začal jsem se procházet pod jejími okny. Jasně jsem poznal, že jí pohled na mne nemálo potěšil. Svléknu si kalhoty, navléknu sukni a vrátím se do jejího domu. Jak jsem uvnitř, skočí mi kolem krku a dává mi tisíc hubiček. Přitom vykřikuje, že když mě líbá, má pocit, že líbá mého bratra...

NEPITA

Chudák holka říkala pravdu, nespčetla se. A dál?

ESSANDRO

Nakonec se mi vyzná, že se do něho zamilovala a že nevýslovně trpí, a poprosí mě, abych jí přinesl nějaké ty vzkazy a dárečky. A já jí říkal jménem svého bratra všechny odpovědi, tak jak se mně líbily.

NEPITA

Ještě nikdy jsem neslyšela tak pěknou historku. No tak: co teď chceš udělat?

ESSANDRO

Když teď vidím, že mi znovu vyrážejí vousy, jak jsi mě na to sama upozornila, nemohu se už déle skrývat v těchto šatech. Nejhorší ale je, že starý Gerasto se do mne tak nestydatě zamiloval, že úplně ztratil rozum. Však víš, když na mě v domě narazí, nikdy si neodpustí, aby se mě kradmo nedotkl nebo mě nepolechtal. Bože, jakému nebezpečí se to vystavuji! Co bych si počal, kdyby našel něco jiného, než hledá...

NEPITA

Hahaha, ani nevíš, jak jsi mě pobavil!

² Neapolsko bylo od roku 1503 de facto provincií Španělského království a spravovali je místokrálové, vyslaní Madridem.

ESSANDRO

...A tak jsem si dneska umínil, že přijdu jako muž, odhalím jí svá tajemství, a když mě přijme za ženicha, pošlu zprávu svému strýci a požádám o ni jako o zákonitou choť. Až se Gerasto dozví, kdo jsem, moc rád mi ji dá.

NEPITA

Ráda to slyším. Drásalo mi to srdce, když jsem viděla, jak se chudák děvče souží. Občas ji srdce tak zabolí, že to vypadá, jako by umírala: má tě tak ráda, že jde o zdraví. Teď věřím, že jsi Janovan, když z tebe tak jankovatí...

ESSANDRO

Důvěra, kterou jsem do tebe vložil, když jsem ti odhalil tajemství, která jsem dosud nesevěřil nikomu, tě zavazuje, abys mě nezahladila. Až se ten sňatek uskuteční, postarám se, abych naplnil zákony šlechtictví, jak se sluší a patří. Mám doma sluhu, který má tak silné nohy, že ujde za hodinu pět nebo šest mil, tak jak by sis to přála. Dám ti ho za manžela a budeš matka mé ženy a paní domu.

NEPITA

Uvidíš, že ode dneška udělám všechno možný, abych ti byla k užitku.

ESSANDRO

To doufám.

NEPITA

Ale když mám bejt upřímná, pořád nemůžu uvěřit, že jsi chlap.

ESSANDRO

Věř tomu, je to tak.

NEPITA

Na slova já nedám.

ESSANDRO

Takže nevěříš?

NEPITA

Ne, vy mladí si rádi z člověka utahujete. Proto si nejdřív člověk musí ve všem zjednat jasno a pak teprve může uvěřit.

ESSANDRO

Přesvědčím tě o tom.

NEPITA

Ti, kdo se vyznají v klamech, vám ukážou spoustu věcí, který vůbec nejsou.

ESSANDRO

Postarám se, aby sis na pravdu sáhla rukama.

NEPITA

To je něco jinýho.

ESSANDRO

Řekni jí, ať se vykloní z okna, že jsem venku a chci s ní mluvit.

NEPITA

K službám.

ESSANDRO

Když jsem se jí svěřil, zabil jsem dvě mouchy jednou ranou. Usmířil jsem si největšího nepřítele, jakého jsem měl v tomto domě, a když teď ví, jak se věci mají, pomůže mi se svou svěřenkou.

Výstup druhý

Mladá Cleria, Essandro

CLERIA

Moje milá Fioretto, pojď sem blíž, ať mě z předsíně neslyší matka.

ESSANDRO

Tady jsem, má paní.

CLERIA

Nejdřív řekneš mému Essandrovi, že bych mu ráda poslala tisíc pozdravů a tisíceroú útěchu, ale nemohu; nijak jsem se nepozdravila a nic mě neutěší, a tak se s ním sotva mohu dělit o něco, co nemám. A pokud jde o pozdravení, musela bych mu poslat sebe sama; neboť jen v něm je moje utěšení a mé zdraví. Když tu není, jsem nemocná a nic mi není po chuti.

ESSANDRO

A dál?

CLERIA

Že se nekonečně nenávidím za to, že ho miluji; a že oheň se tolik rozhořel, že stojím v jednom plameni; že jsem do té míry jeho, že už v sobě nenacházím nic svého; proměnila jsem se v něj; a kdyby chtěl, abych si na chvíli znovu patřila, musel by o mne požádat sám sebe; neboť do něho jsem vložila všechna svá přání a jeho jsem zvolila jako záruku veškerého svého štěstí.

ESSANDRO
Výborně.

CLERIA

A řekni mu, že kdybych mohla, chtěla bych ho zvat krutým; neboť dobře ví, že všichni moji životní duchové se živí pohledem na něj, a kdybych ho neměla vidět, život by ze mne vyprchal. Upřel by mi to, co má pro něho malou cenu, a i když by mi toho dal hodně, o nic by nepřišel. A že proto tvrdím, že neodpovídá láskou tomu, kdo ho miluje, a neodpovídá věrností tomu, kdo je mu věrný, a jestliže se mě nesnaží spatřit, jak mohu věřit, že mě miluje?

ESSANDRO

Paní, buďte ujištěna, že na vás stále hledí.

CLERIA

Říkáš, že na mne hledí?

ESSANDRO

Hledí na vás, mluví s vámi, dotýká se vás a je vám stále nablízku.

CLERIA

Dotýká se mě a vidí mě? Fioretto, je to pravda?

ESSANDRO

Tak pravda, jako že vás vidím a dotýkám se vás já.

CLERIA

On že se mě dotýká?

ESSANDRO

Objímá vás, líbá vás a stále vás vidí, a je to pro něho taková rozkoš, vidět vás a objímat vás, že nikdy podobnou rozkoš nepocítil, a byl by nanejvýš šťastný, kdybyste ho poznala.

CLERIA

Ty žertuješ!?

ESSANDRO

Ať umřu, jestli žertuju.

CLERIA

Proč se tedy nevysloví?

ESSANDRO

Protože má pochybnosti.

CLERIA
O čem pochybuje?

ESSANDRO
Že kdyby se vás snad dotknul, mohla byste mu odepřít všechnu tu radost.
A kdyby prožil jeden jediný den, aniž vás spatřil, zemřel by žalem.

CLERIA
Možná se mě dotýká v myšlenkách. Jinak nechápu, jak by mohlo být pravda,
že se mě dotýká.

ESSANDRO
Říkám, že vás vidí očima.

CLERIA
Jak to, očima?

ESSANDRO
Otevřenýma očima, a dotýká se vás svýma rukama.

CLERIA
Tropíš si ze mne smích. Nebyla bych tak hloupá a celá bez sebe, abych ho
viděla před sebou a rozmlouvala s ním, s mužem, kterého miluji více než svůj
život, a vůbec ho nepoznala.

ESSANDRO
A přesto: právě teď vás vidí.

CLERIA
Možná se tu někde schoval?

ESSANDRO
Říkám, že stojí před vámi jako já a mluví k vám jako já.

CLERIA
Jak by to mohla být pravda, když tu nevidím nikoho jiného než tebe a nikdo
jiný než ty ke mně nehovoří? Ale řekni mi, moje milá Fioretto, víš, jak mě miluje?

ESSANDRO
Miluje vás tolik co já.

CLERIA
Vím, že mě máš ráda, o tom nepochybuji; a já ti špatně odplácím. Miluji tě,
jak jen je to možné, protože mi ve všem připomínáš svého bratra.

ESSANDRO

Milovala byste mě více, kdybyste mě znala.

CLERIA

Copak tě neznám? Kdybys ty znala lásku, jakou cítím ke tvému bratru, určitě bys přemýšlela, jak mi naordinovat nějaký lék.

ESSANDRO

Ó Bože, není nic, co bych si přála více než dát ti takový lék.

CLERIA

Když to říkáš, uvědomuji si, že přece jen nejsem milována tak, jak by si to má láska zasloužila. Protože i když se tu někdy zastaví, je tak bojácný a podezíravý, tvář skrývá v kapuci, jako by se obával nějaké zrady, a co nejrychleji pak zase odchází, což ve mně vzbuzuje tak velkou bolest, jak velká je láska, již k němu cítím.

ESSANDRO

Je mladý, paní: je to jeho první láska. Chtěla bych být on, neboť při pohledu na onu krásu, jež se ve vás tak vzácně vyjevuje, a u vědomí božských způsobů, počestnosti a bohatého pokladu vašich půvabů bych byla štěstím bez sebe. A kdybyste na mne jen jedinkrát pohlédla, dbala bych o vás a uctívala bych vás, jak si zasloužíte.

CLERIA

Stydím se, že nejsem taková, jak říkáš; ráda bych se mu líbila. Ale kdybys byla on a všimla si, že tě miluje ještě některá jiná a že se pro tebe trápí, zachovala by ses jako ostatní muži? Začala by ses nafukovat, nosit se jak král, narostl by ti hřebínek?

ESSANDRO

Křivdíte mi, paní, když si tohle o mně myslíte. Nenarostl by mi hřebínek, zůstal by takový, jaký byl a jaký je.

CLERIA

Nu, když teď máš mé srdce na dlani, nahé a otevřené, proč mu neřekneš po pravdě, jak velmi ho miluji?

ESSANDRO

Věru, on si také stěžuje, že netlumočím správně jeho lásku. Nakonec já budu příčina všeho zlého.

CLERIA
Naopak, kořen a pramen všeho dobrého. Jdi, moje milá Fioretto, a řekni mu, že pokud chce se mnou mluvit, jsem připravena...

ESSANDRO
S radostí.

CLERIA
... že pláču a umírám...

ESSANDRO
Vyřídím to...

CLERIA
...a jestli mě miluje, ať neotálí...

ESSANDRO
Jak si přejete...

CLERIA
A řekněte mu, že jestli můj otec bude něco namítat a nebude mi ho chtít dát za muže, jsem rozhodnuta uprchnout s ním na konec světa.

ESSANDRO
Ještě něco?

CLERIA
Už nic. Takhle přesně mu to řekněte.

ESSANDRO
Běžte zpátky, ať vás otec nevidí.

CLERIA
Snaž se, ať mi přineseš šťastné zprávy.

ESSANDRO
Dobrá.

CLERIA
A jestli mě nenajde v okně, ať zahvízdá, přijdu hned.

ESSANDRO
Tak já jdu.

CLERIA
Počkej, počkej, ještě něco.

ESSANDRO

Schovejte se, jde sem Gerasto, váš otec, ať vás nevidí.

Výstup třetí

Starý Gerasto, Essandro

GERASTO

Nikdo nemá bědnější život než ten, kdo je starý a zamilovaný, neboť jestliže stárí s sebou nese všechny nemoci a nedokonalosti, láska přináší všechnu bolest a všechnu trýzeň. A jsou takové, že by na jednu nestačilo deset lidí. Takže považte, co to udělá s člověkem, který musí snášet obojí. Mám rád jednu, z níž chudoba udělala služku, ale je tak krásná, že to já jsem její otrok. Mám ji sice doma, ale přitom nuzuji; a když stojí přede mnou, netroufám si na ni pohlédnout. Jsem jako člověk, který je po krk ve vodě, a umírá žízni; nad hlavou mu visí plody, a má hlad. Ta vzteká fena moje žena na ni žárlí až běda, nenechá ji udělat samotnou ani krok po domě, a když někam odjíždí, zamkne ji na klíč v pokoji mé dcery. A když bych rád pobyl doma, volky nevolky musím někam odjet. Tady ji máme. Kampak máme namířeno, milá Fioretto, ty má rozkvetlá halouzko?

ESSANDRO

Mám něco zařídit pro paní.

GERASTO

Neutíkej, milá Fioretto, dovol mi, ať se na tebe vynadívám, snad ti to není nepříjemné. A dopřej mi, ať se před tebou vymluvím, protože nemůžu jinak. Ty nejsi kvítek, co rozkvétá na jaře; naopak, to jaro rozkvétá tam, kde jsi ty. Žádná květina ti není rovna: v očích máš hyacinty a na kůži lilie, když mluvíš, z úst ti padají růže, a když dýcháš, voní jasmín a pomerančové květy.

ESSANDRO

A kde jste nechal karafiáty?

GERASTO

Jsou až příliš patrné na tvých rtících. A kdyby Bůh chtěl zvolit královnu květin, nevybral by nikoho jiného než tebe, tak velké jsou tvé půvaby.

ESSANDRO

Musím jít.

GERASTO

Počkej ještě. Pamatuj si, že ne bez důvodu ti dali jméno Fioretta! To proto, aby sis všimla, že tahle tvá krása je darem bohyně Flóry a podobá se květině.

Ráno je krásná, večer povadlá a suchá. Teď je tvé jaro, buď si toho vědoma, neboť záhy se přihlásí podzim, větve budou holé, uschneš a nebudeš dost dobrá ani na salát, ani do omáčky.

ESSANDRO
Co tím chcete říct?

GERASTO
Že bych chtěl být tvou květnicí, chtěl bych si tě zasadit do prsou, dobře tě okopávat, zalévat, abys vydala nejkrásnější plody, jaké se kdy urodily. Kéž bych byl aspoň včela, která chodí do tak krásného květu na med. Kéž bych ti mohl dát, co ti chybí.

ESSANDRO
Nic mi nechybí, mám naopak na rozdávání.

GERASTO
Nemluvím o tom, co ty myslíš.

ESSANDRO
A já nemyslím to, o čem mluvíš.

GERASTO
Mohl bych tě něčemu novému naučit.

ESSANDRO
A já bych mohla proškolit tvou dceru.

GERASTO
Co to povídáš o mé dceři?

ESSANDRO
Povídám, že jako služku své dcery mě máte milovat otcovskou láskou.

GERASTO
Mám tě mnohem raději než tvůj otec, a miluji tě jinou láskou než tvůj otec nebo bratr.

ESSANDRO
Říkáte ošklivé věci a já se musím stydět. Raději půjdu.

GERASTO
Počkej ještě, mám pro tebe něco nového.

ESSANDRO

Chcete mi dát nějaké nové šaty?

GERASTO

Ne, chci ti svěřit tu nejveselejší novinku, jakou jsi kdy slyšela.

ESSANDRO

Tak povídejte, už mě svrbí uši.

GERASTO

Ta zpráva tě potěší, ta ti je poškrábe. Ale chci dvě hubičky od cesty, mě zase svrbí rty.

ESSANDRO

Tak povězte, pak je dostanete.

GERASTO

Mám ženicha pro tvou paní.

ESSANDRO

Koho?

GERASTO

Jednoho mladíčka z Říma. Je bohatý, vzdělaný a hezký jak panenka.

ESSANDRO

Kdopak to je, komupak to štěstí přeje?

GERASTO

Jmenuje se Cinzio a je to syn učitele Narticofora, moc učeného pána. Mokrát jsme si psali a nakonec jsme se shodli i na věnu a na všem ostatním.

ESSANDRO

Že jste o tom ani necekl?

GERASTO

Moje žena Santina je hrozná treperenda, kdybych jí to řekl, vyslepičila by to příbuzným, přátelům i sousedům. Do hodiny by toho byla plná Neapol. A kdyby to náhodou nevyšlo, všichni by se nám vysmáli.

ESSANDRO

A kdy přijdou?

GERASTO

Co nejdřív, možná už dneska. Dneska přijíždí postilion.

ESSANDRO

Běda!

GERASTRO

Co že jsi tak zbledla? Bolí tě něco?

ESSANDRO

Běda, srdce!

GERASTO

A jak se vdá, vyvdám i tebe.

ESSANDRO

Jdou na mě mrákoty, vypustím duši z těla.

GERASTO

Pojď sem, dej mi pár hubiček za tu dobrou zprávu.

ESSANDRO

Prosím, běžte pryč! Slyšela jsem vaši paní, je u okna a myslím, že nás špehuje.

GERASTO

Jdu, ale pamatuj, že patřím víc tobě než sobě; a jestli uvěříš, že si toho má láska zaslouží, měj mě ráda. Jdi, vyříd' tu skvělou novinku mé dceři, a ať ti dá diškreci. Musíš ji uchlácholit, ať je mi po vůli. Och, ty se sotva držíš na nohou! To radostí z té novinky? Dej si je namasírovat, to přejde. [...]

TŘETÍ JEDNÁNÍ

Výstup první

Essandro, Panurgo, Moreo

ESSANDRO

Och, je to radost, vést vás takhle ke mně domů, jste tak dobře vyšňoreni a kráčíte tak důstojně, že byste přesvědčili onačejšího kosa, než je Gerasto.

PANURGO

Jak se ti líbí to moje hlubokomyslný odkašlávání? a jak kolem sebe plivu? A co říkáš tomu, jak vypadám, těmhle šatům a těmhle rukavicím, a jak si vykračuju? Není to všechno přímo kvintesence pedantérie?

ESSANDRO

Zbývá už jen jedině: abyste tak jak vypadáte, taky mluvili. Když půjde řeč o věcech, kterým nerozumíte, odpovídejte tak nejasnými a dvojznačnými slovy,

aby se dala vyložit po libosti. A občas musíš vypustit z huby nějaký ten latinismus!

PANURGO

To už nech na mně, však já vím, kudy se do toho rukávu leze. Ale co říkáš mému asistentovi? Není to skvostná držka?

ESSANDRO

Poslyš, Morfeo, co to máš v hubě za kuličky?

MORFEO

Ty jsou nejen dobrý k tomu, aby mi zohydily obličej, ale jsou udělaný z česneku, z ločidla a z čertova lejna. Až se dědek ke mně nahne, aby se se mnou přivítal, krknu mu do ksichtu takovej smrad, že mu dojde, že tohle bude na jeho dceru nejspíš moc.

ESSANDRO

A proč vyplazuješ jazyk a vyvaluješ oči jako viselec?

MORFEO

Aby se ze mě každěj poblil. Ale to jsou všechno prkotiny vedle toho, co vám chci ukázat. Co říkáte tomu zvonečku mezi nohama?

ESSANDRO

Hahaha, k čemu ten slouží?

MORFEO

To aby pochopil, že jak jsem se strhnul, vyhřezly mi nejen střeva, ale taky všechno domácí náradí do dutiny břišní. Takže ať se jeho dcera vzdá naděje, že bych ji vyplácel dukáty nebo tolary, neužije si ani za krejcar!

ESSANDRO

Morfeo, ty galáne, už vidím, že nám to vyjde. Půjdu napřed a domluví s Gerastem, aby vás přijal.

MORFEO

A nezapomeň mu říct, že jsme utahaný a utmácený a že hlady šilháme, protože v hospodách nás špatně krmili. A ať si dá záležet!

ESSANDRO

Však já vím, že máš v hlavě jen tohle.

MORFEO

Tak proč vám to vlastně připomínám?

PANURGO

Morfeo, pamatuj, že se jmenuju Narticoforo a ty Cinzio a že se ke mně musíš chovat uctivě, jako syn k otci.

MORFEO

Já si to pamatuju a extrapamatuju tak dobře, že bych to moh připomínat každému pamatováku!

PANURGO

A taky pamatuj....

MORFEO

Už dost, protože když má člověk plnou hlavu, pro jedno zapomíná na druhý. Sám si pamatuj, máš toho víc zapotřebí než já.

PANURGO

Já se jen starám, aby nám všechno vyšlo. Snažím se předvídat všechno, co by se mohlo pokazit.

MORFEO

Mlč a postav se do haptáku. Dveře už se otvírají, už je tady. Podle ksichtu vidím, že takových je deset na fůru hnoje. Kořist je naše, hned ptáčka lapíme.

Výstup druhý

GERASTO

(Ten dědek, co jde ke mně, bude Narticoforo. Ale nemám šajna, kdo je ten mrzák!)

PANURGO

Minuli jsme druhou ulici, ale nemohu verifikovat, jestli teď má být tertia nebo quarta.

GERASTO

Ó můj milý Narticofore, jste nastotísíckrát vítán!

PANURGO

Ó Geraste, lepidum caput,³ tak jsme vás natrefili! Cinzio, mi fili, ukloň se reverenter.⁴

³ Šlechtný pane.

⁴ Cinzio, můj synu, uctivě se ukloň.

GERASTO

Tohle je Cinzio, váš synáček?

PANURGO

Ipse est,⁵ a taky váš fámulus.

GERASTO

Buď vítán, Cinzio, milý synku.

MORFEO

Buď... buďte zdráv, milý ot... otče.

GERASTO

Cože tak koktá, drahý Narticofoře? A že má tak křivou hubu? Bože můj, to je puch!

PANURGO

Věřu netuším, z jakého úradku bohů se mu vrazila in fauces⁶ angina a v ústech se mu udělalo aposthéma, jímž se mu pokazil dech a jež mu odňalo schopnost bene aloquere.⁷

GERASTO

Musíme mu dát to aposthéma vyříznout. Tady v Neapoli jsou schopní mužové, kteří se v tom vyznají.

MORFEO

Fu...fu...furunkl ještě není zra...zra...zralej, je tvrdej. Váš nos už asi cí... cí... cítí ten smrad.

PANURGO

Byl to ten nejhezčí mládeneček v celém Římě. Mnohé urozené matrony s ním měly své plány a usilovaly o copula matrimonialis.⁸ Ale pak ho někdo uřknul nebo to snad způsobila discensio lunatica,⁹ a došlo k této metamorfóze, již můžete pozorovat oculis corporeis.¹⁰

GERASTO

Za celá ta léta, co provozuji medicínu, jsem takový případ neviděl.

⁵ Je to on.

⁶ Do jícnu.

⁷ Dobře mluvit.

⁸ Manželské spojení.

⁹ Sestup měsíce.

¹⁰ Tělesnými očima.

PANURGO

Nejhorší ovšem je, že došlo k prerupci spodních partií a v důsledku toho nastala břišní kýla. Nejenže mu vyhrězla střeva, ale též osrdečník. Což ho navíc učinilo neschopným fungovat *munere uxorio*.¹¹

MORFEO

Prověsil se mi *oc...oc...*o celé tři prsty břišní vak a do něj spadla taky moč... moč... močová trubice; takže nemůžu *mrđ... mrđ... mrtvolám závidět ani to nejmenší*.

PANURGO

Žel, skryté je horší *patentního*; jistý *morbus* zvaný „vlk“ mu vyžral břicho a na mnoha místech je vidět holé kosti.

GERASTO

No to je příšerné! Jak jste ho sem vůbec dostali?

PANURGO

V nosítkách řečených *grabatulum*, trvalo nám to dvacet dní. Od chvíle, co si do nich lehl, jsme ho z nich až doteď nezvedli. A jestli ho tu přepadne ještě něco, vypustí duši. Takže bych optoval pro eventualitu uložit ho in *lectulum*,¹² aby se tam *paulisper*¹³ zotavil. Zatím mu připravme nějaké *medicamentum* a zítra na úsvitu zas vyrazíme *patriam versus*.¹⁴

GERASTO

Já mu bez prodlení *naordinuji* klystýr, a co se dneška týče, nasadíme dietu. To mu prospěje, zítra už mu bude líp.

MORFEO

Roz... roz... milý otče, toho vlka, co mi vyžral vnitřnosti, mám pořád v sobě, a mám z toho takový hlad, že už nechci nic než *žra... žra... žrát a sra... sra...* srazit teplotu.

GERASTO

Musíte být moc utahaný – tak dlouhá cesta!

¹¹ Plnit manželské povinnosti.

¹² Na lůžko.

¹³ Maličko.

¹⁴ Domů.

PANURGO

Měl jsem pod sebou tak krásnou bestii, že jsem si připadal jako Pegasovec Bellerofon,¹⁵ pak ale zakopl, spadl a nakonec mi utekl. Musel jsem si ho honit jako hošík.

GERASTO

Všechny tyhle herky, co si člověk najímá, jsou tak uondané a prolezné chorobami, že pod tebou padnou desetkrát za hodinu. Co tedy uděláme s tím manželstvím?

PANURGO

Nejdražší germáne,¹⁶ poté co jsme si opakovaně vyměnili epištoly a dospěli jsme k summum conlusionis¹⁷ ohledně tohoto manželství, přepadla ho ta choroba.

GERASTO

A to jste mě o tom nemohli zpravit předem, místo abyste podstoupili tuhle námahu?

PANURGO

Immo saepicule¹⁸ jsem vás o tom informoval; ale obával jsem se, že byste si myslel, že jsem zmařil domluvenou schůzku. A tak jako vir probus¹⁹ jsem hleděl dodržet slovo – neboť „verba ligant homines, taurorum corna funes“²⁰ – a přivedl jsem vám ho.

GERASTO

Mrzí mě, že jste se namáhal. Ale pojďme si odpočinout, Narticoforo: buďte tu jako doma.

PANURGO

Prosím, vy první.

GERASTO

Nevejdu, když předtím nevejdete vy.

PANURGO

Libenter faciam,²¹ abych učinil přítrž těmhle vašim neapolským ceremoniím. Jak vyrozumívám, velmi si v nich libujete.

15 Bellerofontes (Pegasovec) zkontroloval Pegasa, mytického okřídleného koně.

16 Bratře.

17 Ke konečné dohodě.

18 Velmi často.

19 Řádný muž.

20 Slova poutají člověka, rohy býků provazy.

21 Milerád to učiním.

GERASTO
Hola, sluhové, dovedte tyto vzácné pány do pokojů v přízemí.

Výstup třetí
Essandro, Gerasto

ESSANDRO
Pane, tohohle člověka chcete dát Clerii za manžela?

GERASTO
Ano.

ESSANDRO
Že se nestydíte! To je tedy ten galantní, bohatý, učený a krásný mládenec, o kterém jste mluvil dnes ráno! Vždyť je to chodící špitál! Ubohá paní, že se raději nenarodila!

GERASTO
Proč?

ESSANDRO
Protože odpornějšího netvora ještě nikdo neviděl. Taková smradlavá duše! Stačí se na něho podívat, a pozvrácíte se.

GERASTRO
Je bohatý.

ESSANDRO
To není všechno.

GERASTRO
Hlady trpět nebude.

ESSANDRO
To jí ani tady nehrozí.

GERASTRO
A protože je trochu chabrus, nebude ji příliš obtěžovat.

ESSANDRO
Ženy jsou rády takhle obtěžovány.

GERASTO
Ušetřit na věnu se vždycky hodí.

ESSANDRO

Abyste neošidil svou truhličku, má být truhlička vaší dcery věčně prázdná. No ano, my ubohé ženy se rodíme pod bezcitnou a nanejvýš nespravedlivou hvězdou: když má manžel ošklivou ženu, vymění ji, jak se mu zlíbí; ale když zahne žena, hned nůž na krk!

GERASTO

Určitě jí přinesl pěkný dárek.

ESSANDRO

To bimbadlo, co má mezi nohama, to bude ten krásný dárek.

GERASTO

Samozřejmě jsem nepředpokládal, že je takhle znetvořený. To bych ho nepozval, a kdybych si mohl zachovat čest, hned bych ho poslal domů.

Přeložil Jiří Pelán

∞ RUZANTE (RUZZANTE)

1502–1542

Vlastním jménem Angelo Beolco, přezdívku Ruzante získal podle své oblíbené herecké role, venkovana tohoto jména, který se objevuje už v jeho první hře. Byl nemanželským synem lékaře z patricijské lombardské rodiny. Po otcově smrti (1524) spravoval pozemky svých bratří. Jeho přítelem a ochráncem byl od roku 1521 benátský velmož Alvise Cornaro, v jehož padovské vile zřejmě poznal významné vzdělance té doby (Bemba, Speroniho aj.). Ruzantova herecká společnost (sestavená kolem 1520) hrála původně v Benátkách a na ferrarském dvoře (1529–32), později v Padově, v Cornarově domě.

Ruzantova nejstarší hra, veršovaná *Pastorála* (Pastoral, 1517–18), kombinuje v žánrovém ohledu frašku a pastýřskou hru a v jazykovém ohledu italštinu, bergamaštinu a padovštinu. Cele v padovském nářečí je napsána veršovaná komedie *Betia* (1524–27), vycházející z tzv. „mariaza“, frašky na svatební námět. V padovštině jsou napsány i všechny další Ruzantovy hry. Jeho první komedií v próze – na námět mužské žárlivosti – je *La Moscheta* (527–32, patrně: „Uhlazená komedie“, s narážkou na Ruzantův výstup, v němž v převleku hovoří jako dvorný Neapolec). Nejspíš z téže doby je i *Anconitana*, rozvíjející motiv ženy převlečené za muže a vzbuzující erotický zájem jiných žen. Po komedii *Fiorina* (1531) o lásce dvou venkovanů, Ruzanta a dívky Fiory, napsal Ruzante pro Cornara dvě hry na plautovské motivy, v nichž se výrazněji podřídil dobovým klasicizujícím požadavkům: *Děvče z Piove* (La Piovana, 1532) podle Plautovy komedie *Lano* a *Komedii o krávě* (La Vaccaria, 1533) podle Plautovy *Komedie o oslu*.

K vrcholným Ruzantovým dramatickým textům patří dvě aktovky, rovněž v padovském dialektu, o vesničanech konfrontovaných s válkou a městským životem, v nichž zaznívá i vážná, tragická tónina. V *Ruzantovi, který se navrátil z války* (Parlamento di Ruzante che iera vegnù de campo, 1528–29) se Ruzante se vrací z vojenských střetů mezi Benátkami a Církevním státem Julia II., a zjišťuje, že jeho milá mu už nepatří. V *Bilorovi* (1528–29) titulnímu hrdinovi bohatý stařec odvede ženu, a on nakonec starce zavraždí.

Ruzante v těchto aktovkách sice používá typizovaných komediálních charakterů, ale jedinečně – a nejednoznačně – je individualizuje a jejich jednání připisuje komplexní psychologickou motivaci (ani „zamilovaný stařec“, Pantalone *commedie dell'arte*, u něho není čistě komickou figurou). K věrohodnosti postav přispívá i jazyk, živá padovština, použitá k odstíněné charakterizaci jednajících osob. Fraška se u Ruzanta snadno převrací v tragédii.

Výstup první
Bilora, sám

BILORA [*vejde, mumlá si něco pro sebe a nadává*]

No sakra, kam všude se nevypraví zamilovanej?¹ Kam všude nevleze? Ani dělo by tam nedostřelilo. Zatracepená láska! Kdo by to řek, že mě láska tak zmagoří, že mě zavede takhle daleko od domova, mezi lidi, co jsem v životě neviděl? Teď ani nevím, kde to jsem. Říká se, že láska toho moc nenadělá a nic nezmůže, ale já vidím, že zmůže a že si s náma hraje jak kočka s myší. Jářku já – aspoň jednou chci mluvit o sobě – já, nebejt to kvůli lásce a abych zjistil, jestli najdu tu svoji křesťanku, bych určitě nešlapal celej včerejšek, celou noc, celej dnešek, lesama, křovím a roštím, že jsem samá modřina a že jsem div nevypliv duši. K čemu mluvit, k čemu si stěžovat... když je někdo zamilovanej, láska ho vlácí víc než tři páry volů. Do pytle! pěkně mi zatopila. Pěkněj průser, tahle láska. Někdo tvrdí, že láska leze akorát na mladý, a že jen mladý kluci jsou po ní celý říčný. Ale jak vidím, starejm taky nedá pokoj. Kdyby podle mě ten dědek nebyl celej napěněnej a neměl trn v prdeli, neodved by mi mojí ženskou, aby mu ho vytáhla. Kdyby mu tak vytáhla srdce z těla, starýmu ošoustovi! Ať ho sežere rak, zloděje zlodějskýho, jeho i toho, co ho doved do mý vesnice. Ať se nikdy neraduje ze svých šušni a nemá žádný potěšení, když se postaral, abych já ho neměl se svou ženou. (*Pauza. Změněným tónem.*) No ale čert to vzal, za všechno si můžu sám. Šel jsem tahat čluny, ve dne v noci, a druhéj mi odtáh ženu přímo z domu. Ví bůh, jestli ji ještě někdy uvidím. Měl jsem radši zabrat doma, tam toho bylo víc zapotřebí. Do prdele! Jsem namouduši v pěkný bryndě. Umírám hlady, nemám chleba a nemám ani, zač bych si ho koupil. Kdybych aspoň věděl, kde je a kam si ji odved... Poprosil bych ji aspoň o krajíček.

Výstup druhý
Pitaro a Bilora

PITARO

To mě poser! Ty seš tady?

BILORA

Právě vás jsem hledal, strejče Pitaro, to je klika.

¹ Bilora přichází za svou ženou do Benátek.

PITARO

Taks mě našel a co chceš?

BILORA

Už vám někdo řek o tý histórii... však vy už víte!

PITARO

Pámbu pomáhej, když mi ji neřekneš ty, nevím nic.

BILORA

Och, tak vy nic nevíte! O tý záležitosti s... s... – nejde mi to z huby – s panem Androtenem, co si odved moji ženskou... O tom dědkovi, o tom cizím boháci...

PITARO

Jo ten, toho myslíš. Mluv tiše, pitomče, bydlí hned vedle, ať tě neslyší. (*Naznačuje mu, že má ztížit hlas.*) Kdo tě sem přived?

BILORA

Šel jsem sám, sám jsem se rozhod. Nikdo mě nepřived. (*Naléhá.*) Takže bydlí vedle? Kde? Jak je tenhle vchod? (*Ukáže na portál Andronikova domu.*)

PITARO

Jo, tam. Dobrá; a co chceš dělat? Poprosíš ho, aby ti ji vrátil? Nebo co?

BILORA (*smířlivě, s mazaným výrazem*)

Řeknu vám pravdu. Protože já se nerad hádám, znáte mě, radši bych se domluvil, než soudil. Zkrátka co se stalo, stalo se, smažme to, stačilo by, kdyby mi dal nějaký peníze a vrátil ženu, rozumíte. Protože kdybych se tu stavěl na zadní, moc bych si asi nepomoh. To se ví, kdyby to bylo u nás, to by byla jiná písnička; ale tady já nikoho neznám. Moh by mě třeba dát utopit v nějaký takovýdle strouze (*ukáže na kanál*), a kdo by o to stál!

PITARO (*souhlasně*)

Zlatý slova. On je totiž dost poděs. Musíš na něj, kurva, po dobrým: pěkně „ctěnej pane“ a „pane kavalíre“!

BILORA

Co? Jmenuje se Kavalír? Řekli mi, že se jmenuje Ardochene... divný jméno.

PITARO

Ne, ty mi nerozumíš. Jmenuje se, tak jak říkáš, ale já mluvím o něčem jiným. Povídám ti, abys mu vysek nějaký komplimenty, abys k němu byl zdvořilej. Říkej mu „Vaše Excellence“, „Slovutnej pane“, „Uctivě se klaním, račte mi ji vrátit“... (*Napodobí úlisný tón a přitom se klaní.*) Rozumíš? Žádný fanfarónství.

BILORA

Jo tak, rozumím. Ksakru! takže je to poděs, co? Ale je to typ, co mlátí, nebo co křičí?

PITARO

Mlátí, do prkenný ohrady! Hned dává do fifáku!

BILORA (*zachmuřeně*)

Jestli mlátí, tak je to opravdu potvora. Takže jestli dobře rozumím, nečeká a mlátí na potkání. Vrhne se na člověka, je to tak? Čert vzal mámu, co ho porodila! Mně se zdálo, že ho srazím flusancem. A on zatím mlátí, co? Ať ho rak sežere! No co, tak mě naučte, jak to mám zaonačit po dobrým, aby mi nenatrh kařata. Nevíte, jestli je doma? Nebo se ještě nevrátil z Náměstí?

PITARO

Ne, ještě se nevrátil. Poslyš, řeknu ti, jak na to, kat to spral! (*Odtáhne ho stranou.*)

BILORA

Tak honem, řekněte mi to a já to vyřídím.

PITARO (*ztiší hlas*)

Tak dávej pozor. Jdi tam a zaklepej, protože doma je jen Dina. A nedávej najevo, že bys jí měl něco za zlý. Zavolej ji dolů a tvař se, že se tě to ani netýká.

BILORA

Ne, ne, já to vyřídím po svém.

PITARO

A řekni jí: „Zlatíčko, řekni mi, chceš se vrátit domů? Vždyť ty jsi mě opustila...“ Rozumíš, takhle, ono ti to půjde.

BILORA

Jo, zkrátka po dobrým. Ale kde si s ní mám podle vás promluvit: tady před vchodem, nebo mám jít dovnitř?

PITARO

To ne, před vchodem, tady venku, sakra! Když tě načapá v domě, dá ti na budku!

BILORA

Poslyšte, a co vy si myslíte? Podle vás: vrátí se domů?

PITARO (*v rozpacích*)

Nevím, možný to je. Ale je třeba uznat, že s ním má spokojenej život. Nikdo ji nehlídá, nepředře se, nají se, napije do sytosti, je o ni postaráno...

BILORA (*skočí mu do řeči*)

Postaráno, říkáš? Bůh je mi svědek, nemyslím, že by se o ni postaral tak jako já, protože v něčem jí už neposlouží...

PITARO (*předstírá, že si dvojsmyslu nevšímá*)

Mají přece sluhu, herdek, ten je obslouží oba.

BILORA

To jo. Tak že bych zašel? Než se on vrátí, něco z ní dostanu. Říkáš, že v domě není nikdo, jen Dina?

PITARO

Nikdo, jak povídám. Myslíš, kurva, že si z tebe dělám šoufky? Jen běž, já si taky tamhle (*gesto*) něco vyřídím. Až se budu vracet, zastavím se tu, abych viděl, jak jsi dopad. Tak běž už, hni se. (*Strká ho k Andronikovým dveřím.*)

BILORA

Jen jděte, však já na vás pak počkám! (*Sám.*) Setsakra! Bůh ví, jak tohle skončí... Ale děj se vůle boží. Zatluču, i když riskuju, že mě vymlátí jak štrůzak. Nejspíš když zaklepám, vyklepou mi kožich a nadělají třepánky. (*Rozhodně*) Ale hovno, ať to dopadne, jak to dopadne, cítím, jak mě láska mučí, jak se mi srdce v prsou obrací a střeva a plíce se mi kroutí v břiše, a kručím, jako když kovář spravuje radlici. Už dost, jestli nezabouchám, tak se z toho zcvoknu! (*Odváží se přistoupit ke dveřím a párkrát zabuší.*) Lidi, jste tam? Je někdo doma? (*Zavolá hlasitěji*) Povídám, není tam nikdo?... (*Buší znovu.*)

Výstup třetí

Dina a Bilora

DINA (*se vykloní z okna nade dveřmi*)

Kdo to tluče? Něáký chudák? Jděte spánembohem. (*Chce odejít.*)

BILORA

Jsem chudák, to jo, ale odtud nepůjdu. Jsem přítel. (*Rozhodněji.*) Otevři, to jsem já.

DINA (*ho nepoznává, protože už se stmívá*)

Kdo jste? Jakej přítel? Pán není doma. Běžte si po svejch. (*Zavře okenici.*)

BILORA (*na chvíli se zarazí, pak znovu zabuší na dveře a křičí*)
 Hej, Dino! Pojď a otevři, to jsem přece já, k čertu s tebou! Copak mě nepoznáváš, náno bláznivá?

DINA (*zprudka rozrazí okenice, taky se rozkřikne; hrubým tónem*)
 Povídám, zmizte, protože já vás neznám a pán není doma! Mazejte odtud, jinak by se vám to taky nemuselo vyplatit.

BILORA (*smířlivěji*)
 Och, co se tak vztekáš? No tak, pojď dolů, chci si s tebou promluvit mezi čtyřma očima, tak buď od té lásky! Jsem to přece já, Dino – Bilora, copak nevidíš? Jsem tvůj mužskej.

DINA (*vyděšená*)
 No tohle, pánbůh se mnou a zlý pryč! Proč jste sem přišel?

BILORA
 Co to meleš? Pojď dolů, ať na tebe vidím.

DINA
 Už jdu. (*Zmizí z okna.*)

BILORA (*sám, pro sebe*)
 Však s prázdnou neodejdu, nějaký ten krejcar z ní vyrazím. Já si zoufal, a třeba se to obrátí k dobrému.

DINA (*za dveřmi*)
 A nebudete mě bít, když otevřu?

BILORA
 Proč bych tě měl bít? Víím, že jsi nešla o svojí vůli. (*Téměř něžně*) Tak pojď. Přísahám, že pro mě budeš stejně dobrá a že mi budeš stejně milá jako dřív.

DINA (*pomalou pootevírá dveře*)
 Dobřej večer. (*Pozoruje manžela a snaží se uhodnout jeho úmysly.*) Ale jak jste se sem dostal? Jak se máte? Dobře?

BILORA
 Dobře. A ty? V obličejí jsi moc pěkná (*Zálibně si ji prohlíží.*)

DINA (*hraně se ušklíbne*)
 Pánbůh mi pomoz, už se mi to zajídá. Když chcete slyšet pravdu, mám už toho dědka až po krk.

BILORA

To si myslím, vždyť sotva leze. Mladí a staří – to k sobě nepasuje. (*Pomrkává na ni.*) To já i ty si rozumíme líp.

DINA (*jedním dechem, upřímně*)

Pche, pořád krepíruje, celou noc kašle jak ovce v posledním tažení. Nikdy nespí, furt se na mě lepí, pusinkuje mě po celém těle, jako bych já o ty jeho uslintaný pusy stála. Bůh mi pomoz, už ho nemůžu ani vidět, dělá se mi z něj špatně.

BILORA

Cha, smrdí mu z huby jako z hnoje, na tisíc mil smrdí chcíplotinou a je slabej v slabínách...

DINA

Že vám není hanba! Říkáte samý prasárničky.

BILORA (*změní tón*)

No, jářku... Povídám, zkrátka a dobře, nechceš se vrátit domů? Nebo už na mě kašleš a zůstaneš s tím starým?

DINA (*váhá*)

Já bych se vrátila, on to ale nechce. Myslím, že by mu to nešlo pod fousy. Kdybyste viděl, jak se se mnou mazlí, namouduši, to byste koukal. Hrome! Má mě opravdu rád. Mám se s ním vážně jak v bavlnci.

BILORA (*hněvivě*)

Co mi to tady vykládáš, že on nechce? Chceš mě, kurva, naštvat? On nechce, pro mě za mě, ale co ty, ty taky nechceš? Ať nekleju... No, co mi na to řekneš?

DINA (*pokrčí rameny*)

Já vážně nevím. Chci a nechci.

BILORA

Och, z toho by se jeden... (*Dině*) Bude ještě dlouho z domu? Nebo se vrátí brzo?

DINA

Bude tu cobydup. Vždycky se hned vrátí. (*Stranou*) Namouduši, nechtěla bych, aby mě viděl, jak se tu s ním bavím. (*Nablas*) Jděte už, milej zlatej. Víte co, vraťte se později, až tu bude, možná se s ním domluvíte.

BILORA

Taky že se domluvíme! Jen aby tě to nemrzelo, až se domluvíme! (*Kleje*) Kručinál! Sakra! Ježíšku na křížku! Když se do toho dám, kleju jak starej frajtr! (*Zu-*

řivě se vrhne na Dinu.) Nemysli si, je mi jasný, že se mi chceš vykrotit! Ale svrab na tebe, nezahrávej si, ty čubko! (*Hrozí jí vztyčenou pěstí.*)

DINA (*se brání*)

Vidíte? Když zůstanu s vámi, tak tohle je všechno, co na tom vydělám. A že prej pán není vztekloun! Poslyšte, přísahám, nedělám si legraci. Vraťte se o chvíli pozděj, až bude zpátky, zabouchejte na dveře a řekněte, že chcete mluvit s pánem. A hned mu povězte, že chcete, abych se vrátila domů. Uvidíte, co vám řekne. A když bude souhlasit, děj se vůle boží; a i když nebude, udělám to, co chcete vy.

BILORA

Opravdu, půjdeš, i když on to nebude chtít?

DINA

Jo, při všem, co je mi na tomhle světě nejdražší. Ale teď už běžte, ať vás tu nenajde.

BILORA

Poslyš, jářku, neměla bys pro mě kus chleba? Namouduši, umírám hlady. Od včerejška, co jsem odešel z domu, jsem neměl nic v hubě.

DINA

To víte, že jo, ale jestli chcete, radši vám dám peníze. Můžete jít tamhle, na konec ulice (*ukáže mu směr*), je tam hospoda. Pořádně se najíte a napijete. Nechtěla bych totiž, aby se teď objevil a načapal mě, jak něco vynáším z domu. (*Vloží mu do dlaně pár mincí.*)

BILORA

No dobře, dej to sem. Kde je ta putyka, je to daleko?

DINA

Ne, ne, tamhle nahoře. Až budete na konci (*znovu ukazuje rukou*), takhle za-
bočte. (*Zatímco se Bilora dívá ukázaným směrem, Dina zajde do domu a potichu za sebou zavře dveře.*)

BILORA (*sám*)

Tak jo. Dobře, že jsem ho nezastih. Poslyš, víš co... (*Obrátí se, protože si myslí, že žena ještě stojí za ním.*) Aha, už zavřela. Tak bych žral, že mě ani nenapadlo se jí zeptat, jak dlouho se mám zdržet, než zas přijdu. Kuš, teď se půjdu najíst. V každém případě, než ten hlad zaženu, on už bude zpátky. Kolik mi to vlastně dala? (*Natáhne dlaň a přepočítává peníze.*) Zatraceně, co to je? Co je tohle za minci (*obrací minci v prstech*)? Sakra, už vím. No jasně, tahle platí dvojnásobek. Nepoznal jsem ji, a přitom to byla první mince, co jsem utratil, když jsem se za-

miloval. (*Vzdychne a vezme do ruky druhou minci.*) A tohle je mouřenínka. A ta třetí? Kurva, je velká a silná, větší než ty ostatní. Do pytle! Tahle platí hodně, ale zaboha si nevzpomenu, co to je. Jo, už vím, to je ferrarskej jednorožec, a myslím, že jich obíhá víc než těch druhých. Teď se půjdu najíst. (*Pozorně si prohlíží vchod do Andronikova domu, sáhne na dveře.*) A tohle jsou dveře. Jestlipak nezabloudím a jestlipak je trefím? (*Vydá se na cestu; pak se znovu zastaví.*) Podívejme se ještě na ty penízky. (*Obrací je v prstech a počítá je.*) Tahle platí za dvě; a mouřenínka, to máme čtyři; jednorožec, to je pět; jednu si nechám, to máme šest; a jednu utratím, to znamená sedm. Takže mít ještě devatenáct benátských soldů, byl by to celý tron.² (*Vyrazí k hostinci a cestou stále přepočítává mince.*)

Výstup pátý

Pan Andronico, sám

ANDRONICO

(*zvolna se blíží, a než vejde, stane před vchodem a vede samomluvu*)

Ať mě čert vezme, je to *tandem*³ pravda, že kdo nedělá klukoviny v mládí, musí je dělat na stará kolena. Vzpomínám si, že když jsem byl mladý, říkali mi paměti-hodní muži, zvláště Jejich Excellence pan Nicoletto degli Allegri a pan Pantasileo di Ca' Bucintoro: „Co to, Andronico, že jsi tak zachmuřený a tak nevrlý? Proč si kčertu nenajdeš nějakou dívku a proč se s ní nepoveselíš? Kdy si chceš dopřát rozkoší a kratochvílí? Až už to nepůjde? Mně se zdá, jako bys byl napůl uřknutý. Ale pamatuj: až budeš starý, ty ještě vyvedeš z lásky nějakou hloupost!“ A tumáš, čerte, kropáč! (*Usměje se.*) Upřímně řečeno, bylo by mi vlastně milejší být zamilovaný teď než zamlada, nebýt jedné věci, která mi to kazí: totiž, že... *non respondent ultima primis*.⁴ Kakraholte, být starý je ošklivá záležitost. (*Vzdychne, vzpomíná se.*) Co dělat, srdnatost mi *tamen* nechybí... A ticho, už dost! Přece ještě nejsem dědek nad hrobem. Láska je mocná kouzelnice. (*K publiku.*) Máte vědět, že jsem tohle děvče sebral jejímu manželovi a odvedl jsem si ji domů. A abych ji dostal, riskoval jsem, že v tom nechám kůži, tak jsem do ní zamilovaný a tak ji mám rád. Však taky tahle ženuška – *breviter concludendo*⁵ – vypadá jak anděl cherubín, a má pusinku, která si přímo říká o to, aby ji člověk zlíbal. *In summa summario*,⁶ bojím se jen jediného, jen jedna věc mě trápí: že přijde někdo z příbuzenstva a řekne si o ni. Ale zle pochodí, už jsem se rozhodl, že si jí užiju sám. A pokud ona sama nebude chybovat a udělá, co se na ní žádá, dostane z mého takový díl,

2 Mince ražená v Benátkách roku 1472 s vyraženým portrétem dóžete Niccola Trona.

3 Latinsky: nakonec, přece.

4 Výsledky neodpovídají očekávání. Narážka na chabou sexuální výkonnost.

5 Stručně řečeno.

6 Zkrátka.

že by mohla být docela spokojená. Žádné drobečky, poctivý díl, povídám. Už teď dostala slušnou zálohu, protože zachází s mým majetkem, jak se jí zlíbí, a může se tu roztahovat po libosti a vytahovat mi peníze z kapsy v domě i mimo dům, aniž řeknu slovo. Ani nemusí nikomu skládat účty. Je to náramná věc, být ženou a vlastní paní. Dělá po svém malé i velké věci a jen poroučí, stačí jí otevřít ústa. Když mi bude po vůli, bude blažená. Och, co bych dal za to, kdyby mě slyšela, kdyby viděla do mé duše! Tak do toho, půjdu nahoru, abych se s ní uviděl. Způsobila mi tolik radosti a slasti, že když si teď s ní nezalaškuju, budu nespůj a budu špatně vyřizovat své záležitosti. Jsem tak ve formě, že bych si troufl zatancovat čtyři čísla *veselice*, pěkně plouživě, a taky *ružičku*⁷ se všemi figurami, a že jich není málo! Ba jistě: to děvče se bude hodit na tisíc věcí. Bude se o mne starat, až na mě přijde ten můj katar, a vůbec když mi nebude dobře; a taky si budu moci někomu postěžovat a vypovídat se. (*Krátce hvízdne a řekne skoro něžně směrem dovnitř.*) Tak honem, otevři! (*K sobě*) Možná se sluha ještě nevrátil s bárkou.

Výstup šestý
Zane, sluha, a pan Andronico

ZANE (*zevnitř*)
Kdo to tluče?

ANDRONICO (*ještě zabraný do svých úvah, myslí, že je to Dina*)
Otevři, krasavice moje... (*Pochopí, že je to Zane*) Otevři, otevři, ty hovado!
Hrome, myslel jsem, že je to Dina. A ty – jsi hluchý?

ZANE
Co ráčíte?

ANDRONICO (*vchází do domu*)
Rozdělal jsi v patře oheň?
(*Dveře se zavírají a hlasy slábnou.*)

Výstup šestý
Bilora a Pitaro

BILORA (*vrací se na scénu od hostince a nese džbánec vína; trochu se motá*)
Kurva! Tak jsme se zase sešli.

PITARO (*přichází z druhé strany*)
Tak co, najed ses dobře? Má dobrý víno, žejo?

⁷ *Zogioso a rosina* – dobové benátské tance.

BILORA (*s těžkým jazykem*)

To jo, to má, strejče Pitaro. Kurva, moc dobrý! Můžu vám říct, že jsem se tak nacamral, že mám břicho jako bubínek.

PITARO

Tak co mám teda udělat? Chceš, abysme si promluvili s tím starým a dověděli se tak, na čem jsme? Když to s ním vyřídíme – venku nebo uvnitř –, bude hned po ptákách. Ostatně podle toho, co mi říkáš, holka půjde, i když on nebude chtít.

BILORA

Tak mi to řekla, ledaže by se zase rozmyslela. Má už takovou náuru, že si občas postaví hlavu.

PITARO

Vím, o čem mluvíš. Ale čím rychleji to vyřídíme, tím líp pro nás. Jak to uděláme? Budu mluvit za tebe, nebo s ním promluvíme oba?

BILORA

Ne, mluvte vy, vám to jde líp od huby. A poslyšte, kdybyste viděl, že se vzpěčuje, řekněte mu, Kristova noho!, že ona má manžela a že je to velké divous: „Když mu ji nedáte, tak vás zabije!“ A řekněte mu, že jsem byl voják. Možná se lekne.

PITARO

Tak jo, nech to na mně. (*Jde zabušit na dveře.*)

BILORA (*ho zadrží*)

A víte co, řekněte mu, že jsem od rány, a taky klejte, a hlavně: že jsem voják. Na to nezapomeňte!

PITARO

Stačí. Zalez, ať tě nevidí. Zatluču na dveře. Nech to na mně, uslyší ode mě takový sermón, až ho budou brnět uši.

BILORA (*posupně*)

Jděte, ať to máme za sebou. Když mi ji dá, staň se Boží vůle; když mi ji nedá, u krve svaté panny Markéty, budu to já, kdo mu vytrhne trn z prdele! Kost mu spadne nohavicema do fuseklí!

PITARO

Drž už hubu, přestaň nadávat a proklínat. (*Odstrkuje ho stranou.*) Vypadni, ať můžu zabouchat. Jak jsi říkal, že se jmenuje?

BILORA

Pcha, co já vím, jak mu tady říkají. Myslím, že se jmenuje pan Ardochene... nevím to jistě, pan Ardo... ale jo, pan Ardochene, jo jo jo.

PITARO

Jo, pravda, je to tak. *(Buší na Andronikovy dveře.)* Je někdo doma? *(Bilora ustoupí stranou.)*

Výstup sedmý

Dina v okně, Pitaro a Bilora

DINA *(vykloní se)*

Kdo to tluče?

PITARO

Přátelé, děvče. Vyříd', že bych chtěl něco říct pánovi.

DINA

A kdo jste?

PITARO

Řekni jen, že s ním chci mluvit, on už si všechno domyslí.

DINA

Přijde dolů. *(Zmizí z okna.)*

BILORA *(znovu přistoupí k Pitarovi)*

Hele, řekněte mu, že jsem jich už zamordoval bůhvíkolik, že jsem zločinec, jo?

PITARO

Ale no tak, mlč, zmiz! Mám z tebe hlavu jak škopek. *(Bilora odejde stranou.)*

Výstup osmý

Andronico, Pitaro, Bilora stranou

ANDRONICO *(objeví se na prahu)*

Kdo je? Co říkáš?

PITARO

Dobrej večer, pane, přeju dobrej večer Vaší Excelenci. *(Sundá z hlavy.)*

ANDRONICO

Buď vítán, Pitaro. Cos mi to vzkazoval?

PITARO

Chtěl bych s váma důvěrně prohodit pár slov, jestli ráčíte, pane. Jen tak, mezi čtyřma očima. (*Ukáže mu, aby přišel blíž.*)

ANDRONICO

Co chceš? Neokolkuj.

PITARO (*v rozpacích*)

Hned vám to povím, pane... Nemá totiž smysl schovávat se na posečený louce. Sám dobře víte, že jste si ondyno odved to děvče, ženu toho chudáka chlapce Bilory, kterej je z toho moc sklíčenej. A tak, jak bych to řek, chci poprosit jeho jménem Vaši Excelenci, abyste mu ji vrátil. Uvažte sám, drahej vzácnej pane, uvažte, co byste říkal, kdybyste byl v jeho kůži. Koukat, jak vám berou ženu, to je málo platný nemilá věc. Každopádně teď, když jste si prosadil svou a když jste se jí nabažil, už vás možná přešla chuť. A taky, jestli vám můžu dát přátelskou radu, tohle není pro vás: to je jako bubnem čížky vábit. Vy jste starej, a ona mladá... Nemějte mi za zlý, že jsem tak smělejš, pane.

ANDRONICO

Chceš slyšet pravdu? Kašlu na to, protože bych se jí nikdy nemohl vzdát. Rozuměls? Rozhodl jsem se, že s ní svážu svůj život. Setsakra, ty mi chceš radit, zrovna ty, cos to děvče nechal odejít na venkov a louskat šváby s tím budižkničemu Bilorou, který ji krmí spíš holí než chlebem? A chtěl bys, abych se jí jen tak vzdal? Ne, ne, to tedy ne. Mám ji ze srdce rád a nikdy bych to neudělal, nevzal bych si to na svědomí, strkat prasatům do tlamy muškátové oříšky! Tomu přece sám nevěříš, že bych si ji odvedl a pak, *immediate*,⁸ ji nechal jak hrušku v poli! Celé léto jsem nosil brnění a šupinový ledvinový pás, byl jsem ve zbroji jak svatý Jiří, a bděl jsem ve dne v noci. Za to, že jsem si ji nechal, by mě totiž mohli jednoho dne pěkně vyprášit kožich. Ale nelitoval jsem té námahy. Takže, milý hochu, vyříd Bilorovi, ať se poohlédne jinde.

PITARO

Ale pane, takhle to s ním půjde s kopce. Vidím, že mu u vás neposloužím.

ANDRONICO

To opravdu ne. Ani kdybych kvůli tomu měl utratit polovinu svého majetku a kdyby mě vyhnali z města.

PITARO (*hlasitěji*)

Do prkenný ohrady! Ale co má teda dělat? Už teď je dost sklíčenej!

⁸ Ihned.

ANDRONICO (*dotčen Pitarovou nezdvořilostí*)

To si v žádném případě nepřiju. Jestli je sklíčený, ať počká do jara a zase vyklíčí. Co mi to tu, krucinál, vykládáš? Je sklíčený! A co ode mne čekáš? (*Je stále rozrušenější.*) Už mi lezeš na nervy. Za chvíli se kvůli tobě rozčílím. Vypadni! Zmiz, to stačilo, a mlč už, zatmívá se mi před očima.

PITARO (*smírně*)

Jen to ne, jen to ne, pane, nerozčilujte se! Poslyšte, uděláme to takhle: zavolejme to děvče sem a poslechněme si, co řekne. Jestli chce jít, ať si jde; jestli ne, nechte si ji a dělejte si s ní, co je libo. Co říkáte?

ANDRONICO (*upokojený a sebejistý*)

Teď mluvíš rozumně. Ale pozor, domluva platí, a já vím předem, že prohraješ na celé čáře. To si piš! Právě mi řekla, že ať je na světě bůhvíkolik mužských, nikdy by mě neopustila. Uvaž sám, jestli by nečekaně změnila názor. Prokážu ti tuhle službu, protože bych sám neměl klid, kdybych nespátřil na vlastní oči, jak to skončí, a jestli mě má doopravdy tak ráda, jak říká. (*Hvízdne a zavolá.*) Slyšíš mě? Nebo neslyšíš? No tak, krasavice moje, slyšíš mě?

Výstup devátý

Dina, Andronico a Pitaro

DINA (*objeví se v okně*)

Voláte mě, pane?

ANDRONICO

Ano, holčičko, pojď dolů. (*Dina zmizí a Andronico mumlá pro sebe.*) Řekl bych, že ženské mají málo rozumu – a u většiny je to taky pravda –, kdyby teď naráz změnila názor.

(*Dina se objeví na prahu.*)

PITARO

Vidíte ji, pane, přišla.

ANDRONICO (*zálibně na ni hledí*)

No tak, krasavice moje, co na to říkáš?

DINA

Na co, pane? Nevím, nač se ptáte. Já na to neříkám nic.

ANDRONICO

Tak poslouchej! Tenhle dobrý muž přišel, aby si tě jménem tvého manžela vyžádal zpátky. Dohodli jsme se, že jestli s ním chceš odejít, nebudu ti bránit; ale jestli chceš naopak zůstat, tak zůstaneš. Víš sama, jak se u mne máš a jestli ti tu něco chybí. Za sebe ti už nic víc neřeknu.

DINA

Abych odešla s mužem? Kam mám jít? Každý den mi akorát namele. Namouduši ne, nechci s ním nikam. Bůh mi pomoz, kéž bych ho radši vůbec nepoznala, protože je to největší lempl, co kdy ujídal chleba. Panebože, opravdu ne, pane, nechci s ním odejít.

ANDRONICO

Stačí, stačí, stačí! (*Pitarovi*) Už rozumíte? Jste spokojení? Když jsem vám říkal, že nechce pryč, nechtěl jste mi věřit.

PITARO (*podezřivě*)

Víte co, pane, tohle divadýlko mě může jen rozčlít: protože to není ani půlhodina, ještě než jste se vrátil domů, co řekla Bilorovi, že půjde s ním, i kdybyste byl proti tomu.

DINA (*zuřivě*)

Co? Já že jsem mu řekla, že s ním chci odejít? Neřekla jsem mu ani... – málem jsem vypustila z huby, co říkají řádné ženské –, ani ň! Jen se ho zeptejte, nejspíš si to sám namluvil!

ANDRONICO

Jdi do svého pokoje a už se nehádejme. (*Dina se vrátí do domu.*) Vyřízeno. A teď už jděte spánembohem. Tak co tomu říkáte? Přísahal bych, že nepůjde. Stačí vám to?

PITARO (*neústupně*)

Ne, pane. Co mám na to říct? Musím vám jenom sdělit, že ten Bilora je pěkný pacholek a k dobrým skutkům se moc nemá, a že byste proto udělal dobře, kdybyste mu ji dal.

ANDRONICO (*znovu se rozzlobí*)

Co to zas plácáš? Myslím, že už jsme si všechno řekli. Chceš mi vyhrožovat? Nechtěj mě rozzlobit, říkám to vážně, nebo nevyvázneš se zdravou kůží! Povím ti to na rovinu: podle mě jsi náramný dobytek! (*Pitaro nehne brvou.*) Vypadni už odtud, mazej, protože tohle je sentence (*zdvihne hůl*), kterou si můžeš ušetřit. Tak co? Rozuměl jsi mi? Za chvíli vyjdu z domu, tak ať tě tu nenajdu, mohlo by

to pro tebe špatně skončit... Dost, už ani slovo! (*Vějde do domu a zabouchne za sebou dveře.*)

PITARO (*nehybný*)

Čert vás vzal, kéž vás už nikdy nepotkám!

Výstup desátý

Bilora a Pitaro

BILORA (*k němu přiběhne a křičí na něj*)

Pro boha svatýho, vy teda umíte mluvit! Nekřičel jste, neřek jste mu, že jsem zločinec, neklel jste, vůbec jste stál za hovno! Morcec hadry, k čemu jste vůbec dobřej? Kdybyste klel a kdybyste mu řek, že jsem zločinec, určitě by mi ji dal. Protože když jste mu řek, že jsem pěkněj pacholek a k dobřejm skutkům mám daleko, rozklepala se mu brada a nemoh se dočkat, až za ním zapadnou dveře.

PITARO (*vztekle*)

Měl sis to zařídit sám, když máš teď tolik řečí. Ještě snad na mě budeš nasranej!

BILORA

Nejsem nasranej, jen vám nemám bejt za co vděčnej!

PITARO

No právě! (*Chce vyrazit.*) Tak dost, vypadneme. Jdeš taky?

BILORA

Nejdu. Jděte sám. Náramně jste mi pomoh!

(*Pitaro vztekle odchází.*)

Výstup jedenáctý

Bilora, sám

BILORA

Hrom do toho! Nic se mi nevede, jsem u konce s dechem. Ale postarám se, aby on taky přestal dejchat a už do toho nepřišel! Prdne na desku a nechá tady dřeváky i čepici. Co zmůžu? Celej můj život je v hajzlu! Co teď? Udělám nejlíp, když ho odkrouhnu. Jenže jsem moc rozčílenej, moh bych to zpackat. A co by, už jsem to promyslel! Až uvidím, že vychází z domu, skočím po něm a podrazím mu nohy. Praštím s ním o zem, a hup! zvalchuju mu záda, že z něj budou lítat nudle! (*Vzrušeně gestikuluje.*) Bude ještě rád, že mu nevyškrábu oči a nerozpáru

břicho. Tak jo, tak jo! Když to takhle provedu, bude strachy tumpachovej. A pak zařvu jako španělskej voják. Ten když huláká, jako by jich bylo osm. Bude lepší, když si to trochu nacvičím. Takže: vytáhnu nůž. *(Otevře rolnickou kudlu a dívá se, jestli se blýská.)* Blejská se? Kurva, moc se neblejská, moc strachu mu nenažene. Ale dejme tomu, že tenhle džbánek *(postaví džbánek s vínem před sebe, aby ho měl na očích)* je on a já jsem já, Bilora, co má dobrou ránu, když na to přijde. A začnu hrozně klít, vytáhnu na něj všechny kristeelejson, co jich je v Padově, a svatou Pannu a dominustekum. Do hajzlu s tím, kdo tě zplodil, i s tím zatraceným nemrcouchem Židem! Teď ti vyženu svrbění z prdele! A tumáš, a tumáš.... *(zasáhne džbánek a ten se převrátí. Bilora hledí na nůž, který se potřísnil červeným vínem)* ...až natáhne bačkory. *(Pauza.)* A pak z něj stáhnu šaty a seberu mu je, svlíknu ho od hlavy k patě, a nohy na ramena, honem pryč! Jeho nechám ležet na zemi jak velkej kravinec! Plášť potom prodám a koupím si koně, a dám se naverbovat, a odejdu do pole. Co bych taky dělal doma? Dost už, stoupnu si sem. *(Přitiskne se na roh Andronikova domu.)* Proč v tom domě okouní, proč nevychází? Ticho, je už venku? Stojí přede dveřma? *(Myslí si, že Andronico už vyšel a vrhne se na něj.)* Kurva! Rak tě sežer, starej loudale! ... Krindapána, kde je? *(Rozhlíží se kolem.)* Ještě nešel. To se povedlo. Copak z domu vůbec nevyleze? Ticho! *(Je slyšet, že se dveře otvírají.)* Namouduši, myslím, že ho slyším. Jo, už jde, nepletu se. Nesmím po něm skočit, dokud nezavře dveře. *(Přitiskne se ještě více na roh.)*

Výstup dvanáctý
Pan Andronico, Zane, pak Bilora

ANDRONICO *(slyšel Bilorovo hulákání. Vychází z domu a bručí)*
 Co je to za hovado, co tu obchází v tuhle hodinu a dělá po ulicích rámus? Nějaký ožrala? Ti mi hnuli žlučí, Bůh jim naděl zlý rok a ještě horší velikonoce. Zaplatil bych nevím co, kdybych byl od noční hlídky. Chytil bych je a dostali by na chrám Páně svatého Bouchala. *(Volá)* Hej, Zane! Slyšíš mě?

ZANE *(vyhlédne z Dinina okna)*
 Tady jsem.

ANDRONICO
 Nechoď nikam. Zůstaň doma, dělej společnost Dině. Přijď mě vyzvednout před čtvrtou... A vezmi lucernu, nezapomeň!

ZANE
 Budu tam cobydup, buďte bez obav. *(Znovu zavře okno.)*

ANDRONICO (*otálí ještě přede dveřmi*)
 Vezmu to tudy, půjdu na přívoz a jsem tam za chvíli. (*Odchází a říká*) Zane,
 a zamkni dům!

BILORA (*náhle na něho skočí zezadu*)
 Chcípni, dědku jeden línej! Tumaš!... Tumaš!... (*Párkrát ho bodne nožem.*)

ANDRONICO (*je překvapen, ani se nebrání*)
 Och, hochu drahý... hochu drahý, pomoc, pomoc, hoří!⁹ Ouvej, je po mně!
 Ty zrádče... Hoří, hoří! Ajajaj, umírám, je po mně... (*Zhroutí se bez života.*)

BILORA (*mu zasazuje další rány*)
 Hoří, hoří! To já ti udělám z prdele fakuli! Vrať mi moji ženskou! Neměls na
 ni sahat. (*S údivem se skloní nad mrtvým a dívá se mu do tváře.*) Pcha, myslím,
 že je mrtvej. (*Strčí do něho nohou.*) Rozhodil kopyta... Pcha, je bradou vzhůru!
 Bože drahej, a je to! Čert už na něj šije pytel... Copak jsem ti to neříkal?

Přeložil Jiří Pelán

⁹ V Benátkách často hořelo; zvolání má přivolat lidi.

∞ FLAMINIO SCALA

1547–1624

Z DIVADLA JEVIŠTNÍCH PŘÍBĚHŮ (6. den)

(Teatro delle favole rappresentative)

Zatímco se na uměleckých výšinách velkomyslně snilo, plánovalo a jen s menším výsledkem i tvořilo, rozvíjela se na běžných jevištích italského cinquecenta rovnoběžně a s bouřlivějším i plodnějším průběhem takzvaná *commedia dell'arte* (jinak *commedia all'improvviso* – improvizční, *all'italiana* – po italském způsobu, *buffonesca* – šaškovská, *di maschere* – masková). Je to v podstatě fraška, kterou možno srovnávat se starořímskými hrami atellanskými, na niž působila v Itálii obecná znalost latinské komedie Terentiovy a Plautovy, později i hry španělské, kypící dějem a nespoutanou vervou, ale kořeny její leží v lidové tradici středověkých šprýmů a frašek. Bude žít nespoutaně a bohatě ještě v 17. a 18. věku (kdy ji na tvar vyššího uměleckého slohu povýší Goldoni), společnosti italských herců, kočující Evropou nebo usedlé za hranicemi, rozesou ji jako typický projev italského génia po celém kontinentu, od Paříže a Londýna po Vídeň a Prahu. Tvůrčí úloha prostých herců v ní otevře ji dokořán jazykovému výrazu nářečnímu i lidovým vlivům myšlenkovým. Podstatné její rysy jsou dva: 1. divadelní kus, pokud je vůbec psán, záleží v pouhé rámcové osnově děje, vše ostatní je ponecháno improvizaci herců; 2. postavy či charaktery jsou předem dané a zcela ustálené (tzv. Masky), např. žárlivý starý manžel, darebácký sluha, kuplířka, naivní vdavekchtivá slečinka atd.; často nesou i ustálená jména a jméno splývá s určitým charakterem, ba podobou; Pantalone je starý, chrchlavý, lakomý, ale záletný lékař, oděný v dlouhé kalhoty; Arlecchino, bergamský šašek, v oděvu z barevných trojúhelníků a v černé masce, s dřevěnou šavlí za pasem, je zbabělec, měnící své názory s větrem o závod; kapitáni Spavento (Poděš) a Matamoro (Maurobijec) jsou velkohubí rádobyhrdinové, na nichž si lidový autor vylévá svou nechuť ke španělským vládcům; atd. Molièrovi podšití sluhové, nevědomí lékaři, manželští paroháči, Scapin, Scaramouche, Trissotin aj., německý Hanswurst, anglický Punch, španělsko-francouzský Figaro, český Kašpárek, ruský Petruška atd. vděčí přímo nebo nepřímo, úplně nebo několika rysy za svou povahu maskám italské *commedia dell'arte*.

Commedia dell'arte se rozvíjí v průběhu druhé poloviny 16. století a svůj zlatý věk zažívá ve století následujícím. Některá představení byla záhy zapsána formou tzv. „scénářů“ (*scenario*, též „osnova“, *canevaccio*), resumujících zřetězení hereckých akcí. Za první publikovaný soubor takových *scenari* vděčíme Flaminiovi Scalovi (1547–1624), herci excelujícím v rolích zamilovaných (*innamorati*) a posléze vůdčí osobnosti proslulého souboru Comici gelosi. V roce 1611 vydal Scala v Benátkách pod titulem *Il teatro delle favole rappresentative* padesát příkladných scénářů, a shrnul tak předcházející divadelní praxi.

V těchto prepisech Scala zaznamenával pouze příběhovou kostru komedie, již bylo třeba teprve vytvořit cestou improvizace. Divadlo tu bylo znovu odebráno učeným básníkům a vráceno do rukou herce.

ŠÍLENÁ ISABELLA
(La pazzia d'Isabella, č. 38)
Komédie

TÉMA

ORAZIO, UROZENÝ JANOVAN, SE ZAMILUJE DO ŠLECHTIČNY ze stejného města. Když ta dlela na jedné své venkovské usedlosti, vzdálené od Janova mnoho mil, vzkázala svému milenci, aby přijel tam, kde teď přebývala. Milenec, který netoužil po ničem jiném, se vybavil výtečným člunem a vydal se na cestu, byl však zajat jistými tureckými loděmi (jež tam tajně kotvily), a odveden jako otrok do Alžíru. Když se ta zpráva roznesla po celém Janově, nešťastná milenkyně se uchýlila do kláštera, pevně rozhodnuta, že tam dožije. Stalo se, že řečený Orazio byl prodán jednomu velmi vznešenému Kapitánu, který měl za ženu Turkyni ze serailu, půvabnou a krásnou mladici. Jakmile Turkyně otroka spatřila, horoucně se do něho zamilovala. A protože mezi nimi došlo k důvěrným a milostným setkáním, domluvili se, že ona se stane křesťankou a on ji pak odvede do své vlasti a tam si ji vezme za ženu. A ještě se usnesli, že vezmou s sebou i jejího maličkého dvouletého synka. Když udělali tuto úmluvu, vyzbrojili s dalšími křesťanskými otroky malou galéru, aby na ní tajně uprchli. Stalo se, že mezitím Kapitán, manžel řečené Turkyně (jenž přebýval nedaleko na jednom svém dvorci), vzkázal ženě, aby za ním spěšně přišla. Oni využili této příležitosti, a aniž vzbudili u ostatních Turků podezření, vypluli a záhy za pomoci vesel a plachty dopluli na širé moře a prchali na Mallorku. Jakmile se však řečený Kapitán dozvěděl o tomto útěku na vyzbrojené lodi, učinil to, co se mu zdálo v té chvíli nejlepší, a začal pronásledovat prchající galéru na galeotě, kterou tam měl ke své potřebě. Neuplynulo mnoho času a dostihl je, už blízko křesťanských břehů. Když to jeho žena viděla, přemýšlejíc, jak z té bryndy ven, dala obléci jednoho nevolného Turka do Oraziových šatů a před očima manžela, který ji pronásledoval, ho dala svrhnout do moře. Orazia pak ukryla v podpalubí vyzbrojené lodi a hlasitě začala volat na manžela Kapitána, aby jí přišel na pomoc. Vyzbrojená loď se ani nepokusila o obranu a byla zajata. Když Kapitán vstoupil na palubu, žena mu vyprávěla, že řečený otrok Orazio ji chtěl unést, ona však ho s pomocí svých Turků zajala a hodila do mořských vln. Manžel její

vyhanou a předstíranou omluvu přijal za pravdu a žena mu okamžitě vložila do náruče malé děťátko. Pak si dala podat jedním z ozbrojenců kolečkovou arkebuzu a řekla, že bude střílet po tom zrádném otroku, který dosud plave v moři a snaží se zachránit. Náhle se však otočila k manželu (který takový obrat neočekával) a vystřelila na něho z arkebuzu. Tou ranou naráz zabila muže i syna. Když to slyšel Orazio, vyšel (tak jak mu přikázala) ihned odtud, kde se skrýval, a znovu se ujal vlády nad lodí. Zaútočil pak na Kapitánovu galeotu a obrátil ji na útěk. Nato pokračovali v plavbě a dorazili na Mallorku, kde byla Turkyně slavnostně pokřtěna. Zakrátko nato odpluli do Janova, kde šťastně žili. Turkyni (která se teď jmenovala Isabella) však potkala mnohá neštěstí, která v ní probudila zuřivost a připravila ji o rozum. Když se nakonec uzdravila, měla milovaného manžela dlouhý čas jen pro sebe a mohla se s ním těšit.

Osoby komedie

Pantalone, Benátčan

Orazio, jeho syn

Isabella, již vydává za svou ženu

Franceschina, služka

Burattino, sluha

Graziano, lékař

Flaminia, urozená dáma

Ricciolina, služka

Flavio, urozený mladík

Pedrolino, sluha

Hospodský

Kapitán Spavento

Harlekýn, sluha

Janov

Rekvizity komedie

Velké zavazadlo

Oděv pro bláznivou

Několik lékárnických nádobek

Krásná skleněná lahvička

Měchýře s krví

PRVNÍ DĚJSTVÍ

1 FLAVIO (PEDROLINO)

si stěžuje Pedrolinovi, svému sluhovi, že Flaminia, poté co vystoupila z kláštera, už na něho nehledí tak vlídně, jako když byla zavřená uvnitř, a že se tomu ani nediví, protože se jí přihodily onačejší věci: nato vypráví celý Oraziův příběh s Flaminii a s Turkyňí, kterou pokřtili na Mallorce, jak se to uvádí v tématu komedie. Pedrolino řekne, že nevěří, že by si ji vzal, ale že se pokusí to zjistit od jednoho sluhy, který je jeho krajanem a který byl přiveden z Mallorky do Janova. Flavio ho o to naléhavě žádá a odcházejí ulicí.

2 ORAZIO, ISABELLA, FRANCESCHINA, BURATTINO

přicházejí ze zahrady, kde trávili čas zábavou. Isabella se ho ptá po příčině, proč poté, co se vrátil do vlasti, žije tak melancholicky. Orazio: má už takovou povahu. Ona ho prosí, aby se s ní oženil, tak jak jí to slíbil v Alžiru. Orazio: že už záhy slib vyplní. Pošle pak domů Isabellu, Franceschinu i Burattina. Burattino je škádlí slovy, že Orazio už je nejspíš Isabelly syt. Orazio zůstává a zamilovaně vzdychá. Načež

3 FLAMINIA

v okně, pozdraví Orazia a řekne mu: „Vyvedl jste svou choť na procházku?“ Orazio jí ihned odpoví: „Vyvedl jsem na procházku svou smrt, a ne svou choť.“ Flaminia řekne, že pokud si ji dosud nevezal, jistě si ji vezme, protože je jí tím povinován jako čestný muž. Orazio na ni pohlédne a odchází téměř s pláčem, aniž ze sebe vypraví slovo. Flaminia: poznává z těch slov a vzdechů, že Orazio si ještě pamatuje, jakou lásku k ní cítil, a potěšena, odchází od okna.

4 KAPITÁN SPAVENTO (HARLEKÝN),

který připlul z ostrova Mallorky, kde bojoval ve službách krále, a má namířeno do Milána, a mezitím se na pár dní zdržel v Janově, aby spatřil onu Turkyňi, která se na Mallorce stala křesťankou. Harlekýn: jestlipak si vzpomíná na toho šlechtice, který jí dal pokřtít? Kapitán: jmenoval se Orazio Bisognosi. Hledají hospodu, najdou ji, zavolají hostinského.

5 HOSTINSKÝ

venku, vítá Harlekýna vínem. Kapitán: půjde na náměstí a přijde později na oběd. Vtom

6 RICCIOLINA,

Flaminiina služka, přichází z vily. Kapitán s ní flirtuje. Vtom

7 PEDROLINO

přichází a ze žárlivosti se pohádá s kapitánem. Ricciolina se vrací domů; Kapitán přemůže Pedrolina a provokativně si stoupne pod Isabellino okno. Vtom

8 BURATTINO

mu z okna vylije na hlavu kotel s horkou vodou. Kapitán, celý promáčený, vejde do hospody. Pedrolino zmizí. Vtom

9 PANTALONE,

usouzený, protože jeho syn Orazio si pořád ne a ne vzít Isabellu, tak jak jí to osudově slíbil v Alžíru. Zabuší na dveře.

10 BURATTINO

venku. Pantalone se ho ptá, jestli ví, z jakého důvodu si Orazio nebere Isabellu za ženu. Burattino: že prý to neví. Vtom

11 PEDROLINO

se ukáže a říká Pantalonovi, že mu to řekne, dokáže-li udržet tajemství. Pantalone slibuje. Pedrolino vypráví, jak Orazio předtím, než byl odvečen do otroctví, miloval Flaminii a jak ona milovala jeho a dosud ho miluje, a že když se vrátil, ona vystoupila z kláštera, a že z této příčiny se Orazio neodhodlává vzít si Isabellu, a že by řekl ještě leccos, ale radši to zamlčí, aby si nezavařil. Vtom

12 FLAVIO

přichází a Pedrolino se okamžitě k němu přitočí. Pantalone zdraví Flavia a s úklonami odchází. Flavio se od Pedrolina dovídá, že Pantalone chce, aby si Orazio konečně vzal Isabellu a nežil dál v hříchu. Flavio se dá do smíchu. Vtom

13 FLAMINIA

v okně. Flavio ji zdraví a vyčítá jí, že co odešla z kláštera, málo o něho dbá. Flaminia se milými slovy omlouvá. Pedrolino komentuje, že stará láska vyhání novou. Flaminia se tváří, že nerozumí, řekne mu, že je drzoun, a odstoupí od okna. Flavio kárá Pedrolina a ten řekne, že potrefená husa se vždycky ozve. Vtom

14 FRANCESCHINA

ve dveřích, poslouchá, jak Pedrolino říká Flaviovi, že Flaminia je zamilovaná do Orazia a on do ní, a že Orazio si nevezme pokřtěnou Turkyni, protože miluje Flaminii. Flavio se na Pedrolina rozzlobí a odchází. Pedrolino spatří Franceschinu a zdraví se s ní. Franceschina se ho ptá, co je zač ten člověk, se kterým mluvil. Pedrolino jí řekne, že je to sok jejího pána, zamilovaný do Flaminie, která, jak jí ukáže, tady bydlí a do které je zamilován taky její pán Orazio. Franceschina domů, Pedrolino jde za Oraziem.

15 PANTALONE (ORAZIO)

se ptá svého syna Orazia, proč si nebere Isabellu, jak jí to slíbil. Orazio odhaluje příčinu: říká, že je zamilován do Flaminie, do které byl zamilován ještě předtím, než byl odveden do otroctví, a že to je důvod, proč se neumí rozhodnout. Pantalone: že Flaminie nebude mít nouzi o dobré partie a že se tedy má postarat, aby uspokojil Isabellu, a že o této příčině dobře ví, protože mu ji prozradil jeden sluha. Vtom

16 PEDROLINO

přichází. Pantalone říká, že to je ten sluha. Orazio se ptá Pedrolina, kdo mu řekl, že on je zamilován do Flaminie. Pedrolino: že prý to ví celý Janov, pak vyčítá Oraziovi, že si nebere Isabellu a neposlouchá svého otce. Orazio vzteky bez sebe. Vtom

17 FLAVIO

se ptá, co má za problém s jeho sluhou. Orazio mu neodpoví. Pedrolino se pošklebuje. Pantalone by je chtěl znovu smířit. Flavio vzteky bez sebe. Vtom

18 ISABELLA

poslouchá u okna. Když ji Flavio spatří, otočí se k Oraziovi a říká mu, že by si měl vzít Isabellu, protože se stala křesťankou jen kvůli němu, a že by měl dodržet slib, který jí dal, a neusilovat o sňatek s Flaminii a neubližovat tím Isabelle, protože slušný člověk se tak nechová. Orazio sahá po meči; Flavio totéž, a zatímco se hádají, odcházejí ulicí. Pantalone a Pedrolino je následují. Isabella se dává do pláče a odstupuje od okna. Tím končí první dějství.

DRUHÉ DĚJSTVÍ

19 ISABELLA

si dá Franceschinou ukázat Flaminii dům a pak ji pošle, aby se podívala, co je s Oraziem. Když zůstane sama, řekne, že pochopila, že ji Orazio zrazuje, ale cítí k němu takovou lásku, že raději zemře, než by se mu znelíbila. Vtom

20 FLAMINIA

u okna. Když ji Isabella spatří, pozdraví ji a řekne, že jako její sousedka by si pokládala za čest být její přítelkyní. Flaminia jí poděkuje, a zatímco si vyměňují komplimenty, přichází

21 BURATTINO,

celý ustaraný kvůli roztržce mezi oněmi dvěma mladíky. Flaminia se ho zeptá, zda je Orazio zraněn. Burattino: prý to neví. Isabella se ptá Flaminie, jestli by ji bolelo, kdyby Orazio zraněn byl. Flaminia odpoví: „Mne možná více než vás, paní.“ Vtom

22 KAPITÁN

spatří Isabellu, pozná, že to je ta paní, která se na Mallorce stala křesťankou, a pozdraví ji. Ona pozdrav opětuje a pak, obrácena k Flaminii, řekne: „Paní, už nemám čas; odcházím a doufám, že vám vrátím do duše klid.“ Vejde do domu s Burattinem. Kapitán pozdraví a Flaminie se ho ptá, odkud tu ženu zná. Kapitán: poznal ji na Mallorce, kde byla pokřtěna. Vtom

23 HARLEKÝN

košťátkem oprašuje svého pána. Kapitán flirtuje s Flaminii. Vtom

24 RICCIOLINA

venku, vidí Kapitána, pozná ho jako svého někdejšího milence. Obrátí se k Flaminii a řekne jí, ať dá pokoj jejímu milému. Harlekýn ji zdraví. Vtom

25 ORAZIO

vidí, jak Kapitán rozmlouvá s Flaminii, je vzteky bez sebe. Flaminia mu řekne, ať se nerozčiluje, neboť to je přítel jeho ženy. Když to Orazio slyší, sáhne po meči. Kapitán uteče, Orazio vyrazí za ním, ženy se vrátí do domu.

26 ISABELLA, BURATTINO

mají za to, že je tu nová hádka. Vtom

27 PANTALONE (FLAVIO, PEDROLINO)

přichází a přemlouvá Flavia, aby se usmířil s Oraziem. Flavio říká, že se s ním neusmíří, dokud se neožení s Isabellou, tak jak je to jeho povinností. Jinak ho prohlásí za velkého zrádce. Isabella, která má u sebe nůž, k němu přistoupí, řekne mu, že lže, a zasadí mu dvě tři rány. Flaminio klesne na zem a krvácí. Vtom

28 ORAZIO

přichází. Isabella ho obejmě, řekne mu, že se pomstila, a odvede ho do domu. Pantalone a Burattino přicházejí a vylekají se. Pedrolino oplakává svého zraněného pána a volá Flaminii, aby vyšla z domu.

29 FLAMINIA (RICCIOLINA)

slyší, co se přihodilo Flaviovi, a je z toho nešťastná. Flavio, který krvácí a nemůže se zvednout, říká Flaminii, že jen pro její krutost ztrácí život i čest, umíraje rukou ženy. Flaminia, jíž se taková slova dotknou, ho utěšuje a lituje, čeho se na něm dopustila. Vtom

30 GRAZIANO,

fyzikus a chirurg. Flaminia poručí zraněného do jeho péče. Graziano ho spolu s Ricciolinou a Flaminii odvádějí do Flaminiiina domu, aby mu ošetřili rány.

31 ISABELLA (ORAZIO)

prosí Orazia, aby jí popravdě řekl, je-li zamilován do Flaminie a zda jí předtím, než byl odvečen do otroctví, neslíbil manželství, protože jestli je to pravda, dá mu veškerou volnost. Orazio to popírá, říká, že miluje jen ji a nikoho jiného, laská ji více než obvykle. Předstírá tak zdařile, že když ji pošle znovu do domu, je zcela uklidněná. Pak, o samotě, říká, jak v jeho srdci bojují láska, povinnost a víra. Když vidí, že přicházejí lidé, vzdálí se.

32 GRAZIANO

říká Flaminii, že je třeba udržovat zraněného v dobré náladě, že když se tohle podaří, doufá, že mu vrátí zdraví. Jde pro několik hlavních léčebných přípravků. Flaminii nyní nejde na rozum, jak mohla Flaviovi tak ubližovat, a že se na něm chtěla pomstít, když ne Isabelle, alespoň Oraziovi. Vtom

33 ORAZIO

přichází a zdraví ji. Ona se ho zdvořile ptá, kdy se ožení s tou svou bojovnicí, která dokázala zasadit tak účinnou ránu Flaviovi. Orazio zůstane, jako by do něho hrom uhodil. Vtom

34 ISABELLA

u okna, všechno slyší. Vyjde pak na práh domu a slyší, jak Orazio říká Flaminii, že si Isabellu nikdy nevezme, protože si chce vzít ji, tak jak jí to slíbil, než byl odvečen do otroctví, a že jestli souhlasí, že bude jeho, zbaví se Isabelly, buď ji oklame, anebo ji odstraní jedem. Flaminia, která je šťastná, že ho má zpátky, mu znovu přislíbí věnost, obejmě ho a odvádí ho do domu. Isabella zůstane jako smyslů zbavena, pak spustí proud slov, proklíná Orazia, Lásku, Štěstěnu a sebe samu. Nakonec zešílí a propadne zuřivosti. Vtom

35 RICCIOLINA

zvolá: „Ó chudák chlapec, taková vražda!“ Vypráví Isabelle, že Orazia zabili. Isabella, jakkoli šílená, má přece chvilky jasného vědomí: nutí ji, aby několikrát zopakovala vyprávění o Oraziově smrti. Nakonec řekne, že její duše si žádá duše toho zrádce a zešílí definitivně, roztrhá na sobě šaty a zběsile vyrazí ulicí. Ricciolina, celá vyděšená, uteče do domu, a tak končí druhé dějství.

TŘETÍ DĚJSTVÍ

36 ORAZIO

hádá se s Flaminii, která ho šalebným lichocením vtáhla do domu a pak na něho zaútočila zbraněmi, aby ho zabila. Ona: že ji mrzí, že ho nedokázala připravit o život, protože je arcipříklad všech zrádců. Uvědomuje si teď, že byla úplně

slepá, když uvěřila slovům člověka, který zamýšlel zradit tu, jež mu dala volnost, čest, bohatství i sebe samu. Vtom

37 RICCIOLINA

vykřikne, že si Flavio strhává z ran obvazy. Flaminia okamžitě vběhne s Ricciolinou dovnitř. Orazio: že vyvázl z velikého nebezpečí, a že kdyby byl Flavio schopn pomoci Flaminii, už by bylo po něm. Zároveň si uvědomuje těžkou chybu, jíž se dopustil, když nemyslel na nic jiného než na to, jak opustit Isabellu. Vtom

38 PANTALONE

přichází, ptá se na Isabellu, říká, že není doma. Vtom

39 GRAZIANO

s mnoha baňkami na léčení Flavia, říká Pantaloni, že se jen s velkou námahou spasil před jednou šílenou ženskou, pak říká, že to byla ta Turkyně, kterou si kdysi jeho syn Orazio přivedl z Alžíru. Pantalone se tomu diví. Orazio zkoprní. Graziano vstupuje do Flaminiiina domu. Orazio vyrazí hledat Isabellu. Pantalone s obavami volá do domu.

40 BURATTINO

Pantalone se ho ptá, jak dlouho už Isabella není doma. Burattino: že to neví. Vtom

41 GRAZIANO (RICCIOLINA)

říká služce, aby podávali léky tak, jak to přikázal. Ricciolina: že na to dá pozor, a zajde do domu. Pantalone osloví lékaře ohledně Isabelly. Graziano: aby ji chytili, dokud je nemoc čerstvá, protože tak si troufá vyléčit ji tajnými zázračnými prostředky. Pantalone volá.

42 FRANCESCHINA

venku; Pantalone jí nařídí, aby šla s Burattinem hledat Isabellu a aby ji s pomocí dalších lidí chytili a svázanou ji dopravili domů. Pak s Grazianem odchází. Franceschina a Burattino zůstávají. Vtom

43 ISABELLA,

oblečená jako šílená vstoupí mezi Burattina a Franceschinu a říká jim, že jim chce sdělit věci nejvyšší důležitosti. Oni se zastaví, aby jí naslouchali, a ona začne takto hovořit: „Vzpomínám, ač si pamatuju pramálo, že cemballo nám zahrálo španělskou pavanigliu¹ a jednu gagliardu² od Santina da Parma,³ a z té příčiny se pak lasaně, makaróny a polenta oblékly do černého. Nemohly totiž snést, aby

1 Španělsko-italský tanec.

2 Tanec, skočná, populární v Itálii a ve Francii.

3 Santino Garsi (1542–1604), hudebník ve službách rodu Farnese, loutnísta.

se smetanový koláč přátelil s krásnými alžírskými děvčaty. Avšak protože se tak zalíbilo egyptskému kalífovi, vy dva budete zítra ráno vystaveni na pranýři.“ Pokračuje a říká podobné blázniviny. Chtějí ji chytit, ale ona utíká po ulici a oni ji pronásledují.

44 PEDROLINO,
aby řekl Flaviovým příbuzným, že si ho mají vyzvednout ve Flaminiině domě a že Graziano je převýborný lékař, znalý tajných receptů. Vtom

45 PANTALONE,
zoufalý, že Isabellu nemůže najít. Pedrolino si usmyslí, že si ztropí žert z Pantalona a řekne mu, že Flavio umřel na rány, jež mu zasadila Isabella, a že spravedlnost ji pošle na šibenici spolu s Oraziem. Pantalone si zoufá. Pedrolino v slzách odchází. Pantalone zůstává. Vtom

46 ORAZIO,
nešťastný, že nemůže najít Isabellu. Pantalone mu říká, že zešilela, když viděla, jak vchází do Flaminiina domu a jak ji objímá, ale že to není všechno: Flavio je mrtev a spravedlnost chce zatknout Isabellu i jeho samého. Orazio si zoufá. Vtom

47 FRANCESCHINA
křičí: „Pobězte, pobězte, jestli chcete vidět bláznivou!“ a všechny je odvede pryč.

48 KAPITÁN (HARLEKÝN)
chce zabít Orazia, než odjede do Milána. Vtom

49 ISABELLA,
bláznící, říká Kapitánovi, že ho zná. Zdraví ho a říká, že ho viděla mezi osmačtyřiceti nebeskými obrázky, jak tančí kanárii⁴ s Lunou v zelené říze, a další věci, všechny stejně nesmyslné. Pak svou holí spráská Kapitána i Harlekýna. Ti prchají a ona běží za nimi.

50 PANTALONE,
nešťastný, obává se, aby si Orazio ze zoufalství nevzal život. Vtom

51 GRAZIANO
s baňkou, v níž má tajný lektvar z čemeřice.⁵ Říká, že jím Isabellu během okamžiku vyléčí a že už to vícekrát vyzkoušel v milánském blázinci. Vtom

⁴ Rozšířený tanec, původem zřejmě z Kanárských ostrovů.

⁵ O čemeřici se tradičně soudilo, že léčí šílenství.

52 ISABELLA

se pomalu blíží a stane mezi Pantalonem a Grazianem. Říká, aby byli tiše a nedělali hluk, protože Jupiter se chystá kýchnout a Saturn si prdne. Pokračuje stejnými hloupostmi a ptá se jich, zda neviděli samotného Orazia proti celé Toskáně. Vtom

53 ORAZIO

přichází a říká: „Tady jsem, má duše“, a ona odpovídá: „Duše je podle Aristotela duch, jenž se šíří sudy muškátu z Monte Fiascone“, a že „proto bylo možné spatřit, jak duha dává klystýr anglickému ostrovu, který nemohl chcát“, dodávajíc další pitomosti. Vtom

54 PEDROLINO, BURATTINO, FRANCESCHINA,
KAPITÁN (ISABELLA),

všichni křičí: Chyťte bláznivou, chyťte bláznivou. Vrhnou se na ni do jednoho, přidrží ji a svážou. Graziano ihned vezme svůj tajný lektvar, pomaže jím všechny čivy a pak jí dá vypít tekutinu, kterou má v malé lahvičce; když je to vykonáno, Isabella se zvolna probírá k sobě a vrací se jí rozum. Když se vzpamatuje, spatří Orazia. Připomíná mu několika slovy, co všechno pro něho udělala, a nařiká, že ji zradil a opustil pro jinou ženu. Orazio přiznává, že pochybil a zachoval se nesprávně, prosí ji za odpuštění a říká, že si ji chce ihned vzít. Isabella je potěšena, zapomíná na všechny minulé strážně a přijímá ho za svého muže. Pantalone se raduje. Vtom

55 FLAVIO (FLAMINIA, RICCIOLINA)

s rukou na pásce, spatří Isabellu, která ho pokorně prosí za odpuštění a sděluje mu, že Orazio si ji vzal za ženu. Flavio se zaraduje a odpouští jí. A tak Orazio si bere Isabellu, Flavio Flaminii, Pedrolino Franceschinu a Burattino Ricciolinu, a tím končí komedie o šílené Isabelle.

Přeložil Jiří Pelán

TORQUATO TASSO A NÁSTUP BAROKA

∞ TORQUATO TASSO

1544–1595

Rodák ze Sorrenta, syn básníka Bernarda Tassa, má neklidné, smutné mládí po boku matky, kterou otec, provázející Sanseveriny, své pány, zůstavil v Neapoli na pospas lačným příbuzným. Střední studia u jezuitů v Neapoli, humanisticky dobrá, zatěžující však slabé nervy chorobnými náboženskými úzkostmi. Od roku 1565 v dvorských službách rodu Este ve Ferrare, nejprve kardinála Luigiho (do polovice roku 1571), pak jeho bratra vévody Alfonsa II. (do roku 1577); údajně nešťastná láska k sestřím obou vévodů, vnučkám Lucrecie Borgii, tragické a mstivé Lucrezii a tiché, nemocné Leonoře; nespokojenost a rostoucí neklid horečné povahy, náklonné k hysterii; mučen hrůzou, že jeho dílo je kacířské, udá sám sebe inkvizici (1577) a je jí marně uklidňován; nakonec zuřivý záchvat před dvorem a útěk k sestře do Sorrenta. Znovu přijat ve Ferrare, ztropí v únoru 1579 nepřičetný výstup na svatbě vévody Alfonsa s Margheritou Gonzagovou a jako šílenec je uvězněn na sedm let v špitále sv. Anny. Propuštěn v červenci 1586 jako uzdravený, ale tělesně i duševně pouhý stín sebe samého, bloudí od města k městu, aniž jej lze zachránit: po smrti sestry Cornelie (koncem roku 1587) jakýsi klid a řád uvádějí do jeho života jen návraty do Neapole k přátelům mnichům kláštera Olivetského. Počátkem roku 1595 odjíždí od nich do Říma, aby tam z přízně papeže Klimenta VIII. přijal básnický vavřík, a v Římě vyčerpan umírá v útulku kláštera sv. Onufria, kde je i pohřben.

Tasso je lyrik, epik a básnický teoretik. Soubor lyriky za celý život (*Rime*), vydaný básníkem roku 1591 a rozšířený roku 1593, obsahuje jednak milostnou lyriku petrarkovskou, jednak hymniku náboženskou, jednak rétoriku oslavných chvalozpěvů na příznivce a ženy. Na pomezí pastýřské lyriky a dramatické hry stojí *Aminta*, složený roku 1573 pro dvůr ve Ferrare. V epice dílo mládí *Rinaldo* (vyšlo roku 1562), romaneskní rytířská epepej na lince tradice Pulci-Boiardo-Ariosto, byla jen cvičením k jeho životnímu arcidílu, nábožensko-hrdinské epepeji o dobytí Svaté země křížáky v 20 zpěvech v oktávách, *Osvozenému Jeruzalému* (Gerusalemme liberata): započata ihned po *Rinaldovi*, dokončena roku 1575 a svěřena kritickým rádcům, zvláště Speronimu. Tasso se tak děší kritik, hlavně náboženských, že složí alegorickou interpretaci epepeje k obraně její pravověrnosti; roku 1579 vyjde epepej neúplně a bez autorova vědomí v Benátkách pod titulem *Goffredo*, rok nato v Parmě úplná pod náležitým titulem, znovu roku 1581 ve Ferrare; do polemiky o její estetickou a jazykovou hodnotu zasahuje roku 1584 Crusca, Tasso se brání roku 1585 *Apologií*; roku 1593 vydává v Římě přepracované, pravověrně „bezúhonné“, ale pokažené vydání pod titulem *Dobytí Jeruzaléma* (Gerusalemme conquistata). Epika Tassova stárí, inspirovaná náboženskými úzkostmi a vděčností těm, kdo se ho ujali, je hodnoty nevalné

(*Hora Olivetská*, Il Monte Oliveto, 1588; *Genealogie rodu Gonzagů*, La Genealogia di casa Gonzaga, 1591; *Stvoření světa*, Il Mondo creato, 1592). Tassovo přemýšlení o povaze poezie vedlo k *Discorsi dell'arte poetica* (1567–1570), jejichž přepracováním je šest *Úvah o epopeji* (*Discorsi del poema eroico*, Neapol 1594), směřodatných pro barokní epiku. Jeho „discorsi“ a „dialoghi“, celkem šestatřicet, byly vesměs složeny v špitále-vězení u sv. Anny. Z let 1564–1595 máme zachováno také okolo 1700 dopisů (*Lettere*).

Podstata Tassova génia byla *lyrická*, a lyrickou převahu v jeho osobnosti pomáhaly udržovat, ba zdůrazňovaly stejně blahé jako neblahé rysy jeho přirozenosti: stejně neobyčejná vnímavost a citlivost smyslů, zanícenost jeho schopnosti milovat a důvěřovat, bezradná bezelstnost, jako na straně druhé nervová slabost, chorobná úzkostnost, smutný sklon děsit se podezřeními a výmysly, i dar fantastické autoiluze. Od přírody byl jeho lyrismus rázu *smyslného*, a tíhl k blaženému idylismu pastýřských životních závětří. Do této povahy zadula doba vichrem náboženského fanatismu, obrozeného v Tridentu, a imperativních požadavků volních, aktivistických, herojských. Jako člověk a nemocný hysterik Tasso nakonec podlehl rozporu mezi svým přirozeným sklonem a tím, co na něm doba žádala a co by byl dát chtěl, neboť byl fanatickým věřícím. Předtím však vytvořil ze svého nesouladu podivuhodný básnický svět, v němž se usilovný, horečný, křečovitý vzmach hrdinské vůle láme každou chvíli do polohy k sobě se nepřiznávajícího senzualního, nyvého rozkošnictví, které – právě proto, že potlačováno – vytváří dusné, dvojsmyslné, polozkažené hříšně vábivé ovzduší citů asketicky mučených, ale tím vzrušenějších a žádostivějších. Typická atmosféra *baroka*, jehož je Tasso velikým spolupodněcovatelem v poezii.

Tassovo lyrické dílo je rozsáhlé: čítá téměř 2000 básní, převážně sonetů, madrigalů a canzoni. Vytvářejí básníkovu symbolickou autobiografii, jsou obrazem jeho citových dobrodružství, náboženského neklidu a trpkého sebezpytování. Ve svých lyrických verších vychází i Tasso z Petrarky, učí se však básnické rafinovanosti také u cinquecenteských petrarkistů (Giovanniho Della Casa) a má už barokní smysl pro důvtipné paralogismy a concettistické hříčky. Zvláště působivý je Tasso tam, kde nachází melancholický výraz pro lásku, jež se mívá se svým předmětem. Jedinečná je hudebnost Tassových veršů (řada madrigalů byla psána pro Monteverdiho).

PATŘÍ-LI LÁSCE TATO POUTA, SÍTĚ
(Se d'Amor queste son reti e legami)

Patří-li Lásce tato pouta, sítě,¹
jak líbezné jsou její úklady!
Je-li to krmě, která polapí tě,
jsou sladké udice i návnady!

Ach, kterak něhu větví znásobuje
ptáčníkův lep! Jak žáru svědčí led!
Je sladké trpět, mlčet, přemýšlet,
či stýskat si, že druhý nemiluje!

Nést jizvy v srdci je tak lahodné
jak naříkat nad ranou z milosti
a plakat lítostí či dojetím!

Je-li to život, kéž hrud' probodne
i tisíc ran – pro tisíc radostí;
je-li to smrt, své dny jí zasvěťím.

Přeložil Jiří Pelán

1 Adresátkou sonetu je Lucrezia Bendidio, dvorní dáma Eleonory d'Este, již Tasso miloval v letech 1561–1562 a jíž věnoval první knihu svých *Rime d'amore* (druhá je věnována Mantovance Lauře Peperarové z rodiny zámožných obchodníků). Lucrezia se v roce 1562 provdala za hraběte Paola Machiavelliho. Masochistické zabarvení sonetu je nejen daní lyrické konvenci, ale projednou také příznačnou projekcí básníkovu psychického ustrojení.

TYS V LETECH NEZRALÝCH SE PODOBALA
(Ne gli anni acerbi tuoi purpurea rosa)

Tys v letech nezralých se podobala²
nachové růži, jež je k plameni
paprsků málo vlídná, v zeleni
panensky cudná, majestátu dbalá.

Nejsi však zdejší; a je zapotřebí
na tebe myslet jako na zoři,
jež rosí louky, zlatí pohoří,
zářivě jasná na bezmračném nebi.

Tvůj zralý věk ti pranic neubírá;
je vedle tebe mdlá a nepohledná
mladost, jež šperky hýří necudně.

Je líbeznější květ, jenž rozevívá
voňavé lístky; slunce o polednách
plá větším žárem než na prahu dne.

Přeložil Jiří Pelán

JAKÁ TO ROSA, JAKÝ PLÁČ
(Qual rugiada o qual pianto)

Jaká to rosa, jaký pláč,
jaké to slzy, jejichž září
se třpytí modrý noční plášť
a bledost hvězdných tváří?
Proč rozesela křišťálový prach
bělostná luna po oblačném poli
a do trav po údolí?
Proč v nočních temnotách
je slyšet tichou píseň, plnou stesku,
všech vánků putujících ku rozbřesku?
Značí to snad, že chceš mě opustiti,
ty, žití mého žití?

Přeložil Jiří Pelán

² Adresátkou básně je Lucrezia d'Este (1535–1598), sestra ferrarského vladaře knížete Alfonsa II. a choť podstatně mladšího urbinského vévody Francesca Marii della Rovere. Pro její mimomanželské milostné aféry bylo manželství po osmi letech (1578) rozloučeno a Lucrezia se vrátila do Ferrary. Jak ona, tak její sestra Eleonora byly zamlada Tassovi přátelsky nakloněny (tuhý život má legenda o Tassově lásce k jedné z nich, nebo k oběma). Básně patří do souboru básní příležitostných a oslavných a vznikla za druhého Tassova ferrarského pobytu.

MLČÍ ŘEKA I HÁJ
(Tacciono i boschi e i fiumi)

MLčt řeka i háj,
moře spí v širošíru,
ve sluji větry spočívají v míru.
Kde zmlkl van i vlna,
v tmách velkým tichem pluje bílá luna.
V nás obou planou, skryty,
potajmu něžné city.
Amore, zadrž dech,
je němý polibek, němý můj vzdech.

Přeložil Jiří Pelán

NAŘÍKÁ NA SVŮJ OSUD A DOUFÁ
VE VÉVODU Z URBINA³
(Si duole de la propria fortuna e confida nel duca d'Urbino)

Malý, leč slavný synu
velikých Apenin,⁴
zvuk jehož jména chabé vody předčí,⁵
já, poutník, bludný stín,
k tvým dvorným břehům mířím,⁶ do bezpečí
a s nadějí, že si tu odpočinu.
Kež převysoký dub,⁷ ten, v jehož stínu
valíš svůj proud a který rozprostírá
své větve nad mořem i nad horou,⁸
i mně je oporou!
Kež pohostinný strom, jenž neodpírá
nikomu svěžest svého náručí,
tam ukryje mě, kde je nejhustší!
To před bohyní,⁹ jež mě nenávidí,
a, slepá, za mnou slídí.
Třeba jdu kradí lesem, vesnicí,
či noční ulicí
se plížím ukryt před pohledy lidí,
vždy vidí mě ten krutý nepřítel:
má tolik očí, kolik v toulci střel.

- 3 Báseň byla započata v srpnu 1578 a byla určena Francesku Mariovi della Rovere. Je nedokončena; básník na ní přerušil práci, když zamířil do Turína pod ochranu Savojských.
- 4 Tasso apostrofuje Metauro, řeku, u níž zvítězili Římané za punských válek nad Hasdrubalem a jež protéká Urbinem.
- 5 Metauro je skromný tok, jeho jméno je však proslulé díky historickým vzpomínkám.
- 6 Urbino bylo již od času Guidubalda z Montefeltra příkladným renesančním dvorem, hosticím umělce. Jeho atmosféru zachytil Castiglione ve svém *Dvořanu* (viz s. 370n.).
- 7 Dub byl heraldickým emblémem rodu Della Rovere (rovere = zimní dub, křemelák).
- 8 Urbinské vévodství sahalo od jaderského moře k Apeninám (sousedilo s florentským městským státem).
- 9 Bohyní Fortunou, Štěstěnou.

Ó běda! od té chvíle,
 co vzal jsem dech
 a uzřel denní svit, pak potemnělý,
 té zlé a zarputilé
 jsem hračkou byl a žil jen v úzkostech,
 pln ran, které se nikdy nezacelí.
 Siréna¹⁰ ví: kde její písně zněly,
 tam bylo místo mého zrození;
 kéž však už první rána, již mi dala
 ta zlá, mě ve hrob sklála!
 Od nader matky¹¹ ruka štěstěny
 odtrhla chlapce, a já stále želim
 polibků, které slzy ztropily,
 a vzpomínám na tichý, přemilý
 proud modliteb, jež vánky odnášely.
 Víckrát jsem neměl tváří v tvář
 vidět ji, kladen na polštář,
 a jít si za ní, šťasten, pro pocely.
 A nový Ascanius,¹² mladý bloud,
 jsem vyšel s otcem na nejistou pouť.

Jen vyhnanství a kletá
 chudoba byl můj los
 a záhy přivykl jsem utrpení;
 předčasně, bez prodlení
 jsem poznal ústrky a lidskou hanebnost.
 Rychle jsem dozrál, zahořkla má léta.
 Nesmlčím ani, kterak tíha světa
 kručí mé stáří. Bědy víří tu,
 že jedna jediná by dala vskutku
 dost látky mému smutku.
 Kdo více nežli já je hoden soucitu?
 Žel, vzdechů se mi nedostává;
 ač vláha stoupá žilami,
 slzy a trýzně nejsou srovnány.
 Můj dobrý otče, který shlížíš z nebe,
 tvou churavost, tvou smrt¹³ jsem oplakal
 a proudem slzí hřál
 lože i hrob. Když v ráji tuším tebe,

¹⁰ Parthenopé – podle prastaré tradice nejkrásnější siréna neapolského zálivu. Jejím jménem je označována Neapol a neapolský region.

¹¹ Porzia de' Rossi (1515–1556), žena Bernarda Tassa od roku 1536. Bernardo se jako tajemník Ferranta Sanseverina zapletl do nezdařeného spiknutí neapolských baronů proti místokráli Pedru de Toledo a za trest byl vyhnán do exilu a byl mu zkonfiskován majetek. Porzia proto v roce 1550 musela opustit Salerno a uchýlit se do Neapole pod ochranu příbuzných. Jeden z jejích bratří jí opatřil azyl v klášteře sv. Festa a Sossia, kde žila i s dcerou Cornelií. Desetiletý Torquato v roce 1554 odešel za otcem do Říma a matku, jež zemřela dva roky nato, už nespátřil.

¹² Syn Aeneův. Byl otcem vynesena z hořící Tróje a následoval ho pak na jeho bludné pouť.

¹³ Bernardo Tasso zemřel 5. září 1569.

vím: patří ti ne lítost, ale čest;
mým dědictvím veškerá strážej jest.

Přeložil Jiří Pelán

Ó DCERY RENATINY
(O figlie di Renata)

Ó dcery Renatiny,¹⁴
nemluvím o hranici
bratří, již tak se v lásce neměli,¹⁵
že nenávistné činy,
žárliivost stravující
děly ještě stín i popely;¹⁶
k vám mluvím, sestry d'Este,
jež z krve královské jste¹⁷
a z lůna jednoho
a které přemnoho
mílí jste ušly na společné cestě;
k vám, květy do věnce,
jimž zem je služkou, nebe milencem!

K vám mluvím, sestry ctného
Alfonsa nezdolného,
sokyně Diany i Junony,
vedle nichž velmi zvadla
by sláva té, jež vládla
egyptské říši svými zákony,
jež, choť i sestra,¹⁸ křtici
hvězdami blýskající
nabídla za obět;¹⁹
neb vaše sliby teď
stoupají nad to světlo,²⁰ ke stálícím,
a v prvním nebi²¹ tkví,
ohnivější než záře sluneční.

- 14 Princezny Lucrezia (1535–1598) a Eleonora (1537–1581), dcery ferrarského vévody Ercole II. d'Este a kněžny Renaty Francouzské. Renata hostila na ferrarském dvoře četné italské a francouzské protestanty (Giulia della Rovere, Celia Seconda Curiona, Clémenta Marota) a udržovala styky s Janem Kalvínem. Jedním z důvodů Tassova uvěznění byla nejspíš také jeho mánie obviňovat se z kacířství a dožadovat se inkvizičního projednání svých pochyb; papežství by byla dobrá každá záminka, která by umožnila Ferraru pevně přičlenit k Církevnímu státu.
- 15 Znesváření bratří jsou Eteokles a Polyneikes, synové Oidipovi. Po otcově smrti se záhy začali přít o vládu nad Thébami. Mělo je usmířit rozhodnutí, že se vždy po roce ve vládě vystřídají. První vládl Eteokles, avšak po roce odmítl vzdát se vlády a bratra vyhnal.
- 16 Válka, jež mezi bratry vypukla, měla skončit jejich osobním soubojem. V něm si oba zasadili smrtelnou ránu. Rozdělení zůstali i po smrti: z jejich společné pohřební hranice šlehal, jak vypráví Statius ve své *Thebaidě*, plamen rozdělený ve dva jazyky.
- 17 Renata – Renée de Valois-Orléans, vévodkyně z Chartres a Montargis – byla dcerou francouzského krále Ludvíka XII. a Anny Bretaňské.
- 18 Bereniké II. – žena Ptolemaia III. Euergeta („Dobrotivého“), třetího faraona z dynastie Ptolemaiovců, vládnoucího v letech 246–222 př. Kr.
- 19 Podle legendy se Bereniké rozhodla obětovat své krásné vlasy bohyni Afrodité, aby zajistila manželův bezpečný návrat z války. Vlasy však zmizely z oltáře a objevily se na obloze. Vytvořily souhvězdí, jemuž se říká Vlasy Bereničiny.
- 20 Nad souhvězdí Vlasů Bereničiny.
- 21 Empyreum – nejvyšší nebe, sídlo Boha.

²² Tasso v těchto verších evokuje šťastná léta 1572–1575 ve službách vévody Alfonsa d'Este, kdy mu byl vyplácen pravidelný plat, aniž na něm bylo požadováno plnění povinností dvořana, a kdy mu projevovaly sympatie i zde apostrofované vévodovy sestry. Poté u něho začaly propuknout poruchy psychiky, jež vyvrcholily epizodou z roku 1577, kdy Tasso, rozmlouvající s kněžnou Lucrezií, pojal podezření, že je špehován, a v nekontrolovaném výbuchu zuřivosti hodil nůž po jednom sluhovi. Vévoda ho po krátkém uvěznění odvedl do vily v Belriguardo, protože se však jeho stav nelepšil, hospitalizoval ho v klášteře San Francesco. Tassovi se však podařilo uprchnout a putoval pak po dva roky po celé Itálii (zastávkami této cesty bylo Sorrento, kde navštívil sestru Corneliu, Urbino Francesca Marii della Rovere a Turín Karla Emanuela Savojského). Nostalgie po Ferrare ho přiměla v únoru 1579 k návratu, a to ve chvíli, kdy se slavil sňatek vévody Alfonse s Margheritou Gonzagovou. Tasso měl pocit, že je přehlížen a dal své nespokojenosti průchod skandálním výstupem před vévodou; ten ho dal zatknout a uvěznit ve špitálu sv. Anny jako duševně nemocného. Verše „Renaťním dcerám“ byly napsány na počátku Tassovy klauzury, jež trvala sedm let. Původně šlo o skutečné vězení, poté co se Tassův stav zlepšil a zachvaty vystřídaly dlouhé periody uklidnění, mohl přijímat návštěvy a vycházet v doprovodu.

²³ Proslulá kouzelnice z Homérových *Odysseje*, která proměnila Odyssea v druhy ve vepře.

K vám mluvím, vzácné ženy,
jimž patří v harmonii
čest, krása, sláva, vtip; vám, hrdinky,
vyprávím o trápení,
o trýzni, v které žiji
bez úlevy a klidné chvílinky;
vám v duši vzpomínky
na sebe, na vás vkládám,
na vlídné přijetí,
sladký čas před lety,
na to, kdo jsem, kdo byl jsem a oč žádám,
kdo vedl mě, kdo jal,
dodal mi odvahy a pak ji vzal.²²

V pláči to všechno, paní,
vám připomínám znova,
vám, jimž dal vzejít veleslavný rod,
a jestli bédování
zná pouze chabá slova,
mé slzy z očí prýští o překot.
Nápěvy sladkých not
teď oplakávám skrytě;
studium, orace,
hostiny, paláce,
kde byl jsem jednou sluha, jednou přítel;
zdraví a den co den
řád lidskosti, v němž žil jsem svoboden.

Kruh Adamových dětí
mě vyvrhl; ach, které
Kirké²³ to vděčím za své nehody?
Pták na kmeni či sněti
zahnízdí; v noře šeré
divá zvěř žije klidná, bez škody;
sám zákon přírody
je vede, pramenitá
voda dští z pukliny,
ozdravné živiny
jim hora, vrch či žírná louka skýtá;

a volná nebesa
jim sílí ducha, takže neklesá.

Zasloužím trest; jsem vinný;
bloudily moje kroky;
že jazyk chybil,²⁴ srdce smutné je.
O soucit prosím nyní!
Jestli mé krušné roky
vás nedojmou, je konec naděje!
Což mi kdo přispěje
v mém chmurném živobyті,
když odmítnete vy,
a vaše úsměvy
se nad mou hlavou víckrát nerozsvítí?
Pak svému osudu
být druhým Mettiem²⁵ už neujdu.

Kéž harmonie ctností,
skrze niž jste tak brzy
zkrásněly, dodá nové souznění!
Kéž pohne k slitovnosti
toho, pro něhož mrzí
mě víc má vina než mé trápení,
přes jeho sevření.
Kéž k titulům své slávy,
jíž ověncil svůj dům,
k vítězstvím, trofejům,
jež zdobí jej a šíří věhlas pravý,
přidá jen malý díl:
pardon pro toho, kdo jej urazil.

Má písni, v říši ctnosti máš teď jít!
Mučí mě staré rány!
Kdo nemá víru, ten je bez ochrany.

Přeložil Jiří Pelán

24 Narážka na skandál, jenž byl důvodem Tassova uvěznění, kdy Tasso slovně napadl samotného vévodu.

25 Mettius Fufecius – podle Tita Livia albský diktátor, odsouzený k smrti za urážku majestátu třetím římským králem Tulliem Hostiliem (vládl 673–642 př. Kr.).

Z AMYNTY (1,2; 4,2)
(Aminta)

Aminta (Amyntas), vedle eposu básnický vrchol Tassův, datem první i cenou nejlepší z barokních pastorál veršem, je výsledkem šťastné improvizace: vznikla za pár dní pro červenecové slavnosti roku 1573 na dvoře ve Ferrare, a třebaže prakořeny žánru jsou antické, totiž v řecké bukolice Theokritově a latinských eklogách Vergiliových, a již Boccaccio dal mu svými *Ninfaly* první významnou národní formu, Ferrara a její dvorští básníci zůstávají vlastními tvůrci druhu. Je to pastýřský příběh lásky ve formě divadelní podívané (má 5 aktů), ostatně nepříliš dramatický, prostě řada dialogických duet, recitativů a chorů podle antického vzoru. Dějově je *Amyntas* nicůtka: pastýř Amyntas miluje pyšnou a cudnou Silvii, je jí odmítán, a přijat k lásce i k sňatku teprv, když mylná zpráva o jeho smrti vynutí ze Silvie upřímnost a vyznání. Básnická hodnota skladbičky spočívá celá v mladistvém idylickém lyrismu, prolínajícím ji roztouženě a lichotně měkkými vlnami a vytvářejícím smyslné, ale světlé ovzduší něhy.

Naším prvním výňatkem je canzona, zpívaná chorem na ukončení prvního aktu: chvalo zpěv Zlatého věku, prapůvodní doby nevinosti a blažených lásek, než jej přišly vystřídat nové doby měst, vzdělanosti, zkaženosti a tedy i studu a „cti“, které zabraňují lásce ve volném průchodu. Téma renesanci a baroku nade vše milé.

PRVNÍ DĚJSTVÍ, *sbor*

Ne, proto ne, že mléka
potoky tekly, medem zlátly háje,
luh zrodil nadbytek,
lán nezorán sám vzkvétal,
had neznal jed a mírný bloudil krajem –
ne, proto ne, že májem,
bez konce májem hrálo
v azuru slunce smavé,
že mhy a mraky tmavé
průzračné nebe neznalo a hrálo,
že k cizím břehům dálkou
kmen státý neplul s obchodem či válkou;

jen proto krásný tak,
 že bezduchý ten hles,
 ten klam a mam, šalebná modla hloupá,
 co tupá láj jí pak
 přezděla slůvkem „čest“,
 a pazvuk vráz hlas přírody v nás spoutal —¹
 ten, ten že neklad pouta
 milencům laškujícím
 v přesladkém roztoužení,
 že krunýř omezení
 neznala srdce volně milující,
 a zlatý šťastný řád
 razila příroda: smíš, co máš rád.

Potůčky, lukami
 tančily chorovody –
 bůžkové lásky bez luků a střel;
 pastýři s nymfami
 se laskali a slovy
 stisk polibků a ševel něhy chvěl
 v semknutí sladkých těl;
 nahoučká odkrývala
 panna své růže svěží,
 jež v tmách dnes v rouškách leží,
 jablka ňader ještě nedozralá;
 a všady z jezer, z řek
 zněl z vln smích milenců a milenek.

Tys první zkalila, Cti,
 studánku potěšení,
 rtům milenců jsi odmítla dát pít;
 tys oči, pramen krásy,
 kázala klopat k zemi
 a půvab před cizími zraky skrýti;
 tys síť spjala křtici,
 jež volně větrem vlála;
 smyslná hraní milá
 zahnalas, zapudila –
 řeholi skutkům, uzdu slovům dala:

¹ Malicherný kodex „cti“ deformuje lidské vztahy. Téma se vrátí v *Osvobozeném Jeruzalému* (XIV, 63).

jen tvé to, Cti, je dílo,
že dnes je lup, co darem lásky bylo!

Hle, tvoji slavnou pýchu:
náš pláč a naše boly!
Podmanitelko lásky, přírody,
tyranko panovníků,
nač k nám chceš, do údolí,
kam tvoje velmožnost se nehodí?
Pryč! Ruš si z pohody
sen mocných v zlatohlavu –
nás, povržený lid,
nás, sprostý lid, nech žít
zde bez tebe dál po pradávném mravu!
Milujme! S časem, s lety
věk lidský v míru nežije a letí –

Milujme! Slunce mře a znovu vstává;
nám svitne však jen chvíli
a pak se spánek k věčné noci schýlí.

Přeložil Jaroslav Pokorný

ČTVRTÉ DĚJSTVÍ

Druhý výstup

Posel Ergast, sbor, Silvia a Dafné

ERGAST

Mé srdce je tak plné soucitu,
tak plné hrůzy, že vše, co teď vidím,
všechno, co slyším, kamkoli se hnu,
vzbuzuje ve mně zděšení a žal.

SBOR

Ach, co nám přináší,
že jde a hovoří tak vzrušeně?

ERGAST

Přináším krutou zvěst,
že zemřel Amyntas!

SILVIA
Ó, co to říká?

ERGAST
Nejšlechetnější pastýř těchto hájů,
vždycky tak laskavý, tak půvabný,
tak drahý nymfám a tak milý Múzám!
A jakou smrtí ten hoch zahynul!

SBOR
Vyprávěj, prosím tě, ať můžem s tebou
štkát nad jeho i naším neštěstím.

SILVIA
Ó, nemám odvahy
přistoupit blíž a slyšet,
co nelze neslyšet! Ty bídné srdce moje,
ty srdce z kamene,
copak tě, co tě děsí?
Jen vykroč v ústrety
těm bodajícím dýkám,
jež přináší on na svých rtech, a tady
teď prokaž svoji pýchu!
Pastýři, já si jdu
pro bolest, kterou slibuješ zde jiným,
protože patří mně,
víc než si myslíš snad; a já ji přijmu
jako to, co mi náleží. A proto
mě v ničem nešetří!

ERGAST
Rád ti to věřím, nymfo,
vždyť když ten nešťastný hoch umíral,
vykřikl tvoje jméno,
než navždy dodýchal.

DAFNÉ
Ale tak přece už
začni ten smutný příběh.

ERGAST

Seděl jsem v polou úbočí, kde mám
 napjaté sítě, a tu vidím náhle
 jít kolem Amyntu. Byl ve tváři
 a v pohybech tak strašně změněný,
 tak strašně vzrušený a zachmuřený,
 že jsem hned vstal a rozběhl se za ním.
 A tu mi řekl: „Chci tě, Ergaste,
 poprosit o velikou laskavost –
 abys šel se mnou dosvědčit můj čin.
 Nejdříve však mi svatosvatě slib
 a přísahej, že zůstaneš stát stranou
 a že se nepokusíš zasáhnout
 a zabránit mi v tom, co zamýšlím.“
 Já – jak si přál – vždyť kdo by pomyslíl
 kdy na takové šílenství –
 jsem se mu zaklel strašnou přísahou
 u Pana, u Pallady, u Priapa,
 u Pomony a noční Hekaty.²
 Nato mne zavedl až na vrchol –
 na místo, kde je přervaný a spadá
 ne cestou snad – tam není ani stezky –,
 leč příkrým strmým srázem do údolí.
 A tam jsme stanuli. Když jsem z té výšky
 pohleděl dolů, obešel mě strach
 a hned jsem ustoupil. On však se tomu,
 zdálo se, pousmál a jeho tvář
 se zjasnila. To vše mě uklidnilo.
 A to mi pověděl: „Hleď vypravovat
 nymfám a pastýřům, co uvidíš.“
 Pak podíval se dolů:
 „Kdybych měl na dosah
 tak rychle, jak si přeji,
 tlamy a tesáky těch dravých vlků,
 jako mám zde ty srázy,
 pak bych chtěl skončit smrtí,
 již skončilo mé žití.³
 Pak bych chtěl, aby moje bědné tělo
 zde roztrhali v cáry,

² Vesměs pastýřská božstva: Pan a Pal-
 las – ochránci pastýřů, Priapos –
 bůh zahrad, Pomona – ochránkyně
 plodů, Hekate – původně thrácká
 bohyně ochraňující stáda, později
 splynula s Dianou a představovala
 její temnou, „noční“ podobu.

³ Míněna Sylvie, o níž se Amyntas
 mylně domnívá, že ji na lovu roztr-
 hali vlci.

tak jako roztrhali,
 ach, její útlé údy.
 Ale že je zde nemám
 a nebe odpírá mi
 ty šelmy, po nichž toužím
 a jež bych uvítal, chci vykročit
 ke smrti jinou cestou:
 vydám se po cestě,
 která – ač není pravá –
 je aspoň nejkratší.
 Silvie, slyš, už jdu,
 už jdu tam za tebou,
 jestli mnou nepohrdneš.
 A umíral bych šťastný,
 jen kdybych byl si jist,
 že tě to nerozhněvá,
 přijdu-li za tebou,
 že vychladl tvůj hněv
 tak jako tvoje krev.
 Silvie, slyš, už jdu.“ A s tím
 se vrhl po hlavě
 z té výšky do hlubin. Já zledověl!

DAFNÉ

Ubohý Amyntas!

SILVIE

Ó běda!

SBOR

Ale proč

jsi mu v tom nezabránil? Bránily ti
 v tom snad tvé přísahy?

ERGAST

To ne! Když pochopil jsem jeho šílenství
 a jeho strašný záměr,
 běžel jsem k němu vzdor všem přísahám,
 v takovém případě snad neplatným,
 a jak se vrhal dolů, chytil jsem ho
 za jeho jemně tkaný pás. Leč pás

nesnesl nápor a tu tíhu těla,
které už klesalo – a tak mi zůstal
přetržen v ruce.

SBOR

Ach, a co se stalo
s tím tělem nešťastným?

ERGAST

To věru nevím.
Byl jsem tak plný lítosti a hrůzy,
že jsem se neodvážil podívat,
jak leží roztráštěný.

SBOR

Strašné, strašné!

SILVIE

Ó žel, jsem z kamene,
když mě ta zpráva naráz nezabila.
Ach, jestli klamná smrt
té, jež ho nechtěla,
dovedla vzít mu život,
bylo by namístě,
aby teď pravá smrt
toho, jenž mne tak chtěl,
vzala zas život mně.
Chci, aby mi jej vzala –
a když ne žalem, tedy ocelí;
anebo tímto pásem,
který ne bez důvodů
neklesl do záhuby
jak jeho sladký pán,
nýbrž zde zůstal, aby vykonal
na mně mstu za mou chladnost
a jeho hořký skon.
Nešťastný páse ještě
nešťastnějšího pána,
odpuť, že musíš zůstat
v takové strašné skrýši:
zůstaneš tam jen a jen jako nástroj

pomsty a potrestání.
 Měla, ach měla jsem
 být na tom světě družkou
 bědného Amynty;
 že jsem jí nebyla,
 stanu se jeho družkou
 tvým dílem v podsvětí.

SBOR

Ubohá, utiš se,
 vždyť to je osud a ne tvoje vina.

SILVIE

Pastevci, proč ten pláč?
 Štkáte-li nad mým žalem,
 nezasluhuji soucit,
 vždyť k čemu by mi byl.
 Štkáte-li nad smrtí
 bědného nevinného,
 je to tak malý znak
 tak velké věci. A ty, milá Dafné,
 pro Boha setři už ty slzy.
 Jestliže pláčeš pro mne,
 pak tě chci poprosit,
 abys mi pomohla
 ne ze soucitu ke mně, nýbrž k tomu,
 kdo si ho zasluhoval,
 najít a pohřbít jeho bědné údy.
 Jedině to mi brání,
 abych se nezabila:
 chci splnit povinnost,
 když už nic jiného,
 dlužím to jeho lásce.
 A třebaže by mohla
 tahleta krutá ruka
 potřísnit zbožnost toho díla, vím,
 že mu to bude milé,
 že jsem je vykonala:
 vždyť vím, že mne má rád,
 jak dokázal svou smrtí.

DAFNÉ

Ráda ti pomohu v té povinnosti,
ale už nemysli,
že se pak zabiješ.

SILVIE

Dosud jsem žila sobě,
své krutosti. Teď, pokud zbývá čas,
chci však žít pro Amyntu –
a když ne pro něho,
tak tedy pro jeho
nešťastné mrtvé tělo.
Tak dlouho – a jen tak –
smím zůstat na světě. Pak skončím rázem
jak pohřeb, tak ten život.
Pastýři, ale kudy
máme jít do údolí na místa,
kde končí sráz?

ERGAST

Zde touto cestou;
a odtud není to tak daleko.

DAFNÉ

Pojď, já si na ta místa vzpomínám
a povedu tě.

SILVIE

Sbohem, pastevcí!
Úbočí, sbohem! Sbohem, háje, řeky!

ERGAST

Hovoří, jako by se loučila
a odcházela odsud navěky!

SBOR

To, co smrt, přítel války, rve a ruší,
ty Lásko, přítel míru, zase svaž
a zvítěz tak nad jejím vítězstvím.
Tím spojením dvou mladých krásných duší
učíš zem, kterou ráda obýváš,
podobnou nebi štěstím, blahem, vším.

Tam není zla: vlož lidským stvořením
do myslí mír a mírné srdce nech
zbavit se, Pane můj, všech tajných zlostí,
záští a zběsilostí;
a tak z těch pomíjivých věcí všech
učiň svou mocí věčný koloběh.

Přeložil Jaroslav Pokorný

Z OSVOBOZENÉHO JERUZALÉMU (XII, 51–69; XVI, 9–31)
(Gerusalemme liberata)

Osvobozený Jeruzalém vypráví příběh první křížové výpravy podle křížových kronik (Vilém z Tyru), volba tématu však nepochybně souvisí s historickým okamžikem, v němž Tasso na svém eposu pracuje. Evropa, dlouho tísněná osmanským nápirem, konečně dosáhla významného úspěchu: v roce 1571 zvítězila nad Turky španělská flotila v bitvě u Lepanta. Báseň je plně prochnuta náboženským zápallem, spjatým s posttridentskou proměnou duchovního klimatu.

Epos už pro Tassa není prostorem nekonečné fabulace, v níž jsou klady a zápory morálně indiferentní, ale prostorem, v němž jsou jasně vyznačeny hranice mezi dobrem a zlem, pravdou a bludem. Zatímco Ariostovi hrdinové byli skvrnami na bezbřehém epickém plátně, a mimo tento velkolepý rámec vlastně neuchopitelní, Tassovi hrdinové, uzavření ve své samotě, determinované vírou a vášní, jsou vskutku jedineční a autenticky tragičtí. Jejich životy se hrouť ve sváru touhy (*piacere*) a povinnosti (*dovere*): emblematický je obraz Tankredův, který zabíjí svou lásku Klorindu vlastní rukou. Oddat se slasti smyslů – jak o tom hovořil chór v *Amintovi* – je pro ně hanba.

ZÁPAS KLORINDY S TANKREDEM

Jak vlčice, jež tiše v temném houští
zákeřně vraždí a jak duch se ztratí,
tak těží z temna, když se soumrak spouští,
a ze zmatku a uprchnout chce kradí.¹
Však Tankred právě do těch míst se pouští
a poznává ji, cvalem za ní pádí
a spatří, jak zabíjí Arimona,
a zrychlí cval a říká si: toť ona.

Ve zbrani chce ji vyzkoušet jak muže,
s nímž hoden je svou zdatnost změřit ranou,
však ona obíhá návrší kužel
a do města chce vklouznout jinou branou.
On řinčí zbraní, žene se, jak může,
ona ho slyší, a než dostih štvanou,
zvolala v běhu: „Proč mě štveš jak chrt?
Co po mně chceš?“ On na to: „Boj a smrt.“

Zasloužil by si slunce místo stínu
ten slavný boj, plného divadla.
Noci, když do hlubiny tvého klínu
ta událost jak do tmy zapadla,
svol, ať ji předám paměti svých synů
a k jasu vynesu ji z propadla.
A pověst reků v slávě nehynoucí
s tvou památkou ať září, tmavá noci!

Uhýbat, krýt se, couvnout nechtěli,
neplatí pro ně zákon obratnosti,
nač finty, terce, kvarty, ztráceli
dovednost šermu v temnu samou zlostí.
Slyš meče v ostrých srážkách čepelí,
nohy se o píd' v strašné nehnutosti
nehnou, však paže švih, mih, bod a chvat,
není sek, který do prázdna by pad.

¹ Klorinda je skvělá saracénská bojovnice, jejíž ženská totožnost se skrývá pod exotickou zbrojí (přílbice se stříbrným vrcholem ve tvaru tygra, brnění pod sněhobílým, stříbrně krumplovaným pláštěm). Dokonale vládne lukem i mečem.

Potupa k pomstě dráždí pohrdání
 a pomsta novou potupu zas vzbudí,
 k většímu spěchu, do nového klání
 je nový osten, nový zásah pudí.
 Těsně jsou objati jak v pojímání.
 Meč nemá místa dost od hrudi k hrudi.
 Bijí se jílci, hruškou meče, štítý
 i přílbicemi vedou už boj lýtý.

Potřikrát rytíř děvů pevně spoutá
 v sevření paží, ona potřikrát
 ta sokova, ne milencova pouta,
 tím pevnější, dokáže rozervat.
 Vráti se k mečům, v krvi vykoupou ta
 těla už zbrocená, jež zlomil boj a chvat.
 Až couvnou bojovník i bojovnice,
 po těžké řezi těžce dýchající.

Na sebe hledí, tíži těl, z nichž valí
 krev, opřou zmožení o hrušku meče,
 poslední záře hvězd se bledá kalí,
 z východu žhavé zlato jitra teče.
 Zří Tankred,² že z něho jen ručej malý
 se lije, z ní však proudem krev z té seče.
 I zpychne. Jak se v pýše duše klame,
 pro pouhý záblesk štěstí zajásáme.

Nač jásáš, bídný, tvoji radost brzy
 vystřídá smutek a tvou pýchu žal.
 Budeš-li živ, zaplatíš mořem slzí
 krůpěje krve, ježs tu proléval.
 Odpočívali, pohled lačně drzý
 sok na soka jen mlčky upíral,
 až zrušil ticho Tankred troufalý
 a chtěl, ať mu sok jméno odhalí.

2 Historickým předobrazem Tankreda je normanský kníže Tankred z Hauteville, posléze vládce Galiley a Antiochie. U Tassa jde o modelovou postavu, vzor všech rytířských ctností a morálních kladů. Zachvacuje ho nicméně melancholie, již působí jeho láska k nedostupné Klorindě.

„Žel hrdinství, jež dokazujem v klání,
v mlčení má být navždy zahaleno.
Když svědky mít nám krutý osud brání,
jichž ústy mělo by být rozhlášeno,
pak, je-li čas na prosby v ryku zbraní,
odhal mi, prosím tě, svůj stav a jméno.
Ať se štítem či na štítě, chci znát,
kdo bude ctít mé vítězství či pád.“

„Marně se ptáš,“ dí hlasem blízkým jeku,
„co ve zvyku mám tajit, zvědět chceš.
Však před sebou máš jednoho z dvou reků,
kdož spálili vám vaši velkou věž.“
Vzplál Tankred při té řeči v divém vzteku,
děl: „Špatně chvíli volit dovedeš,
k pomstě mě štve tvá řeč i mlčení,
ty barbarské a hrubé stvoření!“

Šílený běs jim zase srdce svírá
a srazí se, ač mdlí, zas v hrůzném boji.
Kdež umění! I síla odumírá!
Jejich zbraň vztek, který se neukojí.
Kam padne meč, tam zeje hrozná díra
jak brána široká v mase i zbroji,
z níž krev se řine, jenom pohrdání
životu z jejich hrudi prchnout brání.

Když severák i jižní vítr ztichá,
Egejské moře utišit se snaží,
však hřmí a hučí, zdivočelé šplíchá,
do vlny vlna rozbouřeně vráží,
tak ač z nich s krví prchá moc i pýcha,
jež do úderu žene svaly paží,
přec starý vzdor jej ovládá i pannu,
jím štvání zasazují k ráně ránu.

Však hle, již osudná se blíží chvíle,
 kdy nastal konec Klorindina žití.
 On vhrouží meč v to krásné ňadro bílé
 a lehký háv, v němž zlaté nitky svítí,
 jenž její ňadra objímal tak mile,
 už rudý příval náhle krví sytí
 jak horká řeka. Smrt se k ní už chýlí,
 ochablé nohy pod ní povolily.

Vítězství dovrší a probodenou
 pannu dál svírá, ohrožuje znova
 a ona žalným hlasem na kolenou
 vyrazí ještě poslední svá slova,
 slova, jež z duše na rty se jí ženou:
 Naděje, láska, víra, pro ni nová.
 Ty ctnosti Bůh teď vdech své odbojníci,
 jež ve smrti je jeho služebníci.

„Příteli, vyhráls, odpouštím, ty zase
 mně odpusť, tělu ne, to temné stíny
 neděsí, duši však, té pomoz k spáse,
 uděl mi křest, jenž smyje moje viny.“
 A zaznívá v tom mdlém a mroucím hlase
 tón líbezný a žalostný, tak jiný,
 jenž k srdci se mu vplíží, hněvy zduší,
 že bezděčně zaplakat nad ní musí.

Opodál z lůna hory pramení
 malinký ručej, zpívá, zurčící.
 Vodu k té svaté službě v prameni
 nabral a smuten nes ji v přílbici.
 Třesoucí rukou jako v mámení
 zved hledí čelo dosud kryjící,
 poznal ji, strnul němý, bez lkaní:
 Jaký to pohled, jaké shledání!

Div neumřel, však síly sebral znova,
jen že mu srdce vynechá, se bojí.
Však potlačí svůj žal, naději chová,
že vodou vrátí život té, již v boji
proklál, a říká nad ní svatá slova
křtu. Smavá radost, naděje ji hojí,
nebe a život se jí otvírají,
dí šťastný pohled: Smířena jdu k ráji.

Bílou tvář halí zesinalost bledá,
jak fialky, když padnou do lilií,
nebe a slunce, jak k nim oči zvedá,
se skloní k ní a něhu na ni líjí.
Chladnoucí nahou rukou jeho hledá
a místo slov výmluvně uchopí ji,
že odpouští mu. Zemře usmířena
a zdá se, že jen spí ta krásná žena.

Přeložil Jiří Konápek

V ARMIDINĚ ZAHRADĚ

Když spleť uliček se prodrali,³
otevřel se jim pohled do zahrady:
klid jezer, živých říček křišťály,
rozkvetlá říše květů, keřů, sady,
pahorky v slunci, stinné úvaly,
jeskyně, háje, oku není rady.
A o to větší krása, půvab díla,
že dovednost, jež tvoří vše, se skryla.

Umění s přírodou tak se tu mísí,
že ona sama žertem napodobí
umění, jež z ní čerpá svoje rysy,
vše zkrášlí přirozeně, beze zloby.
Jako vše, čarodějka vykouzlí si
i vánky, které květem stromy zdobí:
věčně tu zraje plod ve věčném květu,
plod dozrává a nový květ už je tu.

Ve stejném listí a na stejném kmeni
zralý fík stárne, nový nakvétá,
zde mladé plody poznáš po zeleni,
vedle nich svítí zlatá reneta
a v záři slunce v dravém rozhýření
se křívá réva vzhůru proplétá;
zde hrozny zelené, a zde už plane
jak rubín hrozen, z něhož nektar kane.

Rozkošní ptáci spolu o závod
svádivou notou v spleti korun pějí,
šepotá vánek, šplouchá píseň vod,
zašumí listy, jak se rozechvějí.
Když ptáci ztichnou, korun doprovod
sílí, když pějí, šumí nejtišeji.
Náhoda? Schwálnost? Sotva hlaholení
ztichne, už vpadá sladkých vánků pění.

3 Křesťanští bojovníci Ubaldo a Carlo, jdoucí vysvobodit Rinalda z Armidina zajetí.

Zvlášť pestrý mezi nimi mihotá se
zobáček rudý, v peří barvy krásné,
když zazpívá, tu zazní v jeho hlase
tóny jak lidská řeč, čisté a jasné,
uměním vyniká v té ptačí chase,
když spustí ten, pak všechno kolem žasne
a strnou druzí, jeho píseň slyší,
i ve vzduchu se vání větrů ztiší.

Ach hleďte, pěl, jak růže vypučela,
cudně se ještě halí do zeleně,
kalíšek teprv zpola otevřela,
tím krásnější, čím méně ukazuje,
však potom odhalí své ňadro smělá
a není, vadnouc, nyjíc roztouženě,
tou růží, po níž toužívало dřívě
tisíce milenců a něžných dívek.

Tak pomine jak den, jenž mívá krátký,
naš život, jeho ratolest i květ.
Ač jaro věčně navrací se zpátky,
jarní květ života se nenavráti zpět.
Trhejme proto v jitřní kráse plátky
růže, dokud den navždy neodlét.
Milujme, trhejme jen lásky růže,
dokud nám láska láskou splácet může.

Už zmlk a svorně vpadly ptačí sbory,
na jeho píseň pěly píseň chvály
a láska zachvátila všechny tvory,
holoubci vášnivěji cukrovali
a stejně hrdý dub i vavřín sporý
a všechno, co se loubím listí halí,
rozkoší dýše; vzduch a země tvoří
vzdechy a city, jimiž láska hoří.

Uprostřed něžných, sladkých melodií
 a lákavých i klamajících vnaď
 dvojice reků chladná, pevná mívjí
 a staví proti rozkoši svůj chlad.
 Zrak do zelené záplavy se vpívjí,
 proniká houštím a vtom na ně pad:
 hle, milenka na lůžku z měkké trávy
 s milencem v klíně rozmarně se baví.⁴

Na ňadrech roucho lehce rozevřené
 a letní větřík vlasy rozčechrá jí.
 Do tváře touha ruměncem jí žene,
 krůpěje potu na ní třpytem hrají
 jak slunce v rose, oči rozdychtěné
 v chvějivém smíchu vlně plápolají.
 Sklání se k němu, do měkkého klína
 jí klade hlavu, tvář se k němu vzpíná.

Zpit vnaďami a neukojen řívjí,
 půvaby vznícen zrakem polyká je,
 sklání se k ní a sladce oblaží jí
 polibky, z očí, z ňader, rtů je saje.
 Tak prudkým vzlykem vášeň se v něm svívjí,
 že řekl bys, duch z něho ulétaje
 se vtělil do ní. Houštím zahalení
 zří reci na milostné zápolení.

Kouzelný nástroj z pasu visel paní,
 průzračný křišťál jasně vybroušený.
 Vstala a vložila do jeho dlaní
 tajemství lásky nástroj vyvolený.
 Má v očích smích, on v očích žhavé plání,
 v něm splyne mužův zrak a pohled ženy,
 a když jí křišťál za zrcadlo slouží,
 on se jím zas do jejích očí hrouží.

4 Rinaldo s Armidou. Rinaldo je postava, již vytvořil Tasso; odkazuje možná na historického Renauda de Châtillon (a nemá nic společného s Rolandovým bratrance Rinaldem, který je hrdinou četných *cantari* a rytířských eposů). U Tassa je to jeden z nejvýznamnějších křesťanských bojovníků: pouze on může zlomit kouzlo začarovaného lesa a umožnit dobytí Jeruzaléma.

On otroctvím a ona, jak jím vládne,
se pyšní, on se její mocí zpíjí.
„Neodvracej svůj zrak, jenž blahem sládne,
neodvracej,“ milenec poprosí ji,
„můj žár, když do něj tvoje oko padne,
je věrný odraz krás, jež v tobě žijí.
Tvé divukrásné oči odhalí
mé srdce víc než všechny křišťály.

Ach, zhrdáš-li mnou, kéž bys aspoň svoji
tvář spatřit mohla, půvab ve své líci,
tvůj pohled, jenž se nikde neukojí,
tam rozchvělo by štěstí strhující.
Té krásy každé zrcadlo se bojí,
nepojme ráj v svůj obraz zkreslující.
Jen krása hvězd a planoucího nebe
je zrcadlo, v němž můžeš spatřit sebe.“

Těm slovům se jen směje Armida,⁵
dál v zrcadle si hledí vlastní krásy
a bujná rouna vlně rozlitá
splétá a ladně upraví si vlasy
v prstýnky, do nichž pestré kvítky dá,
jako když šperky do zlata se sází.
K liliím vlastním přidá růže cizí
na krásná ňadra, závoj upraví si.

Nad páva, který rozestře svůj chvost
pyšně se chlubě nádhernými oky,
nad duhu, klenoucí svou spanilost
a rosne žhnoucí lůno pod oblouky,
je její pás, nejdražší práce skvost.
I když je nahá, svírá její boky.
Ten tělo dává duchům. Když jej lila,
věci, jež nelze smísit, pomísila.

⁵ Armida, saracénská čarodějka, je reprízou Ariostovy Alciny. Je vnučkou damašského vladaře Idraota. Je mladá, mimořádně krásná a velmi inteligentní, ovládá magická umění, vlastní létající vůz a umí dobře předstírat a manipulovat s lidmi; je však schopna i spontánních vášní.

Něžný vzdor, milé, tiché odmítání,
slast lásky, smavá slůvka, prudké žáry
polibků, vlahé vzdechy, smiřování,
slzy, jež sládnou, milostné ty dary
na ohni slila v mírném rozžhání
pochodní, pronášejíc kouzla, čary.
A stvořila tak pás, jenž nemá soky
a stále svírá její skvělé boky.

Náhle ji zlákájí však jiné spády,
her lásky syta rozloučí se s ním
polibkem, jako vždy ho nechá tady
a za svým čarodějným kutěním
spěchá, on nesmí na krok od zahrady,
jež milostným je pro něj vězením.
Trhá si květy, hledě, co kde lítá,
a čeká ji, milenec – eremita.

Však první soumrak s druhy ticha, stíny,
zláká milence lačné milování
k rozkoším, v štěstí tonou po hodiny
pod loubím, kterým zahrada je chrání.
Když vážná práce kroky Armidiny
odvedla z ráje milostného hraní,
tu ti dva, dosud v křoví ukryti,
se na něj v skvělé zbroji vyřítí.

Jak divý hřebec, jenž byl zbaven slávy
vítězných řeží, znaven po zápase
co vilný samec chvíle líně tráví
se stádem klisen, volně popásá se,
však náhle strne, zvedne hlavu z trávy,
když bleskne čepel, trubka ozvala se,
ržá, ržá a v sedle jezdce nést už žádá,
pobídnut cvaem do kolbiště vpadá,

tak strnul jinoch, když mu náhle pad
do očí pestré zbroje lesk a třpyt.
Vzbudil v něm dravou chuť se zase rvát
jak zčistajasna blesk ten ostrý svit,
ač pohodlím se nechal zkolébat
a rozkoší byl otupen a zpit.
Však Ubald prudce vstříc mu vykročí,
štit z démantu mu staví před oči.

Jak do zrcadla k štítu pohled stočí
a vidí se v něm od hlavy až k patě,
vybranou jemnost svého šatu zočí,
jak vilná vůně v jeho vlasech, šatě
dýše, a meč, ach meč zří jeho oči
zženštile zjihlý, nádherný v svém zlatě.
Co marných cetek visí z jeho jílce.
To věru není divý nástroj bitce.

Jak muž, jež tíží chmurný, těžký sen,
když náhle procitne a sám se vidí,
z dlouhého oblouzení probuzen
vlastního obrazu se náhle štítí,
je zdrcen, pokořen a stále jen
klopí zrak k zemi, zahanben se stydí.
Do ohně, do moře by skočil hned,
propad by se až po sám zemský střed.

Přeložil Jiří Konůpek

FILOSOFIE A PŘÍRODNÍ VĚDA

☞ **GIORDANO BRUNO**
1548–1600

Rodák z Noly u Neapole, dominikán ve svém rodišti, kněz ve svých čtyřiaadvaceti, Bruno opouští roku 1576 klášter v Neapoli, potom i řád, nakonec samu Itálii, a utíká inkvizici do kalvínské Ženevy, kde se setkává s toužou nesnášenlivostí jako doma. Pobývá pak ve Francii (Chambéry, Toulouse, Paříž), v Anglii (Londýn), v Německu (Wittemberk, kde se cítí pro poměrnou snášenlivost tamní univerzity nejlépe), v Čechách, kde se roku 1588 za šestiměsíčního pobytu v Praze uchází o přízeň Rudolfa II. a vydává dokonce tiskem dvě knihy. V květnu 1592 udává jej jeho hostitel v Benátkách inkvizici. V lednu nato vydá jej benátský stát Římu a římské žaláře opustí Bruno teprve v únoru 1600, veden k upálení na hranici. Svoji filosofii nejzevrubněji vyložil v dvou traktátech: *O příčině, prapočátku a jednotě* (Della causa, principio e uno, 1584), *O nekonečnu, vesmíru a světech* (Dell'infinito, universo e mondi, 1584).

Filosofickými učiteli Brunovými byli ovšem antičtí myslitelé, zvláště materialističtí, ale zajisté i Platon a Aristoteles ve výkladu averroistickém; zapřísáhlým protivníkem byl jen církevnímu Aristotelovi Tomáše Akvinského. Jeho bezprostředním předchůdcem byl uctíváný a vyznáváný Bernardo Telesio. Přímý popud k myšlení si však Bruno vzal z Koperníka a nové přírodovědy. Tato jej naučila nové metodě poznání: nikoliv už božské zjevení a scholastický sylogismus, nýbrž vnímání smyslové, zkušenost a rozumový úsudek. Onen mu vyvrátil víru geocentrickou a otevřel přístup k přesvědčení o nekonečném počtu světů, které vytvářejí nicméně nesmírnou vesmírnou jednotu bez počátku a konce, vždy oživenou pohybem, neustále se měnící. Věčnost skutečnosti tedy, jež nepotřebuje božského tvůrce, neboť neměla počátku. Jednota a sourodost těla i duše, hmoty i ducha, jež nikdy a nikde se nevyskytují samostatně, jeden bez druhého: hmota a pohyb jsou neoddelitelné, principu pohybu, změny, oduševnělému vesmíru, jenž si svou spiritualitu přináší v sobě, říká Bruno *Bůh*. Panteismus tedy, ale s materialistickým zaměřením, neboť „oduševňuje-li“ Bruno veškerou hmotu, je to jen proto, aby se vyhnul dualismu a nemusil klást ducha samostatně, vedle hmoty, nad ni, proti ní, před ni. Z křesťanství přijímá Bruno jen morálku, příkaz lásky.

Z HRDINSKÝCH ŠÍLENÍ (I, rozmluva 3, § 12, 13, 15) (Degli eroici furori)

Zařazujeme-li úryvek z Brunových *Hrdinských šílení* (Degli eroici furori), napsaných v Anglii, vyšlých ve Francii roku 1785 (část), je to proto, že tento „morální dialog“, ač téměř platonský formou i tendencí a obsahem, znamenitě vnuká představu Brunova génia i jeho způsobu myšlení: Bruno je planoucí, nedočkavý vášnivec, jenž moderní dobu, vědu, inspiraci spíš uhadoval v rozletu milostné fantazie, než objevoval střízlivým úsudkem. Byl tušitel a prorok, nikoliv počtář a vědec. „Heroický furor“, jemuž dává v následujícím úryvku povznášet se a přecházet od vjemů pozemské krásy až k pocitům harmonie vesmírné a k splynutí s platonskou Ideou Krásy a Dobra, bohem platoniků, je dokonalým obrazem Brunova temperamentu a jeho intuitivní poznávací vášně. Bruno vychází ve svých výkladech z komentáře milostných sonetů básníka Tansilla (srov. s. 94n.), někdejšího přítele jeho otce v Neapoli.

TANSILLO

Je několik druhů šílenství, všechny lze však převést na dva způsoby; v šílenstvích jednoho způsobu projevují se jen slepota, hloupost a nerozumná výbušnost, která táhne k nesmyslné zvířecosti, jiná šílenství záleží naopak v jisté božské odpoutanosti, která činí lidi vskutku lepšími, než jsou obyčejní lidští tvorové.¹ A tato šílenství jsou zase dvojího druhu: z jedněch lidí činí posedlost příbytek bohů nebo božských duchů, i pronášejí potom a uskutečňují věci hodné podivu, aniž si to oni sami nebo druzí dovedou vysvětlit. Takoví lidé bývají zpravidla povýšeni do tohoto stavu z původní neukázněnosti a nevědomosti, božský smysl a duch vniká do nich jakoby do vyprázdněné schránky, když je opustil smysl a duch jejich;

¹ Toto základní rozlišení odpovídá rozdílu mezi šílením *bláznivým* a vášněním nebo posedlostí *génia*.

božské osvětlení může se totiž méně uplatnit a projevit v těch, kdo jsou vrchovatí rozumem a smyslem vlastním. Žádá si tedy božský duch někdy, aby svět věděl jako jistotu, že nemluví-li takoví lidé z vlastního poznání a zkušenosti, což je zřejmé, následuje z toho, že mluví i jednají z pochopení vyššího: a k takovým proto většina lidí chová po zásluze obdiv a víru nejvyšší.² Ti druzí jsou naopak zkušená a zběhlá v myšlenkovém přemítání, duch jasný a rozumový je jim vrozen, zostrňují proto své duševní schopnosti z niterného puzení a přirozené vášnivosti, podněcované láskou k božství, spravedlnosti, pravdě, slávě i plamenem své touhy a dechem úmyslu; v síře své myslivé schopnosti zažehují plamen rozumu, a vidí pak více než obvykle. Tito venkoncem nemluví a nejednají jako schrány a nástroje, nýbrž jako svéprávní a účinní činitelé.³

CICADA

Z těchto dvou druhů které pokládáš za lepší?

TANSILLO

První v sobě nesou více důstojnosti, moci i působivosti: vždyť v sobě nesou boha. Druzí jsou *sami* důstojnější, mocnější a působivější, neboť sami jsou božští. První jeví důstojnost osla, který nese svátosti; druzí jsou důstojní jako svátost sama. V prvních pozoruješ a vidíš dějstvovat božství, a obdivuješ a zbožňuješ toto božství, jsi poslušen tohoto božství; v druhých zjišťuješ však a vidíš znamenitost samotné lidskosti. Nuže, k věci: Šílenství, o kterých rozprávíme a která vidíme uskutečňovat se v těchto výroch, nezáleží v ztrátě paměti, nýbrž v jejím účinkování; nejsou zanedbáváním sebe samého, nýbrž dychtivou láskou ke kráse a dobru, snahou zdokonalit a změnit se, a podobat se bohu. Není to otročení zákonům nízkého osudu v poutech zvířecích náklonností, nýbrž duchovní rozmach, který plyne z rozumového pojmání dobra a krásy, který si uvědomuje, komu se chce připodobnit a tedy i líbit, takže se roznítí jeho vznešeností i světlem a osvojí si povahu i stav, jimiž se bude jevit znamenitý a důstojný. Duchovním stykem s onou božskostí mimo sebe stane se člověk sám božským a nedbá leč o věci božské a v záležitostech, jež jsou zpravidla nejvíce pocítovány, projevuje necitelnost a lhovost; toho, čím ostatní jsou nejvíce sužováni, nic se nebojí a z lásky k božskosti opovrhne ostatními rozkošemi, naprosto nemysle na život. Zde neběží o šílení popudlivé žlučovitosti, které zbavuje člověka rady, rozumu i obezřetnosti v skutcích a nutí ho tékat, řízeného náhodou a strhovaného

2 Bruno zde definuje stav osvětlení či božského vytržení lidí prostých a rozumově netříbených, proroků, mystiků a jasnovidců z řad „božích prostáčků“, jurodivých atd.

3 Na rozdíl od osvětlení mimovolného, kdy ústy člověka mluví někdo jiný, *vyšší*, definován zde stav vášnivého unesení při plném vědomí, kdy duševní schopnosti, vytríbené, ba vystupňované, tíhnou k jasnému a chtěnému cíli, věnují se nadšené práci: stav vědomé *tvorby*.

zmatenou bouří, jako ti, kdo se prohřešili na jistém zákoně božské Adrastie,⁴ propadli odsouzení na jatka Furií a jsou zmitáni nevyrovnaností stejně tělesnou, totiž záchvaty, hroucením a nemocemi, jako duševní, totiž poškozením harmonie schopností poznávacích a volních. Zde běží naopak o žár, zapálený v duši sluncem rozumového pochopení, o božské vzrušení, jež duši propůjčuje křídla, takže se stále více blíží slunci rozumu, setřásá rez lidských starostí, mění se ve vytříbené a ryzí zlato, nabývá pocitu božské a niterné harmonie a uvádí své myšlenky i projevy v soulad se zákonem, do všech věcí vloženým. Duše se již nezmítá a nepotácí, jakoby opilá z pohárů Kirčiných,⁵ od příkopu k příkopu, od úskalí k úskalí, nemění se jako matný Proteus⁶ brzo v tu, brzo v onu tvářnost, nikdy nenalézajíc své místo, svůj způsob a důvod zastavení a ustálení; avšak přemáhá a poráží obludné příšery, nepozbývajíc své rovnováhy, a oslábne-li snad, snadno se vrací k pravé rozumové míře díky oněm intimním pudům, které, podobny novým Múzám, tančí a zpívají okolo sluneční nádhery vesmírného Apollona:⁷ tak rozumí duše božským řádům a radám, ukrytým pod představami smyslu a hmotnými věcmi. Je pravda, že má za věrného průvodce lásku, která je dvojčetem,⁸ a že ji tedy někdy naskytující se překážky okradou o plod úsilí: tu blázníc a zuříc sráží do propasti lásku k tomu, co nemůže pochopit; načež zahanbena propastí božství, nechá klesnout své paže a znovu počne nutit se svou vůlí tam, kam se nemůže dostat rozumovým pochopením. Je také pravda, že pravidelně se jen hravě prochází a tíhne brzy k té, brzy k oné formě dvojeneckého Kupidona:⁹ neboť hlavním poučením, které dává láska, je vnímat boží krásu alespoň v jejím stínu, není-li možné patřit přímo do jejího zrcadla, a bavit se alespoň se služkami, nelze-li hovořit s jejich paní, jak to dělali nápadníci Penelopini.¹⁰ A na závěr toho, co bylo právě řečeno, můžete tedy pochopit, v čem záleží povaha šilence, jehož obraz nám nabízí tento sonet:

Když měru vábí úkaz zářivý,
neví, že křídla zakrátko si spálí;
když jelen schází k řece, žíznivý,
netuší, že šíp přilétá již zdáli;

4 Adrastie, dcera Jupitera a Nutnosti (jindy Noci), bohyně trestu za spáchané zločiny, představuje osud, jemuž člověk propadá nevyhnutelně.

5 Kirké, čarodějka z Homérový *Odyseje*, která nápojem proměnila Odyseovy druhy ve vepře, aby jim zabránila opustit její ostrov; symbol ztráty rozumového úsudku působením zvířecí nízké smyslůsti.

6 Proteus vládl darem od svého otce Neptuna, měnil libovolně svou podobu.

7 Apollon Foibos, syn Jupiterův, řecký bůh umění, dne a slunce, symbol rozumového jasu a absolutního pochopení.

8 Narážka na Platonovo rozlišení „nebeské“ a „vulgární“ lásky.

9 Kupido, řecký Eros, znal vskutku lásku dvojí, tělesnou či smyslounou a duchovní, jež jediná dávala poznat niternou a pravou podstatu věcí.

10 Penelopé, manželka Odyseova, bránila se námluvám uchazečů po dvacet let manželovy nepřítomnosti, dávajíc se zapíratí služkami.

když jednorozec po panně se pídí,¹¹
nevidí léčku, jež ho uloví.
Já v oné záři, vláze, klínu vidím
plamen i šíp i kruté okovy.

Je-li však rozkoší
má smrt a pochodeň mě plní blahem,
jestli šíp sladce pálí v boku nahém

a moje touha v onom uzlu tkví,
nechť trvá věčně ve všech srdce koutech
žár plamenů, šíp v hrudi, duše v poutech.

Přeložil Jiří Pelán

11. Jednorozec, fantastické zvíře, v jehož existenci středověk věřil a jež často zobrazoval, vždy po boku mladé ženy, neboť jednorozec prý neomylně poznával pannu.

Básník ale dokazuje, že jeho láska se nepodobá lásce motýla, jelena a jednorozce, kteří by se dali na útěk, kdyby mohli posoudit oheň, šíp a tenata, nemají však jiného smyslu než pro rozkoš; on je veden naopak naprosto uváženou a zcela rozmyslnou vášní, která ho nutí dávat přednost onomu ohni před nějakým ochlazením, zranění před zdravím, tenatům před svobodou. Toto zlo není totiž zlem absolutně, ačkoliv v jistém vztahu k dobru je míněním pokládáno za omyl: takový omyl je kořením Saturna, když požívá své děti.¹² Absolutně a v očích věčnosti jest chápati takové zlo buď jako dobro, buď jako cestu, která k dobru vede, neboť plamen je zde planoucí touhou po božskosti, šíp je zásah paprsku krásy z nejvyššího světla, pouta jsou odrůdy pravdy, které váží naši mysl k pravdě prvopočáteční, a odrůdy dobra, které ji spojují a sjednocují s dobrem prvním a svrchovaným. K tomuto významu jsem se blížil, když jsem básnil takto:

Tak sličným ohněm, pouty sterých vнад
mne váže počestnost a krása nítí,
že v žhoucí porobě chci navždy dlíti.
Co se svobodou? Nač by mi byl chlad?

Planu, aniž mě oheň zabije,
ty božské okovy svět se mnou slaví,
strach nemrazí a bolest neunaví.
Sladká je strast a oheň mírný je.

12. Saturn (Chronos), bůh prvopočátků, byl povinen přísahou pozřít své děti, Jupitera, Neptuna, Plutona a Junonu; oklamán, pohltil kámen místo Jupitera, a tento jej svrhl a ujal se vlády nad bohy i světem.

Tak vysoko je záblesk divuplný
a pouto tkáno z tak bohaté vlny,
že touha mře a duch dí: rozvažuj!

Tak krásné plameny když srdcem hnuly,
tak krásné pouto svázalo mou vůli,
pak otroč i můj stín, hoř popel můj!

Přeložil Jiří Pelán

Všechny lásky, pokud jsou hrdinské – a nikoliv čistě animální, jež se nazývají přírodní a slouží plození, jsouce jistým způsobem nástroji přírody –, mají za předmět božskost, směřují k božské krásě, která se nejprve sděluje duším, září v nich, a z nich potom, či lépe skrze ně se sděluje tělům. Z čehož plyne, že ušlechtilá náklonnost miluje těla či tělesnou krásu pro to, že je znakem krásy duchovní. Prostě co probouzí mou lásku k tělu, je jisté oduševnění, jež v něm zjišťuji a tuto oduševnělost nazývám krásou, která nezáleží tedy ve větších nebo menších rozměrech ani v určitých barvách nebo tvarech, ale v jisté harmonii a souzvučnosti částí a barev. Tato harmonie jeví pro lidi nejbystřeji a nejpronikavěji vnímavé citelnou spřízněnost s duchem. Z čehož se následuje, že takoví lidé se snadněji zamilovávají než druzí, a také snadněji z lásky vystřízlivují a mocněji se pohoršují, vždy se snadností a záměrností, které asi plynou z toho, že se duch změnil a zošklivěl, což se stane zjevným nějakým pohybem a vyjádřením úmyslu, takže zošklivění prolne z duše v tělesný výraz a tělo se nezdá již tak krásné, jak se zdálo dříve. Krása tělesná má tudíž moci dost, aby rozpálila, ale nikoliv, aby navždy spoutala a zabránila milujícím v útěku, jestliže tu nepřispěje i půvab požadovaný od ducha, totiž počestnost, vděčnost, uhlazenost, bystrost. Plamen, který mne zažehl, jsem z toho důvodu tedy nazval krásným, že i pouto, jež mne svazovalo, bylo poutem ušlechtilosti.

CICADA

Nevěř, Tansillo, že je tomu vždy takto: neboť někdy sice zjišťujeme, že duch je zkažený, ale přesto se nebráníme a zůstáváme rozníceni a spoutáni. Třebaže duch vidí špatnost a hanebnost takové lásky, nemá sílu zapudit neřádnou choutku. V takovém rozpoložení byl nejspíše Nolanus, když pravil:

Ó běda, běda! šílenství mě nutí,
abych se svojí bídy přidržel
a dobro nezvolil si k spočinutí.
Má duše nedbá, žel,

že naslouchám vždy protikladným radám,
poslušen tyrana,
pro něhož těžce strádám.
A ač bych mohl prchnout z řetězů,
zůstávám, a co víc, svůj žalář chválím.
Napínám plachty po větru, jenž vzdalí
mne dobru, jež je nenáviděné,
a v bouři k sladké škodě přizene.

Přeložil Jiří Pelán

TANSILLO

To se nejčastěji přihází, když jsou jeden i druhý duch zkažení a jakoby zbarvení stejným inkoustem a pakliže se takovou sourodostí vznítí, zaplane a stvrdí láska. Tak se neřestní snadno shodnou v aktech téže neřesti. A nechci zamlčet ani to, co znám z vlastní zkušenosti: že jakkoli jsem v nějaké bytosti objevil chyby, jež si velice ošklivím, například špinavou lakotu, mrzkou žádost peněz, nevděk za prokázanou přízeň a dobrodiní, lásku k osobám zcela hanebným (a ze všech těch neřestí je mi ta poslední neprotivnější, neboť odnímá milenci naději, že by byl přijímán lépe, kdyby byl lepší nebo se povznesl k větší důstojnosti), přesto jsem se nevyhnul tomu, abych také nezahořel pro tělesnou krásu. Avšak k čemu to? Miloval jsem beze vší dobré vůle: a kdyby se jí přihodila nějaká nehoda nebo neštěstí, ani by mě to nezarmoutilo, ani by mi to nepřišlo k smíchu.

CICADA

Je velmi vhodný a případný onen rozdíl, jenž se činí mezi milovat a mít rád.

TANSILLO

To je pravda, neboť mnohé máme rádi, to jest přejeme si, aby byli moudří a spravedliví, ale nemilujeme je, neboť jsou zaujatí a pošetilí; mnohé osoby milujeme, protože jsou krásné, ale nemáme je rádi, protože si to nezaslouží. A za první nezaslouženou věc pokládá milenec to, že ta bytost je jím milována; a třebaže nemůže nemilovat, nic ho více nemrzí, a také dává svou mrzutost najevo, jako ten, který říkal: Ó běda, běda! šílenství mě nutí, abych se svojí bídy přidržel. V opačném rozpoložení se nacházel – buď pro jiný podobně disponovaný tělesný předmět, nebo pro vpravdě božský subjekt –, když pravil:

Ač velká muka tvá moc ve mně budí,
mnoho ti, Lásko, dlužím; děkuji.
Vznešenou ránu otevřelas v hrudi,
vzalas mi srdce. Kdo mne sledují,

teď jasně vidí, za kým mne to pudí,
 jak krásný boží obraz zbožňuji.
 Budiž, ať lidé kárají mě dlouze,
 že hubím naději a žiji touze;
 já vysoký mám cíl.
 A třeba se s ním mjíím zas a zase,
 tím úsilím až duše rozplývá se;
 stačí, že ji ten oheň zapálil.
 Stačí, že do výšin jsem vznesl hlavu
 a oddělil se od sprostého davu.

Přeložil Jiří Pelán

Básníková láska je zde činem hrdinským a božským, a za takový ji chci pokládat, ačkoliv prohlašuje, že je láskou vystavován převelikým mukám: bolesti a strasti, soužení a mukám je totiž podroben každý milenec, neboť je oddělen a odtržen od milované bytosti, s níž by chtěl být spojen ve skutečnosti, jako je s ní spojen náklonností. Bolest neplyne zde z lásky samé, vždyť přece cítí, že věnoval své city bytosti naprosto toho hodné a ušlechtilé, nýbrž z okolnosti, že je vyloučen z požitku, kterého by dosáhl, kdyby byl došel cíle, o nějž usiluje. Netrpí účinkem touhy, která ho vzněcuje, nýbrž nesnáší úsilí, jež ho mučí. Ostatní lidé mohou jej tedy ze svého stanoviska, chtějí-li, pokládat za nešťastného a postiženého zlým osudem, který ho jakoby odsoudil k strastem; on proto ještě bude nicméně uznávat dál závazek, jež cítí vůči lásce, a vzdávat jí díky, neboť mu postavila před duševní zrak pochopitelnou skutečnost, ve které je mu dovoleno již během tohoto pozemského života, a třebaže je věznem svého těla, zajatcem svých nervů a připoután k svým kostem, vnímat samu božskost vhodněji, než by to bylo možné pod jinou způsobou nebo podobou.

CICADA

Onen „boží obraz“, o kterém mluví, je tedy nejvyšší pochopitelný druh skutečnosti, skrze nějž může pojmout božskost; a není to pouze jakákoliv tělesná krása, která by mu zatemňovala myšlení, jak se jeví na smyslovém povrchu?

TANSILLO

Zajisté. Vždyť žádná věc smyslová, žádný druh její se nemůže povznést k tak vysoké důstojnosti.

CICADA

Jak je však potom možné, že se o této skutečnosti zmiňuje jako o předmětu své lásky, je-li pravým jejím předmětem, jak se zdá, božství samo?

TANSILLO

Božství je předmětem konečným, nejzazším a nejdokonalejším, jenž není z tohoto světa, kde nemůžeme vnímat boha leč jako stín a v zrcadle; a proto nemůže být předmětem, leda v roušce podobenství, nikoliv však takového, jaké lze odvodit a opatřit si z tělesné krásy a výbornosti silou smyslů, nýbrž takového, jaké může být vytvořeno v mysli silou rozumu. Je-li člověk v takovém stavu, ztrácí lásku i náklonnost k jakékoli věci jiné, ať smyslové, ať myšlené; spojil se s božským světlem a stává se světlem sám, a tímžee následkem se stává bohem. Vsál totiž do sebe božskost, ubytoval se v božství svým úmyslem a tím v boha vnikl, pokud to jen lze, a bůh prolнув jej, je zase v něm tou měrou, v níž jej pojal, přijal a zahrnul do své ideje. Nuže, podobenstvími tohoto druhu se lidský rozum kochá již na tomto horším světě, dokud mu nebude dovoleno vnímat boží krásu přímo okem čistším. Tak se stává tomu, jenž se ocitl před nějakou nadmírou znamenitou a skvěle ozdobenou stavbou, prohlíží si ji část po části, raduje se, libuje si a kochá tím ušlechtilým divem; stane-li se však potom, že uvidí samého tvůrce tohoto obrazu, krásy neporovnatelně větší, přestane dbát o obraz, pustí jej z mysli a zcela obrátí pozorné svoje vnímání na tvůrce jediného. Takový je tedy rozdíl mezi dnešním stavem, kdy vidíme božskou krásu v rozumu srozumitelných obrazech, čerpaných z jejích účinků, děl, mistrností, stínů a podobenství, a stavem budoucím, kdy bude dovoleno patřit na ni samotnou, přítomnou.

Básník praví potom „já vysoký mám cíl“, neboť, jak poznamenávají pythagorejci,¹³ duše kolotá a otáčí se kol boha, jako tělo okolo duše.

CICADA

Tělo tedy není příbytkem duše?

TANSILLO

Není. Duše nesídlí totiž v těle na určitém místě, nýbrž působí jako vnitřní forma i vnější utvářeč: vytváří části těla a ztvárňuje celek z nitra i z vnějšku. Tělo je tedy v duši, duše je v duchu a duch je buď bohem nebo v bohu, jak řekl Plotinos.¹⁴ Poněvadž je tudíž podle své podstaty v bohu, který je jejím životem, vztahuje se rozumový její úkon a vůle, která z tohoto úkonu vyplývá, právě na boha jakožto na oblažující, zářivý předmět. Právem je pak tato náklonnost hrdinského šílení „vysokým cílem“. Tento předmět je nicméně nekonečný, je čirým aktem, a naše chápací schopnost uchopit nekonečno nemůže, leda úvahou nebo jistým dru-

¹³ Pythagorejci, škola či spíše sekta stoupenců matematika, filosofa a mystika Pythagora (6. st. před n. l.).

¹⁴ Plotinos (205–270 n. l.), novoplatónský filosof římského původu, ale myšlenkově vychovaný v Alexandrii a napojený vlivem východních mystik, snad i křesťanství. Bůh (či věčná duchovní božská prapodstata) objímal v sobě vesmír, jež stvořil, náš svět a všechny věci v něm byly tedy v bohu a jím formovány, a to i po své tělesné stránce. Panteista Bruno může tedy věřit, že nikoliv duše je v těle, nýbrž tělo je ve vesmírné duši, jež emanuje z Boha, a člověka vytváří, formuje, po obou stránkách, duševně i fyzicky. Člověkova duše se s Bohem spojuje návratem k prajednotě, mystickým zíráním a extází.

hem úvahy, řekli bychom jakýmsi podmíněčným nebo obrazným způsobem, jako když někdo usiluje dosáhnout nesmírnosti a vytyčuje si cíl, kde cíle ani konce není.

CICADA

Výborně. Neboť cíl nekonečný nesmí být dosažitelný, pak by nebyl nekonečný. I v úmyslu, jenž k němu míří, i v dokonalosti, i v povaze své je tedy bez konce, i v každém jiném ohledu, jímž cíl může být cílem.

TANSILLO

Říkáš pravdu. V tomto životě se pak věci mají takovým způsobem, že podobné usilování touhu spíše rozpaluje, než by ji mohlo ukojit, jak dobře ukazuje božský básník slovy „Unavena je duše dychtěním po bohu živém“, a jinde: „Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsa“.¹⁵ Proto praví naše báseň: „A třeba se s ním mívám zas a zase, tím úsilím až duše rozplývá se; stačí, že ji ten oheň zapálil“; to znamená, že tím se duše utěší a dosáhne veškeré slávy, jaké v podobném stavu může dosíci, a je účastna onoho výsostného šílení člověka v pozemském údělu, v němž se nyní, jak vidíme, nachází.

CICADA

Zdá se mi, že když peripatetici¹⁶ říkají, jak vykládá Averroes, že vrcholné blaho člověka záleží v dokonalé schopnosti rozjímavých věd, rozumějí tím právě toto.

TANSILLO

Pravda, a mluví zcela správně. Neboť v našem dnešním stavu si nemůžeme přát ani dosíci větší dokonalosti než té, které se těšíme, když se náš rozum prostřednictvím nějaké ušlechtilé a rozumem pojetelné skutečnosti spojí buď s vytouženými podstatami, jak říkají pythagorejští, nebo s božským duchem, jak mají ve svém způsobu říkat platonikové. Nemluvím prozatím o duši čili člověku v onom druhém stavu či způsobu bytí, v němž se může ocitnout nebo věřit, že se ocitl.

CICADA

Ale jakoupak dokonalost nebo jaké zadostiučnění může člověk nalézat v poznání, které není dokonalé?

TANSILLO

Vzhledem k možnosti pochopit nejvyšší skutečnost nebude nikdy dokonalé, nýbrž vzhledem k možnosti našeho rozumu chápat. Stačí, že v tom i onom stavu stojí tváří v tvář božské kráse, pokud sahá obzor jeho pohledu.

¹⁵ Latinsky: Unaveny jsou oči mé pohledem na výsosti.

¹⁶ Peripatetikové, totiž stoupenci Aristotelovi.

CICADA

Všichni lidé nemohou však dospět takového poznání, dosáhne ho leda jeden nebo dva.

TANSILLO

Všichni mohou však o ně usilovat, a každý ať vykoná, nač stačí. Hrdinská povaha bude přece chtít raději klesnout či čestně podlehnout ve vznešeném podnikání, v němž by projevila důstojnost svého ducha, než dokonale uspět ve věcech méně vznešených a nízkých.

CICADA

Zajisté, vždyť je lepší čestná a hrdinská smrt než nečestné a hanebné vítězství.

Přeložil Václav Černý

∞ TOMMASO CAMPANELLA 1568–1639

Rodák z Kalábrie, dominikán jako Bruno, jako Bruno stoupenec Telesiův, podezřelý z kacířství a v letech 1592–1595 čtyřikrát proto souzen, Campanella se marně snaží zakotvit v Neapoli, Římě, Florencii, Padově, až se roku 1596 uchýlí do kláštera svého řádu ve svém rodišti Stilo, kde jej roku 1599 zatknou Španělé pro účast na politické vlastenecko-italské konspiraci, soudí pro zradu a kacířství, mučí a roku 1602 odsoudí k doživotnímu vězení; smrti ušel jen předstíráním šílenství. Když je roku 1626 po sedmadvacetiletém věznění propuštěn, ujme se ho papež Urban VIII., odmítne ho vydat opět Neapoli, pomůže mu roku 1634 utéci do Francie, kde se bude Campanella těšit ochraně Ludvíka XIV. a Richelieua a počne roku 1636 vydávat své sebrané spisy. Nedokončiv je, umírá tři roky nato v pařížském klášteře svého řádu. Z jeho četných spisů, latinských a italských (dosud nejsou vydány všechny), myšlenkově vedou tři syntézy edice pařížské: *Realis Philosophia* (Filosofie skutečnosti, 1637), *Universalis Philosophiae... partes tres* (Tři díly filosofie obecné čili metafyziky, 1638), *Philosophia rationalis* (Filosofie rozumová, 1638).

Filosoficky není Campanella příliš původní a soustavný je ještě méně než Bruno: Telesio učinil ho nepřítelem scholastiky, a tedy také Aristotela, a vášnivým straníkem poznávání empirického pomocí smyslového pozorování, jehož výsledky zpracuje rozum; nenaučil ho však střízlivé snášenlivosti, v Campanellovi trvá starý teolog nebo se hlásí nový člověk baroka příkrým autoritářstvím, vehementním aktivismem. Je spíš moralistou, praktikem – i náboženství vidí především jako činnou praxi – a politicko-kulturním burcovatelem než myslitelem. Svého přítele Galileie (*Obrana Galilea Galileie*, Apologia pro Galileo, Frankfurt 1622) marně nutil otevřeně, rázně a vzpurně vystoupit jménem nové vědy: Galilei dal přednost tiché, nenápadné a o to hlubší a déle působivé práci kabinetního badatele.

ZE SLUNEČNÍHO MĚSTA (*Città del Sole*)

V Campanellově rozsáhlém myslitelském díle vybrali jsme k ukázkám především jeho proslulou sociální utopii *Sluneční město* (*La Città del Sole*). Byla dlouho méně známa než *Utopie* Morova, ale je přinejmenším stejně zajímavá a zaujímá významné místo v předhistorii moderního socialismu, jevíc pozoruhodné shody zvláště s utopismem saint-simonovským a fourierovským: jako Saint-Simon a Fourier, i Campanella vychází vlastně z metafyziky či teologie, a jeho názory společenské i představy o ideálním státě jsou jen aplikacemi obecné filosofie v oblasti ideologie sociálně-organizační. Campanellovi nepřestává tanout na mysli

asi středověký ideál teokratický, ctižádostivý plán papežství na světovou vševládu zároveň duchovní i tělesnou, politickou. Praktické prostředky k realizaci svého křesťansko-komunistického vzorného státu Campanella neudal. Campanella sepsal své *Sluneční město* roku 1602 v žaláři a italsky, roku 1613 svěřil je k vydání ctiteli, jenž ho v žaláři navštívil, a deset dalších let nato, roku 1623, knížka vyšla v německém Frankfurtu v rámci latinského vydání Campanellových spisů, jako přídatek jeho *Politiky*, jež sama byla zase částí *Philosophiae realis*. Toto latinské znění *Slunečního města* (Civitas Solis), vzhledem k originálu již rozšířené a přepracované, bylo pak přeloženo nazpět do italštiny, a je pravidelným podkladem dalších překladů. Roku 1637 Campanella, konečně na svobodě a v Paříži, uveřejnil nové latinské vydání, opět přepracované v souvislosti svých *Sebraných spisů*. Teprve roku 1904 Edoardo Solmi a roku 1920 Giuseppe Paladino vydali kritické edice prapůvodního italského znění. Naše výňatky jsou pořízeny na základě práce Paladinovy.

SLUNEČNÍ MĚSTO BRATRA TOMÁŠE CAMPANELLY, TO JEST ROZMLUVA O STÁTU, V NÍŽ JE NARÝSOVÁN OBRAZ REFORMY KŘESŤANSKÉHO STÁTU, ABY ODPOVÍDAL SLIBU, JEJŽ UČINIL BŮH SVATÉ KATEŘINĚ A SVATÉ BRIGITĚ. BÁSNICKÝ DIALOG. ROZPRÁVĚJÍ RYTÍŘ ŘÁDU SV. JANA POHOSTINNÉHO A JANOVAN, KORMIDELNÍK KOLUMBŮV.

RYTÍŘ

Pověz mi laskavě vše, co tě potkalo během této plavby.

JANOVAN

Již jsem ti řekl, jak jsem obeplul celý svět a nakonec dospěl do Taprobany,¹ kde jsem byl nucen přistát. Na útěku před zuřivými domorodci ponořil jsem se do pralesů, a když jsem z nich vyšel, ocitl jsem se na veliké pláni právě na rovníku.

RYTÍŘ

Co tě potkalo zde?

JANOVAN

Narazil jsem náhle na velikou družinu ozbrojených mužů a ozbrojených žen, a mnozí z nich rozuměli mé řeči; ti mě dovedli do Slunečního města.

RYTÍŘ

Pověz, jak vypadá toto město? A jaká je tam vláda?² [...]

¹ Taprobana – dávné jméno Ceylonu. Že Campanella umístil svůj ideální stát na Ceylon, nemá význam, hledal jen vzdálenou a neznámou zemi. Ceylonem ostatně rovník neprochází.

² Janovan popisuje vnější podobu města, rozloženého v sedmi soustředěných kruzích po svazích hory, na jejímž vrcholu, a tedy v středu města se tyčí chrám Slunce. Pokračuje rozbořem vládního zřízení.

JANOVAN

Mají mezi sebou Kněze-knížete, který se jmenuje Sole³ a v naší řeči zval by se Metafyzik: ten je hlavou všech v ohledu duchovním i časném, a všechny náležitosti závisejí na něm. Má k ruce tři knížata vedlejší, jejichž jména jsou Pon, Sin a Mor,⁴ což znamená Moc, Moudrost a Lásku. Pon má na starosti války a mír a umění vojenské; v době války má svrchované velení, nikoliv však nad Solem; má ve své pravomoci důstojníky, vojáky, žoldnéře, zásoby střeliva, opevnění a výboje. Sin má na starost veškeré vědy a učence i činitele umění svobodných a mechanických⁵ a je mu podřízeno tolik vedoucích úředníků, kolik je věd: má tedy pod sebou Astrologa, Kosmografa, Řečníka, Gramatika, Lékaře, Fyzika, Politika, Moralistu; a má i knihu, jedinou, v níž jsou obsaženy všechny vědy, a z ní dává předčítati veškerému národu po způsobu pythagorejců. Dal pak znázornit úplný obsah všech věd v obrazech na všech zdech města, vnějších i vnitřních.⁶ [...]

Mor má na starosti veškeré věci plození, řídí spojování mužských jednotlivců se ženskými, a to tak, aby vytvářeli dobrou rasu. Obyvatelé Slunečního města se nám posmívají, neboť my bdíme nad chovem psů a koní, a o vlastní chov nedbáme. Pečuje tedy Mor o výchovu, lékařství a léky, o setbu a sklizeň obilnin, o stolování a vše, co se týká potravy, o oděv i pohlavní styk, a k ruce má četné správce i správkyně, těmto uměním se výhradně věnují.

Metafyzik projednává všechny tyto záležitosti s nimi třemi, neboť bez něho neděje se nic, a o každé věci uvažují tito čtyři; a s míněním, k němuž se přikloní Metafyzik, se srovnají.

RYTÍŘ

Nyní mně pověz o úřadech a o výchově i o způsobu života, a je-li to republika či monarchie nebo aristokracie.

JANOVAN

Tento lid přistěhoval se sem z Indie, a byl to velký počet filosofů, kteří uprchli před řáděním Mogulů či jiných kořistníků nebo tyranů: i rozhodli se žít podle zásad filosofie, v *komuně*. Ačkoliv společenství žen není obvyklé mezi národy jejich kraje, oni se ho přidržují, a takový je jejich způsob. Všechny věci mají společné, ale rozdělení věcí je v ruce úředníků; tedy nejenom potravu, ale i vědění, hod-

³ Il Sole, it. slunce; odtud Sluneční stát.

⁴ Pon – Potenza, Sin – Sapienza, Mor – Amor.

⁵ Umění svobodná (liberální) a mechanická, přibližně asi totéž co duchovědy na jedné a vědy přírodní s technikami na druhé straně.

⁶ Následuje popis maleb, nápisů a figur, které nesou postupně zdi chrámu, pak vnitřní i vnější stěny šesti městských obvodních hradeb. Campanellovi zřejmě tane na mysli obraz středověké katedrály, která byla svými sochami, reliéfy, tympanony, obrazy, freskami „biblí chudých“ a „imago mundi negramotných“; zároveň u něho tušíš podivuhodnou intuíci prostředků moderní vědní popularizace a ideové propagandy; běží u něho o pravé „stěngazety“. Rovněž stojí za poznamenání, že v jeho Městě existuje *monopol* vědního sdělení a propagandy, a tento monopol je v ruce *státu*.

nosti a zábavy mají vespolek, avšak tak, že se osobním majetkem nemůže stát nic. Říkají, že veškeré vlastnictví pochází z toho, žije-li člověk odděleně a má vlastní děti a ženu, z čehož se rodí sebeláska; aby povznesl svého syna k bohatství nebo k důstojenství nebo aby jej učinil dědicem, každý se pak mění v zloděje veřejného majetku, pokud nemá strach a pokud je dost mocný, aby jej neměl, anebo v lakomce a lstivce a pokrytce, je-li bezmocný. Ale pozбудou-li lidé sebelásky, zbude jen cit vespolečný.

RYTÍŘ

Jenomže nikoho ani nenapadne pracovat, pokud může doufat, že bude pracovat druhý. Tak to namítá Aristoteles proti Platonovi.

JANOVAN

Neumím se přít; ale říkám ti, že milují svou vlast tak nesmírnou láskou, že je to úžasné. Milují ji více, než ji milovali, jak se vypráví, Římané, a to tím víc, čím víc jsou prosti lásky k sobě. A mám za to, že i naši kněží a mniši, kdyby neměli příbuzných a přátel a ctižádosti povznést se k vyšším hodnostem, byli by o to prostší sebelásky, o to světlejší a milosrdnější ke všem ostatním.

RYTÍŘ

Ale potom v Městě neznají ovšem, co je přátelství, neboť nemohou jeden druhému prokazovat radost.

JANOVAN

Naopak, přátelství vládne tam převeliké. Je to krásný pohled, že si mezi sebou nemohou dávat jakýchkoliv darů, neboť vše mají společné a úředníci velmi dbají, aby nikdo neměl víc než druhý a víc, než si zaslouží; co je nutné, mají však všichni. Přítel se u nich poznává ve válkách, v nemocích a ve vědách, v těch jeden druhému pomáhá a navzájem se poučují. A všichni mladí se mezi sebou nazývají bratry, těm, kdo jsou o patnáct let starší, říkají otče, a o patnáct let mladším říkají synu. A pak zde jsou úředníci, a ti již ve všem všudy dbají, aby nikdo nemohl druhého poškodit na bratrství.

RYTÍŘ

Jak to?

JANOVAN

Kolik my máme ctností, tolik oni mají úředníků: je úředník, který se jmenuje Štedrost, jiný Šlechtnost, jiný Cudnost, další Stálost, ještě další Spravedlnost trestní nebo občanská, Bedlivost, Pravdivost, Dobrodinnost, Vděčnost, Milosrdenství; na kteréhokoliv z nich je volbou povýšen ten, o němž již v dětství na školách poznají, že k příslušné ctnosti tíhne. A poněvadž tedy mezi nimi není

ani loupeží, ani vražd, ani zprznění, ani krvesmilstev, ani cizoložství, z jakých se obviňujeme my, oni se viní z nevděku, ze zlomyslnosti, když někdo nechce prokázat počestnou službu, a ze lži, které se hrozí víc než moru. A takoví viníci jsou za trest vyloučení od společné tabule nebo ze styku se ženami nebo z důstojenství, pokud uzná soudce za vhodné k jejich nápravě.

RYTÍŘ

A teď mi řekni, jak se u nich kdo stane úředníkem.

JANOVAN

To nelze dobře vyjádřit, neznáš-li nejprve způsob jejich života. Především nutno vědět, že se tam stejně ženy jako mužové odívají tak, aby mohli zápasit, ačkoliv šat žen sahá až po kolena a mužský nad ně. Všichni jsou cvičeni ve všech uměních. Když dospějí tří let, děti se učí jazyku a abecedě z nápisů na zdech, procházejíce se ve čtyřech družinách; řídí je a vyučují čtyři starci, a potom s nimi pěstují i hry a běh k posílení těla. Do sedmi let zůstávají děti bosy a prostovlasé. Jsou také voděny do dílen řemeslníků, krejčích, malířů, zlatníků, a přihlíží se k jejich sklonům.

Ve věku sedmi let všechna mládež bez rozdílu přistupuje k vědám přírodním. Na jeden a týž předmět jsou čtyři učitelé a za dobu čtyř hodin je výuka všech čtyř družin u konce, neboť zatímco jedni tuží své tělo nebo obstarávají veřejné služby, druhí jsou vyučováni. Potom se věnují vědám matematickým, lékařství a jiným vědním oborům, a stále mezi nimi vládne boj o prvenství a závodění. A úředníkem v oboru té či oné vědy nebo technické dovednosti se stane pak ten, kdo v ní dosáhl největší zdatnosti, neboť každá má někoho ve svém čele. A rovněž chodí za poučením na venkov, k polním pracím a na pastvu dobytka. Toho pokládají za nejurozenějšího, kdo si osvojil největší počet umění a ovládá je nejlépe, a posmívají se proto nám, kteří řemeslníky nazýváme lidmi nízkými a urozenými zveme ty, kdo se nenaučili ničemu, žijí v lenosti a vydržují si ke škodě státu nespočetné služebníky na podporu své zahálčivosti a zkaženosti. Úředníci jsou tedy vybíráni oněmi čtyřmi předáky,⁷ k nimž se přidruží učitelé příslušného umění nebo dovednosti, v nichž má úředník rozhodovat, a navrhování jsou v radě, kde každý uvede vše, co o navrhovaném ví.

Solem se však nemůže stát leč ten, kdo zná veškeré dějiny národů a jejich náboženské obřady i oběti, jejich státní zřízení, jakož i vynálezce zákonů a umění; dále musí znát všechny dovednosti mechanické, neboť aby sis osvojil kteroukoliv z nich, stačí dva dny, a ostatek je věcí cviku a znázornění obrazem. Musí ovládat i všechny vědy matematické, fyzické, astrologické. O řeči nedbá, protože má

⁷ Mínení jsou Sol, Pon, Sin a Mor.

překladaatele, jimiž jsou učitelé těchto jazyků. Avšak nejvíce ze všeho se požaduje, aby byl *metafyzikem a teologem*, aby znal dobře kořeny i zásady všech umění a věd, podobnosti i rozdíly věcí, nutnost, osud a soulad světa, moc, moudrost i lásku tvorů i Boha samého, jakož i hierarchii skutečností a jak si odpovídají s věcmi na nebi, na zemi i v moři; musí posléze zevrubně studovat knihy Proroků a astrologii. Ví se tedy, kdo se má státí Solem.⁸ Této hodnosti nelze dospět před dokončením pětatřiceti let věku; jest pak ten úřad doživotní, leč by se vyskytl někdo ještě učenější a schopnější k vládě.

RYTÍŘ

Kdo však může nahromadit tolik vědomostí? A mimoto, věnuje-li se kdo vědám, nemůže umět vládnout.

JANOVAN

To jsem jim namítl také, a odpověděli mně: „Větší jistotu máme my, že vzdělanec tak úplný bude umět vládnout, než vy, kteří povyšujete nevědomece a pokládáte je za schopné jen proto, že se narodili šlechtici nebo byli zvoleni mocnou politickou stranou. Ale i kdyby náš Sol byl jako vládce neschopný, člověk, který je tak učený, nebude nikdy ukrutníkem, ani zločincem, ani tyranem. A vězte, toto že je důvod zvláště platný pro vás, kteří máte za učence každého, kdo zná o něco více gramatiky a Aristotelovy logiky a z toho či onoho autora, k čemuž je potřeba jen otrocké paměti, která činí člověka netečným, neboť nezkoumá věci, nýbrž knihy a hanobí si duši mrtvými věcmi, nevěda, kterak Bůh řídí věci ani jaké jsou zákony přírody a národů. Něco podobného nemůže potkat našeho Sola, poněvadž tak rozsáhlého vědění nemůže nabýt, kdo postrádá jakéhokoliv nadání; proto je vždy i veleschopný vládnout. My přece víme, že ovládneme-li z věd pouze jednu jedinou, neznáme dobře ani ji, ani vědy ostatní, a kdo nemá vlohu než k jedné a ještě ji studoval z knih, je netečný a tupý. To však se nevztahuje na duchy hbité a vtipné v každém druhu vědění, a takovým musí být Sol. A v našem městě je možné, jak vidíš, učit se vědám s takovou snadností, že za rok se zde naučíš více než u vás za deset nebo patnáct; podívej se na naše děti.“

Jeho důvody mne zahanbily, a také důkaz těch dětí, které mluvily mou rodnou řečí; neboť pro každý jazyk musí zde být vždy tři, kteří jej ovládají. A neznají mezi sebou odpočinku, dokud se nestanou učenými; proto také vycházejí na venkov, pěstují běh, střílejí šípy, pálí z hákovnice, stopují dravou zvěř, obdělávají pole, poznávají rostliny, a to brzo jedna, brzo jiná družina.

Co se týče tří čelných úředníků, Pona, Sina a Mora, ti jsou povinni znát pouze ta umění, která se vztahují k jejich úřadům. Jsou tedy zběhlí jednak ve vědo-

⁸ Ví se to předem proto, že vzdělání tak nesmírného může v danou dobu nabýt ve státě jen nepatrný počet lidí, ba snad jen jedinec.

mostech všem společných, jež si osvojili teoreticky, jednak v příslušných svých vlastních, jim se každý ve svém oboru věnuje více než kdokoli jiný: Pon bude se tedy například znát v umění jezdeckém, bude umět vyrábět všeliké zbraně, bude rozumět věcem války, strojům, vojevůdcovství atd. Všichni tito úředníci musí však býti filosofové, a mimo to historiky, přírodovědci a humanisty.⁹ [...]

RYTÍŘ

Nyní mně pověz o plození.

JANOVAN

Žádná žena se nevzdá muži, pokud nedosáhla osmnácti let, ani muž nekoná činu plození do roku jedenadvacátého, ba i déle, je-li založení lymfatického. Ve věku mladším je někdy mužům dovolen koit s ženami neplodnými nebo těhotnými, mají-li být uchráněni styků proti přírodě; a pečují o to zkušené matrány, na něž se tajně mohou obrátit ti, které Venuše nejvíce pokouší; matrány jsou však povinny upozornit hlavního magistra, jenž je znamenitým lékařem a podléhá Morovi jakožto vedoucímu úředníkovi. Jsou-li přistiženi při sodomii, jsou pokáráni a musí po dva dny nosit na krku střevec na znamení, že zvrátili přirozený řád a popletli hlavu s nohama. Ale kdo se zdrží koitu až do jedenadvaceti, je oslaven vyznamenáním a písněmi. Když se cvičí v zápasech po starořeckém způsobu, jsou úplně nazí, muži i ženy; při tom mohou cvičitelé poznat, kdo je a kdo není schopný koitu a které údy se hodí ke kterým. A tak každý třetí večer jdou do řádné lázně a potom k souloži; a nepáří se leč ženy velké a krásné s muži velkými a silnými, a tlusté s hubenými a hubené s tlustými, aby byl vyrovnán poměr. Večer přicházejí děti a odestýlají lože, načež se všichni ukládají k spánku podle rozkazu mistra a mistryně. K souloži nepřístupují leč po vytrávení, a nejprve vykonají modlitby; mají také krásné sochy znamenitých mužů, jež si ženy prohlížejí;¹⁰ nato přístupují k oknu a prosí nebeského Boha, aby jim dal dobré potomstvo. Spí pak ve dvou oddělených pokojích až do chvíle, kdy má dojít k souloži, tu pak vejde matrána a otevře dveře z pokojíku do pokojíku. Tato chvíle je určena astrologem a lékařem... Pokládají za hřích, pakliže se ploditelé nezdrží soulože po tři dny před spojením, dopustí-li se vážného přestupku a nepovznesou-li mysl k Bohu. Ti druzí, kteří se oddávají souložím s ženami neplodnými nebo těhotnými nebo neváženými buď pro rozkoš, nebo z tělesné nutnosti, tyto obřadnosti nezachovávají. Úředníci pak, kteří jsou vesměs kněžími, a učenci oddávají se úkonu plození teprve, když po dlouhou řadu dní splňovali podmínky ještě četnější: stálá práce duševní oslabila u nich totiž ducha animálního, a poněvadž stále o něčem pře-

⁹ Dále líčí Janovan průběh dne a způsob života obyvatel Města. Život jejich je až do nejmenších podrobností jídla, šatů, spánku, koupelí atd. řízen a uniformně regulován.

¹⁰ Prohlížejí si je, aby se na nich zhlédly a jejich potomstvo se jim podobalo.

mýšlejí, nejsou schopni přenést na potomstvo schopnosti své hlavy; proto plodí děti chatrné. Toho je pečlivě dbáno, a tito lidé jsou spojováni s ženami bujnými, statnými a krásnými. Muži prudké obraznosti a rozmarní zase s ženami usedlými, klidnými a mírných způsobů. Říkají, že vzorné založení, jehož jsou lidské ctnosti plodem, nemůže být opatřeno cestou umělou,¹¹ a že mravní síla může se vyvinout jen nesnadno bez vlohy přirozené; že tedy lidé zlovolní mohou sice být přinuceni k náležitému chování strachem ze zákonného trestu, ale selže-li zákon, že mohou zřejmými nebo tajnými činy zničit sám stát. Z těchto důvodů musí být věcem plození věnována všemožná péče a musí být přihlíženo k přednostem daným přírodou, nikoliv k věnu a klamně urozenosti. Jestliže žena neobtěžká s jedním, vymění jí muže; jestliže i potom zůstane neplodná, lze ji prohlásit za společnou všem; ale pak nepožívá poct matrn v Radě Plození, ani u stolu, ani v chrámu: a takto postupují, aby se žádná nesnažila zneplodnit se uměle z pohlavního rozkošnictví... Předpisy stran plození jsou zachovávány s náboženskou úctou pro veřejné blaho, soukromého zájmu není dbáno; vyžaduje se poslušnost rozhodnutí úředníků. Není však třeba podvádět při rozlosování žen mužům, aby oškliví mužové byli nuceni vzít zavděk ženami rovněž ošklivými: v Slunečním městě není totiž lidí ošklivých. Jejich ženy pěstují tělocvik, a nabývají živých barev a silných i mocných údů; krása u nich záleží pak právě v statnosti, mohutnosti a svěží pleti. Proto také trestají smrtí ženu, která si líčí tvář nebo nosí vysoké podpatky nebo šat s vlečkou, aby zakryla netvaré nohy; avšak i kdyby chtěly si takto vést, neměly by k tomu prostředky, neboť kdo by jim je opatřil? Říkají, že u nás tyto zlozvyky plynou z ženské zahálčivosti, která jim působí bledost, slabost a útlost vzrůstu; proto potřebují líčidel, vysokých podpatků a krásličích pomůcek k zakrytí tělesné chatrnosti, a tím zase poškozují svoji vlastní konstituci i potomstvo. Jestliže se u nich někdo do některé ženy zamiluje, je jim dovoleno se mezi sebou ústně bavit, skládat veršíky, žertovat, darovat si květiny a rostliny; avšak nehodí-li se jejich pár k plození podle pravidel, za žádných okolností není jim dovolena společná soulož, leda je-li ona těhotná nebo neplodná. Proto mezi nimi většinou láska žádostivě planoucí není vůbec známa, nýbrž jen láska přátelská.¹² [...]

U nás tomu je jinak: v Neapoli je tři sta tisíc duší, a nepracuje jich ani padesát tisíc. Tito se však velice namáhají a přímo ničí. Lenoši se rozkládají zahálčivostí, lakotou, chlípností, lichvařením, a kazí i většinu tím, že ji udržují v otroctví

¹¹ Cestou umělou, to jest *výchovou*.

¹² Z prvních odstavců Campanellovy utopie je dostatečně jasné, že jeho Sluneční stát je v podstatě *racionalistickou tyranií*, či diktaturou menšiny filosofů (či kněží či vědců), kteří ovládají do posledních podrobností soukromý život občanů jménem jisté rozumové pravdy, jejímž jsou nebo domnívají se být držiteli. Způsob, jímž je regulován život citový a milostný, ukazuje nadto, že v Slunečním státu není vůbec soukromí, a že společenské fungování znamená zde asi totéž co užitkový hygienický chov občanů. V dalším vykládá Janovan, že v očích obyvatel Slunečního státu za hanebnost nejodpornější platí pýcha; je také nejpřísněji trestána. Stud za práci, byt i nejnižší, neexistuje tedy v Městě.

a chudobě a učí ji svým neřestem. Péče o veřejné blaho je tím poškozována a zemědělství, vojenství i řemesla mohou být obstarávána jen špatně a s obtížemi. V Slunečním městě naopak se o úřady, řemesla i námahu podílejí všichni a stačí, aby každý pracoval pouhé čtyři hodiny denně. A po celý ostatní čas si osvojuje vědomosti hrou, rozprávěním, četbou, poučováním, procházkou, a vždy radostně. Hry sedavé, šachy, kostky, karty a podobné, nejsou zavedeny; nýbrž míč, balon, vlk, zápas, vrh oštěpem, střelba šípem nebo z hákovnice. Říkají také, že přílišná chudoba činí lidi nízkými, lstivci, zloději, zákeřníky, lháři, křivopřísežníky a podkopává jejich cit vlastenecký; a bohatství je dělá zpupnými, nadutými, nevědomci, zrádci, nelaskavci a domýšlivci, i když nic nevědí. Avšak společenství majetku je činí všechny zároveň boháči a chudasy. Boháči, neboť všechno mají a všechno jim náleží; chudasy, neboť se nepřipoutávají k věcem, neslouží jim, nýbrž všechny věci slouží jim. A po té stránce velmi chválí život křesťanských duchovních a apoštolů.¹³ [...]

Nyní věz, že každý je souzen předností svého povolání,¹⁴ takže kdokoliv je v čele nějakého povolání, je i soudcem a trestá vyhnanstvím, mrskáním, důtkou, vyloučením od společného stolu, zákazem účasti na božích službách, záповědí styků s ženami. Dojde-li však k násilí, zabítí člověka se trestá smrtí nebo se splácí půjčkou za oplátku, okem za oko, zubem za zub, běží-li o čin předem uvážený. V případě bitky nezamýšlené je rozsudek zmírňován, nikoliv však soudcem, neboť ten odsuzuje ihned podle znění zákona, nýbrž třemi předáky.¹⁵ Je možné také odvolat se k Metafyzikovi, nikoliv však z rozsudku, ale o milost, a on má právo milost udělit. Žalářů nemají, leda věz pro bouřící se nepřátele. Soudních protokolů nespisují; za přítomnosti soudce a Ponovy strany pronesou své pro a proti, a soudce ihned vynese rozsudek; jestliže se odsouzený odvolá, Pon rozsoudí dne následujícího; a dne třetího Sol buď dá milost, nebo potvrdí rozsudek. Smrtí netrestá se jinak, než že odsouzenec ubíjí společnou rukou veškeren lid, neboť kata nemají; lid tudíž společně kamenuje nebo upaluje, a dovoluje, aby si viník volil prach k rychlé smrti.¹⁶ A všichni bědují a prosí Boha, aby zkonejšil svůj hněv,

13 Janovan zodpovídá potom otázky stran vojenské organizace a válečnictví v Solárním městě; líčí výzbroj, velení, taktiku a strategii, upozorňuje, že i ženy jsou zde povinny válečnou službou, a vykládá, kterak se ženy účastní války. Ve vojnách, které Sluneční město vede se sousedy, zavádí nad dobytými zeměmi tuhý protektorát a zřizuje v nich ihned režim společenství majetku. Potom rozpráví Janovan o obchodu solárních lidí, jenž je skrovný a pouze s cizinou; líčí režim zahraničních hostů v Městě. Veliká péče je zato věnována všem stránkám zemědělství. Následuje obraz alimentárního způsobu občanů, potrawy a pokrmů; potom péče lékařské a léčebného umění. Posléze přistupuje vypravěč k občanské správě v Městě.

14 V originálu stojí *arte*. Míněna jsou povolání liberální (právníctví, básnictví aj.), profese technicko-přírodovědecké (lékařství, geometrie aj.), řemesla (zbrojířství aj.) i obory práce zemědělské (rolnictví, pastýřství aj.); slovo *arte* má u Campanelly obsah co nejširší a označuje jakoukoliv *dovednost* a *znalost*.

15 Pon, Sin a Mor.

16 Přesný význam této věty svitá z latinského (rozšířeného) vydání knihy z roku 1623; její znění je tam toto: „Aliis datur electis mortis qui sibi pulverem bellicum in sacculis circumdant et supposito igne cremantur“ (Jiným je povoleno vybrat si způsob smrti, obkládají se tedy pytli se střelným prachem a rychle shoří ohněm).

a naříkají, že musili vytnout nakažený úd z těla státu. A přesvědčují odsouzence, aby přijal své neštěstí, a diskutují s ním, dokud ho nepřimějí prohlásit, že trestu zasluhuje. Dopustil-li se však přečinu proti svobodě, proti Bohu nebo proti nejvyšším úředníkům, rozsudek je vykonán bez milosrdenství: smrtí se pak trestají právě jen zločiny tohoto druhu.¹⁷ Odsouzenec na smrt je povinen uvést všechny důvody, proč by umírat neměl, a udat přečiny ostatních občanů i úředníků s prohlášením, kdo z nich zasluží horšího trestu:¹⁸ prosadí-li se, je poslán do vyhnanství, a město se očišťuje modlitbami, obětmi a pokáním. Avšak ti, kdo byli udáni, stíháni nejsou. Prohřešky plynoucí z lidské křehkosti a nevědomosti jsou trestány pouze pokáráním, viník je však přinucen naučit se sebeovládání nebo poučit se ve vědním oboru, v němž pochybil. Občané Slunečního města se k sobě navzájem chovají tak, že se zdají být jeden částí druhého. Dlužno dále vědět, že nečeká-li provinilec na žalobu a jde se sám dobrovolně udat k svému představenému a žádat jej o potrestání, je z trestu za provinění osvobozen a odčinění je mu prominuto, neboť nebyl obžalován. Velmi se střeží pomluv, aby se uchránili trestu, jenž by stihl pomlouvaného.¹⁹ A poněvadž se vyskytují téměř vždy jen ve skupinách, k usvědčení je třeba pěti svědků, jinak k zproštění stačí, aby obžalovaný složil přísahu; je-li však obviněn podruhé a potřetí, byť i jen dvěma nebo třemi svědky, splatí dvojnásobným trestem.

Zákonů je velmi malý počet, všechny jsou vepsány do desek, zavěšených u chrámových dveří v sloupoví. Jsou na nich stručně vymezeny podstaty věcí: co je Bůh, co anděl, co svět, hvězda, člověk atd., a to velmi vtípně, a každé ctnosti je tu podána definice. A soudcové, představující kteroukoliv ctnost, mají svá křesla na tomtéž místě a soudíce říkají: „Hle, hřešil jsi proti této definici. Čti...“, a pak vynášejí odsudek pro nevděčnost nebo lenost nebo nevědomost. A odsudky jsou pravými spolehlivými léky spíš než tresty a působí velmi laskavě.

RYTÍŘ

Teď musíš ještě promluvit o kněžích, obětech a jejich prozřetelné moudrosti.

JANOVAN

Veleknězem je sám Sol; a všichni úředníci jsou kněžními – mluvím o přednostech povolání –, a jejich úkolem je očišťovat svědomí. Všichni občané se jim tedy zpovídají a oni se dovídají, jaký druh hříchů převládá. Tito úředníci svěřují jednak své hříchy vlastní, jednak anonymní shrnutí hříchů jimi vyslechnutých, Ponovi,

¹⁷ Spravedlnost v Solárním městě je, jak patrně, typickou justicí *ideologicko-politickou*: nejkrutěji a bez odvolání se trestají přečiny rozdílného přesvědčení. Viz i větu předešlou: justice Solárního města cítí potřebu přinutit odsouzeného, aby se výslovně obviňoval a prohlašoval zločincem.

¹⁸ Odsouzenec si tedy vykupuje život *udavačstvím*, typický postup justic v tyraních.

¹⁹ Podle zákona oko za oko čeká totiž pomlouvače týž trest, jenž by stihl obviněného, kdyby se obvinění zakládalo na pravdě.

Sinovi a Morovi, a ti opět se zpovídají Solovi. Sol tak poznává, které druhy hříchů vládnou, a obstará prostředky nutné k nápravě města; slaví ke cti Boží prosebnou oběť, během níž před oltářem veřejně vyznává hříchů vlastní i hříchů celého národa, aniž však někoho jmenuje, a to činí pokaždé, kdy je to nutné k nápravě lidu; pak dá národu rozhřešení, napomene jej, aby se oněch hříchů vystříhal, vyzná veřejně své hříchů vlastní a vykoná oběť Bohu, aby ráčil celému Městu prominout, osvítit je a chránit je.

Oběť vypadá takto: Sol se otáže lidu, kdo se chce obětovat za své spoluobčany, a někdo z nejlepších se tedy obětuje; velekněz jej položí na obětní desku, zavěšenou na čtyřech lanech od čtyř kladek v kupoli chrámu, a když se pomodlí k Bohu, aby přijal tuto ušlechtilou, dobrovolnou a lidskou oběť (nikoliv zvířecí a nedobrovolnou, jak činí pohané), dá vytáhnout lana; obětovaný je zdvižen až do vrcholu kupole a tam se oddá modlitbám; potravu dostává poskrovnou. Modlitbami i postem prosí Boha, aby přijal jeho ochotnou oběť, a když je po dvaceti nebo třiceti dnech hněv Boží usmířen, vrací se dolů a stává se knězem. A takový je navždy ctěn a milován, neboť se vydal na smrt, Bůh však nechtěl, aby zemřel.²⁰

Přeložil Václav Černý

²⁰ Janovan se šíří dále o povinnostech a úkonech sborů solárních kněží; líčí zbožnost národa, způsoby, jimiž se projevuje, a výroční slavnosti. Poslední, a to dosti obšírná část knížky je věnována obsahu náboženské víry obyvatel Slunečního státu. Tato víra je zároveň státní ideologií Města, *povinně* vyznávanou životní filosofií jeho občanů. Rozumí se, že se kryje s filosofickými názory Campanellovými. Představuje směr křesťanství a renesanční filosofie přírodní, pokus o jejich syntézu či smír. Bůh a Příroda či úhrn vesmírné skutečnosti jsou zde ztotožněni; vůle boží a přírodní zákonitost potom splývají; a hřích nemůže záležet v ničem jiném než v nevěrnosti přírodě a přirozenosti.

Syn znamenitého matematika a hudebníka, sám pak student filosofie a medicíny, je profesorem geometrie a matematiky na univerzitě v rodné Pise (1589–1592), v Padově (1593–1610), poté žije ve Florencii pod ochranou velkovévody jako titulární profesor univerzity v Pise. Vynalezl vodní váhy, kyvadlo, mikroskop, teleskop, teploměr; v hvězdářství objevil nebo alespoň studoval Venušiny fáze, Jupiterovy oběžnice, Mléčnou dráhu, Saturnovy prstence, sluneční skvrny, složení nebeských těles. Žádaje v přírodních vědách výhradního používání metod pozorování a pokusu, střetl se od roku 1619 jako obhájce Koperníkův se straníky soustavy ptolemaiovské, aristotelské scholastiky a představ o vesmíru čerpaných z Bible: 20. června 1633 byl inkvizicí v Římě přinucen odvolat svoje koperníkovské názory. Dočasně vězněn, byl záhy propuštěn a žil ve Florencii dále pod dozorem, ale nerušen ve své vědecké práci. Roku 1637 oslepl.

Hlavní jeho spisy: latinský *Hvězdný posel* (Siderius nuncius, 1610), výklad jeho astronomických pozorování a objevů; *Prubíř* (Saggiatore, 1623), polemiky proti odpůrcům, zvláště jezuitovi Grassimu; *Rozmluva o obou největších soustavách světa* (Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, 1632), na jejímž základě byla vypracována inkviziční žaloba; *Rozprava a matematické důkazy vzhledem dvou nových věd, souvisejících s mechanikou* (Discorso e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze attenenti alla mecanica, Leyden 1638), experimentální a matematické základy mechaniky, dynamiky a fyziky.

Z ROZMLUVY O OBOU NEJVĚTŠÍCH SOUSTAVÁCH SVĚTA (Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo)

SAGREDO¹

Jednoho dne jsem pobýval v domě jednoho lékaře, který měl v Benátkách velmi dobrou pověst. Čas od času se tam scházeli hosté, jedni ze studijních důvodů, jiní ze zvědavosti, aby viděli nějakou ukázkou anatomie, provedenou rukou stejně učeného jako pečlivého a zkušeného chirurga. Jednou došlo na to, že se hledal původ a počátek nervů, což je otázka, o níž galénovští² a peripatetičtí lékaři vedou slavný spor. Když chirurg předvedl, jak velký svazek nervů vychází z mozku, prochází šíjí a pak se rozbíhá po páteři a větví se do celého těla a že jen vláčénko

1 Giovan Francesco Sagredo (1571–1620), žák a přítel Galileův, Benátčan, v jehož domě na Canale Grande se setkání odehrává. Působil v úřadech Republiky, záhy se však stáhl do ústraní, aby se mohl věnovat vědeckým zájmům (sestrojoval teploměry a dalekohledy, zabýval se zemským magnetismem aj.). V *Rozmluvě* je to vzdělaný muž, který naslouchá oběma stranám sporu a hraje roli prostředníka.

2 Galénovští lékaři – stoupenci Claudia Galéna z Pergama (129–200 po Kr.), velké lékařské autority.

jemné jako rezná nit dosahuje do srdce, obrátil se k jednomu urozenému muži, o kterém věděl, že je peripatetický filosof, a právě kvůli jehož přítomnosti odkryl a ukázal s mimořádnou pečlivostí úplně všechno, a zeptal se ho, jestli je s výkladem spokojen a jestli je nyní ujištěn, že nervy vycházejí z mozku, a nikoli ze srdce. Načež filosof poněkud zaváhal a pak odpověděl: „Ukázal jste mi tu věc tak zjevně a tak rozumně, že kdyby tomu Aristotelův text neprotiřečil a otevřeně netvrdil, že nervy vycházejí ze srdce, bylo by nutné uznat ji za pravdivou.“

SIMPLICIO³

Pánové, chci, abyste věděli, že tato debata o původu nervů není vůbec tak uzavřená a rozhodnutá, jak si možná někdo myslí.

SAGREDO

Jistoty tu nebude nikdy, jak je tomu pokaždé v případech, kdy se lidé takto hádají; ale to, co říkáte, nikterak nezmenšuje bizarnost peripatetikovy odpovědi, neboť ten nepostavil proti takovéto rozumové zkušenosti odlišné zkušenosti či důvody Aristotelovy, nýbrž pouhou jeho autoritu a čisté *Ipse dixit*.⁴

SIMPLICIO

Aristoteles nezískal tak velkou autoritu ničím jiným než silou svých důkazů a hloubkou svých tvrzení. Ale je třeba mu rozumět, a nejen rozumět, ale být natolik obeznámen s jeho spisy, že si o nich budeme schopni vytvořit dokonalou představu, takže každý jeho výrok nám vždy přijde na mysl jako první. Nepsal totiž pro každého, ani se necítil povinován řadit své sylogismy v banálním dohodnutém pořádku, neboť někdy vložil důkaz nějaké teze do textů, které zdánlivě pojednávají o něčem úplně jiném. Proto je třeba disponovat celou tou velkou představou a umět kombinovat tuto pasáž s onou, provazovat tento text s jiným a vzdáleným. Není pochyb, že kdo ovládne tuto praxi, dokáže z jeho knih vydolovat důkazy pro veškeré vědění, protože v těch spisech se najde všechno.

SAGREDO

Ale můj drahý pane Simplicio, jestliže vám nevádí, že věci jsou roztroušeny tu i onde a jste přesvědčeni, že z nich vymačkáte pravou šťávu, když spojíte a zkombinujete různé částčky, jestliže tohle vy a ostatní znamenití filosofové s Aristotelovými texty provádíte, pak já udělám totéž s verši Vergiliovými či Ovidiovými. Vytvořím z nich centony, kterými vyložím všechny lidské záležitosti a všechna tajemství přírody. Ale proč mluvit o Vergiliově a o tom druhém? Mám mnohem stručnější knížku, než je Aristoteles a Ovidius, a v té jsou obsaženy všechny

³ Simplicio – jméno upomíná na Simplikia (asi 490–asi 560 po Kr.), řeckého komentátora Aristotelových spisů *Fyzika* a *O nebi*, v italštině však znamená také „Prostáček“. Historický Simplikios byl eklektik, snažící se smířit nauky Platonovy, Aristotelovy a Plotinovy, Simplicio je peripatetik, úporně hájící Aristotelovy názory.

⁴ Tak pravil.

vědy, a každý si z ní bez přílišné námahy může udělat dokonalou představu. Totiž abecedu. Není sporu, že kdo dokáže dobře spojovat a pořádat jednu a druhou samohlásku s oněmi a jinými souhláskami, dostane ty nejpravdivější odpovědi na veškeré pochybnosti a nalezne takto poučení od všech věd a všech umění. Právě tak jako malíř, který vychází z jednoduchých, navzájem odlišných barev, jež má odděleně na své paletě, a tím, že spojuje trochu téhle s trochou tamté a ještě tamhle, zobrazuje lidi, rostliny, stavby, ptáky, ryby. Napodobuje zkrátka všechny viditelné předměty, přičemž na paletě nejsou ani oči, ani peří, ani šupiny, ani listy, ani kameny. Ba dokonce je nezbytné, aby na paletě v té chvíli nebyla mezi barvami žádná z těch věcí, jež se napodobují, ani žádná její část; neboť kdyby tam bylo například peří, neposloužilo by k ničemu jinému než k malování ptáků nebo chocholů.

SALVIATI⁵

Ještě žijí ve zdraví někteří šlechtí muži, kteří byli při tom, když jednomu doktoru, přednášejícímu na jedné proslulé univerzitě, popsali dalekohled, který dosud nikdy neviděl, a on pak řekl, že ten vynález je převzat z Aristotela. A dal si přinést text a našel jisté místo, kde se dokazuje, že ze dna velmi temné studně lze za dne vidět nebeské hvězdy.⁶ A řekl přítomným: „Ta studna označuje trubici, z hustých par je vzat vynález čoček; a posílení zraku souvisí s tím, jak paprsky procházejí hustším a temnějším průhledným prostředím.“

SAGREDO

Tento způsob, jak obsáhnout všechno vědění, je velmi podobný způsobu, jak mramor v sobě obsahuje překrásnou sochu, ba tisíc překrásných soch;⁷ jde jen o to, umět je odkrýt. A řekl bych, že je taky podobný Giovacchinovým⁸ proroctvím nebo odpovědím pohanských věštíren, kterým je rozumět teprve poté, co se prorokované věci stanou.

SALVIATI

A kde jste nechal předpovědi astrologů? Ty se taky jasně zračí – poté co se věc stala – v tématu či řečneme nebeské figuře.

SAGREDO

Tímto způsobem zjišťují alchymisté, vedeni melancholickou šťávou,⁹ že ti nejvznešenější duchové světa popravdě nepsali o ničem jiném než o tom, jak vyrobit

⁵ Filippo Salviati (1582–1614), florentský šlechtic, člen Accademia dei Lincei a della Crusca. Galileo byl několikrát hostem v jeho domě a věnoval mu *Lísty o slunečních skvrnách*.

⁶ Aristoteles, *De generatione animalium*, V, 1.

⁷ Srov. sonet Michelangela Buonarrotiho na s. 112.

⁸ Giovacchino da Fiore (1130 – pravděpodobně 1210), mystik a náboženský reformátor.

⁹ Bláznovství.

zlato, ale protože to chtěli říci tak, aby nic nevyzradili sprostým lidem, blábolili tak i onak a všechno ukrývali pod rozmanitými pláštíky. Je opravdu zábavné poslouchat jejich komentáře ke starým básníkům. Nacházejí pod jejich bajkami veledůležitá tajemství, a zjišťují, jak významné jsou lásky Luny, její sestup na zemi za Endymionem, její hněv na Akteona, co znamená, když se Jupiter promění ve zlatý déšť anebo v palčivé plameny, a kolik velkých tajemství všech umění je v poslu Merkurovi, v krysách Plutonových, ve zlatých ratolestech.

SIMPLICIO

Věřím, a do jisté míry vím, že světu nechybějí velmi výstřední mozky, ale jejich nanicotost by neměla přecházet v předsudky vůči Aristotelovi. Zdá se mi, že o něm občas mluvíte příliš neuctivě. Už jeho starobylost a veliké jméno, které si získal v myslích tolika význačných mužů, by měly stačit, aby mu zajistily úctu všech literátů.

SALVIATI

Tak se věci nemají, pane Simplicio. Někteří jeho stoupenci jsou až příliš malodušní, a právě oni poskytují důvod, či lépe řečeno, mohli by poskytnout důvod, abychom ho snižovali tím, že bychom chtěli tleskat jejich prostomyslnostem. Řekněte mi, prosím, jste vskutku tak pošetilý, že nechápete, že kdyby Aristoteles slyšel onoho doktora, který z něho chtěl udělat vynálezce dalekohledu, rozhněval by se mnohem více na něho než na ty, kteří se doktorovi a jeho výkladům vysmáli? Domníváte se snad, že kdyby Aristoteles spatřil nové věci objevené na nebi, nezměnil by názor a neopravil by své knihy a nepřistoupil by na rozumnější nauku a neodehnal by od sebe ty muže chudé duchem a příliš bojácné, kteří úporně chtějí hájit každý jeho výrok, aniž chápou, že kdyby byl Aristoteles takový, jak si ho představují, byl by to jen zarputilý mozek, zatvrzelá mysl a duch plný barbarství, muž tyranské vůle, který považuje všechny ostatní za blbé ovce a trvá na tom, aby jeho výnosy měly přednost před smyslovým vnímáním, před zkušeností, před samotnou přírodou? Autoritou obdařili Aristotela jeho nohsledi, on sám si ji neuzurpoval ani nevzal. A protože je snazší ukrýt se pod štítem někoho jiného než vystoupit s odkrytým hledím, netroufají si a bojí se odchýlit o jediný krok, a než by něco pozměnili na Aristotelově nebi, drze popírají změny, jež vidí na nebi přírody.

Přeložil Jiří Pelán

GALILEO GALILEI FRANCESKU BARBERINIMU¹⁰ V ŘÍMĚ
(A Francesco Barberini in Roma)

Florence, 13. října 1632

Nejvelebnější a nejdůstojnější pane a otče veleučeny,
že má nedávno vydaná *Rozmluva*, nejvelebnější a nejdůstojnější pane, nalezne odpůrce, jsme já a všichni mí přátelé předvíдали, neboť o tom nás ujišťoval osud jiných mých děl, jež jsem dal do tisku už dříve, a protože jak se zdá, se tak obecně děje naukám, jež se bod po bodu rozcházejí s obecnými a zvetšelymi názory. Ale opravdu jsem nečekal, že nenávidí, již někteří chovají vůči mně a mým spisům jen proto, že poněkud zastihují záři jejich děl, bude tak mocná, že vtiskne mým nadřizených přesvědčení, že tato má kniha není hodna denního světla. A tak když bylo před dvěma měsíci mně a tiskaři přikázáno, abychom tuto mou knihu nedávali do oběhu, bylo to pro mne hodně tvrdou výstrahou. Velkou úlevou mi nicméně byla čistota mého svědomí, která mě přesvědčovala, že mi nemůže být zatěžko prokázat svou nevinu; a velmi jsem si přál a doufal jsem, že mi bude dán prostor, abych se o tom mohl ubezpečit. Zároveň jsem věřil, že má naprostá pokora, úcta, poslušnost, a pokud jde o mé názory, respektování absolutní autority, budou dostatečně silné, aby přesvědčily mé nanejvýš rozvážné nadřizené, že má ochota podřídit se je taková, že se ujistí, že se na nejmenší pokyn vydám nejen do Říma, ale na konec světa. Proto nemohu popřít, že když mi byla před nedávnem předána výzva Posvátné kongregace Svatého oficia, abych stanul před koncem tohoto měsíce před tímto slovným tribunálem, velice mě to zarmoutilo. Uvědomuji si, že letité plody všech mých studií a veškerého úsilí, díky nimž v minulosti mé jméno dospělo ke sluchu literátů nikterak nejasného věhlasu, se nyní převrátily v závažné skvrny na mé pověsti, a daly tak mým sokům příležitost, aby povstali proti mým přátelům a zavřeli jim ústa nejen pro mou chválu, ale dokonce k mé obraně, a aby jim vmetli do tváře, že když jsem byl předvolán před tribunál Svatého oficia – což je krok, k němuž se přistupuje jen u těžkých zločinců –, dostal jsem, co jsem si zasloužil. Zarmucuje mě to do té míry, že si ošklivím všechen ten čas, který jsem strávil tímto druhem studií, do nichž jsem ukládal svou ctizádost, doufaje, že bych se mohl vyhnout zalidněné a vyslapané cestě většiny badatelů. Kaji se, že jsem vystavil pohledům část svých děl a mám

¹⁰ Francesco Barberini (1597–1679), roku 1623 kardinál (jmenovaný svým strýcem Urbanem VIII.), vzdělaný muž, tvůrce proslulé knihovny.

chuť zničit a hodit do ohně ta, která mi zůstala v rukou, a vrchovatě tak uspokojit touhu svých nepřátel, jež mé myšlenky tolik dráždí.

Tohle, Vaše Eminence, je ten zármutek, který bez chvilky úlevy trápí mou mysl, takže mi k tíži sedmdesátky a dalších tělesných indispozicí přidal ještě trýzeň nespavosti, a který mi dává jistotu, že vydat se dříve na takovou cestu, tak únavnou jak délkou, tak mimořádnými překážkami a nepohodlím, nedožil bych se ani poloviny svého věku. A proto, podnícen obecnou a přirozenou starostí o své zdraví, rozhodl jsem se požádat o intervenci Vaši Eminenci. Odvahu mi k tomu dodává Vaše nevýslovná laskavost, o níž se vícekrát přesvědčil každý a já více než druzí. I prosím Vás, abyste milostivě vylíčil oněm rozvázným Otcům, v jak žalostném stavu se nyní nacházím, a to nikoli proto, abych se vyhnul skládání účtů ze svých činů, neboť po tom právě převelice dychtím, ale proto, aby mi laskavě umožnili osvědčit mou poslušnost a vyznat se ze všeho. Moudrosti oněch veleučených Otců jistě nebude obtížné po dobrém dosáhnout svých cílů. Mně se v této chvíli jeví jako schůdné dva způsoby. Jeden spočívá v tom, že co nejspěšněji zaznamenám na papír a detailně a co nejupřímněji vylíčím celý postup řečených věcí, toho, co jsem napsal a vykonal od prvního dne až doposud, poté co vznikl rozruch kolem knihy Mikuláše Koperníka a jeho obnoveného názoru. Jsem si více než jist, že v této zprávě učiním upřímnost své mysli a čistou, horlivou a posvátnou lásku ke svaté Církvi natolik jasnou a zjevnou, že nikdo, kdo je prost vášně a zvrácených hnutí mysli, nebude moci neuznat, že jsem se vždy choval zcela náležitě a katolicky, ba že větší zbožností by se nemohl vykázat žádný z otců, již jsou vyznamenáváni titulem svatosti. Mám u sebe všechny dokumenty, jež jsem za tím účelem pořídil zde i v Římě, a z těchto dokumentů (ještě jednou to opakuji) každý pochopí, že jsem se do této záležitosti zapletl jen z horlivé služby svaté Církvi a abych opatřil jejím služebníkům ony informace, jež mi poskytla má dlouhá studia a jež by možná někomu mohla být k užitku, neboť se týkají otázek, které jsou temné a stojí stranou častěji pěstovaných nauk. Jsem si naprosto jist, že pro mne bude velice snadné učinit vše zjevným a jasným. Důtklivou výzvu, abych se do toho pustil, pro mne byla vyhlášení a posvátné předpisy, jež lze číst na řadě míst v knihách svatých doktorů svaté Církve, a v neposlední řadě mě pak utvrdil v tomto záměru stručný, ale posvátný a obdivuhodný výrok, jenž jako ozvěna Ducha Svatého vyšel z úst osoby navýsost zdatné v doktríně a ctihodné svatostí svého života, výrok, který v sobě uzavřel – v ani ne deseti slovech, seřazených s důvtipným půvabem – všechno, co lze v dlouhých rozpravách rozptýlených v knihách svatých doktorů posbírat.¹¹

¹¹ Narážka se týká papeže Urbana VIII., který původně, ještě jako kardinál, neodmítl Galileovy teze, neboť je pokládal za slučitelné s principem Boží všemohoucnosti a vševědounosti. Galileo ve svém pojednání připsal Urbanovy názory Simpliciovi.

Pomlčím na tomto místě o onom podivuhodném výroku a jeho autorovi, neboť pokládám za obezřetné a slušné nezatahovat do této záležitosti, jež se týká pouze mé osoby, nikoho dalšího.

Kéž se mi dostane milosti! Ach, jak jen doufám, že má nevina bude prokázána a uznána oněmi nanejvýš moudrými a spravedlivými Otci a že budou udiveni všemožnými úskoky, jichž se někteří dopouštěli, podněcováni ve své slepotě k tomu, aby hodili první kámen, nikoli horlivou zbožností, ani nenávistí k té či oné myšlence, ale záští vůči mé osobě.¹² Nemohu věřit, že by mi byla odmítnuta žádost, již pokládám za tak rozumnou, a to tím spíše, že pokud jí bude vyhověno, bude pořád možno vyvíjet na mne již započatý nátlak. Kdo mi bude chtít upřít takovéto slyšení skrze písemné dobrozdání a zatížit mou starobu pro řečené kauzy bezmeznou námahou, když ho ujišťuji, že až uslyší mé důvody, bude soucítit s mou situací a svrchovaný trest za mé provinění (je-li jaké) se mu začne jevit jako šikana, vykonávaná až do této chvíle, jak se obávám, na základě číhší pramálo pravdivých informací? A kdyby toto mé dobrozdání nebylo ve všech bodech, z nichž jsem obžalován a o něž se vede spor, zcela uspokojivé, nechť jsou mi předloženy konkrétní problémy a já na ně okamžitě odpovím, jak mi to nadiktuje Bůh. Avšak pochybuji, nejvelebnější a nejdůstojnější pane, že by moji odpůrci byli ochotni (jak se říká) hodit stejně rychle na papír to, co možná o mě prohlašovali ústně a *ad aures*,¹³ jako já nabízím, že dodám písemně svou obranu.

Ale na závěr připomínám: pokud nebude vůle přijmout mé ospravedlnění v písemné formě a budou vyžadovány ústní odpovědi, jsou tu inkvizitor, nuncius, arcibiskup a další služebníci svaté Církve, a já jsem připraven dostavit se na každé vyzvání. Ostatně nejspíše je to tak, že před těmito tribunály se projednávají kauzy ještě většího významu. Naopak se mi nezdá, že by nanejvýš pronikavým a horlivým zrakům těch, kdo viděli mou knihu a disponují svobodnou pravomocí cokoli odstranit, doplnit či změnit, mohl uniknout tak hrubý omyl, že by její správa tohoto města nemohla opravit a emendovat.

Toto jsou, Vaše Eminence, úvahy, které mě napadají pro spásu mého života a k uspokojení tohoto znamenitého a úctyhodného tribunálu. Prosím Vaši laskavost, aby mu je tlumočila, a zároveň se omlouvám, pokud jsem se z nevědomosti dopustil nějaké chyby. A konečně opakuji, že pokud ani můj pokročilý věk, ani četné tělesné indispozice, ani zarmoucená mysl, ani délka cesty, jež je pro dnešní obavy¹⁴ velice náročná, nebudou shledány tímto posvátným a znamenitým tribunálem jako dostatečné, aby mi byl udělen dispens či prodloužena lhůta,

12 Tažení proti Galileovi zahájili jezuité Římského kolegia.

13 Pro uši.

14 Narážka na morovou epidemii, jež zachvátila Florencii v letech 1630–1633.

vydám se na cestu a dám přednost poslušnosti před životem. S tím, nejdůstojnější a nejvelebnější pane, se před Vámi hluboce skláním, líbám lem Vašeho šatu a přeji Vám hodně štěstí.

Ve Florencii, 13. října 1632
Ponížený a poslušný služebník
Vaší nejdůstojnější Eminence
Galileo Galilei.

Přeložil Jiří Pelán

V jistém smyslu *podlehla* tedy italská renesance a renesance vůbec jak svému vlastnímu rozkladu, tak kombinovaným i nekombinovaným útokům sil, které – mezi sebou se sváříce, ale proti duchu renesance svorny – usilují vrátit Evropu zpět na pozice vzdělanosti, která by se inspirovala nábožensky a teologicky a smysl lidského života i jeho cíl kladla znovu mimo tento pozemský svět. Této široce založené reakci na význam renesance a proti němu říkáme *baroko*, a máme-li vyhovět potřebě pevných dat a jasných rozmezí tam, kde jsou jen plynulé přechody, můžeme dát baroku počínat, alespoň s platností pro Itálii, ukončením koncilu v Tridentu, rokem 1563: konsolidovavši se na koncilu věroučně a mravoučně, opatřena novým, mocně ofenzivním ramenem v řádu jezuitů, církev je dosti silná, aby duchy nejprve zastránila, zúzkostnila a potom nadchla, v Itálii samé setkává se ostatně stěží s odporem, kromě několika jednotlivců, spíše osamělých svobodných mozků než vlivných osobností, vládnoucích patrným sociálním vlivem. Na sever od Alp, v Evropě, má před sebou úkoly nesrovnatelně těžší: krom zápasu s renesancí čeká ji tam zápas s protestantismem, a baroko, toť právě zmatená, krvavá, vášnivá a heroická doba, jejímž historickým obsahem je jednak nekonečný boj křesťanských táborů mezi sebou, jednak v tom i onom z těchto táborů boj všeho, co se cítí jako pravda a právo původu *božského*, proti jenom-lidské a pozemské životní inspiraci; posléze, po ukončení fyzických válek, i ona chvíle klidu, kratší nebo delší podle národů a zemí, kdy opět se prosadivši teologické zdůvodnění lidského života a společenského řádu nerušeně a platně trvá, hmotně neotřesenou, třebaš podrobena rozumovým kritickým pochybnostem. Baroko, toť však zároveň i doba, jež se ustavila jako částečný výraz rodící se feudality: dosáhla své platnosti *absolutní*, svého triumfu nad jakoukoliv společenskou a třídní silou jinou. A právě k církvi či k církvím, do oblasti myšlení a důvodů nábožensko-mystických, prostě do světa barokního životního pocitu se tato „absolutní monarchie“ utíká pro svou nejvyšší justifikaci a nejspolehlivější ideovou podporu: je „absolutní“ proto, že je vládou „z božského práva“ a nábožensky pověřenou.

Není tedy od počátku 17. věku v Evropě společenské síly, jež by mohla být oporou a nositelkou ducha renesančního: není jí a nechce být žádná církev; není jí monarchie, která se k svému mocenskému zabsolutnění spojila s církvi, požádala ji o své božské zdůvodnění a promísila svou ideologii a své zájmy s ideologií a interesy církve; není jí šlechta, absolutní monarchií sice zlomená a ochočená, ale i zachráněná a usilovně konzervovaná ve svých výsadách. A nemůže jí už být měšťanstvo, jehož nástupu k společenské vůdčí roli byla renesance nejvlastnějším výrazem. Tento nástup je totiž zlomen: ono sebevědomé, pyšné, bohaté, svobodnomilovné evropské měšťanstvo 16. věku, u něhož žebrała šlechta a vypůjčovali si králové, je zničeno válkami a finančními krachy států i jednotlivých podniků, pevninský průmysl leží v troskách, chudičký obchod se stěží odvažuje za

brány zpusťovaných měst, ekonomický život regradoval zase zpět na stupeň, kde je jedinou nebo jedinou spolehlivou formou vlastnictví majetek pozemkový, na němž je feudálové k neomezené dispozici vydíratelná robota nevolnických chámů. Baroko odpovídá přesně dějinnému období úpadku a osláblosti evropského měšťanstva a samo jeví místně, podle zemí a národů, větší nebo menší odolnost a trvá déle nebo kratěji podle toho, jak kde buržoazie nabývá nového sebevědomí, nové ctižádosti a nové síly v uzdravujícím se a kvetoucím hospodářském podnikání. Není náhodou, že nejkratší baroko mají národy, jejichž měšťanstvo vyšlo z potopy občanských vojen náboženských a války třicetileté buď vůbec téměř bez úhony anebo jen napůl rozdrčené: Holandsko, Anglie, do jisté míry i Francie. Co se měšťanstva italského týče, málokteré – krom snad německého a českého – je tak všestranně zubožené: však také je na plná dvě staletí veta po jeho sebevědomí, jeho údělem bude pokorně oslněné a služebníčkovské pozebrávání u dveří společenských mocí, které v Itálii zbyly, u církve, u feudálních dvorů a dvorečků, u cizích monarchů, kteří si po lvím soustu z italské půdy urvali, Habsburků vídeňských i Habsburků madridských.

To všechno pocítíš již ze styku s autory, kteří z renesance rostou, ale reakce trident-ské se dožívají, tvoří pod tlakem nových poměrů a které možno pokládat za vyjadřitele přechodu od renesance k baroku, ne-li za zjevy již barokní. Tansillovy ideály platonské lásky a osobní slávy na výsluní úspěchů dvořanských nebo válečnických jsou nepochybně dědictvím renesance, ale nové je úzkostné vědomí tragické marnosti lidské vášně i heroismu, jimž nezbyvá, mají-li podržet smysl a dát slavný a milostný význam lidskému životu, leč vstoupit do služeb božích. Tasso je smyslný rozkošník, životní i umělecký estét a je zatížen takovým břemenem touhy po diletantsky hravé dobrodružnosti, že by se za ně nemusil stydět renesanční princ nebo kondotiér; procitlé náboženské svědomí, rozvlněné do hysterie, znervózní a rozdrásá ho však tak, že si doslova určí za životní pokání dát své smyslnosti význam rajský, přehodnotit ji na kvalitu nevinné duše před pádem prvních lidí, a z radostně samoúčelné dobrodružnosti vynasnaží se učinit křížácké závodění o náboženskou zásluhu. Campanella dále věří v poznání rozumové, v cenu empirického pozorování, a dále nenávidí scholastiku; ale starý teolog ožívá v něm moralistickým i názorovým autoritářstvím a vymýšlí ideální obraz nového státu, v němž by lidské vztahy byly řízeny s tak podrobnou a nesnášenlivě dogmatickou účelností, jejíž cíl je koneckonců náboženský, že ze skutečnosti renesanční svobody nezbyvá v něm ani prášek. Je patrné již z těchto příkladů, co z renesance renesanci přežilo a vešlo jako součást v novou podstatu období následujících, baroka především, i zároveň jak byla renesanční rezidua změněna a jinak interpretována. Přežil platonský idealismus milostný, jenž zůstane vlastní a jakoby přímo rodnou mluvou evropského lyrismu dál a dál, skrze celé baroko, ba rozmělněn na drobnou minci amorkovského laškování, povládne ještě rokoku. Přežil jeho bratr, pastýřský idylismus, to načechrané, sladčoučké výletnictví renesančního, pak barokního, pak rokokového, ba ještě i osvíceného nebo předromantického dvořana, šlechtice, měšťana do luhu a hájů, do jeskyněk a k studánkám, do „lůna“ a na „ňadra“ laskavé a usměvavé Přírody

a jejích dryád a faunek, ne-li pastýřek a venkovanek, buď dvořansky přikadeřených, buď ironizovaných. Jak platonismus milostný, tak pastoralismus byly žánry nesmírně tvárné a povolné, pouhý odstín stačil, aby změnily smysl a cíl a mluvily licoměrně nebo upřímně zbožnou řečí rajsky nezkažené nevinnosti. A stejně pružný byl i hrdinský epos: absolutní lidská potřeba dobrodružství, aktivního působení, činného proměňování světa, kterou vyjadřoval a ukájel, mohla být kdykoliv obrácena směrem ideálů nábožensko-hrdinských a v smysl stoicismu buď křesťanského, nebo světského. Nebylo ani důvodů, aby se renesanční svět vzdával úcty ke klasické antice, kterou renesance tak pevně vstřípila kulturnímu vědomí: umělecké ideály klasicismu jsou především výrazem vůle k *řádu*, odpovídají přirozené a rozumové potřebě definitivnosti, trvalosti, stálosti a jasného učlenění života a lidských vztahů. Jak společnost barokní, tak velkolepá, ač dočasná rovnováha státu Ludvíka XIV., ba i nahodaná sociální struktura osvícenského století se za řád pokládaly, v sebe a v svoji trvalost věřily, a k pojmům klasicismu vzhlížely tedy s úctou, ač po každé jinou, zcela právem. A nezmysel ze světa s renesancí ovšem ani humanismus, neboť ani k tomu nebylo příčin: zbarokizoval se jen nejprve, ze zbožně, zpansofičtěl, a potom znovu zlaičtěl a zfilosofičtěl, než se v osmnáctém věku rozplynul specializací do jednotlivých disciplín, ztrácije při tom i jméno. Všechna tato konzervace, všechno toto mnohostranné přežívání však renesanci nezachraňuje, neboť se to děje za cenu hluboké proměny a ztráty vlastní renesanční inspirace.

Jedna jen linka renesanční podstaty trvá však neotřesená, ač všemožně potlačována, dále, lpějíc na svém původním smyslu a cíli, v opozici k duchu baroka, a nahodávajíc jej zvnitřku, musí platit za nejvlastnější dědictví renesance, odkazované věkům moderním, a za života nejschopnější její podíl, za to, co bylo jejím skutečným *dějinným smyslem*: touto linkou je *přirodní věda* a moderní vědecké myšlení vůbec. Renesance byla jejich kolébkou, renesance, která v malířství jako v literatuře, v politice a státovědě jako ve filosofii, v praktickém životě jako ve vědě zaměřuje se konkrétně a pozemsky, poučuje se zkušeností, věří smyslům a rozumu, pozoruje, zkouší, hledá, experimentuje a měří, pochybuje a kritizuje. Jinde obstál tento *realismus* jako forma tvoření literárního: tam pak baroko, ovládající popředí scény, má své podzemí nebo vnější proud, podstatně nebarokní, kritického nebo satirického realismu, ať vzpomeneme jen pitoreskního románu ve Španělsku nebo „měšťanského“ románu ve Francii. Italská literatura barokní doby tohoto realismu v umění postrádá, zato je však v Itálii tím výmluvněji zastoupeno v baroku *anti*baroko vědecké: jméno Galileiho, Itala a vlastního zakladatele moderní přírodní vědy a mechanismu, mluví za deset jmen jiných a jeho „Eppur si muove“ je jakoby praporem, jež neztenčeně silný duch renesance, třebaže je ukončena jako dějinná epocha, vztyčuje na samém cimbuří baroka, zdánlivě bez odmluvy triumfujícího. Co všechno Galilei neznamená? Znamená požadavek smyslové zkušenosti a praxe jakožto základního zdroje platného poznání; znamená pozorování jevů, experimentování s nimi a rozumovou práci o nich jakožto jedinou cestu k poznání; znamená zásadu měřit vše, co měřit lze, a kvalitu pokládat za

projev a účinek měřitelné kvantity. To jsou v podstatě úhelné kameny nové exaktní vědy o světě. Dodejme, že objevy přírodních zákonů, jež Galilei učinil, konstituovaly moderní mechaniku a fyziku; a že objevy praktických strojových vynálezů, jejichž je autorem, konstituovaly onen svět moderních nástrojů, jež jsou aplikacemi exaktní vědy a jimiž tato věda splňuje vlastní svůj úkol, učinit člověka pánem přírody i vlastního osudu: techniku. Galilei se narodil rok po ukončení tridentského koncilu; a zemřel v témže roce, kdy se narodil Newton. Je skutečným a symbolickým ztělesněním oné nepotlačitelné a nikdy nepotlačené složky renesanční inspirace, jejíž porenesanční vývoj přepíná a podpíná celé baroko a spojuje renesanci s osvícenstvím, anglickou filosofií zkušeností, francouzskými materialisty 18. věku, moderní vědou.

Václav Černý

Ediční komentář a prameny

Habent sua fata libelli.

Svou *Antologii renesanční literatury* koncipoval Václav Černý v roce 1956 na vyzvání nakladatelství Naše vojsko pro jeho ambiciózní beletristickou knižnici Svět. Nebylo to zcela překvapivé zadání: armádní nakladatelství Naše vojsko mělo tehdy literární redakci – pracovali v ní pod vedením Miroslava Drápala překladatelé František Benhart a František Zvěřina – a jeho beletristická produkce měla velmi slušnou úroveň. Edice Svět byla věnována klasické literatuře a do jejího zrušení vyšlo celkem 28 svazků.

Pro svůj projekt vybral Černý i překladatele a vzápětí se začalo pracovat na jeho realizaci. Ne zcela dokončený ediční záměr byl zastaven v roce 1959, kdy zřizovatel (Hlavní politická správa Československé lidové armády) odebral Našemu vojsku gesci na vydávání beletrie a program nakladatelství byl omezen na vojenskou tematiku. Složky s torzovitým rukopisem zůstaly u Václava Černého a po jeho smrti (2. července 1987) se přemístily do Památníku národního písemnictví, který převzal jeho pozůstalost. Ve stručném soupisu této pozůstalosti, jež pořídila Růžena Hamanová jako doplněk k bibliografii Hany Salajkové, doprovázející dvousvazkový odeonský výbor z Černého studií,¹ se *Antologie* ještě neobjevila, ale v soupise, jež táž Růžena Hamanová zpracovala pro Památník národního písemnictví, už je uvedena.²

Jako první se s ní seznámil italský bohemista Alessandro Catalano, který počátkem nového tisíciletí hledal v Černého pozůstalosti nevydané texty týkající se italské literatury. Černý sice této literatuře věnoval průběžně pozornost, ale z publikovaných prací bylo možno soudit, že tento zájem byl méně intenzivní než zájem o literaturu francouzskou či španělskou. Catalano při probírce pozůstalosti zjistil, že tento soud je třeba poněkud korigovat. Kromě studie o De Sanctisovi,³ již posléze publikoval ve Světě literatury,⁴ objevil právě strojopisný konvolut *Antologie* – hrubou a ne zcela úplnou podobu připravované knihy – s řadou doprovodných materiálů, jež předcházely či provázely její přípravu.

I. Historie knihy

Catalano o svém objevu poreferoval ve stati „K nevydané antologii *Italská renesance* Václava Černého“, otištěné v časopise *Souvislosti*.⁵ Zrekonstruoval zde značně podrobně také historii tohoto projektu. Mohl tak učinit zejména proto, že její průběh je zřetelně patrný z korespondence, jež se rovněž v Černého pozůstalosti dochovala.

1 Růžena Hamanová, „Doplněk k soupisu díla Václav Černého“, in: Václav Černý, *Tvorba a osobnost II*, ed. Jan Šulc a Jaroslav Kabíček, Praha, Odeon 1993, s. 685–699.

2 Růžena Hamanová, *Václav Černý (1905–1987): soupis osobního fondu*, Praha, Literární archiv PNP 1997.

3 Zjevně byla napsána jako úvod či doslov k překladu De Sanctisových *Dějin italské literatury*, v knižním vydání (Praha, SNKLHU 1959) však nebyla otištěna. Černému byly v té době sice zveřejňovány překlady, ale nikoli doprovodné texty. Černý si své doprovodné studie přesto psával, byl však opakovaně nucen postoupit tento úkol kovanému marxistovi. Jeho Montaigne takto uvedl Ivan Sviták a De Sanctise jeden z ideologů italských komunistů Carlo Salinari.

4 *Svět literatury*, 1999, č. 18, s. 89–104.

5 *Souvislosti XIII*, 2002, č. 3–4, s. 135–140.

Projekt uzrál někdy na podzim roku 1956. 13. listopadem 1956 je totiž datován dopis, signovaný šéfredaktorem nakladatelství Naše vojsko Břetislavem Chrtkem (germanistou a překladatelem) a koncipovaný příštím redaktorem publikace Františkem Zvěřinou: „[...] pro lepší paměť a jako podklad pro uzavření smlouvy zaznamenávám stručně obsah našeho včerejšího rozhovoru o vydání antologie s prozatímním pracovním názvem *Italská renesance*. / Sestavíte nám výbor, v němž bude zastoupena lyrika, básnictví epické, korespondence, novely, ukázky z historiografie a epistolografie, morality (bajky, exempla etc.), drama, zeměpisná a politická próza. / Vyberete vhodné ilustrace z děl renesančních malířů a portréty četných renesančních umělců [...] / Dále napíšete spojovací texty („můstky“) k jednotlivým oddílům (např. Kořeny renesance, Doznění renesance aj.), stručné poznámky o autorech a dílech, a faktografické vysvětlivky k textům, pokud jich bude třeba. Na všechno tento materiál plánujeme rozsah cca 3 AA [...] Do knihy můžeme zařadit asi 4000 veršů, prózy by neměly překročit rozsah 20 AA.“⁶

Zřejmě bezprostředně po tomto sdělení Černý připravil návrh (ve formě jakéhosi sešitu z přeložených listů velkého formátu), v němž nejen podrobně vyznačil vybrané texty (a jejich rozsah), ale uvedl také jména potenciálních překladatelů. V závěrečném přípisu odhadl rozsah přibližně na 600 stran, verše spočítal na 4 400. Vyhradil si nicméně právo, „aby mohl do jisté míry a v detailu činit změny ve výběru zařazených ukázek a také ve výběru a přidělení překladatelů“.

Některé texty si Černý rezervoval pro sebe. Jako spolupracovníky si zvolil osvědčené překladatele starší generace Ottu F. Bablera (1901–1984) a Václava Čepa (1908–1985) a několik výrazných osobností z řad mladší generace: vedle teatrologa Jaroslava Pokorného (1920–1983) především čtyři své poválečné žáky, jejichž mimořádných talentů si byl dobře vědom – Emanuela Fryntu (1923–1975), Jana Vladislava (1923–2009), Josefa Čermáka (1928) a Petra Koptu (1927–1983). Přizván byl také mladý Jan Zábrana (1931–1984), jenž z politických důvodů (uvěznění rodiče) nebyl na filosofickou fakultu přijat, jehož básnické nadání však Černý nepřehlédl. Z původního návrhu vyplývá, že pro latinské texty počítal Černý s klasickou filoložkou Helenou Businskou (1919–2005) a že chtěl oslovit také Bohuslava Reynka (1892–1971) a jednoho ze svých dalších žáků Vladimíra Mikeše (1927). Helena Businská zřejmě odmítla, a tak ji nahradila její kolegyně z Kabinetu pro studia řecká a latinská Anděla Fialová (1919–1981).⁷ Z uvedených umělců italsky Jaroslav Pokorný a jazykově nadstandardně vybavení Josef Čermák, Vladimír Mikeš a Jan Vladislav. V případě Frynty, Kopty a Zábrany Černý počítal s tím, že vyhotoví podstročnický; byl to ostatně způsob spolupráce, jemuž se nikdy nevyhýbal (pracoval takto s Kamilem Bednářem na Camõesovi, s Halasem na Michelangelovi, s Hrubínem na Verlainovi a Mallarméovi, s Otou Nechutovou rovněž na Mallarméovi).⁸

Smlouva pro Černého byla vystavena někdy na přelomu února a března 1957. Lze to vyrozumět z dopisu Františka Zvěřiny z 23. února 1957: „Milý a vážený pane profesore, dostal jsem se do svízelné situace, takže jsem při nejlepší vůli nemohl Vám dát napsat smlouvu na *Italskou renesanci*. V pondělí už půjdu do kanceláře a všechno napravím...“

Práce na antologii se rozeběhly poměrně svižně. Na jaře 1957 bylo zřejmě definitivně rozhodnuto o překladatelích, byť se jednání neobešla bez komplikací, jak vyplývá z přípisu Františka Zvěřiny

6 Zdrojem citovaných dopisů – zde i dále – je osobní fond Václava Černého, LA PNP, Korespondence přijatá.

7 Dnes pozapomenutou badatelku připomněl Pavel Spunar v memoárové knize *Vlny vzpomínek*, Praha, Academia 2010, s. 134n.

8 Některé z dochovaných Černého pracovních překladů přetiskl Alessandro Catalano v uvedeném čísle *Souvislosti* (s. 153–155): Danta pro Fryntu, Alamanniho pro Zábranu.

z 5. dubna toho roku: „Vážený soudruhu profesore, soudruh Pokorný mi slíbil, že Vám napíše, aby si s Vámi dohodl schůzku o *Italské renesanci*. Aby se jednání netáhlo na příliš dlouhé lokte, bylo by snad dobré, kdybyste s. Pokorného zavolal. [...] / Dojednal jste už spolupráci s Čermákem, Businskou, Zábranou, Koptou a Mikešem, abychom také s nimi mohli uzavřít smlouvy? / Pro Vaši informaci uvádím, že s. Vladislav svým požadavkem (výplata třetiny honoráře při podpisu smlouvy) ohrožuje včasné vydání *Renesance* – nemáme totiž na tuto položku plánovanou úhradu.“

O postupu prací nás informuje korespondence s jednotlivými překladateli, kteří měli práci odevzdat koncem října 1957. Sám Černý, který si zjevně vymínil právo překlady redigovat, měl termín posunutý. Se svým vlastním penzem byl hotov na jaře roku 1958: 15. II. 1957 mu František Zvěřina potvrdil převzetí „překlady různých autorů a komentáře do italské renesance“ (s poznámkou: „Rukopis přijímáme“) a 5. března 1958 vystavil stejné potvrzení na „doslov a předmluvu (25 stran) + vysvětlivky (132 stran)“.

Ideální byla zřejmě spolupráce s Fryntou. Frynta si Černého hluboce vážil; v roce 1951 rezignoval na doktorát a odešel z filosofické fakulty právě na protest proti perzekuci Václava Černého a Jana Patočky. Za nabídnutou spolupráci byl upřímně vděčen a 2. června 1957 Černému napsal: „Vážený pane profesore! / Děkuji Vám mnohokrát za překlady a texty, které už všechny v pořádku leží na mém stole. Začal jsem nejprve Dantem⁹ a Petrarkou, protože to je to nejnepohodnější, co mi také dá několikrát víc práce než všechno ostatní dohromady. Mám zhruba první skicu Dantových básní a část *Trionfu*. Při vši obtížnosti je to radostná práce, protože právě těžkosti a zdánlivé nepřekonatelnosti jsou skutečným kořením překládání, a hlavně ovšem si nemohu dost vynachválit vaše zpracování textů, tak dokonale přesné a jasné.“ Frynta pracoval soustředěně a samostatně; o žádné kolektivní domluvy nestál, jak vyplývá z jeho reakce (13. června 1957) na Vladislavův návrh schůzky, na němž by se účastníci tohoto podniku domluvili na některých společných postupech: „Věřím, že mě nebudete postrádat, už proto ne, že vlastně nemám ani co dodat, ani co přijmout z problémů překlady, protože moje texty mě přivedly zcela jednoznačně k řešení, které pokládám za optimální...“ Frynta také své penzum korektně dodal: přeložil Dantovy verše, Petrarkův *Triumf smrti*, část Polizianova *Orfea*, Bemba, Tansilla a řadu latinských básní (opět na bázi Černého podstročnicků). Nebyla to ostatně jeho poslední spolupráce s Černým: o něco později se podílel stejným způsobem na jeho výboru z okcitánských trobadorů.¹⁰

Svá penza relativně včas splnili rovněž Kopta, Čep a Fialová. Fialová zaslala Černému své překlady 14. II. 1957 a vypracovala k nim – zjevně na Černého přání – i komentáře. Vzorný byl Babler, který Černému 10. října 1957 hlásil ze Svatého Kopečku: „Milý velectěný pane profesore – abyste snad nebyl na pochybách, tak Vám jako spolupracovník na Vašem sborníku italské renesance hlásím, že jsem všechny texty, které jste mi přidělil k překlady, ovšem už dávno sehnal, že je mám (až na dvě menší věci) také už přeloženy a že Vám do konce října všechny rukopisy v pořádku dodám.“ Nabídl Černému i některé své starší překlady; Černý přijal úryvky z Firenzuolova traktátu *O krá-*

⁹ K Dantovi se Frynta ve skutečnosti vracel. Z Černého korespondence s italianistou Josefem Bukáčkem, jež se rovněž nachází v jeho přijaté korespondenci v LA PNP, vyplývá, že Bukáček v letech 1943–1944 pořídl z podnětu Václava Černého kompletní filologický překlad Dantovy lyriky (*Il Canzoniere*, a cura di Giuseppe Zonta, Torino, Paravia 1923), určený pro následné přebásnění, jež mělo vyjít v Družstevní práci. Básníkem, který se měl této práce ujmout, byl Jaroslav Seifert. Poté co na ni rezignoval, Bukáčkovy podstročnický převzal František Hrubín. Družstevní práce po roce 1948 zanikla a rukopis doputoval právě do rukou Emanuela Frynty, který na jeho bázi podle Bukáčka přeložil 4 Dantovy básně. Do antologie nicméně poskytl pracovní překlady Černý.

¹⁰ *Vzdálený slavíkův zpěv*, Praha, SNKLHU 1963.

se ženského těla. 28. října Babler rekapituluje splněné závazky pro redaktora Zvěřinu: 20. června 1957 předal do nakladatelství Dantovo „Setkání s Ulysem“, *Nový život* a Boccacciův *Život Danta*, 4. srpna 1957 poslal opravené znění „Setkání s Ulysem“ a dnes – 28. října 1957 – odesílá k rukám Václava Černého zbytek: Castigliona, Firenzuolu, Savonarolu, sv. Kateřinu, úryvek z *Kvítků svatého Františka*, Giraldiho Maura v Benátkách a Da Portova Romea a Giuliettu. Dodatečně Černý Bablerovi zadal ještě překlad Sannazara.

Nevelké zpoždění měl Jan Zábrana, v téže době příliš zaměstnaný Babelem a Buninem. Zábrana byl Černého zájmem o jeho spolupráci jednoznačně potěšen a na samém počátku práce to dával také najevo (dopis z 31. května 1957): „Vážený pane profesore, Váš dopis a interlineárky Italů jsem v pořádku dostal. Jsem Vám velice vděčný za práci, kterou jste si dal s poznámkami – stál bych bez nich na velmi sypké půdě. / S redaktorem Zvěřinou jsem mluvil a smlouvu mi už poslali. / Dokončuji teď překlad Babelových povídek a Buninovy novely a pospíchám s tím, poněvadž nemám peníze. / Do Italů bych se nejradši pustil začátkem srpna a myslím, že bych Vám mohl překlady koncem srpna přinést. Ve smlouvě mám termín do konce října – snad ty dva měsíce budou na další úpravu stačit. / Mrzí mě, že na to nemohu sednout hned, ale Babel má jít do tiskárny v červenci a Bunin v srpnu, a jak znám nakladatelskou praxi, nedají mi zálohu, dokud to neodevzdám. / Doufám ale, že oč bude v Praze v srpnu méně lidí, o to víc tu bude rýmových příležitostí, a že Vám verše koncem srpna přinesu docela jistě. Děkuji Vám za pozvání a za Vaši důvěru.“ Když se blížil termín odevzdání a Černý práci urgoval, poslal mu Zábrana omluvný list (25. října 1957): „Vážený pane profesore, už si asi o mně myslíte, že jsem lajdák a mluvka, když pořád ty Italy nenesu. / Mám to rozdělané, ale ještě ne hotové. Začalo to chřipkou a přes všechny možné pracovní i osobní potíže celý počátek podzimu a výsledek je, že to ještě není. / Kromě lístku od Vás dostal jsem ještě dopis od Petra Kopty, že prý jsou v nakladatelství nějaké změny a že by to bylo nutno dodělat co nejdřív. / O nějakých věcech se chci poradit ještě s panem Fryntou; snad bych nejpozději kolem 10. listopadu Vám mohl překlady přinést. / Nebude to moc pozdě? / V případě, že by to muselo být dřív, promluvil bych s Koptou, snad by z toho něco stihl dřív. Jinak to dodělám. / Moc mě mrzí, že Vám za laskavost jenom znesnadňuji práci a přidělávám starostí. Opravdu jsem to však nemohl stačit. / Nezlobte se, prosím Vás, na mne.“ V dopise je pozoruhodná zmínka o „změnách v nakladatelství“: evidentně všichni už tušili, že se nad projektem stahují mračna.

Jen zlomek svého penza dodal Josef Čermák, který byl od 1. ledna 1957 v pracovním poměru ve Státním nakladatelství krásné literatury (příštím Odeonu) a nová práce ho zřejmě zcela pohltila. Svízelná však byla především spolupráce s Janem Vladislavem, jenž byl také zavalen řadou překladatelských závazků, a účast na Černého antologii pro něho zjevně nebyla prioritou. Překlady dodával liknavě a Černému se vyhýbal. Korespondence v tomto případě chybí, ale jisté indicie lze vyčíst ze Zvěřinových dopisů Černému.

Vyplývá z nich, že Vladislav začal na překladech pracovat teprve poté, co termín odevzdání vypršel. 25. listopadu 1957 Zvěřina Černému píše: „Vážený pane profesore, posílám Vám pár veršů z Vladislavova překladu. Vladislav má řadu věcí rozdělaných (Boiardo, Tasso aj.¹¹) a k dokončení mu chybí tu a tam nějaký verš. Práce ho zajímá, potřebuje však vidět nějaký zájem. Přichystal jsem proto biče a na jeho přání jsem mu slíbil, že se jednou týdně sejdeme a on mi odevzdá, co dokončil.

11 Rukopis toto sdělení nepotvrzuje.

Pozitíí prý to bude 150–200 veršů. Osvědčí-li se tento postup a Vladislav udrží tempo, mohl by být s celou prací hotov do konce roku.“ V dopise se Zvěřina zmiňuje i o dalších opozdících: „Zábrana sdělil písemně, že dodá překlad do konce listopadu, Čermák prý bude hotov do konce roku.“ Ze Zvěřinova dopisu z 10. prosince 1957 je nicméně zřejmé, že Vladislav tempo neudržel: „Vážený pane profesore, minulý týden jsem tu dva dny nebyl, takže jsem se s Vladislavem nesešel. Nechal proto pro mne v klubu překladatelů pár sonetů, které Vám současně přikládám. V dopise se velmi omlouval, že je toho tak málo. Slibuje – včera jsem s ním mluvil – že během tohoto týdne dodělá Tassa a příští týden Boiarda, nebo opačně. [...] Nad Vladislavem ještě hůl nelámu, i když slyším, že prý v jiném nakladatelství se chvástá, jak Zvěřinu doběhl, že mu Zvěřina sežral starý překlad“ aj. Za důležitější považuji Vladislava dostat vůbec k pořádné práci.“

Mezitím se nad beletristickými řadami nakladatelství Naše vojsko začalo smrákat a práce na antologii se zastavila. S příznačným zpožděním (6. 4. 1959) informoval Václava Černého šéfredaktor Chrtek (koncept dopisu už nepsal Zvěřina, ale red. Hendrych), že „poněvadž rozhodnutím nadřízené složky byla ediční činnost našeho nakladatelství delimitována na výlučně vojenskou tematiku, jsme nuceni upustit od vydání *Italské renesance*, kterou jste nám navrhli, a ustoupit od smlouvy s Vámi. [...] Státní nakladatelství krásné literatury je ochotno převzít pro svá vydání jen jednotlivá čísla, poněvadž výbor jako celek neodpovídá jejich edičnímu záměru.“ Příběh uzavřel dopis podnikového ředitele plukovníka Jana Brta (vystřídal v roce 1958 v této funkci literárního kritika Miroslava Petříčka) z 30. září 1960, ve kterém se konstatovalo, že v důsledku nové úpravy edičního profilu a vzhledem k tomu, že se „přes veškeré naše úsilí nepodařilo ani prostřednictvím ministerstva školství a kultury převést realizaci našeho edičního záměru do jiného nakladatelství“, nakladatelství je nuceno provést odpis nákladů naběhlých na rozpracované dílo. Václavu Černému příslušela částka 12 842 Kč. Takto byl projekt na více než půlstoletí pohřben.

II. Historie edice

Poté, co existence antologie vešla ve známost, začalo se uvažovat o jejím vydání. Cesta k němu však byla křivolaká. Její první etapu popsal již Alessandro Catalano v citovaném článku. Mám-li o tom znovu podat zprávu, musím opustit neosobní tón edičního komentáře a hovořit v první osobě, neboť jsem byl v těchto pokusech od počátku angažován.

První pokus začal nabývat konkrétnějších obrysů někdy v roce 2001. Na realizaci edice se spolu se mnou měli podílet slavista a germanista Alessandro Ruggera, žák Alfonsa Berardinelliho a autor doktorské práce o italské recepci Franze Kafky (aktuálně ředitel Italského kulturního institutu v Torontu), a vícekrát zmíněný Alessandro Catalano, dnes mezinárodně uznávaný bohemista. S Ruggero jsem v té době připravil k vydání dva svazky z díla Giacoma Leopardiho (Zlínův nový překlad *Canti* a můj a Digrinův překlad *Morálních dílek*), jimiž zahájilo svou „italskou řadu“ nakladatelství Frédérique Bègua a Ivana Dorčiaka Tiché Byzanc. A právě s tímto nakladatelstvím Ruggera domluvil i vydání Černého antologie.

Ediční koncepcí byla jednoduchá: vydání mělo pietně respektovat Černého rozvrh a já měl dopřeložit to, co v rukopise chybělo.

Tento projekt dostal nečekanou ránu poté, co majitelé Tiché Byzance navštívili v Paříži Jana Vladislava a předložili mu k podpisu smlouvu na vydání překladů, jimiž přispěl do antologie. Vladislav k jejich otištění odmítl dát souhlas a svůj postoj potvrdil písemně dopisem z 16. září

2001. K dopisu přiložil *pro memoria* „K návrhu na antologii italské renesanční poezie (literatury) z pozůstalosti Václava Černého“. Uváděl tu překvapivá fakta. Údajně první návrh na antologii dodal Zvěřinovi on sám. Vycházel přitom ze zkušeností se svou předchozí antologií *Navštívení krásy*. Tento návrh vydával Zvěřina za svůj, aby se prof. Černý necítil dotčen. Poté co Černý vypracoval vlastní návrh, zadal Vladislavovi mimořádně náročné ukázky. „Zřejmě předpokládal,“ píše Vladislav ve svém dokumentu, „že odložím své starší závazky a dám se okamžitě do práce na *jeho antologii*.“¹² To prý nebylo možné vzhledem k Vladislavově tíživé finanční situaci, o níž „neměli lidé zajištění pravidelným platem univerzitního profesora jako V. Černý nejmenší tušení“. Černý ovšem „neváhal se několikrát k nám vypravit, aby se přesvědčil, jestli pracuji pro něho“. Jeho antologii hodnotí Vladislav jako anachronismus, a pro její vydání nevidí důvod.

Na Vladislavově „*pro memoria*“ zarážely především faktografické nepřesnosti. Vladislav tu hovořil o Černého profesorském platu, ačkoli věděl, že Černý musel opustit univerzitu už v roce 1951 a poté dokonce prošel komunistickým vězením. Zcela zmatená byla chronologie, s níž Vladislav operoval. Komentoval to ve své stati již Catalano a upozornil zejména na skutečnost, že antologii předcházela pouze skromný výběr *Italská renesanční lyrika* (SNKLU 1954), ale obsáhlé *Navštívení krásy* (Smena – Mladá fronta – Naše vojsko) vyšlo teprve v roce 1963. Dodal také, že „stačí i velmi letmé srovnání obou knih s chystanou Černého antologií, aby každý pochopil, odkud některé přírůstky pocházejí“.¹³

Podstatné ovšem bylo, že Vladislav byl neústupný a že se v důsledku toho původní představa o ediční prezentaci rukopisu rozpadla. Jak řečeno, mělo jít o nezměněné vydání dochovaného souboru, který by byl doplněn jasně vyznačenými novými překlady, zaplňujícími mezery v rukopisu a realizujícími původní Černého záměr (překlady vyznačenými už tím, že by pod nimi byl podepsán jediný překladatel).

Projekt takto znovu uvízl na mělčině. Nedlouho nato se rozpadlo i jeho logistické zajištění. Nakladatelství Tichá Byzance se přestěhovalo do Francie, Alessandro Ruggera odejel do rodného Bressanone za nemocným otcem a začal tam učit na střední škole a Alessandro Catalano nastoupil pedagogickou dráhu na katedře slavistiky v Padově.

Já jsem se mezitím s rukopisem důkladněji seznámil a musel jsem si uvědomit, že původní představa o edici byla poněkud iluzorní. To, že v dochovaném souboru chyběla řada položek, byl ve skutečnosti nejsnáze řešitelný problém, podstatnější bylo, že přes veškerou Černého péči – doloženou jeho opravami v dodaných překladech – byl tento rukopis dosud ne zcela zredigovaný, nebo přesněji: nedostalo se mu poslední revize. K tomu přistupovala i skutečnost, že leckteré faktografické údaje byly mezitím zpochybněny nebo naopak upřesněny. Standardní ediční přístup byl zkrátka obtížně realizovatelný.

Tyto úvahy mne nakonec přiměly uvažovat o zásadní změně plánu. Otevíraly totiž možnost rezignovat na Vladislavovy překlady a podrobit celou koncepci zásadnější transformaci. Hovořily pro to četné důvody. Černého antologie byla pochopitelně limitovaná rozsahem, ale některé výpustky byly dosti sporné. V antologii například až na několik latinských básní chyběl celý latinský quattrocenteský humanismus, což znamenalo, že v souboru nenašlo místo ani filosofické myšlení, jak je reprezentovali především Ficino a Pico. V cinquecentu se nedostalo pozornosti třem ústředním

¹² Archiv J. P.

¹³ *Souvislosti* XIII, 2002, č. 3–4, cit. d., s. 138.

tématům: jazyku, klasicistickému aristotelismu a platonické lásce. O větší důraz si říkaly renesanční autobiografie.

A tak když nakladatelství Karolinum projevilo o tento titul zájem a souhlasilo i s revidovanou, rozšířenou verzí, znovu jsem se k tomuto projektu vrátil. Smlouva s Karolinem o vydání antologie v nové podobě byla podepsána na podzim roku 2013. Ale ještě nebyl všem svízelným konec: v okamžiku, kdy se vyřizovaly dědické smlouvy na starší překlady, mě redaktorka připravovaného svazku dr. Mílada Motlová upozornila, že tentokrát odmítají dát souhlas k publikování dědici O. F. Bablera, kteří se obávají, že připomínka jeho jména dá znovu podnět k impertinencím jeho pomlouvačům. Nechtělo se mi tomu věřit a tak jsem napsal Bablerovu synovi, aby věc znovu zvážil: argumentoval jsem tím, že vzhledem k tomu, že Václav Černý si své spolupracovníky pečlivě vybíral, bude jméno jeho otce připomenuto v tom nejserióznějším kontextu a k žádným atakům nebude důvod. Odpověď však zněla, že rodinná rada trvá na svém a je rozhodnuta nepřipustit napříště publikaci jediného Bablerova řádku, aby se zamezilo dalším útokům na jeho osobu.¹⁴ Na to už jsem neměl odpověď.

Práce se tím znovu zastavily. Bablerův podíl byl rozsáhlý a jeho překlady byly vskutku filologicky přesné, významově transparentní a jisté stylistické staromilství renesančním ciceronským periodám vysloveně slušelo. Neměl jsem nejmenší chuť ty texty překládat znovu. Nakonec však tento nový zádrhel vedl k ještě radikálnějšímu řešení, jež celému projektu definitivně uvolnilo cestu. Uvědomil jsem si totiž, že některé Bablerovy překlady (zejména překlady novel) by bylo v řadě případů možno nahradit kvalitními překlady jiných překladatelů a že by vůbec realizaci projektu usnadnilo, kdyby se rejstřík překladatelů rozšířil a kdybych požádal o spolupráci i některé mladší odborníky. Takto do seznamu překladatelů přibyla jména Adolf Felix, Alena Hartmanová, Josef Hiršal, Jiří Konůpek, Zdeněk Frýbort a také Miroslav Petříček, Martin Svatoš, Richard Psík, Jan Herúfek, Lubor Kysučan či David Sanetrník.

Třebaže bylo nalezeno toto schůdné řešení, dokončení antologie trvalo neúměrně dlouho. Práce na něm se neustále dostávala do střetu s jinými mými závazky a úkoly a rostla víceméně po večerech a s dlouhými pauzami. Na tomto místě mi nezbyvá než poděkovat vedení a redakci Nakladatelství Karolinum za jejich velkorysou spolupráci a trpělivost.

III. Původní rozvrh a revidovaná verze

Původní návrh, který Václav Černý předložil zjara 1957, je vypracován na velkých překládaných arších rozměrů 42 x 30 cm. Obsahuje tyto položky (ortografie a interpunkce je drobně upravena):

¹⁴ Archiv J. P.

Autor: název	Presumovaný překladatel nebo autor	Presumovaný rozsah v arších
Předmluva I. Úvod k renesanci a příprava její: trecento	Černý	1,5 archu
A. Dolce stil nuovo		
Guido Guinizzelli († 1270): canzona „Al cor gentil ripara sempre l'amore“; sonet „Con gran disio pensando“	Vladislav	
Guido Cavalcanti († 1300): canzona „Donna mi prega perch'io...“; sonet „Voi che per gli occhi...“; ballata „Perch'io non spero di tornar...“	Vladislav	
Cino da Pistoia († 1337): sonet „Oimè lasso! or sonmi...“; sonet „Io maledico il dì...“	Vladislav	
Dante Alighieri († 1321): „Vita Nuova“, § XVIII–XXI, próza i básně v ní zařazené, to jest jmenovitě: canzona „Donne che avete intelletto d'amore“; sonet „Amor e cor gentil...“; sonet „Negli occhi porta mia donna...“ „Convivio“: a) próza z kapitoly II traktátu: „O rodné řeči“ b) canzona „Voi ch'intendendo...“ „Divina Commedia“: Peklo, zpěv XXVI (setkání s Odysseem)	Básně: Frynta Prózu z „Nového života“ a 26. zpěv Pekla: Babler Prózu z „Hostiny“: Černý	Celek Dolce stil nuovo i s můstky a vysvětlivkami 4 archy, v tom 527 veršů
B. Francesco Petrarca (1304–1374)		
„Canzoniere“, část I. In vita di Madonna Laura: sonet č. 1 „Voi ch'ascoltate“; sonet č. 3 „Era 'l giorno“; sonet č. 10 „Quando fra l'altre“; sonet č. „Benedetto sia il giorno“; canzona č. 126 „Chiare, fresche...“; canzona č. 129 „Di pensier...“; sonet č. 102 „Se non è...“. Týž, „Canzoniere“, část II. In morte di Madonna Laura: sonet č. 338 „Lasciato hai, Morte“; sonet č. 365 „I'vo piangendo“; canzona 366 „Vergine bella“; canzona č. 128 „Italia mia“ I Trionfi: zpěv „Il trionfo della morte“ Korespondence: Epistolae seniles, XVI, 1: dopis Lukovi della Penna o četbě v mládí;	Z básní sonet č. 1 a canzone č. 128: Jiří [sic!] Pokorný, ostatek z „Canzoniere“: R. [Reynek?], Trionfo: Frynta, latinské dopisy: prof. Businská	Celek Petrarky i s můstky a vysvětlivkami 2 archy, v tom veršů 620

Epistulae familiares, IV, 1: dopis fra D. de Borgo S. Sepolcro o výstupu na Mont-Ventoux; Epistulae familiares, XIX, 1, 3, 12: dopisy císaři Karlu IV. a o něm; Epistulae seniles, XV, 5: poslední dopis bratrovi před smrtí.		
C. Giovanni Boccaccio (a jiní prozatěři Quattrocenta):		
„Decameron“: Den I, povídka 1 („Ser Ciappelletto“); Den V, povídka 9 („Federico degli Alberighi“); Den VI, povídka 10 („Fra Cipolla“); Den X, povídka 10 („Griselda“) „Vita di Dante“: § 3 (studia); § 4 (překážky ve studiích); § 5 (láska k Beatrici); § 6 (Dantova bolest); § 7 (odbočka o manželství); § 8–15 (Dantovy osudy); § 20–21 (o původu poezie a její obrana)	(Povídky: F. degli Alberighi“, „Griselda“ a úryvky z „Dant. života“: Babler [<i>přeskrtnuto</i> , <i>nadepsáno</i>] Čep, povídky „S. Ciappelletto“ a „F. Cipolla“: Pokorný [<i>přeskrtnuto</i>])	Celek Boccaccia i s koment. 4 archy
Franco Sacchetti (po 1330–1400): Z „Trecento novelle“: novela č. 22 („Due frati minori nella Marca d’Ancona“) [<i>připsáno</i>] u Palmieri; novela č. 68 („Guido Cavalcanti e un fanciullo“) [<i>připsáno</i>] u Palmieri	Sacchetti, anonym: Dr. Čermák	4 str.
Anonymní „Vita di Cola di Rienzo“: Smrt Coly di Rienzo (vydání Bertoniho, str. 79–83) [<i>připsáno</i>] u Palmieri		3 str.
D. Podíl františkovské zbožnosti:		
Santa Catarina da Siena (1347–1380): Z dopisů: „Ad un gran Prelato“, dialog mezi Kristem a Kateřinou (Gallarati, 7–12); „Bratru Raimundu da Capua“ (o popravě Mikuláše Tulda) (115n.) Výbor ze sentencí (Gallarati, 225 a násl.) „Fioretti di S. Francesco“: Sv. František a vlk z Agobia (kap. 21), Palmieri I, 717, edice A. Sodini, „Fioretti“)	S. Catarina a „Fioretti“: [<i>škrtnuto Babler nebo Reynek, připsáno</i>] Zvěřina Fr., výbor ze sentencí Černý	11 str. 3 str. Od Sacchettiho po „Fioretti“ i s komentářem 1,5 archu

II. První vrchol renesance: Florentský platonismus (Quattrocento)		
A. Poesie		
1. Ukázky latinského humanismu: Gioviano Pontano, z knihy „De amore coniugali“: Naenia prima (Somne, veni...) Angelo Poliziano, z knihy „Odae“: Ad Horatium Flaccum	Latinské verše [přeskrtuto: Businská] Frynta	
2. Lorenzo de' Medici, il Magnifico (1449–1492): „La Nencia“ (celá skladba, 1. redakce) Sonet „O chiara stella...“; sonet „Cerchi chi vuol...“; Canzone a ballo (K pannám a paním); Canzone di Bacco („Quant'è bella giovinezza“)	Lorenzo, „Nencia“ – [přeskrtnut] Frynta, [připsán] Pokorný sonety a canzoni: Vladislav	
3. Angelo Poliziano (1454–1494): „Orfeo“, akt I (smrt Euridyky a nářek Orfeův) Rispetti: „Prendi bel tempo innanzi...“; „Occhi che senza lingua...“; „Il tempo fugge...“ Canzone „Benedetto sia 'l giorno“	Poliziano, „Orfeo“: Frynta Rispetti a canzoni: Vladislav	
4. Luigi Pulci (1432–1484): z eposu „Il Morgante“: Margutte se představuje, od „Disse Morgante: „Tu sia...“ až po „Io tirerei l'aiuolo a una chiosa“	Pulci a Ariosto: Vladislav	
5. Matteo M. Boiardo (1441–1494): z eposu „Orlando innamorato“: Příchod Angeliky, od „Parigi“ až po „...anco il re Carlone“	Vladislav	
6. Burchiello (okolo 1404–1448): Sonet: „La poesia combatte con rasoio“; sonet: „Andando la formica“; sonet: „Bratře, jen si neber ženu“	Burchiello: Pokorný	Poesie, Humanis. – Burchiello i s pozn. a komen.: 3 archy, veršů 900
B. Próza		
1. moralisticko-humanistická		
Leon Battista Alberti (okolo 1404–1472): z knihy „Teogenio“, Život Genipatrův; z knihy „Tranquillità dell'animo“, autoportrét, závěr knihy	Alberti: Čermák	
2. esteticko-traktátová		
Leonardo da Vinci (1452–1519): z „Codex Atlanticus“ úryvky: „Io, omo senza lettere“; „Pittura e poesia“; „Tra poeta e pittore“	Vinci: Černý	

3. <i>historická</i>		
Vespasiano da Bisticci (1424–1498): z „Vite di uomini illustri del secolo XV“: Poggio Fiorentino	Bisticci: Čermák	
4. <i>nábožensko-mravokárná</i>		
Savonarola: z „Prediche“ prorocství o zkáze Itálie, od „In domo polveris...“ až po „per tua salute che tu credessi“); canzone „Anima cieca“	Savonarola próza: Babler Savonarola báseň: Pokorný	Próza i s pozn. 1,5 archu, v tom 60 veršů
III. Obecné vítězství renesance v Itálii (Cinquecento)		
A. Poezie		
a) <i>Pastorální</i>		
Jacopo Sannazaro (1458–1530): z „Arcadie“, próza II a příslušná ekloga; z latinských „Epigrammi“ „Maius adest, da serto, puer...“	Úryvek z „Arcadie“: Vladislav [<i>přeskrtnuto</i>] Lat. verše: Businská	
b) <i>Petrarkisté</i>		
Pietro Bembo: z „Rime“ sonet „Solvingo augello...“; canzona „Non si vedrà giammai stanca...“; madrigale „Una leggiadra e candida angioletta“	Frynta	
Francesco M. Molza: ze skladby „La Ninfa Tiberina“ „Invito“, od „Lascia, Ninfa gentil...“ až po „da noi falsa vaghezza“	Zábrana	
Luigi Alamanni (1495–1556): sonet „Io pur, la Dio mercé, rivolgo...“	Zábrana	
Annibal Caro (1507–1566): canzone: „Venite all'ombra de' gran gigli d'oro...“	Zábrana	
Veronica Gambara (1485–1550): stanza „Quando miro la terra ornata...“	Gambara, Colonna, Stampa: Vladislav	
Vittoria Colonna (1492–1547): sonet „Vivo su questo scoglio...“		
Gaspara Stampa (1524–1584): sonety „Arsi, piansi, cantai...“; „Io assomiglio il mio signore al cielo“; „La mia vita è un mar...“; „A mezzo il mare...“; „Mesta e pentita...“		

Michelangelo Buonarroti (1475–1564): sonet „La forza d'un bel viso...“; sonet „Non ha l'ottimo artista...“; sonet [opraveno: canzone, ve skutečnosti capitulo v tercínách] „l' sto rinchiuso come la midolla...“	Sonety: Frynta (<i>přeskrtnuto, nadepsáno</i>) Vladislav Canzone: Halas	
c) <i>Snahy o klasicismus</i>		
Giangiorgio Trissino: sonet „La bella fronte colorita“; úryvek z eposu „Italia liberata dai Goti“	Trissino, Rucellai: Kopta	
Giovanni Rucellai: úryvek z „Le Api“		
d) <i>Poezie burleskní a makarónská</i>		
Francesco Berni (1494–1535): capitolo č. 25 „Contro papa Adriano“; son. „Il Papa non fa altro...“	Pokorný	
Teofilo Folengo (1491–1544): z „Il Baldo“, „Maccheronea“, zpěv XXII, zpověď rytířů Merlinovi; z „L'Orlandino“, poslední zpěv „Istoria del beato Griffarosto“	Vladislav [<i>přeskrtnuto,</i> <i>připsáno</i>] Pokorný Pokorný	
e) <i>Hrdinská epika</i>		
Lodovico Ariosto (1474–1533): latinská óda „Ad Philiroem“; „Satira“ č. III, verše 1–63; „Orlando Furioso“: Medoro a Angelica; Roland zešílí a zuří, zpěv XXII, od „Tre volte e quattro...“ až po „v'abbia per lunghezza a fastidire“; Ruggiero zabíjí Rodomonta, zpěv XLVI, od „tremava più ch'a tutti...“ až po „si altera al mondo e sì orgogliosa“	Lat. óda: Businská Satira a epika: Kopta nebo Vladislav	Celý oddíl Poezie i s poznámkami 6 archů, v tom 1720 veršů
B. Próza		
a) <i>Dědici Boccacciovi, umění novely</i>		
Matteo Bandello (1485–1561): „Novelle“, svazek III, povídka 65 („O přestrojené opici“); sv. III („Žena českého rytíře a dva Uhři“)	Bandello: Dr. Mikeš [<i>přeskrtnuto, připsáno</i>] Čermák	
Agnolo Firenzuola (1493–1543): „Ragionamenti d'amore“, povídka 10 („Santolo“)	Firenzuola: Babler	
Anton Fr. Grazzini (Lasca) (1503–1584): „Cene“, sv. II, povídka 4 („Gian Simone e Zoroastro“)	Lasca: Černý	

Luigi Da Porto (1485–1529): povídka „Giulietta e Romeo“	Porto a Cinzio: Reynek [přeskrtnuto, nadepsáno] Babler	
Giovanbatista Giraldi Cinzio (1504–1571): „Ecatommiti“, povídka „Otello“		
Giovan Francesco Straparola (po 1480–1557): „Piacevoli notti“, Notte VIII, pov. 2; Ibidem, „Il Re Porco“	Straparola: Dr. Čermák	
Anton Francesco Doni (1513–1577): z „Novelle“, „Girolamo, linaiuolo fiorentino“; „Le rare virtù della gentildonna“; z „La moral filosofia“: „Il Gentiluomo e i ladri“; z „I marmi“: „La terra gira“; „Le nozze“; z „I mondi“ „Nel tempio degli indovini“	Doni: Pokorný	Povídková próza, text i s komentářem atd.: 6 archů
b) <i>Niccolò Machiavelli a historikové</i>		
Niccolò Machiavelli (1469–1527): z díla „Il Principe“: kap. VI–VII (o nových knížectvích, založených silou); XIII–XIV (o vhodném druhu armády); XVII (o krutosti a milosti knížete); XVIII (o tom, je-li kníže povinen držet slovo); XXVI (výzva k osvobození Itálie); z díla „Istoria Fiorentina“, kniha III, 12–18 (dělnické vzbouření ciompiů); kniha VIII, 36 (Lorenzo Medicejský); z komedie „Mandragora“, akt III	Machiavelli: Čermák Machiavelli: Mandragora: Pokorný	
Francesco Guicciardini (1483–1540): z díla „Storia d'Italia“, libro XIII, § 15; z díla „Storia fiorentina“: portrét Savonaroly (vydání Palmarocchi, str. 156–159); z „Opere inedite“, sv. II: O ideální vládě (128–137); sv. VI: Povaha Španělů (274 a nn.); z „Ricordi politici e civili“, výběr třiceti maxim a myšlenek	Guicciardini: Babler [škrtnuto] nebo Dr. V. Čep Guicciardini: Myšlenky Černý	
Bernardo Segni (1504–1558): „Istorie fiorentine“, kniha VII – zavraždění vévody Alexandra	Segni, Varchi, Giambullari: Černý	
Benedetto Varchi (1503–1565): „Storia fiorentina“, kniha IX – Florentané a jejich povaha		

Pier Francesco Giambullari (1495–1555): „Storia d’Europa“, kniha V, kap. II. O Rusku (La Moscovia)	Černý	
c) <i>Biografové a úvahy o umění</i>		
Giorgio Vasari (1512–1577): Rozvoj malířství v Itálii (z „Proemio“ k „Vite“, parte II–III); Náčrt a provedení v umění (ze „Života Luky della Robbia“); Barva a kresba (ze „Života Tizianova“); Díla: „Gioconda“ (ze „Života Vinciho“); „Manýry“ Raffaelovy (ze „Života Raffaelova“); „Mojžíš“ (ze „Života Michelangelova“); „Proroci a Sibylly v kapli Sixtinské“ (tamže); Portréty osobností: Leonardo da Vinci; Paolo Ucello a perspektiva; Torreggiano přerazí Michelangelovi nos; Botticelli zertuje; „Sodoma, Sodoma“; „Povaha Michelangelova“	Vasari: Dr. Václav Čep	
Benvenuto Cellini (1500–1571): z vlastní „Vita“ – vězení, proces a útěk z Castel Sant’Angelo (I, 101 an.); Benvenuto na dvoře krále francouzského (I, 9 an.)	Cellini: Dr. Václav Čep	Historikové a biografové, i s poznámkami 5 archů
d) <i>Renesance hledá vlastní ideální typ člověka</i>		
Baldessar Castiglione (1478–1528): z „Il Cortigiano“: serata I, „Si accetta il giuoco di formar un Cortigiano“; „La bellezza e la grazia del Cortigiano“; serata IV, „Il Cortigiano e il Principe“; „La grandezza del vero Principe“; „Elogio all’amore“	Castiglione: Babler	
e) <i>Filosofický patos renesance</i>		
Giordano Bruno (1550–1630): z „Eroici furori“, Parte I, dialogo 3, § 5 a § 15	Bruno: Černý	
Pietro Aretino (1492–1557): 1. „Lettere“, dopis Michelangelovi z 15. 9. 1537; dopis Tizianovi z máje 1544 2. „Ragionamenti“: Il ragionamento della Nanna 3. Komédie „Il filosofo“, akt II 4. Pamflet Doniho „La vita dell’infame Aretino“	Aretino, dopisy: Černý Aretino, Nanna a Filosofo: Pokorný Pamflet: Čep	

C. Commedia dell'arte		
Angelo Beolco il Ruzante (1502–1542): komedie „Fiorina“ nebo „Parlamento di Ruzante che iera vegnù de campo“	Beolco: Pokorný	od Castigliona po Beolka: 4 archy
IV. Vyznívání renesance a proměna její		
1. Luigi Tansillo (okolo 1510–1568): sonety: „Poi che spiegar'ho l'ale...“; „Ringrazio e lodo il ciel...“; „Simile all'ocean...“; „Strane rupi, aspri monti...“	Tansillo: Frynta	
2. Torquato Tasso: a) „Aminta“, akt IV, scéna 2 (verš 1–75; Ergastovo vyprávění); b) „Gerusalemme liberata“, zpěv II, oktáva 16–36 (Olindo e Sofronia); zpěv XVI, nářek opuštěné Armidy („Voleo gridar...“ až po „e i lumi chiuse“)	Tasso: Vladislav	
3. Tommaso Campanella (1568–1630): z díla „Città del Sole“, úryvek (z úvodu); dopis Galileimu z 8. 3. 1614 (u D'Ancony)	Campanella: Černý	
4. Galileo Galilei (1564–1642): dopis Campanellovi (odpověď na předešlý – u D'Ancony); dopis kardinálu Barberinimu z roku 1632 před procesem; z „Dialogo dei due massimi sistemi“, rozprava Sagredova a Salviatiho (od „Con contento mi trovai...“ až po „nel cielo della natura“)	Galilei: Čermák	
Doslov	Doslov: Černý	Oddíl Vyznívání renes. i s doslovem a komentářem k textům 2,5 archu, v tom 400 veršů

Za rozvrhem následuje dovětek: „Antologie, jak je výše navržena, obsahovala by asi šest set stran, nicméně tento návrh je velmi přibližný, neboť je dělán podle počtu stran italských originálů, při definitivní redakci lze se vždy zařídit tak, aby se přesně vyhovělo žádanému rozsahu. Přesně zjistitelný je pouze počet zařazených veršů, kterých je celkem 4 400. Pořadatelé nutno vyhradit právo, aby mohl do jisté míry a v detailu činit změny ve výběru zařazených ukázek a také ve výběru a přidělení překladatelů.“

Součástí předkládaného projektu byl i „Návrh na obrazové přílohy“:

1. Portrét Dantův (z fresky Luky Signorelliho v Orvietu)
2. Portrét Petrarkův (od Justa van Gent v paláci Barberini v Římě)

3. Portrét Boccacciův (od Andrey del Castagno z konventu Sv. Apollonie ve Florencii)
4. Florencie (celkový pohled dle fotografie)
5. Portrét Vavřince Medicejského (od Vasariho v Uffizi ve Florencii)
6. Skupina Poliziana, Ficina a Pica da Mirandola (od Rosselliho z fresky ve Sv. Ambroži) [*Cosimo Rosselli, Cappella del Miracolo del Sacramento, Sant' Ambrogio, Florencie*]
7. Typ renesanční stavby: Ospedale degli Innocenti ve Florencii od Brunelleschiho
8. Typ florentského platonismu v malbě. Zrození Venuše od Botticelliho
9. Portrét Leonarda da Vinci (autoportrét)
10. Malířský vrchol renesance: Leonardo da Vinci, „Gioconda“ (Louvre)
11. Portrét Savonarolův (od Fra Bartolommea z kláštera sv. Marka ve Florencii) [*Museo di San Marco, Florencie*]
12. Portrét Michelangelův (od Marcella Venustiho)
13. Malířský vrchol pozdní renesance: Michelangelo, Stvoření Adama (Sixtinská k.)
14. Sochařský vrchol pozdní renesance: Michelangelův „Mojžíš“ (kost. Sv. Petra, Řím)
15. Architekt. vrchol pozdní renesance: Chrám sv. Petra v Římě (fotografie)
16. Portrét Ariostův (benátská rytina z r. 1535)
17. Medoro a Angelica, ilustrace z 19. zpěvu „Zuřivého Rolanda (buď originál Caliariho nebo rytina Sadelera podle něho) [*Carletto Caliaro, syn Paola Veronesa, obraz je v majetku Národní galerie v Praze*]
18. Portrét Machiavelliho (od neznámého mistra z Uffizi)
19. Celliniho „Perseus“ (ze Signorie ve Florencii)
20. Portrét Castiglioniův (od Raffaela v Louvru)
21. Portrét Aretinův (od Tiziana)
22. Portrét Giordana Bruna (mědirytina neznámého autora)
23. Portrét Tassův (od Alessandra Allorihho)
24. Portrét Galileiův (od Sustermanse)

Kromě toho jsou v návrhu propočítány i proponované rozsahy, jak u veršů (Frynta 560, Babler 142, Pokorný 797, Zábřana 150, Kopta 125, R. [= Reynek] 375, Vladislav vynechán, zřejmě omylem), tak u próz (Babler 53 stran, Pokorný 56, Businská 30, Čep 110, Čermák 30).

Kromě strojopisu nedokončené edice se v pozůstalosti Václava Černého uložené v LA PNP nacházejí ještě další materiály.

Předně jde o rukopisy Černého překladů a poznámek, jejichž konečné verze, opsané na stroji, jsou do souborného strojopisu antologie vesměs zařazeny. Jde o tyto texty:

Dante, *Z Hostiny*, I, 1, 6 stran, překlad, pozn.; Kateřina Sienská, *Myšlenky a výroky*, překlad, 2 strany; Leonardo da Vinci, medailon, překlad, poznámky, 6 stran; Francesco Guicciardini, *Z Politických a občanských připomínek*, úvod, překlad, poznámky, 17 stran; Bernardo Segni, medailon, překlad, pozn., zde též úryvek z *Apologie Lorenzaccia de' Medici*, 9 stran; Benedetto Varchi, *Zavraždění vévody Alexandra Medicejského*, medailon, překlad, pozn., 7 stran; Pier Francesco Giambullari, *Z Evropských dějin*, medailon, překlad, poznámky, 18 stran; poznámky k Vasariho *Životopisu Sandra Botticelliho*, 1 strana (paginovaná číslovkou 4); Baldassare Castiglione, *Dvořan*, pozn., 1 strana; Pietro Aretino, *Z dopisů*, úvod, překlad, poznámky, 15 stran; Giordano Bruno,

medailon, překlad, pozn., 20 stran; Tommaso Campanella, Sluneční město, medailon, překlad, poznámky, 28 stran.

Z Černého ruky pocházejí rovněž dochované podstročnický pro překladatele veršů. Týkají se těchto básníků: Petrarky, Rucellaie, Trissina, Alamanniho, Cara (s poznámkami), Molzy, Bemba, Poliziana, Tansilla.

Poslední soubor rukopisů z Černého ruky jsou náčrty komentářů a výpisky ze sekundární literatury, již Černý v souvislosti s antologií prostudoval: vedle konceptů k Lorenzu Medicejskému jde o výpisky z monografie Johana Nordströma *Moyen Age et Renaissance*, Paris 1933 (francouzský překlad švédského originálu z roku 1929), z knihy Giuseppa Billanoviche *I primi umanisti e le tradizioni dei classici latini*, Friburgo, Edizioni universitarie 1953, a z poslední (VII.) kapitoly pojednání Henriho Pirena *Economic and social History of medieval Europe*, London 1936.

V pozůstalosti se zachovaly i některé Černého pracovní poznámky: například list s poznačenými vydáními, z nichž se má překládat, nebo soupis dodaných a nedodaných příspěvků.

Kromě Černého rukopisů jsou pak ve fondu dochovány do antologie nezařazené strojopisy překladů Jana Zábrany a Pokorného překladu úryvku z Tassova *Aminty*.

Strojopis antologie, tak jak byl – Zvěřinou či Černým – zkompletován, čítá 652 listů formátu A4. Není průběžně paginován (paginovány jsou jednotlivé překlady, jak je překladatelé odevzdávali). Překlady jsou větším dílem korigovány, nejčastěji Černého rukou; Černý také do nich vpisoval odkazy na své poznámky. Ve strojopise chybějí tyto položky (úplně nebo částečně): Guinizzelli, Cavalcanti, Anonimo romano (*Vita di Cola di Rienzi*), Lorenzo de' Medici, Pulci, Boiardo, Alberti, Gambaro, Stampa, Berni, Folengo, Ariosto, Bandello, Straparola, Doni, Aretino, Ruzante, Tasso, Galilei. V neúplnosti se dochoval také Černého doslov (chybí závěr).

Má finalizace rukopisu se dotkla původního souboru v několika rovinách:

- 1) Soubor byl do jisté míry restrukturalizován a v rámci těchto úprav byly doplněny celé tematické bloky (Komicko-realistická poezie, Humanistická filologie, Humanistický list, Filozofická próza, Pietro Bembo a nástup klasicismu, Aristotelismus a kodifikace tvorby, Platonizující teorie lásky), popřípadě byly stávající oddíly podstatně rozšířeny (Quattrocento: Historická próza, autobiografie a biografie, Výpravná próza; Cinquecento: Biografie a autobiografie aj.).
- 2) Výběr textů provedený Václavem Černým byl téměř zcela respektován, ale i zde docházelo k jejich rozšiřování a doplňování.
- 3) Byly přeloženy jednak chybějící texty dle původního návrhu, jednak texty nově zařazené. Částečně přitom byly využity překlady již publikované (viz soupis českých překladů na s. 772–781).
- 4) Překlady Vladislavovy a Bablerovy byly nahrazeny novými překlady, popřípadě překlady již publikovanými.
- 5) V intencích Černého konceptu byly dopsány medailonky a doplněny poznámky.
- 6) V zájmu plynulosti a jednoty byly ojedinele Černého medailony upraveny či doplněny.
- 7) V záhlaví vybraných textů byly doplněny originální názvy a incipity.
- 8) Černého trojí způsob zvýrazňování (prostrkané písmo, podtržení, kurzíva) byl sjednocen na kurzívu.
- 9) Pravopis byl přizpůsoben stávající pravopisné normě.
- 10) U frekventovanějších řeckých vlastních jmen (Aristoteles, Platon aj.) nevyznačujeme délky.

Vzhledem k tomu, že mé zásahy byly značně rozsáhlé a bylo třeba za ně převzít odpovědnost, souhlasil jsem s návrhem redakce nakladatelství a připojil jsem své jméno ke jménu původního editora.

Detailní přehled úprav zaznamenávám v následujícím soupise. S = strojopis, V. Č. = Václav Černý, J. P. = Jiří Pelán.

I. Čtrnácté století (trecento). Úvod k renesanci

I, s. 13–22. Slovo úvodem, V. Č. (S).

I, s. 25–54. Sladký nový styl a Dante. Medailon V. Č. (S). – Guido Guinizzelli. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (canzona „Con gran disio pensando lungamente“ v S chybí, překlad canzony „Nel cor gentil rempaira sempre Amore“ nahrazuje překlad Jana Vladislava), poznámky 1 a 5 V. Č. (S), ostatní J. P. – Guido Cavalcanti. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (canzona „Donna mi prega“ v S chybí, dvě básně figurují v S v překladu Jana Vladislava), poznámky 22 a 24 V. Č. (S), ostatní J. P. – Cino da Pistoia. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (náhradou za překlady Jana Vladislava), poznámka 1 V. Č. (S), poznámka 2 J. P. – Dante Alighieri. Medailon V. Č. (S), upravil J. P. – *Z Nového života*, úvod V. Č. (S), překlad J. P. (náhradou za překlad O. F. Bablera), překlad básní Emanuel Frynta (S) a J. P. (náhradou za překlad Jana Vladislava), poznámky V. Č. (S), poznámka 2 a 3 J. P. – *Z Hostiny*, medailon V. Č. (S), překlad V. Č. (S), překlad canzony Emanuel Frynta (S), poznámky V. Č. (S). – *Z Božské komedie*, medailon V. Č. (S), překlad J. P. (náhradou za překlad O. F. Bablera), poznámky V. Č. (S), pozn. 13, 16, 20, 23 J. P.

I, s. 55–62. Komicko-realistická poezie. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – Rustico da Filippo. Medailon, překlad, poznámky J. P. – Cecco Angiolieri. Medailon a překlad J. P. – Folgore da San Gimignano. Medailon a překlad J. P.

I, s. 63–122. Lyrika, morální meditace, protohumanistický list. – Francesco Petrarca. Medailon V. Č. (S). – *Ze Zpěvníku*. Medailon V. Č. (S), překlad Jaroslav Pokorný a Petr Kopta (S), poznámky V. Č. (S). – *Z Triumfů*. Medailon V. Č. (S), překlad Emanuel Frynta (S), poznámky V. Č. (S). – *Z Mého tajemství*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. (první odstavec) a J. P., překlad Richard Psík, poznámky J. P. – *Z Listů doby starší*. Medailon V. Č. (S), překlad a poznámky Anděla Fialová (S). – *Z Listů přátelům*. Překlad a poznámky Anděla Fialová (S).

I, s. 123–181. Román, pastorála, novela, biografie. – Giovanni Boccaccio. Medailon V. Č. (S), revidoval J. P. – *Z Elegie o paní Fiammetě*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon, překlad a poznámky J. P. – *Z Fiesolských nymf*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P., překlad Josef Hiršal za jazykové spolupráce Olgy Hostovské, poznámky J. P. – *Z Dekameronu*. Medailon V. Č. (S), překlad Václav Čep (S), poznámky V. Č. (S) a J. P. (2, 4, 5, 7, 8, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21). – *Z Krátkého pojednání k chvále Dantově*. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (náhradou za překlad O. F. Bablera), poznámky V. Č. (S) a J. P. (1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 21, 25, 26, 27, 28, 32, 36, 37). – Franco Sacchetti. *Z Tří set novel*. Medailon V. Č. (S), překlad Josef Čermák (S), poznámky J. P.

I, s. 182–198. Historická próza. Medailon V. Č. (S). – Římský anonym, *Kronika*. Překlad a poznámky J. P.

I, s. 199–207. Náboženská próza. Medailon J. P. – Svatá Kateřina Sienská. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (náhradou za překlad O. F. Bablera), poznámky V. Č. (S) a J. P. (5). – *Z Kvítků svatého Františka*. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (náhradou za překlad O. F. Bablera).

II. Patnácté století (quattrocento). První vrchol renesance

I, s. 213–223. Humanistická filologie. – Úvod V. Č. (S) a J. P. – Lorenzo Valla. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon a úvody k vybraným textům J. P., překlad Lubor Kysučan, pozn. Jan Herůfek a J. P. (3).

I, s. 224–237. Humanistický list. – Poggio Bracciolini. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon, překlad a pozn. J. P.

I, s. 238–287. Filosofická próza. – Giannozzo Manetti. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – *Z O důstojnosti a znamenitosti člověka*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Marsilio Ficino. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – *Z O lásce aneb Platonova hostina*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Platonská teologie o nesmrtelnosti duší*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Pico della Mirandola. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – *Z O důstojnosti člověka*. Medailon J. P., překlad David Sanetrník, revize překladu Jan Herůfek, pozn. David Sanetrník a J. P. (13, 14, 15, 16, 20). – *Z Apologie*. Medailon a překlad Jan Herůfek, pozn. Jan Herůfek a J. P. (8) – *Z Heptaplu*. Medailon, překlad a pozn. Jan Herůfek.

I, s. 288–301. Latinská poezie. – Giovanni Pontano. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – *Z Manželské lásky*. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. a Emanuel Frynta (S), pozn. J. P. – *Z Náhrobků*. Překlad a pozn. J. P. – Michele Marullo. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – *Z Epigramů*. Překlad a pozn. J. P. – *Z Přírodních hymnů*. Překlad a pozn. J. P.

I, s. 302–335. Lyrická poezie, dramatická ekloga v lidovém jazyce. – Lorenzo Medicejský. Medailon V. Č. (S) – *Z Komentáře*. Doplněno proti původnímu návrhu, medailon, překlad a pozn. J. P. – *Nencia z Barberina*. Medailon a pozn. V. Č. (S), překlad Jaroslav Pokorný (S). – *Z Tanečních písní*. Medailon a překlad J. P. – *Z Karnevalových písní*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Angelo Poliziano. Medailon V. Č. (S), upravil a doplnil J. P. – *Z Ód*. Překlad Emanuel Frynta (S), pozn. V. Č. (S) – *Ze Stancí o turnaji*. Doplněno proti původnímu návrhu, medailon, překlad a pozn. J. P. – *Z Orfea*. Medailon a pozn. V. Č. (S), překlad Emanuel Frynta (S). – *Z drobné lyriky*. Překlad J. P. (náhradou za překlady Jana Vladislava), pozn. V. Č. (S).

I, s. 336–339. Komická poezie. – Burchiello. Medailon a pozn. V. Č. (S), překlad Jaroslav Pokorný.

I, s. 340–361. Epická poezie. – Luigi Pulci. Medailon V. Č. (S) – *Z Morganta*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Matteo Maria Boiardo. Rozšířeno oproti původnímu návrhu. Medailon V. Č. (S) – *Ze Zamilovaného Rolanda*. Medailon V. Č. (S), překlad a pozn. J. P.

I, s. 362–387. Morální traktát. – Leon Battista Alberti. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. – *Vlastní životopis*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Teogenio*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *O rodině*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

I, s. 388–390. Estetická reflexe. – Leonardo da Vinci. *Z Myslenek*. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (S). – *Z Pojednání o malířství*. Překlad a pozn. V. Č. (S).

I, s. 391–419. Historická próza, autobiografie a biografie. – Enea Silvio Piccolomini. Medailon J. P. (výměnou za medailon V. Č.). – *Z Kroniky české*. Medailon V. Č. (S), upraveno, překlad Anďela Fialová (S), pozn. V. Č. (S) – *Z Komentářů*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Vespasiano da Bisticci. Medailon V. Č. (S) a J. P. – *Z životů znamenitých mužů 15. věku*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Z Komentáře k životu Giannozza Manettiho*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

I, s. 420–449. Výpravná próza. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – Masuccio Salernitano. Medailon J. P. *Ze Sbírký novel*. Překlad Adolf Felix. – Jacopo Sannazaro. Medailon V. Č. (S). *Z Arkádie*. Medailon V. Č. (S), překlad a pozn. J. P. – Z latinských epigramů. Překlad Emanuel Frynta (S), pozn. V. Č. (S). – Francesco Colonna. Medailon J. P. *Z Hypnerotomachie Poliphili*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

I, s. 450–456. Nábožensky mravokárná próza. – Girolamo Savonarola. Medailon V. Č. (S). Proroctví pohrom Itálie. Překlad J. P., pozn. V. Č. a J. P. (1, 3, 11). – *Duše zaslepená*. Medailon V. Č. (S), překlad Jaroslav Pokorný (S).

III. Šestnácté století (Cinquecento). Obecné vítězství renesance

II, s. 17–48. Pietro Bembo a nástup klasicismu. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – *Z hovorů asolských*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Z Pojednání o lidovém jazyce*. Medailon J. P. a V. Č. (S), překlad a komentáře J. P. – *Z Básní*. Medailon J. P., překlad Emanuel Frynta (S).

II, s. 39–51. Aristotelismus a kodifikace tvorby. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – Giulio Cesare Scaligero. *Ze Sedmi knih o umění básnickém*. Medailon J. P., překlad Martin Svatoš, pozn. J. P. – Antonio Minturno. Medailon J. P. *Z Umění básnického*. Překlad a pozn. J. P. – Lodovico Castelvetro. Medailon J. P. *Z Překlada a výkladu Aristotelovy poetiky*. Překlad a pozn. J. P.

II, s. 52–78. Platonizující teorie lásky. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – Leone Ebreo. *Z Dialogů o lásce*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Sperone Speroni. *Z Rozpravy o lásce*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Tullia d'Aragona. *Z O nekonečnosti lásky*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

II, s. 79–88. Filosofický traktát. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – Pietro Pomponazzi. *Z Pojednání o nesmrtelnosti duše*. Medailon J. P., překlad Miroslav Petříček, pozn. J. P.

II, s. 89–117. Petrarkistická lyrika. Medailon V. Č. (S). – Giovanni della Casa. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon a překlad J. P. – Giovanni Guidiccioni. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon a překlad J. P. – Galeazzo di Tarsia. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon a překlad J. P. – Luigi Tansillo. Medailon V. Č. (S), překlad Emanuel Frynta (S) a Jaroslav Pokorný. – Veronica Gambara. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (částečně náhradou za překlad Jana Vladislava), pozn. J. P. – Vittoria Colonna, rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. (S), překlad a pozn. J. P. – Gaspara Stampa. Medailon V. Č. (S), překlad (částečně náhradou za překlady J. Vladislava) a pozn. J. P. – Michelangelo Buonarroti, rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. (S), překlad J. P. (částečně náhradou za překlady J. Vladislava), Jiří Pechar a František Halas, pozn. J. P.

II, s. 118–135. Klasicistický program v poezii. Óda, nauková báseň, mytologická poema, heroický epos. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. (S). – Annibale Caro. Medailon V. Č. (S, dochován neúplný text) a J. P., překlad Jan Zábřana (samostatný opis dochovaný v pozůstalosti V. Č., nezařazeno do S, drobně upraveno), pozn. J. P. – Giovanni Rucellai. Medailon V. Č. (S), překlad Petr Kopta (S), pozn. V. Č. (S). – Luigi Alamanni. Medailon V. Č. (S), překlad Jan Zábřana (samostatný opis dochovaný v pozůstalosti V. Č., nezařazeno do S) a J. P., pozn. J. P. – Francesco Maria Molza. Medailon V. Č. (S), překlad Jan Zábřana (stace 1, 2 a 4) a J. P. (stace 3, 5–11), pozn. J. P. – Giangiorgio Trissino. Medailon V. Č. (S), překlad Petr Kopta (S) a J. P., pozn. J. P.

II, s. 136–169. Komicko-realistická poezie a poezie makaronská. Rozšířeno proti původnímu návrhu. – Francesco Berni. Medailon V. Č. (S), překlad Jaroslav Pokorný (S a *Navštívení krásy*) a J. P., pozn. J. P. – Teofilo Folengo. Medailon V. Č. (S), upraveno. – *Z Mladého Rolanda*. Překlad a pozn. J. P. – *Z Balda*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

II, s. 170–199. Rytířský epos. – Lodovico Ariosto. Medailon V. Č. (S). – *Z latinských básní*. Medailon V. Č. (S, upraveno), překlad Emanuel Frynta (S), pozn. V. Č. (S). – *Ze Zpěvníku*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P., překlad Jaroslav Pokorný. – *Ze Satir*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Ze Zuřivého Rolanda*. Medailon J. P., překlad Josef Hiršal za jazykové spolupráce Jaroslava Pokorného, pozn. J. P.

II, s. 200–286. Politická věda a historická próza. – Niccolò Machiavelli. Medailon V. Č. (S). – *Z Vladaře*. Medailon V. Č. (S), překlad Josef Čermák (S), pozn. V. Č. (S, pozn. 1, 9, 16 upravil a 15 napsal J. P.). – *Z Florentských letopisů*. Medailon J. P., překlad Josef Čermák (S), pozn. J. P. – *Man-dragora*. Medailon V. Č. (S) a J. P. (doplněno a upraveno), překlad Jaroslav Pokorný, pozn. J. P. – Francesco Guicciardini. Medailon V. Č. (S) a J. P. (doplněno a upraveno). – *Ze Zprávy ze Španělska, sepsané Franceskem Guicciardinim, vyslancem u Ferdinanda Katolického*. Medailon J. P., překlad Václav Čep, a pozn. V. Č. (S). – *Z Florentských dějin*. Medailon J. P., překlad Václav Čep (S), pozn. V. Č. (S) a J. P. (pozn. 4, 7) – *Z Rozpravy o vládě ve Florencii*. Medailon J. P., překlad Václav Čep (S), pozn. V. Č. (S) a J. P. (pozn. 4). – *Z Dějin Itálie*. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon J. P., překlad Václav Čep (S) a J. P., pozn. V. Č. (S, 1–5) a J. P. (6–22) – *Z Politických a občanských připomínek*. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (samostatný opis dochovaný v pozůstalosti V. Č., nezařazeno do S). – Bernardo Segni. Medailon V. Č. (S). *Z Příběhů florentských*. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (S). – Benedetto Varchi. Medailon J. P. *Z Florentských dějin*. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (samostatný opis dochovaný v pozůstalosti V. Č., nezařazený do S). – Pier Francesco Giambullari. Medailon V. Č. (S). *Z Evropských dějin*. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (S).

II, s. 287–368. Biografie a autobiografie. Medailon J. P. – Giorgio Vasari. Medailon V. Č. (S). *Ze Životopisů nejznamenitějších malířů, sochařů a stavitelů*. Medailon J. P., překlad Václav Čep (S), pozn. V. Č. (S) doplnil a upravil J. P. – Paolo Giovio. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. *Z Chvalořeči na proslulé válečníky*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Lorenzino de' Medici. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. a V. Č. (S, použito Černého poznámky k Bernardu Segnimu). *Z Obrany*. Překlad V. Č. (první odstavec, citováno v poznámce k Bernardu Segnimu) a J. P., pozn. J. P. – Benvenuto Cellini. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon V. Č. a J. P. *Z Vlastního životopisu*. Medailon J. P., překlad Václav Čep, Josef Mach a Adolf Felix, pozn. V. Č. a J. P. (7, 8, 31–33). – Alvise Cornaro, Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. *Z Rozpravy o střídání životě*. Překlad a pozn. J. P. – Gerolamo Cardano. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. *Z Vlastního života*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

II, s. 369–436. Morální spisy, ideální projekty a utopie. Medailon V. Č. (S). – Baldassare Castiglione. *Z Dvořana*. Medailon J. P., překlad Adolf Felix (náhradou za překlad O. F. Bablera), poznámky V. Č. a J. P. (1–6, 8–15, 18–19). – Giovanni Battista Gelli. *Z Rozprav bednáře Giusta*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Anton Francesco Doni. Původní návrh lehce modifikován. Medailon J. P. – *Z Mramorů*. Překlad a poznámky J. P. – *Ze Světů*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Život hanebníka Aretina*. Medailon a překlad V. Č. (S), pozn. V. Č. (S) a J. P. (15, 16, 18).

II, s. 437–481. Antiakademismus a naturalismus. – Pietro Aretino. Medailon V. Č. (S). – *Z Listů*. Rozšířeno proti původnímu návrhu. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (S) a J. P. (dopisy 5–6, pozn. 15, 16, 18–25). – *Z Erotických sonetů*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon a překlad J. P. – *Z Rozpravy Nanny a Antonie*. Medailon J. P., překlad Zdeněk Frýbort, pozn. J. P. – *Z Filosofa*. Medailon, překlad a pozn. J. P.

II, s. 482–555. Novelistika. Medailon V. Č. (S, upraveno). – Luigi da Porto, *Příběh o dvou vznesených milencích*. Medailon J. P. a V. Č. (S, upraveno), překlad Adolf Felix (náhradou za překlad O. F. Bablera, drobně upraveno), pozn. J. P. (1) a V. Č. (S, 2–4). – Agnolo Firenzuola (návrh modifikován, vypuštěna další krátká povídka a úryvek z dialogu *Celso*, texty přeložené O. F. Bablerem). Medailon J. P. Napálení lišáci. Překlad Adolf Felix (náhradou za překlad O. F. Bablera), pozn. V. Č. (S). – Giovanfrancesco Straparola. Medailon J. P. *Z Líbezných nocí*. Překlad Alena Hartmanová, pozn. J. P. – Matteo Bandello. Medailon J. P. *Z Novel*. Překlad Adolf Felix, pozn. J. P. – Giovanni Battista Giraldi Cinzio. Medailon J. P. *Ze Sta příběhů*. Překlad Adolf Felix (náhradou za překlad O. F. Bablera), pozn. V. Č. (S). – Anton Francesco Grazzini (Lasca). Medailon J. P. *Z Večeří*. Překlad Adolf Felix, pozn. J. P.

II, s. 556–624. Tragédie, komedie, commedia dell'arte. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon J. P. – Luigi Groto. Medailon J. P. *Z Adriany*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Giambattista Della Porta. Medailon J. P. *Ze Služky*. Medailon, překlad a pozn. J. P. – Ruzante. Medailon J. P. *Bilora*. Překlad a pozn. J. P. – Flaminio Scala. *Z Divadla jevištních příběhů*. Medailon V. Č. (S) a J. P. (poslední odstavec), překlad a pozn. J. P.

IV. Vyznívání renesance a její proměna

II, s. 627–656. Torquato Tasso a nástup baroka. – Torquato Tasso. Medailon V. Č. (S). – *Z Veršů*. Doplněno proti původnímu návrhu. Medailon, překlad a pozn. J. P. – *Z Aminty*. Medailon V. Č. (S), překlad J. Pokorný (samostatný opis dochovaný v pozůstalosti V. Č., nezařazeno do S), pozn. J. P. – *Z Osvobozeného Jeruzalému*. Medailon J. P., překlad Jiří Konůpek, pozn. J. P.

II, s. 657–686. Filosofie a přírodní věda. – Giordano Bruno. Medailon V. Č. (S). – *Z Hrdinských šílení*. Medailon V. Č. (S), překlad V. Č. (S) a J. P., pozn. V. Č. (S). – Tommaso Campanella. Medailon V. Č. (S). *Ze Slunečního města*. Medailon, překlad a pozn. V. Č. (S). – Galileo Galilei. Medailon V. Č. (S). *Z rozmluvy o obou největších soustavách světa*. Překlad a pozn. J. P. – Galileo Galilei Francesku Barberinimu v Římě. Překlad a pozn. J. P.

IV Prameny

Václav Černý při výběru textů patrně konzultoval i některé standardní antologie, jak lze vyrozumět v jeho edičním návrhu z poznámky „Palmieri“ u Sacchettiho, Římského anonyma či *Fioretti* (zde viz s. 699) či „D’Ancona“ u Campanelly a Galileiho (s. 705). Jde o odkaz na dva velmi kvalitní výběry z italské literatury: Enzo Palmieri, *Crestomazia della letteratura italiana* I-III, Palermo, G. B. Palumbo 1948-1951 (v roce 1954 vyšlo páté vydání) a Alessandro D’Ancona – Orazio Bacci, *Manuale della letteratura italiana* I-VI, Firenze, G. Barbera 1906-1910 (i v tomto případě následovaly četné aktualizované reedice). Z návrhu nicméně vyplývá dostatečně jasně, že Černý vybíral v zásadě samostatně, s důvěrnou znalostí konkrétních děl. V některých případech se při výběru zřejmě řídil také monografickými pracemi o autorech. U Guicciardiniho například připisuje: „Ve svém výběru

řídili jsme se stanovisky a uspořádáním jednoho z nejlepších dnešních odborníků v Guicciardinim, Andrého Otetea (*François Guichardin, sa vie publique e sa pensée politique*, Paris 1926).“ Jaká vydání přitom používal a jaká vydání byla podkladem pro překladatele, lze vyčíst z dokumentů jen výjimečně (v případě Římského anonyma Černý uvádí edici Bertonihho, u Fioretti di San Francesco edici Sodinihho, u Guicciardinihho edici Palmarocchihho atd. – viz návrh, s. 699, 703). Vydání, z nichž bylo překládáno, uvádíme tudíž většinou pouze u textů, jež byly přeloženy nově nebo o něž byla naše edice rozšířena.

ALAMANNI Luigi

In: *La coltivazione di Luigi Alemanni e Le Api di Giovanni Rucellai*, ed. Giuseppe Bianchini da Prato a Roberto Titi, Milano, Società tipografica de' classici italiani 1804.

ALBERTI Leon Battista

Autobiografia e altre opere latine, ed. Loredana Chines – Andrea Severi, Milano, Rizzoli 2012. *Teogenius*, in: *Opere volgari II*, ed. Cecil Grayson, Bari, Laterza 1966.

I libri della famiglia, ed. Ruggiero Romano – Alberto Tenenti, Torino, Einaudi 1969.

ALIGHIERI Dante

Tutte le opere, ed. Luigi Blasucci, Milano, Sonzogno 1993.

Convivio, in: *Opere minori 2*, eds. Cesare Vasoli, Domenico De Robertis, Milano – Napoli, Ricciardi 1988.

La Divina Commedia. Inferno, ed. Natalino Sapegno, Firenze, La Nuova Italia 1985.

ANONIMO ROMANO

(Římský anonym)

Cronica. Vita di Cola di Rienzo, ed. Ettore Mazzali (text: Giuseppe Porta, Milano, Adelphi 1979), Milano, Rizzoli 1991.

ARETINO Pietro

Tutte le opere I. Lettere, ed. Francesco Flora, Milano, Mondadori 1960.

Tutte le opere II. Teatro, ed. Giorgio Petrocchi, Milano, Mondadori 1971.

Ragionamento. Dialogo, ed. Giovanni Aquilecchia, Milano, Garzanti 1984.

Sonetti sopra i XVI modi, ed. Giovanni Aquilecchia, Roma, Salerno 1992.

ARIOSTO Lodovico

Opere minori, ed. Cesare Segre, Milano – Napoli, Ricciardi 1954.

BANDELLO Matteo

Novelle I–IX, Milano, Giovanni Silvestri 1813–1814.

BEMBO Pietro

Prose e rime, ed. Carlo Dionisotti, Torino, Utet 1989.

BERNI Francesco

Rime, ed. Danilo Romei, Milano, Mursia 1985.

BOCCACCIO Giovanni

Elegia di Madonna Fiammetta, ed. Vincenzo Pernicone, Bari, Laterza 1939.

Ninfale fiesolano, ed. Armando Balduino, Milano, Mondadori 1974.

BOIARDO Matteo Maria

Orlando innamorato, ed. Aldo Scaglione, Torino, Utet 1969².

BRACCIOLINI Poggio

In: *Prosatori latini del Quattrocento*, ed. Eugenio Garin, Milano – Napoli, Ricciardi 1976.

BUONARROTI Michelangelo

Rime e lettere, ed. Paola Mastrocola, Torino, Utet 2015.

CAMPANELLA Tommaso

Città del Sole, ed. Giuseppe Paladino, Napoli, Giannini 1920.

CARDANO Gerolamo

De propria vita, Amsterdam, Joannes Ravesteinius 1654.

CASTELVETRO Lodovico
Poetica d'Aristotele vulgarizzata e sposta I–II, ed. Werther Romani, Roma – Bari, Laterza 1978–1979.

CASTIGLIONE Baldassare
Il Cortegiano, ed. Mario Luzi, Milano, Garzanti 1941.

CATARINA DA SIENA
Le lettere, ed. P. Misciatelli, Firenze, Marzocco 1939.

CAVALCANTI Guido
Poeti del Duecento II, ed. Gianfranco Contini, Milano – Napoli, Ricciardi 1960.
Rime, ed. Giulio Cattaneo, Torino, Einaudi 1967.

CECCO ANGIOLIERI
Poeti del Duecento II, ed. Gianfranco Contini, Milano – Napoli, Ricciardi 1960.
Rime, ed. Gigi Cavalli, Milano, Rizzoli 1959.

CINO DA PISTOIA
Poeti del Duecento II, ed. Gianfranco Contini, Milano – Napoli, Ricciardi 1960.
I rimatori del Dolce stil novo, ed. Gustavo Rodolfo Ceriello, Milano, Rizzoli 1950.

COLONNA Francesco
Hypnerotomachia Poliphili I–II, ed. Marco Ariani – Mimo Gabriele, Milano, Adelphi 1998.

COLONNA Vittoria
In: *Rime di tre gentildonne del secolo 16. Vittoria Colonna. Gaspara Stampa. Veronica Gamba*, Milano, Edoardo Sonzogno 1882.

CORNARO Alvise
Trattato della vita sobria, ed. Pietro Pancrazi, Firenze, Felice Le Monnier 1946.

DA PORTO Luigi
In: *Novelle del '500*, ed. G. Fatini, Torino, Unione tipografica 1930.

DELLA CASA Giovanni
Le rime, ed. Roberto Fedi, Roma, Salerno editrice 1971.

DELLA PORTA Giambattista
In: *Commedie del Cinquecento*, ed. Nino Borsellino, Roma, Feltrinelli 1962–1967.

DONI Anton Francesco
In: Pietro Aretino e Anton Francesco Doni, *Opere*, ed. Carlo Cordié, Roma – Milano, Ricciardi 1976.

FICINO Marsilio
Sopra lo amore ovvero Convito di Platone, ed. Giuseppe Renzi, Milano, Es 1992.
Théologie platonicienne de l'immortalité des âmes II, ed. Raymond Marcel, Paris, Les Belles lettres 2007.

FIRENZUOLA Agnolo
Opere I–II, ed. B. Bianchi, Firenze, Felice Le Monnier 1848.

FOLINGO Teofilo
Opere, ed. Carlo Cordié, Milano – Napoli, Ricciardi 1977.
Baldus I–II, ed. Mario Chiesa, Torino, Utet 2006.

FOLGORE DA SAN GIMIGNANO
Poeti del Duecento II, ed. Gianfranco Contini, Milano – Napoli, Ricciardi 1960.
Sonetti, ed. Giovanni Caravaggi, Torino, Einaudi 1963.

GALILEI Galileo
Opere, ed. Ferdinando Flora, Milano – Napoli, Ricciardi 1953.

GAMBARA Veronica
In: *Rime di tre gentildonne del secolo 16. Vittoria Colonna. Gaspara Stampa. Veronica Gamba*, Milano, Edoardo Sonzogno 1882.

GELLI Giovan Battista
Opere, ed. Amelia Corona Alesina, Napoli, Fulvio Rossi 1969.

GIOVIO Paolo
Elogia virorum bellica virtute illustrium, Basileae, Petri Pernaë Typhographi opera 1575.

GIRALDI CINZIO Giambattista
Gli ecatommiti, Venezia, Domenico Imberti
1593.

GRAZZINI Anton Francesco
Le cene, ed. Enrico Emmanuelli, Milano, Bompiani 1944.

GROTO Luigi
In: *Il teatro italiano II. La tragedia del Cinquecento I*, ed. Marco Ariani, Torino, Einaudi 1977.

GUICCIARDINI Francesco
Opere inedite di Francesco Guicciardini, ed. Giuseppe Canestrini, sv. 6: *La legazione di Spagna ossia carteggio tenuto dal Guicciardini ambasciatore della Repubblica Fiorentina a Ferdinando il Cattolico 1512–1513*, Firenze, M. Cellini 1864.
Storia d'Italia, in: *Opere I–IX*, ed. Constatino Pinagada – Roberto Palmarocchi, Bari, Laterza 1928–1936.
Storia d'Italia I–III, ed. Silvana Seidel Menchi, Torino, Einaudi 1971.

GUIDICIONI Giovanni
Rime, ed. Emilio Torchio, Bologna, Commissione Testi di Lingua 2006.

GUINIZZELLI Guido
Poeti del Duecento II, ed. Gianfranco Contini, Milano – Napoli, Ricciardi 1960.
Poesie, ed. Edoardo Sanguineti, Milano, Mondadori 1986.

KVÍTKY SVĚTĚHO FRANTIŠKA
I fioretti di San Francesco. La vita del beato Egidio, I detti del beato Egidio, La vita di frate Ginepro, ed. Guido Davico Bonino, Torino, Einaudi 1974.

LEONE EBREO
Dialoghi d'amore, Roma, Antonio Blado d'Asola 1535. [Fototypický reprint v edici Carla Gebhardta Leone Ebreo, *Dialoghi d'amore. Hebraeische Gedichte*, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung 1929.]

LORENZINO DE' MEDICI
Apologia e Lettere, ed. Francesco Erspamer, Roma, Salerno 1991.

LORENZO DE' MEDICI
Opere I–II, ed. Attilio Simioni, Bari, Laterza 1939².

MANETTI Giannozzo
Prosatori latini del Quattrocento, ed. Eugenio Garin, Milano – Napoli, Ricciardi 1976.

MARULLO Michele
Poeti latini del Quattrocento, ed. Francesco Arnaldi, Lucia Gualdo Rosa, Liliana Monti Sabia, Milano – Bari, Ricciardi 1964.

MINTURNO Antonio
L'arte poetica del signor Antonio Minturno, nella quale si contengono i precetti eroici, tragici, comici, satirici, e d'ogni altra poesia: con la dottrina de' sonetti, canzoni, ed ogni sorte di rime toscane, Napoli, Gennaro Muzio erede di Michele Luigi 1725.

MOLZA Francesco Maria
In: *Poeti del Cinquecento. I. Poeti lirici, burleschi, satirici e didascalici*, ed. Guglielmo Gorni, Massimo Danzi e Silvia Longhi, Milano – Napoli, Ricciardi 2001.

PETRARCA Francesco
Secretum, in: *Opere latine I*, ed. Antonella Bufano, Torino, Utet 1975.

PICCOLOMINI Enea Silvio
I commentarii, ed. Luigi Totaro, Milano, Adelphi 1984.

PICO DELLA MIRANDOLA Giovanni
Discorso sulla dignità dell'uomo, ed. Giuseppe Tognon, Brescia, La Scuola 1987.
Apologia, in: *Opera omnia: (1557–1573)*, Hildesheim, Olms 1969.
Heptaplus, in: *De hominis dignitate. Heptaplus. De ente et uno e scritti vari*, ed. Eugenio Garin, Firenze, Valecchi 1942.

- POLIZIANO** Angelo
Rime, ed. Natalino Sapegno, Roma, Edizioni dell'Ateneo 1967.
- POMPONAZZI** Pietro
Tractatus de immortalitate animae, ed. Gianfranco Morra, Bologna, Nanni & Fiammenghi 1954.
- PONTANO** Giovanni
Poeti latini del Quattrocento, ed. Francesco Arnaldi, Lucia Gualdo Rosa, Liliana Monti Sabia, Milano – Bari, Ricciardi 1964.
- PULCI** Luigi
Morgante e opere minori I–II, ed. A. Greco, Torino, Utet 2006.
- RUSTICO DI FILIPPO**
Poeti del Duecento II, ed. Gianfranco Contini. Milano – Napoli, Ricciardi 1960.
- RUZANTE**
Teatro, ed. Ludovico Zorzi, Torino, Einaudi 1969.
- VALLA** Lorenzo
Elegantiae linguae Latinae, ed. S. López Moreda, Cáceres, Universidad de Extremadura 1999.
Collatio Novi Testamenti, ed. Alessandro Perosa, Firenze, Sansoni 1970.
- VESPASIANO DA BISTICCI**
Vite di uomini illustri, ed. Ludovico Frati, Bologna, Romagnoli – Dall'Acqua 1892.
Commentario della vita di Messer Giannozzo Manetti, scritto da Vespasiano Bisticci, ed. Pietro Fanfani, Torino, Unione tipografico-editrice 1862.
- SALERNITANO** Masuccio
Il novellino, ed. Alfredo Mauro, Bari, Laterza 1940.
- SANNAZARO** Jacopo
Arcadia, ed. Carlo Vecce, Roma, Carocci 2013.
- SAVONAROLA** Girolamo
Prediche sopra Ruth e Michea I–II, ed. Vincenzo Romano, Roma, Angelo Belardetti 1962.
- SCALA** Flaminio
In: *I canovacci della Commedia dell'arte*, ed. Annamaria Testaverde, Torino, Einaudi 2007.
- SCALIGERO** Giulio Cesare
Poetices libri septem, Lyon, Crespin apud Guillaume Rouillé 1566.
- SPERONI** Sperone
In: *Trattatisti del Cinquecento* I, ed. Mario Pozzi, Napoli, Ricciardi 1996.
- STAMPA** Gaspara
Rime, ed. C. R. Ceriello, Milano, Rizzoli 1976.
- STRAPAROLA** Gian Francesco
Le piacevoli notti, ed. Giovanni Rua, Bologna, Romagnoli – Dell'Acqua 1898.
- TASSO** Torquato
Le rime I–II, ed. Bruno Basile, Roma, Salerno 1994.
- TRISSINO** Gian Giorgio
L'Italia liberata dai Goti I–III, Roma, Valerio e Luigi Dorici – Tolomeo Gianicolo, Venezia 1547.
- TULLIA D'ARAGONA**
In: *Trattati d'amore del Cinquecento*, ed. Giuseppe Zonta, Bari, Laterza 1912.
- VASARI** Giorgio
Vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architettori I–IX, ed. Gaetano Milanesi, Firenze, Sansoni 1878–1885.

Závěrem nezbyvá než poděkovat. Předně dceři prof. Václava Černého MUDr. Miloslavě Pavlíkové za souhlas s vydáním a pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví za laskavou ochotu, s jakou mi zpřístupnili potřebné materiály. Dále Martinu Bažilovi za přehlédnutí překladu Folengovy makarónské básně a v neposlední řadě děkuji své ženě Anitě, která mi vydatně pomohla s přepisem textů a přípravou celé knihy.

Jiří Pelán

Koncept renesance a Václav Černý

K tématu renesance je k dispozici bezbřehá literatura,¹ ale definice renesance nadále zůstává otevřeným problémem. Delio Cantimori soudil, že „periodizace předpokládá interpretaci“.² Zní to jako truismus: teprve když jsme schopni definovat to, co za renesanci pokládáme, můžeme se ptát, v jakém časovém rozmezí tento fenomén nacházíme. Ale stejně důvodně lze tvrdit i opak: podle toho, jak si vymezíme časový rámec, získáme materiál, jež lze podrobit interpretaci. Ve skutečnosti se pohybujeme v hermeneutickém kruhu: v praxi se většina historiků pokouší o obojí zároveň, a teprve touto cestou se snaží vyjasnit si pojem a stanovit jeho časové meze.

I. První syntézy

Termín (v podobě *rinascita*), jak známo, zazněl u Vasariho³ a značně suverénně s ním zacházel už francouzský romantický historik Jules Michelet (1798–1874), který takto pojmenoval první polovinu francouzského 16. století.⁴ Lipský profesor Georg Voigt (1827–1891), jež publikoval první verzi své výtečné práce *Obroda klasického starověku aneb první století humanismu* v roce 1859, používal dosud termínu „risorgimento“ (překládal jej termínem *Wiederbelebung*). Obecně úspěšný konstrukt renesance je pak především dílem švýcarského historika Jakoba Burckhardta (1818–1897). Burckhardt skutečně prošel naznačený hermeneutický kruh opakovaně a sumu svého poznání vydal v roce 1860, rok po Voightovi, pod názvem *Kultura renesance v Itálii*.⁶

Za nejnápadnější rys italské renesance stanovil Burckhardt individualismus. Tento individualismus se podle něho projevuje jak v ekonomické a politické, tak umělecké sféře.

- ¹ Orientační bibliografii viz na s. 765–771. Výběr jmen, jež budou následovat v této stati, sleduje jistou snahu o reprezentativnost, avšak vzhledem k šíři diskuse o pojmu „renesance“ jde jen o jeden z možných pohledů. Zabýváme se především koncepcemi, jež byly zformulovány do konce šedesátých let, tedy do chvíle, kdy Černý podroboval své pojetí renesance poslední revizi.
- ² Delio Cantimori, „La periodizzazione dell'età del Rinascimento“, in: *Interpretazioni del Rinascimento*, a cura di Alfonso Prandi, Bologna, il Mulino 1971, s. 171.
- ³ V úvodu k *Le vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architettori I* (1550), ed. Gaetano Milanesi, Firenze, Sansoni 1878, s. 233, kde Vasari slibuje pohovořit o vývoji uměleckých druhů, „della loro perfezione e rovina e restaurazione e per dir meglio rinascita“. Za iniciátory tohoto obratu pokládá Cimabua a Giotto: u obou používá sloveso „resuscitare“, oživit, probudit z mdloby („Vita di Cimabue“, tamtéž, I, s. 256; „Vita di Giotto“, tamtéž, I, s. 369 a 372). Sama figura „obrození“, „znovuzrození“ je však staršího data: lze ji nalézt u Boccaccia, Filippa Villaniho či Poliziana a užívali ji i středověcí autoři. Srov. Gerhard Burian Ladner, „Vegetation symbolism and Renaissance“, in: *Images and Ideas in the Middle Ages. Selected Studies in history*, sv. 2, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1983, zejména s. 734–735.
- ⁴ Viz svazek *Renaissance*, který vyšel v roce 1855 jako součást Micheletovy *Histoire de France*. Renesanci Michelet chápe jednak jako „la renovation des études de l'antiquité“, jednak jako „la découverte du monde“ a „la découverte de l'homme“. Ve významu kulturní epochy však slovo užil například již Balzac v povídce „Le Bal de Sceaux“ z roku 1829: „Elle raisonnait facilement sur la peinture italienne ou flamande, sur le moyen âge ou la Renaissance.“ Srov. heslo „Renaissance“, in: Arlette Jouanna, Philippe Hamon, Dominique Biloghi, Guy Le Thiec, *La France de la Renaissance*, Paris, Laffont 2001, s. 1040. Ve svých italských evokacích užívá slovo *renaissance* i Stendhal, velký obdivovatel tohoto období.
- ⁵ *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus*, Berlin, Georg Reimer 1859; rozšířené 2. vyd. ve 2 svazcích Berlin, Georg Reimer 1880–81. To, co po středověku otevřelo novou epochu (především s Petrarkou), je podle Voigta právě humanismus.
- ⁶ Jacob Burckhardt, *Die Cultur der Renaissance in Italien*, Basel, Schweig'hauserschen Verlagsbuchhandlung 1860. České překlady: *Kultura renesanční doby v Itálii I–II*, přel. Karel Kovář a Adolf Gottwald, Praha, Karel Stanislav Sokol 1912; *Kultura renesance v Itálii*, přel. Vladimír Čadský, Praha, Rybka Publishers 2013.

První oddíl své práce nadepsal „Stát jako umělecké dílo“. Sledoval zde, jak se silní jedinci prosazují v pestré mozaice italských komun a signorií. Burckhardt si zvláště všímá *condottieri*, vojenských velitelů, kteří se pouhým talentem a racionálním kalkulem – bez „kapitálu úcty“, jaký poskytuje dynastická tradice – zmocňují už od 13. století rozsáhlých území a sankcionují tak politickou nelegitimitnost. Právě ta vede k rozvinutí nového typu osobnosti, spoléhající se jen na sebe a pevně sledující egoistický cíl, bez ohledu na citové či tradiční standardy. Noví vládcí se často domáhají obrovské moci (jako milánští Viscontiové a po nich Sforzové), ale jejich bezpečnost je vratká: nelegitimitnost jejich pozice dává popud k použití stejně nelegitimních prostředků proti nim. Ilustrují to četné vraždy, jejichž strůjci – znovu: ctižádostiví jedinci – se pro veřejnost převlékají do rouch Catonů a Brutů.

Také papežství přejímá ducha italské politiky. Válčí s odbojnými římskými rody a za francouzsko-italských válek patří k předním politickým hráčům. Alexandr VI. (Rodrigo Borgia), mimořádně schopný a naprosto amorální, si Církevní stát zcela podrobuje a dovoluje svému synu Cesarovi (jednomu z předobrazů Machiavelliho „vladaře“), aby si na jeho severním okraji začal budovat rodovou državu. Julius II. (Giuliano della Rovere) sice Církevní stát znovu stabilizuje, ale jako jeden z protagonistů francouzsko-italských válek („il papa Guerriero“) nese značnou vinu na tom, že se velká část Itálie stává kořistí velmocenského Španělska. Zásahy do světové politiky se nakonec papežství nevyplácejí: Kliment VII. (Giulio de' Medici) je v roce 1527 pokořen hrozným vyplněním Věčného města, jež provedou němečtí lancknechti Karla V.

Jedinečným útvarem je Florencie, komuna, jíž se zvolna zmocnil – tentokrát nikoli vojenskou, ale ekonomickou silou – rod Medici a jež se v rukou silných individualit – Cosima, Lorenza Magnifika – stala „prvním moderním státem světa“. Právě ona předala potomkům ve spisech Machiavelliho, Guicciardiniho, Segniho, Varchiho popis mnohotvárnosti společenského bytí.

V návaznosti na tento oddíl se Burckhardt věnuje „rozvoji individua“. Je to pro něho klíčové téma. Jako znak myšlení středověkého člověka vytyká vědomí začlenění do obecných formálních struktur (do korporace, národa, kmene). Teprve od konce 13. století se člověk začíná poznávat subjektivně. Už Dantova *Božská komedie* se výraznými jedinci jen hemží. Program soukromé existence načrtává například Leon Battista Alberti, jeden z prvních humanistů, jenž překračuje filologický rámec a usiluje o úplné vědění (vědění „uomo universale“). Osobní ctižádost přestává být hříchem pýchy: nové pokolení už nemá za to, že slávou je třeba pohrdat (jak to ve svých morálních spisech ostentativně manifestuje ještě Petrarca), naopak slávu hledá, a také ji udílí. Píší se životopisy slavných mužů a žen, význačným jedincům je věnován kult. Jako pandán k těmto chvalořečím se rozvíjí drsný posměch a vtip, parodie a vůbec karikaturní deformace faktů (Lorenzo Pulci, Folengo, Aretino): jak říká Burckhardt, „samostatným prvkem života se vtip mohl přece jen stát teprve tehdy, když se objevila jeho řádná oběť, rozvinutý jedinec s osobními nároky“.⁷

Poté co se zastavil u znovuoživení starověku – jež pokládá za významný, ale nikoli nutný moment renesanční kultury –, Burckhardt se k této problematice vrací. Čtvrtou část věnuje objevování světa a člověka, jemuž byla nápomocna relativní svoboda zkoumání, pátou společenskému životu. O zájmu o lidskou subjektivitu svědčí nejen biografie a autobiografie, ale i poezie a drama. Zajímavá je však nyní i vnější stránka člověka (frekventovaným tématem je zejména krása žen, portrétní

7 Jacob Burckhardt, *Kultura renesance v Itálii*, přel. Vladimír Čadský, cit. vyd., s. 117.

charakteristiky se pravidelně zajímají i o fyzickou podobu portrétovaného). Vznikají také texty, jež se snaží postihnout jedinečnost národů či měst. Individuum má nyní podstatně širší pracovní pole: šlechtictví přestává být jediným způsobem, jak vyniknout, měřítky společenské hodnoty se stává i bohatství a vzdělanost.

V závěru vkládá Burckhardt renesanční individualismus do sociálních souvislostí. Vlastní společenský život je plný paradoxů: uvolnění mravů (od počátku 16. století bohatě doložené) je vyvažováno platonizujícími spekulacemi o lásce, proti všeobecné zvlí stojí ohlas velkých kazatelů kajícího (Jan Kapistrán, Bernardino da Siena, Girolamo Savonarola), proti nesmírně rozšířené astrologii, víře v demony, nekromancii, alchymii a magii stojí přírodní věda a matematika, proti otrěsené víře stojí Ficinova platonská teologie.

Poslední kapitola je věnována náboženství a morálce. Protestant Burckhardt neidealizuje vášně a egoismus jako Stendhal, konstatuje nicméně, že právě neřest italského charakteru, krajní individualismus, byla zároveň podmínkou italské velikosti.

Burckhardtova kniha – plod opakovaných pobytů v Itálii a deset let trvajících rešerší – zůstala až dodnes základní prací k tématu renesance. Dostalo se jí kritiky, upřesnění, různého přesouvání akcentů, ale její základní teze nebyly nikdy zcela popřeny.

Diskutabilní je například časový rámec, v němž se Burckhardtova interpretace renesance pohybuje. Burckhardt vidí její první projevy už v duecentu a svůj výklad končí první polovinou 16. století (cca 1530). Jedním z korunních svědků nástupu individualismu je pro Burckhardta Dante a jednoznačně zakladatelskými osobnostmi jsou pro něho velké zjevy třecenta, Petrarca a Boccaccio. Ve skutečnosti je však tato anexe 13. a 14. století poněkud odvážná, neboť ještě 14. století je zřetelně obdobím „přechodu“. Petrarca ve svých morálních spisech zůstává plně v pesimistické středověké tradici *contemptu mundi* a také Boccaccio je v řadě látkových a žánrových voleb dosud spjat se středověkými vzory. Dante pak je ve všech ohledech onou „sumou středověku“, již v něm shledala řada medievistů. Jestliže Burckhardt v Dantovi vidí silnou osobnost a v *Božské komedii* shledává význačný smysl pro jedinečné tváře a osudy, nemýlí se, ale otázka zní, zda si Burckhardt problém středověku vůbec položil. Ve vrcholném a pozdním středověku (Huizingově „podzimu středověku“) už bezpočet osobností vystupuje z anonymity, kurtoazie zásadně proměňuje formy společenského života, výtvarné umění jeví smysl pro realistický detail a pro portrét a narativní žánry (dvorský román či pozdní frašky) už jsou schopny jemné psychologické introspekce. Pro změnu myšlenkových schémat je zřejmě zásadnější opouštění středověké scholastiky a nástup nových filosofických proudů, spjatých s radikální orientací na očistěný obraz antiky; filosofii však Burckhardt mnoho pozornosti nevěnuje. A hlavně je třeba vzít v potaz okamžik, kdy sami aktéři této periody začínají vnímat svůj čas jako zlomový a z člověka, jenž byl dosud nepatrným bodem v plánech Prozřetelnosti, se stává *capula mundi*, svorník světa. A to se děje teprve ve quattrocentu.

V zásadě však i tato Burckhardtova velkorysost skrývala pozitivní potenciál: historici renesance si budou po Burckhardtovi trvale vědomi toho, že renesance není ke středověku v takové opozici, jak si sama myslela, ale že nový model myšlení a tvorby se ze starších kulturních fází zvolna vymaňuje a v leccěms dokonce na tento základ navazuje. „Quattrocento je více středověké než cinquecento,“ říká Paul Oskar Kristeller.⁸ Materiálově je Burckhardtova práce mimořádně bohatá,

⁸ Paul O. Kristeller, „Le interpretazioni della civiltà del Rinascimento dopo Burckhardt“, in: *Interpretazioni del Rinascimento*, cit. vyd., s. 181–200.

jakkoli tu můžeme postrádat celé tematické bloky. Jak už bylo řečeno, chybí filosofie; pokud se o ní mluví, tak prostřednictvím jejího odrazu v poezii. Chybí také výtvarné umění; Burckhardt, jak známo, chtěl toto téma zpracovat dodatečně. Nedost pozornosti je věnováno klasicizující estetice, jež po kodifikaci jazyka dospívá k systemizaci hlavně díky nové četbě Aristotelovy poetiky (a není to překvapivé: Burckhardt chtěl zdůraznit tvůrčí originalitu). A zcela tu postrádáme analýzu ekonomických faktorů.

Přesto je Burckhardtova syntéza dostatečně široká. Dotkl se morální proměny v kolektivní mentalitě (pohybu k preferenci aktivního života), historie a politických doktrín (sekularizace dějin), literatury (zmapoval její plnou rozlohu od spekulativních traktátů ke komickým žánrům), upozornil na váhu pověry a magických spekulací ve zdánlivě „racionálním“ světě, popsal vývoj klasické filologie a nové modely výuky. Otevřel takto svou knihou řadu cest a umožnil svým následovníkům, aby se orientovali spíše na dílčí otázky: aby se každý badatel věnoval tomu, co zná nejlépe.

Italská literární historie se samozřejmě obdობím, jež nyní definitivně dostalo své jméno, zabývala rovněž. Několik kapitol mu věnoval Francesco De Sanctis ve svých *Dějínách italské literatury* (Storia della letteratura italiana) z let 1870–71. De Sanctis ovšem hledal v dějínách italské literatury především příklady vysokého morálního angažmá, a humanistické a renesanční období prohlásil – až na výjimečné případy, jako byl Machiavelli nebo Galilei – za převážně amorální a akademické. Hegelovec De Sanctis byl nejen na Burckhardtovi zcela nezávislý, ale představoval principiálně odlišný pohled.⁹ Rozdíl byl zřetelně zakotven v jejich pohledu na vlastní současnost: zatímco De Sanctis hledal v literární minulosti doklad latentního pohybu k národní jednotě a 15. a 16. století se mu v této perspektivě vyjevila jako tragické zastavení na této cestě, Burckhardt ocenil renesanční individualismus v polemice se stádními a mechanickými aspekty moderní doby.

Velký podíl na lepším poznání renesance měl v Itálii pozitivisticky laděný historik Paolo Villari (psal o Savonarolovi a Machiavellim), i on nicméně soudil renesanci jako čas morálního propadu; a také on jej přičítal skutečnosti, že Itálie nedospěla do fáze národní jednoty. Poměrně okrajově se tématem zabývali badatelé „historické školy“, orientovaní více ke středověké problematice: Carducci, Alessandro d'Ancona, Pio Rajna. Někteří z nich však věnovali tomuto období soustředěnější pozornost: Francesco Fiorentino, Gaetano Milanese a další.

S oporou v těchto italských pramenech a v pracích Burckhardtových se italské renesanci systematicky věnoval – po několika esejích W. H. Patery¹⁰ – anglický básník a literární kritik John Addington Symonds (1840–1893). V letech 1875–1886 vydal sedm svazků monumentální *Renaissance in Italy*. První svazek, nazvaný *Věk despotů* (The Age of the Despots) pojednával – podobně jako první oddíl Burckhardtův – o „tyranech“, vládnoucích v osobních državách či ve svobodných

⁹ Šaldova koncepce renesance je De Sanctisem ovlivněna. Viz např. studii „L. Ariosto, *Zuřivý Roland*“ (1894), dnes in *Kritické projevy* 2, ed. Felix Vodička, Praha, Melantrich 1950, s. 124; „Byla to doba individualismu povytce, doba renesance. Scházely popudy, orgány i funkce, sklony i ideály bromadné. ‚Přechod‘ v rozvoji organickém, pauzu v jeho koncertě vyplňuje individuum – hned titánsky (z počátku) a brzy potom (jako vždy ve vystřízlivění) ironicky a kriticky naladěné.“ Srov. Jirí Pelán, „De Sanctis e František Xaver Šalda“, in: *Francesco De Sanctis un secolo dopo*, ed. Attilio Marinari, Roma – Bari, Laterza 1985, s. 665–671.

¹⁰ Pater otiskl ve Fortnightly Review eseje o Leonardovi da Vinci (1869), Sandrovi Botticellim (1870) a Michelangelovi básníku (1871). Spolu s dalšími esejí, věnovanými především výtvarným umělcům, je v roce 1873 přetiskl ve svazku *Studies in the History of the Renaissance* (1873, v reediciích přejmenováno na *The Renaissance: Studies in Art and Poetry*).

městech, druhý svazek *Obnova vzdělání* (The Revival of Learning) pojednával o návratu ke klasické minulosti. Třetí svazek byl věnován stavitelství, sochařství a malířství a čtvrtý a pátý literatuře. Svazky VI-VII analyzovaly katolickou reakci na renesanční dobrodružství.

Také Symonds chápal renesanci velice široce: výklad o sochařství začíná gotickým Nicolou Pisanem, výklad o malířství Cimabuem a Giottem, a končí manýristy Parmigianinem a Bronzinem. Rovněž o italské literatuře pojednal v úplnosti, od samých počátků, tj. od prvních desetiletí 13. století. Vlastní nástup renesance kladl k roku 1300, její jádro pak spatřoval v období od Lorenza de' Medici k Ariostovi (1470–1530). První část literárního kompendia končí právě Ariostem, druhá zpracovává cinquecenteskou novelistiku, drama a burleskní poezii a končí Aretinem. Předposlední kapitola podává – a je to proti Burckhardtovi podstatná inovace – přehled italské filosofie.

Renesance je pro Symondse přechodné období mezi středověkem a moderní dobou. Obraz, jež podává, je sice velice detailní a faktograficky solidní, zcela mu však chybí Burckhardtova syntetická síla, je převážně popisný a na rozdíl od Burckhardta nedospívá k zásadnějším interpretačním tezím. Na závěr přehledu italské literatury však přece jen jednu nabízí: vlastní přínos renesance vidí Symonds ve vytvoření předpokladů evropské jednoty. „Byť byli lidé na jedné straně rozlučováni národnostním principem, jenž vytvářel samostatný organismus, řídicí se podle zvláštností klimatu, krve a sociálních institucí vlastními zákony růstu, byli na straně druhé zároveň vlečeni a provazováni společným poutem intelektuálních aktivit a zájmů. Právě vytvoření tohoto internacionálního povědomí či ducha, jež nás po čtyřech stoletích opravňuje k tomu, abychom hleděli na evropskou minulost jako na historii jedné rodiny, a povzbuzuje nás, abychom v budoucnu očekávali ještě užší spolupráci národů Západu, lze velkou měrou připsat renesanci.“¹¹

Odvaha k syntéze naopak nikterak nechybí pozoruhodným příspěvkům Wilhelma Diltheye a Konrada Burdacha.¹²

Wilhelm Dilthey (1833–1911), zakladatel duchovědného přístupu k historii (*Geistesgeschichte*), vstoupil do zásadní polemiky s Hegelem a odmítl vykládat kulturní a myšlenkový pohyb interakcí abstraktních principů. Chtěl jej naopak vyčistit z konkrétních projevů celého člověka, z proměn jeho vědomí ve vztahu k dynamické skutečnosti, z historicky datovaných kulturních komplexů a „světónázorů“, z intelektuální struktury daného společenství. Z těchto premis nahlédl i problematiku renesančního člověka ve stati „Pojetí a analýza člověka v 15. a 16. století“ (*Auffassung und Analyse des Menschen im 15. und 16. Jahrhundert*).¹³ Nečinil tak v explicitní polemice s Burckhardtem, jeho přístup však byl jiný a umožnil odkrýt nové perspektivy.

11 John Addington Symonds, *Renaissance in Italy. Italian Literature II*, New York, Henry Holt 1888, s. 490: „Mutually repelled by the principle of nationality, which made of each a separate organism, obeying its own laws of growth according to peculiarities of climate, blood and social institutions, they were at the same time drawn and knit together by a common bond of intellectual activities and interests. The creation of this international consciousness or spirit, which, after the lapse of four centuries, justifies us in regarding the past history of Europe as the history of a single family, and encourages us to expect from the future a still closer interaction of the Western nations, can be ascribed in a great measure to the Renaissance.“

12 Ponecháváme stranou dva autory, kteří se rovněž dotkli tématu renesance, použili ji však pro své vlastní ideologické cíle, Arthura de Gobineau (*Renaissance*, 1877) a Friedricha Nietzscheho (zj. *Unzeitige Betrachtungen*, 1873 a 1876). Gobineau, povýšený aristokrat a nepřítel rovnostářství a demokracie, oslavil v renesanci kulturu elit; Nietzsche, v mládí Burckhardtův přítel a basilejský kolega, shledal v renesančním individualismu předhodnocení křesťanských hodnot a v renesančním silném jedinci předobraz nadčlověka.

13 Publikováno v časopise *Archiv für Geschichte der Philosophie* v ročníku 1890–91, přetištěno in: *Wilhelm Dilthey's Gesammelte Schriften II*, Leipzig – Berlin, G. B. Teubner 1914, s. 1–89.

Dilthey svou úvahu zahájil konstatací, že do 14. století platí úzké spojení filosofie s teologií, umožněné živým vztahem k Bohu. Kněžská vrstva v této fázi poskytuje právní, mravní a rituální normu životu. Náboženství se stává teologií a produkuje dogmata o vzniku světa a jeho udržování. V opozici proti náboženskému postoji ke světu nicméně stojí od časů starých Řeků (Sokrata, Platona, Aristotela a stoiků) esteticko-vědecký postoj. Pojmy, jimiž tento postoj operuje, jsou kosmos, matematicky harmonický řád bytí, světový rozum, který propojuje jsoucno s lidským poznáním. Bůh je chápán jako architekt, vedle přírodních forem se hovoří o světové duši. Proti naivnímu vitalismu první koncepce tu nastupuje logická kauzalita. Třetí motiv – jenž podobně jako religiózní motiv nepřerostl do filosofie, ale rozhodně představuje nový postoj člověka ke světu – je římského původu. Východiskem tohoto postoje je postavení individuální vůle ve vztahu k vládě, svobodě, zákonu, právu a povinnosti. Jeho ústředními tématy jsou: vláda jedné suverénní vůle nad světem, vymezení zodpovědné osobní svobody vůči této vládě, stanovení zón individuální vůle v rámci společenského právního řádu apod., vše v zájmu užitečnosti a účelnosti. Svět je v tomto pojetí obec bohů a lidí a všem vládne jediný zákon: zákon přírody.

Tyto tři složky jsou podle Diltheye v 15. a 16. století zřetelnými referenčními body, k nimž se lidé vztahují. V zápasech renesance a reformace se nicméně jednotlivé motivy rozcházejí: reformace se vrací k náboženskému postoji svobodně živoucího svědomí, Machiavelli obnovuje římskou imperiální myšlenku, Descartes a Grotius se odvolávají na autonomii mravního a vědeckého rozumu. Dilthey popisuje barvitě tuto hluboce proměněnou a vnitřně mnohotvárnou situaci, a také on prohlašuje za hlavní motor ideové a tvůrčí dynamiky „individuální sílu“: „Nespoutaná individuální síla promlouvá dnes a denně z objevitelů a vynálezců. Odkrývá se v nové politice vladařů a v sebevědomí městských občanů, ve vzdorování jakémukoli tlaku, v heroických bronzových postavách Donatella, Verrocchia, Michelangela, v horečném pulsu dramatických výjevů a v hrdinech Kydových, Marlowových, Shakespearových, Massingerových [...] S renesancí znovu nastupuje epikurejec, stoik, přírodou opojený panteista, skeptik i ateista. A poprvé se v mladých germánsko-románských národech objevují všechny tyto odstíny životních naladění a víry v jasném denním světle a s odkrytým hledím. Lorenzo Valla, Erasmus, Machiavelli, Montaigne, Justus Lipsius, Giordano Bruno tu zastupují životní postoje člověka.“¹⁴ Mimořádná bohatost životních postojů pak přináší rozsáhlou literaturu, v níž je zpodobena a podrobena reflexi lidská psychika, lidské charaktery, vášně a temperamenty, svébytnost individuality.

Tato literatura podle Diltheye obsahuje velké téma vlády vůle nad vášněmi, téma, jež bude plně rozpracováno až v 17. století. Je to téma, jež má sice svou dávnou tradici (nacházíme je už u Marka Aurelia, Epiktéta či sv. Augustina), nyní však dochází k jeho nové reflexi, a to v důsledně laickém kontextu. Rezonuje už u Petrarky: Dilthey připomíná jeho příkaz „návratu k sobě“, jak je zformulován v proslulém dopise o výstupu na Mont Ventoux. Pokládá za fascinující Petrarkovu

14 Tamtéž, s. 17: „Unbändige individuelle Kraft spricht daher aus den Entdeckern und Erfindern jener Tagc. Sie offenbart sich in der neuen Politik der Landesherrn und dem Selbstgefühl des städtischen Bürgers, in jedem Anstreben gegen Druck, in den heroischen erzgegossenen Gestalten des Donatello, Verrocchio, Michel Angelo, in dem fiebernden Puls der dramatischen Handlung und der Helden von Kyd, Marlowe, Shakespeare, Massinger. [...] Mit der Renaissance treten der Epikureer, der Stoiker, der naturtrunkene Pantheist, der Skeptiker und der Atheist wieder auf. Und zum ersten Male unter den jungen germanisch romanischen Völkern erscheinen alle diese Färbungen der Lebensstimmung und des Glaubens im offenen Tageslichte und mit offenem Visiere. Lorenzo Valla, Erasmus, Machiavelli, Montaigne, Justus Lipsius, Giordano Bruno vertreten Lebensstellungen des Menschen.“

ochotu dát druhým nahlédnout do záhybů svého srdce, vyznat se z mladistvých milostných tužeb, slávychtivosti mužného věku, omrzelosti stáří, sytosti životem.

Petrarkovy morálně filosofické traktáty, inspirované Ciceronem, Senekou a sv. Augustinem, posléze nacházejí pokračovatele v Colucciovi Salutatim, Leonardu Brunim a dalších, a jejich tenorem je vesměs vědomí mravní autonomie. U Poggia a Vally se k Senekovi přidává Epikuros. Jinou pozici zaujímá Machiavelli. I on má sice pochopení pro smyslový prožitek života, k tomu však u něho přistupuje zájem o politiku. Člověka vnímá jako přírodní sílu: živoucí energii. Na korupci doby hledí z odstupu a v náboženských věcech, jež pokládá za lidský vynález, je naprostý pohan. Na rozdíl od Petrarky žádnou morální autonomii neuznává, morálka je pro něho věcí dohody. Třetí osobností, na níž Dilthey demonstruje hlubokou originalitu renesančního člověka, je Montaigne, v jeho očích skutečný „filosof života“ (*Lebensphilosoph*), který nemíní vykládat život rastrem žádné metafyziky, ale chce jej vyložit z něho samého.

Celkově svědčí Diltheyova práce o detailní znalosti italského materiálu. Časové rozpětí, v němž se pohybuje, je i v jeho případě značné: určité názvuky renesančního „návratu k sobě“ nachází už ve františkánské mystice, horní hranicí je přelom 16. a 17. století (viz zmínku o alžbětinském divadle). Pozoruhodná je například jeho interpretace Petrarkova sklonu k introspekci: na rozdíl od Danta, jehož čas je integrován do věčnosti, žije již Petrarca zřetelně v čase historickém a čase soukromém. Stejně jako Burckhardt vidí Dilthey renesanci jako okamžik zlomu a nástup nové kultury, jakkoli je vázána na prastaré filosofické motivy. A také on shledává určující moment v nástupu subjektivity, jež se reflektuje a vytváří zcela svobodně individuální „světonázory“.

Závěrečná kapitola Diltheyovy studie je věnována reformačnímu myšlení, proměně náboženských paradigmat. Dilthey tak otevřel téma, jež rozpracoval Burdach. Konrad Burdach (1859–1936), v českém prostředí známý jako autor dlouhé série studií o lucemburské době, zdůraznil na rozdíl od Diltheye právě religiózní východiska renesančního myšlení. Renaissance je podle něho především duchovní revolucí. Nachází sice „svůj nejranější, nejdokonalejší, nejtrvalejší a nejobsažnější výraz v umělecky zformovaném slově, v rétoricko-literární umělecké řeči, v symbolice duchovního a smyslového názoru, jíž se přetváří středověká tradice, vlastní zdroj své síly však shledává v náboženské víře v božskou krásu světa a života, v osobnostním puzení, jež pocituje jako nejvyšší cíl vytvoření nového národního, etického, sociálního řádu“.¹⁵

Burdach zdůrazňuje myticko-náboženský obsah ideje omlazení či znovuzrození. Je přítomná už v římanství Coly di Rienzo, jež není jen pokusem o restauraci někdejší imperiální slávy. Má rovněž dimenzi mystické víry, neboť Cola je přesvědčen, že jedná z příkazu Ducha Svatého. Renaissance je tak už v jeho případě synonymní s reformací. V křesťanském kontextu je idea znovuzrození markantně provázána s motivem lásky, pokání a milosti: tak je tomu už u Bernarda z Clairvaux, Jáchyma z Fiore či sv. Františka. Také Petrarca se vrací k sv. Augustinovi a jeho mystické doktríně Boží milosti, a ve svých kajících meditacích vytváří na této bázi sám základ moderního subjek-

15 Konrad Burdach, *Reformation. Renaissance. Humanismus*, Berlin, Georg Paetel 1918, s. 10: „Vielmehr ist die Renaissance eine geistige Revolution aus allgemeinen seelischen Motiven. Sie hat demgemäß ihren frühesten, vollkommensten, bleibendsten und umfassendsten Ausdruck im kunstvoll geformten Wort, in der rednerisch-literarischen Kunstsprache, in einer die mittelalterliche Tradition umwandelnden Symbolik geistiger und sinnlicher Anschauung, die eigentliche Quelle aber ihrer Kraft in einem religiösen Glauben an die göttliche Schönheit der Welt und des Lebens, in einem Persönlichkeitsdrang, der eine nationale, ethische, soziale Neuordnung als das höchste Ziel empfindet.“

tivismu. Už u prvních „reformátorů“ šlo takto vždy o obrodu vnitřního člověka. Tato proměna je u Jacopona da Todi plodem mystické zkušenosti splnutí s Bohem, o analogické cestě však hovoří – „mohutněji, lidštěji, pozemštěji, zdravěji“¹⁶ – i Dantova *Vita nuova*. V *Božské komedii* pak Dante, pro Burdacha skutečný stvořitel renesance, ukazuje cestu k vnitřnímu přerodu celému lidstvu. K čemuž Burdach dodává: „Takto také zasévá semena pro ony národně-církevní reformní snahy, jež se nejmohutněji uskutečnily ve Wyclifovi, Husovi, Lutherovi a Zwinglim. Zde rovněž leží bod, kde se pojmy znovuzrození a reformace rozlučují a začínají se rozcházet, kde jednak přestupují do světské sféry státu, vědy, umění, a jednak se specifickým způsobem zmocňují náboženského puzení.“¹⁷

Burdachův výklad je konzistentní a má svou sugestivnost. Jeho hlavní teze je však nanejvýš sporná. Pro Burdacha je primárním východiskem renesance a humanistických snah náboženské probuzení, obrat k vnitřnímu životu, a počátky tohoto *renovatio* zahlédá ještě ve středověku: u Jáchyma da Fiore, sv. Františka, Jacopona da Todi či Danta. Byl v tomto ohledu silně polemický vůči Burckhardtovi, který naopak zdůrazňoval – pravda, poněkud přemrštěně – renesanční „pohanství“. Renesance však není v úhrnu ani pohanská, ani ateistická, ale ani vyznavačská; u přesvědčených křesťanů – a těch bylo mnoho – ve 14. stol. lze konstatovat nanejvýš odvrát od scholastiky a hledání osobnější zbožnosti (tak právě u Petrarkey), Ficino ve své platonické teologii nachází pro moderní vztah k víře „racionální“ filosofickou základnu, v 16. století, kdy se na severu institucionalizuje reformace, pak v Itálii stojí teologie prostě stranou zájmu (je víceméně soukromou záležitostí a je nahlížena s tolerantní skepsí). Kritikové Burdachovy koncepce zdůrazňovali především – plným právem –, že obnova vědění, k níž za renesance došlo, byla na všech úrovních – filologické, literární, filosofické a vědecké – vyhraněně laická.

Třebaže se Burdachova koncepce neprosadila, její ozvuky lze nalézt poměrně často. Například v ještě překvapivější koncepci Toffaninově: ten vyložil humanismus jako křesťanskou a katolickou reakci na heretické tendence padovského aristotelismu a v představitelích tohoto latinského humanismu identifikoval klasicistickou oporu ortodoxní víry a morálky.¹⁸ Do jisté míry byly Burdachovi blízké pozdější katolické interpretace (Johan Nordström,¹⁹ Etienne Gilson²⁰), ale také ona „vzpouora medievistů“,²¹ jež upozorňovala na roli antických autorit ve středověkém kontextu a na „renesance“, jež se odehrály v 9. či 12. století.

Poněkud jinou variantu „vzpouory medievistů“ představoval Johan Huizinga, anektující ke středověku značnou část francouzské a nizozemské kultury 14. a 15. století.²² Ten ovšem neposouval

16 Tamtéž, s. 59.

17 Tamtéž, s. 64: „Hierdurch legt er auch die Saat für jene nationalen kirchlichen Reformbestrebungen, die in Wiclif, Huß, Luther und Zwingli am mächtigsten verwirklicht wurden. Hier liegt aber auch der Punkt, wo sich die Begriffe der Wiedergeburt und der Reformation zu differenzieren und zu scheiden anfangen, wo sie einerseits übergreifen auf das weltliche Gebiet des Staates, der Wissenschaft, der Kunst, andererseits sich davon gesondert in eigentümlicher Art der religiösen Triebe bemächtigen.“

18 Giuseppe Toffanin, *Che cosa fu l'umanesimo. Il risorgimento dell'antichità classica nella coscienza degli italiani fra i tempi di Dante e la riforma*, Firenze, Sansoni 1919; *La fine dell'umanesimo*, Torino, Fratelli Bocca 1920; *Il Cinquecento*, Milano, Vallardi 1928 (1978); *Storia dell'Umanesimo*, 3 sv., Napoli, F. Perrella 1933.

19 Johann Nordström, *Moyen Age et Renaissance* (1929), přel. (ze švédštiny) T. Hammar, Paris, Stock 1933.

20 Etienne Gilson, *Les Idées et les Lettres. Essais d'Art et de Philosophie*, Paris, Vrin 1932.

21 Srov. Wallace K. Ferguson, *The Renaissance in Historical Thought. Five Centuries of Interpretation*, Cambridge, The Riverside Press 1941, s. 329–385 (kap. „The Revolt of the Medievalists. The Renaissance Interpreted as Continuation or Decline of the Middle Ages“).

22 Johan Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon 1919, český překlad *Podzim středověku*, z něm. verze přel. Gabriela Veselá, Jinočany, H & H 1993; *Homo ludens*, Haarlem, H. D. Tjeenk

kategorii renesance do ranější doby, ale naopak upozorňoval na dlouhověkost středověkých ideových a formálních schémat, jež jsou velmi živé ještě v tzv. „renesančních“ stoletích. Pro rozumnější periodizaci renesance vykonal více než jiní, když na rozdíl například od Burdacha odmítl přiřazovat k renesanci bratry Eycky a Clause Slutera, varoval před vyhlášováním gotických oblouků za renesanci a upozornil na četné středověké prvky v italském quattrocentu.

II. Renesanční filosofie

Dlouho bylo podceňováno humanistické filosofické hledání, třebaže nový kontakt s antickým filosofem – stoiky, skeptiky, epikurejci, se znovuobjeveným Platonem a nově čteným Aristotelem – je nepřehlédnutelným fenoménem. Dlouho byla pro recepci antiky považována za podstatnější filologická a historická literatura, což u některých literárních historiků vedlo ke kategorickému podhodnocení některých period (např. quattrocenta u Croceho). Dnes už však není pochyb, že právě filosofické myšlení bylo významným motorem renesanční dynamiky.

První, kdo se zabýval renesanční filosofií soustavně, byl neapolský profesor filosofie Francesco Fiorentino (1834–1884). Studoval cinquecenteskí filosofy Pietra Pomponazziho, Bernardina Telesia a Giordana Bruna a posmrtně vyšlo péčí Vittoria Imbrianiho jeho *syntetické Filosofické obrození v 15. století* (Risorgimento filosofico nel Quattrocento, 1885). Fiorentino tu úvodem věnuje pozornost Mikuláši Kusánskému (k němuž se posléze vrací obsáhlou druhou kapitolou), Eneu Silviu Piccolominimu (Piovi II.) a Ambrogiu Traversarimu. Zdůrazňuje roli koncilů, na nichž docházelo k názorovým střetům mezi učenci ze severu a z jihu, a připomíná, že ferrarsko-florentského koncilu, jednajícího o řecko-římské unii v zájmu protiturecké aliance, se zúčastnili význační Řekové značné filosofické kultury: Gemisto Pletone, Georgios Scholarios, kardinál Bessarion a jiní. Další kapitoly jsou věnovány „humanismu ve filosofii“. Klíčovým tématem celého quattrocenta je podle Fiorentina spor o Platona a Aristotela. Vítězí v něm ten z proslulé dvojice, který má blíže ke křesťanství, tedy Platon. Oba filosofy překládal již Leonardo Bruni z Arezza, platonický korpus však dal k dispozici – po příchodu Řeků – teprve Marsilio Ficino. Na toho a ani na Pika della Mirandola však už ve Fiorentinově výkladu nedochází.

Skutečně významných příspěvků k problematice renesanční filosofie se nám dostává až o celá desetiletí později. Zásadní jsou studie Ernsta Cassirera (1874–1945).

Také Cassirer má za to, že renesance se často vrací k otázkám, jež zazněly už ve středověku, zdůrazňuje však, že ideje v průběhu věků procházejí „sémantickou změnou“. V pravdy matematiky věřil už Roger Bacon a tezi kauzality hájil William Occam; přesto je metoda Leonardova či Galileiho, pro něž je matematika jediným kritériem, cestou k nové hermeneutice. Také „individuum“ existovalo už ve středověku, u Montaigne se však „jedinečnost“ stává univerzálním rysem. Nikoli „substance“ idejí, ale jejich funkce rozhoduje o charakteru epochy.²³

Z této perspektivy vrhl Cassirer pronikavý pohled také na velké filosofické postavy florentského quattrocenta. Ficino²⁴ je podle Cassirera originální myslitel: nikoli pouze platonik a neoplatonik –

Willink & Zoon 1938, český překlad: *Homo ludens*, přel. Jaroslav Vácha, Praha, Mladá fronta 1971; „Das Problem des Renaissance“, in: *Wege der Kulturgeschichte*, př. Werner Kaegi, München Drei Masken Verlag 1930.

²³ Viz Ernst Cassirer, „Some Remarks on the Question of the Originality of the Renaissance“, in: *Journal of the History of Ideas* IV, 1943, s. 49–56.

²⁴ Ernst Cassirer, „Ficino's Place in Intellectual History“, in: *Journal of the History of Ideas* V, 1945, s. 483–501. Recenze na knihu P. O. Kristellera *The Philosophy of Marsilio Ficino*, New York, Columbia University Press 1943.

byť tato inspirace je pro něho rozhodující –, ale také čtenář Aristotela a sv. Augustina, jenž věří v nutnost Boží milosti. Ideje jsou pro něho „vestigia Dei“, znamení a symboly, svět je teofanie. Jedno žije v Rozumu (navazuje v tom na Cusana, který tvrdil, že člověk má ve svém rozumu semena všech věcí). Smyslová krása pro něho – jako pro Plotina – participuje na kráse duchovní; vezdejší krása je pro něho – jako pro Augustina – odleskem krásy Boží. Na rozdíl od Augustina však nebojuje za univerzální církev, ale za univerzální náboženství, uvnitř něhož nelze být heretikem (což bude velkou inspirací pro Pika della Mirandola). Celé dějiny náboženství jsou pro Ficina – shrnuje Cassirer – „kontinuálním proudem božské inspirace. Šest teologů – Hermes Trismegistos, Orfeus, Agalofemos, Pythagoras, Filolaos a Platon – tvoří v ‚mirabile ordine‘ jediný a souvislý sled staré teologie.“²⁵ Ficino je takto mystik i logik: úkolem rozumu je i pro něho – jako pro Cusana – hledat jednotu v protikladech.

Pico²⁶ je široce otevřený vůči minulosti: ve stopách Ficinových soudí, že filosofická pravda je za všech dob jen jedna a na ní se zakládá to, v čem vidí „philosophia perennis“. Neexistuje pro něho „dvojí pravda, ale jen jedna a jednotná pravda, která nicméně vlivem principu ‚coincidentia oppositorum‘ v sobě zároveň skrývá nekonečnou mnohost.“²⁷ V 900 tezí, jež chtěl diskutovat na neuskutečněném římském sympoziu, se mísí metafyzika, matematika, astrologie, magie a kabala, dějiny filosofie a církve, přírodní věda. Pico nezná ani žádné dogmatické hranice: antika, patristika, středověká teologie, arabská a židovská spekulace musí nutně mluvit o tomtéž. Také Platon a Aristoteles zaujímají v Pikových očích komplementární pozice. Mnohost pohledů je pro Pika jen symbolem „Jednoho“, lidskému poznání se Jedno jinak nedává. Také dogmata jsou symboly. Cassirer podotýká, že z hlediska kulturní historie tu nemáme co do činění s jasně vyznačeným filosofickým systémem, ale spíše s „myšlenkovou alchymií“.²⁸ Vysoká je Pikova koncepce člověka. Pico nevěří v lidský pád a prvotní hřích. Člověk se ostatně po každém pádu může zvednout. Je produktem své svobody, své bytí dluží jen sobě. „Andělům, božským inteligencím byla dána jejich povaha a jejich dokonalost od počátku stvoření, člověk se dobírá této dokonalosti v té míře, jak si ji sám vydobývá na základě svobodného rozhodnutí.“²⁹ Člověk může přijmout jakoukoli formu: tu nejvyšší i tu nejnižší.

Cassirerův portrét Ficina a Pika nasvěcuje quattrocento vskutku novým světlem. S Pikem se očitáme v bodě nejvyšší víry v člověka, a tudíž také největšího optimismu; taková důvěra v lidské možnosti už v následujícím století nezazní. Tento optimismus má nepochybně svůj korelát v ladění řady děl druhé půle quattrocenta: v poezii Lorenza de' Medici, v *Zamilovaném Rolandu* Mattea Marii Boiarda, v Botticelliho obrazech. Nepatří však již například Machiavelliho *Vladaři*, ba ani *Mandrigoře*, nepatří Guicciardinioho *Dějinám Itálie*, Gelliho *Rozpravám bednáře Giusta*, Aretinovu obrazu římského amorálního hedonismu a ani Michelangelovu *Poslednímu soudu*. Tohoto faktu se dotkl – s odvoláním na stejně smýšlející kolegy – Paul Oskar Kristeller ve výtečném souboru *Renesanční pojetí člověka a jiné eseje*³⁰ z roku 1965: „Zatímco starší interpretace měly sklon definovat

25 Citováno podle Ernst Cassirer, *Dall'umanesimo all'Illuminismo*, ed. Paul Oskar Kristeller, př. Federico Federici, Firenze, La Nuova Italia 1967.

26 Ernst Cassirer, „Giovanni Pico della Mirandola“, in: *Journal of the History of Ideas* III, 1942, s. 123–144; 319–346.

27 Citováno podle Ernst Cassirer, *Dall'umanesimo all'Illuminismo*, cit. vyd., s. 103.

28 Tamtéž, s. 50.

29 Tamtéž, s. 80.

30 Paul Oskar Kristeller, *Renaissance Concepts of Man and Others Essays*, New York, Haroer Torchbooks 1965. Italský překlad: *Concetti rinascimentali dell'uomo e altri saggi*, Firenze, La Nuova Italia 1978.

renesanci jako optimistickou dobu, Charles Trinkaus ukázal,³¹ jak hluboce pesimistická byla vize života u hlavních humanistů té doby, a recentější Eugenio Garin kategoricky prohlásil, že renesance byla nádhernou dobou, ale nikoli šťastnou.³²

Paul Oskar Kristeller (1905–1999), žák Heideggerův, přítel Cassirerův, a poté co v roce 1933 kvůli židovskému původu nuceně opustil Německo a přesídlil do Itálie, spolupracovník Giovanniho Gentileho, rovněž výborného znalce renesanční filosofie, patří k nejlivnějším interpretům italského humanismu. I on se intenzivně zabýval Marsiliem Ficinem – napsal o něm už svou disertační práci a vydal řadu jeho textů v tzv. *Supplementa ficiniana* –, a když roku 1939 odešel do USA, zpracoval dva monumentální bibliografické soupisy latinských a renesančních rukopisů.³³ V řadě knih, jež vznikly na bázi přednáškových cyklů, pak podal zásadní příspěvky k dějinám renesanční filosofie.³⁴ V jednom z esejů zmíněné publikace vytkl jako tři základní renesanční témata **důstojnost člověka, nesmrtelnost duše, jednotu pravdy.**

Důstojnost člověka je tematizována v řadě prací, u Manettiho, Ficina, Pika. Směr úvah je vcelku jednotný: Ficino soudí, že díky rozumové duši člověku patří ústřední místo ve vesmíru, a Pico dodává, že když Bůh dokončil stvoření, stvořil ještě člověka, aby tu byla bytost schopná uvažovat o principech světa, milovat jeho krásu a obdivovat jeho velikost. Člověk, stvořený k obrazu božímu, je tak nejvýznamnějším božím dílem: je jediný, kdo je schopen boží záměr přechýlit. Rozdíl mezi oběma filozofy tkví v tom, že podle Ficina je místo člověka dáno, podle Pika je věcí svobodné volby. Pomponazziho názor na duši je naturalistický, i u něho se nicméně duše nachází v prostředkující pozici.

Otázka nesmrtelnosti duše má starou tradici. Pro Homéra, orfiky či pythagorejce duše přežívá smrt těla, Aristoteles se otázce vyhýbá, stoici rovněž, epikurejci tezi nesmrtelnosti individuální duše odmítají. Téma se v renesanci znovu zviditelnilo. Pro Ficina je nesmrtelnost duše podstatným momentem lidské důstojnosti, pro Pomponazziho je však na přírodní bázi nesmrtelnost duše neprokazatelná. Podle Kristellera je zájem o nesmrtelnost duše renesančním „individualismem“ v metafyzické rovině.³⁵

O jedné pravdě hovoří Ficino a Pico, Pomponazzi naopak přichází s konceptem dvojí pravdy – pravdy víry a pravdy rozumu. **Renesance** je ovšem zaplavena i celou řadou laických pravd, jak je představují antické filosofické školy. Vůle převést tyto pohledy na *unum* je v quattrocentu mimořádně silná. Ficinův přístup radikálně překonává dualismus aristoteliků, neboť více anektuje, než odmítá. Jeho platonská teologie provádí syntézu filosofie a teologie na základě přesvědčení, že obé vychází z touhy po Bohu. Stará pohanská moudrost (*prisca philosophia*) – Hermes, tzv. Zoroaster, Orfeus, Trismegistos – vytváří podle něho souvislou linii. Pico podobně převádí na společného jmenovatele antickou filosofii, středověkou scholastiku i židovskou kabalou.

Dlouhou řadou prací přispěl lepšímu poznání renesanční filosofie italský historik filosofie a editor Eugenio Garin (1909–2004).³⁶

31 V knize *Adversity's Noblemen: The Italian Humanists on Happiness*, New York 1940.

32 Paul Oskar Kristeller, *Concetti rinascimentali dell'uomo e altri saggi*, cit. vyd., s. 5.

33 Viz Tomáš Nejeschleba, „Paul Oskar Kristeller jako historik renesanční filosofie a humanismu“, in: Paul Oskar Kristeller, *Osm filozofů italské renesance*, přel. Tomáš Nejeschleba, Praha, Vyšehrad 2007.

34 V knize *Eight Philosophers of the Italian Renaissance* (Stanford, Stanford University Press 1994) zvolil tyto osobnosti: Petrarku, Vallu, Ficina, Pika, Pomponazziho, Telesia, Patriziho, Bruna.

35 Paul Oskar Kristeller, *Concetti rinascimentali dell'uomo e altri saggi*, cit. vyd., s. 32.

36 Eugenio Garin, *Giovanni Pico della Mirandola* (1937); *Il Rinascimento italiano* (1941); *Storia della filosofia italiana I–II*, Milano, Vallardi 1947; *L'umanesimo italiano* (1952); *Medioevo e rinascimento* (1954); *Scienza e vita civile nel*

Garin klade mezi středověk a renesanci jasně dělítko. Renaissance je pro něho zásadním přehodnocením světa a v tomto smyslu protikladem středověku. Toto přehodnocení je novou filosofií – novou vizí života a skutečnosti jako takové –, k níž se dochází přes novou filologii, poezii a vědu.³⁷ A tato filosofie je především protestem proti scholastické logice. Návrat ke klasikům tu není brzdou, jde naopak ruku v ruce se zájmem o nové: tak již Machiavelli v proslulém dopisu Francesku Vettorimu pokládal za komplementární „dlouhou zkušenost s dnešními záležitostmi a soustavnou četbu věcí starých“. Paralelní orientace na literaturu a na přírodu (tj. na vědu a techniku) jsou pro Garina rovněž jen dvojí stranou téže mince.

Garin nicméně – jak už bylo zmíněno – načrtává podstatně dramatictější obraz této epochy, než bývá zvykem. Zdůrazňuje, že apoteózy se jí dostává především od těch, kdo se omezují na sféru umění, písemnictví, filosofie, výchovy. Politický obraz této periody je však jiný: výroba stagnuje, městské autonomie jsou u konce s dechem, městské svobody – jež zdůrazňoval například německo-americký historik Hans Baron – mizí, církve se propadají do stále většího morálního marasmu. Nápor Turků se podobá nové barbarské invazi, ale chybí entuziasmus někdejších křížových výprav, aby jej zadržel. Itálie je zmítána válečnými ději, je jevištěm spiknutí a politických vražd. Pokud tyto skutečnosti nalézají umělecký výraz, vzniká obraz světa spíše tragického než šťastného a harmonického. V kresbách Leonarda da Vinci nacházíme obrazy světa, jenž umírá. Leon Battista Alberti opakovaně líčí slepou štěstěnu, jež vrhá do neštěstí jednotlivce i celé rodiny. Machiavelli vychází ve své teorii z předpokladu hluboce špatné lidské podstaty. Tragická velikost Michelangelova je spíše na míru věcí než lichotný půvab Raffaelův.³⁸

Nová filosofie nicméně jako by tyto skutečnosti nebrala na vědomí. Přináší jednoznačně optimistický tón: hlásá činorodost a je apoteózou člověka a přírody. Návrat Platonův je velkou událostí a Ficino a Pico jsou mimořádně inspirativní osobnosti. Pro Pika je člověk v zápasu *virtù* a *fortuny* (osobní síly a iracionality světa) jasným favoritem jakožto ten, komu je dáno přírodě vládnout (odtud také Pikův zájem o magii). A jeho filosofické snažení je vedeno irenismem, snahou najít lék na bídu světa a docílit *pax filosofica* a *pax fidei*.³⁹ Zásadní obrat pak znamená skutečnost, že s nástupem nové filosofie se hroubí univerzální vědění středověkých encyklopedií a započínají se partikulární výzkumy v konkrétních oborech.

Garin, historik dějin filosofie širokého záběru, míří ve svých pracích k široké burckhardtovské kulturní syntéze.

III. Renaissance podle historiků

Profesor Newyorské univerzity Wallace K. Fergusson, který se ve své znamenité knize *Renaissance v historickém myšlení*⁴⁰ pokusil o zmapování vývoje pojmu renesance, upozornil úvodem, že všechny koncepce renesance jsou nakonec úzce spojeny s pojetím středověku. Je tomu tak i u historiků, kteří

Rinascimento italiano (1965); *Ritratti di umanisti* (Firenze: Sansoni 1967); *Dal Rinascimento all'Illuminismo* (1970); *Lo zodiaco della vita*, (1976); *Ermetismo del Rinascimento* (1988); *Umanisti artisti scienziati. Studi sul Rinascimento italiano* (1989).

³⁷ Eugenio Garin, *Medioevo e rinascimento* (1954), Bari, Laterza 2005, s. 100.

³⁸ Tamtéž, s. 71nn.

³⁹ Tamtéž, 132nn. Porozuhodnou barokní analogii k tomuto úsilí představují irenické snahy Komenského, jimž měla posloužit jeho *Pansofie*.

⁴⁰ Wallace K. Fergusson, cit. vyd.

se primárně nezajímali tolik o kulturní fakta, ale obohatili reflexi renesance zájmem o politické a ekonomické faktory.

Mezi ty, kdo se přidrželi uží periodizace a renesanci od středověku dosti důsledně oddělili, patří jeden z významných německých předválečných emigrantů, již zmíněný Hans Baron (1900–1988), profesor v Princetonu. Učinil tak v knize *Krise rané italské renesance* z roku 1955,⁴¹ v níž se pokusil o alternativní pohled na renesanční humanismus. Za klíčové momenty jeho zrodu prohlásil nový smysl pro politiku, jenž se probudil v raných italských komunách, a nové zhodnocení „vita activa“, jak je lze nejlépe zdokumentovat na příkladu Florencie prvního quattrocenta.

Tento aktivismus se Baronovi jeví jako neméně významný než dosud akcentovaná intelektuální autonomie. Proti Burckhardtovu důrazu na roli osobních tyranid rází tezi, že to byly naopak městské státy, co přivádělo občany k činorodé účasti na politickém životě, a že právě tímto způsobem a z těchto zdrojů docházelo k rozvoji individualismu. „Vita activa“, jež je charakteristickou životní volbou činorodých měšťanů městských komun, je tak cestou ke vzdělanému a sebevědomému občanu, působícímu v obchodní a státní sféře. Ve Florencii už před rokem 1400 dochází k překonání petrarkovského humanismu, který slučoval středověký asketický ideál a stoickou filozofii a odmítal angažování ve veřejných věcech, a rodí se nový, občanský humanismus (*Bürgerhumanismus*). Namísto římského císařství se stává ideálem republikánský model, proti autokratické monarchii je oceňována svoboda městských států. Zvláštní péče se dostává rodině jakožto přípravné půdě skutečně občanského chování. Výrazem této nové politické koncepce je myšlení Machiavelliho, Guicciardinioho či Giannottiho. Posilují ji války s milánským Giangaleazzem Viscontim (1390–1402) a poté s Filippem Mariou Viscontim (1420–1427): spisy florentských historiků Poggia či Brunioho jsou jednoznačnou apoteózou odporu a výrazem vzpoury proti „novému Caesarovi“. Hlásá se, že Florencii nezaložil Caesar, ale římská republika (a je to protidantovský postoj), a v Ciceronovi, milované humanistické autoritě, je objeven nejen zastánce účasti na veřejném životě, ale i přesvědčený republikán. Baron sumarizuje: „Od konce třetcenta byly v humanistické koncepci života zásadními a frekventovanými tématy nadřazenost *vita activa* nad ‚sobeckou‘ izolací v pracovně a v kontemplaci, chvála rodiny jako základu soudržné společnosti a argument, že dokonalý život není život ‚mudrcův‘, ale spíše život občana, který se neomezuje na studium, ale zdokonaluje svou *humanitas* tím, že na sebe bere sociální povinnosti určené mužům a stává se užitečný svým spoluobčanům tím, že vykonává veřejné úřady.“⁴²

Baron velice zřetelně nasvítí komplexní motivace, jež mohly vést ke změně postojů. Přidal důležitý kamínek do mozaiky, ale přesto je jeho kniha snadno kritizovatelná. Povýšil totiž tento kamínek na celý obraz. Nepopřel renesanční individualismus, avšak spojil ho příliš jednostranně s městskými republikami a jeho popis fakticky plně vyhovoval pouze v případě Florencie (a i v jejím případě jen do času: pod vládou Medicejských se republikánská strana dostávala do marginální pozice). Ve skutečnosti se Burckhardt zcela nemýlil: školou renesančního individualismu byl ve značné míře rovněž princip tyranidy, jak jej ve *Vladaři* teoreticky vymodeloval Niccolò Machiavelli. Nikoli náhodou se přitom Burckhardt odvolával na řadu reálných prototypů (jež ostatně ve značném rozsahu zkatalogizoval). Baron podcenil také kulturní motivace společenského pohybu,

41 Hans Baron, *The Crisis of Early Italian Renaissance*, 2 sv., Princeton University Press, 1955; ital. překlad *La crisi del primo Rinascimento italiano*, přel. Renzo Pecchioli, Firenze, Sansoni 1970.

42 Hans Baron, *La crisi del primo Rinascimento italiano*, cit. vyd., s. 7.

ačkoli například subtilnější analýza jím zmíněného Petrarkey mu mohla leccos naznačit. Petrarca jistě nebyl politik, byl ideolog uhranutý myšlenkou římského impéria (jehož restituci žádal jedním dechem na císaři i na papeži, aniž si byl vědom nějakého rozporu⁴³), a v řadě svých spisů byl naopak vyznavačem „vita contemplativa“. Přeformuloval však tento mnišský koncept v „otium“, jež je svobodným časem pro filologické, literární a filosofické zájmy, a legitimoval jej v dobovém vědomí tak přesvědčivě, že to umožnilo vůbec vznik humanismu jako formy existence. Ani Baronovo jednoznačné vytčení „vita activa“ jako základního fermentu změny nelze tedy přijmout bez výhrad.⁴⁴

Historikové, kteří přišli po Burckhartovi, většinou datují nástup „moderního“ ekonomického kapitalismu už na sklonek středověku. To, co v letech 1300–1600 následuje, je perioda přechodu mezi pravým středověkem (feudálním, zemědělským, církevním) a pravou modernitou, již vyznačuje peněžní ekonomie, kapitalismus, centralizované národní státy, konec katolické jednoty. Renesanční proměna paradigmat je pro řadu z nich dokončena teprve průmyslovou revolucí. Britský profesor Denis Hay (1915–1994) sice uznává za jádro renesance léta 1380–1530, proces transformace však protahuje až do roku 1700.⁴⁵ Někteří historikové principiálně odmítají vizi dějin jako příběhu zvratů, revolucí a katastrof, vytvářejících periody a epochy. Například pro Delia Cantimorih (1904–1966), výtečného znalce 16. století,⁴⁶ existuje jen kontinuita dějin a jedinou cézurou, již uznává, je nástup křesťanství. Středověk či renesance jsou z tohoto pohledu jen historiografické konstrukce. Také Federico Chabod (1901–1960) vnímá historii jako kontinuum, ale nesdílí popření specifčnosti renesance a jejích charakteristických rysů: individualismu, realismu, návratu ke klasické kultuře, mýtu znovuzrození.⁴⁷

Podobná je pozice francouzského historika ze školy análů Jeana Delumeau (1923). Úvodem svazku, v němž se pokusil o souhrnný pohled na evropské renesance,⁴⁸ konstatuje, že nástup nové epochy nelze vyznačit jednoznačně jako čistý přerýv. Z pohledu dlouhé historie, jež se obejde bez umělé artikulace, je časem této úžasné evropské dynamiky podstatně rozsáhlejší období, než je běžně bráno v úvahu: období od třináctého století do počátku století sedmnáctého. Individualismus jako výrazný znak této společenské a kulturní transformace však akceptuje i on. Dodává nicméně, že nešlo pouze o objev osobnosti, ale i o objev dítěte, rodiny a ženy.⁴⁹

Jakkoli zpochybňuje vydělení renesance z „dlouhého času“, zároveň nepopírá, že renesanci lze vskutku vnímat jako jedinečnou fázi dějinného vývoje, jako skutečnou „obrodu“, jež zname-

43 Srov. Umberto Bosco, *Francesco Petrarca*, Bari, Laterza 1961, s. 184.

44 Srov. výhrady Kristellerovy ve stati „Le interpretazioni della civiltà del Rinascimento dopo Burckhardt“, in: *Interpretazioni del Rinascimento*, cit. vyd., s. 189: „Mezi italskými humanisty nacházíme zastánce kontemplativního života a monarchistického zřízení, a tito nebyli ve svém školení či ve své kulturní vizi méně humanisty než ti druzí.“ (Tra gli umanisti italiani troviamo sostenitori della vita contemplativa e del regime monarchico e costoro non erano meno umanisti di altri sia nella loro formazione sia nella loro visione culturale.)

45 Denis Hay, *From Roman Empire to Renaissance Europe* (1953, přepracováno pod titulem *The Medieval Centuries*, 1964); *Europe: the Emergence of an Idea* (1957); *The Italian Renaissance in its Historical Background* (1961, 1977); *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (1966, 1989); *Italian Clergy and Italian Culture in the Fifteenth Century* (1973); *Italy in the Age of the Renaissance, 1380–1530* (1989).

46 Delio Cantimori, „Sulla storia del concetto di Rinascimento“, *Annali della R. Scuola superiore di Pisa, serie II, I*, 1932, s. 229–268; *Eretici italiani del Cinquecento. Ricerche storiche*, Firenze, Sansoni 1939, 1967.

47 Federico Chabod, *Del Principe di Niccolò Machiavelli* (1925), in: *Scritti su Machiavelli*, Torino, Einaudi 1993; *Scritti sul Rinascimento*, Torino, Einaudi 1967.

48 Jean Delumeau, *La civilisation de la Renaissance* (1967), Paris, Arthaud 1984.

49 Tamtéž, s. 12, 359–399.

ná rozhodný civilizační nástup Západu. Tato obroda je navíc reflektovaná, neboť ve jménu této nově nastoupené cesty je likvidováno středověké dědictví. Ve skutečnosti nejde jen o znovuzrození antiky, renesanční perioda je zároveň dobou, kdy dochází k objevu tisku, mechanických hodin, zdokonalení dělostřelectva, vynálezu vysoké pece, podvojného účetnictví či směnky, a také dobou, kdy dochází k celkové přestavbě ekonomických struktur v důsledku zámořských objevů a přílivu amerického zlata a evropského stříbra apod.

V souladu s Burckhardtem – a z novějších badatelů zejména s Garinem – se Delumeau pozastavuje nad zvláštním paradoxem: faktem, že neobyčejný rozkvet umění a věd se odehrává na pozadí kontinuální krize. Do konce 13. století lze hovořit o postupném civilizačním vzestupu, poté se známky krize radikálně množí. Opakovaně propuká lidová nespokojenost s vládou oligarchů a výběrčích daní; v Itálii dochází k nepokojům na sklonku vlády Coly di Rienzo (1347) a za povstání sienských a florentských *ciompiù* (1371 a 1380). V první polovině 14. století vyhláší úpadek osm největších, zejména florentských bank. Roky 1348–1350 jsou časem velkého moru, jež zdecimuje evropské obyvatelstvo. Florencie, která čítala v roce 1338 110 000 obyvatel, jich má o třináct let později méně než polovinu. V letech 1374–1375 zažila Itálie skutečný hladomor. „Ale právě tato doba, jež poznala tolik neštěstí, viděla, jak se rodí a rozkvétá humanismus. Černá smrt zrodila *Dekameron*,“ říká Delumeau.⁵⁰ V průběhu 15. století po celé Evropě zuří nepřetržitě války (husité, Stoletá válka, válka dvou Růží, na sklonku století francouzsko-italské války), pustošící úrodné oblasti. Odhaduje se, že například v římské *campagni* klesla koncem tohoto století venkovská populace o čtvrtinu. První desetiletí 16. století nebyla o nic lepší: Itálii křížovaly oddíly kondotierů a skutečně symbolickým okamžikem bylo krvavé vyplenění Věčného města v roce 1527. Delumeau pro tento paradox nenachází jednoduché vysvětlení, pouze konstatuje, že západní lidstvo zkoušku překonalo a umělo ji obrátit ve svůj prospěch.

Dokladem energie, s níž byly zmáhány nepříznivé okolnosti, je i pro Delumeau – podobně jako pro Garina – výbuch umělecké kreativity. Delumeau uznává, že ji podpořil návrat k antickým vzorům, naprosto však nesouhlasí s názorem, podle něhož tato nová reference byla reakcí na vyčerpaný středověk. Nejen dokládá – ve stopách Huizingových –, že závěrečná fáze středověku byla mimořádně invenční, ale připomíná, že klasické dědictví, jakkoli redukované, měli umělci po celý středověk stále před očima a v 11. a 12. století zájem o antiku očividně ještě zesílil. 14. století bylo s tímto zprostředkováním dosud v kontaktu, teprve později se rodí emendovaný a po všech stránkách adekvátnější obraz antiky. Delumeau připomíná jako výmluvný detail skutečnost, že Petrarca při práci na svém *vergiliovském* eposu *Afrika* používal *Liber ymaginum deorum*, mytologický slovník Alberika Londýnského z počátku 13. století.

O neméně silné transformační síle svědčí i „renesance jako reformace Církve“, jak nadepisuje Delumeau jednu ze svých kapitol. Nevstupuje nicméně do stop Burdachových, neboť vidí dvojí reformaci: tu Lutherovu a Kalvínovu na jedné straně a obrodné úsilí katolické církve, jež vede od basilejského koncilu přes koncil ferrarsko-florentský ke koncilu tridentskému. Blíží se tak spíše interpretaci Pierra Chaunua (1923–2009), který o něco později tuto paralelu brilantně rozvedl.⁵¹

Delumeauův komplexní a odstíněný obraz renesance je nesporně příkladným výsledkem diskuse nad pojmem renesance, jež proběhla od Burckhardtových časů.

⁵⁰ Tamtéž, s. 74.

⁵¹ Pierre Chaunu, *Le Temps des Réformes*, Paris, Fayard 1975.

IV. Renesance očima Václava Černého

Václav Černý se renesancí zabýval opakovaně. Předně jsou tu jeho univerzitní přednášky z „obecných dějin literatury naší vzdělanosti“. Přednášky o „podzimu středověku“ 15. a 16. století vznikly v první polovině šedesátých let na bázi starší verze z druhé poloviny čtyřicátých let, přednášky o vlastní „renesanci“ pocházejí z druhé poloviny let čtyřicátých až počátku let padesátých.⁵² V první polovině let padesátých Černý připravoval svou antologii a ke svému pojetí renesance se stručně vyjádřil v úvodní studii. Z roku 1959 jsou pak rozsáhlé komentáře k příslušným kapitolám De Sanctisových *Dějiny italské literatury*.⁵³

V Černého univerzitních přednáškách je perioda, do níž je renesance obvykle zasazována, pojednána nejobširněji a nejsoustavněji. Černý tu nahlédl „italskou“ renesanci v evropských souvislostech a navrhl značně originální – a v mnoha ohledech přesvědčivou – interpretaci literárního dění ve 14. až 16. století. Předně konstatoval, že „renesance“ je primárně italský fenomén, „speciálně národní jev“, který se až po necelých dvou stoletích – tedy s nemalým zpožděním – přelije za hranice Itálie a umožní zrod renesance celoevropské. A teprve tato „obecná“ renesance je pro něho pravou renesancí. Prvotní italský vklad – literaturu druhé poloviny 14. století a století 15. – označuje jako protorenesanci. K čemuž dodává, že v ostatní Evropě v průběhu těchto italských „protorenesančních“ století trvá ještě věk gotický, oslnivý a zároveň vykazující známky stáří a rozkladu – perioda, již dobře pojmenovává huizingovská metafora „podzimu středověku“. Vedle sebe tak stojí po necelá dvě století dvě kulturní oblasti, „podzimně středověká“ a „oblast renesanční inkubace“ a vyvíjejí se za „mnohonásobných vzájemných styků a vlivů“.⁵⁴

Černý, jak zřejmo, zkombinoval Burckhardta s Huizingou, a to, co původně vyznívalo polemicky, převedl v konzistentní, vzájemně se doplňující schéma. Jevišťem gotického podzimu a zimy jsou pro něho vedle Burgundska (jemuž Huizinga věnoval hlavní zájem) Francie, Anglie, Německo a také Čechy. Pozadím tohoto času je chronický válečný stav (francouzsko-anglická stoletá válka, válka dvou Řůží, husitství), přinášející bídu, hlad, chudobu, hysterické nálady a vystupňovanou krutost. Rytíř odchází ze scény, již obsadily zprofesionalizované armády, z církve se stává byrokratický stroj, prosazující své fiskální zájmy, měšťané se rozestupují na patriciát a chudinu. Reakcí na tento rozvrat starých pořádků je snaha o novou mravní přísnost, ale také lidová kacířství a blouznivost. Literatura poskytuje různé odpovědi na tuto situaci: moralismus náboženské obnovy, který nezřídka tihne k demagogickému sektářství, učenou reformní opozici, mystické zvroucnění víry, ale také flamboyantní formalismus či naturalismus.

Italský nástup „renesance“ je podle Černého ke kulturní situaci Severu paralelní. Černý se ovšem jednoznačně staví na pozici „revoltujících“ medievistů a zdůrazňuje, že „ve skutečnosti se renesance jakožto obnovené poznání antiky udála ve vývoji naší vzdělanosti několikrát, a to dokonce na půdě gotiky, jako gotický jev“⁵⁵ (konkrétně za karolínského éry a poté v 13. století, jež obnovuje aristotelismus a s ním důvěru v přirozený rozum, rehabilituje v kurtoazní lyrice pozemské hodnoty

52 Soubor vydal Otakar Mališ jako druhý díl své edice Černého přednášek o světové literatuře: Václav Černý, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti II. Podzim středověku. Renesance*, Jinočany, H&H 1998.

O genezi souboru podává Mališ zprávu v ediční poznámce (s. 398–399).

53 Francesco De Sanctis, *Dějiny italské literatury*, přel. Václav Černý, Praha, SNKLHU 1959.

54 Václav Černý, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti II. Podzim středověku. Renesance*, cit. vyd., s. 15.

55 Tamtéž, s. III.

a čerpá ve své epice z antického látkového okruhu). Také trecento je ještě se středověkem silně spjato: Petrarca roste z Danta a trobadorů, Boccaccio čerpá z fablelů. Černý tu navazuje na řadu interpretů a předjímá například pohled Delumeauův.

Pozdní gotika i renesance mají ostatně podle Černého společný étos: je jím potřeba nápravy života, a to návratem k původním zdrojům. „Podle toho,“ soudí Černý, „jaký druh gotického ‚návratu‘ země původně volila, je buď jednou z rodných vlastí renesance nebo reformace, nebo naopak plodnou půdou obou: tak Itálie a země zapyrenejské jsou zeměmi převážně renesančními, Německo a Čechy jsou klasické země reformační.“⁵⁶ Takto chápanou italskou „protorenesancí“ je Černý ochoten datovat hluboko do středověkých století, k Dantovi a Giottovi. Jeho hledání společných kořenů renesance a reformace připomíná někdejší koncepci Konrada Burdacha, ale je to jen povrchní souvislost: ve skutečnosti jsou tyto „návraty“ pro Černého zásadně rozdílné – na jedné straně jde o návrat ke Kristovu společenství, jak je vykreslila evangelia, na druhé k „pohanské“ moudrosti – a také fenomény, které se takto zrodí, budou záhy stát ve zřetelné opozici. Pro Černého, který nikdy neztrácí z očí český kulturní vývoj, poskytuje tato vize mimo jiné vysvětlení absence literární renesance (jakožto žánrového systému) v Čechách.

V Burckhardtových stopách zdůrazňuje Černý rozklad „osnovných pojmů feudalismu“, pojmu legitimní moci a rytířské cti. Moc je nyní převážně nelegitimní, je získávána uzurpací. Nástroji těchto uzurpací jsou kondotiérství a nepotismus. Vladařské moci konkuruje moc ekonomická, jež je nyní v rukou měšťanstva, průmyslníků, obchodníků a bankéřů. Na troskách středověku se rodí *homo novus*, „typický parvenu úspěchu“, dychtivý prestiže a ochotný k mecenátu.⁵⁷ Právě měšťanská třída určuje pro Černého – jako například pro Barona – sociální povahu renesance.

Hybateli nových časů jsou obnova antických studií a ideálů a rozvoj objektivního vztahu ke skutečnosti. Vzorem se stává antický člověk – zcela pozemský individualista, věřící v rozum a přirozené city a neštítící se pudů ani touhy po moci. Svěbytnou variantou návratu k antice je podle Černého humanismus, „jev rovnoběžný s renesancí“, „a přece ne s ní totožný“.⁵⁸ Černý pojmy renesance a humanismu rozlišuje – což je pro mnohé badatele obtížné a někteří na to dokonce rezignují⁵⁹ – a v humanismu spatřuje systematické a encyklopedické poznávání a napodobení antické kultury, latinské a vzápětí také řecké. Podle Černého je humanismus autonomní jev: mohl by existovat i bez renesance, v klášterní cele, odborníkově kabinetu, za univerzitní katedrou, a jako takový také renesanci přežívá (v baroku, v klasicismu). Čechy jsou ostatně příkladem země, kde si humanismus vystačí bez renesance a „konvoluje s reformací, dědictvím středověkého podzimu“.⁶⁰ Antickou inspiraci v sobě tají i „druhá genetická linka“ renesance: důvěra v smyslové pozorování a v přirozenou kauzalitu jevů, již lze ilustrovat řadou postav od Leonarda ke Galileimu.

V průběhu šestnáctého století se renesance dostává – jako kulturní import – do Evropy a stává se „obecnou fází evropské vzdělanosti“. Itálie je nadále ohniskem tohoto procesu, zároveň je však v tomto koncertu už pouze jedním z hlasů, který zní do roku 1563 (konec tridentského koncilu) či do počátku let sedmdesátých, kdy vzniká Tassův *Osvobozený Jeruzalém*; s ním definitivně přichází

⁵⁶ Tamtéž, s. 114.

⁵⁷ Tamtéž, s. 123.

⁵⁸ Tamtéž, s. 133.

⁵⁹ Například Delio Cantimori.

⁶⁰ Václav Černý, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti II. Podzim středověku. Renesance*, cit. vyd., s. 133.

baroko.⁶¹ Itálie má stále co dát, ale největšími zjevy této periody jsou především v její závěrečné fázi cizinci: Erasmus, Ronsard, Cervantes, Shakespeare. Je to čas objevitelských výprav, jež likvidují dosavadní podobu světa, a nástupu reformace, jež ruší středověkou jednotu. Králové rozhazují a velká buržoazie bohatne; spolčuje se s korunou a ve vlastním zájmu spolupracuje na zrodu absolutních monarchií, nejdokonaleji uskutečněných ve Španělsku, Francii a Anglii. S nimi se také rodí moderní zahraniční politika, jejímž hlavním projevem jsou nekonečné války. Ústředním kolbištěm je v tomto století právě Itálie. Katolická církev se staví k renesanci stále odmítavěji: strach z reformace zlikvidoval ochotu vyrovnat se s jejím smyslem. Latinský humanismus se převrací v humanismus národní.

Černého syntéza – jejíž stručné resumé podal autor v předmluvě k antologii – je solidní konstrukce, jež dává řadu inteligentních odpovědí na otázky, jež v průběhu precizace pojmu vyvstaly, v některých bodech však přesto provokuje ke kritickým poznámkám.

Nesporně plauzibilní je Černého opakovaně zdůrazňované přesvědčení, že předpoklady renesance leží ve středověku. Naprosto originální je způsob, jímž vyřešil dlouhodobé přežívání středověkých témat a forem tím, že rozpojil severský „podzim středověku“ a jižní „protorenesanci“. V jistých projevech končícího středověku – například ve frekventované makabrozní tematice či vystupňovaném artismu – sice zahlédá únavu přežralé kultury, ale zároveň i v nich – a právě v nich – oceňuje bystrý realismus, smysl pro jedinečný detail, niternou opravdovost, popřípadě flamboyantní nádehu podání. Jakkoli obě kulturní oblasti představují jiný úsek vývojové paraboly, Černý nevnímá renesanci jako reakci na středověký úpadek, ale korektně popisuje dva rozdílné kulturní systémy, jež nicméně v jistém bodě inzerují svou synchronii: totiž v postulátu návratu k původním zdrojům.

To vše je velmi přesvědčivé, přesto však lze k této konstrukci připojit i několik otazníků. Prostupnost středověku a protorenesance poněkud rozmlžila data počátků. Černý opakovaně klade na sám počátek „protorenesance“ Danta. To je však velmi smělá anexe: Dante je sice jedinečná osobnost, ale není to ještě renesanční individuum, žijící v osobním čase. Dantův čas je vetkán do biblického, nedějinného bezčasí, poutník Dante v *Božské komedii* je nepatrný segment Božího plánu (a přitom exemplární jako každý, na němž spočívá Boží pohled). Jeho nejvlastnějším úkolem je nepodlehnout nástrahám světa a dojít spásy. Dantův svět je dosud podivuhodně jednotný: rozum a víra nejsou v rozporu, *imperium* a *sacerdotium* spolupracují, z pozemského světa lze vyčistit skrze číselnou mystiku nadpozemská mystéria. Je to středověk na svém vrcholu. Dodejme, že oceňuje-li Černý v antologii Dantův obdiv pro intelektuální odvahu Odysseovu, je to poněkud anachronický pohled: Dante jakožto chybující člověk má pochopení pro mnohou slabost, ale nelze zapomínat, že se s Odysseem, zneužívajícím svého rozumu ke klamání druhých a pyšně překračujícím meze, setkává v pekle a že jej odsoudil k věčnému trestu. Ještě druhá půle třecenta je zónou přechodu, a Černý to ve skutečnosti dobře ví: viz brilantní charakteristiky Petrarky a Boccaccia v předmluvě k antologii.

Za třídu, která je pro nástup renesance určující, pokládá Černý měšťanstvo. V tomto bodě však lze zopakovat polemickou poznámku, jež zazněla už proti Baronovi. Města přecházejí od 14. století do rukou měšťské oligarchie a směřují k nové formě vlády, k vládě jedince, k tzv. *signorii* (někteří historici hovoří v této souvislosti o refeudalizaci). Právě hlavy regionálních tyranů – jedinečné vzory

61 Takto Černý vyložil Tassa ve svém *Eseji o básnickém baroku*, Praha, Orbis 1937.

renesančního individualismu – jsou také nejvýznačnějšími mecenáši. Filozofové a literáti nacházejí nejčastěji existenční zázemí právě na jejich aristokratických dvorech, popřípadě na dvoře královském (neapolském) či papežském. Tato společenská složka je pro institucionalizaci nové kultury nesporně velmi významná; ostatně už Dilthey hovořil jedním dechem o „nové politice vladařů a sebevědomí městských občanů“.

Výraz „protorenesance“ je alespoň pro 15. století příliš reduktivní. Quattrocento je ve skutečnosti nejkrásnějším výrazem nové kultury. Je to čas Ficinův a čas Botticelliho a tato quattrocenteská renesance má ty nejčistší kontury. V první polovině století se na scéně objevuje první generace humanistů, kteří už ovládají vedle latiny i řečtinu a kteří účtují s minulostí s fascinujícím sebevědomím, a ve druhé polovině století rozkvetl Ficinův křesťanský platonismus, stavějící člověka do středu světa. Po Ficinovi nastupuje Pico della Mirandola, jenž vidí v člověku činnou bytost, dotvářející se z látky své svobody. Druhá polovina quattrocenta je nejfilosofičtějším momentem celé renesance a v tomto smyslu také její nejvážnější a nehlubší podobou. Patnácté století sice bude mít aristotelika Pomponazziho, ale v úhrnu bude spíše stoletím rétorickým a literárním. Zde je patrně nejvýraznější manko Černého koncepce: o Ficinovi a Píkově della Mirandola se sice ve svých univerzitních přednáškách korektně zmiňuje (a činí tak i v předmluvě k antologii), ale z filosofické perspektivy, jež byla zásadní např. pro Cassirera, Kristellera či Garina, renesanci fakticky nehodnotí.

Černý systematicky podbudovával výklad kulturních faktů historickou a sociální analýzou příslušného období. Brilantně takto propojil materiální a kulturní fakty například ve svém syntetickém obrazu „podzimu středověku“. Zdůraznil zejména krutost této doby, chronický stav válek, utrpení a hladu; odtud pak interpretoval její duchovní projevy. V případě „protorenesance“ a „renesance“ se zaměřil na jiné aspekty, ale jak nás poučili například Garin nebo Delumeau, také pro Itálii je perioda od epidemie černého moru (1348) k nikdy nekončícím francouzsko-italským válkám (1494–1529) velmi trpkým obdobím. Přitom není sporu, že tato realita podmiňuje také mentální postoje: melancholické vědomí lability existence u petrarkistických básníků, principiálně deziluzivní pohled na svět u takového Albertiho, Machiavelliho či Guicciardiniho, ale i utopické sny, jaké sní Castiglione či Doni.

Přes možné výhrady je ovšem Černého obraz renesance jedinečným výkonem. Vyložil renesanci jak v její autochtonní, tak v její evropské dimenzi, a učinil tak neobyčejně plastickým způsobem, jenž se výrazně liší od taxativních přehledů, jaké psal například Paul van Thieghem.⁶² Jeho návrh antologie z renesanční literatury měl být zjevně ilustrací jeho koncepce (s příznačnými vynečávkami: v původním návrhu nefigurovaly například filosofické texty). Na pozadí diskuse, jež proběhla od Burckhardtových časů, je zřejmé, že si položil všechny zásadní otázky s tímto konceptem spojené a pokusil se na ně dát jasnou a nevyhýbavou odpověď.

Tyto otázky ostatně zůstávají nadále živé a odpovědi na ně budou určovat i všechny příští koncepce renesančního období. Jaký je vztah renesance ke středověku na straně jedné a k baroku na straně druhé? Jaké časové období renesance zabírá a jaká je její vnitřní artikulace? Jaký je vztah renesance a humanismu? Jaká jsou pozitiva a negativa návratu ke klasickému starověku? Je renesanční kultura měšťanská či aristokratická? Je určena širokému okruhu konzumentů, nebo novým elitám?

⁶² Paul van Thieghem, *Histoire littéraire de l'Europe et de l'Amérique de la Renaissance à nos jours*, Paris, Armand Colin 1941, 1946, 1951.

Je renesance především literární kulturou, nebo kulturou filosofickou? V jaké relaci jsou kulturní fakty k socio-ekonomickým podmínkám svého vzniku? V jaké relaci je renesance a reformace? Jsou „národní“ renesance autonomními fenomény, nebo jen deriváty italské lekce?

Už na první pohled je takto zjevné, že diskuse nad pojmem renesance bude sotva kdy ukončena. Renesance je totiž nesmírně komplexní fenomén, plný vnitřních protikladů, a na uvedené otázky lze často odpovídat – a to na bázi solidních argumentů – alternativním způsobem. Ostatně i přítomná antologie je dostatečně výmluvným obrazem často paradoxního rozpětí renesanční kultury. Vedle sebe tu nalézáme lyriku vysokého stylu i komicko-burleskní tóny, ideální vize i často pošklebný realismus, subtilní osobní introspekci a skvělé, věcné analýzy dějin a politiky, vzrušený náboženský cit i blasfémii, křesťanství i pohanství, askezi i hédonismus, přísné mravní zásady i naprostou nevázanost, apoteózu lásky (milenecké i manželské) i čirou pornografii, minuciózní filologii i preferenci věcí před slovy, plaidoyer za *vita activa* i *contemplativa*, klasicismus i antiklasicismus, platonismus i aristotelismus, magii i vědu. Právě toto bohatství postojů je renesance. To ovšem věděl už Burckhardt.

Jiří Pelán

Chronologické tabulky

Přehled má orientační charakter. Datace uměleckých děl jsou někdy jen hypotetické, u literárních textů je po nástupu knihtisku často důležitější datum napsání než datum vydání.

Rok	Světové dějiny	Výtvarné umění a architektura	Literatura
1321	Umírá Dante Alighieri		Dante před smrtí dokončuje <i>Božskou komedii</i>
1324			Marsilio z Padovy dokončuje spis <i>Defensor pacis</i> , v němž podřizuje církevní moc moci státní
1330–1374			Petrarca pracuje na svém Zpěvníku (<i>Rerum vulgarium fragmenta</i>)
1334		Giotto navrhuje zvonici florentského kostela Santa Maria del Fiore	
1337–1453	„Stoletá válka“ mezi Francií a Anglií		
1339		Ambrogio Lorenzetti maluje v sienské radnici fresky <i>Dobré a Špatné vlády</i>	
1341	Petrarca je v Římě korunován na básníka		
1342			Petrarca: <i>Secretum</i> Boccaccio: <i>Nymfy Ametovy</i>
1343			Boccaccio: <i>Elegie o paní Fiammettě</i>
1345	Bankrot florentských bank Bardiů a Peruzziů v důsledku insolvence anglického krále		

1346			Boccaccio: <i>Fiesolské nymfy</i>
1348	Povstání Coly di Rienzo v Římě		
1348–1349	Morová epidemie (černá smrt) ve větší části Evropy		
1350–1353			Boccaccio píše <i>Dekameron</i>
1355	Karel IV. korunován v Miláně jako italský král a v Římě jako římský císař		
1358	Německá pobaltská města zakládají hansu		Římský anonym: <i>Kronika</i>
1360			Boccaccio: <i>Krátké pojednání k chvále Dantově</i>
1365	Tamerlán se prohlašuje dědicem Džingischánovým a obnovuje mongolskou říši		Leonzio Pilato překládá na florentské univerzitě Homéra a Euripida
1370			Sv. Kateřina Sienská píše první dopisy
1374	Umírá Petrarca		
1375	Umírá Boccaccio		John Wycliff: <i>De dominio divino</i>
1377	Konec avignonského zajetí: Řehoř XI. vrací papežský stolec do Říma		John Wycliff: <i>De ecclesia</i>
1378	Proti Urbanu VI. volí francouzští kardinálové vzdoropapeže Klimenta VII.: počátek církevního schizmatu Gian Galeazzo Visconti se stává vládařem v Miláně Umírá císař Karel IV.		

1381			Jean Froissart: <i>Méliador</i>
1382	Potlačení vzpoury ciompiů ve Florencii a nastolení oligarchické vlády		
1384	Umírá Berthold Schwartz, vynálezce střelného prachu	Jacquemart de Hesdin: <i>Přebohaté hodinky vévody z Berry</i>	
1385			Giovanni Fiorentino: sbírka novel zv. <i>Il Pecorone</i>
1386			Geoffrey Chaucer rozepisuje <i>Canterburské povídky</i>
1387		V portugalské Batalhi se buduje chrám Panny Marie Vítězné Ve Ferrare se zahájí stavba paláce Schifanoia Spinello Aretino dokončuje fresky ve florentském klášteře San Miniato Je zahájena stavba milánského dómu ve slohu flamboyantní gotiky	
1389	Bitva u Kosova, počátek turecké expanze		
1390		V Bologni se podle návrhů Antonia di Vicenzo začíná stavět kostel sv. Petronia	
1394	Na místo avignonského vzdoropapeže Klimenta VII. nastupuje Benedikt XIII.		
1395	Gian Galeazzo Visconti získává od císaře vévodský titul Jean Gerson, kancléř pařížské univerzity, hájí nadřazenost koncilu nad papežem		

1396	Na florentské univerzitě začíná učit řečtině byzantský humanista Manuele Crisolora		
1398			Cennino Cennini: <i>Knihy o malířství</i>
1399		Claus Sluter dokončuje portál kartouzy v Champmol a náhrobky burgundských vévodů	Giovanni Gherardi da Prato: <i>Zabráda Albertiů</i>
1400	Umírá Jean Froissart, William Langland a Geoffrey Chaucer		Franco Sacchetti: <i>Tři sta novel</i>
1401	Tamerlán se zmocňuje Damašku	Florentský cech vlnářů Calimala na základě konkursu zadává výzdobu druhé brány baptisteria Lorenzu Ghibertimu	Coluccio Salutati: <i>De nobilitate legum et medicinae</i> Leonardo Bruni: <i>Dialogi ad Petrum Paulum Histrum</i>
1405	Smrt Tamerlánova		
1406	Florence dobývá Pisa a získává přístup k moři	Jacopo della Quercia vytváří pro dóm v Lucce náhrobek Ilarie del Carretto	
1409	Koncil v Pise sesazuje oba papeže (římského Řehoře XII. a avignonského Benedikta XIII.), nově je zvolen Alexandr V.: výsledkem je vznik trojpapežství	Donatello ve Florencii vytváří sochu <i>David</i> Gentile da Fabriano dekoruje Sál Velké rady v Dóžecím paláci v Benátkách	
1413			Jan Hus: <i>De ecclesia</i>
1414–1418	Je svolán koncil v Kostnici		

1414	Poggio Bracciolini objevuje Vitruviův traktát <i>De re aedificatoria</i>		
1415	Upálen M. Jan Hus Angličané vítězí nad Francouzi u Azincourtu Portugalci dobývají marockou Ceutu a zahajují své objevné plavby	Donatello vytváří sochu sv. Jiří pro florentský kostel Orsanmichele	Leonardo Bruni začíná psát <i>Historia Florentini populi</i>
1417	Po sesazení tří papežů kostnický koncil volí papeže nového (Martina V.)		
1418		Brunelleschi vítězí v soutěži na kupoli kostela Santa Maria del Fiore	
1419–1434	Husitské války v Čechách		
1422		Masaccio začíná pracovat na polyptichu z Regella, poprvé využívajícím geometrickou perspektivu V Benátkách se staví Ca' d'Oro, připisovaný architektům Ravertimu a Bonovi	Alain Chartier: <i>Polemická rozmluva čtyř</i>
1423	Vittorino da Feltre otevírá v Mantově Radostný dům (Casa giocosa), zárodečnou podobu dnešního gymnázia		
1424		Masaccio pracuje ve Florencii na freskách v kapli Brancacciů	Gentile Sermini: <i>Novely</i>
1425			Antonio Beccadelli, zv. il Panormita: <i>Hermaphroditus</i>

1429	Jana z Arku proráží obležení Orléansu a dauphin je korunován v Remeši jako Karel VII.	Podle Brunelleschiho plánů se buduje kaple Pazziů při florentském kostele Santa Croce	
1430	Jana z Arku je zajata Burgundany a předána Angličanům	Paolo Uccello maluje fresky <i>Geneze</i> ve florentské Santa Maria Novella	
1431	Jana z Arku je upálena jako kacířka	Luca della Robbia pracuje ve florentském dómu na <i>Zpěvácké tribuně</i>	Lorenzo Valla: <i>De voluptate</i>
1432	Zahájení basilejského koncilu, jenž vyjde vstříc českým utrakvistům přijetím tzv. kompaktát	Bratři Eyckové malují deskový oltář katedrály v Gentu	
1433	Zikmund Lucemburský císařem		
1434	Cosimo de' Medici se zmocňuje vlády ve Florencii, jež nicméně formálně zůstává republikou Porážka tábořských a sirotčích vojsk u Lipan		
1435		Fra Angelico: <i>Korunování Panny Marie</i>	
1436	Karel VII. dobývá Paříž Po svržení kompaktát utrakvisté uznávají císaře Zikmunda za českého krále		Leon Battista Alberti: <i>De pictura</i> Leonardo Bruni: <i>Život Dantův</i>
1438–1449	Florentsko-ferrarský koncil, navazující na koncil basilejský a jednající zejména o římsko-řecké unii		
1438			Poggio Bracciolini: <i>Liber facetiarum</i>

1439		Filippo Brunelleschi zahajuje stavbu Palazza Pitti ve Florencii	Lorenzo Valla: <i>Dialecticae disputationes</i> Leon Battista Alberti: <i>Intercoenales</i>
1440		Filippo Lippi: <i>Korunování Panny Marie</i>	Leon Battista Alberti: <i>Teogenio</i> Lorenzo Valla: <i>De donatione Constantini</i> Mikuláš Kusánský: <i>De docta ignorantia</i> Giorgio Gemisto Pletone: <i>De differentiis</i> (srovnání Platonovy a Aristotelovy filosofie)
1441	Maďaři v čele s Janem Hunyadym načas zastavují turecký nápor Leon Battista Alberti organizuje ve Florencii tzv. „zápas o věnec“, kde je oceňován autor nejlepších básně v italštině		Leon Battista Alberti: <i>Leonis Baptistae de Albertis vita</i>
1442	Ve válce o Neapolské království vítězí nad Anjouovci Aragonci (Alfonso Aragonský), kteří už vládou na Sicílii		
1443		Papež Evžen IV. vyzývá ke křížové výpravě proti Turkům Florentský koncil stvrzuje sjednocení římské a řecké církve	Leon Battista Alberti: <i>O rodině</i>
1444			Enea Silvio Piccolomini: <i>Historia de duobus amantibus</i> Lorenzo Valla: <i>Elegantiarum linguae latinae libri sex</i>

1447	Johann Gutenberg vynalézá v Mohuči knihtisk	Andrea del Castagno maluje ve florentském kostele Santa Apollonia <i>Poslední večeri</i>	Poggio Bracciolini: <i>De varietate fortunae</i>
1449	V Římě umírá Burchiello	Matteo dei Pasti navrhuje Tempio Malatestiano v Rimini	Leon Battista Alberti: <i>De re aedificatoria</i>
1450	V Anglii propukají sváry mezi Yorky a Lancastery Francesco Sforza se zmocňuje Milána	Donatello dokončuje v Padově oltář pro baziliku sv. Antonína Piero della Francesca maluje v Rimini fresku pro Sigismonda Pandolfa Malatestu	Lorenzo Valla: <i>Collatio Novi testamenti</i>
1452			Giannozzo Manetti: <i>De dignitate et excellentia hominis</i>
1453	Turecký sultán Mehmed II. dobývá Konstantinopol a vyvrací Byzantskou říši Francie je znovu v rukou krále (kromě Calais) a končí se stoletá válka	Donatello dokončuje v Padově jezdecký pomník kondotiéra Gattamelaty	Flavio Biondo: <i>Historiarum ab inclinatione romani imperii decades</i>
1454		Pisanello dokončuje v Mantově fresky na artušovské motivy	
1455	Začátek války dvou Růží v Anglii		
1456	Jan Hunyady zastavuje Turky u Bělehradu	Paolo Uccello: <i>Bitva u San Romana</i> Leon Battista Alberti realizuje projekt průčelí florentského kostela Santa Maria Novella	
1457	Založení Jednoty bratrské v Kunvaldu u Žamberka	Andrea Mantegna maluje oltářní obraz pro veronský chrám sv. Zenona	

1458			Giovanni Pontano: <i>Amorum libri</i> Enea Silvio Piccolomini: <i>Historia Bohemica</i>
1459	Cosimo de' Medici zakládá Florentskou akademii	Piero della Francesca dokončuje <i>Legendu o pravém kříži</i> v kostele sv. Františka v Arezzu Benozzo Gozzoli maluje ve Florencii <i>Průvod Tří králů</i>	Antoine de la Salle: <i>Malý Jehan de Saintré</i>
1460		Andrea Mantegna dokončuje <i>Svatého Šebestiána</i>	
1461		Leon Battista Alberti dokončuje průčelí <i>Tempia Malatestiana</i> v Rimini	
1462–1463			Enea Silvio Piccolomini (Pius II.): <i>Commentarii</i> Marsilio Ficino začíná překládat Platona a autory platonské tradice
1463	Pravděpodobně umírá François Villon		
1466		V Miláně se buduje sforzovský hrad	
1468	Pomponio Leto a další členové <i>Accademia romana</i> jsou obviněni z kacířských názorů		

1469	Sňatek Ferdinanda Aragonského a Isabelly Kastilské, první krok k vytvoření španělského národního státu Lorenzo de' Medici pánem Florencie Němečtí typografové Johann a Wendelin von Speyer zakládají v Benátkách první tiskárnu	Andrea Mantegna pracuje na freskách v Camera degli sposi v paláci Gonzagů v Mantově Antonio Pollaiuolo maluje <i>Portrét mladé dámy</i>	
1470		Giovanni Bellini dokončuje <i>Pietu</i>	Leon Battista Alberti: <i>O správě</i>
1473			Lorenzo de' Medici: <i>Nencia z Barberina</i>
1474		Leonardo da Vinci: <i>Zvěstování</i> Antonio Pollaiuolo: <i>Příběhy Herkulovy</i> pro Lorenza de' Medici Piero della Francesca: <i>Pala de' Montefeltri</i> , oltářní obraz pro kostel sv. Bernardina v Urbinu	Cristoforo Landino: <i>Camaldolské hovory</i>
1475		Leonardo da Vinci: <i>Portrét dámy</i> Hieronymus Bosch: <i>Smrtelné hříchy</i>	Angelo Poliziano začíná psát <i>Stance o turnaji</i> Lorenzo de' Medici: <i>Karnevalové zpěvy</i>
1476		Antonello da Messina maluje oltářní obraz pro San Casciano v Benátkách	Matteo Maria Boiardo: soubor básní pro Antonii Caprarovou Masuccio Salernitano: <i>Novellino</i>
1477	Francouzský král Ludvík XI. poráží u Nancy Karla Smělého a zmocňuje se Burgundského vévodství	Sandro Botticelli: <i>Alegorie Jara</i>	

1478	Ve Florencii je spáchán atentát na Medicejské (spiknutí Pazziů): Lorenzo vyvázne, jeho bratr Giuliano je zabit	Antonello da Messina: <i>Pieta</i>	
1480	Ve Španělsku je zřízen inkviziční tribunál, povede ho dominikán Torquemada	Leonardo da Vinci: <i>Klanění tří králů</i>	Angelo Poliziano: <i>Báje o Orfeovi</i>
1482			Marsilio Ficino: <i>Theologia platonica de immortalitate animorum</i>
1483	Portugalský mořeplavec Diogo Cão dosáhne břehů Angoly	Leonardo da Vinci: <i>Madona ve skalách</i>	Luigi Pulci: <i>Morgante</i> Giovanni Sabaddino degli Arienti: <i>Novely z Porretta</i>
1484			Lorenzo de' Medici: <i>Milostné sylvy, Komentáře</i>
1485	Vzpouira neapolských baronů proti králi Ferdinandovi Lancasterové vítězí nad Yorky ve válce dvou Růží v bitvě u Bosworthu	Sandro Botticelli: <i>Zrození Venuše</i>	Marsilio Ficino: <i>O lásce</i> Caxtonovo vydání <i>Artušovy smrti</i> Thomase Maloryho
1486			Giovanni Pico della Mirandola: <i>Conclusiones philosophicae, Oratio de hominis dignitate</i>
1487	Portugalec Bartolomeo Diaz obeplovává Mys dobré naděje		Giovanni Pico della Mirandola: <i>Apologia</i> Jan Húska pořizuje český překlad Piccolominiho <i>Historia Bohemica</i>
1489	Benátky se zmocňují Kypru	Leonardo da Vinci: <i>Portrét dámy s hranostajem</i>	Pico della Mirandola: <i>Heptaplus</i>

1492	<p>Po smrti papeže Inocence VIII. je zvolen Alexandr VI. (Rodrigo Borgia)</p> <p>Umírá Lorenzo de' Medici</p> <p>Ferdinand Aragonský dobývá Granadu, poslední arabské území ve Španělsku</p> <p>V zájmu národní jednoty jsou ze Španělska vyháněni Židé</p> <p>První objevitelská plavba Kryštofa Kolumba; přistává u Bahamských ostrovů</p>		Augustin Olomoucký: <i>Dialogus in defensionem poetis</i>
1493	<p>Papež Alexandr VI. vymezuje námořní sféry vlivu Španělska a Portugalska</p>		
1494	<p>Francouzský král Karel VIII. zahajuje italské tažení, aby uplatnil své nároky na Neapolské království</p> <p>Piero de' Medici je vyhnán z Florencie a Girolamo Savonarola zde zřizuje teokratickou republiku</p> <p>Aldo Manuzio zakládá v Benátkách proslulou humanistickou tiskárnu</p> <p>Během francouzského obléhání Neapole se poprvé objeví syfilis</p> <p>Karel VIII. je koalicí italských států poražen v bitvě u Fornova a přinucen k návratu do Francie</p>		Matteo Maria Boiardo umírá nad nedokončeným rytířským eposem <i>Zamilovaný Roland</i>
1495		Leonardo da Vinci maluje v milánském klášteře Santa Maria delle Grazie <i>Poslední večeři</i>	
1496	<p>Na výzvu papeže Alexandra VI. vstupují na italskou půdu vojska císaře Maxmiliána I.</p>		Juan del Encína: <i>Zpěvník</i>

	Habsburského Maxmiliánův syn Filip Krásný si bere dceru Ferdinanda Aragonského Janu Šílenou a pokládá tak základy habsburské hegemonie v Evropě		
1497	Portugalec Vasco da Gama obeplouvá Afriku a zakotvuje u indických břehů	Albrecht Dürer: <i>Madona Hallerova</i> Michelangelo Buonarroti pracuje na <i>Pietě</i>	Viktorin Kornel ze Všehrd: <i>Knihy devaterý: O právech, o súdiech i dskách země české</i>
1498	Po smrti Karla VIII. nastupuje na francouzský trůn Ludvík XII. a uplatňuje nárok na milánské vévodství jako dědic Valentiny Viscontiové Girolamo Savonarola, dosavadní pán Florencie, je obviněn z kacířství, oběšen a jeho tělo je poté spáleno Syn Alexandra VI. Cesare Borgia obdrží od francouzského krále hrabství (poté povýšené na vévodství) Valence (<i>duca Valentino</i>)		Michele Marullo: <i>Hymnes naturales</i> Bohuslav Hasištejnský: <i>Ad sanctum Venceslaum satira</i>
1499	Ludvík XII. poráží Lodovica il Moro (v koalici s Benáťčany) a spolu s Milánským vévodstvím okupuje Janov Cesare Borgia si buduje s otcovou podporou osobní državu na severu Církevního státu Benáťčané bojují v Jaderském moři s Turky Italský mořeplavec Amerigo Vespucci objevuje ústí Amazonky	Leonardo da Vinci: <i>Mona Lisa</i> Luca Signorelli provádí fresky <i>Posledního soudu</i> v kapli sv. Brizia v orvietském dómu	Francesco Colonna: <i>Hypnerotomachia Polifili</i> Fernando de Rojas: <i>Celestina</i>

1500	Francouzi (Ludvík XII.) a Španělé (Ferdinand Aragonský) si rozdělují Neapolské království		Erasmus Rotterdamský: <i>Adagia</i> Tzv. Neuberský sborník obsahuje překlad 10 povídek z Boccacciova <i>Dekameronu</i> , pořízený přes německou verzi (předpokládaný autor: Hynek z Poděbrad)
1501	Ferdinand Aragonský vydává první zákony regulující deportaci černochů do Ameriky Aldo Manuzio začíná používat kurzívu a vydávat knížky kapesního formátu	Michelangelo Buonarroti: <i>David</i> Pinturicchio maluje v kapli Baglioniů v Santa Maria Maggiore ve Spello fresky <i>Klanění tří králů</i> a <i>Zvěstování</i>	Giovanni Pontano dokončuje latinské <i>Dialogy</i> U Alda Manuzia vychází Bembova edice Petrarkova <i>Zpěvníku</i> Řehoř Hrubý z Jelení vydává svůj překlad Petrarkových <i>De remediis utriusque fortunae</i> (<i>Knihy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí</i>)
1502	Amerigo Vespucci si uvědomuje, že se nenachází v Indii, ale na novém kontinentě	Bramante začíná stavět v Římě „tempietto“ sv. Petra	
1503	Španělé porázejí Francouze u Cerignoly a definitivně se zmocňují neapolského království	Lucas Cranach Starší: <i>Ukřižování</i>	Gil Vicente: <i>Samomluva voláková</i>
1504		Raffaello Sanzio: <i>Zasnoubení Panny Marie</i> Gonfalonier Florentské republiky Pier Soderini zadává Michelangelovi a Leonardovi fresky v Palazzo Vecchio, zobrazující <i>Bitvu u Cascina</i> a <i>Bitvu u Anghiari</i> Bramante dokončuje klášter Panny Marie v Amalfi Hieronymus Bosch: triptych <i>Zahrada pozemských rozkoší</i>	Jacopo Sannazaro: <i>Arcadia</i>

1505	Papež Julius II., nástupce Alexandra VI., dobývá pro Církevní stát Bolognu	Giorgione: <i>Bouře</i>	Leone Ebreo píše <i>Hovory o lásce</i> Pietro Bembo: <i>Hovory asolské</i>
1506		V Římě jsou zahájeny pod Bramantovým vedením práce na stavbě baziliky sv. Petra Raffaello Sanzio: <i>Podobizna Agnola Doniho, Podobizna Maddaleny Doniové</i> Leonardo: <i>Madonna s malým sv. Janem</i> Albrecht Dürer: <i>Růžencová slavnost</i>	
1507		Raffaello Sanzio: <i>Madonna se stehlíkem, Svatá rodina</i>	Překlad Petrarkových <i>Septem psalmi poenitentiales</i> z pera Mikuláše Konáče z Hodiškova
1508	Vytvoření cambraiské ligy proti expanzionismu Benátek: Julius II., Ludvík XII., císař Maxmilián I., Ferdinand Aragonský	Julius II. zadává Raffaellovi fresky v papežských „stanzách“ a Michelangelovi v Sixtinské kapli	Ludovico Ariosto: <i>Komedie o truhle</i> Garcia Rodriguez de Montalvo: <i>Čtyři knihy šlechtěného rytíře Amadise Waleského</i>
1509	Cambraiská liga poráží Benátky u Agnadella a ty přicházejí o velkou část uzurpovaných pevninských území		Francesco Guicciardini: <i>Dějiny Florencie</i> Matematik Luca Pacioli vydává spis <i>De divina proportione</i> Ludovico Ariosto: <i>Komedie záměn</i> Erasmus Rotterdamský: <i>Chvála bláznovství</i>
1510	Julius II. se sblíží s Benátkami, ruší jejich exkomunikaci a obrací se proti Francouzům, svým nedávným spojencům	Leonardo da Vinci: <i>Svatá Anna samotářka</i> Raffaello Sanzio: <i>Aténská škola</i> ve vatikánských „stanzách“	Mikuláš Konáč z Hodiškova pořizuje český překlad Piccolominiho <i>Historia Bohemica</i>

1511	<p>Protifrancouzská Svatá liga: Julius II., Benátská republika, Ferdinand Aragonský, Jindřich VIII. Anglický, švýcarské kantony, později i císař Maxmilián Svatá liga je poražena Gastonem de Foix u Ravenny, po jeho smrti a řadě vojenských neúspěchů se však Francouzi z Itálie stahují</p>	<p>Raffaello Sanzio: podobizna <i>Julia II.</i></p>	
1512	<p>Do Florencie se vracejí Medicejští Umírá Julius II., novým papežem je zvolen Lev X. (Giovanni de' Medici), velký mecenáš umělců</p>		<p>Augustin Olomoucký: <i>Antilogion Guarini et Poggii de praestantia Scipionis Africani et C. Julii Caesaris</i></p>
1513			<p>Niccolò Machiavelli píše <i>Vladaře</i> Bernardo Dovizi di Bibbiena: <i>La Calandria</i></p>
1514		<p>Po Bramantově smrti je hlavním architektem Svatého Petra jmenován Raffaello Sanzio</p>	
1515	<p>Nový francouzský král František I. obnovuje válečný stav, poráží u Marignana Massimiliana Sforzu a zmocňuje se Milána Po smrti Ferdinanda Katolického nastupuje na španělský trůn Karel I.</p>	<p>Raffaello maluje portrét Baldassara Castigliona Mathias Grünewald: isenheimský oltář</p>	
1516		<p>Tiziano Vecellio: <i>Láska svatá a láska světská</i></p>	<p>Ludovico Ariosto: <i>Zuřivý Roland</i> Pietro Pomponazzi: <i>O nesmrtelnosti duše</i> Giovanni Fortunio: <i>Gramatická pravidla lidového jazyka</i></p>

1517	Martin Luther přibíjí svých 95 tezí na vrata kostela ve Wittenbergu a zahajuje rozpad dosavadní katolické jednoty	Tiziano Vecellio: <i>Bakchanále</i>	Thomas More: <i>Utopia</i> Teofilo Folengo: <i>Baldus</i> Hans Sachs: <i>Dvornost Venušina</i> (masopustní fraška)
1519	Karel Španělský dědí statky svého děda Maxmiliána I. a je zvolen císařem (Karel V.) Hernán Cortés dobývá na Aztécích Mexiko Fernão de Magalhães poprvé obeplovává zeměkouli Osmanským sultánem se stává Sulejman Nádherný	Michelangelo vytváří sochy pro Medicejskou kapli ve florentském kostele San Lorenzo	Niccolò Machiavelli: <i>Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia</i>
1520	Turci dobývají Bělehrad		Poprvé se hraje Machiavelliho <i>Mandragora</i>
1521	Válka mezi Francií a Španělskem o vládu nad Milánem		Niccolò Machiavelli: <i>Rozpravy o umění válečném</i>
1523	Po Holanďanu Hadriánovi VI. je zvolen papežem Kliment VII. (Giulio de' Medici) Uldreich Zwingli prohlašuje v Curychu bibli za jediný zdroj pravdy		
1524	František I. znovudobývá Milánské vévodství	Andrea del Sarto provádí fresky v klášteře sv. Annunziaty ve Florencii	Gian Giorgio Trissino vydává tragédii <i>Sofonisba</i> Giovanni Rucellai: <i>Včely</i>

1525	<p>Španělé vítězí nad Francouzi v bitvě u Pavie; František I. je zajat a odveden do Madridu Je krvavě potlačena selská vzpoura Thomase Münzera</p>		<p>Pietro Bembo: <i>Pojednání o lidovém jazyce</i> Niccolò Machiavelli: <i>Florentské letopisy</i> Francesco Guicciardini: <i>Rozprava o vládě ve Florencii</i> Agnolo Firenzuola: 8 novel <i>Rozprav</i> Mario Equicola: <i>Knih</i> <i>o povaze lásky</i> V Benátkách se hraje Ruzantova <i>Betia</i> Francesco Antonio Pigafetta: <i>Zpráva o první cestě kolem světa</i></p>
1526	<p>Bitva u Moháče, v níž Turci porážejí české a uherské vojsko a v níž hyne český a uherský král Ludvík Jagellonský Madridský mír: František I. je přinucen rezignovat na Milánsko, Neapolsko i Burgundsko František I. organizuje Cognackou ligu: papež, Milán, Florencie a Janov Ferdinand I. Habsburský českým a o rok později uherským králem</p>	<p>Coreggio maluje fresku <i>Nanebevzetí Panny Marie</i> v kupole dómu v Parmě</p>	<p>Teofilo Folengo: <i>Mladý Roland</i></p>
1527	<p>„Sacco di Roma“, drastické vyplenění Říma německými lancknechty Karla V. Kliment VII. vystupuje z Cognacké ligy Ve Florencii je znovu vyhlášena republika</p>		
1528	<p>Andrea Doria osvobozuje Janov od francouzské nadvlády Turci před Vídní</p>		<p>Baldassare Castiglione: <i>Dvořan</i></p>

1529	Barcelonské ujednání: smír mezi Klimentem VII. a Karlem V.	Lucas Cranach Starší: <i>Venuše a Kupido</i>	Ruzante: <i>Ruzante, který se vrátil z vojny, Bilora</i>
1530	Medicejští se vrací do Florencie (vévoda Alessandro) Melanchtonem koncipovaná augšpurská konfese, společné vyznání víry německé luteránské reformace	Andrea del Sarto: <i>Obětování Izáka</i>	Francesco Guicciardini: <i>Politické a občanské připomínky</i> Girolamo Fracastoro, <i>Syphilis sive de morbo gallico</i> Pietro Bembo: <i>Básně</i> Luigi Da Porto: <i>Julie a Romeo</i>
1531	Jindřich VIII., jemuž papež zamítl rozvod, zakládá anglikánskou církev		Agostino Nifo: <i>De pulchro et amore</i> Sienská Accademia degli Intronati (Ohlušených) hraje komedii <i>Oklamání</i>
1532	Karel V. v obavách z Turků, kteří pronikli do Maďarska, uzavírá mír s protestantskými knížaty šmalkaldského spolku Francisco Pizarro dobývá rozlehlou říši Inků (Peru)		Třetí, definitivní vydání Ariostova <i>Zuřivého Rolanda</i> Posmrtně vychází Machiavelliho <i>Vladař</i> François Rabelais: <i>Pantagruel</i> Luther dokončuje překlad bible do němčiny
1534	Po Klimentu VII. nastupuje na papežský stolec Pavel III. (Alessandro Farnese) Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo Novokřtěnci organizují komunistické „Sionské království“ v Münsteru Jacques Cartier se vydává na objevitelskou výpravu do Severní Ameriky	Pavel III. pověřuje Michelangela, aby vyzdobil freskou <i>Posledního soudu</i> oltářní stěnu Sixtinské kaple	Lodovico Ariosto: <i>Satiry</i> Pietro Aretino: <i>Hovory Nanny a Antonie</i> Latinský překlad Aristotelovy <i>Poetiky</i> z pera Alessandra Pazziho de' Medici
1535	Po smrti Franceska II. Sforzy přechází Milánské vévodství do španělských rukou	François Clouet: portrét Františka I.	
1536	Nová válka mezi Františkem I. a Karlem V.		Jan Kalvín: <i>Institutio christianae religionis</i>

1537	Ve Florencii je zavražděn Alessandro de' Medici rukou svého bratrance Lorenzaccia	Jacopo Sansovino přestavuje náměstí sv. Marka v Benátkách Giorgio Vasari: <i>Vulkánova dílna</i>	Francesco Maria Molza: <i>Tiberská nymfa</i> Paracelsus: <i>Labyrinthus medicorum errantium</i>
1538	Mezi Francií a Španělskem je v Nizze sjednán desetiletý mír	Domenico Beccafumi: <i>Potrestání Dothana</i> pro dóm v Pise	<i>Verše božské Vittorie Colonne, markýzy z Pescary</i> Paolo Giovio: <i>Poznámky k tureckým záležitostem</i>
1539			Lorenzino de' Medici: <i>Obrana</i>
1540	Na řezenském sněmu krachuje pokus o smír mezi katolíky a luterány	Michelangelo dokončuje práce v Sixtinské kapli	Francesco Guicciardini dokončuje <i>Dějiny Itálie</i> <i>Kniha o věcech a způsobích národu tureckého</i> , anonymní český překlad Gioviiova spisu
1541			Giambattista Giraldi Cinzio: <i>Orbecche</i> Agnolo Firenzuola: <i>První zpracování rozhovorů zvířat</i> Václav Hájek z Libočan: <i>Kronika česká</i>
1542	František I. uzavírá spojení se Sulejmanem Nádherným, Karel V. s Jindřichem VIII.		Sperone Speroni: <i>Dialogy o jazycích</i> Andrea Vesalio: <i>De humani corporis fabrica</i> Bartolomé de Las Casas: <i>Zkáza Indii</i>
1543			Mikuláš Koperník: <i>De revolutionibus orbium coelestium</i> Juan Boscán: posmrtné vydání básní Garcilaso de la Vega: <i>Zpěvník</i>
1544			Annibale Caro: <i>Trhání</i> Maurice Scève: <i>Délie</i>

1545	Tridentský koncil, vyhlášení důsledného protireformačního programu	Agnolo Bronzino: <i>Alegorie Venušina triumfu</i>	Alessandro Piccolomini: <i>O ušlechtilosti a výbornosti žen</i> Girolamo Cardano: <i>Ars magna</i> Ignác z Loyoly: <i>Duchovní cvičení</i>
1546		Michelangelo je pověřen pracemi v San Pietru a navrhuje kupoli	Luigi Alamanni: <i>Život rolnický</i> Giambattista Gelli: <i>Rozpravy bednáře Giusta</i> Paolo Giovio: <i>Elogia clarorum virorum</i>
1547	Karel V. v bitvě u Mühlbergu poráží šmalkaldský spolek		Tullia d'Aragona: <i>O nekonečnosti lásky</i>
1548		Tiziano Vecellio: jezdecký portrét Karla V.	Giangiorgio Trissino: <i>Itálie osvobozená od Gótů</i> Francesco Robortello: <i>Výklady k Aristotelově knize o básnickém umění</i>
1549		Benvenuto Cellini: <i>Perseus</i> Andrea Palladio zahajuje stavbu baziliky ve Vicenze	Giambattista Gelli: <i>Kirké</i> Joachim du Bellay: <i>Obrana a oslava francouzského jazyka</i>
1550			Giorgio Vasari: <i>Životy nejznamenitějších malířů, sochařů a stavitelů</i> Girolamo Parabosco: <i>Kratochvíle</i> (sbírka novel) Joachim du Bellay: <i>Oliva</i> Matouš Collinus z Chotěřiny: <i>Puerilium colloquiorum formulae latina, bohemica et germanica lingua brevissime conscriptae</i>
1551	Julius III. znovu otevírá tridentský koncil, pozastavený v roce 1548 Koncil znovu pozastaven		Luigi Tansillo: <i>Zpěvník</i> Paolo Giovio: <i>Elogia virorum bellica virtute illustrium</i>

1552			Teofilo Folengo: poslední, přepracované vydání makarónských skladeb <i>Maccheronee</i> Jan Dubravius: <i>Theriobulia</i> , <i>Historiae Regni Boiemiae</i>
1553	Kalvín odsuzuje Michela Serveta na hranici	Tiziano Vecellio: <i>Danae</i>	Anton Francesco Doni: <i>Mramory, Nebeské, pozemské a pekelné světy</i> Girolamo Fracastoro: <i>Naugerius sive de Poetica</i> Giovanni Francesco Straparola: druhá část sbírky <i>Libezné noci</i>
1554			V Lucce vycházejí první tři části <i>Novel</i> Mattea Bandella Giovanni Della Casa: <i>Básně</i> Gaspara Stampa: <i>Básně</i> Giambattista Giraldi Cinzio: <i>Rozprava o komediích a tragédiích, Rozprava o skládání rytířských eposů</i> Benedetto Varchi: <i>Přednášky o lásce, žárlivosti, kráse a půvabu</i> Pierre Ronsard: <i>Lásky</i> Anonym: <i>Lazarillo z Tormesu</i>
1555	Augšpurský náboženský mír: Karel V. zrovnoprávňuje luterány s katolíky na základě zásady „cuius regio, eius religio“ Karel V. předává své italské (Neapolsko, Milánsko) a nizozemské državy synovi Filipu II.		
1556	Karel V. abdikuje a odchází do kláštera; španělský trůn přechází na Filipa II., císařský titul na bratra Ferdinanda I.		

1557		Tintoretto: <i>Zuzana a starci</i>	Gerolamo Cardano: <i>De varietate rerum</i>
1558	Alžběta Tudorovna anglickou královnou Svaté officium vydává index zakázaných knih		Alvise Cornaro, <i>Rozprava o střídém životě</i> Giambattista Della Porta: <i>De magia naturali</i> Giovanni Della Casa: <i>Galateo</i> Joachim du Bellay: <i>Stesky</i> Markéta Navarrská: <i>Heptameron</i> Bonaventure des Périer: <i>Novely, kratochvíle a veselé průpovědi</i>
1559	Za Františka II. začíná ve Francii pronásledování hugenotů		Giovanni Guidiccioni: <i>Báseň</i> Jorge de Montemayor: <i>Diana</i>
1560		Paolo Cagliari, zv. Veronese: <i>Večeře v Emauzích</i>	Bernardo Tasso: <i>Amadis</i>
1561		Paolo Cagliari, zv. Veronese: <i>Svatba v Káni Galilejské</i>	Francesco Guicciardini: <i>Dějiny Itálie</i> Giulio Cesare Scaligero: <i>Poetices libri septem</i>
1562–1594	Francouzské náboženské války		
1562	Zahájeno třetí zasedání tridentského koncilu		Torquato Tasso: <i>Rinaldo</i> Antonio Minturno: <i>Umění básnické</i> Jan Blahoslav: překlad Nového zákona do češtiny Matouš Collinus z Chotěřiny aj., <i>Farragines poematum I–IV</i>
1563	Ukončení tridentského koncilu	Giuseppe Arcimboldo: <i>Léto</i> Pieter Breughel Starší: <i>Babylonská věž</i>	

1564	Filip II. vysílá vévodu Albu do Nizozemí, aby tvrdě potlačil protišpanělskou revoltu	Tintoretto začíná v Benátkách pracovat na výzdobě Školy sv. Rocha Pieter Breughel Starší: <i>Země hojnosti</i>	
1565			Benvenuto Cellini dopisuje svou autobiografii Giambattista Giraldi Cinzio: <i>Sto příběhů</i> Bernardino Telesio: <i>De rerum natura iuxta propria principium</i> Rémy Belleau: <i>Pastorála</i>
1566			Pier Francesco Giambullari: <i>Evropské dějiny</i>
1568		Giacomo Barozzi da Vignola zahájil v Římě stavbu kostela Il Gesù	
1570			Benedetto Varchi: <i>Ercolano, dialog, v němž se rozmlouvá o jazycích obecně a o florentštině a toskánštině zvláště</i> Lodovico Castelvetro: <i>Překlad a výklad Aristotelovy Poetiky</i>
1572	Bartolomějská noc – masakr francouzských hugenotů	Paolo Veronese: <i>Hostina v domě Leviho</i>	Montaigne začíná pracovat na svých <i>Esejích</i> Luis de Camões: <i>Lusovci</i>
1573			Torquato Tasso: <i>Aminta</i>
1575		Paolo Veronese pracuje na freskách v Dóžecím paláci	Torquato Tasso dokončuje <i>Osvobozený Jeruzalém</i>
1576	Rudolf II. císařem		Gerolamo Cardano: <i>De propria vita liber</i>
1578			Luigi Groto: <i>Adriana</i>

1582			Giordano Bruno: <i>Svičkář</i>
1584			Giordano Bruno: <i>Večeře na Popeleční středu</i>
1585			Giordano Bruno: <i>Hrdinská šílení</i> Luigi Tansillo: <i>Slzy svatého Petra</i> Miguel Cervantes y Saavedra: <i>Galatea</i> Adam z Veleslavína pořizuje český překlad Piccolominiho <i>Historia Bohemica</i>
1586			Giacomo Della Porta: <i>De humana physignomia</i> Torquato Tasso: <i>Král Torrismondo</i>
1588		El Greco: <i>Pohřeb hraběte Orgaze</i>	Michel de Montaigne: <i>Eseje</i> Jean de Sponde: <i>Křesťanské básně</i> Christopher Marlowe: <i>Doktor Faust</i>
1589	Jindřich IV. Navarrský z rodu Bourbonů francouzským králem		Giovanni Botero: <i>O státním zájmu</i>
1591			Giordano Bruno: <i>De minimo, De monade, De universo</i> Francesco Patrizi: <i>Nova de universis philosophia</i>
1592			Giacomo Della Porta: <i>Služka</i>
1593			Torquato Tasso: <i>Dobytý Jeruzalém</i> William Shakespeare: <i>Richard III.</i>
1594		Michelangelo Merisi, zv. Caravaggio: <i>Bakchus</i>	Torquato Tasso dokončuje soubor 27 <i>Dialogů</i>

1595			William Shakespeare: <i>Romeo a Julie</i>
1598			Lope de Vega: pastorální román <i>Arkádie</i>
1599	Tommaso Campanella organizuje protišpanělskou revoltu na jihu Itálie		Mateo Alemán: <i>Život Guzmána z Alfarache</i>
1602			Tommaso Campanella píše <i>Sluneční stát</i> Alžběta Johana Vestonie: <i>Poemata</i>
1605		Pieter Paul Rubens maluje v Mantově <i>Svatou Trojici vzývanou Vincenzem Gonzagou a jeho rodinou</i> Guido Reni: <i>Ukřižování sv. Petra</i>	Giambattista Marino: <i>Vražděni nevinátek</i> Miguel de Cervantes y Saavedra: <i>Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha</i>
1611			Flaminio Scala: <i>Divadlo jevištních příběhů</i>
1612			<i>Slovník akademiků della Crusca</i> , normativní slovník, jenž je vzorem všech dalších lexikografických děl Lope de Vega: <i>Fuente Ovejuna</i> Jacob Böhme: <i>Rodící se Jitřenka</i>
1613			Traiano Boccalini: <i>Zprávy z Parnasu</i> Miguel de Cervantes: <i>Příkladné novely</i> Luis de Gongora y Argote: <i>Samoty</i>
1614			Václav Budovec z Budova: <i>Anialkorán</i>
1615			Giambattista Marino: <i>Lyra</i>

1616			Agrippa d'Aubigné, <i>Tragiky</i> Miguel de Cervantes: <i>Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha</i> , 2. část Jan Vodňanský Campanus: <i>Cechias</i>
1618–1648	Tricetiletá válka		
1619		Gian Lorenzo Bernini: <i>Aeneas, Anchises a Ascanius prchající z Tróje</i>	Paolo Sarpi: <i>Historie tridentského koncilu</i> Jan Kepler: <i>Harmonices mundi</i>
1621			Robert Burton, <i>Anatomie melancholie</i>
1623			Giambattista Marino: <i>Adonis</i>
1624			Honoré d'Urfé: <i>Astrea</i>
1625			Francesco Pona: <i>Lucerna</i>
1626			Francisco de Quevedo: <i>Život rošťáka</i>
1627			Federico della Valle: <i>Ester, Judit</i> Francisco de Quevedo: <i>Sny</i> Francis Bacon: <i>Nová Atlantida</i>
1628		Diego Velasquez: <i>Pijáci</i>	René Descartes: <i>Regulae ad directionem ingenii</i>
1629			Pedro Calderón de la Barca: <i>Dáma skřitek</i>
1630			Tirso de Molina: <i>Sevillský svědce a kamenný host</i>
1631			Martin Opitz: <i>Pastorála o nymfě Ercině</i>

1632		Rembrandt van Rijn: <i>Hodina anatomie doktora Tulpa</i>	Galileo Galilei: <i>Dialog o dvou největších světových systémech</i>
------	--	--	--

REVIEW COPY KAROLINUM

POLIPHILIO ASSATS VFFICIENTE HAVENDO
CTA LA DIMONSTRATIONE ET LA SYMMET
DILLA MAGNA PORTA, SEQVITA OPTIMAME
DESCRIVENDO IL PERPOLITO ET FABER
SVO ORNATO, ET QVANTO MIRABILMENTE
POSITA ERA.

LLA NOBILE TVRBA CHE AL PIA
uole Amore assiduamente dano opera, non gli m
sca(oro)per che io hebi alquanto dimorato mi, ne
riore narrato. Il quale per aventura a quelli nõ e u
tulo gratioso, Cupidi di quella cosa itendere tra
do (che quantunque in se acerba sia) cum patien
mo il suo core festiuo in quella collocantise nutriscono. Dique la
humano naturalmente variabile essendo, per tale causatione non
questo da essi insimulato, il pane grato al palato illæso, si alcuna f
prauato e displicebile, Ma piu præsto da cui gustando gli piace ben
mente gratificato. Perche in alcuna parte hauendo factõ moto de
debito allarchitectare, che e la præstante inuentiõe, di acquistare me
tamente dil ædificio il solido corpo. Poscia licentemente quello in
to, Lo Architecto per minute diuisione el reduce, Ne piu ne meno
il Musico hauendo inueto la intonatione & il mensurato tempo in
maxima quello da poi proportionando in minute Chromatices co
namente sopra il solido lui el riporta. Per tale similitudine dapo la
tiõe la principale regula peculiare al Architecto e la quadratura. Et
sta distribuentila in paruissime, La harmonia se gli offerisce dil æd
f

Literatura

Následující soupis je výběrem z obrovského korpusu prací na téma italské renesance a italského humanismu. Byly do něho zařazeny pouze práce obecnějšího dosahu. U jednotlivých publikací uvádíme první vydání, jsou však většinou k dispozici i v novějších reedicích.

AMES-LEWIS Francis, *The Intellectual Life of the Early Renaissance Artist*, New Haven – London, Yale University Press 2000.

BACHTIN Michail Michajlovič, *Tvorčestvo Fransua Rable*, Moskva, Chudožestvennaja literatura 1965. Český *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, přel. Jaroslav Kolár, Praha, Odeon 1975.

BARON Hans, *Humanistic and Political Literature in Florence and Venice*, Cambridge Mass., Harvard University Press 1955.

BARON Hans, *The Crisis of Early Italian Renaissance*, 2 sv., Princeton (NJ.), Princeton University Press 1955.

BARON Hans, *In Search of Florentine Civic Humanism. Essays on the Transition from Medieval to Modern Thought I-II*, Princeton (NJ.), Princeton University Press 1988.

BATKIN Leonid M., *Die historische Gesamtheit der italienischen Renaissance*, Dresden, Verlag der Kunst 1979.

BATKIN Leonid M., *Die italienische Renaissance*, Basel – Frankfurt, Stroemfeld – Roter Stern 1981.

BATKIN Leonid M., *Italjanskoje vozroždenije. V poiskach individualnosti*, Moskva, Nauka 1989.

BATKIN Leonid M., *Gli umanisti italiani. Stile di vita e di pensiero* (1978), Roma – Bari, Laterza 1990.

BEC Christian, *Cultura e società a Firenze nell'età della Rinascenza*, Roma, Salerno Editrice 1981.

BEC Christian, *Florence 1300–1600: histoire et culture*, Nancy, Presses universitaires 1986.

BEC Christian – CLOULAS Yvan – JESTAZ Bertrand, *L'Italie de la Renaissance*, Paris, Fayard 1990.

BENTLEY Jerry H., *Politics and Culture in Renaissance Naples*, Princeton (NJ.), Princeton University Press 1987.

BILLANOVICH Giuseppe, *Petrarca letterato. I. Lo scrittoio di Petrarca*, Roma, Edizioni di storia e letteratura 1947.

BILLANOVICH Giuseppe, *I primi umanisti e la tradizione dei classici latini*, Freiburg, Editions Universitaires 1953.

BILLANOVICH Giuseppe, *Petrarca e il primo Umanesimo*, Padova, Antenore 1996.

BLOCH Ernst, *Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance*, Berlin, Suhrkamp 1972.

BLOW Douglas, *Doctors, Ambassadors, Secretaries. Humanists and Profession in Renaissance Italy*, Chicago, University of Chicago Press 2002.

BOAS Marie, *The Scientific Renaissance 1450–1630*, New York, Harper & Brothers 1962.

BOEHM Laetitia – RAIMONDI Ezio (eds.), *Università, Accademie e Società scientifiche in Italia e in Germania dal Cinquecento al Settecento*, Bologna, il Mulino 1981.

BOLZONI Lina, *La stanza della memoria. Modelli letterari e iconografici nell'età della stampa*, Torino, Einaudi 1995.

BOSCO Umberto, *Francesco Petrarca*, Bari, Laterza 1961.

BOTLEY Paul, *Latin Translation in the Renaissance*, Cambridge, Cambridge University Press 2004.

BRANCA Vittore (ed.), *La civiltà veneziana del Quattrocento*, Firenze, Sansoni 1957.

BRANCA Vittore (ed.), *Umanesimo europeo e Umanesimo veneziano*, Firenze, Sansoni 1963.

BRANCA Vittore – GRIGGIO Claudio – PECORARO Marco e Elisanna – PIZZAMIGLIO Gilberto – SEQUI Eros (ed.), *Il Rinascimento*.

Interpretazioni e problemi attuali, Firenze, Olschi 1982.

BRANCA Vittore, *Poliziano e l'umanesimo della parola*, Torino, Einaudi 1983.

BRANCA Vittore, *La sapienza civile. Studi sull'Umanesimo a Venezia*, Firenze, Leo S. Olschski 1998.

BRAUDEL Fernand, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle I-III*, Paris, Armand Colin 1979.

BURCKHARDT Jacob, *Die Cultur der Renaissance in Italien*, Basel, Schweig'hauserschen Verlagsbuchhandlung 1860. České překlady: *Kultura renesanční doby v Itálii I-II*, přel. Karel Kovář a Adolf Gottwald, Praha, Karel Stanislav Sokol 1912; *Kultura renesance v Itálii*, přel. Vladimír Čadský, Praha, Rybka Publishers 2013.

BURDACH Konrad, *Reformation. Renaissance. Humanismus*, Berlin, Georg Paetel 1918.

BURKE Peter, *The Italian Renaissance: Culture and Society in Italy*, London – New York, Batsford – Scribner 1972. Česky *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*, přel. Jiří Kropáček, Praha, Mladá fronta 1996.

BURKE Peter, *Varieties of Cultural History*, Cambridge, Polity 1997.

CANTIMORI Delio, „Sulla storia del concetto di Rinascimento“, *Annali della R. Scuola superiore di Pisa*, serie II, I, 1932, s. 229–268.

CANTIMORI Delio, *Eretici italiani del Cinquecento. Ricerche storiche*, Firenze, Sansoni 1939, 1967.

CANTIMORI Delio, *Studi di storia*, Torino, Einaudi 1959.

CANTIMORI Delio, *Umanesimo e religione nel Rinascimento*, Torino, Einaudi 1975.

CASATI Alberto, *La fine degli incanti. Vicende del poema epico-cavalleresco nel Rinascimento*, Milano, Franco Agnelli 1997.

CASAMASSIMA Emanuele, *Trattati di scrittura del Cinquecento italiano*, Milano, Il Polifilo 1966.

CASINI M., *I gesti del principe. La festa politica a Firenze e a Venezia in età rinascimentale*, Venezia, Marsilio 1996.

CASSIRER Ernst, „Giovanni Pico della Mirandola“, *Journal of the History of Ideas* III, 1942, s. 123–144; 319–346.

CASSIRER Ernst, „Some Remarks on the Question of the Originality of the Renaissance“, *Journal of the History of Ideas* IV, 1943, s. 49–56.

CASSIRER Ernst, „Ficino's Place in Intellectual History“, *Journal of the History of Ideas* V, 1945, s. 483–501.

CASSIRER Ernst, *Dall'umanesimo all'Illuminismo*, ed. Paul Oskar Kristeller, přel. Federico Federici, Firenze, la Nuova Italia 1967.

CELENZA Christopher S., *The Lost Italian Renaissance: Humanists, Historians and Latin's Legacy*, Baltimore, Johns Hopkins University Press 2004.

COCHRAN E. E., *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, Chicago – London, The University of Chicago Press 1981.

CPOCI Benedetto, *Poeti e scrittori del pieno e del tardo Rinascimento I-III*, Bari, Laterza 1945–1952.

COUZET-PAVAN Élisabeth, *Renaissances italiennes 1380–1500*, Paris, Albin Michel 2002.

CURTIUS Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern – München, Francke 1948, 1950. Česky *Evropská literatura a latinský středověk*, přel. Jiří Pelán, Jiří Stromšík a Irena Zachová, Praha, Triáda 1998.

ČERNÝ Václav, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti II. Podzim středověku. Renaissance*, Jinočany, H&H 1998.

D'AMICO John F., *Renaissance Humanism in Papal Rome*, Baltimore – London, The Johns Hopkins University Press 1983.

DE LISIO P. A., *Studi sull'Umanesimo meridionale*, Napoli, Conte 1973.

DELUMEAU Jean, *Vie économique et sociale de Rome dans la seconde moitié du XVIe siècle I-II*, Paris, E. de Boccard 1957.

DELUMEAU Jean, *La civilisation de la Renaissance*, Paris, Arthaud 1967.

DELUMEAU Jean, *La Peur en Occident (XIVe-XVIIIe siècles)*, Paris, Fayard 1978. Česky *Hřích a strach. Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*, přel. Irena Černá, Praha, Volvox Globator 1998.

DE RUGGIERO Guido, *Rinascimento Riforma e Controriforma*, Bari, Laterza 1950.

DE SANCTIS Francesco, *Storia della letteratura italiana*, Napoli, Morano 1871. *Česky Dějiny italské literatury*, přel. Václav Černý, Praha, SNKLHU 1959.

DILTHEY Wilhelm, *Gesammelte Schriften II*, Leipzig – Berlin, G. B. Teubner 1914.

DIONISOTTI Carlo, *Geografia e storia della letteratura italiana*, Torino, Einaudi 1967.

DIONISOTTI Carlo, *Machiavellerie, Storia e fortuna di Machiavelli*, Torino, Einaudi 1980.

DOLFI Anna, *L'arte delle lettere. Idea e pratica della scrittura epistolare tra Quattro e Seicento*, Bologna, il Mulino 2000.

DOTTI Ugo, *Petrarca e la scoperta della coscienza moderna*, Milano, Feltrinelli 1978.

FERGUSON Wallace K., *The Renaissance in Historical Thought. Five Centuries of Interpretation*, Cambridge, The Riverside Press 1941.

FIRPO Massimo, *Riforma protestante ed eresia in Italia del Cinquecento*, Roma – Bari, Laterza 1993.

FRYDE Edmund B., *Humanism and Renaissance Historiography*, London, The Hambledon Press 1983.

GARDINI Nicola, *Rinascimento*, Torino, Einaudi 2010.

GARIN Eugenio, *Giovanni Pico della Mirandola*, Firenze, Le Monnier 1937.

GARIN Eugenio, *Il Rinascimento italiano*, Milano, ISPI 1941.

GARIN Eugenio, *Storia della filosofia italiana I–II*, Milano, Vallardi 1947.

GARIN Eugenio, *L'Umanesimo italiano*. Bari, Laterza 1947, 1952.

GARIN Eugenio, *L'educazione umanistica in Italia*, Bari, Laterza 1949.

GARIN Eugenio, *Medioevo e Rinascimento*, Bari, Laterza 1954, 2005.

GARIN Eugenio (ed.), *Il pensiero pedagogico dell'Umanesimo*, Firenze, Edizioni Giuntine-Sansoni, 1958.

GARIN Eugenio, *La cultura filosofica del Rinascimento italiano. Ricerche e documenti*, Firenze, Sansoni 1961 (1979²).

GARIN Eugenio, *La cultura del Rinascimento*, Milano, il Saggiatore 1964, 1988.

GARIN Eugenio, *Scienza e vita civile nel Rinascimento italiano*, Bari, Laterza 1965.

GARIN Eugenio, *Ritratti di umanisti*, Firenze, Sansoni 1967.

GARIN Eugenio, *Dal Rinascimento all'Illuminismo*, Pisa, Nistri Lischi 1970.

GARIN Eugenio, *Rinascite e rivoluzioni*, Bari, Laterza 1975, 2007.

GARIN Eugenio, *Lo zodiaco della vita*, Bari, Laterza 1976.

GARIN Eugenio, *Ermetismo del Rinascimento*, Roma, Editori Riuniti 1938.

GARIN Eugenio (ed.), *Luomo del Rinascimento*, Roma-Bari, Laterza 1988. *Česky: Renesanční člověk a jeho svět*, přel. Jiřina Němcová, Kateřina Novotná, Lucie Šavlíková, Jitka Špačková, Ingrid Vichnarová, Praha, Vyšehrad 2003.

GARIN Eugenio, *Umanisti artisti scienziati. Studi sul Rinascimento italiano*, Roma, Editori Riuniti 1989.

GEBHARDT Émile, *Les origines de la Renaissance en Italie*, Paris, Hachette 1879.

GENTILE Giovanni, *Studi sul Rinascimento*, Firenze, Valecchi 1923.

GENTILE Giovanni, *Il pensiero italiano del Rinascimento*, Firenze, Sansoni 1968.

GILMORE Myron Piper, *The World of Humanism. 1453–1517*, New York, Harper 1952.

GILSON Etienne, *Les Idées et les Lettres. Essais d'Art et de Philosophie*, Paris, Vrin 1932.

GOLENIŠČEV-KUTUZOV Ilja Nikolajevič, *Romanskije literatury*, Moskva, Nauka 1975.

GOMBRICH Ernst Hans, „Renaissance and Golden Age“, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XXIV*, 1961, č. 3/4, s. 306–309.

GRACIOTTI Sante (ed.), *Italia e Boemia nella cornice del Rinascimento europeo*, Firenze, Leo S. Olschki 1999.

GRAFTON Anthony – JARDINE Lisa, *From Humanisme to the Humanities*, London, Duckworth 1986.

GRENDLER Paul, *Schooling in Renaissance Italy. Literacy and Learning. 1300–1600*, Baltimore, Johns Hopkins University Press 1989.

GUGLIELMINETTI Marziano, *Memoria e scrittura. L'autobiografia da Dante a Cellini*, Torino, Einaudi 1977.

HALE John, *The Civilization of Europe in the Renaissance*, London, Harper Perennial 1993, 2005.

HANKINS James, *Plato in the Italian Renaissance*, Leiden, Brill 1990.

HANKINS James (ed.), *Renaissance Civic Humanism. Reappraisals and Reflections*, Cambridge, Cambridge University Press 2000.

HANKINS James, *Humanism and Platonism in the Italian Renaissance*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 2003.

HAY Denys, *From Roman Empire to Renaissance Europe*, London, Methuen 1953 (přepřacováno pod titulem *The Medieval Centuries*, New York, Harper & Row 1964).

HAY Denys, *Europe: the Emergence of an Idea*, Edinburgh, Edinburgh University Press 1957.

HAY Denys, *The Italian Renaissance in its Historical Background*, Cambridge, Cambridge University Press 1961.

HAY Denys (ed.), *The Renaissance Debate*, New York, Holt, Rinehart and Winston 1965.

HAY Denys, *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, London, Longman 1966. Český *Evropa pozdního středověku. 1300–1500*, přel. Kateřina Brabcová a Jindřich Mandák, Praha, Vyšehrad 2010.

HAY Denys, *Italian Clergy and Italian Culture in the Fifteenth Century*, London, Society for Renaissance Studies 1973.

HAY Denys, *Italy in the Age of the Renaissance, 1380–1530*, London, Longman 1989.

HERŮFEK Agnes, *Luomo del Rinascimento* (1967), Firenze, La Nuova Italia 1977.

HILTON T. (ed.), *The Renaissance: A Reconsideration of the Theories and Interpretations of the Age*, Madison, University of Wisconsin Press 1961.

HERŮFEK Jan a kol., *Pojetí důstojnosti člověka od antiky po současnost*, Ostrava, Ostravská univerzita 2015.

HERŮFEK Jan, *Scientia prohibita G. Pica della Mirandola*, Ostrava, Ostravská univerzita 2018.

HUIZINGA Johan, *Herfsttij der Middeleeuwen*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon 1919. Český *Podzim středověku*, z něm. verze přel. Gabriela Veselá, Jinočany, H&H 1993.

HUIZINGA Johan, *Homo ludens*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon 1938. Český *Homo ludens*, přel. Jaroslav Vácha, Praha, Mladá fronta 1971.

HUIZINGA Johan, „Das Problem des Renaissance“, in: *Wege der Kulturgeschichte*, přel. Werner Kaegi, München, Drei Masken Verlag 1930.

CHABOD Federice, *Scritti su Machiavelli*, Torino, Einaudi 1964, 1993.

CHABOD Federice, *Scritti sul Rinascimento*, Torino, Einaudi 1967.

CHASTEL André, *Le mythe de la Renaissance. 1420–1520*, Genève, Skira 1969.

CHASTEL André, *Le sac de Rome, 1527: du premier maniérisme à la contre-Réforme*, Paris, Gallimard 1984. Český *Vyplenění Říma*, přel. Ivo Lukáš, Brno, Barrister & Pricipal 2003.

CHASTEL André, *Renaissance italienne*, Paris, Gallimard 1999.

CHAUNU Pierre, *Le Temps des Réformes*, Paris, Fayard 1975.

KENT Dale, *Cosimo de' Medici and the Florentine Renaissance. The Patron's Oeuvre*, New Haven – London, Yale University Press 2000.

KING Margaret L., *Humanism, Venice and Women: Essays on the Italian renaissance*, Aldershot, Ashgate 2005.

KRISTELLER Paul Oskar, *The Philosophy of Marsilio Ficino*, New York, Columbia University Press 1943.

KRISTELLER Paul Oskar, *Studies in Renaissance Thought and Letters*, Roma, Edizioni di storia e letteratura 1956.

KRISTELLER Paul Oskar, *Renaissance Thought: The Classic Scolastic nad Humanist Strains*, New York, Harper & Row 1961.

KRISTELLER Paul Oskar, *Renaissance Concepts of Man and Others Essays*, New York, Haroer Torchbooks 1965.

KRISTELLER Paul Oskar, *La tradizione classica nel pensiero del Rinascimento*, Firenze, La Nuova Italia 1965.

KRISTELLER Paul Oskar, *Renaissance Thought and his Sources*, ed. Michael Mooney, New York, Columbia University Press 1979.

KRISTELLER Paul Oskar, *Renaissance Thought and the Arts*, Princeton, Princeton University Press 1980.

KRISTELLER Paul Oskar, *Eight Philosophers of the Italian Renaissance*, Stanford, Stanford University Press 1994. *Česky Osm filozofů italské renesance*, přel. Tomáš Nejeschleba, Praha, Vyšehrad 2007.

LEVIN Harry, *The Myth of the Golden Age in the Renaissance*, New York, Oxford University Press 1972.

MACEK Josef, *Italská renesance*, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1965.

MARTIN Marcel, *Světlo z Byzance. Řecká studia v renesanční Itálii, 1360–1534*, Červený Kostelec, Pavel Mervart 2018.

MAYLENDER Michele, *Storia delle Accademie d'Italia I–V*, Bologna, Cappelli 1926–1930.

MAZZACURATI Giancarlo, *Conflitti di cultura nel Cinquecento*, Napoli, Liguori 1977.

MAZZACURATI Giancarlo, *Il rinascimento dei moderni. La crisi culturale del XVI secolo e la negazione delle origini*, Bologna, il Mulino 1985.

MCLAUGHLIN Marti, *Literary Imitation in the Italian Renaissance. The Theory and Practice of Literary Imitation in Italy from Dante to Bembo*, Oxford, Clarendon Press 1995.

Il mondo antico nel Rinascimento. Atti del V convegno internazionale di studi sul Rinascimento, Firenze, Sansoni 1958.

NARLICH Brun, *Saggi sulla cultura veneta del Quattro e del Cinquecento*, ed. Paolo Mazzantini, Padova, Antenore 1971.

NOLHAC Pierre de, *Pétrarque et l'humanisme*, Paris, Champion 1907.

NORDSTRÖM Johan, *Moyen Age et Renaissance* (1929), přel. (ze švédštiny) T. Hammar, Paris, Stock 1933.

OLSCHKI Leonardo, *Geschichte der neu sprachlichen wissenschaftlichen Literatur I–III*, Leipzig–Halle a. S., Max Niemeyer Verlag 1919–1927.

PACCAGNELA Ivano, *Il fasto delle lingue. Plurilinguismo letterario nel Cinquecento*, Roma, Bulzoni 1988.

PANICHI Nicola, *La virtù eloquente. La „civil conversazione“ nel Rinascimento*, Urbino, Editrice Montefeltro 1994.

PANOFSKY Erwin, *Meaning in the Visual Arts: Papers in and on Art History*, New York, Doubleday 1955. *Česky Význam ve výtvarném umění*, přel. Lubomír Konečný, Praha, Odeon 1981.

PANOFSKY Erwin, *Renaissance and Recesses in Western Art*, Copenhagen, Russak & Company 1960.

PASTORE STOCCHI Manlio, „Umanesimo e Rinascimento“, in: *Dizionario critico della letteratura italiana IV*, ed. Vittore Branca, Torino, Utet 1999, s. 335–344.

PAULSEN Walter H., *Studies in the History of the Renaissance*, London, Macmillan and Comp. 1873 (v reedicih přejmenováno na *The Renaissance: Studies in Art and Poetry*).

PELÁN Jiří, „Klasicismus: geneze a vývoj“, in: Dalibor Tureček – Peter Zajac (ed.), *Český a slovenský literární klasicismus*, Brno, Host 2017, s. 11–85.

PELLEGRINI Marco, *Il papato nel Rinascimento*, Bologna, il Mulino 2010.

POZZI Mario, *Lingua, cultura, società. Saggi sulla letteratura italiana del Cinquecento*, Alessandria, Edizioni dell'Orso 1989.

PRANDI Alfonso (ed.), *Interpretazioni del Rinascimento*, Bologna, il Mulino 1971.

PROCCACCIOLI Paolo – ROMANO Angelo (eds.), *Cinquecento capriccioso e irregolare: eresie letterarie nell'Italia del classicismo. Atti del Seminario di Letteratura italiana, Viterbo, 6. 2. 1998*, Manziana, Vecchiarelli 1999.

QUONDAM Amedeo, *Rinascimento e classicismi*, Bologna, il Mulino 2013.

RAIMONDI Ezio, *Rinascimento inquieto*, Torino, Einaudi 1994.

RANDALL John Herman, *The School of Padua and the Emergence of Modern Science*, Padova, Antenore 1961.

RENAUDET Auguste, *Humanisme et Renaissance*, Genève, E. Droz 1958.

REYNOLDS Leighton Durham – WILSON Nigel Guy, *Scribes and Scholars*, Oxford, Oxford University Press 1968.

RICO Francisco, *El sueño del Humanismo. Da Petrarca a Erasmo*, Madrid, Alianza Editorial 1992.

RICHARDSON Brian, *Printers, Writers, Readers in Renaissance Italy*, Cambridge, Cambridge University Press 1994.

Il Rinascimento. Aspetti e problemi attuali. Atti del X Congresso dell'Associazione internazionale per gli studi di lingua e letteratura italiana (Belgrado, 17–21 aprile 1979), Firenze, Olschi 1982.

ROCHON André (ed.), *Les écrivains et le pouvoir en Italie à l'époque de la Renaissance*, Paris, Centre de recherche sur la Renaissance italienne, Université de la Sorbonne Nouvelle 1974.

ROSSI Vittorio, *Il Quattrocento*, Milano, Vallardi 1938³.

RÜEG Walter, *Cicero und der Humanismus*, Zürich, Rhein-Verlag 1946.

SABBADINI Remigio, *Il metodo degli umanisti*, Firenze, Le Monnier 1922.

SABBADINI Remigio, *Le scoperte dei codici latini e greci ne' secoli XIV e XVI-II*, Firenze, Sansoni 1905, 1914.

SAITTA Giuseppe, *Il pensiero italiano nell'Umanesimo e Rinascimento I–III*, Bologna 1949–1951.

SCRIVANO Niccolò, *Cultura e Letteratura nel Cinquecento*, Roma, Edizioni dell'Ateneo 1966.

SYMONDS John Addington, *Renaissance in Italy I–VII*, New York, Henry Holt 1888.

ŠPÍČKA Jiří, *Petrarca: homo politicus. Politika v životě a díle Franceska Petrarky*, Praha, Argo 2010.

TARTARO Achille – TATEO Francesco, *Il Quattrocento. L'età dell'umanesimo*, in: Carlo Muscetta (ed.), *La letteratura italiana*, 3, I, Bari, Laterza 1971.

TATARKIEWICZ Władysław, *Dejiny estetiky. Novoveká estetika*, přeložil Josef Marušiak, Bratislava, Tatran 1991.

TATEO Francesco, *Retorica e poetica fra Medioevo e Rinascimento*, Bari, Adriatica 1960.

THORNDIKE Lynn, *A History of Magic and Experimental Science I–VIII*, New York, Macmillan 1923–1958.

TOFFANIN Giuseppe, *Che cosa fu l'umanesimo. Il risorgimento dell'antichità classica nella coscienza degli italiani fra i tempi di Dante e la riforma*, Firenze, Sansoni 1919.

TOFFANIN Giuseppe, *La fine dell'umanesimo*, Torino, Fratelli Bocca 1920.

TOFFANIN Giuseppe, *Il Cinquecento*, Milano, Vallardi 1928 (1973⁸).

TOFFANIN Giuseppe, *Storia dell'Umanesimo I–III*, Napoli, F. Perrella 1933.

TRABALZA Carlo, *La critica letteraria nel Rinascimento*, Milano, Vallardi 1915.

TRINKAUS Charles, *Adversity's Noblemen: The Italian Humanists on Happiness*, New York, Columbia University Press 1940.

TRINKAUS Charles, *In Our Image and Likeness. Humanity and Divinity in Italian Humanist Thought*, London, Constable 1970.

TROMPF Garry Winston, *The Idea of Historical Recurrence in Western Thought. From Antiquity to the Reformation*, Berkeley, University of California Press 1979.

TROVATO Paolo, *Con ogni diligenza corretto. La stampa e le revisioni dei testi letterari italiani (1470–1550)*, Bologna, il Mulino 1991.

ULLMAN Berthold Louis, *The Origin and Development of Humanistic Script*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1960.

Umanesimo e Rinascimento. Studi offerti a P. O. Kristeller, Firenze, Olschi 1980.

VASOLI Cesare, *Studi sulla cultura del Rinascimento*, Manduria, Lacaita 1968.

VASOLI Cesare, *Umanesimo e Rinascimento*, Palermo, Palumbo 1969.

VASOLI Cesare, *Profezia e ragione. Studi della cultura del Cinquecento e del Seicento*, Napoli, Morano 1974.

VASOLI Cesare, *La cultura delle corti*, Bologna, Cappelli 1980.

VASOLI Cesare, *Tra „Maestri“, umanisti e teologi. Studi quattrocenteschi*, Firenze, Le Lettere 1991.

VOIGT Georg, *Die Wiederbelebung des klassischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus*, Berlin, Georg Reimer 1859; rozšířené 2. vyd. ve 2 svazcích Berlin, Georg Reimer 1880–81.

WARBURG Aby, *La rinascita del paganesimo antico* (1932), přel. Elena Cantimori, Firenze, La Nuova Italia 1966.

WARBURG Aby, *Gesammelte Schriften* I, 1, 2. *Die Erneuerung der heidnischen Antike*, ed. Horst Bredekamp – Michael Diers, Neudeln, Berlin, De Gruyter 1998.

WEINBERG Bernard, *A History of Literary Criticism in the Italian Renaissance I–II*, Chicago, Chicago University Press 1961.

WEISS Roberto, *Medieval and Humanist Creek*, Padova, Antenore 1977.

WEISS Roberto, *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*, Oxford, Blackwell 1988².

YATES Francis A., *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*, Chicago, University of Chicago Press 1964. Česky *Giordano Bruno a hermetická tradice*, přel. Eduard Gajdoš, Kateřina Gajdošová, David Mervart, Martin Žemla, Praha, Vyšehrad 2009.

V následujícím soupise uvádíme knižní vydání českých překladů, v nichž jsou díla renesančních autorů k dispozici, ať již v úplnosti, nebo ve výběrech. Neuvádíme tedy dílčí přetisky. Registrujeme pouze novodobé překlady (zhruba od roku 1900) a zaznamenáváme zpravidla pouze první vydání (a to i v případech, že následující vydání byla revidována). Zato uvádíme k jednotlivým autorům i překlady textů, jež v antologii nefigurují. Zatímco v antologii byly texty důsledně přiřazovány k příslušným autorským osobnostem, v následujícím soupise jsou distribuovány v zásadě podle žánrových kategorií vyznačených záhlavím.

Pro zevrubnější bibliografickou informaci odkazujeme na soupis Jitky Křesálkové *Italská literatura v Čechách a na Slovensku*, Praha, Univerzita Karlova – Filozofická fakulta 2017.

I. Čtrnácté století (trecento). Úvod k renesanci

Sladký nový styl a Dante

Itálie starší a nová. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 10–11. [Guido Guinizzelli, Guido Cavalcanti.]

Italská renesanční lyrika. Přel. Emanuel Frynta a Jan Vladislav. Praha, SNKLHU 1954, s. 27–35, 42–53. (Světová četba, 89.) [Guido Guinizzelli, Guido Cavalcanti, Lapo Gianni, Gianni Alfani, Dante Alighieri, Cino da Pistoia.]

Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Emanuel Frynta a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 28–66. [Guido Guinizzelli, Guido Cavalcanti, Lapo Gianni, Gianni Alfani, Dante Alighieri, Cino da Pistoia.]

Dante Alighieri, *Božská komedie. Peklo*. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, vl. nákl. 1879.

Dante Alighieri, *Božská komedie. Očistec*. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, V. B. Čech 1880.

Dante Alighieri, *Božská komedie. Ráj*. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, Alois R. Lauer mann 1882.

Dante Alighieri, *Božská komedie I–III*. Přel. Karel Vrátný [rozměrem originálu bez rýmů]. Praha, vl. nákl. 1929–1930.

Dante Alighieri, *Božská komedie*. Přel. O. F. Babler. Praha, Vyšehrad 1952. (Živý odkaz světa, 28.)

Dante Alighieri, *Božská komedie*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha, Academia 2009.

Dante Alighieri, *Nový život*. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto 1890.

Dante Alighieri, *Nový život*. Přel. Emil Janovský [= Pavel Eisner]. Praha, Jaroslav Podroužek 1944.

Dante Alighieri, *Nový život*. Přel. Jan Vladislav. Praha, Pragokonzert 1965.

Dante Alighieri, *Básně lyrické*. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto 1891.

Dante Alighieri, *To sladké jméno Beatrice (Výbor z lyriky)*. Přel. Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1998. (Květy poezie, 208.)

Dante Alighieri, *O jedině vládě*. Přel. Bohumil Ryba. Praha, Melantrich 1942. (Knihovna politických klasiků, 3.)

Dante Alighieri, *O rodném jazyce*. Přel. Richard Psík. Praha, Oikumene 2004. (Knihovna středověké tradice, 14.)

Komicko–realistická poezie

- Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafráze Jaroslava Vrchlického 1878–1898. I. cyklus).* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto 1898, s. 157. [Cecco Angiolieri.]
- Italská renesanční lyrika.* Přel. Jan Vladislav. Praha, SNKLHU 1954, s. 36–41. [Cecco Angiolieri.]
- Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika).* Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 40–47. [Cecco Angiolieri.]
- Folgore da San Gimignano, *Sonety týdne a měsíců.* Přel. Jiří Pelán. Zblou, Opus 2007. (Opus, 21.)

Lyrika, morální meditace, protohumanistický list

- Francesco Petrarca, *Tři kanzóny.* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1900].
- Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafráze Jaroslava Vrchlického 1880–1900. II. cyklus).* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1901], s. 81–103. [Francesco Petrarca.]
- Italie starší a nová.* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 11–12. [Francesco Petrarca.]
- Italská renesanční lyrika.* Přel. Ivo Fleischmann, Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, SNKLHU 1954, s. 55–65. [Francesco Petrarca.]
- Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika).* Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 67–82. [Francesco Petrarca.]
- Francesco Petrarca, *Vzývání (Výbor z lyriky).* Přel. Emil Janovský [= Pavel Eisner]. Praha, Jaroslav Podroužek 1944.
- Francesco Petrarca, *Sto sonetů Lauře.* Přel. Václav Renč, Praha, SNKLU 1965.
- Francesco Petrarca, *Líbezné vody čisté (Tři kanzóny a šest sonetů).* Přel. Petr Kopta, Praha, PNP 1967.
- Francesco Petrarca, *Kanzóny pro Lauru.* Přel. Václav Renč, Praha, Mladá fronta 1969. (Květy poezie, 93.)
- Francesco Petrarca, *Zpěvník (Výbor z poezie).* Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, Československý spisovatel 1979. (Klub Přátel poezie. Výběrová řada.)
- Francesco Petrarca, *Mé tajemství (O tajném střetu mých myšlenek).* Přel. Richard Psík. Praha, Oikumene 2004. (Knihy renesančního myšlení, 1.)
- Francesco Petrarca, *Listy velkým i malým tohoto světa.* Přel. Antonín Rausch. Praha, Odeon 1974.
- Francesco Petrarca, *Výstup na Mont Ventoux.* Přel. Jan Janoušek. Praha, Vyšehrad 2014. (Krystal, 16.)

Román, pastora, novela, biografie

- Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafráze Jaroslava Vrchlického 1880–1900. II. cyklus).* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1901], s. 105–128. [Giovanni Boccaccio.]
- Italie starší a nová.* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 12. [Giovanni Boccaccio.]
- Italská renesanční lyrika.* Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, SNKLHU 1954, s. 66–67. [Giovanni Boccaccio.]
- Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika).* Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 85–87, 89–90. [Giovanni Boccaccio a Franco Sacchetti.]
- Giovanni Boccaccio, *Fiametta.* Přel. Josef Bartoš. Praha, Sfinx 1919. (Nové cíle, 11.)
- Giovanni Boccaccio, *Koš aneb Bludiště lásky.* Přel. Josef Bartoš. Praha, Sfinx 1919. (Nové cíle, 10.)
- Giovanni Boccaccio, *Fiesolské nymfy.* Přel. Olga Hostovská [= Josef Hiršal za spolupráce O. H.]. Praha, Odeon, 1984. (Skvosty italské literatury.)
- Giovanni Boccaccio, *Dekameron I–III.* Přel. J. J. Benešovský-Veselý. Praha, A. Hynek [1896–1897].

Giovanni Boccaccio, *Decameron* I–V. Přel. Zdeněk Vraný. Praha-Žižkov, J. Havránek 1919. (Knihy autorů světových, 1–5.)

Giovanni Boccaccio, *Dekameron, kterýž napsal messer G. B.* I–V. Přel. Arnošt Procházka (I–II) a Antonín Pokorný (III–V). Praha, Knihovna 1923; Praha, [Jiří Živný] 1925. (Knihovna, 4–8.)

Giovanni Boccaccio, *Dekameron* I–III. Přel. Anna Běhounková. Praha, vl. nákl. 1928.

Giovanni Boccaccio, *Dekameron (Výbor nejkrásnějších povídek)* I–II. Přel. Marie L. Kühnlová. Praha, I. L. Kober 1929.

Giovanni Boccaccio, *Tři roztomilé novely mnoho pomlouvaného Giovanni Boccaccia.* Přel. Adolf Felix. Praha, A. Synek 1930. (Pandora, 20.)

Giovanni Boccaccio, *Dekameron.* Přel. Radovan Krátký. Praha, SNKLHU 1959. (Klub čtenářů, 104.)

Giovanni Boccaccio, *Griselda.* Přel. Lenka Kováčová. Praha, Vyšehrad 2013. (Krystal, 15.)

Giovanni Boccaccio, *Život Dantův.* Přel. Otto F. Babler. Svatý Kopeček, Otto F. Babler 1940. (Hlasy, 46.)

Giovanni Fiorentino, *Novely.* Přel. Jean Rowalski [= Alexandr Bačkovský]. Praha, Alois Hynek [1911]. (Pestrá knihovna zábavy a kultury, 99.)

Tisíc nejkrásnějších novel, 13. Praha 1911–1912, s. 75–83. [Giovanni Fiorentino.]

Piramo a Tisbe. *Tisíc nejkrásnějších novel*, 25. Praha 1911–1912, s. 83–84. Přel. K. Žabrá. [Franco Sacchetti.]

Čtnostné příběhy a taškárské povídačky. Přel. Radovan Krátký. Praha, SNKLHU 1953, s. 44–95, 96–114, 115–125, 126–133. [Giovanni Boccaccio, Franco Sacchetti, Giovanni del Pecorone, Giovanni Sercambi.]

Italské renesanční novely. Přel. Adolf Felix. Praha, Odeon 1967, s. 13–47, 48–52, 53–69. (Světová knihovna.) [Franco Sacchetti, Giovanni Sercambi, Giovanni Fiorentino.]

Necudné povídky (Italské renesanční příběhy). Přel. Radovan Krátký. Praha, Lidové nakladatelství 1991, s. 20–21; 70–71, 86–89, 95–98; 124–125, 166–172, 189–194. [Giovanni Sercambi, Franco Sacchetti, Giovanni Fiorentino.]

Historická próza

Florentské kroniky doby Dantovy. Přel. Zdeněk Kalista. Praha, Odeon [1969]. (Živá díla minulosti, 60.) [Dino Compagni, Giovanni Villani.]

Zdeněk Kalista, *Karel IV. a Itálie.* Praha, Vyšehrad 2004. [Matteo Villani.]

Náboženská próza

Listy svaté Kateřiny Sienské. Přel. Antonín Ludvík Stříž. Osvětimany na Moravě, Antonín Ludvík Stříž 1912. (Dobré dílo, 4.)

Listy sv. Kateřiny Sienské I. Přel. Josef Vašica. Stará Říše na Moravě, M. Florianová 1930. (Dobré dílo, 101.) Praha, B. Kočí 1930.

Listy svaté Kateřiny Sienské. Přel. Karel Vrátný. Olomouc, Krystal 1940. (Dominikánská edice Krystal, 47.)

Svaté Kateřiny Sienské Krátká rozmluva o získání pravé dokonalosti. Přel. Reginald M. Dacík, [Olomouc], Krystal 1938.

Dialog s Boží Prozřetelností. Přel. Ivana Hlaváčová, Praha, Krystal OP 1998. (Thesaurus, 3.)

Kvítko svatého Františka I–II. Přel. Karel Dostál-Lutinov a Alma Gelata. Nový Jičín, Nový život 1901–1902.

Kvítky slavného pána svatého Františka a jeho bratří. Přel. Karel Vrátný, Praha, Lad. Kuncíř 1920. (Knihy Družstva Přátel studia, 18.)

II. Patnácté století (quattrocento). První vrchol renesance

Filosofická próza

Marsilio Ficino, *O Slunci. O světle.* Přel. Jakub Hlaváček a Martin Žemla. Praha, Oikumene 2016.

Giovanni Pico della Mirandola, *O důstojnosti člověka.* Přel. David Sanetrník, Praha, Oikumene 2005.

Lyrická poezie a dramatická ekloga v lidovém jazyce

Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafráze Jaroslava Vrchlického 1880–1900. II. cyklus). Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1901], s. 129–132, 133–156. [Lorenzo de' Medici a Angelo Poliziano.] *Italie starší a nová,* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 15, 33–34. [Matteo Maria Boiardo, Lorenzo de' Medici a Angelo Poliziano.]

Italská renesanční lyrika. Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, SNKLHU 1954, s. 74–75, 76–85, 86–93, 94–96. [Leonardo Giustinian, Lorenzo de' Medici, Angelo Poliziano a Matteo Maria Boiardo.]

Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 91–92, 101–104, 105–116, 119–125. [Leonardo Giustinian, Matteo Maria Boiardo, Lorenzo de' Medici a Angelo Poliziano.]

Lorenzo de' Medici, *Karneval (Výbor z díla).* Přel. Jaroslav Pokorný [= Josef Hiršal za spolupráce J. P.]. Praha, Odeon 1979.

Komická poezie

Italie starší a nová. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 14–15. [Burchiello.]

Italská renesanční lyrika. Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, SNKLHU 1954, s. 68–73. [Burchiello.]

Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, Mladá fronta 1964, s. 95–100. [Burchiello.]

Estetická reflexe

Leon Battista Alberti, *O malbě. O soše.* Přel. František Topinka. Praha, Vladimír Žikeš 1947.

Leon Battista Alberti, *Deset knih o stavitelství.* Přel. Alois Otoupalík, Praha, SNKLHU 1956.

Leonardo da Vinci, *Úvahy o malířství.* Přel. František Topinka, Praha, Vladimír Žikeš 1941.

Cennino Cennini, *Knihy o umění středověku.* Přel. František Topinka. Praha, Vladimír Žikeš 1946.

Historická próza, autobiografie a biografie

Enea Silvio Piccolomini, *Historie česká.* Přel. Jiří Vičar. Praha, J. Otto, [1908]. (Světová knihovna, 856–858.)

Enea Silvio Piccolomini, *Historie česká – Historia Bohemica.* Přel. Dana Martínková, Alena Hadravová a Jiří Mátl, Praha, KLP – Ústav pro klasická studia AV ČR – Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě 1998. (Clavis monumentorum litterarum Regnum Bohemiae. Fontes rerum Regni Bohemiae, 1.)

Enea Silvio Piccolomini, *Pojednání o výchování dítek*. Přel. Josef Šauer z Augenburgu. Praha, Vlast 1906.

Angelo Traversari, *Hodoeporicon*. Přel. Jan Stejskal. České Budějovice, Bohumil Němec – Veduta 2013.

Výpravná próza

Giovanni Francesco Poggio Bracciolini, *Facécie*. Přel. Ivan Převor [= Ivan Bureš]. Praha, Václav Petr 1928.

Leonardo da Vinci, *Nápady (Výbor z próz)*. Přel. Alena Bahníková. Praha, Odeon 1982. (Klub čtenářů, 468.)

Enea Silvio Piccolomini, *Eurialus a Lukrecie (Historie dvou zamilovaných)*. Přel. Antonín Macek. Praha, Tisk. výbor Čs. soc. dem. strany dělnické [1898].

Enea Silvio Piccolomini, *Eurialus a Lukrecie (Historie dvou zamilovaných)*. Přel. J. Červený. Praha, A. Svěcený [1904]. (Lidová knihovna I, 5.)

Enea Silvio Piccolomini, *O dvou milencích*. Přel. Štěpánka Brožová. Praha, Odeon 1990. (Bibloty.)

Čtnostné příběhy a taškárské povídky. Přel. Radovan Krátký. Praha, SNKLHU 1953, s. 138–139, 140–143. [Masuccio Salernitano a Sabaddino degli Arienti.]

Italské renesanční novely. Přel. Adolf Felix. Praha, Odeon 1967, s. 70–78, 79–117. 118–144, 145–152, 155–157, 158–166. [Leon Battista Alberti, Masuccio Salernitano, Antonio Manetti, Antonio Cornazano, Leonardo da Vinci, Sabaddino degli Arienti.]

Necudné povídky (Italské renesanční příběhy). Přel. Radovan Krátký. Praha, Lidové nakladatelství 1991, s. 63. [Giovanni Francesco Poggio Bracciolini.]

Nábožensky mravokárná próza

Girolamo Savonarola, *Čiňte pokání*. Přel. Reginald Dacík, Olomouc, Edice Krystal 1935. (Krystal, 4.)

Po cestách mystiků k lásce Boží. Přel. Prokop Švach, Olomouc, Edice Krystal 1937, s. 153–173. (Krystal, 27.) [Girolamo Savonarola.]

Girolamo Savonarola, *Útěcha mého putování. Poslední meditace nad žalmem Miserere*. Přel. Ondřej Koupil, Markéta Zetlová a Stanislav Straka. Praha, Krystal OP 1998. (Thesaurus, 4.)

Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, Mladá fronta 1964, s. 117–118. [Girolamo Savonarola.]

III. Šestnácté století (cinquecento). Obecné vítězství renesance

Platonizující teorie lásky

Moderata Fonte, *Zásluhy žen*. Přel. Alice Flemrová. Praha, Prostor 2008.

Filozofický traktát

Pietro Pomponazzi, *Pojednání o nesmrtnosti duše*. Přel. Miroslav Petříček. Praha, Oikumene 2012. (Knihovna renesančního myšlení, 4.)

Gasparo Contarini, *O nesmrtnosti duše*. Přel. Jan Janoušek. Olomouc, Univerzita Palackého 2014.

Petrarkistická lyrika

- Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafrase Jaroslava Vrchlického 1878–1898. II. cyklus).* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1901], s. 157. [Veronica Gambará.]
- Italie starší a nová,* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 36, 36–39, 41, 41–42. [Matteo Bandello, Veronica Gambará, Benvenuto Cellini, Giovanni Guidiccioni, Giovanni Della Casa, Gaspara Stampa.]
- Italská renesanční lyrika.* Přel. František Halas, Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, SNKLHU 1954, s. 111–120; 121–122, 123–140. [Michelangelo Buonarroti, Luigi Tansillo, Gaspara Stampa.]
- Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika).* Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 131–149, 150, 152–153, 156–157, 158–168. [Michelangelo Buonarroti, Veronica Gambará, Vittoria Colonna, Luigi Tansillo, Gaspara Stampa.]
- Kéž boří popel můj.* Přel. František Halas a Jiří Pechar. Praha, Mladá fronta 1967, s. 63–66. [Michelangelo Buonarroti a Luigi Tansillo.]
- Vittoria Colonna, *Sladká hořkost.* Přel. Jiří Pelán. Praha, Odeon, 1976. (Kolibřík.)
- Básně Michelangela Buonarrotiho, malíře, sochaře i stavitele.* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, Bursík a Kohout 1889.
- Skrytý Michelangelo (Básně a listy Michelagniola Buonarroti).* Přel. Jan Ort [= Pavel Eisner]. Praha, Toužimský a Moravec 1940. (Kořeny, 5.)
- Michelangelo Buonarroti. Titan a člověk.* Přel. Pavel Eisner [neuveđen]. Praha, Evropský literární klub 1941. (Svět.)
- Báseň Michela Angela, v níž líčí sebe samého zestárlého a nemocného.* Přel. František Halas. Pardubice, Vlastimil Vokolek [1945].
- Michelangelo Buonarroti, *Z lyriky (Výbor).* Přel. Jan Vladislav. Praha, Nakladatelství československých výtvarných umělců 1958. (Kresby a verše, 3.)
- Michelangelo Buonarroti, *Luk (Výbor z lyriky).* Přel. Jan Vladislav. Praha, SNKLU 1964.
- Michelangelo Buonarroti, *Podoba živé tváře.* Přel. Jan Vladislav. Praha, SNKLU 1964. (Paměti, korespondence, dokumenty, 33.)

Klasicistický program v poezii. Óda, nauková báseň, mytologická poéma, heroický epos

- Italie starší a nová,* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 35, 39–40 [Giovanni Rucellai a Luigi Alamanni.]

Komicko-realistická poezie a poezie makaronská

- Italie starší a nová,* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 16–33. [Francesco Berni.]
- Italská renesanční lyrika.* Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, SNKLHU 1954, s. 107–108. [Francesco Berni.]
- Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika).* Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 126–130, 154–155. [Niccolò Machiavelli, Francesco Berni.]

Lodovico Ariosto a rytířský epos

- Italie starší a nová,* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, B. Kočí 1907, s. 34. [Lodovico Ariosto.]
- Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafrase Jaroslava Vrchlického 1880–1900. II. cyklus).* Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1901], s. 165–170. [Lodovico Ariosto.]
- Italská renesanční lyrika.* Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, SNKLHU 1954, s. 109–110. [Lodovico Ariosto.]

Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 130. [Lodovico Ariosto.]
Lodovico Ariosto, *Zuřivý Roland*, I–II. (*Báseň epická*). Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto 1898.
Lodovico Ariosto, *Zuřivý Roland ve vyprávění a výběru Itala Calvina*. Přel. Jaroslav Pokorný [= Josef Híršal za spolupráce J. P.]. Praha, Odeon 1974.

Politická věda a historická próza

Niccolò Machiavelli, *I. Kniže. II. Úvahy*. Přel. Josef Želízko. Praha, J. Otto 1900. (Sborník spisů politických a národohospodářských, 4.)
Niccolò Machiavelli, *Vladař*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha, Orbis 1940. (Perspektivy, 10.)
Niccolò Machiavelli, *Vladař. Život Castruccio Castracaniho z Luccy*. Přel. Adolf Felix a Jaroslav Pokorný. Praha, Odeon 1969.
Niccolò Machiavelli, *Vladař*. Přel. Josef Hajný. Praha, Ivo Železný 1995.
Niccolò Machiavelli, *Vlády a státy (Úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání)*. Přel. Stanislav Janderka. Zlín, Tisk 1939. (Zkušenosti věků, 1.)
Niccolò Machiavelli, *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Přel. Josef Hajný. Praha, Argo 2001.
Niccolò Machiavelli, *Florentské letopisy*. Přel. Štěpán Andreas. Praha, Odeon 1975. (Živá díla minulosti, 76.)

Biografie a autobiografie

Giorgio Vasari, *Andrea del Sarto. Piero di Cosimo. Tiziano da Cadore*. Přel. František Petr. Praha, O. Gírgal [1927]. (Životopisy umělců, 3.)
Giorgio Vasari, *Giovanni Cimabue. Giotto. Buonamico Buffalmacco. Sandro Botticelli*. Přel. František Petr. Praha, O. Gírgal [1927]. (Životopisy umělců, 4.)
Giorgio Vasari, *Michelagnolo Buonarroti*. Přel. František Petr. Praha, Otto Gírgal, [1927]. (Životopisy umělců, [1].)
Giorgio Vasari, *Andrea Mantegna. Pietro Perugino. Donato (Donatello). Alesso Baldovinetti. Antonello da Messina*. Přel. František Petr. Praha, O. Gírgal [1928]. (Životopisy umělců, 5.)
Giorgio Vasari, *Fra Filippo Lippi. Luca Signorelli. Bramante. Jacopo Sansovino. Domenico Ghirlandajo*. Přel. František Petr. Praha, O. Gírgal [1928]. (Životopisy umělců, 7.)
Giorgio Vasari, *Lionardo da Vinci. Antonio da Correggio. Raffaello Sanzio da Urbino*. Přel. František Petr. Praha, Otto Gírgal [1928]. (Životopisy umělců, 2.)
Giorgio Vasari, *Životopisy umělců. Sv. VI. Masaccio. Filippo Brunelleschi. Lorenzo Ghiberti*. Přel. František Petr. Praha, Otto Gírgal 1928.
Giorgio Vasari, *Životy nejvýznamnějších malířů, sochařů a architektů I–II*. Přel. Pavel Preiss [= Jan Vladislav]. Praha, Odeon 1976–1977.
Benvenuto Cellini, *Vlastní životopis Benvenuta Celliniho, florentského zlatníka a sochaře I–II*. Přel. Adolf Gottwald. Praha, K. St. Sokol 1909. (Levná osvětová knihovna, 19, 20.)
Benvenuto Cellini, *Vlastní životopis*. Přel. Josef Mach a Adolf Felix. Praha, Miloš Procházka 1930.

Morální spisy, ideální projekty a utopie

Baldassare Castiglione, *Dvořan*. Přel. Adolf Felix. Praha, Odeon 1978. (Živá díla minulosti, 85.)
Giovanni Della Casa, *Traktát pana Giovanniho della Casa, v němžto prostý muž poučuje jinocha a pojednává o způsobech, které máme dodržovati nebo kterým se máme vyhýbati při obcování s lidmi, nazvaný Galateo, aneb o mravích*. Přel. Adolf Felix. Praha, Odeon 1971.

Antiakademismus a naturalismus

- Pietro Aretino, *Život kajčnic*. Přel. Václav Mrázek. Praha, J. Štyrský 1932. (Edice 69, IV.)
Pietro Aretino, *Rozpravy o mravech bříšných kurtizán*. Přel. Zdeněk Frýbort. Praha, Odeon 1992. (Klub čtenářů, 658.)
Pietro Aretino, *Božského Pietra Aretina Rozkošnické sonety*. Přel. Kamil Bareš. Praha, [V. Petr] 1928. (Kulturně-historické a literární kuriozity, 1.)

Novelistika

- Tisíc nejkrásnějších novel*, 81, Praha [1914–1915], s. 5–18. Přel. Bohumil Kyselý. [Niccolò Machiavelli: *Belfagor*.]
Niccolò Machiavelli, *Mandragora. Belfagor*. Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, SNKLU 1956, s. 137–153. (Světová četba, 122.)
Tisíc nejkrásnějších novel, 79, Praha 1912–1913, s. 21–40. Přel. Vladimír Rovinský [= Adolf Truksa]. [Luigi Alamanni, *Bianca*.]
Luigi Da Porto, *Romeo a Giuletta*. Přel. A. Muťovský [= Adolf Truksa]. Praha, J. Otto 1929. (Ottova světová knihovna, 1811–1812.)
Agnolo Firenzuola, *Podivné hry lásky*. Přel. Vl. Rovinský [= Adolf Truksa]. Praha, K. Jánský-Bočánek 1912. (Knihovna „Čluny“, 6.)
Tisíc nejkrásnějších novel, 76, Praha 1912–1913, s. 89–99. Přel. Vl. Rovinský [= Adolf Truksa]. [Agnolo Firenzuola]
Giovanfrancesco Straparola, *Rozkošné noci*. Přel. Karel Skála. Praha, Jan Toužimský 1923. (Venušiny povídky, 18.)
Giovanfrancesco Straparola, *Rozkošné noci*. Přel. F. Bouška. Praha, J. Šváb [1925?]. (Knihy lásky, 2.)
Giovanfrancesco Straparola, *Líbezné noci*. Přel. Alena Hartmanová. Praha, Melantrich 1975.
Matteo Bandello, *Povídky*. Přel. B. K. Praha, J. Toužimský [1911]. (Venušiny povídky, 3.)
Matteo Bandello, *Výbor novel*. Přel. V. Rovinský [= Adolf Truksa]. Praha, J. Otto 1911. (Světová knihovna, 952–953.)
Tisíc nejkrásnějších novel, 9, Praha 1911–1912, s. 49–61. Přel. V. Rovinský [= Adolf Truksa]. [Bandello: *Povídka o podivuhodné chytrosti, s jakou jeden zloděj okradl a oklamal krále egyptského*.]
Matteo Bandello, *O mladé vdově a šlechtici. O hedvábníku lyonském a jeho nezdařené lsti. Půjčka za oplátku*. Přel. Otto Kirchner [= Ervín Taussig]. Praha, Karel Janský 1912. (Knihovna Člunu, 4.)
Matteo Bandello, *Milostné novely*. Přel. Karel Mašek. Praha, Grafikona 1921. (Knihovna Grafikonu, 4.)
Matteo Bandello, *Nový způsob, jak ztrestati svou ženu, vynalezený kterýmsi benátským šlechticem. Jakýsi šlechtic z Navarry uzavře sňatek se ženou, jež je současně jeho sestrou a dcerou, aniž o tom ví*. Přel. B. K. Praha-Vršovice, Jan Toužimský 1922. (Venušiny povídky, 6.)
Matteo Bandello, *Povídky*. Přel. B. K. Praha-Vršovice, Jan Toužimský 1922. (Venušiny povídky, 3.)
Matteo Bandello, *Povídky*. Přel. B. K. Praha-Vršovice, Jan Toužimský 1922. (Venušiny povídky, 4.)
Matteo Bandello, *Novely*. Přel. Jan Brechensbauer. Praha, K. Synek 1947. (Veselá četba, 16.)
Matteo Bandello, *Láska dona Giovanniho a vévodkyně Savojské*. Přel. Jan Brechensbauer. Praha, V. Šmidt 1948. (Malá veledíla, 14.)
Matteo Bandello, *Padesát pamětihodných příběhů (Výbor z novel)*. Přel. Adolf Felix. Praha, Odeon 1975.
Tisíc nejkrásnějších novel, 50, Praha [1913], s. 97–100. Přel. Jiří Prošek. [Anton Francesco Doni: *Novella milostná*.]

Italské renaissanční novely. Přel. Josef Štěpán. Praha, Stanislav Neumann 1928. [Pietro Fortini, Girolamo Morlini.]
Ctnostné příběhy a taškárské povídky. Přel. Radovan Krátký. Praha, SNKLHU 1953, s. 146–147, 148–168, 169–174, 175–180. [Agnolo Firenzuola, Matteo Bandello, Giovan Francesco Straparola, Antonfrancesco Grazzini.]
Italské renesanční novely. Přel. Adolf Felix. Praha, Odeon 1967, s. 167–204, 205–226, 227–305, 306–329, 330–371, 372–401, 402–404, 405–409. [Gian Francesco Straparola, Luigi Da Porto, Matteo Bandello, Agnolo Firenzuola, Antonio Francesco Grazzini, Giovan Battista Giraldi Cinzio, Ortensio Lando, Anton Francesco Doni.]
Necudné povídky (Italské renesanční příběhy). Přel. Radovan Krátký. Praha, Lidové nakladatelství 1991, s. 32–36; 28–31, 91–94, 120–123, 137–139, 179–184, 185–188; 131–136; 11–19, 37–38, 64–69, 72–75, 109–118, 154–158, 199–200, 205–212. [Pietro Aretino, Matteo Bandello, Pietro Fortini, Giovan Francesco Straparola.]

Tragédie, komedie, commedia dell'arte

Niccolò Machiavelli, *Mandragola (Komedie o 5 jednáních)*. Přel. Miloslav Novotný. Praha, St. Neumann 1928. (Knížky pro potěšení, 6.)
Niccolò Machiavelli, *Mandragora (Komedie o 5 dějstvích)*. Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, Dilia 1955.
Giambattista Della Porta, *Astrolog (Komedie o 5 dějstvích)*. Přel. Zdeněk Digrin. Praha, Dilia 1979.
Benátská (Komedie o 4 dějstvích). Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, Dilia 1966.
Ruzante, *Koketka (Komedie o 5 dějstvích)*. Přel. Radovan Krátký. Praha, Orbis 1958. (Hry lidového jeviště, 60.) [La Moschetta.]
Ruzante, *Komedie o lásce (Vdovička z Ancony. Komedie o 2 dílech)*. Přel. Eva Bezděková. Praha, Dilia 1969.
Co řekl Ruzante... (Karnevalová komedie o lásce, životě i smrti. Z dialogů, orací, veršů a dopisů Angela Beolca řečeného Ruzante). Přel. Zdeněk Digrin a Jaroslava Bílková. Praha, Dilia 1982.

IV. Vyznívání renesance a její pro něna

Torquato Tasso a nástup baroka

Zniv poesie národní a umělé (Básnické parafrase Jaroslava Vrchlického 1180–1900. II. cyklus). Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto [1901], s. 159–164. [Torquato Tasso.]
Torquato Tasso, *Výbor lyriky I (Madrigály), II (Sonety), III (Z jiných forem)*. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto 1906.
Italská renesanční lyrika. Přel. Jan Vladislav. Praha, SNKLHU 1954, s. 141–165. [Torquato Tasso.]
Torquato Tasso, *Šeptání noci*. Přel. Jan Vladislav. Praha, Československý spisovatel 1956. (Milé knížky, II.)
Torquato Tasso, *Lyrika (Výbor)*. Přel. Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1958. (Květy poezie, 5.)
Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 169–191. [Torquato Tasso.]
Kož hoří popel můj. Přel. Jiří Konůpek, Jiří Pechar a Erik A. Saudek, Praha, Mladá fronta 1967, s. 67–81. [Torquato Tasso.]
Torquata Tassa Osvobozený Jeruzalém. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, A. R. Laueremann 1887.
Torquato Tasso, *Osvobozený Jeruzalém ve vyprávění a výběru Alfreda Giulianiho*. Přel. Jaroslav Pokorný [= Josef Hiršal za spolupráce J. P.]. Praha, Odeon 1980.

Filosofie a přírodní věda

Italská renesanční lyrika. Přel. Jaroslav Pokorný. Praha, SNKLHU 1954, s. 166–168. [Giordano Bruno.]

Navštívení krásy (Italská renesanční lyrika). Přel. Jaroslav Pokorný a Jan Vladislav. Praha, Mladá fronta 1964, s. 192–194. [Giordano Bruno.]

Giordano Bruno, *Mučedník římské inkvisice (Životopis a výtah z díla O nekonečném vesmíru a světech)*. Přel. Josef Staněk. Brno, Dědictví Havlíčkovo 1924. (Názor. Nový svazek, 3.)

Giordano Bruno, *Dialogy*. Přel. Jan Blahoslav Kozák. Praha, SNPL 1956. (Živé odkazy II, 18.) [Věčeře na Popeleční středě. O příčině, principu a jednom. O nekonečnu, univerzu a světech.]

Giordano Bruno, *Božskému Rudolfovi II.* Přel. Jan Kalivoda. Praha, Malá Skála 2001.

Giordano Bruno, *Magie, pouta a dialog renesančního filozofa*. Přel. Jakub Hlaváček a Josef Hajný. Praha, Argo 2007. [O magii. O poutech. Kabala pegasovského koně s Přídavkem o kyllénském oslu.]

Giordano Bruno, *Vytrvalý záletník neboli Svíčkař*. Přel. Zdeněk Digrin. Praha, Dilia 1971.

Z niv poesie národní a umělé (Básnické parafrase Jaroslava Vrchlického 1878–1898. I. cyklus). Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha, J. Otto 1898, s. 163–166. [Tommaso Campanella.]

Tommaso Campanella, *Sluneční stát*. Přel. Maxmilián Ryšánek. Praha, Jan Laichter, 1934. (Laichterova filosofická knihovna, 9.)

Poznámka ke grafické úpravě

Na přebaly, předsádky a patituly byly použity tyto podklady:

Sv. I, přebal: *Hypnerotomachia Poliphili*, Venezia, Aldo Manuzio 1499.

Sv. I, předsádky 1–2, s. 2, 4: *Hypnerotomachia Poliphili*, Venezia, Aldo Manuzio 1499.

Sv. I, s. 24: Autograf Lodovika Ariosta: *Orlando furioso*, XI, oktávy 41–45, opis pro třetí, definitivní vydání v roce 1532 (Ferrara, Biblioteca Comunale).

Sv. I, s. 211: Autograf Francesca Petrarky: list Giovannimu Dondimu da Orologio, Arquà, 13. července 1370 (*Seniles*, XII, 1; Padova, Biblioteca del Seminario vescovile).

Sv. II, přebal: *Hypnerotomachia Poliphili*, Venezia, Aldo Manuzio 1499.

Sv. II, předsádka 1: *Hypnerotomachia Poliphili*, Venezia, Aldo Manuzio 1499.

Sv. II, předsádka 2: Autograf Angela Poliziana: *Miscellanorum centuria secunda*, kap. 15 (Biblioteca della Fondazione Giorgio Cini di Venezia).

Sv. II, s. 2, 4: *Hypnerotomachia Poliphili*, Venezia, Aldo Manuzio 1499.

Sv. II, s. 15: Autograf Torquata Tassa: poslední strana eposu *Gerusalemme conquistata*, XXIV, oktávy 109–110 (Biblioteca Nazionale di Napoli).

Sv. II, s. 625: Autograf Francesca Petrarky: koncept italských veršů (*Rerum vulgarium fragmenta*, CCLXVIII; Biblioteca Apostolica Vaticana).

Jmenný rejstřík

Odkazuje na autory a historické osobnosti vyskytující se v předmluvě, v antologii textů (neregistrujeme však jména překladatelů), v příslušných komentářích a také v obou doslovecích, včetně poznámek. Životní data uvádíme jen výjimečně v zájmu přehlednosti. Stránkové údaje u bloků věnovaných jednotlivým autorům vyznačujeme tučně. Černé stránkové údaje se vztahují k prvnímu svazku, červené k druhému.

A

- ABRABANEL** Jicchak 53
ABRAHAM DA SAN MINIATO Immanuel ben 238
ABRAHAM Ibn Ezra viz **AVRAHAM** ibn-Ezra
ABULAFIA Abraham 286
ACCIAIUOLI Alamano 225
ACCIAIUOLI Domenico 416
ACCOLTI Bernardo, řeč. **L'UNICO ARETINO** 430
ADRIANI Marcello Virgilio 397
AFONSO V. PORTUGALSKÝ 53
AGESILÁOS, spartský král 380
degli **AGLI** Antonio 262
ACHAIMENOVCI 202
d'**AILLY** Pierre 409
ALAIN DE COËTIVA 398
ALAMANNI (ALEMANNI) Luigi 44, 125–126, 317, 341, 440, 692, 784
ALBERIK LONDÝNSKÝ 731
ALBERT BRANIBORSKÝ 261
degli **ALBERTI** Alberto 382, 24
degli **ALBERTI** Benedetto 382, 224, 225, 228
ALBERTI Bernardo 382, 383
ALBERTI Carlo 365, 382
ALBERTI Giannozzo 371, 377–386
ALBERTI Leon Battista 320, 362–387, 409, 433, 440, 112, 157, 305, 718, 728, 735
ALBERTI Lionardo 377–387
ALBERTI Niccolò 382, 383
ALBERTUS MAGNUS (ALBERT VELIKÝ) 34, 438, 165
ALBIZZI (rod) 228
ALBORNOZ viz **ALVAREZ DE ALBORNOZ**
ALEMANN Jochanan 272
ALEXANDR MAKEDONSKÝ (VELIKÝ), 121, 389, 142, 143, 211, 213, 269, 371, 373, 374, 397, 406, 444, 445
ALEXANDR V. 224
ALEXANDR VI. (Rodrigo BORGIA) 296, 450, 33, 101, 204, 205, 207, 208, 216, 207, 308, 313, 315, 520, 718
ALEXANDR Z AFRODISIADY 438, 79
degli **ALFANI** Gianni 25
ALFONSO I. ARAGONSKÝ 215, 238, 260, 288, 291, 299, 414, 428
ALFONSO II., vévoda kalabrijský 289, 307, 372
ALKIBIADES 77
ALKIDAMAS 250
ALLORI Agnolo 136
ALVAREZ DE ALBORNOZ Gil (Gilio, Egidio) 183, 185
ALVIANO Bartolommeo 308
AMADEUS VIII. SAVOJSKÝ viz **FELIX V.**
sv. **AMBROŽ**, biskup milánský 252, 253
AMMANATI Jacopo 403
AMMIANUS MARCELLINUS 224
ANAXÁGORAS 232, 241, 249
ANAXIMANDROS 249
ANAXIMENÉS 241, 249
ANDREA DA BARBERINO 163, 508
ANDREA DEL VERROCCHIO (vl. jm. **ANDREA DI MICHELE DI FRANCESCO DI CIONE**) 19, 293, 722
ANGELICO Fra 406
ANGIOLIERI Cecco viz **CECCO ANGIOLIERI**
ANTINORI Alessandro 411
APELLES 143, 444
APULEIUS Lucius 482
ARAGAZZI DA MONTEPULCIANO Bartolomeo 236
d'**ARAGONA** Luigi, kardinál 74
d'**ARAGONA** Tullia 52, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74–78, 277

ARETINO Leonardo viz **BRUNI** Lionardo
ARETINO Pietro 21, 90, 125, 397, 406, 427–436,
437–481, 502, 542, 556, 627, 645, 654, 707, 718,
721
ARCHELÁOS 241, 249
ARCHIDAMOS 243
ARCHINTO Filippo 363
degli **ARIENTI** Giovanni Sabaddino 420
ARIÓN 375
ARIOSTO Lodovico 21, 352, 354, 356, 17, 40, 145,
170–199, 262, 265, 437, 520, 542, 556, 627, 645,
654, 707, 720, 721
ARISTOFANES 54
ARISTOTELES 21, 31, 46, 92, 118, 148, 178, 213, 232,
238, 240, 247, 249, 251, 256, 271, 272, 275, 283,
438, 17, 31, 39, 40, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
54, 55, 65, 76, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 153,
165, 274, 368, 371, 374, 398, 399, 400, 482, 624,
657, 666, 668, 671, 673, 680, 681, 682, 720, 722,
725, 726 727
ARISTOXENOS 241, 249
ARNOŠT z PARDUBIC 93, 183
ARNULF, francký král 283
ARRIGONI Simone 312
ARTAXERXÉS 275
ASCONIUS PEDIANUS Quintus 224, 236, 413
ASTIGIANO Alione 144
ASTORRE III. Manfredi 315
ASTYAGOS, médský král 276
sv. **ATHANASIIUS III**
AUGUSTINUS Aurelius 16, 20, 88, 89, 90, 102, 103,
109, 110, 111, 115, 118, 199, 222, 232, 251, 252, 260,
277, 281, 422, 84, 25, 346, 392, 722, 723, 726
AUGUSTUS 116, 120 139, 369,
AURISPA Giovanni 215
AUSONIUS Decimus Magnus 318
d'**AVALOS** Alfonso, markýz z Pescary a Vasta 305,
364
d'**AVALOS** Ferrante Francesco 101
AVERROES (IBN RUŠD) 21, 283, 39, 79, 81, 82, 666
AVRAHAM ibn-Ezra 281

B

BACON Roger 725
BAJAZET (Bájezíd) II., osmanský sultán 296, 311,
313
BALZAC Honoré de 717
BANDELLO Matteo 265, 482, 484, 516–532
BANDINI Francesco 520
BARBARO Ermolao 271, 440
BARBERINI Francesco, kardinál 683
BARBIERI Giovanni Maria 47
BARBO Pietro 398
BARON Hans 728, 729, 732, 734
BARTOLO DA SASSOFERRATO 217
BASILE Giambattista 23, 208
BAZZI Giovanni Antonio, zv. il **SODOMA** 204, 302
BEATRICE ARAGONSKÁ (BEATRICE D'ARAGONA),
uherská královna 52, 524
BEATRICE PORTINARI („paní“ Dantovy poezie) 25,
39, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 162, 163, 164, 165,
172
BEAUFORT, kardinál 412
BECCADELLI Antonio (il **PANORMITA**) 214, 288,
289, 391, 392, 395, 414
BEDŘICH II. HOHENŠTAUF (FRIDRICH II.
ŠTAUFSKÝ), císař Říše římské 160
BELISARIUS 133, 135
BELLINI Giovanni 142, 262
BEMBO Carlo 31
BEMBO Pietro 17–38, 47, 52, 53, 67, 74, 75, 76, 77,
79, 89, 90, 91, 98, 129, 141, 147, 173, 176, 262,
277, 289, 369, 370, 373, 384, 385, 402, 442, 446,
484, 516, 596
BENDIDIOVÁ Lucrezia 629
del **BENE** Niccola 225
BENIVIENI Girolamo 271
BENTIVOGLIO Alessandro 516
BENUCCIOVÁ Alessandra 172, 176
BERNARDINO DA SIENA 719
BERNARD z CLAIRVAUX 723
BERNI Francesco 90, 115, 136–143, 144, 443, 542
BEROALDO Filippo 271
BERTRAND DE DEUS 185

- BESSARIONE (BESSARION)** Jan (Giovanni, Basileos) 213, 397, 404, 230, 306, 725
- BETUSSI** Giuseppe 52
- BIAS Z PRIÉNY** 467
- il **BIBBIENA** (vl. jm. Bernardo **DOVIZI**) 370, 556
- BIGARINO** Antonio 301
- BILOGHI** Dominique 717
- BINI** Giovanni Francesco 136
- BIONDO** Flavio 392, 306, 431
- da **BIRAGO** Lodovico (Luigi) 363
- BISTICCI** Vespasiano viz **VESPASIANO DA BISTICCI**
- BLADO D'ASSOLA** 53
- BOCCACCIO** Giovanni 17, 18, 19, 123–178, 179, 180, 200, 238, 271, 302, 307, 340, 369, 411, 420, 426, 30, 31, 35, 50, 89, 287, 306, 402, 403, 405, 412, 431, 434, 442, 449, 459, 462, 482, 516, 558, 636, 717, 719, 733, 734
- BOËTHIUS** Anicius Manlius Severinus 46, 89, 151, 217, 232, 39
- BOILEAU** (vl. jm. Nicolas **DESPRÉAUX**) 40
- BOIARDO** Matteo Maria 10, 19, 351–362, 136, 145, 170, 176, 184, 185, 189, 190, 437, 627
- BOLDIERI** Gherardo 558
- BOLES LAV** (Boleslao) 283, 284, 285, 286,
- BONIFÁC VIII.** (vl. jm. Benedetto **CAETANI**) 39, 134, 167
- BONIFÁC IX.** (vl. jm. Pietro **TOMACELLI**) 224, 411
- BORDONI** Benedetto 41
- BORGIA** (rod) 204, 208
- BORGIA** Alfonso viz **KALIXT III.**
- BORGIA** Cesare 201, 206, 208, 209, 211, 213, 217, 308, 309, 213–215, 216, 370
- BORGIA** Gioffré 314
- BORGIA** Giovanni 314
- BORGIA** Leonora 627
- BORGIA** Lucrezia (vnučka Lucrezie Borgiové) 17, 315, 627
- BORGIA** Rodrigo viz **ALEXANDR VI.**
- BORROMEO** Carlo, kardinál 359
- BOSCO** Umberto 730
- BOTTICELLI** Sandro (vl. jm. Alessandro di **MARIANO FILIPEPI**) 19, 61, 296, 288, 291, 720, 726
- BRACCI** Cecchino 113
- BRACCIOLINI** Giovanni Francesco Poggio 213, 214, 224–238, 411, 414, 220, 306, 397
- BRANCACCI** (rod) 296
- BRANDT** Sebastian 164
- BRONZINO** Angelo 164, 721
- BROOK** Arthur 484
- BRUNELLESCHI** Filippo 19, 368, 412
- BRUNI** Lionardo, řeč. **LEONARDO ARETINO** 213, 215, 224, 225, 236, 238, 391, 413, 414, 416, 220, 287, 306, 364, 723, 725, 729
- BRUNO** Giordano 94, 544, 57–67, 68, 722, 725, 727
- BRUNO** Girolamo 94
- BRUTUS** 17, 120, 45, 317, 718
- BUCCIO DI GIUBILEO** 189
- BUONARROTI** Michelangelo viz **MICHELANGELO BUONARROTI**
- BUONINCONTRI** Lorenzo 288
- BURCKHARDT** Jacob 363, 355, 359, 717, 718, 719, 720, 7–3, 729, 730, 736,
- BURDACH** Konrad 721, 723, 724, 725, 731, 733
- BURCHIELLO** (vl. jm. **DOMENICO DI GIOVANNI**) 336–339, 115, 401, 542
- C**
- CACCINI** Giulio 557
- CAESAR** Gaius Iulius 79, 113, 116, 122, 192, 226, 236, 244, 252, 393, 48, 50, 104, 213, 269, 445, 729
- CAETANI** (rod) 189
- CAFARIELLO** Giovanni 189
- da **CAGLI** Benedetto 328
- CALANDRINI** Filippo 397
- CALCÒNDILA** Demetrio 230
- CALMETA** (vl. jm. Vincenzo **COLLI**) 31, 32, 33, 34, 35,
- CALMO** Andrea 557
- CALVESI** Maurizio 433
- CAMBI** Giovanni 224
- CAMILLUS** Marcus Furius 169, 219, 133
- CAMPANELLA** Tommaso 668–678, 688
- CAMPANOVÁ** Giulia 74
- da **CANOSSA** Ludovico 370, 373

CAPELLA Martianus 217
 CAPISTRANO Giovanni viz KAPISTRÁN Jan
 de' CAPITANEIS Pompeo 326, 327
 CAPPONI Piero 251, 252
 CAPRANICO Domenico 391
 CAPRAROVÁ Antonia 351
 CARACCILOLO Marino 364
 CARAFFOVÁ Camilla 93
 CARDANO Girolamo (Gerolamo) 287, 359–368,
 544
 CARDONA Jaime 404
 CARDUCCI Giosuè 302, 720
 CARIONE Giovanni 283
 CARNESECCHI Pietro 473
 CARO Annibale 30, 47, 67, 90, 91, 119–122, 277,
 288, 502, 557
 CARVAJAL Juan 397
 CASELLA Mario 433
 CASSIODORUS Flavius Magnus Aurelius 217
 CASSIRER Ernst 725, 726, 727, 735
 CASTELVETRO Lodovico 30, 31, 40, 47–51, 119, 277
 CASTIGLIONE Baldassare 17, 30, 31, 52, 138, 369–
 389, 430, 443, 631, 694, 735
 da CASTIGLIONE Francesco 138
 CATO Marcus Portius ml. (Uticensis) 17, 90, 101,
 233, 244, 250, 251, 252, 104, 317, 7 8
 CATO Marcus Portius St. 139
 CATTANEOVÁ Simonetta 303, 320, 325
 CATULLUS Gaius Valerius 289, 296, 297
 CAVALCANTI Giovanni 262
 CAVALCANTI Guido 25, 30–36, 42, 181
 de' CAVALIERI Tommaso III
 CECCO ANGIOLIERI 55, 58–60, 341, 115
 CECCO D'ASCOLI 409
 CECCO DEL VECCHIO 196
 CECCHI Giannmaria 557, 572
 CELLINI Benvenuto 125, 277, 287, 294, 326–354,
 438
 CELSUS Aulus Cornelius 413
 CERVANTES Miguel de 734
 CICERO Marcus Tullius 47, 63, 89, 92, 93, 97, 98,
 99, 101, 102, 103, 105, 118 120, 147, 215, 216, 224,
 225, 235, 236, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 247,
 249, 250, 251, 396, 398, 412, 413, 18, 31, 35, 39, 41,
 45, 112, 147, 317, 375, 723, 729
 CICIO DE' RUSTICI 236
 CIMABUE (vl. jm. CENNI DI PEPP0) 288, 547, 717,
 721
 CINO DA PISTOIA (vl. jm. Guittoncino
 dei SIGISBULDI) 37–38
 COLA (NICOLA) DI RIENZO (RIENZI) 63, 182–196,
 197, 198, 723, 731
 di COLLALTO Collaltino 107
 COLLEONI Bartolommeo 412
 COLOMBINI Giovanni 142
 COLONNA (rod) 97, 100, 189, 190, 191, 192, 433, 91,
 101, 205, 206, 206, 315
 COLONNA Fabrizio 101
 COLONNA Francesco 433–449
 COLONNA Giovanni (Jan) 94, 104, 119, 188, 189,
 208
 COLONNA Jacopo (Jakub) 100, 101
 COLONNA Pompeo 265, 305
 COLONNA Stefano (Štěpán) 119, 189
 COLONNA Vittoria 93, 101–106, 112, 265, 364, 369,
 433, 725
 COLUMELLA Lucius Iunius 224, 413
 COMPAGNI Dino 134, 417
 CONTARINI Antonio, benátský patriarcha 79, 90
 CONTARINI Gasparo 90
 CONVENEVOLE DA PRATO 104
 CONVERSINI Benedetto, římský guvernér 328
 CORERO Gregorio 413
 CORIOLANUS Gaius Marcius 169
 CORNARO (benátský CORNER) Alvise (též Luigi)
 355–358, 596
 CORNARO Federico, kardinál 339
 CORNAROVÁ Caterina 18
 CORNER Marco 355
 da CORTE Bernardino 312
 CRISOLORA (Chrysoloras) Manuele 213, 234, 236
 CRISPUS Gaius Sallustius 101
 CROCE Benedetto 433, 725
 della CROCE Francesco 363

CURIONE Celio Secondo 633
CUSANUS viz MIKULÁŠ KUSÁNSKÝ
CYBO Francesco 33, 229

Č

ČADSKÝ Vladimír 717
ČERNÝ Václav 13–22, 717, 732–735

D

DAMASUS, biskup římský 220, 221, 222
D'ANCONA Alessandro 720
DANIELLO Bernardo 39
DANTE ALIGHIERI 16, 18, 19, 25, 26, 27, 30, 37,
39–54, 55, 58, 63, 81, 89, 93, 123, 128, 134, 143,
160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 193, 199, 213, 238, 253, 280, 302,
303, 376, 391, 17, 31, 67, III, 132, 280, 287, 289,
292, 306, 384, 385, 403–404, 406, 431, 484, 485,
692, 693, 694, 718, 719, 723, 724, 733, 734
DA PORTO Luigi 482, 484–501, 572, 694
DARIOS (DARIUS) I., perský král 204, 441
DELLA CASA Giovanni 90, 629
DELLA PORTA Giambattista 544, 557, 572–575,
644, 557
DELLA VALLE Fantino 406
DELUMEAU Jean 730, 731, 735
DÉMOKRITOS 241, 249
DE SANCTIS Francesco 200 720, 735
DESCARTES René 722
DI COSTANZO Angelo 3
DIKAIARCHOS 241, 249, 264
DILTHEY Wilhelm 721, 722, 723, 735
DINO DEL GARBO 30
DIODOROS SICILSKÝ 224
DIOGÉNÉS 241, 249
DIONISIO DA BORGO SAN SEPOLCRO Francesco
106
Dionysios, syrakuský tyran 118, 275
DIONYSIOS Areopagita 262, 266, 275, 416
DOLCE Ludovico 556, 558
DONATELLO (vl. jm. DONATO DI NICCOLÒ
DI BETTO BARDI) 19, 290, 299, 722

DONI Anton Francesco 406–436, 437, 483, 735
DOVIZI Bernardo viz il BIBBIENA
DU BELLAY Joachim 67
DUBRAVIUS (vl. jm. Jan SKÁLA z DOUBRAVKY
A HRADIŠTĚ) 393
DUNS SCOTTUS Iohannes 155, 161, 165, 393
DVOŘÁK Max 388

E

ELEONORA ARAGONSKÁ 520, 629, 633
ELIA DEL MEDIGO 271
ELIEZER BEN HYRKANOS (HORKENUS) 278
ELIO DA SPOLETO Gregorio 391
ELIŠA Jišma'el ben 278
ÉLYSIOS z TYRENY 243
EMPEDOKLÉS 241, 249,
EPAMEINONDAS 274, 280
EPIKÚROS 15, 166, 292, 723
ERASMUS ROTTERDAMSKÝ 164, 722, 734
ERIZZO Sebastiano 483
EROLI Bernardo 284, 398
d'ESTAING Pierre, kardinál 200
d'ESTE (rod) 351, 631, 189, 520, 627
d'ESTE Aldobrandino II. 179
d'ESTE Alfonso I. 17, 170, 262, 305, 533
d'ESTE Alfonso II. 520, 533, 627, 630, 634
d'ESTE Borso 442
d'ESTE Eleonora 629, 633
d'ESTE Ercole I. 370, 520
d'ESTE Ercole II. 533, 633
d'ESTE Hypolit (Ippolito) I., kardinál 170, 326, 520
d'ESTE Hypolit (Ippolito) II., kardinál a vévoda
ferrarský 326, 340, 342
d'ESTE Isabella 173, 265
d'Este Lucrezia 173, 627, 630, 633
d'Este Luigi, kardinál 627
d'ESTOUILLE Guillaume 397
d'ESTOUTEVILLE Jean 343
EUKLIDES 361
EURIPIDES 244, 250, 62, 556
EUSEBIOS z KAISAREIE 282, 413
EVŽEN IV. 215, 291, 391, 397, 398, 404, 414

van EYCKOVÉ, bratři 725
EZDRÁŠ 275, 276, 278, 279, 280
EZOP (Aisópos) 99

F

FABIUS MAXIMUS, zv. CUNCTATOR 215, 268
FALCONETTI Giovanni Maria 355
FARNESE (rod) 382, 119, 364, 622
FARNESE Alessandro 50, 119, 305, 327,
FARNESE Pier Luigi 327
FARNESE Piero 382
FARNESE Ottavio 339
FEDERICO ARAGONSKÝ, král neapolský 425
FEDERICO DA MONTEFELTRO 271
FEIDIAS 444
FELIX V., poslední vzdoropapež (vl. jm. AMADEUS
VIII. SAVOJSKÝ) 391, 397, 414
FERDINAND (FERRANTE) I. ARAGONSKÝ, král
neapolský 215, 399, 207, 307
FERDINAND (FERRANDINO) II. ARAGONSKÝ, král
neapolský 307, 308, 311, 372, 520
FERDINAND KATOLICKÝ, král aragonský, kastilský
a leonský (V.), neapolský (III.) a sicilský (II.) 215,
53, 101, 217, 246, 247, 263, 269, 309
FEREKYDOS ZE SYRU 242
FERGUSON Wallace K. 724, 728
di FERONIA Luca 308
FICINO Marsilio 19, 213, 214, 262–270, 271, 272,
277, 302, 318, 17, 52, 54, 56, 62, 74, 79, 86, 123,
392, 520, 544, 606, 656, 719, 724, 725, 726, 727,
728, 735
FIESCHI Giorgio 397
FILELFO Francesco 302, 362, 391, 414
FILIP II., španělský král 309, 364
FILIP III. DOBRÝ 396
FILIP IV. Z VALOIS 120
FILIP MAKEDONSKÝ 106, 121, 211, 371
FILIP SAVOJSKÝ 271
FILIP SLIČNÝ 134
FILOLAOS 726
FILOPOIMENOS 212
FIORENTINO Francesco 720, 725

FIRENZUOLA Angelo (Agnolo) 90, 136, 229, 482,
502–507
FLAVIUS Iosephus 254, 256
FOLENGO Teofilo (vl. jm. GIROLAMO, pseudonymy
Merlin Cocai a Limerno Pitocco) 144–169, 718
FOLGORE DA SAN GIMIGNANO 55, 61–62
FOSCA Matteo 144
FOURIER Charles 668
FRA ANGELICO viz ANGELICO Fra
FRACASTORO Girolamo 50, 450, 516
FRANCESCA DA RIMINI 124, 171
FRANCESCO DA CASTIGLIONE 138
FRANCESCO DI MICHELE 228
FRANCO Matteo 340
FRANCO Niccolò 430, 441
FRANGIPANI (rod) 189
FRANTIŠEK I. FRANCOUZSKÝ 125, 126, 207, 263,
274, 294, 306, 330, 340, 334, 340, 344, 345, 348,
352, 359, 432, 439, 440, 441, 516
FRANTIŠEK II. 309
sv. FRANTIŠEK Z ASSISI 151, 180, 208–210, 301, 361,
500, 723, 724
FREGOSO Federigo 31, 370
FREGOSO Ottaviano 370, 377
FRESCOBALDI (rod) 25
FRIDRICH II. HOHENŠTAUF viz BEDŘICH II.
HOHENŠTAUF (ŠTAUFSKÝ)
FRIDRICH III. 391, 392, 404
FRONTINUS Sextus Iulius 224

G

GABIROL Šlomo ibn 54
GAETANO DE VIO Tommaso 138, 265, 289
GALEAZZO DI TARSIA 101
GALÉN Claudius 679
GALILEI Galileo 361, 406, 557, 668, 672, 679–686,
689, 690, 720, 725, 733
GALILEI Vincenzo 557
GAMBARA Veronica 98–100
GARIN Eugenio 727, 728, 731, 735
GARSI Santino, hudebník 622
GASTON DE FOIX 209

- GATTINARA Giovanni Bartolomeo 329
GAZA Theodor 81
GELLI Giovanni Battista 315, 30, **390–405**, 556, 726
GELLIUS Aulus 413, 437
GEMISTOS Georgios viz PLETHON
GEMMA DI DONATI 165
GENTILE Giovanni 727
GERSONIDES 281
GERŠOM Levi ben viz GERSONIDES
GHERARDI DA PRATO, Giovanni 420
GHERARDO DA VILLAMAGNA 151
GHIBERTI Lorenzo 300, 301
GIAMBULLARI Pier Francesco 30, 31, **280–286**
GIANNI DEGLI ALFANI viz degli ALFANI Gianni
GIANNOTTI Donato 113, 556, 729
GIANO DELLA BELLA 220, 223
GILSON Etienne 724
GIORGIO DA TREBISONDA 224, 288
GIORGIONE (vl. jm. GIORGIO BARBARELLI DA CASTELFRANCO) 142, 303, 304
GIOTTO DI BONDONE 170, 288, 289, 547, 717, 721, 733
GIOVACCHINO DA FIORE 681, 724
Giovanni DA UDINE (vl. jm. GIOVANNI DE' RICAMATORI) 442
GIOVANNI DALMATA (vl. jm. Ivan DUKNOVIĆ) 520
GIOVANNI DI BENEDETTO DA PISTOIA 115
GIOVIO Paolo 287, 288, **305–316**
GIRALDI CINZIO Giambattista (Giovanbattista) 39, 482, **533–541**, 556, 557
de GOBINEAU Arthur 721
GOETHE Johann Wolfgang 326
GOLDONI Carlo 614
GONZAGA (rod) 21, 318, 369, 516, 628
GONZAGA Cesare 370
GONZAGA Elisabetta 17, 369
GONZAGA Francesco I. 326, 403
GONZAGA Francesco II. 265
GONZAGA Isabella 173, 265
GONZAGA Markéta (Margherita) 627, 634
GONZALO (CONSALVO) FERNÁNDEZ Z CORDOBY, místokrál španělský 53, 316, 309
GOTIFREDDI Bartolommeo 52
GOTTWALD Adolf 717
GRASSI Niccolò, řeč. GRAZIA 67, 679
GRASSI, jezuita 679
GRAZZINI Anton Francesco, řeč. LASCA 113, 136, 482, **542–555**
GREGORIO DI LORENZO 520
GRITTI Andrea 434
GROTIUS Hugo 722
GROTO (Grotto) Luigi 420, 55, 556, 557, 557
GUALTIERI VI. DI BRIENNE 227
GUARINI Guarino 129, 215, 225, 391,
GUICCIARDINI Francesco 21, 450, 138, 217, 223, 224, **246–273**, 275, 314, 718, 716, 729, 735
GUICCIARDINI Luigi 24
GUICCIARDINI Piero 252
GUIDICIONI Giovanni **91–92**
GUIDO II. RANGONE (RANGONI) 263
GUIDO (GUIDOBALDO) DA MONTEFELTRO 17, 315, 369, 370, 631
GUIDO NOVELLO DA POLENTA 39, 171
GUINIZZELLI Guido **26–29**, 43, 161
- ## H
- HABSBURKOVÉ (rod) 274, 688
HADRIÁN II. 281
HADRIÁN VI. (vl. jm. Adriaan Florenszoon BOEYENS) 138, 305, 437, 446
HAEDUS Petrus 263
HÁJEK Z LIBOČAN Václav 393
HAMILTON John, arcibiskup 364
HAMON Philippe 717
HANIBAL 109, 398, 130, 139, 213, 214, 215, 268
HAY Denis 730
HÉGÉSÍAS 242
HEIDEGGER Martin 727
HELIOGABALUS 226
HENRI II. D'ALBRET 344
HÉRAKLEITOS 241, 249
HERMANUS ALEMANNUS 39
HERMES TRISMEGISTOS 726, 727
HÉRODOTOS 215, 243, 250, 50

HÉROSTRATOS 317
HÉSIODOS 262
HIERO SYRAKUSKÝ 203, 210, 211
HILARIUS Z POITIERS 275, 278, 279
HIPPIÁS 241, 249
HOMÉR 101, 172, 307, 318, 321, 368, 28, 133, 168,
373, 443, 634, 660, 727
HORATIUS FLACCUS Quintus 88, 91, 96, 100, 104,
161, 319, 432, 435, 39, 41, 42
HRUBÝ Z JELENÍ Řehoř 289
HUILLOS, patriarcha 282
HUIZINGA Johan 719, 724, 731, 732
HUNYADY Jan (János) 230, 520
HUS Jan 230, 233, 405, 259, 724
HÚSKA Jan 392

CH

CHABOD Federico 730
de CHALON Philibert 330
CHARLES DE COSSÉ, hrabě DE BRISSAC 363
CHARLES DE BOURBON (KAREL BOURBONSKÝ)
262, 330, 465
CHARLOTTE D'ALBRET 314
CHAUNU Pierre 731
CHIGI Agostino 437
CHRÉTIEN DE TROYES 185
CHRYSOLORAS Manuel viz CRISOLORA Manuele
CHRYSIPPUS 117
CHRYSOSTOMOS Jan 260

I

IAMBlichOS z CHALKIDY 274
IBN RUŠD viz AVERROES
IMBRIANI Vittorio 725
IMPREDENTE DEGLI ANNIBALDI Riccardo 193
INCA DE LA VEGA Garcilas 53
INOCENC III. (vl. jm. LOTARIO DEI CONTI DI
SEGNI) 239, 240, 249, 253
INOCENC VI. (vl. jm. Étienne AUBERT) 183, 185,
294
INOCENC VII. (vl. jm. COSMA DEI MIGLIORATI)
224, 411

INOCENC VIII. (vl. jm. Giovanni Battista CYBO)
33, 229, 265, 394
ISABELA KASTILSKÁ 217, 269
ISIDOR SEVILLSKÝ 396
IUVENALIS Decimus Junius 116

J

JACOPO DA TODI 724
JACOPO DA VORAGINE 508
JACOPO DELLA QUERCIA 288
JÁCHYM Z FIORE viz GIOVACCHINO DA FIORE
JAKOUBEK ZE STŘÍBRA 405
JAKUB II. LUSIGNAN 18
JAKUB V., skotský král 36
JAN II. FRANCOUZSKÝ 63
JAN III. NAVARRSKÝ, francouzský král 314, 316
JAN XXI. (vl. jm. PETRUS HISPANUS) 165
JAN XXIII. (vl. jm. Baldassare COSSA) 224, 233,
411
JAN LUCEMBURSKÝ 121
JAN OČKO Z VLAŠIMI 93
JAN Z ROKYCAN 397, 404
JAN TÚŠEK Z PACOVA 392
JAN ZÁPOLSKÝ 677, 235
JANA Z DRAČE 427
JEAN II. D'ALBRET (1469–1516) 316
JEHUDA sv. 278
JERONÝM PRAŽSKÝ 213, 224, 225, 230, 233, 405, 259
sv. JERONÝM (Sophronius Eusebius HIERONYMUS)
220, 221, 222, 232, 254, 277, 281, 282, 283, 413,
160, 360
JEROTEUS 266
JIMENÉZ DE CISNÉROS Francisco 138
JINDŘICH (HENRI) II., francouzský král 120, 121,
334, 364
JINDŘICH III., francouzský král 309
JINDŘICH IV. NAVARSKÝ (BOURBONSKÝ),
francouzský král 309
JINDŘICH V., anglický král 412
JINDŘICH VII. LUCEMBURSKÝ, císař Říše římské
39, 93, 121, 170, 171, 183, 184
JINDŘICH VIII., anglický král 263

JINDŘICH Z BEAUFORTU, kardinál winchesterský 224, 412
JINDŘICH PTÁČNÍK 282, 283, 284
JIŘÍ Z PODĚBRAD 391, 392, 404, 406, 520
JOANNES KANTAKUZEN 209
JOÃO II., portugalský král 53
JOHANKA Z ARKU 210
JOHANNES DE SACROBOSCO (JOHN OF HOLYWOOD) 409
JOUANNA Arlette 717
JOUFFROY Jean, arraský biskup 396
JUAN D'AUSTRIA 365
JULIUS II. (vl. jm. Giuliano della ROVERE) 21, 302, 101, 173, 207, 208, 209, 263, 296, 297, 298, 302, 307, 315, 316, 330, 596, 718
JULIUS III. (vl. jm. Giovanni Maria CIOCCHI DEL MONTE) 301, 354, 432
JUSTIN (Justinus) 133, 203
JUSTINIÁN, císař 133, 280

K

KALLIMACHOS 244
KALIXT (CALLISTUS, CALIXTUS) III. (vl. jm. Alfonso BORGIA) 399
KALVÍN Jan 22, 633, 731
KAMBÝSES I. 202
KAPISTRÁN Jan (Giovanni CAPISTRANO) 719
KAREL I. z ANJOU 289, 465
KAREL III. z ANJOU A DRAČE 427
KAREL IV., král český a císař Říše římské 63, 80, 93, 112, 113, 119, 120, 121, 182, 183, 184,
KAREL V., císař Říše římské 91, 101, 138, 246, 262, 265, 271, 275, 294, 299, 320, 323, 326, 327, 354, 364, 365, 370, 473, 439, 440, 533, 718
KAREL VII., francouzský král 396, 399, 210, 211
KAREL VIII., francouzský král 271, 288, 296, 318, 450, 451, 452, 101, 205, 218, 229, 249, 251, 258, 263, 307, 311, 312, 313, 315, 372
KAREL IX., francouzský král 309
KAREL z ANJOU 220, 465
KAREL BOURBONSKÝ viz CHARLES DE BOURBON
KAREL EMANUEL, vévoda savojský 465, 634

KAREL NAVARRSKÝ 288
KAREL SMĚLÝ 17
KAREL z VALOIS, řeč. BEZZEMEK 134, 169
KAREL VELIKÝ 340, 352, 356
KASPAR VON SILENEN 313
KATEŘINA SIENSKÁ 199, 200–207, 669
KLÉMENS ALEXANDRIJSKÝ 282
KLEOMBROTOS z AMBRAKIE 244, 250, 251, 252
KLIMENT IV. (vl. jm. Guy FAUCOI) 160
KLIMENT V. (vl. jm. Bertrand de GOT) 98, 170
KLIMENT VI. (vl. jm. Pierre de ROSIÈRES) 120, 121, 183, 185
KLIMENT VII. (vl. jm. Giulio di Giuliano de' MEDICI) 132, 141, 229, 246, 261, 264, 272, 274, 275, 305, 317, 328, 329, 326, 327, 328, 329, 330, 363, 369, 437, 441, 446, 718
KLIMENT VIII. (vl. jm. Ippolito ALDOBRANDINI) 627
KOLUMBUS Kryštof 269, 669
KONÁČ z HODIŠKOVA Mikuláš 392
KONRÁD VON LICHTENAU 283
KONRADIN (Hohenštauf) 220
KONSTANTIN, císař 185, 215, 220, 392, 153, 317
KOPERNÍK Mikuláš 657, 679, 684
KORANDA ml. Václav 391, 404, 405
KOSTKA z POSTUPIC Zdeněk 404
KOVÁŘ Karel 717
KRAMER Heinrich 394
KRANTÓR (Crantor) 243, 250
KRANTZ Albert 282
KRISTELLER Paul Oskar 719, 725, 726, 727, 730, 735
KUTHEN Martin 393
KYD Thomas 722
KÝROS II. 276, 280, 414, 202, 203, 213, 217

L

de LA BOÉTIE Etienne 317
LACTANTIUS Lucius Caecilius Firmianus 251
LADISLAV z DRAČE 427
LADISLAV POHROBEK 520, 522
LADNER Gerhard Burian 717

- LAELIUS** (Petrarkův přítel **ANGELO TOSETTI**) 113, 114, 118, 119, 120, 122
LAERTIUS Diogenes 416
LAKIŠ Šimon ben 278
LANDINO Cristoforo 213, 262, 302, 318, 319, 230
LANDO (LANDI) Ortensio 406, 482
LAPO DI CASTIGLIONCHIO 226
LASCARIS Constantino 402
LASCARIS Giano 296, 402
LATINI Brunetto 161
LAURA DE NOVES 64, 65, 67, 68, 72, 73, 76, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 434
LEFÈVRE D'ÉTAPLES Jacques 409
LENZI Mariano 53
LEONARDO (LIONARDO) DA VINCI 362, 363, 388–390, 231, 294, 302, 371, 720, 728, 733
LEONE EBREO (vl. jm. Jehuda **ABARBANEL**, též **ABRABANEL**) 52, 53–66, 74
LESAGE Alain-René 406
LE THIEC Guy 717
LETO Pomponio 214, 306
LEUKIPPOS 241, 249
LEV VELIKÝ, papež 99
LEV X. (vl. jm. Giovanni di Lorenzo de' **MEDICI**) 1513–1521 21, 302, 318, 17, 31, 79, 132, 150, 170, 217, 229, 246, 251, 259, 272, 296, 305, 318, 370, 99, 437, 442
LIPSIUS Justus 722
LIVIVS Titus 17, 103, 106, 185, 186, 107, 50, 200, 214, 218, 556, 635
LODOVICO (LUDOVICO) IL MORO 231, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 302
LOMBARDI Bartolommeo 39
LONGO Alberico 110
LONGO Rodolfo 313
LOPE DE VEGA 53, 558
de LORRAINE Jean 344
LOUIS D'ALBRET 403
LOVATO DEI LOVATI 17
LUCANUS Marcus Annaeus 50
LUCILIUS Gaius 274
LUCRETIUS CARUS Titus 224, 412, 434
LUCULLUS Lucius Licinius 380
LUDVÍK IV. BAVORSKÝ, císař Římské říše 80
LUDVÍK IX., francouzský král 220
LUDVÍK XI., francouzský král 396, 399, 403, 404, 210
LUDVÍK XII., francouzský král 113, 399, 205, 321, 311, 313, 362, 371, 633
LUDVÍK XIV., francouzský král 668, 689
LUDVÍK JAGELLONSKÝ, král český a uherský 237, 476
LUDVÍK ORLEÁNSKÝ, vévoda orleánský 311, 312
LÚKIANOS ZE SAMOSATY 224, 365, 50
LULLUS Raymundus 283
LUPI Matteo 391
LUTHER Martin 22, 25, 260, 261, 272, 274, 390, 406, 724, 731
LYKÚRGOS 174
LYSIAS 80
- M**
MACROBIUS Theodosius Ambrosius 439
MAECENAS Gaius Cilnius 138, 139
MAFFEI Raffaello 296
MAGGI Vincenzo 39
MACHIAVELLI Niccolò 21, 315, 369, 30, 31, 200–245, 246, 264, 277, 287, 309, 317, 318, 327, 369, 542, 556, 629, 718, 720, 722, 723, 726, 728, 729, 730, 735
MAIMONIDES (MOŠE EGYPTSKÝ, BEN MAIMON) 278, 53, 54
MAKARIUS Z ALEXANDRIE 160
MALAGUZZI (MALAGUCIO) Annibale 173, 174
MALATESTA (rod) 186, 315
di MALATESTA Arimino 187
MALATESTA Paolo 171
MALESPINA (rod) 39
MALESPINA Celio 483
MALESPINA Moruello 170
MALIŠ Otakar 732
MANCINIOVÁ Faustina 129
MANETTI Giannozzo 213, 214, 238–261, 268, 271, 411, 417, 727

- MANFRÉD, král sicilský 220
- MANTEGNA Andrea 403, 439
- MANTOVANO Bassano 126, 144
- MANUZIO Aldo 318, 433, 17, 39, 402
- MARCELLUS Marcus Claudius 236
- MARIA D'AQUINO 123
- de MARIANA Juan 317
- MARIE DE GUISE, skotská královna 364
- MARIE STUARTOVNA 364
- MARIGNOLI Guerrianto 225
- MARIUS Gaius 79
- MARKÉTA HABSBURSKÁ 323
- MARKÉTA NAVARRSKÁ 344, 516
- MARLOWE Christopher 722
- MAROT Clément 633
- MARSILIO PADOVSKÝ 17
- MARSUPPINI Carlo 414
- MARTELLI Lodovico 30
- MARTIN V. (vl. jm. Oddone COLONNA) 365, 401, 412
- MARULLO Michele 288, 296–301, 230, 400
- MASACCIO 19, 296
- MASSINGER Philip 722
- MASUCCIO SALERNITATO (Masuccio dei GUARDATI, Tommaso GUARDATI) 420–424, 542
- MATERNUS Iulius Firmicus 224
- MATYÁŠ KORVÍN 230, 508, 526, 521, 522, 523, 524, 526, 531
- MAXMILIAN I. HABSBURSKÝ 17
- MAXMILIAN II. HABSBURSKÝ 311
- de' MEDICI (rod) 238, 262, 302, 318, 336, 425, 450, 123, 125, 200, 205, 217, 230, 246, 247, 251, 253, 258, 259, 270, 272, 274, 277, 278, 279, 288, 306, 308, 317, 318, 319, 320, 323, 354, 373, 390, 411, 434, 4, 7, 8, 7-2
- de' MEDICI Cosimo (Kosma, Kosmas, 1569–1574) I., první toskánský velkovévoda 274, 275, 277, 278, 305, 323, 324, 326, 347, 398
- de' MEDICI Alessandro (1531–1537), první toskánský vévoda 246, 263, 274, 275, 276, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 339
- de' MEDICI Alessandro Pazzi 34, 39
- de' MEDICI Catarina (Kateřina), francouzská královna 119, 120, 121, 309, 344
- de' MEDICI Cosimo (Kosma, Kosmas, 1389–1464) st. 19, 213, 225, 229, 262, 302, 376, 411, 413, 414, 415, 156
- de' MEDICI Giovanni Angelo (1559–1565) viz PIUS IV.
- de' MEDICI Giovanni (Jan) di Bicci (1360–1429) 19
- de' MEDICI Giovanni di Giovanni, řeč. Giovanni dalle BANDE NERE (1498–1526) 299, 225, 323, 363, 434, 437, 446, 476
- de' MEDICI Giovanni di Lorenzo (1513–1521) viz LEV X.
- de' MEDICI Giovanni di Pierfrancesco (1431–1476) 296
- de' MEDICI Giuliano (Iuliano, 1453–1478) 302, 322, 320, 327, 412, 35, 306, 319, 370, 374, 384
- de' MEDICI Giuliano di Lorenzo, zv. il MAGNIFICO, vévoda de Nemours (1479–1516) 473, 34, 306, 370, 375, 384
- de' MEDICI Giuliano di Mariotto 271
- de' MEDICI Giulio di Giuliano viz KLIMENT VII. 141, 200, 274, 318, 437, 718
- de' MEDICI Ippolito (Hypolit), kardinál 136, 305, 317, 319, 320
- de' MEDICI Lorenzino (Lorenzaccio) 246, 275, 317–325
- de' MEDICI Lorenzo II. di Piero (1492–1519), vévoda urbinský a vládce Florencie 309, 318, 319, 320
- de' MEDICI Lorenzo di Pierfrancesco (1463–1503) 296, 299, 308
- de' MEDICI Lorenzo di Piero, řeč. NÁDHERNÝ (Velkolepý, il Magnifico, 1449–1492) 19, 23, 129, 213, 229, 262, 271, 282, 302–317, 318, 340, 423, 450, 452, 31, 33, 34, 35, 39, 156, 220, 229–231, 251, 252, 296, 305, 306, 308, 309, 317, 318, 320, 721, 726
- de' MEDICI Pierfrancesco (1430–1476) 308, 317
- de' MEDICI Piero I. di Cosimo, řeč. DŇAVÝ (1416–1469) 262, 302, 376

de' **MEDICI** Piero (Pietro) II. di Lorenzo
(1472–1503) 229, 279, 302, 318, 322, 412, 229, 249,
251, 252, 255, 306, 307
de' **MEDICI** Salvestro (1331–1388) 224, 226, 227, 228
del **MEDIGO** Elia 271
MEHMET II. 392
de **MELA** Juan 397
MELA Pomponius 106
MELANCHTON Philipp 47
MENINGHELLO DI VALDARNO 301
MICHELANGELO BUONARROTI (vl. jm.
MICHELANGELO DI LODOVICO BUONARROTI
SIMONI) 19, 21, 296, 101, **III–II7**, 142, 143, 277,
288, 296, 297, 301, 330, 369, 442, 443, 444, 445
681, 692, 720, 722, 726, 728
MICHELE DI LANDO 226, 227, 228
MICHELE DI MONTE SANT'ANGELO 184
MICHELET Jules 717
MIKULÁŠ V. (vl. jm. Tommaso **PARENTUCELLI**)
214, 215, 220, 223, 224, 238, 391
MIKULÁŠ KUSÁNSKÝ (CUSANUS) 272, 397, 400,
725, 726
MIKULÁŠ Z PELHŘIMOVA 391
del **MILA** Giovanni Luigi, kardinál 403
MILANESI Gaetano 289, 291, 292, 294, 296, 297,
298, 299, 302, 303, 717, 720
MINTURNO Antonio (vl. jm. Antonio **SEBASTIANI**)
39, 40, **43–46**, 125
della **MIRANDOLA** Gianfrancesco 272
MITHRIDATES Flavius viz di **MONCADA** Raimondo
MITHRIDATES VI. PONTSKÝ 104
MOLIÈRE (vl. jm. Jean-Baptiste **POQUELIN**) 614
MOLZA Francesco Maria 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74,
90, **129–131**, 132, 136, 288, 483, 502
di **MONCADA** Raimondo (latinské jm. Flavius
MITHRIDATES) 271
de **MONTAIGNE** Michel 691, 722, 723, 725
di **MONTE** Pietro 371
MONTEFELTRO (rod) 309, 369
da **MONTEFELTRO** Antonio 373
da **MONTEFELTRO** Federico 271
da **MONTEFELTRO** Guidubaldo 17, 315, 369, 370, 631

MONTESA Carlos 53
MONTEVERDI Claudio 629
de **MONTLUC** Blaise 330
de **MONTLUC** Jean 330
MONTMORENCY Anne de 440
MONTRÉAL D'ALBARNO 186
MORE Thomas 406, 415, 482, 668
MORLINI Girolamo 508
MORONE Geronimo 262
MORONE Giovanni Girolamo 363
MOŠE EGYPTSKÝ viz **MAIMONIDES**
MUSSATO Albertino 17
MUSSET Alfred de 317
MUZIO Girolamo 74

N

NACHMAN (NACHMADIN) Moše ben 278
NANNI DI BACCIO Bigio 301
NAPACH Jóchanan bar 278
NARDI Jacopo 275, 317
NARSES 133, 135
NAVAGERO Andrea 516
NEJESCHLEBA Tomáš 727
NERLI Jacopo 308
NERO 83, 438
del **NERO** Bernardo 246, 252
NEWTON Issac 690
NICCOLI Niccolò 224, 236, 238, 412, 413, 414
NICCOLÒ II. DA CORREGGIO 520
NICCOLUCCI Giambattista, řeč. il **PIGNA** 40
NICOLA DA PRATO 104
NICOLA PISANO 721
NIETZSCHE Friedrich 721
NIFO Agostino 52
da **NOCETO** Antonio, arraský biskup 396
NOCETO Pier Francesco 313
NORDSTRÖM Johan 724

O

OCCAM William 725
ODASI Tifi 144
OCHINO Bernardino 112

- OLDŘICH CELSKÝ (Cillský) 522
 ÓRIGENÉS 275, 279, 281, 282, 392
 ORSINI (rod) 189, 420, 205, 206, 208, 210, 306, 315
 ORSINI Leone, kardinál 224, 397, 399, 403
 ORSINI Lorenzo, zv. RENZO DEGLI ANGUILLARA či
     RENZO DA CERI) 261
 ORSINI Virginio 308
 OTA I. VELIKÝ, císař Římské říše 283, 286
 OTA II., císař Římské říše 283, 284
 OTA III., císař Římské říše 283
 OVIDIUS NASO Publius 46, 92, 108, 109, 128, 129,
     161, 318, 329, 432, 435, 455, 680
- P**
 PAINTER William 484
 PALADINO Giuseppe 669
 PALLAVICINO (rod) 331
 PALLAVICINO Gaspare 374
 PALMA il Vecchio Jacopo (vl. jm. Jacomo
     NIGRETTI DE LAVALLE) 304
 PALMIERI Matteo 392, 397
 PANAITIOS 380
 PANDOLFUCCIO DI GUIDO DEI FRANCHI 194
 il PANORMITA viz BECCADELLI Antonio
 PAOLO di Donno, zv. UCELLO viz UCELLO Paolo
 PAOLO VENETO (latinské jm. Paulus VENETUS, vl.
     jm. Paolo NICOLETTI) 165
 PARABOSCO Girolamo 482
 PARMIGIANINO (vl. jm. Girolamo Francesco Maria
     MAZZOLA) 721
 PARRHASIOS 444
 PASSERINI Silvio, kardinál 320
 PATER Walter Horatio 720
 PATRIZI Francesco 727
 PAVEL III. (vl. jm. Alessandro FARNESE) 18, 50, 76,
     90, 91, 113, 132, 305, 326, 327, 330, 363, 481
 PAVEL IV. (vl. jm. Giovanni Pietro CARAFA) 363,
     432
 PAVEL THÉBSKÝ 160
 PAULUS VENETUS viz PAOLO VENETO
 PAUSANIAS 262, 265
 PAZZI (rod) 276, 302, 320, 412, 31, 230, 315
 de' PAZZI Andrea 412
 de' PAZZI Antonio 412
 de' PAZZI Francesco 412
 PELÁN Jiří 720
 PELLICCIARO Lociolo 192
 PEPERAROVÁ Laura 629
 PERI Jacopo 557
 PERILLEUS 436
 PERSIUS FLACCUS Aulus 318
 PERUGINO Pietro (vl. jm. Pietro di CRISTOFORO
     VANUCCI) 294
 PETIT Jean 233
 PETRARCA Francesco 17, 18, 19, 25, 34, 37, 63–122,
     123, 160, 173, 182, 199, 213, 2216, 214, 238, 262,
     263, 302, 303, 434, 1, 31, 35, 36, 73, 89, 111, 143,
     147, 219, 287, 306, 384, 431, 442, 629, 718, 719,
     723, 724, 727, 730, 731, 732, 735
 PETRUS HISPANUS 165
 PETRUS LOMBARDUS 392
 von PEUERBACH Georg 409
 PIA Emilia 373
 PICCOLOMINI Alessandro 52, 556
 PICCOLOMINI Enea Silvio viz PIUS II.
 PICCOLOMINI Giovanni 265
 PICO DELLA MIRANDOLA Giovanni 19, 213, 214,
     271–287, 296, 302, 403, 453, 53, 230, 394, 544,
     725, 726, 727, 728, 735
 PILATUS Marcus Postius 101
 PIO Ludovico 373
 del PIOMBO Sebastiano (vl. jm. Sebastiano
     LUCIANI) 142, 430
 PIUS II. (vl. jm. Enea Silvio PICCOLOMINI) 200,
     214, 391–410, 283, 725
 PIUS III. (vl. jm. Francesco TODESCHINI
     PICCOLOMINI) 316
 PIUS IV. (vl. jm. Giovanni Angelo MEDICI) 363
 PIUS V. (vl. jm. Antonio Michele GHISLIERI) 354
 PLATINA (vl. jm. Bartolommeo SACCHI) 214, 262
 PLATON 16, 21, 46, 92, 118, 213, 232, 249, 250, 252,
     262, 263, 266, 272, 273, 275, 277, 20, 31, 52, 54,
     62, 74, 81, 85, 87, 88, 369, 374, 392, 406, 442,
     467, 657, 680, 722, 725, 726, 728

PLAUTUS 224, 33, 35, 132, 200, 231, 462, 556, 496, 614
PLETHON (PLETONE) Georgios Gemistos 213, 273, 277, 397, 230
PLINIUS Secundus, Gaius 118, 240, 243, 247, 250, 413, 435, 438, 439, 143, 375
PLOTINOS 262, 112, 665, 680, 726
PLUTARCHOS 88, 252, 411, 320, 375, 431
POLE Reginald 112
POLIZIANO Angelo (Angelo da **MONTEPULCIANO**) 19, 61, 129, 203, 271, 272, 277, 288, 296, 303, 307, 318–335, 230, 307, 717
POMPEIUS Gnaeus 236, 104
POMPONAZZI Pietro 22, 67, 79–88, 144, 400, 725, 727
PONTANO Giovanni (Gioviano) 214, 288–295, 296, 425, 426
PONTHUS DU TYARD 53
PONTREMOLI Francesco 313
PONZETTI Ferdinando 265
PORDENONE (vl. jm. Giovanni Antonio de' SACCHIS) 304
PORTINARI Beatrice viz **BEATRICE PORTINARI**
PORTINARI Folco 44
POZZI Giovanni 433
PRANDI Alfonso 717
PROKOP Z RABŠTEJNA 404, 406
PROKOPIUS Z KAISAREJE 132, 280
PROSPERUS AQUITANUS 98, 413
PSELLOS Michael 273
PSEUDO-ZARATHUSTRA 262
PTOLEMAIOS III. EUERGETES, zv. DOBROTIVÝ 633
PTOLEMAIOS (XII.) 242
PTOLEMAIOS Klaudios 393, 175
di **Puccio** Lorenzo 228
de' **Pucci** Lorenzo, kardinál 259
PULCI Luigi 19, 340–350, 351, 115, 145, 437, 627, 718
PULCI Luca 340
PULCI Bernardo 340
PYTHAGORAS ZE SÁMU 242, 251, 262, 275, 277, 665

Q

QUINTILIANUS Marcus Fabius 102, 215, 224, 236, 237, 31, 39, 41, 45, 375

R

RAFFAEL SANTI (SANZIO) 142, 294, 295, 296, 330, 369, 377, 378, 442, 728
RAFFAELLO DA MONTELUPO (vl. jm. Raffaele **SINIBALDI**) 330
RAIMONDI Marcantonio 446
RAIMONDO DI MONCADA viz di **MONCADA** Raimondo
RAIMUNDO DA CAPUA 203
RAJNA Pio 720
REGIOMONTANUS Johannes 409
RENAUD DE CHÂTILLON 653
REUHLIN Johann 230
RICCI (rod) 2, 5
RICCI Bartolomeo 39
del **RICCIO** Luigi 113
RIDOLFI Piero 229
di **RIGO DAL LEGNANE** Antonio 355
RICHARD LVÍ SRDCE 534
de **RICHELIEU** Armand Jean du Plessis 668
RINUCCINI Ottavio 557
ROANO Raffaello 208
della **ROBBIA** Luca 19, 289
ROBERT Z ANJOU 123
ROBORTELLO Francesco 39
ROMANO Gioan Cristoforo 376
ROMANO Giulio 376, 446
de **RONCARD** Pierre 297, 734
ROSSELLI Francesco 520
ROSSELINO Bernardo 407
de' **ROSSI** Porzia 632
della **ROVERE** (rod) 631
della **ROVERE** Angelo, biskup 41
della **ROVERE** Francesco viz **SIXTUS IV.**
della **ROVERE** Francesco Maria 630, 631, 634
della **ROVERE** Giuliano viz **JULIUS II.**
della **ROVERE** Giulio 633
ROVERELLA Bartolomeo, biskup 403

RUCELLAI Bernardo 402
RUCELLAI Giovanni 123–124, 556
RUCELLAI Pandolfo 251
RUDOLF II., král český, uherský, chorvatský a císař
Říše římské 572, 657
RUSTICO DI FILIPPO (RUSTICO FILIPPI) 55, 56–57
RUTILIUS Rufus Publius 169, 232
RUZANTE (RUZZANTE) (vl. jm. Angelo BEOLCO)
355, 358, 557, 596–613

Ř

ŘEHOŘ I. VELIKÝ 175, 280
ŘEHOŘ XI. (vl. jm. Pierre Roger de BEAUFORT) 94,
97, 98
ŘEHOŘ XII. (vl. jm. Angelo CORRARIO) 224, 411
ŘEHOŘ XIII. (vl. jm. Ugo BUONCOMPAGNI) 365
ŘEHOŘ XIV. (vl. jm. Niccolò SFONDRATI) 363

S

SACCHETTI Franco 179–182, 154
SADOLETO Jacopo 17
SAGREDO Giovan Francesco 679
de SAINT-SIMON Henri 668
SALLUSTIUS CRISPUS Gaius 101, 215
SALUTATI Coluccio 224, 411, 723
SALVATICO (SELVATICO) DI DOVADOLA Guido 170
SALVIATI Filippo 473, 681, 687
SALVIATI Jacopo 30, 31, 229
SALVIATI Leonardo 542, 558
SALVIATI Lorenzo 434
da SAN FRIANO Niccolò 123
da SAN GALLO (SANGALLO) ml. Antonio 323, 330
SANNAZARO Jacopo 129, 288, 289, 296, 297, 307,
425–432
SANSEVERINO Ferrante 72, 632
SANSEVERINO Galleazzo 312, 371
SANSEVERINO Roberto 420
SANSEVERINO D'ARAGONA Roberto Ambrogio 428,
263
SANSOVINO Francesco 52
SANSOVINO Jacopo 90
SAPFÓ 318

SARACENO Antonio 406
SARACENUS Ioannes Carolus 53
SAUVAGE DU PARC Denis 53
SAVELLI (rod) 189
SAVONAROLA Girolamo 20, 271, 272, 302,
450–456, 203, 229, 249–252, 306, 320, 332, 399,
719, 720
SAXO GRAMMATICUS 282
SCAEVOLA Gaius Mucius 232, 234
della SCALA (SCALIGEROVÉ, rod) 41, 425
della SCALA Alberto 170
della SCALA Bartolomeo 487
della SCALA Cangrande 170
della SCALA Flaminio 61, 624
SCALI Giorgio 228
SCALIGER Josephus Justus 41
SCALIGERO Giulio Cesare (vl. jm. Giulio
BORDONI) 40, 41–42
SCALOVÁ Alessandra 296
SCIPIO Publius Cornelius, zv. AFRICANUS 88, 90,
101, 114, 169, 188, 427, 139, 213, 214, 215, 380, 556
SCOTUS Johannes Duns 155, 161, 165, 393
SCOTUS Michael 409
SEBASTIANI Antonio viz MINTURNO Antonio
SEGGI Bernardo 39, 274–276, 277, 319, 718
SENECA Lucius Anneus 17, 89, 102, 148, 238, 240,
247, 256, 176, 431, 482, 556, 723
SERGIUS 399
SERMINI Gentile 420
SERRISTORI Averardo 354
SERVIUS Honoratus Maurus 440, 441
SFONDRATI Francesco 363
SFORZA (rod) 311, 369, 433, 516, 718
SFORZA Ascanio 208, 312
SFORZA Caterina 315
SFORZA Francesco 204, 211
SFORZA Galeazzo Maria 310, 315, 520
SFORZA Giano Galeazzo Maria 310
SFORZA Giovanni 315
SFORZA Ippolita Maria 372
SFORZA Lodovico, zv. il MORO 205, 313, 231, 307,
309, 362, 371, 517, 520

- SFORZA** Massimiliano 362
SHAKESPEARE William 356, 420, 455, 482, 484, 516, 533, 556, 558, 734
SCHOLARIOS Georgios 725
SILIUS ITALICUS Titus Catius Asconius 224, 412, 50
SIMONE DI BARDI 164
SIMONE DELLA PIAZZA 223
SIMONETTO Cicco 310
SIMÓNIDÉS Z KEU 467
SIMPLIKIOS 680
SIXTUS IV. (vl. jm. Francesco della **ROVERE**) 276, 302, 235, 297, 315
SLUTER Claus 725
SODERINI Francesco 138
SODERINI Paolantonio 252
 il **SODOMA** viz **BAZZI** Giovanni Antonio
SOFOKLES 44, 50, 274, 358
SOFRON 50
SOKRATES 231, 234, 238, 244, 250, 251, 88, 213, 317, 361, 374, 380, 468, 722
SOLMI Edoardo 669
SORANZIO Raimundo 103
SOZZINI Mario 391
SPERONI Sperone 30, 52, 67–73, 277, 397, 400, 403, 442, 482, 556, 596, 627, 596
SPIRA Fortunio 442
SPRENGER Jakob 394
STAMPA Gaspara 107–110
STAMPA Massimiliano 433
STATIUS Publius Papinius 161, 318, 413, 633
STENDHAL (vl. jm. Henri **BEYLE**) 717, 719
STILPON Z MEGARY 67
STRABÓN 393, 394
STRAPAROLA Giovanfrancesco 482, 508–515
STROZZI (rod) 277
STROZZI Ercole 17, 31
STROZZI Filippo 274, 275, 321, 324
STROZZI Tito 176
STROZZI Tommaso 224, 225, 228
STUART Maria viz **MARIE STUARTOVNA**
 della **STUFA** Giovenco 224
SUETONIUS 318, 438, 360
- SULEJMAN I. NÁDHERNÝ** 235
SVATOPLUK (SVEBALDO) VELKOMORAVSKÝ 283
SYMONDS John Addington 720, 721
- Š**
ŠALDA František Xaver 720
ŠLIK Kašpar 391
- T**
TACITUS Gaius Cornelius 393, 411, 438, 444, 211, 282
TANKRÉD Z HAUTEVILLE 616
TANSILLO Luigi 94–97, 58–667, 680
TASSO Bernardo 72, 627, 632
TASSO Torquato 129, 31, 72, 133, 434, 483, 557, 627–656, 688
TATIUS Achilleus 119, 27
TEBALDEO Antonio 17
TEBALDI Jacopo 400
TELESIO Bernardo 657, 668, 725, 727
TERENTIUS AFER Publius 228, 236, 318, 35, 200, 231, 556, 614
TERTULLIANUS Quintus Septimus 413
THÁLÉS 241, 249
THEMISTOKLES 375
THEODORICH VELIKÝ 46, 232, 133
THEOPRASTOS 41
THEOKRITOS 636
 van **THIEGHEM** Paul 735
THUKYDIDÉS 215
TIFERNOS Gregorios 288
TIZIAN (vl. jm. Tiziano **VECCELIO**) 90, 262, 294, 303, 363, 428, 435, 438, 445, 446
TOFFANIN Giuseppe 724
TOLOMEI Claudio 30
TOMÁŠ AKVINSKÝ 21, 199, 79, 80, 82, 83, 84, 153, 155, 165, 437, 657
 de **TORQUEMADA** Juan 397
 de **TORQUEMADA** Tomás 271
TORRIGIANO Pietro 296, 297
TOTILA 135
TRAVERSARI Ambrogio 238, 416, 725

de la TRÉMOUILLE Louis 313
TRIFONE Gabriele 33, 34
TRINKAUS Charles 727
TRISSINO Gian Giorgio 30, 31, 39, 40, 132–135,
402, 403, 482, 502, 556
TRIVULZIO Giangiacomo 312
TROFÓNIOS 243
TRON Niccolò, dóže 604
TULDO Mikoláš 204

U

UCCELLO Paolo 289, 290
UGOLINO Bartolomeo 326
UGUCCIONE DELLA FAGGIUOLA 170
URBAN IV. (vl. jm. Jacques PANTALÉON) 160
URBAN V. (vl. jm. Guillaume de GRIMOARD) 94
URBAN VIII. (vl. jm. Maffeo BARBERINI) 668, 683,
685

V

VÁCHA Jaroslav 725
VALDES Juan 112
VALENTI Benedetto 328
VALERIUS FLACCUS Gaius 224, 236, 413
VALERIUS MAXIMUS 242, 375
VALLA Giorgio 39
VALLA Lorenzo 213, 215–223, 224, 306, 722
VALORI Francesco 251
VARCHI Benedetto 315, 30, 52, 74, 75, 76, 277–279,
317, 718
VARRO REATINUS Marcus Terentius 103, 241, 249,
35
VASARI Giorgio 388, 207, 288–304, 443, 717
VEGETIUS Publius Flavius 224
z VELESŤAVÍNA Daniel Adam 392
VENETUS Paulus viz PAOLO VENETO
VENIER Lorenzo 455
VERGILIUS MARO Publius 20, 46, 50, 52, 88, 91, 99,
102, 112, 113, 129, 161, 172, 216, 219, 235, 236, 265,
307, 318, 321, 425, 426, 35, 41, 119, 123, 125, 126,
139, 140, 147, 163, 168, 169, 176, 189, 213, 443,
636, 680, 731
VERONESE Guarino 234
VERROCCHIO Andrea viz ANDREA DEL
VERROCCHIO
VESALIUS Andreas (vl. jm. Andries van WESEL)
364
VESELÁ Gabriela 724
VESPASIANO DA BISTICCI 411–419, 287
VESPUCCI Amerigo 322
VETTORI Francesco 728
VIDA Girolamo 39
VIDUKIND 283
de' VIERI Francesco, řeč. il VERINO 398
VILÉM Z MOERBECKE 311
VILÉM Z TYRU 645
VILLANI Filippo 182, 417, 717
VILLANI Giovanni 134, 417
VILLANI Matteo 182, 190, 417
VILLARI Paolo 720
VINCIGUERRA Antonio, řeč. CHRONICUS 277
VINIZIANO Sebastiano 299
da VIO Tommaso Gaetano viz GAETANO DE VIO
Tommaso
VISCONTI (rod) 63, 416, 204, 718
VISCONTI Filippo Maria 416, 729
VISCONTI Galeazzo Maria 416
VISCONTI Giangaleazzo 729
VISCONTI Valentina 311
VITELLESCHI Bartolomeo 397
VITELLI Alessandro 263
VITELLI Vitellozzo 206, 309
VITRUVIUS POLLIO Marcus 224, 433, 435, 440, 300,
444
VITTORINO DA FELTRE 271, 413
VLADISLAV JAGELLONSKÝ, král český a uherský 520
VOIGT Georg 717
VOLTAIRE (vl. jm. François-Marie AROUET) 395
VRBENSKÝ Václav 404

W

WERNER Z URSLINGENU 186
WIKLEF (VIKLEF, WYCLIF) Jan (John) 230, 405,
724

WITIGIS 133

X

XENARCHOS 50

XENOFÓN 224, 414, 213, 380

Y

YAHIA Guedello 53

Z

ZAKAJ Jochanan ben 278

ZEN Bartolomeo 109

ZENO Apostolo 433

ZENODOROS 438

ZÉNÓN 232, 241, 249

ZIKMUND KORYBUTOVIČ 395

ZIKMUND LUCEMBURSKÝ, král český, uherský
a císař Říše římské 391, 394, 395

ZOROASTER (PSEUDOZARATHUSTRA) 268, 273,
543–554, 727

ZWINGLI Ulrich 22, 724

Ž

ŽIŽKA Jan 393, 394, 395

REVIEW COPY KAROLINUM

di inexcogitabile cordellatura ornate Da le moderate aure i pulse le ro-
de & elephantine gambe spesse fiata alquanto manifestare.

Elle dunque di me animaduertendo alhora, il Nymphico grado af-
mando steteron, uacabonde dal suo dolce canto, repentinamente in-
feda questa nouitate di me in quello loco aduenticio. Et mutua mēte
rauegliantise & curiose tacitamēte explorantime, insolente gli apparu-
inuitato. In quella celebre patria homo alieno & extrario cusi a caso e-
re puenuto. Per laquale cagione per uno poco di spatio steteron tra
una all'altra cum secreto murmurillo, & molte fiata arimirame scruta-

ITALSKÁ
RENEŠANČNÍ
LITERATURA
ANTOLOGIE

K vydání připravili
Václav Černý a Jiří Pelán

Graficky upravil Jiří Voves

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
Praha 2020

www.karolinum.cz

Redakce Milada Motlová

Rejstřík Anita Pelánová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Tisk Těšínské papírny, s. r. o.

Vydání první

ISBN 978-80-246-4343-4